

BİLTEK

20-22 Aralık 2019

ANKARA

ULUSLARARASI BİLİM, TEKNOLOJİ VE SOSYAL BİLİMLERDE GÜNCEL GELİŞMELER SEMPOZYUMU

TAM METİN KİTABI

"Sosyal ve Beşeri Bilimler"

Editörler

Prof. Dr. Abdulhamit SİNANOĞLU

Prof. Firoz FAOZI

Cilt - 3

www.biltek.org

ISBN 978-625-7029-76-6

SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER TAM METİN KİTABI

Cilt - 3

BİLTEK

**ULUSLARARASI BİLİM, TEKNOLOJİ VE SOSYAL
BİLİMLERDE GÜNCEL GELİŞMELER
SEMPOZYUMU**

20-22 Aralık 2019

ANKARA

Yoğun talep üzerine 21,22 Aralık 2019 olan sempozyum tarihleri düzenleme kurulu kararı ile 20,21,22 Aralık 2019 olarak değiştirilmiştir

Editörler

Prof. Dr. Abdulhamit SİNANOĞLU

Prof. Firoz FAOZI

Bu kitabın tüm hakları İKSAD Yayınevi'ne aittir.

**ULUSLARARASI BİLİM, TEKNOLOJİ VE SOSYAL BİLİMLERDE
GÜNCEL GELİŞMELER SEMPOZYUMU**

20-22 Aralık 2019/Ankara

Yayın Tarihi: 29.12.2019
ISBN 978-625-7029-76-6

KONGRE KÜNYESİ

KONGRE ADI

**ULUSLARARASI BİLİM, TEKNOLOJİ VE SOSYAL BİLİMLERDE
GÜNCEL GELİŞMELER SEMPOZYUMU**

TARİH ve YER

20-22 Aralık 2019, Ankara/Türkiye

DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Abdulhamit SİNANOĞLU

Dr. Cavit POLAT

Dr. Bauyrzhan BOTAKARAYEV

Dr. Bülent HANER

Prof. Firuz FEVZİ

ULUSLARARASI YABANCI KONUŞMACILAR

A.САРБАЛИНА – KAZAKİSTAN (s.328)

Қазақ Ұлттық Қыздар Педагогикалық Университеті

Prof. Dr. Hasan ARMAN – Birleşik Arap Emirlikleri (s.140)

United Arab Emirates University

Assoc. Prof. Dr. Shankar L. Laware - INDIA (s.119)

Pune University, Fergusson College

Doç. Dr. Ülviyyə ƏFƏNDİYEVA

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti-Azərbaycan

Prof. Gulnar YULDYBAYEVA

Rusya Bilimler Akademisi- Rusya

Kamalbek BERKİMBAYEV

International Kazakh-Turkish University by HodjaAhmetYassawi - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Baan Jafar Sadiq

University of Baghdad

Çok değerli eserlerin kongremize kazandırılmasında emeği geçen tüm bilim ve danışma kurulu üyelerimize yürekten teşekkür ederiz...

BİLİM VE DANIŞMA KURULU
SCIENTIFIC ADVISORY COMMITTEE

- Prof. Dr. Anatoliy LOGİNOV**
Ukrayna Şevçenko Lugan Milli Üniversitesi
- Prof. Dr. Caner KARAVİT**
Mimar Sinan Üniversitesi
- Prof. Dr. Dzhaqipbek Altaevich ALTAYEV**
Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi
- Prof. Dr. Mustafa TALAS**
Ömer Halisdemir Üniversitesi
- Prof.Dr.Mehmet Zeki AYDIN**
Marmara Üniversitesi
- Prof. Dr. Sarash KONYRBAEVA**
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi
- Prof. Dr. Salih MERCAN**
Bitlis Eren Üniversitesi
- Prof. Dr. Vecihi SÖNMEZ**
Batman Üniversitesi
- Doç. Dr. Ahmet H. ERTAŞ**
Bursa Teknik Üniversitesi
- Doç. Dr. Alaaddin VURAL**
Gümüşhane Üniversitesi
- Doç.Dr. Alpaslan Hamdi KUZUCUOĞLU**
İstanbul Medeniyet Üniversitesi
- Doç. Dr. Aylin MENTİŞ KÖKSOY**
Ege Üniversitesi
- Doç. Dr. Ceren YEGEN**
Mersin Üniversitesi
- Doç. Dr. Dinara FARDEEVA**
Rusya Bilimler Akademisi
- Doç. Dr. Elvan YALÇINKAYA**
Erciyes Üniversitesi
- Doç. Dr. Erdem GÜVEN**
Kastamonu Üniversitesi
- Doç. Dr. Ferit GÜRBÜZ**
Hakkari Üniversitesi
- Doç. Dr. Füsun ERDURAN NEMUTLU**
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
- Doç. Dr. Günay Abdiyeva ALİYEVA**
Azerbaycan OHAL Bakanlığı
- Doç.Dr. Gökhan KÖK**
Ege Üniversitesi
- Doç. Dr. H. Eylem KAYA**
Süleyman Demirel Üniversitesi

Doç. Dr. Kasım KARAMAN

Erciyes Üniversitesi

Doç. Dr. Metin KOPAR

Adıyaman Üniversitesi

Doç. Dr. Nazan Deniz YÖN ERTUĞ

Sakarya Üniversitesi

Doç. Dr. Osman Kubilay GÜL

Cumhuriyet Üniversitesi

Doç. Dr. Zekeriya NAS

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Dr. Abidin ŞAHİNOĞLU

Çankırı Karatekin Üniversitesi

Dr. Ahmet GÜMÜŞ

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü

Dr. Ahu PAKDEMİRLİ

İzmir Demokrasi Üniversitesi

Dr. Aysun ORAÇ

Selçuk Üniversitesi

Dr. Ayşenur ERDİL

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Dr. Bauyrzhan BOTAKARAYEV

H.Ahmet Yesevi Uluslararası Kazak-Türk Üniversitesi

Dr. Bayram BOLAT

Ömer Halisdemir Üniversitesi

Dr. Bülent BAYRAKTAR

Bayburt Üniversitesi

Dr. Bülent HANER

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Dr. Cansu AKBULUT

Sakarya Üniversitesi

Dr. Cavit POLAT

Iğdır Üniversitesi

Dr. CELAL ASLAN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Dr. Cihandar HASANHANOĞLU

Başkent Üniversitesi

Dr. Çetin Önder İNCEKARA

BOTAŞ Genel Müdürlüğü

Dr. Dursun EKMEKÇİ

Karabük Üniversitesi

Dr. Ebubekir DİRİCAN

Aydın Üniversitesi

Dr. Ebru HARMANDAR

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Dr. Eda ERMAĞAN ÇAĞLAR

Northampton Üniversitesi

Dr. Ekrem Mesut SU

Milli Eğitim Bakanlığı

Dr. Eren ÖĞÜT

Bahçeşehir Üniversitesi

Dr. Esra Fırathı TÜRKER

Anadolu Üniversitesi

Dr. Günseli GÜMÜŞEL

Atılım Üniversitesi

Dr. Güliden ELEYAN

Avrasya Üniversitesi

Dr. Güller ŞAHİN

Kütahya Sağlık Bilimleri Üniversitesi

Dr. Hale H. Turhangil ERENLER

Başkent Üniversitesi

Dr. Hale Nur GÜLER

Yapı Kredi Bankası

Dr. Hare KILIÇASLAN

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Dr. Ishak ERTUĞRUL

Muş Alparslan Üniversitesi

Dr. İlkül KAYA ZENBİLCİ

Yozgat Bozok Üniversitesi

Dr. İskender DAŞDEMİR

Ege Üniversitesi

Dr. Kerem ASMAZ

Yıldız Teknik Üniversitesi

Dr. Leyla ÇİMEN

Erciyes Üniversitesi

Dr. Murat EYVAZ

Gebze Teknik Üniversitesi

Dr. Murat Buğra TAHTALI

İnönü Üniversitesi

Dr. Merdin DANIŞMAZ

Ahi Evran Üniversitesi

Dr. Merve ŞAMLI

Ulusal Gıda Referans Laboratuvar Müdürlüğü

Dr. Niyazi AYHAN

Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi

Dr. Onur DEMİREL

Arkel Elektrik A.Ş.

Dr. Ömer Faruk DERİNDAG

İnönü Üniversitesi

Dr. Sefa Emre YILMAZEL

Bayburt Üniversitesi

Dr. Volkan HAN

Aksaray Üniversitesi

BİLTEK

ULUSLARARASI BİLİM, TEKNOLOJİ VE SOSYAL BİLİMLERDE GÜNCEL GELİŞMELER SEMPOZYUMU

20-22 Aralık 2019

ANKARA

Kongremiz Ankara ALBA OTEL'de yapılacaktır

Adres: Kızılay, Kocatepe Mahallesi, Yüksel Cd. No:19, 06000 Ankara

Telefon: (0312) 419 10 20

Kızılay Merkez'e 200 m. mesafededir

PROGRAM

KONGRE GENEL KURALLARI

Kongrenin ilk günü gelerek kayıt yaptırmanız GEREKMEMEKTEDİR.

Kayıt masası kongre süresince 08:20-18:00 saatleri arasında hizmet verecektir. Kayıt masasında yoğunluk ve sıkışıklık yaşanmaması için sunum gününüzde oturumunuzdan yarım saat öncesinden gelerek kayıt yaptırabilirsiniz.

Sunum sıralamasının belirlenmesi, ara verilmesi ve oturuma ilişkin tüm hususlarda düzenleme kurulunu temsilen OTURUM BAŞKANLARI tam yetkilidir

Katılım belgeleri oturum sonunda, oturum Başkanı tarafından verilecektir Her bir sunum için 15 dk. ayrılmıştır.

Oturumlar programda belirtilen saatte başlayacaktır. Katılımcıların gecikmeksizin oturuma katılmaları gerekmektedir

Sunumlarınızda kitabi teorik bilgi ve tanımlardan kaçınarak, çalışmanızın özüne odaklanmanızı öneririz.

Sunumlarınızı (versiyon değişikliklerinden kaynaklanacak olumsuzluklardan etkilenmemeniz için) hem Power Point hem PDF olarak kaydederek yanınızda bulundurunuz.

Sunum bilgisayarlarına çok sayıda katılımcıya ait flaş bellekler takılacağı için Flaş Belleğinize virüs bulaşması ihtimali yüksektir. Bu sebeple içerisinde özel dosyalarınızın, tüm akademik çalışmalarınız, fotoğraflarınız vs. gibi bilgilerin olduğu Flaş Belleğiniz yerine başka bir flaş bellek kullanmanızı öneririz

Kongrelerde bazı flaş bellekler zaman zaman sunum bilgisayarları tarafından okunamayabilmektedir. Bu sebeple PPT ve PDF şeklinde hazırladığınız sunumlarınızı aynı zamanda MAİL adresinizde de bulundurmanızı öneririz

Bu programda sunumunuzun bulunduğu sayfanın çıktısını yanınızda bulundurunuz

KATILIMCI ÜLKELER: TÜRKİYE, HINDISTAN, AVUSTURYA, KAZAKİSTAN, AZERBAYCAN, BAE,

20.12.2019

Saat: 09.00-11.30/ CUMA

Salon: 1, Oturum-1	Oturum Başkanı: Doç. Dr. Murat ÖZCAN
Dr. Öğr. Üyesi Abuzer KALYON	MISIR MİLLÎ KÜTÜPHANESİNDE BULUNAN TÜRKÇE YAZMA ESERLERE ULAŞIM SORUNU HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME
Dr. Öğr. Üyesi Abuzer KALYON	PROF. İHSAN EFENDİ’NİN MISIR MİLLÎ KÜTÜPHANESİ TÜRKÇE YAZMA ESERLER KATALOĞUNA KATKILARI
Dr. Arş. Gör. Gülperi MEZKİT SABAN	ÖZAY GÖNLÜM’ÜN MEKTUPLARINDA DENİZLİ YÖRESİNİN GELENEK VE GÖRENEKLERİ
Dr. Arş. Gör. Gülperi MEZKİT SABAN	BULDAN BEZİ’NİN KÜLTÜR EKONOMİSİ BAĞLAMINDA GERLENDİRİLMESİ
Prof. Dr. Faik KANATLI Öğr. Gör. Yunus Emre ÇEKİCİ	DİL SOSYALLEŞMESİ BAĞLAMINDA TÜRKÇE EĞİTİMİNİN GELECEĞİ
Mustafa Sarper ALAP	OSMANLI TÜRKÇESİ DERSLERİNDE YAŞANAN SIKINTILAR VE ÇÖZÜM YOLLARI
Dr. Fatma Betül ASLAN Doç. Dr. Murat ÖZCAN Doç. Dr. Gürkan DAĞBAŞI	ZEKERİYA TAMİR’İN ‘ONUNCU GÜNDE KAPLANLAR’ ADLI ÖYKÜSÜNÜN ARAPÇADAN TÜRKÇEYE ÇEVİRİSİNDEKİ DEYİMLERİN EŞDEĞERLİK BAĞLAMINDA İNCELENMESİ
Doç. Dr. Murat ÖZCAN Doç. Dr. Gürkan DAĞBAŞI	AVRUPA ORTAK BAŞVURU METNİ BAĞLAMINDA İMAM-HATİP LİSELERİ İÇİN HAZIRLANMIŞ ARAPÇA ÖĞRETİM KİTAPLARINDA ÇOK KÜLTÜRLÜLÜK İMGELERİ
Prof. Dr. Arda ARIKAN Mehmet AKGÜL	JAMES CLARENCE MANGAN’IN “DUL” BAŞLIKLİ ŞİİRİNİN TERCÜMESİ VE TARİHSEL GERÇEKLERLE MUKAYESELİ OLARAK BİR İNCELEMESİ
Hünkar BALLYEMEZ Prof. Dr. Arda ARIKAN	JAMES CLARENCE MANGAN’IN “MISIR” BAŞLIKLİ ŞİİRİNİN TARİHSEL GERÇEKLER BAĞLAMINDA BİR İNCELEMESİ
Dr. Öğr. Üyesi Seval Deniz KILIÇ	MATEMATİK ÖĞRETMEN ADAYLARININ PARALELKENAR KONUSU BAĞLAMINDA TEORİ KULLANMA KATEGORİLERİNİN ARAŞTIRILMASI
Sümevra TEMİZHAN	ÖZEL YETENEKLİ ÖĞRENCİLERİN ÖĞRETİM ORTAMLARININ ZENGİNLEŞTİRİLMESİ SOSYOBİLİMSEL BİR DÜŞÜNCE DENEYİ: ANAHTAR

20.12.2019

Saat: 09.00-11.30/ CUMA

Salon: 2, Oturum-1	Oturum Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TOSUN
Ayyüce ÜYÜK Dr. Öğr. Üyesi Ömer K. ÖRÜCÜ Sena PALAMUT Almira UZUN	ARAZİ ÖRTÜSÜ VE ARAZİ KULLANIMLARINDAKİ DEĞİŞİMİN CORINE VERİLERİNE GÖRE İRDELENMESİ, DENİZLİ ÖRNEĞİ
Çağl ÇARDAK Dr. Öğr. Üyesi Ömer K. ÖRÜCÜ Almira UZUN E. Seda ARSLAN	CORINE VERİLERİ İLE ANTALYA İLİ 1990 - 2018 YILLARI ARASINDA ARAZİ ÖRTÜSÜ DEĞİŞİMİNİN ANALİZİ
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet AKTAŞ	DESIGN AND PRODUCTION OF HYBRID POWER GENERATION SYSTEM USING DARRIEUS AND SAVONIUS TURBINES
Dr. Yağmur KIRÇIÇEK Dr. Öğr. Üyesi Ahmet AKTAŞ	INTEGRATION OF HYBRID POWER GENERATION SYSTEM WITH ENERGY STORAGE UNIT CONSISTING OF BATTERY AND ULTRACAPACITOR
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TOSUN Dr. Öğr. Üyesi Ömer KASIM	ELEKTROANSEFALOGRAF SİNYALLERİNİN GÜÇ SPEKTRUM YOĞUNLUKLARI KULLANILARAK DİKKAT EKSİKLİĞİ VE HİPERAKTİVİTE BOZUKLUĞUNUN SINIFLANDIRILMASI
Dr. Öğr. Üyesi Ömer K. ÖRÜCÜ Kübra METİN E. Seda ARSLAN Almira UZUN	CBS ANALİZLERİ KULLANILARAK ANTALYA KENTİ MURATPAŞA İLÇESİ AÇIK VE YEŞİL ALANLARININ İRDELENMESİ
Arş. Gör. N. Özge ESENER	BİNA CEPHELERİNDE OLUŞAN KULLANICI KAYNAKLI BOZULMALARIN İNCELENMESİ
Dr. Gürcan YAVUZ	HALKA TOPOLOJİSİ İLE GELİŞTİRİLMİŞ GLOBAL GENETİK ÖĞRENME PARÇACIK SÜRÜ OPTİMİZASYONU ALGORİTMASININ BÜYÜK ÖLÇEKLİ PROBLEMLERDE İNCELENMESİ

Dr. Gürcan YAVUZ	SALP SÜRÜ OPTİMİZASYON ALGORİTMASI İLE CEC 2014 PROBLEMLERİNİN ÇÖZÜMÜ
Dr. Ilkay Dinç UYAROĞLU Asst. Prof. Dr. Nazlı Nazende YILDIRIM	A HOLISTIC DESIGN APPROACH IN THE INTERIOR ARCHITECTURE DESIGN STUDIO
Arş. Gör. Gamze ÇALIK	Cr+6 'NIN ELEKTROKİMYASAL TRANSPORTUNA TAŞIYICI DERİŞİMİNİN ETKİSİ
Tamer GÜZEL Yasemin İŞLEK Oğuzhan YILDIZ	EKSFOLASYON YÖNTEMİ İLE ÜRETİLEN GRAFEN NANO PARÇALARA ELEKTROLİT MOLARİTESİNİN ETKİSİNİN ARAŞTIRILMASI

3

20.12.2019

Saat: 11.30-14.00/ CUMA

Salon: 1, Oturum-2	Oturum Başkanı: Doç. Dr. Gülay SARIÇOBAN
Dr. Öğr. Üyesi Nuri SEZER	ETİK, İNTİHAL VE ESİNLENME BAĞLAMINDA MÜKERREM BAKI İNCELEMESİ
Doç. Dr. Sinan YALÇIN Şeyma BİLYAY	TAŞIMA MERKEZİ OKULLARDA GÖREV YAPAN MÜDÜRLERİN TAŞIMALI EĞİTİME İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ
Doç. Dr. Sinan YALÇIN C. Mehtap GÜRBÜZ	BİLİŞİM TEKNOLOJİLERİ ÖĞRETMENLERİNİN OKUL YÖNETİCİLERİNİN TEKNOLOJİ YETERLİLİĞİ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ
Şeyma BİLYAY Doç. Dr. Fethi KAYALAR	MEB' NIN YENİ ARA TATİL UYGULAMASI İLE İLGİLİ OKUL YÖNETİCİLERİNİN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ
Doç. Dr. Sinan YALÇIN Ecem TORAMAN	ÖĞRETMEN-VELİ ARASINDA YAŞANAN ÇATIŞMALARA OKUL YÖNETİCİLERİNİN YAKLAŞIMI
Ecem TORAMAN Doç. Dr. Fethi KAYALAR	EBEVEYNLERİN MEB' NIN YENİ ARA TATİL UYGULAMASINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ
Doç. Dr. Gülay SARIÇOBAN	TARİH ÖĞRETMENLİĞİ FORMASYON PROGRAMINA İLİŞKİN ADAY ÖĞRETMENLERE AİT GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ
Doç. Dr. Gülay SARIÇOBAN	AİT DERSİNİ ALAN ÖĞRENCİLERİNİN BAŞARI ODAKLI MOTİVASYON DÜZEYLERİ
Prof. Dr. Hamiye DURAN Cennet UZUNOĞLU	TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ÖĞRETMENLERİNİN HALK ŞİİRİ TÜR VE ŞEKİL KONUSUNDAKİ YETERLİLİKLERİNİN İNCELENMESİ
Doç. Dr. Gürkan DAĞBAŞI Doç. Dr. Murat ÖZCAN	İMAM-HATİP LİSESİ 10. SINIF ARAPÇA DERS KİTABININ OKUMA BECERİSİ ÖĞRETİMİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

20.12.2019

Saat: 11.30-14.00/ CUMA

Salon: 2, Oturum-2	Oturum Başkanı: Doç. Dr. Neşe ÖZKAL
Doç. Dr. Neşe ÖZKAL	ÖĞRETMEN ADAYLARININ İDEAL ÖĞRETMENE İLİŞKİN METAFORİK ALGILARI
Doç. Dr. Neşe ÖZKAL	İLKÖĞRETİM MATEMATİK ÖĞRETMEN ADAYLARININ MİKRO ÖĞRETİM UYGULAMALARINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ
Gökhan YAVAŞER Dr. Öğr. Üyesi Zühal YURTSIZOĞLU	SPORCU LİSANS, TESCİL, VİZE ve TRANSFER YÖNETMELİĞİNDE, ERGİN OLMAYAN SPORCULARIN KARŞILAŞILTIKLARI SORUNLAR ve ÇÖZÜM ÖNERİLERİ
Zeki COŞKUNER Hakan BÜYÜKÇELEBİ	TÜRKİYE SÜPER LİGİNDE MAÇ SONUCUNU ETKİLEYEN PARAMETRELER VE FİZİKSEL PERFORMANS VERİLERİNİN ANALİZİ: ALANYASPOR ÖRNEĞİ
Hakan BÜYÜKÇELEBİ Kemal KURAK	İNGİLTERE PREMIER LİGİNDE FUTBOL KÜLTÜRÜ VE OYUN İÇİ DEĞİŞKENLERİN ANALİZİ
Öğr. Gör. Özkan AVCI	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN EMOJİLERİ İLETİŞİM ARACI OLARAK KULLANMASINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA
Dr. Öğr. Üyesi İlknur Aytekin ÇELİK Doç. Dr. Özlem COŞKUN Prof. Dr. Işıl İrem	ANALYSIS OF SIMULATIONS USED IN SURGICAL TRAINING

BUDAKOĞLU	
Dr. Esmehan ÖZER Doç. Dr. Mehmet KARA	OKUMA ARAŞTIRMALARINDA GÖZ İZLEME TEKNİĞİ: TERİMLER VE PARAMETRELER
Doç. Dr. Sinan YALÇIN Fatma ÇAĞLAR	OKUL YÖNETİCİLERİNİN ÖĞRETMENLİĞE GERİ DÖNME KONUSUNA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ
Doç. Dr. Sinan YALÇIN Senanur KÖYLÜ	OKUL YÖNETİCİLERİNİN ÖĞRETMENLERİNİN MOTİVASYONLARINI ARTIRMADA KULLANDIKLARI STRETEJİLER

20.12.2019

Saat: 14.00-16.30 /CUMA

Salon: 1. Oturum-3	Oturum Başkanı: Doç. Dr. İlhami YİĞİT
Durmuş Sinan KÖRPE Özdemir Öztürk KANAT	THE NUMERICAL STUDY TO CORRELATE GRID INDEPENDENCE FOR NACA 4412 WING
Arş. Gör. Asuman ÜSTÜNDAĞ Arş. Gör. Samet ÖZDEMİR	İNSAN KAYNAKLARI RİSKLERİNİN BULANIK BİLİŞSEL HARİTALAMA YÖNTEMİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ
Doç. Dr. Aslıhan TÜFEKÇİ Dr. Öğr. Üyesi Utku KÖSE Öğr. Gör. Dr. Hakan YÜKSEL	İNSAN PERFORMANS TEKNOLOJİSİ MODELİYLE ÖRGÜT PERFORMANSININ ARTIRILMASINDAKİ SÜREÇLER
Arş. Gör. Meltem KOŞAN Prof. Dr. Mustafa Aktaş Süleyman ERTEN Y. Kim. Kübra ULUDAĞ Hüseyin ÇATALKAYA Ebubekir DİŞLİ	KARBONDİOKSİT SOĞUTUCU AKIŞKANLI MERKEZİ BİR SOĞUTMA SİSTEMİ TASARIMI VE SİSTEM ANALİZİ
Abdurrahim Bilal ÖZCAN	ATTITUDE CONTROL OF SATELLITE TEST SETUP USING REACTION WHEELS
Doç. Dr. İlhami YİĞİT	ELEKTROHİDROLİK TAHRIKLİ MALZEME TEST MAKİNALARININ TASARIMI
Dr. Öğr. Üyesi Çisil TİMURALP Dr. Öğr. Üyesi Zerrin SERT	TRAPEZOİD KESİTLİ KAPALI GEOMETRİLERDE DOĞAL TAŞINIM ile ISI GEÇİŞİNİN ANALİZİ
Dr. Öğr. Üyesi Zerrin SERT Dr. Öğr. Üyesi Çisil TİMURALP	ENGEL İÇEREN KANALLARDA ISI GEÇİŞİNE ETKİ EDEN PARAMETRELERİN İNCELENMESİ
Hatice ERCAN-TEKŞEN	SEZGİSEL BULANIK ARİTMETİK VE GEOMETRİK ORTALAMA HESAPLAMALARI
Dr. Merve GÜNEY DUMAN Dr. Mehmet DUMAN	FIBONACCI DİZİSİNİN TERİMLERİ KULLANILARAK VERİNİN ŞİFRELENMESİ VE ŞİFRENİN ÇÖZÜLMESİ
Enes Kağan MALLIOĞLU Dr. Mehmet DUMAN	KİŞİSEL BİLGİSAYAR İLE IP NUMARASI ÜZERİNDEN KONTROLÜ SAĞLANAN DOĞRU AKIM MOTORLU SİSTEMİN IP KAMERA İLE BÜTÜNLEŞTİRİLMESİ VE ANLIK GÖRÜNTÜ AKTARIMI

20.12.2019

Saat: 14.00-16.30 /CUMA

Salon: 2. Oturum-3	Oturum Başkanı: Prof. Dr. Yasemin ÖZKAN
Zeynep EZANOĞLU Dr. Öğr. Üyesi Dilek GÖZE KAYA	KAMU POLİTİKALARINDA TEKNOLOJİ TRANSFERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME
Dr. Rıdvan BAL	TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN ONUNCU YILINA, ABD DIŞIŞLERİ PENCERESİNDEN BAKIŞ: G. H. SHAW'IN "TÜRKİYE 1933" MEMORANDUMU
Dr. Aytekin CANTEKİN	ULUSLARARASI İLİŞKİLER DİSİPLİNİNDE NEOREALİST BİR BAKIŞ AÇISI OLARAK STEPHEN WALT'UN TEHDİT DENGESİ YAKLAŞIMI
Dr. Mehmet Galip ZORBA Öğr. Gör. Burak CANDAN	TOLKIEN'İN YÜZÜKLERİN EFENDİSİ ÜÇLEMESİNDEKİ KADIN KARAKTERLERİN KARŞILAŞTIRMALI İNCELENMESİ
Proj. Asist. Ezgi SAMANCIOĞLU	"HOŞGÖRÜ/TOLERANS" KAVRAMI ÖZELİNDE GÜNÜMÜZ DÜNYA PROBLEMLERİNİ FELSEFEYLE ANLAMAK VE ANLAMLANDIRMAK
Esra TÜRKSEVER	SOSYAL YAŞAMIN DÜZENLEYİCİ UNSURU: DAĞITICI ADALET
Mehmet ÇİÇEK	FELSEFEDE BİLGİ VE ANLAM: SOFİSTLER
Arş. Gör. Gizem ASLAN Doç. Dr. Levent ARIDAĞ	TSCHUMİ' NİN SİNEMATOGRAFİK MEKAN KURGUSUNDA BEDEN NOTASYONU

Dr. Öğr. Üyesi Özer AKTİMUR	İSTANBUL AYA TRİADA RUM ORTADOKS KİLİSESİ RESİMLERİ VE İKONAKİS ALTARI RESTORASYONU
Prof. Dr. Yasemin ÖZKAN	KORUYUCU AİLE ADAYLARININ BELİRLENMESİNDE SEÇİM KRİTERLERİNİN ÖNEMİ
Prof. Dr. Yasemin ÖZKAN	AİLE İÇİ ŞİDDET VAKALARINDA SOSYAL HİZMET UZMANLARININ YAKLAŞIMLARI

20.12.2019

Saat: 16.30-19.00 /CUMA

Salon: 1, Oturum-4	Oturum Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Kemal ÖZTÜRK
Mehmet CANAKCI Omer Faruk DERİNDAG Res. Asst. Gizem ATES	WHERE ARE DEVELOPING COUNTRIES IN THE RELATIONSHIP BETWEEN CREDIT DEFAULT SWAP (CDS), EXCHANGE RATE AND INTEREST? IS INTEREST RATE INCREASING A SOLUTION?
Asst. Prof. Omer Faruk DERİNDAG Asst. Prof. Mehmet CANAKCI Res. Asst. Gizem ATES	INTERNATIONAL TRADE AND DIGITALIZATION: THE NEW ECONOMY & NEW TECHNOLOGIES
Dr. Öğr. Üyesi Ragıp YILMAZ	KARTALİST PARA YAKLAŞIMININ GERİLEMESİ VE İSTİHDAMIN ESNEKLEŞMESİ
Res.Asst. Gizem ATES Asst. Prof. Dr. Omer Faruk DERİNDAG Asst. Prof. Dr. Mehmet CANAKCI	THE IMPACTS OF LOGISTIC PROCESS ON E-COMMERCE
Prof. Dr. Bülent CENGİZ Deniz KARAELMAS	EVALUATION OF THE ECOTOURISM POTENTIAL OF THE CITY OF ZONGULDAK AND ITS SURROUNDINGS
Dr. Öğr. Üyesi Hilal KUŞCU KARATEPE Dr. Hanife TİRYAKİ ŞEN	SOSYAL SERMAYE İLE YAŞAM TATMİNİ ARASINDAKİ İLİŞKİ: SAĞLIK ÇALIŞANLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
Dr. Öğr. Üyesi Hilal KUŞCU KARATEPE Dr. Hanife TİRYAKİ ŞEN	SAĞLIK ÇALIŞANLARINDA MESLEKİ BENLİK SAYGISININ ÖZ YETERLİLİK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Kemal ÖZTÜRK	OSMANLI'DA NORMATİF İKTİSAT DEĞERLERİNİN ÇÖKMESİ VE POZİTİF İKTİSAT ARAYIŞLARI
Dr. Öğr. Üyesi Aykut ŞARKGÜNEŞİ Ezgi BEKTAŞ	ULUSLARARASI TİCARET VE EKOLOJİK ÇEVRE: TİCARET İLE UYARLANMIŞ ÇEVRESEL KUZNETS EĞRİSİ TÜRKİYE UYGULAMASI
Dr. Fatih YILMAZ	ULUSLARARASI TİCARET GEMİLERİNDE EMNİYET VE İSG YÖNETİMİNE İLİŞKİN IMO, ILO VE ISO STANDARTLARININ ENTEGRASYONU

20.12.2019
Saat: 16.30-19.00 /CUMA

Salon: 2, Oturum-4	Oturum Başkanı: Prof. Dr. Ziya Erdem KOÇ
Dr. Sezen TOKSOY KÖSEOĞLU Dr. Öğr. Üyesi Ali DOĞRU	FARKLI MISIR (<i>Zea mays</i> L.) GENOTİPLERİNDE TUZ STRESİ VE ANTİOKSİDANT SİSTEM ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN FİZYOLOJİK OLARAK İNCELENMESİ
Şule BARAN Dr. Sezgi ARMAN	ORIBATID AKARLARIN TOPRAKTAKİ AYRIŞMA SÜRECİNE KATKILARI HISTOPATHOLOGICAL ALTERATIONS IN CARDIAC VENTRICLE OF GOLDFISH (<i>Carassius auratus</i> L.) EXPOSED TO ACROLEIN
Arş. Gör. Dr. Cansu AKBULUT	DİMETOAT MARUZİYETİNİN ZEBRA BALIĞI (<i>Danio rerio</i>) SOLUNGAÇ DOKUSUNDA OLUŞTURDUĞU HİSTOPATOLOJİK ETKİLER
İnanç ÖZGEN Aykut TOPDEMİR	THE FAUNISTIC RECORDS on BUPRESTIDAE (COLEOPTERA) FAMILY SPECIES in VINEYARD AREAS in ELAZIG PROVINCE (TURKEY)
Arş. Gör. Dr. Çiğdem ÖZENİRLER	BOMBUS (HYMENOPTERA: APIDAE, BOMBUS LATREILLE) TÜRLERİNİN ÖN KANATLARI ÜZERİNDE ELİPTİK FOURIER ANALİZLERİ
Arş. Gör. Dr. Çiğdem ÖZENİRLER	BOMBUS TERRESTRIS (L. 1758) (HYMENOPTERA: APIDAE) TÜRÜNÜN BESLENDİĞİ BİTKİLERİN YUVA MATERYALLERİNDE BULUNAN POLENLER ARACILIĞIYLA TESPİT EDİLMESİ
İnanç ÖZGEN Aykut TOPDEMİR	ADDITIONAL NOTES ON TINGIDAE (HEMIPTERA: HETEROPTERA) FAMILY FROM EAST ANATOLIA IN TURKEY
Volkan GÜL Erdoğan ÖZTÜRK Furkan ÇOBAN	BAYBURT İLİNDE YETİŞTİRİLEN AYÇİÇEĞİNE (<i>HELIANTHUS ANNUUS</i> L.) FARKLI DOZLARDA UYGULANAN VERMİKOMPOST ÜRÜNLERİNİN VERİM VE KALİTE ÜZERİNE ETKİLERİ
Prof. Dr. Hatice OGUTCU	KROM FABRİKASI ÇEVRESİNDEKİ TOPRAKLARDAN İZOLE EDİLEN BAKTERİLERİN MALDI-TOF MS YÖNTEMİ KULLANILARAK TANIMLANMASI
Prof. Dr. Ziya Erdem KOÇ	THE SYNTHESIS OF ASYMMETRIC HETEROCYCLIC COMPOUND MICROWAVE ASSISTED AND INVESTIGATION OF METAL COMPLEXES
İnanç ÖZGEN Aykut TOPDEMİR Samet ÇELİK	BADEM ÇİÇEKLERİNDE ZARARLI TROPİNOTA HİRTA (PODA,1761)'YA KARŞI İKİ FARKLI MAVİ RENKLİ TUZAĞIN YAKALAMA VE MALİYET ETKİNLİĞİNİN KARŞILAŞTIRILMASI
Esra BAKKALOĞLU Prof. Dr. Yıldırım TOPCU	LADİK TORFUNUN PİROLİZ KİNETİĞİ
Dr. Öğr. Üyesi Bülent BAYRAKTAR Prof. Dr. Vecihi AKSAKAL Dr. Öğr. Üyesi Emre TEKCE Dr. Ahmet SAİT Uzman Sevil BAYRAKTAR	KUZULARDA FARKLI DOZLARDA PROBİYOTİK KARIŞIMIN KULLANIMININ BAZI ADİPOKİN HORMON PROFİLİ APELİN ETKİSİNİN İNCELENMESİ

21.12.2019

Saat: 09.00-12.00 /CUMARTESİ

Salon: 1 Oturum-1	Oturum Başkanı: Doç. Dr. Selami ERYILMAZ
Tinashe KADİRİRE Assist.Prof.Dr.Sami ACAR Mahammat DJAMALADİNE	THE EXAMINATION OF THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE SYSTEMS IN CARRIER GUIDANCE IN SOUTHERN AFRICAN COUNTRIES
Doç. Dr. Aysun COŞKUN Gözde Nur KÜTÜKCÜ	ADLI BİLİŞİMDE GÖRÜNTÜ İYİLEŞTİRME VE GÖRÜNTÜLERDEKİ BULANIKLIĞIN GİDERİLMESİ
Dr. Pelin ANGIN	A BLOCKCHAIN-BASED SECURE MILITARY COMMUNICATIONS ARCHITECTURE
Tacettin Sercan PEKİN	2B RESİMLERDEN 3B KAFA MODELLEMESİ ÇIKARTMAK İÇİN HİBRİT BİR YÖNTEM
Tacettin Sercan PEKİN	SOSYAL MEDYA UYGULAMALARINDA KİŞİ EŞLEŞTİRMEK İÇİN İSTATİSTİK TABANLI BİR SKORLAMA YÖNTEMİ
Elk. Müh. Burak Alp ÖZALP Dr. Öğr. Üyesi Birol ARİFOĞLU	ENDÜSTRİNİN DİJİTALLEŞMESİ VE ETKİNLİĞİ ARTTIRILMIŞ SANAL PLATFORMLAR
Dr. Gümrah UYSAL	APPROXIMATION BY m-SINGULAR MODIFIED PICARD OPERATORS
Dr. Gümrah UYSAL	EXPONENTIALLY WEIGHTED CONVERGENCE OF NONLINEAR SINGULAR INTEGRAL OPERATORS WITH NON-ISOTROPIC KERNELS
Seda ADIGÜZEL Doç. Dr. Selami ERYILMAZ	BİLİŞİM TEKNOLOJİLERİ ÖĞRETMENLERİNİN, DERSLERİNDE KODLAMA ETKİNLİKLERİ KULLANIM EĞİLİMİ VE SIKLIĞININ FARKLI PARAMETRE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ
Öğr. Gör. Hüseyin ŞAHİNER	YAPAY ZEKA TABANLI DİJİTAL AKADEMİ SİSTEMİ TASARIMI

21.12.2019

Saat: 09.00-12.00 /CUMARTESİ

Salon: 2, Oturum-1	Oturum Başkanı: Doç. Dr. Fahriye EMGİLİ
Doç. Dr. Ahmet DENİZ	ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİNDE HAMAMLARIN İKTİSADİ VE SOSYOLOJİK FAYDALARININ ANALİZİ
Doç. Dr. Ahmet DENİZ	ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİNİN FETHİLERDEKİ İKTİSADİ ZİHNİYETİNİN ANALİZİ
Doç. Dr. Ahmet DENİZ	ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİNDE KERVANSARAYLARIN VE HANLARIN İKTİSADİ GÖREVLERİ
Dr. Öğr. Üyesi A. Nazlı SOYKAN Arş. Gör. Dr. Durmuş GÜR	KUZEYBATI KARADENİZ'DE 18.-20. YÜZYILLARA TARİHLENEN GAYRİMÜSLİMLERE AİT DİNİ YAPILARDAN ÖRNEKLER (BARTIN, KARABÜK, ZONGULDAK)
Dr. Öğr. Üyesi Pınar TOKTAŞ	T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ'NDE YER ALAN SULTAN II. SÜLEYMAN'A AİT FERMANIN TEZHİP ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ
Uzm. Tülay KIVILCIM Dr. Öğr. Üyesi Pınar TOKTAŞ	T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ'NDE BULUNAN III. SELİM DÖNEMİNE AİT FERMANLARDAKİ TUĞRALARIN TEZHİP ÖZELLİKLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ
Doç. Dr. Kanat BAZARBAYEV Doç. Dr. Talgat DANIYAROV Doç. Dr. Usenbek RAKHMET	20.YÜZYILIN BAŞINDA TÜRKİYE İLE TÜRKİSTAN ARASINDAKİ SİYASİ VE KÜLTÜREL İLİŞKİLER
Doç. Dr. Kanat BAZARBAYEV Doç. Dr. Talgat DANIYAROV Doç. Dr. Usenbek RAKHMET	JÖN TÜRKLER VE TÜRKİSTAN ULUSAL KURTULUŞ HAREKETLERİNİN ORTAK İLKELERİ
Doç. Dr. Fahriye EMGİLİ	BENJAMİN KALLAY'IN BOSNA-HERSEK SİYASETİ (1882-1903)
Doç. Dr. Fahriye EMGİLİ	ATATÜRK DÖNEMİ NÜFUS SİYASETİ (1923-1938)
Dr. Öğr. Üyesi Yaşar Serkal YILDIRIM	ANTİK ÇAĞDA SAFRANBOLU VE ÇEVRESİNDE BAĞCILIK
Sümeyye ÖNAL	İZMİR'İN İŞGALİ'NİN BASINA YANSIMALARI

21.12.2019

Saat: 09.00-12.00 /CUMARTESİ

Salon: 3 Oturum-1	Oturum Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi İlgül KAYA ZENBİLCİ
Dr. Öğr. Üyesi İlgül KAYA ZENBİLCİ	BİZANS SANATINDA NADİR BİR İSA TİPLEMESİ: GÜNLERİN ESKİSİ (HO PALAIOS TON HEMERON)
Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem ÖNKOL ERTUNÇ	KELİLE VE DİMNE MİNYATÜRLERİNİN ANLATIMSAL AÇIDAN İNCELENMESİ
Prof. Dr. Lütviye SULEYMAN KIZI ASGERZADE	RESİM, ŞİİR, SANAT - PİTOREKS SANATI
Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz SEÇİM Dilek ÇOŞAN	TÜRKİYE'DE YAŞAYAN TÜRKMEN KÖKENLİ AFGAN ÖĞRENCİLERİN MUTFAK KÜLTÜRLERİNİN İNCELENMESİ
Dr. Öğr. Üyesi Filiz GÜVEN	DÖNÜŞMEYEN GERÇEKLIK BÜYÜSEL FOLKLORİK RİTÜELLER
Dr. Öğr. Üyesi Gülşah ÖZDEMİR Özge TONTU	SANATTA AYNA İMGESİ VE GÜNÜMÜZ SANATINDAKİ YORUMU
Dr. Öğr. Üyesi Merve YILDIRIM	GÜNCEL SANAT VE TÜRKİYE DE SANAT POLİTİKALARI
Dr. Öğr. Üyesi Önder YAYLA Öğr. Göv. Şeyda YAYLA	LOKANTA DEĞERLENDİRMELERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: VEDAT MİLOR LEZZET REHBERİ VE GOOGLE ÖRNEĞİ
Merve BAŞGÜL Doç. Dr. Zeynep Yeşim İLERİSOY Prof. Dr. Mehmet Emin TUNA Doç. Dr. Mehmet Halis GÜNEL	TARİHİ YAPILARDA YENİDEN İŞLEVLENDİRME SÜRECİNDE YAPI-İŞLEV UYUMU; CACABEY CAMİİ ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN İNCELEME

21.12.2019

Saat: 09.00-12.00 /CUMARTESİ

Salon: 4 Oturum 1	Oturum Başkanı: Dr. Cihandar HASANHANOĞLU
Prof. Dr. Musa ÖZATA Dr. Öğr. Üyesi Fatih Ferhat ÇETİNKAYA	ALGILANAN ÖRGÜTSEL AYRIMCILIK İLE ÖRGÜTSEL BAĞLILIK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ: BİR KAMU ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ
Dr. Öğr. Üyesi Cihandar HASANHANOĞLU	TÜRKİYE'DE MEYDANA GELEN AFETLERDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR VE AFET BİLİNCİNİ GELİŞTİRME ÇALIŞMALARI
Dr. Öğr. Üyesi Cihandar HASANHANOĞLU	TÜRKİYE'DEKİ SÜRÜCÜ PROFİLİNİN BELİRLENMESİNDE SWOT ANALİZİ
Dr. Öğr. Üyesi Cihandar HASANHANOĞLU	İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNİN İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ FAALİYETLERİNE EKONOMİK KATKISI
Dr. Öğr. Üyesi Fatih Ferhat ÇETİNKAYA Çağatay Han TORUN	KIRŞEHİR'DE AİLE ŞİRKETLERİNDE KURUMSALLAŞMA SORUNU VE İŞLETMELERİN KURUMSALLIK, STRATEJİK YÖNETİM, İKY UYGULAMALARININ KARŞILAŞTIRILMASI
Doç.Dr. Aysun KANBUR Doç.Dr. Engin KANBUR	ÇALIŞANLAR ARASINDAKİ FARKLILIKLARIN AŞIRI NİTELİKLİLİK BAĞLAMINDA İNCELENMESİ
Doç.Dr. Aysun KANBUR Doç.Dr. Engin KANBUR	ÇALIŞANLARIN İŞE YABANCILAŞMA DÜZEYLERİNİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ BAKIMINDAN İNCELENMESİ
Öğr. Gör. Dr. Ayşen AKBAŞ TUNA	İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNDE STRATEJİK BİR ARAÇ OLARAK BECERİ HARİTALAMA
Furkan SİRMA Doç. Dr. Zübeyir BAĞCI	DUYGUSAL ZEKÂ VE STRESLE BAŞA ÇIKMA YOLLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ
Furkan SİRMA Doç. Dr. Zübeyir BAĞCI	ÖRGÜTSEL ADALET VE ÖRGÜTSEL SİNİZM ARASINDAKİ İLİŞKİYİ BELİRLEMeye YÖNELİK ANALİTİK BİR ARAŞTIRMA
Prof. Dr. Muharrem TUNA Arş. Gör. Dr. Zafer TÜRKMENDAĞ	TÜRKİYE'DE OTEL YÖNETİCİLERİNİN GÜÇLENDİRİCİ LİDERLİK DAVRANIŞLARININ BELİRLENMESİ

21.12.2019

Saat: 09.00-12.00 /CUMARTESİ

Salon: 5 Oturum-1	Oturum Başkanı: Prof. Dr. Atilla YARGICI
Doç. Dr. Mustafa ÜNVERDİ	MUSİBETLERİN HİKMETLERİ AÇISINDAN KÖTÜLÜK SORUNU -MÂTÜRÎDÎ ÖRNEĞİ-
Prof. Dr. Atilla YARGICI	MEKKÎ SURELERDE “TEFEKKÜR” KAVRAMI İLE İLGİLİ AYETLERİN MESAJLARI BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ
Prof. Dr. Atilla YARGICI	KUR’AN’A GÖRE HZ. İSA’NIN HAYATI
Dr. Öğr. Üyesi Fatma AYDIN	HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE ÇOCUK OYUNLARI -Hadisler Çerçevesinde-
Prof. Dr. Abdulhamit SİNANOĞLU	İSLAM’IN MUTEZİLİ YORUMUNDA İNSAN VE ÖZGÜRLÜK ALANI
Dr. Öğr. Üyesi Seydi KİRAZ	ŞÂKİR MAHLASLI BİR ŞAİRE AİT DÖRT TÜR: MÜNÂCÂT ESMÂ-İ HÜSNÂ NAAT VE SELAMNÂME
Doç. Dr. Necati SÜMER	ŞAİR T. S. ELİOT’UN "ÇORAK ÜLKE" ADLI ESERİNDE DİNSEL VE MİTSEL MOTİFLER
Dr. Ramazan AKKIR	İLAHİYAT FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN DİN ANLAYIŞLARI: TEKİRDAĞ NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ ÖRNEĞİ

21.12.2019

Saat: 12.00-14.00 /CUMARTESİ

Salon: 1, Oturum-2	Oturum Başkanı: Doç. Dr. Cenk YAVUZ
Mustafa Evren POLAT Aybike Nur CİNGÖZ	KALİTE PARAMETRELERİNİN FİBER OPTİK KABLOLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ
Dr. Çetin Önder İNCEKARA	ENERGY PILE’S EFFICIENCY and CARBON FOOTPRINT
Adile BİLGİN Prof. Dr. Özgür SÖNMEZ	MİKRODALGA DESTEKLİ BİYODİZEL ÜRETİMİ
Prof. Dr. İbrahim YUKSEL Prof. Dr. Hasan ARMAN İbrahim Halil DEMİREL	HYDROPOWER DEVELOPMENT AND ENERGY MARKETING IN TURKEY
Bahanur GÜLCAN Prof.Dr. Mehmet Timur AYDEMİR	MİKRO ENERJİ HASADI VE RF-DA DÖNÜŞTÜRÜCÜ DEVRE
Doç. Dr. Cenk YAVUZ Arş. Gör. Dr. Ceyda AKSOY TIRMIKÇI	DAĞITIK ÜRETİMLİ DAĞITIM SİSTEMLERİNDE ARIZA TESPİT YÖNTEMLERİ
Doç. Dr. Cenk YAVUZ Arş. Gör. Dr. Ceyda AKSOY TIRMIKÇI	SABİT AYDINLATMA ŞARTLARINDA FOTOMETRİK FLICKER ETKİSİNİN ÇALIŞANLAR ÜZERİNDE ETKİSİNİN ARAŞTIRILMASI İÇİN YÖNTEMLER

21.12.2019

Saat: 12.00-14.00 /CUMARTESİ

Salon: 2 Oturum-2	Oturum Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi F. Senem GÜNGÖR
Dr. Öğr. Üyesi F. Senem GÜNGÖR	KÜRESEL KÖY’ÜN MEDYASI: NETFLIX
Tolga ÖZEN	BİR TARİHSEL DEĞERLENDİRME: NAZİ ALMANYA’SINDA LGBT+ BİREYLER ÜZERİNDEKİ ÖTEKİLEŞTİRME ve DAMGALAMA ÖRNEKLERİ
Uzm. Sıla YAĞCI TANIŞIK	BATIL İNANÇLARIN DİJİTAL MEDYADAKİ TÜKETİMİ
Deniz KART	OYUNCULUKTA STANISLAVSKI SİSTEMİNİN TİYATRO, TELEVİZYON VE SİNEMADA UYGULANMASI

Arş. Gör. Semra AY	ÇOKLU EKLAN İLE SİNEMA: DİNAMİK VE AKTİF YENİ NESİL İZLEYİCİ DENEYİMİ
Maria ARABACI KOÇ	HETEROSEKSİST TOPLUMDA İNTERSEKS BİREYLERİN KONUMLANDIRILIŞI VE BU BAĞLAMDA TÜRK SİNEMASI'NDAKİ İLK VE TEK İNTERSEKS KARAKTERE YER VEREN KÖÇEK FİLMİNİN İNCELENMESİ
Göksun ÜNLÜ	DUVARLARDAN BEYAZ PERDEYE PROTEST BİR YAŞAM; GRAFİTİ
İlke AKMAN	GÖRSEL OKURYAZARLIK VE GÖRSEL OKURYAZARLIK EĞİTİMİ

21.12.2019

Saat: 12.00-14.00 /CUMARTESİ

Salon: 3 Oturum-2	Oturum Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi Bülent HANER
Arş. Gör. Mustafa POLAT	THE SEMANTICS OF MORAL LANGUAGE IN META-ETHICAL NON-COGNITIVISM
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe SEZER	ABORJİNLERİN YAŞAM FELSEFESİ VE SANATLARINA YANSIMASI
Cengiz ÇEBİ	KUŞKU, ÖZGÜR DÜŞÜNCE VE HOŞGÖRÜ KÜLTÜRÜ
Dr. Öğr. Üyesi Gülşah ÖZDEMİR	BELLMER'İN KARANLIK FETİŞLERİ
Sibel AKŞAHİN POLAT	YABANCILARIN TÜRKİYE'DEN SINIRDIŞI EDİLMESİ
Prof. Dr. Hasan TUTAR Arş. Gör. Dr. Arzu KALAFAT ÇAT	ÜNİVERSİTELERİN MİSYON VE VİZYON İFADELERİ ÜZERİNDEN ZİHİN HARİTALARINI OKUMAK
Dr. Öğr. Üye. Suat SÖYLEMEZ	TEKNOLOJİK GELİŞMELERİN İNSAN HAKLARINA ETKİSİ

21.12.2019

Saat: 12.00-14.00 /CUMARTESİ

Salon: 4, Oturum-2	Oturum Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi Ahu PAKDEMİRLİ
Assoc. Prof. Ceren YEGEN	TRADITIONS AND RITUALS AS COMMUNICATION AND TELECOMMUNICATION SYSTEMS
Prof. Dr. Nurettin GÜZ Doç. Dr. Ceren YEGEN Doç. Dr. B. Oğuz AYDIN	DİJİTAL KAMUOYUNU ANLAMAK: 23 HAZİRAN 2019 İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYE BAŞKANLIĞI SEÇİMLERİNE YÖNELİK BİR SOSYAL AĞ ANALİZİ
Dr. Öğr. Üyesi Tuğba AKDAL	ZONGULDAK İLİ ÖRNEĞİ İLE YEREL KAMUSAL KANAATİN OLUŞUMUNDA YEREL HABER SİTELERİ ve OKUR ETKİLEŞİMİNİN İNCELENMESİ
Recep ORUÇ Dr. Öğr. Üyesi Abdullah YILDIZBAŞI	HABER YAYINCILIĞINDA ÇALIŞANLARIN İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ KOŞULLARININ ÇOK ÖLÇÜTLÜ KARAR VERME YÖNTEMLERİNDEN OLAN BULANIK ANALİTİK HİYERARŞİ PROSESİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ
Doç. Dr. Feyzullah ÜNAL Veysel EROL	PARETO'NUN YÖNETİCİ OLMAYAN ELİTLER TEORİSİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE KANAAT ÖNDERLERİ
Dr. Öğr. Üyesi İnci Selin GÜMÜŞ	TEKNOLOJİK ÇAĞ VE OTOPORTRE: ÖZÇEKİM UYGULAMALARI VE DEĞERLENDİRİLMELERİ

21.12.2019
Saat: 12.00-14.00 /CUMARTESİ

Salon: 5 Oturum-2	Oturum Başkanı: Doç. Dr. Demet CANSARAN
Doç. Dr. Demet CANSARAN	SÜRDÜRÜLEBİLİR YAŞAM İÇİN BİR TEHDİT: “SU GÜVENLİĞİ”
Doç. Dr. Demet CANSARAN	BİR KENTLEŞME SORUNSALI: “ENGELSİZ KENTLER”
Doç. Dr. Demet CANSARAN	SANAYİLEŞME, TEKNOLOJİ VE ÇEVRE SAVAŞI: “OZON TABAKASININ İNCELMESİ”
Dr. Öğr. Üyesi Özgür ZEYDAN	RAFİNERİ KAYNAKLI HAVA KİRLİLİĞİ VE KONTROLÜ
Arş.Gör.Dr. Ceyda AKSOY TIRMIKÇI Doç.Dr. Cenk YAVUZ	BİNA SEKTÖRÜ VE ULAŞIM SEKTÖRÜ KAYNAKLI SERA GAZI SALINIMINI AZALTMAK İÇİN ŞEHİRLERDE YAPILABİLECEK İYİLEŞTİRMELER
Arş.Gör.Dr. Ceyda AKSOY TIRMIKÇI Doç.Dr. Cenk YAVUZ	FOSİL YAKIT TEMELLİ SERA GAZI SALINIMININ HAVA KİRLİLİĞİNE DAYANDIRILABİLEN ÖLÜM SAYILARI İLE İLİŞKİSİ
Öğr.Gör. Dr. Cem AYIK	SÜRDÜRÜLEBİLİR KENT UYGULAMALARINA KÜRESEL ENDEKSLER ÜZERİNDEN KARŞILAŞTIRMALI BİR BAKIŞ

21.12.2019
Saat: 14.00-17.00 /CUMARTESİ

Salon: 1, Oturum-3	Oturum Başkanı: Doç. Dr. Tolga AKALIN
Arş. Gör. İrem BEKAR Doç. Dr. Şebnem ERTAŞ BEŞİR	MOBİLYADA KÜLTÜREL GÖSTERGELER ÜZERİNDEN ESKİ VE YENİ KAVRAMI, “ZEYNEP FADİLLİOĞLU MOBİLYALARI”
Dr. Öğr. Üyesi Menekşe Suzan TEKER	GÜNEŞ IŞINLARI İLE DOĞAL BOYAMA (SOLAR DYEİNG) YÖNTEMİ
Dr. Öğr. Gör. İpek Fatma ÇEVİK	RESİM SANATINDA BİR ÜRETİM TEKNİĞİ OLARAK SANAL GERÇEKLIK
Dr. Rifat OLGUN	İYİLEŞTİRME BAHÇELERİNE (HEALING GARDEN) YÖNELİK PEYZAJ TASARIM YAKLAŞIMLARI
Doç. Dr. Mustafa Cevat ATALAY Doç. Dr. Tolga AKALIN	MUTLULUK RESİMLERİMİZ, SALT BEYOĞLU, SALT GALATA NUR KOÇAK YAPITLARI
Doç. Dr. Mustafa Cevat ATALAY Doç. Dr. Tolga AKALIN	JULİE MEHRETU RESİMLERİNDE ÇİZGİ
Arş. Gör. Hasan HÜSEYİN GÜL Prof. Dr. Hülya BAYRAK	KARMA TASARIMLARDA GENEL ALTERNATİFLER İÇİN ÖNERİLEN PARAMETRİK OLMAYAN TEST KOMBİNASYONU
A.E. KUSSANOVA	INTRODUCTION OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE TRAINING OF DIRECTORS-CHOREOGRAPHERS

21.12.2019
Saat: 14.00-17.00 /CUMARTESİ

Salon: 2, Oturum-3	Oturum Başkanı: Prof. Dr. Abdulhamit SİNANOĞLU
Doç. Dr. Alpaslan Hamdi KUZUCUOĞLU	BİLGİ MERKEZLERİNDE KÖK SEBEP ANALİZLERİ
Ümmü Saliha EKEN İNAN	SELÇUK ÜNİVERSİTESİNE BAĞLI MESLEK YÜKSEKOKULLARININ KALİTE YOLCULUĞUNDA OLUŞTURULAN MİSYON VE VİZYON İFADELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ
Dr. Öğr. Üyesi Sibel Işık MERCAN	TÜRKİYE’DE TR DİZİNLİ DERGİLERDE YAYINLANAN COĞRAFYA EĞİTİMİ ALANINDAKİ NİTEL MAKALELERİN ARAŞTIRMA EĞİLİMLERİ (2000-2019)
Dr. Öğr. Gör. Esra FIRATLI TÜRKER	AÇIK VE UZAKTAN ÖĞRETİMDE MESLEKİ STAJ ÖLÇÜTLERİNİN VE STAJ YERLERİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA
Fatma ÇAĞLAR Doç. Dr. Fethi KAYALAR	İLK VE ORTA DERECELİ OKULLARDA UYGULAMAYA KONULAN YENİ ARA TATİLİN VERİMLİLİĞİ KONUSUNDA ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ÖZKAN DUVAN	MAKUL SÜREDE YARGILANMA HAKKININ CEZA YARGILAMASINDA UYGULANMASI
Doç. Dr. Rana YILDIRIM	TASK AUTHENTICITY AND LEARNING IN PRACTICUM: ELT STUDENT-TEACHERS' EXPERIENCE
Dr. Öğr. Üyesi Gülten DEMİRAL	ÖĞRETMENLERİN MOTİVASYONUNU ETKİLEYEN FAKTÖRLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
Öğr. Gör. Ahmet ÇABUK	AKADEMİK PERSONELİN İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ ALGISI
Doç. Dr. İbrahim Yaşar KAZU Öğr. Gör. Abdullah ELMAS	KÖY ENSTİTÜLERİ VE BİR ÖRNEKLEM OLARAK DİCLE KÖY ENSTİTÜSÜ
Doç. Dr. İbrahim Yaşar KAZU Öğr. Gör. Abdullah ELMAS	KÖY ENSTİTÜLERİNDE ÖZDENETİM BİLİNCİ

21.12.2019

Saat: 14.00-17.00 /CUMARTESİ

Salon: 3, Oturum-3	Oturum Başkanı: Doç. Dr. Yiğit Anıl GÜZELİPEK
Mehmet OSKAY Cuma BOZKURT	GÜVENLİK SORUŞTURMASI VE ARŞİV ARAŞTIRMASININ İNSAN HAKLARI VE ÖZEL HAYATIN KORUNMASI YÖNÜNDEN İNCELENMESİ
Assoc. Prof. Suna Gülfer IHLAMUR ÖNER	SYRIAN RETURN?: THE CASE OF TURKEY
Abdulhanan ZARİFY Muhammet Yunus ŞİŞMAN	EKONOMİK BÜYÜME VE NÜKLEER ENERJİ TÜKETİMİ ARASINDA İLİŞKİ: BİR PANEL VERİ ANALİZİ
Doç. Dr. Yiğit Anıl GÜZELİPEK	ÇATIŞMADAN İŞ BİRLİĞİNE EL AHLİ VE ZAMALEK REKABETİ: ARAP BAHARI'NIN ÖNCESİNDE VE SONRASINDA FUTBOL STADYUMLARI
Dr. Öğr. Üyesi Eray ACAR Arş. Gör. Galip Ferhat AKBAL	HIZLI DÖNÜŞÜMÜN YENİ FENOMENİ OLARAK İNTERNET SANSÜRÜ VE ULUS DEVLET İLİŞKİSİ
Prof. Dr. İrfan Kaya ÜLGER Özlem ÜSTÜN	İNGİLTERE'DE AB KUŞKUCULUĞUNUN KÖKENLERİ
Dr. Murad DUZCU Arş. Gör. Ömer Fuad KAHRAMAN	TÜRKİYE'NİN KUZEY SURİYE'DEKİ ÇATIŞMA SONRASI YENİDEN YAPILANMA POLİTİKALARI
Arş. Gör. Ömer Fuad KAHRAMAN Dr. Murad DUZCU	ENERJİ YÖNETİMİ POLİTİKALARINDA TÜRKİYE: ENERJİ'DE İŞBİRLİĞİ POLİTİKASI ve TANAP

21.12.2019

Saat: 14.00-17.00 /CUMARTESİ

Salon: 4, Oturum-3	Oturum Başkanı: Doç. Dr. Ayhan ÇİNİCİ
Dr. Öğr. Üyesi Nagihan TANIK ÖNAL Doç. Dr. Nezih ÖNAL	TEKNOLOJİNİN ÇEVREYE ETKİSİ KONUSUNDA FEN BİLGİSİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ DÜŞÜNCELERİ
Dr. Öğr. Üyesi Nagihan TANIK ÖNAL Doç. Dr. Nezih ÖNAL	FEN BİLGİSİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÖĞRETİMDE KAHOT KULLANIMIYLA İLGİLİ GÖRÜŞLERİ
Doç. Dr. Ayhan ÇİNİCİ	THE RELATIONSHIP BETWEEN DIGITAL LITERACY LEVELS AND SOCIAL MEDIA USE PURPOSES OF PROSPECTIVE TEACHERS' WHO ATTEND PEDAGOGICAL FORMATION TRAINING
Doç. Dr. Ayhan ÇİNİCİ	PEDAGOJİK FORMASYON EĞİTİMİ ALAN ÖĞRETMEN ADAYLARININ EĞİTİMDE SOSYAL MEDYA KULLANIMINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ
Doç. Dr. Ayhan ÇİNİCİ	PEDAGOJİK FORMASYON EĞİTİMİ ALAN ÖĞRETMEN ADAYLARININ MEDYA OKURYAZARLIK DÜZEYLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ
Doç.Dr. Filiz GÖLPEK Öğr. Gör. Osman KAVAK	YÜKSEKÖĞRETİM TALEBİ VE GETİRİLERİ
Doç.Dr. İlhan TURAN	ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN DEPREM ALGISI (TRABZON ÖRNEĞİ)
Doç.Dr. İlhan TURAN	OTANTİK ÖĞRENMENİN ÇEVRE EĞİTİMİNDE KULLANIMI
Öğr. Gör. Mahmut ÖZÇELİK Öğr. Gör. Dr. Fikret IŞIK	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN SORGULAMA BECERİLERİ İLE İLETİŞİM BECERİLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

21.12.2019

Saat: 14.00-17.00 /CUMARTESİ

Salon: 5, Oturum-3	Oturum Başkanı: Prof. Dr. Assiye AKA
Dr. Öğr. Üyesi Yonca ALTINDAL	MEDYADA KADINA YÖNELİK ŞİDDETİN SOSYOLOJİK OKUMASI: BİRGÜN GAZETESİ ÖRNEĞİ
Dr. Öğr. Üyesi Yonca ALTINDAL Büşra ÇETİN	EMEK PİYASASININ ‘DİŞİL ÖZNE’LERİ: BALIKESİR KENTİ KADIN GİRİŞİMCİLERİ
Dr. Öğr. Üyesi Yonca ALTINDAL	İSTİHDAM KAPISINI AÇMAYA ÇABALAYAN KADINLARIN MEDYA HALİ: BİRGÜN GAZETESİ
Prof. Dr. Assiye AKA	ŞİDDETİ KAMUSAL ALANDA DENEYİMLEMİŞ KADINLARDA PANOPTİK ETKİLER
Arş. Gör. Dr. Emine AYAN	ZÜLFÜ LİVANELİ’NİN KONSTANTİNİYYE OTELİ ADLI ROMANINDA “KADIN”IN TEMSİLİ
Arş. Gör. Dr. Devran DENİZ	YÖNETİM KURULUNDAKİ KADIN TEMSİLİNİN FİRMA PERFORMANSINA ETKİSİ: BİST UYGULAMASI
Doç. Dr. Gökhan GÖKULU	MEDYA VE ŞİDDET İLİŞKİSİ: KADIN CİNAYETLERİNİN MEDYADA ELE ALINMA BİÇİMİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
Arş. Gör. Dr. M. Funda AFYONOĞLU Doç. Dr. Elif ÇIRAKMAN	BİLİNÇ VE KENDİLİK İLİŞKİSİ: ERKEN DÖNEM SARTRE FELSEFESİNDE ETİK SORUSU
Arş. Gör. Dr. M. Funda AFYONOĞLU Doç. Dr. Serap DAŞBAŞ Prof. Dr. Özlem KARAKUŞ	SURİYELİ KADINLARIN GÖÇ DENEYİMLERİNE DAİR BİR LİTERATÜR İNCELEMESİ

21.12.2019

Saat: 17.00-19.00 /CUMARTESİ

Salon: 1, OTURUM-4	Oturum Başkanı: Doç. Dr. H. Kürşad SEZER
Arş. Gör. B. Elif ŞAMLI Doç. Dr. Zümrüt ÜNAL	KONFEKSİYON ÜRETİMİNDE MALİYET HESAPLAMAYI DESTEKLEYEN ÇEŞİTLİ YAZILIMLARIN ARAŞTIRILMASI
Doç. Dr. Zümrüt ÜNAL Arş. Gör. B. Elif ŞAMLI	YAŞLI KADINLARIN GİYSİ SORUNLARININ ARAŞTIRILMASI
Müh. Zübeyde ARABACILAR Prof. Dr. Nazim PAŞAYEV	TAVUK TÜYLERİNİN LİF ÜRETİMİNE HAZIRLANMASI
Arş. Gör. Oğulcan EREN Doç. Dr. H. Kürşad SEZER	LAZER EKLENTİLİ ERGİYİK BİRİKTİRME (FDM) YÖNTEMİYLE KOMPOZİT PARÇA ÜRETİMİ
Gülseren AVCI Arş. Gör. Oğulcan EREN Doç. Dr. H. Kürşad SEZER	TEKSTİL SEKTÖRÜNE EKLEMELİ İMALAT YAKLAŞIMI: 3B YAZICILAR İLE DENEYSEL ÇALIŞMA

21.12.2019

Saat: 17.00-19.00 /CUMARTESİ

Salon: 2, Oturum-4	Oturum Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi Bülent HANER
Arş. Gör. Tuğçe İNAĞ Dr. Öğr. Üyesi Murat ARIKAN	VERİ ZARFLAMA ANALİZİ İLE OECD ÜLKELERİNİN DAHA İYİ YAŞAM DÜZEYİNİN İNCELENMESİ
Dr. Öğr. Üyesi Seher Gülşah TOPUZ Dr. Esra DOĞAN	BÜTÇE KATEGORİZASYONU TEMELİNDE TRANSFER HARCAMALARI VE GELİR EŞİTSİZLİĞİ İLİŞKİSİ
Selen Serenay SİLVAN	ENDÜSTRİ 4.0 DEVRİMİ ve YENİ EKONOMİYE GEÇİŞİN DEĞERLENDİRİLMESİ ÜZERİNE BİR İNCELEME
Dr. Serpil ÇİĞDEM	GİĞ EKONOMİSİNİN DEĞİŞEN İŞGÜCÜ NİTELİKLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ
Abdulhanan ZARİFY Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Yunus ŞİŞMAN	EKONOMİK ÖZGÜRLÜK VE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR: ORTA VE GÜNEY ASYA ÜLKELERİ ÜZERİNE BİR PANEL VERİ ANALİZİ
Dr. Öğr. Üyesi Merih ANGIN	MACHINE LEARNS INTERNATIONAL ORGANIZATIONS: DETERMINANTS OF IMF PROGRAM DESIGN

21.12.2019

Saat: 17.00-19.00 /CUMARTESİ

Salon: 3, Oturum-4	Oturum Başkanı: Doç. Dr. Aziz Serkan ARSLAN
Salih KALAYCI	THE EFFECTS OF RAILWAY TRANSPORTATION AND FDI ON TRADE BALANCE IN THE CONTEXT OF INTERNATIONAL TRADE: EVIDENCE FROM 7 COUNTRIES
Dr. Öğr. Üyesi İlcut Elif KANDİL GÖKER	SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ENDEKSİNDE YER ALAN FİRMALARIN ÇALIŞMA SERMAYESİ ETKİNLİKLERİNİN İNDEKS YÖNTEMİ İLE ANALİZİ
Arş. Gör. Dr. İlknur KAYA	ANONİM ŞİRKETLERDE MÜKTESEP HAK KAVRAMI
Arş. Gör. Dr. İlknur KAYA	YÖNETİM KURULUNUN TEMSİL YETKİSİNİN DEVRİ BAKIMINDAN TTK M. 367 VE TTK M. 370'İN DEĞERLENDİRİLMESİ

21.12.2019

Saat: 17.00-19.00 /CUMARTESİ

Salon: 4, Oturum-4	Oturum Başkanı: Prof. Dr. Abdulhamit SİNANOĞLU
Alper COŞKUN Prof. Dr. Arzu ŞENER	TÜKETİCİ KREDİSİ VE KONUT FİNANSMANI SÖZLEŞMESİNDE TÜKETİCİNİN KORUNMASI
Serdar Ramazan KAHRAMAN Dr. Öğr. Üyesi Kartal SOMUNCU	YARI VARYANS MODELİ İLE PORTFÖY OPTİMİZASYONU: BİST-100 ENDEKSİ ÜZERİNDE BİR UYGULAMA
Dr. Öğr. Üyesi Kartal SOMUNCU	MANÜPİLASYON YOLU İLE BİST-100'Ü YENMEK MÜMKÜN MÜ?
Metin Kamil ERDOĞAN Prof. Dr. Faik Ahmet SESLİ	TİCARİ GAYRİMENKULLERİN DEĞERİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN BELİRLENMESİ
Dr. Öğr. Üyesi Gülay İRAK Hasret ŞİŞMAN	STRATEJİK MALİYET YÖNETİM TEKNİKLERİ İLE FİNANSAL PERFORMANS ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ: İHRACATÇI FİRMALARDA ÖRNEK BİR UYGULAMA
Şeyma ZARZAVATÇIOĞLU Dr. Öğr. Üyesi Nurullah ALTUN	TÜRKİYE'DE BELEDİYELERİN FİNANSMANI VE SÜREÇ ANALİZİ
Dr. Öğr. Üyesi Aykut ŞARKGÜNEŞİ Zehra GİDER	İHRACAT PAZARLAMA STRATEJİLERİNİN İHRACAT PERFORMANSINA ETKİSİ: TÜRKİYE İÇİN MİKRO VERİ ANALİZİ
Dr. Öğr. Üyesi Aykut ŞARKGÜNEŞİ Azize DEMİRHAN	VERİMLİLİK VE DIŞ TİCARET HADLERİ: OECD ÜLKELERİ İÇİN NEDENSELLİK ANALİZİ

21.12.2019

Saat: 17.00-19.00 /CUMARTESİ

Salon: 5, Oturum-4	Oturum Başkanı: Prof. Dr. Sıdıka BULDUK
PhD. Hayder SHUBBAR MSc. Mohammed KAREEM Assoc. Prof. Dr. Shankar L. LAWARE Asst. Prof. Ruken Esra DEMIRDOGEN Prof. Fatih Mehmet EMEN	CAN BOERHAAVIA DIFFUSA BE USED AS AN ANTI-DIABETIC?
Asst. Prof. Ruken Esra DEMIRDOGEN Hayder SHUBBAR Mohammed Kareem Assoc. Prof. Dr. Shankar L. Laware Prof. Fatih Mehmet EMEN	AN IN-VITRO STUDY ON USE OF TRIDEX (Tridax Procumbens) AS AN ANTI-DIABETIC
Ömer Faruk ATEŞ Osman KINDIR Onur TAYDAŞ	GÖRÜNTÜLEME EŞLİĞİNDE PERKÜTAN VERTEBRAL ve PARAVERTEBRAL LEZYON BİYOPSİSİ: TEK MERKEZ DENEYİMİMİZ
Kubilay İNAN	KÜNT TORAKS TRAVMALARIN YAŞ GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ
Arş. Gör. Dr. Nilay YAĞCI	DEVLET HASTANESİNDE ÇALIŞAN HEMŞİRELERDE TIBBİ HATA GÖRÜLME SIKLIĞI VE NEDENLERİ
Arş. Gör. Elif ÇELİK Prof. Dr. Sıdıka BULDUK	ADÖLESANLARDA PSİKOSOSYAL ÇEVRENİN BESLENME DAVRANIŞINA ETKİSİ
Arş. Gör. Elif ÇELİK Prof. Dr. Sıdıka BULDUK	İŞİNLAMANIN GIDA TEKNOLOJİSİNDE KULLANIMI

22.12.2019

Saat: 09.00-12.00 /PAZAR

Salon: 1, Oturum-1	Oturum Başkanı: Prof. Dr. Hüseyin YOLCU
Doç. Dr. Sinem SOMUNOĞLU İKİNCİ	SAĞLIK SEKTÖRÜNDE MARKA KAVRAMI VE MARKALAŞMA SÜRECİ
Dr. Öğr. Üyesi Davut KARAMAN Ali ŞAHİN	MÜŞTERİ İTİRAZ, ŞİKÂyet, İSTEK VE BEKLENTİLERİNİN İNCELENMESİ: BANKACILIK SEKTÖRÜNDE BİR ARAŞTIRMA
Öğr. Gör. H. Yusuf GÜNGÖR	HAVACILIK SEKTÖRÜ VE TERÖR
Dr. Öğr. Üyesi M. Recep ARMUTLU Öğr. Gör. H. Yusuf GÜNGÖR	HAVAYOLU FİRMALARININ FİNANSAL BAŞARISIZLIKLARININ TAHMİNİ
Prof. Dr. Nezir AKYEŞİLMEN	SOSYAL BİLİMLER VE SİBER ÇALIŞMALAR: SOSYAL BİLİMCİLER SİBER ALANI ÇALIŞMALI MI?
Dr. Tuğba YEGİN	YAPAY ZEKA'NIN PAZARLAMA DÜNYASINI ELE EÇİRMEYECEĞİNİ DÜŞÜNÜYORSANIZ UNUTUN GİTSİN!
Tuba DERYA BASKAN	SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ENDEKSİNE TABİ FİRMALARDA NET ÇALIŞMA SERMAYESİ İLE GERÇEĞE UYGUN DEĞERLEME YÖNTEMLERİNE GÖRE ALACAKLARIN İLİŞKİSİ
Dr. Öğr. Üyesi Esna Betül BUĞDAY Prof. Dr. Arzu ŞENER	TÜKETİCİLERİN HARCAMA VE SATIN ALMA ALIŞKANLIKLARININ İNCELENMESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA
Dr. Öğr. Üyesi Cahit ŞANVER	YENİ BİR KİŞİSEL KAZANÇ TÜRÜ OLARAK ATATÜRK BENZERLİĞİ İLE GELİR ELDE ETMEK SERBEST MESLEK FAALİYETİ KAPSAMINDA MIDIR?
Prof. Dr. Hüseyin YOLCU	BÖLGESEL KALKINMA BANKLARININ EĞİTİMDEKİ ROLÜ: ASYA KALKINMA BANKASI ÖRNEĞİ
Prof. Dr. Hüseyin YOLCU	YETİŞKİNLERİN EĞİTİM İSTEMLERİ ÜZERİNDE BELİRLEYİCİ OLAN DEĞİŞKENLER

22.12.2019

Saat: 09.00-12.00 /PAZAR

Salon: 2, OTURUM-1	Oturum Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi Bülent HANER
Nurlana Zakir BAHRAMLI	EVLAT EDİNİLMİŞ VE BİYOLOJİK EBEVEYNİYLE YAŞAYAN ÇOCUKLARIN DAVRANIŞSAL VE DUYGUSAL SORUNLARININ KARŞILAŞTIRMALI OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ
Selahaddin Eyyubi KAPLAN Emre EKSERİN Oğuzhan BAHADIR Dr. Öğr. Üyesi Hafize ER TÜRKÜRESİN	EĞİTİM FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN KPSS SINAV KAYGILARI İLE TÜKENMİŞLİK DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ
Güllü ÖZDEMİR Elif AKCAÖZ Dr. Öğr. Üyesi Hafize ER TÜRKÜRESİN	SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMEN ADAYLARININ SOSYAL MEDYAYA YÖNELİK TUTUMLARI İLE SOSYAL MEDYA BAĞIMLILIK DÜZEYLERİ ARASINDA Kİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ
Dr. Öğr. Üyesi SUZAN ONUR YAMAN Sena DURMUŞ Ceylan BALIKÇI Merve MAHANOĞLU Zeynep KARA	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN CİNSEL SAĞLIKLA İLGİLİ BİLGİ DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ
Dr. Öğr. Üyesi SUZAN ONUR YAMAN Hilal BİLGİ Aleyna ŞAHİN Ayşe TAŞKIN Halil DENİZ Kübra ÖZTÜRK Miyase KAPLAN Nazlı HAZAR	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN ÇOCUK İHMAL VE İSTİSMARINA YÖNELİK FARKINDALIK VE BİLGİ DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ
Dr. Öğr. Üyesi SUZAN ONUR YAMAN Tuba KESKİN Şeyma Nur AKBIYIK Gizem KARAKOÇ Selen ÜNLÜTÜRK	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN GEBELİK ÖNCESİ DOĞUM KORKULARININ BELİRLENMESİ
Dr. Öğr. Üyesi Aytuğ MERMER ÜZÜMLÜ	ÖĞRENİLMİŞ ÇARESİZLİĞİN YÜKSEKÖĞRENİM ÖĞRENCİLERİNİN MOTİVASYONUNA ETKİSİ

22.12.2019

Saat: 09.00-12.00 /PAZAR

Salon: 3, Oturum-1	Oturum Başkanı: Prof. Dr. Erman YÜKSELTÜRK
Prof. Dr. Erman YÜKSELTÜRK	SANAL GERÇEKLİK İLE ÖĞRETİM MATERYALLERİ HAZIRLAMA: COSPACE UYGULAMASI
Prof. Dr. Erman YÜKSELTÜRK	ARTIRILMIŞ GERÇEKLİK İLE DERSLER CANLANIYOR: TARİH DERSİ ÖRNEKLERİ
Melike KILIÇ Elif Ebru KEÇECİ Prof. Dr. Güldem DÖNEL AKGÜL	EĞİTSEL DİJİTAL OYUN GELİŞTİRME SÜRECİNİ DENEYİMLEYEN ÖĞRETMEN ADAYLARININ GÖRÜŞLERİ
Elif Ebru KEÇECİ Prof. Dr. Güldem DÖNEL AKGÜL	İLKÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN MİKROSKOP ÜZERİNE OLUŞTURDUKLARI METAFORLAR
Doç. Dr. Selami ERYILMAZ Gülhanım DENİZ	TÜRKİYE'DE PROGRAMLAMA EĞİTİMİ İLE İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ: BİR BETİMSEL ANALİZ ÇALIŞMASI
Adem ŞAHİN Aysel TÜFEKÇİ AKCAN	FELSEFE GRUBU ÖĞRETMEN ADAYLARININ DRAMAYA YÖNELİK TUTUMLARININ İNCELEMESİ
Nayfer ŞAHİN Ali GÜL	ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN ÇEVRE OKURYAZARLIĞININ ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ
Selçuk ARIK Tuğba KOCADAĞ ÜNVER	AKADEMİSYENLERİN VE ÖĞRETMENLERİN STEM EĞİTİMİNE İLİŞKİN METAFORİK ALGILARI
Doç. Dr. Mahmut SAĞIR Hatice ÖNCÜ	OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN PROBLEM ÇÖZME BECERİLERİNE İLİŞKİN ALGILARI; KAHRAMANMARAŞ ÖRNEĞİ
Doç. Dr. Mahmut SAĞIR Hatice ÖNCÜ	OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN ÖĞRENEN ÖZERKLİĞİNİ DESTEKLEME DAVRANIŞLARINA İLİŞKİN ALGILARI; KAHRAMANMARAŞ ÖRNEĞİ

22.12.2019

Saat: 09.00-12.00 /PAZAR

Salon: 4, Oturum-1	Oturum Başkanı: Prof. Dr. Kadircan ÖZKAN
Prof. Dr. Abdullah ŞENGÜL Christina ZENGİNOĞLU	BİR TRAJEDİNİN ROMANI: KARINCALARIN GÜNBATIMI'NDA SÜRGÜN, SINIF (SIZLIK), YAS
Dr. Öğr. Üyesi Esat AYYILDIZ	EL-‘ABBÂS B. EL-AHNEF: İDEALİZE EDİLMİŞ AŞK TEMALİ GAZELLERİN ABBÂSÎ DÖNEMİNDEKİ ÖZGÜN BİR TEMSİLCİSİ
Doç. Dr. Macit BALIK	İKİNCİ YENİ'NİN KİYİSİNDAN TOPLUMCU GERÇEKÇİLİĞE SÜREYYA BERFE
Doç. Dr. Macit BALIK	KORKUDAN GOTİKE: TÜRK EDEBİYATINDA DEHŞETİ KURGULAMAK
Doç. Dr. Seriyye GÜNDOĞDU	AHMET AĞAOĞLU'NUN SIRAT-I MÜSTAKİM DERGİSİNDE ÇIKAN YAZILARI ÜZERİNE BİR İNCELEME
Doç. Dr. Ömer SOLAK	TÜRKİYE'DE EDEBİYAT ÇALIŞMALARININ BİLİMLEŞME SÜRECİ VE SORUNLARI
Prof. Dr. Kadircan ÖZKAN Prof. Dr. Ebru BARDAŞ	MESNEVİDE HAYVAN METAFORLARINDAN ASLAN TİLKİ EŞEK METAFORU
Prof. Dr. Adem ÇAYLAK Yaşar ÇAKMAK	İSMET ÖZEL'DE TÜRLÜK DÜŞÜNCESİ
Qahirə ŞAHBAZOVA LƏLƏ QIZI	DAVANLI İNKİŞAF VƏ TƏHSİLDƏ İKT
Doç. Dr. Dilek ÇETİNDAS	TÜRK DARBE EDEBİYATI VE ROMAN
Özer BEREKET	SİNEMA'DA AUTHEUR KURAMI BAĞLAMINDA REHA ERDEM SİNEMASI'NA BAKIŞ

22.12.2019

Saat: 09.00-12.00 /PAZAR

Salon: 5, Oturum 1	Oturum Başkanı: Korkmaz YİĞİTER
Dr. Öğr. Üyesi Tolga ESKİ	SINIF ÖĞRETMENLİĞİNDEN BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ÖĞRETMENLİĞİNE GEÇİŞ YAPAN ÖĞRETMENLERİN BRANŞ DEĞİŞİKLİĞİNE İLİŞKİN DENEYİMLERİ
Dr. Öğr. Üyesi Tolga ESKİ	ÖZEL EĞİTİM KURUMLARINDA GÖREV ALAN BEDEN EĞİTİMİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ DÜŞÜNCELERİ
Recep AYHAN Turan ÇETİNKAYA	SPOR BÖLÜMLERİNDE ÖĞRENİM GÖREN ÖĞRENCİLERİNİN PSİKOLOJİK DAYANIKLILIK DÜZEYLERİNİN FARKLI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ
Turan ÇETİNKAYA Recep AYHAN	SPOR BÖLÜMLERİNDE ÖĞRENİM GÖREN ÖĞRENCİLERİN EMPATİK EĞİLİM DÜZEYLERİNİN FARKLI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ
Dr. Onur Mutlu YAŞAR	SPOR FİTNESS MERKEZLERİNİN ALGILANAN HİZMET KALİTESİ (KASTAMONU ÖRNEĞİ)
Korkmaz YİĞİTER Okan ŞAHİN	FOOTBALL AND HOPELESSNESS. DOES BEING A FOOTBALL PLAYER DECREASE OR INCREASE THE HOPELESSNESS LEVEL OF THE YOUNG PLAYERS AGED 13-17?
Korkmaz YİĞİTER Okan ŞAHİN	FOOTBALL AND SELF-ESTEEM. DOES BEING A FOOTBALL PLAYER DECREASE OR INCREASE THE SELF-ESTEEM LEVEL OF THE YOUNG PLAYERS AGED 13-17?
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Aslı HONÇA Fatih GÜR	FUTBOL TARAFTARLARININ MÜSABAKA ŞARTLARINA YÖNELİK TUTUMLARININ BELİRLENMESİ: MKE ANKARAGÜCÜ, KARDEMİR KARABÜKSPOR, ADANA DEMİRSPOR ÖRNEĞİ

22.12.2019

Saat: 12.00-14.00 /PAZAR

Salon: 1 Oturum-2	Oturum Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi Bülent HANER
Arş. Gör. Seyhan SEYHAN Doç. Dr. Elif BAYRAMOĞLU	KAMPÜS ALANLARINDA TARIM ALANLARININ EĞİTİM AMAÇLI KULLANILMASI
Doç. Dr. Banu Çiçek KURDOĞLU Doç. Dr. Elif BAYRAMOĞLU Arş. Gör. Seyhan SEYHAN	KENTSEL AÇIK ALANLARDA VE KENT PARKLARINDA GÜNCEL BİLGİ SİSTEMLERİNİN KULLANILMASI
Peyzaj Yüksek Mimarı Fatma ÖZKAN Prof. Dr. Atila GÜL	KORUNAN ALANLARDA NDVI VE NDWI VERİLERİ İLE ZAMANSAL DEĞİŞİM ANALİZİ, KOVADA GÖLÜ MİLLİ PARKI ÖRNEĞİ
Arş. Gör. Dr. Elif Tuğba YALAZ	MİMARLIK EĞİTİMİNDE İŞBİRLİKÇİ ÖĞRENME: YAPI BİLGİSİ DERSİ ÖRNEĞİ
Murat GÜL Dr. Öğr. Üyesi Kemal YAMAN	KENT İÇİ ULAŞIMDA RAYLI SİSTEMLERİN ÖNEMİ VE ANKARA, BERLİN, LONDRA VE PARİS'İN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ
Dr. Öğr. Üyesi Sibel DEMİRARSLAN	MİMARİ ESTETİK: GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE BEĞENİ & TASARIM UNSURLARI VE ALGI İLİŞKİSİ
Dr. Öğr. Üyesi Sibel DEMİRARSLAN	BİR MALZEME OLARAK CAM: MİMARİ TASARIM VE MEKÂNDAN KULLANIM ALANLARI

22.12.2019

Saat: 12.00-14.00 /PAZAR

Salon: 2, Oturum-2	Oturum Başkanı: Assoc. Prof. Dr. Ferit GÜRBÜZ
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Kemal TURAL	ON THE HARDNESS OF SUBSET SUM PROBLEMS BY ORDINARY BRANCH-AND-BOUND
Assoc. Prof. Dr. Ferit GÜRBÜZ	MULTILINEAR COMMUTATORS GENERATED BY LUSIN-AREA INTEGRAL AND LOCAL CAMPANATO FUNCTIONS ON GENERALIZED VANISHING LOCAL MORREY SPACES
Gözde ÖZKAN TÜKEL	GENERALIZED TORSION ENERGY ACTION IN MINKOWSKI 3-SPACE
Mustafa Tolga DATLICA Doç. Dr. Erman ÇAKIT	ST-DBSCAN ALGORİTMASININ KONUM VERİLERİ ÜZERİNDE UYGULANMASI VE RUTİNLERİN TESPİTİ
Dr. Öğr. Üyesi Tunahan TURHAN Dr. Öğr. Üyesi Gözde ÖZKAN TÜKEL	SPHERICAL INDICATRIX MAGNETIC TRAJECTORIES
Tunahan TURHAN	CONTRIBUTION TO EVOLUTION OF TIMELIKE CURVES WITH TYPE-3 BISHOP FRAME
A. САРБАЛИНА З.М. АРТУКМАТОВА	АНТОНИМИЯНЫҢ ТЕРМИНДІК ЖІКТЕЛУІ

22.12.2019

Saat: 12.00-14.00 /PAZAR

Salon: 3 Oturum-2	Oturum Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi Zeynel Abidin POLAT
Gözde ŞAHİNKAYA Prof. Dr. Faik Ahmet SESLİ Doç. Dr. Varol KOÇ	(BIM) YAPI BİLGİ MODELLEMESİ'NİN TÜRKİYE İÇİN UYGULANABİLİRLİĞİNİN ARAŞTIRILMASI
Dr. Öğr. Üyesi Seçil Gül MEYDAN YILDIZ	AYAN KÖYÜ YERLEŞİM PLANI ÖRNEĞİNDE KÖY PLANLAMASI
Dr. Seval Sünal KAVAKLIGİL Arş. Gör. Ülkü YILMAZ Prof. Dr. Sabit ERŞAHİN	PEDOLOJİ ARAŞTIRMALARINA YENİ VE GÜÇLÜ BİR BAKIŞ AÇISI: HİDROPEDOLOJİ
Dr.Mehmet SANDALCI Dr.Farrokh MAHNAMFAR	HAVA KALİTE İNDEKSİNİN REGRESYON ANALİZİ İLE MODELLENMESİ: DİLOVASI-KOCAELİ ÖRNEĞİ
Barbaros ATMACA	THE EFFECT OF POST-TENSIONING FORCES OF STAY-CABLE ON THE STRUCTURAL BEHAVIOR OF CABLE-STAYED BRIDGE
Dr. Öğr. Üyesi Zeynel Abidin POLAT	QR KODUN HARİTA MÜHENDİSLİĞİ UYGULAMALARINA ENTEGRASYONU
Neslihan ALTUN Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Bengü SÜNBÜL GÜNER	TAŞ KOLONLARIN SONLU ELEMANLARA DAYALI DAVRANIŞ ANALİZİ

22.12.2019

Saat: 12.00-14.00 /PAZAR

Salon: 4, Oturum-2	Oturum Başkanı: Prof. Dr. Abdulhamit SİNANOĞLU
Şeyma Nur DÜNDAR Doç. Dr. Mehmet KARA	YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE DİNLEME BECERİSİNİN BİR WEB UYGULAMASI ARACILIĞIYLA GELİŞTİRİLMESİ
Prof. Dr. Yusuf BUDAK Elçin BACA	5. SINIF TÜRKÇE ÖĞRETİM PROGRAMININ VE DERS KİTABININ 5E MODELİNE GÖRE İNCELENMESİ
Dr. İskender DAŞDEMİR Doç. Dr. Aylin MENTİŞ KÖKSOY	İLKÖĞRETİM ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL BİLGİLER DERSİNE İLİŞKİN TUTUMLARININ BELİRLENMESİ
Akif AZAK Süleyman Alpaslan SULAK Halil Erbil GÜNER	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN WEB 2.0 ARAÇLARINA YÖNELİK GÖRÜŞLERİ VE KULLANMA DÜZEYLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ
Tayyibe ŞAKIR Süleyman Alpaslan SULAK	EĞİTİM FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN ELEŞTİRİLE DÜŞÜNME EĞİLİMLERİ İLE MEDYA OKURYAZARLIK DÜZEYLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ
Arş. Gör. Abdullah BAL Prof. Dr. Nesrin ÖZDENER	İŞBİRLİĞİ VE REKABET ÖĞELERİ İÇEREN EĞİTSEL BİR OYUNUN SINIF ETKİNLİĞİ VE EV ÖDEVİ OLARAK KULLANILMASI
Prof. Dr. Şebnem Kandil İNGEÇ Saadet TURAN	BİLİM MERKEZLERİNDE KURULAN FİZİK TEMALİ SERGİLERİN FİZİK ÖĞRETİM PROGRAMINDA BULUNAN KAZANIMLAR VE KONULARI DESTEKLEME DURUMU
Dr. Öğr. Üyesi Nurullah ALTINTAŞ Arş. Gör. İsmail SARITEKE	ENFLASYON İLE GELİR DAĞILIMI İLİŞKİSİ: 1987-2017 DÖNEMİ TÜRKİYE ÖRNEĞİ
Arş. Gör. İsmail SARITEKE	ŞİRKET MENFAATİ KAVRAMI VE KARŞILAŞTIRMALI HUKUKTA İNCELENMESİ
Arş. Gör. İsmail SARITEKE Dr. Öğr. Üyesi Nurullah ALTINTAŞ	BİR GÖSTERGE OLARAK HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜ KAVRAMI VE ÖLÇÜLMESİ

22.12.2019

Saat: 12.00-14.00 /PAZAR

Salon: 5, Oturum-2	Oturum Başkanı: Doç. Dr. İsmail ŞAHİN
Arş. Gör. Neslihan TOP Doç. Dr. İsmail ŞAHİN	OTOMOBİL SALINCAK KOLUNUN TRIZ YAKLAŞIMI İLE OPTİMİZASYONU ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA
Mehmet Can KATMER Dr. Öğr. Üyesi Cengiz ELDEM Arş. Gör. Neslihan TOP	İNSANSIZ HAVA ARAÇLARINDA KULLANILAN OTOMATİK KALKIŞ VE İNİŞ SİSTEMİ RADARININ ERGONOMİK ANALİZİ
Dr. Harun GÖKÇE Doç. Dr. İsmail ŞAHİN Arş. Gör. Neslihan TOP	TURBOJET MOTOR TUTMA BRAKETİNİN TOPOLOJİ OPTİMİZASYON DESTEKLİ YAPISAL TASARIMI
Prof. Dr. Coşku KASNAKOĞLU Pınar YÜCEL	SABİT KANATLI İNSANSIZ HAVA ARAÇLARINDA ÇOKLU OTOPILOT SİSTEMLERİ
Emin Tugay KEKEÇ Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KONAR Doç. Dr. Tuğrul OKTAY	TERMAL HAVA AKIMLARININ SABİT KANATLI HAVA ARAÇLARININ UÇUŞ SÜRESİ VE MENZİLİNE ETKİSİNİN İNCELENMESİ

22.12.2019
Saat: 14.00-17.00 /PAZAR

Salon: 1, Oturum-3	Oturum Başkanı: Dr. Hakan KELES
Sema Yiyit DOĞAN	INVESTIGATION OF THE EFFECT OF SUGAR ON ANTIOXIDANT ACTIVITY OF HERBAL TEAS
İbrahim TEBER Prof. Dr. Ercan BURSAL	Nepeta nuda subsp. albiflora BİTKİ EKSTRELERİNİN ANTİOKSİDAN AKTİVİTELERİNİN FARKLI in vitro BİYOANALİTİK METOTLAR ile BELİRLENMESİ
Ziraat Yük. Müh. Aykut BOZKURT Prof. Dr. Mehmet YAĞMUR	FARKLI EKİM SIKLIKLARININ VE EKİM ZAMANLARININ FASULYEDE VERİM VE BAZI VERİM ÖĞELERİ ÜZERİNE ETKİLERİNİN BELİRLENMESİ
Dr. Arş. Gör. Servet ARAS Dr. Arş. Gör. Hakan KELES	LIMITING FACTORS FOR CHERRY PRODUCTION
Dr. Arş. Gör. Servet ARAS Dr. Arş. Gör. Hakan KELES	EFFECTS OF SALT STRESS IN PLANTS
Dr. Arş. Gör. Servet ARAS Dr. Arş. Gör. Hakan KELES	EFFECT OF DROUGHT STRESS ON PEACH CULTIVAR “CRESTHAVEN” GRAFTED ONTO GARNEM AND GF677 ROOTSTOCKS
Dr. Hakan KELES Dr. Servet ARAS	KURAKLIK STRESİNE KARŞI SU TUTMA KAPASİTESİNİ ARTIRICILARIN KULLANIM OLANAKLARI
Dr. Hakan KELES Dr. Servet ARAS	MİKROORGANİZMA İÇERİKLİ GÜBRELER, AVANTAJLARI VE KULLANIM OLANAKLARI
Dr. Hakan KELES Dr. Servet ARAS	ALIÇ’ in (Crataegus spp.) ANAÇ OLARAK DEĞERLENDİRİLME POTANSİYELİ
Duygu ATEŞ Prof. Dr. Tamer ALBAYRAK	GENETIC INVESTIGATION OF BREEDER CHUKAR PATRIDGE IN BREEDING STATIONS IN TURKEY
Arş Gör. Ülkü YILMAZ Arş. Gör. Dr. Seval SÜNAL KAVAKLIGİL Prof. Dr. Sabit ERŞAHİN	YARI KURAK MERALARDA TOPRAKLARIN BAZI FİZİKO-KİMYASAL ÖZELLİKLERİ
Ayla BİLGİN	GÖL SU KALİTESİNİN TROFİK DURUMUNUN DEĞERLENDİRİLMESİNDE KULLANILAN İNDEKSLER
Ayla BİLGİN Hatice Dünder BAYRAKTAR	GÖKSU GÖLETİ SU KALİTESİNİN TEMEL BİLEŞENLER ANALİZİ KULLANILARAK DEĞERLENDİRİLMESİ

22.12.2019
Saat: 14.00-17.00 /PAZAR

Salon: 2, Oturum -3	Oturum Başkanı: Res. Asst. Serhan KÖKTAŞ
Ataberk TOPCU Benjamin MEIER Onur MURATAL Jürgen M. Lackner Rıdvan YAMANOGLU	SLM TEKNİĞİ İLE ÜRETİLEN Ti-6Al-4V ALAŞIMININ AŞINMA ÖZELLİKLERİ
Arş. Gör. Dr. Doğan ÇİRMİ Doç. Dr. Rezan AYDIN	DESTEK MATERYALSIZ POLİPİROL ELEKTROT ÜZERİNDE CO ₂ 'İN ELEKTROKİMYASAL İNDİRGENMESİ
Res. Asst. Ahmet Çağrı KILINÇ Prof. Dr. Ali Aydın GÖKTAŞ Res. Asst. Özgür Yasin KESKİN Res. Asst. Serhan KÖKTAŞ	EXTRUSION BASED ADDITIVE MANUFACTURING OF BRONZE PARTS
Res. Asst. Serhan KÖKTAŞ Prof. Dr. Ali Bülent ÖNAY Res. Asst. Ahmet Çağrı KILINÇ	EFFECT OF MILLING PARAMETERS ON THE COATINGS PRODUCED BY MECHANICAL ALLOYING
Tolunay MİDİLLİ Prof. Dr. Uğur ŞEN	KURŞUN İÇERMEYEN BNBT6 PİEZOELEKTRİK SERAMİKLERE Fe ₂ O ₃ İLAVESİNİN ETKİSİ
Esra ÖZDEMİR Gülşah KAPAĞAN Dr. Öğr. Üyesi İsmail TOPCU	CaCO ₃ TAKVİYESİ İLE ÜRETİLEN AL/CaCO ₃ HİDROJEN DEPOLAMA TANKININ MEKANİK ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ
Özge TOPAL Ayşe İlayda UĞURLU Prof. Dr. Mehmet Burhan KARAKOÇ Arş. Gör. Ahmet ÖZCAN	RELATIONSHIP BETWEEN COMPRESSIVE STRENGTH AND UPV OF GGBFS BASED-GEOPOLYMER CONCRETE CONTAINING RCA

22.12.2019

Saat: 14.00-17.00 /PAZAR

Salon: 3, Oturum-3	Oturum Başkanı: Asst. Prof. Dr. Yildiray PALABİYİK
Orhan OĞULGANMIŞ Erdem ÖRS Gülcan CİMCİMOĞLU Doç. Dr. Hakan DİLİPAK	YÜZEY FREZELEME İŞLEMİNDE KESME KUVVETİNİN DENEYSEL OLARAK İNCELENMESİ VE REGRESYON ANALİZİ İLE TAHMİNİ
Dr. Buğra YILDIZ Prof. Dr. Yiğit GÜNDÜÇ	THERMAL AND GROUND STATE ENTANGLEMENT OF ISING SPIN CHAIN WITH THE PRESENCE OF MAGNETIC FIELD
Cenk ANDIÇ	TÜRKİYE'DEKİ GÜÇ SİSTEMİNDE PARÇACIK SÜRÜ OPTİMİZASYON ALGORİTMASI KULLANILARAK EKONOMİK YÜK DAĞITIMI
Yasin Furkan GORGULU Mustafa Arif OZGUR Ramazan KOSE	HORIZONTAL WIND TURBINE APPLICATION IN DOHA METRO, QATAR
Geo.Eng. (MSc.) Adil OZDEMİR Asst. Prof.Dr. Yildiray PALABİYİK	SIGNIFICANCE OF RELATIONSHIPS BETWEEN HYDROCARBONS AND METALLIC ORE DEPOSITS IN OIL AND GAS EXPLORATION: PART I. GOLD DEPOSITS
Geo.Eng. (MSc.) Adil OZDEMİR Asst. Prof. Dr. Yildiray PALABİYİK	SIGNIFICANCE OF RELATIONSHIPS BETWEEN HYDROCARBONS AND METALLIC ORE DEPOSITS IN OIL AND GAS EXPLORATION: PART II. COPPER DEPOSITS
Geo.Eng. (MSc.) Adil OZDEMİR Asst. Prof.Dr. Yildiray PALABİYİK	SIGNIFICANCE OF RELATIONSHIPS BETWEEN HYDROCARBONS AND METALLIC ORE DEPOSITS IN OIL AND GAS EXPLORATION: PART III. LEAD AND ZINC DEPOSITS
Doç.Dr.Ezgi GÜNAY	GEOMETRİK OLARAK GÜÇLENDİRİLMİŞ METAL-PLASTİK KOMPOZİT TAŞIT MODELİNİN STATİK BURKULMA ANALİZİ

22.12.2019

Saat: 14.00-17.00 /PAZAR

Salon: 4, Oturum-3	Oturum Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi Onur ARSLAN
Arş. Gör. Oğulcan EREN Doç. Dr. H. Kürşad SEZER	ÜRETKEN TASARIM VE TOPOLOJİ OPTİMİZASYONU YAKLAŞIMLARIYLA ÜRÜN TASARIMI
Burak Berk ARINCI Arş. Gör. Oğulcan EREN Doç. Dr. H. Kürşad SEZER	FDM YAZICI İLE KÜRESEL VANA PROTOTİP ÇALIŞMASI
Turgay TAMER Arş. Gör. Oğulcan EREN Doç. Dr. H. Kürşad SEZER	3 BOYUTLU YAZICILARIN MEDİKAL UYGULAMALARI VE AYAK BİLEĞİ ORTEZ ÜRETİMİ
Arş. Gör. Kenan CAN Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Savaş DALMIŞ	GTA YÖNTEMİ KULLANILARAK Ni VE NiCr KAPLANMIŞ AISI 1040 ÇELİĞİNİN KAPLAMA BÖLGESİNDEKİ MİKROYAPI VE MİKROSERTLİK ÖZELLİKLERİNİN BELİRLENMESİ
Arş. Gör. Kenan CAN Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Savaş DALMIŞ Prof. Dr. Serdar Osman YILMAZ	AlSi10Mg ALAŞIMININ YAPAY YAŞLANDIRMA UYGULAMASININ DÖNEL EĞİLMELİ YORULMA DAVRANIŞINA ETKİSİ
Mustafa TARI Assoc. Prof. Dr. Hasan Erdoğan KOÇER	QUALITY CONTROL WITH IMAGE PROCESSING IN SYRINGE PRODUCTION
Taha TÜKEL Prof. Dr. Mustafa YURDAKUL	LAZER İLE KESİM PARAMETRELERİNİN DENEY TASARIM YÖNTEMİ İLE EN İYİLENMESİ
Dr. Öğr. Üyesi Onur ARSLAN	ÜÇGEN RİJİT ZIMBA İLE YÜKLENEN YANAL DERECELENDİRİLMİŞ KATMANLARIN KAYMA TEMAS PROBLEMLERİNDE GERİLME ŞİDDETİ FAKTÖRÜ HESAPLAMALARI
Fuat Sinan ATEŞ Doç. Dr. İsmail ŞAHİN Dr. Harun GÖKÇE	EKLEMELİ İMALAT İÇİN TOPOLOJİ OPTİMİZASYONU ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

22.12.2019

Saat: 14.00-17.00 /PAZAR

Salon-5, Oturum-3	Oturum Başkanı: Doç. Dr. Muharrem KIRAK
E. KUTLU-NARİN	FE-KATKILI α -Si ₃ N ₄ 'ÜN ELEKTRONİK VE OPTİK ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ
Doç. Dr. Olcay GENÇYILMAZ	INVESTIGATION OF CHANGE IN OPTICAL PROPERTIES OF ZnO FILMS BY Mg DOPING
Doç. Dr. Olcay GENÇYILMAZ	ELLIPSOMETRIC, OPTIC AND SURFACE TOPOGRAPHY STUDIES OF CdS FILMS
Doç. Dr. Muharrem KIRAK	GAUSSIAN VE PARABOLİK-TERS KARE POTANSİYELİNDEKİ KUANTUM NOKTANIN TERMODİNAMİK DAVRANIŞLARI
Doç. Dr. Muharrem KIRAK	AYARLANMIŞ KUANTUM NOKTADA MANYETİK ALINGANLIK: SICAKLIK, MANYETİK ALAN, POTANSİYEL PARAMETRELERİ VE SAFSIZLIK ETKİLERİ
İbrahim ASLIYÜCE	TEKNOLOJİ BAĞIMLILIĞINDA İYONLAŞTIRICI OLMAYAN ELEKTROMANYETİK RADYASYON FARKINDALIĞI
Derya KILIC Asst. Prof. Ruken Esra DEMİRDOĞEN Asst. Prof. Aslıhan CESUR TURGUT Asst. Prof. Tuncay YESİLKAYNAK Prof. Fatih Mehmet EMEN Ali İhsan KARACOLAK	PRODUCING CORCHORUS CAPSULARIS L. FIBERS MODIFIED WITH LAYERED DOUBLE HYDROXIDES
Derya KILIC Prof. Fatih Mehmet EMEN Asst. Prof. Ruken Esra DEMİRDOĞEN Ali İhsan KARACOLAK Fatih DEMİR Mohammed Asım ALİ Emine KUTLU	2-THIOPHENYLTHIOUREA-MCM-41 COMPOSITE FOR DRUG DELIVERY SYSTEM
Doç. Dr. Mustafa Kemal GÜMÜŞ	ORGANİK KİMYADA BİĞİNELLİ TİPİ MULTİKOMONENT REAKSİYONLAR VE ÖNEMİ

	POSTER SUNUMLAR
Assoc. Prof. Dr. Meltem YILMAZ Özge ERDEM	CHROMATOGRAPHIC DETERMINATION OF ORGANOCHLORINATED PESTICIDES IN DRINKING AND IRRIGATION WATERS IN AYAŞ COUNTY
Assoc. Prof. Dr. Meltem YILMAZ	FUNGAL AMATOKSİNLERİN TESPİTİNDE KULLANILAN FARKLI YÖNTEMLERİN KARŞILAŞTIRILMASI
Res. Asst. Serhan KÖKTAŞ Res. Asst. Ahmet Çağrı KILINÇ Prof. Dr. Ali Aydın GÖKTAŞ	PRODUCTION OF EGG SHELL DERIVED HYDROXYAPATITE COATINGS BY SOL GEL METHOD
Prof.Dr. Ebru BARDAŞ Dr.Yusuf Kemal ARSLAN Prof.Dr. Kadircan ÖZKAN	UYKUSUZLUĞA BAĞLI ÖĞRENME GÜÇLÜĞÜNDE GINKGO BİLOBA VE KIRMIZI KORE GİNSENGİ EKSTRATLARININ ÖĞRENMEYİ ARTTIRICI ETKİSİ
Prof.Dr. Ebru BARDAŞ Prof.Dr. Kadircan ÖZKAN Dr.Yusuf Kemal ARSLAN Asoc.Prof.Dr.Nihal CETİN	THE IN-VITRO EFFECTS OF SODIUM FLUORIDE ON REDOX HOMEOSTASIS AND ANTIOXIDANT DEFENCE SYSTEM IN SPERMATOTZOA
Mehmet Ali YAFEZ Mesut CEMİLOĞLU	BETA GLUKAN VE KARDİOVASKÜLER SAĞLIK
Mesut CEMİLOĞLU	PEYNİR ALTI SUYUNDAN PROTEİN KONSANTRESİ ELDESİ
Burcu İMECE Doç. Dr. Serap GÜRBÜZ DEMİR Doç. Dr. Seyfullah MADAKBAŞ	İBUPROFEN VE PARASETAMOLÜN ÇEŞİTLİ POLİMERİK MALZEMELERDEN KONTROLLÜ SALINIMI
Г. ҒАЛЫМҚЫЗЫ	ИННОВАЦИОНАЛЬНЫЕ УСЛУГИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКОЙ ЦЕНТРАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКИ
A. E. KUSSANOVA	INTRODUCTION OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE TRAINING OF DIRECTORS-CHOREOGRAPHERS

FOTOĞRAF GALERİSİ

Tüm Fotoğraflar IKSAD KONGRE TOPLULUĞU- IKSAD CONGRESS SOCIETY Facebook Grubunda yayınlanmıştır.

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

KONGRE KÜNYESİ	I
BİLİM KURULU	II
KONGRE PROGRAMI	III
FOTOĞRAF GALERİSİ	IV
İÇİNDEKİLER	V

Abdulhanan ZARİFY Muhammet Yunus ŞİŞMAN A.E. KUSSANOVA	EKONOMİK BÜYÜME VE NÜKLEER ENERJİ TÜKETİMİ ARASINDA İLİŞKİ: BİR PANEL VERİ ANALİZİ 1
Sinem SOMUNOĞLU İKİNCİ	INTRODUCTION OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE TRAINING OF DIRECTORS-CHOREOGRAPHERS 6
Davut KARAMAN Ali ŞAHİN	SAĞLIK SEKTÖRÜNDE MARKA KAVRAMI VE MARKALAŞMA SÜRECİ 10
H. Yusuf GÜNGÖR	MÜŞTERİ İTİRAZ, ŞİKÂYET, İSTEK VE BEKLENTİLERİNİN İNCELENMESİ: BANKACILIK SEKTÖRÜNDE BİR ARAŞTIRMA 15
M. Recep ARMUTLU H. Yusuf GÜNGÖR	HAVACILIK SEKTÖRÜ VE TERÖR 25
Nezir AKYEŞİLMEN	HAVAYOLU FİRMALARININ FİNANSAL BAŞARISIZLIKLARININ TAHMİNİ 31
Tuba DERYA BASKAN	SOSYAL BİLİMLER VE SİBER ÇALIŞMALAR: SOSYAL BİLİMCİLER SİBER ALANI ÇALIŞMALI MI? 37
Esna Betül BUĞDAY Arzu ŞENER	SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ENDEKSİNE TABİ FİRMALARDA NET ÇALIŞMA SERMAYESİ İLE GERÇEĞE UYGUN DEĞERLEME YÖNTEMLERİNE GÖRE ALACAKLARIN İLİŞKİSİ 44
Cahit ŞANVER	TÜKETİCİLERİN HARCAMA VE SATIN ALMA ALİŞKANLIKLARININ İNCELENMESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA 52
Hüseyin YOLCU	YENİ BİR KİŞİSEL KAZANÇ TÜRÜ OLARAK ATATÜRK BENZERLİĞİ İLE GELİR ELDE ETMEK SERBEST MESLEK FAALİYETİ KAPSAMINDA MIDIR? 75
Suzan ONUR YAMAN Sena DURMUŞ Ceylan BALIKÇI Merve MAHANOĞLU	YETİŞKİNLERİN EĞİTİM İSTEMLERİ ÜZERİNDE BELİRLEYİCİ OLAN DEĞİŞKENLER 82
	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN CİNSEL SAĞLIKLA İLGİLİ BİLGİ DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ 87

Zeynep KARA Suzan ONUR YAMAN Hilal BİLGİ Aleyna ŞAHİN Ayşe TAŞKIN Halil DENİZ Kübra ÖZTÜRK Miyase KAPLAN Nazlı HAZAR	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN ÇOCUK İHMAL VE İSTİSMARINA YÖNELİK FARKINDALIK VE BİLGİ DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ 95
Suzan ONUR YAMAN Tuba KESKİN Şeyma Nur AKBIYIK Gizem KARAKOÇ Selen ÜNLÜTÜRK Aytuğ MERMER ÜZÜMLÜ	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN GEBELİK ÖNCESİ DOĞUM KORKULARININ BELİRLENMESİ 102
Erman YÜKSELTÜRK	ÖĞRENİLMİŞ ÇARESİZLİĞİN YÜKSEKÖĞRENİM ÖĞRENCİLERİNİN MOTİVASYONUNA ETKİSİ 110
Erman YÜKSELTÜRK	SANAL GERÇEKLİK İLE ÖĞRETİM MATERYALLERİ HAZIRLAMA: COSPACE UYGULAMASI 118
Elif Ebru KEÇECİ Güldem DÖNEL AKGÜL	ARTIRILMIŞ GERÇEKLİK İLE DERSLER CANLANIYOR: TARİH DERSİ ÖRNEKLERİ 123
Adem ŞAHİN Aysel TÜFEKÇİ AKCAN	İLKÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN MİKROSKOP ÜZERİNE OLUŞTURDUKLARI METAFORLAR 128
Selçuk ARIK Tuğba KOCADAĞ ÜNVER	FELSEFE GRUBU ÖĞRETMEN ADAYLARININ DRAMAYA YÖNELİK TUTUMLARININ İNCELEMESİ 140
Mahmut SAĞIR Hatice ÖNCÜ	AKADEMİSYENLERİN VE ÖĞRETMENLERİN STEM EĞİTİMİNE İLİŞKİN METAFORİK ALGILARI 154
Mahmut SAĞIR Hatice ÖNCÜ	OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN ÖĞRENEN ÖZERKLİĞİNİ DESTEKLEME DAVRANIŞLARINA İLİŞKİN ALGILARI; KAHRAMANMARAŞ ÖRNEĞİ 166
Abdullah ŞENGÜL Christina ZENGİNOĞLU	OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN PROBLEM ÇÖZME BECERİLERİNE İLİŞKİN ALGILARI; KAHRAMANMARAŞ ÖRNEĞİ 178
Esat AYYILDIZ	BİR TRAJEDİNİN ROMANI: KARINCALARIN GÜNBATIMI'NDA SÜRGÜN, SINIF (SIZLIK), YAS 193
Macit BALIK	EL-‘ABBÂS B. EL-AHNEF: İDEALİZE EDİLMİŞ AŞK TEMALİ GAZELLERİN ABBÂSÎ DÖNEMİNDEKİ ÖZGÜN BİR TEMSİLCİSİ 209
	İKİNCİ YENİ’NİN KIYISINDAN TOPLUMCU GERÇEKÇİLİĞE SÜREYYA BERFE

Macit BALIK	217 KORKUDAN GOTİKE: TÜRK EDEBİYATINDA DEHŞETİ KURGULAMAK
Ömer SOLAK	230 TÜRKİYE’DE EDEBİYAT ÇALIŞMALARININ BİLİMLEŞME SÜRECİ VE SORUNLARI
Kadircan ÖZKAN Ebru BARDAŞ	238 MESNEVİDE HAYVAN METAFORLARINDAN ASLAN TİLKİ EŞEK METAFORU
Adem ÇAYLAK Yaşar ÇAKMAK	254 İSMET ÖZEL’DE TÜRKLÜK DÜŞÜNCESİ VE İSMET ÖZEL’İN TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNE GETİRDİĞİ YENİ KAVRAMLAŞTIRMALAR
Qahirə ŞAHBAZOVA LƏLƏ QIZI	258 DAVANLI İNKİŞAF VƏ TƏHSİLDƏ İKT
Dilek ÇETİNDAS	266 TÜRK DARBE EDEBİYATI VE ROMAN
Özer BEREKET	272 AUTHEUR KURAM BAĞLAMINDA REHA ERDEM SİNEMASI’NIN İNCELENMESİ
Recep AYHAN Turan ÇETİNKAYA	296 SPOR BÖLÜMLERİNDE ÖĞRENİM GÖREN ÖĞRENCİLERİNİN PSİKOLOJİK DAYANIKLILIK DÜZEYLERİNİN FARKLI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ
Turan ÇETİNKAYA Recep AYHAN	313 SPOR BÖLÜMLERİNDE ÖĞRENİM GÖREN ÖĞRENCİLERİN EMPATİK EĞİLİM DÜZEYLERİNİN FARKLI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ
Korkmaz YİĞİTER Okan ŞAHİN	321 FUTBOL OYUNCUSU OLMAK UMUTSUZLUK DÜZEYİNİ ETKİLER Mİ? 13-17 YAŞ FUTBOLCULAR ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
Korkmaz YİĞİTER Okan ŞAHİN	328 FUTBOL OYUNCUSU OLMAK BENLİK SAYGISI DÜZEYİNİ ETKİLER Mİ? 13-17 YAŞ FUTBOLCULAR ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
Şeyma Nur DÜNDAR Mehmet KARA	334 YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE DİNLEME BECERİSİNİN BİR WEB UYGULAMASI ARACILIĞIYLA GELİŞTİRİLMESİ
Nurullah ALTINTAŞ İsmail SARITEKE	340 ENFLASYON İLE GELİR DAĞILIMI İLİŞKİSİ: 1987-2017 DÖNEMİ TÜRKİYE ÖRNEĞİ
İsmail SARITEKE	368 ŞİRKET MENFAATİ KAVRAMI VE KARŞILAŞTIRMALI HUKUKTA İNCELENMESİ
İsmail SARITEKE Nurullah ALTINTAŞ	375 BİR GÖSTERGE OLARAK HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜ KAVRAMI VE ÖLÇÜLMESİ

<i>Seydi KİRAZ</i>	381 ŞÂKİR MAHLASLI BİR ŞAİRE AİT DÖRT TÜR: MÜNÂCÂT ESMÂ-İ HÜSNÂ NAAT VE SELAMNÂME
<i>Filiz GÖLPEK</i> <i>Osman KAVAK</i>	388 YÜKSEKÖĞRETİM TALEBİ VE GETİRİLERİ
<i>Maria ARABACI KOÇ</i>	399 HETEROSEKSİST TOPLUMDA İNTERSEKS BİREYLERİN KONUMLANDIRILIŞI VE BU BAĞLAMDA TÜRK SİNEMASI'NDAKİ İLK VE TEK İNTERSEKS KARAKTERE YER VEREN KÖÇEK FİLMİNİN İNCELENMESİ
<i>Şeyma ZARZAVATÇIOĞLU</i>	413 TÜRKİYE DE BELEDİYELERİN FİNANSMANI VE SÜREÇ ANALİZİ
<i>Cengiz ÇEBİ</i>	420 KUŞKU, ÖZGÜR DÜŞÜNCE VE HOŞGÖRÜ KÜLTÜRÜ
<i>Tülay KIVILCIM</i> <i>Pınar TOKTAŞ</i>	434 T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ'NDE BULUNAN III. SELİM DÖNEMİNE AİT FERMANLARDAKİ TUĞRALARIN TEZHİP ÖZELLİKLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ
<i>Furkan SİRMA</i> <i>Zübeyir BAĞCI</i>	439 DUYGUSAL ZEKÂ VE STRESLE BAŞA ÇIKMA YOLLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ
<i>Furkan SİRMA</i> <i>Zübeyir BAĞCI</i>	454 ÖRGÜTSEL ADALET VE ÖRGÜTSEL SİNİZM ARASINDAKİ İLİŞKİYİ BELİRLEMeye YÖNELİK ANALİTİK BİR ARAŞTIRMA
<i>Çağatay Han TORUN</i> <i>Fatih Ferhat ETİNKAYA</i>	461 AİLE ŞİRKETLERİNDE KURUMSALLAŞMA SORUNU VE İŞLETMELERİN KURUMSALLIK, STRATEJİK YÖNETİM, İKY UYGULAMALARININ KARŞILAŞTIRILMASI
<i>Selen Serenay SİLVAN</i>	469 ENDÜSTRİ 4.0 SÜRECİNDE KALİTE EKONOMİLERİNİN OLUŞUMU ve BÖLGE 7.0 PROJESİ
<i>Abdulhamit SİNANOĞLU</i>	478 İSLAM'IN MUTEZİLÎ YORUMUNDA İNSAN VE ÖZGÜRLÜK ALANI
<i>Hüseyin YOLCU</i>	492 YETİŞKİNLERİN EĞİTİM İSTEMLERİ ÜZERİNDE BELİRLEYİCİ OLAN DEĞİŞKENLER
<i>Atilla YARGICI</i>	493 MEKKÎ SURELERDE “TEFEKKÜR” KAVRAMI İLE İLGİLİ AYETLERİN MESAJLARI BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ
	516

EKONOMİK BÜYÜME VE NÜKLEER ENERJİ TÜKETİMİ ARASINDA İLİŞKİ: BİR PANEL VERİ ANALİZİ

Abdulhanan ZARİFY

KDPÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü

Dr. Muhammet Yunus ŞİŞMAN

KDPÜ İktisat Bölümü

ÖZET

Enerji, özellikle de nükleer ve yenilenebilir enerji politikaları ülkelerin ekonomik büyümesinde önemli bir rol oynayabilmektedir. Bu çalışmada, ülkelerin alternatif enerji kaynaklarının ülke ekonomileri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışma, mevcut enerji çeşitliliği bakımından en kapsamlı olmaları bakımından dünyada nükleer reaktöre sahip olan veya nükleer enerji üreten 28 ülkeyi kapsamaktadır. Araştırma kapsamındaki ülkelerin yenilenebilir enerji, fosil yakıt, elektrik tüketimleri ve ekonomik büyümeleri arasındaki ilişki 1995-2017 yılları arasında panel veri analizi çerçevesinde incelenmiştir.

Çalışma sonuçları, nükleer enerji tüketimi, yenilenebilir enerji tüketimi ve elektrik tüketimi ile söz konusu ülkelerin ekonomik büyüme arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki var olduğunu ortaya koymuştur. Araştırmada dikkati çeken önemli bulgulardan birisi her bir enerji türünün büyüme ile olan ilişkisinin farklılık göstermesi olmuştur. Özellikle, fosil yakıtların büyüme üzerinde anlamlı bir etkisinin olmamasına karşın alternatif enerji kaynaklarından yenilenebilir enerji ve nükleer enerjinin ekonomik büyüme üzerinde anlamlı ve pozitif etkisi olması bu enerji kaynaklarının önemini ekonometrik olarakta göstermiştir.

Sonuç olarak, bu anlamlı ilişkiyi göre, sanayileşmek ve büyümeyi hedefleyen ülkelere nükleer enerji ve yenilenebilir enerji alanlarında yatırım yapılmasını önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Nükleer Enerji, Ekonomik Büyüme, Rassal Etkiler.

Giriş

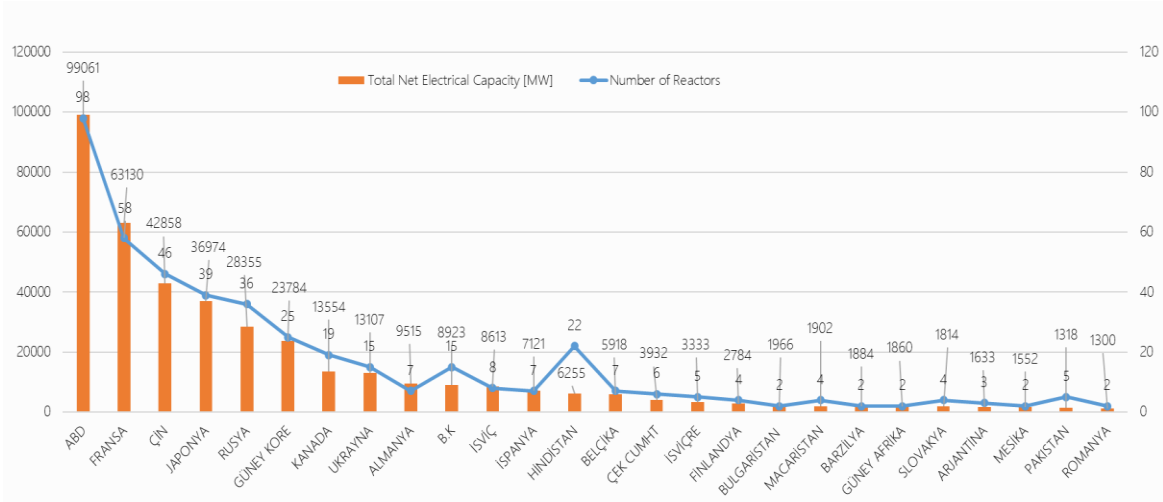
Sanayinin temellerini oluşturan ve James Watt tarafından buhar makinesinin keşfi, sanayi devriminin başlamasına neden olmuştur. Bu hadiseden sonra makineleşme, üretim kapsamındaki değişim, ham maddenin elde edilmesi ve uzak yerlere demiryoluyla ulaşması, daha önceki dönemlere göre çok hızlı bir şekilde artmıştır. (Omri, A., & Chaibi, A. 2014: 1013). Teknolojinin ve gelişmelerin devan ettiği sonraki yıllarda, ülkeler büyümek için enerji tüketimine gereksinim duymuşlardır. Söz konusu gereksinimi karşılamak için ülkeler farklı enerji kaynakların arayışı için rekabete girmişlerdir. Yani enerji, bir ülkenin kalkınma ve büyüme sürecinde kritik rol oynamaktadır aynı zamanda enerji, bir ekonominin üretime yardımcı olur ve ardından ekonomik büyüme sağlayan çeşitli endüstrilere elektrik sağlanmaktadır. Bu arayışlardan biri de nükleer enerji tüketimidir. (ÖNDER, H., & GÜNDÜZ, İ 2018: 18)

Nükleer enerji; ekonomi, politika, jeopolitik, iklim ve çevre gibi hususları içerdiği için ve söz konusu hususların karşılıklı bağımlılıktan dolayı Nükleer Enerji konusunda araştırma yapmak güç olacaktır. Nükleer enerji, bu enerjiyi kullanan ülkelerde sivil ve endüstriyel kısımlar arasındaki bağılılıkta önemli rol oynamaktadır. (Apergis, N., Payne, J. E 2010: 2257). Günümüzde de devam eden İran hükümetin patlayıcı ve nükleer silah üretme davaları, ham petrolün fiyat sağlanmasına ve stoklarına çarpıcı ekiler doğurabilir. Yine geçtiğimiz yıllarda Japonya'nın Fukushima şehrindeki nükleer santrallerde meydana gelen kazaların serisi, çevreye büyük ölçüde radyoaktif maddenin salınmasına sebebiyet vermiştir. Bahsi geçen kazalar yüzünden, tüm Nükleer Enerji üreten ve tüketen ülkelerde, nükleer enerjinin güvenliği üzerinde müzakerelere yol açmıştır. (Mbarek, M. B., Nasreen, S., & Feki, R. 2017: 220).

Bu çalışmanın amacı, nükleer enerji tüketen 28 ülkede 1995-2017 dönem için nükleer enerji tüketimi, yenilenebilir enerji tüketimi, petrol tüketimi ve elektrik tüketimi arasında ilişkiyi panel veri yöntemi ile incelemektir. Öncelikle nükleer enerji ve ekonomik büyüme önemini ortaya koyan literatürü incelendikten sonra uygulanan model veri ve yöntem tanıtılacaktır. Daha sonra ise elde edilen ampirik sonuçlar ve bulgular değerlendirilecektir.

Dünya da Nükleer enerji santraller ve ekonomik yararları

Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) 2019'e göre, dünya da 30 ülkede 452 adet nükleer enerji santralleri bulunmaktadır. Söz konusu santrallerden 399354 MW elektrik üretimi gerçekleştirilmektedir. Aşağıdaki grafikte içinde nükleer enerji santrali bulunan ülkelerde santrallerin sayısı ve üretilen elektrik gösterilmektedir.

*Yukarıdaki veriler PRIS veri tabanına aittir. 2019-05-17 tarihinde son güncelleme

Nükleer enerji enstitü (NEİ)'ye göre, Her yıl ortalama 1.000 megawatt (MW) nükleer santraller, yerel toplulukta yaklaşık 470 milyon dolar elektrik satışı ve toplam işgücü gelirinde 40 milyon dolar değerinde gelir elde edilmeye sebebiyet vermektedir. Nükleer enerjinin sağladığı avantajlar ve ürettiği rakamlar başka enerji kaynaklarla kıyaslaması nazaran daha yüksek olmaktadır.

Veri Yöntemi Ve Metodoloji

Dünya da nükleer enerji tüketen toplam 30 tane ülke mevcuttur. Fakat veri kümesinin sınırlı olmasından dolayı bazı ülkeleri veri kümemizden çıkartılmıştır. Dolayısıyla Nükleer Enerjinin ve diğer enerji kaynakların tüketimini ile Nükleer Enerji tüketen 28 ülkenin büyüme arasında ilişkiyi panel veri analizi ile ortaya koyan model eşitlik 1'de şekillendirilmiştir.

Tahmin edilen ekonometrik model aşağıdaki gibidir:

$$(LnGSYİH)_{it} = \beta_0 + \beta_1(LnNE)_{it} + \beta_2(LnYİNE)_{it} + \beta_3(LnPT)_{it} + \beta_4(LnELT)_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Eşitlik 1'de yer alan model içerisinde bulunan değişkenlerin açıklaması, nasıl hesaplandığı ve kaynakları ne olduğu anlaşılmak için aşağıdaki tablo 1 düzenlenmiştir.

Tablo 1: Çalışmada Kullanılan Değişkenler Ve Verilerin Kaynakları

Değişkenler	Açıklama	Kaynak
<i>lnGSYİH</i>	Logaritması alınmış Kişi başına gayri safi yurtiçi hâsıla(sabit-2010 \$).*	Dünya kalkınma göstergeleri (WDİ 2019).
<i>lnNE</i>	Logaritması alınmış Nükleer Enerji tüketimi (saat başına düşen Terawatt).	british petroleum statistical review of world energy (bp stats review 2018).
<i>lnYİNE</i>	Logaritması alınmış güneş, rüzgâr ve diğer kaynakların yenilenebilir enerji tüketimi (saat başına düşen Terawatt).	British petroleum statistical review of world energy (bp stats review 2018).
<i>lnPT</i>	Logaritmasını alınmış petrol tüketimi (günlük bin veril).	British petroleum statistical review of world energy (bp stats review 2018).
<i>lnELT</i>	Logaritması alınmış elektrik tüketimi (saat başına düşen Terawatt).	British petroleum statistical review of world energy (bp stats review 2018).

Değişkenlerde otokorelasyon sorunu olup olmadığı Wooldridge Otokorelasyon Testi ile değişen varyans sorunu olup olmadığı Greene Değişen Varyans Testi ile ve kesit bağımlılık problemi de Pesaran Kesit Bağımlılık testi ile incelenmiştir.

Tablo 2: Modelin Analiz Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	P-Olasılık Değeri
<i>lnNE</i>	0,027	0,015	0,095
<i>lnYİNE</i>	0,216	0,031	0,000
<i>lnPT</i>	-0,040	0,045	3,379
<i>lnELT</i>	0,316	0,019	0,000
<i>C</i>	2,233	0,155	0,000
Kesit G.: 28 Göz. Say: 644 R²: 0,6032 F testi: 1893,85 Olasılık:0,000			

Eşitlik 1’de yer alan ve Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla üzerinde etkili olan Driscoll & Kraay tahmincisi ve Sabit etkiler veri yöntemi ile analiz edilmiş faktörlerin değerleri raporlanmıştır. Modelin genel olarak anlamlılığını gösteren F istatistiğinin olasılık değeri %1’de olması modelin istatistiki açıdan anlamlı olduğunu göstermektedir.

Modelde yer alan bağımsız değişkenlerin açıklama gücünü gösteren R² değerinin 0,60 çıkması ise modelin genel olarak iyi bir açıklama gücüne sahip olduğunu göstermektedir. Modelde yer alan bağımsız değişkenlerden, *lgNE*, *lgYİNE* ve *lgELT* değişkenlerinin olasılık değerleri %1 ve %10’da olması söz konusu değişkenlerin bağımlı değişkenle “*lgGSYİH*” istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki ortaya koymaktadır. *lgPT* Değişkeninin olasılık değere baktığımızda %10’dan büyük olduğu için istatistiki açıdan anlamsız olduğu yani ortaya koyduğumuz modelde söz konusu değişkenle bağımlı değişken arasında herhangi bir ilişki olmadığı göstermektedir. *lgNE* Değişkeninde %1 birimlik bir artış bağımlı değişkeni “*lgGSYİH*” %0,027 kadar artırmaktadır. Yani eğer bir ülkenin Nükleer Enerji tüketimi artarsa dolayısıyla söz konusu ülkenin kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hâsıla artmaktadır ve ülkede ekonomik büyüme gerçekleşecektir. %1 istatistiki anlamlılık düzeyinde olan *lgYİNE*, değişkeni bağımlı değişken ile pozitif yönlü bir ilişkiye sahiptir. %1’lik bir artışın bağımlı değişkeni “*lgGSYİH*” 0,216 kadar artırır. Elektrik tüketimi değişkeni “*lgELT*” ile bağımlı değişken arasında istatistiki açıdan anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu bize olasılık değeri %1’de olması göstermektedir. *lgELT* Değişkeninde %1’lik bir artış bağımlı değişkeni “*lgGSYİH*”, %0,316 kadar artırmaktadır.

Sonuç Ve Değerlendirme

Bu çalışma Nükleer Enerji tüketen 28 ülkenin Nükleer Enerji tüketimi ile söz konusu ülkelerin GSYİH arasındaki ilişkiye 1995-2017 yılları arasında panel veri analizi ile incelenmektedir. Sonuçlar bize ekonomik büyümenin, Nükleer Enerji kaynakların tüketimini gerektiren bir dinamik olduğunu ve enerji koruma politikalarının ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilenmediğini öne sürüyor. Bu bulgular, zengin ve parsi bol olan ekonomilerin, Nükleer Enerji üretiminin tesis kurması, bakım ve onarım maliyetlerini karşılayabileceği argümanını desteklenmektedir. Bu nedenle, ekonomik büyüme arttıkça, Nükleer Enerji tüketimi de artmaktadır. Bu çalışmada hem nükleer enerji hem de yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında ilişkilisinin pozitif çıkması özellikle diğer çalışmalarda ikisinin bir arada az olduğu için ve literatüre destek olmasından dolayı bize tatmin etmektedir.

Kaynakça

Apergis, N., Payne, J. E., Menyah, K., & Wolde-Rufael, Y. (2010). On the causal Dynamics between emissions, nuclear energy, renewable energy, and economic growth. *Ecological Economics*, 69(11), 2255-2260.

International Atomic Energy Agency (IAEA):
<https://pris.iaea.org/PRIS/WorldStatistics/OperationalReactorsByCountry.aspx>.

Mbarek, M. B., Nasreen, S., & Feki, R. (2017). The contribution of nuclear energy to economic growth in France: short and long run. *Quality & Quantity*, 51(1), 219-238.

Nuclear Energy Agency, 2002. Organisation for economic co-operation and development: nuclear energy and the Kyoto protocol, /<http://www.nea.fr/html/ndd/reports/2002/nea3808-kyoto.pdf>.

Nuclear Energy Institute <https://www.nei.org/fundamentals/what-is-nuclear-energy>.

Omri, A., & Chaibi, A. (2014). Nuclear energy, renewable energy, and economic growth in developed and developing countries: a modelling analysis from simultaneous-equation models. *Renew Sustain Energy Rev*, 42, 1012-1022.

ÖNDER, H., & GÜNDÜZ, İ. NÜKLEER ENERJİ TÜKETİMİNİN MAKRO EKONOMİK BELİRLEYİCİLERİ: SEÇİLMİŞ OECD ÜLKELERİ ÜZERİNE PANEL VERİ ANALİZİ. *Öneri Dergisi*, 14(51), 18-37.

World Bank Development Indicators: <https://data.worldbank.org/> 15.04.2019.

INTRODUCTION OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE TRAINING OF DIRECTORS-CHOREOGRAPHERS

A. E. KUSSANOVA

T. K. Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts

ABSTRACT

Today, teaching and fostering of directors-choreographers is a complex and multifaceted process. In the settings of increased competition between universities for the right to teach a particular specialty, the introduction of the latest teaching technologies and their correct use in the educational process, e.g. in the training of future directors-choreographers, is becoming increasingly important. These techniques and methods for studying directorial skills fully include innovative technologies. Their use in the system of higher director's education will allow achieving the most significant results in training not only competent specialists in the field of dance art but also highly professional directors-choreographers.

Keywords: educational process, stage direction, higher education, choreography, innovative technologies, director-choreographer.

Today, the introduction of innovative technologies in the educational process of all educational institutions is one of the conditions for their successful operation, and the training of directors-choreographers at a higher school is no exception.

Let us go deeper into this problem.

We know that children tap into the basics of choreographic mastery not only in a choreographic school, but also in the studios, circles, and private ballet schools. However, in this period, children become acquainted with the methods of studying the movements of the arms, legs, body according to a unified ballet technique developed over the centuries, starting from the founders of the Russian classical school. However, upon admission to creative universities, to the departments teaching choreographic disciplines, including those that prepare directors-choreographers, they face a lack of single teaching methodology in the content of the educational process. Each individual university, each stage direction teacher, has its own methodology (not to be confused with his own style!). Young teachers who teach the disciplines of the director's cycle who possess the accumulated experience of well-known experts, directors-choreographers of the past do not generalize it properly. Meanwhile, the modern generation of directors-choreographers possesses a varied theoretical knowledge which they cannot apply successfully. Today, higher education institutions of culture and arts teaching future directors-choreographers need to apply conceptual, theoretically sound teaching techniques embedding all the wealth of the global

choreographic and directorial art, as well as the dancing and spiritual culture of the Kazakh nation, its specificity, and national color.

In the current settings of the revival and development of the national culture of Kazakhstan, it becomes imperative to increase professional skills in training and educating directors-choreographers of the new formation; the responsibility for the results of this work is also growing. At the same time, one can use the Internet and other modern technologies in addition to the lessons of the choreographic cycle to study the whole extensive creative heritage of outstanding directors-choreographers.

Any conscious, scientifically sound activity, including stage direction, is a complex dynamic system of personal and collective labor techniques, which implies a certain logic of rationally successive actions. We are talking about innovative pedagogical technologies, and we cannot ignore this issue because modern trends in teaching stage direction and choreography penetrate even such unshakable areas of art as classical music and classical ballet.

The mass introduction of innovative technologies started in the 1960s. The most famous authors were J. Carroll, D. Bruner, Yu.L. Babinsky, and V.I. Bepalko. Among the Kazakhstani authors, we could mention M.Kh. Baltabaev, S.A. Abdylmanapov, and others.

Let us define the concept of the "technology of teaching." The very word "technology" (Greek for "art") means a combination of methods for processing, manufacturing, changing the properties of the material in the process of production. The pedagogical encyclopedia defines teaching technique as "a complex of knowledge, abilities, skills a teacher needs to be able to effectively apply in practice the methods he chooses to influence both individual students and the class as a whole. Despite their versatility, these two definitions share the same focus on the art of pedagogical excellence, which must be cultivated individually and be used to affect the student as an object of education and training.

In his book "The components of educational technology," V.P. Bepalko rightly notes that any updates of educational process shall emerge from scientifically sound improvements in pedagogical techniques that require strictly scientific design and exact reproduction of pedagogical processes [1, 13]. All this fully applies to the teaching of directing and choreography disciplines.

According to practical experience, the successful development of theater directing in general and choreography directing in particular, as well as of all the ballet art of Kazakhstan at the present stage requires identifying the innovative technologies in learning and teaching of directing and choreography disciplines and their introduction into the content of higher school education [2, 37]. We believe that such technologies presume:

A) the possibility of development of scientific methods of teaching of directing and choreography disciplines by specialists with a deep theoretical background and a sound practical experience not only in directing but also in pedagogy;

B) a free choice of this or that teaching technique in accordance with the goals, capabilities, and conditions of interrelated activities of the teacher-director and the student.

Innovation is a change within the system, implying novelties that improve the results of the process of teaching young directors-choreographers of the new formation.

It is worth noting that ballet art in general, and the dance art of Kazakhstan in particular, are inextricably linked with oral folklore, crafts, costumes, and rituals that have had a certain influence on vocabulary, the artistic and figurative content of the dance, which in turn determines the themes, plots, plastic choreography. Therefore, directorial and technical innovations are the ideas, the processes, the means, the results taken in the unity of qualitative improvement of the entire system of teaching directorial, and staging mastery.

The formation of this system has passed the following successive stages: pedagogical technique, practical experience (performance), training program, information technology.

We can also highlight 3 motivating reasons for the practical use of innovative technologies in the system of training and fostering of future directors-choreographers:

1. the need to systematize the process of teaching young directors-choreographers;
2. the need to enhance the educational and cognitive activities of students;
3. organization of forms of interaction of teachers and students to improve the learning outcomes;
4. practical implementation of the results of staging activities of students (internship during senior years of university study).

It is necessary to increase the significance of the teacher-student relationship by developing the ideas of our outstanding directors-choreographers and applying them in teaching choreographic disciplines in the specialty of “choreography directing.” After all, a student familiar with the basics of directing and staging influences the teaching process by his personality. Any experienced stage director who is teaching students knows that there are no two identical training groups, just as there is no identical approach to teaching choreography to stage directors. Therefore, the lack of attention to the student’s personality can result in the same reciprocal inattention of the student to the studied subject [3, 21].

The scientific and methodological literature reveals such innovative technologies as techniques of the formation of abilities and skills and educational development technologies, which are very variable and take account of the levels of needs and capabilities of students and the creative activity of the future directors-choreographers.

Which scientific and practical tasks on the formation of basic directorial and choreographic education the teachers-choreographers have to solve?

We believe that the primary issue is the continuity in the development of directorial and pedagogical ideas and principles laid by the founders of the Kazakh ballet pedagogy: A.V. Selezneva, D.T. Abirova, and others.

The development of new forms and methods of teaching directors-choreographers amid changes in world ballet directing in general and in directing Kazakh dances, in particular, is no less relevant.

Kazakh choreographic art has a relatively small history (less than a century). Still, it has already got its own traditions, and it would be wrong to demand radical changes in the methodology of teaching choreography directing [4, 85].

Therefore, it is necessary to choose the most rational innovative technologies of teaching young directors-choreographers, without a skew towards purely technical teaching aids. A young director-choreographer who is just starting his teaching career at a university might be too passionate about the latest technologies. At that, teaching choreography is mainly based on visual methods, a practical demonstration by the teacher, live creative communication between the teacher and the student, which cannot be replaced by any innovative teaching technique. All this requires a creative approach, a flexible combination of modern technologies and traditions accumulated in directing choreography over a long period of its development. This is a prerequisite for the successful teaching of a director-choreographer of the new formation. Only then will innovative educational technologies used in teaching and fostering future directors become an important part of the whole process of development and successful functioning of the domestic school of directing choreography.

REFERENCES

Bespalko V.I. Components of educational technology. – M., 1987/ – 235 p.

Abdylmanapov S. A. Innovation processes in the Higher School of Kazakhstan. – Almaty, Mektep, 2002. – 186 p.

Baltabaeva M.Kh. Teacher-student: the feedback loop. – Almaty, Ereket-print, 1998.– 139 p.

Nikolaeva L.A. History of ballet pedagogy in Kazakhstan. – Almaty, 2012. – 207 p.

SAĞLIK SEKTÖRÜNDE MARKA KAVRAMI VE MARKALAŞMA SÜRECİ

Doç. Dr. Sinem SOMUNOĞLU İKİNCİ

Bursa Uludağ Üniversitesi

ÖZET

Günümüzde örgütsel düzeyde yakalanan ticari başarıların temelinde, markaların ve markalaşmanın yattığı ifade edilmektedir. Çünkü marka ve markalaşma, bir sektörde üretilen ürün ve hizmetlerin benzerlerinden farklı özelliklere sahip olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Marka, tüketicinin herhangi bir ürünü tercih etme nedenini ve farklılık yaratan değerleri gösteren, logo, amblem ve ambalajı da içeren soyut değerlerin bütünü olarak tanımlanmaktadır. Markalaşma ise, daha yüksek kazançlar sağlamayı amaçlayan, bir başka ürün yerine kendi ürününü aldirtmaya odaklanan, bunun için de ikna ve etkileme yöntemlerini kullanan yaklaşımları içermektedir.

Sağlık sektörü açısından bakıldığında da özellikle özel sektörde, yaşanan yoğun rekabet ortamına bağlı olarak, varlıklarını sürdürebilmek için sağlık kurum ve kuruluşlarının da markalaşma süreçlerini kullanmaya başladıkları ifade edilmektedir. Sağlık sektöründe; ürün markası, hizmet markası, kurumsal marka ve kişi markası olmak üzere başlıca dört farklı markalaşma çalışması yürütülmektedir. Günümüzde sağlık turizminin gelişimine bağlı olarak bireylerin sağlık ile ilgili ihtiyaçlarını sadece kendi ülkelerinden değil de, uluslararası düzeyde karşılamaya yönelmeleri ve bununla birlikte çok daha fazla seçeneğe sahip olmaları da, markalaşma çabalarının artış göstermesine neden olmuştur.

Bu düşünceler çerçevesinde hazırlanan çalışmada öncelikle marka ve markalaşma kavramlarına ilişkin açıklamalar yapılacak, sonrasında da sağlık sektöründe görülen markalaşmanın nedenine, türlerine, önemine, aşamalarına ve marka olmayı hedefleyen sağlık kuruluşlarının izlemesi gereken stratejilere yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Marka, Markalaşma, Marka Yönetimi, Sağlık Sektöründe Marka ve Markalaşma.

GİRİŞ

Örgütsel düzeyde yakalanan birçok ticari başarı, marka ve markalaşma kavramları ile ilişkilendirilmektedir. Bunun altında yatan temel neden, marka ve markalaşmanın, bir sektörde üretilen mal ve hizmetlerin, benzerlerinden farklı özelliklere sahip olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilmesidir. Aksi bir durumda yani bir sektörde markalardan ve markalaşmadan söz edilemiyorsa, üretilen ürünlerin benzer niteliklere sahip olduğu ve fark yaratılamadığı ifade edilmektedir. Sadece diğer sektörlerde değil, sağlık sektöründe de söz sahibi olmak isteyen ülkelerin, marka oluşturma ve markalaşma faaliyetlerine yöneldikleri görülmektedir. Sağlık sektörünün ekonomik başarılarına imza atması ve tanınma potansiyelini

yükseltmesi sürecinde, markalaşma faaliyetlerinin benimsenmesi gerektiğinin önemine işaret edilmektedir (Aslan 2017).

Bu düşüncelerden hareketle hazırlanan çalışmada, öncelikle marka ve markalaşma kavramlarına yer verilecek, sonrasında ise, sağlık sektöründe görülen markalaşma faaliyetlerinin nedenine, türüne, önemine, aşamalarına ve marka olmayı hedefleyen sağlık kuruluşlarının izlemesi gereken bazı stratejilere ilişkin açıklamalara değinilecektir.

MARKA VE MARKALAŞMA KAVRAMLARI

Günümüzde işletmelerin en önemli amaçlarının, ürettikleri ürünlerin bir marka haline getirilmesi olduğu görülmektedir. Bu yaklaşım özellikle özel sektörde faaliyet gösteren işletmeler açısından daha yoğun bir gündem maddesi olarak ele alınmaktadır (Yağar ve Soysal 2017).

Marka; isim, sembol, tasarım gibi bazı özelliklerin ürünlerin tanıtılması ve benzerlerinden ayrılması amacı ile kullanılmasıdır. Bu açıdan bakıldığında, işletmelerin hem iç hem de dış müşteriye verdikleri sözler marka olarak ele alınmaktadır (Yağar ve Soysal 2017). Bir diğer bakış açısına göre marka, tüketicinin herhangi bir ürünü tercih etme nedenini ve farklılık yaratan değerleri gösteren, logo, amblem ve ambalajı da içeren soyut değerlerin bütünü olarak tanımlanmaktadır. Bir başka tanıma göre ise marka, merkezine mal veya hizmeti alan, rakiplerinden ayırtıran özellikleri barındıran, tüketicuyu tatmin etmeyi hedefleyen ve iletişim faaliyetlerine önem veren soyut değerlerin bütünü olarak açıklanmaktadır (Aslan 2017).

Markalaşma kavramının tanımlanması sürecinde, öncelikle neden böyle bir ihtiyacın gündeme geldiğinin açıklanmasının faydalı olacağı vurgulanmaktadır. Bunun en açık ve net ifadesinin ise, tüketicinin başkasının değil de, kendi ürününüzü satın alma yönünde ikna edilmesi olduğu belirtilmektedir (Aslan 2017). Kurumların markalaşmasında etkili olan en önemli faktörlerin kurum imajı, kurum kimliği ve kurum kültürü şeklinde sıralanması mümkündür. Buna göre kurum imajı, kurum ile ilgili inançları, hedefleri ve duyguları içermektedir. Kurum kimliği, kurumdaki herkes tarafından inanılan değerlerin toplamıdır. Kurum kültürü ise, örgütteki duyguların, beklentilerin ve kuralların paylaşılması olarak tanımlanmaktadır (Yağar ve Soysal 2017).

SAĞLIK SEKTÖRÜNDE MARKALAŞMA SÜRECİ

Özel sağlık kuruluşları sundukları hizmetlerin markalaşması yönünde faaliyette bulunan kurumların başında gelmektedir. Bu kuruluşların temel amacı, diğer kuruluşlara nazaran hekim, fiziksel yapı ve teknolojik imkânlar gibi alanlarda sahip oldukları ayırt edici özelliklerini tüketicilere aktararak, hem fark yaratmak hem de müşterileri ile sağlam bir güven bağı oluşturmaktır (Yağar ve Soysal 2017). Bu açıdan bakıldığında sağlık sektöründe

markalaşmanın öneminin anlaşılıp da, bu konuda çalışmalar yapılmaya başlanması özellikle son 20 yıllık bir süreci kapsamaktadır (Karaduman ve Ayaz 2017).

Sağlık sektörünün kendine has özellikleri ve hem ulusal hem de uluslararası rekabet ortamı içinde olması, sektörde yer alan kurum ve kuruluşların varlıklarını sürdürebilmesi için markalaşma süreçlerini öğrenmelerini gerekli kılmaktadır. Günümüzde tüketicilerin sağlık alanında çok fazla seçeneğe sahip olması ve kendi ülkeleri dışındaki diğer ülkelerden de ihtiyaçlarını karşılayabilme imkânını yakalaması, markalaşma çabalarının artmasını beraberinde getirmiştir (Aslan 2017). Ayrıca sağlık alanında yapılan reform çalışmaları, hastane sayısının artması, özel sektörün daha aktif olarak sağlık hizmetinin üretilmesi sürecinde yer alması, müşteri beklentilerinin ve memnuniyetinin önem kazanması gibi gerekçelere bağlı olarak da, markalaşma kavramının gelişme gösterdiği ifade edilmektedir (Atlı ve Yücel 2018).

Sağlık sektöründe başlıca dört farklı markalaşma çalışması yürütülmektedir. Bunlar; ürün markası, hizmet markası, kurumsal marka ve kişi markası şeklinde sıralanmaktadır. Buna göre **ürün markası**, tüketicinin ihtiyaçlarının ve beklentilerinin karşılanmasının önem kazandığı bir kavramdır. Kullanılan ilaçlar, ürün markasına örnek olarak verilebilir. **Hizmet markası** ile hizmetin sürdürülebilir ve taklit edilemez olmasının gerektiği vurgulanmaktadır. Cerrahi bilgi ve beceri düzeyinin farklılığı, hizmet markası açısından örnek oluşturmaktadır. **Kurumsal marka** ile bizzat kurumun kendisinin hedef kitle gözünde değer kazanması amaçlanırken, **kişi markası** ile de bazı yeteneklere sahip olan bireylerin marka haline gelmesinin söz konusu olabileceği ifade edilmektedir (Aslan 2017).

Sağlık sektöründe markalaşmanın aşamalarına bakıldığında özellikle şu maddelerin önem kazandığı görülmektedir (Atlı ve Yücel 2018; Öztürk 2007):

- Markalaşma stratejileri belirlenmeli ve sürece tepe yöneticilerinden başlamak üzere tüm paydaşların katkı ve katılımı sağlanmalıdır.
- Marka isminde kullanılan sözcüklerin açık, sade ve anlaşılır olmasına özen gösterilmelidir.
- Marka ile geleneksel ürünlerden ziyade, farklılaştırma yolu tercih edilmelidir.
- Marka ile vizyon ve misyon oluşturularak organizasyonun değerleri yansıtılmalıdır.

Bununla birlikte oluşturulan markanın sürdürülebilir olması için de, bazı hususlara dikkat edilmelidir. Bunlar da; bütünlük kuralı, emeksellik kuralı, ilişki kuralı, beklenti kuralı, değer yaratma kuralı, sağlamlık kuralı ve performans kuralı şeklinde ifade edilmektedir (Atlı ve Yücel 2018).

Sağlık hizmetlerinde markalaşmada ayrıca sorulması gereken bazı temel sorular da bulunmaktadır. Bu sorular aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır (Öztürk 2007):

- Hastalar tarafından nasıl algılanılmak istenilmektedir?
- Markamız rakiplerimizden farklılık gösteriyor mu?
- Hastaları markamızdan nasıl haberdar edebiliriz?
- Markamız yeterince basit ve anlaşılır mı?
- Markamızın rakipler tarafından taklit edilebilirlik riski var mı?
- Marka sağlık kuruluşunun görev, değer, faaliyet ve klinik güçlerini yansıtıyor mu?

Bu soruların yanıtlarının bulunması, yapılacak olan faaliyetlerin kendisinden bekleneni vermesi açısından büyük önem taşımaktadır (Öztürk 2007).

SONUÇ

Sonuç olarak; örgütler açısından marka önemli bir değer ve güç göstergesi olarak kabul edilmektedir. Geliştirilen marka ile içinde bulunulan pazara hâkim olma imkânı doğmaktadır. Marka stratejileri sayesinde tüketicilerin dikkati çekilebilmekte ve örgütsel amaçlara ulaşabilmektedir. Sağlık hizmetini alanlar açısından da, marka önemli bir değerlendirme kistası olarak kabul edilmektedir.

Görüldüğü gibi marka ve markalaşma kavramları sadece işletmelerin değil, tüketicilerin penceresinden bakıldığında da önem kazanmaktadır. Çünkü tüketicilerin seçim aşamasında özellikle markalı ürünleri tercih etmesi söz konusu olmaktadır. Bu durum, sağlık sektörü açısından da benzerlik göstermekte, herhangi bir sağlık sorunu ile karşılaşıldığında da araştırılıp, sağlık sorunlarının çözümünde uzun yıllardır faaliyet gösteren hastaneler tercih edilmektedir. Bunun altında yatan temel neden de, bu hastanelerin sağlık olanaklarının daha iyi ve kaliteli olduğu yönündeki yaygın kanıdır. Bu süreçte güven, müşteri memnuniyeti, marka sadakati ve marka farkındalığı da önemli unsurlar olarak kabul edilmekte, güvenin olumsuz haberler ile sarsılacağı ifade edilmekte ve buna bağlı olarak tüketicinin tercihlerinin de değişkenlik gösterebileceği vurgulanmaktadır.

KAYNAKLAR

Aslan E. Ş. (2017). Türkiye Sağlık Sektöründe Global Bir Marka Yaratabilir Mi? Sağlık Çalışanları Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergisi*, 25(2):23-38.

Atlı Y. ve Yücel N. (2018). Sağlık Kurumları, Sağlık Kurumlarında Marka ve Elazığ İli Sağlık Sektörü. *Fırat Üniversitesi İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(2):45-64.

Karaduman İ. ve Ayaz M. (2017). Sağlık Sektöründe Kişisel Markalaşma: Tercih Edilen Doktorun Kişisel Markalaşmasının Hastane Tercihine Etkisi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(11):875-889.

Öztürk H. (2007). Sağlık Hizmetlerinin Pazarlanmasında Markanın Önemi. Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sağlık Kurumları Yöneticiliği Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Tüfekci N., İnce G., Tüfekci. K. (2016). Isparta'daki Özel Hastanelerin Marka Stratejilerini Belirleyen Faktörlere Yönelik Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1):321-338.

Yağar F. ve Soysal A. (2017). Markalaşma Sürecinde Etkili Olan Kurumsal Özellikler ve Tanıtım Faktörlerinin Hastane Tercihleri Üzerindeki Etkisi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 20(4):457-474.

MÜŞTERİ İTİRAZ, ŞİKAYET, İSTEK VE BEKLENTİLERİNİN İNCELENMESİ: BANKACILIK SEKTÖRÜNDE BİR ARAŞTIRMA

Dr. Öğr. Üyesi Davut KARAMAN
Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi

Ali ŞAHİN
Alanya Ticaret ve Sanayi Odası

ÖZET

Son yıllarda teknolojik gelişmelerde yaşanan değişimin hızı işletmeler arası rekabetin derecesini de artırmaktadır. Yoğun rekabet ortamında işletmelerin pazar payının temel belirleyicisi ise müşterileridir. Özellikle hizmet sektörlerinde faaliyet gösteren işletmeler açısından bu durum daha belirgin olarak ortaya çıkmaktadır. Hizmet sektörünün yapısal özelliği gereği hizmetin üretildiği anda tüketilmesi işletmelerin müşterileri ile olan ilişkilerinde daha hassas davranmalarını gerektirmektedir. Hizmet sektörünün önemli aktörlerinden biri olan bankacılık sektörünün de hem ekonomik hem sosyal hayatın içindeki payı her geçen gün artmaktadır. Banka sayılarının ve şubelerinin artması, sektöre yönelik teknolojik gelişmeler ile birlikte artan rekabet sonucu bankalar müşteri memnuniyet düzeylerini de sürdürülebilir şekilde arttırmayı amaçlamaktadırlar. Müşteri memnuniyetinin önemli belirleyicisi hizmet kalitesidir. Hizmet kalitesinin temel aktörü nitelikli işgörenler, belirleyicisi ise müşterilerdir. Günümüzde müşteri ilişkileri yönetimi ve müşterilerin istek ve beklentileri göz ardı edilmemesi gereken önemli bir unsur haline gelmiştir. Ayrıca müşteri şikayetlerinin belirli periyotlarda güncel olarak belirlenmesi ise işletmelerin müşterilerinin beklentilerine uygun ve hızlı bir şekilde cevap vermesini sağlamakla birlikte daha sonra ortaya çıkabilecek sorunları ve şikayetleri de en aza indirmektedir. Bu çalışmada bankacılık sektöründe müşterilerin itiraz, şikayet, istek ve beklentilerini ortaya koymak amacıyla “şikayetvar.com” platformu üzerinde Türkiye’de faaliyet gösteren bankaların iletilen konular içerik analizi ile itiraz ve şikayet kategorileri tespit edilerek, çözüm önerileri sunulmaktadır. Bankaların karşılaştığı sorunların çözümünde ilgili bankanın güncel teknolojik gelişmeleri yakından takip etmesi ve uygulaması, nitelikli yönetici ve uzman kadrosuna sahip olmakla birlikte müşterilerle doğrudan (karşılıklı ya da telefon vb yöntemlerle) iletişim kuran personellerin seçiminde ve eğitilmesinde daha hassas olunması gerekmektedir. Hizmet sektörlerinin temel ögesi olan insan kaynaklarının niteliksel gelişimi müşteri şikayetlerinin asgari düzeye inmesini ve müşteri isteklerinin en kısa sürede karşılanması sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Banka, Hizmet Pazarlaması, Müşteri İlişkileri Yönetimi, İlişkisel Pazarlama.

ABSTRACT

The speed of change in technological developments in recent years increases the degree of competition among enterprises. The main determinant of the market share of enterprises in the intense competition environment is their customers. This situation becomes more evident especially in terms of enterprises operating in service sectors. Due to the structural characteristics of the service sector, consumption of the service at the time of production requires companies to act more sensitive in their relations with their customers. The share of banking sector, which is one of the important actors of the service sector, in both economic and social life is increasing day by day. As a result of the increase in the number of banks and branches, technological advances in the sector as well as increasing competition, banks aim to increase customer satisfaction levels in a sustainable manner. The most important determinant of customer satisfaction is service quality. The main actor of service quality is qualified employees and the determinant is customers. Today, customer relationship management and customers' wishes and expectations have become an important element that should not be ignored. In addition, the determination of customer complaints on a regular basis enables companies to respond to their customers' expectations quickly and minimizes the problems and complaints that may arise later. In this study the objections of customers in the banking sector, complaints, requests and to put forward their expectations "sikayetvar.com" platform showing the operations in Turkey and transmitted subject content analysis of the banks by determining appeals and complaints categories, solutions are offered. In the solution of the problems faced by the banks, the relevant bank should closely follow and implement the current technological developments, and should have more sensitivity in the selection and training of the personnel who have direct (mutual or telephone, etc.) communication with the customers while having qualified managers and expert staff. Qualitative development of human resources, which is the basic element of service sectors, ensures that customer complaints are minimized and customer requests are met in the shortest time.

Keywords: Bank, Service Marketing, Customer Relationship Management, Relational Marketing.

GİRİŞ

Günümüzde küreselleşmenin ve teknolojik gelişmelerin etkisiyle ortaya çıkan değişimler her alanda görülmektedir. İnsanlar arası ilişkiler, işletme ve müşteri arası ilişkiler değişmeye devam ederken işletmeler müşterilerin istek ve beklentilerine daha fazla önem vermeye başlamıştır. Yoğun rekabet ortamının bir sonucu olarak işletmelerin odak noktası haline gelen müşterilerin memnuniyet düzeyleri işletmenin geleceğini belirlemektedir. Dolayısıyla günümüzde hem işletmeler hem de müşteriler açısından müşteri ilişkileri yönetimi, müşterilerin şikayet ve isteklerinin dikkate alınması büyük önem taşımaktadır.

Önemli hizmet sektörlerinden biri olan bankacılık sektöründe her ne kadar kurumsal bir yapının olması nedeniyle müşteri ilişkilerine daha fazla önem verilse de son yıllarda görülen rekabet artışı müşteri memnuniyetsizliklerinin ayrıca ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Büyüyen

bankacılık sektörü ile birlikte bireylerin ve işletmelerin bankacılık hizmetlerine olan talebindeki artış da bankacılık hizmetlerinde müşteri memnuniyetinin üst seviyelere çıkarılması büyük önem taşımaktadır.

Bankacılık sektörünün en önemli gelir kaynağı olan faiz, sektörün karlılık düzeyinin temel belirleyicisi konumundadır. Türk Bankacılık Sektöründe (TBS) özellikle 2000 yılından önce görülen yüksek faizin 2003 yılından sonra düşme trendine girdiği görülmektedir. Bankalar karlılıklarını kaybetmemekle birlikte yükseltebilmek adına kredilere daha fazla ağırlık vermeye başlamışlardır. Dolayısıyla bankalar arası rekabet her geçen gün artmaya başlamıştır. Bunun sonucunda bankaların satış odaklı amaçlara yoğunlaşması ve kredi verme ağırlıklı bir rekabet ortamı ise müşteri şikayetlerinin artmasına neden olmuştur (Kartal, 2017: 246).

Bu çalışmada öncelikle hizmet pazarlaması ve müşteri ilişkileri kavramları ele alınmıştır. Daha sonra hizmet sektörünün önemli aktörlerinden olan bankacılık alanında müşterilerin itiraz, şikayet, istek ve beklentileri (MİŞİB) incelenerek, gerekli analiz ve değerlendirmeler yapılarak öneriler sunulmuştur.

Hizmet Pazarlaması ve Müşteri İlişkileri Yönetimi

Genel bir ifade ile hizmet; somut olmayan, elle tutulup gözle görülmeyen, üretildiği anda tüketilen her türlü faaliyetlerdir (Bayat vd., 2015: 63). Başka bir ifade ile hizmet birey ya da işletmenin katma değer oluşturan, soyut faaliyetleridir (Karafakioğlu, 2006). Hizmetin hem soyut olması hem de üretildiği anda tüketilmesi gibi özelliklerden (Eleren ve Kılıç, 2007: 239) dolayı işletmelerin hizmet pazarlamasına daha fazla önem vermesi gerekmektedir.

Pazarlama, işletme tarafından müşterilerin ihtiyaç ve isteklerinin doğru belirlenmesi ile başlamaktadır. İşletmelerin pazarlama stratejilerinin doğruluğu müşterilerin doğru anlaşılması ve algılanmasına bağlıdır (Tatar vd., 2019: 1615-1616). Günümüzde müşteri ile kurulacak güçlü ilişkiler, işletmelerin müşteri istek ve beklentilerini güncel olarak takip edebilmesini sağlayarak işletmeye önemli bir rekabet avantajı sunacaktır.

Müşteri ilişkileri yönetimi (MİY) işletme ve müşteri için karşılıklı değer oluşturma amacıyla işletmelerin kazanç sağlama, sadık müşteri oluşturma ve müşterileri elde tutma için yapılan faaliyetler bütünü şeklinde ifade edilmektedir. MİY; müşteriyi baz alan ilişkisel pazarlama temeline dayanmakta olup, modern pazarlamanın önemli gelişim alanlarından biri olarak görülmektedir (Çabuk vd., 2019: 207).

Müşteri odaklılık satış temsilcilerinin müşterilerle olan ilişkilerinde güncel pazarlama uygulamalarından yararlanması şeklinde ifade edilmektedir (Uygun vd., 2013: 137). Müşteri odaklı faaliyetler özellikle hizmet sektörlerinde uygulanması gereken önemli ilkelerden biridir.

Bununla birlikte hizmet pazarlamasında; hizmet veren işgören ile müşteri arasındaki etkileşim, hizmet sunumundaki kalitenin temel belirleyicisidir (Uygun vd., 2017: 838).

Küreselleşme ile gelen hızlı değişim pazarlama unsurlarında zorunlu değişime neden olmuştur. Bu değişimlerle birlikte pazarlama yenilikçi bir yol izleyerek, bilgi teknolojilerinin de doğru ve etkili kullanımıyla küreselleşen pazarlara uyum sağlamaktadır (Gülmez, 2018: 1). Bankacılık önemli hizmet sektörlerinden biri olması ile birlikte teknolojik gelişmeler ve değişen bankacılık işleyişinden dolayı müşterilerin de istek ve beklentilerinde değişimin olması kaçınılmazdır. Bu nedenle bankaların güncel olarak müşterilerin şikayetlerini, istek ve beklentilerini tespit ederek çözümler üretmesi beklenmektedir.

Müşteri İtiraz, Şikayet, İstek ve Beklentilerinin (MİŞİB) İncelenmesi

Artan rekabet koşullarında işletmeler açısından müşteri memnuniyeti büyük önem taşımaktadır. Müşteri memnuniyeti için müşterilerden gelen itiraz, şikayet, istek ve beklentilerin güncel olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. İşletmeler tarafından MİŞİB'e olan nitelikli ve hızlı çözümler müşterilerin sürekliliğinde temel etkindir.

Genel olarak şikayet müşterilerin işletme ile olan ilişkileri neticesinde olumsuz geri bildirimde bulunması şeklinde ifade edilmektedir (Özgül, 2007: 29). Şikayetler işletme açısından sorun gibi algınsa da işletme faaliyetlerinde gerekli iyileştirmelerin yapılabilmesi adına önemli bir fırsat sunmaktadır. Müşteri tarafından işletmeye aktarılamayan sorunlar, işletme tarafından fark edilmemesi halinde farklı müşterilerinde benzer sorunları yaşamasına neden olacaktır.

Yapılan araştırmalarda müşteriler memnuniyetsizliklerini asgari 9 kişi ile, müşterilerin %13'ü ise asgari 30'dan fazla kişi ile paylaşmaktadır (Solomon, 2006: 260). Başka bir araştırmada ise işletmenin hizmetlerinden memnun olan müşteriler memnuniyetlerini 1 kişi ile paylaşıırken, memnun olmayan müşteriler 11 kişi ile paylaşmaktadır (Kaya, 2009: 343). Dolayısıyla müşterilerin itiraz ve şikayetlerinin tespit edilmesi, istek ve beklentilerinin belirlenmesi işletmenin müşteri portföyünün sürdürülebilirliği açısından oldukça önemlidir.

Geniş bir müşteri kitlesine hizmet veren bankacılık sektöründe de müşteriler farklı kanallar aracılığıyla itiraz, şikayet, istek ve beklentilerini iletmektedirler (Güler ve Marşap, 2019: 189). MİŞİB'in çözüm sürelerine yönelik konuya ve iletim kanalına göre belirtilen düzenlemeler Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1. Bankacılıkta Uygulanan Kanal Bazında Regülasyon Matrisi

Başvuru Kanalı	Yanıtlanma Süresi
TBB	20 gün
	✓ Kredi kartı iptali ve limit düşürülmesi; 7 gün

TBB Diğer	✓ Kart ile ilgili diğer konular ve para transferleri/ödemeler; 20 gün ✓ Diğer tüm konular; 30 gündür.
Yazılı BDDK 5464 BK KK Kanunu	20 gün
Yazılı BDDK 5411 Bankacılık Kanunu	15 gün
BBDK Diğer	✓ Kredi kartı iptali ve limit düşürülmesi; 7 gün ✓ Kart ile ilgili diğer konular ve para transferleri/ödemeler; 20 gün ✓ Diğer tüm konular; 30 gündür
BBDK E-ŞİKAYET	20 gün
BİMER	✓ Kredi kartı iptali ve limit düşürülmesi; 7 gün ✓ Kart ile ilgili diğer konular ve para transferleri/ödemeler; 20 gün ✓ Diğer tüm konular; 30 gündür
Gümrük Bakanlığı	7 gün
Hazine Müsteşarlığı	7 gün
Noter	✓ Kredi kartı iptali ve limit düşürülmesi; 7 gün ✓ Kart ile ilgili diğer konular ve para transferleri/ödemeler; 20 gün ✓ Diğer tüm konular; 30 gündür
Kamu Denetçiliği Kurumu	10 gün
İstanbul Valiliği Ticaret İl Müdürlüğü	15 gün

Kaynak: Güncel mevzuat hükümlerinden yararlanılmıştır (Güler ve Marşap, 2019).

Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Bankacılık sektöründe görülen rekabet artışı ile bankacılık faaliyetlerinde ortaya çıkan yeniliklerle birlikte, bankalar yasal regülasyonların belirlediği sınırlar içinde kalarak müşteri memnuniyeti sağlamaya çalışmaktadırlar. Müşteriler birçok farklı kanaldan itiraz, şikayet, istek ve beklentilerini iletebilmektedirler. Bunun yanında hızlı ve etkin bir çözüm bekleyen müşterilerin bankalar tarafından dikkate alınması hizmet kalitesinin artırılması açısından yararlı olmaktadır. Bu kapsamda araştırmanın amacı Türkiye’de faaliyet gösteren banka müşterilerinin itiraz, şikayet, istek ve beklentilerinin güncel olarak belirlenmesi ve sektöre katma değer yaratan bir çözüm sağlamasıdır.

Bu amaçla Türkiye’de faaliyet gösteren şube sayıları bakımından Tablo 2’deki en büyük on banka belirlenmiş ve çalışmaya dahil edilmiştir. Bu çalışma nitel olarak kurgulanmış olup, veri toplama yöntemi olarak doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi araştırma konusu ile ilgili bilgi içeren her türlü yazılı ve görsel materyallerin (kitaplar, dergiler,

kayıtlar, web sayfaları, bloglar, kişisel yorumlar, internet, e-mail vb.) derlenip, değerlendirilmesi olarak ifade edilmektedir (Sönmez ve Alacapınar, 2017: 108).

Tablo 2. Türkiye’de Faaliyet Gösteren Bankaların Yurtiçi Şube Sayısı

SIRA	BANKA ADI	YURT İÇİ ŞUBE SAYISI
1	Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş.	1.738
2	Türkiye İş Bankası A.Ş.	1.254
3	Türkiye Halk Bankası A.Ş.	993
4	Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.	940
5	Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	909
6	Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	849
7	Akbank T.A.Ş.	770
8	Denizbank A.Ş.	710
9	QNB Finansbank A.Ş.	537
10	Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	491

Kaynak: https://www.tbb.org.tr/modules/banka-bilgileri/banka_sube_bilgileri.asp (Erişim Tarihi: 16.12.2019).

Araştırma verileri <https://www.sikayetvarcom.com/> web sitesinden elde edilmiştir. Elde edilen verilere ait sıklık ve yüzdeler Microsoft Office Excel ile hesaplanarak, MİŞİB’e göre kategoriler oluşturulmuş ve metin çözümleme yöntemi ile veriler analiz edilmiştir.

SONUÇ

Bankaların müşteri sayılarının ve rekabet koşullarının artması ile birlikte sektörde MİŞİB’in de artması ve çeşitlenmesi beklenmektedir. Çünkü her müşteri özeldir, bu nedenle farklı gereksinim ve beklenti duyulması oldukça olağandır. Bunun yanı sıra bankacılık sektörü açısından güncel olarak MİŞİB uygulamalarının belirli periyotlarda yapılması, sektörün gelişimi açısından önemli faaliyetlerden biridir. Değişen dünya konjonktüründe değişen müşterileri zamanında keşfetmek önemli bir rekabet avantajı sağlayacaktır.

Bu araştırmada şube sayısı bakımından en büyük on banka için “<https://www.sikayetvarcom.com/>” platformuna gelen MİŞİB verilerinin değerlendirilmesi sonucu genel ve alt sorunlar Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. MİŞİB Verilerinin Sonuçları

SIRA	GENEL SORUNLAR	ALT SORUNLAR
1	Kredi kartları	Kart üyelik ücretleri
2	Hesaplar	Hesap işletim ücretleri
3	ATM sorunları	ATM’de para sıkışması

4	Bilgilendirme	Yanlış ve eksik bilgilendirme
5	İletişim	Hızlı iletişim sağlayama

Görüldüğü üzere banka müşterilerinin en çok karşılaştığı sorunların başında **“kredi kartları”** ve alt kategorisinde ise **“kart üyelik ücretleri”** gelmektedir. Müşteriler geçmişten gelen alışkanlıklarla avantajlı kredi kartı kullanmak ister iken, kredi kartlarına ekstra bir üyelik ücreti ödemek istememektedirler. Bankaların genel olarak son yıllarda yaptıkları bir uygulama olarak standart kartlara herhangi bir üyelik ücreti almama, özellikli kartlara ise üyelik ücreti alma şeklindedir. Bu uygulama ile alternatif kart oluşturulması ile kart üyelik sorunları çözüme kavuşması beklenmektedir. Ancak müşterilerin bu konuda detaylı bilgilendirilmesi gerekmektedir. Birçok müşteri bu kapsamda detaylı bilgiye sahip olmadığı için bu sorun yaşanmaktadır. Çünkü banka yetkilileri **“avantajlı kart ister misiniz?”** diye sorarken bunun yanında **“avantajlı kartın TL üyelik ücreti var”** şeklinde bilgilendirme yapmaması ve müşterinin avantajlı kartı tercih etmesi sonucunda, daha sonra karşısına üyelik ücreti çıkması sorun teşkil etmektedir.

Benzer durum **“hesaplar”** ile ilgili de yaşanmaktadır. **“Hesap işletim ücreti”** adı altında alınan ücretler müşteriler tarafından önemli sorunlar arasında görülmekle birlikte böyle bir ücretin alınmaması yönünde bir müşteri beklentisi bulunmaktadır. Bu kapsamda bankalar maaş müşterisi gibi uygulamalarla hesap işletim ücretini almamakla birlikte, diğer müşterilerden alınan hesap işletim ücretleri de önemli bir sorun teşkil etmektedir. Hesap işletim ücreti konusunda yeterli ve doğru bilgilendirilmeyen müşterilere göre bankalar **“sorma ver parası”** şeklinde uygulamaya koydukları bu gibi ücretlerle haksız bir şekilde önemli bir gelir sağlamaktadırlar.

MİŞİB kapsamında ele alınan başka bir konu ise **“ATM sorunları”** dır. ATM’lerde yaşanan **“para sıkışması”** bu kapsamda en önemli sorun olarak görülmektedir. Çünkü ATM kullanıcılarının para çekme veya yatırma anında ATM’de yaşanan para sıkışması çok ciddi mağduriyetlere neden olmaktadır. ATM sorunlarından ikinci sırada ise **“kart sıkışması”** gelmektedir. Kart sıkışması, para sıkışması kadar önemlidir. ATM arızalarında farklı bir ATM’den işlem yaparak sorunu arızı olarak çözebilen müşteri, kart sıkışması sorununda kartını ATM’den alamadığı için ciddi sorunlar yaşamaktadır. Teknik bir cihaz olmasından dolayı zaman zaman arıza yapması doğal gibi görünse de bu gibi sorunların asgari yaşanması adına ATM’lerin düzenli olarak ve daha sık periyotlarda bakımı yapılmalıdır. Arıza anında ise hızlı çözüm üretebilecek alt yapının oluşturulması gerekmektedir. Maliyet avantajı sağlaması bakımından bankalar arası ortak özel ATM ekipleri kurularak daha hızlı çözümler üretilbileceği öngörülmektedir.

Farklı birçok konuda bankalarla temas halinde olan müşteriler net bir **“bilgilendirme”** istemektedirler. Banka yetkililerinin satış odaklı düşüncesi ile birlikte müşteriye **“eksik ya da**

yanlış bilgilendirme” yapması birçok soruna zemin hazırlamaktadır. Çünkü müşteriler, bankacılık faaliyetleri kapsamında yeterince bilgi sahibi olmamasının bir sonucu olarak banka yetkilisine soru yöneltememektedir. Eksik ya da yanlış bilgilendirme sonucunda ise müşterilerden “bilgim olmadan hesaptan para kesilmiş” vb. şeklinde şikayetler gelmektedir. Bu gibi durumlar ise banka adına önemli bir güven kaybı oluşturmaktadır.

“İletişim” de en çok karşılaşılan genel sorunlardan biri olarak görülmektedir. İletişim araçlarının hızla geliştiği teknoloji çağında müşteriler daha hızlı bir şekilde banka yetkililerine ulaşmak istemektedirler. “Hızlı iletişim sağlayamama” kapsamında bankaların müşterilere gerek geri dönüş yapma gerekse hem şubeden hem de telefon bankacılığında daha hızlı iletişim için gerekli tedbirleri alarak, çözümleri üretmeleri beklenmektedir. Örneğin şubeye gitmeden telefon bankacılığı ile işlem yapmak isteyen müşterinin (reklam vb. amaçlarla) dakikalarca telefonda farklı alanlarda zaman kaybetmesi arzu edilmeyen bir durumdur.

Öneriler

MİŞİB’in etkin ve verimli çözümü için bankaların güncel, değişen pazarlama faaliyetlerine göre hareket etmesi müşteriler üzerinde pozitif bir etki oluşturacaktır. Bankalar için önemli noktalardan biri de müşterilerini elde tutabilmektir. Bu amaçla müşteri odaklı pazarlama ekseninde ilişkisel pazarlama uygulamaları ile etkili müşteri ilişkileri yönetimi uygulamalarının (Gümüşbuğa, 2016: 79) faaliyete geçirilmesi yararlı olacaktır. Müşterileri elde tutmak ve sürdürülebilir müşteri portföyü oluşturmak her işletme için olduğu gibi bankalar içinde oldukça önemlidir. Bu kapsamda bankaların müşterileri ile olan ilişkilerini daha güçlü hale getirmeleri için ilişkisel pazarlama uygulamalarından yararlanmaları önerilmektedir.

İlişkisel pazarlama kavramını ilk olarak ortaya atan Berry (1983) ilişkisel pazarlamayı “müşterilerle bağları cazip hale getirmek, güçlendirmek ve bu bağları sürdürmek” şeklinde tanımlamaktadır. İlişkisel pazarlama ile ilgili yapılan çalışmalarda farklı boyutlar elde edilmesine rağmen en çok “güven, bağlılık, iletişim, ortak değer, empati ve karşılıklı davranma” şeklinde altı boyutun ortaya çıktığı görülmektedir. Bu boyutlar işletme ile müşteri arasındaki karşılıklı beklentileri yansıtmaktadır (Yürük ve Kayapınar, 2016: 101).

Yapılan araştırmalarda ilişkisel pazarlama faaliyetlerinin hizmet işletmeleri açısından mevcut müşterileri elde tutmaya yardımcı olduğu, işletme karlılığını artırdığı, müşteri memnuniyetini ve sadakati üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Karaman, 2018: 23). Taşkın ve Bengül (2013)’ün yapmış olduğu araştırmada da sadakatin belirleyicileri olarak memnuniyet, algılanan değer ve güven olduğu tespit edilmiştir.

Yapılan araştırmalarda da ortaya koyulduğu gibi güven, memnuniyet, süreklilik, taahhüt ve kaliteli hizmet gibi unsurlar ilişkisel pazarlamanın en önemli faktörleridir. Bankalar açısından

önemli olan kriterlerden biri olan müşteri memnuniyeti ve sadakati oluşturma aşamasında bu unsurların doğru olarak kullanılması gerekmektedir (Karaman, 2018: 33).

Ayrıca MİŞİB değerlendirmesi sonucunda ortaya çıkan sorunlar (güven, iletişim vb.) değerlendirildiğinde etkili ilişkisel pazarlama faaliyetleri ile bu sorunların asgari düzeye indirilebileceği düşünülmektedir. Bu nedenle sonraki çalışmalarda bankacılık sektöründeki mevcut ilişkisel pazarlama uygulamalarının incelenmesi ve ilgili sektörde etkili ilişkisel pazarlama faaliyetleri için yapılması gerekenlerin araştırılması önerilmektedir.

KAYNAKLAR

- Bayat, M., Baydaş, A., Atlı, C** (2015) Hizmet Sektörünün Kavramsal Tanımı ve Ulusal Ekonomilerdeki Önemi. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(9), 59-88.
- Berry, L.L** (1983) *Relationship Marketing, in Emerging Perspectives on Services Marketing* eds. Berry, L.L, Shostack, G.Land Upah, G.D., eds, American Marketing Association, Chicago.
- Çabuk, S., Südaş, H. D., Kaya, L** (2019) Sosyal Medya Müşteri İlişkileri Yönetimi Faaliyetlerini Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28(1), 206-221.
- Eleren, A., Kılıç, B** (2007) Turizm Sektöründe SERVQUAL Analizi İle Hizmet Kalitesinin Ölçülmesi Ve Bir Termal Otelde Uygulama. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 235-263.
- Güler, H. N., Marşap, A** (2019) Türk Bankacılık Sektöründeki Müşteri İtiraz, Şikayet, Talep ve Önerilerinin İçerik Analizi İle İncelenmesi, 2. Uluslararası Bankacılık Kongresi, 188-193.
- Gülmez, M** (2018) Bilgi Çağında Küresel İşletmelerin Pazarlama Faaliyetlerindeki Dönüşümleri. In *Proceedings of 4 th SCF International Conference on "Economics and Social Impacts of Globalization" and "Future Turkey-European Union Relations"*, 1-3.
- Gümüşbuğa, F** (2016) Bankacılıkta Müşteri İlişkileri Yönetiminin Müşteri Sadakatine Etkisi. *Turkish Journal of Marketing*, 1(1), 76-93.
- Karafakioğlu, M** (2006) Pazarlama İlkeleri, Genişletilmiş İkinci Baskı, Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- Karaman, D** (2018) Hizmet Sektöründe İlişkisel Pazarlamanın Önemi: Teorik Bir Araştırma. *Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 23-40.
- Kartal, M. T** (2017) Türk Bankacılık Sektöründe Müşteri Şikâyetleri Yönetimi Üzerine Bir Değerlendirme. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (FESA)*, 2(4), 245-258.
- Kaya, İ** (2009) Müşterinize Dokunmanın 375 Yolu Pazarlama Bi' Tanedir! (Bir Pazarlamalar Ansiklopedisi), IV. Dijital Baskı.

- Özgül, P** (2007) Müşteri Memnuniyeti ve Müşteri Şikâyetleri Üzerine Bir Alan Araştırması, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Solomon, M. R** (2006) Tüketici Krallığının Fethi, İstanbul: Mediacat.
- Sönmez, V., Alacapınar, F** (2017) Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri (5.Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Taşkın, E. Bengül, S** (2013) Sigorta Sektöründe İlişkisel Pazarlama Uygulamalarının Müşteri Bağlılığı Üzerindeki Etkisini Ölçmeye Yönelik Bir Araştırma Ve Model Önerisi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* EYİ 2013 Özel Sayısı, s. 503-522.
- Tatar, A., Ögün, M. N., Akdeniz, A** (2019) Sosyal Pazarlama Kapsamında Engelli Bireylerin Sosyal Yaşama İlişkin Algılamaları. *Journal of International Social Research*, 12(62).
- Uygun, M., Akın, P. D** (2017) İçsel Pazarlama Uygulamalarının Hizmet Çalışanlarının Müşteri Ve İç Girişimcilik Yönlü Davranışlar Geliştirmelerindeki Rolü. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(5), 836-853.
- Uygun, M., Güner, E., Mete, S** (2013) Hizmet İşletmelerinde İç Müşteri Yaklaşımının Çalışanların Müşteri Yönlü Davranış Geliştirmesindeki Rolü. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5: 1, 129-149.
- www.sikayetvarcom.com
- www.tbb.org.tr
- Yürük, P., Kayapınar, Ö** (2016) İlişki Pazarlaması Bileşenleri ile İmaj ve Müşteri Sadakati Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine Yönelik Bir Uygulama”, *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, s. 100-110.

HAVACILIK SEKTÖRÜ VE TERÖR**H. Yusuf GÜNGÖR**

Adıyaman Üniversitesi

ÖZET

Havacılık sektörü, ülkelerin sosyal, ekonomik, teknolojik, çevresel ve siyasi yapısını hem etkilenmekte hem de ondan etkilenmektedir. Bu etkileşim sadece ülkeler ile sınırlı olmayıp, küresel ölçekte tüm ülkeleri kapsayan küresel bir çerçeveye sahiptir. Havacılık sektörü yaygınlaşmasından itibaren birçok yasadışı eyleme maruz kalmıştır. Havacılık sektöründe yaşanan olumsuzluklar katastrofik sonuçlar doğurmaktadır. Bu da havacılık sektöründe yaşanan olayların küresel ölçekte medyada yer almasına sebep olmaktadır. Havayolu ulaştırmasında tarih boyunca özellikle mesajlarını küresel olarak duyurmak isteyen bireysel ve örgütlü eylemcilerin sebep olduğu olaylar yaşanmıştır. Sektörün gelişme gösterdiği dönemlerde güvenlik teknolojilerinin yeterince gelişme göstermediği dönemlerde birçok uçak kaçırma eylemi gerçekleşmiştir. Uçak kaçırma eylemlerinin yanı sıra havalimanları da birçok terör saldırısına maruz kalmıştır.

Çalışmada sektöre tarih boyunca yapılan terör eylemleri bunların sebepleri ve bu saldırılar sonucunda alınan önlemler ve havacılık güvenliğinin gelişimi incelenmiştir. Eylemlerin genel olarak İsrail'in kuruluşundan sonra yoğunlaştığı görülmektedir. Bu eylemlere karşı Uluslararası Sivil Havacılık Birliği (ICAO) sürekli olarak güvenlik prosedürlerini geliştirmiştir. Prosedürlerin geliştirilmesi teknolojinin sürekli olarak gelişmesi karşısında sürekli olarak yetersiz kalmıştır.

ABSTRACT

The aviation industry is both affected and influenced by the social, economic, technological, environmental and political structure of countries. This interaction is not limited to countries but has a global framework covering all countries globally. The aviation industry has been subjected to many illegal actions since its expansion. The adversities experienced in the aviation sector have catastrophic consequences. This causes the events in the aviation sector to take place in the media on a global scale. Throughout history, there have been incidents caused by individual and organized terrorists who want to announce their messages globally. Many hijacking operations took place in the periods when the security technologies did not show sufficient development in the periods when the sector developed. In addition to aircraft hijacking, airports have been subjected to many terrorist attacks.

The aim of this study is to investigate the causes of terrorist acts carried out in the sector throughout history and the measures taken as a result of these attacks and the development of aviation security. It is seen that the actions are generally intensified after the

establishment of Israel. Against these actions, the International Civil Aviation Association (ICAO) has consistently developed security procedures. The development of procedures has consistently been inadequate in the face of the continuous development of technology.

HAVACILIK SEKTÖRÜNE YÖNELİK TERÖR

Terör faaliyetleri insanlığın varlığından bu yana yaşanmaktadır ve sürekli olarak yeni enstrümanlar bularak sürekli bir gelişim göstermektedir. Modern terörizmin bazı belirgin özellikleri ‘uluslararası terörizm’, ‘yeni dalga terörizm’, ‘mega-terörizm’ ya da ‘dördüncü kuşak terörizm’ olarak isimlendirilmektedir (Neumann, 2008). Teknolojik gelişmeler ile beraber ulaştırma araçları tüm insanlığa kolay ve hızlı ulaşım sağlamıştır. Bu gelişmelerin en çok görünür olduğu endüstrilerden biri de sivil havacılıktır. Havacılığın sunduğu imkânlar ile 24 saat içinde yolcu ve yük dünyanın en ücra yerlerine bile taşınır olmuştur. Bu gelişmeler bir yandan lojistik imkânları güçlendirirken bir yandan da sivil havacılığı terörizm için cazip bir hedef haline getirmiştir. Hedef tahtasına havacılığı koyan terörizme karşı havacılık güvenliği, teröre karşı yürütülen savaşın bir parçası haline gelmiştir. Bu durum havacılık terörü kavramını yaratmıştır. Havacılık terörü, terörizmin özel bir türüdür (Duchesneau, 2015). Havacılık terörizmini bu yeni nesil terörizm çeşitlerinin bir aracı, bir uygulama sahası olarak kabul etmek mümkündür (Neumann, 2008). Havacılık terörü incelenirken insan kaynaklı tehditler dikkate alınmaktadır. Havacılığa karşı doğa kaynaklı tehditler 9 kapsam dışında bırakılmaktadır. Havacılık terörizminin amaçları genel terörizm amaçları ile örtüşmektedir. Bu amaçları aşağıdaki şekliyle özetlemek mümkündür;

- Propaganda yapma
- Rehine alma
- Fidyeye ya da ekonomik çıkar sağlama
- Terörizm unsuru olarak savaş çıkarma
- Savaşın özel bir tipi olma
- Akışkan ve dönüşüme müsait olma
- Devlet dışı aktörlerin artan önemi
- Teknolojik derinliğe sahip olma ve teknolojik imkânları sonuna kadar kullanma

Duchesneau (2015), havacılık terörizmini, sivil havacılığa karşı devlet dışı aktörler tarafından siyasi emellere ulaşılması amacıyla sistematik olarak sivil unsurlara şiddet içeren saldırı düzenlenmesi bu surette otoritede terör ve korku yaratılması olarak tanımlamaktadır

HAVACILIK GÜVENLİĞİ

Havacılık güvenliğinin amacı; yolcuların, mürettebatın, yer hizmetleri görevlilerinin ve halkın emniyetinin her durumda en önde gelen kaygı unsuru olarak kabul edilmesi ve buna uygun tedbirlerin alınmasının sağlanması olarak belirlenmiştir. ICAO’nun güvenlik tanımı, ICAO tarafından yayınlanan Chicago Sözleşmesi1 Ek 17’de: “Güvenlik, Sivil havacılığı

yasadışı bir müdahaleye karşı korumak için insani ve maddi kaynaklar ile önlemlerin bir karışımı” olarak tanımlanmıştır (ICAO, 2011). Türkiye’de havacılık güvenliğinin sağlanabilmesi için kullanılan yasal doküman Milli Sivil Havacılık Güvenlik Programıdır. Havacılık güvenliği kavramı Milli Sivil Havacılık Güvenliği Programında “Sivil havacılığı yasadışı müdahale eylemine karşı koruma amaçlı tedbirler ve insan ve doğal kaynakların birleşimi” olarak tanımlanmıştır (SHGM, 2015).

HAVACILIK SEKTÖRÜNE YÖNELİK TERÖR FAALİYETLERİ

Havacılık sektörünün yasadışı eylemciler diğer bir ifadeyle teröristler tarafından hedef alınmasının sebepleri, havacılık sektörüne yönelik saldırıların büyük mali kayıplara sebep olması, sektöre yönelik yasadışı faaliyetlerin ulusal ve uluslararası medya da haber niteliği taşıması ve katastrofik sonuçlara sebep olmasıdır (Harrison, 2009).

Hava korsanlığı olayı ilk defa 1931 yılında Perulu teröristlerin bir Pan American havayolu işletmesine ait posta uçağını kaçırmalarıyla başlamıştır. Korsanlar, Ford Trimotor posta uçağını kaçırmakla propaganda broşürlerini havadan dağıtmayı amaçlamışlardır (Oldham, 2007). Havacılık güvenliği tarihi ilk olarak uçak ve hangar sahiplerinin; hırsızlık, tesislere izinsiz giriş, biletsiz yolculuk yapmaya çalışanlar gibi durumlar ile mücadele edilmesi ihtiyacından ortaya çıkmıştır. Genellikle mal sahipleri tarafından bu güvenlik tedbirleri uygulanmıştır. Devletler, devlet işletmeleri ve özel işletmeler tarafından havacılık güvenliği hizmetlerin ilk uygulamaları yürütülmüştür (Kanadiah, 2004).

Tablo 1 Tarihte Havayolu Sektörüne Yönelik Terör Faaliyetleri

1931	1931 Kayıtlara geçen ilk uçak kaçırma olayı
1933	1933 Kayıtlara geçen ilk uçak bombalama olayı
1945-62	Komünist rejim üyesi ülke vatandaşlarının yoğun bir biçimde uçak kaçırma eylemlerinde bulunması
1968	1968 Terörist bir örgüt tarafından gerçekleştirilen ilk uçak kaçırma olayı
1970	İlk havaalanı saldırısı
1968-73	Dünya çapında 364 (1969’da 87 adet olmak üzere) uçak kaçırma olayının yaşanması
1980-82	Havacılık sektörünün yoğun terörist saldırılarla karşı karşıya kalması (3 yılda 105 olay)
2001	11 Eylül 2001 İkiz Kulelere saldırılması sonucu güvenlik önlemlerinin ciddi bir biçimde değişmesi

Kaynak: (Thomas, 2008)

Yukarıdaki tabloda havayolu sektörüne yönelik faaliyetleri verilmiştir. tabloya göre havacılık sektörü tarih boyunca çeşitli yasadışı olaylara maruz kalmıştır. Faaliyetlerin yoğunluğu Arap-Yahudi gerginliğinden dolayı yaşanan olaylardır. 1968 yılından itibaren havacılık sektöründe İsrail karşıtı kişilerin gerçekleştirdiği faaliyetler yoğunlaşmıştır. Terör faaliyetleri özellikle havalimanlarında alınan önlemler dolayısıyla düşüş gösterse de devam

etmiştir. Ayrıca havayolu sektörü Amerika Birleşik Devletleri (ABD) başta olmak üzere çeşitli ülkelerin gerçekleştirdiği komplolara da konu olmuştur. ABD Savunma Bakanlığı'nda görevli Lyman L. Lemnizter imzalı bir belgede 1962 yılında ABD'nin Küba'daki faaliyetlerini meşrulaştırmak için imzalı bir belgenin bir bölümünde öğrenciler ile dolu olduğunu iddia edeceği bir uçağın Kübalılarca kaçırıldığı şayiasını yayma planı yapmışlardır (US The Secretary of Defense, 1962, s. 10). Ayrıca 11 Eylül 2001'de gerçekleştirilen saldırıların bir komplo olduğu, saldırıyı gerçekleştiren örgütlerin, teknolojik ve insan kaynakları açısından eylemi gerçekleştirecek kapasiteye sahip olmadıkları, kulelere çarptırılan ve yolcu uçağı oldukları iddia edilen uçakları aslında askeri uçaklar olduğu, örgütün eylemi üstlendiğinin açıklandığı görüntünün aslında örgütün liderine ait olmadığı, binaların yıkılma şeklinin planlı olduğu, Amerikan Savunma Bakanlığı'nın merkezi olan Pentagon binasının hasarına bakıldığında ve görgü tanıklarının ifadelerine göre binanın bir füze ile vurulduğu iddiaları ortaya atılmıştır (Safrany, 2013). Sonuç olarak havayolu sektörü her açıdan bir çok yasadışı eyleme maruz kalmaktadır.

TERÖR FAALİYETLERİNE KARŞI ALINAN ÖNLEMLER

Havacılık endüstrisine yönelik yasadışı eylemlerin artması sonucunda ICAO'nun ilgili kurulları toplanarak havacılık güvenliği ile ilgili standartları Annex 17 adıyla yayınlanmıştır.

Annex 17, ICAO sivil havacılık emniyeti programı için temel niteliğinde olup, sivil havacılığın ve faaliyetlerinin yasa dışı müdahalelere karşı korunmasını amaçlamaktadır. Annex 17 ile her bir antlaşma ülkesinin teknik ve yönetsel düzenlemeler ile uluslararası hava taşımacılığının güvenliğini sağlayacak ulusal bir güvenlik programını ve değerlendirme sistemini oluşturması gerektiği belirlenmiştir (ICAO, 2002). Teknolojinin gelişmesi ve yaşanan olaylar sonucunda ilgili kuruluşlar havacılık güvenliği ile ilgili uygulamalar sürekli güncellenmektedir. ICAO tarafından geliştirilmiş olan Doküman 8973, havacılığın tüm süreçleri için güvenlik tedbirlerini ve prosedürlerini kapsamaktadır. Doküman 8973'ün temel amacı, Annex 17'de yer alan uluslararası standartları ve tavsiyeleri uygulamada ülkelere yardımcı olabilmektir (Aleman, 2008, s. 72). Doküman 8973, havacılık güvenlik programını uygulayarak ülkelerin yasa dışı girişimleri engellenmelerini ve müdahale etmelerini içermektedir. Doküman 8973 incelendiğinde aşağıda belirtilen bileşenlerden oluştuğu görülmektedir (ICAO, 2002);

- Ulusal Havacılık Güvenliği Programının niteliğinin belirlenmesi,
- Havaalanlarında güvenliğin sağlanması konusundaki önlemler,
- Yasa dışı eylemlere karşı davranış biçimlerinin tanımlanması,
- İnsan kaynağının seçilmesi, eğitimi ve sertifikasyonu,
- Güvenlik değerlendirme kriterleri ve prosedürleri.

Son zamanlarda özellikle personelin karıştığı olaylar dolayısıyla personele yönelik alınacak önlemler de güvenlik tedbiri kapsamına alınmıştır.

SONUÇ

Havayolu sektörü yapısı gereği bir çok yasadışı eyleme maruz kalmaktadır. Bu eylemlerin tarz ve şekli teknolojik gelişmelere bağlı olarak değişebilmektedir. Özellikle politik eylemler bu yasadışı eylemleri odağını oluşturmaktadır. İsrail'e yönelik eylemler, kara dullar olarak bilinen Çeçen kadın savaşçıların Rusya'ya karşı eylemleri havacılık sektörüne yönelik eylemlerin yoğunluğunu oluşturmaktadır. Uluslararası Sivil Havacılık Organizasyonu (ICAO), havacılığa yönelik tehditlere karşı önlemler almaktadır. Bu önlemleri olayların oluş şekline ve teknolojik şartlara göre sürekli olarak güncellemektedir.

KAYNAKÇA

- Aleman, M. A. (2008). The International Civil Aviation Security Program Established by ICAO. A. R. Thomas içinde, *Aviation Security Management-Volume 1* (s. 65-76). Westport CT: Praeger Security International.
- Duchesneau, J. (2015). *Aviation Terrorism Thwarting High-Impact Low-Probability Attacks*. Kingston ON: Division of Graduate Studies of the Royal Military College of Canada.
- Harrison, J. (2009). *International Aviation and Terrorism : Evolving Threat*. Londra: Routledge.
- ICAO. (2002). Security Manual for Safeguarding Civil Aviation Against Acts of Unlawful Interference. *Doc 8973*. Montreal: ICAO.
- ICAO. (2011). . *Uluslararası Sivil Havacılık Sözleşmesine Ek 17 Güvenlik, Kanun Dışı Müdahale Eylemlerine Karşı Uluslararası Sivil Havacılığın Korunması*. Montreal: ICAO.
- Kanadiah, S. (2004). The Privatisation of Aviation Security: An Evaluation of Different Models. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Singapur: National University of Singapore.
- Neumann, P. R. (2008). *Terrorism in the 21st Century The Rule of Law as a Guideline for German Policy*. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung Dept. For Development Policy, .
- Oldham, P. (2007). Securing the Aviation Transportation System. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Monterey CA: Naval Postgraduate School.
- Safrany, B. (2013). 9/11 Conspiracy Theories. *Hungarian Journal of English and American Studies*, 11-30.
- SHGM. (2015). *Milli Sivil Havacılık Güvenlik Programı*,. Ankara: Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü.
- Thomas, A. R. (2008). *Aviation Security Management*. Santa Barbara CA: Greenwood Publishing Group Inc.

US The Secretary of Defense. (1962). US The Secretary of Defense. *Memorandum For The Secretary of Defense*. Washington: US The Secretary of Defense.

HAVAYOLU FİRMALARININ FİNANSAL BAŞARISIZLIKLARININ TAHMİNİ**Dr. Öğr. Üyesi M. Recep Armutlu**

İnönü Üniversitesi

Öğr. Gör. H. Yusuf GÜNGÖR

Adıyaman Üniversitesi

ÖZET

Çalışmada havayolu firmalarının finansal başarısızlıkları, sektörde yoğunlukla kullanılan oranlar kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmada Skytrax havayolu derecelendirme organizasyonunun derecelendirmesine göre en iyi 100 havayolu firması içerisinde tüm dünyada sektör durumunu gösterecek şekilde 16 firma seçilmiştir. Seçilen firmaların verileri kendi web sitelerinden ve borsa web sitelerinden temin edilmiştir. Bu verilerden firma başarısını en etkin şekilde gösterecek oranlar hesaplanmıştır. Bu oranların değişim trendi izlenmiştir. Bu trende göre sektörün hassas olduğu ve güvenlik sorunlarından ve krizlerden yoğun şekilde etkilendiği ortaya çıkmıştır. Firma bazında incelemelerde ise grev, kaza gibi firmalara özel durumların başarıyı olumsuz etkilediği tespit edilmiştir.

Çalışmada Altman Z skorunun servis firmaları için revize edilen modeli bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Bağımsız değişkenler sektörle ilgili olarak literatürde en çok kullanılan oranlardan seçilmiştir. Çoklu bağlantı sorununun giderilmesi amacıyla bağımlı değişken ve diğer bağımsız değişkenler ile en düşük korelasyon oranına sahip oranlar seçilmiştir. Bu değişkenler, korelasyon ve regresyon analizine tabi tutulmuştur. Regresyon analizinde bağımsız değişkenlerin firma başarı durumunu %10 oranında açıkladığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Finansal analiz, havayolu taşımacılığı, Altman Z skoru.

ABSTRACT

In this study, the financial failures of the airline companies are analyzed by using the rates commonly used in the sector. In the study, according to the rating of Skytrax airline rating organization, among the top 100 airlines, 16 companies were selected to show the sector status in the world. The data of the selected firms were obtained from their own web sites and stock market websites. From these data, the ratios that will show the most successful company success are calculated. The change trend of these ratios was observed. According to this trend, it is revealed that the sector is sensitive and is heavily affected by security problems and crises. In company-based examinations, it has been found that special situations such as strikes and accidents affect the success negatively.

In this study, the revised model of Altman Z score for service firms was used as dependent variable. Independent variables were chosen from the most commonly used rates in the literature. In order to solve the multicollinearity problem, the ratios having the lowest correlation with the dependent variable and other independent variables were selected. These variables were subjected to correlation and regression analysis. In the regression analysis, it was found that the independent variables explained the success rate of the company by 10%.

GİRİŞ

Hava taşımacılığı, dünyanın en önemli endüstrilerinden biri olarak, modern toplumun gelişmesine büyük katkılar sağlayan sektörlerin başında gelmektedir. İlk jet uçağı 1949'da uçtuğundan bu yana, ticari havacılık sektörü yetmiş kattan fazla büyümüştür. Bu diğer ulaştırma sistemleriyle kıyaslanamayacak düzeydedir. Hava yolu sektöründeki gelişim birçok sektörün gelişmesine katkı sağlamakla birlikte insanlara, ulaşım süresini kısaltarak daha kaliteli zaman geçirme olanağı sunmaktadır. Uluslararası ticaret hacminin artmasına da çok büyük katkısı olup yüksek hacimli bir istihdam olanağına sahiptir.

HAVAYOLU ENDÜSTRİSİ

Hava yolu taşımacılığı; hava yolu işletmeciliği, havalimanı işletmeciliği, hava seyrüsefer ve hava trafik kontrol hizmetleri, yer ve ikram hizmetleri, eğitim, bakım, ilgili alt ve üst yapılar ve diğer havacılık faaliyetleri ile bütün bu faaliyetlerin uluslararası kurallara göre koordinasyonu ve denetimini kapsamaktadır (DPT, 2001). Hava yolu işletmeciliği ise faaliyet konusu hizmet arzı olup, belirlenmiş noktalar arasındaki yolcu, yük ve posta taşımacılığıdır. Bununla birlikte Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü, dar veya geniş gövdeli uçaklar ile iç ve/veya dış hat uçuş yapan işletmeler ve düzenli, tarifeli seferler yapan işletmeleri bu şekilde sınıflamaktadır. Bunun nedeni hava yolu işletmelerini diğer sivil havacılık işletmelerinden ayırma isteğidir (Saldıraner, 1992).

2000'li yıllara doğru havayolu şirketleri rekor düzeylerde kârlılık elde etmişlerdir. 2000 yılından itibaren bu kârlılıkta yüksek bir düşüş gözlenmiştir. Buna çok çeşitli nedenler sebep olmuş olabilir. 11 Eylül komplosu, yüksek yakıt fiyatları, ekonomik durgunluk, terör, savaşlar, çeşitli ülkelerde ortaya çıkan viral hastalıklar, ağır rekabet koşulları, yolcu azalması ve kötü yönetim başlıca nedenler olarak sayılabilmektedir.

Havacılık endüstrisi incelendiğinde 200'ü aşkın havayolu işletmesinin iflas sonucu faaliyetlerini durdurduğu görülmektedir. Yasal düzenlemelerin baskısı, sektöre birçok yeni aktörün girmesi, yatırım sermayesinin yanında işletme sermayesinin de yüksek hacimde olması bu ezici rekabet koşullarında havayolu işletmelerinin varlıklarını sürdürmesini güçleştirmiştir. Bunun dışında 1980'li yıllarda çalışan, yakıt, bakım, sigorta giderleri faiz giderleri ve kambiyo riskinin artması da işletmelerin varlıklarını sürdürmelerinin önünde büyük tehditler olarak ortaya çıkmışlardır. Bu değişim, işletmelerin istikrarını olumsuz yönde etkilemiştir ve firmaların karşı karşıya kaldığı riski yoğun miktarda artırmıştır.

Hava yolu endüstrisi, yıllar geçtikçe ekonomik dengesizlikler, terörizm ve salgın hastalıklardan kaynaklanan tehditlerden etkilenmiştir. 1994 ve 2000 yılları arasında nispeten tüm dünya ekonomisinin yükselişine bağlı olarak yedi yıllık yüksek kârlılığın ardından 2000 yılı sonrası gerilemeye başlamış ve 11 Eylül sonrasında ise ciddi bir gerileme yaşamıştır. Dünyanın planlanan hava yollarının kümülâtif net zararı 1990-1993 yılları arasında 20,3 milyar ABD doları tutarında gerçekleşmiş olup, bu zarar 1995-2000 yılları arasında 40 milyar dolarlık net kâra dönüşmüştür. Hava yolu endüstrisinin doğası gereği Körfez Savaşı ve 11 Eylül saldırıları sonrası bu durağanlık devam etmiştir (Morrell, 2007, s. 1).

Dünya genelinde 900 civarında hava yolu firması varlığını sürdürmektedir. Bu işletmeler 2016 yılında yaklaşık 700 milyar Amerikan Doları gelir sağlamışlardır. Özellikle havacılığın ortaya çıktığı dönemlerde hava yolu işletmelerinin devletçi politika ile devlet tekelinde olması, bu politikanın günümüze kadar sürdürülmesi, Körfez ülkelerinin bu sektöre yoğun yatırım yapmaları, ülkelerin ulusal hava yolu işletmeleri kurmaları ve bu işletmelere yoğun kaynak aktarmaları bu işletmelerin büyük hacimlere ulaşmasını sağlamıştır.

METOT

Çalışmada uluslar arası faaliyet gösteren 16 havayolu firmasının finansal tablolarından elde edilen 2010-2018 yıllarına ait oranlar kullanılmıştır. Bu oranlar alan yazında en çok kullanılan oranlardan seçilen ve sektörü en etkin şekilde temsil eden oranlardır. Çalışmada firmalar için hesaplanan ve Edvard Altman tarafından geliştirilen Altman Z skorunun servis firmaları için revize edilmiş olan skoru kullanılmıştır. Firmalar bu Z skoruna göre başarılı veya başarısız olarak sınıflandırılmıştır. Z skoru ile seçilen oranlar arasındaki ilişkiyi belirlemek için korelasyon analizi ve seçilen oranların Z skorunu açıklamadaki durumlarını tespit amacıyla da lineer regresyon analizleri kullanılmıştır.

Tablo 1 Çalışmaya Konu Olan Havayolu Firmaları

Air Berlin	Almanya	Lufthansa	Almanya
Air France	Fransa	Monarch	İngiltere
All Nippon	Japonya	Qantas	Avustralya
American	ABD	Ryanair	İrlanda
Emirates	BAE	Singapore	Singapur
Eva	Taywan	TAP	Portekiz
Garuda	Endonezya	Thai	Tayland
Korean	Güney Kore	Turkish	Türkiye

Firmalar dünyada gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilere sahip olan ülkelerden seçilmiştir. Bu çalışmada heterojen bir durum olmasına sebep olmaktadır. Firmaların başarıları üzerine etkili olan faktörlerin çeşitlenmesine ve firmanın iç durumuyla ilgili olan oranların başarıyı açıklamakta yetersiz olmasına yol açmaktadır.

Tablo 2 Çalışmada Kullanılan Oranlar

Dönen varlıklar/Kısa vadeli borçlar
Aktif/Özsermaye
Toplam Borç/Toplam Varlıklar
Net satışlar / Aktif toplamı
Net satışlar / Ortalama Özkaynaklar
Net Kar/ Duran varlıklar

Bu oranlar, firmaların kısa vadeli ödeme yükümlülüklerini yerine getirme yetenekleri, sermaye yapıları, varlıkların ve öz kaynağın devir hızı ve duran varlık kârlılığı gibi firma ile ilgili genel bilgi sağlayacaklardır. Bu oranlar literatürde en yoğun kullanılan oranlardır. Ayrıca duran varlıkların karlılık oranı gibi sektörün özelliklerine uygun oranlar da çalışmaya dâhil edilmiştir.

LİTERATÜR İNCELEMESİ

Koh ve Low (2004) yaptıkları çalışmada, 7 yıllık finansal verileri kullanarak, başarılı ve başarısız firmaları lojistik regresyon, karar ağacı ve yapay sinir ağı modelleri ile tahmin

etmeye çalışmış ve analiz sonucunda karar ağacı modelinin en etkili model olduğu sonucuna varmıştır.

Altaş ve Giray (2005) Lojistik regresyon kullanarak yaptıkları çalışmada finansal başarısızlığı belirleyen önemli faktörlerin cari oran, asit-test oranı ve nakit oranı olduğu belirlenmiştir.

İçerli ve Akkaya (2006) yaptıkları çalışmayla işletmelerin mali anlamda başarı ve başarısız olmalarının finansal oranlarla olan ilişkisini incelemiştir. Araştırmanın sonucuna göre asit-test oranı, cari oran ve alacak devir hızı oranlarında başarılı ve başarısız şeklinde iki sınıfa ayrılan gruplar arasında farklılıklar bulmuşlardır. Ayrıca analiz sonucunda başarılı ve başarısız işletmeler arasında karlılık açısından bir fark bulunmamıştır.

Akkaya vd. (2009) yaptıkları çalışmada finansal başarısızlığın tahmin edilmesinde yapay sinir ağları modeli kullanılmıştır. Yapay sinir ağları modelinin geliştirilmesinde Neuro Solutions 5.0 yazılımından yararlanılmıştır. Elde edilen sonuçlar yapay sinir ağları modelinin işletme başarısızlıklarında önemli bir araç olarak kullanılabilirliğini göstermektedir. Günümüzde işletme başarısızlıkları gerek işletme yöneticileri, gerek yatırımcılar, gerekse potansiyel yatırımcılar tarafından merak edilen bir konu haline gelmektedir. Özellikle işletme sahipleri ve yatırımcılar işletme kapsamında yürütülen faaliyetlerin etkinliğini değerlendirmek ve düzeltici önlemler almak bakımından başarısızlık tahmin edilmesinde önem vermektedirler. Bu noktada başarısızlık tahminlerine yönelik modellerin birer denetim aracı olarak da kullanılabildiği söylenebilir. Çalışma sonucunda elde edilen sonuçlar da yapay sinir ağları modelinin bu anlamda etkin bir denetim aracı olabileceği sonucunu desteklemektedir.

Diakomihalis (2012), çalışmasında Altman Z Skor modellerini Yunanistan'daki farklı otellerin başarısızlıklarını ölçmede kullanmıştır. Çalışma sonucunda Altman modellerinin Yunanistan'daki otel işletmelerinin iflas risklerinin bir yıl öncesinden tahmin edilmesinde çok başarılı olduğu sonucuna varılmıştır.

Kim ve Upneja (2014), Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunan halka açık restoran işletmelerinin finansal başarısızlıklarını öngörebilmek için restoranların 1988-2010 yıllarına ait finansal verilerini kullanarak Karar Ağaçları ve Ad Boosted Karar Ağacı modellerini kullanmışlardır. Çalışmanın sonucunda Ad Boosted Karar Ağacı modelinin başarısızlığı önceden tahmin etmede daha başarılı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca finansal başarısızlık yaşayan işletmelerin borçlanma oranlarının fazla olduğu, düşük kar marjına sahip oldukları ve verimlilik düzeyinin çok düşük olduğu vurgulanmıştır.

Tablo 3 Bağımlı Değişkeni Oluşturan oranlar

—	(X1) Çalışma Sermayesi/Aktifler
—	(X2) Dağıtılmamış Karlar/Aktif
—	(X3) Faiz ve Vergi Öncesi Kar/Aktif
—	(X4) Özkaynağın Defter Değeri/Yükümlülükler
Z" skoru = 6,56X1+3,26X2 + 6,72X3 + 1,05X4	

Model firmanın çalışma sermayesi gücü, birikmiş karlılık, aktiflerin kar üretme gücü ve özkaynağın yükümlülükleri karşılama kabiliyetini ölçmeye odaklanmıştır. Oranların ağırlığına bakıldığında, aktiflerin kar üretme yeteneği birinci düzeyde, çalışma sermayesinin yeterliliği ikinci düzeyde ve kümülatif karlılık üçüncü düzeyde model içerisinde etkilidir.

BULGULAR ve YORUM

Çalışmanın bu kısmında analiz sonuçları ve bu analiz sonuçlarına ait bulgular verilmiş ve bu bulgular yorumlanmıştır.

Tablo 4 Değişkenler Arasındaki Korelasyon Analizi

Z SKORU	Cari Oran	Aktif/ Özsermaye	Finansal Kaldıraç	Net Satışlar /Aktif	Net Satışlar/ Ortalama Özkaynaklar	NetKar/ DuranVarlıklar
Pearson Correlation	,227**	,107	-,191*	,035	,088	,275**
Sig. (2-tailed)	,007	,207	,024	,684	,301	,001
N	140	140	140	140	140	140
**, Korelasyon 0,01 düzeyinde anlamlı (Çift Kuyruk)						
*, Korelasyon 0,05 düzeyinde anlamlı (Çift Kuyruk)						

Korelasyon analizi sonucunda Z skorunun cari oran ve duran varlık devir hızı ile pozitif ve güçlü anlamlılık düzeyinde, finansal kaldıraç ile negatif anlamlı bir ilişkisi bulunmaktadır. net satışların aktif ve ortalama öz sermayeye oranının firma başarısı üzerinde etkili olmadığı sonucu ortaya çıkmıştır. Aktiflerin öz sermayeye oranı, satışların, aktiflere ve ortalama öz kaynaklara oranı analize göre firma başarısı üzerinde etkili olmamaktadır.

Tablo 5 Regresyon Analizi Sonucu

Model Sonucu

Model	R	R Kare	Düzeltilmiş R Kare	Standart Tahmin Hatası
1	,380 ^a	,145	,106	1,64771

a. Açıklayıcılar: (Constant), Net Kar/Duran Varlıklar, Aktif/Öz sermaye, Cari Oran, Net Satışlar/Aktif, Net Satışlar/Ortalama Özkaynaklar, Finansal Kaldıraç

Regresyon analizi sonucunda modelin anlamlı olduğu görülmektedir. Bağımsız değişkenlerin firma başarısı üzerindeki etkisinin %10 olduğu sonucuna varılmıştır. değişkenler seçilirken doğrusal bağlantı sorununun oluşmaması amacıyla bağımlı değişken ve bağımsız değişkenlerle yoğun ilişki içerisinde olan değişkenler modelden çıkarılmıştır. Doğrusal regresyon sonucunun düşük gerçekleşmesi bununla ilişkin olarak beklenen düzeyin altında gerçekleşmiştir.

SONUÇ

Finansal başarısızlığın ölçülmesi firma ile ilişkili olan paydaşları ilgilendiren bir durum olmaktadır. Özellikle bir firmaya yatırım yapacak birey yada kuruluşların bu firmalara ait iç ve dış verilerle güçlü, zayıf yönlerini, fırsatları ve tehditleri bilmeleri gerekmektedir. Bunun için bir çok model geliştirilmiştir. Altman Z skoru da bu modellerden birisidir. Çalışmada Altman Z skoru bağımlı değişken olarak firmanın başarısının ölçüldüğü bir oran olarak kullanılmıştır. Çalışma sonucunda kısa vadeli ödeme gücü, finansal kaldıraç ve duran varlık karlılığının firma başarısını etkilediği sonucu ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlar literatürdeki çalışmalar ile örtüşmektedir.

KAYNAKÇA

- Akkaya, G. C., Demirelli, E., & Yakut, Ü. H. (2009). İşletmelerde Finansal Başarısızlık Tahminlemesi: Yapay Sinir Ağları Modeli ile İMKB Üzerine Bir Uygulama. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 187-216.
- Altaş, D., & Giray, S. (2005). Mali Başarısızlığın Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemlerle Belirlenmesi: Tekstil Sektörü Örneği. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13-28.
- Diakomihalis, M. (2012). The accuracy of Altman's models in predicting hotel bankruptcy. International Journal of Accounting and Financial Reporting, 96-113.
- DPT. (2001). Devlet Planlama Teşkilatı, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Ulaştırma (Havayolu Ulaştırması) Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Ankara: DPT.
- İçerli, Y. M., & Akkaya, C. G. (2006). Finansal Açıdan Başarılı Olan İşletmelerle Başarısız Olan İşletmeler Arasında Finansal Oranlar Yardımıyla Farklılıkların Tespiti. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 413-421.
- Kim, S. Y., & Upneja, A. (2014). Predicting restaurant financial distress using decision tree and AdaBoosted decision tree models. Economic Modelling, 354-362.
- Koh, H. C., & Low, C. K. (2004). Going concern prediction using data mining techniques. Managerial Auditing Journal, 462-476.
- Morrell, P. (2007). Airline Finance. Hampshire, England: Ashgate.
- Saldıraner, Y. (1992). Sivil Havacılık Faaliyetleri ve Türk Sivil Havacılık Otoritesi için Organizasyon Yapısı Önerisi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

SOSYAL BİLİMLER VE SİBER ÇALIŞMALAR: SOSYAL BİLİMCİLER SİBER ALANI ÇALIŞMALI MI?

Prof. Dr Nezir AKYEŞİLMEN

Selçuk Üniversitesi

ÖZET

Bugün siber teknolojiler hayatımızın her alanını kuşatmış durumdadır. İşin aslı, teknolojik gelişmeler, tarih boyunca insanın hayatını ve insanlar arasındaki etkileşimi ve ilişkileri etkilemiş, kolaylaştırmış, değiştirmiş ve dönüştürmüştür. Bugün bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişme sayesinde mesafeler adeta ortadan kaldırılmış, insanlar uzaklık ve sınır farkı tanımaksızın birbirleriyle kolayca haberleşebilmekte ve iş yapabilmektedir. Dünya tarihi bir yönüyle teknoloji ve hız tarihi olarak da yorumlanabilir. Bugünkü “Bilgi çağını” başlatan teknolojik dalga, güçlü bilgisayarlarla başladı. Dijital ağların geliştirilmesiyle bu dalga daha da büyüdü - özellikle kullanıcılar saniyeler için internet ve ona eşlik eden arayüzler sayesinde dünya çapında milyonlarca siteyi ziyaret etme imkanına sahip oldular.

Son birkaç yıldır, mobil ve taşınabilir cihazlar, yapay zeka, nesnelerin interneti (IoTs), bulut depolama teknolojisi ve sayısız yazılım uygulamaları bizim internetteki bilginin gücünden yararlanmamızı sağladı ve kısa sürede faaliyetlerimizin büyük bir kısmının üç boyutlu fiziksel dünyadan hızla büyüyen siber uzaya taşınmasına yardımcı oldu. Siber uzay kamusal ve özel hayatı tüm boyutlarıyla etkilemeye başladı. Fakat bu alanı bilenler genellikle teknik uzmanlardır. Oysa bu teknik uzmanlar çoğu zaman hayatı özel bir pencereden gördüklerinden siber uzayın sosyal boyutlarını görmekte ve anlamakta zorluk çekebiliyorlar.

Siber ile sosyal bilimler arasındaki ilişki hep sorunlu olmuştur. Sosyal bilimciler uzun bir zaman siber çalışmaları göz ardı etmiş ve bu alanı Bilgi ve İletişim Teknolojileri (ICT) uzmanlarına bırakmışlar. Onu daha çok teknik bir disiplin, kodlar, programlar ve protokollerden ibaret bir alan olarak görmüşler. Dahası bu alanı matematik gibi, mühendislik gibi tamamen sosyal bilimlerin dışında bir disiplin olarak telakki etmişler. Siberin ekonomik, sosyal, siyasal boyutu ile ticaret, finans, eğitim, üretim, enerji ve ulaşım her alanda belirleyici bir unsur olduğu fark edildi ve sosyal bilimciler bu alanda çalışmalara başladı. Bu çalışmada küresel düzeyde hala embriyo düzeyinde olan bu iki disiplinin etkileşiminin boyutları ve etkileri tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Siber çalışmalar, sosyal bilimler, etkileşim, yeni teknolojiler, Nesnelerin interneti(IoT), Bulut ve Blok zinciri teknolojisi.

GİRİŞ

Siber uzay 30 yıldan fazladır bireysel ve toplumsal hayatımızı derinden etkilemektedir. * Günlük hayat, çalışma ve eğlence, araştırma, iş ve işlemler, iletişim ve sosyalleşme, temel hak ve özgürlükler ve ekonomik faaliyetlerimizin çok büyük bir bölümü bilgi ve iletişim teknolojilerine (BİT) bağ(ım)lı hale geldi. Siber uzayın açık ve özgür doğası küresel çapta siyasi ve sosyal katılımı arttırdı; küreselleşmeyi bir basamak ileri taşıyarak insanlar, toplumlar ve ülkeler arasındaki mesafe ve sınırlar gibi engelleri kaldırdı. Dünya çapında bilgi ve fikirlerin paylaşımını hızlandırıp ifade özgürlüğü ve temel hakların sağlanması için bir platform oluşturdu ve Arap Baharı'nda görüldüğü gibi insanları demokrasi ve adalet talebi için güçlendirdi (European Commission, 2013:2).

Kısa sürede insanların hayatında bu kadar merkezi ve dönüştürücü bir rol oynayan siber uzayın siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetleri derinden etkilemesi, sosyal bilimcilerin dikkatini çekmesi için yeterli bir sebeptir. Son çeyrek asırda karşılaşılan bu teknolojik devrim, günlük hayatımızdan iş hayatımıza, siyasetten hukuka, ticaretten güvenliğe toplumsal ve küresel etkileşim, iletişim ve ilişkileri hızlandırmış, değiştirmiş ve dönüştürmüştür(Reardon ve Choucri, 2012:2-3). Dijital çağın ve dijital toplumun yapıtaşlarını anlamak ve anlamlandırabilmek için farklı disiplinlerin sağladığı kavram, teori ve araçlardan yardım almakta yarar var. Siber uzayı sadece BİT ve teknik uzmanlara özel kılmak ve sosyal boyutunu göz ardı etmek artık mümkün değildir.

Bu kısa sunumda aşağıdaki bazı sorulara cevaplar aranacaktır.

Siber uzayı neden çalışmalıyız? Sosyal bilimciler siber uzayı ne kadar anlayabilir? Siber uzay sadece Bilgi Teknolojileri (IT) uzmanlarının işi mi olmalı? Siber bilimler IT uzmanlarının mı yoksa sosyal bilimcilerin mi üretimidir?

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Teknolojik gelişmeler, tarih boyunca insanın hayatını ve insanlar arasındaki etkileşimi ve ilişkileri etkilemiş, hızlandırmış, değiştirmiş ve dönüştürmüştür. Bugün bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişme sayesinde mesafeler adeta ortadan kaldırılmış, insanlar uzaklık ve sınır farkı tanımaksızın birbirleriyle kolayca haberleşebilmekte ve iş yapabilmektedir. Başka bir ifade ile iletişimde bulunabilmektedir. "Siber uzay, yaşanan toplumsal yakınsamanın (convergence) tam merkezinde durmaktadır. İletişim ağlarından ve bu iletişim ağlarının

* Bu sunumun önemli bir bölümü tebliğinin *Disiplinlerarası Bir Yaklaşımla Siber Politika ve Siber Güvenlik* isimli çalışmasından alınmıştır.

işleyişini sağlayan araçlardan oluşan siber uzay, toplumsal ilişkilerde gün geçtikçe daha baskın bir biçimde ortaya çıkmaktadır"(Beceni, 2008).

Bugün, siber uzay günlük hayatımızın her alanını kuşatmış durumdadır. Sabah dijital saatler tarafından uyandırılıyor ve bilgisayarla ısıtılmış suyla duş alıyoruz. Yine dijital bir makine ile kahve yapıp, bilgisayarla pişirilmiş bir omlet yiyoruz. Sonra da çok sayıda bilgisayarla idare edilen arabalarla işimize gidiyoruz. İş yerinde de, günümüzün büyük bir kısmını bir bilgisayarın tuşlarını vurarak geçiriyoruz (Allan ve Friedman, 2014:1). Dünyadan internet üzerinden haberler alıyoruz. Haberleşmemizi büyük oranda siber uzayda gerçekleştiriyoruz. Günlük hayatımızın geri kalanı bundan farklı mı? Hayır. Örneğin, reklam, satış, satın alma, banka, oyun, arkadaşlarla tanışma, güven ilişkisi kurma, elektronik aletleri açma, tartışma, çalma ve savaşmayı dahi ağa bağlı dijital bir cihazın iki boyutlu ekranı üzerinden yapmak mümkün (Stanford, 2014:1-2). Bunların yanında siber uzayın ulaşım, enerji, finans ve e-devlet gibi kritik altyapılar için bilgi güvenliğinin ötesine geçen yeni ve ciddi riskler ve tehditler ürettiğinin farkında olmak gerekir. Bu tehditlerle mücadele ederken hayatımızın tedricen ve büyük oranda değiştiğini de ihmal etmemeliyiz. Bu değişim ve dönüşümü iyi anlayabilmek, toplumsal değerlerimizi ve yaşam koşullarımızı ona adapte edebilmek için sosyal bilimciler olarak nitel çalışmalar yapmak ve nicel veriyi derleme, toplama ve paylaşmak çalışmalarına ağırlık vermeliyiz.

Disiplinlerarası Bakışa Duyulan İhtiyaç

Siber ile sosyal bilimler arasındaki ilişki hep sorunlu olmuştur. Sosyal bilimciler uzun bir zaman siber çalışmaları göz ardı etmiş ve bu alanı ICT uzmanlarına bırakmışlar. Onu daha çok teknik bir disiplin, kodlar, programlar ve protokollerden ibaret bir alan olarak görmüşler. Dahası bu alanı matematik gibi, mühendislik gibi tamamen sosyal bilimlerin dışında bir disiplin olarak telakki etmişler. Siberin ekonomik, sosyal ve siyasal boyutunu yakın bir zamana kadar fark edememişler. Fakat son zamanlarda siyasal süreçlerden küreselleşmeye, ticaretten finanse, psikolojiden sosyolojiye, insan haklarından küresel yönetişime, ulusal güvenlikten küresel güvenliğe, güç transferinden diplomasiye, büyük veriden nesnelerin internet(leşmes)ine ve enerjiden ulaşımına her alanda belirleyici bir unsur olduğu fark edildi ve sosyal bilimciler bu alanda çalışmalara başladı (Dykstra,2017:3).

Son yıllarda siber politika ve siber güvenlik alanındaki literatürün gelişmesine rağmen hala işin başında olduğumuzu söylemekte yarar var. Bunun temel nedenleri, a) siberin doğası gereği geleneksel algı ve bakış açısının onu anlama ve açıklamakta yetersiz kalması; b) siberle ilgili durum ve gelişmelerin kavramsallaştırılması ve tanımlanması hala ciddi bir mesele. Örnek olarak NATO'nun son 10 yılda düzenlemiş olduğu *Uluslararası Siber Çatışmalar Konferansında* her yıl siber çatışmaların çeşitli boyutları üzerine onlarca tebliğ sunulmasına ve ortaya çıkmış 10 ciltlik bir külliyeye rağmen, bugün literatürde kapsayıcı, ikna edici ve her

boyutuyla açıklayıcı bir siber çatışma tanımı bulmak kolaylık değildir. Aynı şekilde, son 16 yıldır çatışma yönetimi ve dört yılı aşkındır siber uzay, siber güvenlik ve siber çatışmalar alanında araştırmalar ve yayınlar yapmama ve dersler vermeme rağmen, sağlam ve ayağı yere basan bir siber siyasi çatışmalar tanımını yapma konusunda hala kendimi yetersiz görmekteyim. Hatta salt bir siber çatışmadan bahsetmek bile zordur. Belki de alanın interdisipliner doğasından kaynaklanan bir zorluktur bu, fakat bu sav bile, ispatlanmaya değer bir iddiadır.

Son olarak c) bu sanal çevreyi analiz edecek kuramsal ve yöntemsel araştırma araçları hala kuluçka aşamasında ve “ampirik araştırmalarla da test edilmek durumundadırlar”(Loiseau, 2013). Bu anlaşılabilir bir şeydir. Zira, siber uzayın özellikle çalışmalara konu olan boyutuyla sınırsız olması ve fiziksel olmaması gibi geleneksel algı boyutunun dışında kalmasından dolayı doğru algılanması ve anlaşılması, kavramsallaştırılması ve kuramsallaştırılması zordur. Örneğin Loiseau’nun iddia ettiği gibi şu sorulara cevap aramak bile alanın zorluğunu göstermektedir: Siber uzay denilen şey, bir yer midir, bir bölge midir yoksa bir uzay mıdır? Onu tasarlamak, haritasını çıkarmak ya da göz önüne sermek mümkün müdür? Bu gelişen olgu bilimsel olarak nasıl tanımlanabilir? Bu sorular ilginç sorular fakat daha ilginç olan şeyse, bu sorulara verilen cevaplardır. Doğru cevaplar fen bilimleri ya da bilgisayar disiplinine değil, aksine sosyal bilimlerin kavram ve kuramlarına dayanmaktadır. Örnek olarak bazı coğrafyacılar için siber uzay, “fiziksel sınırların yokluğuna rağmen, kullanıcılara bir kimlik(IP adresi gibi) ve sosyal yapı ve süreçlere bir anlam vererek sosyal gerçekliği yeniden somutlaştıran dinamik bir söylemdir” (Loiseau, 2013). Bu tanım, belki siber uzayı bütün bileşenleri ile tanımlamıyor olabilir, fakat onun felsefesini, zihinsel şemasını ve toplumsal yansımalarını çok iyi anlatmaktadır.

Disiplinlerarası gerekliliği gösteren diğer önemli bir örnek ise, “İngilizce Bilim Kurgu literatüründen alınan ve internet ve siber uzay gerçeğini somutlaştırarak ortaya koyan uzay/yer düşüncesidir” (Loiseau, 2013). Yani “siber uzay” bize bir bilimsel kavram olarak gelmedi, aksine bilim kurgu edebiyatından filizlenip bilimsel alana adapte edildi. **Siber uzayı kuranlar IT uzmanları olabilir, fakat onu bulanlar sosyal bilimcilerdir.**

Son olarak disiplinlerarası zorunluluk, siber uzayın yapısından kaynaklanan bir gerçekliktir. Öyle sanal değil, gerçekliktir bu. Yukarıda da değinildiği gibi, siber uzay sadece kodlar, programlar, protokoller gibi sanal bir yapı olmayıp, fiziki ve sosyal boyutları olan bir alandır. Siber uzayın dört temel bileşeni vardır. Bunlar, önem sırasına göre, kullanıcı yani **insan’dır**; ikincisi, dijital boyutta depolanan, değiştirilen, paylaşılan yazı, resim, slayt, tablo, video ve diğer ürünleri içeren **bilgi’dır**; üçüncüsü, bütün bu iş ve işlemleri sanal alemde mümkün kılan kodlar, programlar ve protokollerden oluşan software (yazılım) denilen **mantıksal çerçevedir**. Son olarak bütün bu soyut süreçlerin gerçekleşmesine yardımcı olan bilgisayarlar, hizmet sağlayıcılar, kablolar, modemler, switchler, düğümler ve küresel ağları oluşturan donanım

(hardware) denilen **fiziksel alt yapıdır**. Kısacası, siber uzayda insan var, bilgi var, yazılım ve donanım var. Siber uzayı anlamak için en azından insan ve onunla ilgili hususları, bilgi ve bilginin oluşum süreçlerini, yazılım ve yapısını ve son olarak donanımı oluşturan onlarca elektrik ve elektronik makinayı anlamak gerekir.

Sadece kodlar, protokoller ve siber güvenlik değil, toplumsal ilişkilerin düzenlenmesi, geleceğin inşası ve genel olarak siber uzaya adapte olurken insan türünün devamı için yeni ufuklara ve yeni arayışlara ihtiyaç vardır. Gelecek, sadece ICT uzmanları tarafından oluşturulamaz ve bu farkındalık bizi yeni arayışlara sürüklemektedir: 21. Yüzyıl toplumunu anlayabilmek, ihtiyaçlarını karşılayabilmek ve ilerlemesini sağlamak için siber teknolojisi ve sosyal bilimler arasında bir köprü kurmak durumundayız. Örnek verecek olursak, bugüne kadar siber güvenlik büyük oranda teknik sorunların giderilmesi olarak anlaşıldı. Oysa siber güvenlik teknik sorunların yanında insan hatası ve/ya insan müdahalesi sonucu oluşan problemlerdir. Yani teknik ve sosyal sistemler arasındaki etkileşimin ürünleridir. Sistemin fonksiyonel olması veya güvenli bir durumda olabilmesi teknik ve sosyal boyutların birlikte düşünülmesini zorunlu kılan stratejik düşünceyi gerektirmektedir(Stanford, 2014:3). Bu da doğal olarak beraberinde disiplinlerarası bir işbirliği ve bakış açısını zorunlu kılmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışma, disiplinlerarası bir bakış açısını benimseyerek, siber çalışmaların daha iyi anlaşılmasına katkı yapmayı amaçlamaktadır. Disiplinlerarası bir bakış, siber-sosyal sistemlerini çalışmak, siber tehdit ve zorlukların üstesinden gelmek, teknik ve teknolojik yeniliklerden elde edilen toplumsal kazanımları geliştirmek ve uzun vadeli tehditleri bertaraf etmek için daha iyi bir politika çerçevesi sağlayacaktır (Stanford, 2014:s.1).

Siber uzayın hem günlük hayatımızda hem de akademik çevrelerde giderek alan ve önem kazanmasına rağmen, sosyal ve siber arasındaki iletişim ve bağlantı hala büyük oranda değer görmemekte, takdir edilmemekte ve dolayısıyla gelişim sağlayamamaktadır. Sonuç olarak sadece ülkemizde değil, bütün dünyada sosyal bilimlerin siberle ilgili araştırma ve çalışmalara odaklanması büyük bir ihtiyaçtır(Dykstra,2017:1). Hatta ihtiyacın ötesinde bir zorunluluktur.

Eğitim, piyasa, adalet, demokrasi, din gibi sosyal yapılar teknolojik yapılardan daha önce vardı ve her bir sosyal yapının toplumsal hayatı düzenleyen, istikrar, adalet, verimlilik ve güvenilirlik sağlayan kural, kurum ve değerleri vardır. Yeni teknolojilerin kullanımı veya adaptasyonu sürecinde bu değerlerin korunmasını sağlayabilmek için teknoloji uzmanları ile sosyal bilimciler arasında açık, şeffaf, dengeli ve karşılıklı saygıya dayalı bir işbirliğinin kurulması, toplumsal istikrar ve sağlıklı işleyiş için önemlidir. (Stanford, 2014:2-3).

Oldukça komplike bir konu olan siber uzay, geleneksel bilimsel anlayışa meydan okumakta ve sosyal bilimler, hukuk, bilgisayar ve diğer bilim dallarıyla ilgili birçok yönü bulunmaktadır. Bu çalışma, disiplinlerarası bir yaklaşımı benimseyerek sosyal bilimlere siber uzayın gelecekteki sistem ve mekanizmalarının tasarımına katkı yapmak istemektedir. Siber uzay ve ona bağlı olarak da siber güvenlik çalışmaları disiplinlerarası bir alan ve bugüne kadar literatürdeki gelişmeler herhangi ciddi bir teoriye dayanmadan devam etmiştir. Bu nedenle, alanda başarılı çalışma ve araştırmalar yapmak zor görünmektedir. Bu sorun sadece siberle ilgili çalışmalara özel olmayıp, disiplinlerarası olan her alan için geçerlidir. Aslında disiplinlerarası çalışmalar yapmak oldukça eğlenceli ve verimli olmasına rağmen, akademi dünyası daha çok bir konuda uzmanlık ve tek noktaya odaklanma geleneğine dayandığı için disiplinlerarası çalışmalar aynı zamanda uzmanlar açısından oldukça riskli bir girişimdir(Hoffman, 2013:1-7). Son yıllarda bu konuya yönelik bir eğilim olmasına rağmen, hala disiplinlerarası çalışan uzmanlar ve çalışmalar bulmak kolay değildir.

KAYNAKÇA

- Akyeşilmen, N.(2018). *Disiplinlerarası Bir Yaklaşımla Siber Politika ve Siber Güvenlik*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Bicchierai, L.F.(2018). Teen Who Hacked Ex-CIA Director John Brennan Gets Sentenced to 2 Years of Prison. https://motherboard.vice.com/en_us/article/pax87v/kane-gamble-crackas-with-attitude-cwa-sentence-prison [Erişim Tarihi: 28.05.2018].
- Burgess, P.J.(2013). The Future of Security Research in the Social Sciences and Humanities. http://archives.esf.org/fileadmin/Public_documents/Publications/future_security_research.pdf [Erişim Tarihi: 03.09.2018].
- Dellinger, AJ.(2018). 'Cyber Terrorist' Teen Who Hacked CIA Director John Brennan Sentenced to 2 Years in Prison. <https://gizmodo.com/cyber-terrorist-teen-who-hacked-cia-director-john-brenn-1825443902> [Erişim Tarihi: 28.05.2018].
- Dixon, H.(2018). British 15-year-old gained access to intelligence operations in Afghanistan and Iran by pretending to be head of CIA, court hears. <https://www.telegraph.co.uk/news/2018/01/19/british-15-year-old-gained-access-intelligence-operations-afghanistan/> [Erişim Tarihi: 28.05.2018].
- Dykstra, J.(201). Cyber Issues Related to Social and Behavioral Sciences for National Security. http://sites.nationalacademies.org/cs/groups/dbassesite/documents/webpage/dbasse_177250.pdf [Erişim Tarihi: 30.05. 2018].
- European Commission.(2013). *Cybersecurity Strategy of the European Union: An Open, Safe and Secure Cyberspace*. https://eeas.europa.eu/archives/docs/policies/eu-cyber-security/cybsec_comm_en.pdf [Erişim Tarihi: 30.05.2018].
- Hoffman, L.J.(2013). Social Science, Computer Science, and Cybersecurity: Workshop Summary Report. Available at <https://cspri.seas.gwu.edu/sites/g/files/zaxdzs1446/f/downloads/Final+08+22+13+1301+Report+Social+Science.pdf>

- Loiseau, H.(2013). Social Sciences and studies on the Internet and cyberspace. https://www.chaire-cyber.fr/IMG/pdf/r1_1_hugo_loiseau_territorialite_dans_le_cyberespace_3_draftv1.pdf [Erişim Tarihi: 30.05.2018].
- Reardon,R. ve Choucri, N.(2012). The Role of Cyberspace in International Relations: A View of the Literature. Paper Prepared for the 2012 ISA Annual Convention San Diego, CA , April 1, 2012.
- Schjolber, S. ve Helie, S.G.(2011).*A Global Treaty on Cybersecurity and Cybercrime*.(second edition).EastWest Institue, Judge, Norway.
- Stanford.(2014). Stanford Cyber Initiative: Understanding “Cyber-Social Systems”. https://cyber.stanford.edu/sites/default/files/stanford_cyber_initiative_.pdf[Erişim Tarihi: 03.09.2018].
- The Guardian.(2015). WikiLeaks releases documents from CIA director's personal email account. <https://www.telegraph.co.uk/news/2018/01/19/british-15-year-old-gained-access-intelligence-operations-afghanistan/> [Erişim Tarihi: 28.05.2018].

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ENDEKSİNE TABİ FİRMALARDA NET ÇALIŞMA SERMAYESİ İLE GERÇEĞE UYGUN DEĞERLEME YÖNTEMLERİNE GÖRE ALACAKLARIN İLİŞKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Tuba DERYA BASKAN

Kırıkkale Üniversitesi

ÖZET

Türkiye Finansal Raporlama Standardı-9 Finansal Araçlar (TFRS-9) , firmaların finansal varlık ve finansal borçlarına ilişkin nakit akışlarını değerlemesi ve planlaması için finansal raporlama ilkelerini belirlemektedir. Finansal varlıkların değerlemesinde gerçeğe uygun değer yöntemini kullanan firmaların net çalışma sermayesi ile ilişkisine sürdürülebilirlik endeksine tabi firmalarda bakılmıştır. Buna göre Stata 14.1 de “basit logistik analiz” yöntemi kullanılmış ve anlamlı değişkenlerin marjinal etkileri de incelenmiştir. Modele göre sürdürülebilirlik endeksine tabi firmalarda finansal varlıkların gerçeğe uygun değerlemesi ile net çalışma sermayesi arasında anlamlı pozitif bir ilişki tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: TFRS-9, Net Çalışma Sermayesi, Gerçeğe Uygun Değerleme (GUD)

ABSTRACT

TFRS-9 standard specifies the financial reporting principles for the valuation and planning of the cash flows of the financial assets and financial liabilities of the companies. The relationship between the companies using the fair value method and net working capital in the valuation of financial assets is examined in the companies subject to sustainability index. In Stata 14.1, using the “simple logistic analysis” method, the marginal effects of variables were also examined. According to the model, there is a significant positive relationship between fair value of financial assets and net working capital in firms subject to sustainability index.

Key words: IFRS-9, Net Working Capital, Fair Valuation.

1. GİRİŞ

Firmaların finansal tablo unsurlarını değerlemeye tabi tutmaları ile raporlama sonuçları değişmekte bu durumda bilgi kullanıcıların kararlarını etkilemektedir. Ülkemizde Türkiye Muhasebe Standartları (TMS) ve Türkiye Finansal Raporlama Standartları (TFRS) yayınlanması ile finansal tablo unsurlarına yeni değerleme ölçüleri ilave edilmiştir. Bu değerleme ölçülerinden gerçeğe uygun değerleme (GUD) yöntemi en çok kullanılan yöntemler arasında olmasından kaynaklı çalışmamızda asıl değerleme ölçümü olarak yer alacaktır.

TFRS-13 Gerçeğe uygun değer ölçümü standardına; bir firmada bir varlığın satışından elde edilecek olan tutar veya bir borcun devrinde ödenmesi gereken tutar gerçeğe uygun değer yöntemidir (KGK, TFRS 13 md.9). Firmalar mevcut varlık ve borçlar için gerçeğe uygun değerleme yöntemleri uygulamaktadır. Bu yöntemle göre finansal varlıklar birbirinden farklı şekillerde gerçeğe uygun değerlemeye tabi olmaktadır. Örneğin, alacaklar değerlendirilirken iskonto edilmiş maliyet değeri esas alınmakta iken, hazır finansal varlıkların gerçeğe uygun değerleme yönteminde piyasa değeri esas alınmaktadır (Akbulut, 2008; 18).

Türkiye finansal raporlama standardı (TFRS-9) 2005 yılında TMS 39 standardının yerini alacak şekilde çalışmalara başlanmış ve firmalarda TFRS-9'un 2009 ve 2010 yılında isteğe bağlı olarak kullanılmasına izin verilmiştir. Zorunlu uygulama 01.01.2018 tarihinde gerçekleşmiş ve Kamu Gözetim Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK) da hesap dönemleri olarak belirlemiştir (Fındık 2016:62).

Gerçeğe uygun muhasebe, henüz gerçekleşmeyen gelirleri kayıt altına almakta ve piyasa fiyatını esas aldığı için de maliyet esasından uzaklaşmaktadır. Yine gerçeğe uygun değerleme yöntemi ile finansal varlıkların değerlemesi gerçekleşmeyen kârlarında faaliyet sonuçlarına yansıtılacağı, firma zarar elde etse bile olumlu bir durum çizileceğinden firma bilgi kullanıcılarının yanılgısına sebep olmaktadır (Arı, Yılmaz, 2015,149).

Gerçeğe uygun değerleme yöntemi sonuç olarak finansal raporlama standartlarına göre varlık ve yükümlülüklerin değerlendirilmesinde ağırlıklı olarak kabul edilmiştir. Ticari alacaklarda ilk değerlendirmede ölçüm de gerçeğe uygun değerleme tercih edilirken, sonraki ölçümlerlerde itfa edilmiş maliyet esas kullanılmaktadır. Ticari borçlar için ise itfa edilmiş maliyet esas uygulanmaktadır (Kaya, 2019,847).

Diğer taraftan literatürde brüt çalışma sermayesi dönen varlık toplam tutarı ifade ederken, net çalışma sermayesi ise dönen varlıklardan kısa vadeli borçların düşürülmesi ile elde edilen tutarı ifade etmektedir. Yani net çalışma sermayesi firmaların kısa dönemli finansal ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Çalışma sermayesinin önemli bir finansman kaynağı da ticari borçlardır ve ticari borçlarda yapılan iskонтolar önemli bir maliyet unsurudur (Wilner, 2000:155).

Çalışmanın ilerleyen kısmında literatürde gerçeğe uygun değerleme yöntemine göre finansal varlıklar ile yapılan incelemelere yer verilecektir.

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Çalışmanın bu bölümünde gerçeğe uygun değerleme yöntemi ile ülkemizde kullanılması ve süreci anlatan çalışmaların kısa bir özeti yer almaktadır. Ulusan(2007) finansal raporlamaların değerlemesini incelediği çalışmasında, varlık ve borçların farklı değerlemeye tabi tutulduğu, ortaya çıkan farklı sonuçlar ile de finansal bilgi kullanıcıların farklı kararlar aldığını belirtmiş ve değerlemede karşılaşılan sorunlardan bahsetmiştir.

Türel (2009) da yapmış olduğu gerçeğe uygun değer ile finansal raporlamanın ülkemizde algılanması ve uygulanmasına yönelik yaptığı çalışmasında, GUD ile finansal raporlama

yaklaşımını Borsa İstanbul'daki halka açık işletmeler tarafından uygulanma düzeyi incelenmek için anket çalışması yapılmış, sonrasında da bağımsız denetçilerin GUD ile finansal raporlamaları ne derece yararlı buldukları üzerine bir çalışma yapılmıştır. Sonuçlara göre katılımcıların GUD ile finansal raporlamayı değerlendirdikleri zaman tarihi maliyete göre daha faydalı bilgiler sağladığı tespit edilmiştir.

GUD değerlendirme yönteminin avantaj ve dezavantajlarını inceleyen bir çalışma yapan Arı ve Yılmaz (2015) da, iki yönteminde kendi içinde olumlu ve olumsuz yanları olduğunu, iki yönteminde birlikte finansal raporlamalara sunulması halinde olumsuz tarafların büyük ölçüde ortadan kalkabileceği sonucuna varmışlardır.

Türkiye Muhasebe-Finansal Raporlama Standartları (TMS/TFRS)'nda, finansal araçlarla ilgili TMS/IAS 32 Finansal Araçlar: Sunum, TMS/IAS 39 Finansal Araçlar: Muhasebeleştirme ve Ölçme, TFRS/IFRS 7 Finansal Araçlar: Açıklamalar ve TFRS/IFRS 9 Finansal Araçlar standartları bulunmaktadır. İşletme bilançolarında büyük tutarlarda yer alması nedeniyle finansal araçlar son dönemde büyük önem kazanmıştır. Finansal araçların büyük tutarlarda olması işletmelerin bu araçları nasıl muhasebeleştireceği konusunu gündeme getirmiştir. Finansal araçların muhasebeleştirilmesi işletmeler ve diğer karar vericiler (yatırımcılar, kreditorler, devlet vb.) açısından büyük önem taşımaktadır. Çalışmada Türkiye Muhasebe Finansal Raporlama Standartları'na göre finansal araçlar muhasebeleştirilmektedir. Ayrıca finansal varlıklar ayrıntılı olarak açıklanmakta ve finansal borçlar üzerinde durulmamaktadır. Türkiye Muhasebe-Finansal Raporlama Standartları'na göre finansal araçların muhasebeleştirilmesini inceleyen Kaya (2015) işletme bilançolarında büyük tutarlarda finansal araçların yer alması nedeni ile muhasebeleştirilmesi konusu incelemiş, finansal varlıklar ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Finansal varlığın gerçeğe uygun değerinin aktif piyasada kayıtlı bir fiyatla olduğunu, aktif bir piyasa yoksa değerlendirme yöntemlerini belirlenmesi gerektiğini, bir finansal varlığı muhasebeleştirirken ilk önce, bu varlığın gerçeğe uygun değerinin tespit edilip edilemeyeceğini, uygun değerlendirme ölçüsünün belirlenmesi gerektiğini belirtmektedir. Yine Kaya TMS/TFRS'lerin Tek düzen hesap planı ile uyumlu olmaması nedeni ile hesap planında değişiklikler yapılması gerektiğini belirtmiştir.

Uygulamaya bakıldığında her ne kadar halka açık olan firmalarda gerçeğe uygun değer ile firma varlıkları değerlendirilmesi gerekse de tam olarak kullanılmadığı, bazı firmalarda gerçeğe uygun değer kalemlerinde bir hesaplama yapılmadığı tespit edilmiştir. Bu çerçevede de çalışmanın ilerleyen kısmında sürdürülebilirlik endeksine tabi firmalarda net çalışma sermayesi ile finansal varlıklarının GUD değeri ile hesaplanan ve hesaplanmayan tutarları esas alınarak aralarındaki ilişki incelenmektedir.

3. VERİ VE YÖNTEM

Sürdürülebilirlik, şirketlerde uzun vadeli değer yaratmak amacı ve kurumsal yönetim ilkelerinin firma faaliyetlerinde ve karar aşamalarında uygulanabilmesi için önem arz etmektedir. BIST sürdürülebilirlik endeksi de firmaların bir takım risklere ilişkin politika oluşturmaları sürecinde, sorumlu kişilere kurumsal yönetim konularında performanslarına ilişkin yardımcı olmayı hedeflemektedir. Bu nedenle de BIST sürdürülebilirlik endeksi araştırma metodolojisi Aralık 2015 itibari ile genişletilerek yayınlanmış ve uluslararası

sürdürülebilirlik kriterlerine göre firmalar değerlemeye tabi tutularak uygun olan firmalar bu endekste yer almıştır (www.borsaistanbul.com, erişim tarihi: 19.11.2019).

Çalışma da alacakların finansal araçlar standardı kapsamında yer alması nedeni ile TFRS-9 standardı çerçevesinde incelenmiştir. Sürdürülebilirlik endeksine tabi firmaların finansal araçları ile firmaların net çalışma sermayesi arasındaki ilişki panel veri basit logistik regresyon analizi ile test edilmiştir. Logistik regresyon analiz yöntemi doğrusal olmayan bir analiz olup, lojistik regresyondaki anahtar kavram “logit” kavramıdır. Logit, olasılıklar oranının logaritmasıdır.

Logistik regresyon modeli aşağıdaki gibi yazılmaktadır.

$$\text{Logit}(p) = \log \frac{p}{1-p} = X^1\beta + u$$

Burada p gerçeğe uygun değer yöntemi, p-1 gerçeğe uygun değer kullanılmaması durumunu gösterir. X_k bağımsız değişkeni içeren $n \times (k+1)$ bağımsız değişken matrisi, $\beta(k+1)$ boyutunda parametre vektörü, u ise hata terimini ifade eder (Ural vd.2015: 90).

Logistik analiz yöntemi bağımlı değişken şekline göre gruplara ayrılmaktadır. Bunlardan biri olan Basit (İkili- Binary) Logistik Regresyon Analizi yöntemi, bağımlı değişkenin iki kategorili olduğu durumlarda gerçekleştirildiği, Bağımlı değişken gruplara ayrıldığı ve bu gruplardan birine 0 diğerine 1 şeklinde kodlama yapıldığı yöntemidir. Bu çalışmada da bu yöntem benimsenmiştir (Kocabaş, 2014: 14).

Bu yöntem ile bağımlı değişkene iki değer verilerek bağımsız değişken değerleri olasılıklar ile tespit edilmeye çalışılmaktadır. $Y = \{1, \text{GUD ile değerlendirilen}; 0, \text{GUD ile değerlendirilmeyen}\}$.

İki kategorili Y bağımlı değişkeni, bağımsız değişkenlerin en iyi doğrusal kombinasyonunun doğrusal olmayan bir fonksiyonuna dayanarak,

$Y = u \beta_0 + \beta_1 X^1 + \beta_2 X^2 + \dots + \beta_n X^n + u$ doğrusal denklemi elde edilmektedir.

Analize devam edilirken 2005-2018 yılları arasında 37 adet firmanın tam veri setine ulaşılabilmiş ve modele 37 adet firmanın yıllık verileri sunulmuştur.

Bu firmaların verilerine kendi web sitelerinden, İş Yatırım’dan ve Kamuyu Aydınlatma Platformu’ndan (KAP) ulaşılmıştır. Çalışmada GUD değerini alacaklarında kullanan “1” kullanmayan firmalara “0” değeri verilerek bağımlı değişkeni belirlenmiştir. Kullanılan bağımsız değişkenler net çalışma sermayesi iken modele kukla değişken olarak sunulan finansal borçlar değişkenidir. Bu değişkenler aşağıdaki Tablo 1 de gösterilmiştir.

Tablo 1. Araştırma Değişkenleri

Arşt. Değişk.	Kısaltmalar	Hesaplamalar	Alındığı Yer
Net Çalışma Sermayesi	ncs	Dönen Varlıklar – Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar	KAP
Finansal Borç	fb	Toplam Finansal Borç	KAP

Serilerin yatay kesit bağımlılığı yapılmak üzere CD_{LM} testi yapılmıştır. Bu test Pesaran (2004) tarafından geliştirilmiş bir testir. Bu test yatay kesit kalıntıları arasındaki korelasyon

katsayılarının toplamına dayandırılmaktadır. Yatay kesitler arasında ilişkinin olmadığını gösteren H0 hipotezi altında bu test istatistiği standart normal dağılım gösterir (Koçbulut ve Barış, 28). Tablo 2 de yer alan sonuçlara göre tüm değişkenler için elde edilen olasılık değerleri dikkate alındığından yatay kesit bağımlılık durumunun söz konusu olduğu görülmektedir. Bu durumda bu çalışma için uygulanacak birim kök testleri arasından ikinci nesil birim kök testi olan CIPS testi nin uygulanması halinde daha etkin ve güvenilir sonuçlar elde edilmesi mümkün olacaktır. Serilerin durağanlığına bakıldığında “nçs” değişkeninin durağan olmadığı, logaritması alındığında ve tekrar birim kök testi yapıldığında olasılık değerinin 0.05 in altında çıktığı tespit edilmiştir.

Tablo 2. Yatay Kesit Bağımlılık Testi ve Birim Kök Testi Sonuçları

	CD Peseran(2004)		Düzeyde- Trendli Birim Kök Testi (CIPS testi)		Düzeyde- Trendsiz Birim Kök Testi (CIPS testi)	
	Istatiksel değ.	Olasılık değ.	Istatiksel değ.	Olasılık değ.	Istatiksel değ.	Olasılık değ.
lnnçs	9.89	0.000	99.664	0.025	-2.097	0.000
fb	51.58	0.000	-6.188	0.000	-4.837	0.000

Serilerin durağanlığından sonra basit logistik regresyon modeli aşağıdaki gibi kurulmuştur.

$$GUD_{it} = \beta_0 + \beta_1 lnnçs_{it} + \beta_2 fb_{it} + u_{it}$$

Stata14.1 programı ile iki kategorili bağımlı değişken ile farklı tür ve sayıda kategorilere sahip iki adet bağımsız değişken basit lojistik regresyon analizine tabi tutulmuş ve her iki değişken de anlamlı sonuçlar verdiği yani p olasılık değerinin 0.05 den küçük olduğu tespit edilmiş ve değişkenlerin marjinal etkisine bakılmıştır. Analiz sonuçları aşağıdaki Tablo 2’te sunulmaktadır.

Tablo 2. Basit Lojistik Regresyon Sonuçları ve Anlamlı Çıkan Değişkenlerin Marjinal Etkileri

Değişkenler	Olasılık Oranı	Marjinal Etki (Dy/Dx)
lnnçs	1.334909 (3.06) *	0.0491718 (3.23)*
fb	1 (4.97) *	3.40010 10 (5.48) *
R ²	0.1985	-
Prob Değeri	(0.000)*	-
Gözlem Sayısı	427	

Not: Parantez “z” değerini göstermektedir. *0.01, ** 0.05, ***0.10 anlamlılık düzeyleri.

Yukarıdaki modelin geçerli olması için R² değerinin 0 ile 1 arasında olması gerekmektedir ve olasılık değerinin 0,05’in altında olması yeterlidir (Çemrek ve Burhan, 2014: 55).

Basit logistik regresyon sonuçlarına göre;

- Firmaların net çalışma sermayesi ile alacakların GUD değerleri arasında 0.01 anlamlılık düzeyinde bir ilişki tespit edilmiştir.
- Firmaların finansal borcu ile alacakların GUD değerleri arasında 0.01 anlamlılık düzeyinde bir ilişki tespit edilmiştir.

Anlamlı çıkan sonuçların marjinal etkileri;

- Varlıkların net çalışma sermayesindeki bir birimlik artış alacakların GUD değer olasılığını 0.0491718 oranında artırmaktadır.
- Finansal borç oranındaki bir birimlik artış alacakların GUD değer olasılığını 3.4001010 oranında artırmaktadır.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Türkiye muhasebe standartları ile birlikte gerek halka açık işletmelerde gerek büyük ve orta ölçekli işletmelerde bir takım düzenlemeler meydana gelmiştir. Bu değişim sürecinde firmaların hem bir çok varlık kalemlerinde hem de borç ve özkaynaklarında bir takım değişiklikler ortaya çıkmış ve bu da kayıtlara yansiyarak bilgi kullanıcıları etkilemiştir. Bu varlık yapılarından biri olan alacakların değişimi de standartta finansal araçlar olarak yer almakta ve 2005-2018 yılların arasında TMS-39 standardı olarak, 2018 yılı itibari ile de TFRS 9 standardı olarak yer almaktadır.

Çalışma da bu çerçeve kapsamında incelenerek bu finansal varlıkların değerlendirme biçimlerinden standardın belirlediği ve uygulamada da en çok kullanılan “gerçeğe uygun değer” yöntemi incelenmiş, 2005-2018 yıllarında firmaların GUD değerlemesi karşısında net çalışma sermayesinin, kar dağıtımının ve finansal borçların ilişkisine bakılmıştır.

Ulaşılan sonuçlara göre modelimizde asıl incelenen net çalışma sermayesi ile firma varlıklarının GUD değer ilişkisine göre; “net çalışma sermayesindeki bir birimlik artış alacakların GUD değer olasılığını 0.0491718 oranında artırmaktadır” sonucu bulunmuştur. Yani firmaların kısa dönem borç ödeme oranı ile firma varlıklarının piyasa değeri arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Firmalar kısa dönem borçlarını ödeyebildikleri oranda piyasa değeri ile rekabet edebilme yeteneğine sahip olduğu şeklinde yorum yapılabilmekte, piyasa ile rekabet yeteneklerinin arttığı tespit edilebilmektedir.

Diğer taraftan modele kukla değişken olarak sunduğumuz finansal borçlar ile alacakların GUD değerleri arasındaki ilişkiye bakıldığında da, “finansal borç oranındaki bir birimlik artış alacakların GUD değer olasılığını 3.4001010 oranında artırmaktadır” sonucu bulunmuştur. Firmaların GUD değerlerine göre finansal araçların arttıkça borçları da artmaktadır.

Çalışma finansal araçlarda değerlendirme yöntemlerinin firmaların borç ödeme gücünü ölçmek açısından önem arz etmektedir.Çalışmada belirlenen sonuçlar incelendiğinde, başka bir çalışma da finansal araçların gerçeğe uygun değerlemesinde TRFS-9 ile TMS-39 standartlarının farklılıkları göz önüne alınarak etkileri ayrıntılı incelenmesi planlanmaktadır. Buna göre de sürdürülebilirlik endeksine tabi firmalarda başka açılardan da ele alınması düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Akbulut, Yıldız Özerhan. (2008), Vergi Usul Kanunundaki Değerleme Hükümlerinin Türkiye Finansal Raporlama Standartları Kapsamında Değerlendirilmesi, Antalya: 02-06 Mart 2008-VI.Muhasebe Uygulamaları ve Vergi Mevzuatı Sempozyumu, Ankara: Ankara SMMM Odası Yayını No: 59.

Arı ve Yılmaz,. (2015). Avantaj ve Dezavantajları Açısından Gerçeğe Uygun Değer ile Maliyet Değeri Muhasebesinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi
Muhasebe ve Finansman Dergisi Ocak, 65, 147-160.

Çemrek, F. ve Burhan, E. (2014). “Petrol Tüketiminin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisinin Panel Veri Analizi İle İncelenmesi: Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye Örneği”, Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 6 (3), 47-58.

Fındık, H. (2016). Türkiye Muhasebe Standartları Çerçevesinde Finansal Varlıkların Muhasebeleştirilmesi, Muhasebe ve Finansman Dergisi , Sayı.69, 62-82.

Kaya G.A., (2015), Türkiye Muhasebe-Finansal Raporlama Standartları’na Göre Finansal Araçların Muhasebeleştirilmesi, Fırat üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 25(1), 105-121.

Kaya, P., (2019)., Finansal Durum Tablosu Unsurlarının Ölçüm Esasları Açısından Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, 12 (3): 835-855.

Koçbulut,Ö; Barış S, “Avrupa Birliği Ülkelerinde İhracat ve Doğrudan Yabancı Yatırımların Kadın İstihdamı Üzerindeki Etkisi: Panel Veri Analizi”, Aydın İktisat Fakültesi Dergisi, 1(2), 22.39.

Türel, A. (2009)., Gerçeğe Uygun Değer ile Finansal Raporlama Ülkemizde Algılanması ve Uygulanması, Dortora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Uluslan, H. (2007). Finansal raporlama açısından değerlendirme. Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16(2), 525-544.

Wilner, Benjamin S., (2000), “The Exploitation of Relationships in Financial Distress: The Case of Trade Credit”, Journal of Finance, Vol:55, pp. 153–178.

<https://www.borsaistanbul.com/endeksler/bist-pay-endeksleri/surdurulebilirlik-endeksi>.
(erişim tarihi:19.11.2019).

http://kgk.gov.tr/standartlar%C4%B1/TMSTFRS2019Seti/TFRS/TFRS_9.pdf. (erişim tarihi:
11.11.2019).

TÜKETİCİLERİN HARCAMA VE SATIN ALMA ALIŞKANLIKLARININ İNCELENMESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

INVESTIGATION OF SPENDING AND PURCHASING HABITS OF CONSUMERS

Dr. Öğr. Üyesi Esna Betül BUĞDAY
Hacettepe Üniversitesi

Prof. Dr. Arzu ŞENER
Hacettepe Üniversitesi

ÖZET

Günümüz tüketim toplumu satın alma davranışının sadece “ihtiyaç” kavramı ile açıklanamayacağı, tüketicilerin dürtüler ve arzular temelinde alışveriş yaptığı karmaşık bir toplum yapısı haline gelmiştir. Teknolojide meydana gelen hızlı değişimler ve tüketim kültürünün giderek yaygınlaşması “yeni tüketici” kavramını ortaya çıkarmıştır. Sözü edilen yeni tüketici daha zeki, kuşkucu ve pazarlamaya başışıklığı olan kişi olarak tarif edilmektedir. Yeni tüketici davranışları tahmin edilemeyen, daha küresel, daha hızlı, akılcı, bilgiye önem veren ve sürekli değişim halinde olan tüketici şeklindedir. Yeni tüketicinin davranışlarının ve tercihlerinin temelini bilgi oluşturmaktadır. İşletmelerin temel amacı kar elde etmektir. Bu durumun devamlılığını sağlayabilmek, tüketicinin satın alma davranışında bulunmasını ve kendi müşterisi olmasını sağlayabilmek için tüketicinin davranışlarını iyi tanınması gerekmektedir. Bu çalışmada günümüz tüketim toplumunda tüketicilerin harcama ve satın almaya yönelik karar ve eylemlerini ortaya koymak amacıyla planlanmış ve yürütülmüştür. Çalışma, betimleyici bir çalışmadır. Bu çalışmanın evrenini tüm Türkiye oluşturmaktadır. Çalışma, Türkiye genelini temsil yeteneğine sahip IBBS-2 seviyesinde 26 ili kapsamaktadır. Araştırmanın örneklemini 26 alt bölgede yer alan illerde ikamet eden 18 yaş ve üstü 2.242 katılımcıdan oluşmaktadır. Bu kapsamda 2.242 katılımcıyla yüz yüze görüşme tekniğiyle anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında tüketicilerin harcama biçimleri, alışveriş yapma yer ve tercihleri, yerli ürün kullanma durumları, marka algıları, belirli ürün gruplarını satın alma sıklıkları gibi satın alma davranışları demografik değişkenler ve bilinç düzeyleri ile birlikte incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tüketim, Tüketici, Satın Alma Davranışları, Harcama Alışkanlıkları

ABSTRACT

Today's consumer society has become a complex society structure in which buying behavior cannot be explained only by the concept of “need”, and where consumers shop on the basis of impulses and desires. The rapid changes in technology and the development of consumer culture have created the concept of “new consumer”. The new consumer is described as more intelligent, skeptical and immune to marketing strategies. New consumers are unpredictable, more global, faster, rational, knowledge-oriented and constantly changing consumers.

Knowledge is the basis of the behavior and preferences of the new consumer. The main purpose of businesses is to make profits. In order to ensure that the consumer makes his / her purchase behavior and to be his / her own customer, firms must know the consumer's behaviors well. This study was planned and carried out to reveal the decisions and actions of consumers for spending and purchasing in today's consumer society. The study is a descriptive study. This universe of the study is Turkey. The study involves 26 provinces which are at the Turkey NUTS-2 level capable of representing general. The sample of the study consisted of 2,242 participants aged 18 years and over who reside in 26 sub-provinces. In this context, 2,224 participants were interviewed using face-to-face interviews. In the scope of the study, the purchasing behaviors of consumers such as spending styles, place and preferences of shopping, usage of domestic products, brand perceptions, frequency of purchasing certain product groups were examined together with demographic variables and awareness levels.

Keywords: Consumption, Consumer, Purchasing Behavior, Spending Habits

GİRİŞ

En temel anlamıyla tüketim, bir şeyleri kullanıp bitirmek ve yok etmek demektir. Ancak günümüz tüketim toplumunda tüketim kavramı, ekonomik bir olgu olmanın yanı sıra kültürel, psikolojik ve sosyal bir olgu olarak da tanımlanmaya başlamıştır. Tüketim artık sadece temel ihtiyaçların karşılanmasına yönelik bir faaliyet olmaktan çıkmış ve geleneksel işlevinden uzaklaşarak, bireylerin istek ve arzularının tatmininin sağlanması, kimlik oluşturma, devamını sağlama ve statü göstergesi olma gibi yeni anlamlar kazanmıştır. Tüketim toplumsal bir olgu olarak, insanların toplumda kabul görme ve prestij kazanma ihtiyacını tatmin ettiği bir faaliyet biçimindedir. Kültürel olarak ise bireylerin duygularını ortaya koyan ve çevresiyle iletişim kurmasını sağlayan bir araçtır (Kahvecioğlu, 2004, s.42). Diğer bir deyişle tüketim; statünün, zevklerin, kimliğin, sosyal ilişkileri ve kodları olarak bir sosyal iletişim sürecidir.

Sınırlı becerileri ve sınırsız istekleri ile insanoğlu, yaşamının hemen hemen her döneminde alışveriş yapma ihtiyacı ile karşı karşıya kalmıştır. Özellikle tarım toplumundan modern yaşama geçişle birlikte artan şehirleşme sürecinde tüketim olgusu sadece bir mekanik olgu olmaktan çıkıp sosyal yaşamın bir parçası haline gelmiştir. Özellikle de gelişmiş batılı tüketim toplumlarında alışveriş, günlük yaşamın tamamlayıcı bir parçası konumundadır.

Tüketici davranışlarının temelini satın alma davranışı oluşturur. Satın alma davranışı ise satın alma kararı öncesinde başlayan ve karardan sonra da devam eden bir süreçtir. Tüketici bu süreçte hangi mal ve hizmetleri alacağına dair bireysel pazar araştırması yapar, bu araştırma sonuçlarını karşılaştırır, son aşamada ihtiyaçlarını karşılayacak olan mal ve hizmetlerin satın alınıp alınmayacağına dair karar verir. Bu süreç her bireyin satın alma davranışında farklılık gösteren karmaşık bir süreç olup, sosyal ve psikolojik birçok etkene bağlı olarak değişmektedir.

Tüketiciler, bu günkü ve gelecekteki ihtiyaçlarını doyumak için, çeşitli mallar ve hizmetler ele geçirmek zorundadırlar. Bu amaçlara ulaşabilmek için birçok satın alma kararı verirler ve bu kararları verirken değişik yöntemler uygulatlar. Tüketiciler satın alma kararını verirken farklı tüketim davranışları sergilerler (Mucuk, 1999, s. 88):

1. Rutin (otomatik) satın alma davranışı: Rutin karar alma, davranışında tüketicilerin yeniden öğrenme ihtiyaçları yoktur ve yerleşmiş alışkanlıklar söz konusudur. Ekmek ve sigara gibi günlük tüketim ihtiyaçlarının karşılanmasında tüketiciler, yerleşmiş alışkanlıklarına bağlı olarak düşünmeksizin bir markayı satın alırlar.

2. Sınırlı sorun çözme (sınırlı karar alma): Sınırlı sorun çözme davranışında tüketiciler ürün ve hizmet ile ilgili az da olsa bilgi birikimine sahiptir fakat bu birikim satın alma davranışı için tüketicilere yeterli güveni sağlayamamaktadır. Bu satın alma davranış sürecinde tüketiciler markalar ve hizmetler arasında kıyaslama yapmaktadırlar.

3. Yaygın sorun çözme: Yaygın sorun çözme davranışında ise tüketicilerin satın alınacak ürün ve hizmetlerle ilgili bilgisi yok denebilecek kadar az düzeydedir. Tüketicilerde henüz bir marka bağımlılığı gelişmemiştir ve tüketiciler dışardan gelecek her türlü bilgiye karşı aşırı duyarlıdırlar. Yaygın sorun çözme davranışı ile genellikle sık tüketilmeyen, fiyatı ve kullanım değeri yüksek, kullanım süresi uzun olan, beyaz eşya, mobilya, ev satın alımı sırasında karşılaşılmaktadır.

Tüketiciler ihtiyaç ve beklentilerine cevap bulmak ister, mevcut ürünler arasında kıyaslama yaparak maksimum fayda sağlayacak ürün veya hizmeti bulmaya uğraşır, alışveriş merkezlerinde araştırma yapar, sosyal çevresinden bildirimler alarak bunları değerlendirir, satın alma noktasında en doğru anı seçer, aldıklarını kullanır ve kullanımlarını değerlendirip memnuniyet noktasında yorumlarlar (Odabaşı ve Barış, 2003: 15-16). Bu aşamalar tüketicinin satın alma karar sürecini oluşturmaktadır. Tüketicinin satın alma karar süreci birbirinden farklı beş aşamadan oluşan bir süreçtir. Bunlar sırasıyla ihtiyacın ortaya çıkması (sorunun belirlenmesi), seçeneklerin belirlenmesi, seçeneklerin değerlendirilmesi, satın alma kararı ve satın alma sonrası davranışlardır.

Bir ihtiyacın duyulması problemin tanımlanması, sorunun ortaya çıkması aşaması olarak düşünülebilir. Problem olarak tanımlanan durum, bireyin bir ihtiyacı hissetmesi ve bu ihtiyacı gidermek için arayışa girmesi durumudur. Bu durumda, tüketici kendisini rahatsız hisseder ve acilen bu ihtiyacın giderilmesi için harekete geçer.

Seçeneklerin belirlenmesi aşamasında, tüketici ihtiyacın hissedilmesiyle birlikte bu ihtiyacı karşılamaya yönelik alternatifler için bilgi arayışına girer. Bilgi arayışı sürecinde tüketici iç ve dış pek çok farklı bilgi kanalından faydalanır. Öncelikle kendi geçmiş tecrübelerinden yararlanır. Kendi deneyimlerinin yetersiz olduğu durumlarda ise tüketici dış kaynakları araştırmaya başlar. Bu kaynaklar ailesi, arkadaş grubu, referans grupları gibi kişisel kaynaklar olabileceği gibi televizyon programları, reklamlar, kampanyalar, sunumlar, broşürler, satış temsilcileri gibi medya ve pazarlama kaynakları da olabilir.

Satın alma karar sürecinin üçüncü aşaması olan seçeneklerin değerlendirilmesi aşamasında ise tüketici topladığı veriyi değerlendirme sürecindedir. Bu süreçte zaman önemli bir faktördür. İhtiyaç eğer acil değilse seçeneklerin değerlendirilmesi aşamasına daha fazla zaman ayrılabilir. Değerlendirme genellikle tüketilecek ürün kategorisindeki rakip markaların karşılaştırılmasıyla hayata geçer. Tüketici kendisi için önemli olan ölçütlere göre değerlendirme yapar, ihtiyacının tatmininde hangisinin yeterli olacağını belirler ve bir seçim gerçekleştirir.

Seçeneklerin değerlendirilmesinden sonra kararını veren tüketici harekete geçer ve satın alma aşaması başlamış olur. Alternatifleri değerlendiren tüketici, hangi markayı ve hangi özellikleri taşıyan ürünü satın alacağına karar verir ve satış noktasına giderek kararını uygulamaya geçirir (Yükselen, 2006).

Satın alma aşamasından sonra tüketicinin satın alma sonrası duygu ve davranışları aşaması başlamaktadır. Bu aşamada tüketici, satın almış olduğu ürün ile beklentilerini kıyaslamakta ve memnun olmakta ya da olmamaktadır. Bu aşama özellikle tüketicinin bir sonraki satın alma davranışı açısından önem taşımaktadır. Memnun olan tüketici satın alma davranışını tekrarlamaktadır. Satın alma süreci de tüketicinin memnun olması ile sona ermektedir ve tüketicinin ihtiyacı karşılanmaktadır.

Geçmişten günümüze tüketici davranışları alanında yürütülen çalışmalar incelendiğinde, çeşitli çevre faktörlerinin günden güne değişmesi sebebiyle satın alma davranışlarının ve satın alma tarzlarının geçmişe kıyasla daha farklı ve karmaşık hale geldiği görülmektedir. Tüketicilerin satın alma tarzlarında görülen farklılığın sebeplerinden biri Hafstorm ve diğerlerine göre (1992), mal ve hizmetlerin, mağaza türlerinin ve alışveriş merkezlerinin sayı ve çeşitliliklerindeki artış ile elektronik veya katalogdan alışveriş gibi alternatif dağıtım ve alışveriş yöntemlerinin ortaya çıkması, tüketicilerin tercih ve seçim alanlarının genişlemesi ve bütün bunların sonucu olarak tüketicilerin satın alma karar süreçlerinin daha karmaşık hale gelmesi olarak ifade edilmektedir.

Tüketici davranışları değerlendirilirken birtakım durumların analiz edilmesi gerekmektedir. Tüketici davranışlarını niteleyen durumlar içinde; güdülenmiş bir hareketin varlığı, çeşitli süreçlerden oluşması, karmaşık bir yapıda olması, zamanlama şekliyle değişiklikler arz etmesi, çevresel unsurlardan etkilenmesi ve dinamik bir yapıya dayanması gibi durumlar sıralanabilir (Akat vd., 2006: 14). İşletmeler açısından tüketici davranışlarını belirlemeye yönelik birtakım soruların cevapları önemlidir. Bunlar; (Odabaşı ve Barış, 2003: 16).

- Pazarın içinde yer alan potansiyel tüketici grubu nasıldır?
- Hangi ürünleri satın alma eğilimi göstermektedirler?
- Ne zaman satın alma reaksiyonu gösteriyorlar?
- Nereden ürün satın almaya yöneliyorlar?
- Ne miktarda ve hangi döngüde ürün satın alıyorlar?

- Satın aldıkları ürünleri ne şekilde kullanıyorlar?

Günümüz toplumunda aile içindeki rol grafiğindeki değişimler, evliliklerin ayrılıklarla sonuçlanması, bireylerin yalnız yaşamaya yönelmeleri ve üreten kadın figüründeki artış farklı yaşam stillerinin oluşması ve yeni tüketici davranış modellerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bireylerin yaşam şekillerinde oluşan bu değişim zamanlarını, enerjilerini ve paralarını ne şekilde kullanacakları noktasına yeni bir soluk getirmekte ve işletmelerin tüketici davranışlarını belirlerken yeni trendleri de göz ardı etmemelerini gerekli kılmaktadır (Kızılaslan ve Kızılaslan, 2008: 68).

Tüketiciler için belli bir yaşam tarzına ulaşmak önem taşımaktadır. Tüketiciler artık sadece ürün satın almak istememekte, ürün ile birlikte kendisine sunulan hizmet ve marka deneyimini de yaşamak istemektedirler. Yeni tüketiciler kendilerine sunulan mesaj yoğunluğu altında neredeyse tüketmeye zorlanmaktadır. Diğer bir deyişle, tüketici hiç olmadığı kadar dış uyarıcıların etkisi altındadır. Çoklu etkileşimler tüketicinin satın alma davranışında önemli değişiklikler meydana getirmektedir. Buna ek olarak tüketim kültürünün etkisi ile ürün çeşitliliğinin artması, alışveriş merkezlerinin çoğalması gibi faktörler tüketicilerin satın alma davranışlarını etkilemektedir. Dolayısıyla tüketicilerin daha bilinçli ve rasyonel tüketim davranışı göstererek ihtiyaçları ile kaynakları arasında optimum dengenin kurulması açısından, yeni tüketici kavramının anlaşılması, değişen tüketim alışkanlıklarının, tutum ve davranışlarının ve sahip oldukları haklara ilişkin bilinç düzeylerinin saptanması önem taşımaktadır. Bu araştırma da temel olarak toplumda değişen tüketim eğilimlerini, tutum ve davranışlarını saptamak, alışveriş ve tüketim davranışlarına göre bir tüketici profili ortaya koymak amacıyla planlanmış ve yürütülmüştür.

YÖNTEM

Evren ve Örneklem

Türkiye genelinde tüketicilerin harcama ve satın alma davranışlarını ele alınan bazı değişkenler açısından incelemek amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmanın evreni tüm Türkiye'dir. Araştırmanın örneklemini Türkiye genelini temsilen TR İBSS NUTS 2 düzeyinde 26 alt bölgede yer alan illerde ikamet eden 18 yaş ve üstü 2.242 katılımcıdan oluşmaktadır. Araştırma kapsamında yer alan iller ve araştırmanın örneklemini Tablo1'de görülmektedir.

Tablo 1. Araştırma Örneklemine Dağılımı

	Nüfus	Örneklem
Adana, Mersin - TR62	4010406	109
Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan - TRA2	1115810	34
Ankara - TR51	5445026	152
Antalya, Isparta, Burdur - TR61	3063005	87
Aydın, Denizli, Muğla - TR32	3038325	82
Balıkesir, Çanakkale - TR22	1735241	49
Bursa, Eskişehir, Bilecik - TR41	4019116	111
Erzurum, Erzincan, Bayburt - TRA1	1072404	34

Gaziantep, Adıyaman, Kilis - TRC1	2756910	83
Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye - TR63	3230573	88
İstanbul - TR10	15.029.231	405
İzmir - TR31	4279677	116
Kastamonu, Çankırı, Sinop - TR82	765874	22
Kayseri, Sivas, Yozgat - TR72	2416673	73
Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir - TR71	1560774	43
Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova - TR42	3805481	104
Konya, Karaman - TR52	2426821	67
Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli - TRB1	1726199	44
Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak - TR33	3065961	84
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt - TRC3	2222601	68
Samsun, Tokat, Çorum, Amasya - TR83	2773386	77
Şanlıurfa, Diyarbakır - TRC2	3685654	100
Tekirdağ, Edirne, Kırklareli - TR21	1768368	49
Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane - TR90	2633417	72
Van, Muş, Bitlis, Hakkari - TRB2	2128670	60
Zonguldak, Karabük, Bartın - TR81	1034922	29
Toplam	80.810.525	2242

Veri Toplama Aracının Hazırlanması

Araştırmada kullanılan soru formu ilgili ulusal ve uluslararası literatür incelenerek araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. Soru formunun hazırlanmasından sonra gerçekleştirilen pilot uygulama kapsamında İstanbul, Ankara ve İzmir illerinde pilot görüşmeler yapılmıştır. Araştırmanın saha çalışmasına başlanmadan önce pilot uygulamada ortaya çıkan aksaklıklar değerlendirilerek gerekli düzenlemeler yapılmış ve soru formuna çalışmada kullanılan nihai hali verilmiştir.

Tüketicilerin harcama ve satın alma davranışlarının incelenmesi amacıyla hazırlanan soru formu sosyoekonomik ve demografik bilgilerin toplanmasına yönelik sorular ile bireylerin harcama ve satın alma davranışlarını ölçmeye yönelik sorulardan oluşmaktadır.

Tüketicilerin bilinç düzeyleri tek boyut altında hesaplanırken katılımcıların ilgili 30 soruya verdikleri cevaplar “Her zaman” 3, “Bazen” 2 ve “Hiçbir Zaman” seçeneğini de 1 olarak kodlanmıştır. Bu önermeler arasında yer alan “Bir ürünü satın aldıktan sonra pişmanlık duyarım” önermesi diğer önermeler ile ters yönlü olduğu için ters kodlanmıştır. Önermelerin toplamından elde edilen boyut 30 puan ile 90 puan arası değişmektedir. Analiz aşamalarında bilinç düzeyinin toplam değeri 30 – 50 puan arası “düşük”, 51 – 70 puan arası “orta” ve 71 – 90 puan arası ise yüksek bilgi düzeyi olarak gruplandırılmıştır. Herhangi bir cevap alınamayan önerme olduğu durumlarda katılımcı bazında minimum ve maksimum alınabilecek puanlar değişeceğinden dolayı ilgili satır çalışma kapsamından çıkarılmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

2242 Katılımcıyla yüz yüze görüşme tekniğiyle anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Sahada çalışacak anketörlerin saha uygulamasını hedeflenen kriterlere uygun şekilde gerçekleştirmesi için araştırmanın özellikleri dikkate alınarak bir eğitim verilmiştir. Türkiye genelinde çalışacak bütün süpervizörler eğitimcilerin eğitimi modeliyle eğitilerek saha uygulamasında dikkat edilecek bütün kriterler saha ekibine aktarılmıştır. Anketlerin kontrolü iki aşamada gerçekleştirilmiştir:

- a) Alan uygulama kontrolü: Veri kalite kontrolünün ilk aşamasında, alan anket uygulaması esnasında üst denetçiler (süpervizörler) her anketörün katılımcılarla gerçekleştirdiği görüşmelerin %10'una eşlik ederek denetimden geçirmişlerdir.
- b) CATİ tabanlı katılımcı anket katılım teyidi ve anket içerik kalite kontrolü: Veri kalite kontrolünün ikinci aşamasında yüklenicinin Ankara ofisinden katılımcılar telefonla aranmak suretiyle katılım teyidi alınmış ve anket içerik kalite kontrolü gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda hem anketör, hem de İl bazında kontrol yapılmış, anketlerin %33'ünün katılımcıları il ve anketör bazında "Katılımcı Teyidi ve Veri Kalite Kontrolü" denetiminden geçirilmiştir.

Bu iki aşamalı kontrol esnasında hatalı yapılan ya da herhangi bir şüpheye sebep olan anketler iptal edilerek alanda yenilenmiştir.

Araştırma verileri SPSS paket programı ortamında test ve analiz edilmiştir. Bu kapsamda elde edilen verilere güvenilirlik testleri yapılmış, soru tutarlılıkları saptandıktan sonra frekans dağılımları ve alt kırılımlarda testler gerçekleştirilmiş; anlamlı sonuç veren çeşitli çapraz sorguların (cinsiyet, gelir düzeyi - kaynağı, yaş, medeni durum, eğitim, meslek vd.) analizleri tablo ve grafiklere dökülmüştür.

Katılımcılar Hakkında Genel Bilgiler

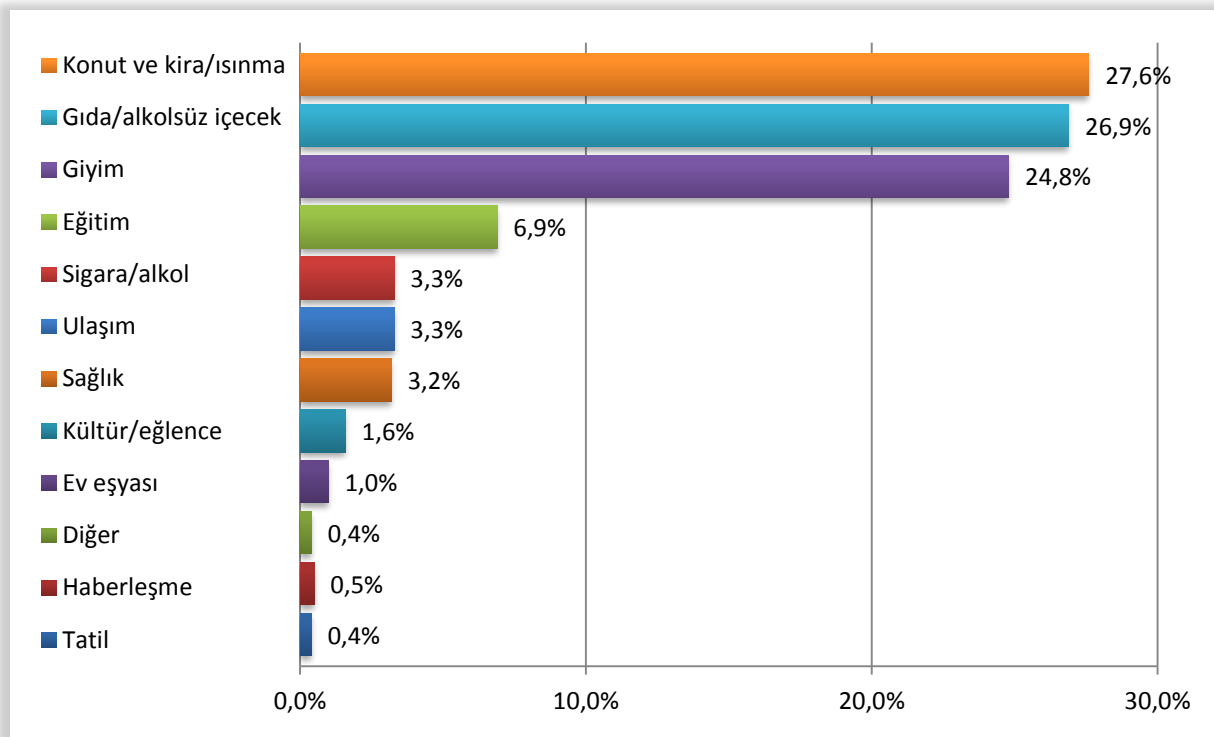
Araştırma kapsamındaki tüketicilerin %63,7'si 34 yaşın altında, %17,7'si 35-44 yaş aralığındadır. 55 yaş ve üzerinde olan tüketicilerin oranı ise, %6,8'dir. Araştırma kapsamındaki tüketicilerin %47,4'ü kadın, % 52,6'sı erkektir. Tüketicilerin %49,3'ü bekâr, %46,4'ü evlidir. Araştırmaya katılan tüketicilerin %23,3'ü maaşlı işli olarak çalıştığını belirtirken %18,3'ü öğrenci , %12,7'si ev hanımıdır. Araştırmaya katılan tüketicilerin %71,4'ünün gelir kaynağı ücret iken, %11,0'ünün gelir kaynağı ticari kazanç, %10,2'sinin ise serbest meslek kazancıdır. Tüketicilerin %36,3'ünün aylık toplam ortalama geliri 1405-3000 TL arasında iken, %33,2'sinin 3001-5000 TL arasında, %14,2'sinin ise 1404 TL'nin altındadır. Lise mezunu olan tüketicilerin oranı % 42,6 iken, % 30,0'u ise üniversite ve üzeri öğrenim durumuna sahiptir. Tüketicilerin oturdukları konut tipi incelendiğinde %76,7'sinin apartman dairesinde oturduğu bunu %14,1 ile müstakil ev-gecekonuda oturanların izlediği bulunmuştur. Tüketicilerin yarıdan fazlasının (%58,6) oturdukları konutun mülkiyeti kendilerine aittir. Yalnızca %29,3'ünün özel aracı bulunmaktadır.

BULGULAR

Tüketicilerin Aylık Harcamalarında En Yüksek Payı Alan Harcama Grupları

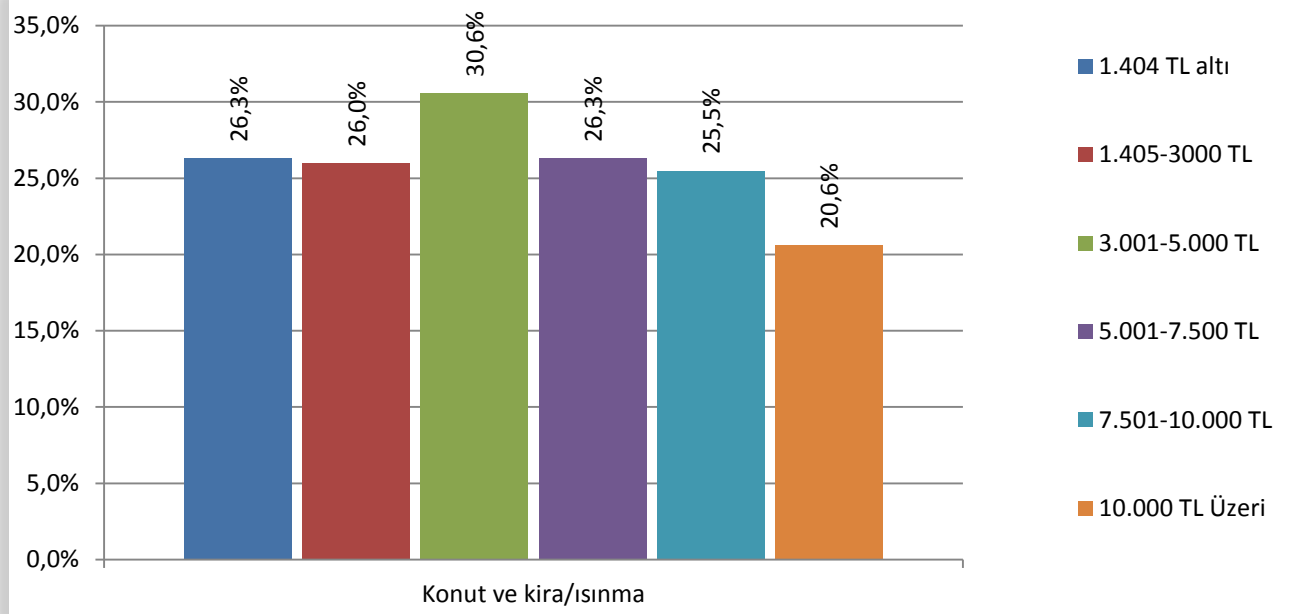
Tüketicilerin aylık harcamaları içerisinde %27,6 ile konut harcamaları ilk sıradadır. Bunu %26,9 ile gıda ve alkolsüz içeceklerle, giyim (%24,8) izlemektedir. Kültür ve eğlenceye ayrılan oran ise sadece %1,6'dır (Grafik 1.). TÜİK'in 2018 yılı Hane Halkı Tüketim Harcamaları istatistikleri mevcut araştırma sonuçları ile benzerlik göstermektedir. TÜİK istatistiklerine göre Türkiye genelinde hane halklarının tüketim amaçlı yaptığı harcamalar içinde en yüksek payı %23,7 ile konut ve kira harcamaları alırken, ikinci sırayı % 20,3 ile gıda ve alkolsüz içecek harcamaları almaktadır. Toplam tüketim harcamalarında en düşük payı alan harcama grupları ise %2,2 ile sağlık ve %2,3 ile eğitim hizmetleri olmuştur. Fisunoğlu ve Şengül (2011) Adana kentsel alanda hanehalkı tüketimine yönelik yaptıkları çalışmada harcama gruplarının toplam harcama içindeki paylarını hesaplamışlardır. Buna göre en yüksek payın %32.71 ile konut harcamalarında olduğunu, gıda ve alkolsüz içecekler harcama grubunun payının ise %26.12 olduğunu bulmuşlardır.

Grafik 1. Tüketicilerin Aylık Harcamalarında En Yüksek Payı Alan Harcama Grupları

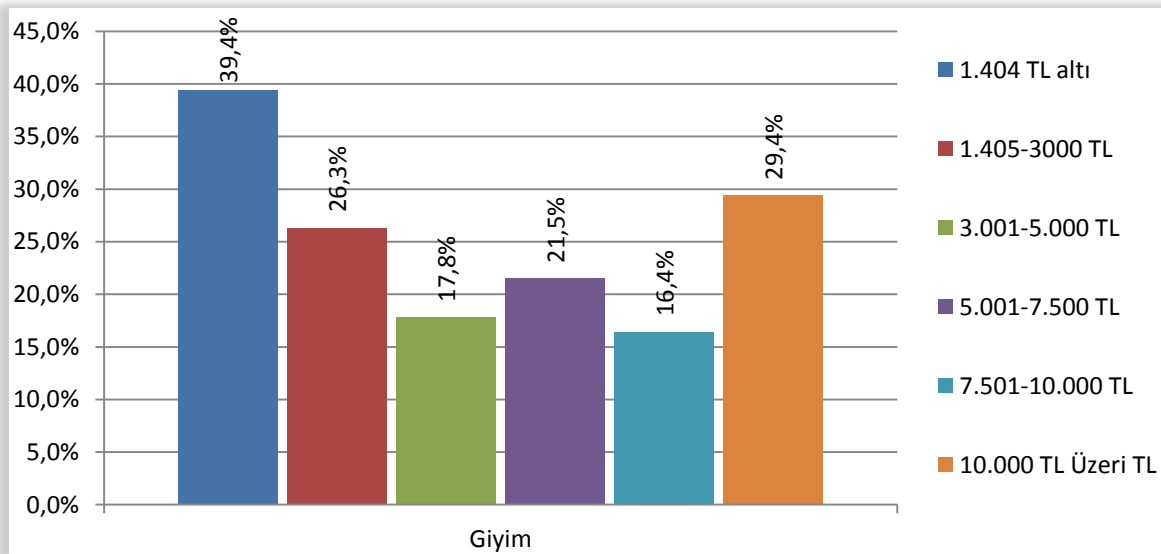
Tüketicilerin hane halkı gelirine göre konut ve kira/ısınma harcamaları karşılaştırmalı olarak incelendiğinde bu harcamanın %30,6 ile 3001-5000 TL gelir aralığında en yüksek olduğu görülmektedir. Yazıcı ve Demircan (2018) tarafından Isparta'daki tüketici davranışlarını analiz etmek amacıyla yapılan çalışma sonucunda, konut kira harcamalarında gelir düzeyi yükseldikçe kullanılan elektrik, yakıt, su veya kira gibi harcamalarında belirli bir düzeyden sonra çok fazla bir artışın olmadığı gözlemlenmiştir. Buna göre gelir düzeyindeki %1'lik bir artış konut ve kira harcamalarında da %0.373'lük bir artışa neden olduğu belirlenmiştir.

Grafik 2. Tüketicilerin Aylık Hane Halkı Gelirine Göre Konut ve Kira/Isınma Harcamalarının Dağılımı

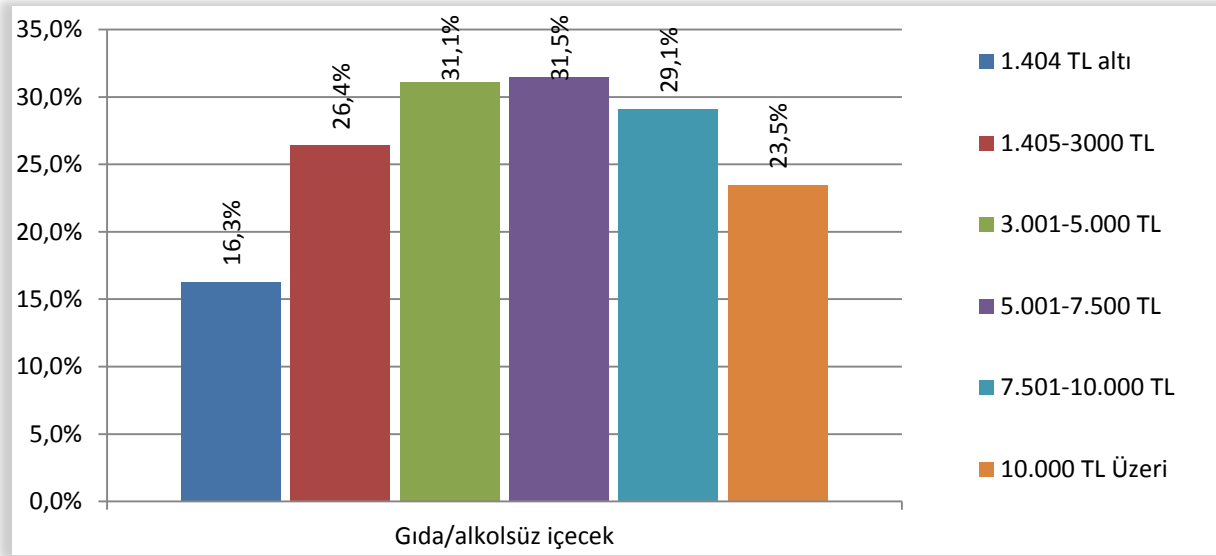
Aylık hane geliri 1.404 TL altı olan tüketicilerin %39,4'ü giyim harcamalarına en yüksek payı ayırdıklarını belirtirken bunu aylık hane geliri 10.000 TL ve üzeri olan tüketiciler (%29,4) takip etmektedir.

Grafik 3. Tüketicilerin Aylık Hane Halkı Gelirine Göre Giyim Harcamalarının Dağılımı

Aylık hane geliri 5.001-7.500 TL olan tüketicilerin %31,5'i gıda/alkolsüz içecek harcamalarına en yüksek payı ayırdıklarını belirtirken bunu aylık hane geliri 3.001-5.000 TL olan tüketiciler (%31,1) ve aylık hane geliri 7.501-10.000 TL olan tüketiciler (%29,1) takip etmektedir. Bu farklılık istatistiksel olarak da anlamlı bulunmuştur (Grafik 4). Yazıcı ve Demircan'a (2018) göre her ne kadar hane halkları gelir düzeyi arttıkça gıda harcamaları artsa da bu artış belirli bir yere kadar devam etmektedir. Gelir düzeyinin daha fazla artması durumunda daha çok lüks mallara olan talep artmaktadır. Gelir düzeyindeki %1'lik bir artış gıda ve alkolsüz içecekler talebinde %0,382'lik bir artışa neden olduğu tespit edilmiştir. Kesbiç ve Tandoğan (2016) tarafından Manisa'da gerçekleştirilen çalışma sonuçlarına göre, gıda ve alkolsüz içecekler harcama grubu bütün gelir grupları içerisinde en büyük ikinci harcama grubudur. Söz konusu harcama grubunun toplam harcamalar içerisindeki oranı alt gelir grubu için % 23,8, orta gelir grubu için % 21,6 ve üst gelir grubu için ise % 13,87'dir. Gelir düzeyi arttıkça gıda harcamalarının oranı Engel'in varsayımlarına uygun olarak düşüş göstermektedir.

Grafik 4. Tüketicilerin Aylık Hane halkı Gelirlerine Göre Gıda/Alkolsüz İçecek Harcamalarının Dağılımı

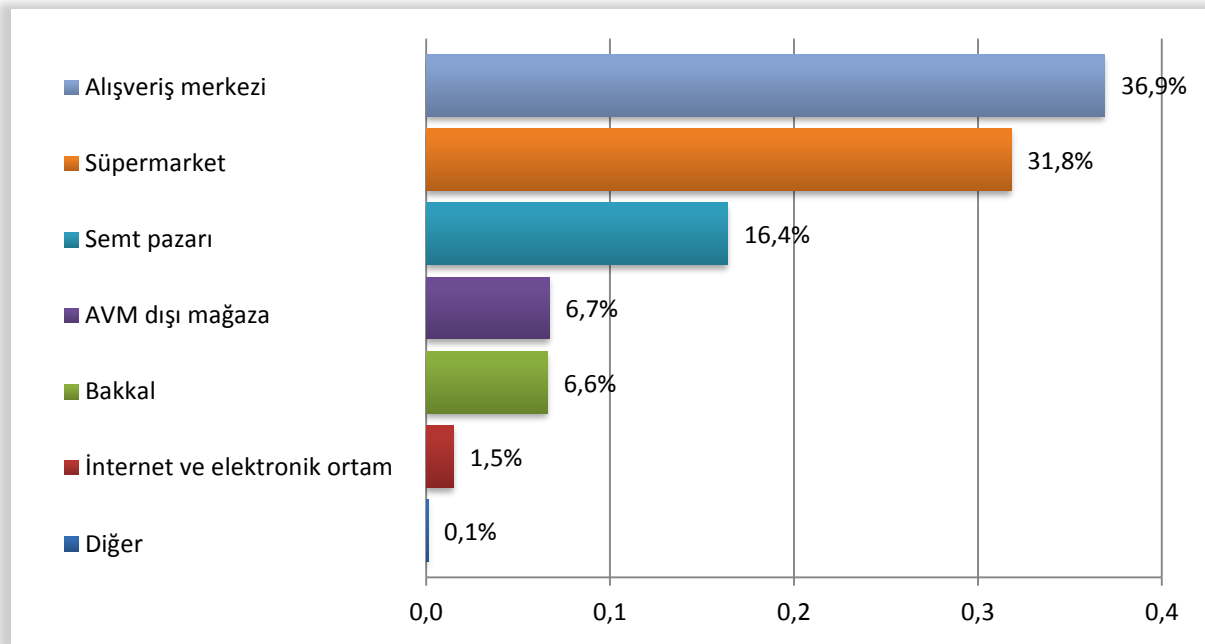
p<0.05

Tüketicilerin Alışveriş Yapma Tercihleri

Tüketicilerin en çok alışveriş yaptıkları yerler incelendiğinde %36,9 ile alışveriş merkezleri (AVM) 1. sıradadır bunu %31,8 ile süpermarket izlemektedir. Alışveriş için semt pazarını kullananların oranı ise sadece % 16,4 dür (Grafik 5). Gelişmekte olan ülkelerdeki gıda perakendeciliği konusundaki benzer gelişmeler Türkiye'de de yaşanmıştır. Alışveriş

merkezlerinin gelişim süreci; Anadolu Selçuklu Devleti'nde bedestenler ile başlamış, Osmanlı Devleti'nde bakkal gibi esnaf işletmeleri bu gelenek devam etmiş daha sonra ticaretin gelişmesi ile birlikte tek merkezde toplanma eğilimi göstererek çarşı/pazar gibi günümüz alışveriş mekânlarına benzer oluşumlar ortaya çıkmıştır (Özçelik, 2016). IPSOS Araştırma şirketine göre Türkiye'de perakende sektöründeki kanalların 2013-2015 yılları arasında sektörden aldıkları paylar incelendiğinde; ilk sırada yaklaşık %25,5 ile tekil süper marketlerin geldiği görülmektedir. Bu dağılımda bakkalların payı % 8,3 iken, semt pazarları % 9,3'lük dilimdedir. Literatürde konu ile ilgili gerçekleştirilen çalışmalar incelendiğinde özellikle meyve sebze alımında semt pazarlarının ön plana çıktığı ancak süpermarketlerin de tercih edildiği görülmektedir. Giresun şehir merkezinde 200 tüketici ile yapılan bir araştırmada, tüketicilerin %52'sinden fazlasının sebze alışverişleri için sadece yerel pazarları tercih ettikleri saptanmıştır. (Uğur ve diğerleri, 2014) Benzer şekilde başka bir çalışmada, katılımcıların %69,9'unun meyve ve sebzelerin satın alınmasında semt pazarlarını tercih ettiği anlaşılmıştır. (Karabaş, 2011)

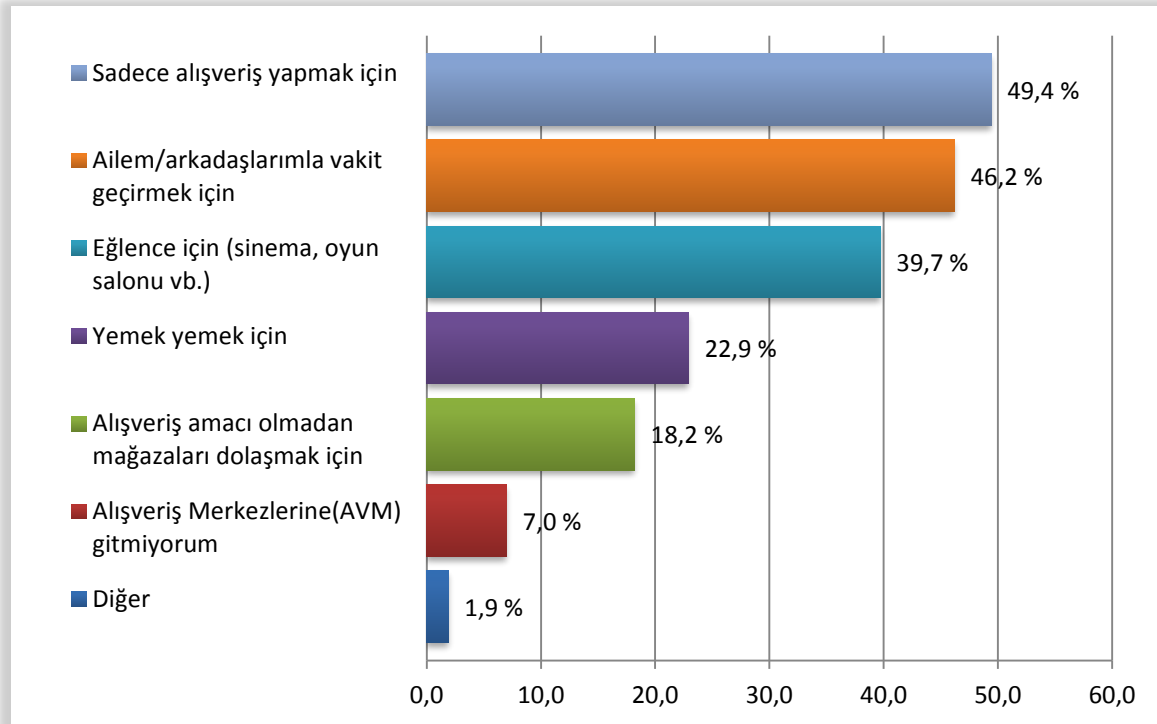
Grafik 5. Tüketicilerin En Çok Alışveriş Yaptıkları Yerler

Tüketicilerin alışveriş merkezlerine gitme nedenlerine verdikleri yanıtlar incelendiğinde, yarıya yakınının (%49,4) sadece alışveriş yapmak için AVM'leri tercih ettiği, bunu vakit geçirmek (%46,2) ve eğlenmek için (%39,7) gidenlerin izlediği görülmektedir (Grafik 6). Literatürde tüketicileri AVM'lere gitmeye yönlendiren motivasyonlar fonksiyonel ve hedonik olarak ikiye ayrılmaktadır. Fonksiyonel motivasyonlar alışveriş merkezinin özellikleri, mağazadaki indirimler/promosyonlar, erişilebilirlik ve güvenlik iken hedonik motivasyonlar eğlenme ve tüketicilerin yaşadıkları deneyimden zevk almalarına yönelik davranışları içermektedir (Farrag vd., 2010). Mevcut araştırma sonuçlarına göre tüketicilerin hem fonksiyonel hem de hedonik nedenlerle AVM'leri tercih ettikleri görülmektedir. Arslan vd. (2010), tarafından Bursa'da gerçekleştirilen çalışma, AVM'lerin hangi özelliklerinin genç tüketicileri (12-24 yaş arası) cezbedtiğini açıklamayı hedeflemiştir. Bursa ilinde 621 genç

tüketici ile yaptıkları anket sonuçlarına göre, beş tane AVM çekiciliği faktörü bulunmuştur: AVM'nin alışveriş ortamı, rahatlık koşulları, güvenli bir ortamda sosyalleşme, erişebilirlik ve eğlence. Bu faktörler arasında, genç tüketicilerin çoğunlukla AVM'leri arkadaşları ve ailesi ile sosyalleşme için tercih ettiği belirlenmiştir. Kabadayı ve Paksoy (2016) tarafından Türkiye'nin 6 büyük şehrinde, (İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Samsun ve Bursa) 390 tüketici ile gerçekleştirilen araştırma sonuçlarına göre, tüketicilerin bir grubu AVM'ye zaman kaybetmeden alışveriş yapmak, ikinci grup kendilerini daha iyi hissetmek, keyif almak ve sosyalleşmek, üçüncü grup kendilerini daha iyi hissetmek, keyif almak ve sosyalleşmek ile birlikte ihtiyaçlarını gidermek, dördüncü grup ise en uygun fiyatlı ürünü bulmak amacıyla gitmektedir. Jin & Kim (2003)'in Güney Kore'de gerçekleştirdikleri çalışmalarında, 467 evli kadınla anket çalışması yapılmıştır. Araştırmacılar, bu çalışmada, tüketicileri alışveriş yapmaya yönlendiren sebepleri anlamaya ve bu sebeplere göre müşterilerin tipolojisini çıkarmayı hedeflemiştir. Bu müşterilerden birinci gruptakilerin, AVM'lere gitme amacı eğlenme, ikinci gruptakilerin sosyalleşme, üçüncü gruptakilerin ihtiyaçlarına yönelik alışveriş iken dördüncü gruptaki müşteriler alışveriş motivasyonu en düşük olan kişilerdir ve bu kişiler alışveriş için kısa vakit harcar ve haliyle en uygun fiyatlı ürünü araştırmayıp en fazla para harcayan gruptur.

Grafik 6. Tüketicilerin Alışveriş Merkezlerine Gitme Nedenleri

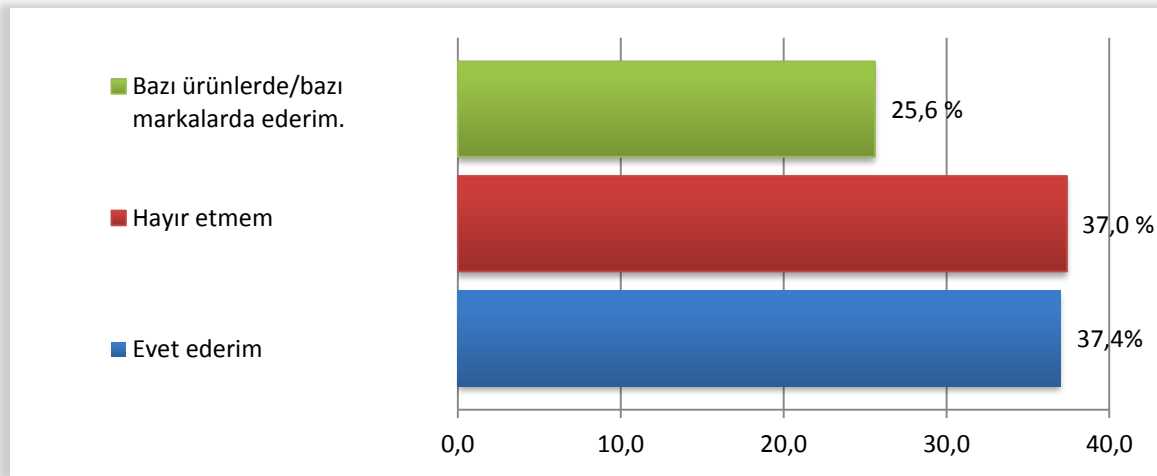
Tüketicilerin Yerli Malı Ürünü Tercih Etme Durumu

Bugün dünya genelinde yaşanan finansal ve mali kriz, korumacılığa ortam yaratmış ve ülkeler korumacılık politikalarına başvurmak durumunda kalmışlardır. Bu durum, bireyler penceresinden bakıldığında da korumacı içgüdülerin bir neticesi olarak “tüketici etnosentrizm”inin gelişmesine yol açmıştır (Arslan, 2018: 317-318). Nitekim, tüketici

etnosentrizmi, yabancı ürünler yerine yerli üretim ürünlerin tercih edilmesinin daha ahlaki bulunduğu bir anlayıştır (Türk, 2018: 1118).

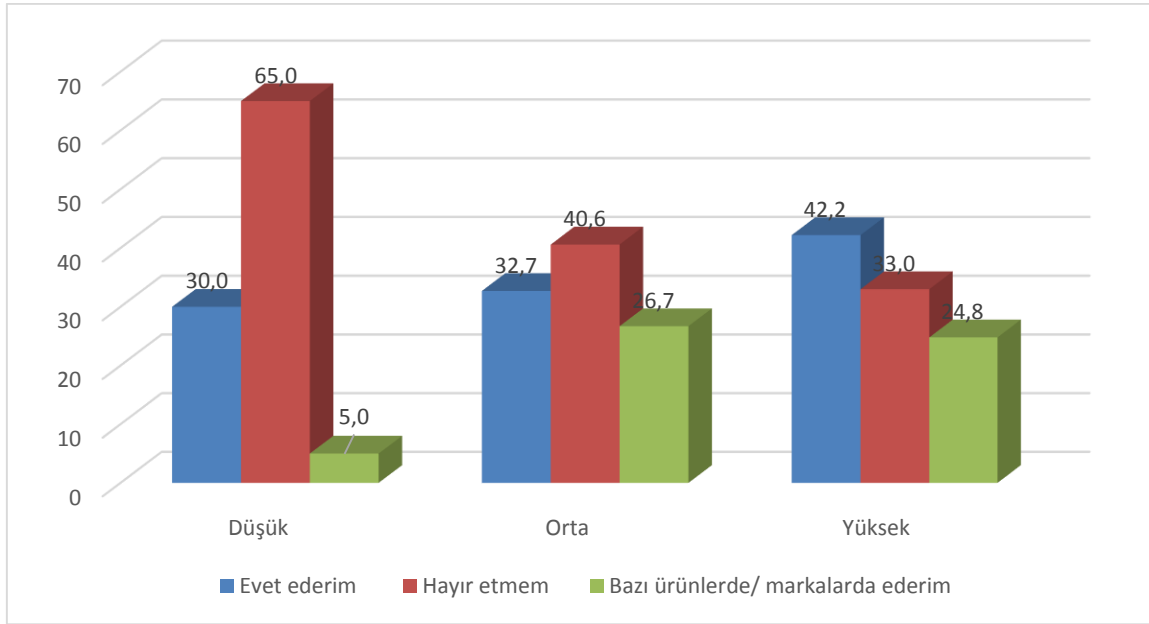
Tüketicilerin %37,0 si yerli malı ürünü tercih ettiğini,% 37,4 ü ise özellikle böyle bir tercihinin olmadığını belirtmiştir. Her iki oranları birbirine eşit olması dikkat çekicidir (Grafik 7). Arslan (2018) 1980 öncesine kadar tüketicilere “ne üretirsem alacak” anlayışıyla bakan, tüketicisine saygı duymayan ve kalite kaygısı taşımayan üreticiler sayesinde tüketicinin bilinçaltına “yerli malı kalitesizdir” düşüncesinin, kolayca silinmeyecek tarzda yerleştirildiğini belirtmektedir. Arslan çalışmasında yerli malların tercih edilmesi için fiyat, kalite ve marka üçgeninde yapılması gerekenlerin altını çizmektedir. Buna karşın Fettahlıoğlu ve Sümbül tarafından 2015 yılında tüketicilerin etnosentrik eğilimlerini ölçmek amacıyla gerçekleştirilen çalışma kapsamında tüketiciler “Türk halkı, ithal ürünler yerine her zaman Türk yapımı ürünler satın almalıdır” ifadesine % 40,3 oranla “Başka ülkelerin bizim ülkemiz aracılığı ile zengin olmasına izin vermek yerine Türkiye’de üretilmiş ürünleri satın almak gerekir” ifadesine ise % 40,8 oranla katılıyorum yanıtını vermişler ve yerli ürün kullanımını vurgulamışlardır.

Grafik 7. Tüketicilerin Yerli Malı Tercih Etme Durumu

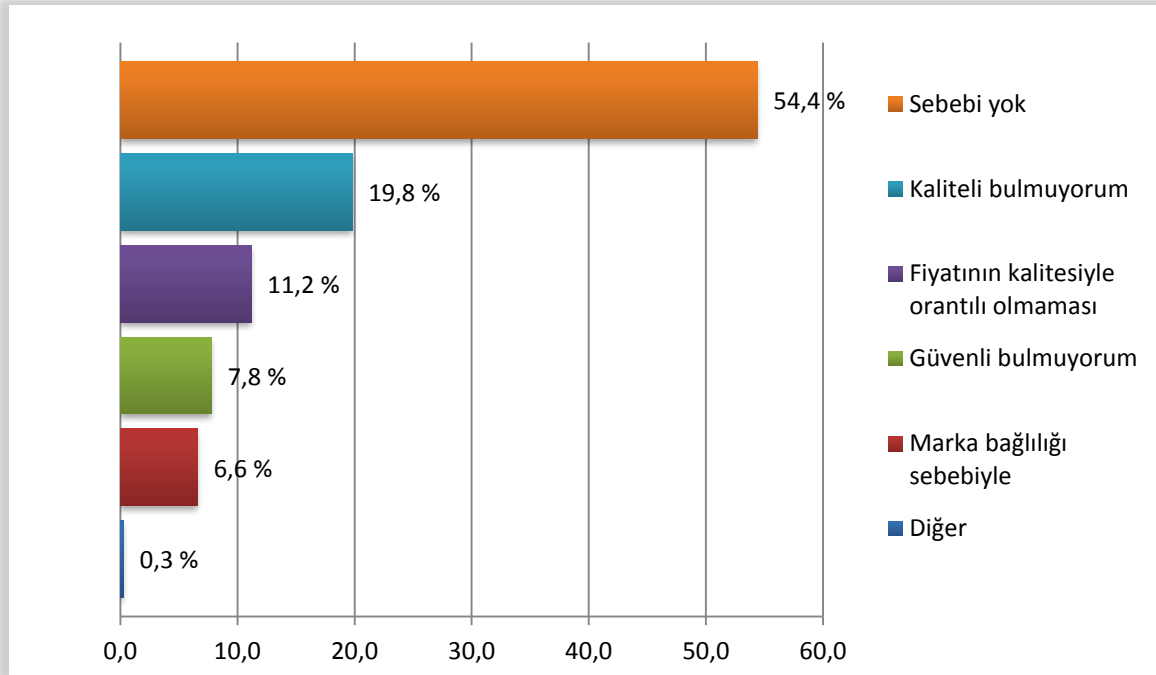
Yerli malı ürün tercih etme bilinç düzeylerine göre incelendiğinde, düşük bilinç düzeyinde (%65,0) ve orta bilinç düzeyindeki (%40,6) tüketicilerin büyük çoğunluğunun satın aldığı ürünün menşei dikkate almadığı görülmektedir. Yüksek bilinç düzeyinde ise yerli malını tercih eden tüketicilerin oranı %42,2 ile en yüksektir.

Grafik 8. Tüketicilerin Bilinç Düzeylerine Göre Yerli Malı Ürünleri Tercih Etme Durumu

Tüketicilerin %54,4'ü yerli ürünü tercih etmemeye ilgili herhangi bir neden belirtmezken, %19,8'i ise yerli ürünü kaliteli bulmadığını söylemiştir. Yerli ürünleri güvenli bulmadığını belirtenlerin oranı ise % 7,8'dir.

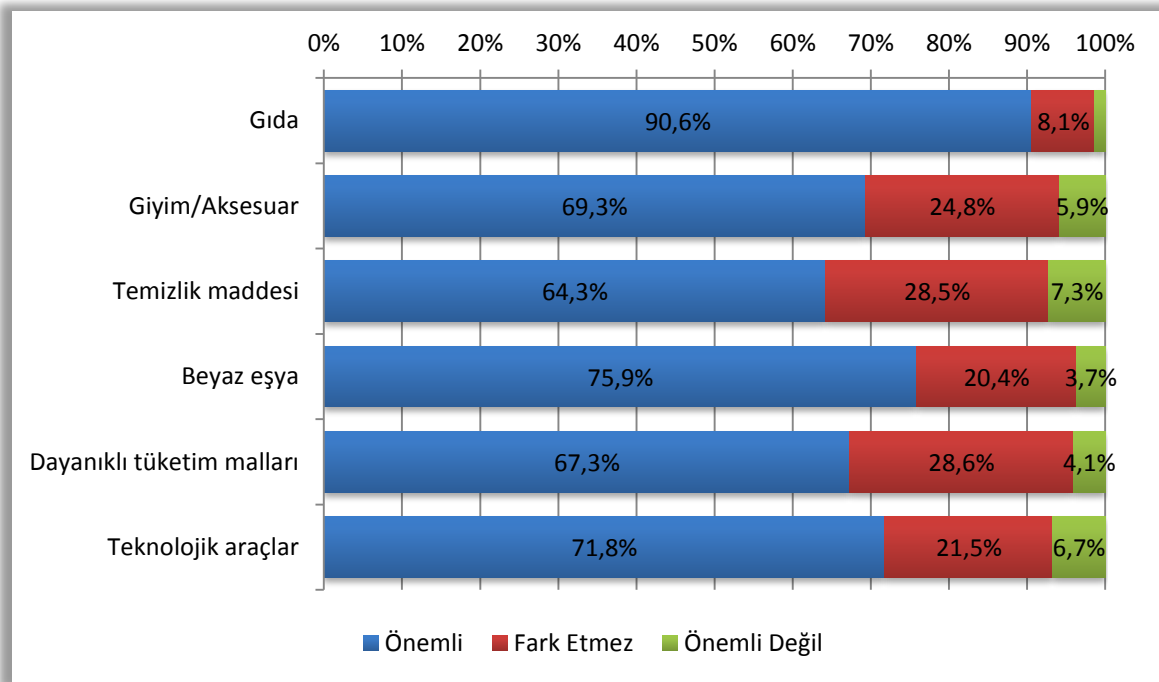
Grafik 9. Tüketicilerin Yerli ürün Tercih Etmeme Nedenleri

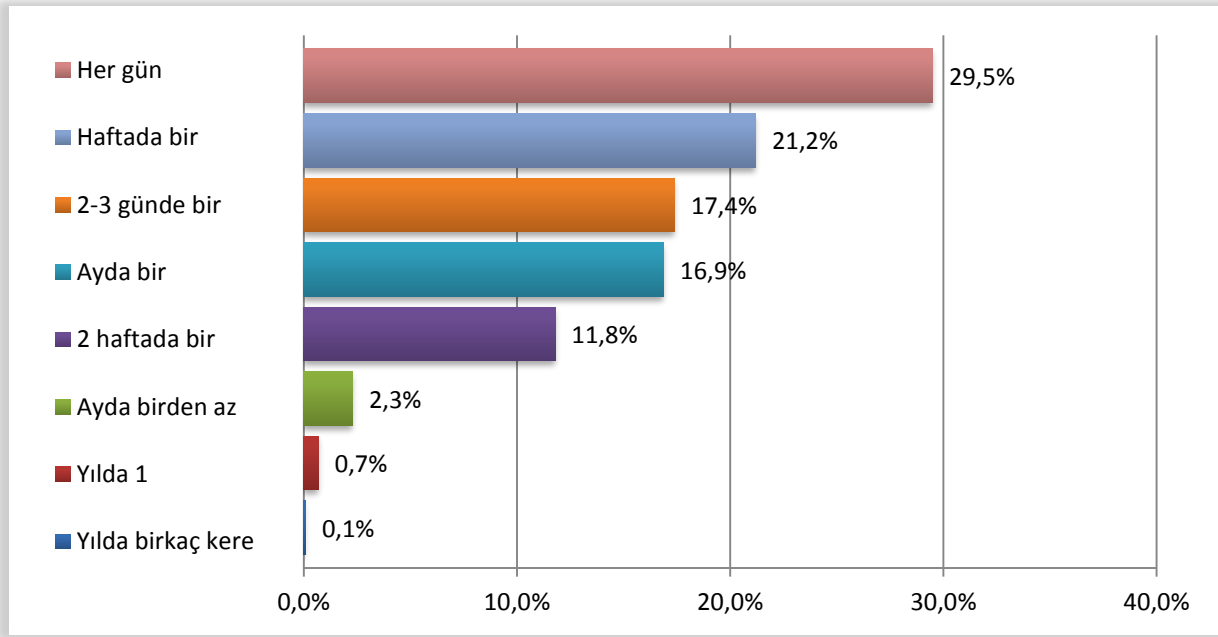
Araştırmaya göre tüketiciler açısından markanın en fazla önem taşıdığı ürün grubu gıdadır (%90,6). Bunu %75,9 ile beyaz eşya, %69,3 ile giyim/aksesuar takip etmektedir. Özkaya ve

Yıldız (2016) yaptıkları çalışmada gıda ürünlerinde markaya verilen önem ve eğitim düzeyini ilişkisini incelemişlerdir. Buna göre, lisansüstü eğitime sahip katılımcıların %80,0'ı gıda ürünlerini satın alma sürecinde markaya önem verirken okuryazar ve altı eğitim seviyesindeki katılımcıların ise sadece %41,2'si markaya önem vermektedir.

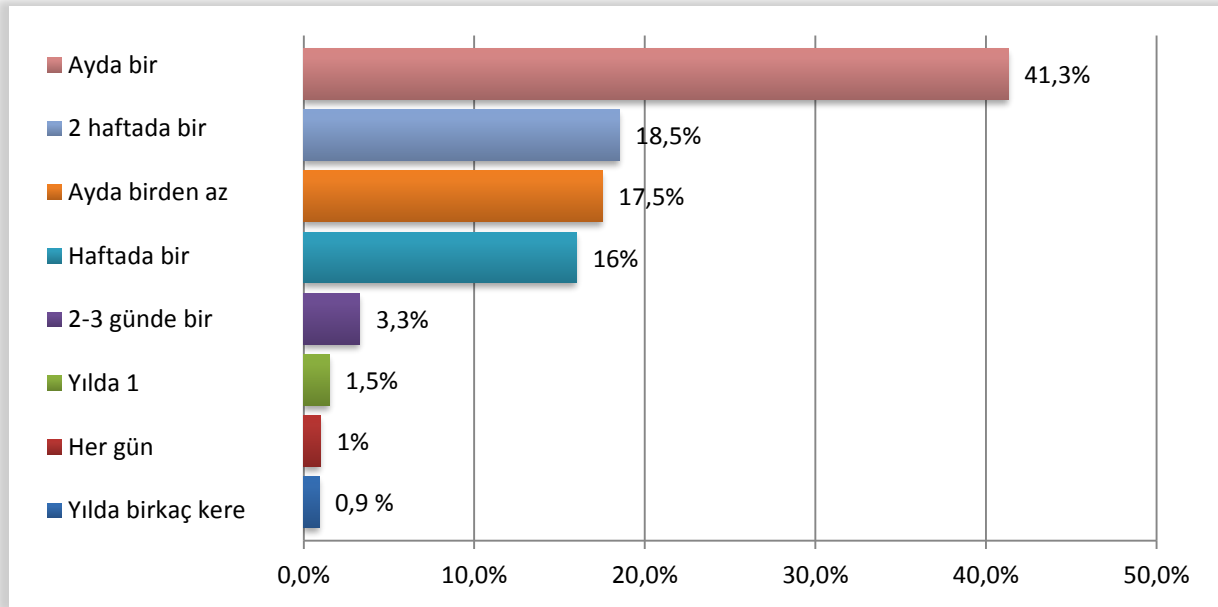
Grafik 10. Tüketiciler Açısından Markanın Önemli Olduğu Ürün Grupları

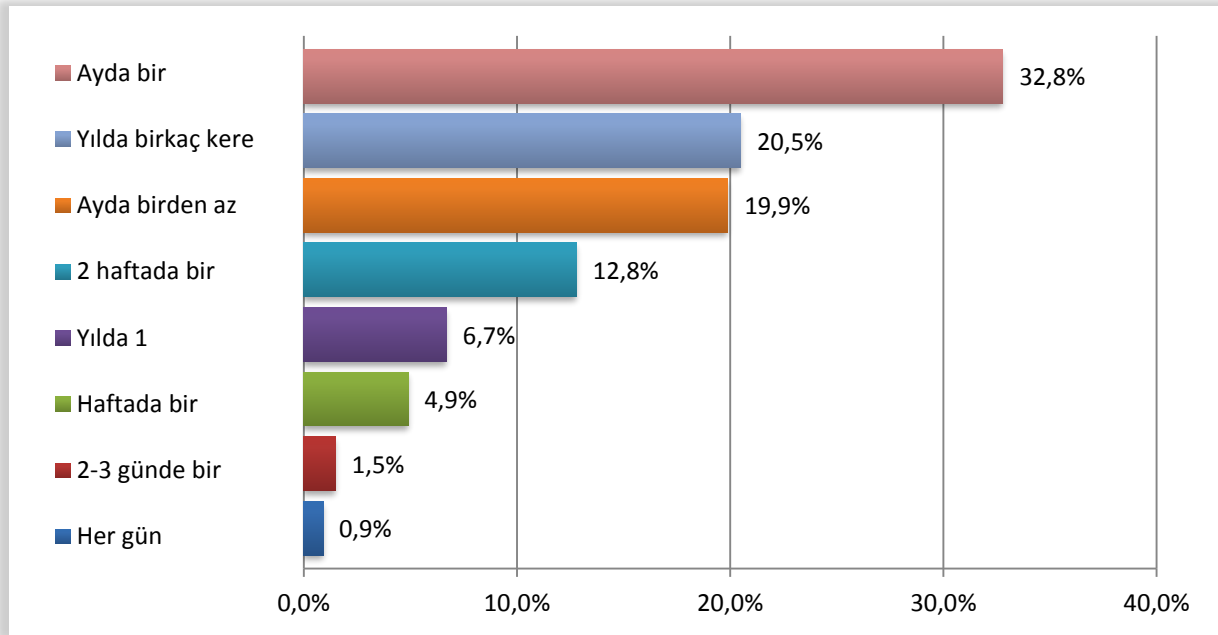
Tüketiciler gıda maddelerini günlük (%29,5) veya haftalık (%21,2) olarak satın almaktadır. Aylık satın alanların oranı sadece % 2,3'tür (Grafik 11). 2016 yılında İngiltere'de tüketicilerin satın alma alışkanlıklarını incelemek amacıyla gerçekleştirilen çalışma sonuçlarına göre ise tüketicilerin yarısı gıda alışverişini haftalık olarak yaptıklarını belirtmişlerdir. Günlük alışveriş yaptığını söyleyenlerin oranı % 15,0'dir.

Grafik 11. Tüketicilerin Gıda Maddelerini Satın Alma Sıklığı

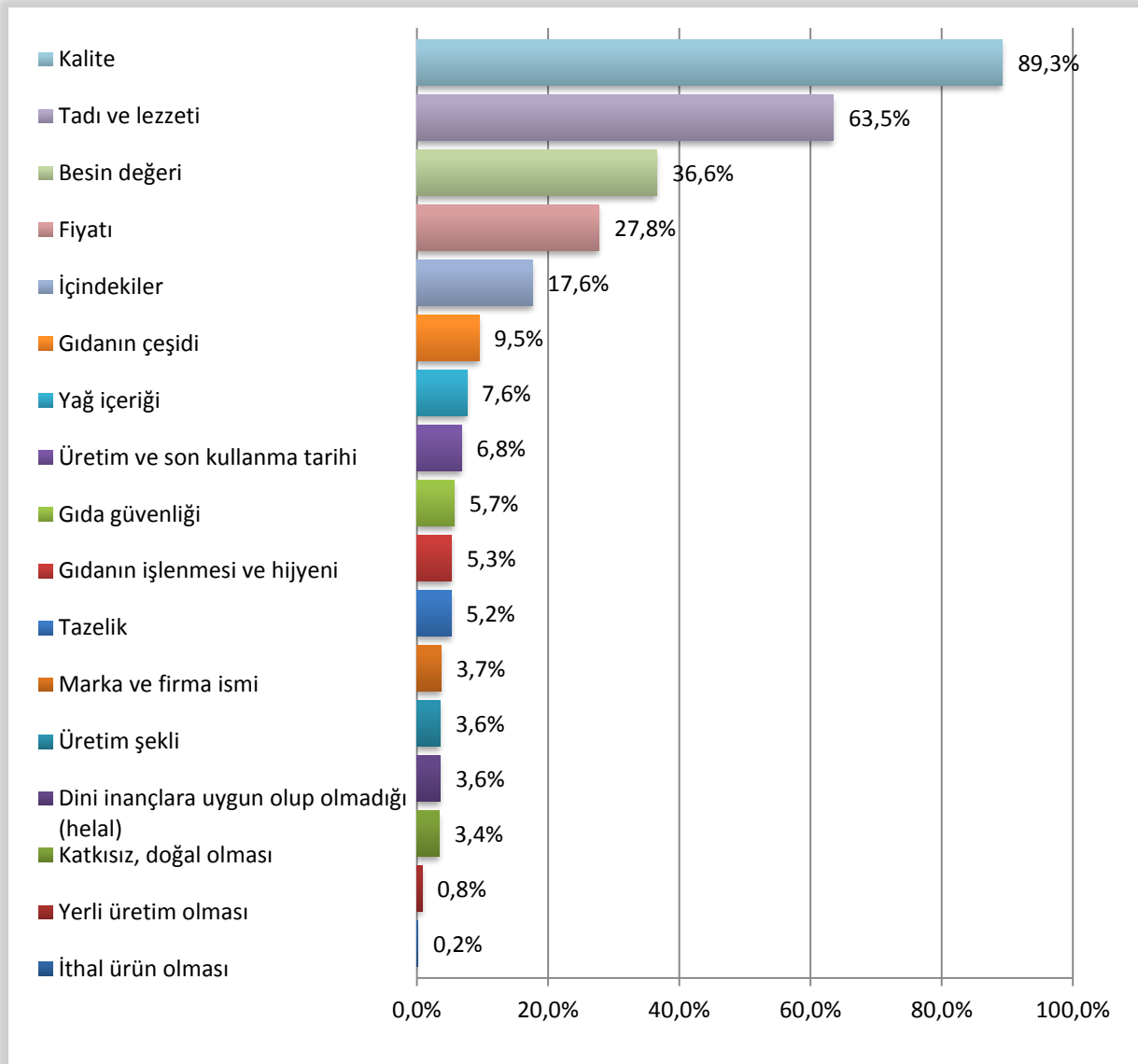
Tüketicilerin %58,8 i temizlik maddelerini ayda bir veya daha uzun dönemde satın almaktadır. Haftada bir satın alanların oranı sadece %16,0 dır.. (Grafik 12).

Grafik 12. Tüketicilerin Temizlik Maddelerini Satın Alma Sıklığı

Ayda bir giyim eşyası satın alan tüketicilerin oranı %32,8'dir. Bunu %20.50 ile yılda birkaç kez giyim eşyası satın alanlar izlemektedir (Grafik 13).

Grafik 131. Tüketicilerin Giyim Eşyası Satın Alma Sıklığı

Tüketicilerin gıda ürünlerinde aradıkları özelliklerin neler olduğu sorulduğunda verilen toplam yanıtlar incelendiğinde, %89,3 ile kaliteli olmasının önde geldiği bunu %63,5 ile lezzet ve %36,6 ile besin değeri ve %27,8 ile fiyat izlemektedir. Gıdanın güvenli olması yanıtı ise sadece %5,7'dir (Grafik 14).

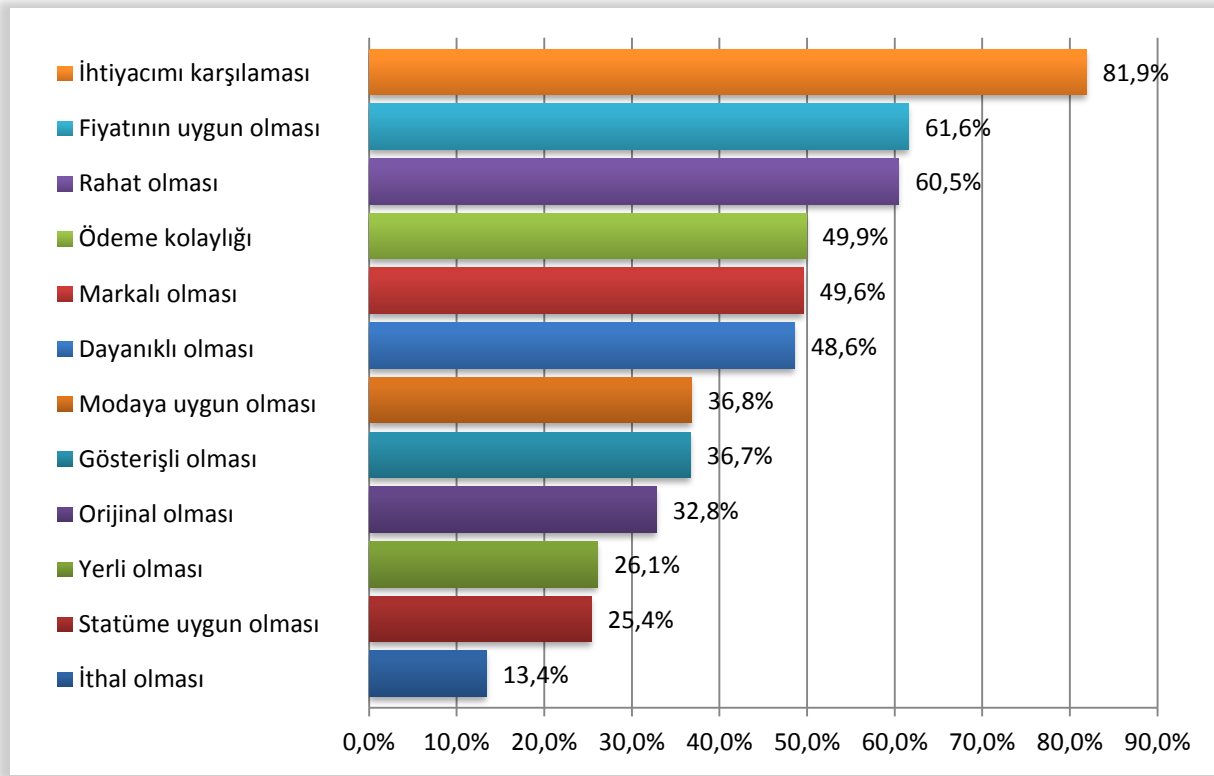
Grafik 14. Tüketicilerin Gıda Ürünlerinde Aradıkları Özellikler

Tüketicilerin bilinç düzeylerine göre gıda maddelerinde aradıkları özellikler incelendiğinde; tüm bilinç düzeylerinde öne çıkan özelliğin kalite olduğu, bunu sırasıyla tadı ve lezzeti, besin değeri ve içeriğinin izlediği görülmektedir.

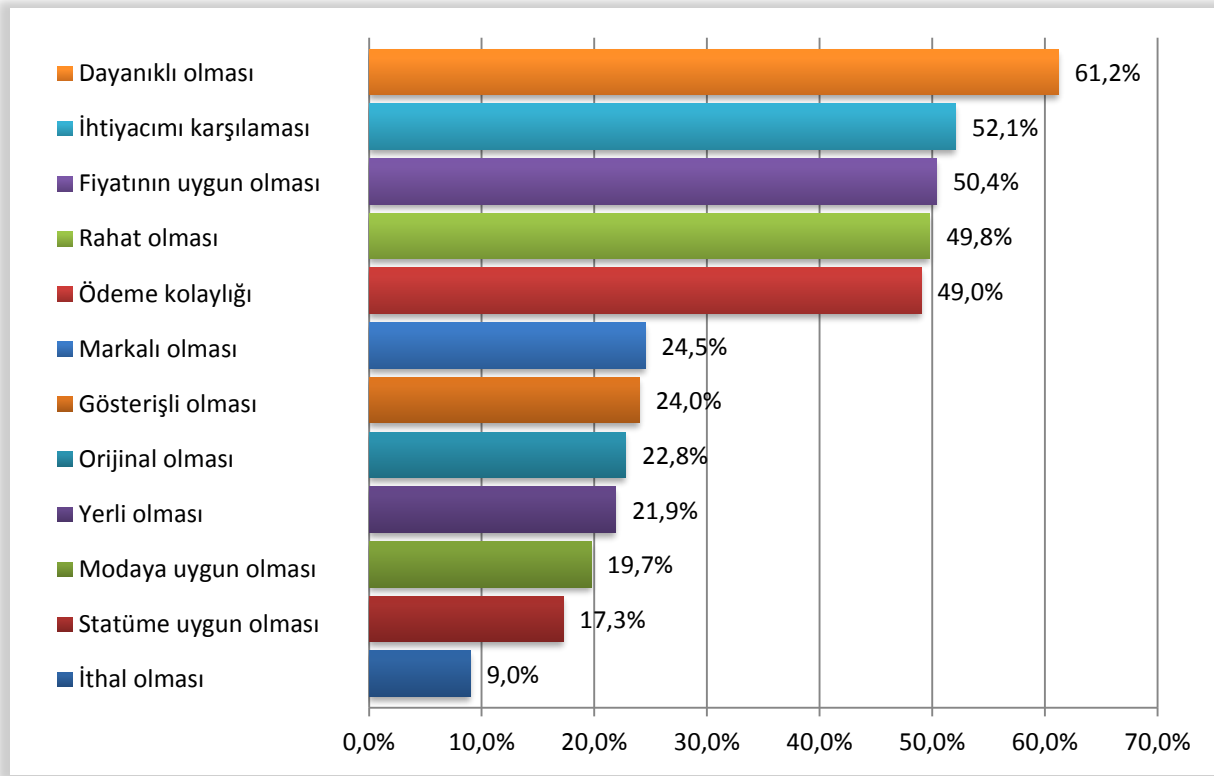
Tablo 2. Tüketicilerin Bilinç Düzeylerine Göre Gıda Ürünlerinde Aradıkları Özellikler

Düşük Bilinç Düzeyi: 20 Orta Bilinç Düzeyi: 1213 Yüksek Bilinç Düzeyi: 1009 Toplam: 2242	Bilinç Düzeyi					
	Düşük Bilinç Düzeyi		Orta Bilinç Düzeyi		Yüksek Bilinç Düzeyi	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kalite	18	90,0%	1044	86,1%	925	91,7%
Tadı ve lezzeti	13	65,0%	744	61,3%	667	66,1%
Besin değeri	8	40,0%	356	29,3%	456	45,2%
İçindekiler	2	10,0%	200	16,5%	192	19,0%
Yağ içeriği	3	15,0%	85	7,0%	81	8,0%
Gıdanın çeşidi	1	5,0%	151	12,4%	61	6,0%
Fiyatı	4	20,0%	383	31,6%	236	23,4%
Üretim şekli	1	5,0%	51	4,2%	29	2,9%
Gıda güvenliği	2	10,0%	62	5,1%	63	6,2%
Gıdanın işlenmesi ve hijyeni	0	0,0%	71	5,9%	47	4,7%
Marka ve firma ismi	1	5,0%	49	4,0%	34	3,4%
Üretim ve son kullanma tarihi	2	10,0%	96	7,9%	55	5,5%
Katkısız, doğal olması	0	0,0%	51	4,2%	25	2,5%
Tazelik	0	0,0%	76	6,3%	40	4,0%
Dini inançlara uygun olup olmadığı (helal)	0	0,0%	46	3,8%	34	3,4%
Yerli üretim olması	0	0,0%	8	,7%	10	1,0%
İthal ürün olması	0	0,0%	2	,2%	2	0,2%
Diğer	0	0,0%	1	,1%	0	0,0%

Tüketicilerin giyim eşyası seçimlerini etkileyen faktörlerle ilgili verilen yanıtlar incelendiğinde, %81,9 ile ihtiyacı karşılaması, %61,6 ile fiyatın uygunluğu %60,5 ile rahat olması %49,9 ile ödeme kolaylığı ve %49,6 ile markalı olması belirtilmiştir. (Grafik 15). Çetin tarafından (2016) Lefke ve Çanakkale'de üniversitede eğitim gören kız öğrencilerin giysi seçimlerinde etkili olan faktörleri ortaya çıkarmak amacıyla yapılan çalışma sonuçlarına göre öğrencilerin %40,7'sinin uygun fiyatlı olması, %35,4'ünün ödeme kolaylığı, %24,6'sının da giysi markasının uzun süre kullanılabilir olması nedeniyle satın aldığı görülmüştür. Giysinin beğenilen bir marka olması gerektiği düşüncesinin ise öğrenciler için %9,6 oranında etkili olduğu saptanmıştır.

Grafik 2. Tüketicilerin Giyim Eşyası Seçimini Etkileyen Faktörler

Tüketicilerin mobilya seçiminde en etkili olan faktörlerin başında ise %61,2 oranıyla dayanıklı olması belirtilmiştir. Bunu ihtiyacı karşılaması (%52,1), fiyatının uygun olması (%50,4) ve rahat olması (%49,8) yanıtları izlemektedir (Grafik 16). Korkut ve Kaval tarafından 2015 yılında gerçekleştirilen çalışmada ise tüketicilerin mobilya tercihlerinde en çok etkili olan faktörler satış sonrası yedek parçaların temininin kolay olması, mobilyanın dayanıklılığı, mobilyanın garanti süresinin uygunluğu, mobilyanın ekonomik ömrünün uygunluğu olarak sıralanmaktadır. İki çalışmada da öne çıkan özellik mobilyanın dayanıklı olmasıdır.

Grafik 16. Tüketicilerin Mobilya Seçimini Etkileyen Faktörler

SONUÇ

Tüketim bütün ekonomik faaliyetlerin tek amacı ve çözümüdür. (Keynes, 1936: 105). İktisadi aktivitelerin hemen hepsi varlığımızı sürdürebilme, kültürel ve sosyal ihtiyaçlarımızı karşılama amaçlı mal ve hizmetlerin üretimini sağlamak yani tüketim için gerçekleştirilir. Bu yüzden tüketim, iktisadi teorinin en önemli konuları arasındadır. Ayrıca tüketim harcamaları, GSMH'nin yaklaşık % 60- 80'ini oluşturduğundan, ülkelerin iktisadi politikaları oluşturulurken göz ardı edilemeyecek önemdeki büyüklüklerin başında gelir.

Günümüz tüketicisi sadece ürün satın alan değil, aynı zamanda iletişim ve ilişki kurulması gereken bireylere dönüşmüştür. Yani somut ürünün tüketim kavramındaki yeri azalmıştır, pazarlamadaki soyut kavramlar öne çıkmıştır. Küreselleşme ile birlikte perakende moda sektöründe artan rekabet, kalite ve fiyat odaklı üretim anlayışıyla beraber marka gibi unsurların da göz önüne alınmasını zorunlu kılmaktadır. Ürün ve ürün çeşitliliği arttıkça alışveriş kavramı ihtiyaç olmaktan çıkarak tüketicinin satın alma duygusunu tatmin etmek için bir eğlence aracına, boş zamanını hoşça geçirme ve deneyim aktivitesi olmaya başlamıştır.

Hanehalkı tüketimine yönelik yapılan araştırmalar, tüketici tercihlerinin belirlenmesinin yanı sıra gelecekteki talebin tahmin edilebilmesi açısından da önemlidir. Bu bakımdan tüketicilerin temel ihtiyaçlarını karşılayacakları ürünleri tüketirken yaşadıkları sorunların çözümü için oluşturulacak politikalar ve topluma ürün ve hizmet arzı sağlayanlar için de tüketicilerin değişen davranışları, eğilimleri ve tercihlerini saptamak için güncel bilimsel çalışmaların yapılması büyük önem arz etmektedir.

Bu çalışma da heterojen bir tüketici grubunun genel olarak alışverişe yaklaşımları ekseninde diğer demografik özelliklere göre alışveriş tarzlarının farklılık gösterip göstermediğini ölçmesi yönüyle önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Akat, Ö., Ç. Taşkın, ve A. Özdemir (2006). Uluslararası Alışveriş Merkezi Tüketicilerinin Satın Alma Davranışı: Bursa İlinde Bir Uygulama. Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 2, 13-30.

Arslan, T. V., Sezer, F. S., Isigicok, E. (2010). Magnetism Of Shopping Malls On Young Turkish Consumers. Young Consumers, 11 (3), 178-188.

Arslan, İ. K. (2018). The Importance and Effect of Domestic Goods Campaigns in Directing Consumer Preferences Against New Protectionist Tendencies. Journal of Current Researches on Business and Economics, 8 (2), 317-330.

Çetin, K. (2016) Kadın Tüketicilerin Giysi Satın Alma Davranışları ve Marka Bağımlılığı, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2(2), 22-40.

Farrag, D. A., El Sayed, I.M., Belk, R. W. (2010). Mall Shopping Motives and Activities: A Multimethod Approach. Journal of International Consumer Marketing, 22, 95-115.

Fettahlioğlu, H.S., Sünbül, M.B. (2015). Tüketici Etnosentrizmi ve Tüketici Husumetinin X,Y,Z Kuşakları Açısından İncelenmesi. International Journal of Academic Value Studies. 1 (1), 26-45.

Fisunoğlu, H.M., Şengül, S. (2011). Adana Kentsel Alanda Hanehalkı Tüketimi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 20(1), 251-266.

Hafstrom J.L. J.S Chae, Y.S. Chung (1992). Consumer Decision-Making Style: Comparison Between United States And Korean Young Consumers. The Journal of Consumer Affairs. 26(1), 146-158.

Jin, B., Kim, J. (2003). A Typology of Korean Discount Shoppers: Shopping Motives, Store Attributes and Outcomes. International Journal of Service Industry Management, 14 (4), 396-419

Kabadayi, S., Paksoy, B. (2016). A Segmentation Of Turkish Consumers Based On Their Motives To Visit Shopping Centres. The International Review of Retail, Distribution and Consumer Research, 26 (4), 456-476.

Kahvecioğlu, Y. (2004). Tüketim Toplumu, Çevresel Risk ve Türkiye. Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Karabaş, S. (2011). Organik Ürünlerin Pazarlamasında Üretici-Tüketici Davranışları ve Bu Davranışları Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi (Samsun İli Örneği). Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, Tokat.

Kesbiç, C.Y., Tandoğan, A. (2016). Büyükşehir Manisa İli Hane halklarının Tüketim Harcamaları ve Gelir Harcama Analizi: Manisa İli Tüketici Profili. Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 53 (616), 23-38.

Keynes, J.M. (1936). General Theory of Employment Interest and Money, McMillan Co Ltd, London.

Kızılaslan, N , Kızılaslan, H . (2008). Tüketicilerin Satın Aldıkları Gıda Maddeleri İle İlgili Bilgi Düzeyleri ve Tutumları (Tokat İli Örneği). Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 22 (2) , 67-74 .

Mucuk, İ. (1999). *Pazarlama İlkeleri*. 11. Basım, İstanbul: Türkmen Kitabevi.

Odabaşı, Y., Barış, G. (2003). *Tüketici Davranışları*, İstanbul: Media Cat Yayınları.

Özçelik, Ö. (2016). Türk İktisat Tarihi, İkinci Baskı, Kütahya: Academia Yayınevi.

Durlu-Özkaya, F., Ayyıldız, S. (2016). Tüketicilerin Gıda Ürünlerini Satın Alma Davranışları ve Alışkanlıklarını Etkilemede Markanın Önemi; Giresun İli Örneği, Balıkesir Üniversitesi Gastronomi Kongresi, 487-504.

Salsify Consumer Research (2018). Why Product Experiences are What Win Consumer Trust in the Digital Age. <https://www.salsify.com/.../2018-consumer-research-report>, [Erişim tarihi: Eylül, 2018]

TÜİK (2018). Hanehalkı Tüketim Harcaması. <http://tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30584>, [Erişim Tarihi: Aralık, 2019].

Türk, Z. (2018). Tüketici Etnosentrizmi ile Satın Alma Tarzları Arasındaki İlişkiye Yönelik Bir Araştırma. BMJ, (2018), 6(4): 1118-1140 doi: <http://dx.doi.org/10.15295/bmij.v6i4.328>

Uğur, A. Gök, Y., Uğur, G. H. (2014). Impact of Socio-cultural and Economic Factors on Vegetable Consumption Behaviours: Case of Giresun Province, Turkey, Food Science and Technology, 34 (4), 688-693.

Yazıcı, A.R., Demircan, V. (2018). Hanehalkı Gıda Tüketim Talebi ve Tüketici Davranışlarının Analizi: Isparta İli Örneği. Akademik Gıda, 16(4), 411-421.

Yükselen, C. (2006). Pazarlama: İlkeler-Yönetim. Ankara: Detay Yayıncılık.

YENİ BİR KİŞİSEL KAZANÇ TÜRÜ OLARAK ATATÜRK BENZERLİĞİ İLE GELİR ELDE ETMEK SERBEST MESLEK FAALİYETİ KAPSAMINDA MIDIR?

Dr. Öğr. Üyesi Cahit ŞANVER

Sakarya Üniversitesi

ÖZET

Gelir vergisinin konusuna kişisel olarak elde edilen gelirler girmektedir. Bu gelirler; ticari, zirai ve serbest meslek kazançları gibi kazançlardır. Serbest meslek kazançları; Gelir Vergisi Kanununda, sermayeden ziyade şahsi mesaiye, ilmi ve mesleki bilgiye dayanan ve ticari mahiyette olmayan faaliyetler şeklinde tanımlanmaktadır. Son yıllarda Atatürk'e benzerliği ile tanınan şahsiyetlerin bu benzerliklerini kullanarak kamuoyunda ilgi çekerek gelir elde ettikleri görülmektedir. Elde edilen bu gelir, bir işverene bağlı olarak çalışma özelliği göstermediği için ücretler sınıfına dahil olmayacaktır. Bu yolla elde edilen gelirin kişisel bir gelir olması, sermayeden ziyade şahsi mesaiye dayanması, kendi hesabına yapılıyor olması ve ticari mahiyette olmaması gibi nedenlerle serbest meslek kazancı olarak değerlendirilerek vergilendirilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Vergi, Türk vergi sistemi, Gelir vergisi, Serbest meslek kazancı.

ABSTRACT

AS A NEW PERSONAL GAIN TYPE DOES IT OBTAIN INCOME TO ATATURK WITH SIMILARITY IN THE SCOPE OF FREE PROFESSIONAL ACTIVITY?

Personal income is the subject of income tax. These revenues; commercial, agricultural and self-employment. Self-employment gains; It is defined in the Income Tax Law as non-commercial activities based on personal work, scientific and professional knowledge rather than capital. In recent years, it is seen that the personalities known for their resemblance to Atatürk have gained income by attracting interest in the public by using these similarities. This income will not be included in the wages class as it does not have the ability to work under an employer. The income obtained in this way is a personal income, should be based on personal work rather than capital, be made on its own account, and be taxed as self-employment earnings.

Keywords: Tax, Turkish tax system, Income tax, Self-employment earnings.

GİRİŞ

Gelir vergisinin konusunu oluşturan gelir kavramı, dar ve geniş anlamda uygulanmaktadır. Ülkemizde dar tanım benimsenmiştir. Dar tanıma yani kaynak teorisine göre gelir kavramı üretim faaliyetine katılan üretim faktörlerinin üretimden aldıkları pay olmaktadır. Geniş tanım içerisine ise ister üretim faktörlerine dayansın ister dayanmasın, kişinin servetinde artış yapan ve tüketimine giden tüm kazan kalemleri gelir olarak kabul edilmektedir. Gelir vergisi kanununa göre gelir vergisinin unsurları yedi başlık altında toplanmıştır. Bunlar; ticari

kazançlar, zirai kazançlar, serbest meslek kazançları, ücretler, gayrimenkul sermaye iradı, menkul sermaye iradı ve diğer kazanç ve iratlardan oluşmaktadır. Bu unsurlardan gerçek usule tabi olanlar yani defter tutan mükellefler ilk üçüdür. Bunun dışındakiler ya stopaj ile vergilendirilmekte ya da sadece beyanname vermek yoluyla vergilendirilmektedirler. Telif kazançları dışındaki diğer serbest meslek kazançları gerçek usule tabi olarak defter tutma yükümlülüğü bulunan kazançlardandır (Pehlivan, 2018, s. 226-227).

Serbest Meslek Faaliyeti ve Kazancı

Serbest meslek kazançları; 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununun (GVK) 65. Maddesinde tanımlanmaktadır (GVK. Md. 65). Buna göre serbest meslek kazancı, sermayeden ziyade şahsi mesaiye (çalışmaya) ilmi ve mesleki bilgiye veya uzmanlığa dayanan ve ticari mahiyette olmayan işlerin işverene tabi olmaksızın şahsi sorumluluk altında kendi adına ve hesabına yapılması şeklinde tanımlanmaktadır. Bu Kanunun 66'ncı maddesinde sayılan ve serbest meslek faaliyetini kendi nam ve hesabına, mutad meslek halinde ifa eden; avukat, doktor, diş hekimi, veteriner hekim, mimar, mühendis, müşavir, serbest muhasebeci mali müşavir, yeminli mali müşavir, danışman, ressam, yazar, bestekar, kimyager, noter, öğretmen, artist, menajer, senarist, yönetmen, ebe, sünnetçi, arzuhalci, rehber ve sağlık memuru vb. kişiler serbest meslek erbabı olarak kabul edilmektedir (GİB, 2019, s. 1).

Söz konusu faaliyetin serbest meslek faaliyeti kapsamında oluşabilmesi için;

- Sermayeden ziyade şahsi mesaiye, ilmi veya mesleki bilgiye veya ihtisasa dayanması,
- Ticari mahiyette olmaması,
- İşverene tabi olmaksızın şahsi sorumluluk altında kendi nam ve hesabına yapılması,
- Faaliyetin devamlılık göstermesi,

Serbest meslek faaliyetinde ise ticari kazançtan farklı olarak sermaye değil şahsi mesai, ilmi veya mesleki bilgi ya da ihtisas ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla, bir faaliyetin serbest meslek faaliyeti olduğundan söz edilebilmesi için yalnızca emeğe dayanan bir organizasyonun varlığı yeterli bulunmamakta, emeğe dayalı olmasının yanı sıra geliri doğuran bu emeğin, ilmi ya da mesleki bilgi veya ihtisasa da dayalı olması gerekmektedir.

Serbest meslek erbabının tanımında da anlaşılabacağı üzere açıklanan unsurların bir taraftan serbest meslek kazancı ile ticari kazanç, öte yandan serbest meslek kazancı ile ücret ilişkisinin sınırlarını belirlemektedir. Ayrıca, faaliyetin devamlı olması özelliği de serbest meslek faaliyetini, arızı olarak yapılan serbest meslek faaliyetinden ayırmaktadır. Gelir Vergisi Kanununun 61 inci maddesinde, “Ücret, işverene tabi ve belirli bir işyerine bağlı olarak çalışanlara hizmet karşılığı verilen para ve ayınlar ile sağlanan ve para ile temsil edilebilen menfaatlerdir” şeklinde tanımlanmıştır. Bu açıklamalardan anlaşılabacağı üzere gerek ücret gerek serbest meslek kazancı emeğe dayanan gelir unsurlarıdır. Serbest meslek kazançlarında emek; bir işverene tabi olmaksızın, şahsi sorumluluk altında kendi nam ve hesabına

değerlendirilmektedir. Bir işverene tabi ve belirli bir işyerine bağlı olarak çalışılması halinde ise elde edilen gelir ücrettir (Özdemir, 2019).

221 Seri Nolu Gelir Vergisi Genel Tebliği'nin "Serbest Meslek Faaliyeti-Serbest Meslek Erbabı" başlıklı 1'inci bölümünün 11'inci paragrafında, serbest meslek faaliyetinin yanında başka bir iş veya görev ile devamlı olarak uğraşılmasının bu vasfı değiştirmeyeceği, serbest meslek erbabı olan bir kimsenin aynı zamanda ticari kazanç sahibi veya ücretli de olabileceği, bu durumun onun serbest meslek erbabı olma niteliğini değiştirmeyeceği belirtilmektedir (221 Seri Nolu Gelir Vergisi Genel Tebliği).

Serbest Meslek Kazançlarında Vergilendirme

Serbest meslek kazancının tespiti Gelir Vergisi Kanunu'nun 67. maddesinde açıklanmıştır. Bilindiği üzere birinci fıkrasında; *"Serbest meslek kazancı bir hesap dönemi içinde serbest meslek faaliyeti karşılığı olarak tahsil edilen para ve ayınlar ve diğer suretlerle sağlanan ve para ile temsil edilebilen menfaatlerden bu faaliyet dolayısıyla yapılan giderler indirildikten sonra kalan farktır."* hükmüne yer verilmiştir (GVK, md. 67).

Serbest meslek kazançlarının vergilendirilmesi ile ilgili düzenlemeler Gelir Vergisi Kanununun 67 ve 68 inci maddelerinde yapılmıştır. Serbest meslek kazancının tespitini düzenleyen 67 nci maddede; serbest meslek kazancının, bir hesap dönemi içinde serbest meslek faaliyeti karşılığı olarak tahsil edilen para ve ayınlar ile diğer suretlerle sağlanan ve para ile temsil edilebilen menfaatlerden, bu faaliyet dolayısıyla yapılan giderler indirildikten sonra kalan fark olduğu hükme bağlanmış ve kazancın Vergi Usul Kanunu hükümlerine göre tutulan serbest meslek kazanç defterine istinaden tespit edileceği belirlenmiştir. Serbest meslek kazancının tespitinde hasılatlardan indirilecek giderler ise 68 inci maddede sayılmıştır (GVK, md. 67-68). Buna göre serbest meslek erbabı, serbest meslek kazanç defteri tutarlar, hasılatlarını ve 68 inci maddede sayılan giderleri indirmek suretiyle vergilendirilirler.

Ancak bazı serbest meslek erbabı stopaj yoluyla vergilendirilmektedir. Gelir Vergisi Kanununun 94 üncü maddesinin birinci fıkrasında vergi stopajı yapmak zorunda olanlar belirtilmiş, aynı fıkranın 2 numaralı bendinde yaptıkları serbest meslek işleri dolayısıyla bu işleri icra edenlere yapılan ödemelerden gelir vergisi stopajı yapılacağı hükme bağlanmıştır. Stopaj oranı; 18 inci madde kapsamına giren serbest meslek işlerinde %17, diğerlerinde % 20 olarak belirlenmiştir. Stopaj uygulamasında serbest meslek kazancının devamlı veya arızî nitelikte olmasının herhangi bir önemi bulunmamaktadır. Serbest meslek erbabı mesleğini bir işyeri açmaksızın yürütmesi halinde bu faaliyeti arızî kazanç olarak değerlendirilecektir (GİB, 2019, s. 5-6). Arızî olarak yapılan serbest meslek erbabının elde ettiği kazancı eğer stopaj yolu ile vergilendirilmişse bu vergileme nihai vergileme olacak, eğer stopaj ile vergilendirilmemiş ise elde edilen bu kazancı istisna miktarı düşüldükten sonra gelir vergisi beyannamesi ile beyan edilecektir.

Yeni Bir Serbest Meslek

Toplumda Atatürk'e benzerliği ile tanınan şahsiyetlerin bu benzerliklerini kullanarak kamuoyunda ilgi çekmektedir. Bu ilgi daha sonraki aşamada gelir elde etmeye kadar gitmektedir. Bunun örnekleri medyaya da yansımıştır.

Bir medya kuruluşu haberi internet sayfasından aynen şu başlık ile vermiştir; "Atatürk'e benzerlik yeni bir kazanç kapısına dönüştü" (NTV, 2019).

Haberin devamında ise; "Son 10 Kasım ve öncesindeki 29 Ekim kutlamalarında Atatürk'e benzeyen bazı kişilerin para karşılığı bayram kutlamalarına, etkinliklere hatta düğünlere katılması tartışma konusu oldu.

Sosyal medyada bu durum "Ulu Önder'in aziz hatırasına saygısızlık" olarak nitelendiriliyor. Aralarında "En çok ben benziyorum" kavgası olan bu kişiler ise "Biz Ata'yı yeni nesillere anlatıyoruz" diyerek kendilerini savunuyor" denilmektedir. Benzer haberler ayrıca birçok medya kuruluşunda da yer almıştır.

Bu haberlerden de anlaşılacağı üzere, bazı kişiler bu benzerliklerini kullanarak gelir elde etmektedirler. Bu kapsamda elde edilen gelirin kişisel bir gelir olduğu ve vergilendirilmesi gerektiği açıktır. Ancak bu gelir türünün gelir vergisi unsurlarından hangisine tabi olacağı ve ne şekilde vergilendirileceği önem arz etmektedir.

Ünlü Kişilere Benzerlik Yolu ile Elde Edilen Kazançların Vergilendirilmesi

Gelir vergisinin unsurlarından birisi olan Serbest meslek kazançlarının özellikleri değerlendirildiğinde bu tür kazançların serbest meslek kazancı olacağı düşünülmektedir. Şöyle ki; yasada serbest meslek kazançlarının üç belirgin özelliği sayılmaktadır. Bunlar; sermayeden daha ziyade mesleki bilgi, deneyim, tecrübe, yetenek ve sanatsal faaliyete dayanması, Sermayenin ön planda olmaması ve bu faaliyetlerin kendi hesabına yapılıyor olmasıdır. Gelir Vergisi Kanununun "Ücretin Tarifi" başlıklı 61 inci maddesinde; "Ücret, işverene tabi ve belirli bir işyerine bağlı olarak çalışanlara hizmet karşılığı verilen para ve ayınlar ile sağlanan ve para ile temsil edilebilen menfaatlerdir. Ücretin ödenek, tazminat, kasa tazminatı (Mali sorumluluk tazminatı), tahsisat, zam, avans, aidat, huzur hakkı, prim, ikramiye, gider karşılığı veya başka adlar altında ödenmiş olması veya bir ortaklık münasebeti niteliğinde olmamak şartı ile kazancın belli bir yüzdesi şeklinde tayin edilmiş bulunması onun mahiyetini değiştirmez." hükmü yer almaktadır (GVK, md. 61).

Bir gelirin ücret sayılabilmesi için kanuna göre bunun bir işverene bağlı ve gelirin emeğin karşılığı olarak elde edilmiş olması gerekmektedir. Bu durumda ünlü kişilere benzerlik yolu ile

kazanç elde edenler eğer bir işletmenin kayıtlı çalışanı ise o takdirde elde ettikleri kazançları ücret olacaktır ve artan oranlı bir şekilde gelir vergisi stopajına tabi olacaklardır. Ancak bu tür faaliyetleri yapanların kayıtlı olarak bir işyerinde sürekli çalışmaları pek söz konusu değildir. Ayrıca bu faaliyeti yaparak gelir elde edenlerin elde ettikleri gelir bir nevi televizyon dizisi ya da sinema filmi oyunculuğuna benzetilebilir ki, bu durumda sanatçıların faaliyetine yakın olduğu düşünülmektedir. Zira bu fiziki benzerliklerini kullanarak bir sanat, sunum ya da gösteri icra etmektedirler. Bu kişilerin yaptıkları faaliyet telif kazançları istisnası kapsamında da yer almayacaktır.

TV dizisi veya filmlere altyazı veya dublaj çevirisi işi ile elde edilen gelirin vergilendirilmesi ile ilgili olarak; 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununun 65 inci maddesinde, “Her türlü serbest meslek faaliyetinden doğan kazançlar serbest meslek kazancıdır. Serbest meslek faaliyeti; sermayeden ziyade şahsi mesaiye, ilmi veya mesleki bilgiye veya ihtisasa dayanan ve ticari mahiyette olmayan işlerin işverene tabi olmaksızın şahsi sorumluluk altında kendi nam ve hesabına yapılmasıdır” denilmektedir.

Aynı Kanunun 18 inci maddesinin birinci fıkrasında, “Müellif, mütercim, heykeltıraş, hattat, ressam, bestekâr, bilgisayar programcısı ve mucitlerin ve bunların kanuni mirasçılarının şiir, hikaye, roman, makale, bilimsel araştırma ve incelemeleri, bilgisayar yazılımı, röportaj, karikatür, fotoğraf, film, video band, radyo ve televizyon senaryo ve oyunu gibi eserlerini gazete, dergi, bilgisayar ve internet ortamı, radyo, televizyon ve videoda yayınlamak veya kitap, CD, disket, resim, heykel ve nota halindeki eserleri ile ihtira beratlarını satmak veya bunlar üzerindeki mevcut haklarını devir ve temlik etmek veya kiralamak suretiyle elde ettikleri hâsılat Gelir Vergisinden müstesnadır” hükmü yer almıştır (Maliye, 2019).

Bu hükümlere göre, dizi ve filmlere altyazı ve dublaj çevirisi işi Gelir Vergisi Kanununun 65 inci maddesi uyarınca serbest meslek kazancı olmakla birlikte, söz konusu işin Kanunun 18 inci maddesinde yer alan eser gruplarından hiç birinin kapsamında değerlendirilmesi mümkün bulunmadığından, bu işler nedeniyle söz konusu maddede yer alan istisnadan faydalanılması mümkün bulunmamaktadır. Dolayısıyla, bu faaliyetten elde edilen serbest meslek kazancının gerçek usulde vergilendirilmesi gerekmektedir (İstanbul Vergi Dairesi Başkanlığı, 2010).

Diğer yandan serbest meslek erbabının, 213 sayılı Vergi Usul Kanununun 153 üncü maddesi uyarınca işe başlamayı vergi dairesine bildirme, 172 ve 210 uncu maddeleri uyarınca serbest meslek kazanç defteri tutma, 236 ncı maddesi uyarınca da mesleki faaliyetlerine ilişkin her türlü tahsilâtları için serbest meslek makbuzu düzenleme mecburiyeti bulunmaktadır. Ayrıca, Gelir Vergisi Kanununun 94 üncü maddesinin birinci fıkrasının 2 nci bendinde, yaptıkları serbest meslek işleri dolayısıyla bu işleri icra edenlere yapılan ödemelerden (noterlere serbest meslek faaliyetlerinden dolayı yapılan ödemeler hariç); % 20 oranında kesinti yapılacağı belirtilmiştir.

Buna göre, dizi ve filmlere altyazı ve dublaj çeviri hizmetinin Gelir Vergisi Kanununun 94 üncü maddesinin birinci fıkrasında sayılan kişilere yapılması halinde, sanatçıya yapılacak bu ödemelerden % 20 oranında gelir vergisi kesintisi yapılması gerekmektedir.

Ses, yorum, dublaj, reklam dizi sinema oyunculuğu ve gösteri sanatları gelir vergisi açısından benzerlik göstermektedir. Bu durumda dublaj ve gösteri sanatlarını kendi hesabına icra edenler serbest meslek kazancı kapsamında değerlendirildiği gibi, ünlü kişilere benzerliğini kullanarak gösteri sanatı icra edenler de gelir vergisi açısından aynı durumda olacaklardır (Özdemir, Sanatçıların Vergi Tepkisi, 2019).

Ünlü kişilere benzerliğini kullanarak gösteri sanatını icra edenler, bu işi sürekli olarak yapmaları halinde deftere tabi olacaklardır. Süreklilik, işyeri/dükkan açılarak, tabela asılarak, ilan verilerek ya da meslek odasına kayıt yapılarak belirginleşmektedir. Ayrıca mevzuatta işyeri açmasalar da sanatçıların bu tür kazançta sahip oldukları, defter tutmak zorunda oldukları ve ilaveten gerçek usule tabi işletmelere iş yaptıklarında stopaj ile vergilendirileceği öngörülmektedir. Bu çerçevede, söz konusu durumda önemli şahsiyetlere benzerlikleri ile dikkat çeken kişilerin bu benzerliklerini kullanarak eğlence mekanları, restoran, düğün, tiyatro gibi yerlerde gösteri yapmaları, bulunmaları, sunum ya da konuşma yapmaları karşılığında elde ettikleri kazanç bireysel gelir olup serbest meslek kazancı unsuru üzerinden gelir vergisine tabi olacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda söz konusu kişi ya da kişiler bu faaliyetlerini sürekli olarak yapmaları halinde serbest meslek kazanç defteri tutmakla yükümlüdürler. Sürekli olarak yapılırsa veya yapılmıyorsa da bu kapsamda elde ettikleri gelirleri Gelir Vergisi Kanununun 94 üncü maddesi uyarınca gelir vergisi stopajına tabi olacaklardır. Stopaj oranı ise konser veren sanatçılar için yapılan stopaj oranı olan % 20 üzerinden olması gerektiği düşünülmektedir.

SONUÇ

Ünlü kişilere benzerliğini kullanarak gösteri sanatını icra edenler, bu işi sürekli olarak yapmaları halinde deftere tabi olacaklardır. Gerçek kişilerin bu benzerliklerini kullanarak eğlence mekanları, restoran, düğün, tiyatro gibi yerlerde gösteri yapmaları, bulunmaları, sunum ya da konuşma yapmaları karşılığında elde ettikleri kazanç bireysel gelir olup serbest meslek kazancı unsuru üzerinden gelir vergisine tabi olacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda söz konusu kişi ya da kişiler bu faaliyetlerini sürekli olarak yapmaları halinde serbest meslek kazanç defteri tutmakla yükümlüdürler. Sürekli olarak yapılırsa veya yapılmıyorsa da bu kapsamda elde ettikleri gelirleri Gelir Vergisi Kanununun 94 üncü maddesi uyarınca gelir vergisi stopajına tabi olacaklardır. Stopaj oranı ise konser veren sanatçılar için yapılan stopaj oranı olan % 20 üzerinden olması gerektiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu, www.mevzuat.gov.tr

221 Seri Nolu Gelir Vergisi Genel Tebliği, <https://www.gib.gov.tr/node/87394>

- GİB, (2019). *Serbest Meslek Kazancı Elde Eden Mükellefler İçin Vergi Rehberi*. Ankara: GİB, Mali Hizmetler Daire Başkanlığı.
- İstanbul Vergi Dairesi Başkanlığı, 05.11.2010 tarih ve B.07.1.GİB.4.34.16.01-GVK 18-488 sayılı Özelge
- Maliye, A. (2019, 12 13). *Sanatçıların Vergi Tepkisi*. Alo Maliye: http://www.alomaliye.com/2016/02/25/sanaticilarin-vergi-tepkisi/#_ftn8 adresinden alındı.
- NTV. (2019, 12 5). *Atatürk'e benzerlik yeni bir kazanç kapısına dönüştü*. NTV Haber: <https://www.ntv.com.tr/yasam/ataturke-benzerlik-yeni-bir-kazanc-kapisina-donustu,dovsuHtOHkqm3sQwU93bCw> adresinden alındı.
- Özdemir, M. (2019, 12 12). *Sanatçıların Vergi Tepkisi*. Alomaliye: <http://www.alomaliye.com/2016/02/25/sanaticilarin-vergi-tepkisi/> adresinden alındı.
- Özdemir, M. (2019, 12 8). *Serbest Meslek Faaliyeti Kapsamında Sanatçılık*. Alomaliye: <http://www.alomaliye.com/2014/03/11/serbest-meslek-faaliyeti-kapsaminda-sanatcilik/> adresinden alındı.
- Pehlivan, O. (2018). *Vergi Hukuku*. Trabzon: Celepler Matbaacılık.

YETİŞKİNLERİN EĞİTİM İSTEMLERİ ÜZERİNDE BELİRLEYİCİ OLAN DEĞİŞKENLER

THE VARIABLES THAT DETERMINE THE EDUCATIONAL DEMAND OF ADULTS

Prof. Dr. Hüseyin YOLCU

Kastamonu Üniversitesi

ÖZET

Eğitim istemi; bireylerin belli bir konuyla ilgili olarak örgün ve yaygın eğitim kurumlarına devam edebilme olanağıdır. Bununla birlikte, alanyazında yapılan çalışmaların hemen hemen hepsi yetişkinlerden ziyade, genç öğrenenlerin eğitim istemi üzerinde yoğunlaşmıştır. Ancak, genç öğrenenlerle yetişkinlerin eğitim istemleri üzerinde belirleyici olan değişkenler az ya da çok birbirinden farklılaşması kaçınılmazdır. Bunun en belirgin yönlerinden biri yetişkinlerin kendi eğitim istemleri üzerinde daha belirleyici olmasıdır. Yapılan bu belirlemeler, yetişkinlerin eğitim istemlerinde belirleyici olan değişkenler nedir? sorusunu gündeme getirmektedir. Alanyazında yapılan araştırmalar, yetişkinlerin eğitim istemleri üzerinde, demografik, ekonomik, sosyal ve kişisel gelişimle ilgili değişkenlerin belirleyici olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, İstem, Eğitim İstemi, Yetişkin

ABSTRACT

Educational demand is the opportunity for a person to be able to continue his or her formal and informal education related to a particular subject. In the field literature, there exist classifications related to variables over demand of education. But these classifications are mostly related to factors determining the demand for education of young learners and/or children or their parents who continue their formal education. There ought to be more or less a difference between the factors determining the educational demands of young learners and adults. Another difference is that adults are more self-determinent over their own educational demands. Thus, there emerges the question of the factors that are decisive in adults' demands of education. Although any systematic classification was not found in the field, by means of these studies, it is possible to present the variables determining the demand of education. Accordingly, it has been understood that; there are some factors such as demographic, economic, personal development, social and professional developments determining educational demand of adults.

Key Words: Education, Demand, Educational Demand, Adult

GİRİŞ

Psikoloji bilimi, yetişkinliği deneyim üzerinden bir davranışla ilişkilendirirken, pedagoji ise bir yetişkini gelecek kuşakları eğiten birey olarak görmektedir. Ekonomi bilimi ise bireyin ekonomik tercihleri ile ilgilenmektedir. Yetişkinlerin eğitimi, yetişkinler için değişken eğitim faaliyetlerini ve bu faaliyetleri veren veya harekete geçiren kurumların bütünü kapsar. Yetişkin eğitimi de ileri eğitim veya yaşam boyu eğitim olarak adlandırılır. Yetişkin eğitimi

günümüzde sosyal, kültürel ve aynı zamanda politik bir olgudur (Hubackova ve Semradova, 2014). Yetişkin eğitimi, yetişkin bireylerin eğitim sürecine yeniden erişimlerinin sağlanması anlamında 'ikinci şans' olarak değerlendirilmektedir (Grummell, 2007).

Eğitim istemi; bireylerin belli bir konuyla ilgili olarak örgün ve yaygın eğitim kurumlarına devam edebilme olanağıdır. Eğitim isteminin kendine özgü bazı özellikleri bulunmaktadır. Bunlar arasında; bir zorunluluk düzeyinin olmaması, yaşam boyu sürmesi, kümülatif olması ile hem bir tüketim hem de bir yatırım yönü olması ilk başta akla gelen özellikler arasındadır (Serin, 1979). Belirtilen bu özelliklerin dışında, bireylerin eğitim istemleri üzerinde çoğu kez kendilerinin belirleyici olamamasını da eklemek mümkündür. Ancak, bu durum daha çok doğrudan örgün eğitimde devam genç öğrenenlerle ilgilidir. Bireylerin ilerleyen yaşla birlikte, kendi eğitim istemlerinde daha çok belirleyici olduğu söylenebilir. Bu nedenle, yetişkin eğitimi üzerinde belirleyici olan değişkenlerin, örgün eğitime devam eden genç öğrenenlerin eğitim istemini belirleyen değişkenlerden ayırt edilmesi gerekmektedir.

YETİŞKİNLERİN EĞİTİM İSTEMLERİNİN BELİRLEYİCİ DEĞİŞKENLERİ

Bireylerin eğitim istemini belirleyen değişkenleri nedir? sorusunun yanıtını tam olarak vermek oldukça güçtür. Bu konuda bazı sınıflandırmalar olduğu görülmektedir (Härnqvist, 1987; Ünal, 1996; Yolcu, 2011). Örneğin, Härnqvist' göre, eğitim isteminin belirleyici değişkenlerden ilki bireysel değişkenlerden oluşmaktadır. Bu gruptaki değişkenler arasında; bireyin cinsiyeti, entelektüel yetenekleri, ilgileri vb. yer almaktadır. İkincisi grupta ise aile kökeni, akran grubu, okul çevresinden oluşan değişkenler bulunmaktadır. Üçüncüsü, kurumsal değişkenleri içermektedir. Söz konusu bu grupta yer alan değişkenler; öğrenme içerikleri, statü, öğrencilerin sınıflandırılması, mesleki rehberlik hizmetleri ile öngörülen değişkenlerden (giriş ön koşulları, coğrafi yakınlık, eğitim finansmanı) oluşmaktadır. Bunlara ek olarak, çocukların doğum yıllarına göre dağılımı, nüfusun coğrafi alanlara dağılımı, ekonomik değişkenler (eğitimin getiri oranı, iş gücü piyasası) ile sosyal kültürel değişkenler (normlar, değerler, zorunlu eğitim) de sosyo-ekonomik adı altında ayrı bir grupta toplanmıştır. Bununla birlikte, gerek bu sınıflandırma gerekse burada belirtilen değişkenlerin her birinin yaş ve gelişim özellikleri bakımından örgün eğitime devam eden genç öğrenenleri kapsamaktadır.

Alanyazında 25 yaş üzerindeki kişilerin yetişkin kişiler olarak tanımlandığı göz önünde bulundurulursa, bu değişkenlerin her birini yetişkin bireylerin eğitim istemleriyle ilişkilendirmek doğru değildir. Bu durumda yukarıdaki soruya ek olarak, "Yetişkinlerin eğitim istemini belirleyen değişkenler nelerdir?" sorusunun sorulması gündeme gelmektedir. Burada yöneltilen ikinci sorunun yanıtına ilişkin olarak alanyazında herhangi bir sistematik sınıflandırmaya rastlanılmadığının belirtilmesi gerekmektedir. Söz konusu bu durum, sorunun yanıtlanmasını güçleştirmektedir. Ancak, belirtilen bu güçlüğe karşın, yine de alanyazında yapılan çalışmalardan yola çıkarak yetişkinlerin eğitim istemlerinin belirleyici değişkenlerini ortaya koymak mümkündür (Ata, 2016; Bosworth, 2008; Miser, 1987; Tekin, 1988; Ünal, 1996; Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2019).

Cinsiyet, yetişkin bireylerin kendilerine yönelik düzenlenmiş olan eğitim faaliyetlerine (kurs ve eğitim programlarına) yönelik istemlerinde belirleyici değişkenlerin başında gelmektedir. Avrupa Birliği'nde [AB] kadınların yetişkin eğitim faaliyetlerine katılımı %10,1 olurken, erkeklerin %8,6 olduğu gözlenmiştir (Boeren, Nicaise ve Baert, 2010). TÜİK (2019) 2016 verilerine göre, erkeklerin yetişkin eğitim faaliyetlerine katılımları %19,8 olurken, bu oran kadınlarda ise %13,8'dir. Bununla birlikte, alanyazında yapılan araştırmalar bireylerin kendilerine yönelik eğitim faaliyetlerine katılımlarında cinsiyet rollerinin belirleyici olduğunu

ortaya koymaktadır (Ata, 2016; Miser, 1987, Tekin, 1988, Ünal, 1996; Yolcu, 2011).

Son araştırmalar, yetişkinlerin eğitime katılmaya hazır olduklarını ve bu yöndeki istemlerinin erken yetişkinlikten 50'li yaşların ortalarına kadar oldukça sabit kaldığını göstermektedir. Bununla birlikte, 55 ve üstü yaş grubundaki yetişkinlerin eğitim istemlerinde belirgin bir düşüş gözlenmektedir (Rubenson, 2007). Alanyazında bunu doğrulayan araştırmalar bulunmaktadır (Boeren, Nicaise ve Baert, 2010; Creighton ve Hudson, 2002; TÜİK, 2019).

Kişisel özelliklerin en önemli betimleyici değişkenleri arasında yer alan medeni durum, yetişkin bireylerin eğitim istemleri üzerinde belirleyici olabilmektedir (Aşır, 2011; Johnstone, 1963). Burada gözlenen eğilim ise evli olan kadınların yetişkin eğitime daha fazla katıldığı yönündedir. Örneğin, Dinçer, Kuru ve Aşkar'ın (2016) ilgili araştırması konuda yapılan belirlemeyi doğrulamaktadır.

Ekonomik ve sosyal toplumsal yaşamdaki değişmelere paralel olarak yetişkin eğitimi işgücünün niteliğini geliştirmede kullanışlı bir araç olarak ortaya çıkması da yetişkinlerin eğitim istemlerini artırabilmektedir. Yine, teknoloji bu konudaki belirleyici değişkenlerden biridir. Çünkü üretim teknolojinin gerektirdiği verimlilik düzeyine erişim bakımından yetişkin bireylerin ek eğitim almaları söz konusu olabilmektedir. Dolayısıyla, işgücünün var olan eğitsel nitelikleri onun işgücü piyasasındaki çalışma durumunu belirleme ya da var olan durumunu sürdürebilmesinde üzerinde belirleyici olduğu söylenebilir (Dinçer, Tekin ve Aşkar, 2016). Bütün bunlar, yetişkin bireylerin işgücü piyasasındaki istihdam durumlarına göre, eğitim istemlerinde bir farklılık olabileceğini göstermektedir. Alanyazında yapılan araştırmalar burada yapılan belirlemeleri doğrulamaktadır (Egglesstone, Stevens, Jones ve Aldridge, 2018; Dinçer ve diğerleri, 2016; Rubenson, 2007; TÜİK, 2019). Örneğin, TÜİK'in (2019) verilerine göre, işte çalışanların eğitim isteminde bulunma oranları %20,1 iken, iş arayanlarıki ise %27,6'dır. ABD'de tam zamanlı bir işte çalışanların yarı-zamanlı ve işsiz olanlardan göre yetişkin eğitime katılımları daha fazla olduğu görülmektedir (Creighton ve Hudson, 2002).

Mesleksen statü/konum da yetişkin bireylerin eğitime yönelik istemleri üzerinde belirleyicidir. Örneğin, ABD'de yüksek statülü meslek grubuna dahil olan yetişkinlerin daha alt düzeydeki meslek gruplarına dahil olanlarla karşılaştırıldığında, yetişkin eğitime yönelik istemleri daha fazladır. Buna göre, en fazla katılım profesyonel ve yönetim meslek gruplarında olurken, en az katılım ise ticaret meslek gruplarında olmaktadır (Creighton ve Hudson, 2002). Konuyla ilişkisi bakımından bireyin içinde bulunduğu çalıştığı işgücü piyasasının dahil olduğu sektördeki gelişmeler de eğitim istemiyle ilişkilidir. Örneğin, Türkiye'de otomotiv sektörünün 2003-2006 yılları arasındaki büyüme oranı %9,4'tür. Ancak, sektör çalışanların yetişkin eğitime katılım oranını ise %40 olarak gerçekleştirdiği gözlenmiştir (Dinçer, Tekin ve Aşkar, 2016).

Yetişkin bireylerin eğitime katılımları üzerinde belirleyici olan değişkenlerden biri gelecekle ilgili gelir beklentileridir. Bu doğrultuda bireyler, getirisi yüksek olan eğitimlere daha fazla harcama yapmaya oldukça istekli olabilmektedir (Ünal, 1996). Bunun dışında, istemde bulundukları eğitim faaliyetinin finansman boyutu da yetişkinlerin eğitim faaliyetlerine katılımlarında belirleyici olabilmektedir. Buna göre, yetişkin bireyler eğitimin kamu tarafından sunulması durumunda bu eğitim faaliyetlerine daha fazla katılırken, kendileri finans etmek veya finansmanına kısmen katılmak durumunda ise katılım düzeyi bundan olumsuz yönde etkilenmektedir (Cilasun, Şeker, Dinçer ve Kuru, 2018). Alanyazında yapılan araştırmalar, yetişkin bireylerin eğitim düzeyi arttıkça eğitim istemlerini de bundan olumlu yönde etkilendiğini göstermektedir (Cilasun, Şeker, Dinçer ve Kuru 2018; Dinçer, Tekin ve Aşkar, 2016; TÜİK, 2019). Örneğin, AB'de eğitim düzeyi yüksek yetişkinlerin eğitim düzeyi düşük olan yetişkinlerle karşılaştırıldığında eğitim faaliyetlerine katılımı yedi kat daha fazladır. Yine gelir düzeyi de bireylerin eğitim istemlerindeki belirleyici olan değişkenlerden birdir (Kim, Collins, Williamson ve Chapman, 2001; Holt ve Smith, 2005).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yetişkin eğitimi, yetişkin bireylerin eğitim sürecine yeniden erişimlerinin sağlanması anlamında 'ikinci şans' olarak değerlendirmekle birlikte, her birey için bu sürecin eşit ve sorunsuz bir biçimde işlediğini söylemek zordur. Buradan hareketle, yetişkinlerin eğitim istemlerini etkileyen değişkenlerin yanı sıra, bu süreci engelleyen değişkenleri içeren çalışmalara yer verilmesi gerektiği söylenebilir.

KAYNAKLAR

- Aşır Karabacak, Serap (2011). Mamak Halk Eğitim Merkezinde Açılan Kurslara Kadınların Eğitime Katılma ve Terk Nedenleri, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Ata, E. (2016). Başkent halk eğitimi merkezi'ndeki mesleki kurslara yetişkinlerin katılım örüntüleri. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara
- Boeren, E., Nicaise, I. ve Baert, H. (2010) Theoretical models of participation in adult education: The need for an integrated model. *International Journal of Lifelong Education*, (29)1, 45-61, DOI: 10.1080/02601370903471270.
- Bosworth, B. (2008). The crisis in adult education. *Issues in Science and Techology*, 24(4). 10 Kasım 2019 tarihinde <https://issues.org/bosworth/> adresinden erişildi.
- Cilasun, S.M., Şeker, S.D, Dinçer, N.N. ve Kuru, A.T. (2018). Adult education as a stepping-stone to better jobs: An analysis of the adult education survey in Turkey. *Adult Education Quarterly*, 68(4) 316-346.
- Creighton, S. ve Hudson, L. (2002). Participation trends and patterns in adult education: 1991 to 1999. U.S. Department of Education Office of Educational Research and Improvement. 20 Ekim 2019 tarihinde <https://nces.ed.gov/pubs2002/2002119.pdf> adresinden erişildi.
- Dinçer, N.N, Tekin, K.A. ve Aşkar, P. (2016). Investigation of participation in adult education in Turkey. *Comparative and International Education Society*, 30(3), 530-548.
- Egglestone, C., Stevens, C., Jones, E. ve Aldridge, F. (2018). Adult participation in learning survey 2017. 21 Ekim 2019 tarihinde <https://www.learningandwork.org.uk/wp-content/uploads/2018/08/Adult-Participation-in-Learning-Survey-2017.pdf> adresinden erişildi.
- Grummell, B. (2007). The Second chance' myth: equality of opportunity in Irish adult education policies british. *Journal of Educational Studies*, 55 (2), 182-201
- Härnqvist, K. (1987). Social demand models. G. Psacharopoulos (Ed.). Economics of education research and studies (s. 356-363) içinde. Oxford: Pergamon Press.
- Holt, J. ve Smith, C. (2005). Literacy practices among different ethnic groups: The role of socioeconomic and cultural factors. *Reading, Research and Instruction*, 44, 1-21.
- Hubackova, S. ve Semradova, I. (2014). Researchstudy on motivation in adulateducation, *Procedia - SocialandBehavioralSciences* 159, 396 – 400.
- Kim, K., Collins, H. M., Williamson, J. ve Chapman, C. (2004). Participation in Adult Education and Lifelong Learning: 2000–01 (NCES 2004–050). U.S. Department of Education, National Center for Education Statistics. Washington, DC: U.S. Government Printing Office.
- Miser, R. (1987). *Halk eğitimi kurs programlarının nicel yapısı- çeşitleri, yaygınlıkları*,

- katılanlar* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Rubenson, K. (2007). Determinants of formal and informal canadian adult learning insights from the adult education and training surveys. 25 Kasım 2019 tarihinde <http://en.copian.ca/library/research/hrsdc/determinants/determinants.pdf> adresinden erişildi.
- Serin, N. (1979). *Eğitim ekonomisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Tekin, M. (1988). *Ankara ilinde yetişkinleri örgün yetişkin eğitimi programlarına katılmaya güdüleyen etmenler ve yetişkinlerin katılmada karşılaştıkları güçlükler* (Yayınlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2019). Yetişkin eğitim istatistikleri. 21 Aralık.2019 tarihinden http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1018 adresinden erişildi.
- Ünal, L. I. (1996). Eğitim ve yetiştirme ekonomisi. Ankara: Epar.
- Yolcu, H. (2011). Kız meslek liselerine olan bireysel eğitim istemini etkileyen etkenler: Kastamonu ili örneği. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 17(3), 453-483.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN CİNSEL SAĞLIKLA İLGİLİ BİLGİ DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi SUZAN ONUR YAMAN

Sena DURMUŞ, Ceylan BALIKÇI

Merve MAHANOĞLU, Zeynep KARA

Karabük Üniversitesi

ÖZET

Bu araştırma Karabük Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi'nde öğrenim gören öğrencilerin cinsel sağlıkla ilgili bilgi düzeylerini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Çalışma grubunu Çocuk Gelişimi Bölümü'nden 180, Ebelik Bölümü'nden 96, Hemşirelik Bölümü'nden 90, Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Bölümü'nden 134 olmak üzere toplamda 500 kişi oluşturmuştur. Veriler CİSED (Cinsel Sağlık Enstitüsü Derneği) tarafından geliştirilen cinsel sağlığa yönelik bilgi düzeylerini ölçme anketi ile gerekli etik kurul izinleri alındıktan sonra, yüz yüze görüşme yöntemi kullanılarak toplanmıştır. Araştırma nicel olup, yüzdelik oran ile betimsel analiz uygulanmıştır.

Çalışmamızda yer alan öğrencilerin %18,6'sı erkek, %81,4'ü kadın, yaş ortalaması 18-23 arasında, %2,6'sı evli, %97,4'ü bekârdır. Öğrencilerin %53'ü cinsellik konularındaki bilgileri kitaplardan edindiklerini, %80,4'ü okullarda ve üniversitelerde cinsel sağlık eğitimi verilmesini istediklerini, %94,6'sı cinsel yolla bulaşan hastalık olarak en çok AIDS'i bildiklerini, %87,8'i cinsel yönden aktif olmadıklarını, %37,4'ü, en yüksek oranla, aile planlaması yöntemlerini özel sağlık kuruluşlarından edinebileceklerini, aile planlaması yöntemleri hakkında en az bilgi sahibi oldukları konunun %48,8 ile diyafram, %51,6 ile cinsel perhiz olduğunu belirtmişlerdir. Sonuç olarak; öğrencilerin kendi bölümlerinde gördükleri eğitimler doğrultusunda, cinsel sağlık konusu üzerinde benzer bilgi düzeyine sahip olmalarının yanı sıra, cinsel sağlıkla ilgili bilgileri nereden ve kimden alacaklarına yönelik bilgi düzeylerinin eksik olduğu, aile planlaması yöntemleri hakkında tüm bölümlerde yer alan öğrencilerin genel olarak bu konuda yeteri kadar bilgi sahibi olmadığı, okul ve üniversite gibi kurumlarda bu konu hakkında bilgilendirme yapılmasını istedikleri tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Cinsel sağlık, Cinsel bilgi, Aile planlaması, Üniversite, Öğrenci

DETERMINATION OF SEXUAL HEALTH-RELATED KNOWLEDGE LEVELS OF UNIVERSITY STUDENTS

SUMMARY

This study was conducted to determine the knowledge level of sexual health students of Karabuk University Faculty of Health Sciences. The study group consisted of a total of 500 people, 180 from the Child Development Department, 96 from the Midwifery Department, 90 from the Nursing Department, and 134 from the Physical Therapy and Rehabilitation Department. The data were collected by using questionnaire developed by CISED (Sexual Health Institute Association) and using the face to face interview method after obtaining the necessary ethics committee permissions. The research was quantitative and descriptive analysis was applied with percentage.

Of the students included in our study, 18.6% were male, 81.4% were female, mean age was between 18-23, 2.6% were married and 97.4% were single. 53% of the students obtained information about sexuality from books, 80.4% wanted to have sexual health education in schools and universities, 94.6% stated that they know AIDS most as sexually transmitted disease, 87.8% stated that they are not sexually active, 37.4 stated that they can obtain family planning methods from private health institutions with the highest rate, and that the least knowledge about family planning methods is diaphragm with 48.8% and sexual abstinence with 51.6%. As a result; In addition to having similar knowledge level on sexual health in line with the education of students in their departments, it is observed that the students who have information about where and from whom they will receive sexual health information are missing, and that the students in all departments have enough information about family planning methods in general. It is determined that they want to be informed about this issue in institutions such as schools and universities.

Keywords: Sexual health, Sexual information, Family planning, University, Student

1.GİRİŞ

Sağlıklı olmak her bireyin temel hakkıdır. İnsan yaşamında sağlığın ve sağlık bakımından kapsamlı bütüncül bir yaklaşımla ele alınmasının önemi ancak 20. yüzyılın sonlarına doğru anlaşılmıştır. Bu doğrultuda 1994 yılında Kahire’de yapılan Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı’nda Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından yapılan sağlık tanımı içerisinde, üreme sağlığı (ÜS) kavramı da eklenmiştir (Adler MW.1999). Üreme sağlığı; üreme sistemi, işlevleri ve süreci ile ilgili yalnızca herhangi bir hastalık ya da sakatlığın olmaması durum değil; fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden de bir bütün olarak iyi olma halidir (Adler MW.1999, Akın A. 1998). Üreme sağlığı bu nedenle insanların doyurucu, güvenli bir cinsel yaşama ve üreme yeteneğine, bu yeteneği kullanıp kullanmamaya, kullanma zamanı ile sıklığına karar verebilme özgürlüğüne sahip olmaları demektir (Akın A. 1998,2004). Üreme sağlığı kavramının içinde yer alan cinsel sağlık (CS), bedensel, duygusal ve toplumsal yönden tam bir iyilik hali olup cinselliğin bütünleşmesi şeklinde tanımlanmıştır (Arabulutlu, 2011, Özalp S. ve ark. 2012)

Cinsel sağlık istenmeyen gebelik, güç kullanma, şiddet ve ayrımcılık olmaksızın cinselliği yaşama halidir. Maslow’un insanın psikolojik teorisinde en temel hiyerarşide yer alan ihtiyaçlar hiyerarşisinde fizyolojik alanda uyku, besin gibi önemli temel yaşamsal ihtiyaçların içerisinde cinsellikte yer almaktadır. Cinsellik insanlık için önemli bir temel yaşam isteği ve ihtiyacıdır.

Genç bireyler, koruyucu sağlık hizmetlerini en az kullanan gruplardan biridir. Birçoğu toplumsal ve kültürel nedenlerle üreme sağlığına erişememekte ve üreme sağlığı haklarını kullanamamaktadır. Bu nedenle gençlik döneminde oluşan davranış biçimleri hem bireyi hem toplumu etkiler. Cinsel olarak etkin olan birçok genç ilk cinsel ilişki deneyimlerini erken yaşlarda, sıklıkla yetersiz cinsel bilgi ile yaşamaktadır. Hâlbuki cinsel yaşam gelecekteki yaşamı da etkileyebilen gençlik çağının önemli sağlık konularından biridir (Dağ H.ve ark. 2012)

Adölesan - gençlik döneminde (10-24 yaş grubu) çocukluktan yetişkinliğe geçişte sağlık alışkanlıkları ve cinsel hayatın yavaş yavaş şekillenmeye başladığı dönemdir. Bu dönemde Cinsel Yolla Bulaşan Hastalık (CYBH)’ye yakalanma riski de artmakta aynı zamanda da tüm dünyayı hem sağlık hem de ekonomik alanda tehdit altında

bırakmaktadır. Türkiye’de genç nüfus toplam nüfusun yaklaşık %20’sini oluşturmaktadır. Bu nedenle üniversite öğrencileri risk grubu olarak kabul edilebilir. Bu çalışmada ki amacımız; Karabük Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin, aile planlaması ve cinsel sağlık üzerinde bilgi düzeylerini saptamaktır. Bu kapsamda cinsel sağlık üzerinde tutum ve davranışlar, gençlere yönelik eğitim ve sağlık hizmetleri hakkında bilgi düzeyleri ve görüşleri, erken yaşta anne olmak, istenmeyen gebeliklerin oluşması, HIV-AIDS gibi bulaşıcı hastalıklara yakalanma risklerini bilip/bilmemek, planlanmış bir aile hayatının olumlu yanlarının fark edilip edilmediğini tespit etmektir.

YÖNTEM

Bu çalışma 2018-2019 yılları arasında Karabük Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesinde eğitim gören 1-4. sınıf öğrencilerin cinsel sağlıkla ilgili bilgi düzeylerini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Çalışmaya başlamadan önce gerekli etik kurul izinleri ve CİSED (Cinsel Sağlık Enstitüsü Derneği)’den onaylı yazılı izin alınmıştır. Çalışmada açık uçlu ve çoktan seçmeli soruların yer aldığı 19 sorudan oluşan anket formu kullanılmıştır. Anket formu öğrencilerin cinsel sağlıkla ilgili bilgi, tutum ve davranışlarını, sosyo-demografik özelliklerini belirlemeye yarayan sorulardan oluşmaktadır. Bu formla öğrencilerin cinsel yolla bulaşan hastalıklar, aile planlaması ve düzenli doğum kontrol yöntemi hakkındaki bilgileri sorgulanmış, elde edilen veriler değerlendirilmiştir.

BULGULAR

Çalışmamızda yer alan öğrencilerin %18.6’sı erkek, %81.4’ü kadın olup yaş ortalaması 18-23 arasındadır. %83.2’si 18-22, %16.8’i 23 ve üzeri yaş grubundadır. Çalışma grubumuzda yer alan öğrencilerin %36’sı Çocuk Gelişimi, %19.2’si Ebelik, %18’i Hemşirelik, %26.8’i Fizyoterapi ve Rehabilitasyon bölümü olmak üzere toplamda 500 kişidir. Çalışma kapsamında yer alan öğrencilerin %2.6’sı evli, %97.4’ü bekârdır.

Öğrencilerin %53’ü cinsellik konularındaki bilgilerini kitaplardan, %28.6’sı internetten, %16.4’ü arkadaşlarından, %1.8’i dergilerden, %0.2’si gazetelerden, edindiğini söylemiştir.

Öğrencilerin %94.6'sı en çok bilinen hastalık olan AIDS'in, %49.2'si Hepatit B ve C'nin, %45.4'ü Bel Soğukluğu (gonore)'nun cinsel yolla bulaşan bir hastalık olduğunu belirtmişlerdir. CYBH'lar ile bölümler arasında anlamlı derece bir fark bulunmamıştır. Öğrencilerin %94'ü çiftler çocuk istemediğinde, sorumluluğun her ikisine ait olduğunu, %4.8' i kadına, %1.2' si erkeğe ait olduğunu savunmuşlardır. Düzenli bir doğum kontrol yöntemi kullanmayan öğrencilerin %94,8 olduğu saptanmıştır. Öğrencilerin %75'i aile planlamasını, ailelerin bakabilecekleri ve yetiştirebilecekleri kadar çocuk sahibi olmaları, olarak ifade etmişleridir. Okullarda ve üniversitelerde cinsel sağlık eğitimi verilmesini isteyen öğrencilerin %80.4, cinsel yolla bulaşan hastalıklar ile ilgili bilgileri arkadaşlarından öğrenenlerin %16.4 olduğu tespit edilmiştir.

TARTIŞMA

Bu çalışma, Karabük Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesinde öğrenim gören lisans öğrencilerinin cinsel sağlığa ve aile planlamasına ilişkin görüşlerinin incelenmesi ve bilgi düzeylerinin ölçülmesi amacıyla yapılmıştır.

Çalışmamızda üniversite eğitiminde cinsel sağlıkla ilgili bilgi verilmesini gerekli gören öğrenci oranının yüksek olması oldukça dikkat çekicidir. Bu konu ile ilgili yapılan başka bir çalışmada da benzer olarak öğrencilerin % 91.2'si okul yaşantısı boyunca cinsel eğitimin gerektiği şekilde verilmediğini ve cinsellik konusunda sistemli bir eğitim programına ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir (Özkan H. 1994). Arslan ve ark (2014), tarafından yapılan, üniversite öğrencilerinin cinsel sağlık konusunda bilgi düzey ve davranışlarını inceleyen çalışmada, öğrencilerin yalnızca %11.7'sinin CS/ÜS (Cinsel sağlık/ Üreme sağlığı)'na ilişkin bilgilendirme eğitimine katıldığı bildirilmiştir. Gençler çoğunlukla bu eğitimlere gereksinim duymadıklarını, utandıklarını ve gidebilecekleri kurumu bilemediklerini belirtmişlerdir. Bu doğrultuda, cinsel/üreme sağlığı eğitiminin üniversiteye gelmeden önce temel eğitim döneminde, farklı yaş gruplarının gereksinimlerine göre, müfredat oluşturularak uygulamaya geçirilebilir.

Aydın (2008), yaptığı çalışmada katılımcılar arasında herhangi bir yöntem kullanma durumu incelendiğinde %79,4'ünün doğum kontrol yöntemi kullandığı, %20,6'sının yöntem kullanmadığı tespit edilmiştir. Çalışmamızda öğrencilerin

%94.8'i düzenli bir doğum kontrol yöntemi kullanmadıklarını belirtmişlerdir. Bu durum öğrencilerin % 97.4'ünün bekar olmasından veya evlilik öncesi cinsel ilişkiyi doğru bulmadıklarından dolayı bu kadar yüksek bulunmuş olabilir.

Özalp ve ark (2012)'nin 208 mühendislik öğrencisini kapsayan çalışmasında, cinsel yolla bulaşan hastalıklar ile ilgili bilgileri öğrencilerin büyük çoğunluğunun gazete (%33,8) ve dergilerden (%23) öğrendiği, Dağ ve ark (2012)'nin tarafından 331 öğrenciyi kapsayan çalışmasında ise öğrencilerin daha çok TV/internet/kitaptan (%57,1), bizim çalışmamızda ise öğrencilerin bu bilgileri daha çok kitaplardan (%53) öğrendikleri tespit edilmiştir. Bunun nedeni bizim çalışmamız kapsamında yer alan öğrencilerin Sağlık alanında öğrenim görüyor olmalarından kaynaklı olabilir.

Özalp ve ark (2012)'nin yaptığı çalışmada öğrencilerin %18.7'sinin, Dağ ve ark (2012)'nin çalışmasında %15.7'sinin, bizim çalışmamızda %16.4'ünün cinsel yolla bulaşan hastalıklar ile ilgili bilgileri arkadaşlarından öğrendikleri tespit edilmiştir.

SONUÇ

Sağlık Bilimleri Fakültesine uygulanan cinsel sağlık bilgi düzeylerinde bölümler arasında anlamlı derecede bir fark bulunmamıştır. Ankete verilen cevaplar doğrultusunda öğrencilerin cinsellik konusundaki bilgileri en çok kitaplardan edindikleri, cinsel sağlık konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıkları tespit edilmiştir. Öğrencilerin büyük çoğunluğunun cinsel yönden aktif olmadığı ve bu nedenle de doğum kontrol yöntemlerine ihtiyaç duymadıkları saptanmıştır. Öğrenciler, çiftlerin çocuk sahibi olmak istemediklerinde sorumluluğun çiftlerden her ikisine ait olduğunu, aile planlanmasının, gebelikten korunmak ve ailelerin bakabilecekleri ve yetiştirebilecekleri kadar çocuk sahibi olmak, olduğunu, aile planlaması yöntemleri ile ilgili bilgileri en çok özel sağlık kuruluşları (poliklinik, tıp merkezi ve hastane)'ndan edindikleri, yine aile planlaması yöntemleri hakkında öğrencilerin en az bilgi sahibi olduğu yöntemlerin Cinsel Perhiz ve Diyafram olduğu tespit edilmiştir. Son olarak öğrencilerin okullarda ve üniversitelerde cinsel sağlıkla ilgili bilgilendirilmek istediği saptanmıştır.

ÖNERİLER

Öğrencilerin cinsel sağlıktan, cinsel yolla bulaşan hastalıklardan ve aile planlanması yöntemlerine yönelik kavramlardan ne anladıkları, bu konu ile ilgili bilgi tutum ve davranışlarının tespit edilmesi, ileride cinsel yolla bulaşan hastalıkların önüne geçilmesine ve sağlıklı cinsel ilişki yaşamalarına katkı sağlamalarına rehberlik edecektir. Aynı zamanda bu çalışmadan elde edilen bulgular öğrencilerin bilgi eksikliklerini gidermeleri, eksik ve yanlış bilgileri konusunda farkındalık kazanmaları açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

Adler MW. ABC Of Sexually Transmitted Diseases. 4th Ed. London: BMJ Publishing Group; 1999. P.5-12.

Akın A. Uluslararası Kararlar Panelinde Üreme Sağlığı Konusunda Türkiye'deki Uygulamalar. 6. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi Kitabı, Nisan, 1998:22-26.

Akın A, Bahar Özvarış Ş. Adölesanların/Gençlerin Cinsel Ve Üreme Sağlığını Etkileyen Faktörler Projesi (Özet Rapor). Hacettepe Üniversitesi/WHO/UNFPA Nisan 2004, Ankara.

Arabulutlu Ö, Kılıç M. Üniversite Öğrencilerinin Cinsel Sağlık Ve Üreme Sağlığı Hakkındaki Bilgi Düzeylerinin Belirlenmesi. Anadolu Hemşirelik Ve Sağlık Bilimleri Dergisi 2011; 14 (2): 39-45

Dehne KL, Riedner G. Sexually Transmitted Infections Among Adolescents: The Need For Adequate Health Services. Reproductive Health Matters 2001; 9(17): 170-183

Dağ H, Dönmez S, Şirin A, Kavlak O. Akran Eğitiminin Üniversite Öğrencilerinin Cinsel Sağlık Konusundaki Bilgi Düzeylerine Etkisi. Anadolu Hemşirelik Ve Sağlık Bilimleri Dergisi 2012; 15(1):10-7

Özalp S, Tanır Ilgın H, Karataş A, Ilgın B. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tıp Ve Mühendislik Fakültesi Öğrencilerinin Cinsel Yolla Bulaşan Hastalıklar Ve AilePlanlaması Konusundaki Bilgi Ve Tutumlarının Değerlendirilmesi. Düzce Tıp Dergisi 2012;14(3):18-21.

Özalp S. Adölesanlarda Kontrasepsiyon. 4. Uluslararası Üreme Sağlığı Ve Aile Planlaması Kongresi Kitabı. Ankara, Nisan 2005, 99-101.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN ÇOCUK İHMAL VE İSTİSMARINA YÖNELİK FARKINDALIK VE BİLGİ DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi SUZAN ONUR YAMAN

Hilal BİLGİ, Aleyna ŞAHİN, Ayşe TAŞKIN

Halil DENİZ, Kübra ÖZTÜRK

Miyase KAPLAN, Nazlı HAZAR

Karabük Üniversitesi

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Karabük Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi'nde öğrenim gören öğrencilerin çocuk ihmal ve istismarı konusundaki bilgi ve farkındalık düzeylerini belirlemektir. Çalışmaya 2018-2019 eğitim-öğretim yılında Karabük Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi'nde öğrenim gören ve rastgele yöntemle seçilen 400 öğrenci ile gerekli etik kurul izinleri alındıktan sonra başlanmıştır. Veri toplama aracı olan 26 soruluk anketin uygulandığı nicel tarama modeli bir çalışmadır. Çalışmaya katılan öğrencilerin %62,25'inin çocuk ihmal ve istismarı ile ilgili resmi bir eğitim almadıkları, %34'ünün çocuk koruma kanunu hakkında bilgilendirilmedikleri, %91,5'inin konuyla ilgili bilgilendirilmeye ihtiyaç duydukları belirlenmiştir. Yine öğrencilerin %97'si çocuk ihmal ve istismarını bildirmeyi hem vicdani bir sorumluluk hem de zorunluluk olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. Öğrencilerin %91,5'inin cinsel istismar ve duygusal ihmal ifadelerinin anlamlarını ayırt edebilecek bilgi düzeyine sahip oldukları görülmüştür. Fiziksel ihmalin, eğitimsel ve duygusal ihmale göre daha önemli olduğunu vurgulamışlardır. İstismar türleri arasında fiziksel istismarı; duygusal, eğitimsel ve ekonomik istismara göre daha ön planda tutmuşlardır. Sonuç olarak, öğrencilerin çocuk ihmal ve istismarı konusunda yeterli resmi eğitim almadıklarını belirttikleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İhmal, İstismar, Öğrenci, Üniversite

DETERMINATION OF AWARENESS AND KNOWLEDGE LEVELS OF UNIVERSITY STUDENTS FOR CHILD NEGLECT AND ABUSE

SUMMARY

The aim of this study is to determine the level of knowledge and awareness of child neglect and abuse in Karabük University Faculty of Health Sciences. The study was started in the 2018-2019 academic year after obtaining the necessary ethics committee permissions with 400 students randomly selected from the Faculty of Health Sciences of Karabuk University. This is a quantitative survey model using a 26-item questionnaire, which is a data collection tool. It was determined that 62.25% of the students participating in the study did not receive any formal education on child neglect and abuse, 34% were not informed about child protection law and 91.5% needed information on the subject. Again, 97% of the students stated that they consider reporting child neglect and abuse as both a conscientious responsibility and an obligation. It was observed that 91.5% of the students had the knowledge level to distinguish the meaning of expressions of sexual abuse and emotional neglect. They emphasized that physical neglect is more important than educational and emotional neglect. Types of abuse include physical abuse; emotional, educational and economic abuse. As a result, it was found that the students stated that they did not receive adequate formal education on child neglect and abuse.

Keywords: Neglect, Abuse, Student, University

GİRİŞ

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) çocuk istismarını ‘bir yetişkin tarafından bilerek ya da bilmeyerek yapılan ve çocuğun sağlığını, psiko-sosyal gelişimini, fiziksel gelişimini olumsuz yönde etkileyen davranışlar’ olarak tanımlamaktadır. İhmal ise, çocuğun yaşamsal gereksinimleri içerisinde olan barınma, beslenme, eğitim, giyinme, sağlık, korunma ve gözetim altında olma durumlarının çocuğa bakmakla yükümlü olan kişi veya kişiler tarafından karşılanmamasıdır. Çocuk ihmal çeşitleri eğitimsel, duygusal, fiziksel, tıbbi ve sosyal ihmal olarak karşımıza çıkabilir. İhmal konusu istismar konusundan daha sık görülebilir olmasına karşın istismardan daha fazla göz ardı edilebilir çünkü ihmalin tanısı istismara göre daha soyuttur. Genel olarak ihmal pasif, istismar ise aktif bir durumdur (WHO, 2006; Çamurdan, 2006; Yılmaz, 2009). Benzer şekilde çocuk ihmal ve istismarı çocuğun psiko-sosyal, fizyolojik ve cinsel gelişimini olumsuz yönde etkileyen fiziksel, duygusal ve cinsel içerikli davranışların bütünüdür (İnci, 2010). Çocuk ihmal ve istismarı; ebeveyn veya çocuğun bakımıyla ilgilenen kişilerin dikkat etmediği davranışlar sonucu çocuğun fiziksel, psikolojik, sosyal açıdan zarara uğraması, sağlığının tehlike altında olmasıdır (Sağır ve Gözler, 2013). Diğer bir tanımla çocuk ihmal ve istismarı; anne, baba ya da bakıcı gibi bir yetişkin tarafından çocuğa yöneltilen, toplumsal kurallar ve profesyonel kişilerce uygunsuz ya da hasar verici olarak nitelendirilen, çocuğun gelişimini engelleyen ya da kısıtlayan eylem ve eylemsizliklerin tümüdür (Oral ve ark, 2001; Bahar ve ark, 2009). Tüm bu tanımlara baktığımızda ihmal ve istismar çocuk üzerinde ciddi hasarlara yol açıp çocuğun tüm gelişimini olumsuz yönde etkileyen ve yaşam bütünlüğüne zarar veren bir yere sahiptir. Bu sebeple çocuklar üzerine yapılacak tüm araştırma ve çalışmalarda bu iki konu –ihmal ve istismar- asla birbirinden ayrılmamalı ve herhangi biri göz ardı edilmemelidir. Tüm bu tanım ve açıklamalar çerçevesinde WHO çocuğu kötüye kullanmayı Fiziksel İstismar, Duygusal ve Psikolojik İstismar, Cinsel İstismar ve İhmal olarak 4 gruba ayırmıştır (WHO, 2006).

Bazı toplumlarda bunun tam tersi olarak çocuk yetiştirmede başvurulan bazı hatalı yollar çocuğu, çocuğun geleceğini, dolayısıyla da toplumumuzun yapısını olumsuz etkilemektedir. Bu hatalı yollar fiziksel cezalar, duygusal yoksunluk, mahrum bırakma şeklinde görülüp çocukta ağır hasarlara neden olmaktadır. Bu nedenle toplumdaki tüm bireyler ihmal ve istismar konusunda bilinçlendirilmeli, önlenmesine ve müdahalesine yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Bu bilinçlendirme ve farkındalık

yaratma konusunda eğitimcilere ve konunun uzmanlarına büyük görevler düşmektedir. Bu amaçla çalışma, Karabük Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi bölümlerinde okuyan öğrencilerle yürütülmüş ve öğrencilerin çocuk ihmal ve istismarı hakkındaki bilgi düzeylerinin öğrenilmesi ve farkındalık kazanılması amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Çalışma Karabük Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesinde öğrenim gören Çocuk Gelişimi, Ebelik, Hemşirelik, Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Bölümü öğrencilerine Gözler (2013)'in öğretmen adaylarının çocuk ihmal ve istismarı konusundaki bilgi ve farkındalık düzeylerini ölçmeye yönelik anketi kullanılmıştır.

400 öğrenciye uygulanan ankette öğrencilerin cinsiyet, yaş, bölüm, sınıf, medeni durum, anne baba olma durumları, var olan çocuk sayısı ve sosyoekonomik durumları içeren demografik sorularla birlikte, öğrencilerin çocuk ihmal ve istismarına yönelik bilgi ve farkındalık düzeylerini ölçmeyi sağlayan 12 kapalı uçlu, üniversite öğrencilerinin çocuk ihmal ve istismarı hakkında kendilerini yeterli görme durumlarının belirlenmesi için 7 tanım sorusu ve belirtileri verilen çocuk ihmal ve istismar türlerinden (Duygusal İhmal İstismar, Fiziksel İstismar, Cinsel İstismar, Ekonomik İstismar, Eğitimsel İhmal) doğru olan seçeneği işaretlemeleri beklenen 6 sorudan oluşan toplamda 24 soru yer almıştır.

Çalışmaya gerekli etik kurul izinleri alındıktan sonra başlanmış, uygulanması ve toplanması sırasında gizlilik ilkesine bağlı kalınmış ve gönüllülük esasına dayandırılmıştır. Elde edilen veriler SPSS (Statistical Packet for Social Sciences) 16.00 programıyla analiz edilmiştir.

BULGULAR

Çalışma Karabük Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesinde öğrenim gören 400 öğrenci ile yürütülmüş ve bunların %83'ü kadın, %17'si erkek olup %98'i bekadır. Öğrencilerin %82.25'i'ü orta, %14.25'i düşük, %3.5'i yüksek ekonomik duruma sahiptir.

Öğrencilerin %62.25'i daha önce çocuk ihmal ve istismarı hakkında çocukları korumaya yönelik resmi bir eğitim aldıklarını almadıklarını, %63'ü üniversitede çocuk ihmal ve istismarı hakkında tartışmalar yapılmadığını bildirirken, %66'sı

Çocuk Koruma Kanunu hakkında bilgilendirildiklerini, %91.5'i çocuk ihmal ve istismarı konusunda daha fazla bilgilenebilirlik gereksinim duyduklarını, %97'si öğrencilerin kanunlara göre çocuk ihmal ve istismarı şüphesini bildirmek zorunda olduklarını, Yine %97'si vicdani anlamda çocuk ihmal ve istismarı şüphesini bildirmekten sorumlu olduklarını belirtmişlerdir.

Çocuk ihmal ve istismar durumu tespit edildiğinde öncelikle %20.5 ile çocuğun ebeveynlerine, ikinci sırada %19.9 ile Sağlık Müdürlüğüne, %15.0 Milli Eğitim Müdürlüğüne, %14.2 polise, %10.4 okul yönetimine, %7.8 Sosyal Hizmet Müdürlüğüne, %7.8 yakın buldukları birine bildireceklerini belirtmişlerdir.

İhmal ve istismar çeşitleri konusunda yapılan analizlerde kendini yeterli görme durumu ile cinsiyet ve bölümler (Çocuk Gelişimi, Hemşirelik, Ebelik, Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon) arasında anlamlı bir fark gözlenmemiştir.

Duygusal ihmal ve istismar, cinsel istismarın tanımıyla ilgili sorulan sorularda bölümler arasında anlamlı bir fark saptanmamıştır.

TARTIŞMA

Sağır (2013), 537 öğretmenle yaptığı çalışmada %89.7'sinin çocuğun ihmal ve istismarına yönelik resmi bir eğitim almadıkları sonucuna varmıştır. Çalışmamızda ise bu oran %62.25 olarak bulunmuştur.

Çalışmamıza katılan öğrencilerin %63'ü üniversitede çocuk ihmal ve istismarı hakkında tartışmalar yapılmadığını belirtirken, Sağır (2013)'in, araştırmasının sonucunda katılımcı öğretmenlerin %69.9 tartışmaların yapıldığını belirtmişleridir. Üniversitelerin, geleceğin anne-baba adayları olan üniversite gençliğini ihmal ve istismar konusunda bilinçlendirmeye yönelik çalışması yapması gerekmektedir.

Öğrencilerin %66'sı Çocuk Koruma Kanunu hakkında bilgilendirildiklerini belirtirken, Sağır (2013)'in çalışmasında bu oran %24,2'dir. Yine öğrencilerin %91,5'i konuyla ilgili bilgiye ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir. Çıkan bu sonuç verilen resmi eğitimin yeterli olmadığı göstermiştir.

Öğrenciler çocuk ihmal ve istismar durumu tespit edildiğinde öncelikle çocuğun ebeveynlerine haber vereceklerini belirtirken, öğretmenler en fazla okul yönetimine bildiririm yönünde görüş bildirmişlerdir (Sağır, 2013).

Çalışmamızda ihmal ve istismar çeşitleri konusunda kendini yeterli görme durumu ile cinsiyet arasında anlamlı bir fark gözlenmemiş olması öğrencilerin genel olarak bu konuda kendilerini yeterli görmelerinden kaynaklanıyor olabilir. Sonuçlara bakıldığında bölümler arasında da anlamlı bir fark saptanmamış ancak Çocuk Gelişimi bölümünün diğer bölümlere göre kendilerini daha yetersiz gördükleri tespit edilmiştir ki, bunun nedeni, öğrencilerin çocuğa yönelik dersleri aldıkça ve bu konudaki bilgileri arttıkça eksikliklerini fark etmelerinden kaynaklanmış olabilir.

SONUÇ

Öğrencilerin çocuk ihmal ve istismarı konusunda yeterli resmi eğitim almadıkları, üniversitede genel olarak tartışmaların yapılmadığı, Çocuk Koruma Kanunu'yla ilgili bilgi sahibi oldukları fakat çocuk ihmal ve istismarı konusunda bilgilendirilmeye ihtiyaç duydukları tespit edilmiştir. Öğrenciler, çocuk ihmal ve istismar şüphesini bildirmek zorunda olduklarını düşünmekte ve bu konuda kendilerini vicdani anlamda sorumlu hissetmektedirler.

ÖNERİLER

Çocuk ihmal ve istismarı çocuk haklarının savunulması ve çocukların psikolojik ve fiziksel olarak iyi yetişmelerinin sağlanması bakımından üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Bu konuyu gündemde tutmak; çocuk ihmal ve istismarı hakkında farkındalığı arttırmak ve insanları bu konu üzerinde düşünmeye, bilinçlenmeye yöneltmek gerekir. Üniversite öğrencilerinin çocuk ihmal ve istismarı hakkındaki bilgi düzeylerini ortaya çıkararak, duyarlılığı arttırarak, bu konuyla ilgili kişisel çabaları ortaya koyarak ve destekleyerek, görülenlere kayıtsız kalmayarak, konu üzerine düşünerek, tartışarak yeni araştırma olanakları yaratılmalı ve sonuçlar paylaşılarak her bir birey bu konuda bilinçlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

Bahar G, Savaş H, Bahar A. (2009). Çocuk İstismarı ve İhmali: Bir Gözden Geçirme. Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi, 4 (12), 52-65.

Çamurdan A. (2006). Çocuk İhmali. Çocuk İstismarı ve İhmaline Multidisipliner Yaklaşım. (ss. 35-46), Ankara Üniversitesi Basımevi.

İnci, Y. (2010). Çocukların Cinsel Suistimali ve İstismarının Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Boyutları. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Oral R, Can D, Kaplan S, Ateş N, Çetin G, Miral S. Hancı, H., Erşahin, Y., Tepeli, N., Bulgu, A. G., Tiras, B. (2001). Child abuse in Turkey: an experience in overcoming denial and a description of 50 cases. Child Abuse & Neglect, 25: 279–290.

Sağır M, Gözler A. (2016). Sınıf Öğretmenlerinin Çocuk İstismarı ve İhmaline Yönelik Görüşleri ve Farkındalık Düzeyleri. OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 3(5), 67-102.

Yılmaz A. (2009). Çocuk İstismarı ve İhmali: Risk Faktörleri ve Çocukların PsikoSosyal Gelişimi Üzerindeki Etkileri. Civil Academy Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (1), 63-79

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN GEBELİK ÖNCESİ DOĞUM KORKULARININ BELİRLENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi SUZAN ONUR YAMAN

Tuba KESKİN, Şeyma Nur AKBIYIK

Gizem KARAKOÇ, Selen ÜNLÜTÜRK

Karabük Üniversitesi

ÖZET

Çalışma Karabük Üniversitesi'nde öğrenim gören evli ya da bekâr olup çocuk sahibi olmayan, veri toplama sırasında gebelik yaşamayan ve gelecekte çocuk sahibi olmayı düşünen genç kadın ve erkek öğrencilerin gebelikten korkma düzeylerini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmaya 2018-2019 eğitim-öğretim yılında gerekli etik kurul izinleri alındıktan sonra başlanmıştır. Öğrencilerle yüz yüze görüşülerek çalışma anlatılmış ve sözlü onayları alındıktan sonra 'Gebelik Öncesi Doğum Korkusu Ölçeği' 500 erkek, 500 kadın olmak üzere 10 ayrı fakülteden 1000 öğrenciye uygulanmıştır. Verileri bölüm, fakülte, cinsiyet ve yaşa göre karşılaştırmalı olarak analiz edilen ilişkisel tarama modelli nicel bir araştırmadır. Kadın öğrencilerin %32.8'si doğum ağrısının çok şiddetli olacağından endişe duyduklarını kesinlikle katılıyorum diye belirtirken, %2'si kesinlikle katılmıyorum cevabını vermiştir. Doğumdan çok korktuklarını bildirenler %20 iken, bu korkuya kesinlikle katılmayanlar %7.4'tür. Kadın ve erkeklerin doğum korkusu açısından yaşları ve sınıfları arasında anlamlı bir fark gözlenmezken; kadın öğrencilerin doğum korkusu fakültelere göre karşılaştırıldığında, Sağlık Bilimleri ve İşletme Fakültesinde öğrenim gören kadınların doğumdan korkma oranlarının İktisadi ve İdari Bilimler ve Teknoloji Fakültelerine göre daha yüksek olduğu yönünde anlamlı sonuçlar bulunmuştur. Genel olarak hakim olan korku ağırlar üzerinde olsa da oranlamaya baktığımızda her iki grubunda en fazla katıldıkları maddenin, bebeğin sağlığından endişe duymak olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gebelik, Doğum Korkusu, Öğrenci, Üniversite

DETERMINATION OF BIRTH FEARS OF UNIVERSITY STUDENTS BEFORE PREGNANCY

SUMMARY

The aim of this study was to determine the level of fear of pregnancy among young and male students who are married or single and who do not have children, who do not have pregnancy during data collection and who plan to have children in the future. The research was started in 2018-2019 academic year after obtaining the necessary ethics committee permissions. The study was explained face to face with the students and after verbal approval was obtained, 'Pre-Pregnancy Fear Scale Doğum was applied to 1000 students from 10 different faculties, 500 men and 500 women. This is a quantitative research with relational screening model whose data is analyzed comparatively by department, faculty, gender and age. While 32.8% of the female students stated that they strongly agree that they are worried that the birth pain will be very severe, 2% said they strongly disagree. While 20% reported that they were very afraid of giving birth, 7.4% did not agree with this fear. There was no significant difference between the age and classes of women and men in terms of fear of birth; When the fear of birth of female students was compared to faculties, it was found that the fear of birth of women studying at the Faculty of Health Sciences and Business Administration was higher than the Faculties of Economics and Administrative Sciences and Technology. Although the prevailing fear is over the pains, when we look at the ratio, it was found that the most common substance in both groups was to worry about the health of the baby.

Keywords: Pregnancy, Fear of Birth, Student, University

GİRİŞ

Korku duygusu bireylerin tehlikelerden kaçmasını ve yaşamlarını sürdürmesini sağlayan, evrimsel olarak yaşamsal öneme sahip olan doğal bir duygu olup, tehlike durumu oluştuğunda veya oluşma ihtimali olduğunda ortaya çıkar (Marks,1987).

Gebelik, doğurgan çağa gelen her kadının yaşayabileceği fizyolojik bir olay olmasına rağmen kadının hayatında kaygı ve stres yaratan bir geçiş dönemidir (Daş, 2007). Gebelik döneminde kadınlar psikolojik ve fizyolojik birçok değişim yaşar. Kadının hayatında önemli bir dönüm noktası olan gebeliğin özellikle ilk 3 ayında kadınlar gebe olup olmamaya ilişkin çelişkili duygular yaşar. İkinci trimesterda bu duygular azalır fakat son trimesterda tekrar çelişkili duygular hissetmeye başlayabilir. Doğum yaklaştıkça bebeği ister fakat doğumdan korkar (Terzioğlu, 2005). Doğum ise doğal olmakla birlikte, sonucu önceden tahmin edilemeyen, ağırlı ve hem anne hem de bebek için ciddi morbidite, hatta mortalite riski taşıyan bir süreçtir (Daş, 2007).

Doğum eylemi tamamen kontrol dışı gerçekleşen, bilinmeyenlerin olduğu ve sonucu önceden tahmin edilemeyen bir süreçtir. Doğumun kontrol dışı gerçekleşmesi sebebi ile genç kadın ve erkekler doğumdan korkmakta ve endişe duymaktadır. Bu araştırma ile üniversitede okuyan farklı sosyodemografik özelliklere sahip genç erkek ve kadınların gebelik öncesi doğum korkularının belirlenmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Karabük ili Karabük Üniversitesi Demir Çelik Yerleşkesinde yürütülen bu çalışmanın grubunu Mühendislik, İlahiyat, İşletme, Edebiyat, Teknoloji, Fen, Sağlık Bilimleri, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi ve Hasan Doğan Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulunda öğrenim gören 500 kadın, 500 erkek olmak üzere 1000 öğrenci oluşturmuştur. 1000 öğrencinin her fakülteden eşit sayıda olmasına ve kadın-erkek öğrenci oranının eşit olmasına özen gösterilmiştir. Karabük Üniversitesinde öğrenim gören evli ya da bekâr olup çocuk sahibi olmayanlar veri toplama sırasında gebelik yaşamayanlar ve gelecekte çocuk sahibi olmayı düşünen genç kadın-erkeklerin gebelikten korkma düzeylerini belirlemek; bölüm, fakülte, cinsiyet ve yaşa göre karşılaştırmalı olarak incelemek amacıyla, gerekli etik kurul izinleri alındıktan sonra, ‘Gebelik Öncesi Doğum Korkusu Ölçeği’ kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Gebelik Öncesi Doğum Korkusu Ölçeği, Stoll ve ark (2016) tarafından geliştirilmiş, genç kadın ve erkeklerin gebelik öncesi doğum korkusunu ölçebilen, kişinin kendisi tarafından

doldurulabilen bir ölçektir. Ölçek genç kadın ve erkeklerin doğum korkusuna en çok neden olan doğum ağrısı, kontrol kaybı, doğum ağrısı ve doğumla baş edememe, komplikasyonlar ve geri dönüşümü olmayan fiziksel hasarları içermektedir. 10 maddeden oluşan ölçekteki yanıtlar 1'den 6'ya kadar numaralandırılmış olup 6'lı likert tiptedir. 1-'Kesinlikle Katılmıyorum', 2- 'Katılmıyorum', 3-'Kısmen Katılmıyorum', 4-'Kısmen Katılıyorum', 5-'Katılıyorum', 6-'Kesinlikle Katılıyorum' şeklinde ifade edilmektedir. Ölçekte minimum puan 10 iken maksimum puan 60'tır. Madde toplam puanının yüksek olması yüksek düzeyde korkuyu göstermektedir.

BULGULAR

Kadın öğrencilerin %2.8'i 0-18 yaş, %96.6'sı 19-28 yaş, %0.6'sı 29+ yaş aralığındadır. %15.0'ı 1., %19.2'si 2., %25.2'si 3., %40.6 'sı 4. Sınıfta öğrenim görüyor olup %97.8'i bekar, %2.2'si evlidir.

Kadınların %32.8'i doğum ağrısının çok şiddetli olacağından endişe duyduklarını, 15.4'ü doğum ağrısıyla baş edemeyeceklerini düşündüklerini, %20'si doğumdan, %13.8'i doğum ağrıları ve doğum sırasında paniklemekten ve ne yapacaklarını bilememekten, %22.8'i doğumda bebeğe zarar gelmesinden, %13.2'si doğum ağrıları ve doğum sırasında kontrollerini kaybetmekten, %14'ü doğumdan sonra vücutlarının daha eskisi gibi olamayacağından, %12.4'ü doğum ağrıları ve doğum sırasında bir sorun gelişeceğinden, %12.8'i doğum ağrıları ve doğumun bedenlerinde bırakacağı etkilerden korktuklarını, %10'u

Erkeklerin %26'sı doğum ağrısının çok şiddetli olacağından endişe duyduklarını, %10.2'si eşinin doğum ağrısıyla baş edemeyeceğini, %13'ü eşinin doğum ağrıları ve doğum sırasında paniklemesinden ve ne yapacağını bilememesinden korktuklarını, %12.4'ü doğumdan çok korktuklarını, %27.8'i doğumda bebeğe zarar gelmesinden endişelendiklerini, %13'ü eşinin doğum ağrıları ve doğum sırasında kontrolünü kaybetmesinden korktuklarını, %13.2'si doğum ağrıları ve doğum sırasında bir sorun gelişeceğinden korktuklarını kesinlikle katılıyorum ifadeleriyle belirtmişlerdir.

Öğrencilerin fakültelerine göre doğum korku oranlarının değişip değişmediğini saptamak amacıyla tek yönlü varyans analizi (Anova) uygulanmış, sonuçta kadınlarda anlamlı ($p < 0.05$) bir fark gözlenirken, erkeklerde anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Buna göre Sağlık Bilimleri ve İşletme Fakültesinde öğrenim gören kadınların doğum korkularının, Teknoloji ve

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde öğrenim görenlere göre daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

TARTIŞMA

Gebelikte yaşanan doğum korkusunun nedenleri, biyolojik (ağrı), psikolojik nedenler (bireysel, geçmişte yaşanan travmatik olaylar, ebeveyn olmaya ilişkin korku) ve sosyal destek yetersizliği olarak belirtilmiştir. Timur ve Şahin (2012), çalışmalarında; arkadaş, aile, diğer özel bir insan ve çevreden algılanan sosyal desteğin olumlu doğum deneyimi üzerinde anlamlı etkisi olduğunu saptarken, Saisto ve Halmesmaki (2003), sosyal destek yetersizliği ve eş ile sorun yaşıyor olmanın doğum korkusuna neden olduğunu saptamıştır.

Annenin yaşının doğum korkusunu ve duygu karmaşasını direkt etkilediği gözlenmiştir. Bernazzi ve ark (1997)'lerinin 213 gebe kadınla yürüttükleri çalışmada, ileri yaşta olan anne adaylarının korkularının ve duygu karmaşalarının daha fazla olduğu sonucuna varmışlardır. Genç yaşta anne olan kadınların, ileri yaşta anne olan kadınlara göre daha az sıkıntı yaşadığı da araştırmalar sonucunda tespit edilmiştir.

Gebe kadınların sahip olduğu kronik rahatsızlıkların doğum korkusunu artırdığı gözlemlenmiş ancak yapılan çalışmalarda bu neden ve doğum korkusu arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ancak anne adayının aşırı kilolu (obezite) olması doğum korkusunu artıran etmenlerdendir. Bunun yanında yapılan çalışmalarda gebelik sürecinde alınan kilo arttıkça gebenin korkusunun da paralel olarak arttığı görülmüştür. Saisto ve Halmesmaki (2003) yaptıkları çalışmalarda sosyo-ekonomik düzeyin ve eğitim seviyesinin düşüklüğünün gebelerde doğum korkusunu artırdığını ortaya çıkarmıştır. Yine yaptıkları bir başka araştırmada işsizliğin de doğum korkusunu artırdığı sonucuna varmışlardır.

Michels (1989), gebelikte her trimesterin kendine özgü bir psikolojik bir uyum sürecinin olduğunu ilk trimesterde kadının, oluşan yeni duruma ve gebeliğe uyum süreci ile geçtiğini bildirmiştir. Annenin fetüse psikolojik olarak bağlanmasının uterusun içinde başladığını ve ikinci trimesterin başlangıcına kadar annelerin zihinlerinde bebeklerine dair bir resim oluştuğunu belirtmiştir. Gebeliğin başlangıcında bitkinlik, kusmalar ve aşırı bulantı görülürse, gebelikte ambivalansı temsilen psikolojik kökenli bir durum olduğunun düşünülmesi gerektiğini savunmuş, ikinci trimesterde fetusla olan biyolojik bağın ilk trimestre göre daha yoğun ve derin olduğunu belirtmiştir. Üçüncü trimesterde ise doğum yaklaştığı için

doğumun nasıl gerçekleşeceğine, çocuğun sağlıklı olup olmayacağına ilişkin korku ve endişelerin ön plana çıkacağını savunmuştur.

Genel olarak tanımlanan bir yargı olmasına rağmen doğumla ilgili anksiyetede farklı birçok yön bulunmaktadır. Gebelerin %20'sinin doğum korkusuna sahip olduğu ve bu oranın %6'sının korkusunun ciddi bir biçimde güçsüzlük korkusu olduğu saptanmıştır. Doğum korkusuna sahip 100 kadının incelendiği bir çalışmada gebelerin %46'sında geçmişlerinde komplikasyonlu doğum yaptığı, %73'ünün doğum ekibine güven eksikliği duyduğu, %65'inin fiziksel ve zihinsel olarak doğum yapmada yeteneksiz olduğunu düşündükleri, %44'ünde doğum sırasında kontrollerini kaybedeceği korkusu, %43'ünde ise doğum esnasında dayanılmaz bir ağrı çekme korkusuyla karşı karşıya kalma korkusu yaşadıkları saptanmıştır. Doğuma dair anksiyetenin altında yatan nedenleri anlamak önemli görülmekte, çünkü doğum esnasında yaşanan anksiyetenin gebeyi üzdüğü ve uterus kasılmaları gibi komplikasyonlara sebep olduğu bildirilmektedir (Levin ve DeFrank, 1988).

Yapılan çalışmalarda (Saisto, 2006) kadınların doğumla ilgili hissettiği en sık gözlemlenen duyguların utanç ve korku olduğu görülmüştür. Kadınlar doğuma yeterince hazırlanmadıklarından dolayı eşlerinin bu süreçte onlara yardımcı olamayacağından, eşlerinin işleri sebebiyle doğumu kaçırabileceğinden anne-babalık görevini başarılı bir şekilde yürütüp yürütemeyeceğinden ve emzirme konusunda yeterli olup olamayacağına kadar pek çok korkuyu bu süre zarfında aynı anda yaşamaktadır (Fenwick ve ark, 2009).

Gebelerde doğum korkusuna yönelik yapılan birçok çalışma olmasına rağmen erkek partnerlerin yaşadığı doğum korkusuna yönelik çok az bilgi mevcuttur. Yapılan çalışmalarda baba adaylarının yaklaşık %11-13'ünün doğum korkusu yaşadığı belirlenmiştir (Eriksson, 2005). Baba adaylarının yaşadığı doğum korkusunun en önemli sebepleri anne ve bebeğin zarar görmesi, eşinin yaşayacağı ağrı, çaresiz kalmak, bilgi eksikliği ve doğum anındaki riskli girişimlerdir (Hanson, 2009). Baba adaylarının genellikle eşlerine duygusal yönden destek vermekte zorlandıkları ve alınan kararlarda kendilerini dışlanmış hissettikleri belirtilirken, bazı baba adaylarının gebelik dönemi boyunca ve doğum anında panik, stres ve çaresizlik duyguları yaşadıkları bildirilmiştir (Johansson, 2012).

Yapılan bir diğer araştırmaya göre gebelik öncesi genç kadınların %13.6'sının, genç erkeklerin %3.5'inin yüksek seviyede doğum korkusu yaşadıkları saptanmıştır. Yüksek seviyede doğum korkusu yaşayan genç kadınlar doğumda fiziksel olarak zarar görmekten ve doğum ağrılarının çok şiddetli olmasından korktukları ve bu sebeple de doğum anını

düşündüklerinde kendilerini savunmasız hissettiklerini belirtmiştir. Genç erkekler ise doğumun riskli ve öngörülemez olduğunu ve doğum anında eşlerinde meydana gelecek olan değişimlerin kendilerinde endişe yarattığı belirtmişlerdir (Stoll ve ark, 2016).

Son zamanlarda yapılan çalışmalar ileride çocuk sahibi olmak isteyen genç erkek ve kadınların doğumla ilgili tutumlarını incelemeye odaklanmış, genç erkek ve kadınların yaşadığı doğum korkusu ile doğum anında sezaryen gibi kendi tercihleri ile yapılacak girişimler arasında olumlu bir ilişki olduğu saptanmıştır (Stoll ve Hall, 2013). Bu sonuçlar doğum korkusunun gebelikten önce saptanmasının ve erken müdahale edilmesinin gerekliliğini ortaya koymuştur.

SONUÇ

Yapılan çalışma sonucu hem erkek hem de kadınların doğum ağrısından ve bebeğe zarar gelmesinden korktukları ortaya çıkmıştır. Geleceğin anne-baba adaylarının bu konuda eğitilerek bilinçlendirilmesi ile doğum sürecine bu kadar önyargılı yaklaşımları engellenebilir.

KAYNAKLAR

Bernazzi O, Saucier JF, David H, et al. Psychosocial factors related to emotional disturbances during pregnancy. J. Psychosom Res. 1997; 42

Daş Z. (2007), *Psychosocial and culturel dimensions of pregnancy*.,Doğum ve Kadın Sağlığı Hemşireliği. 8. Baskı Ankara: Sistem Ofset Matbaacılık.

Eriksson C, Westman G, Hamberg K. Experiential Factors Associated with Childbirth-Related Fear in Swedish Women and Men: A Population Based Study. J Psychosom Obstet Gynecol 2005;26:63-72.

Fenwick J, Gamble J, Nathan E, Bayes S, Hauck Y. (2009). ‘ Pre- And Postpartum Levels Of Childbirth Fear And The Relationship To Birth Outcomes In A Cohort Of Australian Women’ Journal of Clinical Nursing, 18.

Hanson S, Hunter LP, Bormann JR, Sobo EJ. Paternal Fears of Childbirth: A Literature Review. J Perinat Educ 2009;18:12-20.

Johansson M, Rubertsson C, Radestad I, Hildingsson I. Childbirth– An Emotionally Demanding Experience for Fathers. *Sexual & Reproductive HealthCare* 2012;3:11-20.

Levin JS, DeFrank RS. Maternal stress and pregnancy outcomes: a reviewv of the psychosocial literature: *J Psychosom Obstet Gynecol* 9:3-16, 1988.

Marks IM. (1987). *Fears, Phobias, and Rituals. Panic, Anxiety and Their Disorders.* New York, Oxford : Oxford University Press.

Michels R. *Psychiatry. Vol 2, Chapter 120: The Psychiatric Aspects of Obstetrics and Gynecology içinde, Revised Edition, J.B.Lippincott Co, 1-11, 1989.*

Saisto T, Halmesmaki A. Fear of childbirth: a neglected dilemma. *Acta Obstet Gynecol Scand.* 2003; 82: 201-208.

Stoll K, Hall WA. Attitudes and Preferences of Young Women With Low and High Fear of Childbirth. *Qualitative Health Research* 2013;23:1495-505.

Stoll K, Hauck Y, Downe S, Edmonds J, Gross MM, Malott A, et al. Cross-Cultural Development and Psychometric Evaluation af a Measure to Assess Fear of Childbirth Prior to Pregnancy. *Sexual & Reproductive Health Care* 2016;8:49-54.

Terzioğlu F. (2005), *Ebeveynliğe Hazırlanma ve Doğum Öncesi Bakım, Doğum ve Kadın Sağlığı Hemşireliği*, Ankara: Sistem Ofset Matbaacılık.

Timur S, Şahin HN. (2012), *Women's social support preferences and experiences during labor. Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi*, 12(1).

ÖĞRENİLMİŞ ÇARESİZLİĞİN YÜKSEKÖĞRENİM ÖĞRENCİLERİNİN MOTİVASYONUNA ETKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Aytuğ MERMER ÜZÜMLÜ
Amasya Üniversitesi

ÖZET

Sosyal bir varlık olan insanın, toplumsal hayata uyum sağlayabilmesinde sahip olduğu öğretilerin önemi büyüktür. Bu öğretiler insanın dünyaya gelmesi ile oluşmaya başlamakta, tekerrür eden olaylar ile pekişmekte ve bir kısmı zamanla bireysel kimliğin bir unsuru haline gelmektedir. Çaresizlik de bu öğretilerden biridir fakat toplumsal hayatı olumsuz yönde etkilemektedir. Bu çalışmada temel amaç henüz reşit olmuş yükseköğretim öğrencilerinin yaşamlarında edindikleri tecrübelerin öğrenilmiş çaresizliğe ne oranda dönüştüğünü ortaya koymaktır. Çalışmanın örneklemini Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmada 114 kişiden oluşan örneklem grubuna nicel veri toplama yöntemlerinden anket uygulanmış, veri toplama aracı olarak Öğrenilmiş Çaresizlik Ölçeği(LHS) kullanılmıştır. Yapılan analizde öğrencilerin öğrenilmiş çaresizlik eğilimlerinin düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Öğrenilmiş Çaresizlik, Motivasyon, Öz Farkındalık, Halkla İlişkiler, Üniversite Öğrencileri

ABSTRACT

The teachings of the human being, which is a social being, have great importance in adapting to the social life. These begin to occur with the birth of human beings, reinforce with recurring events and gradually become an element of personal identity. Desperation is one of these teachings, but it has a negative impact on social life. The main purpose of this study is to reveal the extent to which the experiences of the most advanced students in their lives turn into learned helplessness. The sample of the study consists of the 114 students of the Marketing and Advertising Department of Amasya University Vocational School of Social Sciences. In this study, a questionnaire was applied to quantitative data collection methods and the Learned Helplessness Scale was used as a data collection tool. In the analysis, it was concluded that the learned desperation tendency of the students was low.

Keywords: Learned Helplessness, Motivation, Self Awareness, Public Relations, University Students

GİRİŞ

Bireylerin mevcut davranışlarının kaynağı bireysel inanç, duygu ve düşünceleridir. Bu inanç, duygu ve düşüncelerin oluşumu kimi zaman bilinçli ve organize bir süreç neticesinde gerçekleşirken, kimi zaman farkındalıktan azade yahut münferit olaylar sonucu ortaya çıkan öğretiler ile oluşmaktadır. Öğrenme en kısa şekilde kişilerin yaşantılarının bir bölümünde edindikleri tecrübeler neticesinde oluşan davranış değişiklikleri olarak nitelendirilebilmektedir.

Öğrenme süreci insanın yaşama adım atması ile başlayan ve yaşamı boyunca devam eden bir sürekliliktir. Bu süreçte kimi öğretiler, çok erken yaşlarda henüz öz farkındalık gelişmeden oluşmakta, ilerleyen yıllarda bireysel kimliğe yön vermektedir. Bireylerin kimlik özellikleri olarak ifade ettikleri inançları, tutumları, alışkanlıkları, dilsel becerileri ve dünyayı anlamlandırma yolları bilinçli ya da bilinçsiz olarak bireyler tarafından öğrenilmiş ve zamanla pekiştirilmiştir. Fakat bu kimlik unsurlarının bir kısmı Skinner (1948) tarafından "batıl davranışlar" olarak tanımlanan -davranış ve sonucun doğrudan ilişkisi olmadığı halde farklı

zamanlarda tekerrür etmesi sebebiyle kanıksanıp pekiştirece dönüşmesi- şekilde kabullenilmiştir ve çoğu zaman birey bu durumdan habersizdir.

Yaratılış itibarıyla tüm canlılarda beklenmedik, alışık olunmayan yahut zorlu durumlarla yüz yüze gelindiğinde "savaş ya da kaç" davranışı gelişmektedir. Savaşma ya da kaçma tercihi istenilen sonucun alınıp alınamayacağına yahut sonuç üzerinde kontrol sahibi olunup olunmadığına yönelik karar sonucunda gerçekleşmektedir. Öz itibarıyla bu karar sağlıklı bir motor davranışıdır. Fakat günümüzde bireyler savaşması ya da kaçması gereken koşullarda tepkisiz kalmakta ya da donma davranışı da sergilemektedir. Bu esasen sağlıklı bir davranıştır ve sadece çaresizliği öğrenmiş canlılarda ortaya çıkmaktadır (Minor vd., 1984: 543-556). Bahsi geçen donma davranışı, harekete geçmek konusundaki motivasyon eksikliğinden kaynaklanmaktadır.

Çaresizliği öğrenen canlılar sonuç üzerinde kontrol sahibi olamayacakları kararı verdiklerinde mevcut yetilerini ortaya koymamaktadır. Çaresizlik duygusu, geçmiş deneyimler göz önünde bulundurularak öğrenilen bir duygudur ve bireylerin başarı ile sonuçlanabilecek eylemlerini önlemektedir. Zira bu duyguyu öğrenmiş tüm canlılar kontrol edebilecekleri durumlarda tepkisiz kalmak ya da mevcut potansiyelin oldukça az bir bölümünü sonuç değişikliği yaratmak için kullanmaktadır. Bu çalışmada yükseköğrenim öğrencilerinin edindikleri tecrübeleri öğrenilmiş çaresizlik kavramı ile bağdaştırma ve gelecekteki yaşantılarında öğrenilmiş çaresizlik temelli davranışlar sergileme eğilimleri ortaya konmaktadır. Bu anlamda çalışma psikoloji alanının sıkça çalıştığı öğrenilmiş çaresizlik kavramını disiplinler arası alana taşıyarak, ekonomik sisteme katma değer sağlayacak yükseköğrenim mezunların motivasyon, ekip çalışması, sorumluluk alma, umutsuzluk eğilimi gibi halkla ilişkiler alanının çalışma konusunu oluşturan dolaylı soruların da cevabını vererek literatüre katkı sunmayı amaçlamaktadır.

1.Kavramsal Düzeyde Öğrenilmiş Çaresizlik ve Motivasyon

Öğrenilmiş çaresizlik kavramı 1967 yılında Maier ve Seligman'ın köpekler üzerinde yaptıkları araştırma ile literatürde yer bulmuş, fakat insan davranışlarını açıklamak için yetersiz olduğu yönünde eleştirilere de maruz kalmıştır (akt: Maier vd., 1969: 299). Takip eden süreçte balıklar, maymunlar ve daha birçok canlı üzerine yapılan araştırmaların ardından nihayet Hiroto ve Seligman'ın 1975 yılında insanlar üzerinde yaptıkları çalışmalar ile insanın deneyimlerindeki başarısızlıkları sonucu öğrenilebilir bir duygu olduğunu ifade etmek için de öğrenilmiş çaresizlik kavramı kullanılmıştır. "Seligman ve Maier'in araştırmalarında öğrenilmiş çaresizliğin insanlar da dâhil olmak üzere tüm canlılarda ortak bir davranış türü olduğu anlaşılmıştır" (Cüceloğlu, 2011: 440) ve genel kabul görmüştür. Dolayısıyla öğrenilmiş çaresizlik temelli insan davranışlarına yönelik çalışmalar 1975 yılı ile hız kazanmıştır.

Bireylerin eylemlerinde başarılı olup olmamalarını belirleyen en önemli değişkenlerden biri onların deneyimlerini algılama ve vardıkları sonuçları yorumlama şekilleridir. Aynı olayı birlikte yaşamış iki bireyden birinin neticeyi başarı, diğerinin başarısızlık olarak yorumlayabilmelerinin altında yatan öznellik çoğu zaman bireylerin davranış öncesi motivasyonları ile ilişkilidir. Zira motivasyon, bireylere yönelik dışsal davranışlar ve bireylerin kendi eylemleri hakkında neler hissettikleriyle ilgili bir sübjektivite taşımaktadır (Keenan, 1996: 5). İnsanlar olaylar sonucunda "başarı ya da başarısızlıklarını dört etmene bağlamaktadır. Bunlar yetenek, çaba, iyi ve ya da kötü şans ile görevin zorluğudur" (Selçuk, 2000: 219). Bu dört etmene bağlı olarak yapılan içsel ya da dışsal motivasyon insanların öğrenme sürecinde yeni basamaklar oluşturmaktadır. İnsanların bu etmenlere bağlı olarak

yaptıkları değerlendirmeler çoğu zaman öğretiye dönüşerek bundan sonraki davranışlara yön vermektedir. Motivasyon en dar haliyle kişilerin hareket geçmek konusunda güdülenmesi anlamını taşımaktadır. Levy Leboyer (1998: 242-249) için motivasyon yaşam performansının öncelikli faktörüdür ve "insanları faaliyete geçiren, davranışı hedefe yönlendiren ve belirli bir amaca doğru harekete geçirmek için gösterilen çabaların toplamı" olarak tanımlamaktadır. Steers vd., (2004: 379) ise motivasyonu kişileri harekete geçiren, kanalize eden ve mevcut davranışı sürdürmelerini sağlayan unsurların bir aradalığı olarak ifade etmektedir. Motivasyon en temelde iki şekilde yapılan yükleme ile oluşmaktadır. Bunlar içsel motivasyon ve dışsal motivasyondur. Dışsal motivasyon, bireyin amacını gerçekleştirmek için çevresel güdeleyicilerden kuvvet aldığı bir kaynak iken, içsel motivasyon bireyin geçmiş deneyimleri, benlik saygısı gibi kişisel yargılarından güç aldığı bir kaynaktır (Mottaz, 1985: 366-370) Dışsal motivasyon ödül-ceza değişkenleri gibi pekiştireçler yardımıyla ortaya çıkarken, (Yüksel, 2004: 105-107) içsel motivasyon kişinin özsaygısı, geçmiş deneyimleri, kişisel istek ve ihtiyaçlarına yüklediği anlamlar ile oluşmaktadır.

Öğrenilmiş çaresizlik olgusu başlangıçta psikoloji alanına has bir olgu olarak ele alınmakla beraber, öğrenilmiş çaresizlik davranışının yol açtığı bozukluklar bireylerin toplumsal yaşamda sorunlar yaşamasına neden olduğundan (Alloy, 1982: 443-452), son yıllarda sosyoloji, çalışma ekonomisi ve iletişim alanlarının da üzerinde çalıştığı bir kavram olarak bulunmaktadır. Birçok toplumda öğrenilmiş çaresizlik bireysel bir davranışı aşarak kitlesel bir hale gelmekte, bu kültürü özümsemiş toplumların gelişimini sekteye uğratmaktadır. Fakat "öğrenilmiş çaresizlik toplumsal kültürün bir parçası veya toplumun değişmez kurallarından biri dahi olsa iyi bir değişim süreci bu durumu ortadan kaldırabilme potansiyeli taşımaktadır" (Aktan, 2016: 67). Bu anlamda etkili motivasyon uygulamalarının önemi büyüktür. Kişilerin sergileyecekleri davranışa attığı anlam ve sonucu yorumlama biçimlerinin olumluluğu, öğrenilmiş çaresizlik temelli davranışların kitlesel düzeyde azalması gizlini taşımaktadır.

2.Yöntem ve Metodoloji

2.1.Araştırma Modeli ve Deseni

Çalışmanın uygulama bölümünde nicel araştırma yöntemlerinden survey (tarama) uygulanmıştır. Survey modelleri, mevcut durumu olduğu haliyle ortaya koymayı hedeflediğinden bu çalışma için uygun bulunmuştur. Bu model genel tarama ve örnek olay tarama olmak üzere iki farklı şekilde yürütülebilmektedir. Bu çalışma için örnek olay tarama modeli (durum çalışması) kullanılmıştır. Bu yöntemin amacı belirli bir olguya ilişkin ayrıntılı betimleme yapmaktır. Bu yöntem genel taramanın aksine daha spesifik bir olgu ve daha sınırlı bir örneklem ile derinlikli çalışmalar yapmaya elverişlidir (Karasar, 2005). Modelin özelliği gereği üzerinde çalışılan konuya ilişkin bulguların gücü artmakta iken, genellenebilirlik özelliğinin zayıf olması araştırmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Araştırmanın deseni tek durum (single case) dur. Dolayısıyla çalışma öğrenilmiş çaresizlik durumu ile ilgili açıklamalar sunulmaktadır.

2.2.Araştırma Evreni ve Örneklem

Araştırmanın evrenini yükseköğrenim öğrencileri oluşturmaktadır. Örneklem seçimi tesadüfi olmayan yöntemlerden yargısal örnekleme ile araştırmacı tarafından halkla ilişkiler dersi almış Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü öğrencilerinden oluşmaktadır. Toplamda 121 anket formu dağıtılmış bunların tümü toplanmıştır. Toplanan anket formlarından 7 tanesi bazı soruların yanıtsız bırakılması nedeniyle geçersiz bulunmuş, 114 kişilik örneklemde elde edilen veriler analize tabi tutulmuştur.

2.3.Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Anket soruları bir bölümden oluşmaktadır. Katılımcıların öğrenilmiş çaresizlik davranışlarını belirlemeye yönelik olarak "Quinless ve Nelson'un (1988) Öğrenilmiş Çaresizlik Ölçeği" kullanılarak soru formu oluşturulmuştur. 20 sorudan oluşan öğrenilmiş çaresizlik ifadelerinden 10 tanesi tersten kodlanmış ve 4'lü likert ölçek ile ifadeler oluşturulmuştur. Araştırmada, görüşme formundan elde edilen veriler çözümlenmiş, frekans ve yüzdeleri belirlenmiş, tablolastırılarak yorumlanmıştır.

2.4.Bulgular

Tablo 1: Öğrenilmiş Çaresizlik

1.	Bir işte ne kadar çaba harcarsam harcadayım, sonuçlar üzerinde hiçbir etkisi olmayacağı hissini taşıyorum.	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum
	N	51	41	19	3
	%	44,7	36	16,7	2,6
2.	Başarımlarımın nedeninin problemleri çözme yeteneğim olduğunu hissediyorum.	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum
	N	6	18	54	36
	%	5,3	15,8	47,4	31,6
3.	Zor problemlere çözüm üretemem.	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum
	N	52	46	13	3
	%	45,6	40,4	11,4	2,6
4.	Sonuçlarımdan kesin olarak emin olamadığım bir işe başlayamam.	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum
	N	20	45	31	18
	%	17,5	39,5	27,2	15,8
5.	Bir işi başarılı bir şekilde tamamlamışsam, bu büyük olasılıkla yeteneklerimle ilişkilidir.	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum
	N	7	26	41	40
	%	6,1	22,8	36	35,1
6.	Yaşamdaki problemlerimin çoğunu çözebilecek yeteneğe sahibim.	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum
	N	5	24	58	27
	%	4,4	21,1	50,9	23,7
7.	Bir işte başarılı olamamam halinde benzer işlere girişmem; çünkü onlarda da başarısız olabileceğim hissine kapılıyorum.	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum

	N	42	37	21	14
	%	36,8	32,5	18,4	12,3
8.	Bir şeyler planladığım gibi gitmediğinde, bu durumun benim yetersizliğimden kaynaklandığını bilirim.	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum
	N	23	45	37	9
	%	20,2	39,5	32,5	7,9
9.	Diğer insanlar kendi başarıları ve/veya başarısızlıkları üzerinde benden daha fazla kontrole sahipler.	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum
	N	33	47	28	6
	%	28,9	41,2	24,6	5,3
10.	Geçmişte benzer işlerde başarısız olsam bile, yeni işleri denerim.	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum
	N	4	8	51	51
	%	3,5	7	44,7	44,7
11.	Düşük performans gösterdiğimde, bunun sebebi daha iyisini yapmak için yeteneğimin olamamasıdır.	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum
	N	40	56	15	3
	%	35,1	49,1	13,2	2,6
12.	Başarılı olabileceğimden emin olmasam bile, görevleri kabul ederim.	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum
	N	19	42	35	18
	%	16,7	36,8	30,7	15,8
13.	Yaptığım işlerin sonuçları üzerinde kontrolümün çok az olduğunu hissedirim.	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum
	N	39	51	21	3
	%	34,2	44,7	18,7	2,6
14.	Denediğim pek çok işte başarılı olurum.	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum
	N	5	17	65	27
	%	4,4	14,9	57	23,7
15.	Pek çok işte benden daha iyi performans gösterecek kişi sayısı azdır.	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum
	N	15	60	24	15
	%	13,2	52,6	21,1	13,2
16.	Yaşamda hedeflerime ulaşabilirim.	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum
	N	6	13	52	43

	%	5,3	11,4	45,6	37,7
17.	Bir işte başarılı olamazsam, başarısızlığım için aptallığımdan dolayı kendimi suçlarken bulurum.	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum
	N	42	33	30	9
	%	36,8	28,9	26,3	7,9
18.	Ne kadar uğraşırsam uğraşayım, bir şeyler benim istediğim şekilde gitmiyormuş gibi gelir.	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum
	N	15	36	45	18
	%	13,2	31,6	39,5	15,8
19.	Başarımin yeteneğimi gösterdiğini hissedirim; şansı değil.	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum
	N	6	28	43	37
	%	5,3	24,6	37,7	32,5
20.	Yaptıklarımın bir çalışma grubunun başarısına katkıda bulunabilmişim gibi gelir.	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum
	N	7	15	55	37
	%	6,1	13,2	48,2	32,5

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Canlıların öğrenme davranışı, çevreleriyle kurdukları etkileşime göre form almaktadır. Bu etkileşim dışsal uyarıcılara sürekli verilen tepkiler doğrultusunda gelişmektedir. Verilen tepki ile sonucun olumluluğu arasında kurulan bağlantı, benzer uyarıcılara benzer tepkiler verilmesine yol açmaktadır.

Çaresizlik canlıların zaman zaman hissettiği bir duygudur. Bu duygu içindeki tüm canlılar mevcut olumsuzluktan kurtulamayacağı, sonuç üzerinde bir kontrolü olmayacağı yargısıyla hâlihazırdaki potansiyelini ortaya koymaya gerek duymamakta, duruma başışıklık geliştirmekte yahut kendiliğinden sona ermesini beklemektedir. Çaresizlik duygusunun insana tesiri ise toplumsal hayatı deforme eden birçok iletişimsel soruna yol açmaktadır. Kişileri karamsarlığa sürükleyen, edinebilecekleri başarılarından uzaklaştıran, çevreleriyle ilişkilerini zedeleyen, eşgüdömlü çalışmaya mani olan acizlik hissi bütönsel olarak insanlığın ilerlemesini engellemektedir. Fakat çaresizlik insanoğlunun hayatta kalmak için edindiği diğer veriler gibi öğrenilen bir kavramdır. Dolayısıyla nasıl ki öğrenilmiş yanlış bilgileri doğrusu ile değiştirilebilmek mümkün ise, öğrenilmiş çaresizlik bilgisini de etkili motivasyon ile pasif kılmak olasıdır.

Bu çalışma yükseköğrenim öğrencilerinin öğrenilmiş çaresizlik düzeylerini ortaya koymaktadır. Çalışma sonucunda hayat döngülerinin başlangıcında olan gençlerin öğrenilmiş çaresizlik olgusuna uzak oldukları ortaya çıkmıştır. Gençler kendilerine güvenmektedir; zorlu işlerle başa çıkabileceklerine ve yeteneklerine yönelik inançları yüksek durumdadır.

Öğrenciler yüksek oranda duygusal, bilişsel kayıp yaşamamakta, öz saygı ve öz farkındalık düzeyleri yüksek bulunmaktadır. Yaşamsal kararlarda motivasyonları yüksektir.

Çalışma sonucunda gençlerin genel motivasyonlarının içsel motivasyon türünde olduğu ortaya çıkmaktadır. Kısmen şans faktörü göz önünde bulundurulsa da, olumlu sonuçlanan olaylarda da, olumsuz sonuçlanan olaylarda da, aynı şekilde bireysel sorumluluk alınma davranışı gelişmektedir. Örneklem grubunu oluşturan gençler tarafından geçmiş deneyimler başarısızlıkla sonuçlanmış olsa da, benzer işler genellenmemekte, başarısızlık beklentisiyle eylemde bulunmaktan kaçınılmamaktadır.

Çalışmada ortaya çıkan şaşırtıcı bir sonuç ise, gençlerin yüksek derecede özgüven sahibi olsalar da, birçok işte kendilerinden daha iyi performans sergileyecek kişilerin varlığının bilincinde olmalarıdır. Bu sonuç gençlerin öz farkındalık düzeylerinin yüksekliği ile ilişkilendirilerek kendilerini nesnel değerlendirdiklerini ortaya koymaktadır. Çalışma sonucunda ulaşılan başka bir dikkat çekici sonuç ise gençlerin geçmiş tecrübelerinden hareketle değil, bireysel kanaatleri ile eylemde bulunma kararı vermeleridir. Başka bir deyişle geçmişte benzer olaylarda başarısızlık yaşamaları onların bir görevi kabul etmelerine engel değilken, kişisel öngörülerini o işin başarısızlık getireceğini gösterdiğinde işi yapmaktan kaçınacaklarını ifade etmektedirler. Bu sonuç gençlerin deneyimlerini dikkate almayarak oluşturdukları motivasyonda, olumluluk/olumsuzluk öngörüsünü yaratan parametrelerin neler olduğu konusunda yapılacak yeni araştırmalara açılım sunmaktadır.

KAYNAKLAR

- Abramson L Seligman P, Teasdale J D** (1978) Learned Helplessness in Humans: Critique and Reformulation, *Journal of Abnormal Psychology*, 87, 49-74.
- Alloy L B** (1982) The Role of Perceptions and Attributions for Response- Outcome Noncontingency in Learned Helplessness: A Commentary and Discussion, *Journal of Personality*, 50(4), 443-479.
- Aktan C** (2016) Öğrenilmiş Çaresizlik ve Değişime Karşı Pasif Direnç, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, (8)2, 58-71.
- Cüceloğlu D** (2011) İnsan ve Davranışı, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Karasar N** (2005) Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım
- Keenan K** (1996) Motivasyon, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Klein D Fencil-Morse E, Seligman M** (1976) Learned Helplessness, Depression and the Attribution of Failure, *Journal Personality and Social Psychology*, 33, 508-516.
- Levy Leboyer, C. (1998). Looking At Work Motivation From a Wider Angle. *Brit J Guid Couns.*, 16(3), 242-249
- Maier S Seligman M Solomon R Campbell B Church, R M** (1969) Punishment and Aversive Behavior, New York: Appleton.
- Minor T Jackson R, Maier S** (1984) Effects Of Task-İrrelevant Cues And Reinforcement Delay On Choice-Escape Learning Following İnescapable Shock: Evidence For A Deficit İn Selective Attention, *Journal of Experimental Psychology: Animal Behavior Processes*, 10(4), 543-554.
- Mottaz C J** (1985) The Relative Importance Of Intrinsic And Extrinsic Rewards As Determinants Of Work Satisfaction. *The Sociological Quarterly*, 26(3), 365-385.
- Mowrer O H** (1973) Learning Theory and Behavior. New York: Krieger.
- Overmier J Seligman M** (1967) Effects Of inescapable Shock Upon Subsequent Escape And Avoidance Responding, *J. Comp: Psychology*, 63, 28-33.
- Selçuk Z** (2000) Gelişim ve Öğrenme, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Seligman M** (1972) Learned Helplessness, *Annual Review of Medicine*, 23, 407-412.

Skinner B (1948) Supersituation in the Pigeon, Journal of Experimental Psychology, 38, 168-172.

Steers M R Mowday T R, Shapiro L D (2004) The Future of Work Motivation Theory. Academy of Management Review, (29)3, 379-387.

Quinless F Nelson M (1988) Development Of A Measure Of Learned Helplessness, Nursing Research, 37, 11-15.

Yüksel G (2004) Öğrenme için Motivasyon içinde Sınıf Yönetimi (Ed: Şule Erçetin). Ankara: Nobel Yayınevi.

.

SANAL GERÇEKLİK İLE ÖĞRETİM MATERYALLERİ HAZIRLAMA: COSPACE UYGULAMASI

Prof. Dr. Erman YÜKSELTÜRK
Kırıkkale Üniversitesi

ÖZET

Sanal Gerçeklik (SG) teknolojileri 1960'lardan itibaren geliştirilmeye başlanmış olmasına rağmen 2000'li yıllardan itibaren giyilebilir görüş sistemleri gelişmeye ve daha ergonomik olmaya başlamıştır. Özellikle son yıllarda bu teknolojilerin sayıları artmış ve çok sayıda kişi tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde SG uygulamaları ile kullanıcıların sanal gerçeklik gözlüğü ve tamamlayıcı donanımlarıyla birlikte fiziksel dünyanın dışında ya da benzer ortamlarda etkileşim kurabildiği ortamlar haline gelmiştir. SG uygulamalarının sahip olduğu eğitsel potansiyel ile de kısa zamanda eğitim ortamları için kullanılan etkili öğretim materyallerine dönüşmüştür. Bu çalışmada son yıllarda kullanılan SG teknolojileri hakkında kısa bilgiler verilecek, SG uygulamalarının eğitimde nasıl ve hangi amaçlarla kullanılabileceği tartışılacaktır. Ayrıca, SG alanında yepyeni bir uygulama aracı olan CoSpace uygulaması hakkında deneyimler paylaşılacaktır. CoSpace uygulaması ile 360 derece görseller, sanal ortamlarda oyunlar hazırlanabilmekte, birçok dersin kazanımlarına uygun senaryoları gerçek hayata geçirilebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sanal Gerçeklik, Öğretim Teknolojileri, CoSpace Uygulaması

ABSTRACT

Although Virtual Reality (SG) technologies have been developed since the 1960s, wearable vision systems have developed and become more ergonomic since the 2000s. Especially in recent years, the number of these technologies has increased and started to be used by lots of people. Today, SG applications have become the environments where users can interact outside of the physical world or similar environments with virtual reality glasses and complementary hardware. Thanks to the educational potential of SG practices, it has quickly become effective teaching materials for educational environments. In this study, brief information will be given about SG technologies used in recent years, and how and for what purposes SG applications can be used in education will be discussed. In addition, experiences will be shared about CoSpace, a brand new application tool in the SG field. With the CoSpace application, 360 degree visuals and games can be prepared in virtual environments and scenarios suitable for the achievements of many courses can be realized in real life.

Keywords: Virtual Reality, Instructional Technologies, CoSpace Application

GİRİŞ

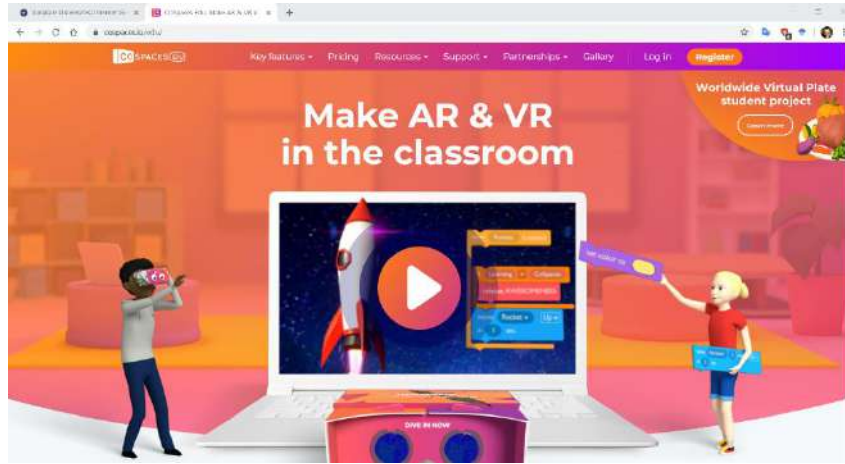
Sanal Gerçeklik (SG) teknolojileri 1960’lardan itibaren geliştirilmeye başlanmış olmasına rağmen 2000’li yıllardan itibaren giyilebilir teknolojiler gelişmeye ve daha ergonomik olmaya başlamıştır. Özellikle son yıllarda bu teknolojilerin sayıları artmış ve çok sayıda kişi tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde SG uygulamaları ile kullanıcıların sanal gerçeklik gözlüğü ve tamamlayıcı donanımlarıyla birlikte fiziksel dünyanın dışında ya da benzer ortamlarda etkileşim kurabildiği ortamlar haline gelmiştir. SG uygulamalarının sahip olduğu eğitsel potansiyel ile de kısa zamanda eğitim ortamları için kullanılan etkili öğretim SG uygulamaları sahip olduğu eğitsel potansiyel ile de kısa zamanda eğitim ortamları için kullanılan etkili öğretim materyallerine dönüşmüştür. Örneğin, hücrelerin modellenmesi, insan vücudu organlarının içinde dolaşma, atom ve molekül sistemlerini incelenmesi, üç boyutlu geometrik cisimlerin hacimlerinin görselleştirilmesi gibi birçok konuda SG teknolojileri kullanılarak kolay ve etkili bir şekilde anlatılabilmektedir (Yükseltürk,2019)

Alan yazın incelendiğinde özellikle son birkaç yılda SG teknolojilerinin sayıları artmış, farklı modeller geliştirilmeye başlanmıştır. Örneğin, 2012 yılında piyasa sürülen ve sonrasında Facebook tarafından satın alınan ve halen geliştirilmeye devam eden Oculus Rift, başa takılan bir görüntüleme gözlüğünden oluşmaktadır. Başka bir örnek ise 2015 yılında piyasaya sürülen HTC firması ile VALVE’nin ortak geliştirdiği bir sanal gerçeklik teknolojisi olan HTC Vive gözlüğüdür. Son olarak Microsoft firması Hololens Gözlükleri çıkararak AG ve SG teknolojilerini birleştirilmeye çalışmaktadır. Ayrıca bunlara ek olarak daha küçük bütçeli projelerle daha basit uygulamalar da geliştirilmektedir. Örneğin, Google CardBoard ile akıllı telefonu olan herkes bu gözlükleri kullanarak sanal gerçeklik uygulamalarını deneyimleyebilmektedir (Can ve Şimşek, 2016).

Bu çalışmada, örnek bir SG uygulaması geliştirebilmek için ya da sanal ortamlarda paylaşmak üzere öğretim materyali hazırlamak için kullanılabilecek CoSpace Edu aracı hakkında bilgiler verilecektir. CoSpaces Edu, öğrencilerin ve öğretmenlerin kendi 3D yapımlarını kolayca oluşturmasını, onları kodlama vasıtasıyla canlandırmasını ve bunları sanal gerçeklik veya artırılmış gerçeklik keşfetmesini sağlayan bir araçtır. Şimdi bu aracın nasıl kullanılabileceğine yönelik uygulama gösterilecektir.

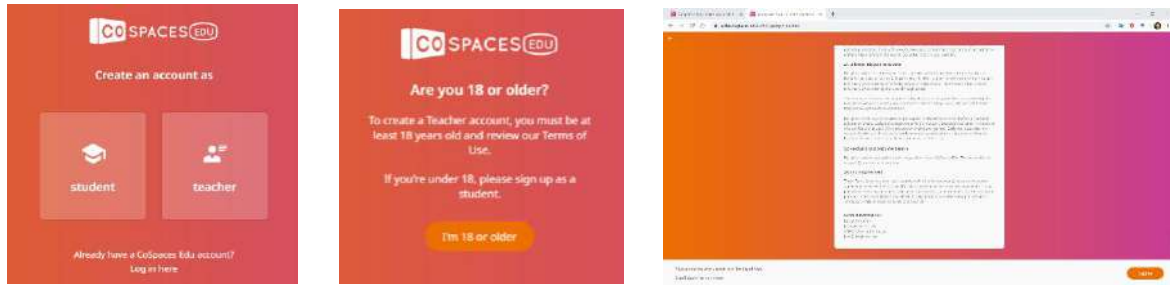
SANAL GERÇEKLİK İÇİN ÖRNEK BİR UYGULAMA ARACI

Bu bölümde, SG teknolojisine yönelik hem sanal gözlüklerle izlenebilecek hem de web ortamından yayınlanabilecek örnek bir materyal geliştirilecektir. Bunun için Cospaces Edu firması tarafından geliştirilen ara yüz seçilmiştir. CoSpaces Edu web sayfasına <https://cospaces.io/edu/> adresinden erişilmektedir. Uygulamayı kullanabilmek için kayıt olmak ya da hesabınız var ise giriş yapmak gereklidir.

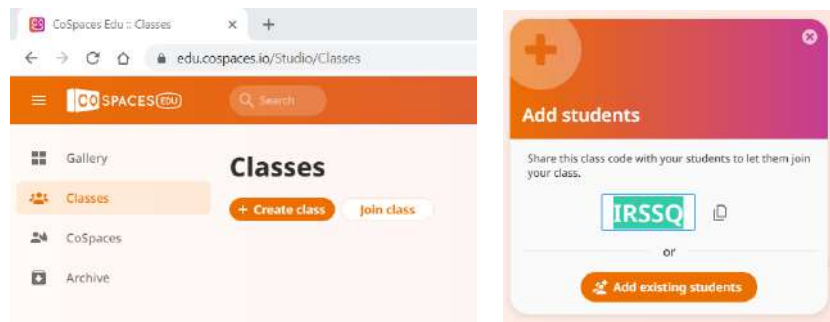
Şekil 1. CoSpaces Edu web sayfası

Kayıt sayfasında iki seçenek sunulmaktadır: Öğrenci ya da Öğretmen rolü ile kayıt olma seçilebilmektedir. Öğrenci rolü ile kayıt olduğunda kendi alanınızda projeler oluşturabilir veya kayıt kodunu bildiğiniz bir sınıfa dâhil olabilirsiniz. Öğretmen rolü ile kayıt olduğunuzda ise öğrenci hesabıyla erişilen özelliklerle ek olarak, kendi öğrencilerinizi ekleyebileceğiniz sınıflar oluşturabilirsiniz. Ayrıca Öğrencilerinize ödevler tanımlayıp, uygulama sırasında onları gözlemleyebilir ve projelerine müdahale edebilirsiniz.

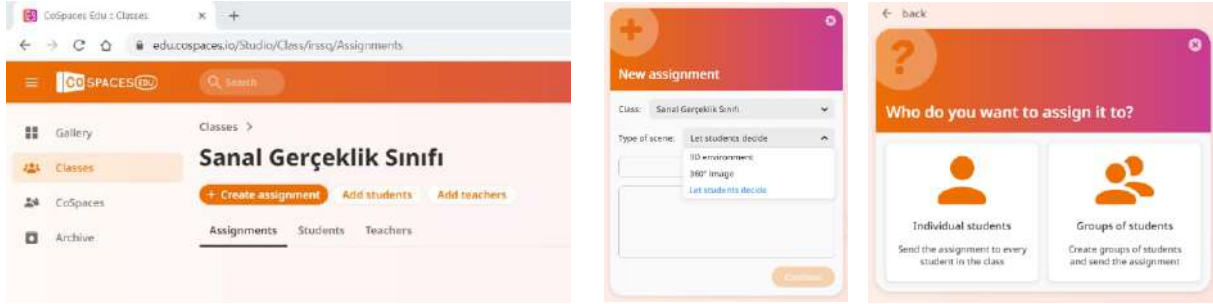
Şekil 2. CoSpaces Edu Giriş Sayfası

Öğretmen hesabı açmak için “Teacher” butonuna tıklanır, açılan pencerede 18 yaş üzeri olduğunuzu doğrulamanız istenir, ardından kullanım sözleşmesi okunduktan sonra “I Agree” butonuna tıklanır. Açılan sayfada aşağıdaki şekilde farklı yöntemlerle kayıt olunabilmektedir. Giriş yaptıktan sonra “Classes” sayfası açılmaktadır, bu sayfada yeni bir sınıf oluşturabilir, ya da mevcut bir sınıfa dâhil olunabilir. Sınıf oluştur butonuna tıklandığında bir sınıf ismi belirlenmesi istenmektedir. Ardından aşağıdaki gibi bir sınıf kodu üretilmektedir. Sınıfa eklemek istenilen öğrencilerle bu kod paylaşılabilir.

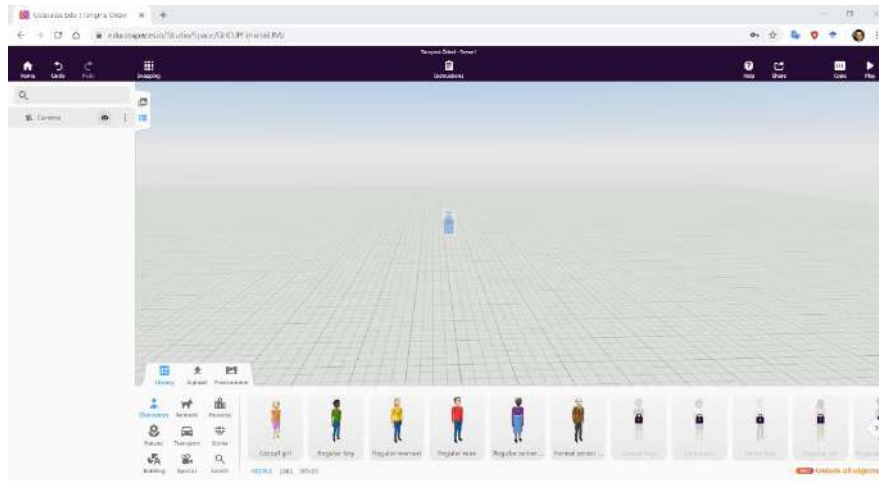
Şekil 3. CoSpaces Edu sanal sınıf oluşturma

Sınıf oluşturduktan sonra bu sınıfa dâhil etmek üzere Ödev oluşturabilir, Öğrenciler ve Öğretmenler seçilebilir. Ödev oluştur butonuna tıklanıldığında gerekli bilgileri girmek üzere bir pencere açılır. Sahne Türünü belirlerken seçim öğrencilere bırakılabilir ya da “3D Ortam” ve “360 imaj” türlerinden birini seçilebilir. Ardından ödevin başlığı ve açıklamasını girip “Continue” butonuna tıklanır. Ödev bireysel ya da grup olarak öğrencilere atanabilmektedir. Birden çok öğrenci kendi bilgisayarından giriş yapıp, aynı anda ödev üzerinde çalışabilmektedir.

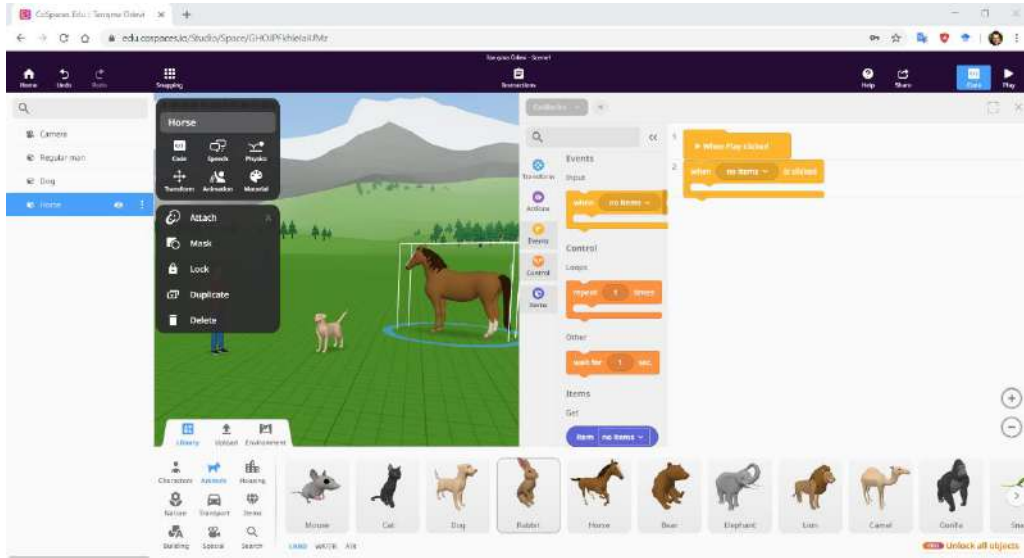

Şekil 3. CoSpaces Edu sahne oluşturma

Öğrenciler giriş yaptığında karşılarına aşağıdaki şekildeki gibi boş bir ortam çıkmaktadır. Uygulamanın Studio sayfası açıldığında ise Şekil 5’dek gibi sahne görünmektedir. Sahnenin sol, sağ ve alt kısımlarında gizlenebilir bölmeler bulunmaktadır.

Şekil 4. CoSpaces Edu boş sahnesi

Şekil 5. CoSpaces Edu Studio sayfası

CoSpaces Edu Basic temel ve ücretsiz sürümünde 17 farklı kod bloğu ve kütüphanedeki belirli nesneler kullanılabilir, tüm kod bloklarına ve nesnelere erişebilmek için CoSpaces Edu Pro hesabına yükseltmek gerekmektedir. Sahne tasarımı ve kodlama bittikten sonra sağ üstte yer alan Play butonuna tıklanarak uygulama çalıştırılabilir. Ayrıca CoSpaces mobil uygulamasına cep telefonundan giriş yapıldığında sahneleri sanal gerçeklik gözlüğüne uygun hale getirerek izlemeye de olanak sağlanmaktadır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Her geçen gün eğitim teknolojilerinin öğrenci ve öğretmenlere yeni fırsatlar sunduğu günümüzde SG teknolojileri ile 3 boyutlu sanal dünyalarla desteklenen ortamlar tasarlanabilmektedir. Son yıllarda bu teknolojilerinin kullanıma yönelik farklı araçlar geliştirilmiştir. Bu çalışmada da özellikle sanal gerçeklik uygulaması geliştirmeye yeni başlayanların kolaylıkla kullanabileceği bir araç olan CoSpaces Edu hakkında bilgiler verilmiştir. Bu aracın sağladığı önemli özelliklerinden birkaç şöyle sıralanabilir: öğrencilerin yaratıcı olmaları desteklenir, dijital okuryazarlık becerilerini geliştirir ve sınıftaki işbirliğini teşvik edebilir. Sonuç olarak benzer araçlar hakkında daha fazla deneyim sağlanması gerekmekte Türkçe desteği olan araçların geliştirilmesinin teşvik edilmesi önerilmektedir.

KAYNAKLAR

Can T, Şimşek İ (2016). Eğitimde Yeni Teknolojiler: Sanal Gerçeklik. Aytekin İşman, Ferhan Odabaşı & Buket Akkoyunlu (Ed.) içinde, *Eğitim teknolojileri okumaları* 2016, 351-363.

Yükseltürk E (2019). Artırılmış ve Sanal Gerçeklik Teknolojileri. Y.K. Türel (Ed.) *Öğretim Teknolojileri* içinde (s. 296-316). Elazığ: Asos Yayınevi.

ARTIRILMIŞ GERÇEKLİK İLE DERSLER CANLANIYOR: TARİH DERSİ ÖRNEKLERİ

Prof. Dr. Erman YÜKSELTÜRK
Kırıkkale Üniversitesi

ÖZET

Son yıllardaki değişen ve gelişen bilişim teknolojileri eğitim alanlarının vazgeçilmez materyali haline gelmiştir. Eğitim öğretim süreci içinde tarih derslerinde kullanılacak olan bilgisayar temelli öğretim teknolojilerinin başında ise dersin kazanımlarına ulaşmada öğrencilerin ilgisini çeken Artırılmış Gerçeklik (AG) teknolojileri gelmektedir. AG, gerçek dünya ile sanal imgelerin birleştiği, gerçek ve sanal nesneler arasında eş zamanlı etkileşimin sağlandığı bir teknoloji olarak tanımlanmaktadır. Bu teknoloji, masaüstü veya diz üstü bilgisayarlar, taşınabilir cihaz ile akıllı telefonlar gibi farklı platformlarda kullanılabilir. Bu araştırmada, tarih derslerinde kullanmak üzere AG teknolojileri kullanılarak farklı materyaller geliştirilmiştir. Tarih dersi müfredatındaki Osmanlı İmparatorluğu Padişahları konusu seçilerek sırasıyla, kartlar, afiş ve kitapçık tasarlanmıştır. Tasarlanırken, Adobe Photoshop, Microsofts Movie Maker, Publisher gibi araçlar kullanılmıştır. Tasarlanan materyaller baskı alındıktan sonra Karekod ve Aurasma (HP Reveal) gibi AG teknolojileri kullanılarak etkileşimli hale getirilmiştir. Geliştirilen materyaller 7.sınıf öğrencilerinin tarih dersinde kullanılmıştır. Ders sonunda öğrencilerin AG uygulamalarına yönelik tutumları incelenmiştir. Özetle bu çalışmada, eğitim ortamlarına pek çok sebeple katkı sağlayacağı düşünülen AG uygulamalarına ilişkin öğrencilerin tutumlarının belirlenmesi sağlanmış, bu ortamları geliştirmeye ve derslere entegre etmeye yönelik örnek bir araştırma ve geliştirme süreci yaşanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Artırılmış Gerçeklik, Öğretim Teknolojileri, Tarih Dersi

ABSTRACT

In recent years, changing and developing information technologies have become indispensable materials of education fields. Augmented Reality (AG) technologies are the main computer-based instructional technologies that will be used in history courses during the education process. AG is defined as a technology in which real world and virtual images merge, enabling simultaneous interaction between real and virtual objects. This technology can be used on different platforms such as desktops, laptops, portable devices and smart phones. In this research, different materials have been developed by using AG technologies for use in history lessons. The Ottoman Empire sultans were chosen in the curriculum of the history lesson and cards, posters and booklets were designed respectively. Adobe Photoshop, Microsofts Movie Maker, Publisher were used in the design. After printing, the designed materials were made interactive by using AG technologies such as QR Code and Aurasma (HP Reveal). Developed materials were used in the history lesson of 7th grade students. At the end of the course, students' attitudes towards AG applications were examined. In summary, in this study, the attitudes of the students about AG applications which are thought to contribute to educational environments for many reasons have been determined and a sample research and development process has been experienced for developing and integrating these environments.

Keywords: Augmented Reality, Instructional Technologies, History Course

GİRİŞ

Artırılmış Gerçeklik (AG), kullanıcıların metin, ses, resim ve diğer ek bilgiler ile gerçek dünyanın gelişmiş ya da artırılmış gibi görünümünü sağlayan yeni teknolojilerdir (Winn, Windschitl, Fruland ve Lee, 2002). Eski tanımlardan birine göre artırılmış gerçeklik sanal gerçekliğin bir türevidir (Azuma, 1997). Bu tanıma göre artırılmış gerçeklik var olan gerçekliğin desteklendiği sanal ortamlardır olarak ifade edilmektedir. Artırılmış gerçeklik ortamlarında sanal ve gerçek nesneler kullanıcılara birlikte bir uyum içerisinde sunulmaktadır (Yükseltürk, 2019).

Son yıllardaki çıkan birçok mobil teknolojisinin desteklemesiyle beraber, AG uygulamaları birçok alanda olduğu gibi eğitim ortamlarında da kullanılmaya başlanmıştır. Araştırmalar göstermektedir ki bu yeni teknolojiler öğretme ve öğrenme sürecinde farklı avantajlar sağlamaktadır. Bunlardan bazıları şöyle sıralanabilir (İbili ve Şahin, 2013);

- Öğrencilerin hayal gücünü ve yaratıcılıklarını kullanmayı desteklemektedir.
- Öğrencilerin ilgi ve dikkatini derse çekerek öğrenilmesi zor olan konuların öğrenilmesini kolaylaştırmaktadır.
- Öğrencilerin öğrenme hızlarına ve öğrenme stillerine uygun materyaller sağlamaktadır.
- Gerçek dünyadan elde edilemeyen obje ve nesneleri üç boyutlu nesneler halinde görülmesine yardımcı olmaktadır.

Bu araştırmada, tarih derslerinde kullanmak üzere AG teknolojileri kullanılarak farklı materyaller geliştirilmiştir. Tarih dersi müfredatındaki Osmanlı İmparatorluğu Padişahları konusu seçilerek sırasıyla, kartlar, afiş ve kitapçık tasarlanmıştır. Tasarlanan materyaller baskı alındıktan sonra Karekod ve Aurasma (HP Reveal) gibi AG teknolojileri kullanılarak etkileşimli hale getirilmiştir. Örneğin etiketlenen resimlere akıllı telefon veya tablet ile bakıldığında istenilen görseller veya videolar görülebilmektedir. Kısaca, eğitim ortamlarına pek çok sebeple katkı sağlayacağı düşünülen AG uygulamalarına ilişkin öğrencilerin tutumları incelenmiş, bu ortamları geliştirmeye ve derslere entegre etmeye yönelik örnek bir araştırma ve geliştirme deneyimi paylaşılmıştır.

YÖNTEM

Nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeliyle desenlenen bu araştırmada tasarlanıp geliştirilen materyallerin orta öğretim tarih dersinde uygulanmasından sonra anket uygulanmış ve araştırma verileri toplanmıştır. Toplanan veriler betimsel istatistiksel yöntemler kullanılarak analiz edilmiştir.

Örneklem

Araştırma, Ankara ilinde bir ortaokulda öğrenim gören 7.sınıf öğrencilerine uygulanmıştır. 30 öğrenciye tarih dersi verilirken AG materyalleri de kullanılarak dersler anlatılmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin %60'ı erkek, %40'ı bayan ve öğrencilerin büyük bir bölümünün (%60) günlük teknolojik kullanma süreleri 3-5 saat civarındadır.

AG Materyalleri

Tarih dersindeki Osmanlı Padişahları konusu anlatılırken kullanılmak üzere AG teknolojisinin yardımıyla 3 farklı materyal geliştirilmiştir: Kartlar, Afiş ve Kitapçık. Geliştirilen materyaller ortaöğretim tarih dersinde 3 hafta süreyle dersler anlatılırken kullanılmıştır.

- *Kartlar*: İlk olarak 6 adet padişah kartı tasarlanmıştır. Daha sonra AG teknolojisi kullanılarak bu padişahlara akıllı telefon veya tablet ile bakıldığında görüntülenecek künyeleri hazırlanmıştır. Künyede ilgili padişahın “Adı”, “Kaçınıcı Padişah olduğu”, “Babası”, “Annesi”, ve “Tahta Kaldığı Yıllar” gibi bilgiler verilmektedir.
- *Afiş*: Kartların ardından sınıfta kullanmak üzere afiş tasarlanmıştır. Yine AG teknolojisi kullanılarak afişteki padişahlara akıllı telefon veya tablet ile bakıldığında görüntülenecek her bir padişahın hayatındaki önemli olayları anlatan yaklaşık 5'er dakikalık videolar hazırlanmıştır.
- *Kitapçık*: Bir diğer materyal ise kitapçıktır. Her bir padişah hakkında detaylı bilgilerin verildiği, test, bulmaca gibi etkinliklerin olduğu 10 sayfalık kitapçık yine AG teknolojisi kullanılarak sayfalarına etiketlenen resimlere akıllı telefon veya tablet ile bakıldığında görüntülenecek bilgilerde eklenmiştir.

Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı olarak AG uygulamaları tutum ölçeği kullanılmıştır. AG uygulamaları tutum ölçeği Küçük, Yılmaz, Baydaş ve Göktaş (2014) tarafından geliştirilmiştir. 15 maddeden oluşan 5'li Likert türündeki ölçek, memnuniyet, kaygı ve istek olmak üzere üç alt faktörden oluşmaktadır. Ölçekte alınabilecek en düşük puan 15, en yüksek puan toplamda 75'dir. İç tutarlılık güvenirlik katsayısı ölçeğin tamamı için 0.83 olarak bulunmuştur. Bu çalışma kapsamında AG uygulamasının gerçekleştirildiği grup üzerinde ölçeğe ilişkin gerçekleştirilen iç tutarlılık güvenirlik katsayısı 0.90 olarak hesaplanmıştır. Ders sonunda bu ölçek öğrencilere dağıtılarak AG uygulamalarına yönelik tutumları hakkında veriler toplanmıştır.

BULGULAR

Tablo 1 incelendiğinde, 15 maddelik anket sonuçlarına göre öğrencilerin AG uygulamalarına yönelik tutumları genel olarak olumlu olduğu söylenebilir. Özellikle, 3 boyutlu nesnelerin gerçeklik hissi verdiği (ort=4,9), derse daha istekli geldiği (ort=4,8), kullanırken sıkılmadığı (ort=1,1 olumsuz madde) ve diğer derslerde de kullanılmasını istediği (ort=4,8) ile ilgili öğrenci görüşleri oldukça olumlu bulunmuştur.

Tablo 1. Anket Sonuçları

AG Materyalleri Hakkında	Kesinlikle Katılmıyorum					$\bar{X}$
	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum		
	%	%	%	%	%	

AG uygulamalarıyla işlenen derslerden keyif alırım.	0,0	0,0	6,7	30,0	63,3	4,6
AG uygulamalarında kitap üzerinde 3B nesnelerin, videoların, animasyonların görüntülenmesi konuya merakımı artırır.	0,0	0,0	3,3	13,3	83,3	4,8
AG uygulamaları sayesinde derse daha çok çalışırım	0,0	0,0	6,7	33,3	60,0	4,5
AG uygulamalarındaki 3B nesneler ortamda gerçeklik hissi verir.	0,0	0,0	3,3	6,7	90,0	4,9
AG uygulamaları kullanıldığında derse daha istekli gelirim.	0,0	3,3	3,3	3,3	90,0	4,8
AG uygulamaları kullanıldığında dikkatimi derse daha iyi verebilirim.	0,0	0,0	6,7	20,0	73,3	4,7
AG uygulamalarıyla evde ders çalışmaktan keyif alırım.	0,0	0,0	13,3	76,7	10,0	4,0
AG uygulamaları ilgimi çekmez.	70,0	23,3	6,7	0,0	0,0	1,4
AG uygulamaları kafamı karıştırdığı için öğrenmemi zorlaştırır.	16,7	76,7	6,7	0,0	0,0	1,9
Derslerde AG uygulamalarının kullanılmasına hiç gerek yoktur.	80,0	10,0	10,0	0,0	0,0	1,3
Derslerde AG uygulamalarını kullanmak zaman kaybına neden olur.	80,0	13,3	6,7	0,0	0,0	1,3
AG uygulamalarını kullanırken sıkılırım.	93,3	6,7	0,0	0,0	0,0	1,1
AG uygulamalarını kullanmak zordur.	10,0	86,7	3,3	0,0	0,0	1,9
Diğer derslerde de AG uygulamalarının kullanılmasını isterim.	0,0	0,0	0,0	6,7	93,3	4,9
Gelecekte ders kitaplarında AG uygulamalarının yer almasını isterim.	0,0	0,0	0,0	16,7	83,3	4,8

SONUÇ ve ÖNERİLER

Araştırmada sonuç olarak elde edilen veriler ve bu verilere ilişkin istatistiksel bulgular incelenmiştir. Öğrencilerin AG uygulamalarına yönelik tutumlarının dağılımı Tablo 1’de gösterilmiştir. Sonuçlar incelendiğinde, öğrencilerin AG uygulamalarına yönelik tutumları genel olarak olumlu olduğu söylenebilir. Bu çalışma sonuçları, alan yazındaki benzer AG çalışmalarıyla ilgili yapılan bazı makalelerdeki görüşler tarafından desteklenmektedir. Örneğin, Atasoy, Tosik-Gün ve Kocaman-Karoğlu (2017, syf 444) şöyle ifade etmektedir: “Öğrencilerin AG ortamlarına ilişkin olumlu tutum sergilemeleri ve AG materyallerine ilişkin güdülenme durumlarının yüksek olması, öğrenme ortamlarına AG teknolojilerinin entegrasyonu sürecinde yaşanabilecek sorunları azaltıp etkili bir şekilde kullanılmasını sağlayabilir.” Bir devlet okulunun 7. sınıfına devam etmekte olan 87 öğrenciyle yapılan başka bir çalışma sonucuna göre artırılmış gerçeklik kullanımının öğrencilerin fen öğrenmeye yönelik motivasyonlarını artırdığı sonucuna ulaşılmıştır (Sırakaya ve Sırakaya, 2018). Çakır, Solak ve Tan (2016) tarafından yapılan başka bir çalışma sonucuna göre yabancı dil kelime öğretiminde artırılmış gerçeklik

teknolojisi kullanımının öğrencilerin performanslarına olumlu yönde etki ettiğini göstermektedir.

Alan yazında da belirtildiği gibi eğitimde AG uygulamaları öğrenme sürecinde öğrencilere önemli kazanımlar sağlamaktadır. Başka bir ifadeyle, öğretim ortamlarının işlevselliğinin artırılması ve öğrenenlerin anlamlı öğrenme deneyimleri yaşaması için, yaparak ve keşfederek öğrenme etkinlikleri sağlamak ve ilişkili verileri bağlam içinde sunabilmek için AG uygulamaları kullanılabilir (Yükseltürk, 2019). Sonuç olarak artırılmış gerçeklik uygulamalarının etkili, etkileşimi yüksek, öğrenme sürecine katkı sağlayan, kullanması kolay ve kullanıcı doyumunu sağlayan öğrenme malzemeleri olduğu görülmektedir. Benzer uygulamalarının sayısının artırılmasını ve farklı derslerde de kullanılması önerilmektedir.

KAYNAKLAR

Atasoy B, Tosik-Gün E ve Kocaman-Karoğlu A (2017). İlköğretim Öğrencilerinin Artırılmış Gerçeklik Uygulamalarına Karşı Tutumlarının ve Güdülenme Durumlarının Belirlenmesi. *Journal of Kirsehir Education Faculty*, 18(2).

Azuma R (1997). A survey of augmented reality. *Presence-Teleoperators and Virtual Environments*, 6(4), 355-385.

Çakır R, Solak E ve Tan S S (2016). Artırılmış gerçeklik teknolojisi ile ingilizce kelime öğretiminin öğrenci performansına etkisi. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 45-58.

İbili E ve Şahin S (2013). Artırılmış gerçeklik ile interaktif 3D geometri kitabı yazılımının tasarımı ve geliştirilmesi: ARGE3D. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, (1-8).

Küçük S, Yılmaz R, Baydaş Ö ve Göktaş Y (2014). Ortaokullarda artırılmış gerçeklik uygulamaları tutum ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 39(176).

Sırakaya M ve Sırakaya D A (2018). Artırılmış gerçekliğin fen eğitiminde kullanımının tutum ve motivasyona etkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 26(3), 887-905.

Winn, W, Windschitl M, Fruland R ve Lee Y (2002). When does immersion in a virtual environment help students construct understanding. In *Proceedings of the International Conference of the Learning Sciences*, 497-503.

Yükseltürk E (2019). Artırılmış ve Sanal Gerçeklik Teknolojileri. Y.K. Türel (Ed.) *Öğretim Teknolojileri içinde* (s. 296-316). Elazığ: Asos Yayınevi.

İLKÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN MİKROSKOP ÜZERİNE OLUŞTURDUKLARI METAFORLAR

Elif Ebru KEÇECİ

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Prof. Dr. Güldem DÖNEL AKGÜL

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

ÖZET

Bu araştırmanın amacı fen bilgisi dersinde öğrencilerin mikroskop kavramına ilişkin sahip oldukları algıları metaforlar yardımıyla belirlemektir. Araştırmanın çalışma grubunu Sivas ilinin Merkez ilçesinde özel bir ortaokulda okumakta olan toplam 37, 8. Sınıf öğrencisi oluşturmuştur. Araştırmada veri toplamak amacıyla 8. Sınıf öğrencilerinin mikroskop kavramına ilişkin sahip oldukları algılarını belirlemek için “metafor formu” hazırlanmıştır. Metafor formunda öğrencilerden “Mikroskop.....gibidir. Çünkü.....” cümlesini tamamlamaları istenmiştir. Araştırmada, nitel araştırma yaklaşımlarından olgubilim deseni kullanılmıştır. Verilerin analizinde ise; içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Verilerin değerlendirilmesiyle, öğrencilerin 37 metafor ürettikleri görülmüştür. Öğrencilerin mikroskoba ilişkin en çok “Teknik yapısı/ Yapısal özelliği açısından” kategorisinde metaforlar geliştirdikleri belirlenirken, bunu “Kullanım işlevi açısından” ve “Canlılığa Ait Kavramlar Açısından” kategorileri izlemiştir. Öğrencilerin en fazla ürettiği metaforlar Büyüteç, Gözlük, Dürbün ve Teleskop şeklinde sıralanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Metafor, Mikroskop, Öğrenci.

METHAPORS OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS CREATED ON MICROSCOPE

ABSTRACT

The aim of this research is to determine the students' perceptions about the concept of microscope in science course by means of metaphors. The study group of the study consisted of 37, 8th grade students studying in a private secondary school in the central district of Sivas. In order to collect data, metaphor form ”was prepared to determine the perceptions of 8th grade students about the concept of microscope. Microscope is like..... Because were asked to complete the sentence for student. Phenomenology design, one of the qualitative research approaches, was used in the study. In the analysis of the data; content analysis technique was used. With the evaluation of the data, it was observed that the students produced 37 metaphors. It was determined that the students mostly developed metaphors in the “Technical structure / Structural feature category of the microscope, followed by. In terms of function of use” and “In terms of the concepts of

vitality”. The most metaphors produced by the students are Magnifier, Glasses, Binoculars and Telescope.

Key words: Metaphor, Microscope, Student.

GİRİŞ

Metafor terimi, Latince ve Yunanca metafora kökünden gelir. Meta aşırı ve pherein yüklemek anlamında oluşan bir birleşik sözcüktür. Günümüzde söz sanatı olarak kullanılır. Metaforun dilimizdeki karşılığı eğretileme olarak bilinir. Metafor söylemi aslında süsleme olarak bilinir ancak bundan çok daha fazlasıdır. Dünyayı nasıl kavradığımızı, nasıl düşündüğümüzü anlama biçimi olarak açıklanabilir. Metafor aslında en çok edebiyat alanında kullanılıyor olsa da diğer alan ve sosyal yaşamımızda kullandığımız bir terimdir. Benzerlikler bizim görmemizi sağlarken metafor; farklı yönleri göz ardı etmeye vesile olur. Metaforlar hayal gücünü geliştirir. Terimin anlaşılmasını ve kavratılmasında yardımcı olur. Zor kavramların ve soyut konuların anlaşılmasını kolaylaştırır. Metaforda görselleştirme çok önemlidir (Arslan ve Bayrakçı; 2006). Yeni öğrenilecek konuların öğrenilmesinde ilişki bağlayarak kolaylaştırılır. Bir kavramın başka bir kavram üzerinden anlatılmasına metafor denir. Metaforik algılar 3 unsurda karşımıza çıkar. Metaforun konusu, metaforun kaynağı ve metaforun kaynağından atfedilmesi düşünülen konudur (Forceville, 2002; Akt: Saban, 2004).

Metafor kavramı ilgili kaynaklarda farklı şekillerde açıklanmaktadır. Morgan (1993) metaforu, “bir düşünce ve görme biçimi” olarak açıklarken; Lakoff ve Johnson (2003) ise, metaforu “bir düşünce malzemesi, insan kavrayışının bir şekli ve sadece bir söz figürü değil aynı zamanda bir düşünce figürü” olarak ve Saban, Koçbeker ve Saban (2006) metaforu “bir bireyin yüksek düzeyde soyut, karmaşık veya kuramsal bir olguyu, anlamada ve açıklamada işe koşabileceği güçlü bir zihinsel araç” olarak açıklamışlardır. Metafor insan düşüncelerinde oluşan kavramların, birbirleriyle ilgili olmayan kavramların birbirlerine benzetilmesiyle oluşturulan bir kavramdır. Metafor zor kavramların açıklanması için kullanılan bir tekniktir. Böylelikle insanların yaşamlarında kazandıkları tecrübeler sayesinde yeni öğrendikleri kavramları eski kavramlarla eşleştirerek öğrenmeyi kolaylaştırır. Metaforlar aynı zamanda bireylerin yaratıcılıklarının, gözlemlerinin, tecrübelerinin, bilgi birikimlerinin, kültürel değerlerinin kullanıldığı önemli bir konudur. Eğitimde kullanılan metaforlar kişiden kişiye göre değişebilir. Metaforlar bireyselliği ortaya çıkaran önemli bir konudur. Sonuç olarak mikroskop ile ilgili zengin ve farklı bakış açılarını ifade ettikleri görülmüştür (Ekici, 2016).

Metaforlar dil ve dilin kullanımı ile alakalıdır ve işlevi bunun için uygundur. Metaforlar insanın, doğayı ve çevreyi anlamasına, öğrenen için anlamlandıramayacağı bilgiler için deneyimsel olarak anlamalarına yardımcı olur (Yıldırım & Şimşek, 2006). Metaforlar aracılığıyla, yaşamımızda kullandığımız ya da deneyime sahip olduğumuz soyut kavramlar yaşamımızda kullandığımız daha anlamlı, kolay anlaşılır ve somut kavramlar ile yeniden yapılandırılır (Lakoff & Johnson, 1980). Metaforlar sayesinde katılımcılar hem kolay hem de eğlenceli bir çalışma ortamı bularak cevaplarını verebilirler (Arık S., Benli Özdemir E., 2016).

Metaforlar, olayların oluşumu hakkında düşüncelerimizi geliştiren, yönlendiren ve kontrol eden zihinsel bir araçtır. Metaforlar bizim olayları algılama şeklimizi etkilediği için gerçekleri yapılandırma aşamasında bize yardımcı olan en önemli bir araçtır. Metaforlar öğretim amacı olarak kullanıldığında akılda tutuculuğunun fazla olmasından olayı derslerde kullanılması uygundur. Öğrenmenin kalıcı olabilmesi için kavramların somutlaştırılması ve katılımcıların bildiği konular ile ilişki kurulması gerekmektedir. Metaforların eğitimde kullanılmasının birçok yararı vardır. Öğrenme için faydalı bir araç olup motivasyonu artırarak, bilginin kalıcılığını sağlar. Sezgileri geliştirir ve hayal gücünün destekler. Sınıf içi korkunun ortadan kalkmasını sağlar ve yaratıcı ve keşfedici öğrenmeyi sağlar. Fen ve teknoloji dersin herkesin çevresinde bulunur. Doğanın tüm özellikleri öğrencinin ilgisi çeker. Fen ve Teknoloji çekici ve şaşırtıcı bir derstir. Öğrenmeye istekli bireylerin soyut bilgilerini somut bilgiler hala getirmeye çalışır. Yapılan araştırmanın sonuçlarına göre, ilköğretim öğrencilerinin “fen ve teknoloji” dersi kavramına yönelik kullandıkları metaforlar incelendiğinde, büyük bir kısmı fen ve teknoloji dersini “okul, dünya ve bilgisayar” gibi birçok bileşeni içerisinde barındıran yapılara benzetmişlerdir. Bu benzetme fen ve teknoloji dersinin öğrenciler için çok geniş alanları içerisinde barındıran bir ders olduğunu ortaya çıkarmaktadır. “Fen ve teknoloji dersi bir bilgisayar gibidir. Çünkü her şeyi barındırır” cümlesi yaptığımız tespiti doğrular niteliktedir (Soysal D., Afacan Ö., 2012).

Metaforlar öğretmen için faydalı olup; öğrencide motivasyonu artırır, bilginin akılda uzun süre kalıcılığı sağlanır. Sezgisel düşünceyi geliştirebilir. Duygusal gelişimi iyileştirir. Keşfetmeyi destekler. Fen bilimlerinde öğretilmek istenen kavramların daha kolay ve anlaşılır öğretilmesinde yaygın bir teknik olarak kullanılır. Fen kavramlarının öğretilmesinde kullanıldığında somutlaştırır ve kavramlar kolay öğrenilir. Yeni öğrendikleri kavramları eski kavramlarla ilişkilendirme becerisini kazanmış olurlar (Ayas ve Çepni, 2012). Metafor sayesinde kavramların soyutlaştırılması, inceleme araştırma ve sonuçların gözlenmesinde ihtiyaç duyulan bir teknik olmuştur. İlgili alan yazın incelendiğinde ilköğretimin ikinci kademesindeki öğrenciler ile fen bilimleri dersine ait kavramlar için yapılan birçok çalışmanın olduğu gözlenmiştir. Fakat bu çalışmalar kavram öğretimi sürecine yönelik olup kavramların metaforların çeşitlerine göre incelenmesi ile ilgili yeterli çalışma olmadığı görülmüştür (Çil, 2018),

Metafor, insan zihnindeki soyut ve muallak olan düşünce ve duyguları belirginleştirmek ve somutlaştırmak için kullanılan bir iletişim aracıdır (Koçak, 2011). Metafor, kelimenin gerçek anlamı haricinde anlamlar yüklenip kullanılması olarak tanımlanabilir. Tek sözcükle birden fazla sözcüğün anlatacağı şeyleri anlatmaktır. Bu şekilde daha kısa zamanda daha fazla ve daha etkili aktarımlar yapabiliriz (Kart, 2016). Metaforların bir öğretim aracı olarak uzun yıllardır kullanıldığı bilinmektedir. Bundan dolayı araştırmalarda metaforların kişisel algıların belirlenmesi ve soyut kavramların somut hale getirilmesi gibi değişik amaçlarla kullanıldığı söylenebilir (Ceylan, 2016).

Metaforlar söylenmek istenilen şeyleri daha az cümle ile ve daha kalıcı hale getirebilen bir sanattır. Metaforlar benzetme sanatıdır ve günümüzde de şu an kullanımı artarak devam etmektedir. Kavramların mecaz yollu ile olarak düşünülmesi ve dolaylı olarak karşımızdaki insanlara aktarılmasını sağlayabilen en etkili araçlardan biridir. Dolayısıyla anlatılan

kavramın net bir şekilde anlaşılmasına yardımcı olur. Metaforların yaratıcılık ve öğrenmeyi kolaylaştırma etkisiyle kavram öğretiminde sosyal bilgiler eğitiminde başarıyı artırması sağlanabilir. Öğrenen neyi nasıl öğrendiğinin farkına vararak kendi bilgi transferini oluşturmaktadır. Aynı zamanda öğrenenin sosyal çevresi ve tecrübeleri öğrenme sürecinin bir parçasıdır. Öğrencinin bilişsel süreci öğrenmede aktif rol alır. Yapılandırmacı yaklaşıma hizmet eden bir öğretim aracı ise metaforlardır. Saban, Saban ve Koçbekler (2006) metaforlar zihnimizde var olanları ortaya koymada, olayları ve durumları daha iyi anlamamızda yardımcı olan en güçlü araçlardan biridir. Metaforlar hayatımızda kavramların anlamlarını daha hızlı anlamada ve akılda kalıcı artıran önemli bir konudur. Metaforlar, dili süslemek için kullanılmaz. Onların en büyük görevi, var olan iki olay, olgu veya durum arasında benzerliklerle anlam bağı kurarak açıklanmasına ve anlaşılmasına yardımcı olmaktır. Metaforların işlevleri konusuna gelecek olursak 7 başlığa ayrabiliriz. Bunlar adlandırma, yönlendirme, soyut kavramların oluşturulması, paradigmaların çeşitlendirilmesi, psikolojik tesir, iletişimsel ve eğitsel işlev ve yeni bilginin üretimi olarak çeşitli alt başlıklara ayrılmaktadır (Kantekin, 2018).

Eğitimde verilen PDR hizmetlerinin başarı ve verimliliği artırmak için, öğrencilerin PDR hizmetlerine yönelik algı ve beklentilerini öğrenmek etkili olacaktır. PDR hizmetlerine yönelik bu algıların belirlenmesinde, insanların anlama ve anlatım sürecinde, duygularını ve düşüncelerini zengin olarak ifade etmelerini sağlayan “metafor” kavramı karşımıza çıkıyor (Doğan, 2013).

Metod

Araştırmanın Modeli

Araştırmada, nitel araştırma yaklaşımlarından olgubilim deseni kullanılmıştır. Araştırma da öğrencilerin mikroskoba olan kavramsal düşüncelerini metaforik olarak açıklamaya çalışılmaktadır.

Araştırmanın Katılımcıları

Araştırma 2018-2019 öğretim yılında Sivas ilinin Merkez ilçesinde özel bir ortaokulun 8. Sınıf öğrencilerinden toplam 37 kişinin gönüllü olarak katılımıyla öğrencilerin metaforik düşüncelerine yer verilmiştir.

Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı olarak “metafor formu” hazırlanmıştır. “Mikroskop ...gibidir. Çünkü...” cümlesini tamamlamaları istenmiştir. Öğrencilerin formu doldurmaları için 30 dakika süre verilmiştir.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde içerik analizi kullanılmıştır. Verilerin analizine başlamak için öncelikle öğrencilerin cevap kâğıtları 1’den 14’e kadar numaralandırılmıştır. İçerik analizi sözel, yazılı ve diğer materyallerin nesnel ve sistematik bir şekilde incelenmesi ve belli kategorilere göre düzenlenmesine olanak tanıyan bilimsel bir yaklaşımdır (Bogdan ve Biklen, 2007; Cohen, Manion ve Morrison, 2007; Hill, Thompson ve Williams, 1997; Leblebici ve Kılıç, 2004; Tavşancıl ve Aslan, 2001). Bunlar (1) adlandırma aşaması, (2) eleme aşaması, (3) tekrar derleme aşaması, (4) kategori geliştirme aşaması, (5) geçerlik ve güvenirliğin sağlanması aşaması, (6) elde edilen metaforların frekanslarının hesaplanması ve (7) metaforların yorumlanması aşaması şeklindedir (Aydoğdu, 2008; Corbin ve Strauss, 2007; Çapan, 2010; Ekici, Gökmen ve Kurt, 2014; Özcan, 2010; Saban, 2008).

Bulgurular ve Tartışma

Araştırma verilerinin analizi sonunda elde edilen bulgular on beş başlık olarak ayrılarak analiz edilmiştir. Bu bölüm fen bilimleri dersi alan 8. Sınıf öğrencilerinin mikroskoba ilişkin geliştirdikleri metaforlar, bu metaforların ilgili kategoriler altında değerlendirilmesi ve açıklama örnekleri şeklinde sunulmuştur.

Tablo 1. 8.Sınıf Öğrencilerinin Mikroskop Kavramına Yönelik Geliştirdikleri Metaforlar, Frekans ve Yüzde Değerleri

Sıra	Metafor	(f)	(%)
1	Büyüteç	10	27.02
2	Gözlük	8	21.62
3	Dümbün	4	10.81
4	Teleskop	4	10.81
5	Mercek	2	5.40
6	Bilim insanı	1	2.70
7	Büyütme aleti	1	2.70
8	Füze	1	2.70
9	İnsan	1	2.70
10	İnsan beyni	1	2.70
11	Kalp	1	2.70

12	Kamera	1	2.70
13	Projeksiyon	1	2.70
14	Sevgi	1	2.70
Toplam		37	100

Tablo 1 incelendiğinde; Fen bilimleri dersi alan 8. Sınıf öğrencilerinin “Mikroskop” kavramına yönelik toplam 15 çeşit metafor belirttikleri görülmektedir. Metaforların Büyüteç (10), Gözlük (8), Dürbün (4) ve Teleskop (4) metaforları üzerinde yoğunlaştığı görülürken, mercek ve mikroskop ikiye defa geri kalan örneklemeler ise birer defa tekrarlandığı görülmektedir. Fen bilimleri dersi alan 8. Sınıf öğrencileri mikroskop kavramını açıklayabilmek için görünmeyen/uzakta olan/çıplak gözle görmenin imkânsız olduğu durumlarda kullanılan araçlara (teleskop, büyüteç, dürbün ve gözlük) benzetmeler yapmışlardır. Metaforların çoğunluğunun mikroskobun işlevlerini açıklamaya yönelik ve cansız metaforlar olduğu belirlenmiştir.

Tablo 2. Öğrencilerin Geliştirdikleri Metaforların Kategorilere Göre Dağılımı ve Yüzde Değerleri

Kategoriler	f	%
Kullanım işlevi açısından	6	43
Canlılığa Ait Kavramlar Açısından	5	36
Teknik yapısı/Yapısal özelliği açısından	3	21
Toplam	14	100

Tablo 2’ye göre, Fen bilimleri dersi alan 8.sınıf öğrencilerinin mikroskop kavramına yönelik geliştirdikleri metaforlar üç kategori altında toplanmıştır. Bunlar; Kullanım işlevi açısından (%43), Teknik yapısı/ Yapısal özelliği açısından (%21) ve Canlılığa Ait Kavramlar Açısından (%36). En fazla mikroskobun kullanım amacına ve teknik yapısına/ yapısal özelliklerine yönelik metaforlar belirtilmiştir.

Tablo 3. “Kullanım İşlevi Açısından” Kategorisinde Yer Alan Metaforlar, Frekans ve Yüzde Değerleri

Kategoriler	Metaforlar	(f)	%
Kullanım İşlevi Açısından	Büyüteç	10	36
	Gözlük	8	28
	Teleskop	4	14
	Dürbün	4	14
	Projeksiyon	1	4
	Mercek	1	4
Toplam		28	100

Tablo 3’de görüldüğü gibi, mikroskop kavramına ilişkin “Kullanım işlevi açısından” kategorisinde toplam 6 metafor belirtilmiştir. Metaforlara bakıldığında öğrenciler gözle görülemeyecek kadar küçük nesneleri büyütebilen araçlar olarak verdikleri örnekleri tanımlamışlardır. Öğrencilerin mikroskop için geliştirdikleri metaforlar ait ifadeler:

“Büyütece benzer. Çünkü gözükmeyen organizmalara bakmak için işe yarayana mikroskop aletine en çok benzeyen alet olduğunu düşündüğüm için büyüteç.”

“Büyütece benzer. Çünkü iki araçta bazı şeyleri yakınlaştırır.”

‘Büyütece benzer. Çünkü büyüte gibi küçük dar cisimleri büyötmeye yarar.’

‘Büyütece benzer. Çünkü içindeki mercek canlıları yakın görmeye yarıyor.’

‘Büyütece benzer. Çünkü eşyaları büyük gösteriyor. Mikroskobun içinde de ‘büyütece benzer bir mercek var.’

‘Büyütece benzer. Çünkü yakını en ince ayrıntısına kadar gösterir.’

‘Gözlüğe benzer. Çünkü görünmeyen veya az görünen şeyleri daha iyi görmemizi sağlar.’

‘Büyük anne gözlüğüne benzer. Çünkü aynı mikroskopta olduğu gibi gözlüklerde yakınlaştırma işlemi uygulanabilmekte beraber cam yapı anlamında da mikroskop ile çağrışımlandırabiliriz.’

‘Teleskoba benzer. Çünkü ikisi de bir şeylere yakından bakmaya yarıyor.’

‘Teleskoba benzer. Çünkü Dünya’da ki bütün gezegenleri inceliyoruz. Büyüyüp küçülüyor. Bu yüzden ben teleskop diyorum.’

Tablo 4. “Teknik Yapısı/Yapısal Özelliği Açısından” Kategorisinde Yer Alan Metaforlar, Frekans ve Yüzde Değerleri

Kategoriler	Metaforlar	(f)	%
Teknik yapısı/ özellği açısından	Büyütme aleti	1	33,3
	Füze	1	33,3
	Kamera	1	33,3
Toplam		3	100

Tablo 4’de “Teknik yapısı/ Yapısal özelliği açısından” kategorisinde belirtilen toplam 3 metafor incelendiğinde; verilen örneklerde genel olarak mikroskoba benzeyen ürünler ve teknik yapısı ve özelliği olarak birbirlerine benzerlik gösterirler. Öğrenciler mikroskobun mikroskobik yapıda ilgi çekici görüntüler sunabilen bir araçtır. Öğrencilerin açıklama örneklerinden alıntılar:

“Büyütme aletine benzer. Çünkü büyütüyor.”

“Füzeye benzer. Çünkü o şekilde duruyor.”

“Kameraya benzer. Çünkü ikisinin de merceği var.”

Tablo 5. “Canlılığa Ait Kavramlar Açısından” Kategorisinde Yer Alan Metaforlar ve Açıklama Örnekleri

Kategoriler	Metaforlar	(f)	%
Canlılığa Ait Kavramlar Açısından	İnsan	1	20
	İnsan beyni	1	20
	Bilim insanı	1	20
	Sevgi	1	20
	Kalp	1	20

Toplam	5	100

Tablo 5’de “Canlılığa Ait Kavramlar Açısından” kategorisinde belirtilen toplam 5 metafor incelendiğinde; öğrencilerin mikroskobu sevgiye, beyne, kalbe, ,insana ve bilim insanlarına benzettikleri görülmektedir. Öğrencilerin açıklama örneklerinden alıntılar:

‘Mikroskop bilim insanlarına benzer. Çünkü en ufak ayrıntıyı bile zeki oldukları için onlar görür.’

‘Mikroskop insana benzer. Çünkü oda en küçük olayları daha da büyüterek anlatır.’

‘Mikroskop beynimize benzer. Çünkü gözümüzle gördüğümüz eyler beynimizde biz farkında olamasa da en ince ayrıntısına kadar çözünüyor. Mikroskopta herhangi bir şeyi en ince ayrıntısına kadar görebiliriz.’

‘Mikroskop kalbime benzetiyorum. Çünkü görünmeyen her şeyi gösteriyor.’

‘Mikroskop sevgiye benzer. Çünkü derinlere indikçe çok daha karmaşık bir yapı ortaya çıkar ve çok daha değişik bir yapı.’

Sonuç Ve Öneriler

8.sınıf öğrencilerinin mikroskop kavramına ilişkin sahip oldukları algıları metaforlar yardımıyla belirlenmeye çalışılmıştır. Elimizde bulunan bulgular sayesinde konuyla ilgili önemli sonuçlara ulaşılmıştır. Fen eğitiminde öğrencilerin metaforlar kullanması öğrenmelerinde oldukça etkili yollardan biridir (Cameron, 2002; Harrison ve Treagust, 2006; Wilbers ve Duit, 2006). Böylece fen alanlarındaki soyut konular somutlaştırılarak öğrenilmeleri kolaylaştırılabilmektedir.

8.sınıf öğrencilerinin “Mikroskop” kavramıyla ilişkili toplam 39 metafor ürettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu metaforlarla mikroskop kavramının farklı yönlerine vurgu yaptıkları anlaşılmaktadır. Biyoloji öğretmeni adayları en fazla Büyüteç (10), Gözlük (8), Teleskop (4), Dürbün (4) ve metaforlarını belirtmişlerdir. Bu metaforların ortak noktası görünmeyen/uzakta olan/çıplak gözle görmenin imkânsız olduğu durumlarda kullanılan araçlar olmasıdır. Mikroskop çıplak gözle görülemeyecek kadar küçük canlı/ cansız birimlerin büyütülerek ayrıntılı olarak gözlenebilmesini sağlayan bir araçtır. 8.sınıf öğrencilerinin ürettikleri

metaforlarında da mikroskobun kullanım amacına ilişkin bilişsel yapılarının oluştuğuna işaret eden metaforların yoğunlukta olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç olarak metaforlar; öğrencilerin düşünme yetilerini ve yaratıcılıklarını geliştirir, anlaşılması zor olan soyut kavramların somut hale getirilmesinde oldukça kullanışlıdır, öğrencilerin eğitim ortamına aktif katılımını sağlar, bilimsel kavramların öğrenilmesini ve akılda uzun süre tutulmalarını kolaylaştırır, bilimsel düşünme ve problem çözme yeteneklerini geliştirir. Bu yüzden metafor kullanımı eğitimde önemli bir yere sahiptir ve eğitim ortamında kullanılırken öğrencilerin eğitimlerinde her koşulda olumlu geri dönütler alınabilir.

KAYNAKLAR

- Arık S, Benli Özdemir E** (2016) Fen ve Teknoloji Öğretmen Adaylarının Fen Laboratuvarına Yönelik Metaforik Algıları, Kastamonu Eğitim Dergisi 673-688
- Arslan M M ve Bayrakçı M** (2006) Metaforik Düşünme ve Öğrenme Yaklaşımının Eğitim-Öğretim Açısından İncelenmesi. Milli Eğitim. 171 (Yaz), 100-108.
- Ateş M ve Karatepe A** (2013) Üniversite Öğrencilerinin “Küresel Isınma” Kavramına İlişkin Algılarının Metaforlar Yardımıyla Analizi. Marmara Coğrafya Dergisi, 27, 221-241.
- Ayas A** (2012) Kavram Öğrenimi. Salih Çepni (Ed.) Fen ve Teknoloji Öğretimi (10. Baskı). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Aydın F** (2010) Ortaöğretim Öğrencilerinin Coğrafya Kavramına İlişkin Sahip Oldukları Metaforlar. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 10(3), 1293-1322.
- Aydoğdu E** (2008) İlköğretim Okullarındaki Öğrenci ve Öğretmenlerin Sahip Oldukları Okul Algıları ile İdeal Okul Algılarının Metaforlar Yardımıyla Analizi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi.
- Balcı A** (1999) Okul ile İlgili Mecazlar (Metafor): Seçilmiş Dört Okulda Öğrencilerin, Öğretmenlerin ve Velilerin Okul Algıları, Doktora Tezi, Ankara, Eğitim Bilimleri Bölümü.
- Bogdan R C ve Biklen S K** (2007) Qualitative Research For Education (5th Ed). Boston: Pearson Education, Inc.
- Cameron L** (2002) Metaphors In The Learning Of Science: A Discourse Focus. British Educational Research Journal, 28(5), 673-688.
- Ceylan A** (2016) Aile Kavramına İlişkin Metaforik Algılarının Belirlenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Cohen L, Manion L ve Morrison K** (2007) Research Methods In Education (6th Ed.). New York, NY: Routledge
- Corbin J M ve Strauss A C** (2007) Basics Of Qualitative Research: Techniques And Procedures For Developing Grounded Theory. Thousand Oaks, CA: Sage Publication.
- Çapan B E** (2010) Öğretmen Adaylarının Üstün Yetenekli Öğrencilere Yönelik Metaforik Algıları. Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 3 (12), 140-154.
- Çil D** (2018) Ortaokul Öğrencilerinin Temel Fizik Kavramlarına Yönelik Metaforik Algılarının İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Anabilim Dalı

- Derman A** (2014) Lise Öğrencilerinin Kimya Kavramına Yönelik Metaforik Algıları, Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic Volume 9/5, P. 749-776
- Doğan E** (2013) Farklı Lise Türlerindeki Öğrencilerin Rehberlik Servisi ve Psikolojik Danışmanlara İlişkin Metaforik Algılarının Karşılaştırılması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ekici G** (2016) Biyoloji Öğretmeni Adaylarının Mikroskop Kavramına İlişkin Algılarının Belirlenmesi: Bir Metafor Analizi Çalışması, Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD) Cilt 17, Sayı 1, Sayfa 615-636
- Ekici G, Gökmen A ve Kurt H** (2014) Öğretmen Adaylarının “Bilgisayar” Kavramı Konusundaki Bilişsel Yapılarının Belirlenmesi. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi (GEFAD), 34(3), 359-405.
- Harrison A G ve Treagust D F** (2006) Teaching And Learning With Analogies: Friend Or foe? In P. J. Aubusson, A. G. Harrison, & S. M. Ritchie, (Eds.), Metaphor And Analogy In Science Education (Pp.11- 24). Dordrecht, The Netherlands: Springer.
- Hill C E, Thompson B J ve Williams E N** (1997) A Guide To Conducting Consensual Qualitative Research. The Counseling Psychologist, 25, 517-572.
- Kalyoncu R** (2012) Görsel Sanatlar Öğretmeni Adaylarının “Öğretmenlik” Kavramına İlişkin Metaforları. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(20), 471-484.
- Kantekin S** (2018) Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Sosyal Bilgiler, Tarih ve Coğrafya Kavramlarıyla İlgili Metaforik Algılarının Metafor Analizi Yoluyla İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı
- Karasolak K** (2009) Mimari Özellikleri Farklı İlköğretim Okullarındaki Öğrenci ve Öğretmenlerin Okullarının Bina Ve Bahçeleri Hakkındaki Görüşlerinin İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Kart M** (2016) Pedagogik Formasyon Öğrencileri ile Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Öğretmen Kavramına İlişkin Metaforik Algıları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Lakoff G ve Johnson M** (2003) Metaphors We Live By. G. Y. Demir (Çev.). İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Leblebici D N ve Kılıç M** (2004) İçerik Analizi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Morgan G** (1993) Imaginization. The Art Of Creative Management. California: Sage Publications.
- Özcan A** (2010) İlköğretim Öğrencilerinin İngilizce Öğrenmeye Yükledikleri Anlamlar: Metaforik Bir Analiz. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi.
- Öztürk Ç** (2007) Sosyal Bilgiler, Sınıf ve Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının ‘Coğrafya’ Kavramına Yönelik Metafor Durumları, Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (Kefad) Cilt 8, Sayı 2, (55-69).
- Patton M** (1990) Qualitative Evaluation And Research Methods. Beverly Hills, CA: Sage.
- Saban A** (2004) Giriş Düzeyindeki Sınıf Öğretmenleri Adaylarının ‘Öğretmen’ Kavramına İlişkin İleri Sürdükleri Metaforlar, Türk, Arşiv, Cilt
- Saban A** (2008) Okula İlişkin Metaforlar. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 55, 459-496.
- Saban A, Koçbeker B N ve Saban A** (2006) Öğretmen Adaylarının Öğretmen Kavramına İlişkin Algılarının Metafor Analizi Yoluyla İncelenmesi. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 6 (2), 461-522.

- Soysal D ve Afacan Ö** (2012) İlköğretim Öğrencilerinin “Fen ve Teknoloji Dersi” Ve “Fen ve Teknoloji Öğretmeni” Kavramlarına Yönelik Metafor Durumları, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 9, Sayı19, S. 287-306.
- Şenel T ve Aslan O** (2014) Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Bilim ve Bilim İnsanı Kavramlarına İlişkin Metaforik Algıları, Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 10, Sayı 2
- Tavşancıl E ve Aslan E** (2001) Sözel, Yazılı ve Diğer Materyaller İçin İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri. İstanbul: Epsilon Yayınları.
- Tortop H S** (2013) Öğretmen Adaylarının Üniversite Hocası Hakkındaki Metaforları Ve Bir Değerlendirme Aracı Olarak Metafor. Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, 3(2), 153-160.
- Wilbers J ve Duit R** (2006) Post-Festum And Heuristic Analogies. In P. J. Aubusson, A. G. Harrison, & S. M. Ritchie (Eds.). Metaphor And Analogy In Science Education (Pp.37-49). Dordrecht, The Netherlands: Springer.
- Yıldırım A ve Şimşek H** (2006) Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin

FELSEFE GRUBU ÖĞRETMEN ADAYLARININ DRAMAYA YÖNELİK TUTUMLARININ İNCELENMESİ

Adem ŞAHİN
Gazi Üniversitesi

Aysel Tüfekci AKCAN
Gazi Üniversitesi

ÖZET

Araştırmada, felsefe grubu öğretmen adaylarının bir öğretim yöntemi olarak dramaya yönelik tutumlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma betimsel tarama modelinde desenlenmiştir. Araştırmaya 132'si formasyon programına ve 55'i lisans programına devam eden toplam 187 felsefe grubu öğretmen adayı katılmıştır. Araştırma verilerinin toplanması için Kişisel Bilgi Formu ve Yaratıcı Drama Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analizinde Mann Whitney U testi ve Kruskall Wallis H testi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda öğretmen adaylarının aldıkları puanlarının dramaya yönelik genel tutumlar alt boyutunda ortalamanın üstünde, kendine yönelik tutumlar alt boyutunda ortalama civarında, dramaya yönelik eleştirel tutumlar alt boyutunda ortalamanın altında ve ölçek genelinde ise ortalamanın üstünde yığılma gösterdiği görülmüştür. Ayrıca, öğretmen adaylarının dramaya yönelik tutumlarının cinsiyet, drama ile ilgili ders alma durumu ve drama ile ilgili ders alma isteğine göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği, ancak öğretmen adaylarının devam ettikleri program türüne göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Felsefe Eğitimi, Felsefe Grubu Öğretmen Adayları, Drama yöntemi, Yaratıcı Drama Tutum Ölçeği

ABSTRACT

In this study, it is aimed to examine the attitudes of the trainees. The research was designed in descriptive scanning model. A total of 187 pre-service teachers, 132 of whom were in the formation program and 55 of whom were in the undergraduate program. Personal Information Form and Creative Drama Attitude Scale were used to collect the research data. Mann Whitney U test and Kruskall Wallis H test were used for data analysis. As a result of the research, the pre-service teachers were above the average in the drama. the critical attitudes of sub-dimension

and higher than the average in the scale. In addition, it was observed that the pre-service teachers' attitudes towards drama showed a significant difference according to gender type of program they were attending.

Keywords: Philosophy Education, Philosophy Group Teacher Candidates, Drama Method, Creative Drama Attitude Scale

GİRİŞ

Eğitim, temel bilgi ve becerileri edinmenin bir yoludur. Ayrıca kitaplardan öğrenmekten daha fazlasıdır. Eski nesillerin yaşam bilgeliklerini çocuklarına aktarma çabasıdır. Dünyamız sürekli olarak değişmekte ve gelişmektedir, bu nedenle modern toplumun sorunlarını anlayabilen ve bunları uygun şekilde çözebilen insanlar yetiştirmek çok önemlidir. Eğitim, insanı güçlendirir ve onu yaşamın zorluklarıyla verimli bir şekilde yüzleştirmeye hazırlar. Eğitimin amacı geçmişte öğrenciye bilgi ve yetkinlik kazandırıp onu topluma hazırlamaktır. Günümüzde ise eğitimin amacı, öğrenciye ihtiyaç duyduğu bilgi ve yetkinliği kazanabileceğini öğretmek ve yaşam içinde karşılaşılabileceği sorunlara yenilikçi bir bakış açısıyla çözümler üretebilecek bireyler yetiştirmektir (Razon, 1990, s. 215).

Felsefe, tüm bilimlerin temeli olarak bilinir. Felsefe eğitiminin amacı dünyadaki varoluş süreçlerine bir anlam katmak için öğrencileri içinde yaşadıkları toplumu ve kendilerini sorgulamaya teşvik etmektir. Felsefe eğitimi, öğrencilerin egemen fikirlere bağlı kalmadan, kendi düşünce ve bakış açılarını ortaya koymalarına, farklı durumlar arasında bağlantılar kurmalarına, yorumlar yapmalarına ve bireysel bir duruş sergilemelerine katkı sağlar (Kızıltan, 2012). Ne var ki, ülkemizde felsefe eğitimi kuramsal bilgiler yığını olarak ele alınmakta ve ezberlenerek geçirilebilecek bir ders olarak görülmektedir. Bu da öğrencilerin düşünmesini oldukça sınırlandırmakta ve yaşam ile düşünce arasındaki ilişkiyi öğrencilerin kurmasını engellemektedir (Kefeli, 2011).

Felsefe derslerinde öğretmenler dersin amacı ve içeriğine göre farklı öğretim yöntemleri kullanabilirler. (Çüçen, 1999, s.26). Felsefe öğretimi tek bir yöntem ile değil farklı birçok yöntem kullanılarak yapılan bir öğretim faaliyetidir. Çünkü “felsefe, insanın durmadan ilerleyerek, eleştirmek, yeni çözüm yolları aramak çabasının bir ürünü olarak ortaya çıkar” (Öner, 1995, s.12). Felsefe öğretmeni dersini yöntem ve tekniklerle zenginleştirerek öğrenciyi öğretimin merkezine oturtmalıdır. Drama felsefe öğretmenlerinin etkin öğretim amacı ile

kullanabileceği bu yöntemlerden biridir. Okvuran (2003b) dramanın katılanları yaratıcılığa ve eleştirel düşünmeye sevk ettiğini belirtmektedir. Drama yöntemi eğitimin baskıcı kalıplarını kırarak, çağdaş eğitim sistemiyle dersi ve öğrenciyi bütünleştirerek, doğaçlama ve canlandırmalarla öğrenciyi eğlendiren ve eğiten bir etkinliktir (Genç, 2003).

Eğitimde dramaya yönelik araştırmalar incelendiğinde dramanın öğrencilerin çeşitli becerileri ile akademik başarıları üzerine etkilerinin (Akyazı vd., 2015; Kars, 2018; Kartal, 2009; Köseoğlu ve Ünlü, 2006; Yılmaz, 2013), öğrencilerin (İncebacak vd., 2017) ya da öğretmen ve öğretmen adaylarının dramaya yönelik tutumlarının (Bütün vd., 2015; Hamurcu, 2009, 2010; Namdar vd., 2018; Oğuz ve Altun, 2011; Okvuran, 2000; Ünal, 2004), yeterlilik (Okvuran, 2003a) ya da öz yeterliklerinin (Maden, 2010; Namdar vd., 2018) incelendiği çalışmalara rastlanmıştır. Calp ve Seçgin (2019) ülkemizde yaratıcı dramayı konu alan, 1990-2017 yılları arasında tamamlanmış tezleri inceledikleri araştırmada, inceledikleri çalışmalarda yaratıcı dramanın dil becerisi, düşünme becerisi, derse yönelik tutum, akademik başarı, sosyal beceri gibi değişkenlerle ilişkili olarak ele alındığını tespit etmişlerdir. Yaratıcı dramanın öğrencilerin derse yönelik tutum ve başarılarının incelendiği araştırmalarda dramada en çok sırasıyla Fen Bilgisi, Matematik, Sosyal Bilgiler, Türkçe, Hayat Bilgisi dersleri bağlamında incelendiği görülmüştür. Calp ve Seçgin (2019) araştırmasına paralel olarak, mevcut araştırma bağlamında yapılan alanyazın incelemesinde felsefe ile ilişkisi bağlamında dramanın konu alındığı sadece bir çalışmaya (Kars, 2018) rastlanmıştır.

Kars (2018) yarı deneysel araştırmasında, 11. sınıf felsefe dersinde drama atölyesi uygulamasının öğrencilerin felsefe dersine yönelik tutumları ve akademik başarıları üzerindeki etkisini incelemiştir. Araştırma sonucunda drama atölyelerinin uygulandığı deney grubunda yer alan öğrencilerin tutum ve başarı puanlarının kontrol grubunda yer alan öğrencilerin puanlarından anlamlı derecede arttığı tespit edilmiştir. Yaratıcı drama atölyelerinin öğrencilerin felsefe dersine yönelik duygu, düşünce ve davranışlarına ek olarak öğrenci başarısını olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Erbay ve Ömeroğlu (2012) okul öncesi öğretmenleriyle yaptıkları çalışmada öğretmenlerin drama uygulama yeterliliği ile demokratik tutumları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Araştırmada drama yeterliliği yüksek olan öğretmenlerin drama etkinliklerinde kuralları belirlerken çocukların fikirlerini aldıkları, bunun için çocuklara açık uçlu sorular sorduklarını ve oylama yaptıklarını göstermiştir. Bu öğretmenlerin kendisinden farklı görüşte olan öğrencilere karşı daha hoşgörülü oldukları, öğrencilere olumsuz tepkilerde

bulunmak yerine kendilerini ifade edebilmeleri için onları destekledikleri görülmüştür. Bu bulgular felsefe eğitimi alanında çalışan öğretmenler için de dramanın ne denli önemli olduğunu gösterir niteliktedir. Zira yukarıda belirtildiği üzere, felsefe eğitiminin amacı, dünyadaki varoluş süreçlerine bir anlam katmak için öğrencileri içinde yaşadıkları toplumu ve kendilerini sorgulamaya teşvik etmektir. Bu da ancak öğretmenin demokratik bir atmosfer oluşturması ve öğrencileri eleştirel düşünmeye sevk etmesi suretiyle mümkündür.

Dramanın felsefe eğitimi ile ilişkili olarak incelendiği alanyazındaki boşluktan hareketle mevcut araştırmada felsefe grubu öğretmen adaylarının dramaya yönelik tutumlarının incelenmesi hedeflenmiştir. Araştırma bulgularının geleceğin öğretmenleri olacak olan öğretmen adaylarının tutumlarını ve tutumlarında etkili olan değişkenlerin tespit edilmesi suretiyle felsefe grubu öğretmen adaylarının eğitiminde katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

1. Amaç

Araştırmada, Gazi Üniversitesi Felsefe Grubu Öğretmenliği programına devam eden lisans öğrencileri ile Felsefe Grubu Pedagojik Formasyon programına devam eden öğrencilerin bir öğretim yöntemi olarak drama yönelik tutumlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- 1- Öğretmen adaylarının dramaya yönelik tutumları nasıldır?
- 2- Öğretmen adaylarının dramaya yönelik tutumları cinsiyete, öğrenim gördükleri program türüne, drama dersi almış olma ve drama dersi almayı isteme durumlarına göre farklılık göstermekte midir?

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada betimsel tarama modelinde desenlenmiştir. Karasar (2012, s.58) tarama modelleri geçmişte ya da halen varolan bir durumu, var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımları olarak tanımlamıştır.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, 2019-2020 eğitim öğretim yılında Gazi Üniversitesi Felsefe Grubu Öğretmenliği programına devam eden lisans öğrencileri (n=80) ile Felsefe Grubu Pedagojik Formasyon programına devam eden öğrencilerden (n=137) oluşturmaktadır. Evreni

oluşturan öğrenci sayısının sınırlı olması nedeniyle, çalışmaya katılmaya gönüllü tüm öğrencilerin örnekleme dâhil edilmesi planlanmıştır.

Araştırmaya 132'si formasyon programına ve 55'i lisans programına devam eden toplam 187 felsefe grubu öğretmen adayı katılmıştır. Çalışmaya katılan öğretmen adayları ile ilgili demografik özelliklerin yüzde ve frekans dağılımları Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Öğretmen adaylarının demografik özellikleri

		Frekans(n)	Yüzde(%)
Cinsiyet	Kadın	149	79,7
	Erkek	38	20,3
Yaş	20 ve altı	28	15
	21-24	92	49,2
	25-30	35	18,7
	31-35	12	6,4
	36 ve üstü	20	10,7
Program Türü	Lisans	55	29,4
	Formasyon	132	70,6
Lise Türü	Düz Lise	45	24,1
	Anadolu Lisesi	83	44,4
	Meslek Lisesi	28	15
	Diğer	31	16,6
Sınıf (Lisans Grubu)	1.Sınıf	13	7
	2.Sınıf	13	7
	3.Sınıf	13	7
	4.Sınıf	16	8,6
Lisans Programı (Formasyon Grubu)	Felsefe	63	33,7
	Psikoloji	9	4,8
	Sosyoloji	60	32,1
Drama Dersi Almış Olma Durumu	Evet	17	9,1
	Hayır	170	90,9
Drama Dersi Almak İsteme Durumu	Evet	112	59,9
	Hayır	75	40,1

Tablo 1'de, çalışmaya katılan öğretmen adaylarının yarıdan fazlasının kadın ve 21-30 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Öğretmen adaylarının büyük bir kısmının Anadolu lisesi (%44,4) ya da düz lise (%24,1) mezunu olduğu görülmüştür. Lisans grubu öğrencilerinin sınıf düzeylerinin eşit bir dağılıma (%13-16) sahip olduğu ve Formasyon grubu öğrencilerinin büyük bir kısmının Felsefe (%33,7) ile Sosyoloji (%32,1) lisans programından geldikleri görülmektedir. Öğretmen adaylarının büyük bir kısmının (%90,9) daha önce dramaya yönelik

herhangi bir ders ya da kurs almadıkları ancak yarısından fazlasının (%59,9) almak istedikleri belirlenmiştir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırma verileri Kişisel Bilgi Formu ve Yaratıcı Drama Tutum Ölçeği kullanılarak elde edilmiştir. Araştırmacılar tarafından geliştirilmiş olan Kişisel Bilgi Formunda öğretmen adaylarının yaşı, cinsiyeti, mezun oldukları lise türü, öğrenim gördükleri program türü, sınıf düzeyi, dramaya yönelik herhangi bir eğitim alıp almadıkları gibi bilgilere yönelik sekiz sorudan oluşmaktadır.

Okvuran (2000) tarafından geliştirilen Yaratıcı Drama Tutum Ölçeği (YDTÖ) 45 maddeden oluşmaktadır. Likert tipte hazırlanan ölçeğin maddeleri “1: Kesinlikle Katılıyorum”, “2: Katılıyorum”, “3: Kararsızım”, “4: Katılmıyorum” ve “5: Hiç Katılmıyorum” şeklinde puanlandırılmıştır. Ölçekteki maddelerin 30 tanesi olumlu ve 15 tanesi olumsuz ifadeler içermektedir. Olumsuz maddeler (5, 10, 13, 15, 18, 22, 24, 25, 26, 29, 31, 32, 35, 38, 40) ters kodlama yapılarak puanlanır. Ölçek üç faktörlü bir yapıya sahiptir. Birinci faktör “Dramaya Yönelik Genel Tutumlar (DYGT)” 20 madde, ikinci faktör “Bireylerin Kendilerine Tutumları (KYT)” 13 madde, üçüncü faktör “Dramaya Yönelik Eleştirel Tutumlar (DYET)” 12 maddeden oluşmaktadır. Yapılan analizlerde ölçeğin Cronbach Alfa güvenirlik değerlerinin birinci faktör için .88, ikinci faktör için .85, üçüncü faktör için ise .78 olduğu görülmüştür (Okvuran, 2000).

Mevcut araştırma kapsamında ölçeğin güvenirlik değerleri yeniden incelenmiştir. Cronbach Alfa güvenirlik değerlerinin birinci faktör için .85, ikinci faktör için .75, üçüncü faktör için .85 ve ölçek toplamı için ise .82 olduğu görülmüştür.

2.4. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde öncelikle ölçeğin ve alt boyutlarının normallik varsayımları Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testleri vasıtasıyla incelenmiştir. Test sonuçları verilerin normal dağılım sergilemediğini göstermiştir. Bu nedenle öğretmen adaylarının dramaya yönelik tutumlarının incelenen değişkenlere göre istatistiksel olarak farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla değişkenler iki kategorili olduğundan Mann Whitney U testinden yararlanılmıştır.

3. Bulgular

Bu bölümünde araştırma soruları kapsamında elde edilen bulgulara yer verilmiş ve bulgular ilgili alanyazın kapsamında yorumlanmıştır.

1. Araştırma Sorusu: Öğretmen adaylarının dramaya yönelik tutumları nasıldır?

Tablo 2. Öğretmen Adaylarının Dramaya Yönelik Tutumlarına İlişkin Betimsel İstatistik Sonuçları

	Minimu m	Maksimu m	Ortalama	Mo d	Medya n	Standart Sapma	Çarpıklık
DYGT	20	106	50,35	60	51	14,24	0,668
KYT	17	65	37,98	39	38	6,68	0.405
DYET	23	66	42,26	36	42	7,02	0.031
Ölçek Toplam	71	210	130,60	135	131	19,57	0.474

Tablo 2’de çalışmaya katılan öğretmen adaylarının dramaya yönelik tutumlarının ne düzeyde olduğu belirtilmiştir. Ölçeğin DYGT faktörüne ilişkin minimum düzeyin 20 ve maksimum düzeyin 106 olduğu görülmektedir. DYGT faktörünün $\bar{X}=50,35$ ($s=14,24$) ortalama düzeye sahip olduğu ve çarpıklık değeri incelendiğinde 0,668 ile öğretmen adaylarının DYGT faktörüne ilişkin puanlarının ortalamasının üzerinde bir yığılma gösterdiği görülmektedir. Ölçeğin KYT faktörüne ilişkin minimum düzeyin 17 ve maksimum düzeyin 65 olduğu görülmektedir. KYT faktörünün $\bar{X}=37,98$ ($s=6,68$) ortalama düzeye sahip olduğu, çarpıklık değeri incelendiğinde 0,405 ile öğretmen adaylarının KYT faktörüne ilişkin puanlarının ortalama civarında bir yığılma gösterdiği görülmektedir. Ölçeğin DYET faktörüne ilişkin minimum düzeyin 23 ve maksimum düzeyin 66 olduğu görülmektedir. DYET faktörünün $\bar{X}=42,26$ ($s=7,02$) ortalama düzeye sahip olduğu, çarpıklık değeri incelendiğinde 0,031 ile öğretmen adaylarının DYET faktörüne ilişkin puanlarının ortalamasının altında bir yığılma gösterdiği görülmektedir. Öğretmen adaylarının YDTÖ toplam puanlarına ilişkin minimum düzeyin 71 ve maksimum düzeyin 210 olduğu görülmektedir. YDTÖ toplam puanlarının $\bar{X}=130,60$ ($s=19,57$) ortalama düzeye sahip olduğu, çarpıklık değeri incelendiğinde 0,474 ile öğretmen adaylarının YDTÖ toplam puanlarının ortalamasının üzerinde bir yığılma gösterdiği görülmektedir.

1. Araştırma Sorusu: Öğretmen adaylarının dramaya yönelik tutumları cinsiyete, öğrenim gördükleri program türüne, drama dersi almış olma ve drama dersi almayı isteme durumlarına göre farklılık göstermekte midir?

Tablo 3. Cinsiyete göre YDTÖ puanlarına ait Mann Whitney U analizi sonuçları

	Cinsiyet	Ortalama	Ss	M-W	p değeri
DYGT	Kadın	48,95	14,24	1762,5	0,000* (2>1)
	Erkek	55,84	13,03		
KYT	Kadın	37,50	6,99	2132,0	0,019* (2>1)
	Erkek	39,92	4,98		
DYET	Kadın	42,97	6,63	1939,0	0,003* (1>2)
	Erkek	39,50	7,89		
Ölçek Toplam	Kadın	129,42	19,63	2181,5	0,029* (2>1)
	Erkek	135,26	18,91		

*p<,05

Tablo 3’de öğretmen adaylarının ölçekten elde ettikleri puanların cinsiyete göre dağılımı verilmiştir. Cinsiyete göre öğretmen adaylarının ölçek toplamı ve faktörlerin tamamından aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farklılığın olduğu tespit edilmiştir. Bu farklılığın ölçek toplam puanı ile DYGT ve KYT faktör puanlarında erkekler lehine, DYET faktör puanlarında ise kadınlar lehine olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Program türüne göre YDTÖ puanlarına ait Mann Whitney U analizi sonuçları

	Program Türü	Ortalama	Ss	M-W	p değeri
DYGT	Lisans	48,04	10,74	3087,5	0,107
	Formasyon	51,32	15,40		
KYT	Lisans	37,33	5,93	3347,5	0,401
	Formasyon	38,27	6,98		
DYET	Lisans	42,78	7,28	3415,5	0,524
	Formasyon	42,05	6,93		
Ölçek Toplam	Lisans	128,15	16,43	3258,5	0,270
	Formasyon	131,63	20,72		

Tablo 4’de öğretmen adaylarının ölçekten elde ettikleri puanların devam ettikleri program türüne göre dağılımı verilmiştir. Öğretmen adaylarının devam ettikleri program türüne göre YDTÖ faktörleri ve ölçek toplam puanlarında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir.

Tablo 5. Drama dersi almış olma durumuna göre YDTÖ puanlarına ait Mann Whitney U analizi sonuçları

	Ders alma durumu	Ortalama	Ss	M-W	p değeri
DYGT	Evet	38,88	11,50	653,0	0,000* (2>1)
	Hayır	51,50	14,01		
KYT	Evet	30,71	6,06	471,5	0,000* (2>1)
	Hayır	38,72	6,32		
DYET	Evet	44,35	7,11	1123,0	0,130
	Hayır	42,05	7,00		
Ölçek Toplam	Evet	113,94	15,50	595,5	0,000* (2>1)
	Hayır	132,27	19,19		

*p<,05

Tablo 5’te öğretmen adaylarının ölçekten elde ettikleri puanların drama dersi alma durumuna göre dağılımı verilmiştir. Öğretmen adaylarının drama dersi alma durumuna göre DYET faktör puanlarında anlamlı bir farklılığın olmadığı ancak, ölçek toplam puanları ile DYGT ve KYT faktör puanlarında daha önce dramaya yönelik herhangi bir ders ya da kurs almamış olan öğretmen adayları lehine anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 6. Drama dersi almayı isteme durumuna göre YDTÖ puanlarına ait Mann Whitney U analizi sonuçları

	Ders alma isteği	Ortalama	Ss	M-W	p değeri
DYGT	Evet	46,30	13,77	2269,0	0,000* (2>1)
	Hayır	56,40	12,79		
KYT	Evet	36,18	6,78	2438,0	0,000* (2>1)
	Hayır	40,69	5,57		
DYET	Evet	43,13	7,06	3359,0	0,020* (1>2)
	Hayır	40,96	6,81		
Ölçek Toplam	Evet	125,62	19,34	2545,5	0,000* (2>1)
	Hayır	138,05	17,57		

*p<,05

Tablo 6’da öğretmen adaylarının ölçekten elde ettikleri puanların dramaya yönelik ders almayı isteme durumuna göre dağılımı verilmiştir. Öğretmen adaylarının drama dersi almayı isteme durumuna göre ölçek toplamı ve faktörlerin tamamından aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farklılığın olduğu tespit edilmiştir. Bu farklılığın ölçek toplam puanı ile DYGT ve KYT faktör puanlarında dramaya yönelik ders almayı istemeyen öğretmen adayları lehine, DYET faktör puanlarında ise dramaya yönelik ders almayı isteyen öğretmen adayları lehine olduğu görülmektedir.

4. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırmada Gazi Üniversitesi Felsefe Grubu Öğretmenliği programına devam eden lisans öğrencileri ile Felsefe Grubu Pedagojik Formasyon programına devam eden öğrencilerin bir öğretim yöntemi olarak drama yönelik tutumlarının incelenmesi amaçlanmıştır.

Çalışmaya katılan öğretmen adaylarının ölçek toplam puanlarının ve DYGT puanlarının ortalamasının üzerinde, KYT puanlarının ortalama civarında ve DYET puanlarının ise ortalamasının altında bir yığılma gösterdiği görülmüştür. Bir diğer ifadeyle, öğretmen adaylarının genel olarak yaratıcı dramaya yönelik olumlu tutum içinde oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgu alanyazınla paralellik göstermektedir (Hamurcu, 2009, 2010; Kaf, 2017; Karabağ, 2014; Ünal, 2004).

Cinsiyete göre öğretmen adaylarının ölçek toplamı ve faktörlerin tamamından aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farklılığın olduğu tespit edilmiştir. Bu farklılığın ölçek toplam puanı ile DYGT ve KYT faktör puanlarında erkekler lehine, DYET faktör puanlarında ise kadınlar lehine olduğu görülmektedir. Bir diğer ifadeyle, erkek öğretmen adaylarının genel olarak yaratıcı dramaya yönelik kadın öğretmen adaylarına göre daha olumlu tutum içinde oldukları, kadın öğretmen adaylarının ise dramaya yönelik eleştirel tutumda erkek öğretmen adaylarına göre daha olumlu tutum içinde oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Alanyazında dramaya yönelik tutumların cinsiyete göre incelendiği çalışmalarda farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Çalışmaların büyük bir kısmında kadınların erkeklere göre daha olumlu tutum içinde oldukları görülürken (Hamurcu, 2009, 2010; Oğuz ve Altun, 2011; Ünal, 2004), diğer bazı çalışmalarda cinsiyete göre anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir (Karabağ, 2014; Namdar ve Kaya, 2018). Örneklemin %79,7'sinin kadınlardan oluştuğu mevcut araştırmada ise sadece DYET faktör puanlarında kadınlar lehine bir farklılık bulunmuştur. Bu durumun örneklemin homojen nitelik sergilememesinin kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir.

Öğretmen adaylarının devam ettikleri program türüne göre YDTÖ faktörleri ve ölçek toplam puanlarında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Alanyazında felsefe grubu öğretmen adaylarının dramaya yönelik tutumlarını program türü değişkeni kapsamında ele alan bir araştırmaya rastlanamamıştır.

Öğretmen adaylarının drama dersi alma durumuna göre DYET faktör puanlarında anlamlı bir farklılığın olmadığı ancak, ölçek toplam puanları ile DYGT ve KYT faktör puanlarında daha önce dramaya yönelik herhangi bir ders ya da kurs almamış olan öğretmen adayları lehine anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, öğretmen adaylarının drama dersi almayı

isteme durumuna göre ölçek toplamı ve faktörlerin tamamından aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farklılığın olduğu tespit edilmiştir. Bu farklılığın ölçek toplam puanı ile DYGT ve KYT faktör puanlarında dramaya yönelik ders almayı istemeyen öğretmen adayları lehine, DYET faktör puanlarında ise dramaya yönelik ders almayı isteyen öğretmen adayları lehine olduğu görülmektedir.

Bir diğer ifadeyle, daha önce dramaya yönelik ders almamış ve ders almaya istekli olmayan öğretmen adaylarının genel olarak yaratıcı dramaya yönelik eleştirel tutum dışındaki boyutlarda daha olumlu tutum içinde oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgu Okvuran (2000) çalışmasında elde edilen bulgularla örtüşmemektedir. Söz konusu çalışmada katılımcılardan temel ve ileri düzeyde drama seminer dersi ya da drama ile ilgili kurs almış olanların dramaya yönelik tutumlarının ders ya da kurs almamış olanlara göre daha olumlu olduğu belirlenmiştir.

Mevcut araştırmada dramaya yönelik ders alma ve ders almayı isteme durumlarına göre elde edilen ve alanyazınla örtüşmeyen bulgular düşündürücüdür. Zira öğretmen adaylarının drama etkinlikleriyle tanıştıkça dramaya yönelik daha olumlu bir tutum sergilemeleri beklenirken, araştırmada bunun tersi bir sonuca ulaşılmıştır. Mevcut araştırma felsefe grubu öğretmen adaylarının YDTÖ'ne verdikleri yanıtlarla sınırlıdır. İleride yürütülecek çalışmalarda ölçek verilerine ek olarak görüşmeye dayalı verilerin de araştırmaya dâhil edilmesi önerilebilir. Bu suretle, öğretmen adaylarının tutumlarında sadece hangi değişkenlerin etkili oldukları değil ayrıca bunların nasıl etkili olduklarına yönelik daha derinlemesine bir kavrayış elde edilebilir.

Mevcut araştırmanın örnekleme felsefe grubu öğretmen adayları ile sınırlıdır. İleride yürütülecek araştırmalarda örneklemin felsefe grubu öğretmenlerini de içerecek şekilde genişletilmesi ve öğretmen adayları ile öğretmenlerin dramaya yönelik tutumlarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi önerilebilir.

Ülkemizde sadece Atatürk, Çukurova ve Gazi üniversitelerinde felsefe grubu öğretmenliği alanında öğretmen eğitimi programları aracılığı ile öğretmen yetiştirilmektedir. Mevcut araştırma Gazi Üniversitesinde öğrenim görmekte olan felsefe grubu öğretmen adayları ile sınırlıdır. İleride yürütülecek çalışmalarda Atatürk Üniversitesi ve Çukurova Üniversitesinde öğrenim gören felsefe grubu öğretmen adaylarının da örnekleme dâhil edilmesi önerilebilir.

Kaynaklar

- Akyazı, N. ve Kaplan. A. (2018). Drama yöntemi ile tam sayılarla toplama işleminin öğretimi: 6. sınıf öğrencilerinden yansımalar. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(25), 259-294.
- Bütün, Akif M., Tüzüner, A. ve Duman, N. (2015). Coğrafya öğretmen adaylarının yaratıcı drama yöntemine ilişkin görüşleri. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 10(1), 1-14.
- Calp, Ş. ve Seçgin, G. (2019). Türkiye’de yaratıcı drama alanında yapılmış tezlere yönelik betimsel bir analiz. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 23(2), 365-388.
- Çüçen, A.K. (1999). *Felsefeye giriş*. Bursa: Asa.
- Çüçen, A.K. (1999). *Felsefeye giriş*. Bursa: Asa.
- Erbay, F. ve Ömeroğlu, E. (2012). Okul öncesi öğretmenlerin demokratik tutumlarının drama uygulama yeterlilikleri açısından incelenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 171, 171-188.
- Genç, H. N. (2003). Eğitimde yaratıcı dramanın analımlanması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24, 196–205.
- Hamurcu, H. (2009). Sınıf öğretmenliği bölümü öğrencilerinin yaratıcı dramaya yönelik tutumları. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 4(4), 1257-1273.
- Hamurcu, H. (2010). Sınıf öğretmeni adaylarının yaratıcı dramaya yönelik tutumları. *Milli Eğitim*, 188, 109-124.
- İncebacak, B., SarışanTungaç, A. ve Yaman, S. (2017). Yaratıcı drama ile öğretim uygulamasına yönelik öğrenci görüşleri. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 214-248.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri (24. baskı)*. Ankara: Nobel.
- Kartal, Tayfun (2009). *İlköğretim 6. sınıf sosyal bilgiler dersi ilk çağ tarihi konularının öğretiminde drama yönteminin öğrenci başarısına etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Kars, F. (2018). *Yaratıcı dramanın felsefe öğretiminde kullanımı üzerine bir araştırma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kefeli, İ. (2011) Felsefe öğretiminde yeni bir model arayışı: Ayşe Teyze’nin çantası. Jean Baudrillard, özel bölüm: Felsefe eğitimi ve çocuklar için felsefe, *Özne Dergisi*, 8(14), 199-210.

- Kızıltan, Ö. (2012). Felsefe öğretimi sorunları ve yeni yaklaşımlar. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 334-342.
- Köseoğlu, İ. ve Ünlü, M. (2006). Coğrafya dersinde drama tekniğinin öğrenci başarısına etkisi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 13(1), 125-132.
- Maden, S. (2010). Türkçe öğretmenlerinin drama yöntemini kullanmaya yönelik öz yeterlikleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(14), 259 – 274.
- Namdar, O. A., ve Kaya, Ö. S. (2018). Öğretmenlerin yaratıcı drama yöntemini kullanmaya yönelik özyeterlik algıları ve tutumları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. Advance online publication. doi: 10.16986/HUJE.2018044110.
- Oğuz, A. ve Altun, E. (2011). Öğretmen adaylarının yaratıcı dramaya yönelik tutumları ile empatik eğilim düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. 2. *International Conference on New Trends in Education and Their Implications Bildiri Kitabı*, 27-29 Nisan, Antalya, 1545-1552.
- Okvuran, A. (2000). *Yaratıcı dramaya yönelik tutumlar*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Okvuran, A. (2003a). Drama öğretmenlerinin yeterlilikleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 36(1-2), 81-87.
- Okvuran, A. (2003b). Yaratıcı drama eğitimine katılma ve bazı demografik değişkenlerin dramaya yönelik tutumlara etkisi. *Eğitim Bilimleri ve Uygulama*, 2(4), 225-240.
- Öner, N. (1995). Felsefe yolunda düşünceler. *MEB*, 4(1), 9-14.
- Razon, N. (1990). "Yaratıcılığı Geliştirici Oyunla Eğitim" Yaratıcı Toplum Yolunda Çağdaş Eğitim, İstanbul, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Yayınları 1, Cem Yayınevi, 213-221.
- Ünal, E. (2004). Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Bölümünde öğrenim gören son sınıf öğrencilerinin ilköğretimde drama dersine ilişkin tutumları. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 1-15.
- Yılmaz, S. (2013). *Sosyal bilgiler derslerinde drama yöntemi ile öğretimin öğrencilerin sosyal beceri, empatik beceri ve akademik başarı düzeylerine etkisi*. (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.

AKADEMİSYENLERİN VE ÖĞRETMENLERİN STEM EĞİTİMİNE İLİŞKİN METAFORİK ALGILARI

Dr. Öğretim Üyesi Selçuk ARIK
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Arş. Gör. Tuğba KOCADAĞ ÜNVER
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, öğretmenlerin ve akademisyenlerin STEM eğitime ilişkin metaforik algılarını metaforlar aracılığıyla incelemektir. Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden “olgubilim desenine” göre tasarlanmıştır. Araştırmanın katılımcılarını “kartopu örnekleme yöntemine” göre belirlenen 28 akademisyen ve 27 öğretmen olmak üzere toplam 56 katılımcı oluşturmuştur. Araştırmanın verileri 2017-2018 güz ve bahar dönemlerinde araştırmacılar tarafından oluşturulan “STEM metaforu veri toplama formu” aracılığıyla toplanmıştır. Bu form iki alt bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde katılımcıların demografik özellikleri ve ikinci bölümde ise katılımcıların STEM eğitime ilişkin algılarının araştırıldığı sorular yer almaktadır. Araştırmanın verilerinin analizinde “betimsel içerik analizi” yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda toplam 75 metafor elde edilmiş ve elde edilen bu metaforlar beş alt kategori altında toplanmıştır. Katılımcıların STEM eğitime ilişkin algılarının olumlu olduğu ancak bazı katılımcıların STEM eğitime ilişkin çekincelerinin olduğu ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: STEM eğitimi, Metaforik algı, Akademisyen, Öğretmen Adayı

METAPHORIC PERCEPTIONS OF ACADEMICIANS AND TEACHERS ABOUT STEM EDUCATION

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the metaphorical perceptions of teachers and academics about STEM education through metaphors. The research was designed according to the phenomenological pattern of qualitative research methods. The participants of the study were determined according to the snowball sampling method. A total of 56 participants, 28 academicians and 27 teachers, constituted the participants of the study. The data of the study was collected through the “STEM metaphor data collection form” which was formed by the researchers in the fall and spring semesters of 2017-2018. This form consists of two sub-sections. There are questions in which the demographic characteristics of the participants are investigated in the first part, while there are questions in which participants' perceptions of STEM education are investigated in the second part. The data of the research was analysed according to descriptive content analysis method. As a result of the research, a total of 75

metaphors were obtained and these metaphors are grouped under five sub-categories. It can be stated that participants' perceptions about STEM education are positive, but some participants have doubt about STEM education.

Keywords: STEM education, Metaphoric perception, Academician, Teacher Candidate

GİRİŞ

Bilim, sürekli değişim ve gelişim gösteren bir olgudur (Yalçınkaya, 2006). Bilimin gelişimi, teknolojiyi ve dolayısıyla tüm alanları etkilemektedir. Bu hızlı gelişim ve değişim karşısında özellikle gelmiş ve gelişmekte olan ülkelerin birbiri ile rekabeti hızla artmıştır. Bu artış bilim, teknoloji ve mühendislik gibi alanlarda istihdam edilmesi gereken kişi sayısında hızlı bir artışa neden olmuştur. Ancak yapılan araştırmalar özellikle ABD olmak üzere birçok ülkede bu alanlara yönelimin azalmakta olduğunu (özellikle kadın istihdamı) göstermektedir (Akgündüz, Aydeniz, Çakmakçı, Çavaş, Çorlu, Öner & Özdemir, 2015; Akgündüz, Ertepinar, Ger, Kaplan Sayı & Türk, 2015; Bybee, 2010; Corlu, 2012; National Research Council [NRC], 2012).

Yirmi birinci yüzyıl becerilerinin ve bu becerilere dönük mesleklerin önem kazandığı günümüzde, bireylerin bu alana yönelik olumlu tutumlarını sağlamak ve farkındalıklarını arttırmak için yapılması gereken araştırmalar büyük önem arz etmektedir (Akgündüz vd., 2015). Bu bağlamda Fen, Teknoloji, Mühendislik ve Matematik (STEM) alanlarının entegrasyonuna dayalı “STEM eğitimi” büyük önem kazanmıştır. STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics), daha kaliteli lise ve üniversite mezunu yetiştirmeyi amaç edinen Amerikalı araştırmacılar tarafından kullanılan disiplinler arası bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır (Breiner, Harkness, Johnson & Koehler, 2012).

Ülkemizde FeTeMM (Fen, Teknoloji, Mühendislik, Matematik) olarak kısaltması yapılan STEM eğitimi, disiplinler arası bir yaklaşımla, öğrencilerin derslerinde karşılaştıkları zor akademik konu ve kavramları gerçek yaşamla birleştirerek; öğrencilerin okul, toplum ve küresel girişimlerle bağ kurmasını sağlar. Bu bağ aracılığıyla STEM eğitimi küreselleşme süreci hem okuyazar bireylerin gelişimine katkıda hem de yeni ekonomide söz sahibi olmamıza olanak sağlar (Tspuros, 2009: akt. Barakos, Lujian & Strang, 2012). Merrill (2009)’a göre STEM eğitimi, öğrenme-öğretme sürecinde alternatif kavramlar ve problem durumlarını kullanarak teknolojik cihazlar aracılığıyla bireysel ihtiyaç ve isteklerin karşılanmasını sağlamaktadır (Merrill, 2009: akt. Barakos, vd., 2012).

Temelleri ABD’de 1990’lı yılların başında atılan STEM eğitimi 2013 yılından itibaren Türkiye’de de büyük önem kazanmaya başlamıştır. Akgündüz ve diğerleri (2015) yaptıkları “STEM eğitimi Türkiye raporu: Günün modası mı yoksa gereksinim mi?” isimli çalışmaları ile STEM eğitiminin felsefi temellerini ve ülkemizdeki durumunu ortaya koyarken, STEM eğitiminin günümüzün modası olmaktan çok ülkemizin geleceği açısından çok önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca üniversiteler, okullar, Sivil Toplum Kuruluşları (STK) gibi kurum ve kuruluşların STEM eğitimi kapsamında çalışmalar yapmasının önemi üzerinde durmuşlardır (Akgündüz vd., 2015).

Türkiye’de yapılan araştırmalar incelendiğinde, STEM eğitiminin ülkemizde son yıllarda büyük önem kazandığı (MEB, 2018; Mutlu Çocuklar Güçlü Türkiye 2023 Eğitim Vizyonu, 2018) fakat STEM eğitiminin felsefi temellerinin, öğrencilerin akademik başarılarına, bilimsel süreç becerilerine, matematiksel süreç becerilerine etkisinin yeterince araştırılmadığı görülmektedir (Yamak, Bulut & Dündar, 2014). Ayrıca STEM eğitiminin gelişimi açısından büyük önem arz eden, STEM eğitimi alanında uzmanlaşmış öğretmen ve akademisyenlerin yetersiz olduğu belirlenmiştir (Akgündüz, vd., 2015; Yamak, vd., 2014). STEM eğitimi okullarda yaygınlaştırmadan önce STEM eğitiminin felsefi temellerinin oluşturulması ve STEM eğitiminin hem öğretim kurumları hem de eğitmenler bakımından sağlam temellere oturtulması gerekmektedir. Bu bağlamda, STEM eğitime yönelik algının belirlenmesi büyük önem arz etmektedir. Gömleksiz ve Yavuz (2018) çalışmalarında, fen bilgisi öğretmen adaylarının STEM eğitime yönelik metaforik algılarını belirlemiştir. Araştırmaları sonucunda, katılımcıların STEM kavramına yönelik olumlu algılarının olduğu, STEM eğitimi disiplinler arası eğitime uygun olarak düşündükleri ve STEM eğitimiyle yapılandırmacı öğrenme yaklaşımı ve yaparak yaşayarak öğrenme ilkelerinin uyum içerisinde olduğunu düşündükleri belirlenmiştir (Gömleksiz & Yavuz, 2018). Ancak alanyazın incelendiğinde, akademisyenlerin ve halihazırda öğretmenlik yapmakta olan öğretmenlerin STEM eğitime ilişkin algısını metaforik olarak araştıran her hangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu bağlamda, bu araştırmanın hem alanyazındaki boşluğu doldurmak hem de öğretmenlerin ve akademisyenlerin STEM eğitime ilişkin algılarını belirlemek bakımından önemli olduğu söylenebilir.

Bu araştırmanın amacı, akademisyenlerin ve öğretmenlerin STEM eğitimi nasıl algıladıklarını metaforlar aracılığıyla belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda, “akademisyenlerin ve öğretmenlerin STEM eğitime ilişkin metaforik algıları nasıldır?” araştırma problemine cevap aranmıştır.

YÖNTEM

Bu araştırma nitel araştırma yöntemlerinden bir tanesine olan “olgubilim desenine” göre tasarlanmıştır. “Olgubilim deseni, bireylerin tam olarak anlamlandıramadıkları fakat tamamen de yabancı olmadıkları olguları araştırmayı amaçlamaktadır” (Yıldırım & Şimşek, 2018). Bu bağlamda, bu araştırmada akademisyenlerin ve öğretmenlerin yabancı olmadıkları ancak hem felsefi olarak hem de uygulamalı olarak anlamlandıramadıkları STEM eğitim kavramı olgubilim desenine göre incelenmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın katılımcıları olasılığı bilinmeyen örnekleme yöntemlerinden “kartopu örnekleme” yöntemine göre belirlenmiştir. Kartopu örnekleme yöntemi, örneklemin adım adım oluşturulduğu örnekleme yöntemi olarak tanınmakla birlikte, başlangıçta bir birimden oluşan örneklemin hacminin gittikçe büyümesi prensibine dayanmaktadır (Ural & Kılıç, 2006, s.46). Araştırmanın katılımcılarını, 2017-18 eğitim - öğretim yılı güz ve bahar dönemlerinde

araştırmaya katılan toplam 56 katılımcı oluşturmuştur. Araştırmanın katılımcılarına ilişkin demografik bilgiler Tablo 1’de detaylı olarak verilmiştir.

Tablo 1. *Katılımcıların demografik özellikleri*

Demografik Değişken	f (%)	Demografik Değişken	f (%)	Demografik Değişken	f (%)
Cinsiyet	Kadın 32 (%57,1)	Meslek	Öğretmen 27 (%48,2)		Prof. Dr. 2 (%3,6)
	Erkek 24 (%42,9)		Akademisyen 28 (%51,8)		Doç. Dr. 2 (%3,6)
Branşı	Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Öğr. 10 (%17,9)	Mezun Olduğu Fakülte	Eğitim 44 (%78,6)	Unvan	Dr. Öğr. Üyesi 5 (%9,1)
	Fen Bilgisi Öğr. 27 (%48,2)		Fen Edebiyat 7 (%12,5)		Dr. 2 (%3,6)
	İlköğretim veya Ortaöğretim Matematik Öğr. 8 (%14,2)		İktisadi İdari Bilimler 1 (%1,8)		Arş. Gör. 14 (%25,5)
	Sınıf Öğr. 3 (%5,4)		Mühendislik ve Doğa Bilimleri 1 (%1,8)		Öğr. Gör. 2 (%3,6)
	Diğer 8 (%14,3)		Diğer 3 (%5,4)		Öğretmen 27 (49,1)

Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri “bir noktayı başka bir noktadan anlamak ve bunu tecrübe etmek olarak” tanımlanan metaforlar (Lakoff & Johnson, 2008) aracılığıyla toplanmıştır. Bireyler kendilerinin ve karşılarındaki bireylerin duygu ve düşüncelerini tanımlama ve dünyayı ve kendilerini algılama biçimlerini ifade etmede metaforları kullanırlar (Girmen, 2007). “Metaforlar, olayların oluşumu ve işleyişi hakkında düşüncelerimizi yapılandıran, yönlendiren ve kontrol eden zihinsel araçlardan biridir” (Saban, 2004). Martinez, Saulea ve Huber (2001)’e göre “metaforların temel bir düşünce kaynağı oluşturduğu” ifade edilebilir. Dolayısıyla metafor kullanımı, FeTeMM’e ilişkin algıların belirlenmesinde uygun bir yol olacaktır. Bu doğrultusunda araştırmanın verileri, araştırmacılar tarafından uzman görüşleri (fen bilgisi eğitimi doktoralı öğretmen, biyoloji eğitimi alanında bir akademisyen) doğrultusunda oluşturulan “STEM metaforu veri toplama formu” aracılığıyla toplanmıştır. STEM metaforu veri toplama formu, “demografik bilgiler” bölümü ve “metafor bölümü” olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Metafor bölümünde katılımcılardan “STEM eğitimi ya benzer, çünkü” şeklinde verilen ifadeyi doldurmaları istenmiştir. Araştırmanın verileri çevrimiçi olarak toplanmıştır. Uzman görüşleri doğrultusunda araştırmanın yapı geçerliği belirlenirken, “kodlayıcılar arası güvenilirlik katsayısı” (uzlaşma oranı=0,94) ile de araştırmanın güvenilirliği belirlenmiştir (Yıldırım & Şimşek, 2018; Orwin, & Vevea, 2009; Arık & Benli Özdemir, 2016).

Verilerin Analizi

Araştırmanın verileri, dört aşamadan oluşan (verilerin analizi, temaları belirleme, verileri kodlama, temalara göre düzenleme ve bulguları yorumlama) “içerik analizi” kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmanın inandırıcılığını sağlamak üzere, verilerin birebir

aktarılmasından; araştırmanın tutarlılığının sağlamasında ise uzman görüşü sonucu oluşan uzlaşma oranı katsayısından yararlanılmıştır (Yıldırım & Şimşek, 2018; Creswell, 2013; Orwin & Vevea, 2009; Arık & Yılmaz, 2017).

BULGULAR

“Akademisyenlerin ve öğretmenlerin STEM eğitimine ilişkin metaforik algıları nasıldır?” araştırma problemine ilişkin olarak;

- katılımcıların en çok ilgi duydukları STEM disiplini,
- katılımcıların en az ilgi duydukları STEM disiplini,
- katılımcıların STEM eğitimine ilişkin metaforları kodlar şeklinde,
- katılımcıların STEM eğitimine ilişkin metaforları kategoriler şeklinde,

sunulmuştur.

Katılımcıların en çok ilgi duydukları STEM disiplinine ilişkin bulgular Tablo 2’de frekans ve yüzdeler şeklinde sunulmuştur.

Tablo 2. *Katılımcıların en çok ilgili duydukları STEM disiplinine ilişkin bulgular*

Disiplin Alanı	f (%)
Fen Bilimleri (Fen Bilgisi)	27 (%48,2)
Teknoloji	15 (%26,8)
Matematik	12 (%21,4)
Mühendislik	2 (%3,6)

Tablo 2’deki veriler incelendiğinde katılımcıların sırasıyla: Fen bilimleri (fen bilgisi) (27, %48,2), teknoloji (15, %26,8), matematik (12, %21,4) ve mühendislik (2, %3,6) disiplinlerine en fazla ilgi duydukları belirlenmiştir.

Katılımcıların en az ilgi duydukları STEM disiplinine ilişkin bulgular Tablo 3’te frekans ve yüzdeler şeklinde sunulmuştur.

Tablo 3. *Katılımcıların en az ilgili duydukları STEM disiplinine ilişkin bulgular*

Disiplin Alanı	f (%)
Mühendislik	23 (%41,1)
Matematik	18 (%32,1)
Fen Bilimleri (Fen Bilgisi)	12 (%21,4)
Teknoloji	3 (%5,4)

Tablo 3’teki veriler incelendiğinde katılımcıların sırasıyla: Mühendislik (23, %41,1), matematik (18, %32,1), fen bilimleri (fen bilgisi) (12, %21,4) ve teknoloji (3, %5,4) disiplinlerine en az ilgi duydukları belirlenmiştir.

Katılımcıların STEM eğitimine ilişkin metaforik algıları kodlar şeklinde Tablo 4’te frekans ve yüzdelerle sunulmuştur.

Tablo 4. Katılımcıların STEM eğitimine ilişkin metaforları

Metafor	f (%)	Metafor	f (%)	Metafor	f (%)	Metafor	f (%)
Bulmaca	6 (%5,8)	Saat	2 (%1,9)	Dil	1 (%1,0)	Oyuncu	1 (%1,0)
Hayat	4 (%3,9)	Şarkı Sözü	2 (%1,9)	Disiplinler Arası Eğitim	1 (%1,0)	Pilav	1 (%1,0)
Ahtapot	3 (%2,9)	Uçak	2 (%1,9)	DNA	1 (%1,0)	Problem	1 (%1,0)
Bina	3 (%2,9)	Akıllı Tahta	1 (%1,0)	Eğrelti Otu	1 (%1,0)	Resim Sanatı	1 (%1,0)
Evren	3 (%2,9)	Alet	1 (%1,0)	Ekip İşi	1 (%1,0)	Ressam	1 (%1,0)
Hücre	3 (%2,9)	Ana Renkler	1 (%1,0)	Eşya	1 (%1,0)	Samanyolu Galaksisi	1 (%1,0)
İnsan	3 (%2,9)	Antibiyotik	1 (%1,0)	Ev	1 (%1,0)	Spor Takımı	1 (%1,0)
Masa	3 (%2,9)	Araba	1 (%1,0)	Futbol	1 (%1,0)	Su	1 (%1,0)
Mutfak	3 (%2,9)	Bakımlı Kadın	1 (%1,0)	Gökyüzü	1 (%1,0)	Su Değirmeni	1 (%1,0)
Otomobil	3 (%2,9)	Basketbol	1 (%1,0)	Hamur	1 (%1,0)	Tablo	1 (%1,0)
Verimli Tarla	3 (%2,9)	Bilgisayar	1 (%1,0)	Hastane	1 (%1,0)	Takım	1 (%1,0)
Yemek	3 (%2,9)	Bilimin Babası	1 (%1,0)	Hayal	1 (%1,0)	Türlü (Yemek Çeşidi)	1 (%1,0)
Aile	2 (%1,9)	Botanik Bahçesi	1 (%1,0)	Kambarsız Düğün	1 (%1,0)	Uçurtma	1 (%1,0)
Aşure	2 (%1,9)	Bukalemun	1 (%1,0)	Kök	1 (%1,0)	Uzay Boşluğu	1 (%1,0)
Bilgisayar Parçası	2 (%1,9)	Cetvel	1 (%1,0)	Kültür	1 (%1,0)	Villa	1 (%1,0)
Çözelti	2 (%1,9)	Çelik	1 (%1,0)	Matematik	1 (%1,0)	Volvoks	1 (%1,0)
İnsan Vücudu	2 (%1,9)	Çiçek	1 (%1,0)	Meyve Çekirdeği	1 (%1,0)	Yolculuk	1 (%1,0)
Oyun	2 (%1,9)	Çikolata	1 (%1,0)	Meyveli Pasta	1 (%1,0)	Zenginleştirilmiş Kitap	1 (%1,0)
Puzzle	2 (%1,9)	Değişim	1 (%1,0)	Organ	1 (%1,0)		

Tablo 4'teki veriler incelendiğinde katılımcıların sırasıyla: Bulmaca (6, %5,8), hayat (4, %3,9), ahtapot (3, %2,9), bina (3, %2,9), evren (3, %2,9), hücre (3, %2,9), insan (3, %2,9), masa (3, %2,9), mutfak (3, %2,9), otomobil (3, %2,9), verimli tarla (3, %2,9), yemek (3, %2,9) ve diğer metaforları oluşturdukları belirlenmiştir.

Katılımcılardan STEM eğitimine ilişkin elde edilen kodlar: “bütünlük (27, %24,1)”, “değişen (26, %23,2)”, “gelişenlik (23, %20,5)”, “önemlilik (18, %16,1)” ve “sonsuzluk belirsizlik (18, %16,1)” olmak üzere beş kategori altında toplanmıştır. Tablo 5'te katılımcıların “bütünlük” kategorisi ile ilgili metaforları yer almaktadır.

Tablo 5. Katılımcıların STEM eğitimine “bütünlük” kategorisiyle ilgili metaforları

Metafor	f (%)	Metafor	f (%)	Metafor	f (%)	Metafor	f (%)
Ahtapot	3 (%11,1)	Şarkı Sözü	2 (%7,4)	Takım	1 (%3,7)	Oyuncu	1 (%3,7)
Aile	2 (%7,4)	Hamur	1 (%3,7)	Ekip İşi	1 (%3,7)	Resim Sanatı	1 (%3,7)
Aşure	2 (%7,4)	Hastane	1 (%3,7)	Basketbol	1 (%3,7)	Ressam	1 (%3,7)
Oyun	2 (%7,4)	Spor Takımı	1 (%3,7)	Futbol	1 (%3,7)	Tablo	1 (%3,7)
Puzzle	2 (%7,4)	Su Değirmeni	1 (%3,7)	Kambarsız Düğün	1 (%3,7)	Türlü (Yemek Çeşidi)	1 (%3,7)

Tablo 5'teki veriler incelendiğinde katılımcıların “bütünlük” kategorisiyle ilgili sırasıyla: Ahtapot (3, %11,1), aile (2, %7,4), aşure (2, %7,4), oyun (2, %7,4), puzzle (2, %7,4), şarkı sözü (2, %7,4) ve diğer metaforları oluşturdukları belirlenmiştir. Katılımcılardan elde edilen bazı görüşler şu şekildedir:

- Ahtapot metaforu: “...STEM eğitimi ahtopata benzer, çünkü fen, teknoloji, mühendislik ve matematik gibi bilim dallarını barındırır ve tüm bunları ahenkli, uyumlu bir şekilde harmanlayıp kazanımlara ulaşmaya çalışır, tıpkı ahtapotun tüm uzantılarını ya da kollarını ahenkli bir şekilde hareket ettirerek amacına ulaşması gibi...” (K55)
- Meyveli Pasta metaforu: “...çünkü meyveli pasta bir bütünü ifade eder. İçine konan her hangi bir elemanın eksikliği tatsızlık oluşturur...” (K9)

Tablo 6’da katılımcıların “değişen” kategorisi ile ilgili metaforları yer almaktadır.

Tablo 6. Katılımcıların STEM eğitimine “değişen” kategorisiyle ilgili metaforları

Metafor	f (%)	Metafor	f (%)	Metafor	f (%)
Bina	3 (%11,5)	Akıllı Tahta	1 (%3,8)	Değişim	1 (%3,8)
Yemek	3 (%11,5)	Alet	1 (%3,8)	Dil	1 (%3,8)
Bilgisayar Parçası	2 (%7,7)	Araba	1 (%3,8)	Ev	1 (%3,8)
Çözelti	2 (%7,7)	Bilgisayar	1 (%3,8)	Kültür	1 (%3,8)
Saat	2 (%7,7)	Bukalemun	1 (%3,8)	Hayal	1 (%3,8)
Uçak	2 (%7,7)	Çiçek	1 (%3,8)	Zenginleştirilmiş Kitap	1 (%3,8)

Tablo 6’daki veriler incelendiğinde katılımcıların “değişen” kategorisiyle ilgili sırasıyla: Bina (3, %11,5), yemek (3, %11,5), bilgisayar parçaları (2, %7,7), çözelti (2, %7,7), saat (2, %7,7), uçak (2, %7,7) ve diğer metaforları oluşturdukları belirlenmiştir. Katılımcılardan elde edilen bazı görüşler şu şekildedir:

- Hayal metaforu: “...İstediğiniz gibi şekillendirebilirsiniz hayal ettiğiniz her şeyi yapabilirsiniz...” (K3)

Tablo 7’de katılımcıların “gelişenlik” kategorisi ile ilgili metaforları yer almaktadır.

Tablo 7. Katılımcıların STEM eğitimine “gelişenlik” kategorisiyle ilgili metaforları

Metafor	f (%)	Metafor	f (%)	Metafor	f (%)
Hayat	4 (%17,4)	Botanik Bahçesi	1 (%4,3)	Meyve Çekirdeği	1 (%4,3)
Hücre	3 (%13,0)	Dil	1 (%4,3)	Organ	1 (%4,3)
İnsan	3 (%13,0)	DNA	1 (%4,3)	Villa	1 (%4,3)
İnsan Vücudu	2 (%8,7)	Eğrelti Otu	1 (%4,3)	Volvoks	1 (%4,3)
Bilimin Babası	1 (%4,3)	Kök	1 (%4,3)	Bakımlı Kadın	1 (%4,3)

Tablo 7’deki veriler incelendiğinde katılımcıların “gelişenlik” kategorisiyle ilgili sırasıyla: Hayat (4, %17,4), hücre (3, %13,0), insan (3, %13,0), insan vücudu (2, %8,7) ve diğer metaforları oluşturdukları belirlenmiştir. Katılımcılardan elde edilen bazı görüşler şu şekildedir:

- Botanik Bahçesi metaforu: “...botanik bahçesi metaforunda işlerin sağlıklı yürüyebilmesi için hem canlı çevre hem cansız çevre hem de bu işlerin düzen kısmının sağlıklı yürüyebilmesi için matematiksel ve mühendislik becerilerine ihtiyaç duyulmaktadır...” (K6)

- Meyve veren ağacın çekirdeği metaforu: "...STEM meyve veren ağacın çekirdeğidir. Çünkü bilimin temel dinamiğini oluşturur. Sürekli gelişir, geliştirir..." (K42)

Tablo 8’de katılımcıların “önemlilik” kategorisi ile ilgili metaforları yer almaktadır.

Tablo 8. Katılımcıların STEM eğitime “önemlilik” kategorisiyle ilgili metaforları

Metafor	f (%)	Metafor	f (%)	Metafor	f (%)
Masa	3 (%16,7)	Antibiyotik	1 (%5,6)	Disiplinler Arası Eğitim	1 (%5,6)
Mutfak	3 (%16,7)	Cetvel	1 (%5,6)	Eşya	1 (%5,6)
Otomobil	3 (%16,7)	Çelik	1 (%5,6)	Matematik	1 (%5,6)
Ana Renkler	1 (%5,6)	Çikolata	1 (%5,6)	Su	1 (%5,6)

Tablo 8’deki veriler incelendiğinde katılımcıların “önemlilik” kategorisiyle ilgili sırasıyla: Masa (3, %13,6), mutfak (3, %13,6), otomobil (3, %13,6) ve diğer metaforları oluşturdukları belirlenmiştir. Katılımcılardan elde edilen bazı görüşler şu şekildedir:

- Ana renkler metaforu: "...Bu renklerde farklı oranlarda karıştırarak bir çok renk elde edebiliriz fakat biri eksik olursa oluşturabileceğimiz renkler sınırlıdır..." (K4)
- Dört ayaklı masa metaforu: "...dört ayaklı masa gibidir, çünkü biri eksik olsa denge kaybolur..." (K5)

Tablo 9’da katılımcıların “sonsuzluk” kategorisi ile ilgili metaforları yer almaktadır.

Tablo 9. Katılımcıların STEM eğitime “sonsuzluk belirsizlik” kategorisiyle ilgili metaforları

Metafor	f (%)	Metafor	f (%)	Metafor	f (%)
Bulmaca	6 (%33,3)	Gökyüzü	1 (%5,6)	Uçurtma	1 (%5,6)
Evren	3 (%16,7)	Problem	1 (%5,6)	Uzay Boşluğu	1 (%5,6)
Verimli Tarla	3 (%16,7)	Samanyolu Galaksisi	1 (%5,6)	Yolculuk	1 (%5,6)

Tablo 9’deki veriler incelendiğinde katılımcıların “sonsuzluk belirsizlik” kategorisiyle ilgili sırasıyla: Bulmaca (6, %33,3), evren (3, %16,7), verimli tarla (3, %16,7) ve diğer metaforları oluşturdukları belirlenmiştir. Katılımcılardan elde edilen bazı görüşler şu şekildedir:

- Samanyolu Galaksisi metaforu: "...Samanyolu galaksisinde her bir gök cisminin önemi vardır her biri araştırılması gereken bir bütünün önemli parçalarıdır. Bu bağlamda fen teknoloji matematik ve mühendislikte pozitif bilimlerin önemli ve araştırılması gereken önemli parçalarıdır..." (K54)
- Uzay Boşluğu metaforu: "...STEM uzay boşluğu gibidir. Ne kadar giderseniz gidin sonuna ulaşamazsınız..." (K50)

SONUÇLAR VE TARTIŞMA

Araştırma sonucunda katılımcıların sırasıyla fen bilimleri (fen bilgisi), teknoloji, matematik ve mühendislik disiplinlerine en fazla ilgili duydukları belirlenirken; katılımcıların

sırasıyla en az ise mühendislik, matematik, fen bilimleri (fen bilgisi) ve teknoloji disiplinlerine ilgi duyduğu belirlenmektedir. Bu durum, katılımcıların branşları ve mezun oldukları fakültelerle ilgili olabilir. Ancak alanyazında yapılan araştırmalara bakıldığında özellikle ortaokul öğrencilerinin STEM mesleklerine yönelik ilgilerinin azaldığı (Karakaya, Avgın ve Yılmaz, 2018), tıp fakülteleri dışındaki sayısal bölümlerin tercihlerinin azaldığını görülmektedir. Karakaya vd. (2018) çalışmalarında ortaokul öğrencilerinin STEM mesleklerine ilgilerini araştırmışlardır. Araştırmaları sonucunda, bu araştırma sonucuna benzer şekilde öğrencilerin sırasıyla teknoloji, fen, matematik ve mühendislik mesleklerine ilgilerinin olduğunu belirlemişlerdir. STEM mesleklerine yönelik ilgi katılımcıların cinsiyetlerine göre değişebilir. Alanyazın incelendiğinde, cinsiyete göre STEM meslekleri seçme eğiliminin kadınların ilgili düzeyi ile erkeklerin ilgi düzeyi karşılaştırıldığı erkekler lehine anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir (Christensen & Knezek, 2017; Korkut-Owen, Kelecioğlu & Owen, 2014; Sadler, Sonnert, Hazari, & Tai, 2012; Uğraş, 2019; Karakaya, vd., 2018; Kong, Dabney, & Tai, 2014). Uğraş (2019) çalışmasında STEM mesleklerine yönelik ilginin cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık gösterdiğini belirlemiştir. Fen ve matematikle ilgili mesleklere ilişkin kadınların ilgili düzeyi ile erkeklerin ilgi düzeyi arasından kadınlar lehine anlamlı bir farklılık belirlenirken; teknoloji ve mühendislikle ilgili mesleklere ilişkin kadınların ilgili düzeyi ile erkeklerin ilgi düzeyi arasından erkekler lehine anlamlı bir farklılık olduğunu belirlemişlerdir.

Araştırma sonucunda toplam 113 olmak üzere 75 farklı metafor üretmişlerdir. Bulmaca, hayat, ahtapot, bina, evren, hücre, insan, masa, mutfak, otomobil, verimli tarla ve yemek metaforları katılımcılar tarafından en sık tekrarlanan metaforlardır. Katılımcılardan elde edilen metaforlar, “bütünlük”, “değişen”, “gelişenlik”, “önemlilik” ve “sonsuzluk” olmak üzere toplam beş kategori altında toplanmıştır.

STEM eğitime ilişkin metaforlardan elde edilen “bütünlük” kategorisinde, katılımcılar STEM eğitiminin fen, teknoloji, mühendislik ve matematik disiplinlerinden oluşan bir bütün olduğuna ve bu disiplinlerden bir tanesinin eksik olması durumunda eğitimin yetersiz olacağına vurgu yapmışlardır. Bu bağlamda katılımcılardan elde edilen metaforlar, iş birliği, takım çalışması, birlikte çalışma gibi kavramlara vurgu yapan kavramlardan oluşturmuştur. Bu araştırma sonucuna benzer şekilde Gömleksiz ve Yavuz (2018)’de çalışmalarında parça-bütün-ilişkili kategorisi oluşturmuş ve bu araştırma sonucuna benzer şekilde STEM eğitiminde disiplinler arası yaklaşımın önemine vurgu yapmıştır. Alanyazın incelendiğinde, STEM eğitimiyle ilgili birçok çalışmanın da disiplinler arası yaklaşımın önemine dikkat çektiği gözlemlenmektedir (Furner, & Kumar, 2007; Bozkurt, 2014; Sadler, 2004; Zeidler, Sadler, Simmons, & Howes, 2005).

STEM eğitime ilişkin “değişen” kategorisinde, katılımcılar STEM eğitiminin bir bütünlük içerisinde istediğimiz gibi şekillendirilebileceğine ve STEM eğitiminde disiplinlerinin etkisinin değiştiğine vurgu yapmışlardır. Bu durum bilimin değişebilir ve gelişebilir doğası ile uygunluk göstermektedir (Yalçınkaya, 2006). Benzer şekilde “gelişenlik” kategorisinde de, katılımcılar STEM eğitiminin sürekli gelişim içerisinde olduğuna ve

gelişimi desteklediğine vurgu yapmışlardır. Bilim ve teknolojinin sürekli değiştiği ve geliştiği günümüz koşullarında STEM eğitiminin katılımcılar tarafından bu şekilde algılanması STEM eğitiminin önemini bir kez daha ortaya koymaktadır.

STEM eğitime ilişkin “önemlilik” kategorisinde, katılımcılar STEM eğitiminin özellikle geleceğe hazırlanma bakımından önemli olduğuna vurgu yapmışlardır. STEM eğitiminin, gelecek neslin “yenilikçilik” ve “yaratıcılık” becerilerine katkı sağlayan bir yaklaşım olduğu birçok araştırmada vurgulanmaktadır (Roberts, 2012; Akgündüz, vd., 2015).

STEM eğitime ilişkin “sonsuzluk belirsizlik” kategorisinde ise katılımcılar STEM eğitiminin sonsuz önemini ifade ederken, STEM eğitimde çeşitli belirsizliklerin olduğuna ve STEM eğitiminin gelecekte ne olacağının bilinmediğine vurgu yapmışlardır. Akgündüz vd. (2015) çalışmalarında, STEM eğitiminin Türkiye için bir zorunluluk mu yoksa sadece güncel gelip geçici bir yaklaşım mı olduğunu araştırmışlardır. Bu araştırma sonucunda, özellikle yirmi birinci yüzyıl becerileri ve geleceğin meslekleri düşünüldüğünde STEM eğitiminin Türkiye için bir zorunluluk olduğunu ifade etmişlerdir.

Araştırma sonuçlarını özetleyecek olursak, STEM eğitimi katılımcılar tarafından genellikle olumlu olarak algılanmaktadır. Ancak katılımcıların STEM eğitiminin geleceğine ilişkin şüpheleri bulunmaktadır. Bu durum STEM eğitiminin felsefesinin anlaşılabilmesi, robotik, kodlama gibi başlı başına STEM ifade etmeyen STEM için bir araç olan yaklaşımların STEM olarak vurgulanması ve STEM eğitimi alanında yetişmiş yeterli uzman birey bulunmamasından kaynaklanmaktadır.

Araştırma sonuçlarından yola çıkılarak politika yapıcılara, araştırmacılara ve alan uzmanlarına şu önerilerde bulunulabilir:

- STEM eğitime ilişkin olumsuz algıya sahip öğretmen ve akademisyenlerin, bu olumsuz algıları derinlemesine araştırılabilir.
- STEM eğitime ilişkin olumlu algı sahibi bireyler yetiştirilmesine yönelik STEM etkinlikleri düzenlenebilir.
- STEM eğitime ilişkin olumsuz algının temelinde bulunan popüler STEM yaklaşımları yerine pedagojik STEM eğitime dayalı uygulamalara ağırlık verilebilir.
- Öğretmen ve akademisyenlerin STEM eğitime ilişkin algısını değiştirmek amacıyla STEM meslekleri ve bu mesleklerin geleceğiyle ilgili etkinlikler düzenlenebilir.

KAYNAKÇA

- Akgündüz, D., Aydeniz, M., Çakmakçı, G., Çavaş, B., Çorlu, M., Öner, T., & Özdemir, S. (2015). *STEM eğitimi Türkiye raporu: Günün modası mı yoksa gereksinim mi?* (D. Akgündüz, & H. Ertepinar, Ed.) İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi Scala Basım.
- Akgündüz, D., Ertepinar, H., Ger, A. M., Kaplan Sayı, A. & Türk, Z. (2015). *STEM eğitimi çalıştay raporu: Türkiye STEM eğitimi üzerine kapsamlı bir değerlendirme*. [White Paper]. İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi.
- Arık, S. & Benli Özdemir, E. (2016). Fen ve teknoloji öğretmen adaylarının fen laboratuvarına yönelik metaforik algıları. *Eğitim Dergisi*, 24(2), 673-688.

- Arık, S. & Yılmaz, M. (2017). Fen bilimleri öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik tutumları ve çevre kirliliğine yönelik metaforik algıları. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25(3), 1147-1164.
- Barakos, L., Lujan, V., & Strang, C. (2012). *Science, technology, engineering, mathematics (STEM): Catalyzing change amid the confusion*. Portsmouth, NH: RMC Research Corporation, Center on Instruction.
- Bozkurt, E. (2014). *Mühendislik tasarım temelli fen eğitiminin fen bilgisi öğretmen adaylarının karar verme becerisi, bilimsel süreç becerileri ve sürece yönelik algılarına etkisi*. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Breiner, J. M., Harkness, S. S., Johnson, C. C., & Koehler, C. M. (2012). What is STEM? A discussion about conceptions of STEM in education and partnerships. *School Science and Mathematics*, 112(1), 3-11.
- Bybee, R. (2010). Advancing STEM education: A 2020 vision. *Technology and Engineering Teacher*, 7(1), 30-35.
- Christensen, R., & Knezek, G. (2017). Relationship of middle school student STEM interest to career intent. *Journal of Education in Science, Environment and Health (JESEH)*, 3(1), 1-13.
- Corlu, M. (2012). *A pathway to STEM education: Investigating pre-service mathematics and science teachers at Turkish universities in their understanding of mathematics used science*. Doctoral dissertation. A & M University. Texas.
- Creswell, J. (2013). Geçerlik ve değerlendirme standartları. M. Bütün, & S. B. Demir (Çev. Ed.) içinde, *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni* (A. Bakla, Çev.). Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Furner, J., & Kumar, D. (2007). The mathematics and science integration argument: A stand for teacher education. *Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology*, 3(3), 185-189.
- Girmen, P. (2007). *İlköğretim öğrencilerinin konuşma ve yazma sürecinde metaforlardan yararlanma durumları*. Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Gömlüksiz, M. N. & Yavuz, S. (2018). *Fen bilgisi öğretmen adaylarının STEM eğitimine yönelik metaforik algıları*. ERPA International Congresses on Education, (s. 161-169) İstanbul.
- Karakaya, F., Avgın, S. S. & Yılmaz, M. (2018). Ortaokul öğrencilerinin fen-teknoloji-mühendislik-matematik (FeTeMM) mesleklerine olan ilgileri. *İhlara Eğitim Araştırmaları Dergisi (IHEAD)*, 3(1), 36-53.
- Kong, X., Dabney, K. P., & Tai, R. H. (2014). The association between science summer camps and career interest in science and engineering. *International Journal of Science Education*, 4(1), 54-65.
- Korkut- Owen, F., Kelecioğlu, H., & Owen, D. W. (2014). Cinsiyetlere göre üniversitelerdeki on bir yıllık eğilim: Kariyer danışmanlığı için doğurgular. *International Journal of Human Sciences*, 11(1), 794-813.
- Lakoff, G., & Johnson, M. (2008). *Metaphors we live by*. Chicago & London: University of Chicago Press.
- Martinez, M., Saulea, N., & Huber, G. (2001). Metaphors as blueprints of thinking about teaching and learning. *Teaching and Teacher Education*, 17(8), 965- 977.
- MEB. (2018). *Fen bilimleri dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar)*. Ankara: Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı (TTKB).
- Mutlu Çocuklar Güçlü Türkiye 2023 Eğitim Vizyonu (2018). *Mutlu 2023 eğitim vizyonu*. Erişim: 30.08.2019, http://2023vizyonu.meb.gov.tr/doc/2023_EGITIM_VIZYONU.pdf.

- National Research Council (NRC). (2012). *Discipline- based education research: Understanding and improving learning in undergraduate science and education*. Washington, DC: National Academies Press.
- Orwin, R. G., & Vevea, J. L. (2009). Evaluating coding decisions. H. Cooper, L. Hedges, & J. Valentine (Ed.) içinde, *The handbook of research synthesis and meta-analysis* (s. 177-203). New York, NY, US: Russell Sage Foundation.
- Roberts, A. (2012). A justification for STEM education. Technology and engineering teacher. *Technology and Engineering Teacher*, 71(8), 1-4.
- Saban, A. (2004). Giriş düzeyindeki sınıf öğretmeni adaylarının “öğretmen” kavramına ilişkin ileri sürdükleri metaforlar. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 131-155.
- Sadler, PM, Sonnert, G, Hazari, Z, Tai, R. (2012). Stability and volatility of STEM career interest in high school: a gender study. *Science Education*, 96(3), 411–427.
- Sadler, T. D. (2004). Informal reasoning regarding socioscientific issues: A critical review of research. *Journal of Research in Science Teaching: The Official Journal of the National Association for Research in Science Teaching*, 41(5), 513-536.
- Uğraş, M. (2019). Ortaokul öğrencilerinin fen-teknoloji-mühendislik-matematik (FeTeMM) mesleklerine yönelik ilgileri. *Turkish Studies*, 14(1), 751-774. doi: 10.7827/TurkishStudies.14629.
- Ural, A. & Kılıç, İ. (2006). *Bilimsel araştırma süreci ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Detay.
- Yalçınkaya, T. (2006). Bir ikilemin belirsizliğindeki bilim: Bilim insan için özne midir, nesne midir? *Sosyo Ekonomi*, (1), 131-140.
- Yamak, H., Bulut, N. & Dünder, S. (2014). 5. Sınıf Öğrencilerinin Bilimsel Süreç Becerileri İle Fene Karşı Tutumlarına FeTeMM Etkinliklerinin Etkisi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(2), 249-265.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Zeidler, D. L., Sadler, T. D., Simmons, M. L., & Howes, E. V. (2005). Beyond STS: A research- based framework for socioscientific issues education. *Science Education*, 89(3), 357-377.

OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN ÖĞRENEN ÖZERKLİĞİNİ DESTEKLEME DAVRANIŞLARINA İLİŞKİN ALGILARI; KAHRAMANMARAŞ ÖRNEĞİ*

Doç. Dr. Mahmut SAĞIR

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Öğrt. Hatice ÖNCÜ

Milli Eğitim Bakanlığı

ÖZET

Bu araştırmanın amacı okul öncesi öğretmenlerinin öğrenen özerkliğini destekleme davranışlarını belirlemektir. Özerklik sözcüğü, TDK (2018) sözlüğünde “bir kişinin, bir topluluğun kendi uyacağı yasayı kendisinin koyması”, “yönetim bakımından dış denetimden bağımsız olma”, ya da “bir topluluğun, bir kuruluşun kendine özgü yasalarla kendi kendini yönetme hakkı, otonomi, muhtariyet” ifadeleri ile açıklanmıştır. Özerk birey, aldığı kararların sonucuna bakıp olumsuz olanları dikkate alıp değerlendiren ve doğru kararlar almayı öğren kişidir şeklinde tanımlanabilir. Öğrenci, okuldaki öğrenmeyle ilgili eylemlerini kendi isteğine göre başlatma, sürdürme, durdurma ve sonlandırma kararlarına varabiliyorsa özerklik gösterebiliyor demektir. Öğrencilerin bunu sağlayabilmeleri için kendi istekleriyle kararlar alabildikleri özerk bir sınıfta olmaları gerekmektedir. Öğrenen özerkliğini mümkün kılacak öğretmen, ilk olarak kendisinin özerk olması ve bu becerisini öğrenenlere aktarabilmesi gerektiği gerçeği yadsınamaz. Araştırma, nicel araştırma yöntemlerinden betimsel tarama yöntemi ile desenlenmiştir. Araştırmanın çalışma evrenini, 2018-2019 eğitim öğretim yılında Kahramanmaraş’ın Dulkadiroğlu ve Onikişubat ilçelerinde görev yapan olan 821 okul öncesi öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise evrenden “Basit Tesadüfi Örnekleme” yöntemiyle seçilen 300 okul öncesi öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmanın verilerini toplamak için, Oğuz (2012) tarafından geliştirilen “Öğrenen Özerkliğini Destekleme Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, okul öncesi öğretmenlerinin öğrenen özerkliğini destekleme davranışlarına ilişkin görüşlerinin “her zaman” düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Cinsiyet değişkenine göre okul öncesi öğretmenlerinin öğrenen özerkliğini destekleme davranışlarına ilişkin algılarının duygu ve düşünce desteği, öğrenme süreci desteği ve öğrenen özerkliğini destekleme davranışı alt boyutlarında kadın öğretmenlerin lehine anlamlı fark çıktığı belirlenmiştir. Mesleki kıdem değişkeni ve öğrenim durumu değişkenlerine göre ise okul öncesi öğretmenleri arasında anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Okul Öncesi, Öğretmen, Öğrenen Özerkliğini Destekleme

ABSTRACT

The aim of this study is to determine supporting behavior of preschool teachers towards learner autonomy. The word autonomy is defined as “the situation in which one person or one community making its own law”, “being independent from any external supervision regarding governance”, or “one community’s or one institution’s own right to self-govern based on its

**Bu çalışma birinci yazarın danışmanlığında ikinci yazarın yüksek lisans tezinden üretilmiş ve sunulmuştur.*

unique laws, self-government” in Turkish Language Association’s Dictionary (2018). The autonomous individual can be defined as an individual who considers and pays attention to negative aspects of taken decisions and learns how to take right decisions. If the student is able to take decisions on starting, continuing, pausing, and stopping learning activities, it means that he demonstrates autonomy. Students need to be in an autonomous class in order to take their decisions on their own. It could be noted that the teacher who will render learner autonomy possible at first needs to be autonomous himself and that he needs to be able to transfer this skill to the learners. The study was designed as a descriptive survey model, being one of the quantitative research methods. The population of this study consisted of 821 preschool teachers who have worked in Dulkadiroğlu and Onikişubat districts of Kahramanmaraş during the school year of 2018-2019. The sampling of this study consisted of 300 preschool teachers, having been selected using “Simple Random Sampling” method from the population. In order to collect data, “Learner Autonomy Support Scale” developed by Oğuz (201) was used. According to the results, it was found that the perception of preschool teachers on supporting behavior towards learner autonomy was at the “always” level. It was concluded that there was a significant difference in favor of female teachers in terms of the sub-levels of emotional and intellectual support, supporting the learning process, and learner autonomy regarding the perception of preschool teachers on supporting behavior towards learner autonomy with respect to gender variable. According to professional seniority and level of education variables, it was revealed that there was not any significant difference among preschool teachers.

Keywords: Preschool, Teacher, Supporting Learner Autonomy

GİRİŞ

Bireyin hayatında “sihirli yıllar” olarak tanımlanan okul öncesi eğitim dönemi, çocukların gelişim sürecinin temellerinin atıldığı kritik eğitim dönemlerini içeren bir süreçtir (Oktay, 1999). Çocukların okul öncesi eğitim döneminde birtakım basamaklarda edindikleri kazanımlar sonraki dönemdeki yaşamlarında onlara rehberlik edecektir. Çocuğun gelecek yaşantısının temelini atıldığı ve her bakımdan hızlı bir gelişim yaşadığı bu süreç, dil, toplumsal, bilimsel, özbakım ve alanları ile psiko-motor ve duygusal alanda birbirleriyle koordinasyon içinde ve hızlı bir gelişme gösterdiği için bu süreç, bir bireyin hayatındaki en kritik dönem olarak kabul edilmektedir (Arı, 2005:31). Çocuğun çevresiyle ilişkileri, deneyimleri ve karşılaştığı durumlara verdiği tepkiler, onun kişiliğinin hatlarını belirlemektedir (Akpınar, 2014). Bundan dolayı okul öncesi eğitim süreci, özellikle öğretmenlerin yapacakları etkinliklerin seçilmesi, planlanması ve uygulanması bakımından da çok önemli bir süreçtir. Okul öncesi eğitimde uygulanacak eğitim içeriği bakımından çocuğun doğal yapısına zarar vermeyen, çocuğun yaratılışında mevcut olan merak ve özgüven duygusunu geliştirecek uygulamaları içermelidir. Özellikle okul öncesi eğitimi planlanırken çocukların zor akademik kavramları öğretmeye çalışmaktan ziyade onların zihninde temel kavramların oturmasına ve bir karakter sahibi olmasına yardım edecek bir sistem hedeflenmelidir (Cho, Juhu ve Dong, 2003).

0 ile 6 yaş arasını içine alan okul öncesi eğitim dönemiyle ilgili araştırmalar da bu dönemin insan hayatının en kritik ve en önemli dönemi olduğunu iddia etmektedir. Gelişim psikologları hayatın ilk beş altı yılında, gelişme ve öğrenme hızının çok yüksek olduğunu; öğrenme teorisyenleri ise bu yıllarda edinilen deneyimlerin ve öğrenilenlerin sonraki hayat ve öğrenme edimlerinde değiştirilmesi zor ve kalıcı özellikte izler bırakacağını ileri sürmüşlerdir (Üstünoğlu, 1984: 157). Çağdaş ve demokratik toplum yapısına uygun, duygularını ve düşüncelerini özgür biçimde ifade edebilen, araştırmacı ve girişimci, özdenetimini yapabilen, özgüven sahibi, başkalarının haklarına saygı duyan, yeteneklerinin farkında olan ve bunları

kullanma becerisine sahip ve kültürel değer sahibi, beden ve ruhen sağlıklı bireyler yetiştirmek; ancak okul öncesi dönemdeki çocukların eğitimine gereken önemin verilmesiyle mümkün olabilmektedir (Kandır, 2005:36).

Özerk birey, aldığı kararların sonucuna bakarak olumsuz olanları dikkate alarak değerlendirip doğru kararlar almayı öğrenir (Castle 2004). Öğrenci, okuldaki öğrenmeyle ilgili eylemlerini kendi isteğine göre başlatma, sürdürme ve durdurma kararlarına varabiliyorsa özerklik gösterebiliyor demektir. Özerklik, kişinin davranışlarını kendi içsel güdülerıyla yapmasını ve öğrenmesinde kendi sorumluluğunu öne çıkarmasını sağlamaktadır. Kontrol altındaki ortamlarda ise dış etkenler, içsel güdüler ve davranışın içselleştirmesini engellemektedir. İçsel güdülere bağlı olan öğrenci özerkliğinin gerçekleşmesi ancak öğretmenin desteğiyle mümkün olabilir. Dolayısıyla öğretmenin öğrenciye hangi davranışlarıyla destek vereceği de büyük bir öneme sahiptir (Reeve, 2006).

Öğrenme özerkliğinde gelişme sağlanması; kişinin sahip olduğu olanaklar, önceki yaşantıları ve çevresinde bulunanların davranışlarıyla ilgilidir. Öğrencilerin bunu sağlayabilmeleri için kendi istekleriyle kararlar alabildikleri özerk bir sınıfta olmaları gerekmektedir. Öğrenen özerkliğini mümkün kılacak öğretmenin, ilk olarak kendisinin özerk olması ve bu becerisini öğrenenlere aktarabilmesi gerekmektedir (Ergür 2010, Öztürk 2011). Bu bakımdan öğretmenlerin öğrenen özerkliğini destekleme davranışlarının ve buna etkili olabilecek etmenlerin belirlenmesi, bu doğrultuda öğretmenlerin öğrenen özerkliğini destekleme davranışlarını geliştirmeye yönelik önerilerin sunulması önem arz etmektedir.

Bu araştırmanın genel amacı; okul öncesi öğretmenlerinin öğrenen özerkliğini destekleme davranışlarını incelemektir. Bu genel amaç çerçevesinde aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır;

1. Okul öncesi öğretmenlerinin öğrenen özerkliğini destekleme davranışlarına ilişkin görüşleri nedir?
2. Okul öncesi öğretmenlerinin öğrenen özerkliğini destekleme davranışlarına ilişkin;
 - a) Cinsiyet
 - b) Mesleki kıdem
 - c) Öğrenim durumudeğişkenleri bakımından görüşleri arasında anlamlı fark var mıdır?

Çalışma Grubu

Araştırmanın evrenini 2018-2019 eğitim öğretim yılı Kahramanmaraş ili Dulkadiroğlu ve Onikişubat merkez ilçelerinde görev yapmakta olan 821 okul öncesi öğretmeni oluşturmaktadır. Bu veriye Kahramanmaraş İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden ulaşılmıştır. Örneklem grubu evrenden “Basit Tesadüfi Örneklem” yöntemiyle 300 okul öncesi öğretmeni olarak belirlenmiştir. Basit tesadüfi örneklemede evreni oluşturan her elemanın örneğe girme şansı eşittir. Dolayısıyla hesaplamalarda da her elemana verilecek ağırlık aynıdır (Arıkan, 2004:141).

Araştırmaya katılan öğretmenlerin demografik özelliklerine ilişkin verilerin dağılımı Tablo 1.'de gösterilmektedir.

Tablo 1. Öğretmenlerin Demografik Özelliklerine Göre Verilerin Dağılımı

Değişkenler	Alt değişkenler	Frekans	%
Cinsiyet	Kadın	239	79,7
	Erkek	61	20,3
	Toplam	300	100,0
Mesleki Kıdem	1-10 yıl	176	58,7
	11-20 yıl	87	29,0
	21 yıl ve üzeri	37	12,3
	Toplam	300	100,0
Öğrenim Durumu	Ön lisans	33	11,0
	Lisans	241	80,3
	Lisansüstü	26	8,7
	Toplam	300	100,0

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerin %79,7'si kadınlardan, %20,3'ü ise erkeklerden oluştuğu görülmektedir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin %58,7'si 1-10 yıl kıdeme, %29'u 11-20 yıl kıdeme, %12,3'ü ise 21 yıl ve üzeri kıdeme sahiptir. Ayrıca Tablo 4.1.'de araştırmaya katılan öğretmenlerin öğrenim durumları incelendiğinde %11'inin ön lisans mezuniyetinde, %80,3'ünün lisans mezuniyetinde olduğu ve son olarak %8,7'sinin ise öğrenimine devam edip lisansüstü öğrenimlerini tamamladıkları görülmektedir.

Yöntem

Bu araştırma, okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin problem çözme becerilerini belirlemek amacıyla, nicel araştırma yöntem ve teknikleri kullanılarak yapılan betimsel bir çalışmadır. Araştırma betimsel tarama modelinde desenlenmiştir. Tarama modeli, geçmişte ya da halen var olan bir durumu ortaya çıkarmayı amaçlayan bir çalışmadır (Karasar, 2010).

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak, okul öncesi öğretmenlerinin kişisel özelliklerine ilişkin verileri belirlemek için, araştırmacılar tarafından geliştirilen “Kişisel Bilgi Formu”, öğrenen özerkliğini destekleme davranışlarını belirlemek amacıyla Oğuz (2012) tarafından geliştirilen “Öğrenen Özerkliğini Destekleme Ölçeği” kullanılmıştır. ÖÖDÖ’de öğrenen özerkliğini destekleme davranışlarının gerekliliği ve sergilenmesine ilişkin görüşlerini ortaya koymalarına yönelik 16 madde yer almaktadır. ÖÖDÖ, duygu ve düşünce desteği, öğrenme süreci desteği, değerlendirme desteği olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin tamamından hem gereklilik hem de sergileme için toplam puan alınabilmektedir. Ölçekteki maddeler “1-Hiçbir zaman ve 5-Her zaman” aralığında puanlanmaktadır. Ölçekte ters puanlanan madde bulunmamaktadır. Ölçeğin yapı geçerliği için faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizi sonuçları, faktör yük değerleri, ve üç faktörün açıkladığı varyans aralıkları Tablo 4.5.'de verilmiştir. ÖÖDDÖ’nün iç tutarlılığı Cronbach Alfa ile sınanmıştır. Alınabilecek en düşük puan 16, en yüksek puan ise 80 dir. Puan yükseldikçe bireyin öğrenen özerkliğini destekleme davranışlarının gerekliliği ve sergilenmesine ilişkin görüşlerinin arttığı değerlendirilir.

Verilerin Toplaması ve Analizi

Araştırma veri toplama araçlarının uygulanabilmesi için gerekli olan izinler alındıktan sonra öğretmenleri görev yaptıkları okullarda ziyaret ederek, öğretimi faaliyetlerini aksatmayacak şekilde 2018-2019 eğitim-öğretim yılının ikinci dönemi içerisinde ölçekler uygulanmıştır.

Araştırmayla ilgili veri toplama araçları uygulandıktan sonra, her bir veri araştırmacı tarafından kontrol edilmiş ve daha sonra bilgisayar ortamına geçirilmiştir. Bilgisayar ortamına aktarılan verilere istatistiksel analizler yapılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde SPSS 22.0 Windows programı kullanılmıştır. Veriler, betimsel istatistik, iç tutarlılık güvenirlik katsayısı (Cronbach Alpha) analizi, bağımsız gruplar t-testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılarak çözümlenmiştir. İstatistiksel işlemlerin uygulanmasında anlamlılık düzeyi $p < 0,05$ olarak alınmıştır.

Bulgular

Bu bölümde araştırmanın amaç ve alt amaçları yönünde elde edilen bulgulara ve yorumlara yer verilmektedir.

Araştırmanın Birinci Alt Problemine İlişkin Elde Edilen Bulgular

Araştırmanın “Okul öncesi öğretmenlerinin öğrenen özerkliğini destekleme davranışlarına ilişkin görüşleri nedir?” şeklindeki birinci alt problemine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

İlk yapılan analizler sonucunda verilerin normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. Normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek için öğrenen özerkliğini destekleme davranışı veri toplama aracının kendisine ve alt boyutlarına One Sample Kolmogorov-Smirnov testi uygulanmıştır. Yapılan analiz sonucunda verilerin normal dağılıma uygun olduğu tespit edilmiştir ve bu nedenle parametrik analizler uygulanmıştır.

Okul Öncesi Öğretmenlerinin öğrenen özerkliğini destekleme davranışlarını desteklemek amacıyla öğrenen Özerkliğini destekleme davranışları ölçeğini oluşturan “Duygu ve Düşünce desteği”, “Öğrenme Süreci Desteği” ve “Değerlendirme Desteği” alt boyutlarının ve ölçeğin toplamının aritmetik ortalama ve standart sapmalarından alınan puanlar Tablo 2.’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Öğretmenlerinin Öğrenen Özerkliğine Destekleme Davranışlarına İlişkin Görüşleri

Alt Boyutlar	N	$\bar{X}$	Ss
Duygu Ve Düşünce Desteği	300	4,25	,526
Öğrenme Süreci Desteği	300	4,48	,461
Değerlendirme Desteği	300	4,01	,725
Öğrenen Özerkliğini Destekleme Davranışı	300	4,26	,479

Tablo 2.’de verilen okul öncesi öğretmenlerinin öğrenen özerkliğini destekleme davranışı veri toplama aracından aldıkları puanların aritmetik ortalamasının ($\bar{X} = 4,26$) olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda okul öncesi öğretmenlerinin öğrenen özerkliğini destekleme davranışlarının “her zaman” düzeyinde olduğu tespit edilmiştir.

Öğrenen özerkliğini destekleme davranışları veri toplama aracı alt boyutlarından alınan puanların ortalamalarına bakıldığında ise; okul öncesi öğretmenlerinin duygu ve düşünce desteği alt boyutuna ilişkin görüşlerinin ($\bar{X} = 4,25$) “her zaman” düzeyinde, öğrenme süreci desteği alt boyutuna ilişkin görüşlerinin ($\bar{X} = 4,48$) “her zaman” düzeyinde son olarak ise değerlendirme desteği alt boyutuna ilişkin görüşlerinin ($\bar{X} = 4,01$) “çoğu zaman” düzeyinde olduğu görülmektedir.

Araştırmanın İkinci Alt Problemine İlişkin Elde Edilen Bulgular

Araştırmanın “Okul öncesi öğretmenlerinin öğrenen özerkliğini destekleme davranışlarına ilişkin; cinsiyet, mesleki kıdem ve öğrenim durumu değişkenleri bakımından görüşleri arasında anlamlı fark var mıdır?” şeklindeki ikinci alt problemine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Okul öncesi öğretmenlerinin öğrenen özerkliğini destekleme davranışlarının cinsiyet değişkenine göre değişip değişmediği araştırılmış ve analiz sonuçlarına göre değişkenlere ve alt boyutlarına ilişkin betimsel değerler ile anlamlılık için yapılan bağımsız örneklem t-testi sonuçları Tablo 3.’te verilmiştir.

Tablo 3. Öğretmenlerinin Öğrenen Özerkliğini Destekleme Davranışlarına İlişkin Cinsiyet Değişkenine Ait Görüşleri

Alt Boyutlar	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	Ss	sd	t	p
Duygu Ve Düşünce Desteği	Kadın	239	4,29	,530	298	2,728	,007
	Erkek	61	4,08	,481			
Öğrenme Süreci Desteği	Kadın	239	4,52	,463	298	3,043	,003
	Erkek	61	4,32	,420			
Değerlendirme Desteği	Kadın	239	4,02	,758	298	,230	,818
	Erkek	61	4,00	,585			
Öğrenen Özerkliğini Destekleme Davranışları	Kadın	239	4,29	,488	298	2,304	,022
	Erkek	61	4,14	,421			

Tablo 3.’te öğrenen özerkliğini destekleme davranışları veri toplama aracından öğretmenlerce alınan puanların aritmetik ortalamalarına bakıldığında kadın öğretmenler için ($\bar{X} = 4,29$) “her zaman” düzeyinde ve erkek öğretmenler için ($\bar{X} = 4,14$) “çoğu zaman” düzeyinde olduğu görülmektedir. Yapılan karşılaştırmada bu iki grup arasında anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir [$p=0,022 < 0,05$]. Bu analiz sonucuna göre okul öncesi öğretmenlerinin öğrenen özerkliğini destekleme davranışlarında cinsiyet değişkenine göre anlamlı fark olduğu ve bu farkın kadın öğretmenler lehine olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Öğrenen özerkliğini destekleme davranışı veri toplama aracının duygu ve düşünce desteği alt boyutuna ilişkin öğretmen görüşlerinin kadın öğretmenler için ($\bar{X} = 4,29$) “her zaman” düzeyinde ve erkek öğretmenler için ($\bar{X} = 4,08$) “çoğu zaman” düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Yapılan karşılaştırmada bu iki grup arasında anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir [$p=0,007 < 0,05$]. Bu analiz sonucuna göre öğretmenlerin duygu ve düşünce desteği alt boyutunda cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir fark olduğu ve bu farkın kadın öğretmenler lehine olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğrenme süreci desteği alt boyutundan öğretmenlerin aldıkları puanların aritmetik ortalamalarına bakıldığında kadın öğretmenler için ($\bar{X} = 4,52$) ve erkek öğretmenler için ($\bar{X} = 4,32$) olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda her iki gruptaki öğretmenlerin de öğrenme süreci desteği alt boyutuna göre “her zaman” düzeyinde oldukları

bulunmuştur. Yapılan karşılaştırmada bu iki grup arasında anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir [$p=0,003 < 0,05$]. Bu analiz sonucuna göre öğretmenlerin öğrenme süreci desteği alt boyutunda cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir fark olduğu ve bu farkın kadın öğretmenler lehine olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerin değerlendirme desteği alt boyutundan aldıkları puanların aritmetik ortalamalarına bakıldığında kadın öğretmenler için ($\bar{X} = 4,02$) ve erkek öğretmenler için ($\bar{X} = 4,00$) ve her iki grubun da “çoğu zaman” düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Yapılan karşılaştırmada bu iki grup arasında anlamlı fark saptanmamıştır [$p > 0,05$].

Okul öncesi öğretmenlerinin öğrenen özerkliğini destekleme davranışları mesleki kıdem değişkenine göre değişip değişmediği araştırılmış ve analiz sonuçlarına göre değişkenlere ve alt boyutlarına ilişkin betimsel değerler ve ANOVA sonuçları Tablo 4.’te verilmiştir.

Tablo 4. Öğretmenlerinin Öğrenen Özerkliğini Destekleme Davranışına İlişkin Mesleki Kıdem Değişkenine Ait Görüşleri

Alt Boyutlar	Mesleki kıdem	N	$\bar{X}$	Ss	sd	F	p
Duygu Ve Düşünce Desteği	1-10 yıl	176	4,21	,522	297	1,935	,146
	11-20 yıl	87	4,34	,548			
	21 yıl	37	4,21	,480			
	Toplam	300	4,25	,526			
Öğrenme Süreci Desteği	1-10 yıl	176	4,49	,427	297	2,128	,121
	11-20 yıl	87	4,52	,517			
	21 Yıl ve Üzeri	37	4,34	,459			
	Toplam	300	4,48	,461			
Değerlendirme Desteği	1-10 yıl	176	3,96	,747	297	1,131	,324
	11-20 yıl	87	4,10	,692			
	21 Yıl ve Üzeri	37	4,06	,693			
	Toplam	300	4,02	,725			
Öğrenen Özerkliğini Destekleme Davranışı	1-10 yıl	176	4,23	,469	297	1,581	,208
	11-20 yıl	87	4,34	,512			
	21 Yıl ve Üzeri	37	4,21	,434			
	Toplam	300	4,26	,479			

Tablo 4.’te verilen, okul öncesi öğretmenlerinin öğrenen özerkliğini destekleme davranışı veri toplama aracından aldıkları puanların ortalamaları sırasıyla 1-10 yıl arası görev yapan öğretmenler için ($\bar{X} = 4,23$) “her zaman” düzeyinde, 11-20 yıl arası görev yapan öğretmenler için ($\bar{X} = 4,34$) “her zaman” düzeyinde ve 21 yıl ve üzeri öğretmenler için ($\bar{X} = 4,21$) “her zaman” düzeyinde olarak bulunmuştur. Ayrıca öğrenen özerkliğini destekleme davranışı veri toplama aracından alınan toplam puanların ortalamasının ($\bar{X} = 4,26$) ve “her zaman” düzeyinde olduğu görülmüştür. Gruplar arasındaki fark varyans analizi ile test edilmiş ve grupların arasında anlamlı fark bulunamamıştır [$p > 0,05$].

Öğretmenlerin öğrenen özerkliğini destekleme davranışı veri toplama aracının alt boyutlarından aldıkları puanlara bakıldığında ise; öğretmenlerin duygu ve düşünce desteği alt boyutundan aldıkları puanların aritmetik ortalaması sırasıyla 1-10 yıl arası görev yapan öğretmenler için ($\bar{X} = 4,21$), 11-20 yıl arası görev yapan öğretmenler için ($\bar{X} = 4,34$) ve 21 yıl ve üzeri görev yapan öğretmenler için ($\bar{X} = 4,21$) olarak ve “her zaman” düzeyinde oldukları tespit edilmiştir. Gruplar arasındaki fark varyans analizi ile test edilmiş ve grupların

arasında anlamlı fark bulunamamıştır [$p > 0,05$]. Öğrenme süreci desteği alt boyutundan öğretmenlerin aldıkları puanların ortalaması sırasıyla 1-10 yıl arası görev yapan öğretmenler için ($\bar{X} = 4,49$), 11-20 yıl arası görev yapan öğretmenler için ($\bar{X} = 4,52$) ve 21 yıl ve üzeri öğretmenler için ($\bar{X} = 4,34$) olarak hesaplanmıştır. Bu durumda öğretmenlerin öğrenme süreci desteği alt boyutunda “her zaman” düzeyinde oldukları tespit edilmiştir. Gruplar arasındaki fark varyans analizi ile test edilmiş ve grupların arasında anlamlı fark bulunamamıştır [$p > 0,05$]. Öğretmenlerin değerlendirme desteği alt boyutundan aldıkları puanların ortalaması sırasıyla 1-10 yıl arası görev yapan öğretmenler için ($\bar{X} = 3,96$) “çoğu zaman”, 11-20 yıl arası görev yapan öğretmenler için ($\bar{X} = 4,10$) “çoğu zaman” ve 21 yıl ve üzeri görev yapan öğretmenler için ($\bar{X} = 4,06$) “çoğu zaman” düzeyinde olarak bulunmuştur. Gruplar arasındaki fark varyans analizi ile test edilmiş ve grupların arasında anlamlı fark bulunamamıştır [$p > 0,05$].

Okul öncesi öğretmenlerinin öğrenen özerkliğini destekleme davranışlarının ve alt boyutlarının öğrenim durumlarına göre değişip değişmediği araştırılmış ve analiz sonuçlarına göre değişkenlere ilişkin betimsel değerler ile ANOVA sonuçları Tablo 5.9.’da verilmiştir.

Tablo 5. Öğretmenlerinin Öğrenen Özerkliğini Destekleme Davranışlarına İlişkin Öğrenim Durumu Değişkenine Ait Görüşleri

Alt Boyutlar	Öğrenim Durumu	N	$\bar{X}$	Ss	sd	F	p
Duygu Ve Düşünce Desteği	Ön lisans	33	4,42	,447			
	Lisans	241	4,23	,533	2	2,253	,107
	Lisansüstü	26	4,18	,535	297		
	Toplam	300	4,25	,526			
Öğrenme Süreci Desteği	Ön lisans	33	4,58	,331			
	Lisans	241	4,46	,479	2	,884	,414
	Lisansüstü	26	4,50	,424	297		
	Toplam	300	4,48	,461			
Değerlendirme Desteği	Ön lisans	33	4,22	,712			
	Lisans	241	3,99	,719	2	1,544	,215
	Lisansüstü	26	3,94	,782	297		
	Toplam	300	4,02	,725			
Öğrenen Özerkliğini Destekleme Davranışı	Ön lisans	33	4,42	,409			
	Lisans	241	4,24	,485	2	2,092	,125
	Lisansüstü	26	4,22	,485	297		
	Toplam	300	4,26	,479			

Tablo 5.’e göre, okul öncesi öğretmenlerinin öğrenen özerkliğini destekleme davranışı veri aracından aldıkları puanların aritmetik ortalaması sırasıyla ön lisans grubu öğretmenler için ($\bar{X} = 4,42$), lisans grubu öğretmenler için ($\bar{X} = 4,24$) ve lisansüstü grubu öğretmenler için ($\bar{X} = 4,22$) olarak ve tüm gruplar için “her zaman” düzeyinde olduğu bulunmuştur. Bununla birlikte öğrenen özerkliğini destekleme davranışı veri toplama aracından alınan toplam puanların aritmetik ortalamasının ($\bar{X} = 4,26$) “her zaman” düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Gruplar arasındaki fark varyans analizi ile test edilmiş ve grupların arasında anlamlı fark bulunamamıştır [$p > 0,05$].

Okul öncesi öğretmenlerinin öğrenen özerkliğini destekleme davranışı veri toplama aracının alt boyutlarından aldıkları puanlara bakıldığında ise; öğretmenlerin duygu ve düşünce desteği

alt boyutundan aldıkları puanların aritmetik ortalaması sırasıyla ön lisans grubu öğretmenler için ($\bar{X} = 4,42$) “her zaman”, lisans grubu öğretmenler için ($\bar{X} = 4,23$) “her zaman” ve lisansüstü grubu öğretmenler için ($\bar{X} = 4,18$) “çoğu zaman” düzeyinde oldukları tespit edilmiştir. Gruplar arasındaki fark varyans analizi ile test edilmiş ve grupların arasında anlamlı fark bulunamamıştır [$p > 0,05$]. Öğretmenlerin öğrenme süreci desteği alt boyutundan aldıkları puanların aritmetik ortalaması sırasıyla ön lisans grubu öğretmenler için ($\bar{X} = 4,58$), lisans grubu öğretmenler için ($\bar{X} = 4,46$) ve lisansüstü grubu öğretmenler için ($\bar{X} = 4,50$) olarak ve tüm gruplar için “her zaman” düzeyinde bulunmuştur. Gruplar arasındaki fark varyans analizi ile test edilmiş ve grupların arasında anlamlı fark bulunamamıştır [$p > 0,05$]. Değerlendirme desteği alt boyutundan öğretmenlerin aldıkları puanların aritmetik ortalaması sırasıyla ön lisans grubu öğretmenler için ($\bar{X} = 4,22$) “her zaman”, lisans grubu öğretmenler için ($\bar{X} = 3,99$) “çoğu zaman” ve lisansüstü grubu öğretmenler için ($\bar{X} = 3,94$) “çoğu zaman” olarak tespit edilmiştir. Gruplar arasındaki fark varyans analizi ile test edilmiş ve grupların arasında anlamlı fark bulunamamıştır [$p > 0,05$].

Tartışma ve Sonuç

Araştırmaya katılan öğretmenlerin öğrenen özerkliğini destekleme davranışlarının “her zaman” düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Literatürde yer alan benzer çalışmalarda da öğretmenlerin öğrenen özerkliği davranışını sergileme düzeylerinin yüksek olduğu rapor edilmiştir. Durmuşçelebi ve Çetinkaya (2018) tarafından bu konuda yapılan bir çalışmada farklı eğitim kademelerinde görev yapan öğretmenlerin özerklik destekleyici davranışları “çoğu zaman” gerekli buldukları ve özerklik destekleyici davranışların “çoğu zaman” sıklığında sergiledikleri tespit edilmiştir. Oğuz (2013) tarafından yapılan diğer bir çalışmada ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin öğrenen özerkliğini destekleme davranışlarının incelenmesi amaçlanmış, araştırmada öğretmenlerin “duygu ve düşünce desteği”, “öğrenme süreci desteği”, “değerlendirme desteği” alt boyutlarına katılma düzeylerinin “çoğu zaman” düzeyinde olduğu tespit edilmiştir.

Cinsiyet değişkenine göre ele alındığı zaman öğretmenlerin öğrenen özerkliğini destekleme davranışlarına ilişkin algılarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı fark gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bulgulara göre duygu ve düşünce desteği, öğrenme süreci desteği ve öğrenen özerkliğini destekleme davranışı alt boyutlarında kadın öğretmenlerin lehine anlamlı fark çıktığı belirlenmiştir. Mevcut çalışmada öğretmenlerin öğrenen özerkliğini destekleme davranışlarının cinsiyete göre değişmesi, kadın öğretmenlerin daha duygusal, ayrıntıcı ve iletişime açık olmasından kaynaklanıyor olabilir. Öğretmenlerin değerlendirme desteği alt boyutuna ilişkin algılarının ise cinsiyet değişkenine göre anlamlı fark göstermediği tespit edilmiştir. Literatürde yer alan benzer çalışmalarda da öğretmenlerin öğrenme özerkliği davranışlarının cinsiyetlerine göre anlamlı fark göstermediği sonuçlarına ulaşılmıştır (Taş, 2016; Öztürk-Yurtseven ve Özaydınlık, 2018; Oğuz ve Dönmez, 2017). Durmuşçelebi ve Çetinkaya (2018) tarafından yapılan benzer bir çalışmada farklı eğitim kademelerinde görev yapan öğretmenlerin öğrenen özerkliği destekleme davranışı algılarının ve söz konusu davranışları sergileme biçimlerinin cinsiyet değişkenine göre anlamlı fark göstermediği tespit edilmiştir. Oğuz (2013) tarafından ilköğretim ve ortaöğretimde görev yapan öğretmenler üzerinde yapılan diğer bir çalışmada öğretmenlerin ölçek alt boyutlarından olan “duygu ve

düşünce desteği”, “öğrenme süreci desteği”, “değerlendirme desteği” alt boyutları ile ölçekten aldıkları toplam puanın cinsiyet değişkenine göre anlamlı fark göstermediği tespit edilmiştir.

Mesleki kıdem değişkenine göre ele alındığı zaman öğretmenlerin öğrenen özerkliğini destekleme davranışlarına ilişkin algılarının mesleki kıdem düzeyine (1-10 yıl, 11-20 yıl, 21 yıl ve üzeri) göre anlamlı fark göstermediği tespit edilmiştir. Literatürde yer alan bazı çalışma bulgularının araştırmada elde edilen bulgular ile paralellik gösterdiği görülmektedir (Taş, 2016; Öztürk-Yurtseven ve Özaydınlık, 2018; Güvenç, 2011). Literatürde yer alan bazı çalışmalarda yapılan bu araştırmada elde edilen bulguların aksine öğretmenlerin öğrenen özerkliği algılarının mesleki kıdem değişkenine göre anlamlı fark gösterdiği rapor edilmiştir (Oğuz ve Dönmez, 2017). Durmuşçelebi ve Çetinkaya (2018) tarafından yapılan ve farklı eğitim kademelerinde görev yapan öğretmenler üzerinde gerçekleştirilen çalışmada öğretmenlerin öğrenen özerkliği destekleme davranışı algılarının mesleki kıdemlerine göre anlamlı fark gösterdiği tespit edilmiş, mesleki kıdemi 21 yıl ve üzerinde bulunan öğretmenlerin öğrenen özerkliğine ilişkin davranışların gerekliliğine inanma düzeyleri mesleki kıdemi düşük olan öğretmenlerden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Aynı çalışmada öğrenen özerkliğine ilişkin davranışların gerekliliğine inanma düzeyi en düşük olan öğretmenlerin 1-5 yıllık mesleki kıdeme sahip olan öğretmenler olduğu tespit edilmiştir. Öztürk-Yurtseven ve Özaydınlık (2018) tarafından yapılan araştırmada da öğretmenlerde mesleki kıdem düzeyi arttıkça kıdem arttıkça öğrenen özerkliğini destekleme davranışlarının sergilenme düzeyinin arttığı rapor edilmiştir.

Öğrenim durumu değişkenine göre ele alındığı zaman öğretmenlerin öğrenen özerkliğini destekleme davranışlarına ilişkin algılarının öğrenim durumlarına (ön lisans, lisans, lisansüstü) göre anlamlı fark göstermediği tespit edilmiştir. Araştırma bulguları ile benzerlik gösteren çalışmalarda da öğretmenlerin öğrenen özerkliği davranışlarının öğrenim durumu değişkenine göre anlamlı fark göstermediği rapor edilmiştir (Taş, 2016).

Öneriler

Araştırma sonuçlarına göre bazı önerilere yer verilmiştir:

- 1.Farklı branşlardaki öğretmenlerin öğrenen özerkliğini desteklenme davranışlarının incelendiği, daha geniş örneklem gruplarının dâhil edildiği yeni çalışmalar yapılabilir.
2. Öğrenen özerkliğini destekleme davranışlarının incelendiği deneysel çalışmalar yapılabilir.
- 3.Öğretmenlerin öğrenen özerkliğini destekleme davranışlarını geliştirici hizmet içi eğitimlere, kurs ve seminer faaliyetlerine katılmaları faydalı olabilir.
- 4.Okul öncesi öğretmenlerinin öğrenen özerkliğini destekleme davranışlarının bu araştırmada incelenen demografik değişkenlerin dışındaki farklı değişkenlere göre ele alındığı çalışmalar yapılabilir.
- 5.Okul öncesi öğretmenlerinin öğrenen özerkliğini destekleme davranışı algılarının öğrenen özerkliğini destekleme davranışlarını uygulama düzeyi üzerindeki etkilerinin ele alındığı çalışmalar yapılabilir.

6. Okul öncesi öğretmenlerine hizmet öncesi eğitimde “Öğrenen Özerkliği Desteleme”ye yönelik içeriği olan ders eklenmesi yapılabilir.

Kaynakça

- Akpınar Ş** (2014) Öğretmen Adaylarının Problem Çözme ve Sosyal Becerilerinin İncelenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Arı M** (2005) *Türkiye’de Erken Çocukluk Eğitimi ve Kalitenin Önemi. Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar*. Ed.: Müzeyyen Sevinç. Morpa Yayınları, İstanbul.
- Arıkan G** (2004) Kırşehir İlköğretim II. Kademe Öğrencilerinin Matematik Kaygı Düzeyleri İle Matematik Başarıları Arasındaki İlişki. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Castle K** (2004) The Meaning of Autonomy in Early Childhood Teacher Education. Journal of Early Childhood Teacher Education, 25 (1), ss.3 -10.
- Cho H S Kim J ve Choi D H** (2003) Early Childhood Teachers' Attitudes Toward Science Teaching: A Scale Validation Study. Educational Research Quarterly, 27 (2), ss. 33-42.
- Durmuşçelebi M ve Çetinkaya M** (2018) Öğretmenlerin Öğrenen Özerkliğini Destekleme ve Sergileme Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 8 (8), ss. 2528-9535.
- Ergür O D** (2010) Öğrenen Özerkliğinin Kazandırılmasında Öğretmenin Rolü. International Conference on New Trends In Education and Their Implications, ss. 354-359.
- Güvenç H** (2011) Sınıf Öğretmenlerinin Özerklik Destekleri ve Mesleki Özyeterlik Algıları. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 17 (1), ss. 99-116.
- Kandır A** (2005) *Erken Çocukluk Eğitiminde Kaliteyi Belirleyen Ölçütler. Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar*. (Ed.) Müzeyyen Sevinç. Morpa Kültür Yayınları, İstanbul.
- Karasar, N.** (2010). Bilimsel Araştırma Yöntemi. (21. Basım) Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Oğuz A** (2013) Öğretmenlerin Öğrenen Özerkliğinin Desteklenmesine İlişkin Görüşleri. International Journal of Human Sciences, 10 (1), ss. 1273-1297.
- Oğuz A** (2013) Öğrenen Özerkliğini Destekleme Ölçeği’nin Geliştirilmesi. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 13 (4), ss. 2177-2194.
- Oğuz V** (2012) Proje Yaklaşımının Anasınıfına Devam Eden Çocukların Problem Çözme Becerilerine Etkisinin İncelenmesi. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Oğuz A ve Dönmez N** (2017) Ortaokul Öğretmenlerinin Öğrenen Özerkliğini Desteklemelerine Yönelik İhtiyaç Analizi. Journal Of Human Sciences, 14 (4), ss. 4393-4409.
- Oktay A** (1999) *Yaşamın Sihirli Yılları: Okul Öncesi Dönem*. Epsilon Yayınları, İstanbul.
- Öztürk İ H** (2011) Öğretmen Özerkliği Üzerine Kuramsal Bir İnceleme. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 10 (35), ss. 82-99.
- Öztürk-Yurtseven G Ö ve Özaydınlık K B** (2018) Ortaöğretim Öğretmenlerinin Öğrenen Özerkliğini Destekleme Davranışları ve Denetim Odağı Eğilimleri. İlköğretim Online, 17 (4), ss. 1765 – 1784.
- Reeve J ve Jang H** (2006) What Teachers Say and Do to Support Students' Autonomy During A Learning Activity. Journal of Educational Psychology, 98 (1), ss. 209.
- Taş M M** (2016) Fen ve Teknoloji Öğretmenlerinin Öğrenen Özerkliğini Destekleme Düzeylerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Adıyaman Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Adıyaman.

TDK.

(2018)

[Http://Www.Tdk.Gov.Tr/Index.Php?Option=Com_Gts&Arama=Gts&Guid=TDK.GT
S.5c09182c7dccc3.89964892.](http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=tdk.gt_s.5c09182c7dccc3.89964892)

Üstünoğlu Ü (1984) Okul Öncesi Eğitim Döneminde Eğitim Kurumlarının Önemi ve Yararları. Eskişehir Eğitim Fakültesi Dergisi.

OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN PROBLEM ÇÖZME BECERİLERİNE İLİŞKİN ALGILARI; KAHRAMANMARAŞ ÖRNEĞİ*

Doç. Dr. Mahmut SAĞIR

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Öğrt. Hatice ÖNCÜ

Milli Eğitim Bakanlığı

ÖZET

Bu araştırmanın amacı okul öncesi öğretmenlerinin problem çözme becerilerini değerlendirmektir. Problemi, genel nitelikleriyle aşılma istenen bir zorluk veya cevabı aranan bir soru olarak açıklamak mümkündür. Problem insanın zihninde karışıklığa yol açan, inancını belirsiz hale getiren, ona meydan okuyan her şeydir. Problem çözme becerisi, eğitim sistemimiz içinde okul öncesinden üniversiteye kadar her basamakta üzerinde önemle durulması gereken beceriler arasında bulunmaktadır. Özellikle rol model olması beklenen öğretmenlerin ders ortamlarında uygulamaya koyacakları öğrenme yöntemleri öğrencilere gelecek dönemde karşı karşıya kalacakları olaylar ve problemlerle ilgili problem çözme becerilerinin kazandırılması ve geliştirilmesi konusunda önemli bir etken olacaktır. Bu dolayı okul öncesi eğitim kurumlarında çalışan öğretmenlerin yüksek problem çözme kapasitesine sahip olmaları son derece önemlidir ve bu bireylerin problem çözme becerilerini daha aday hizmet öncesi dönem içinde geliştirmeleri gerekmektedir. Araştırma, nicel araştırma yöntemlerinden betimsel tarama şeklinde desenlenmiştir. Araştırmanın çalışma evrenini, 2018-2019 eğitim öğretim yılında Kahramanmaraş'ın Dulkadiroğlu ve Onikişubat ilçelerinde görev yapan olan 821 okul öncesi öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise evrenden “Basit Tesadüfi Örnekleme” yöntemiyle seçilen 300 okul öncesi öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmada Heppner ve Peterson (1993) tarafından geliştirilmiş ve Türkçeye uyarlaması Şahin, Şahin ve Heppner (1993) tarafından yapılan “Problem Çözme Envanteri” kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, okul öncesi öğretmenlerinin problem çözme becerilerine ilişkin görüşlerinin yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Öğretmenlerin problem çözme becerilerine ait görüşlerinin, cinsiyet değişkenine ve öğrenim durumu değişkenine göre farklılaşmadığı görülmüştür. Bunun yanında, mesleki kıdemi 21 yıl ve üzeri olan öğretmenlerin kendine güvenli yaklaşım alt boyutuna ilişkin görüşlerinin, mesleki kıdemi 1-10 yıl ve 11-20 arası yıl olan öğretmenlerden anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Okul Öncesi, Öğretmen, Problem Çözme Becerisi

ABSTRACT

The aim of this study is to evaluate the problem-solving skills of preschool teachers. It is possible to define the notion of problem as a challenge desired to overcome in general terms or a question to be answered. Problem is everything that confuses the human being, makes his belief ambiguous as well as challenging him. Problem-solving skills are one of the important

*Bu çalışma birinci yazarın danışmanlığında ikinci yazarın yüksek lisans tezinden üretilmiş ve sunulmuştur.

skills that should be focused on every level of education, from preschool to university. Especially learning methods that will be applied by teachers who are expected to be role models in classrooms will be an important factor in providing and developing problem-solving skills for students about possible future problems. Therefore, it is of the utmost importance that teachers working at preschool institutions have high capacity of problem-solving skills and these individuals need to develop their skills during the pre-service when they are candidates. The study was designed as a descriptive survey model, being one of the quantitative research methods. The population of this study consisted of 821 preschool teachers who have worked in Dulkadiroğlu and Onikişubat districts of Kahramanmaraş during the academic year of 2018-2019. The sampling of this study consisted of 300 preschool teachers, having been selected using “Simple Random Sampling” method from the domain. The “Problem Solving Inventory” developed by Heppner and Peterson (1993) and adapted into Turkish language by Şahin and Heppner was used in the study. According to the results, it was revealed that the perception of preschool teachers on problem-solving skills were at high levels. It was also observed that the perception of teachers on problem-solving skills did not differentiate with respect to gender variable and their level of education. In addition, it was found that the perception of teachers who had professional seniority of 21 years or above on the sub-dimension of self-confident approach was significantly higher than that of teachers who had professional seniority of 1-10 years or 11-20 years.

Keywords: Preschool, Teacher, Problem-Solving Skill

GİRİŞ

Bir bireyin hedefine varmasına engel olan, ona rahatsızlık veren ve çözümlenmesi gerekli ona duruma problem adı verilmektedir (Adair, 2000:10). Bir problemle karşı karşıya kalan birey, problemin üstesinden gelmek için hangi stratejileri uygulayacağını tespit eder, problemi tanıır. Bir problemi çözebilmek amacıyla kendisini geliştirme gereksinimi hisseder. Problemin çözümünün kolay olmaması, problem çözümüne dair yaratıcı düşüncenin gelişmesine ve bununla ilgili alternatif yolların oluşturulmasına katkıda bulunur. Araştırmacıardan bazıları problem çözme, olması gerekli durum ile mevcut arasında yer alan farkı azaltma, yok etme çabası olarak ifade etmişlerdir (Oğuz ve Köksal-Akyol, 2012:217). Problem çözüm sürecinde birey, konuyu analiz eder, parçalara ayırarak sınıflandırır ve bunlarla ilgili gözlem, inceleme ve deneyler yapar. Standart problem çözümleri yoktur; çünkü problemlerin her biriyle karşılaşan bireyin kendi kişiliği, ihtiyaçları, motivasyon öğeleri ve kişiler söz konusudur. Kişinin bir problemle karşılaştığında problemi yapıcı bir yöntemle çözümlemesi önem taşımaktadır (Bedoyere, 1997:23).

Öğretmenlerin, problem çözme sürecinde öğrencilerine rehberlik etmeleri büyük önem taşımaktadır. Öğretmenlerin problem çözümüyle ilgili yöntemleri iyi biliyor olmaları ve çözümle ilgili fırsatları iyi değerlendirerek söz konusu yöntemleri en etkili biçimde kullanmaları, öğrencilerin problem çözme becerilerine katkıda bulunacağı söylenebilir.

Problemlerin çözüm sürecinde çocukların uyguladığı kimi yöntemler hakkında öğretmen, yeni yaklaşımlar elde edebilir ve bu süreci çocuklar için kademeli olarak işlevsel hale getirebilir. Öğretmen, problem çözme yaklaşımının ve problemi çözen bireyin özelliğini dikkate alarak durumdan duruma ve çocuktan çocuğa nasıl bir değişiklik gösterdiğini anlayabilir. Böylesi bir yaklaşım, öğretmenin bazı çocuklarda problem çözmekle ilgili yeteneklerinin artmasını sağlayıp yetenekleri, alışkanlıkları ve tutumları gözlemleyerek bunları geliştirme ile ilgili duyarlılığını arttırmaktadır (Bingham, 2004:24).

Bir problemle karşı karşıya kalındığında kararlı bir yapıya sahip olmak, soğukkanlı olabilmek, problemi çözmeye yönelik istekli olmak ve problem çözmenin basamaklarını bilerek

problemin çözümü için harekete geçmek ve yaratıcı düşünme becerisinin gelişmişliği, söz konusu problemlerin çözülmesini kolaylaştıran unsurlardır. Okul öncesi eğitim kurumunda çalışan bir öğretmenin problemlerin çözümünde başarılı olması için bu niteliklere sahip olması büyük bir önem taşımaktadır. Çünkü o yaş grubundaki çocukların problem çözme yönlerinin gelişme göstermesi bakımından temel rehber okul öncesi öğretmenidir. Eğitim ortamını düzenleyen okul öncesi öğretmeni, çocukların problem çözmeleri için fırsatlar yaratmak ve çocuklara model olmak suretiyle çocuklarda problem çözme becerilerini geliştirilmesi için önemli katkıda bulunur (Oğuz, 2015:605). Bu sebeplerden dolayı okul öncesi eğitim kurumlarında çalışan öğretmenlerin yüksek problem çözme kapasitesine sahip olmaları son derece önemlidir. Dolayısıyla bu çalışma ile okul öncesi öğretmenlerinin problem çözme becerilerinin farklı değişkenler açısından incelenmesi ve elde edilen verilerin değerlendirilmesiyle alana oldukça katkı sağlanacağı umulmaktadır.

Bu araştırmanın genel amacı; okul öncesi öğretmenlerinin problem çözme becerilerini incelemektir. Bu genel amaç çerçevesinde aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır;

1.Okul öncesi öğretmenlerinin problem çözme becerilerine ilişkin görüşleri nedir?

2. Okul öncesi öğretmenlerinin problem çözme becerilerine ilişkin;

a) Cinsiyet

b) Mesleki kıdem

c) Öğrenim durumu

değişkenleri bakımından görüşleri arasında anlamlı fark var mıdır?

Çalışma Grubu

Araştırmanın evrenini 2018-2019 eğitim öğretim yılı Kahramanmaraş ili Dulkadiroğlu ve Onikişubat merkez ilçelerinde görev yapmakta olan 821 okul öncesi öğretmeni oluşturmaktadır. Bu veriye Kahramanmaraş İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden ulaşılmıştır. Örneklem grubu evrenden “Basit Tesadüfi Örneklem” yöntemiyle ile 300 okul öncesi öğretmeni olarak belirlenmiştir. Bu sayı ise Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2004)'e göre tespit edilmiştir.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin demografik özelliklerine ilişkin verilerin dağılımı Tablo 1.'de gösterilmektedir.

Tablo 1. Öğretmenlerin Demografik Özelliklerine Göre Verilerin Dağılımı

Değişkenler	Alt değişkenler	Frekans	%
Cinsiyet	Kadın	239	79,7
	Erkek	61	20,3
	Toplam	300	100,0
Mesleki Kıdem	1-10yıl	176	58,7
	11-20 yıl	87	29,0
	21 yıl ve üzeri	37	12,3
	Toplam	300	100,0
Öğrenim Durumu	Ön lisans	33	11,0
	Lisans	241	80,3
	Lisansüstü	26	8,7
	Toplam	300	100,0

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerin %79,7'si kadınlardan, %20,3'ü ise erkeklerden oluştuğu görülmektedir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin %58,7'si 1-10 yıl kıdeme, %29'u 11-20 yıl kıdeme, %12,3'ü ise 21 yıl ve üzeri kıdeme sahiptir. Ayrıca Tablo 4.1.'de araştırmaya katılan öğretmenlerin öğrenim durumları incelendiğinde %11'inin ön lisans mezuniyetinde, %80,3'ünün lisans mezuniyetinde olduğu ve son olarak %8,7'sinin ise öğrenimine devam edip lisansüstü öğrenimlerini tamamladıkları görülmektedir.

Yöntem

Bu araştırma, okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin problem çözme becerilerini belirlemek amacıyla, nicel araştırma yöntem ve teknikleri kullanılarak yapılan betimsel bir çalışmadır. Araştırma betimsel tarama modelinde desenlenmiştir. Karasar (2006)'a göre de tarama modelleri geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekli ile betimlemeyi amaç edinen araştırmalar için uygun bir modeldir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak, okul öncesi öğretmenlerinin kişisel özelliklerine ilişkin verileri belirlemek için, araştırmacılar tarafından geliştirilen “Kişisel Bilgi Formu”, problem çözme becerilerini belirlemek için Heppner ve Peterson (1993) tarafından geliştirilen ve Türkçeye uyarlaması Şahin, Şahin ve Heppner (1993) tarafından yapılan “Problem Çözme Envanteri” kullanılmıştır. Heppner ve Peterson (1982) tarafından çeşitli araştırmalar sonucu ortaya çıkan “genel yönelim”, “problemin tanımı”, “alternatif üretme”, “karar verme” ve “değerlendirme” gibi problem çözme aşamaları göz önünde bulundurularak, kişinin problemlerini çözebilme yeterliği konusunda kendisini nasıl algıladığının yanı sıra, problem çözme yönteminin boyutlarını da belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. Envanterin günümüzde yaygın olarak kullanılan biçiminin Türkçeye uyarlaması Şahin, Şahin ve Heppner (1993) tarafından gerçekleştirilmiştir. Özgün envanter, bireylerin kişisel ve günlük yaşamdaki problemlerine ilişkin nasıl tepkide bulunduğunu ve nasıl davrandığını betimleyen 35 maddeden oluşmaktadır. Alınabilecek en düşük puan 35, en yüksek puan ise 210 dur. Puan yükseldikçe bireyin problem çözme becerisine olan güven duygusunu da arttığı değerlendirilir. Envanterin alt boyutları; problem çözme yeteneğine güven, yaklaşma-kaçınma ve kişisel kontrol olarak isimlendirilmiştir. Problem çözme yeteneğine güven, bireyin problem çözme becerisine olan güven duygusunu; yaklaşma- kaçınma, karşılaşılan zor problemlerle başa çıkmaya isteğini ve kişisel kontrol ise bireyin duruma hakim olduğu hissini ifade etmektedir (Aydın, 1997).

Verilerin Toplaması ve Analizi

Araştırma veri toplama araçlarının uygulanabilmesi için gerekli olan izinler alındıktan sonra öğretmenleri görev yaptıkları okullarda ziyaret ederek, öğretimi faaliyetlerini aksatmayacak şekilde 2018-2019 eğitim-öğretim yılının ikinci dönemi içerisinde ölçekler uygulanmıştır.

Araştırmayla ilgili veri toplama araçları uygulandıktan sonra, her bir veri araştırmacı tarafından kontrol edilmiş ve daha sonra bilgisayar ortamına geçirilmiştir. Bilgisayar ortamına aktarılan verilere istatistiksel analizler yapılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde SPSS 22.0 Windows programı kullanılmıştır. Veriler, betimsel istatistik, iç tutarlılık güvenirlik katsayısı (Cronbach Alpha) analizi, bağımsız gruplar t-testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılarak çözümlenmiştir. İstatistiksel işlemlerin uygulanmasında anlamlılık düzeyi $p < 0,05$ olarak alınmıştır.

Bulgular

Bu bölümde araştırmanın amaç ve alt amaçları yönünde elde edilen bulgulara ve yorumlara yer verilmektedir.

Araştırmanın Birinci Alt Problemine İlişkin Elde Edilen Bulgular

Araştırmanın “Okul öncesi öğretmenlerinin problem çözme becerilerine ilişkin görüşleri nedir?” şeklindeki birinci alt problemine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek için problem çözme envanteri veri toplama aracının kendisine ve alt boyutlarına One Sample Kolmogorov-Smirnov testi uygulanmıştır. Yapılan analiz sonucunda verilerin normal dağılıma uygun olduğu tespit edilmiştir ve bu nedenle parametrik analizler uygulanmıştır.

Okul öncesi öğretmenlerinin problem çözme becerilerini belirlemek amacıyla problem çözme envanterini oluşturan “Aceleci Yaklaşım”, “Düşünen Yaklaşım”, “Kaçıngan Yaklaşım”, “Değerlendirici Yaklaşım”, “Kendine Güvenli Yaklaşım” ve “Planlı Yaklaşım” alt boyutlarının ve ölçeğin toplamının aritmetik ortalama ve standart sapmalarından alınan puanlar Tablo 2.’de sunulmuştur.

Tablo 2. Öğretmenlerinin Problem Çözme Becerilerine İlişkin Görüşleri

Alt boyutlar	N	$\bar{X}$	Ss
Aceleci Yaklaşım	300	2,56	,846
Düşünen Yaklaşım	300	2,06	,912
Kaçıngan Yaklaşım	300	2,01	1,011
Değerlendirici Yaklaşım	300	2,12	1,089
Kendine Güvenli Yaklaşım	300	2,11	,866
Planlı Yaklaşım	300	2,05	,935
Problem Çözme Envanteri	300	2,42	,559

Tablo 2. incelendiğinde okul öncesi öğretmenlerinin problem çözme envanteri veri toplama aracından aldıkları toplam puanların aritmetik ortalaması ($\bar{X} = 2,42$)’dir. Okul öncesi öğretmenlerinin problem çözme becerisi görüşlerinin ($\bar{X} = 2,42$) ortalama ile “çoğunlukla böyle davranırım” düzeyinde olduğu tespit edilmiştir.

Problem çözme envanteri veri toplama aracının alt boyutlarından öğretmenler tarafından alınan toplam puanların ortalamalarına bakıldığında ise aceleci yaklaşım alt boyutuna ilişkin okul öncesi öğretmen görüşlerinin ($\bar{X} = 2,56$) ortalama ile “çoğunlukla böyle davranırım” düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Öğretmenlerin düşünen yaklaşım alt boyutuna ilişkin görüşlerinin ($\bar{X} = 2,06$) şeklinde ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Bu durum okul öncesi öğretmenlerinin düşünen yaklaşım alt boyutu görüşlerinin “çoğunlukla böyle davranırım” düzeyinde olduğunu göstermektedir. Öğretmenlerin kaçıngan yaklaşım alt boyutuna ilişkin görüşlerinin ($\bar{X} = 2,01$) ortalamasında olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda okul öncesi öğretmenlerinin kaçıngan yaklaşım alt boyutu görüşlerinin “çoğunlukla böyle davranırım” düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Değerlendirici yaklaşım alt boyutuna ilişkin öğretmen görüşleri incelendiğinde ($\bar{X} = 2,12$) ortalamasında olduğu görülmektedir. Bu durum okul öncesi öğretmenlerinin değerlendirici yaklaşım alt boyutu görüşlerinin

“çoğunlukla böyle davranırım” düzeyinde olduğunu göstermektedir. Öğretmenlerin kendine güvenli yaklaşım alt boyutuna ilişkin görüşlerinin ($\bar{X} = 2,11$) şeklinde ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Bu durum öğretmenlerin kendine güvenli yaklaşım algısının “çoğunlukla böyle davranırım” düzeyinde olduğunu göstermektedir. Son olarak planlı yaklaşım alt boyutuna ilişkin öğretmen görüşlerinin ($\bar{X} = 2,05$) şeklinde olduğu görülmektedir. Bu durum okul öncesi öğretmenlerinin öğretmenlerin planlı yaklaşım alt boyutu görüşlerinin “çoğunlukla böyle davranırım” düzeyinde olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın İkinci Alt Problemine İlişkin Elde Edilen Bulgular

Araştırmanın “Okul öncesi öğretmenlerinin problem çözme becerilerine ilişkin; cinsiyet, mesleki kıdem ve öğrenim durumu değişkenleri bakımından anlamlı fark var mıdır?” şeklindeki ikinci alt problemine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Okul öncesi öğretmenlerinin Problem çözme becerilerinin cinsiyete göre değişip değişmediği araştırılmış, problem çözme envanteri ve alt boyutlarının analiz sonuçlarına göre değişkenlere ilişkin betimsel değerler ile anlamlılık için yapılan bağımsız örneklem t-testi sonuçları Tablo 3.’te verilmiştir.

Tablo 3. Öğretmenlerinin Problem Çözme Becerilerine İlişkin Cinsiyet Değişkenine Ait Görüşleri

Alt Boyutlar	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	Ss	sd	t	p
Acelecı Yaklaşım	Kadın	239	2,56	,851	298	-,040	,968
	Erkek	61	2,56	,837			
Düşünen Yaklaşım	Kadın	239	2,04	,876	298	-,858	,392
	Erkek	61	2,15	1,043			
Kaçınan Yaklaşım	Kadın	239	2,02	1,003	298	,342	,733
	Erkek	61	1,97	1,048			
Değerlendirici Yaklaşım	Kadın	239	2,07	1,057	298	-1,489	,138
	Erkek	61	2,30	1,201			
Kendine Güvenli Yaklaşım	Kadın	239	2,12	,857	298	,217	,828
	Erkek	61	2,09	,906			
Planlı Yaklaşım	Kadın	239	2,04	,923	298	-,314	,754
	Erkek	61	2,08	,989			
Problem Çözme Envanteri	Kadın	239	2,42	,544	298	-,391	,696
	Erkek	61	2,45	,619			

Tablo 3. incelendiğinde, öğretmenlerin problem çözme envanteri veri toplama aracından aldıkları puan ortalamalarının kadın okul öncesi öğretmenleri için ($\bar{X} = 2,42$) ve erkek okul öncesi öğretmenleri için ($\bar{X} = 2,45$) şeklinde olduğu görülmektedir. Aritmetik ortalamalarına bakılarak bu iki grubun problem çözme becerisine ilişkin görüşlerinin “çoğunlukla böyle davranırım” düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Yapılan analizde bu iki grup arasında anlamlı fark saptanmamıştır [$p>0,05$].

Problem çözme envanteri veri toplama aracının alt boyutlarına ilişkin okul öncesi öğretmenlerinin görüşlerine bakıldığında, öğretmenlerin acelecı yaklaşım alt boyutundan aldıkları puanların aritmetik ortalaması kadın öğretmenler için ($\bar{X} = 2,56$) ve erkek öğretmenler için ($\bar{X} = 2,56$)’dır. Her iki grup öğretmenin görüşlerinin de “çoğunlukla böyle

davranırım” düzeyinde olduğu görülmektedir. Yapılan karşılaştırmada bu iki grup arasında anlamlı fark saptanmamıştır [$p>0,05$]. Düşünen yaklaşım alt boyutundan öğretmenlerin aldıkları puanların aritmetik ortalaması kadın öğretmenler için ($\bar{X} = 2,04$) ve erkek öğretmenler için ($\bar{X} = 2,15$)’tir. Bu durumda her iki grup öğretmenin de bu alt boyuta ilişkin görüşlerinin “çoğunlukla böyle davranırım” düzeyinde olduğu görülmektedir. Yapılan karşılaştırmada bu iki grup arasında anlamlı fark saptanmamıştır [$p>0,05$]. Problem çözme envanteri alt boyutlarından kaçınan yaklaşım alt boyutundan öğretmenlerin aldıkları puanların aritmetik ortalaması kadın öğretmenler için ($\bar{X} = 2,02$) ve erkek öğretmenler için ($\bar{X} = 1,97$) olarak hesaplanmıştır. Bu doğrultuda her iki grup öğretmenin de görüşlerinin “çoğunlukla böyle davranırım” düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Yapılan karşılaştırmada bu iki grup arasında anlamlı fark saptanmamıştır [$p>0,05$]. Değerlendirici yaklaşım alt boyutundan öğretmenlerin aldıkları puanların aritmetik ortalaması kadın öğretmenler için ($\bar{X} = 2,07$) ve erkek öğretmenler için ($\bar{X} = 2,30$)’dur. Bu analiz sonucuna göre; kadın ve erkek öğretmenlerin “çoğunlukla böyle davranırım” düzeyinde olduğu görülmektedir. Yapılan karşılaştırmada bu iki grup arasında anlamlı fark saptanmamıştır [$p>0,05$]. Kendine güvenli yaklaşım alt boyutundan öğretmenlerin aldıkları puanların aritmetik ortalamasının kadın öğretmenler için ($\bar{X} = 2,12$) ve erkek öğretmenler için ($\bar{X} = 2,09$) olduğu görülmektedir. Bu analiz sonucunda her iki grubun da “çoğunlukla böyle davranırım” düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Yapılan karşılaştırmada bu iki grup arasında anlamlı fark saptanmamıştır [$p>0,05$]. Okul öncesi öğretmenlerinin problem çözme becerilerinin mesleki kıdem değişkenine göre değişip değişmediği araştırılmıştır. Tespit etmek için Anova testi yapılmıştır ve sonuçlar Tablo 4.’te verilmiştir.

Tablo 4. Öğretmenlerinin Problem Çözme Becerilerine İlişkin Mesleki Kıdem Değişkenine Ait Görüşleri

Alt Boyutlar	Mesleki kıdem	N	$\bar{X}$	Ss	sd	F	p
Aceleci Yaklaşım	1-10 yıl	176	2,52	,854	2 297	,769	,464
	11-20 yıl	87	2,58	,820			
	21 Yıl ve Üzeri	37	2,70	,877			
	Toplam	300	2,56	,846			
Düşünen Yaklaşım	1-10 yıl	176	2,03	,831	2 297	2,031	,133
	11-20 yıl	87	2,01	,896			
	21 Yıl ve Üzeri	37	2,35	1,242			
	Toplam	300	2,06	,912			
Kaçınan Yaklaşım	1-10 yıl	176	1,96	,973	2 297	,635	,531
	11-20 yıl	87	2,08	1,081			
	21 Yıl ve Üzeri	37	2,11	1,032			
	Toplam	300	2,01	1,011			
Değerlendirici Yaklaşım	1-10 yıl	176	2,07	,988	2 297	1,235	,292
	11-20 yıl	87	2,09	1,195			
	21 Yıl ve Üzeri	37	2,38	1,275			
	Toplam	300	2,12	1,089			
Kendine Güvenli	1-10 yıl	176	2,06	,790	2	3,749	,025

Yaklaşım		11-20 yıl	87	2,05	,868	297		
		21 Yıl ve Üzeri	37	2,47	1,111			
		Toplam	300	2,11	,866			
		1-10 yıl	176	2,05	,834			
Planlı Yaklaşım		11-20 yıl	87	1,98	,969	2		
		21 Yıl ve Üzeri	37	2,22	1,264	297	,849	,429
		Toplam	300	2,05	,935			
		1-10 yıl	176	2,40	,526			
Problem Çözme Envanteri		11-20 yıl	87	2,40	,556	2		
		21 Yıl ve Üzeri	37	2,58	,697	297	1,672	,190
		Toplam	300	2,42	,559			

Tablo 4.'te verilen, öğretmenlerin problem çözme envanteri veri toplama aracından aldıkları puan ortalaması 1-10 yıl arası görev yapan öğretmenler için ($\bar{X} = 2,40$); 11-20 yıl arası görev yapan öğretmenler için ($\bar{X} = 2,40$); 21 yıl ve üzeri görev yapan öğretmenler için ($\bar{X} = 2,58$) olduğu ve tüm öğretmen gruplarının “çoğunlukla böyle davranırım” düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca problem çözme envanterinden alınan toplam puanların ortalamasının ($\bar{X} = 2,42$) ve “çoğunlukla böyle davranırım” düzeyinde olduğu görülmüştür. Yapılan analiz sonucunda alınan puanlar arasında anlamlı fark saptanmamıştır [$p > 0,05$].

Problem çözme envanteri veri toplama aracının alt boyutlarına ilişkin öğretmen görüşlerine bakıldığında ise aceleci yaklaşım alt boyutundan öğretmenlerin aldıkları puanların ortalaması sırasıyla 1-10 yıl arası görev yapan öğretmenler için ($\bar{X} = 2,52$) “çoğunlukla böyle davranırım” düzeyinde, 11-20 yıl arası görev yapan öğretmenler için ($\bar{X} = 2,58$) “çoğunlukla böyle davranırım” düzeyinde ve 21 yıl ve üzeri görev yapan öğretmenler için ($\bar{X} = 2,70$) “sıklıkla böyle davranırım” düzeyinde olarak bulunmuştur. Gruplar arasındaki farklılık varyans analizi ile test edilmiş ve grupların arasında anlamlı fark bulunamamıştır [$p > 0,05$]. Öğretmenlerin düşünen yaklaşım alt boyutundan aldıkları puanların ortalaması sırasıyla 1-10 yıl arası görev yapan öğretmenler için ($\bar{X} = 2,03$), 11-20 yıl arası görev yapan öğretmenler için ($\bar{X} = 2,01$) ve 21 yıl ve üzeri görev yapan öğretmenler için ($\bar{X} = 2,35$) olarak hesaplanmıştır. Tüm öğretmen gruplarının düşünen yaklaşım alt boyutuna ilişkin görüşleri “çoğunlukla böyle davranırım” düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Gruplar arasındaki farklılık varyans analizi ile test edilmiş ve grupların arasında anlamlı fark bulunamamıştır [$p > 0,05$]. Kaçıngan alt boyutundan öğretmenlerin aldıkları puanların aritmetik ortalaması sırasıyla 1-10 yıl arası görev yapan öğretmenler için ($\bar{X} = 1,96$), 11-20 yıl arası görev yapan öğretmenler için ($\bar{X} = 2,08$) ve 21 yıl ve üzeri görev yapan öğretmenler için ($\bar{X} = 2,11$) olarak bulunmuştur. Bu analizin sonucuna göre; tüm gruptaki öğretmenlerin kaçıngan alt boyutuna ilişkin görüşlerinin “çoğunlukla böyle davranırım” düzeyinde olduğu görülmüştür. Gruplar arasındaki farklılık varyans analizi ile test edilmiş ve grupların arasında anlamlı fark bulunamamıştır [$p > 0,05$]. Öğretmenlerin değerlendirici yaklaşım alt boyutundan aldıkları puanların aritmetik ortalaması sırasıyla 1-10 yıl arası görev yapan öğretmenler için ($\bar{X} = 2,07$), 11-20 yıl arası görev yapan öğretmenler için ($\bar{X} = 2,09$) ve 21 yıl ve üzeri görev yapan öğretmenler için ($\bar{X} = 2,38$) olarak bulunmuştur. Bu durumda tüm öğretmen gruplarının değerlendirici alt boyutuna ilişkin görüşlerinin “çoğunlukla böyle davranırım” düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Gruplar arasındaki farklılık varyans analizi ile test edilmiş ve grupların arasında anlamlı fark bulunamamıştır [$p > 0,05$]. Kendine güvenli yaklaşım alt

boyutundan öğretmenlerin aldıkları puanların aritmetik ortalaması sırasıyla 1-10 yıl arası görev yapan öğretmenler için ($\bar{X} = 2,06$), 11-20 yıl arası görev yapan öğretmenler için ($\bar{X} = 2,05$) ve 21 yıl ve üzeri görev yapan öğretmenler için ($\bar{X} = 2,47$) olarak bulunmuştur. Öğretmenlerin kendine güvenli yaklaşım alt boyutuna ilişkin görüşlerinin “çoğunlukla böyle davranırım” düzeyinde olduğu bulunmuştur. Gruplar arasındaki farklılık varyans analizi ile test edilmiş ve grupların arasında anlamlı fark bulunmuştur [$p < 0,05$]. Farklılaşmanın hangi gruplardan kaynaklandığını tespit etmek amacıyla scheffe analizi yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 5.’te verilmiştir. Öğretmenlerin planlı yaklaşım alt boyutundan aldıkları puanların aritmetik ortalaması sırasıyla 1-10 yıl arası görev yapan öğretmenler için ($\bar{X} = 2,05$), 11-20 yıl arası görev yapan öğretmenler için ($\bar{X} = 1,98$) ve 21 yıl ve üzeri görev yapan öğretmenler için ($\bar{X} = 2,22$) olarak bulunmuştur. Gruplar arasındaki fark varyans analizi ile test edilmiş ve grupların arasında anlamlı fark bulunamamıştır [$p > 0,05$].

Tablo 5. Öğretmenlerinin Kendine Güvenli Yaklaşım Alt Boyutuna İlişkin Görüşlerinin Mesleki Kıdem Değişkenine Göre Scheffe Analizi Sonuçları

Mesleki Kıdem		$\bar{X}$	Ortalamalar arası fark (I-J)	p
1-10 Yıl	11-20 yıl	2,05	,011	,995
	20 Yıl ve Üzeri	2,47	-,409	,032
11-20 Yıl	1-10 yıl	2,06	-,011	,995
	20 Yıl ve Üzeri	2,47	-,419	,046
20 Yıl ve Üzeri	1-10 yıl	2,06	,409	,032
	11-20 yıl	2,05	,419	,046

Tablo 5. incelendiğinde, scheffe analizi sonuçlarına göre mesleki kıdemi 21 yıl ve üzeri görev yapan öğretmenlerin kendine güvenli yaklaşım alt boyutuna ilişkin görüşlerinin, mesleki kıdemi 1-10 yıl ve 11-20 arası yıl olan öğretmenlerden anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Okul öncesi öğretmenlerinin problem çözme becerilerinin öğrenim durumu değişkenine göre değişip değişmediği araştırılmış, problem çözme envanteri ve alt boyutlarının analiz sonuçlarına göre değişkenlere ilişkin betimsel değerler ile ANOVA sonuçları Tablo 6.’da verilmiştir.

Tablo 6. Öğretmenlerinin Problem Çözme Becerilerine İlişkin Öğrenim Durumu Değişkenine Ait Görüşleri

Alt Boyutlar	Öğrenim Durumu	N	$\bar{X}$	Ss	sd	F	p
Aceleci Yaklaşım	Ön lisans	33	2,55	,821			
	Lisans	241	2,59	,860	2	1,097	,335
	Lisansüstü	26	2,33	,742	297		
	Toplam	300	2,56	,846			
Düşünen Yaklaşım	Ön lisans	33	1,98	,869			
	Lisans	241	2,05	,873	2	1,030	,358
	Lisansüstü	26	2,30	1,260	297		
	Toplam	300	2,06	,912			
Kaçıngan Yaklaşım	Ön lisans	33	2,00	1,226			
	Lisans	241	2,00	,948	2	,323	,724
	Lisansüstü	26	2,16	1,286	297		
	Toplam	300	2,01	1,011			

Değerlendirici Yaklaşım		Ön lisans	33	1,82	,939			
		Lisans	241	2,12	1,101	2	2,291	,103
		Lisansüstü	26	2,42	1,102	297		
		Toplam	300	2,12	1,089			
Kendine Güvenli Yaklaşım		Ön lisans	33	2,06	,869			
		Lisans	241	2,10	,862	2	,366	,694
		Lisansüstü	26	2,24	,913	297		
		Toplam	300	2,11	,866			
Planlı Yaklaşım		Ön lisans	33	1,92	,913			
		Lisans	241	2,05	,944	2	,597	,551
		Lisansüstü	26	2,19	,890	297		
		Toplam	300	2,05	,935			
Problem Çözme Envanteri		Ön lisans	33	2,35	,502			
		Lisans	241	2,43	,557	2	,492	,612
		Lisansüstü	26	2,49	,655	297		
		Toplam	300	2,42	,559			

Öğretmenlerin problem çözme envanteri veri aracından aldıkları puanların aritmetik ortalaması sırasıyla ön lisans grubu öğretmenler için ($\bar{X} = 2,35$), lisans grubu öğretmenler için ($\bar{X} = 2,43$) ve lisansüstü grubu öğretmenler için ($\bar{X} = 2,49$) olarak bulunduğu Tablo 6. incelendiğinde görülmektedir. Öğretmenlerin problem çözme becerilerine ilişkin tüm gruplarda “çoğunlukla böyle davranırım” düzeyinde oldukları saptanmıştır. Ayrıca problem çözme envanterinden alınan toplam puanların ortalamasının ($\bar{X} = 2,42$) ve “çoğunlukla böyle davranırım” düzeyinde olduğu görülmüştür. Gruplar arasındaki farklılık varyans analizi ile test edilmiş ve grupların arasında anlamlı fark bulunamamıştır [$p > 0,05$].

Öğretmenlerin problem çözme envanteri veri aracının alt boyutlarından aldıkları puanların aritmetik ortalamasına bakıldığında ise; öğretmenlerin aceleci yaklaşım alt boyutundan aldıkları puanların aritmetik ortalaması sırasıyla ön lisans grubu öğretmenler için ($\bar{X} = 2,55$), lisans grubu öğretmenler için ($\bar{X} = 2,59$) ve lisansüstü grubu öğretmenler için ($\bar{X} = 2,33$) olarak bulunmuştur. Bu analizin sonucuna göre; tüm öğretmen gruplarının aceleci yaklaşım alt boyutuna ilişkin görüşlerinin “çoğunlukla böyle davranırım” düzeyinde olduğu görülmüştür. Gruplar arasındaki farklılık varyans analizi ile test edilmiş ve grupların arasında anlamlı fark bulunamamıştır [$p > 0,05$]. Öğretmenlerin düşünen yaklaşım alt boyutundan aldıkları puanların aritmetik ortalaması sırasıyla ön lisans grubu öğretmenler için ($\bar{X} = 1,98$), lisans grubu öğretmenler için ($\bar{X} = 2,05$) ve lisansüstü grubu öğretmenler için ($\bar{X} = 2,30$) olarak bulunmuştur. Bu doğrultuda tüm grupların düşünen yaklaşım alt boyutuna ilişkin görüşlerinin “çoğunlukla böyle davranırım” düzeyinde olduğu bulunmuştur. Gruplar arasındaki farklılık varyans analizi ile test edilmiş ve grupların arasında anlamlı fark bulunamamıştır [$p > 0,05$]. Kaçıngan yaklaşım alt boyutundan öğretmenlerin aldıkları puanların aritmetik ortalaması sırasıyla ön lisans grubu öğretmenler için ($\bar{X} = 2,00$), lisans grubu öğretmenler için ($\bar{X} = 2,00$) ve lisansüstü grubu öğretmenler için ($\bar{X} = 2,16$) olarak bulunmuştur. Bu durumda tüm grupların kaçıngan yaklaşım alt boyutuna ilişkin görüşlerinin “çoğunlukla böyle davranırım” düzeyinde oldukları tespit edilmiştir. Gruplar arasındaki farklılık varyans analizi ile test edilmiş ve grupların arasında anlamlı fark bulunamamıştır [$p > 0,05$]. Öğretmenlerin değerlendirici yaklaşım alt boyutundan aldıkları puanların aritmetik ortalaması sırasıyla ön lisans grubu öğretmenler için ($\bar{X} = 1,82$) “hep böyle davranırım” düzeyinde, lisans grubu öğretmenler için ($\bar{X} = 2,12$) “çoğunlukla böyle davranırım” düzeyinde ve lisansüstü grubu öğretmenler için ($\bar{X} = 2,42$) “çoğunlukla böyle davranırım” düzeyinde olarak tespit edilmiştir. Gruplar arasındaki farklılık varyans analizi ile test edilmiş ve grupların arasında anlamlı fark bulunamamıştır [$p > 0,05$]. Öğretmenlerin kendine güvenli

yaklaşım alt boyutundan aldıkları puanların aritmetik ortalaması sırasıyla ön lisans grubu öğretmenler için ($\bar{X} = 2,06$), lisans grubu öğretmenler için ($\bar{X} = 2,10$) ve lisansüstü grubu öğretmenler için ($\bar{X} = 2,24$) olarak bulunmuştur. Bu doğrultuda tüm grupların kendine güvenli yaklaşım alt boyutuna ilişkin görüşlerinin “çoğunlukla böyle davranırım” düzeyinde olduğu bulunmuştur. Gruplar arasındaki farklılık varyans analizi ile test edilmiş ve grupların arasında anlamlı fark bulunamamıştır [$p > 0,05$]. Planlı yaklaşım alt boyutundan öğretmenlerin aldıkları puanların ortalaması sırasıyla ön lisans grubu öğretmenler için ($\bar{X} = 1,92$), lisans grubu öğretmenler için ($\bar{X} = 2,05$) ve lisansüstü grubu öğretmenler için ($\bar{X} = 2,19$) olarak bulunmuştur. Bu durumda tüm grupların planlı yaklaşım alt boyutuna ilişkin görüşlerinin “çoğunlukla böyle davranırım” düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Gruplar arasındaki farklılık varyans analizi ile test edilmiş ve grupların arasında anlamlı fark bulunamamıştır [$p > 0,05$].

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırma kapsamında, okul öncesi öğretmenlerinin problem çözme becerileri farklı kişisel değişkenler açısından incelenmiştir.

Araştırmaya dâhil edilen öğretmenlerin problem çözmede kullandıkları yaklaşımlar değerlendirildiği zaman aceleci yaklaşım, düşünen yaklaşım, kaçınan yaklaşım, değerlendirici yaklaşım, kendine güvenli yaklaşım ve planlı yaklaşımın çoğunlukla kullanıldığı, diğer bir ifadeyle tüm problem çözme yaklaşımlarının öğretmenler tarafından yaygın olarak kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Literatürde farklı branşlarda görev yapan öğretmenler üzerinde gerçekleştirilen benzer çalışmalarda da öğretmenlerin tüm problem çözme stratejilerinin yüksek düzeyde kullandıkları rapor edilmiştir (Anık, 2018; Çetin, 2011; Çınar ve diğerleri, 2009; İnan, 2015). Bu kapsamda araştırmada elde edilen bulguların literatürle paralellik gösterdiği söylenebilir.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin problem çözme becerileri cinsiyet değişkenine göre ele alındığı zaman öğretmenlerin problem çözme becerilerinin cinsiyetlerine göre anlamlı fark göstermediği tespit edilmiştir. Öğretmenlerin problem çözme becerilerinin benzer olması; eğitim ortamında öğretmenden beklenen rol ve davranışların cinsiyet değişkeni bakımından değişmemesi olarak yorumlanabilir. Bunun yanında öğretmenlerin problem çözme beceri alt boyutları olan aceleci yaklaşım, düşünen yaklaşım, kaçınan yaklaşım, değerlendirici yaklaşım, kendine güvenli yaklaşım ve planlı yaklaşım alt boyutundan elde ettikleri puan ortalamalarının da cinsiyet değişkenine göre anlamlı fark göstermediği belirlenmiştir. Literatürde konu ile ilgili yapılan araştırma bulguları da genel olarak öğretmenlerin problem çözme becerilerinin cinsiyet değişkenine göre farklılaşmadığı görüşünü desteklemektedir (Temel ve Ayan, 2015; Çetin, 2011; Çınar ve diğerleri, 2009; İnan, 2015; Temel, 2015; Zembat ve diğerleri, 2017; Karaca ve diğerleri, 2013; Nacar ve Tümkaya, 2011; Pehlivan ve Konukman, 2004). Anık (2018) tarafından yapılan araştırmada ilkökul, ortaokul ve liselerde görev yapan öğretmenlerin problem çözme becerilerinin bazı demografik değişkenlere göre incelenmesi amaçlanmış, toplam 1161 öğretmenin dâhil edildiği araştırmanın sonunda öğretmenlerin problem çözme becerilerinin cinsiyet değişkenine göre anlamlı fark göstermediği rapor edilmiştir. Okul öncesi öğretmenleri üzerinde yapılan araştırmalarda da öğretmenlerin problem çözme becerilerinin cinsiyet değişkenine göre farklılaşmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır (Öztaykut, 2013).

Araştırmada elde edilen bulguların aksine literatürde yer alan bazı çalışmalarda öğretmenlerin problem çözme becerilerinin cinsiyet değişkenine göre farklılaştığı tespit edilmiştir (Tavlı,

2009; Serin, 2006).

Mesleki kıdem değişkenine göre ele alındığı zaman araştırmaya dâhil edilen öğretmenlerin problem çözme becerilerinin istatistiksel açıdan anlamlı fark göstermediği tespit edilmiştir. Benzer şekilde ölçek alt boyutları olan aceleci yaklaşım, düşünen yaklaşım, kaçınan yaklaşım, değerlendirici yaklaşım ve planlı yaklaşım alt boyutlarına ilişkin öğretmen görüşlerinin de mesleki kıdem değişkenine göre anlamlı fark göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Buna karşılık öğretmenlerin kendine güvenli yaklaşım alt boyutuna ilişkin görüşlerinin mesleki kıdem değişkenine göre anlamlı fark gösterdiği tespit edilmiş, elde edilen bulgulara göre mesleki kıdemi 1-10 yıl ve 11-20 yıl arasında bulunan öğretmenler ile kıyaslandığı zaman 21 yıl ve üzeri mesleki kıdeme sahip olan öğretmenlerin problem çözmede kendine güvenli yaklaşımı kullanma düzeylerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bu çalışmada 21 yıl ve üzeri mesleki kıdeme sahip öğretmenlerin kendine güvenli yaklaşım alt boyutundaki görüşlerinin daha yüksek olması, kıdem arttıkça karşılaşılan problemlerin niceliği ve bu problemleri çözme deneyimlerinin artmış olmasından kaynaklanıyor olabilir.

Araştırmada elde edilen bulguların aksine literatürde yer alan bazı çalışmalarda öğretmenlerin problem çözme becerilerinin mesleki kıdem değişkenine göre fark gösterdiği rapor edilmiştir (Zembat ve diğerleri, 2017; Tavlı, 2009; Sesli ve Bozgeyikli, 2015; Zihni, 2015; Nacar ve Tümkaya, 2011; Temel ve Ayan, 2015). Çetin (2011) tarafından ilköğretimde görev yapan öğretmenler üzerinde gerçekleştirilen araştırmada öğretmenlerin mesleki kıdem düzeylerine göre problem çözme becerilerinin incelenmesi amaçlanmış, 350 öğretmen üzerinde yürütülen çalışmada mesleki kıdem düzeyi düşük olan öğretmenlerin problem çözme becerilerinin daha yüksek olduğu rapor edilmiştir. Çınar ve diğerleri (2009) tarafından ilköğretimde görev yapan öğretmenler üzerinde gerçekleştirilen diğer bir çalışmada ise problem çözme becerisinin meslek yaşamında yeni olan öğretmenler lehine yüksek olduğu tespit edilmiştir. Erkoç (2017) tarafından ilköğretimde görev yapan öğretmenler üzerinde gerçekleştirilen araştırmada problem çözmede kaçınan yaklaşımın 1-5 yıllık mesleki kıdeme sahip olan öğretmenler ile kıyaslandığı zaman 6-10 yıl, 11 ve üzeri yıl mesleki kıdeme sahip olan öğretmenler tarafından daha sık tercih edildiği rapor edilmiştir.

Öğrenim durumu değişkenine göre ele alındığı zaman öğretmenlerin öğrenim durumlarına göre problem çözme becerilerinin ve ölçek alt boyutlarına ilişkin puan ortalamalarının anlamlı fark göstermediği, bu kapsamda ön lisans, lisans ve lisansüstü eğitim düzeyine sahip olan öğretmenlerin problem çözme becerilerinin benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Okul öncesi öğretmenleri üzerinde gerçekleştirilen ve 96 okul öncesi öğretmenin dâhil edildiği benzer bir çalışmada öğretmenlerin problem çözme becerilerinin eğitim durumu değişkenine göre anlamlı fark göstermediği rapor edilmiştir (Özgül, 2009). Okul öncesi öğretmenleri üzerinde gerçekleştirilen benzer çalışmalarda da öğretmenlerin problem çözme becerilerinin eğitim durumlarına göre anlamlı fark göstermediği bulgularına ulaşılmıştır (Öztaykutşu, 2013; Karaca ve diğerleri, 2013).

Yapılan bazı çalışmalarda ise öğretmenlerin problem çözme becerilerinin öğrenim durumu değişkenine göre farklılaştığı sonuçlarına ulaşılmıştır (Tavlı, 2009). Anık (2018) tarafından yapılan benzer bir çalışmada ilkök, ortaokul ve lisede görev yapan öğretmenlerin problem çözme becerisi alt boyutlarından aceleci yaklaşıma ilişkin puanlarının yüksek lisans mezunu öğretmenler ile kıyaslandığı zaman lisans mezunu öğretmenler lehine yüksek olduğu rapor edilmiştir. Aynı çalışmada öğretmenlerin düşünen yaklaşım, kaçınan yaklaşım, değerlendirici yaklaşım, kendine güvenli yaklaşım ve planlı yaklaşım alt boyutundan elde

ettikleri puan ortalamalarının öğrenim durumu değişkenine göre anlamlı fark göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Bal (2011) tarafından gerçekleştirilen ve okul öncesi öğretmenlerinin dâhil edildiği diğer bir çalışmada öğretmenlerin problem çözme becerilerinin öğrenim düzeyi değişkenine göre anlamlı fark gösterdiği, lisans mezunu öğretmenlerin lise mezunu öğretmenlerle kıyaslandığı zaman problem çözme becerilerinin anlamlı derecede daha yüksek olduğu bulunmuştur. Araştırmada elde edilen bulguların aksine literatürde yer alan bazı çalışmalarda öğretmenlerin problem çözme becerilerinin öğrenim durumu değişkenine göre anlamlı fark göstermediği rapor edilmiştir (Çetin, 2011).

ÖNERİLER

Araştırma sonuçlarına göre bazı önerilere yer verilmiştir:

- 1.Farklı branşlardaki öğretmenlerin problem çözme becerilerinin incelendiği, daha geniş örneklem gruplarının dâhil edildiği yeni çalışmalar yapılabilir.
2. Problem çözme becerilerinin incelendiği deneysel çalışmalar yapılabilir.
3. Öğretmenlerin hizmet öncesinde ve sırasında problem çözme becerilerinin geliştirilmesi noktasında hizmet içi eğitimlere, kurs ve seminer faaliyetlerine katılmaları faydalı olabilir.
- 4.Okul öncesi öğretmenlerinin problem çözme becerilerinin bu araştırmada incelenen demografik değişkenlerin dışındaki farklı değişkenlere göre ele alındığı çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Adair, J.**, 2000. Karar Verme ve Problem Çözme, Çev.: N. Kalaycı. Gazi Yayınları, Ankara.
- Anık, S.**, 2018. Öğretmenlerin Pozitif Psikolojik Sermaye Algıları İle Problem Çözme Becerilerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siirt.
- Aydın, B.**, 1997. Çocuk Psikolojisi. Marmara Üniversitesi Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Bal, M.**, 2011. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Problem Çözme Becerileri ile Eleştirel Düşünme Eğilimleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Bedoyere, Q.**, 1997. Sorun Çözme Teknikleri. Rota Yayınları, İstanbul.
- Bingham, A.**, 2004. Çocuklarda Problem Çözme Yeteneklerinin Geliştirilmesi. Çev.: Ferhan Oğuzkan, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Çetin, E.**, 2011. İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin Problem Çözme Becerileri İle Yıldırıma Maruz Kalma Düzeyleri Arasındaki İlişki. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Çınar, O. Hatunoğlu, A. Ve Hatunoğlu, Y.**, 2009. Öğretmenlerin Problem Çözme Becerileri. Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 11 (2), ss. 215-226.

- Erkoç K** (2017) Sınıf Öğretmenlerinin Öz Yeterlik Algıları İle Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Heppner P P Ve Baker C E** (1997) Applications of The Problem Solving Inventory. Measurement & Evaluation in Counseling & Development, 29 (4), ss. 229- 313.
- HEPPNER, P.P. Ve PETERSEN, C.H.,** 1982. The Development And İmplications of A Personal Problem - Solving İnventory. Journal Of Counseling Psychology, 29, 66-75.
- İnan G** (2015) Ortaokul Öğretmenlerinin Problem Çözme Becerileri ve Duygusal Zekâ İlişkisi. Yüksek Lisans Tezi, Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karaca H N, Aral N ve Karaca L** (2013) Okul Öncesi Öğretmenlerinin Problem Çözme Becerisi ve Benlik Saygısının İncelenmesi. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 2 (3), ss. 67-74.
- Karasar N** (2006) *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel yayın Dağıtım.
- Nacar F S ve Tümkiye S** (2011) Analysis of the Relationship Between the Communication of the Class Teachers and Their Skills to Solve Interpersonal Problems. Elementary Education Online, 10 (2), ss. 493-511.
- Oğuz V** (2015) Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Problem Çözme Becerileri. VII. International Congress of Educational Research, Educational Policy İn The 21st Century: Evidence, Research, Innovation and Values, Full Text Book, 28-31 May 2015, Muğla Sıtkı Koçman University, Muğla.
- Oğuz V ve Köksal-Akyol A** (2012) *Çocuklarda Problem Çözme Becerisi*. (Ed.) N. Aral. Aile ve Çocuk, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Özgül E** (2009) Okul Öncesi Öğretmenlerinin Problem Çözme Becerileri İle Öğretmenlik Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, (Uşak İli Örneği). Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Öztaykutlu G G** (2014) Farklı Eğitim Kurumlarında Çalışan Okul Öncesi Eğitim Öğretmenlerinin Öğrenilmiş Güçlülük Seviyeleri İle Problem Çözme Becerilerinin İncelenmesi. Journal of Current Researches on Educational Studies, 5 (1), ss. 1-14.
- Pehlivan Z ve Konukman F** (2004) Beden Eğitimi Öğretmenleri İle Diğer Branş Öğretmenlerinin Problem Çözme Becerisi Açısından Karşılaştırılması. Spormetre Beden Eğitimi Ve Spor Bilimleri Dergisi, 2 (2), ss. 55-60.
- Serin O** (2010) Sınıf Öğretmenlerinin Problem Çözme Becerilerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. Eğitim ve Bilim, 32 (142), ss. 80-88.

- Sesli S ve Bozgeyikli H** (2015) Okul Öncesi Öğretmenlerinin Problem Çözme Becerileri İle Disiplin Anlayışlarının İncelenmesi. OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 5 (8), ss. 82-111.
- Tavlı O** (2009) Lise Öğretmenlerinin Problem Çözme Becerileri İle Tükenmişlikleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Temel V** (2015) Beden Eğitimi Öğretmenlerinin, Problem Çözme Becerileri, Karar Verme Stilleri ve Öfke Tarzları. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Temel V ve Ayan V** (2015) Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenlerinin Problem Çözme Becerileri. KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 17 (29), ss. 70-76.
- Yazıcıoğlu Y ve Erdoğan S** (2004) Spss Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Zembat R ve Unutkan Ö P** (2005) *Problem Çözme Becerilerinin Gelişimi. Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar*. Morpa Kültür, İstanbul.
- Zihni E** (2015) Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Çalışan Öğretmenlerin Empati Kurma Becerileri, Umut Düzeyleri ve Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

**BİR TRAJEDİNİN ROMANI: ‘KARINCALARIN GÜNBATIMI’NDA
SÜRGÜN, SINIF(SIZLIK), YAS
(The Novel Of A Tragedy: In ‘Karıncaların Günbatımı’ Exile, Class(less), Mourning)**

Prof. Dr.

Abdullah ŞENGÜL
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Christina ZENGİNOĞLU
Yıldız Teknik Üniversitesi

ÖZET

1921’de İstanbul Kadıköy’de dünyaya gelen Zaven Biberyan, eğitimini İstanbul’da tamamlar. 1941’de kendisi gibi Akhisar’da Nafia askeri olan *Jamanak* gazetesi yöneticilerinden Ara Koçunyan’la tanışır ve onun teşvikiyle askerlik dönüşünde çeşitli gazetelerde yazılar yazar. Düşünceleri ve yazılarında kullandığı üslup, hemen hemen her çevrede rahatsızlık uyandırır. Bir süre hapis yatar ve 1949’da Beyrut’a gider. Burada da gazetecilikle meşgul olan yazar, yaşadığı birçok sıkıntıdan sonra 1953’te tekrar İstanbul’a döner. Bir süre lügat ve ansiklopedi redaksiyonunda çalışır, siyasetle meşgul olur. 4 Ekim 1984’te İstanbul’da ölür. 1945 yılında öykü yazmaya başlayan Zaven Biberyan, birey-toplum çatışmasının hâkim olduğu eserlerinde her kesim ve meslekten insana yer verir. Öyküleri, yalın dili ve gerçekçi temalarıyla büyük ilgi görür. Yazar, asıl şöhretini bu çalışmanın konusu olan *Karıncaların Günbatımı* romanıyla sağlar. 1970’te *Jamanak* (Zaman) gazetesinde 294 gün süreyle Ermenice olarak tefrika ettiği romanı, *Mırçünneru Verçaluyısı* ismiyle ölümünden birkaç hafta önce kitaplaştırılır. Eser 1998’de önce *Babam Aşkale’ye Gitmedi* adıyla birkaç kez neşredilir. Beşinci baskısından itibaren yazarın tercih ettiği ismin Türkçedeki tam karşılığı olan *Karıncaların Günbatımı* ismi verilir. Eser, günümüzde bu ismiyle raflardaki yerini almaktadır.

Zaven Biberyan ile romanın ana karakteri Baret arasında birçok noktada hikâye benzerlikleri söz konusudur. Baret de savaş yıllarında gayrimüslim erkek nüfus için oluşturulan özel çalışma birliklerinde askerlik yapar. Üç buçuk yıl Nafiadaki zorunlu hizmetinden sonra eve döndüğünde onu bekleyen birçok sıkıntı vardır. Sürgün, onu ve ailesini etrafındaki herkese ve her şeye yabancı yapar. Ailesi başkalarının yardımıyla ayakta kalır. Baret, bolluk içinde yaşadıkları zamanları hatırlar ve olan bitene bir türlü anlam veremez. Eser, Varlık Vergisiyle sosyal statüsü değişen örnek ailelerin sınıf(sızlık) dramını başarıyla işler. Arada kalanlar dönüşen sosyo-kültürel dengeler içerisinde en çok etkilenen kesimdir. Vurgunculuğun tavan yaptığı bir dönemde Baret gibi aile de sağdan sola savrulur. Bu süreçte siyasal bunalım ve

açmazlar derinden derine hissedilmeye başlanır. Eser, bu tip karışık zamanda ortaya çıkan, öteki düşmanlığı, vurgun ve adaletsizlik gibi temaları da ele alması itibariyle oldukça önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Zaven Biberyan, *Karıncaların Günbatımı*, sürgün, Varlık Vergisi, öteki, sınıf(sızlık)

Summary

Zaven Biberyan who is born in İstanbul, Kadıköy in 1921, completes his education in İstanbul. In 1941, he gets acquainted with Ara Koçunyan, a Nafia soldier like himself who is one of the administrators of the newspaper called *Jamanak* and writes articles at various newspapers with his incitement after his return from military service. The wording he uses in his thoughts and writings, arouses disturbance within almost every part of society. He serves some prison time and goes to Beirut in 1949. The writer who is also busy here with journalism, returns to İstanbul again in 1953 after going through a lot of trouble. For some time he works on lexicography and encyclopedia redaction, gets involved with politics. He died on 4th of October 1984 in İstanbul. Zaven Biberyan who started writing narratives in 1945, includes people from all occupations and parts in his writings which are mainly about individual-society conflict. His narratives, with their plain languages and realist themes receives a lot of attention. Writer gains his actual fame with the novel of “*Karıncaların Günbatımı* (The Sunset of Ants)” which is the subject of this study. His novel which was serialized in Armenian for 294 days at the newspaper of *Jamanak* (Zaman) in 1970, gets published with the name *Mırçünneru Verçalıysı* a few weeks before his death. The novel gets published a few times with the name *Babam Aşkale'ye Gitmedi*. After its fifth publication, the novel is given the name *Karıncaların Günbatımı* which is the exact translation of the writer's preferred name of the book to Turkish. Nowadays, the book is on the shelves with this name.

There are many narrative similarities between Zaven Biberyan and the main character of the novel, Baret. Baret also does military service in the special work units specifically created for non-muslim male population during war times. There are plenty of issues waiting for him when he comes back home after his compulsory service in the Nafia for three and a half years. Being exiled, makes him and his family alienated towards everything and everyone around them. His family survives with other peoples' assistance. Baret remembers the times they had lived in abundance and just could not make sense of the things that had happened. The novel successfully tells the story of class-classless drama of specific families whose social status alters with the Wealth Tax. The ones stuck between are the most effected within the transforming socio-cultural balances. In a period of profiteering, Baret falls into disarray like his family. In this process, political depression and dilemmas begin to be felt profoundly. The novel is fairly crucial due to its depiction of themes like injustice, racial hostility and profiteering that has emerged in this type of complicated age.

Key Words: Zaven Biberyan, *Karıncaların Günbatımı*, exile, Wealth Tax, other, class(less)

*“Kazananlar vardır” dedi hapisteki hahama hapisteki aziz.
“Kibirleriyle ve hitabet güçleriyle kazananlar.
Bir de kaybedenler vardır, sözleri ve işaretleri olmayan.”*

Edmond Jabes

Giriş

Edebiyat tarihleri bir ulusun edebiyatını incelerken, genelde o ulusun diliyle yazılan eserlerden hareket eder. Geçmişte ulus tanımını din, dil, ırk gibi birlikteliklerden hareketle yapan anlayışa göre böyle bir yaklaşım doğru kabul edilebilir. Ancak, gittikçe küçülen ve küreselleşen dünyada farklılıkları zenginlik haline dönüştüren toplumların kat ettiği mesafelere bakıldığında yeni ulus tanımlarına ihtiyaç olduğu görülür. Nitekim uzun zamandır ulusu çok değişik çerçevelerden tanımlayan düşünceler gelişmiştir. Bunlardan biri de mekâna bağlı olarak yapılan ulus tanımıdır. Bu durumda çok uluslu toplumların edebiyat tarihleri yazılırken yeni bakış açıları geliştirme zorunluluğu ortadadır. Geçmişten günümüze Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti’nin siyasi sınırları içinde yaşayan ve edebi eserleri kendi diliyle veya kendi alfabesinde ama Türkçe yazan azınlıkların ortaya koyduğu edebiyatı hangi çerçeveden ele almak gerektiği koskoca bir sorun olarak varlığını muhafaza ediyor. Hatta işlediği konu farklı bir dille yazılmış olsa da o toplumun hayatını anlattığına göre bu eserlerin hangi edebiyata mal edileceği konusu tartışmaya açıktır. Edebiyatlar arasında mukayesenin önem kazandığı, hatta yeni bir disiplin oluşturduğu günümüzde farklı dillerde de olsa aynı coğrafyada, aynı sosyal ve siyasi şartlarda cereyan eden olayların kurgulanışı, Türk edebiyatının mahiyet ve kapsamını anlamaya hizmet edeceği gibi, sosyal ve toplumsal olayların kurmaca eserlere nasıl yansıtıldığına anlaşılmaya da katkı yapacaktır. En azından Türkiye coğrafyasında başka dil ve alfabelerle yazılan edebi ürünlerin Türk edebiyatını tamamlayıcı bir unsur olmanın ötesinde farklılıkların bir mukayesesi olarak da ele alınması gerekir diye düşünüyoruz. Bu eksikliğin giderilmesi için söz konusu edebi ürünlere daha fazla zaman ayrılması gerektiği kanaatindeyiz.

Yukarıda henüz açıklığa kavuşturulamamış bir problem olarak verdiğimiz durum, bu çalışmanın konusu olan roman ve yazarı Zaven Biberyan (1921-1984) için de geçerlidir. Zira Zaven Biberyan bu topraklarda doğar, bütün eğitimini bu topraklarda görür ve ömrünün birkaç yılı hariç tamamını bu topraklarda geçirir. Romanında işlediği konu, mekân, şahıs kadrosunun tamamı da bu topraklara aittir. Eser, yazarın ana dili olan Ermenice ile kaleme alınır ve sonradan Türkçeye aktarılır. Romanda anlatılan olaylarla yazarın ferdi tecrübesi arasında büyük benzerlikler vardır. Türk siyasal tarihinde yer eden kırılmaları eserlerinde durumsallaştıran Zaven Biberyan, 6-7 Eylül 1955 Olaylarının az öncesine ve sonrasına yer verdiği *Yalnızlar* ve *Meteliksiz Âşıklar* romanlarına, İkinci Dünya Savaşı’nın hemen öncesinde uygulanan ve toplumda önemli rahatsızlıkları beraberinde getiren “Varlık Vergisi” konusunu anlattığı *Karıncaların Günbatımı*’nı ekler. Romanlarında kriz, melankoli, isyan olgularının öne çıktığı ve çoklukla ailelerin çözülüşü üzerine bina ettiği kurmacalar, pek çok yönden birbirini tamamlar niteliktedir. Ferdi tecrübesini yakın çevresinin tanıklıklarıyla birleştirerek kurgular.

Doğduğu yeri, Kadıköy'ü, tüm gerçekliğiyle romanlarında kişileştirirken İstanbul'un kalbi olarak gördüğü bu semtin dağılışını kahramanların dramlarıyla birlikte anlatır.

Mevcut durumun anlaşılması için 1939 yılına bakmakta fayda vardır. Türk ekonomisi bu dönemde tek başına büyümek için gerekli dinamizmi yakalamaktan uzak olsa da belirli bir ilerleme kaydeder. Ancak II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi, Türkiye'yi büyük ekonomik zorluklara uğratar, bu da doğrudan iktisadi hayata yönelik devlet müdahalesinin çapını ve şiddetini artırır. Türkiye her ne kadar savaşın dışında kalmayı başarsa da savaşın olumsuz etkilerine maruz kalır. 18 Ocak 1940'da kabul edilen "Milli Koruma Kanunu" ile hükümete olağanüstü mali yetkiler verilir. 1939 yılında başlanan ikinci beş yıllık plan, askeri harcamaların artması ve ham madde kıtlığı gibi sebeplerce iptal edilir. İlan edilen kısmi seferberliğin bir sonucu olarak tarım üretiminde de belirli bir düşüş yaşanır. Öte yandan dış ticaret, genişlemesini sürdürür. Savaş koşullarında büyük talep gören Türk ürünleri, ticari fiyatlardan çok stratejik fiyatlarla satılır. Bu gelişme, yüksek devlet masrafları ve başat malların kıtlığıyla beraber mühim bir enflasyonist baskıya yol açar (Lewis 1984:295-296). Yine bu dönemde temel tüketim mallarında ciddi kıtlıklar içinde kalan geniş halk yığınları sefaletle itilir. Savaş yıllarında beliren özel ekonomik şartlar ve güçlüklerin yarattığı vurgun ortamını ustalıkla sömüren bir grup tüccar ve büyük toprak ağaları olağanüstü kazançlar elde eder (Tezel 1986:223-224). Modern ve etkili bir vergi tahsil sisteminin yokluğu bir karaborsa ortamının oluşmasıyla neticelenir (Lewis 1984:296).

Romanın omurgası, örtülü de olsa, bu siyasi gelişmelerin sebep olduğu olaylar üzerine inşa edilir. Zaven Biberyan, kanun hakkında teferruata girmese de eser boyunca kanunun tesir ve neticelerini izaha koyulur. İkinci Dünya Savaşı'nı ortaya çıkaran olumsuz koşulları istismar ederek zenginleşen vurguncuları vergilendirmek amacıyla yürürlüğe konduğu şeklinde kamuoyuna sunulan 11 Kasım 1942 tarihli "Varlık Vergisi"ne farklı bir zaviyeden, sosyal travma bağlamında bakar. Asıl hedef gayrimüslim iş çevreleri olsa da genelde huzursuzluk ve kuşkuya yol açan yaptırımın (Zürcher 2013:305) nedenlerinden olan yurt içinde ve dışında yaşanan gelişmelerin sebep ve sonuçlarına hiç değinmez; sadece hadisenin insani boyutlarıyla ilgilenir. Burada suçlu veya fail yoktur, düşman da yoktur. Burada sıkışmışlık, arada kalmışlık, çaresizlik vardır.

Dört ana bölümden oluşan roman, Baret Tarhanyan'ın Nafia'dan dönüşüyle başlar. Üç buçuk yıl boyunca Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yol yapımından taş kırımına muhtelif görevlerde yer alan evin oğlu, tanınmayacak bir halde evine döner. Üç buçuk yıl boyunca kurduğu hayallerle evinde karşılaştıkları çok farklıdır. Bu ikilem karşısında Baret Tarhanyan, artık her şeye yabancısıdır. Nafia dönüşü kahverengi elbiselerini çıkarıp kendi olmak isteyen Baret, ekonomik sıkıntıların çürüttüğü aile ilişkileri ve bu ilişkilerle gayet uyumlu kurgulanan mekândaki köhnelik yüzünden bunu yaşayamaz. Uzak kaldığı süre içinde İstanbul'un genel görünüşünde pek değişiklik olmasa da mekânın ve eşyanın Baret ve ailesiyle ilgili olan detaylarında eskimişlik ve çürümüşlük vardır. Mevcut durum, Baret'in Nafia boyunca kurduğu hayalleri gerçekleştirmesini imkânsız kılar. O, eski de olsa çocukluğunun geçtiği

Büyükada'daki evin hatıraları içinde kendinden ve her şeyden kaçmak ister. Nafia'daki disiplinin tam tersi bir yaşayışla kendi olacağını düşünür. Çünkü her şey Nafia'ya gidince başlar Baret'e göre. Romanın diğer bölümleri bu düşünceye bağlı olarak geliştirilir.

Babası Mösyö Diran Aşkale'ye gitmemek için tüm mal varlığından gözden çıkarır. Savaş öncesi kendisine akıl danışılan, öğütleri önemsenen, bir söylediği iki edilmeyen Mösyö Diran, türlü usulsüzlüklerle zenginleşen kayınbiraderi Suren başta olmak üzere birçok kişinin alaylı bakışı, laf dokundurmaları gibi olumsuzluklarla karşılaşır. Sürgüne gitmemek için feda ettiği varlığı ona çok daha ağır bir sürgün yaşatır. Başta Mösyö Diran olmak üzere bütün aile varlıktan yokluğa, itibardan itibarsızlığa, lüks ve şatafattan köhne ve eskimişliğe sürgün olur. Bunlar içinde belki de en acı olanı varlık ve itibar içinde yaşattığı eşi Arus ve kızı Hilda'nın gözünde yaşadığı sürgündür. Oğlu Baret'e göre ailenin yaşadığı, sadece sürgün değil; sürgüne bağlı olarak ortaya çıkan sınıf farklılığı hatta sınıf(sız)lıktır.

Hilda'nın çalışmaya başlaması gibi pek çok gelişmenin saklandığı babaya karşı danışıklı taarruz bir yana tanımakta zorluk çektikleri, Baret'te bitmez bir misafirlik hissiyatına neden olur. Bu minvalde özellikle anneyi ev sahibi, kendini ise vakti sınırlı bir misafir olarak görür. Gidebileceği bir yerden de yoksundur. İstese de istemese de Tarhanyanların ortak kaderini paylaşmak zorundadır. Onlar için “daimî bir ev” ihtimal dışıdır. Kiraya çıktıkları ev tekinsiz olduğu kadar yutucudur (Bachelard 1996:123). Eskiye ait güzel olan ne varsa hepsini yok eder.

Aile için felaketin savaşla geldiği annenin histeriye varan ruhsal yükselmelerinde tespit edilir. Vergiyi ödeyenlerin birçoğu kısa yoldan zenginleşmeyi başarırken onlar iyice dibi görür. Bu noktada Hayganuş-Suren çifti, durmadan sunulan muvaffakiyet örneğidir. Baret ve babası Arus'un kabullenmekte zorlanmadığı bu başarı hikâyelerinden rahatsızlık duymaya başlarlar. Adeta aynı çatinin altında yeni sınıflar oluşmaya başlar. Arus'a göre kardeşi Süren'in Perşembe Pazarı'ndaki dükkânın ve hızlı tırmanışın sırrının ehemmiyeti yoktur. Arkadaşının ona emanet ettiği çivi kutularını keyfi şekilde satarak kâr eden Süren'in haksız kazancı Arus için mühim değildir. Üst katta koruduğu malları taşınınca satmak durumunda kaldığını söyleyen Suren uyanık değil, kıdemli bir tüccardır. Bu misali iş yapma becerisi olarak değerlendiren Arus, savaş döneminde “Milli Koruma”yı düşünmediğinden ona içten içe hayranlık duyar.

Hiçbir şeyin yolunda gitmediği ve umut kapılarının ardına kadar kapalı olduğu aile için ilk kriz, toplumsal anlamda itibar kaybına uğrama ve Ermeni sosyetesinin gözünden düşmekle yaşanır. Sosyal statülerinin sarsılması, evvelki saygıyı görememek, hayranlık uyandıran ihtişamı yitirmek; moralsizlik kadar ahlaki değerlerin zayıflamasına da neden olur. Kızlarının annenin yüzüne çarpmasıyla öğrenilen Diran'ın yasak ilişkisi bile vaktiyle göz yumulacak bir şey iken yokluk zamanında ailedeki dengeleri alt üst eder. “*O zaman çocuklarım yetişkin değildi*” (Biberyan 2019:46) söz grubu ise bollukta kalmış olmanın ironisidir. Varlıklarını yitirmek yerine eşinin Aşkale'ye gitmesini yeğleyen Arus, için para ve itibar önemlidir.

Kesintili Bir Var Olma Durumu: Eve Dönüşün İmkânsızlığı

20-22 Aralık 2019

Ankara

197

E. Said'e göre sürgün hakkında düşünmek, tuhaf bir biçimde davetkâr hatta kışkırtıcı bir şeydir fakat sürgünü yaşamak korkunçtur. Sürgün, bir insan ile doğup büyüdüğü yer arasında benlik ile benliğin gerçek yuvası arasında zorla açılmış olan onulmaz gediktir (2016:28). Sürgün, asli bir evinin olduğunu ve bir şekilde oraya varacağını varsaysa da yolculuğu, tahayyülünün doğru olmadığını ve daimî bir unsur olarak evin, “daima geçici” olduğunu gösterir (Said 1990:365). Romanın ana karakteri olan Baret'in sürgünlüğü “şahsa mahsus askerliğe” çağrılmasıyla başlasa da babanın sağladığı imkânlar sayesinde kâbusa dönüşmez. Benzer bir sürgünü amcası Dırtad da yaşar. Aldatıldığı karısıyla kızını Paris'te bırakarak aile yadigârı olan Büyükkada'daki ahşap konağa yerleşmek durumunda kalan amcası Dırtad, buruk, bir o kadar da içsel sürgün yaşayan kimsesiz biridir. Kimsenin iletişim kurmadığı, herhangi bir görüşmenin söz konusu olmadığı ihtiyar, vaktiyle boş kalmayan bir mekânda unutulur. Kardeşi kadar günbegün yalnızlaşan Diran ise Arus'un söylenmelerine maruz kalmama düşüncesiyle onunla görüşmeye son verir. İki kardeşin yazgısının pek benzeştiği, her ikisinin de toplumdan yalıtılmış bir yaşam sürdüğü, Baret'in amcaya yaptığı sık ziyaretlerle anlaşılır. Baret, sık sık geldiği bu evde kendisinin de anlayamadığı tuhaf hisler içindedir. Babasını kaybettikten sonra kendine tuhaf gelen şeyi çözmekte zorlanmaz. Babasının doğduğu o ev, bir türlü açığa vuramadığı baba özlemidir aslında ve ona kaybettiği babasının gücünü verir.

Fiziksel olarak birbirine uzak olan bu üç erkeğin dayanışmasına da rastlanmaz, buna müsaade de edilmez. Sürgünlüğü aşmayı en çok zorlayan yine Baret olur. Bulduğu her fırsatta vapura koşarak kendini Adada bulur. Burası yaşadığı içsel sürgünden tek kaçış yeridir. Anlatıcı, Baret'in amcası Dırtad'la sohbetlerinde devreye girer: Amca yeğenin konuşmaları, maddi anlamda imkân (para) ve imkânsızlığın (parasızlık) sebepleri üzerine düşünmeye davet eder okuyucuyu. Amcası Dırtad, okumuş-bilgili bir insandır ama parasızdır. Dayısı Suren, tembel, cahil bir insandır ama zengindir. Bu tezdâd yine Dırtad çözer. “*Bizim toplum filozofları sevmez, karıncaları sever*” (s.112) der. Oysa insan yaşamak için vardır. Çalışmak ve biriktirmek sadece bir tercihtir insan için. Çalışmak başkası için, yaşamak kendisi içindir insanın. Çalışarak biriktirilenler elinden alınabilir insanın ama yaşanarak biriktirilenler asla:

“Bana serseri diyorlar sizinkiler, değil mi? Öyledir, geleceği düşünmeyene serseri derler. Bana geleceğin ne olduğunu söyleyebilir misin? Yarındır, gelecek aydır, gelecek yıldır... Geleceği düşünen adamsan, ne yaparsın? Yarın için çalışırsın, yani bugünü yaşamaktan vazgeçersin. Bugünü yarına feda edersin. Yarın bugün olur, yarını da öteki gün için feda edersin. Böyle uzar gider bu zincir. Öbür günler gelip geçer, sen hâlâ hayali bir yarın için bugünlerini feda edersin. Hâlâ beklersin. Yeni yeni gelecek günleri. Tüm öbür günler art arda bugün olur. Sen yine hayatı yaşayamazsın, çünkü geleceğini düşünen bilge bir insansındır. Serseri olmak istemezsin. Ulan hayatta bundan daha aptal bir şey var mı?” (s.122).

Zaven Biberyan, bu karşılaştırma ile kapitalizmin bir değer olarak sunduğu parayı, hayatın gayesi yapanları eleştirisi söz konusudur. Çalışmak, yaşamak için olmalıdır. Aksi

takdirde karıncaların günbatımı kaçınılmazdır. Baret, amcasının bu yaklaşımından etkilenir. O da artık varlığın sınıflandırdığı dünyadan kaçmak ister. Varlığın sınıflandırdığı toplumu değil; yaşamın özgürleştirdiği insanı sever. Bu karşılaştırmayı tembel, cahil ve göğüsüz dayısı ile, okuyan, düşünen, tartışabilen amcasından hareketle yapar.

Anlatıcı, Dırtad ve Suren'den hareketle Türkiye'de yaşanan ulus-inşa sürecine eleştiriler de getirir. Dırtad, hayata karşı başarısız oluşunu, Türkiye'den kaçışını bu süreçle ilişkilendirir: *“Türkiye Türklerindir dediler. Bana da sen Türk değilsin dediler. Ne işim vardı burada”* (s.57). Bu kurmaca ister istemez anlatıcının ferdi tecrübesini düşündürür. Zaven Biberyan da yazdıklarından dolayı işsiz kalır, soruşturmalar geçirir, hapse atılır. Tahliye olunca daha rahat edeceğini düşünerek Lübnan'a gider. Aradığını orada da bulamaz ve geri döner. Burada esas dikkat çeken Suren'in söyledikleridir. Şikâyet ettiklerinden beslenen, düzenin zenginleştirdiği Suren de merkezi otoriteden rahatsızdır. Baret'e hitaben;

“Senin memleketin değil oğlum. Sana, sen bu memleketin insanı değilsin diyorlar. Kendi memleketin olsa oku, eğitim al, bilgin ol, memur, profesör ol. Çöpçü yapmıyorlar adamı, çöpçü! Paran yoksa hiçbir şeyin yoktur. Bak, baban bu yaşta...” ... “Kazan kazan, alsınlar elinden!” diye mırıldandı” (s.86).

Arus'un sık sık Kıbrıs meselesinde kabağın Ermenilerin başına patlayacağını söylemesi adeta şuur altına yerleşmiş bir fikri sabittir. Bu düşüncelerin eserde yer almasını yadırgamamak gerekir. Çünkü ötekilik merkezi olana göre belirlenir. Ancak söz konusu dönemde yaşanan zorluklar geneldir ve herkes için geçerlidir. Nitekim aynı yıllarda halkın ağır vergi yüküyle karşı karşıya bırakıldığı, götürülen hizmet bedellerinin halktan tahsil yoluna götürüldüğü parası olmayanların mesela yol yapım çalışmalarına bizzat katıldığı yakın tarihin kaydettiği hususlardır.

Romanda kurmaca kahramanların merkezi olanla ilişkilerini bu şekilde belirlemesi vaka zamanı açısından pek yadırganmamalıdır. Kurmacanın bu şekilde geliştirilmesi, ilişkilerdeki olumsuzlukların sadece sosyal hayatta değil; insan psikolojisinde de travmalar meydana getirdiğine dikkat çekilir. Arus'un takıntıları gibi Baret'in tekrar Nafia'ya gönderileceği korkusu bu çerçevede değerlendirilebilir. Böylece Tarhanyanların sürgününe artık baş edilemeyen korku da eklenir. Nevrotik bir hal alan ruhsal sarsıntısı, ayrıldığı yerin her an devreye gireceği zannıyla tetiklenir (Sztompka 2000:452). Zaven Biberyan'ın bilge karakteri Dırtad, Baret'in tereddütlerini anlayan tek kişidir. *“Ne olduğunu biliyorum çocuk. Ben de Harbi Umumi'de amele taburundaydım”* (s.57) ifadesi onunla ve hissettikleriyle empati kurduğunu gösterir. Ancak Baret, çok sevdiği bu kimsenin tanıklığını dinlemek istemez. Aktüel zamanda yaşadığı bunalım, huzur bulmasına fırsat tanımaz. Bu sığınağın fikri bazda onun için tedrisat olduğunu çok sonradan Dırtad'ın sözleri kulaklarında uğuldadığında, kendisi gibi şaraba teslim olduğunda, sanrılar âleminde uykusuz kaldığında anlar. Büyükada'da gerçekleşen sohbetleri sıkışmışlığın, güdümlülüğün, özgürleşememenin sebep ve müsebbipleri üzerinedir. Sürgüne mecbur bırakan düzendir. Tüm yutuculuğuyla bireyi ele geçiren sermayedir. Baret bu bilginin

yanında hiç aklına getirmedeği meselelerin muhakemesini yapar. Sürgün olmanın sonsuz bir seyir izlediğini, bunun bağımlı olmakla alakalı olduğunu keşfeder. Kaçmak ve kaçışın geçtiği her söz onu uyandırır.

Hakikati Tasvirsiz Tanıklıklara Sıkışmak

Burjuvazinin keskin hatlarla çizdiği gereklilikler her zamandan çok Baret'in gözüne batmaya başlar. İyi tahsil görmüş olması bir yerlere ulaşması için yeterli değildir. Çünkü hak ve liyakatin bazı çevrelerce içi boşaltılır. Birilerinin devreye girmemesiyle hiç olduğunun farkına varır. Daha dönüşüyle iş bulmanın en kısa yolu dayısı Suren gösterilir. Okudukları ve alımladıklarına olan güveni sebebiyle birilerine muhtaç kalmayı, en çok bilgi birikimine konduramaz. Söz sahibi olmanın, sıyrılmanın ölçütü başkadır: Vurgunculuk.

Zaven Biberyan'ın Baret'ten sonra sözünü emanet ettiği ikinci kişi Azniv Hanım'dır. Paris'te ekonomi ve politika okumuş bir babanın, saygın bir politikacının kızı olan Azniv Hanım, dünden hareketle içinde yaşanan durumu şöyle açıklar:

“Bir zamanlar, bir kiliseden yola çıkar, milletin omuzlarına basarak yükselir, saray adamı olur, zengin olurlardı. Şimdi yine bir kiliseden yola çıkıp, toplumun omuzlarına basarak parti adamı olup, para diziıyorlar” (s.481).

Dırtad'ın yıllarca çalıştığı ve onu yönlendirdiği özel sigorta şirketi de bunlardan biridir. Haklarını alamayacaklarını bilen işçiler iş yavaşlatmakla pasif direnişlidir. Baret'in üstlerinin itimadını kazanma düşüncesiyle hızlı davranması, çevredekiler tarafından garipsenir. Öyle ki sık sık kıdemli olanların ihtarlarıyla karşılaşır. Burada işi vaktinde bitirmenin sıkıntılı olduğunu, elindekiyle saatlerce oyalanması gerektiğini öğrenir. İşçi zihnietine oldukça uzak olması sebebiyle seri olmanın takdir göreceği ve kısa sürede yükseleceği kanaatine kapılır. Şirketin yazışma akışını takip ettiği görevinde bu düşüncesinden ötürü Mösyö Baltacı tarafından sömürülür. Doğulu olmasına karşın Avrupalılarla iş yaptığı için batıllık taslayan şefiyle geçinmek, zamanla kâbusa döner. Bilhassa ileri Fransızcası bir noktada yeni işçinin başını ağrıtır. Şefinin pek çok hatasını fark etse de bunlara göz yumar. Ancak hal boyut kazanır ve psikolojik bir harbe evrilir. Suskun kalsa da kibar adamın ciddiyetsizliğinden emindir. Böylece sinmemeye karar verir. Zaven Biberyan'ın emekçiler için kullandığı metafor manidardır. Sistemin neredeyse kölesine dönüşen sınıfı karınca olarak görür. Nitekim karşı(t) direnişte olan yegâne karakteri Dırtad'a özgürlükle güdümlülüğü anlatırır:

“Karıncaları hep mükemmel örnek diye gösteriyorlar. İnsanı karıncaya dönüştürmek istiyorlar. Başarıyorlar da. Tüm sevimsiz ve çirkin şeyleri insanların tapacağı şeylere dönüştürmekte gerçekten çok ustayız. Ben karıncadan nefret ediyorum. Hayatım boyunca ne karınca olmak istedim ne de olabildim. Çalış, çabala, taşı, depola, kışın ye, sonra yeniden çalış, çabala, depola. Koca bir hayat.

Sonra da öl.... Piramitler yap, şehirler yap, binalar, fabrikalar, makineler, sanayi, uygarlık. Bütün bunlara hizmet et. Koca bir hayat. Sonra da öl... Kim için? Ne için? Kim yararlanıyor? Kim keyfini sürüyor? Dört kişi. Yani hiç kimse. İş, iş için. Uygarlık, uygarlık için. Hepimiz bu oyunun içindeyiz. Oyunun kurallarını da koymuşuz'' (s.114).

Rousseau'ya göre itaat, varlığını buyruk ve emirden alan bir kabulleniş tarzıdır. Buyruk, kaçınılmaz olarak itaat ister ve bu istek zorlayıcı olduğundan dayatıcılığını güçten ve gücü kullananndan alır. Rousseau, *Toplum Sözleşmesi* isimli eserinde kuvvetli olanın kuvvetini hak, itaati ise görev şeklinde açıklar (2016:6). Zaven Biberyan'a göre güç sahibi burjuvazi ve onunla gelenlerdir. Bu çemberin bir parçası olmayanın yaşama şansının olmadığını alttaki kesitle özetler:

“Parayı üst üste dizeceksin ki çalışkan adam deyip hayran olacaklar. Çalışkan halktır, yaratıcı millettir deyip hayran olacaklar. Toprağı kazıp saraylar, tapınaklar, mezarlıklar ortaya çıkaracaklar, hayran kalacaklar. Piramitleri seyredip hayranlık duyacaklar. Uygarlığı piramitle ölçerler, Keops ya da Empire State, fark etmez” (s.114).

Toplumun ekonomik yapısını meydana getiren insan gayreti olsa da üretim ondan bağımsız gerçekleşir. Bireysel iradede uzak bu döngüye katılım, zorunlu çoklukla da gönülsüzdür. Üretim sürecinde yer alan birey tüm uğraşlarına karşın bir şekilde bunun dışındadır. Üst yapının inşasında paydaş olan emek gücü, kişisel ölçekte denetimsizdir. Örgütlülük esasına dayanan iş bölümü, örgüte rağmen eşitsizdir. Üretim araçlarına sahip olanlarla olmayanlar başlı başına bir krizdir. Mülkiyetle gelen bu ikilem, sınıfı böler. Bu bağlamda Marx'ın da belirttiği gibi iki sınıf söz konusudur; *“Zamanın şuurunu elinde tutan burjuvalarla sosyal siyaset tedbirlerinin yokluğundan sefil durumda olan işçiler”* (2011:687).

Baret'in birlikte çalıştığı arkadaşları tarafından hak aramaya çağrılışı karşısında kayıtsız kalışı, sınıfsız(lık)la da açıklanabilir. Artık o mensubiyet ve düşünce açısından nereye ait olduğu konusunda tam bir çıkmazdadır. *“Umurumda değil”* (s.265) onun kimlik(siz)lik durumuna karşı üretebildiği tek mazerettir. Oysa geçim ve onunla gelen dertler diğerlerinin umurundadır. Mustafa'nın etnik kimlik ve azınlıklara karşı ortak yargı bir yana, sömürünün genel karakterini ortaya koyması, Baret'teki bu çıkmazı daha ön plana çıkarır:

“Sen Ermeni'sin ama seni de sömürüyor. Bizimkiler bunu anlamaz. Gâvur derler. Sanırlar ki gâvur gâvuru sömürmez ya da gâvur olmasa kendilerini sömürmeyeceğini sanırlar, gâvur olduğu için sömürüyor sanırlar. Ben fark olmadığını biliyorum” (s.265).

Dirtad amcasının proleter savunması haricinde emek-sermaye, hak ve eşitlik olgularının sorgulandığı tek bölüm budur. Karşıt bir direniş başlatmak için nabız yoklansa da netice itibarıyla düşünceler tasarı düzleminde kalır. Anlaşılacağı üzere toplumsal bir kitle olmanın kurtarıcılığına inanılır. Kitlenin bir üyesi haline geliş, başka bir ifadeyle toplumsal yoğunlaşma

önerilir. Böylelikle muhtemel her karşıt teşebbüs genelde bireyi, özelde işçiyi değil; artık örgütü hedef alır. Heterojen bir yapıya sahip kitlenin en belirgin özelliği de eşitlikten yana oluşu ve bunun oluşması için ortaya koyduğu dirençtir.

Karıncaların Günbatımı, sınıflar arası bir savaşı sadece mülkiyet bağlamında sürdürmek ister. Baret, döndüğü zamandan çok farklı düşüncelere sahiptir. Onun da bir çatışması vardır ancak bu elbette tragedyalarda anlatıldığı gibi tanrılara veya krallara karşı değildir. Bu suskun tepki, sermayeyi elinde tutanlarla ondan büsbütün mahrum kalanların arasında gidip gelmeyedir. Onu ve ailesini mecbur bırakan dayatmaya saldırı isteğinedir. Trajik eylemin öznesi olan karakter, işçi-sermaye ilişkisine, değer ya da artı-değere saldırma noktasına varır. Ancak gerçek anlamda harekete geçmediği gibi herhangi bir kolektife de dâhil olmaz. Yine de içten içe, tamamen zihni, yıkmak istediği bir olgu vardır: Özel mülkiyet ve onun neden olduğu sonları.

Yılbaşısıdır ve o ilk kez durumu olanlara karşı tiksinti duyar. Tünel'deki ahali, civardaki Noel Babalar ona yabancı gelir. Üstleri başları perişan halde ellerinde sefertasklarıyla evlerine dönen işçi çocuklar yerine vaktiyle mensubu olduğu/oldukları insanları görür. İstanbul savaşı ilk yılbaşını yaşar fakat onun güne dair bir duygusu yoktur. Karıncalar gibi korunmasız ve bağımlı olanları hatırlar. Dırtad, dediklerinde haklıdır. Bitmeyen bir telaş ortasında, kalabalıklar arasında sürgündür. Üstelik paylaşacağı pek bir şeyleri de kalmamıştır. İhtimal herhangi bir sınıfın insanı değildir; başlarına gelen de olsa olsa sınıf(sız)lıktır:

“Kendisine hep en tatlı heyecanları armağan etmiş olan yılbaşısına karşı soğuk bir ilgisizlik duydu içinde. Tüm bu kalabalıklara, bu dükkânlara, ışıklara, paketlere, parıltılı ağaçlara, görsel eğlencelere, bu hayhuya karşı, bu şık bayanlara ve baylara karşı, yüreğinin derinliklerinde bir kin duydu. Bütün insanları çocuklaşmış, çılgınlaşmış gördü. Onların acelesini, bir şeyler yapma, bir şeyler becerme, bir yerlere yetişme telaşını, dükkâna girip çıkmalarını, tebrikleşmelerini, yapmacık gülüşlerini küçümsemeyle, neredeyse kızgınlıkla izledi” (s.289).

Babasını kaybettiklerinde de annesi Arus'un tek derdi Ermeni aristokrasisinin cenaze hakkında ne diyeceğidir. Suren'in tören masraflarını üstlenmesi onun gözünde itibarlarının kurtarılmasıdır. Ölünün ardından tek konuşulan tabutun harika olduğu ve ayinde giydiklerinin ihtişamıdır. Yani Mösyö Diran'ın sürgünle kaybolan itibarı, hırsızlıkla kazanılmış parayla adeta cenaze töreninde iade edilir. Bu ne müthiş bir tezattır. Baret, burjuva olmanın esaslarını en çok sınıf(sız)lığı hissettiğinde çözer. Amcası haklıdır, hayatı bonodan/paradan ibaret sananlar az değildir:

“Forsalar kürekleri çeker, gemi yol alır. Forsalar gökyüzünü görmez ama kaptan denizin karşısında keyif çatar. Eğer gemi batarsa kaptan canını kurtarır, forsalar da farelerle birlikte boğulur” (s.123).

Bir anlamda sınıfsız kalacağını aklına getir(e)meyen Baret, uzun zamandır sosyal bir çevreden de yoksundur. Haybeden'in önerisi üzerine yerleştiği Rum kızı Lula'nın evinde, vaktiyle mensup olduğu sınıfa çok uzak insanların arasındadır. Annesinin asla görüşmediği kıt kanaat geçinen kimselerle, eski sınıflarına göre kimseciklerlerdir. Alaya aldıklarının, onlarla selam sabahları olmayanların yanındadır. "Gökyüzü Yolu"ndan hayallerinde dahi geçemeyeceklerle sığınır. Zamanında döndüğü her olumsuz şeyin ta kendisidir. Dırtad'ın sözlerine yer yer delilik diye bakan Baret, ikna olmuş görünür. Bu bağlamda iki sürgünün düşünceleri birbiriyle buluşur ve amca-yeğen fikri bir ortaklık tesis eder. Genç sürgün tüm toluğuna karşın inanır ve Dırtad artık ona göre bir bilgedir:

"Duygu mu? Hangi duygu var ulan sizin dünyanızda? Hangi ahlak var? Sen tüccarsın. Araban var, sen araban için neleri feda etmezsin! Karın bir duygu için kürkünü feda eder mi? Bir mücevher için feda etmeyeceği şey var mı?" (s.126)

Zaven Biberyan'ın analitik anlamda neredeyse hiç açmadığı siyasal hadiselerle rağmen kurmacasının dayanağı olan politik gelişmelere, romanı beslemeleri sebebiyle ana hatlarıyla da olsa değinmek gerekir. Türk siyasal tarihine bakıldığında, 1950 yılına kadar siyasi hayatta egemen olan CHP, halk nezdinde "bürokratların partisi" olarak algılanır ve bu algı politikalarının bilinçsizce eleştirilmesini getirir. Birinci Dünya Savaşı'nın tanımsız zayıflığının bir benzerini yaşamamak üzere ülkeyi yaklaşan savaşa sokmayan siyasal dehaların akılcı politikası unutturulmak istenir ve tarafgir isnatlar alelade sürdürülür (Zenginoğlu 2018:76-77). Malum olduğu üzere öncekinin aksine devlet müdahaleciliğinin en aza ineceği bir ekonomik yapı vaat eden DP, 7 Ocak 1946'da CHP'den ayrılan ve "Dörtlü Takrir"e imza atan milletvekillerince kurulur. Liberal politikaların uygulanacağı ve serbest piyasaya geçişin deneneceği dönem böylelikle başlatılmış olur. Parti programında özel mülkiyet ve özel kuruluşların desteklenmesi ilkesi öncelikli yer tutar. Devletçilik anlayışı ise ülkenin zaruri ihtiyaçlarının karşılanması ve toplumun bir an evvel refaha kavuşturulması ile sınırlı tutulur (Ahmad 2015:30). 1950 seçimlerini kesin bir farkla kazanan ve muhalefet yıllarında "devri sabık yaratmayacağız" sloganıyla bir demokrasi savunucusu olan DP'nin iktidara gelmesiyle beliren sosyo-kültürel değişime odaklanan yazarın yeninin getirdiği yabancılaşmaya, sürgünleri üzerinden eğilmeyi tercih ettiği anlaşılır. "Varlık Vergisi" uygulamasının yürürlüğe konmasının az sonrasında başlattığı kurmacasını zamanla meydana gelen köyden kente göç, gecekondulaşma ve taze zenginlikle açar. Kültürün günden güne dönüşmesini Anadolu-İstanbul, taşra- şehir, alt-üst düzleminde ele alır. "Siyasetten miyasetten annamayan" Keçeli özelinde yeni insanın tipi çizilir. Türkçesi kadar Ermenicesi de anlaşılmayan bu insanın Demokrat Parti'den gelen müfettişlere söyledikleri düzenin şifreleriyle doludur:

"Basit bir vatandaşım, işimi bilir, vergimi verir, sadagatle memleketime hizmet eder, hükümete karşı vazifemi bilirim. Allah zeval vermesin." İktidara gelen partinin hiçbir öneminin olmadığını, meseleye apolitik yaklaştığını "Hükümet sayesinde ekmeğe yiyoruz. Ben minnettarlığı bilirim. Devletin sadık bir tabasıyım. İktidar dövdettir, hankı iktidar olursa olsun" (s.330).

Baret'e çürük tahtaya basmayacağını, kaçın kurası olduğunu anlatmaya koyulan Keçeli'nin nutuk çeker hali tüm gülünçlüğüyle verilir. Onun kadar bu zümreye tabi herkes için mantık ortaktır. Okul okumaması sıyrılmasına mâni değildir. O, bugüne bugün "*fabrigatör*"dür. Biberyan'ın ise bunu yarattığı tipe itiraf ettirmesi önemlidir. Cehaletinin farkında olan patron için çarkın dönmesi dışında hiçbir şeyin ehemmiyeti yoktur. Kasaya para girdiği sürece her şey olağandır. Onun deyimiyle; "*giden gider, gelen gelir. Lokma kimin ağzında, onunnan dost olursun*" (s.330).

Baret, para sayesinde dahileşmiş (?) Keçeli'yi izler. Kendini ondan epey aşağı hisseder. Varlığı sebebiyle o, kendisinden çok daha üstün ve güçlüdür. İnsan yerine konan, toplumda yeri olan odur. Partinin müfettişleri bile; "*memleketi kurtarmak için, demokrasi için, 'öteki'ni alaşağı etmek için*" (s.334) ona danışırlar. Tarhanyanların dönemi kapanmıştır. Bu düşünceler nefretinin katlanmasına neden olur. Karşısında dikilenin çocukluğunu, gençliğinin nasıl geçtiğini sorgular. Birini sevmiş olma ihtimaline, hayatı boyunca bir kadını öpüp öpmediğine takılır. Fakat varlıklı olan odur, güç ondadır, yeni partiye alınmak istenen, katkı sunacağına inanılan odur.

Bundan böyle bir şeyleri sorun etmemeye, mesaiye odaklanmaya ve üstünün isteklerini en kısa sürede yerine getirmeye kararlı görünen Baret, derdinin para, daha fazla para kazanmak olduğunu fark eder. Sürgünken karıncalaşır, çünkü tutunmanın karıncalaşmadan gelmeyeceğini düşünmeye başlar. Hafızasında geri getirdikleri hep geçmişe aittir. Anasından duyduğu azarlar, yediği dayaklar hatta tehditler anılarında canlanır. Hatırladıkları diğeri yardımıyla ve ona dairdir (Halbwachs, 2018:33). Travmatik çocukluk dönemi sonraki süreçlerde de nüfuzunu gösterir.

Erkekliğini keşfettiği Lula, öte hayatların en somut örneğidir. Zaven Biberyan, Rum kızın özelinde sosyal statüden günlük yaşayışa, her anlamda bir öteki çizer. Bu ötekiliğin, ana karakterin muhtaç kaldığı çevreleri öne çıkarmak üzere özenle seçildiği savunulabilir. Çünkü ötekilik, "*Zaman ve mekâna göre farklı özellikler gösteren sosyolojik bir olgudur*" (Şengül, 2007 98). Perişan bir odaya yerleşen Baret, zamanla yalnızlığını dağıtabilecek tek varlıkla birlikte olur. Maddi olduğu kadar manevi yuvarlanışlarını kısmen de olsa unutma amacıyla kendisine bir eğlence ararken başlayan münasebetleri, karakterin bunalımlı anlarıyla paralel bir seyir izler. Çamaşırları kadar pek çok yerinin kirli olduğunu düşündüğü ve cahilliği sebebiyle çoklukla alaya aldığı bu kız, böyle yaşamların da var olduğunun en yakın kanıtıdır. Üzmekten ilginç derecede keyif aldığı ve yanında kendini güçlü hissettiği bu varlığa sahip olmaktan içten içe bir haz duyar. Ancak karşı cinse duyduğu öfke gibi tereddüt de baskın gelir. Kalıtımsal bir özellik olarak zuhur eden histeri, annenin hatırlanmasıyla tahammül edilemez bir hal alır. Arus'un itibar ve zenginlik güzellemesi, bilinçaltını zorlayan tek durumdur ve baba olacağını öğrenmeye hazır değildir. Sık sık kendine yakıştırmadığı gözlenen bir kadından evlat sahibi olmak fikrine uzun süre alışamasa da baba olmak, Baret'e tuhaf biçimde anlamlı da gelir. Ancak cinsel manada da bir öteki olan anne ve neden oldukları, mevcut birlikteliği tehlikeli

algılamasıyla sonuçlanır. Arus gibi Lula'nın da gerçek niyetini kestiremeyen karakter, bu kez hissi bir yok oluşa sürüklenir.

Bir öteki olarak anneyi devamında sevgiliyi anlamanın ve barışma ufkunun karanlık olduğu bölümlerde istenmeyi defetme, birtakım yardımcılarla mümkün olur. Alkolle başlayan kendini kaybetmelerle ötekiliklerden kurtuluş, yerini esrarın yarattığı halüsinasyonlara bırakır. Yadırgadığı sınıf kadar sınıf(sız)lığa teslim olan Baret'in hesaplaşacağı ya da bunu yapmak istediği kimseler yoktur. İstanbul'un en parlak dönemlerini yaşamış soylu bir ailenin ferdi olmanın, hiçliğe gömülmeyi engellemediğini iyice kabullenir. Baret tuhaf şekilde, romanda kişileşen şehirle eşzamanlı yasa bürünür. Gençliğinin en verimli döneminin yittiğini ve ne yaparsa yapsın onu geri getiremeyeceğini anladığı gün bu, “pentos” a (yas) bürünür. Eyleyebilir bir nesneye sahip olmayışı bir yana, eyleyebilir bir özne olmanın da gerisindedir. Para özlemi duyması, yas halidir. Pera'nın yaşamına karışmamak, ait olduğu sınıfa dönememek ve mevcudu aşmamak onu yasa boğar. Tek isteği yeni bir hayat, yenilenme ve yeniden doğuştur. Ancak ayağındaki zincirler sökülecek türden değildir. Sürgüne mecbur olduğu gibi onu temsil etmeyenlere itaatten başka yapacağı da yoktur. Acizdir ve bu hususta öte sürgünlerle, çok sevdiği babası ve amcası Dırtad ile benzeşir. Kısacası romandaki yas bireyseldir. Özellikle Baret'in Nafia öncesi ve sonrası ikileminde yaşadıklarıyla ilgilidir. Her birey, her aile kaybettiklerine bağlı olarak kendi yasını yaşar.

Babasının ölümünden sonra bu kez gönüllü sürgündür. Türkiye'nin güneydoğusundaki bir kasabaya yerleşir ve on yıl boyunca izini kaybettirir. Odysseus'un yolculuğunu hatırlatan (Gebenlioğlu 2019:60) ikinci macera, bir yardım çağrısıyla son bulur. Annesinin onu kurtarması için yakaran mektubunu almasıyla dönüşe geçer. Yolda rastladığı Zımaro'dan ailesinin, Madam Saraygil'in konağının alt katına taşındıklarını öğrenir.

İlk gelişlerinden farklı bir geliş gözlenmeyen Baret'te yabancılaşma doruktadır. Hilda'nın Aruş'a uyguladığı psikolojik baskı kadar fiziksel şiddeti karşısında da tepkisizdir. Annenin ablası tarafından çektiklerini dinlemek dışında hükümsüzdür. Sefil bir vaziyette ölüme terk edilen neredeyse erimiş bir kadının oğlu olmanın ya da olmamanın pek bir şey ifade etmediği, geçici bir konumdur. Yürek yükünden burada da kurtulma şansı yoktur.

Doğup büyüdüğü ve hayran olduğu şehrin onu yutmasına ramak kalır. Genç bir kızın hayatına son vermesinden mesuldür. Başka dünyalara eklemlenirken düşüncesizce atılan adımların malikidir. Dolaylı da olsa bir intiharın sebebidir ve nereye giderse gitsin, telafi edebileceği durumların dışındadır. Bu noktada, yasin ve yas halinin her şeyden güçlü olduğu anlaşılır. Ancak bunun gerçekleşebilmesi için affedilmeye ihtiyacı olanın kim olduğunu, affedilmeye ihtiyacı olanın, affedilir durumda olup olmadığını ve özür talebine karşılık verebilecek bir tarafın bulunup bulunmadığını sorgulamaktan vazgeçmiş görünür (Nichanian, 2018:123).

“Felaket” e edebiyat sınırları içeriğinde yaklaşma çabası, yazarın öznel deneyimiyle organik bir bağ ortaya koyar (Yavuz, 2019:5). Mevcut akademik çalışmalarda göze çarpan

“biz”i imleyen azınlıkların kayıtsız şartsız olumlandığı (Deveci, 2006:151) yorumlarının geçersizliğini, onun sevda duyduğu, sevdalandırdığı karakterler üzerinden açıklamak mümkündür. Baret’in salt gayrimüslimlere çektirilen eziyetin anlatılması amacıyla kurgulandığı tasavvuru, (Gökbunar-Çandır-Arslan-Özcan 2016:243) acı ve yok sayışın, aitsiz kadar kolektif okumasını inkâr etmek olur. Zaven Biberyan, her şeye rağmen pasif direnişi sürdürmeye kararlıdır. Kendisi olduğu savunulabilecek Dırtad’a söyledikleriyle okur, karakterlerinin bir yerlere gitmeye niyetli olmadığına ikna olur. Tarif edilen, hafızalaşan köhne binadan öte, gövdesi sağlam Anadolu ve derinlerine kök salan insanların hikâyeleridir:

“Babamın babası yaptırdı bunu” dedi, Baret. “Kendisi toprak oldu, babam toprak oldu, amcam toprak oldu. Bu toprakla, bu taşla yaptılar. Yıkılırsa yıkılsın. O da yeniden taş olsun, toprak olsun. Böyle kalsın, yıkılsın. Ama yıkılmayacak. Kalacak, dünyanın sonuna kadar kalacak. Bin sene sonra da buraya gelen, temellerini görecek, bak, burada bir ev varmış, insanlar varmış, insanlar yaşamış, diyecek. Duvarın içinde baca deliğini görecek, büyükannemin yaktığı odunun isini, parmaklarıyla silecek. Bu bir piramit değil, bir karınca yuvası” (s.446).

Sonuç

Müslüman nüfusun hemen hemen hiç tanımadığı Zaven Biberyan ve onun en önemli eseri kabul edilen *Karıncağın Günbatımı*, üççeyrek asır öncesine ait bir sosyo-ekonomik, siyasi ve kültürel problemi başarılı bir şekilde kurgular. Resmi tarihin neredeyse uykuya alındığı kurmacanın esas amacının ani yoksullaşma ve dönüşen dengeler arasında bocalayan kimliklerin panoramasını vermek olduğu görülür.

Gökyüzü Mahallesi’ndeki soyluluk timsali evlerinden Kuşdili’ne yerleşmek zorunda kalan Tarhanyanlar sosyal statülerinin adeta sembolü olan yerden ayrılmakla kendilerine yakışksız kalan çevrelerin insanları olurlar. Geçici sığınışları, vaktiyle avuçlarına bakan kimselere muhtaç kalışları ve günden güne etrafa borçlanmaları aile bağlarını iyiden iyiye koparır. Güvende hissettikleri yaşam kadar tahakküm alanlarının sınırlanmasına alışamayan Tarhanyanlar, her şeyden önce sosyal anlamda ötekiliği kabullenemez.

Romanın bilhassa ikinci yarısının bambaşka bir kurmacanın müstakil konusu olacak biçimde yazılması, ana karakterin yeni hayat arayışı şeklinde okunabilse de arzu edilene kavuşma söz konusu değildir. Bu dönemde sadece İstanbul değil; kültürü de her anlamda değişir. Keskin çizgilerle çizilmiş yeni hatlar, geleneklerden gündelik hayata kadar bambaşkadır. Yeniliklere yabancı ailenin icat edilenlere karşı şaşkınlığı bir yana, birkaç yılda dönüşen sosyo-politik dengeleri özümsemeye zorluk çektiği fark edilir. Köyden kente göçün dalga dalga büyüdüğü bu dönemde hatırladıkları tek şey, geçen zaman ve tepetaklak oluşlarıdır.

Romanda “Varlık Vergisi”nin sebep olduğu travmaların yanında akla hayale sığmayan bir moda, yepyeni bir eğlence anlayışı, beraberinde birçok tezadı da hazırlar. Toplumda, var

olanla gelenin, malumla meçhulün çatışması yaşanır. Roman karakterlerinin hemen hemen tümü yastadır. Kalamayanlara, yitenlere dair yastır bu. Nitekim pek çok inceliğin göçtüğü 1940'ların sonu, tüm yalınlığıyla verilir. Düşüşün mekânsal akabinde ruhsal boyutta başladığı eser, kalıcı bir ortama izin vermediği için yutucudur.

Soluksuz kalan kimliklerin aitsizliğini sürgün, sınıf ve yas bağlamında ele alan roman, siyasal kararların neden olduğu kırılmaları sosyolojik açıdan okumayı amaçlar. Nevrozun neredeyse toplumsal bir mahiyet kazandığı roman kişilerinin hemen hemen tamamı hasta olmakla birlikte iyileşmeye de kapalıdır. Çoğunun umutlu çıkışları, eylemlerine yansımaksızın söylem düzleminde kalır.

Roman, ülkenin yakın siyasal tarihinin durumsallaşması ve pek çok hususun sorgulanması bakımından mühimdir. Zaven Biberyan, ayna tutmaya çalıştığı on yıllık süreçte ne siyasi ne de başka bir açıdan hiçbir mesul ya da fail aramaya koyulmaz. Aktivist kimliğine karşın romanda nesnel kalmaktan yana olduğu görülür. Düşüncelerini zaman zaman Azniv Hanım, Dırtad gibi karakterlerin dikkatiyle söylemeye çalışsa da kurguyu bölme, araya girme, fikir sunma, ikaz etme ya da isnat etme durumu yoktur. Onun için anlam taşıyan bir trajedinin sosyal boyutlarıdır.

Kuşkusuz romanın bir hafızası vardır ve tazedir. Anıların silikleşmesini önlemek maksadıyla olmalı, kahramanlarının en suskun anlarında bile onları bilinç düzeyinde de olsa rüya, sanrı (hezeyan) veya hayallerle konuşturur. Suskunun tepkiselliğine rağmen pasif dirençle yükselen çığlığın son bulmayacağı anlaşılır. Kalanların gidenlere şiirler yazacağı bu kolektif maruz kaldıklarına karşın zayıf da olsa bir mücadele durumu hâkimdir. Eser, Kıbrıs meselesinin her an patlak vereceği ve “arada kalanların” bundan ne ölçüde etkileneceğiyle kapansa da hayata veda edenler dışında roman sürgünlerinin özgürlüğü yakalayıp yakalayamayacakları okurda umut unsuru yaratır.

Kaynakça

- Ahmad, Feroz (2015). *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, İstanbul: Hil Yay.
- Bachelard, Gaston (2014). *Mekânın Poetikası*, (Çev. Alp Tümertekin) İstanbul: İthaki Yay.
- Biberyan, Zaven (2019). *Karıncaların Günbatımı*, (Çev. Sirvart Malhasyan) İstanbul: Aras Yay.
- Gebenlioğlu, Artun (2019). *Gökyüzü Yolu'nda Hayat: Felaket Ufkunda Bir Zaven Biberyan Okuması*, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kültürel Çalışmalar Ana Bilim Dalı, (BYT).
- Gökbunar, Ramazan vd. (2016). “Varlık Vergisinin Türk Romanında Yansıması”, *Bilig*, S. 78, Yaz 16, ss.231-251.

- Deveci, Yıldız (2006). *Zaven Biberyan'ın “Yalnızlar” Adlı Romanıyla Barbara Frischmuth'un “Pembe ve Avrupalılar” Adlı Romanında Türk İmgesi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ermeni Dili ve Kültürü Ana Bilim Dalı, (BYT).
- Halbwachs, Maurice (2018). *Kolektif Bellek*, (Çev. Zuhale Karagöz), İstanbul: Pinhan Yay.
- Lewis, Bernard (1984). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara: TTK Yay.
- Marx, Karl (2011). *Kapital- 1*, Ankara Sol Yay.
- Nichanian, Marc (2018). *Edebiyat ve Felaket*, (Çev. Ayşegül Sönmezay), İstanbul: İletişim Yay.
- Rousseau, J.Jacques (2016). *Toplumsal Sözleşme*, (Cenap Karakaya), İstanbul: İletişim Yay.
- Said, Edward (2016). *Kış Ruhu*, (Çev. Tuncay Birkan), İstanbul: Metis Yay.
- Said, Edward (1990). *Reflections on Exile*. Russell Ferguson, Martha Gever, Trinh T. Minh-ha & Cornel West (der.), *Out There, Marginalization and Contemporary Cultures*, Cambridge, Mass: MIT Press, London.
- Sztompka, Piotr 1 Nov (2000). “Cultural Trauma: The Other Face of Social Change”, *European Journal of Social Theory* 3:449-466.
- Şengül, Abdullah (2007). “Edebiyatta Ötekilik Meselesi ve Türk Edebiyatında Öteki”, *Karadeniz Araştırmaları*, S.15, ss.97-116.
- Tezel, Yahya Sezai (1986). *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Ankara: Yurt Yay.
- Yavuz, Hilal (2019). *Deneyimin Sınırına Yaklaşmak: Ahmet Hamdi Tanpınar ve Zaven Biberyan'da Hafıza ve Hayal Gücü*, İstanbul Şehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kültürel Çalışmalar Ana Bilim Dalı, (BYT).
- Zenginoğlu, Christina (2018). *6/7 Eylül 1955 Olaylarına Götüren Etkenler ve Aktörler*, İstanbul: Libra Yay.
- Zürcher, Eric Jan (2013). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul: İletişim Yay.

EL-‘ABBÂS B. EL-AHNEF: İDEALİZE EDİLMİŞ AŞK TEMALİ GAZELLERİN ABBÂSÎ DÖNEMİNDEKİ ÖZGÜN BİR TEMSİLCİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Esat AYYILDIZ

Kafkas Üniversitesi

ÖZET

Saf ve temiz duyguların tahrikiyle, Arabistan’ın çetin çöllerinde filizlenen iffetli aşk şiirleri, İslam öncesinden itibaren klasik Arap edebiyatının dikkat çekici temalarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Emevî Dönemiyle birlikte gelişen ve standartlaştırılan bu özgün tema, Abbâsî Döneminde de etkisini devam ettirmeyi başarmış ve asrın önemli şairlerinden olan el-‘Abbâs b. el-Ahnef’in dizelerinde geniş şekilde işlenmiştir. Öte yandan kendine has yönleriyle seleflerinden ayrılan bu şair, ortaya koyduğu özgün ürünleri sayesinde, kendisinden sonraki kuşakların üzerinde de büyük bir etki meydana getirmeyi başarmıştır. Emevî Döneminin afif aşk şiirlerinden aşına olduğumuz gelenekselliğin aksine, onun kasidelerinde birkaç sevgilinin konu edinilebildiği gözlemlenmektedir. Hatta bazen maddî aşka değindiği dahi vakidir. Lakin bu türdeki gazellerinin, o dönemde aşırılığa eğiliminde olan müstehcen şiirlerden çok daha seviyeli olduğu belirtilmelidir. Arap edebiyatının meşhur halifesi Harun er-Reşîd’in yanında saray şairliği yapması, diğer bir deyişle seleflerinin düştüğü “aşk çılgınlığı” kavramına takılmaksızın işini profesyonelleştirebilmesi, el-‘Abbâs b. el-Ahnef’in gazele bakışıyla eski nazım ustalarının temayülleri arasındaki farklılığın belirginleştiği önemli noktalardandır. Manzumeleri yine de ‘Uzrî gazel geleneğinden belirgin izler taşımakta ve aşkın umutsuzluğuna değinmektedir. Şiirlerinde konu edindiği kadın unsuru, gerçekten de üslup kazanmış bir metotla ele alındığından, bu söylemlerin geçmişin klişelerinin sanatsallaştırılmış bir tekrarı mı yoksa şairin gerçek tecrübesi mi olduğunu öngörmek pek güçtür. Irak’ın Basra kentinden olan ve Bağdat’ta büyüyen bu meşhur aşk şairi, 193/808 senesinde hayatını kaybetmiştir. Fakat Hicazın seçkin şairleri olan Ömer b. Ebî Rebî‘a’dan ve özellikle Cemîl b. Ma‘mer, el-Ahvas ve el-‘Arcî’den aldığı ilhamlarla şekillendirdiği şiiri, literatüre yaptığı katkılar sayesinde, Endülüs gibi uzak diyarlarda dahi uzun yıllar terennüm edilmeye ve yeni şairlere esin kaynağı olmaya devam edecektir. Onun şiirleri için, döneminin tanınmış musikişinaslarının besteler yaptığı bilinmektedir.

Anahtar Kelimeler: el-‘Abbâs b. el-Ahnef, Abbâsî Dönemi Gazeli, Klasik Arap Şiiri, Platonik Aşk Şiirleri

GİRİŞ

el-‘Abbâs b. el-Ahnef, Abbâsî Döneminde yaşamış ve en derin duygularını ifade ettiği aşk şiirleriyle şöhret kazanmış, Iraklı bir şairdir. Benû ‘Adiyy b. Hanîfe’ye mensup olduğu kaydedilen büyük ustanın nesebi hususunda farklı rivayetler bulunmaktadır. el-İşfehânî’nin aktardığı rivayetlerden ilki, el-‘Abbâs b. el-Ahnef b. el-Esved b. Talha b. Ceddân b. Kelede, ikincisi ise, el-‘Abbâs b. el-Ahnef b. el-Esved b. Kudâme b. Himyân şeklindedir. Kabile mensubiyetine ilişkin daha detaylı bir rivayette, Benû Hefân b. el-Hâriş b. ez-Zuhl b. Du‘el b. Hanîfe’ye nispet edildiği gözlemlenmektedir (el-İşfehânî, 1429/2008, c.3, s.253). Şairin ailesinin Yemâme kökenli olduğu anlaşılmakta, ancak babasının Horasan’a göç ettiği söylenmektedir. Burada geçen süreç, ailenin tekrar Basra’ya dönmesiyle nihayetlenecektir. el-‘Abbâs b. el-Ahnef’in, 133/750 senesinde dünyaya geleceği yer de burasıdır. Veri yetersizliği dolayısıyla, şairin çocukluk ve gençlik yıllarına dair somut çıkarımlar yapmak, ne yazık ki

mümkün değildir. Öte yandan babasının, 150/767 senesinde vefat ettiği ve şairin Bağdat'ta büyüdüğü rivayet edilmektedir (Sezgin, 1975, s. 513-514). el-'Abbâs b. el-Ahnef'in şairliğe başladığı yılın tarihlendirilememesine rağmen, kariyerine delikanlılık çağlarında başladığını gösteren bazı ipuçları bulunmaktadır. Örneğin; Beşşâr b. Burd (ö. 167/783-84) ondan bahsederken, *fetâ* (delikanlı) ve *gûlâm* (oğlan) kelimelerini kullanmaktadır (Blachère, 1986, s.9-10).

Ne kadar yetenekli olursa olsun, genç bir şairin tüm dünyada şöhret kazanabilmesi, yalnızca güçlü bir hami tarafından desteklenmesi nispetinde ihtimal dâhilindedir. Dolayısıyla Abbâsî sarayına kendini sevdirebilmiş olması ve isminin Abbâsî Devlet şairlerinin arasına kaydedilmesi, el-'Abbâs b. el-Ahnef'in kariyerindeki en önemli atılımı olacaktır. Halife Harun er-Reşîd, bu bakımdan onun hayatındaki, belki de en mühim simadır. Halifenin el-'Abbâs'a yüklediği misyon, alışıldık bir saray şairinden beklenenin aksine, görünüşe göre yalnızca yarenlikle sınırlıdır. Nitekim el-'Abbâs'ın yetenekleri, methiyecilik ve hicivcilik sahalarında kullanılarak suiistimal edilmemiştir (el-İşfehânî, 1429/2008, c.3, s.253). Horasan ve Ermenistan seferlerinde hamisine yarenlik ettiği, lakin duygusal karakteri nedeniyle sıla hasretine dayanamadığından, seferin bitişini bekleyemeden Bağdat'a dönmek için müsaade aldığı anlatılmaktadır. el-'Abbâs b. el-Ahnef, Bermekî ailesinin önemli simalarıyla, bilhassa da Yahya b. Ca'fer'le yakın ilişkiler kurmayı başaracaktır. Döneminin saray kadınları tarafından da takdir gördüğü ve şiirleri nedeniyle mükâfatlar aldığı gözlemlenmektedir (Blachère, 1993, s.170-175). Gazel sanatının gelişmesine önemli katkıları olan bu büyük ustanın, altmışlı yaşlarında, ya Hacda ya da Basra'da vefat ettiği düşünülmektedir. Onun vefat tarihi olarak sunulan yıllar, 188/804-193/809 seneleri arasında değişim göstermektedir (Sezgin, 1975, s. 513-514).

el-'Abbâs b. el-Ahnef'in Gazel Şairliği

el-'Abbâs b. el-Ahnef'in şairliği incelendiğinde, onun son derece yetenekli, zarif ve tekellüfe kaçmadan şiir nazmetmeyi başaran birisi olduğu, rahatlıkla gözlemlenebilmektedir. Keza nazım hususunda benimsediği üslupların son derece güzel olduğu da belirtilmelidir. Kadim edebiyat eleştirmenleri, genellikle onun kasidelerindeki girizgâhlarını beğenmekte ve kullandığı manaları hoş bulmaktadır. Şair, ahlaki açıdan kasidelerinde belli bir seviyeyi sürekli muhafaza etmekte, lakin onun bu muhafazakârlığı, düşünsel sınırlarını genişletmesine kesinlikle mani olmamaktadır (el-İşfehânî, 1429/2008, c.3, s.253). Şairin methiyeciliğe yahut hicivcilğe meylenmemiş olması, onun gazel sahasındaki saygınlığını arttırmaktadır. Bu durumun, el-'Abbâs tarafından da fark edildiği aşikârdır. Nitekim bu iki şiir türünde de ürün vermemiş olduğu için, bir beytinde kendisiyle iftihar ettiği gözlemlenmektedir. Gerçi divanında, söz konusu temalarda nazmedilmiş birkaç beyte rastlamak mümkündür. Bunlar; Mu'tezilî âlimlerinden Ebû'l-Huzeyl el-'Allâf (ö. 235/849-50 [?])'ın aleyhinde nazmedilmiş bir hicviye, er-Reşîd için nazmedilmiş dört beyitlik bir methiye ve son olarak yine er-Reşîd için nazmedilen mersiye temalı üç kıtadır (el-'Abbâs b. el-Ahnef, 1398/1978, s.5). Görüldüğü üzere tüm bu edebî ürünler, onun gazel şairliğini gölgelemeyecek kadar önemsizdir. Bahsi geçen istisnaların dışında, tüm divanı gazel ürünlerinden müteşekkildir.

Edebiyat tarihçileri, el-'Abbâs'dan bahsederken, onun şiirlerinin saflığı üzerinde durmuş ve bunların tabi olduğu ekolü izah edebilmek adına, 'Uzrî gazel geleneğini anımsatma yoluna gitmişlerdir (Pellat, 1952, s.106). Bir anlam ve tarihsellik karmaşasına yol açılmaması adına, bu durumun kısaca izah edilmesinde fayda vardır. el-'Abbâs'ın şiirlerinin, Benû 'Uzra şairlerinin başlattığı gelenekten etkilendiği, reddedilemeyecek bir gerçekliktir. Ancak 'Uzrî gazel isimlendirmesinin, Emevî Dönemi sonrasındaki şiirlere tatbik edilmesi doğru olmayacaktır. Bunun yerine, el-'Abbâs'ın şiirlerinin, yalnızca *iffetli gazel* yahut *el-gazelu'l-*

‘*afîf*’ tabiriyle nitelendirilmesi daha isabetlidir. Öte yandan el-‘Abbâs’ın, seleflerinden aldığı “*iffetli aşk*” konseptini ustaca devam ettirmesi, Arap şiirindeki önemli basamaklardan birisi olarak değerlendirilmelidir. Elbette saf duygulara dayanan aşklara yoğunlaşan bu konsept, olgunluk dönemini el-‘Abbâs’ın elinde tecrübe etmiş değildir. Lakin onun ilham verici çalışmaları, ilerleyen yüzyıllarda, bilhassa Endülüs edebiyatına esin kaynağı olmaya başlayacaktır. Hatta Batı edebiyatlarında “*amour courtois*” tabiriyle isimlendirilen gelenek, el-‘Abbâs’ın bıraktığı kültürel mirasla bir şekilde ilişkilendirilmektedir (Tomiche, 1980, s.275).

el-‘Abbâs b. el-Ahnef, gazel şairliği hususunda, Ömer b. Ebî Rebî‘a (ö.93/712), Cemîl b. Ma‘mer (ö. 82/701), el-Ahvaş (ö. 105/723) ve el-‘Arcî (ö.120/738) başta olmak üzere, Emevî Döneminin önemli gazel şairlerinden etkilenmiştir. Kendi ürünlerinde, ‘Uzrî gazel geleneğinde olduğu gibi, idealize edilmiş bir kadının aşkı işlenmektedir. Ne var ki ‘Uzrî gazel şairleri, kasidelerini tek bir kadına adarken, el-‘Abbâs’ın divanında farklı sevgililerin ismi geçebilmektedir. Fevz adındaki bir kadın için nazmedilen kasideler, külliyyatının kahir ekseriyetini teşkil etmektedir (Tülücü, 1999, s.481-482). Konu edinilen kadınlar, üslup kazanmış bir biçimde sunulduğundan, bunların klişeleşmiş ifadelerin hayat verdiği kurgusal figürler mi yoksa gerçek tecrübelerden süzülen tarihî karakterler mi olduğunu tespit etmek pek güçtür. Çünkü şairin ‘Uzrî gazel geleneğini benimsemiş bir taklitçi olduğunu düşündürecek bazı kafa karıştırıcı ipuçları yok değildir. Örneğin; onun şiirlerinde, şarkı söyleyen kızlarla düzenlenen bir içki âleminin tasvirine rastlanması mümkündür. Ancak bu beyitlerin, Ebû Nuvâs divanında karşımıza çıkan maddî aşk temasındaki ürünlerden son derece farklı olduğu belirtilmelidir. Blachère, el-Abbâs b. el-Ahnef’in şairliğini basmakalıp, ilhamlarını ise tekdüze bulmaktadır. Lakin bu olumsuz eleştirisinin yanında, onun tekellüfe kaçmamasını ve tumturaklı belagat unsurlarıyla boğulmayan akışkan dilini takdir etmektedir (Blachère, 1993, s.172). Kim ne derse desin, Arap şiirinde belli temalara yaygınlık kazandırılması hususunda, el-‘Abbâs b. el-Ahnef’in öncü bir rol üstlendiği ortadadır. Örneğin; şairin cansız varlıkları birbirleriyle tartıştırmak onlara bir nevi *munâzara* yaptırması, görünüşe göre gelecek kuşaklara ilham kaynağı olmayı başaracaktır. Onun bu minvaldeki bir kasidesinde, birbirleriyle tartışan taraflar, el-‘Abbâs’ın gözü ile kalbinden başkası değildir. Şair, çektiği aşkın müsebbibi olarak gözünü suçlayınca, kalbi ile gözü arasındaki hayali tartışma patlak verir (Wagner, 1963, s.452):

إِذَا لَمَسْتُ عَيْنِي اللَّيْنِ أَضَرَّتْ بِحَسَمِي فَيَكُمُ قَالَتْ لِي: لَمْ الْقَلْبُ
فَإِنْ لَمَسْتُ قَلْبِي قَالَ عَيْنَاكَ هَاجَتْ عَلَيْكَ الَّذِي تَلْقَى وَلِي تَجْعَلَ الذَّنْبُ
وَقَالَتْ لَهُ الْعَيْنَانِ أَنْتَ عَشِقْتَهَا فَقَالَ: نَعَمْ، أَوْرَثْتُمَانِي بِهَا عَجَبًا

“*Senin (aşkın) yüzünden, vücuduma zarar verdiği gerekçesiyle gözlerimi suçladığımda, bana dediler ki: ‘(Sen git) kalb(in)i suçla!’*”

Kalbimi suçladığımdaysa, bana dedi ki: ‘Senin duçar olduğun (duyguları) galeyana getiren gözlerindir. Sense suçu bana atıyorsun!’

(Daha sonra gözüm) dedi ki: ‘Ona sen âşık oldun!’ (Kalbimse cevaben) dedi ki: ‘Evet, (ama) ona (duyduğumuz) hayranlığı bana sen vermiştin.’” (el-‘Abbâs b. el-Ahnef, 1398/1978, s.63)

Bilindiği üzere, “*o şöyle söyledi; bu şöyle söyledi.*” şeklinde gelişen *munâzara* üslubu, zamanla Endülüs başta olmak üzere, doğu edebiyatlarında beğenilen bir metot haline gelecektir. Bu yüzden el-‘Abbâs b. el-Ahnef’in, cansız varlıkların birbirleriyle münakaşa

ettirilmesi motifinin geliştirilmesinde üstlendiği öncü rol, takdire şayandır. Şairin hayran kitlesinin arasında, meşhur Arap filologlarının bulunması, bu yüzden hak edilmiş bir başarıdır. Örneğin; Nahiv âlimi Seleme b. 'Âşım (ö.310-922), el-'Abbâs'ın şairliğine duyduğu hayranlığı açıkça gözler önüne sermektedir (Bauer, 1998, s.66). el-'Abbâs b. el-Ahnef'in şiirsel mirası, ilerleyen yıllarda, aşk temasını konu edinen İspanyol-Arap şiirleri üzerinde de etkili olacak, hatta Provensal ozanlarına (*Troubadour*) yahut *Minnesang* geleneğine dahi bir şekilde tesir edecektir (Sezgin, 1975, s. 513-514; Beissel, 1993, s.1-10). Bu başarılarının yanı sıra, el-'Abbâs'ın gazellerinin son derece yüksek bir müzikaliteye sahip olduğu da belirtilmelidir. Nitekim onun gazellerinin, İbrahim el-Mevşilî (ö. 188/804) gibi musikişinasların bestelerine malzeme teşkil ettiği ve büyük beğeni topladığı bilinmektedir (Tülücü, 1999, s.481-482).

el-'Abbâs b. el-Ahnef'in Fevz İçin Nazmettiği Bir Kaside Örneği

el-'Abbâs b. el-Ahnef'in nazmettiği şiirler, genellikle ulaşılması mümkün olmayan, kimliği belirsiz kadınları konu edinmektedir. Şairin divanında en çok bahsedilen hanım ise, kim olduğu tam olarak tespit edilemeyen Fevz isimindeki birisidir. el-'Abbâs'ın ona hitaben nazmettiği bir kasidesi şu şekildedir:

وَبَدَّلْتُ بِصُودِهَا وَحَجَائِهَا	"بَخَلْتُ عَلَى أَمِيرِي بِكَتَائِهَا
وَالْعَيْنُ مَا تَنْفَكُ مِنْ تَسْكَائِهَا	فَالْتَفُسُ فِي كُرْبِ الْهَوَى مَغْمُورَةٌ
قَدْ دُبْتُ مِنْ سَخَطِهَا وَعَتَائِهَا	حَتَّى مَتَى فِي كُلِّ يَوْمٍ سَخَطَةٌ
عَنْهُ فِيَا لَكَ هَائِمًا بِشِعَائِهَا	اخَذْتُ مَجَامِعَ قَلْبِهِ وَتَحَوَّلْتُ
لَوْ أَنَّ نَفْسِي فِي يَدَيْهِ رَمَى بِهَا	مَاذَا لَقِيتُ مِنَ الْهَوَى وَيَحْ الْهَوَى
زَجَرْتُكَ فَوَزَّ أَنْ تُمْرَّ بِبَائِهَا	خَرَجْتُ سُعَادُ تَقُولُ لِي بِشِمَاتَةٍ
قَدْ ضَاقَ عَيْنًا نَطْقُهُ بِجَوَائِهَا	مَاذَا يَرُدُّ عَلَى سُعَادٍ مُتَمِيمٍ
وَالْوَيْلُ لِي إِنْ لَمْ أَقْمَمْ بِطَلَائِهَا	الْوَيْلُ لِي إِنْ قَمْتُ أَطْلُبُ وَصَالِهَا
مَنْ بَيْتِهَا لِأَشْتَمَ رِيحَ تَرَائِهَا	يَا سُعْدُ هَاتِي لِي بَعِيشِكَ قَبْضَةً
وَأُنَلْتُ حُسْنَ بَنَائِهَا وَخِصَائِهَا	فَأَكُونَ قَدْ أُسْقِيتُ مِنْهَا رَيْقَهَا
أَبَدًا أَشْتَمُ الْعُبرَ مِنْ أُنْيَائِهَا	يَا لَيْتَنِي مَسْـوَأُكُهَا فِي كَفِّهَا
أَلْتَدُّ نَعْمَةً جَلَدَهَا وَثِيَائِهَا	أَوْ لَيْتَنِي مَرُطٌ عَلَيْهَا بَاطِنٌ
دُونَ التَّيَّابِ مَجَاورًا لِحَقَائِهَا"	فَأَكُونَ لَا أُنْخَلُّ عَنْهَا سَاعَةً

"Prencesim, (yazacağı) mektuplar hususunda pek cimri davranıyor. (Oysa iş) uzaklaşmaya ve (örtünüp) saklanmaya gelince cömertleşiverir.

(Bu yüzden) ruh(um), tutku tasalarına batmış durumda. Göz(lerimse) hiç durmadan (yaşlarını) boşaltıyor.

Her gün (her gün, onun bu) öfkesi (daha) ne zamana kadar (sürecek)? Onun kızgınlığı ve sitemi yüzünden eriyip gittim.

(Önce insanın) kalbini ele geçiriyor, (sonra da) ona sırt çevirip gidiyor. Sen de onun (aşkına giden) patikalarında, şaşkına dönmüş (şekilde) kalakalıyorsun).

Sevda yüzünden nelerle karşılaştım ben! Ah Sevda! Şayet ruhum (sevdanın) elinde olsaydı, onu (bir kenara) atıverirdi.

(Sevgilimin) Su'âd (ismindeki hizmetçisi), bedhah niyetlerle, (şunları) söyleyerek çıka geldi: 'Fevz, onun kapısından geçmeni yasaklıyor.'

(Aşka) kul olmuş birisi, Su'âd'a ne yanıt verebilir? Ona vereceği cevap hususunda, meramını anlatamayacak kadar nutku tutulmuş birisi, (söyleyin ne diyebilir ki?)

Onun vuslatını arzulamaya kalkarsam, bana yazıklar olsun! Onu arzulamaya kalkmazsam da, bana yazıklar olsun!

Su'ad! Canına kurban! (Ne olur), bana onun evinden, rüzgârını koklayacağım bir avuç toprak getir!

(İşte ben o zaman) onun (enfes) tükürüğünü içmiş ve onun parmaklarıyla kınalarına (dokunma fırsatı) elde etmiş (birisi gibi) olurum.

Keşke ben onun elinde (tuttuğu) misvağı olsaydım; sonsuza kadar dişlerinin güzel rayihasını koklasaydım.

Yahut (keşke) üzerine kuşandığı içliği olsaydım; cildinin ve elbiselerinin (verdiği yumuşaklık hissiyle) tat alsaydım.

(İşte o zaman) ondan bir saat bile ayrılmazdım; elbiselerin(in) altında, kuşağına komşu olurdum." (el-'Abbâs b. el-Ahnef 1418/1997, s.61-62)

el-'Abbâs b. el-Ahnef'in İsimsiz Sevgilisi İçin Nazmettiği Bir Kaside Örneği

el-'Abbâs b. el-Ahnef, bazen kasidelerinde sevgilisinin ismini açıkça telaffuz etmemektedir. Bu minvaldeki bir kasidesinde, meçhul aşkına hitaben şunları söylemektedir:

"كَتَبَ الْمُحِبُّ إِلَى الْحَبِيبِ رِسَالَةً
وَالْجِسْمُ مِنْهُ قَدْ أَضَرَّ بِهِ الْبَلَى
قَدْ صَارَ مِثْلَ الْخَيْطِ مِنْ ذِكْرَاكُمْ
هَذَا كِتَابٌ نَحْوُكُمْ أَرْسَلْتُهُ
فِيهِ الْعَجَائِبُ مِنْ مُحِبِّ صَادِقٍ
وَصَبْرَتْ حَتَّى عَمِلَ صَبْرِي كُلُّهُ
وَكْتَمْتُ حُبَّكَ فَأَعْلَمِي وَاسْتَيْقِنِي
أَفَمَا لِهَذَا حُرْمَةً مَحْفُوظَةً
مَا إِنْ صَبَا مِثْلِي جَمِيلٌ فَأَعْلَمِي
لَا لَا وَلَا مِثْلِي الْمُرْقَشُ إِذْ هَوِي

وَالْعَيْنُ مِنْهُ مَا تَحْجِفُ مِنَ الْبُكَ
وَالْقَلْبُ مِنْهُ مَا يُطَاوِعُ مَنْ هَمِي
وَالسَّمْعُ مِنْهُ لَيْسَ يَسْمَعُ مَنْ دَعَا
يَبْكِي السَّمِيعُ لَهُ وَيَبْكِي مَنْ قَرَا
أُطْفَاهُ حُبُّكَ يَا حَبِيبَهُ فَأَنْطَفَا
وَهَوَيْتُكُمْ يَا حَبِيبَ نَفْسِي لِلشَّقَا
وَالْحُبُّ مِنْ غَيْرِي فَدَيْتُكَ قَدْ أَبَى
أَوْ مَا لِهَذَا يَا فَدَيْتُكَ مِنْ جَزَا
حَقًّا وَلَا الْمَقْتُولُ عُرْوَةً إِذْ صَبَا
أَسْمَاءُ لِلْحَيْنِ الْمُحْتَمِّ وَالْقَضَا

هَاتِي يَدِيكَ فَصَالِحِي مَرَّةً لَسُبَّ مَنْ بِالصَّوْمِ يَا نَفْسِي بَدَا
رُدِّي جَوَابَ رِسَالَتِي وَأَسْتَيْقِنِي أَنَّ الرِّسَالَةَ مِنْكُمْ عِنْدِي شِفَا
مِي السَّلَامَ عَلَيْكُمْ يَا مُنِي عَدَدَ النُّجُومِ وَكُلَّ طَيْرٍ فِي السَّمَاءِ

“Seven, sevgiliye bir mektup yazmış. Göz ise, onun (aşkı) sebebiyle ağlamaktan (bir türlü) kuru(ya)mıyor.

Beden, onun (sevdasından) ötürü belalara duçar olmuş. Kalp ise, onun yüzünden, aklın (gösterdiği yolda gitmeye) razı gelmiyor.

Sizi düşünmekten, (zaten vücudum zayıflamış), ipliğe dönmüş. İşitme yeti(mse), sesleneni duy(a)mayacak halde.

İşte size göndermiş olduğum bir mektup! Kim onu dinlerse yahut okursa ağlayıverir.

Bu (mektubun) içerisinde, sevgisinde sadık olan bir âşığın acayip (hikâyeleri) var. Ey sevgili! Senin aşkın onu söndürmüştü, (sonunda da bu âşık) sönmüştür.

Sabırım tümden tükeninceye kadar sabrettim. Ey ruhumun aşkı! Ben sana sıkıntılara düşmek (pahasına) âşık oldum.

Ben senin aşkını (gizli tuttum; kimselere) söylemedim. Bunu bil ve emin ol! (Sevgilim!) Ben sana feda olurum. Benden gayrısının aşkı(nın, benimkinden daha büyük olduğunu iddia edecek birisi çıkarsa şayet, işte bunu) reddederim.

(Benim bu adanmışlığım), bir hürmet lütfeylenmesini (hak etmiyor) mu? Sana feda olmamın bir karşılığı yok mu?

Şunu iyi bil! Ne Cemil (b. Ma‘mer) âşık olduğunda, benimki kadar (sevdalanmış) ne de ‘Urve (b. Hızâm) sevdalığında (benim gibi) aşkıdan ölmüştür.

Hayır, Hayır! (Allah’ın) takdiri ve kismeti sonucunda (aşkıdan) ölecek kadar Esmâ’ya sevdalanan el-Muraqqış (el-Ekber)’in (sevdalığı dahi), benim (sana duyduğum aşk kadar büyük) değildir.

Ver ellerini bana ve bir kereliğine benimle barış! (Barış ki, aramızdaki bu) hicranı başlatan kişiye sövelim.

Mektubuma cevap ver ve (şundan) emin ol ki, sizden gelecek bir mektup, benim şifam olacaktır.

(Ey sevgilim, ey tek) arzum! Gökteki yıldızların ve tüm kuşların sayısınca benden sana selam olsun!” (el-‘Abbâs b. el-Ahnef, 1398/1978, s.15-16)

SONUÇ

el-‘Abbâs b. el-Ahnef, Abbâsî Döneminde yaşamış en önemli gazel şairlerinden biridir. Ahlaksız ifadelerle dolu olan şiirlerin, büyük bir ivmeyle yükselişe geçtiği bir çağda, saf duygulara dayandığı hislerinin anlatımını seçmesi, onu döneminde ayrıcalıklı bir konuma

yerleştirmektedir. Bilindiği üzere, iffetli aşk teması, klasik Arap şiirinin hiç de yabancı olmadığı bir konudur. Hatta el-‘Abbâs’ın selefleri, iffetli aşk çerçevesinde geliştirilen, ‘Uzrî gazel adında özgün bir tür dahi meydana getirmişlerdir. Lakin el-‘Abbâs’ın şiirlerinin, ‘Uzrî ekol kapsamında değerlendirilmesinin doğru olmayacağı belirtilmelidir. Öte yandan onun şiirsel tercihleri, geçmiş kuşakların ortaya koyduğu edebî geleneklerden, hiç kuşkusuz ki, büyük ölçüde etkilenmiştir. Ömer b. Ebî Rebî‘a, Cemîl b. Ma‘mer, el-Ahvaş ve el-‘Arcî, ona ilham veren şairlerin başında gelmektedir. el-‘Abbâs’ın şairliğini, ‘Uzrî gazel geleneklerinden ayıran temel noktalardan birisi, aşk şiirlerini adadığı kadınların sayısının birden fazla olmasıdır. Hatta onun bazı şiirlerinde, maddî aşka kayma eğilimi gösteren unsurlara rastlamak dahi mümkündür. Lakin onun bu eğilimi, döneminin ünlü gazel şairlerinin şiirleriyle mukayese edilemeyecek kadar usturupludur. el-‘Abbâs’ın şiirleri, gerçekten de ulvi duygularla nazmedildiği hissiyatını, çoğu zaman başarıyla vermektedir. Ne var ki yer yer bu hislerinin, eskinin bir taklidi mi yoksa gerçekten kişisel tecrübelerle dayanan bir çıkarım mı olduğu hususunda kesin bir kanaate varmak güçleşebilmektedir.

el-‘Abbâs b. el-Ahnef’in şairlik kariyerindeki en önemli atılımlarının başında, Abbâsî yönetimiyle kurduğu yakın ilişkiler gelmektedir. Entelektüel ve sanatsal çalışmalarla ilgilenen kişilerin, ne kadar yetenekli olurlarsa olsunlar, kendilerini destekleyecek ve saygı görmelerine imkân sağlayacak bir hamiye ihtiyaç duydukları malumdur. Bu konuda şanslı yaver giden el-‘Abbâs’ın hamisi, döneminin en güçlü ismi olan Harun er-Reşîd’dir. Halifenin inayetinde üstlendiği vazife, alışılmışın aksine, ne methiye ne de hicviye şairliğidir. Anlaşıldığı kadarıyla, yönetimin ona yüklediği misyon, yalnızca Halifeye boş zamanlarında yarenlik etmesiyle sınırlıdır. Zaten usta bir gazel şairinden beklenen tutum da, aşk şiirlerinin dışına katiyen çıkmaması yönündedir. Zira aşkı yüzünden derin acılara duçar olduğu iddiasında bulunan birisinin, sevgilisinin düşüncesinden uzaklaşarak gündelik siyâsî meselelerin peşinden koşturması, onun aşkının samimiyyetinin sorgulanmasına neden olmaktadır. Öte yandan el-‘Abbâs b. el-Ahnef’in, gazel sanatının dışına çıkmama hususunda sergilediği kararlılık, bilinçli bir politika olarak değerlendirilebilir. Zira şairin, methiye ve hiciv temalarında ürün vermediğini vurgulayarak kendisiyle övündüğü bilinmektedir.

el-‘Abbâs b. el-Ahnef’in Arap edebiyatındaki önemi, geçmişten günümüze tartışlagelen bir konu olmuştur. Elbette bu husustaki yargı makamı, çoğu zaman kişisel zevklerdir. Onun Arap edebiyatında bıraktığı izdüşümü, objektif bir yaklaşımla incelendiğinde, büyük ustanın önemi kolaylıkla gözlemlenebilmektedir. O, şiire kazandırdığı yeni üsluplarla, gelecek kuşaklara ilham kaynağı olmayı başarabilmiş birisidir. Örneğin; el-‘Abbâs, cansız nesnelerin kişileştirilerek birbirleriyle münakaşa ettirilmesinde öncü bir rol üstlenmiş ve bu sayede edebî munâzara geleneklerinin şekillendirilmesine önemli bir katkı sağlamıştır. Onun şiirleri, Endülüs edebiyatçıları için ilham kaynağıdır. Hatta Hristiyan Avrupa’nın, iffetli aşk temasını işleyen şiirsel geleneklerinin ardında dahi, el-‘Abbâs’ın etkisini bir şekilde müşahade etmek mümkündür.

Kaynaklar

el-‘Abbâs b. el-Ahnef. (1398/1978). *Dîvânu’l-‘Abbâs b. el-Ahnef*. Beyrut: Dâru Şâdır.

el-‘Abbâs b. el-Ahnef. (1418/1997). *Dîvânu’l-‘Abbâs b. el-Ahnef*. Ömer Faruk et-Tabbâ‘, (haz.). Beyrut: Dâru’l-Erham.

Bauer, T. (1998). Al-'Abbâs ibn al-Ahnaḥ: Ein literaturgeschichtlicher Sonderfall und seine Rezeption. *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, (88), 65-107.

- Beissel, D.** (1993). ‘Abbās b. al-Aḥnaf, the courtly poet. *Journal of Arabic Literature*, 24(1), 1-10.
- Blachère, R.** (1986). al-‘Abbās b. al-Aḥnaf. *The Encyclopaedia of Islam*. Leiden: E. J. Brill.
- Blachère, R.** (1993). Hârûnû’r-Reşîd’in saray şairlerinden: ‘Abbās İbnü’l-Ahnef. Süleyman Tülücü, (çev.). *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (11), 170-175.
- el-İşfehânî, Ebû’l-Ferec.** (1429/2008). *Kitâbu’l-eğânî* (3. Baskı, Cilt.8). İhsân Abbās ve İbrahim es-Se‘âfîn, (thk.). Beyrut: Dâr Şâdır.
- Pellat, C.** (1952). *Langue et littérature arabes*. Paris: Librairie Armand Colin.
- Sezgin, F.** (1975). *Geschichte des arabischen Schrifttums* (Cilt.2). Leiden: E. J. Brill.
- Tomiche, N.** (1980). Réflexions sur la poésie de ‘Abbās B. al-Aḥnaf. *Arabica*, 27(3), 275-299.
- Tülücü, S.** (1999). İbnü’l-Ahnef. *DİA* (Cilt.20). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Wagner, E.** (1963). *Die arabische Rangstreitdichtung und ihre Einordnung in die allgemeine Literaturgeschichte*. Wiesbaden: Akademie der Wissenschaften und der Literatur in Mainz.

İKİNCİ YENİ’NİN KIYISINDAN TOPLUMCU GERÇEKÇİLİĞE SÜREYYA BERFE

Doç. Dr. Macit BALIK

Bartın Üniversitesi

ÖZET

1960 sonrası Türk şiiri bir taraftan Garipçiler’in şiir estetiğinde yaptığı yenilikleri eleştirerek poetikasını temellendiren, birey ve imge odaklı İkinci Yeni hareketinin diğer taraftan 1940’lı yıllardan itibaren temellendirilen toplumcu gerçekçiliği referans alıp bunu dizelere yansıtan toplumcu-marksist anlayışın etkisindedir. Dönemin genç şairleri, bir yandan İkinci Yeni’nin etkisi altında, hatta o kuşağa öykünerek, bir yandan da yaşanan siyasallaşma deneyiminin etkisiyle 60’lı yılların sonlarına doğru bir çıkış yakalayan toplumcu gerçekçi anlayış doğrultusunda yazmışlardır.

Süreyya Berfe, şairlik serüveninin başlarında Türk şiirinde hâkim olan bu iki anlayışın ortasında kimi zaman etkisinde kalmıştır. Şair, 1960 sonrasında Türk şiirinde yaşanan değişkenliğe tanık olmuş kimi zaman aktüel şiir hareketleri/akımlarına yakınlaşmış olsa da bu değişikliklerin ortasında yer almamış ve başından beri ele aldığı temaları birleştiren bir yaklaşımla olgunlaşmış, kendini bulmuştur. Bu bakımdan Berfe’nin sosyalist-marksist söylemi odağına alan 1960 sonrası toplumcu anlayışla ve İkinci Yeni anlayışıyla teması aktüel olandan etkilenme düzeyindedir. Berfe şiirinde aslolan unsurlar köklü bir değişime maruz kalmamıştır.

Süreyya Berfe, 1960’lı yıllardan itibaren -bilhassa “Kasaba” şiiri ile ödül almasının ardından başladığı şiir serüveninde, arayış ve geçiş dönemlerinden sonra özgün bir anlayışla şiirini yapılandıran şairlerdendir. İkinci Yeni ve toplumcu-gerçekçi anlayışın hâkim olduğu bir dönemde şiir gündemine dâhil olan Berfe, etkilenmeden özgünlüğe, kentten doğaya, yerelden evrensele giden bir süreci yaşar. Bu bildiride, Türk şiirinin 1960 sonrası değişim ritüellerine tanıklık etmiş olduğu halde gerektiği kadar üzerinde durulmayan bir şair olarak Süreyya Berfe’nin İkinci Yeni ile toplumcu gerçekçi-marksist şiir arasındaki sürecini mercek altına almak ve onun özgünlüğe evrilen şairliğinin arka planındaki şiir birikimini ortaya çıkarmaktır.

Anahtar Kelimeler: Süreyya Berfe, şiir, İkinci Yeni, toplumcu gerçekçilik.

FROM THE COAST OF SECOND NEW MOVEMENT TO THE SOCIALIST REALISM, SUREYYA BERFE

In one hand, Turkish poetry after 1960 is influenced by Second New movement, which grounds its poetics by criticizing the innovations made by Garipçiler in the aesthetics of poetry and focuses on individual and image, on the other hand it is influenced by the socialist-Marxist understanding that takes the socialist realism, which has been grounded since 1940s, as a reference and reflects it to the verses. Young poets of the period wrote under the influence of the Second New movement, even emulating that generation, and also, in line with the socialist realistic understanding that was on increase towards the end of the 60s with the effect of the experience of politicization.

Süreyya Berfe was sometimes influenced in the midst of these two understandings, which prevailed in Turkish poetry at the beginning of his poetry adventure. Although the poet witnessed the change in Turkish poetry after 1960 and sometimes showed tendency to the actual poetry movements/trends, he did not take place in the midst of these changes and became mature with an approach combining the themes he has dealt with from the beginning. In this respect, Berfe's contact with post-1960 socialist understanding which grounds on the socialist-Marxist discourse and Second New movement is at the level of being influenced by the current. The essential elements of Berfe poetry have not been subjected to a radical change. Since 1960s, the poem adventure of Süreyya Berfe, which he began especially after receiving an award with his poem "Kasaba", is one of the poets who structured his poetry with a unique understanding after the search and transition periods. Berfe, who was taken part in the agenda of poetry in a period when the Second New movement and socialist-realistic understanding prevails, experiences a process from being influenced to the originality, from urbanity to nature and from local to universal. In this paper, although Berfe, as a poet, has witnessed the rituals of change in Turkish poetry after 1960, the aim of this study is to examine Süreyya Berfe's process between the Second New movement and socialist realist-Marxist poems and to reveal the accumulation of poems behind the poetry that evolved into originality.

Key Words: Süreyya Berfe, poem, Second New, socialist realism.

GİRİŞ

Asıl adı Hikmet Süreyya Kanıpak olan Süreyya Berfe, 1960 sonrası Türk şiirinde yaşanan değişikliklere tanık olmuş kimi zaman aktüel şiir hareketlerine yakınlaşmış olsa da bu değişkenliklerin ortasında yer almamış ve başından beri ele aldığı temaları birleştiren bir yaklaşımla olgunlaşmış, özgünlüğünü yakalamıştır. Bu bakımdan Berfe'nin sosyalist-marksist söylemi odağına alan 1960 sonrası toplumcu çizgi ve İkinci Yeni anlayışıyla teması aktüel olandan etkilenme düzeyindedir. Kısa süren bu etkilenme döneminin ardından Berfe şiirinde aslolan unsurların köklü bir değişime maruz kalmadığı rahatlıkla söylenebilir. İkinci Yeni ve toplumcu-gerçekçi anlayışın hâkim olduğu bir dönemde şiir gündemine dâhil olan Berfe, etkilenmeden özgünlüğe, kentten doğaya, yerelden evrensele giden bir süreci yaşar.

Süreyya Berfe'nin şiirinden söz eden kaynakların büyük çoğunluğu 1965'te yayımlanan "Kasaba" şiirini başlangıç olarak almak gibi yanlış bir değerlendirmede bulunurlar. Dolayısıyla ilk şiirleri, şair tarafından hiçbir kitabına alınmadığı için yapılan değerlendirmelerde "Kasaba" şiiri ve ilk kitabı *Gün Ola* üzerinden Berfe'nin poetikası ortaya çıkarılmaya çalışılır. Oysa Berfe, birçok söyleşisinde ifade ettiği üzere, şiirle erken denebilecek bir yaşta tanışmış ve henüz lise yıllarındayken şiirler yazmaya başlamıştır. İlk şiirlerinin de önemli ölçüde İkinci Yeni etkileri taşıdığı edebiyat çevresinde yaygın bir kanaat olarak öne çıkmıştır.

Süreyya Berfe'nin şiirle karşılaşması babasının görevi sebebiyle Afyon'da bulunduğu süre içinde gerçekleşir. Mehmet Kâzım ile yaptığı söyleşide ilkokul 4-5 arasında şiir diye bir şey olduğunun farkına vardığını ifade eder. Afyon Lisesi müdürünün yazdığı *Yirmi Milyon Türk Haykırıyor* başlıklı kitabı gören Berfe, şiirin farkına vardığını ve bu aşamadan sonra da şiir yazmaya başladığını söyler. İlk şiirini de bademcik ameliyatı için hastaneye yatırılan babası

için yazar. Berfe, ilk gençlik yıllarında korku ve tedirginlikle yazdığı şiirleri henüz yayımlatma cesaretine sahip olmadığı için imzasını S. olarak atar (Kâzım, 2005: 13).

Berfe'nin şiirle gerçek yüzleşmesi, Çanakkale Lisesinde okurken okulun kütüphanesinde gözüne ilişen Charles Baudelaire'in *Elem Çiçekleri* ile gerçekleşir. Şiire yöneliş, hayatını şiire adayışı için bu anı bir milat olarak kabul eden Berfe'nin şiire tutkusu, babasının sert tavrına çarpsa da ısrarla sürdürülür. Babasıyla şiir yüzünden gerilimli bir ilişkiye başlamış olsa da bu çatışmalı durum Süreyya Berfe'nin şiire, kitaplara, edebiyat dünyasına ilgisini daha da artırır. Aynı yıllarda yine şiir yüzünden okulda İngilizce öğretmeni Zehra Hanım'la 'takışan' Berfe, babasıyla tekrar karşı karşıya gelir ve bu kutuplaşmayla duygusal bir kopuşun gerçekleştiğini hisseder.

Berfe'nin ailesiyle yaşadığı bu kırılma, onu şiire daha çok bağlar. Babasıyla aralarındaki gerilimli ilişki şairi Çanakkale'den ayrılma kararına kadar götürür. İngilizce dersi aldığı aile dostu astsubaydan kendisini İstanbul'a göndermesini ister ama ikna edilir ve kalır. Fakat Berfe'nin aileden kopup şiire sığınma süreci artık başlamıştır. Şairin ifadesiyle artık "şiir kanına girmiştir". Henüz on yedi yaşında başlayan şiir tutkusu için Berfe; "Devam edip etmeyeceğimi bilmediğim bir dönemdi. Kavak yeli gibi bir şey. Ama çok seviyor, her gördüğüm şiiri okuyor, üzerinde düşünüyordum" (Kâzım, 2005: 15) açıklamasını yapar. Kitaplarına almadığı şiirleri, ki bu 1965'e kadar sürer, çeşitli dergilere göndermiş fakat kendi deyimiyle "şiir denilen illete" yakalandığını ancak *Gün Ola* yayınlandığında anlamıştır. Lisede başlayan şiir tutkusu, Berfe'yi okumaya sevk eder: "O zaman çok okuyorum tabi. Baudelaire'den İkinci Yeni'ye, oradan Orhan Veli'ye... Gerçekten çok zengin bir şiir vardı" (Kâzım, 2005: 15). Süreyya Berfe'nin şair olarak ismi ilk kez 1962 yılında kendi istemese de Fethi Naci'nin dayatmasıyla *Yön* dergisinde yayımlanan şiiriyle birlikte görünür hâle gelir. *Yön* dergisinin kültür sanat sayfalarını yöneten Fethi Naci, Berfe'nin babasının Erzurum'dan öğrencisidir. Fethi Naci'nin hemşerisi ve Berfe'nin de arkadaşı olan Mustafa Öneş'in ön ayak olmasıyla Berfe'nin şiir yazdığı bilgisi Fethi Naci'ye ulaşır. Bu aşamadan sonra Hikmet Süreyya'nın ismi duyulmaya başlar.

Süreyya Berfe'nin ilk şiirlerini Fethi Naci'nin yayımlamasında babasıyla yaşamakta olduğu gerilimli ilişkinin de etkili olduğunu çıkarsamak mümkündür. *Yön* dergisinin kültür-sanat sayfasını yöneten Fethi Naci'ye Berfe'nin arkadaşları tarafından yapılan telkin, Berfe'nin iyi şiir yazdığı yönündedir. Gönülsüz olmasına rağmen babasıyla ilişkilerini kullanan Fethi Naci'nin ısrarları Süreyya Berfe için edebiyat dünyasında yeni bir kapı açılmasının başlangıç noktası olmuştur.

Kanıpak'tan Berfe'ye: İlk Şiirler

Türk şiirinde 1960'lı yıllar, temelde İkinci Yeni'nin yanı sıra otuz yıl boyunca geri planda tutulan ve Nâzım Hikmet'le özdeşleşen toplumcu şiir anlayışının yeniden ön plana gelmesiyle ortaya çıkan poetik tavrın hâkimiyetindedir. Buna 1966'da *Diriliş* ve 1969'da *Edebiyat* dergilerinin ortaya çıkmasıyla mistik şiir anlayışını da eklemek mümkündür. Elli yılı aşkın bir süredir şiir yazan, şiirleri on sekiz dile çevrilmiş, belli bir takipçi ve okur kitlesine sahip olan Süreyya Berfe, bu iki ana eğiliminin izlerini taşıyan şiirleriyle edebiyat dünyasında boy göstermesi açısından dikkat çekicidir. Zira o, 1962'de ilk şiirinin *Yön* dergisinde yayınlanmasından 1965'te "Kasaba" şiirinin yayımlanmasına, oradan 1969'da yayımlanan ilk

şiiir kitabı *Gün Ola*'ya kadar farklı kaynaklardan beslendiğini gösteren şiiirlerle görünür olmuştur.

Süreyya Berfe'nin "Kasaba" şiiiriyle başlayıp *Gün Ola* ve *Savrulan* kitaplarıyla devam eden toplumcu gerçekçi çizgi kaynakların büyük çoğunluğunda başlangıç olarak alınır. Oysaki bu dönem, şairin asıl başlangıç noktası değil, içerik ve dil bakımından önemli bir kırılmanın görüldüğü başlangıçtan sonraki ilk değişimdir. Berfe'nin 1965-66 yıllarına kadar yazdığı şiiirleri kitaplaştırmaması, toplu şiiirlerin arasında bunlara yer vermemesi ilk şiiirlerin yok sayılmasının en önemli sebeplerinden biridir. Sadece belli bir kısmı *Kalfa* başlığı altında bir araya getirilen ve 1965-2005 yılları arasında yazdığı şiiirleri içeren *Toplu Şiiirler*'e "Kitaplarda Olmayan Şiiirlerden Seçmeler" başlığıyla alınmıştır. Başta şairin kendisi olmak üzere, Süreyya Berfe ile ilgili yazılan yazıların genelinde (Yücel Kayıran, Veysel Çolak ve Orhan Kâhyaoğlu hariç tutulmak suretiyle) "Kasaba" şiiiri ve *Gün Ola*, Berfe'nin şiiir serüveninin başlangıcı olarak kabul edilir. Bu yanlış bir konumlandırmadır. Çünkü *Gün Ola*'dan önce büyük bir kısmı İkinci Yeni şiiirinin etkilerini taşıyan ilk şiiirlerinde Berfe'nin "geçiş dönemi"nde olduğu görülmektedir. Dolayısıyla şairin edebî kişiliğinden söz edilecekse, kitaplarına girmeyen ve Süreyya Kanıpak imzası taşıyan şiiirlerinden başlamak gerekir. Bu itibarla, şairin Berfe soyadını almadan önce yazdığı şiiirleri ayrı bir başlıkta değerlendirmek, poetik açıdan asıl kimliğini kazanmaya başladığı Süreyya Berfe imzalı şiiirler dönemini de ayrı bir değerlendirmeye tabi tutmak gerekir.

Süreyya Berfe, 1962'de *Yön* dergisinde yayınlanan "Yoksul Bir Aile Dedi Ki" başlıklı şiiirinden, *Gün Ola*'nın yayımlanmasına kadar geçen süre içinde, dönemin çok sayıda genç şairinde görüldüğü gibi, İkinci Yeni etkilerini barındıran şiiirler yazar. Süreyya Kanıpak dönemi olarak da adlandırabileceğimiz bu yılları şairin arayış dönemi olarak nitelendirmek mümkündür. Toplumcu, gerçekçi, halkçı, Anadolu poetik çizgiye girmeden önce yayımlanan şiiirlerin üslup ve içerik yönleriyle İkinci Yeni'ye yakın görülmesi, Memet Fuat gibi kimi yazarların dikkatinden kaçmaz. Memet Fuat'ın "İkinci Yeni havasında başlayıp şiiirin iç sorunlarını özümledikten sonra toplumsalcılığa yönelenlerin özelliklerini taşıyan bir şair oldu" (Aktaran: Kayıran, 2012: 10) sözleriyle anlattığı Berfe'nin adı, Asım Bezirci tarafından İkinci Yeni şairleri arasında anılır. Özellikle *Soyut*, *Şiiir Sanatı* gibi dergilerde yayımlanan şiiirlerden hareketle Bezirci, *İkinci Yeni Olayı*'nda (1974) onun "Güne Doğru" şiiirine odaklanır. Öte yandan Ali Özgür Özkarcı'nın şiiirlerden örneklerle yaptığı tespitler, onun imgesel anlamda değilse bile, muhteva, sembol ve kullandığı metaforlar açısından İkinci Yeni şiiiriyle akrabalığını ortaya koyar:

Süreyya Berfe şiiirindeki ilk dönemin aslında bir tür kararsızlık dönemi olduğunu belirtmek gerekir. "Duygusal Bir Güz Akımı" şiiiri, şairin kitaplarına almadığı bir şiiirdir. Şiiir, "*Şehri iplerinden çözen ağır kanatlı hayvanlar*" dizesiyle açılır. Dizge dışı bir şiiir değildir bu. Ancak yoğun bir biçimde İkinci Yeni'nin etkisi görülür Duygusal Bir Güz Akımı'nda. Şiiirin devamında da bu etki açıktır. *Uzansa elim / Şehrin buğulu giysisi / Uzun ve derin sarhoşluk / Bir falcı kadından edinilmiş gözlerimi sektiren*. Ancak bu İkinci Yeni etkisi genç şairin ilk döneminde kısa sürecek; Süreyya Berfe, 1969'da yayımlanan ilk kitabı *Gün Ola* ile başka bir şiiire yönelecek, şiiire başka bir sesle girecektir (Özkarcı, 2015: 249-250).

Berfe ise kendisiyle yapılan bir söyleşide İkinci Yeni'ye eklemlenmesinin doğru olmadığını ifade etmiştir: "Adım, İkinci Yeni şairleri arasında anılıyorsa, yanlış. "Güne Doğru"yu

yazdığım da İkinci Yeni’den haberim yoktu. 17 yaşındaydım. İkinci Yeni’cileri ders çalışır gibi okudum ama ısınmadım. Hepsi ustamdır. Daha çok da Turgut Uyar” (Özmen, 2015: 158). Süreyya Berfe’yi İkinci Yeni kadrosunda anmak şüphesiz ki mümkün değildir. Fakat *Gün Ola* öncesi şiirlerindeki İkinci Yeni etkisinin de yadsınamayacak ölçüde olduğunu belirtmek gerekir. İlk şiirlerini bir araya getirmemesini eleştiren Veysel Çolak, Berfe’nin o dönemine ilişkin eleştirel bir tespitte bulunur: “Onun ilk şiirlerini İkinci Yeni’yle ilişkilendirmek yanlış olmaz. Bu dönemdeki çalışmalarında şiirin diyalektiğini kavradığı, yetkin ürünler ortaya koyduğu rahatça söylenebilir. Böyledir, ama Süreyya Berfe bu şiirlerini kitaplaştırmak yerine, halkçı, toplumcu, militan şiirlerden oluşan *Gün Ola* (1969) adlı kitabıyla çıkıp gelecektir” (2015: 235).

Berfe’nin 1966 sonbaharında *Şiir Sanatı*’nda yayımlanan ve daha önce belirtildiği üzere ödül alan “Kasaba”dan sonra şiir anlayışının değişmesi kadar önemli bir husus da artık Süreyya Kanıpak değil, Süreyya Berfe olarak edebiyat dünyasında boy göstermiş olmasıdır. Orhan Kâhyaoğlu’nun aktardığı üzere, sözgelimi 1966’nın Haziran ayında çıkan, Cemal Süreya’nın idaresindeki *Papirüs* dergisinin ilk sayısında Süreyya Kanıpak imzalı bir şiirle karşılaşılır. Derginin Eylül 1966’da yayımlanan dördüncü sayısında da “Son Ayların Şiiri” adıyla Süreyya Berfe adına rastlanır. Öte yandan aynı ay içinde daha önce ödül almış olan “Kasaba”nın *Şiir Sanatı*’nda yayınlanmasıyla, şiirin değişmeye başlayacak olan poetikasının iki farklı yönü, dergilerde aynı zaman diliminde okunabilmiştir (Kâhyaoğlu, 2015: 228).

1960’larda ortaya çıkan ve İkinci Yeni etkilenimleriyle şiire başlayan şairler, kendi sorunları, poetik tavırları ve imge yoğunluklu anlayışın yanı sıra biçim ve söyleyiş tarzında gösterdikleri özen ölçüsünde kalıcı olabilmişlerdir. 1960-70 arasındaki on yılın sonunda ise oldukça politik, toplumcu bir şiir mecrasına girmiş olsalar da söz konusu estetik ve poetik birikim onları hem o yılların hem de sonraki on yılların politik ve angaje şiirinden uzak tutmuştur. Süreyya Berfe şiirini de bu bağlamda değerlendirmek gerekir. Berfe, 1960’ların ortalarında Süreyya Kanıpak olarak ilgiyle takip edilen bir şairdir. Bu dönemde kendine özgü, bireysel serüveninin, yaşam tecrübesinin ve izlenimlerinin yankılarıyla dolu şiirler yazmaktadır. Dönemin birçok şairi gibi o da kaçınılmaz olarak imgeci şiirin izlerini sürmeye çalışır. Süreyya Kanıpak, imgenin yanında sembol ve metaforlarla da özgün bir şiir oluşturma uğraşı içindedir. Kimi zaman soyutlamacı tavra da yönelen Kanıpak’ın bu dönem şiirlerinde söz konusu anlayışın izleri görülür. Buna rağmen dergilerde yayımlanan şiirlerin içinde kapalı da olsa, toplumsalcı simge ve göndermelere rastlanır. Ama büyük ölçüde doğayla, gökyüzüyle, yıldızlarla kurduğu semboller dünyası toplumcu reflekslere baskın gelmektedir. Öte yandan gerçek yaşama, insanlara dair izlenimlerin de gözlemci bir anlayışla ilk şiirlerinde yer aldığı görülmektedir. Berfe’nin bu dönemini mercek altına alan Kâhyaoğlu, *Yön*’de yayımlanan “Yoksul Bir Aile Dedi Ki” başlıklı ilk şiirine dair önemli tespitler yapar:

Daha ilk yayımladığı “Yoksul Bir Aile Dedi Ki” (*Yön Dergisi* 1962) şiirinde bile bu farklı, ilginç çeşitliliğin az da olsa farkına varılabiliyordu. Belki şiirin ilk kıtasında İkinci Yeni’nin soyutlamacı motiflerine çok yakın bir şiirle karşılaşılırken, bir başka kıtada gündelik hayatın kırılğan izleri, portreleri vardı. “Yoksul Bir Aile Dedi ki” tabi ki yetkin bir şiir değildi. Ancak 19 yaşında genç bir şairin ilk şiiri olarak değerlendirildiğinde azımsanamaz önemde bir örnekti (Kâhyaoğlu, 2015: 229).

Berfe, bu yıllarda Süreyya Kanıpak imzasıyla kendine has bir şiir evreni oluşturma gayreti içindedir. Dönemin iki ana eğiliminin izlerini taşıyan ilk şiirlerinde bir yandan soyutlamacı bir

tavır gösterirken öte yandan doğayı ve gündelik hayatı şiire taşımaktan geri durmayan bir şair profili çizer. Yazdığı daha ilk şiirde doğa, “tutkulu bir öge olarak dikkat çekmektedir” (Kâhyaoğlu, 2015: 229).

Süreyya Berfe’nin, *Toplu Şiirler*’de sadece bir kısmı yayımlanan ilk şiirlerinin farklı bir önemi vardır. İlk şiirler, şairin poetikasını temellendirme işlevi gördüğü kadar biçim ve söyleyiş açısından da onun ciddi bir birikim elde etmesini sağlamıştır. İlk dönem şiirlerinin birçoğunda dikkati çeken önemli özelliklerden biri son dönemlerinde de görülen ‘görsellik’tir. Bu dönem şiirlerini farklı kılan tek nitelik ise “Kasaba” şiiri sonrasında yazdığı ve farklı dozlarda sürekli öne çıkan toplumcu duyarlılığın baskın bir şekilde görülmemesidir. Gündelik yaşama ilişkin soyutlamalar, imgeci boyutu geri plana itecek ve sonraki yıllarda Berfe’yi yalın şiire yönlendirecektir. Doğa, belli ölçülerde yine belirleyicidir fakat bu kez reel hayatın içinde daha canlı bir doğa belirginleşir. Hatta burada ön plana çıkan insan doğasıdır.

Süreyya Kanıpak imzasıyla yayımladığı şiirlerinde Berfe, soyutlamacı bir anlayışa doğru yönelirken bir yandan da arınmış bir dil oluşturma çabası içinde görülür. İlk şiirlerinin temel duygusu olan hüznün, farklı bir poetik kaygıyı da yedeğinde barındırır. Hüznün, bu dönem şiirlerine alttan alta yayılmaya başlamıştır. Berfe’nin şiir anlayışında önemli bir dönüm noktası olarak 1965 sonlarında, doğa ve gündelik hayat, hüznün ve gizemcilikle bir arada yeniden inşa edilmeye çalışılır. Sözgelimi *Soyut* dergisinin Aralık 1965 sayısında yayımlanan “Güne Doğru” şiirinde güneş, ay ve yıldızın bir yandan sembolik anlamları öne çıkarılırken aynı unsurlar başka bir yönüyle gündelik hayatı simgeler. Adı geçen şiir, gizil öğeler barındıran modern bir kent şiiri olarak da değerlendirilebilir. İmgeyi yer yer öne çıkarırken bu şiirde metaforik öğelere sıklıkla rastlanır. Berfe, kuşağının şairlerinden farklı olarak doğayla, gizemle gündelik hayat arasında bağlantılar kurmaya çalışan bir şair profili çizer. Aşk, abartılı olmayacak bir şekilde, ilk şiirlerde görüldüğü üzere, ana duygulardan biridir.

Şair, Kanıpak imzasıyla yazdığı şiirlerde kent soylu bireyin duygusal çatışmalarını, doğayla kurmak istediği bağları başarılı bir şekilde öne çıkarır. Bu dönemde şairin poetik temelinin oluşmasına katkı sağlayan önemli bir şiir de yine *Soyut*’un Mart 1966 sayısında yayımlanan “Rahibe” şiiridir. Şiirde yolculuk, yalnızlık ve aşk, izleksel dokunun ana bileşenleridir. Şair, kendine özgü bir gizemcilik ve değişken ruh hallerini başarılı bir şekilde şiirin dokusuna işler ve neticede bir tür ontolojik sorgulama belirginleşir. Şiirin önemli bir yönü de yolculuk kisvesi altında “kaçış”ı imliyor olmasıdır. Fakat şiir öznesinin arzuladığı bu kaçış gerçekleşmez, aksine şairin iç dünyasında derinleşen bir yolculuğun işareti olur. Bu ruh hallerini sarmalayan ana duygu ise ilk şiirlerin birçoğunda görülen aşıktır. *Soyut*’un Mayıs 1966 sayısında yayımlanan “Dolunay” şiirinde gündelik hayata dokunuşların daha sık yapıldığı görülürken karamsarlık ve karanlık şiirin bütününe hâkimdir. Bu şiir, içerdiği semboller ve imgesel yönleriyle İkinci Yeni şiirine yakın durur. Gece kuşları, dilenci güneş, çekirge ve yarasa ile yaratılan çağrışımlar yoluyla şair, semboller dünyasını genişletir ve farklı bir imgeleme ulaşır. Süreyya Berfe, 1965-1966 yıllarında en üretken zamanını yaşar. “Dolunay”ın ardından *Soyut* dergisinin Temmuz 1966 sayısında çıkan “Aşkın Cesedi” ve *Papirüs*’ün Haziran 1966 sayısında yayımlanan “Durgun Bir Günde” şiirleri yukarıdakilerle aynı poetik bağlam içinde yazılmış şiirler olarak okur karşısına çıkar.

Kimi eleştirmenler Berfe'nin kitaplarına girmeyen ilk şiirlerini bütünüyle İkinci Yeni etkisiyle yazılmış şiirler olarak değerlendirseler de sadece soyut niteliklerin varlığı ve metafora ağırlık vermesi, imgeyi kovalaması onu İkinci Yeni şairi yapmaya yetmez. Etkilenimler olmuşsa da şairin kendisi de İkinci Yeni şairlerini “ustad” görmenin ötesine geçmeyi kabul etmediğini söyler. Berfe, aşağıdaki alıntıda görüleceği üzere, İkinci Yeni'nin yazdıklarına nüfuz etmediğini söylese de metinler bu düşünceyi desteklemez. “Kasaba”ya kadar yazdıklarında İkinci Yeni şiirinin izleri -şair ne derse desin- belirgindir.

Benimle ilgili, kuşağı içinde bu akımdan en az etkilenen odur diyen de oldu; ilk yazdıklarım arasında (kitaplarıma hiçbirini almadım) İkinci Yeni etkisi görenler de oldu. İkinci Yeni şairlerini sevdim, okudum, adeta hatmettim. Onların arasında ellerine su dökemeyeceğimiz ustalar olduğunu da söyledim. Ancak İkinci Yeni yazdıklarına nüfuz etmedi. Basit bir örnek vereyim: Bamyayı çok seviyorum ama ille de olsun yiyeyim demem (Kâzım, 2005: 35).

Berfe için bir dönüşüm ve kırılma olarak nitelenen “Kasaba” şiiri de aynı zaman dilimi içinde ortaya çıkar. 1960 sonrasının birçok şairi gibi Berfe de dönemin toplumsal ruhu, siyasal gerilimi ve kültürel gelişiminin sonucu olarak toplumcu bir duyarlılığa doğru yol alır. Bu şairlerin bir kısmı poetik sorunlarından, şiiri şiir yapan öğelerden uzak durmadan bir toplumcu tavrı yeniden inşa etmenin adımlarını atarlar. “Kasaba” şiiri de bu arayış ve bocalama döneminin hâkim olduğu bir atmosfer içinde belirir. Şairin yaşam deneyimleri, kır ve kasaba kültürüyle yakından tanışmasının ürünü olan bu şiir, kendi kültürü ve birikiminden uzak durmasa da, kendine özgü bir toplumsallaşmaya adım attığının göstergesidir. Süreyya Berfe için önemli bir dönüşüm bu şiirle gerçekleşmiştir.

Turgutlu'daki izlenimlerine dayanan “Kasaba” şiirinde tütüncüler, kerteler, çeltikçiler somut birer özne olarak yer alırlar. Kasaba kültürünün göstergeleri olan insan portreleri de aynı şiirin toplumcu içeriğinin temel belirleyenleri olarak karşımıza çıkar. Süreyya Berfe bu şiirle aniden şiirinde hâkim konumda olan soyut özellikler ve imgelerle dolu evrenden uzaklaşır. Sonraki yıllarda “Anadolu’yla tanışacak, taşra ve kır kültürü içinde değişik gözlemciliğine koşut bir biçimde politikleşen bir Berfe ve şiirine rastlanacaktır” (Kâhyaoğlu, 2015: 233).

İlk dönem şiirlerinde belirleyici rol oynayan lirizm yerini “Kasaba” şiirinden itibaren toplumcu hassasiyete bırakmıştır. Süreyya Berfe'nin “Kasaba”dan sonra yaşadığı kırılmanın etkileri ise hem 1969'da *Ant* dergisi etrafında gerçekleşen çıkış hem de ilk kitapları *Gün Ola* ve *Savrulan*'da görülen toplumcu gerçekçi hassasiyetler üzerinden okunabilir.

Toplumcu Gerçekçi Şiire Doğru

1960'lı yılların politik ve sosyal atmosferinin bir sonucu olarak toplumcu şiir, dönemin genç şairleri olan İsmet Özel, Ataol Behramoğlu, Özkan Mert, Egemen Berköz, Refik Durbaş gibi Süreyya Berfe'nin de şiirlerinin ana eksenini oluşturur. Kendi kuşağının önemli şairleri arasında sayılan Berfe, kuşağın diğer genç şairleri gibi, şiirini, poetikasını inşa ederken yetiştiği toplumsal şartlar ve ideolojik tutumundan bağımsız değildir. Bu bağlamda Süreyya Berfe, 1960'lı yılların sonunda, ilk şiirlerde İkinci Yeni ile olumlu veya olumsuz bir etkileşim şeklinde görülen imgesel, soyutlamacı ve simgesel şiirden ideolojik argümanlara yaslanan halkçı/toplumcu şiire yönelir. İlk kitaplarında da söz konusu anlayışın hâkim olduğu şiirlerle okur karşısına çıkar.

1969 yılı Süreyya Berfe için hem ilk şiir kitabı *Gün Ola*'nın yayımlanması hem de toplumcu gerçekçi şiir anlayışının İkinci Yeni'ye karşı duruşu anlamına gelen ve *Ant* dergisinin açtığı soruşturmadaki duruşu açısından oldukça önemlidir. İlk şiirlerinde göze çarpan birtakım göstergelerin yerini sosyalist-toplumcu gerçekçi anlayışın alması "Kasaba" şiiriyle ilk sinyallerini verse de bütünlüklü olarak ilk kitabı ve katıldığı açıkoturumda belirginleşir. Kitaplarda yer almayan şiirlerinin kendini ilk bakışta ele vermeyen benzetmeleri, kapalı imgelerinin yanında yalnızlık ve hüznün temasının, kentte yalnız dolaşan bireyin serzenişleri yerini, "halkçı", "köycü" bir anlayışa bırakır. Berfe, ilk kitabının yayımlanmasının estirdiği rüzgârı da arkasına alarak İsmet Özel, Atıf Behramoğlu, Özkan Mert vs. gibi şairlerle birlikte toplumcu şiirin 1940'tan sonraki ikinci dalgasının içinde yer alır. Berfe'nin şiir anlayışında önemli bir kayma/sapma veya kırılma denebilecek bu süreci mercek altına almak, şairin poetikasının yaslandığı fikir ve dinamikleri doğru algılamak için önemlidir.

Berfe 1960'lı yılların sonuna doğru ilk çıkışını Memet Fuat'ın "Toplumcu Eylem Şiiri" olarak adlandırdığı bir dönemde gerçekleştirir. Süreyya Berfe, Atıf Behramoğlu, İsmet Özel ve Özkan Mert, *Ant* dergisinin 2-9-16 Aralık 1969 tarihli 153.-154.-155. sayılarında, "Devrimci Genç Şairler Savaş Açıyor" başlığı altında, özellikle İkinci Yeni şiir anlayışına karşı görüşlerini dile getirirler. Derginin açtığı soruşturmada yer alan Berfe görüşlerini şu sözlerle dile getirir:

Bugün şiir yazan eski kuşak şairlerinin çoğu Anadolu insanını tanımaz. Halkın değerlerinden, onun devrimci mücadelesinden kopmuşlardır. Masalarının başına geçer şiirlerini yazarlar. Halk diye bir kaygıları yoktur. İçlerinde, eline Anadolu'ya gitmek fırsatı geçtiği halde gitmeyenler var. İstanbul'da kalmayı tercih ediyorlar. Bütün bu anlayışlara karşı mücadele edeceğiz. Halkın yaratıcı kaynaklarından uzaklaşmış bir şiir, yabancılaşmış bir şiirdir (Arolat, 1969: 16).

Ant dergisinin yukarıda belirtilen nüshalarındaki ana düşünce 'Türkiye'de son yıllarda kavganın içinden gelen, yaşadığı olaylarla soluklanan genç sanatçılar güçlü sesleriyle sesini duyurmaktadırlar' cümlesiyle ifade edilir. Bu şekilde sunulan çıkışın ardından ise adı geçen şairler *Halkın Dostları* dergisi etrafında bir araya gelerek halkçı, köycü, Anadolucu şiir anlayışı ile İkinci Yeni'ye karşı duruşlarını derinleştirme yoluna girerler. Ancak bu dergide Süreyya Berfe yer almayacaktır. Berfe'nin "ben zaten orada çok kısa süre bulundum" (Kurtuluş, 1987: 24) şeklindeki sözleri *Ant* dergisinde öne sürdüğü düşüncelerinden bir süre sonra vazgeçtiği anlamına gelir. Nitekim 1980'den itibaren Süreyya Berfe farklı bir şiir anlayışı ile yazmaya başlamış ve 1983'te de yapılan bir söyleşide İkinci Yeni ile ilgili görüşlerinde haksızlık yaptıklarını ifade etmiştir. Süreyya Berfe, bu 'çıkış'ın içinde sadece aynı yıl yayımladığı *Gün Ola*'nın şairi olarak durmaktadır. "Kendi kuşağından olan ve derginin soruşturmasında bir araya geldiği şairlerle arasındaki kişilik farklılığı bu açıkoturumla kendini iyiden iyiye hissettirir. *Halkın Dostları*'nın gerici sanat anlayışı olarak nitelediği İkinci Yeni'nin hakkını teslim etmekten yanadır. Bu tutumuyla, İkinci Yeni şairlerini karşısına almaz" (Fedai, 2005: 79).

Berfe'nin *Ant* dergisi soruşturması etrafında bir araya gelen genç şairler arasında bulunduğu sıralarda *Gün Ola* yayımlanmıştır. Toplumcu gerçekçi anlayışla yazdığı ilk kitabı ve 1971'de yayımlanan *Savrulan*, Berfe'nin poetikasında politik duruşun izlerini yansıtan, sosyalist toplumcu gerçekçi dönemi oluşturur. Şair ilk kitabında toplumcu şiirin halkçılaştırma eğilimini belirgin bir şekilde gösterir ve bu tutumunu ikinci kitabında da sürdürür. Süreyya Berfe'nin söz konusu iki kitabının yanlışı bir şekilde poetikasının başlangıcı olarak ele alındığı yukarıda

belirtilmişti. Daha çok Anadolucu, halkçı ve toplumcu bir poetik anlayışın benimsendiği bu yıllarda Memet Fuat, yayımlanan ilk kitaplarına ilişkin saptamasında şairin toplumcu poetikasına dikkat çeker: “İkinci Yeni havasında başlayıp şiirin iç sorunlarını özümseydikten sonra toplumsalcılığa yönelenlerin özelliklerini taşıyan bir şair oldu. Şiiri içerikte ararken, göze batmamasına özen gösterdiği titiz bir işçiliğin kaygılarını taşıdı” (Aktaran: Kayıran, 2012: 10). Bu yıllarda Berfe’nin şiirinde iki ana eğilim olan kentten kaçış ve Anadolu’ya yöneliş toplumcu şiir anlayışının temel belirleyenleri olarak göze çarpar. Özellikle *Gün Ola*’nın ana eksenini oluşturan Anadolu kırsalına ait detayların kent kökenli bir şair tarafından şiire taşınmasını kitabın yayımlanmasından otuz yıl sonra yapılan bir söyleşide kente duyduğu tepkiyi aynen koruduğunu dile getirdiği cümlelerden anlaşılmaktadır: “Kenti ve kentliyi çocukluğumdan beri sevmedim. Ama bu kır âşığıym demek değil. Doğayı ve ona yakın insanları daha çok seviyorum [...] Doğa aracılığıyla anlamaya çalışıyorum her şeyi” (Aktaran: Başat, 2012: 17). *Gün Ola*’nın hareket noktası olan kentten kaçış, Erol Çankaya’nın dikkat çektiği üzere şehir değerleriyle uyuşamamanın tabii sonucu olduğu kadar edebiyat atmosferinin gereğine uygun bir tavır geliştirme maksadını da taşır. (Çankaya, 2012: 134).

Süreyya Berfe *Gün Ola*’nın neredeyse tamamında köy ve kasaba yaşamına odaklanmıştır. Gündelik konuşma diliyle, halk ağzında kullanılan kelimeler ve deyimlerle dünyaya, insana ve yaşama dair şiirler yazma yoluna girmiştir. İlk kitabında özellikle halk arasında kullanılan ve sözlü kültür ürünü olan göstergelerle yüklü şiirlerin ikinci kitabında da devam ettiği görülür. Süreyya Berfe’nin şiirlerinde devrimci romantizm sorununa odaklanan Yaşar Güneş’in tespitleri bu noktada toparlayıcıdır: “*Gün Ola* ve *Savrulan* (...) devrimci romantizmin karakteristik özelliklerini yansıtır. [...] kendi kuşağının şairlerinin şiiri dikkate alındığında, ayırt edici yönlerinden biri, kırsal Türkiye’nin sorunlarını ve yaşama evreninin merkez edinilerek devrimci romantizme bağlı olan bir sözceleme öznesinin duygu-düşünce yüklerinin izlenmesidir. [...] Büyük şehir tecrübesi adeta *Gün Ola* ve *Savrulan*’da iradi bir şekilde buharlaştırılmış gibidir” (Güneş, 2015: 267). İlk kitaplarının dil ve üslup açısından en dikkat çekici yönü şairin, şiire taşıdığı toplumsal kesimi onların diliyle yansıtmaya yoluna gitmesidir. Berfe ile yapılan söyleşilerden birinde Gonca Özmen’in dikkat çektiği üzere sözlü dilde kullanılan kelimelere ağırlık verilir. Örneğin, “göynümek, ünlemek, derilmek, dönenmek, belenmek, yavuz, helke, madımak, yavuklu, yangın (tutkun, âşık anlamında), don, pantol, avrat, tepik, bacı, dürüm, gayrı, göresi gelmek (özlemek anlamında) ... gibi halk ağzında kullanılan” (Özmen, 2015: 159) sözcüklere yer verir. A. Galip, Berfe’nin halkçı tutumunu, halk şiirinin sunduğu olanaklardan büyük ölçüde faydalandığını şiirlerin başlıklarından dahi anlaşılabilmesine dikkat çeker: “Türküler”, “Toprak İçin Bir Türkü”, “Bağa Gidenin Türküsü”, “Çoban Türküleri”, “Nalbant”, “Manav”, “Öldürülmüş Köylülerin Ardından” gibi şiirleri örnek verebiliriz. Türkü sözcüğü sadece şiir adları olmakla kalmaz, şiir de türküyeye yaklaştırılır, yazılmaz adeta şiir söylenir. 1971 tarihli *Savrulan* adlı kitabı aynı izlekle başlar. “Sevgiyle Başlarınız İşimize” adlı ilk şiir rençber, halıcı bir kız ve demircilerin ağzından söylenmiş bir üçlemidir. Kitaptaki diğer şiirlerin sıralamaları o dönemi bütün çıplaklığıyla yansıtır. Yaşam bu meslek gruplarını göçe zorlamaktadır. Artık geçmiş, ‘Orta Anadolu’dan bir bozlak’ olarak anılacaktır. ‘Gurbet’ ve ‘Ankara Yolu’ görünür. Kitabın ilerleyen şiirleri kent yaşamını ve işçileri anlatacaktır. İşçiler anlatılmaya başlayınca şiirin ufku da genişler” (Galip, 2012: 26). Süreyya Berfe, halk şiirinin *Gün Ola* ve *Savrulan*’ın dil, üslup, içerik ve yapısına olan etkisini

kabul etmenin yanı sıra bunun bir gereklilik olduğunun da altını çizer: “... halk şiirimiz hâlâ iyi okunmayı, üzerinde düşünülmeyi bekliyor. Günümüz şairlerinden çoğunun ciddi eksikliklerinden biri halk şiirinden uzak oluşları” (Özmen, 2015: 160). Berfe, şiirin halk edebiyatıyla ve folklor ile ne düzeyde ilintili olabileceğine ilişkin verdiği cevapta kaçınılmaz olarak Cemal Süreya’nın “Folklor Şiire Düşman” başlığıyla yayımlanan yazısına değinir. Bu noktada da halk şiiri ile folkloru birbirinden ayrı düşünür:

Bütün iyi şairler kendi halk şiirlerini iyi bilen şairlerdir. Halk şiirimizin bugün bile günümüz şiirine katkıları olabilir. Melih Bey’in Karacaoğlu’na bakalım. Ama Melih Bey olmak gerekiyor. Onca birikimden, deneyimden sonra oluyor demek ki. Folklor ayrı, halk şiiri ayrı. Folklorik şiir yazılamaz sanıyorum. Cemal Süreya’nın o yazısı yanlış anlaşıldı. O Cemal ki nasıl bir Yunus Emre yazdı, biliyorsunuz. Folklorun ne olduğunu bilmeyen kabalar anlayamadı tabii (Özmen, 2015: 159).

Berfe’nin halk kültürüne ve sözlü birikime olan yatkınlığı, yedek subay öğretmen olarak Anadolu’da geçirdiği yılların kazandırdığı tecrübenin neticesidir. Veysel Çolak, onun toplumcu şiir dönemi ve ilk iki kitabı ile ilgili olarak bu şekilde isabetli bir tespitte bulunur. Buna ek olarak Berfe’nin evrensel birtakım kavramlar üzerine yoğunlaştığı ve sömürgecilik, bağımsızlık, demokrasi, işçi, köylü gibi meseleleri şiire taşıdığından söz eder (Çolak, 2015: 235-236). Veysel Çolak’ın, “dönemin gereksindiği şiir” diye ifade ettiği halkçılışma eğilimi, şair için sakınılması gereken bir döngünün içine düşürür. Bu, popülizmdir. Şiirleri üzerine yapılan değerlendirmelerden önemli bir kısmı, Berfe’nin ilk kitaplarında köyü ve köylüyü bu denli yüceltme yoluna girmesinin onu popülizm tuzağına düşürdüğü yönündedir (Çankaya, 2012: 134; Alpay, 2015: 198; Özkarcı, 2015: 250-251).

Gün Ola’nın yayımlandığı yıllarda Türkiye’deki ideolojik hareketliliğin Berfe’nin ilk kitabındaki popülist içeriğe etkisi kaçınılmazdır. Özellikle sol-sosyalist dünya görüşüne sahip grupların gerçekleştirdiği birtakım etkinlikler, şairin muhayyilesinin şekillenmesinde ve şiirin belli ideolojik kaygılar çerçevesinde yazılmasında etkili olmuş, Berfe kısa bir süre de olsa bu etkiden uzak kalamamıştır. Ali Özgür Özkarcı, Berfe’nin ilk kitabında halkçılışma eğilimine, onun dilinden konuşabileceğine inandığı bir formla, türkü/ağıt formuna yakın biçimde seslenerek görmek istediğini ifade eder. Onun bu dili bir direnme aracı olarak kullandığını söylerken vurgulamak istediği nokta şairin içine düşmüş olduğu popülizmdir.

Berfe’nin *Gün Ola*’sı yukarıdaki açıklamalar bağlamında değerlendirildiğinde bir tür tepkisellik içermektedir. Şair, toprağı ve doğayı ortak (komünal) paylaşım olarak gördüğü için oldukça doğacı şiirler yazar. Daha doğrusu bir “direniş” epopesini, doğanın direnişi üzerinden diriltmeye çalışır. Bu yeniden diriltmenin itekleyici gücü, Berfe’nin çok fazla etkilenmediğini ifade etse de Nâzım Hikmet’in destansı söylemlerinin uzantısı olarak değerlendirmek mümkündür. Zira ele alınan dönem içinde Berfe’nin yayımladığı şiirler böylesi bir değerlendirmeyi hak edecek düzeyde malzeme içermektedir. Böylece aslında Süreyya Berfe, iki kitabında da toplumcu şiirin tarihsel formlarından ve Türk edebiyatının 1940’lı yıllarından tevarüs eden hafızasından istifade ederek doğacı bir şiir evreni oluşturur. Genel anlamda ülke sorunlarının temel izlek olarak hâkim olduğu *Gün Ola* ve *Savrulan*’da şairin “devrimci” bir refleksle “haksızlığa, yoksulluğa, baskıya, işkenceye karşı olduğunu gözleriz. [...] Şair, yoksullardan, ezilenlerden yana tavrını kalın çizgilerle ortaya koyar. [...] Şair kendi hayatından, öz deneyimlerinden değil de gözlemlerinden, ideolojik tavır olarak tasavvurlarından yola çıkar” (Cengiz, 2015: 220).

1960'lı yılların politik ve düşünsel atmosferi içerisinde Süreyya Berfe'nin popülizm hatasına düşmek pahasına ortaya koyduğu toplumcu, halkçı tavır gerek *Gün Ola* ve *Savrulan* gerekse *Ant* dergisi etrafında bir araya geldiği şairlerle yaptığı çıkışta yansımalarını bulur. Buna rağmen Berfe'nin doğacı, toplumcu, halkçı anlayışını belli bir politik düşünceye angaje etmediğini, özgün çizgisini *Hayat ile Şiir* kitabının yayımlanmasıyla birlikte ortaya koyduğunu belirtmek gerekir. Ali Galip Yener'in altını çizdiği gibi, "Süreyya Berfe'yi 60'lı yılların toplumcu şiiri içinde ayırıcı kılan özellik, onun ideoloji ve siyasete müdahil olmadan toplumcu bir şiir kurmuş olmasında görülmektedir. Siyasal ortamdaki dönemsel ideolojik bağlanmalara gereksinim duymayan, dolayısıyla onlardan bağımsız bir şiiri dile getirir Berfe'nin ilk yapıtları; gerek *Gün Ola* (1969) ve gerekse *Savrulan* (1971)" (2012: 14). Süreyya Berfe, 1980'de yayımladığı *Hayat ile Şiir* kitabıyla birlikte toplumcu şiir geçmişinden önemli ölçüde kopmuş görünür. Aynı zamanda bir mizaç değişiminin ürünü olarak okunabilecek olan bu şiirlerle birlikte, köy-kent ikileminden bütünüyle kopan şair, yaşamındaki değişimlere, tecrübeler, izlenimlere koşut bir şekilde yaşama dair gözlemlediği bütün ayrıntıların şairi olma yoluna girer.

SONUÇ

1960 sonrası Türk şiiri bir taraftan Garipçiler'in şiir estetiğinde yaptığı yenilikleri eleştirerek poetikasını temellendiren, birey ve imge odaklı İkinci Yeni hareketinin diğer taraftan 1940'lı yıllardan itibaren temellendirilen toplumcu gerçekçiliği referans alıp bunu dizelere yansıtan toplumcu-marksist anlayışın etkisindedir. Dönemin genç şairleri, bir yandan İkinci Yeni'nin etkisi altında, hatta o kuşağa öykünerek, bir yandan da yaşanan siyasallaşma deneyiminin etkisiyle 60'lı yılların sonlarına doğru bir çıkış yakalayan toplumcu gerçekçi anlayış doğrultusunda yazmışlardır. Süreyya Berfe, şairlik serüveninin başlarında Türk şiirinde hâkim olan bu iki anlayışın ortasında kimi zaman etkisinde kalmıştır. Bir taraftan *Pazar Postası*'nda Cemal Süreya'nın yanı başında çalışıp yine Cemal Süreya ve Tomris Uyar'ın kendisine haber vermeden kattığı bir yarışmada "Kasaba" şiiriyle adını duyururken diğer taraftan Atıf Behramoğlu, İsmet Özel gibi poetikasını Marksist dünya görüşüne biraz da İkinci Yeni karşıtlığına dayandıran anlayışın yakınında durmuştur. Berfe'nin bu isimlerle bir süre yan yana görünmesi onun bütünüyle bu anlayışların etkisinde kaldığı anlamına gelmemelidir. Onun özgünlüğü ve özgünlüğüne bağlı olarak yaşadığı değişim, birkaç farklı nokta üzerinden açıklanabilir. Bunlardan birincisi Berfe'nin 'hayat ile şiir' arasında kurduğu sıkı bağlardır. Berfe'nin şiir serüvenindeki değişimlerin kırılma anı, hayatında yaşadığı değişimlerle eş zamanlıdır. Kent yaşantısını ve kentli kimliğini baştan beri eleştiren şairin ilk şiirlerinde özlemle bahsettiği tabiatı şiirinin çıkış noktası haline getirmesiyle kentten uzaklaşıp doğayla baş başa bir yaşamı tercih etmesi aynı zamanlardadır.

Süreyya Berfe'nin hâkim şiir atmosferlerinden etkilense de özgünlüğü yakalamış bir şair olduğuna dair izlerden biri de şiirini temaya odaklanarak yapılandırması, temalarını ve söylemini evrensel düzlem üzerine oturtmasıdır. Toplumcu hassasiyetler eksenini başlangıçta devrimci duyarlılık üzerinden oluşturan şair, kentten uzaklaştığı dönemlerden sonra bu eksen çevreci duyarlılığa doğru kaydırmıştır ki bu eksen kayması onun şiirindeki evrensel boyutu büyütüştür. Tabiat, insan hakları, devrimci hassasiyet, ölüm, aşk, ayrılık hüznü, gibi temalar ölçülü ve evrensel olana eklenilebilir bir yerlilik anlayışıyla dizelere yansımıştır. Bu nedenle

Berfe'nin şiir coğrafyası, Anadolu'da şekillense de Portekiz'den Küba'ya kadar genişlemiştir. Berfe'nin şiiri, evrensel nitelik taşıdığı için yalnızca 1960'tan bugüne Türk şiirindeki hareketler, anlayışlar ve bunların Berfe'ye etkisi bağlamında değerlendirilemez. Süreyya Berfe, kısa süre bir arada görüldüğü toplumcu gerçekçi hareket içinde konumlandırılmışsa da onun şiirini herhangi bir akım veya harekete eklemek mümkün değildir. Berfe'nin şiirine yansıyan farklı estetik anlayışların tek sebebi, şairin Türk şiirinin 1960'tan itibaren geçirdiği devinimlerin tanıklığını yapmış olmasıdır. Dolayısıyla bu hareket ve anlayışları, ancak özgünlüğünü korumuş bir şair olan Berfe'nin zaman zaman etkilendiği kaynaklar arasında gösterilmesi daha doğrudur.

KAYNAKLAR

- Alpay, N. (2015) "Seferis Kardeşliği", *Gün Ola'dan Seferis'e Süreyya Berfe*, (Haz. Enver Ercan), İstanbul: TÜYAP Tüm Fuarcılık Yapım A.Ş. Yayınları, s. 197-198.
- Arolat, O. S. (1969) "Devrimci Genç Şairler Savaş Açıyor", *Ant*, S.153, 2 Aralık, s.14-15.
- Başat, İ. M. (2012) "Mektupla Gelen Yanıt", *Varlık*, 1254, s. 17-19.
- Cengiz, M. (2015) "Süreyya Berfe Şiiri", *Gün Ola'dan Seferis'e Süreyya Berfe*, (Haz. Enver Ercan), İstanbul: TÜYAP Tüm Fuarcılık Yapım A.Ş. Yayınları, s.219-221.
- Çankaya, E. (2012) *Popüler Kültür ve Edebiyat*, Yakın Doğu Üniversitesi Yayınları, Lefkoşa.
- Çınar, A. (2015) "Bulutlar Geçiyor, Martılar Uçuyor, Foklar Söylüyor; O Yazıyor", (Söyleşi) *Gün Ola'dan Seferis'e Süreyya Berfe*, (Haz. Enver Ercan), İstanbul: TÜYAP Tüm Fuarcılık Yapım A.Ş. Yayınları, s.27-34.
- Çolak, V. (2015) "Süreyya Berfe'nin 'Hayat ile Şiir'i", *Gün Ola'dan Seferis'e Süreyya Berfe*, (Haz. Enver Ercan), İstanbul: TÜYAP Tüm Fuarcılık Yapım A.Ş. Yayınları, s. 235-237.
- Erdoğan, A. Ö.-Kankaytsın, D. (2015) "Hem Hayatın Hem de Şiirin Acemisiyiz" (Söyleşi), *Gün Ola'dan Seferis'e Süreyya Berfe*, (Haz. Enver Ercan), İstanbul: TÜYAP Tüm Fuarcılık Yapım A.Ş. Yayınları, s.17-25.
- Fedai, C. (2005) "Süreyya Berfe ile Şiiri Üzerine", *Hece*, 98, s. 66-75.
- Galip, A., (2012) "Süreyya Berfe Şiirinde Köy ve Kent İkilemi", *Varlık*, 1254, s. 24-26.
- Güneş, Y. (2015) "Süreyya Berfe'nin Şiirlerinde Devrimci Romantizm Sorunu", *Gün Ola'dan Seferis'e Süreyya Berfe*, (Haz. Enver Ercan), İstanbul: TÜYAP Tüm Fuarcılık Yapım A.Ş. Yayınları, s. 267-272.
- Kâhyaoğlu, O. (2015) "Süreyya Berfe'nin Kasaba Öncesi Şiiri", *Gün Ola'dan Seferis'e Süreyya Berfe*, (Haz. Enver Ercan), İstanbul: TÜYAP Tüm Fuarcılık Yapım A.Ş. Yayınları, s.227-234.
- Kayiran, Y. (2012) "Süreyya Berfe'nin Şiirinde Nihlist Toplumculuk", *Varlık*, 1254, s. 6-12.
- Kâzım, M. (2005) *Süreyya Berfe'yle Hayattan Şiire*, İstanbul: Dünya Kitapları.
- Kurtuluş, A. (1987) "Böyle Bir Sonu Haketmemişti", *Edebiyat Dostları*, S.7, s. 2-4.

- Özkarcı, A. Ö. (2015) “Kalfa’nın İhaneti”, *Gün Ola’dan Seferis’e Süreyya Berfe*, (Haz. Enver Ercan), İstanbul: TÜYAP Tüm Fuarcılık Yapım A.Ş. Yayınları, s. 247-258.
- Özmen, G. (2015) “Şiir Yazmazsam Mazbut Kalamam” (Söyleşi), *Gün Ola’dan Seferis’e Süreyya Berfe*, (Haz. Enver Ercan), İstanbul: TÜYAP Tüm Fuarcılık Yapım A.Ş. Yayınları, s.155-166.
- Temo, S. (2016) “Halkın Dostları: Hayali Miras”, <http://agorakitapligi.com/halkin-dostlari-hayali-mirasselim-temo-mesele-sayi10-2007/> ET: 10.12.2016

KORKUDAN GOTİKE: TÜRK EDEBİYATINDA DEHŞETİ KURGULAMAK

Doç. Dr. Macit BALIK

Bartın Üniversitesi

ÖZET

Türk edebiyatında gotik türü kurguların batıdaki anlam ve işleviyle yer aldığından söz etmek pek mümkün görünmese de “korku” unsurunun kurguyu oluşturan önemli bir malzeme olarak kullanıldığını gösteren örneklerle rastlanır. Gotiğin Türk edebiyatında gecikmesinin arkasında toplumsal yapı, dini inançlar ve sanatsal kabullerdeki farklılıklar yatar. Özellikle Hristiyanlıkta korkuyu diri tutan “ilk günah” inancının, gotik edebiyatın Batı kültürünün ürünü olmasında önemli paya sahip olduğu söylenebilir. Gotik anlayışının Türk edebiyatında uzun süre Batı’daki anlamıyla karşılık bulmamasının arkasında inanç dünyalarındaki söz konusu farklılık yer almaktadır. Türk edebiyatında bu türe ilginin az olmasının önemli bir sebebi de başlangıçtan itibaren romanın “yüksek kültür” ürünü şeklinde algılanmasıdır. 1860’ların başından 1980 sonrasına kadar Türkiye’de yaşanan toplumsal ve politik hareketlenmelere paralel bir şekilde edebiyat ve özellikle roman, toplumu eğitime ve ona istikamet tayin etme gibi edebiyat dışı bir işlevle donatılmıştır. Özellikle 1960 ile 1980 arasının darbeler dönemi olması, edebiyatı iyiden iyiye politik kimliğe büründürmüştür. Edebi eserleri, büyük amaçlara ve geniş sorunlara açılan bir kapı olarak gören Türk yazarlar, rasyonel düşüncüyü alt üst etmeyi hedefleyen korku/gotik gibi türlere uzun süre rağbet göstermemişlerdir. Buna rağmen Türk edebiyatında korku unsurlarının varlığı 19. yüzyıl başlarına ve Hüseyin Rahmi Gürpınar’a kadar giderken, Batı’daki anlamıyla gotik türe dâhil edilebilecek kurgulara rastlamak ancak 1980 sonrasına denk gelir. Bu bildiride Türk roman ve hikâyesinde korkunun izleri sürülerek gotiğe geçiş serüveni anlatılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Gotik, korku, roman, hikâye, Türk edebiyatı.

FROM FEAR TO GOTHIC: CONSTITUTING THE FEAR IN TURKISH LITERATURE

Although it is not possible to mention that the gothic type of fictions take place in the Turkish literature with its meaning and function in the West, there are examples showing that the "fear" element is used as an important material constituting the fiction. The differences in social structure, religious beliefs and artistic acceptances lie behind the delay of Gothic in Turkish literature. It can be said that the belief of "first sin", which keeps fear alive particularly in Christianity, has a critical role in making gothic literature the product of Western culture. The fact that the Gothic understanding did not find any meaning in Turkish literature for a long time as in the West can be attributed to the difference in faith worlds. Another important reason of the lack of interest in Gothic genre in Turkish literature is that the novel is perceived as a "high

culture" product from the beginning. From the beginning of the 1860s to after 1980s, in parallel with social and political movements in Turkey, especially literature (especially novel) is equipped with a non-literary function, such as educating society and determining its direction. As between the years of 1960 and 1980 was the period of coups, literature has gradually become a political identity. Turkish writers seeing literary works as a way to great aims and extensive problems, did not show any demand for a long time for genres such as fear/gothic aiming to disturb rational thought. Nevertheless, the existence of elements of fear in Turkish literature goes back to the beginning of the 19th century and Hüseyin Rahmi Gürpınar. However, we see the fictions that can be incorporated into the gothic genre in the Western sense only after 1980. In this paper, the adventure of transition to gothic will be explained by tracing the fear in the Turkish novel and story.

Keywords: Gothic, fear, novel, story, Turkish literature.

GİRİŞ

Bir sanat terimi olarak ‘gotik’, 12. ile 16. yüzyıllar arasında Avrupa mimarisinin bir tarz ve üslûbunu tanımlamak için ilk kez Rönesans’ta kullanılmıştır. Korku ve dehşet endüstrisi ve edebiyatı üzerine oldukça geniş ve yetkin çalışmalar yapmış olan Giovanni Scognamillo, mimarîden resme geçen gotiğin oradan da gotik mimarisi tutkunu yazarlarla (Walter, Backford, Scott gibi) edebiyata geçip iyice yerleştiğini ifade eder (Scognamillo, 1994: 24). Gotiğin mimarî bir tarzdan edebî bir türe evrilmesi ve yaygınlaşması ise 18. yüzyıla rastlar. Bu rastlantının tesadüfî olmadığını belirten Çiğdem Pala Mull, gotiğin edebiyatta ortaya çıkmasının sosyal, politik ve tarihsel sebeplerini şöyle açıklar:

Gotiğin edebiyattaki canlanması, Aydınlanmanın akla yaptığı vurguya bir karşı çıkış olarak değerlendirilebilir. Tekinsiz olan; burjuva devrimi, Aydınlanma, bilimsel rasyonaliteye karşı bir tepki olarak ortaya çıkar. Vampirler, ölümsüzler, canavarlar, hayaletlerin yaşadığı dünya, Akıl Çağının, yasalar, kurallar ile açıkladığı bir dünyaya, rasyonel düşünceye ve duyguları reddetmeye yönelik inanışlara karşı estetik ve düşünsel bir başkaldırıdır. Kilisenin öğretilerinin ve batıl inançların yarattığı dogmalara karşı aklın güvenilirliğini savunan Aydınlanma düşüncesinin tersine, gotik romanların yarattığı dünyada duyular güvenilirmezdir, akıl olayları kavramakta ve anlamakta yetersiz kalır ve doğaüstü güçler korkusuzca hüküm sürer (Mull, 2008: 10).

18. yüzyıl İngiltere’inde patlak veren ve akım haline gelip yükselen bir edebî eğilimin karşılığı olan gotik, “bir tepki, bir çeşit karşı koymadır. Bazen de soylu bir sıkıntının ve bir bunalımın ifadesidir” (Scognamillo, 1996: 48). Bu tepkinin dünyaya ve bu dünyanın oluşturduğu ruhsal ve düşünsel baskıya karşı olduğunun altını çizen Scognamillo’ya göre gotik edebiyat türü, aydınlanma çağıının, sınıfsal bir boşalma olduğu gibi kurgunun, düş gücünün, bastırılmış duyguların ve arzuların sığınağı ve ürünlerinden biridir. Onun tespitleri içinde dikkate değer hususlardan biri de korkunun gotik akımdan çok daha önce destanlarda yer aldığı, gerek gotik edebiyatın gerekse fantastik edebiyatın kaynak ve çıkışlarının destanlarda bulunabileceğidir.

Gotik romanlarda genellikle kullanılan izlekler belli başlı olaylar etrafında şekillenir. Eserler, “yargı, adalet, hak konularıyla, bu alanlardaki ihlaller açısından yakından ilgilidir; gasp etme,

öç alma, zimmete para ya da mülk geçirme gotiğin konuları arasındadır. Genellikle gotik anlatı geçmişte yapılmış bir haksızlık üzerine yapılır ve bu haksızlığın sonuçları karakterleri zor durumda bırakır. [...] Gotik anlatılarda bir başka unsur da anlatının karşıtlıklar çerçevesinde yapılmasıdır. [...] Alçak vadiler güzelliği simgelerken, yüksek dağlar yüceliği ve onunla ilgili olarak korku ve dehşeti çağırıştırır. Gotiğin izlekleri arasında sürekli tekrarlanan kaçma, kovalama, hapsolme, yalıtılmışlık konuları da yer alır” (Mull, 2008: 52-53). Bu tür romanlarda rastlanan önemli bir konu da bir ailenin geçmişteki bir hataları yüzünden “lanet”in genç nesiller üzerinde ortaya çıkması ve yerleşik yapıyı alt üst etmesidir. “Geleceğe dair kötü hisler, lanetler, gizli bölmeler ve orada bulunmuş el yazmaları, büyüler, gizemli tablolar, peçeler, yeraltı, şeytanın ruhları ele geçirmesi, mezarlar, ölümlerin canlanması, ruhların dolaşması, iskeletler, ikizler, kapalı kalma, gotik şatolar, görüntüler, komplolar, ölmeden gömülme, vampirler, ölümsüzlük, canlanan nesneler vs. gibi unsurlar, yazarların gotik korkuyu yaratmak için kullandıkları unsurlardır” (Mull, 2008: 54). Korku edebiyatının olağanüstü olayları kullanarak gerçek hayattan uzaklaştığını iddia etmenin doğru olmadığını öne süren Mull, gotik eserlerin yazıldıkları dönemlerdeki toplumsal ve bireysel kaygıları yansıttığını söyler (2008: 40). Buna karşılık Franco Moretti, korku türüne daha temkinli ve eleştirel yaklaşır:

[K]orku edebiyatı, gizli güçlerin tehdidi altındaki bir aklı kurtardığını iddia ederken aslında onun esaretini derinleştirir. Mantıkî bir düzenin yeniden tesisi ile birlikte, sorgulanması imkânsız bir değerler sistemine bilinçdışı ve irrasyonel bir bağlanış gerçekleşir. Toplumu, [...] kocaman bir korporasyon olarak sunar: bu toplumun bağlarına zarar vermeye kalkan belasını bulur. Kendini düşünmek, kendi çıkarlarını gözetmek: bu edebiyatın defetmek istediği asıl tehlikeler bunlardır. Liberallikten son derece uzak olan bu edebiyat, “organik” olmayı başarabilen bir kapitalizme, “kaynaşmış” bir topluma duyulan özlemi yansıtır ve kışkırtır (Moretti, 2005: 135).

Korku edebiyatı çoğunlukla fantastikle iç içe, hatta fantastik kurgunun bileşenlerinden biri olarak değerlendirilir. Fantastik, gotik unsurları kullanır ama Todorov’un fantastik tanımını tam anlamıyla karşılamaz. Zira “nerdeyse inandım” formülünden hareketle, hem okur hem de kahramanın ortak bir şekilde olağan dışı durumlar karşısındaki “kararsızlık”ına yaslanan fantastik, korkuyu kapsar. Todorov, “Korku çoğunlukla fantastiğe bağlanır ancak bu zorunlu koşul değildir” derken “korku edebiyatının tam anlamıyla tekinsizliğin alanına” (Todorov, 2004: 52) girdiğini söyler.

Korku edebiyatının malzemesi tarihsel devinimler ve değişim süreçlerine paralel olarak farklılaşabilmekte ve bugün korku ve dehşet uyandıran odaklar değişebilmektedir. Ortaya çıktığı ilk dönemlerde vampir, şeytan, peri, cadı gibi olağandışı varlıkların korku unsuru olduğu gotik yapıtların yaslandığı düşsel ve inançsal boyutlar bugün daralmaktadır. Zira birey artık gerçek dehşetler ile karşı karşıya kalmakta ve bu nedenle de fantastik unsurlarla şekillenen gotik kurguların yerine daha çok insan gerçeğine temas eden durumlar korku türü eserlere malzeme teşkil etmektedir. Bugün karşı karşıya kalınan gerçek dehşetler artık “bildiğimiz (siyasal-toplumsal) ya da bilmediğimiz (uzaysal) bir ‘dıştan’ ya da kabul etmek istemediğimiz bir ‘içten’ kaynaklanmaktadır. Çağdaş korku yazarı, polisiye roman, casusluk romanı, bilimkurgu ya da pembe dizi romanı alanlarında bir profesyoneldir (Scognamillo, 1996: 59). Batı menşeli bir tür olarak roman ve özelde gotik roman Türk edebiyatında da –batıdaki anlamıyla olmasa da– yansımalarını bulmuş fakat çeşitli sebeplerden yeterli teveccühü görmemiştir.

Başlangıçtan 1980’e Korkunun İzleri

Türk edebiyatında korku türünün batıdaki anlam ve işleviyle yer aldığından söz etmek pek mümkün görünmese de “korku” unsurunun Türk yazarlarınca da –gotik bir mahiyet taşımamakla birlikte- ilgi gördüğü ve kurguyu oluşturan önemli bir malzeme olarak kullanıldığı düşünülebilir. Gotik, tür olarak Türk edebiyatında karşılık bulmaz fakat bu durum korku türünün popüler kültür ürünü olarak düşünülmesinin ötesinde, batıdaki sosyo-politik şartların yaşanmamış olmasından ileri gelmektedir. Zira, “halk masallarının cazulu, cinli ecinnili, bicikli, gulyabanili, doğal-doğaüstü varlıklı masalları, perili evli gotik edebiyatın şatolarını aratmayan atmosferli dünyası, yazılı edebiyat içinde (tür olarak) hiçbir karşıtlık kuramamıştır” (Turan, 1994: 11). Gotik türün oluşumuna kaynaklık eden olağanüstü varlıklar ve mistik inançlar Doğu’da, Anadolu ve İslâm kültüründe yer almakla birlikte batılı anlamda korku türünü ortaya çıkarmaz. Korku, bir tema olarak birçok roman ve öyküde yer alır ama gotik bir amaç doğrultusunda kurgulanan, korku ve dehşet unsurunu kurgunun odağına alarak temel amaç olarak belirleyen eser sayısı oldukça azdır. Türk edebiyatında gotiğin gecikmesinin nedenlerini değerlendiren Yücesoy, isabetli bir biçimde Batı kültürü ile Türk kültüründeki toplumsal yapı, dini inançlar ve sanatsal kabullerdeki farklılıkların incelenmesi gerektiğini ifade eder. Hristiyanlık ve bu inancın doğaüstü yaratıklar, şeytan ve kötülük inancını ele alış noktasında İslâmî çizgiden ayrıldığını ifade eden Yücesoy, Hristiyanlıkta korkuyu diri tutan “ilk günah” inancının gotik edebiyatın bu kültürün ürünü olmasında önemli paya sahip olduğunu ifade eder:

Dinî boyutun ötesinde toplumsal şartlar bakımından da Türk kültürü ile Anglo-Sakson kültür arasında gotiği doğuran belirgin farklar vardır. Gotiğin edebî bir tür olarak ortaya çıkışında etkili olan en önemli faktör hem yıkıcı hem de inşa edici bir reform programı olan, 18.yüzyılda Batı düşüncesini şekillendiren Aydınlanma Hareketi’ne duyulan tepkidir. Dine düşmanlıkla bir arada yürüyen bir akla iman, aklın her şeyi yapabileceğine, insanın kendisiyle ve toplumla olan ilişkisini değiştirebileceğine duyulan güvenden ibaret olan Aydınlanma, Türk düşünce dünyasında Batılı anlamı ile yaşanmamıştır. Tepeden inme bir anlayışla benimsetilmeye çalışılan ve fikrî hareketlerin doğal sonucu olmayan Aydınlanma, toplum bazında tam olarak yaşanmadığı için sanatsal oluşuma neden olacak şiddetli bir tepkinin doğmasını ve Batı edebiyatı ile eş zamanlı olarak gotik eserlerin üretilmesini beklemek anlamsızdır (Yücesoy, 2007-2008: 107-108).

Korku türünün az üretilmesinin düşünsel ve dinî boyutlarının yadsınamayacağı bir yana, romanla tanışıklığın başladığı andan itibaren “yüksek kültür” ürünü şeklinde telakki edilmesinin payı da büyüktür. Ömer Türkeş bu durumu, “ilk dönemde romanlarımızda, ‘Osmanlı nasıl kurtulur?’ meselesinin bir parçası olarak ithal edilen roman sanatı, toplumu eğitici/öğretici bir rol yüklenmişti” (Türkeş, 2008: 118) şeklinde açıklar. Tanzimat aydınlarınca eski hikâyeden romana geçiş hayalcilikten akılcılığa, çocukluktan olgunluğa kısacası ilkelikten uygarlığa geçiş manasını taşımıştır. “Cumhuriyet’in ilanından sonra edebiyatı da kapsayacak biçimde her alanda yürütülen yeniden inşa seferberliği, belki de aydınlanmaya yapılan şiddetli vurgu, en çok mistik, fantastik, kısacası irrasyonel kaynaklardan beslenen korku türünü iyice cılızlaştırdı” (Türkeş, 2008: 118). Bunun nedeni başlangıcından 1980 sonrasına kadar Türkiye’de yaşanan toplumsal ve politik hareketlenmelere paralel bir şekilde edebiyatın gerçekleri belirleyerek toplumu eğitme veya ona istikamet tayin etme gibi edebiyat dışı bir işlevle kullanılmasıdır. Zira 1960 ile 1980 arasının darbeler dönemi olması da romanı iyiden iyiye politize eder. Romanı büyük amaçlara ve geniş sorunlara açılan bir kapı olarak gören Türk yazarların, rasyonel düşünceyi alt üst etmeyi hedefleyen korku türünü ötelemeleri böylece kaçınılmaz olur.

Türk edebiyatında korku romanı denince akla ilk gelen isim Hüseyin Rahmi Gürpınar'dır (1864-1944). Onun *Mezarından Kalkan Şehit* (1928) adlı romanı neticede mezardan kalkan şehit olayına aklî bir açıklama getirse de tekinsiz köşk ve mezarlık tasvirleri ile gotik bir atmosfer yaratabilmiştir. Fakat Gürpınar'ın *Gulyabani* (1911) ve *Cadı* (1912) romanları daha önce yazıldığı için korku unsurları barındıran ilk örnek olarak *Mezarından Kalkan Şehit* değil, bu iki romanın belirtilmesi gerekir. Gerçek anlamda korku türü içine alınabilecek ilk roman ise Ali Rıza Seyfi'nin (1879-1958) Drakula İstanbul'da adıyla 1953'te sinemaya da aktarılan ama Bram Stoker'ın *Dracula*'sının uyarlanmış ve kısaltılmış bir versiyonu sayılan *Kazıklı Voyvoda* (1928)'sıdır. Kaya Özkaracalar'ın da tespit ettiği üzere “ilk özgün korku yazarı, aralarında en az bir gotik öykü de bulunan ve bir dizi korku öyküsünün yazarı Kenan Hulûsi Koray'dır (1906-1944)” (Özkaracalar, 2005: 63). Gotik edebiyatın öncelediği temalardan biri “ölüm”dür. Koray'ın *Bahar Hikâyeleri*'nde (1939) bulunan “Kavaklıkoz Hanında Bir Vak'a”, “Gece Kuşu”, “Tuhaf Bir Ölüm” ve “Bir Garip Adam” öyküleri farklı kurgulanmış olmakla birlikte hepsi de sonu ölümle biten korku hikâyeleridir. “Ölüm ve ölüm korkusu üzerinden yaratılan bu etki, sırlı olaylar, tekinsiz mekân tasvirleri ve tuhaf kişilerle kurgulanır ve etki kuvvetlendirilir” (Canbaz Yumuşak, 2013: 139).

Türk edebiyatında özgün bir gotik korku romanı olarak Kerime Nadir'in (1917-1984) *Dehşet Gecesi* (1958) sayılabilir. Özkaracalar'ın mükemmel olmasa da oldukça başarılı bir gotik korku romanı olarak nitelediği romanda Kerime Nadir, “türün can damarlarından birinin mekân betimlemeleri üzerinden yaratılan ayırt edici bir atmosfer duygusu olduğunun besbelli bilincinde olarak iç ve dış mekân betimlemelerine [...] diğer romanlarında olmadığı kadar önem vermiştir (Özkaracalar, 2007-2008: 127).

Korkudan Gotiğe Evrilme Süreci: 1980 ve Sonrası

Türk edebiyatında roman ve hikâyenin hemen her dönemde güçlü tarihsel, politik ve sosyolojik arka plana sahip olduğu kabul edilen bir gerçektir. Doğal bir durum olan korkunun, sonradan üretilen gotikten farklı olarak yer aldığına dair birçok örnekle karşılaşılsa da uzunca bir dönem -en azından Batı edebiyatındaki örneklerine oranla- “gotik edebiyat” şeklinde kategorik bir ayrıma olanak sağlayacak düzeyde olmamıştır. Bunun hem toplumsal ve siyasal hem de sanatsal-estetik nedenleri vardır. Yukarıda sözü edilen ve 1958 tarihini taşıyan *Dehşet Gecesi*'nden sonra girilen süreçte, yani 1960-1980 arasında yaşanan politik ve toplumsal travmalar, edebiyatın da politik bir hüviyet kazanmasına, sanatçının yaşama farklı ideolojik çerçevelerden bakarak eserini de bu doğrultuda oluşturmaya yol açmıştır. Sanatçıyı etkileyen bu faktörlerden en önemlisi hiç şüphesiz bu yıllar arasında yaşanan üç darbedir.

Özellikle 1980 askerî darbesinin ardından başlayan apolitik süreç, bir yandan yazarların toplumsal meselelere yönelmesinin önünde engel oluştururken bir yandan da Batı'da çeşitli örneklerine rastlanılan avangard yaklaşımların etkisiyle farklı söylem tarzları geliştirilir. Ayrıca 1980'lerden itibaren tüm dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de bir suç toplumu oluşmaya başlar. Artan terör olayları, köy ve kasabalarda çalışma alanlarının sınırlı oluşu, kuraklık, geri kalmışlık gibi nedenlerle köyden kente göçler, metropollerde işsizliği artırır.

Seksenli yılların sonlarından itibaren gerçekçi tavrı doğrudan esere yansıtma olanağı kalmadığı için bazı yazarlar, kodlamalarla veya oluşturulan olağanüstü / doğaüstü atmosfer içinde düşüncelerini kurguya aktarma yoluna girerler. Bu yollardan biri de fantastik ve onun

yedeğinde yer alan ‘korku’ türüdür. Bunun yanında toplumsal ve siyasal koşulların şekillendirdiği piyasada korkunun geniş bir alıcı kitlesi bulması, dönem yazarlarının ilgisini bu alana çekmiştir. Gotik türün beslendiği birtakım gelişmelerin de bu dönemde ortaya çıkmasıyla birlikte sözgelimi, satanizm, şeytan ve cin gibi gotik figürler, roman ve öykülerin odaklandığı unsurlar haline gelmiştir.

1990’lardan itibaren, işsizliğin büyük etkisiyle, kentlerde hırsızlık, kapkaç, tecavüz, cinayet gibi suçlarda gözle görülür bir artış olur. Bu olumsuzluklar gotik anlayışa sahip yazarlar için bir malzeme kaynağı oluşturur ve gotik anlatı, Türk edebiyatı içindeki yerini yeniden almaya başlar. 1990’lı yıllardan itibaren gotik etkiyi yaratan unsurların başında ise doğrudan doğruya bilim ve teknolojiye gelişmeler gelir. 90’lardan itibaren bilimdeki hızlı ve akıl ötesi gelişmeler zamanla korkutucu bir hal almaya başlar. Bu gelişmeler insanoğlunun güven duygusunu sarsar, kişisel güvenliğe yönelik tehdit unsurlarını artırır. Makineleşmenin uç boyutlara varması, artık, insan ırkının makinelerin denetiminde bir evrende yaşayacağı endişesinin doğurur. Uzaydan bile kişiyi kendi evinin odası ya da bahçesinde görüntülemeyi mümkün kılan sistemlerin özel hayatı zedelemesi; cep telefonu, internet gibi iletişim araçlarının toplumdan kopuk ve yapay arkadaşlıklar arayan bir nesil yaratması bu endişenin haklı gerekçeleridir. Satanizm gibi sapkın anlayışlar ve inanç sistemini değiştirme veya yok etmeye dayalı hareketlerin yayılma organı yine iletişim teknolojilerindeki bu gelişmelerdir (Polater, 2015: 83).

İnsanlığın alışık olduğu bir dünya düzenini değiştirebilecek gelişmeler arasında özellikle 1996 yılında İskoçya’da gerçekleşen bir gelişmeden söz edilebilir. İskoç bilim insanlarının bir koyunun meme bezinden aldıkları hücreyi donör olarak kullanmak suretiyle Dolly ismini verdikleri bir koyun kopyalamaları, insan kopyalama tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Bilim insanları, siyasetçi, sanatçı ya da zenginlerin günün birinde kendini kopyalatıp yaşama yeniden başlayabilecekleri yönündeki öngörüler tedirgin edici bir duruma gelmiştir. Sinema ve televizyon sektörü de bu gelişmelerden payına düşeni almıştır. Teknolojik ilerlemeler sayesinde efektler ve simülasyonlarla sağlanan hayalet, cin gibi varlıklar ilk kez görselliğe dökülmüş, bu yapay varlıkların, ses ve buhar efektleriyle mümkün olabildiğince ürkütücü bir şekle sokulması da ruhani varlıklara yönelik korkuyu artırmıştır. 1980 sonrası edebiyatında gotik roman ve öykülerin artışı bu etkenlere bağlanabilir (Polater, 2015: 83-84).

1980’li yıllardan itibaren Türkiye’de artan suç olayları, askeri cuntanın yönetim üzerindeki etkisinin azalması gibi durumlar dolayısıyla gotik edebiyata duyulan ilgi yeniden artar. Ömer Türkeş, “Korkuyu Çok Sevdik Ama Az Ürettik” adlı çalışması Türk edebiyatının 1980 sonrasında öne çıkan gotik eserleri ile ilgili kronolojik bir envanter sunar. *Ne Bir Ses Ne Bir Nefes* (Suat Derviş), *İkiz Şeytanlar*, *Kan İçen Hortlak* (Cemil Cahit), *Ölü Ciğeri Yiyen Adam: Yamyam Yusuf* (Daniş Remzi Korok), *Yıldız Tepe* (Peride Celal), *Ölmez Adamların Evi* (Hamdi Varoğlu), *Lanetli Genler* (Elif Karakaş), *Madrid’te Metafizik Bir Aşk*, *Yaşam Bir Korku Filmidir* (Farah Yurdözü), *Muska*, *Öte Yer*, *Çözücü*, *Yatır* (Sadık Yemni), *Bir Satanistin Anıları*, *Yılanın Ağzındaki Ot* (Erdem Katırcıoğlu), *Gabel* (Mustafa Altunbay), *Hayalet Kitap* (Doğu Yücel), *Kasabanın Altı Günü* (Levent Aslan), *Romantik Korku*, *Rüya Günlüğü*, *Boş Zaman* (Hakan Bıçakçı), *Doğum Günü*, *Saklı Gerçek* (Osman Aysu), *Kötü Ölü*, *Gece Gelini* (Erkut Deral), *Çoruh Seni Lanetliyor*, *Beyaz İntikam* (Orhan Yıldırım), *Kar Kuyusu* (Hikmet Hükümenoğlu),

Kralların Yolu-2012 Destanı 1 (Selim Yeniçeri), *Taşıyıcı* (Çağan Dikenelli), *Az, Ziyen, Azil, Kinyas ve Kayra* (Hakan Günday), *Patasana, Kavim, İstanbul Hatırası* (Ahmet Ümit)” (Türkeş, 2005: 16-17).

1980 sonrası gotik romanlar konu bakımından da çeşitlilik gösterir. Farah Yurdözü’nün *Yaşam Bir Korku Filmidir* adlı eserinde, eşinden boşandıktan sonra sevgi hissini bir vampirde bulan; yalnız, terk edilmiş, acı dolu bir kadının hisleri anlatılır. Bu kurgu, alışlagelmiş vampir öykülerinden farklıdır. Burada kahraman, vampirden kaçan konumunda değil, onun sevgisini arzulayan bir konumdadır. Sadık Yemni’nin *Yatır* adlı eseri de altında yatır bulunan İzmir’deki bir evin lanetinden söz edilir. Evin sahibi olan ailenin erkekleri yirmi bir yılda bir ya ölmekte ya da ortadan kaybolmaktadır. Fallar, büyüler, muskalar, kurşunlarla örülü bu roman, İslam dini kaynaklı öteki âlemden gelme varlıkların yarattığı korku üzerine kuruludur. Erdem Katircioğlu’nun *Bir Satanistin Anıları* adlı eseri Amerika ve Avrupa’da görüldükten bir süre sonra ülkemize de sıçrayan, “şeytan sevicilik” olarak da adlandırılan satanizmi konu alan bir romandır. Eserde kız arkadaşı dolayısıyla satanizmin pençesine düşüp bu batın anlayıştan kurtulmaya çalışan genç bir adamın öyküsü anlatılır.

Bu dönem eserlerindeki sorunlu karakterler genelde toplumdaki “biz”e benzemeyen, aykırı ve sorgulayıcı kişilerdir. Mekân, bazen Anadolu’da bir köy, bazen anakentlerin göbeğidir. Eserlerdeki insanların aslında her biri birer potansiyel suçlu adaydır. Korkunun adı: “karanlık”tır. Çünkü karanlık gizleyicidir, iç seslere ve her türlü tehlikeye açıktır. Korku, karanlıkta başlar. Kişi, konuşmak istemediği diğer yüzüyle karanlıkta hesaplaşır (Polater, 2015: 86).

Gotik edebiyatın son dönemdeki en popüler alanlarından biri, şüphesiz cinayet konusunu ele alan ekoldür. Çünkü günün birinde ölüm denilen olguyla karşı karşıya kalacağımı, yok olacağımı bilmek, insanoğlunun en büyük korkusudur. Çünkü bu korku çoğunlukla; ölüm, yok olma kaynaklıdır. Bu düşüncenin ürünü olarak 1990’lı yıllardan itibaren ülkemizde, polisiye roman olarak adlandırılan cinayet romanları yaygınlık kazanmaya başlar. “Dedektif romanı, içinden çıkılmaz gibi görünen esrarlı bir cinayetin çözümünü sunduğu için, her şeyden önce mantığa güveni ve inancı dile getiren bir anlatı türüdür.” (Moran, 2010, 111). Bundan ötürü cinaî roman veya diğer bir deyişle polisiye türü eserlerde suç, suçlu, dedektif ilişkisi üzerinden kurgulanan eserlerin bir yönüyle korku türünü beslediği söylenebilir.

Sonuç

Batı’da, özellikle İngiltere’de, Aydınlanma fikrinin akla yaptığı kuvvetli vurguya bir tepki şeklinde ortaya çıkan gotik edebiyat ürünleri, genellikle doğaüstü unsurlardan –şeytan, vampir, hortlak gibi- beslenerek ana eksenini korku ve dehşet hissine oturtmayı hedefler. Türk edebiyatının gerek klasik edebiyat gerek halk edebiyatı gerekse Tanzimat’la başlayan roman türünde korku öğelerine sık rastlansa da bunun gotik bir atmosfer oluşturma amacı taşımadığı, daha çok geleneksel halk inanışları içinde karşılık bulan fizik ötesi korkular olduğu görülür. Fakat Türk edebiyatında özellikle 1980’den sonra yazılmaya başlanıp 1990’larda ivme kazanan ve hâlâ süren bir tür olarak gotiğin Batı’daki örneklerine yaklaştığından söz etmek mümkündür.

Türk edebiyatında özellikle 1980’den sonra oluşan apolitik süreç, Türkiye’de ve dünyada gelişen sosyo-politik olaylar, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin yanında estetik kabullerin

farklı mecralara evrilmesi, gerçekliği değişik kurgusal tercihler içinde dile getirme eğilimi gibi etkenlerden ötürü gotik türü eserlerde belirgin bir artış olmuştur. Metafizik korkulardan distopik endişelere, Batı'daki örneklerine benzer bir şekilde şato ve vampir imgelerinden, şeytan, cin, peri gibi metafizik varlıklara kadar birçok unsur hâlihazırda edebiyat dışı gelişmelerin ürettiği korku ve endişeyi edebiyata taşımanın enstrümanları haline gelirler.

KAYNAKLAR

- Moran, B. (2010) *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış-3*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Moretti, F. (2005) *Mucizevi Göstergeler (Edebi Biçimlerin Sosyolojisi Üzerine)*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Mull, Ç. P. (2008) *Gotik Romanın Kıtalararası Serüveni*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Özkaracalar, K. (2005) *Gotik*, İstanbul: L&M Yayınları.
- Polater, D. (2015) *Ahmet Ümit'in Romanlarında Gotik Bellek*. Bartın: Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Scognamillo, G. (2007-2008) “Korkunun Türkçesi”, *Hürriyet Gösteri*. S.292, Kış Aralık-Ocak-Şubat, s.102-204.
- _____, (1994) *Dehşetin Kapıları (Korku Edebiyatına Giriş)*. İstanbul: Mitos Yayınları.
- _____, (1996) *Korkunun Sanatları*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Todorov, T. (2004) *Fantasik (Edebi Türe Yapısal Bir Yaklaşım)*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Turan, G. (1994) “Korkunun Soğuk Eli”, *Dehşetin Kapıları Korku Edebiyatına Giriş*. İstanbul: Mitos Yayınları.
- Türkeş, A. Ö. (2005) “Korkuyu Çok Sevdik ama Az Ürettik”. *Radikal Kitap*, 18 Kasım, s. 16-17.
- _____, (2007-2008) “Korku Türünde İnsana Özgü Bir Şey Bulmak Mümkün” *Hürriyet Gösteri*. S.292, Aralık-Ocak-Şubat, s.118-119.
- Yumuşak, F. C. (2013) “Kenan Hulusi Koray'ın Korkutan Öyküleri”, *Millî Folklor*. S.97, Güz 2013, s. 135-144.
- Yücesoy, Ö. (2007-2008) “Batı Edebiyatından Türk Edebiyatına Gotik Türünün Serüveni”, *Hürriyet Gösteri*. 292, Aralık-Ocak-Şubat, s.105-109.

TÜRKİYE’DE EDEBİYAT ÇALIŞMALARININ BİLİMLEŞME SÜRECİ VE SORUNLARI

Doç. Dr. Ömer SOLAK
Onsekiz Mart Üniversitesi

ÖZET

Çalışmada öncelikle Türkiye’de edebiyat biliminin bir sosyal bilim ya da bir sanat bilimi olarak ortaya çıkışı tarihsel olarak ele alınmıştır. Bu kısımda kendine inceleme nesnesi olarak edebiyat sanatını seçmiş olan edebiyat biliminin başlangıçta sanatsal bir edebi eleştiri geleneği iken; giderek bir analitik etkinliğe dönüşme süreci ve akademik olarak üniversitelerde kurumsallaşması öncelenmiştir. Ardından eş zamanlı bir yöntemle Türkiye’de edebiyat biliminin mevcut durumu ve öne çıkan sorunları disiplinler arasılık eksikliği, çağı takip edememe, müfredatla ilgili sorunlar, akademik örgütlenme, edebiyat çalışmalarının sınırları meselesi, metodolojik sorunlar, eleştiride kültürel ve ideolojik bağlardan kopamama ve terminoloji problemi gibi alt başlıklar çerçevesinde ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Türkoloji, edebiyat bilimi, disiplinler arasılık, edebiyat metodolojisi, edebiyat sanatı

1. TARİHSEL SÜREÇ

Türklerin ilk yazılı eserlerinin 8. yüzyıla tarihlenmesi, edebiyat üzerine bilimsel etkinliği de geciktirir. Dolayısıyla edebiyata ve edebi eleştiriye şu veya bu şekilde ilk temas eden eserler, Türklerin İslam dini ile tanışmasından sonrasına aittir. *Divanu Lügatit-Türk* ve *Atabetül-Hakayık* gibi eserler, zengin bir edebi geleneğe sahip olan Arapların bu birikimini nakleden kitaplardır. İlkinde Türk dilinin ifade imkânları, yapısı ve karakterini taşıyan metinlerde belâgat unsurlarına yer verilir. İkincisi ise bizzat kendi yapısı itibarıyla bu geleneğin 12. yüzyılda nasıl yerleşmeye başladığının bir göstergesidir.

Arap etkisindeki Türk belagati, 19. yüzyıldaki Batılılaşma sürecine dek sürer. Tanzimat’la ise kısmen bir edebi yenileşme başlar. Cumhuriyet, bilgi üreten kurumların Osmanlı bilim metodolojisinden koparak dönem dönem Fransız, Alman ve Amerikan metodolojilerinin tesiri altına giriş sürecidir.

Şimdi bu sürece yakından bakalım.

Türk retoriğindeki Arap etkisi, yüzyıllar boyunca Türk medreselerinde Sirâceddin Sekkâmî’nin (1160-1299) *Miftâhul-Ulûm*, Kazvîni’nin (ö. 1338) *Telhîsul-Miftâh* veya Saadetdin Taftazanî’nin (ö. 1390) *Mutavvel* ve *Muhtasar*’ının okutulmasıyla başlar. Alandaki ilk denemelerse bu eserlerin bir şerhi, haşiyesi veya özeti mahiyetindedir.

Bunlara ilaveten klâsik Türk edebiyatı devrinde edebî tenkit konuları şura tezkireleri, münşeâtlar, mecmualar ve hatta mesnevî, kaside, gazel gibi tür ve şekillerin bazı bölüm ve beyitlerinde yer bulur. Tezkireler şairlerin çevreleri, mizacı, eserlerinin etkilediği saha, beğenilen eserleri ve bunlardan bölümleri kaydeden ilk edebiyat tarihleri ve ilk edebi tenkitlerdir.

Yenileşme devrinde edebiyat bilimi Tanzimat neslinin klasik edebiyatın katı ve kuralcı belagatine karşı çıkar. Şinasi’nin Fatin Tezkiresi’ni tekrar düzenleyerek yayınlaması bu konuda

bir kırılmadır. Ara Nesil’i takip eden ve Edebiyat-ı Cedide’ye ulaşan devirde yazılanlar, Klasik belagat geleneğinin bilgilerini tekrarlar. Mehmet Mihrî, *Fenn-i Bedî* (1872), Ali Cemalüddin, *Arûz-ı Türkî* (1874), *Sanayi-i Şiâriyye ve İlmi Bedî*, Ahmed Hamdi, *Belâgat-ı Lisân-ı Osmânî* (1876), Mehmet Nüzhet, *Mugnil-Küttâb* (1869), Selim Sabit, *Miâyârul-Kelâm* (1870) ve Süleyman Paşa, *Mebânîl-İnşâ* (1871) gibi eserler bunların başlıcalarıdır. Bu listeye Münif Paşa’nın yarım kalmış *İlmi Belâgat*’i de eklenmelidir.

Ancak hala edebiyat sanatı ile edebiyat bilimi ayrımı kavranamamıştır. Tanzimat yıllarında Fransızcadaki *litterature*’nin karşılığı olarak Arapça *edeb*’den türetilen “edebiyat”, bu sanatı karşılamak için kullanılmaktadır. *Şiir ve inşâ* da yine aynı şekilde edebiyat sanatını ifade etmektedir. *Şiir*, manzum metin ve *inşâ* da mensur metin anlamındadır (Çetişli, 2011: 69).

Bu alandaki bir başka kırılma da Recaizade Ekrem’in Arap belagati ile Fransız edebiyatı bilgilerini sentezlemeye çalışan *Talim-i Edebiyye*’sidir (1879). Lefranc’ın *Traité Théorique et Pratique de Litterature*’ünün izinden giden kitap, edebî eserleri "fikir, his, hayal, hafıza gibi genel; deha, hüsn-i tabiat, zerâfet yahut nüktedanlık gibi daha özel" kategorilere ayırmaktadır.

Ondan sonra edebiyat bilgileri, bir eski-yeni tartışmasına dönüşür. Bazıları belagat geleneği çizgisinde eskinin; bazıları da yeninin yanında yer alacaktır. Mihalicî Mustafa Efendi, *Zübdetül-Beyân* (1880), El-Hâc İbrahim, *Hadikatül-Beyân* (1881), Ahmed Mithat, *Belâgat-ı Lisân-ı Osmânî* (1881), Ahmed Cevdet Paşa, *Belâgat-ı Osmaniyye* (1885), Diyarbekirli Said Paşa, *Mizanül-Edeb* (1887), Mehmed Celâl, *Osmanlı Edebiyatı Numûneleri* (1894), Mehmed Abdurrahman, *Belâgat-ı Osmaniyye* (1891), Menemenli-zâde Tâhir, *Osmanlı Edebiyatı* (1896), İsmail Hakkı, *Esrâr-ı Belâga* (1900), Süleyman Fehmi, *Edebiyyat* (1902), Muallim Nâci, *İstîlâhât-ı Edebiyye* (1889), Ahmed Reşid, *Nazariyât-ı Edebiyye* (1910), Köprülü-zâde Fuat ve Şehabettin Süleyman, *Malûmat-ı Edebiyye* (1911) bu gibi eserlerdendir.

Döneme ait metinlerde *ilm-i edeb*, *fenn-i belagat*, *fenn-i edebiyat* gibi sözlerle edebiyat bilimi değil daha çok edebi eser yazma becerileri kastedilmektedir. “*Merâmın hüsn-i sûretle düzgün ve musanna sözlerle ifadesi*” anlamındaki *belagat* ise daha çok retorik’e karşılık gelmektedir (Şemseddin Sâmî, H.1317: 301).

Muallim Naci’ye göre belagat bir “fen”dir. Recaizade ise *Talim-i Edebiyat*’ta “*mahsulât-ı efkârın kâffesine şamil tutmak iktiza eder. Çünkü her nevi mahsulât-ı fikriyeyi bir zabıta ve rabıta tahtına alacak şey, fenn-i kitaptır*” sözleriyle alanı bir bilim olarak tanımlar. Ona göre edebiyat sanatı ve edebiyat fenni ayrı ayrı alanlardır. Fen olan “*edebiyat, elfâz ve meânînin ve kelâm ile muktezâ-yı hâl ve makamın imtizacından mütevellid bir âheng-i mahsus-ı manevîdir ki bunun kavâid ve emsalinden bahseden şeye de fenn-i edeb derler*” (R.1229: 11,12). Sanat olan edebiyat ise (1311: 58) “*bir halkın ahlâk ve adâtını efkar ve hissiyatını.. her türlü ahval ve etvâr ve muamelat ve mahsulâtını ekseriya yalancı bir lisan ile doğruca olarak tarif ve tasvir eden külliyyat-ı asârdır*”.

Tahirü’l Mevlevî’nin *Edebiyat Lügati*’nde (1973: 40) edebiyat “*manzum olsun mensur olsun, güzel sözler; bir de bunlardan bahseden ilim*” şeklinde tanımlanır.

Cumhuriyette edebiyat biliminin hemen yeni bir yola gördüğü söylenemez. Öncelikle klasik belagat geleneği hala etkisini sürdürmektedir. Öyle ki Kaya Bilgegil’in (1986: 428) “*yazma sanatı ile ilgili kaidelerin bütünü*” ve “*bu kaidelere uygun*” eserler kaleme alma şeklindeki edebiyat tanımı, anılan çizginin devamıdır.

Aslında Türkiye’de edebiyata belli bir kuramla yaklaşılması gerektiği fikri ise Servet-i Fünûn münekkidi Ahmet Şuayb’ın çalışmalarıyla başlar. O, 19. yüzyıl Avrupa’sının diğer

sosyal bilimlere öykünen edebiyat bilimi kuramlarını Türk eleştirisine ilk taşıyan isimdir. Onun daha çok dergi sayfalarında kalan tenkitleri, edebiyata yönelik analitik tutumun öncüsü olur.

Türkiye’de edebiyat biliminin kurumsallaşmasında Türkoloji’nin payı büyüktür (Gelekçi, 2006: 31). Bir Türk filolojisi olarak *Türklük bilimi* ya da *Türk Çalışmaları*, 19. yüzyıl sonlarına kadar Türkiye dışında Avrupalı oryantalist filologlarca yürütülür (Bennigsen, 1987). Filolojinin bir milletin dili, edebiyatı hatta tarih ve kültürünü bir bütün olarak inceleme eğilimi Alman, Rus, İngiliz ve Danimarkalı Türkologların araştırmalarını belirler. 1730’da 8. yüzyıl Kök Türk abidelerini keşfeden Finli Strahlenberg, bu yazıtlardaki Türk runik alfabesini çözen Danimarkalı Thomsen, Türk lehçeleri lügatini yazan Prusyalı Radloff ve Avrupa tarihinde Türklerin yeri üzerine en yetkin eserleri yazan Barthold, bu öncülerdendir (İnalçık, 2002: 23).

Türkiye Türkoloji’sinde Ahmet Vefik Paşa ve Süleyman Paşa gibi öncü isimler elbette vardır. Ancak bunlar, sadece Batıda yazılmış Türkoloji çalışmalarının açtığı yoldan giden heveskâr entelektüellerdir. Gerçi ilk Osmanlı üniversitesi olan Fatih Külliyesi (1470) ve ardından açılan Beyazıt, Yavuz ve Kanuni medreselerinde Türk edebiyatı eğitimi verilmiştir; ancak millet bilincinin bile bulunmadığı dönemlerde bu faaliyetler, modern Türkoloji içinde değerlendirilemez (Özdemir, 2006: 13).

Türkoloji, bir Türk üniversitesinde akademik bir program ve bağımsız bir bilim dalı olabilmek için 20. asrın ilk çeyreğini bekler. İstanbul Darülfünun’unda açılan Türk Dili ve Edebiyatı bölümü bir sosyal bilim şubesi olarak hızla örgütlenir.

“1933 yılında Edebiyat Fakültesi içinde kurulan Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türk Dili Filolojisi ve Türk Edebiyatı kürsülerinden oluşmaktaydı. Türk Dili Kürsüsü’nde Reşit R. Arat, Ragıp H. Özdem ve Ahmet Caferoğlu, Türk Edebiyatı Kürsüsü’nde ise İsmail H. Ertaylan, Ali N. Tarlan gibi öğretim üyeleri görev yapıyordu. 1939 yılında Tanzimat’ın 100. yılı nedeniyle bu bölümde, başkanlığını Ahmet H. Tanpınar’ın yaptığı, Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı da açılmıştır. Bu tarihe bölüm, Türk Dili, Eski Türk Edebiyatı, Yeni Türk Edebiyatı olmak üzere üç anabilim dalından oluşuyordu. 1950 yılında Türk Dili Anabilim Dalı, Yeni ve Eski Türk Dili olmak üzere ikiye ayrılmıştır. 1981 yılındaki düzenlemeyle, Yeni Türk Dili, Eski Türk Dili, Yeni Türk Edebiyatı, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dallarına Türk Halk Edebiyatı Anabilim Dalı da eklenmiştir.” (Özdemir, 2006: 14) Nitekim bu kadroya halk edebiyatı ve folklorda Pertev N. Boratav ve Orhan Ş. Gökyay’ı; din tarihinde Abdülbâki Gölpınarlı ve Abdulkadir İnan’ı; Türk tarihinde Osman Turan, M.A. Köymen ve İbrahim Kafesoğlu’nu eklemek gerekir (İnalçık, 2002: 35).

1913 yılında Türkiye Türkoloji’sinin kurucusu Mehmet F. Köprülü, *Bilgi Mecmuası*’nı çıkarmaya başlar. 1915’de kendisi gibi Darülfünun muallimlerinden Ziya Gökalp ile *Âsâr-ı İslâmiyye ve Milliye Encümeni*’nin kurulması ve bir *Millî Tetebbular Mecmuası* çıkarılmasını kararlaştırır. 1919’da ilmi ve kısmen idari özerklik verilen Edebiyat Fakültesi, Doğu ve Batı edebiyatları olmak üzere ikiye ayrılır

Esas ilerleme ise Cumhuriyetin ilanından sonra Atatürk’ün yeni devletin temelini millî kültür üzerine oturtması ile sağlanır. Cumhuriyet’ten sonra Atatürk’ün talimatıyla Köprülü tarafından İstanbul Darülfünun’una bağlı bir birim olarak kurulan ilk araştırma kurumu Türkiyat Enstitüsü’dür (1924). Amacı Türk kültürünü geçmişteki ve bugünkü unsurları ile ilgili araştırmak olan enstitü, *Türkiyat Mecmuası* adında bir süreli yayın da çıkarır (Gelekçi, 2006: 32). Adından 1926’da Türkoloji ile ilgili ilk ilmi çalışma olan ve “hâlâ aşılamamış” muamelesi gören “Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl” adlı makale yayımlanır.

Bu dönemde *Türkiyat* adı verilen Türklük bilimi, Hüseyin N. Orkun'a göre (1977: 30) “*Türk’ün tarihi, dili etnografyası, antropolojisi ve bir bütün olarak her şeyi ile ilmi bir surette uğraşır*”. Türkoloji’nin bu dönemdeki ana etkinliğini dil ve edebiyat çalışmaları oluştursa da Gökalp-Köprülü ekolünün tesiriyle millî kültür temelli bir sentez olarak tüm sosyal bilimlerde etkindir (İnalcık 2002: 34).

Öte yandan Cumhuriyetin bu erken yıllarında edebiyat bilimi bir üniversite imkânına kavuşmasına rağmen, edebiyat bilgileri çoğu lise ders kitabı seviyesini aşamamış kitaplarla temsil edilir. Ali C. Yöntem, *Edebiyat* (1926), Tâhirül-Mevlevî, *Edebiyat Lügatı* (1935), Mehmet Karaca, *İzahlı Edebî Sanatlar Antolojisi* (1960), Habib Sevük, *Edebiyat Bilgileri* (1942), Ağâh S. Levend, *Divan Edebiyatı: Kelimeler, Remizler, Mazmunlar ve Rumuzlar* (1943), Saadettin N. Ergun, *Edebiyat ve Edebiyat Tarihi Özü*, Ali N. Tarlan, *Edebî Sanatlar* (1947), Mehmet Karaca, *İzahlı Edebî Sanatlar Antolojisi* (1960), Kemal Gariboğlu, *Edebiyat Bilgileri* (1965), Seyit K. Karaalioğlu, *Edebî Sanatlar* (1969), Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi* (1981), Rıfki Yazıcı, *Örneklerle Edebî Sanatlar* (1976), Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri* (1980), Cevdet Kudret, *Örneklerle Edebiyat Bilgileri* (1980), Rauf Mutluay, *100 Soruda Edebî Bilgiler* (1972) bunların bazılarıdır.

1932 yılında, İsviçreli Profesör Alfred Malche’nin Atatürk’e Türk üniversiteleri ile ilgili sunduğu raporun ardından girilen üniversite reformundan Darülfünun da nasibini alır ve 1933’te İstanbul Üniversitesi adıyla yeniden kurulur. Nitekim bu reformun bir uzantısı olarak Türkiye’de 1930’lardan sonra Nazi idaresinden kaçan Alman Şarkiyatçılar istihdam edilir. Onların tesiriyle Türkoloji dünyaya açılmaya Avrupa merkezli Altayistik, Asya araştırmaları ve doğu dilleri bölümlerine benzer bir şekilde örgütlenmeye başlar. Bölüm, bu dönemde temelinde Türkiye Türkçesi ve onun edebiyatı olmak üzere, Türk dillerinin lehçe ve şivelerini tarihi ve coğrafi bir düzlemde ele alan bir müfredat takip eder.

İstanbul Üniversitesi’nde önce Romanoloji sonra Alman filolojisini kuran Henning Brinkmann, Walter Kranz, Leo Spitzer, Traugott Fuchs ve Gerhard gibi isimler hem yetiştirdikleri öğrencilerle hem de modern edebiyat incelemelerine ve yöntembilime dair katkılarla edebiyat bilimini geliştirirler.

1935’te Ankara’da açılan DTCF ile Türkiye’de edebiyatın bilimleşme süreci, uzun bir aradan sonra Anadolu’ya da taşınır. Sümerce, Hititçe, Latince ve Yunanca gibi antik doğu ve batı dilleri yanında modern diller ve edebiyatları da Türk akademiyasını zenginleştirecektir.

Böylece batı bilimine 19. yüzyıldan itibaren damgasını vuran; ekonomik olarak Kapitalist, siyasal olarak da Liberal yaklaşım, erken Cumhuriyet biliminin de belirleyicisi olur. Bu nominalist, özcü ve evrenselci yaklaşım, bilimde batı merkezli bir küreselleşmeye meyillidir.

Nitekim çok geçmeden yabancı filoloji kökenli akademisyenlerin sundukları perspektif Türkoloji’ye de olumlu olarak yansır. İlk olarak İngiliz filolojisi kökenli Berna Moran’ın kuramsal katkısıyla başlayan bu etki, Alman filologu Gürsel Aytac’la devam eder. Moran’ın bir başka katkısı da edebi eleştiriye bir sosyal boyut getirmiş olmasıdır. Ne var ki ondan sonra fazla önemsenmemiş olan bu boyut, 1990’lardan sonra baskın Postmodern eleştirel eğilimlerle batı kaynaklı yeni kuramlara yönelik denemelerle dağılmış gitmiştir (Kayalı, 2004: 172).

Türkiye’de 1990’larda edebiyat bilimi ile ilgili ilk çalışmalar kaleme alınmaya başlandığında edebiyatın bir bilimi olup olamayacağı da tartışılmaya başlar. Daha yorumcu bir tavırdan yana olanlara göre esas olan edebi eseri analitik bir yaklaşımla değil, daha okur odaklı ve sanatkârla özdeşleşmeye çalışan bir çaba ile okumaktır. Aksini savunanlara göre ise böyle bir tutumdaki

eleştirmenin esere dair söyleyecekleri sübjektif hükümlerden ibaret kalacaktır (Çetişli, 2011:290).

Nitekim bugün daha çok Alman ve Fransız filolojisi kökenli akademisyenlerin tesiriyle Türkologlar arasında da “edebiyat bilimi” ifadesi yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Sadık Tural da (1999: 58) bu noktada “*edebiyat bilimi, edebiyat eserini en yüksek seviyede anlama*”, yorulama, değerlendirme ve benzerleri arasındaki yerini belirterek “*çağı içindeki yerine oturtma*” olarak sözleriyle edebiyat bilimi tanımını kullanır.

Öte yandan edebiyat üzerine analitik bir etkinlik olarak edebiyat çalışmalarının bilim olma vasfı, genel kabul görmüş de değildir. Öyle ki ille de bir bilimsel taraf vurgulanacaksa bu birikime *edebiyat bilimi* değil; *edebiyat çalışması* denmesi gerektiği konusunda da bir görüş vardır (Önal, 1999: 53). Özellikle 1980’lerden sonra oldukça geç bir şekilde Türk bilimine giren Postmodern paradigma ile Nominalizme ve Pozitivizme yönelik itirazlar da yükselir. bu tesirle edebiyat çalışmalarının bilimliği konusu da zaman zaman aktüel bir tartışmaya dönüşür.

Sanatsal edebi tenkit geleneği, Türk edebiyatına yönelik dikkatte akademiyanın dışında cereyan eden bir kanaldır. Bu gelenekte her eleştiri bir okumadır. Okumanın öznel ve nesnel olmak üzere iki temel yönü, eleştirmenin mahiyetini de belirler. Bu aslında batı edebiyatında İzlenimcilik denen yaklaşımdan başka bir şey değildir. Cumhuriyet döneminde Nurullah Ataç gibi öcülerin elinde gelişen İzlenimci gelenek, eleştiriye bilimsel bir analiz değil, ikinci bir yaratma olarak görür. Bu çizgiye daha sonra Mehmet Fuat, Mehmet H. Doğan, Doğan Hızlan ve Ramis Dara gibi isimler de eklenir. 1960’lara gelindiğinde sonra bilimsel eleştiriyle yaptığı alışverişler nedeniyle sanatsal edebi eleştiri, bütünüyle öznel ve yöntemsiz olmaktan çıkmaya başlar.

60’larda Öznel eleştirmenin karşısına Amerikan *Yeni Eleştirisi*ne dayanan kendi eleştirel tavırları ile çıkan Hüseyin Contürk, Oğuz Demiralp ve Orhan Koçak gibi isimler daha kuramlı ve metodik bir yakın okumayı önerirler (Dumanlı-Kadızaade; 2011: 190-195).

Yine bu dönemde Asım Bezirci, Eser Günson ve Kemal Bayıldırın gibi isimlerden oluşan grup ise daha belgesel ve daha monografik bir tarzda ama ideolojik bir konumdan uzak da kalamayan bir eleştiri çizgisi oluştururlar.

Esasında bu sanatsal edebi eleştirmenin kökleri, II. Meşrutiyete hatta Tanzimat yıllarına kadar götürülebilir. Bu aslında sıcak edebiyatın, ya da diğer bir deyişle kendi edebi eserleri hakkında zaman zaman söz söylemek durumunda kalan yazarların temsil ettiği çizgidir. Yahya Kemal, Behçet Necatigil, Turgut Uyar, Hilmi Yavuz, Haydar Ergülen gibi şairler kendi sanat birikimlerinden hareketle eleştiri yazıları kaleme almışlardır. Bunlara Tanpınar’dan başlayarak Ahmet Oktay, Cemal Süreya, Enis Batur, Ebubekir Eroğlu gibilerin fikir ve kuram dozu daha yüksek çizgisi de dahil edilebilir. Hatta yeni çıkan genç ediplere yazılan takriz yazıları ve “*özellikle gazetelerin kitap ekleri ve edebiyat dergilerinde yayımlanan eleştiri yazılarının çoğu deneme benzeri bir tür ‘reklam’ metinleri*” (Şevki, 2009: 301) de bu birikime eklendiğinde zengin ve oylumlu bir eleştiri geleneği ile karşı karşıya olunduğu anlaşılır.

Bugün hala üniversite dışındaki edebi kamuda ikinci bir eksen olarak bu yaklaşım, ürünlerini bilimsel dergilerde değil; “sıcak edebiyat” dergilerinde sergilemektedirler.

2. TÜRKİYE’DE EDEBİ AKADEMİNİN BUGÜNKÜ DURUMU

Disiplinlerarasılık Eksikliği

Postmodern bilim paradigmasının etkin olmaya başladığı 1980’lerden sonra edebiyat çalışmaları tüm dünyada diğer sosyal bilimlerle yoğun bir alışverişe girmiştir. Dilbilim, sosyoloji, antropoloji, eğitimbilim, kültür bilim, iletişim bilim ve onun alt disiplinleriyle girdiği ilişkiden çağın ilgilerine uygun yeni ve pragmatik çalışma alanları doğmuştur. Kaldı ki Modernizmin normatif ve mikro uzmanlıkları öne çıkaran lineer yöntemleri yerine daha çoklu ve heterojen yöntemler öneren Postmodernizm (Emre, 2012: 248); disiplinlerarasılığa bir metot karmaşası olarak değil; yaşanan dünyanın çok yönlülüğünü anlamının en iyi yolu olarak bakar. Bu durum, çalışmaların amaç ve konularının bir gereğidir aynı zaman da. Nitekim “günümüz edebiyat eleştirisinde, tarih, siyaset, sosyoloji, iktisat, psikoloji, felsefe gibi bilim ya da bilgi dallarını kuşatan, disiplinler-arası bir ilgi ve yaklaşımdan söz edil”mekte (Aksoy, 1997: 33).

Türkiye’deki akademik kabullere göre “sosyal bilim merkezli” bir disiplin kabul edilmesine rağmen edebiyat bilimi (Emre, 2012: 88); diğer sosyal bilimlerle etkili bir işbirliği içinde değildir. Türk Dili ve Edebiyatı programlarının daha çok “metin incelemesi, dil ve edebiyat tarihi” temelinde oluşturulmuş olması, “bağlam merkezli, disiplinler arası karşılaştırmalı araştırmalar”ı da alanı yeterince geliştirememiştir (Özdemir, 2006: 23). Meselelere tek bir disiplin perspektifinden bakma ısrarı, onu kalıplaşma gibi sadece sanatı değil bilimi de tehdit eden bir tehlike ile de karşı karşıya bırakır. Gerçekten de Türkiye Türkoloji’si “dil ve edebiyatla sınırlandırılmış gibidir. Bu nedenle de Türkiye’de Türkoloji’den çok, Türk dili ve edebiyatı araştırmalarından söz edilebilir. Türkiye’de Türkoloji’den söz edilebilmesi için, sosyal tarih, sözel tarih, politik kültür, uluslar arası ilişkiler, ekonomi, teknoloji, kentleşme, medya, iletişim gibi konularda da Türkoloji kapsamında yeterli ve yetkin araştırmaların yapılması gereklidir. Disiplinler arası çalışmalar dahi hala Türk edebiyatı türleri ve yaratılarıyla sınırlıdır.” (Özdemir, 2006: 24). Hâlbuki kendi kalıplarına mahkûm olmuş bir disiplin, giderek “dinamizmini, yaratıcılığını, verimliliğini ve işlevselliğini kaybed”ecek; “geçerliliğini yitirmiş teori ve yöntemlere” kendini tekrar edip duracaktır (Özdemir, 2011: 102).

Türkiye Türkoloji’sinde bugün yaşanan şey, çoğu ardıllarıyla geçerliliğini yitirmiş teorilere dayanan bir çalışmalar karmaşasıdır. Arkası da getirilemeyen bu çalışmalar, -pek çok gelişmekte olan ülkede de görüldüğü üzere- “yullanmış... batılı yöntem ve teorileri” yerli malzemeye uyarlayarak yeniymiş gibi sunan “bilimsel faaliyetler”dir. Oysaki “kendi teori ve yaklaşımlarını geliştirmek yerine, emanet bilgi ve yaklaşımlara dayanmak veya onlarla yetinmek en azından yetersizlik, temelli hazırcılıktır” (Özdemir, 2011: 102).

Kaldı ki Türk kültürüne disiplinler arası perspektiften bakmayı onun sahip olduğu tarihsel ve coğrafi şartlar mahkûm etmektedir. Sadece ilişki kurduğu diller, kültürler, etnik yapılar değil; kendi çok katmanlı yapısı da multidisipliner bakışla aydınlatılmayı bekleyen pek çok gizi barındırmaktadır (Gelekçi, 2006: 41). “Tüm dünyada disiplinlerarası çalışmaların giderek arttığına, disiplinlerarası kuramların üretildiğine tanık olurken, Türkoloji ve Türk dilbilimi alanlarının neden birbirlerine yeterince yaklaşmadıklarını, neden el ele vererek Türkçe üzerine daha verimli çalışmalar yapamadıklarını anlamak ilk başta gerçekten zor görünüyor.” (Büyükkantarçioğlu, 2006: 48).

Aslınsa bu durum, sadece Türkoloji’nin sorunu değildir. Tüm dünya üniversiteleri, özellikle kendi milli filolojilerini mukayeseli çalışmalara ve disiplinler arası araştırmalara yaklaştıramamışlardır. Kurumsal yapı, müfredat ve yorumdaki kalıplaşmalar, onların disiplinler

arası dinamizmini bozmuş ve donmuş bilgiler öğreten kurumlara dönüştürmüştür (Özdemir, 2006: 12).

Esnek ve geçişken dokulu bir bilgi akışının egemen olduğu bir epistemolojik mantıkla gerçekleştirilecek bir müfredat revizyonu ile edebiyat çalışmaları “*durağan, mekanik, donuk kimliğinden çık*”ıp “*çağın esnek ruhuna uygun*” bir işlevselliğe kavuşmalıdır. Bu da onun diğer sosyal bilimlerle arasındaki kesitte çiçeklenmiş disiplinler arası çalışma alanlarına kapısını açmakla mümkün olacaktır (Emre, 2012: 126). “*Sonuçta değişen yaşam yeni ve farklı yöntem ve yaklaşımlarla, özgün bağlantıların kurulması ve sorgulanmasıyla, disiplinler arası çalışmalarla çözümlenebilir*” (Özdemir, 2011: 102). Politika ve medya gibi alanlarda karşılaştırmalı araştırmalara yönelerek bilimsel tikanıklık aşılabilir. Seminerler, tezler, toplantılar ve yayınlarla Türkoloji disiplinler arası bir üst alan haline getirilebilir. Örneğin geleneksel halk edebiyatı dersi sanayileşme, kentleşme, kitleselleşme, küreselleşme gibi dinamiğin etkisiyle farklılaşan yaşam ve kültür meselelerini içine alarak folklorun dar giysilerinden kurtulabilir.

Disiplinlerarasılık Türkoloji’ye “*bilginin, ekonomik değeri olan mal ya da hizmete dönüştürülmesi*” olarak tanımlanan *innovation* olarak geri dönecek bu da mezunların çağın yeni mesleklerine kolayca adapte olmalarını sağlayacaktır. Böylelikle daha donanımlı olacak olan Türkologlar, arşivler için değil bireyi ve toplumu geçmişten geleceğe taşıyacak projeler için; geçmişi değil bu günü incelemek ve sorunlara çözümler önermek için yetiyecektir. Aksi takdirde “*ciddi bir felsefe veya düşünce ve kültür tarihi zeminine oturmamış bir Türkiye Türkoloji’si, bazı bilgi alanlarında yer yer komikleşen çalışma şemalarıyla akademik bir satranç ve vasat bir istihdam yöntemi olmaktan öteye gitmeyecektir.*” (Çobanoğlu, 2006: 6-7).

Kendini Yenileyememe ve Çağı Takip Edememe

Bir üniversite eğitimi *öğretme* (teaching), *araştırma* (research) ve *yayma* (extension) olmak üzere üç ana işleve odaklanır. İlki bilgiyi yeni nesillere aktarmak, ikincisi mevcut bilgi hazinesine yenilerini ilave etmek, üçüncüsü ise onları sosyal ve kültürel hayatın geliştirilmesi için işlevsel hale getirmektir (Sinha, 2005: 6).

Türkiye’de edebiyat çalışmaları, edebiyat sanatını yorumlamak ve ona az çok bilimsel bir dikkatle yaklaşmak amacıyla kurulmuştur. Ne var ki Cumhuriyetin erken döneminde pek çok ülkeden çok daha ilerde bir başlangıç yapan edebiyat çalışmaları, neredeyse hiç değişmeden ve çağın doğasına ve bilim anlayışına göre bir revizyondan geçmeden bugünlere gelmiştir. “*Hem müfredat hem ders içerikleri hem de bölümlerin toplumda bulduğu yankı ve işlevleri oldukça statik, yan bilim ve alanlarla ilişki kuramayan, kendi içine kapalı bir sistem olarak varlığını devam ettirmektedir. Oysa çağın kültürel dokusu, bilim ve teknoloji algısı böylesine korunaklı, kendi dışındaki alanlarla tepkiye girmeyen durağan yapılara hayat hakkı vermemekte; bunun yerine daha esnek, daha dışa açık, daha modüler sistemlere şans tanımaktadır.*” (Emre, 2012: 246).

Yekta Saraç bu durumu “*Türk dili ve edebiyatı bölümleri olarak, siyasi anlamın dışında söylüyorum, ‘çok muhafazakâr’ bir yapımız var. Adacıklar oluşturmuşuz, krallıklar kurmuşuz.*” sözleriyle özetler (akt. Altun, 04.04.2013). Menderes Coşkun da (2006: 57, 58) Türk Dili ve Edebiyatı öğretimini yabancı üniversitelerle karşılaştırarak incelediği çalışmasında oldukça karamsar bir tablo çizer: “*Türk dili ve edebiyatı eğitiminin yeterince berrak, tutarlı, bütüncül ve faydacı olmadığı aşîkârdır. Üniversiteler, öğrenciye eğitim, bilgi ve yetenek kazandıran kurumlar değil, mesleğe giriş için vize (diploma) veren kurumlar haline gelmiştir.*” (...) “*Eğer*

bir ülkede hazırlanan tezlerde iddia edilen fikirler ve buluşlar yurt dışında yankı bulmuyorsa, tezlerin bir kısmı yabancı dillere çevrilmiyorsa, akademisyenler kendi araştırma sonuçlarını uluslararası dergilerde ve bilim çevrelerinde yazılı ve sözlü olarak sunamıyorlarsa ve kendi millî tarihleri, siyasetleri ve kültürleri konusunda uluslararası bilgi akışını yönlendiremiyorlarsa, o ülkenin üniversiteleri, evrensel olamıyorlar ve üstlerine düşen görevi yapamıyorlar demektir.”

Bu bölümler her yıl verdiği binlerce mezuna rağmen “nitelikli insan, öğretmen, araştırmacı, aydın, şair, romancı, hikâyeci, tiyatro veya film yazarının yetiş”irme noktasında etkisizdir. Türkiye’deki Türkologların sayıları binleri bulan lisansüstü tezleri ve diğer çalışmaları başta dil engeli nedeniyle okunmamakta ve yabancı üniversitelerde yetişen bir avuç Türkolog’un yayınları daha çok tercih edilmektedir (Coşkun, 2006: 58). Bu atalet, “*Türkoloji’nin, çağdaş ülkelerdeki paralelleri gibi merkezi ve doğurgan bir bilim olması ve diğer sosyal bilimlerin merkezi olmasını engeller.*” (Özdemir, 2006: 24). Oysaki bir akademik kurum, kendisini aktüel toplumsal ihtiyaçlara göre güncellemeli, mezunlarını iş hayatına atılacağı toplumun beklentilerine uygun bir donanım ile yetiştirmeye gayret etmeli ve böylece cazibesini korumaya devam etmelidir.

Yabancı dilleri işlevsel kullanamama ve dolayısıyla uluslar arası işbirliğine yatkın olamama da önemli bir sorundur. Dünyadaki bilimsel gelişmeleri yakından takip etmek ve ortak projelerle disiplinler arası işbirliğini sağlamak, çağdaş metotları bütünlüğü içinde tanımak, bilim dallarımızın gelişmesi için çok yararlı olacaktır.

Müfredat Problemi

Türkoloji’nin bir başka meselesi de müfredattır. Temelleri Darülfünun’da atılıp DTCF ve Atatürk Üniversitesi’nde geliştirilmiş olan müfredatın omurgasını ise Osmanlıca, Halk Edebiyatı, Eski ve Yeni Türk Edebiyatı ders serileri oluşturur (Özdemir, 2006: 15). Ancak bu programın temel sorunu basitten karmaşığa doğru dikey yükselen bir ilerleme değil; yan yana ve yatay gelişen bir yapıya sahip olmasıdır (Coşkun, 2006: 58). Öyle ki çıktıları ve işlevselliği dışlayan bu seçkin yapı, bir kalıplaşmayı da beraberinde getirir.

1930’larda Alman Şarkiyatçıların etkisiyle Türkiye Türkçesi ve Türkiye Edebiyatı odağında kurulan bu bölümler, Türk diyalektlerini diyakronik ve karşılaştırmalı olarak ele alan bir müfredat takip ederler. Ne var ki yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşen dilbilimsel kırılmadan (linguistic turn) sonra hızla gelişen edimbilim, sosyolengüistik, bilgisayar dilbilimi gibi yeni uygulamalı dilbilim (applied linguistics) şubelerine fazla yer vermezler. Keza edebiyat sosyolojisi, edebi antropoloji, edebi psikoloji gibi disiplinler arası edebiyat çalışma alanları da bu programlarda kendine hemen hiç yer bulamaz. Bu sebeptendir ki farklı kuramsal yaklaşımlar ve bunların pratik cephesini oluşturan metotlarla dile ve edebiyata eğilen çalışmaların sayısı (son yıllarda artan bir ivme gösterse de) henüz yeterli değildir. Yaşamdaki değişimlere ve dönüşümlere göre biçimlenen esnek programlar oluşturamayan Türkoloji’nin boş bıraktığı bu alanlar; çoğu kez iletişim, yönetim ve ekonomi disiplinlerinin araştırmalarıyla giderilmeye çalışılmaktadır.

Nitekim Şerif Aktaş da (2005: 35) müfredat sorununa şöyle işaret eder:

“Türk kültürünü tarihî akış içinde yazılı eserlerden hareketle incelemek için Farsça, Arapça, Göktürkçe, Uygurca, Çince, İngilizce bilmek; Türk tarihi uzmanı olmak, sanat tarihi ve sosyal antropoloji alanlarında bilgi sahibi olmayı gerektirir... Bizim Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerimizin öğretim programı, bizim Türkoloji ilmine hizmet edebilecek insanı yetiştirmeye niyetli olmadığımızı açıkça ortaya kor. Türkoloji ciddi bir iştir, bilgi birikimi, sabır ve sözü

edilen yardımcı bilgilerle donatılmayı gerektirir. Kütüphanesiz üniversitelerin Fen-Edebiyat Fakültelerinde Türkoloji yapmak mümkün mü?”.

Talat S. Halman ise (2004: 16-28) “Türkiye’de Eleştiri ve Özgün Kuramlar” başlıklı bildirisinde konuya dair şunları ifade eder:

“Birçok üniversitemiz hâlâ, ne yazık ki, sadece bilgi hamalları yetiştirmeye çalışıyor. Hocalar bilgi aktarıyor, öğrenciler alıp ezberliyor, not alıyor, diploma kazanıyorlar. ... Öğretim üyesi olduklarında onlar da bilgi aktarıyor, bilgi işportacılığı yapıyorlar... En özgün düşünce ve eserler, bize Türk edebiyatını okumuş; ama kimisinin Türkçesi kıt olan yabancı bilim adamlarından geliyor. Hâlâ bir iki Amerikalı Divan edebiyatı uzmanının etkisi altındayız; hâlâ birkaç İngiliz’in, birkaç Fransız’ın, birkaç Alman’ın doğrultusunda kendi edebiyatımızı değerlendirmeye çalışıyoruz”.

Türk üniversitelerinin akademik ilgileri arasındaki farklılıklar bölümlerin ve anabilim dallarının adlarına, çalışma alanlarına, lisans ve lisansüstü müfredatlarına da yansımıştır. Bazı üniversiteler batı üniversitelerin akademik çalışma konularını belli bir aktüalite içinde takip eden bir müfredata sahipken; geri kalan büyük çoğunluğun teorik eksikliği ve güncel edebiyat çalışmalarına uzaklığı bu bölümlerinin müfredatlarına da yansır.

Ne var ki üniversitelerin müfredatlarını oluşturan ana eksen, daha ziyade Türkoloji’nin yapısına yönelik bilgilerin sunulduğu betimsel derslerden oluşmaktadır. Edebiyat biliminin evrensel omurgasını veren bir Genel Edebiyat, Türk edebiyatını dünya edebiyatı ile ilişkilendiren bir Karşılaştırmalı Edebiyat Tarihi, söylem çözümlemesi gibi yeni yöntemlerden hareket eden Edebi Eleştiri gibi dersler henüz eksiktir (Büyükkantarcoğlu, 2006: 46).

Programlara yönelik bir başka sorun da içeriklerinin değiştirilmesini zorlaştıran uzun bürokratik süreç ve çok yönlü bakamama donanımsızlığıdır. Öyleki bu da “*programların ve ders içeriklerinin ve kur tanımlarının belirli aralıklarla yenilenmemesi*”ne sebep olmaktadır (Özdemir, 2006: 23).

Halbuki en altta bütün edebî dönemlere ve edebiyat teorilerini içeren temel derslerin yer aldığı piramit şeklinde genelden özele bir müfredat düzenlemek gerekir. Bu ilk evrede o bilime ait bir bakış ve bir terminoloji kazandırılmalıdır. Ardından daha spesifik ama yine de genel edebiyat bilimi kapsamındaki derslere ve o bilime ait metodoloji verilmelidir. Takip eden aşamada ise öğrenci, etkin bir danışman desteğiyle daha spesifik ve müstakil çalışmalar için belli bir yazar, dönem veya temaya odaklanmış seçmeli derslere yönelmelidir.

İlaveten mevcut geleneksel derslerin içerikleri, işlevsel hâle getirilmelidir. Örneğin Türk Edebiyatı Tarihi dersi, Türk edebiyatının özel tarihsel ve coğrafi dağılımına uygun bir müfredatla yeniden düzenlenmelidir. İçerikleri ve ders saatleri değiştirilen mevcut derslerin yerine kültür girişimciliği, redaktörlük gibi dersler konulmalıdır.

Şu halde Türkiye’de edebiyat çalışmaları Türk Dili ve Edebiyatı gibi ulusal edebiyat odaklı değil; daha genel planda ve karşılaştırmalı edebiyat odaklı yapılmalıdır. Keza edebiyat çalışmalarının filoloji mantığında dilbilim çalışmalarıyla birlikte düşünülmesine son verilmeli, iki alanın ortak çalışma alanları netleştirilerek bu iki bilimin kesişimindeki çalışmalar, disiplinler arası bir bakışla sürdürülmelidir. Dünyadaki edebiyat çalışmalarında olduğu gibi metin dilbilim, göstergebilim, edimbilim, toplum dilbilim, stilistik gibi dilbilimin edebiyat çalışmalarına teorik ve metodik yakınlığı bulunan alanlarına öncelik verilmelidir. Bu noktada dil-edebiyat ilişkilerinin teorik ve pratik zeminlerini değerlendiren, dil-edebiyat-kültür bağlamlarına yönelik seçmeli derslere de ağırlık verilmelidir.

Akademik etkinliği sadece lisanstan ibaret sanmak diğer alanlarda bir kısırlığa sebep olmaktadır. Üniversite eğitimi sadece sınıf dersleri şeklinde değil, seminerler, grup çalışmaları

ve workshopları da içermelidir. Batı üniversitelerinde eğitiminin temel boyutunu oluşturan bu etkinlikler, öğrencinin eleştiri ve ifade yeteneğinin geliştirir. Alanındaki güncel konulara dair aktif bir ilgi duymasını sağlar.

Türkiye’de özellikle sosyal bilimlerde ders anlatmaya dayalı bir öğretim metodu belirgindir. Oysaki öğretim “*anlatma, laboratuvar çalışması, projeler, elektronik eğitim, seminerler ve çalışma grupları, problem tabanlı eğitim, alan gezileri*” ile çeşitlendirilmeli; sınavlar tek motivasyon kaynağı ve yegâne ölçüt olmamalıdır. Öğrenci başarısı konu testleri, ders içi uygulamalar, web kullanma tecrübesi, sözlü sunuş yeteneği gibi alanlarda da ölçülmelidir. Sınav için “*sorular hazırlanırken dersin konuları değil, bu konularla öğrenciye kazandırılmak istenen bilgi ve yetenek, yani dersin hedefi, göz önünde bulundurulmalıdır*” (Coşkun, 2006: 69).

Bugün Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinin sorunlarının çözümü, edebiyat biliminin Türkiye’de sağlıklı bir şekilde gelişmesine de katkı sunacaktır. Türk edebiyatı kanonunun tüm tali damarlarını kucaklayan, “sıcak edebiyat”a yakın, dünyada yürütülen güncel çalışmaları yakından takip eden, kültürbilime ve sosyolojiye kapılarını açmış kürsüler haline gelecektir. Nitekim kaliteli bir edebiyat eğitimi, “*öğrencilere, ulusal ve uluslararası bilgi kaynaklarına hızlıca ulaşabilme tecrübesi; edebiyat tarihi, teorisi ve tenkidi ile ilgili sağlam bir bilgi birikimi; en azından belli bir döneme ait edebî metinleri orijinallerinden okuyup çözümleyebilme kabiliyeti; araştırma, bilgi, duygu ve düşüncelerini edebî ve bilimsel bir üslûpla yazılı ve sözlü olarak sunabilme ve herhangi bir konuda orijinal bir eser üretebilme becerisi*” kazandırabilmelidir” (Coşkun, 2006: 64).

Sonuç olarak edebiyat bilminde araştırma yapabilecek, orijinal bilgi üretebilecek, ürettiği bilgiyi doğru ve etkili bir şekilde kullanabilecek araştırmacılar yetiştirmek, edebiyat bilimini çağın gereklerine uyarlamaktan geçer. Böylesi çok yönlü bir edebiyat eğitimiyle öğrenciler, tıpkı dünyadaki diğer üniversitelerinde olduğu gibi sadece eğitim-öğretim hizmetlerinde değil, basım-yayın, medya, reklamcılık ya da hukuk gibi pe çok iş alanlarında da iş bulabilirler.

Akademik Örgütlenme ve Edebiyat Çalışmalarının Sınırları Meselesi

Türkiye’de edebiyat çalışmalarının birincil sorunu “sınırlandırma meselesi”dir. Türkiye’de edebiyatın mahiyetine ve sınırlarına dair bir uzlaşma oluşmadığı için edebiyat çalışmalarının analitik dikkatini yönelteceği alan da muğlak kalmıştır. Aynı durum Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinin kapsamında da görülür. Aslında “alan tanımı” sorununun temelinde, Türkiye’de Türkoloji’nin ve dilbilimin kuruluş ve gelişim süreci önemli bir rol oynamıştır. Kuruluş dönemleri için gerekli ve geçerli olan alanlar, bugün revize edilmeye muhtaçtır. Heveskar edebiyatı, çocuk edebiyatı, ergen edebiyatı, popüler edebiyat gibi yeni alanlar kucaklanmalı; edebiyatın diğer disiplinlerle ilişkisinden doğmuş yeni çalışma alanları bölümlerin müfredatlarına dahil edilir. Dünyada tutucu kapsam tartışmalarının çoktan geride kaldığı günümüzde kendine sınırlı bir çalışma alanı çizip bunda ısrar etmek edebiyat biliminin önünü kesmektedir.

Dünya üniversitelerinde milli ve yabancı filolojiler, beşeri bilimler fakültelerinin (Humanities) bünyesinde yer alır. Türkiye’de ise daha ziyade edebiyat fakülteleri içinde yer alır. Fen bilimleri ve sosyal bilimleri kabaca bir araya toplayan bu yapı, artık nitelikli bilim üretilmesinde sorunlar çıkarmaktadır.

Esasında Türk edebiyatının akademik örgütlenmesinin filoloji temelli olması, alt programlarının Türkoloji’nin çalışma alanlarına göre oluşmasına sebep olur. Bu da onun

edebiyatı Türkoloji'nin meseleleri zaviyesinden görmesine ve uluslar arası edebiyat bilimine entegre olamamasının nedenidir. Halbuki Türk edebiyatı incelemelerine karşılaştırmalı bir bakışla eğilmek ve karşılaştırmalı çalışmalar için ayrı bir bölüm açmamak gerekir. Zira hiçbir edebiyat, etrafını çeviren milletlerden izole bir şekilde gelişmez. Şimdiye kadar daha çok milli edebiyatı öne çıkaran bir tavırda incelenmiş olan ve akademik örgütlenmesini de bu şekilde gerçekleştirmiş olan Türk edebiyatının karşılaştırmalı bir bakışa sadece başka edebiyatların tesiri bağlamında değil, kuramsal ve metodik uygulamalar bağlamında da geçmesi gerekir. Öyle ki edebiyat tarihlerinin Türk edebiyatının tarihsel devirlerine dair belirlemelerinde bile “İslamiyet öncesi devir, İslami devir, Batı tesirinde gelişen devir” gibi açık olan bu etki, edebiyat biliminde de önemle vurgulanmalıdır.

Türkoloji, Türklük bilimi demek olduğu halde Türkiye’de Anadolu sahası merkezli yapılmaktadır. Gerek tarihsel olarak yayıldığı Asya’nın gerekse bugün önemli Türk diasporalarının yaşadığı “Avustralya, Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Fransa gibi ülkelerdeki Türklerin kültürlerini de içine alacak şekilde sınırlarını genişlet”mesi çağın getirdiği bir zorunluluk olarak durmaktadır (Özdemir, 2006: 25). Kaldı ki milli filolojiler tarih kültür ve etnik gibi geniş bir portföyle çalışırlar. O halde Türkiye’de “Türkoloji’yi sadece ‘Türk Dili ve Edebiyatı’na indirgeyen filolojik bir yapıdan, Türk kültür ve uygarlığını bütün cepheleriyle bir arada ve bir çatı altında ele alan disiplinler arası bir yapıya” kavuşturmak gerekmektedir (Çobanoğlu, 2006: 1-8).

Akademik örgütlenmeye dair bir başka sorun ise edebiyat çalışmalarının istikametini daha işlevsel ve verimli alanlara sevk edebilecek bir yapı veya kurumun bulunmamasıdır. Sonuç olarak çoğu kütüphane raflarında kalacak binlerce çalışma ve onlara ayrılmış zaman ve emek zayi olmaktadır.

2000’li yıllardan sonra artmaya başlayan diğer sosyal bilimlere açılma ve buna eşlik eden metot, kuram ve terminoloji transferini içeren etkileşimsel çaba, henüz istenilen düzeyde değildir. Bölümlerin çağın ruhuna uygun olmayan yapıları, eski ile yeni arasında sağlıklı bir dengeyi; Türk edebiyatının kendine özgü doğasını göz önünde bulunduran, sentezci bir yapılanmayı gerekli kılmaktadır. Öğrenciler, disiplinler arası bir anlayışla “tarih, sosyoloji, dilbilimi, yabancı filolojiler gibi farklı bölümlerden de sınırlı sayıda ders seçebilmelidir.” (Coşkun, 2006: 66). Bu şekilde kazanılacak çoklu perspektiflerle yazarı, eseri, sosyal ve kültürel bağlamları ve okurun alımlama süreçlerini ihmal etmeyen çok yönlü bir kuramsal bakışı kazanabileceklerdir.

Özdemir’e göre (2006: 28) edebiyat çalışmaları artık geleneksel olarak uzak durduğu pek çok yeni çalışma konularını araştırma ve inceleme portföyüne katmalıdır. “Karikatür, siyasal kültür, siyaset folkloru, kültür ekonomisi, kültür turizmi, medya, diziler, radyo laf ebeleri, spor basını, ekonomi basını dili, reklam, futbol folkloru, çocuk dili, kent yaşamı, teknolojik gelişmeler, uluslar arası ilişkiler, müze, kamusal alan, popüler kültür, magazin dergileri, film senaryoları, marka, moda, kültür patronajlığı, internet, internette Türkçe öğretimi, karşılaştırmalı kültür, sanal sözlük ve ansiklopediler, sanal müze, pazarlama teknikleri, köşe yazıları, mizah dergileri, Türkçe hip hop ve rap, yayın sembolleri, yaşlı kültürü, cinsiyete dayalı kimlikler, şiddet, töre cinayetleri, göç, Avrupa Birliği- Türkiye İlişkileri, İnternetteki kitap eleştirileri, Türk sineması, Almanya Türk (işçi) edebiyatı, gençlik edebiyatı, çocuk dili, sıradan insanın öz yaşam anlatıları, sosyal tarih, meydan kaymaları, bilişim teknolojileri, dijital okur-yazarlık, i-egitim, Dansın Sultanları, okumanın tarihi, kitabın tarihi, kültür bilimi, sosyal tarih,

yeşil pop, beden folkloru, fotoğraf, kültür felsefesi vb.” gibi konular, diğer pek çok sosyal bilimin keşfedemeyeceği ve ancak edebiyat bilimsel çözümlemelerle ortaya konabilecek bilgiler içermektedir.

Metodolojik Sorunlar

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de sosyal bilimlerde yöntem, hala tartışmalı bir alandır. Bunun sebebi hem sosyal bilimlerin görece genç bilimler olması hem de bu bilimlerin Türkiye’deki kuruluşunun çok daha geç tarihlerde gerçekleşmesidir.

Mehmet Kaplan’ın da belirttiği gibi “*nazariye bilmeden ameliye mümkün değildir.*” Ne var ki “*kendisini en az yenileyen ve bu alanın araştırmacıları tarafından kendisine en az rağbet edilen bahis ‘edebî araştırma yöntem’leridir. Edebî metot ve eleştiri bahsindeki yeterince gelişip olgunlaşamama problemine, bir de edebiyatın diğer sosyal bilimlerle olan iletişim eksikliği eklenince ortaya günümüzün sosyal bilimlerdeki en önemli meselelerinden birisi olan ‘sıgırlık ve yöntemsizlik’ çıkmaktadır. Bu ‘sıgırlık’ı aşmanın yolu edebiyatın; tarih, sosyoloji, coğrafya, psikoloji, felsefe ve antropoloji gibi diğer sosyal bilimlerden; ‘yöntemsizlik’i bertaraf etmenin yolu da değişik edebiyat yöntem ve eleştirilerinden yararlanmaktan geçer.*” (Dayanç, 2009: 1876).

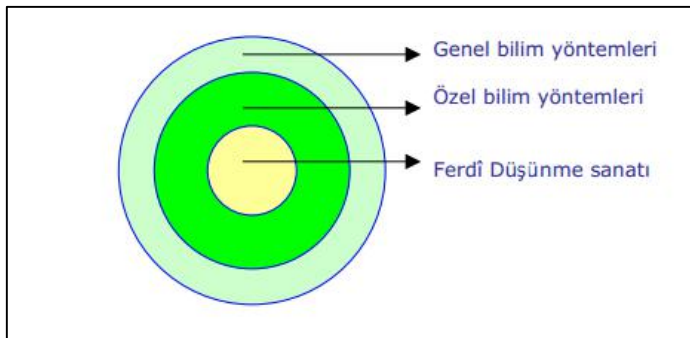
20. yüzyıl tüm dünyada edebiyat biliminin başta dilbilim olmak üzere ilişkide olduğu diğer sosyal bilimlerle girdiği alışverişlerle edebi eser inceleme yöntemlerini zenginleştirdiği bir dönem olmuştur. Başta dilbilim ve alt branşları olmak üzere pek çok sosyal bilim, edebiyat biliminin metnin çözümleme sürecine perspektif derinlikler kazandırmıştır.

Ancak Türk edebiyat bilimi, hala edebiyat kuramlarının araştırmalarda uygulaması demek olan metodolojiye yeterince açık değildir. Bu maluliyetin sebepleri ise şu şekilde özetlenebilir:

Edebiyat çalışmaları özelinde bir bilim tarihi veya metodoloji tarihi ile ilgili yeterli kaynak yoktur. Türkiye’de edebiyat metodu ile ilgili ilk kaynak olarak 1990’larda Maren-Grisebach’tan çevrilen *Edebiyat Biliminin Yöntemleri* ise birtakım çeviri sorunları sebebiyle beklenen katkıyı yapamamıştır.

Edebiyat metodolojisini tarihsel süreç içinde veren kaynakların yokluğu, mevcut metotların sosyal bilim paradigmaları içinde nereye oturduğunun bilinmemesine neden olmaktadır. Hâlbuki önce genel olarak bilimsel disiplinin mahiyeti ve bilimsel metodolojinin doğasını bir bütün olarak tanıtan ardından konu edindiği spesifik disiplinin metot tarihine ve metotlar setine yönelen bir kitap, o disiplinde araştırmalar üretecek birinin ilk okuması gereken kaynak olmalıdır.

Kapsam bakımından bilim yöntemleri

Diğer bir deyişle bir metodu kuramsal arka planını tanımadan, dayandıkları bilim geleneği içinde kavrayamadan ithal ederek yapılan analizler metodik sorunların kaynağıdır. “*Türk edebiyat biliminin edebiyat sözlükleri yok, yöntem kitapları yok, işaret yahut gösterge teorimiz yok, fakat Postmodern incelemelerimiz var. Bu nasıl mümkündür?*” haklı serzenişinde de ifade edildiği üzere metodik birikimden yoksun bilim, okurlarına da bir anlam sunamayacaktır (Dumantepe-Üstün, 10.11. 2012).

Kuram, metot ya da yaklaşım duyarsızlığı ise yeterli kuramsal altyapıya sahip olamamaktan kaynaklanan bir yöntemsizlik hatta zaman zaman bir yöntem karşıtlığı şeklinde kendini gösterir. Edebiyata bir kurama dayalı bir metot dahilinde yaklaşmayı batılı bir olgu kabul eden araştırmacılar, çalışmalarının rasyonel düşünüşe doğuştan sahip olduğunu varsayarak metotsuz çalışmalar ortaya koymaktadırlar.

Metotla kuramı biri birine karıştırmak ve bunun sonucunda edebi kuramların ilkelerini bir metot gibi anlayıp metne uygulamaya çalışmak da sıklıkla karşılaşılan bir başka sorundur. Nitekim Biçimcilik, Psikanalitik Eleştiri veya Yeni Eleştiri bir metot değil; bir kuram, hatta bunların bir kısmı spesifik bir kuram değil bir kuramlar demetinin genel adıdır.

Edebiyat araştırmalarında bir başka sorun da edebi çözümlemede her biri adına izafe edildiği bir edebiyat bilimcisinin seçkinliğine sahip metodik yaklaşımlara dair tutuculuktur. Öyle ki Yeni Türk Edebiyatı’nda Mehmet Kaplan’ın Psikanalitik eleştiri, Arketip eleştirisi veya Yapısalcı eleştiri yaklaşımlarının eklektik bir sentezi olan *metin tahlili* metodu alanın yegâne metodu zannedilmiştir. Sonuçta bu durum, edebi metne farklı perspektiflerden bakılmasını ve metnin farklı katmanlarının anlaşılmasını önleyen bir kendinden eminliğe sebep olmaktadır.

Türk edebiyatı bölümlerinin müfredatlarında edebiyat metodolojisi ile ilgili derslerin çok az olması bir başka sebeptir. 2000’li yıllara kadar bu konuda temel başvuru kaynakları İngiliz ve Alman filolojisi kökenli kalemlerce yazılmış olan ve aslında birer metodoloji kitabı olmayan genel edebiyat teorisi kitapları olmuştur. Nitekim edebi kuramlar ve yöntemlere yönelik ilk lisans ve lisansüstü dersler özellikle 2000 yılından itibaren görülmeye başlanır. “Edebiyat Metodolojisi-I” (KTÜFen-Edebiyat Fakültesi), “Nesir Metodolojisi” (SAÜ Fen-Edebiyat Fakültesi), “Yeni Türk Edebiyatı Araştırmalarında Metot” (Bozok Ün. SBE DR. Prgr.) gibi dersler, Türkiye’de edebiyat metodolojisine yer veren derslere örnektir.

Kuram ve dolayısıyla metot üretmedeki yerli katkı eksikliği de bir başka sorundur. 1990’lardan sonra sosyal bilimler terim, kavram ve metot bakımından azımsanamayacak ölçüde yerli ve milli muhakemeye zenginleşse de (Tural, 1995: III);bugün tamamı yabancı kültür ve edebiyatların incelenmesinden çıkarılmış olan edebiyat kuramları Türk edebiyatı metinlerini çözümlemede iğreti durmaktadırlar.

Sonuç olarak edebiyat alanında hazırlanmış pek çok çalışmada metot kısmı yeterince dikkatli ve özenli bir şekilde ele alınmamakta ve gerekli kuramsal temellendirmeler yapılamamaktadır.

Eleştiride Kültürel ve İdeolojik Bağlardan Kopamama

Türkiye’deki edebiyat araştırma ve incelemelerinde en önemli sorunlardan biri kişisel görüş, düşünce ve ideolojik yaklaşımların metinden rastgele seçilen örneklemelerin tanıklığıyla dile getirmesi gayretkeşliğidir. *İdeolojik özcülük* denilebilecek bu tavır, çalışmaların objektifliğini ve dolayısıyla sonuçların güvenilirliğini de etkilemektedir.

Hemen her dönemde ve ülkede olduğu gibi ülkemizde de hala geçerli olan bu sorun, bilimin çok özgün soru, veri, değerlendirme ve yargılarla gelişmesine engeldir. Nasıl ki eleştirel pedagoji çalışmaları, eğitim programlamanın nötr bir eğitim-öğretim müfredatı çabası değil,

içinde geleceğe yönelik ideolojik projeksiyonlar içeren bir tasarım olduğunu ortaya koymuştur; sosyal bilim araştırmaları da kimi zaman yanlı bir tasarım dolabilmektedir. Hâlbuki “*tarafsızlık ilkesi bilimsel etik, gereklilik, yetkinlik ve tutarlılık açısından vazgeçilmezdir. Örneğin edebiyatın tarafı veya taraftarı olarak edebiyat bilimi araştırmaları gerçekleştirilemez*” (Özdemir, 2011: 102).

Güdümlü ya da ideolojik eleştiri, kendini sadece analiz aşamasında değil, seçme ve düzenleme aşamasında da gösterebilir. Araştırmacı kendi düşüncelerine yakın yazarlara öncelik verip, diğerlerine soğuk durabilir. Oysaki bilim adamı, belli bir siyasi görüşün savunucusu değil, bilimsel gerçekliğin peşinde olan kişidir. “*İşlevsellik ve ekonomik verimlilik ile duygusallık ve siyasallaşarak akademik tarafsızlığın terkedilmesi arasında ters orantılı bir ilişki bulunmaktadır. Bu durumun olumsuz örneklemeleri, Türkoloji sahasında geçmişte çok sık olarak ortaya çıkmıştır. Bu türden olumsuzlukların zamanla bilim dalının saygınlığını zedeleyebileceğine dikkat edilmelidir.*” (Özdemir, 2006: 26).

Edward Said ise meseleye farklı bir açıdan bakar. Ona göre insan sadece ve öylesine yazmaz, bir iktidar ilişkisinden bağımsız hiç bir insan eylemi ve eser üretimi olamaz. Edebi eleştiri de en akademik olanları da dahil olmak üzere bir “iktidar basıncı”ndan uzak kalamaz. Öyle ki akademisyenler değil, akademik sınırların dışında kalan eleştirmenler görece bir özgürlük içindedirler. Kaldı ki akademisyen eleştirmenlerin ele aldığı konu ile ilgili bir “alıntı yağmalaması”na dönüşen çalışmaları piyasanın taleplerini gözetken, eklektik ve post modern bilim paradigmalarının “her şey uyar” mottosuna uygun bir analitik tutumdur (akt. Yener, 2006: 10).

Çözüm, bilim insanlarının araştırmalarında böylesi tutumlara ve kalıplara karşı akademik mesafeyi koruyan bir duyarlılıkla hareket etmelerinden geçmektedir.

Terminoloji Problemi

Bilimin doğası gereği tüm bilimler, nesnel ölçütlerle nesnel sonuçlara ulaşma prensibine göre hareket eder. Ancak edebiyat için belli anlamlara refere eden, sınırlarının belli ve evrensel bir terminolojiye ulaşmak daima büyük bir güçlük olmuştur. Bir sanat bilimi olması ve bilimleşmesinin diğer sosyal bilimlere nispeten daha geç olması edebiyat biliminin kendi estetiğinin ortaya çıkardığı kavramları belli bir uzlaşıyla tanımlamasına engel olmaktadır. Edebiyat tarihi, edebi eleştiri, edebiyat eğitimi, edebiyat sosyolojisi, edebiyat psikolojisi, karşılaştırmalı edebiyat, çocuk ve gençlik edebiyatı gibi pek çok çalışma alanında kendi terminolojisinden çok ilişkili olduğu sosyal bilimlerden alınıp uyarlanmış bir terminolojiyle çalışmaktadır.

Türk edebiyat bilminde de terim problemi, pek çok edebiyat bilimcinin ifade ettiği popüler bir şikâyet konusudur. Gerçekten de Türkçeye yabancı filolojilerde yapılan çalışmaların çoğu çeviri kokan terimleri, diğer sosyal bilimlerden edebiyat çalışmalarına akan terminoloji önemli bir sorundur. Bu sorunun aşılmasını, edebiyat çalışmalarına yeni başlayanları tedirgin eder, çalışmaların anlaşılmasını, aynı kavramın farklı terimlerle ifade edilmesine sebep olur.

Akademik eğitimde sadece bilgiye ulaşma becerilerine odaklanması, bir “akademik dil ve söylem üretme becerisi kazandırılmamıştır. Oysaki akademik eğitimin “kişiye, bilimsel araştırmalarını, duygu ve düşüncelerini yazılı ve sözlü olarak edebî bir şekilde sunabilme yeteneği kazandırmak” olmalıdır (Coşkun, 2006: 64).

Terim probleminin en mühim sebeplerinden biri de Türk bilim dilinin biri Doğu, biri Batı, biri de öztürkçeci üç ayrı etimolojik geleneğe sahip olmasıdır. Kendini bu geleneklerden birine yakın hisseden araştırmacılar, söz konusu terminolojik yarılmayı devam ettirmektedirler. “*Türk edebiyatı araştırmalarında ve eleştiri eserlerinde yüz yılı aşkın bir zamandır iki farklı terim anlayışıyla karşı karşıyayız. Özellikle son elli yıldır iki farklı dil ve terim anlayışına dayanan pek çok eleştiri eseri yazılmış, bunun sonucunda iki farklı anlatım tarzı doğmuştur.*” (Filizok ve Saltık, 2013: VIII). Nitekim bu da genç okurlar için bir kavram karmaşasına neden olmaktadır.

Türk edebiyatı araştırmaları özelinde özellikle “edebi devir”, “edebi dönem”, “edebiyat akımı”, “edebiyat topluluğu”, “edebi hareket”, “edebi nesil”, “edebi kuşak”, “bağımsız kişiler” gibi adlandırmalar bu karışıklığı en iyi şekilde örnekler (Emre, 2012: 207). Keza aralarındaki anlam yakınlığından dolayı belli bir birliktelik içindeki edebi oluşumlar için bazı edebiyat bilimcilerin *akım*, bazılarının *hareket*, bir başkasının da *topluluk* kelimesini tercih etmesi de bir başka örnektir (Emiroğlu, 2008: 11).

Bu konuda bir başka örnek de metot ile metodik yaklaşım kavramlarının birbiriyle karıştırılmasıdır. Örneğin metne bağlı eleştiri anlayışı bir metot değildir. “*Metne bağlı inceleme yöntemi, incelenen olan eserin içinden hareket ederek çözümleme, eleştirme; kendi içinden anlaşılır hale getirme ve değerlendirme yöntemidir.*” (Arak, 2007: 167-177).

Sorunun bir başka sebebi de genç araştırmacıların alanlarıyla ilgili uluslararası terminolojiye hakim olamamaları ve doğu edebiyatından gelen terimlerle batılı terminolojiyi örtüştürmemeleridir. Onlar da hem batılı hem doğulu terminoloji birikimine sahip olmama eksikliğini öztürkçeci bir tavırla terim üretme kolaycılığıyla örtmeye çalışmaktadırlar. Oysaki alanda önceden üretilmiş terimlerden haberli olmak bilimsel devamlılığın bir gereğidir.

Çözüm ise ilk elden bir transfer çabasına girmeden önce terimin Türkçenin ifade dağarcığı içindeki karşılığını aramak yapılması gereken ilk iştir. Bir karşılık bulunamamışsa, söz konusu anlamı en iyi ifade edecek kelime veya kelime gruplarını belirlemek gerekebilir. Bu noktada Türkçenin türetme kaidelerini ve semantik ve fonetik imkânlarını zorlayan örneklerden kaçınmak, uzun yıllar bir bilim dalında kullanılabilecek bir ifade üretirken gereken sorumluluğu göstermek gerekir.

Terim sorununu çözmede yapılacak bir diğer şey, edebiyat bilimcilerin kendi alanlarıyla ilgili uluslar arası ve ulusal düzeyde yapılmış yayınları aktüel olarak takip etmeleri ve alanlarına ait terim sözlüklerine sık sık müracaat etmeleridir. Terminoloji probleminin bir başka çözümü de öznellikten uzak bir terminolojiye sahip olmaktan geçer.

SONUÇ

Türk edebiyat bilimi Türk edebiyatının Batılaşma sürecine koşut bir gelişim izlemiştir. Bu süreçte, cumhuriyetle ve Atatürk devriyle birlikte gösterilen atak vem batıdaki çalışmaları yakalama çabası sonraki dönemlerde sürdürülememiştir. 20. Yüzyılın ikinci yarısındaki postmodern bilim paradigmasındaki kırılma bile son derece geç intikal etmiştir. Öyle ki hala filoloji odaklı ve tarihçi tavır etkisini sürdürmektedir.

Sonuç olarak yukarıda altı çizilen tüm bu hususlar, yeterli nicelik ve nitelikte uluslar arası yayın yapılamamasına sebep olmaktadır. Tüm bunlar Türkoloji’nin imajını olumsuz etkilemektedir. Oysaki imaj devrinde, imaj her şeydir.

KAYNAKLAR

Emiroğlu, Öztürk (2008). *Türkiye’de Edebiyat Toplulukları*. Ankara: Kesit yay.

Arak, Hüseyin (2007). “İkincil Yazının Oluşmasında Eleştirmenlerin Rolü Üzerine” *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. 2, (2007): 126-137

Filizok, R. (2013). Üslûbun Genel Özellikleri, Üslûp Türleri / Üslûbun Özel Nitelikleri. İçinde R. Filizok, E. Saltık (Ed.), *Eleştiri Kuramları* (11-13), 1.bs., Eskişehir: AÖF Yay. <http://acikogretimedebiyat.com/ele-tirikuramlari/article/569/95-ele-tiri-kuramlari>

MESNEVİDE HAYVAN METAFORLARINDAN ASLAN TİLKİ EŞEK METAFORU**Prof.Dr. Kadircan ÖZKAN**

Selçuk Üniversitesi

Prof.Dr. Ebru BARDAŞ

Binali Yıldırım Üniversitesi

ÖZET

Çeşitli edebi eserlerde, farklı örnekleri vermek ve insanlarla özdeşleştirmek için metafor adı verilen hayvanlarla kıyaslama örnekleri verilmiş olun, fabl adı verilmiştir. Bu tip örnekleri, büyük Türk filozofu, sufi Muhammed Celaleddin Belhi, ya da bilinen adıyla Mevlana da (1207-1273) ünlü eseri Mesnevide çeşitli hayvan figürünü, hem hayvanların özellikleri, hem de kendi benzetme motifleriyle başarılı olarak kullanmıştır. Bu metaforlardan birisi de; belirgin bir adı olmasa da; aslan, tilki, eşek üçlüsü diyebileceğimiz metafordur.

Bu hikayede; ormanda hem yaşlı, hem de fülle yaptığı mücadelede zayıf düşmüş bir aslan; fakir bir çiftçinin, sahibi gibi karnını doyuramayan; zayıf, sırtı yaralı bir eşiği ve hayvanlar aleminde zeka ve özellikle bunu kurnazlıkla kullanan bir tilki bulunmaktadır. Gücünden epey kaybetmiş aslan, tilkiden kendisine, gücünü kazanmak için yiyecek bir şeyler, yakında bildiği, zayıf eşiği kandırıp getirmesini, kendisinin de ona pay vereceğini, onun da karnını doyurabileceğini söyler. Tilki, eşiğin yanına giderek çok güzel bir yeşillik olduğunu, orada sınırsız karnını doyurabileceğini söyler. Eşek, bulunduğu konuma ve durumuna memnun olmasa da razıdır, fakat tilki onu çeşitli şekilde kandırıp götürmeye ikna eder, giderler. Uzaktan eşiğin geldiğini gören aslan, zamanını beklemeden onun üzerine atlar, yakalayamaz, eşek kaçır. Aslan, ormanlar kralı olduğundan tilkiye tekrar eşiği getirmesini emreder. Tekrar eşiğin yanına giden tilki, eşiğin hakaretleriyle karşılaşır, eşek korktuğunu söyler. Fakat tilki eşiği tekrar güzel sözler ve nefsi kabartarak ikna eder, aslanın yanına götürür. Bu kez aslan avını kaçırmaz, parçalar. Biraz yedikten sonra dere kenarına su içmeye gider, gelince görür ki; eşiğin kalbi ve yüreği yoktur. Tilki yemiştir. Gelince tilkiye nerede olduğunu sorar. Tilki ona zekice olan şu cevabı verir: "Hiç kalbi ve ciğeri olsaydı buraya gelirmiydi" der.

Anahtar kelimeler: Mevlana, Mesnevi, hayvan metaforları, nefis, tahammülsüzlük, hırs

SUMMARY

Mevlana, who has undertaken a very difficult task in explaining the spiritual experiences he has acquired to people of all levels, has planned the concept of some animals; lion, fox and donkey metaphor, which he uses to explain the truth, with the awareness that the right way is to obtain information without prejudice. Mevlana Celâleddîn Rumi (1207-1273), a thinker of Turkish culture, frequently used the metaphorical narrative style to express abstract meanings in Mesnevi, which is a rich treasure.

Metaphors helped to simplify and explain Mevlânâ's deep Sufism issues as well as giving implicit messages. Because the ones who do not know these should not eat from the fruit of the Masnavi which is full of Sufism. or this reason, while giving some of his messages through these animal metaphors, Mevlana explains to people a figurative meaning rather than a real meaning. The basic metaphor used by Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî is the metaphor of the donkey; which was deceived and eaten by fox; who also cheat the lion. As can be seen, Mevlana has liked the useless people who are missing from the spiritual feelings with a metaphorical expression to the donkey. According to him, the mind does not know exactly the tricks of the soul. Because self is in his own house, the mind is here as a foreign entity. In short, people's bad desires, ambitions and emotions are explained by donkey metaphor.

Key words: Mevlana, Mathnavi, animal methaphors, ambition, self

GİRİŞ

Kimi zaman filozof, kimi zaman sufi ya da mistik olarak tanınıp ve tanıtılan Mevlânâ Celaleddin Rumi Eserlerinin yanı sıra hayatı ve şahsiyetiyle birçok kişinin ilgisini çektiğinden çeşitli alanlarda da akademik araştırmalara konu olmuştur. Mevlânâ ile ilgili birçok eser kaleme alınmış olmasına rağmen, O'nun sembolik dili üzerine herhangi bir çalışma yapılmamış olması dikkat çekicidir. Mevlânâ'nın düşünceleriyle ilgili farklı konularda birçok yayına ulaşmak mümkün olduğu halde, onun kullandığı semboller bir arada bulmak oldukça zordur. Biz bu çalışmada O'nun hayvan metaforlarından; aslan, tilki ve eşekle ilgili fikir ve görüşlerini sistematik olarak bir araya getirmeye çalıştık.

Çalışmamızın ana konusu, mesnevideki hayvan metaforlarının Mevlânâ'da âlem ve insanı anlatımdaki kullanım yeridir. Biz bu araştırmada, Mevlana'nın kullandığı varlık kavramını anlatırken de kullandığı sembolik anlatımlarının çözümlemesini yapmaya çalışırken de onun tasavvuf felsefesinin diğer felsefe disiplinleri arası yerini de tespit etmiş olduk. Aynı zamanda, günümüze kadar tasavvuf klasikleri arasında güncelliği ve evrenselliği ile ayrı bir yere sahip olan Mesnevi de önemli bir yer tutan çeşitli hayvanlar; aslan, tilki ve eşek metaforunu gözden geçirerek çözümlemeye de çalıştık. Ele alınan konunun dikkat çekici sembollerle anlatımı bize yorumlamaya açık zengin bir inceleme alanı sundu. Biz de birbirine girift hikâyeler içerisinde saklı bu sembolik unsurları bazen tek başına, bazen de destekleyici başka sembollerle değerlendirerek ele almaya çalıştık. Burada insandaki nefs-ruh, bencillik, kişisel çıkarlar, hırs, açgözlülük ilişkisi anlatılırken kullanılan bu hayvanlar metaforunda nefsin eğitimi, kabullenmeme, elimizdekilerle yetinmeme gibi sorunların ön plana çıktığı dikkat çekicidir.

Mevsnevi'de Allah'a ulaşmak isteyen kişi için en büyük düşman olarak nitelendirilen nefs, burada hırs, açgözlülük olarak ortaya çıkmış ve ruhtan farklı olarak değerlendirilmiş ve anlamı tam olarak tespit edilememiştir. Nefsin anlamından çok onun insana ne gibi huylarla yansıdığı üzerinde duran Mevlânâ, nefis mertebeleri için de kesin bir sınırlamaya gitmemiştir. Ancak yine de birçok filozof ve sufinin sistematik bir şekilde ele aldığı nefis, Mesnevî'de bu denli bir yaklaşımla irdelenmemiştir. Mevlânâ, nefsi felsefî anlamda açıklamaktan ziyade

halkı onun hilelerinden korunmak için uyarma yoluna gitmiştir. İçeriğini tam olarak bilemediğimiz bir varlığın Mesnevî’de daha ziyade hayvanlarla sembolize edilmesine bakacak olursak onun insanın hayvani yönünü temsil ettiğini söyleyebiliriz. Ancak eğitilebilen tamamen yok etmenin mümkün olmadığı nefis aksi takdirde insana hâkim olup onu hayvandan aşağı bir konuma bile düşürebilir. Kısacası nefis, çoğu zaman ruhla aynı olduğu sanılan fakat birçok yönüyle ruhtan tamamen ayrı olan bir özellikte karşımıza çıkar. Öncelikle, nefis insanın olumsuz yönlerini barındıran bir haldeyken, ruh iyi yönlerini barındıran, saf, temiz hayatında devam etmektedir. Ruhun eğitilmeye muhtaç olumsuz yönleri olmadığından, herhangi bir mertebesinden bahsedilmez. Bunların yanında, nefis insanı Allah’a yakın bir halde nitelendirilir. Nefis; ölümle birlikte son bulmakta, ruhun devamlılığı ahiret olmaktan alıkoyan, ruh ise Allah’a yakın olan konumu itibarıyla birbirlerinin aynı olmayan, hatta neredeyse zıddı bir varlık niteliğindedir.

SONUÇ

Görüldüğü gibi Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Kur'an'da Müddessir sûresinde kullanılan “aslandan kaçan yaban eşiği” (Müddessir, 74/50-51) metaforunu burada aynen iktibas etmiş ve tıpkı ilgili âyetteki gibi, küllî akıldan kaçıp cüz’î akla sığınmak sûretiyle peygamberlerin ve velîlerin öğüt ve tavsiyelerinden (tezkire) kaçan kimseleri “aslandan kaçan yaban eşiği”ne benzetmiştir.

KAYNAKÇA

1- Aşk konusunda bk. Ethem Cebecioğlu, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, Ankara 1997, s. 120; Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, İstanbul 1991, ss. 58-61; İskender Pala, Kitâb-ı Aşk, V. baskı, İstanbul 2006; Süleyman Uludağ, “Aşk”, DİA, c. IV, ss. 11-17; İlhan Kutluer, “Aşk”, DİA, c. IV, ss. 17-19; Mustafa Uzun, “Aşk”, DİA, c. IV, ss. 19-21.

2- Bu çalışmamızda, Mevlânâ'nın Mesnevî'sinden vereceğimiz referansları, metin içinde bu şekilde kaydedeceğiz. Yararlandığımız temel kaynağın künyesi şu şekildedir: Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Mesnevî, çev.: Veled İzbudak, Gözden Geçiren: Abdalbâki Gölpınarlı, II. baskı, İstanbul 1990. Parantez içinde referans olarak verdiğimiz romen rakamı, adı geçen kaynağın cilt numarasını/işâretinden sonraki rakam da sayfa numarasını göstermektedir. Ancak, konunun gerektirdiği yerlerde, Manzum Nahîfî Tercümesi"ne (Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Mesnevî-i Şerîf, (Manzum Nahîfî Tercümesi), haz.: Âmil Çelebioğlu, İstanbul, 2000) de mürâcaat ettik. İki tercüme arasında belirgin farkların görüldüğü durumlarda ise Nahîfî Tercümesi"ne “Nahîfî Terc.” kısaltmasıyla ayrıca atıfta bulunmayı tercih ettik.

3- Benzer bir tasvir için bk. Mevlânâ, Mesnevî, c. II, s. 184. “Kara saplanmış eşek” metaforu için bk. age., c. III, s. 261.

4- Dörtlüğün bütünü şöyledir: “İlm kesbiyle pâye-i rif"at/Arzû-yi muhâl imiş ancak // Aşk imiş her ne var âlemde/İlm bir kıyl ü kal imiş ancak.” Fuzûlî, Dîvân, haz.: Kenan Akyüz ve diğ., Akçağ Yay., Ankara 1990, s. 306 (Mukattaât, 20).

5- Cebecioğlu, age, s. 98, 120.

6- Aynı eser. s. 99.

7- Uludağ, age, ss. 35-37; Cebecioğlu, age, ss. 97-98; Konuyla ilgili geniş bilgi için bk. Süleyman Uludağ, İslâm Düşüncesinin Yapısı, 2. baskı, İstanbul 1985, s. 151 vd.

İSMET ÖZEL'DE TÜRLÜK DÜŞÜNCESİ VE İSMET ÖZEL'İN TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNE GETİRDİĞİ YENİ KAVRAMLAŞTIRMALAR

Prof. Dr. Adem ÇAYLAK

Kocaeli Üniversitesi

Yaşar ÇAKMAK

Ankara Üniversitesi

ÖZET

Osmanlı İmparatorluğunun çöküş döneminde yaşamış günümüz Ziya Gökalp, Türkçülük ideolojisini en fazla etkileyen düşünürlerden biri olmuştur. Başta İslamcılık düşüncesiyle kaynaşmış bir milliyetçiliğin varlığını savunurken zamanla Cumhuriyet elitlerinin tercihiine uygun olarak daha seküler bir milliyetçilik anlayışına taraftar olmuştur. Türk kimliğinin inşası ve Türklük bilincinin halka kazandırılması Ziya Gökalp'in savunduğu şekilde Cumhuriyet Türkiye'sinin devlet politikalarından biri haline gelmiştir. İlk gençlik döneminde sosyalist ve sonrasında Müslüman düşünce dünyasında eserler vermiş şair ve düşünür İsmet Özel de, 2000'li yılların başından itibaren "Türk olmak" kavramını vurgulayan farklı bir düşünce alanı açmıştır. Derinlemesine analiz edilmediğinde fikirleri Türk Milliyetçiliği gibi algılanan İsmet Özel'in fikirlerinde bir Türk tanımı yapılmış, Türk doğulamayacağını ancak Türk karakterinde olunabileceğini savunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türklük, İsmet Özel, Ziya Gökalp.

ABSTRACT

Ziya Gökalp, who lived in the collapse period of the Ottoman Empire, was one of the most influential thinkers of the ideology of Turkism. While advocating the existence of a nationalism fused with the idea of Islamism, in time, it favored a more secular understanding of nationalism in accordance with the preferences of the Republican elites. Turkey and the construction of identity to gain public awareness of Turkishness as Ziya Gokalp defend the Republic of Turkey has become one of the state policy. Ismet Ozel, a poet and thinker who produced works in the socialist world in his early youth and in the Muslim world of thought, opened a different field of thought that emphasized the concept of "Being Turkish" in the early 2000s. İsmet Özel whose ideas are perceived as Turkish Nationalism when not analyzed in depth has made a definition of Turkish and argued that Turkish cannot be born but can be of Turkish character.

Key Words: Turkishness, İsmet Özel, Ziya Gökalp.

1. GİRİŞ

Ziya Gökalp Türkçülüğün şekillenmesinde ve milliyetçilik ideolojisinin ilk dönem siyasal yaşamda vücut bulmasında etkili olmuş bir düşündürdür. Dağılan Osmanlı ülkesini bir arada tutmak üzere pek çok siyasal ideolojinin etkili olduğu bir dönemde Türkçülüğü ön plana çıkarmış, Kemalistlerle yakınlaşmadan önce bir miktar İslamcılık düşüncesine de önem vermiştir. Gökalp'in vurgusu Türkçülük üzerine olsa bile kendi dönemindeki güçlü siyasal akımların bir sentezini yapmaya çalışmıştır. Ziya Gökalp yazılarında kültür ve medeniyet ayırımına dikkat çekmektedir. Gökalp fikirleriyle Türkiye'deki milliyetçilik akımları ve Kemalizm üzerinde en güçlü etkisi olan düşüncülerden biridir.

Şair kimliği ve edebi titizlikle kaleme alınan şiirleri ile tanınan İsmet Özel, farklı dönemlerde birlikte olduğu kesimleri görüşleriyle de etkilemiş bir düşündürdür. Özel, şair kimliğinin ardına koyduğu düzyazı muharrirliğini, aynı zamanda kendisini ait hissettiği siyasal düşüncüyü anlatmak ve düşünce dünyasında alan açmak amacıyla kullanmaktadır. İsmet Özel'i takip edenler tarafından, 1960'lı yılların başında Türkiye İşçi Partisindeki faaliyetleriyle sosyalist, 1970'li yılların başında "Amentü" şiiri ile müslüman/İslamcı ve 2000'li yıllarda yazdıkları ve İstiklal Marşı Derneği ile Türkçü/milliyetçi düzlemde kabul edilmektedir. Böyle görünmekle birlikte İsmet Özel kendisini 50 yıllık yetişkinlik ömründe hiç değişmemiş bir duruşun sahibi olarak görmektedir. 1960'lı yıllarda Sosyalist olmasını, 1970'li yıllardan itibaren Müslüman kimliğe sahip olmasını ve 2000'li yıllardan itibaren Türklük konusunu gündemde tutmasını aynı karakterin ve duruşun gereği olarak yansıtmaktadır. Özel ne İslamcı ne de Türk Milliyetçisi olduğunu kabul etmektedir. Özel'in duruş olarak ifade ettiği vasıflar anti- emperyalist, anti-kapitalist, Batılılaşma karşıtı ve Anadolu'yu Türklerin yurdu olarak kabul etme anlayışını içermektedir. İsmet Özel'in düşüncesinde en önemli noktalardan biri, medeniyet ve kültür arasında yaptığı ayırmadır. İsmet Özel'e göre kültür olumlu ya da olumsuz bir yaşam biçimi, medeniyet ise kültürün belli bir dönem için donmasıdır. Bu bakımdan İslam kültürü, Türk kültürü İsmet Özel için önemli ve anlamlı, İslam medeniyeti ise (Kanuni Devrinden Lale Devrinin sonuna kadar çok sınırlı bir dönemde yaşandığını düşünmektedir) olumsuz niteliktedir.

2. ZİYA GÖKALP'İN TÜRKÇÜLÜK DÜŞÜNCESİ VE MEDENİYET-KÜLTÜR KAVRAMLARINA İLİŞKİN YAKLAŞIMLAR

Ziya Gökalp, Osmanlı'nın çalkantılarla dolu dağılma sürecinde İmparatorluğun en etkili siyasal hareketlerinden İttihat ve Terakki içinde yer almış ve bu hareketin siyasal ideolojisine yön vermiştir. Dağılan İmparatorluğu bir arada tutma amacından hareketle şekillenen Osmanlıcılık, Türkçülük ve Batıcılık akımlarının hemen hepsiyle uzak yakın bir ilişkisi olan Gökalp, değişen konjonküre uygun olarak bir düşüncüyü daha fazla öne çıkarmış ancak çoğu zaman bu siyasal hareketlerin ideolojilerinde paralellikler aramış ve onları harmanlamaya çalışmıştır. Siyasal ideolojiler arasında pragmatik geçişler yapmak ve bu ideolojileri birbirleriyle harmanlayarak geniş bir taban yaratmak hedefi sadece Ziya Gökalp'e özgü bir yaklaşım değil, cumhuriyet dönemi siyasal hareketlerinde dönem dönem gözlenen bir eğilim olmuştur. Ziya Gökalp'in sentezciliği hem Doğu hem de Batı medeniyetinin faydalı unsurlarını harmanlama

düşüncesinde ve “Çağdaş bir İslam Türklüğü” oluşturma çabasında kendisini göstermektedir (Ünüvar, 2008).

Gökalp Türklerin İmparatorluğun diğer milletleri gibi uluslaşmadığını, bu konuda geç kalındığını, bunda yönetici elitin Türkleri aşağılamasının da payı olduğunu, medeniyet çizgisinde ilerleyebilmek için mutlaka uluslaşmak/milletleşmek gerektiğini savunmaktadır (Gökalp, 2018). Gökalp milletleşme düşüncesinde bilimin ve teknolojinin önemini vurgularken, seçici bir Batılılaşmadan yanadır. Batılılaşmanın sadece ilim ve teknoloji tarafının alınmasını, kültür ve medeniyet konusunda ise Türklüğün ve İslam'ın bırakılmaması gerektiğini, kültür ve medeniyetin Türk milletinin öz değerleriyle inşa edilebileceğini savunmaktadır.

Gökalp'e göre Türkçülük, Türk milletini yükseltmek demektir (Gökalp, 1968; s. 21). Gökalp'in Türklük tanımı ırka, kavme, belli bir coğrafyaya, dine, bireysel tercihe dayanmaz. Gökalp'e göre Türklüğü oluşturan şey kültür birliğidir ve millet lisanca, dince, ahlakça ve güzel sanatlar bakımından ortak olan yani aynı eğitimi almış fertlerden oluşan bir gruptur (Gökalp, 1968; s. 24). Gökalp'in millet tanımı müşterek eğitim, dil, din, ahlak ve diğer toplumsal değerlerin bütünüdür. Durkheim sosyolojisinden etkilenen Ziya Gökalp için kültür ve medeniyet ile tanımlanan ulusa erişmek varılması gereken nihai noktayı oluşturmaktadır (Ünüvar, 2008).

Gökalp'e göre bir ulusun içtimai hayatı dini ahlaki lisanı siyasi vb. yaşam biçimlerinden mürekkeptir. O'na göre kültür bir milletin içtimai yaşamlarının uyumlu bir bütünlüğünü; medeniyetse medeniyet dairesine dahil olan çeşitli milletlerin toplam yaşamlarını işaret etmektedir (Gökalp, 1968). Gökalp hem kültürü hem de medeniyeti sosyal yaşamı için kaçınılmaz unsurların toplamı olarak görmekte ancak kültürü milli olarak kabul etmekte, medeniyetin ise uluslararası bir vasfa sahip olduğunu dile getirmektedir (Gökalp, 1968). Gökalp'e göre kültür kendiliğinden meydana çıkmakta, medeniyet ise oluşturularak ve suni bir biçimde yaratılmaktadır. Aradaki farkı anlatmak için Gökalp, Osmanlı lisanı, sanatı ve adetleri ile Türklere ait sayılan lisanı, sanatı ve adetleri karşılaştırır ve Osmanlıca dilinin, alfabesinin ve musikisinin yapay olduğunu savunur. Gökalp'e göre kültür özellikle duygulardan, medeniyet ise bilgilerden kaynaklanmaktadır. Bahse konu zıtlığın nedeninin Osmanlı'nın emperyal amaçlarla kendi milletini bırakarak kozmopolit olmayı seçmesinde olduğunu anlatmaktadır (Gökalp, 1968). Gökalp'e göre kültür her ne kadar duygulardan kaynaklansa da ancak bu gerekçeyle medeniyetten daha önemlidir ve medeniyeti güçlü ancak kültürü zayıf bir milletin, güçlü kültüre sahip bir milletle olan rekabetini kazanması zordur (Gökalp, 1968). Bununla birlikte Gökalp'e göre Türk milletinin yeri Batı medeniyet ailesinde olmalıdır ve Batılılaşma adına yapılan devrimler doğrudur. Gökalp halk Türkçesinin önemi üzerinde durmuş ancak dilin tamamen yabancı kelimelerden temizlenmesi konusunu desteklememiştir. Gökalp bu konuda şöyle bir kural getirmenin yararlı olduğunu düşünmektedir: Türkçesi bulunan ve birebir eş anlamlı kelimelerin atılması gerekmektedir (Gökalp, 1968: s. 111). Sanatta yani edebiyatta ve müzikte halkın sanatının milli olduğunu ve korunması gerektiğini savunmaktadır.

Gökalp eserlerinde hem Türkçülüğün çerçevesini çizmiş hem de geleceğe ilişkin bir program belirlemiştir. Savunduğu kaidelerin pek çoğunun Cumhuriyet dönemi devlet politikalarında izini bulmak mümkündür. Bu haliyle Gökalp, Cumhuriyetin temel ilkelerinden Türk

Milliyetçiliğinin ana akımının inşasında önemli bir düşünür olarak öne çıkmaktadır. Gökalp'in görüşleri Doğu-Batı, geleneksel-modern, dini-seküler düşünce kutuplarının bir sentezi ya da uzlaştırmacısı olarak kabul edilebilir.

3. İSMET ÖZEL'İN TÜRK LÜK DÜŞÜNCESİNİ ŞEKİLLENDİREN FAKTÖRLER

Türkçeyi ustalıkla kullanan bir şair ve dil ustası olmanın yanında, pek çok batı diline vukufiyetiyle bilinen İsmet Özel'in şiirleri gibi nesirlerinin de ilk okumada anlaşılması kolay değildir. Özel düşünce yazılarında da okunması zor ağıdalı bir dili benimsemiştir. Bu bakımdan Özel'in aslında ne demek istediğini anlayabilmek için düzyazıları kadar ya da daha fazla röportajlarında söylediklerini analiz etmek gerekmektedir.

Özel 2001 yılında yazmaya başladığı Gerçek Hayat Dergisinde kendi Türk lük düşüncesini derinleştiren ve anlamlandıran pek çok hususa yer vermiş, ayrıca röportajlarıyla da düşüncelerine açıklık getirmiştir. Özel, bahse konu dergide yazdığı bir yazıda milliyetçiliğini ortalama kavmiyetçilikle uzlaşmayan ve tarihin inanç ortaklığına tanıdığı ruhsatla yorumlanışı içinden doğan bir milliyetçiliktir der ve merkezinde batının olduğu dünya sistemine karşı olmayı vurgular. Aynı yazıda Batı medeniyetinin hakimiyeti ile mücadeleyi İngilizlere karşı olmak olarak algılayan Gökalp'i de yanırlar. Zira Özel için Batı hakimiyeti ülkelerden ve milletlerden bağımsız olarak ülke değıştirebilme yeteneğini haizdir (Özel, 2001). Özel Gökalp'in ilham kaynağı olduğu Cumhuriyet dönemi resmi Türk tanımını kabul etmez. Özel için resmi dildeki Türk tanımı diğer etnik unsurlarla birlikte toplumu oluşturanları susturmak, galebe çalmak ve etkisiz bırakmak için üretilmiştir ve modernleşmenin desteği olmak üzere üretilmiştir (Özel, 2003).

Özel'in uluslararası siyaseti okuma biçimini, adına kapitalist dünya sistemi denilen, merkezinde Batı hegemonyasının olduğu ve Batı-dışı yapıların batının metropol sisteminin çevresi ve bağılıları olarak tanımlandığı akım tarafından etkilendiği anlaşılmaktadır. Bu okuma biçimi, hangi dünya görüşüne sahip olursanız olun, kendi içinde tutarlı bir duruşu korumanıza imkan sağlamaktadır. Dünyanın tüm güçlerine hükmeden, parçalanamaz, Türkiye'nin eklemlendiği bu sistem modernliğin kendisidir (Aktay, Y., Özensel, E. 2005, s. 790). Bununla birlikte Özel'in karşı olduğu bu kapalı sistemle hesaplaşmak gibi bir ödevi tüm Türklere yüklediği anlaşılmaktadır. Özel dünyanın bu boğucu sistemden kurtuluşunun anahtarının Türklerin elinde olduğunu savunmaktadır. Özel'e göre Türkiye ve Türkler daha önce eşi benzeri görülmemiş yeni bir millet anlayışını dünyaya gösterebilirlerse dünyaya kurtuluşun reçetesini sunabileceklerdir (Özel, 2003).

Özel Türklerin İslamla buluşmasını hem İslam'ın yücelmesi hem de Türklüğün ortaya çıkışıyla anlamlandırmaktadır. Özel'e göre İslam'ın Allah katındaki yegane din olması Türk lük sahneye çıkınca anlaşılmaktadır (Özel, 2017). Özel için Haçlı ordusuna karşı 1596 yılında kazanılan Haçova Meydan Muharebesi böylesi bir mücadelenin tarihi efsanesi durumundadır. Özel'in anlatımından düşmanı (Haçlı ordusu) düzenli ordunun değil lojistikten sorumlu karakullukçuların (hizmetli sınıfın) yenmesiyle kazanılan zafer, Türkler için örneklik teşkil etmektedir. Özel Türklerin tüm hayatını çepeçevre kuşatan modernlik canavarını/dünya sistemini yok etmek için imkansız arzulayan bir ruhla mücadele etmenin gerekliliğini bu tarihi

olayla sembolleştirmektedir (Özel, 2001). Özel için Türklük tıpkı Nietzsche'nin üst-insanı gibi var olmayan ancak ortaya çıkması gereken bir insan tipini anlatmaktadır (Özel, 2003).

Türklüğün Batı ile mücadele demek olduğuna inanan Özel, Lale Devrinden itibaren başlatılan Batılılaşma hareketlerini batılılaşma saymakta, özellikle Tanzimat sonrası reformlarının Türklüğü baltaladığını savunmaktadır (Özel, 2017). Özel için dünyanın gidişatını değiştirmek Türklüğün yeniden tarihi misyonuna dönmesi ile mümkün olabilecektir. Onun için Türklük Batı dünyasının hakimiyetinin sınırlandığı bir kültürü ifade etmektedir (Özel, 2003).

Özel'in güncel olaylara yaklaşımı bazı durumlarda dünyanın gerçeklerinden kopukmuş izlenimi verebilmektedir. Böyle görünmekle birlikte Özel için mücadelenin kendisi zaferden daha önemlidir ve gerçek zafer sisteme hiçbir şartta teslim olmamaktır. Özel siyasal birliktelik içinde olduğu insanların sistemle uzlaşmacı tavrını en sert şekilde eleştirerek kendisi gibi sabit durmalarını beklemiştir. Özel'in Türklük düşüncesi yanında, diğer ideolojilere mensup insanlarla hesaplaşması sert ve suçlayıcı bir üslupla sürmektedir. Özel sosyalist olduğu dönemde tanıdığı sosyalistlerin "ülke yönetimi sosyalizme gidiyor" ve Müslüman kimliği kabul ettiği dönemde tanıdığı İslamcılarının "ülke İslam'a gidiyor" zannıyla düzen değişikliğinde yar kapma düşüncesiyle sosyalist ya da İslamcı olduklarını iddia etmektedir (Özel, 2003). Özel'e göre ideolojik kesimlerde yer alanların Türkiye'yi düşünüyor gibi yaparak kendi menfaatleri peşinde koşması Türkiye'nin ve Türklüğün önündeki en büyük sorunlardan biridir. Ülke insanının Türklük bilincine sahip olması durumunda tüm dünyayı çepeçevre saran kapitalist, emperyalist küfür düzeni ile mücadele edilebilecek ve Türklük bu mücadeleyle gerçek anlamını kazanabilecektir.

Özel'in aldığı en güçlü eleştiri, düşüncelerinin ve ideolojisinin dönemler itibariyle değiştiği, gençliğinde sosyalist, orta yaşlılığında Müslüman ve ileri yaşlarında Türk Milliyetçisi olduğu konusundadır. Özel bu eleştirilere;

"Benim ilk gençlik günlerinden beri yaptığım üzerinde yaşadığımız topraklar ve zorlukları birlikte göğüslediğimiz insanlar hesabına risk almaktan başka bir şey değildi. Nihayetle ben, ülkücülük tuzağına düşmüş acizlerin bile Türk kelimesinden kurtulmak istedikleri bir dönemde sarahaten "Kalın Türk" deyiverdim" (Özel, 2018).

Özel için önemli olan tanımladığı hasım güçle mücadeledir. Bu mücadelenin zemininin sosyalist, Müslüman ya da Türklüğü savunmak çizgisinde olmasının bir önemi bulunmamaktadır. İdeolojisi değişse bile kendisinin değişmediğini, Türklerin hayatını bir zindan gibi kuşatan emperyalizmle, kapitalizmle ve küfürle elli yıldır süren mücadelesinin aynı kavganın tezahürü olduğunu savunmaktadır.

Özel için Türklerin ve Türkiye'nin dünyadaki eşsiz konumu, kapitalizmin kıyısında olduğu halde uzun yıllar kapitalist bir hayat kurmaya direnmiş olmasından ileri gelmektedir. Sosyal bilimcilerin okumasından Türkiye'nin ve özellikle 18. ve 19. yüzyıl Osmanlı toplumunun kapitalistleşmemesi az gelişmişlikle resmedilmektedir. İmparatorluğun dağılmasında ve siyasal olarak ortadan kalkmasında diğer faktörlerle birlikte ekonomik gelişmişlik düzeyi olarak geri kalınmış olunması da gerekçe olarak sunulmaktadır. Özel ise bunun tam tersini savunmakta ve Türkiye'de ekonomik hayatın işleyişinde kapitalistleşme olmamasının eşsiz bir durum

olduğunu ve devletin yıkılışının ekonomik nedenlerle değil askeri alanda yaşanan başarısızlıklarla ilgili olduğunu savunmaktadır (Özel, 2003).

Özel yazılarında mensup olduğu tüm kimlikleri üzerinde taşıyan, eski kimliğini çıkarmadan üstüne yenisini giyen birikimli bir kimliğe sahip olduğunu öne çıkarmaktadır. Marksist ön yargılarla modernlik aleyhine bir tutum içine girilmesi halinde sakatlanmamış varlığın insanı İslam'a vasıl etmesi gerektiğini ifade ederek kendi düşünsel yolculuğuna vurgu yapmaktadır (Özel, 2017). Özel kendi Türk tarifini yapmakta ve bahse konu kimliklerini bu tarife eklemektedir. Ona göre Türk, millet olmayı Kur'anla ve ona hizmetle elde etmiş, Anadolu'yu kafirden alarak kendi yurdu yapmış, kafirle gazayı şiar edinmiş, kapitalizme ve emperyalizme boyun eğmemiş bir karakterin adıdır. Özel'in Türk tanımından Türk=Müslüman'dır. İkisini birbirinden ayırmak imkansızdır zira Özel için Türk olmak bir kavme, bir soya, bir ırka değil Müslümanlık karakterine dayanmaktadır. Özel'e göre İslam'ın beş şartı Türklüğün beş şartıdır çünkü tarih içinde Türklerin olanca girişim gücü Müslümanlık damgasını taşır (Özel,2017). Özel açısından kafirle ve dünya sistemi ile mücadeleyi bırakıp uzlaşma, diyalog ve hoşgörü yanlısı bir Müslümanlık herşeyden önce Türklükten nasibini almamaktır (Özel, 2018).

Özel, Ziya Gökalp milliyetçiliğini Türk faşizmi olarak yererek Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmanın üç şubeli bir karakter yarattığını söylemiştir (Özel, 2018: s. 83). Özel Müslüman kimliği ile ön plana çıkmış arkadaşı çevresini kapitalizmin şirretliği gölgesinde kalıp Müslüman görünmekle itham etmiş ve aralarından bir tane bile yol arkadaşı bulamadığını yazmıştır (Özel, 2017). Özel kendisini ne Türkiye'de yaşayan milliyetçiler gibi Türkçü, ne İslamcılar gibi Müslüman ne de solcular gibi sosyalist saymaktadır. Özel'in siyasal duruşu her üç kimliği kendi içinde barındıran ancak menfaat ve çıkar için dünya sistemiyle, Batıyla, kapitalist piyasa realitesiyle uzlaşmayan kavgalı bir karakteri anlatmaktadır. Özel'e göre Osmanlılık ve Türkçülük millet karakterini iki yüz asır süresince bozulmaya uğratmıştır (Özel, 2017). Özel siyasal İslam ya da İslamcılığa da karşıdır ve ona göre bu hareketin partisi olan MSP'nin kuruluşunda amaç Adalet Partisini işlevsiz bırakmaktır (Özel, 2017).

Özel 2007 yılında kurucu genel başkanlığını yaptığı İstiklal Marşı Derneği ile, Türkiye'nin farklı şehirlerinde seminer programları gerçekleştirmekte, kendi kaleme aldığı yazılarını derneğin internet adresinden yayımlamaktadır. Özel için İstiklal Harbinin ve yazılmasına sebep olduğu İstiklal Marşının Türklük açısından ayrı bir önemi bulunmaktadır. İstiklal Harbi Özel için Türk olma ve Türklüğe sahip çıkma imkanını sunmuştur ve Türkleri tarihten silinmek tehlikesinden kurtarmıştır (Özel, 2017). İstiklal Marşı ise kahraman Türk ordusuna ithaf edilmiştir ve tüm zamanlarda yaşanan muharebelerin Türk zaferiyle sonuçlanacağı imkanını işaret etmiştir (Özel, 2017).

4. SONUÇ

Çalışmada Türkiye'de belli bir etkiye sahip Türk Milliyetçiliğini en çok etkileyen düşünürlerden Ziya Gökalp'in Türkçülük, İslamcılık ve Batıcılık yaklaşımları ele alınmış, Gökalp'in medeniyet ve kültür yaklaşımları kısaca izah edilmiştir. Gökalp'in yaklaşımı ile karşılaştırmalı olarak İsmet Özel'in Türklük yaklaşımı ele alınmıştır. Özel tarafından tanımlanan "Türk" kavramı, kendisinin sosyalist döneminden kalma anti-emperyalizm ve anti-

kapitalizm düşüncesi ile birlikte Müslümanlık kimliğini de mündemiçtir. Özel için Türk olmak aynı zamanda Batılı, seküler, gayrimüslim ve liberal/kapitalist kimlikte olmamak; İslam medeniyeti dahil hiçbir medeniyete mensup olmamak anlamına da gelmektedir. Özel Türk olmayı Anadolu'nun Türkleştirilmesinden başlatmakta ve İstiklal Savaşında Anadolu'yu emperyalist ülkelere bırakmamak düşüncesi ile Türklüğün güncel anlamını bulduğuna inanmaktadır. Türk kavramı etnisiteden bağımsız ve Batılının “öteki” olarak tanımladığı kültürel kimliğin bir ifadesidir. İsmet Özel'in 2000'li yılların başında yani küreselleşmenin ve tek tipleşmenin tüm dünyayı kasıp kavurduğu, ulus devletlerin ve ulusçuluğun sorgulandığı bir dönemde Türklüğe vurgu yapması, aykırı bir çıkışı ifade etmekte ve siyaset bilimi açısından incelenmeyi ver üzerinde durulmayı hak etmektedir.

KAYNAKÇA

Aktay, Y., Özensel, E., (2005). İsmet Özel: Dostların Eşiğindeki Diaspora, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce 6. Cilt: İslamcılık*, 2. Baskı pp. 782-798, İstanbul: İletişim Yayınları.

Gökalp, Z. *Türkçülüğün Esasları*, 7. baskı, İstanbul, Varlık Yayınları, 1968.

Gökalp, Z. *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, 1. Baskı, İstanbul, Karbon Kitaplar, 2018.

Ünüvar, K. Ziya Gökalp, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce 4. Cilt: Milliyetçilik*, 3. Baskı pp. 28-34, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008.

Özel, İ. “Batılıların İnsafından İbaret Bir Güvence”, *Gerçek Hayat Dergisi*, pp. 20-21, İstanbul, 6-12 Temmuz 2001.

Özel, İ. “Batılıların İnsafından İbaret Bir Güvence”, *Gerçek Hayat Dergisi*, s. 20-21, İstanbul, 16-22 Kasım 2001.

Özel, İ. “İsmet Özel’le Enine Boyuna”, *Gerçek Hayat Dergisi*, s. 10-13; 28-31, İstanbul, 18-24 Nisan 2003.

Özel, İ. (2017) “Türk Olamadıysan Oldun Amerikalı”, 3. baskı, İstanbul: Tiyo Yayıncılık.

Özel, İ. (2018)“Kalın Türk”, 5. baskı, İstanbul: Tiyo Yayıncılık.

DAVANLI İNKİŞAF VƏ TƏHSİLDƏ İKT

ŞAHBAZOVA Qahirə Lələ qızı
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Açar sözləri: Pedaqoji innovasiyalar, İnkişaf konsepsiyası, İnternet, Kompüter sinifi, Milli Strategiya, Bilik iqtisadiyyatı, İnformasiya kommunikasiya texnologiyaları.

XXI əsrin əvvəllərindən informasiya –kommunikasiya texnologiyaları cəmiyyətin və iqtisadiyyatın inkişafına təsir göstərən əsas amillərdən biridir. Onun əhatə dairəsi dövlət orqanlarını, sosial-iqtisadi sahələri, elm və təhsili, mədəniyyəti, bütövlükdə insanların həyat tərzinə çevrilmişdir. İnkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələr İKT-nın yaratdığı üstünlüklərdən yüksək səviyyədə faydalanır, iqtisadi sahədə böyük uğurlara imza atırlar. İnformasiya və kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqinin dərəcəsi ölkənin elmi, iqtisadi potensialının, dövlət idarəçiliyinin səviyyəsinin göstəricilərindəndir.

Təhsil sistemi və onun məzmunu ölkənin gələcəyinə xidmət edir. Bu fikrin xüsusi dəlillərlə sübuta ehtiyacı yoxdur, çünki insan cəmiyyətinin çoxəsrlik tarixi bunu sübut edir. Hələ Aristotel yazırdı ki, “Qanun verənlər gənclərin tərbiyəsinə xüsusi diqqətlə yanaşmalıdırlar, çünki hansı dövlətlərdə bu problemlər diqqət mərkəzində deyil, həmin ölkədə dövlət quruluşu ziyanlarla üzləşir. Aydın ki, dövlət quruluşu formasından asılı olmayaraq, tərbiyənin forma və məzmununa möhtacdır”.

Müasir dünyada hər bir dövlətin gələcəyi həmin ölkədə təhsilin səviyyəsi ilə ölçülür. Belə ki, təhsilin inkişafı dünya dövlətlərinin inkişaf konsepsiyasının mühüm tərkib hissəsidir. Bu ölkələrdən biri də Azərbaycandır. Ölkəmizdə son illərdə dövlət tərəfindən təhsilin inkişafı ilə bağlı həyata keçirilən tədbirlər onu deməyə əsas verir ki, Azərbaycan öz gələcəyini daha etibarlı və inamlı görmək əzmindədir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin təhsilin inkişafına göstərdiyi diqqət və qayğı onu deməyə əsas verir ki, bu mühüm amil son dövrlərdə dövlət siyasətinin mühüm prinsipləri sırasına daxil edilmişdir. Son illərdə ölkəmizdə heç bir dövrdə olmayan qədər məktəblər tikilmiş və ya əsaslı şəkildə yenidən qurulmuşdur. Bu proses ən ucqar kəndlərimizdən tutmuş mərkəzə qədər sistemli şəkil almışdır. Məktəblərin maddi-texniki bazasının gücləndirilməsi istiqamətində də mühüm işlər görülmüşdür. Bütün orta təhsil ocaqlarında internetə qoşulmuş kompyuter sinifləri, elektron siniflər yaradılmışdır.

Azərbaycan xalqı xoşbəxtdir ki, bu gün ölkə başçısı ümummilli liderin həyata keçirdiyi həmin siyasəti uğurla davam etdirir. Yeni dövrün tələblərinə cavab verən fəal maarifçilik kursunun həyata keçirilməsi, intellektual potensialın gücləndirilməsi, mütərəqqi islahatların tətbiqi yolu ilə milli təhsil sisteminin müasirləşdirilməsi, Avropa təhsil məkanına inteqrasiya ölkədə reallaşdırılan dövlət siyasətinin ayrılmaz tərkib hissəsinə çevrilmişdir. Təhsilin bütün istiqamətlər üzrə tarazlı inkişafı ciddi investisiya tələb edən məsələ olduğundan, dövlətin son illərdəki maliyyə imkanları bu sahədə global layihələri həyata keçirməyə münbit şərait yaratmışdır.

Dövlət büdcəsindən təhsilə ayrılan xərclər də hökumətin bu sahənin keyfiyyətə yeniləşməsi üçün ardıcıl və sistemli fəaliyyət göstərdiyini təsdiqləyir. Ayrılmış vəsaitlər "Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində İslahat Proqramı"na və "2011-2021-ci illərdə Azərbaycan təhsilinin

inkışafı üzrə Milli Strategiya”ya uyğun olaraq təhsil sisteminin inkışafına yönəldilmiş dövlət proqramlarının və layihələrin həyata keçirilməsinə, təhsil infrastrukturalarının müasir tələblərə uyğun qurulmasına, təhsilin məzmununun yeniləşməsinə və informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqinə geniş maliyyə təminatı yaratmışdır.

Ölkəmizin qarşıdakı illərdə sosial-iqtisadi və mədəni inkışaf yollarını müəyyənləşdirən "Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış" İnkişaf Konsepsiyasında ənənəvi iqtisadiyyatdan "bilik iqtisadiyyatı"na keçidin əsasının qoyulması, bunun üçün həlledici amil olan insan kapitalının inkışafının ön plana çəkilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Bu baxımdan hazırda 2013-cü ildə təsdiq olunmuş "Təhsilin inkışafı üzrə Dövlət Strategiyası"nın prioritet istiqamətləri üzrə ciddi tədbirlər həyata keçirilir. Təhsil sistemində şəffaflığın təmin edilməsinə, yeni yanaşmaların tətbiqinə, müasir idarəetmə modelinə keçilməsinə, kadr potensialının səriştə baxımından gücləndirilməsinə xüsusi diqqət yetirilir. Müəllim peşəsinin ictimai nüfuzu yüksəlir, icbari təhsilin keyfiyyəti yaxşılaşır, şagirdlərə seçdikləri ixtisas istiqamətləri üzrə daha yaxşı hazırlaşmaq imkanı yaradılır, yeniyetmələrin hərbi vətənpərvərlik tərbiyəsinə xüsusi önəm verilir. Onların milli-mənəvi ruhda böyüməsi, yad təsirlərdən və zərərli təbliğatdan qorunması üçün müxtəlif proqramlar reallaşdırılır.

Bu gün təhsil siyasəti ümummilli liderimizin təməlini qoyduğu, möhkəmləndirdiyi etibarlı zəmin üzərində davam və inkışaf etdirilir. Heydər Əliyev siyasi kursunun layiqli davamçısı, cənab İlham Əliyevin böyük söyləri sayəsində təhsil Azərbaycanın davamlı inkışaf strategiyasının mühüm istiqamətlərindən birinə çevrilmişdir. Dövlət başçısının söyləri ilə desək: "...İqtisadi inkışaf sürətinə görə Azərbaycan qabaqcıl ölkələr sırasındadır. Biz bu maddi dəyərləri, iqtisadi potensialımızı insan kapitalına çevirməliyik. Çünki insanın savadı, biliyi onun gələcək həyatını müəyyən edir, ölkənin hərtərəfli inkışafına xidmət edir və beləliklə, ölkənin intellektual potensialı möhkəmlənir".

Azərbaycanda təhsil sisteminin inkışaf etdirilməsi, onun dünya standartlarının tələbləri səviyyəsinə çatdırılması fəaliyyətin daha çox iki istiqamətdə təşkili ilə səciyyələnilir. Onlardan birincisi, ölkənin daxilində təhsil sahəsində əldə olunmuş nailiyyətlərin öyrənilib, ümumiləşdirilməsi və təhlil edilməsindən ibarət olub, ilk növbədə təlim-tərbiyə sahəsində irəliləyişlərin mahiyyət və məzmununu öyrənməklə təhsilin mövcud durumunu, cəmiyyətin tələb və ehtiyaclarını müəyyənləşdirmək baxımından əhəmiyyət daşıyır və vətəndaş cəmiyyətinin formalaşdırılması istiqamətində nələrin əldə olunduğunu və gələcək üçün hansı potensial imkanların yarandığını meydana çıxarmağa imkan verir. İlkən araşdırmalar göstərir ki, Respublikada istər müəllimin, istərsə də məktəbin fəaliyyətinin cəmiyyətin tələblərinə uyğun qurulması nəticəsində şəxsiyyətin formalaşdırılması, nailiyyətlərin qiymətləndirilməsi, eləcə də təhsilin idarə olunması sahəsində xeyli qabaqcıl təcrübə toplanmışdır. Ona görə də həmin materialların ümumiləşdirilərək onlardan geniş istifadə olunması təbii ki, Azərbaycan təhsil sisteminin milli zəmində yenidən qurulması baxımından əhəmiyyət daşıyır.

İkincisi, inkışaf etmiş xarici ölkələrin iş təcrübəsindəki mütərəqqi cəhətlərin öyrənilib ümumiləşdirilməsi və milli-mənəvi xüsusiyyətləri nəzərə alaraq tətbiqinin həyata keçirilməsi vacib bir məsələ olub, aktuallığı ilə seçilir. Son illərdə Azərbaycanda bu istiqamətdə xeyli işlər görülmüşdür. Pedaqoji innovasiyalar kimi öyrənilən bu təcrübələrin keyfiyyət göstəricisi həmin ölkənin vətəndaşlarının ümumi inkışaf səviyyəsi ilə müəyyənləşdirilir və gənc nəsilə formalaşan həyati bacarıqlar ümumi səviyyənin zəruri göstəriciləri kimi çıxış edir.

Tədris prosesində təlimin keyfiyyətinin artırılması məqsədilə tətbiq olunan interaktiv metodlarından istifadə zamanı İKT və digər vasitələr əhəmiyyətli rol oynayır. İnformasiya-kommunikasiya texnologiyalarının tədris prosesinə tətbiqi müxtəlif dərslər formalarının həyata keçirilməsinə və onların istifadə olunması üçün pedaqoji şərtlərin formalaşdırılmasına imkan vermişdir. Belə ki, tətbiq edən müəllimin bu sahə üzrə müəyyən bacarıq və vərdislərinin olması, internet resurslarına və multimedia vasitələrinə uyğun olan təhsil şəraitinin yaradılması, tədris olunan

fənnin (və ya mövzunun) məzmununun müfəssəl şəkildə çatdırılmasına nail olunması zəruri tələblərdir.

İKT cəmiyyətin inkişafına güclü təsir göstərən əsas amillərdən birinə çevrilmişdir. İKT-nin tətbiqinin səviyyəsi hər bir ölkənin intellektual və elmi potensialının, sosial vəziyyətinin iqtisadi inkişafının əsas göstəricilərindən biridir.

Təlimdə texniki vasitələr və İKT-dən istifadə şagirdlərin tədris olunan mövzunun ətraflı mənimsəməsi, lazımi bacarıq və vərdislərə yiyələnməsinə stimül verməklə yanaşı müəllimin səf etdiyi əməyi də qismən yüngülləşdirən yüksək tədris situasiyası yaratmağa qadir olan müasir vasitələrdir. Bu vasitələrdən istifadə şagirdlərdə informasiya bazasının çoxalmasına və mövzunu asanlıqla dərk etmələrinə şərait yaradır.

Təlimin texniki vasitələrini əyani vəsaitlərlə eyniləşdirmək olmaz. Əyani vəsaitlər informativ xarakterə malikdir. Texniki vasitələrlə şagirdlərə verilən informasiyalar daha dinamik və daha ayanidir.

Müasir dövrdə təhsil sistemi əsaslı şəkildə cəmiyyətin social-iqtisadi inkişafına təsir göstərir. Təsadüfi deyil ki, müxtəlif ölkələrin alimləri XXI əsrdə insanlıq qarşısında duran vəzifələrdən danışarkən, hər şeydən əvvəl, çalışırlar ki, təhsilin inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirdinsinlər.

Bu çıxış yollarından biri və ən mühümü müasir şəraitdə təhsilin keyfiyyəti, onun idarə edilməsidir. Uşaq inkişaf etdikcə təhsil özünütəhsilləndirməyə keçəcəkdir. Belə olarsa, yaxşı müəllim sadəcə olaraq uşaq şəxsiyyətini formalaşdıran, bu proses üçün şərait yaradan mütəxəssisə çevrilməlidir. Bir sözlə, insan öz gələcəyinin yaradıcısı olmalıdır.

Respublika təhsil sistemində gedən yeniləşmə, modernləşmə, hər şeydən əvvəl, təhsilin keyfiyyətinə təsir göstərməlidir. Modernləşmənin məqsədi müasir Azərbaycan cəmiyyətinin təhsil sistemi qarşısına qoyduğu tələblər yeni təhsil nəticələrinə adekvat olmalıdır. Hal-hazırda dünyada təhsilin keyfiyyətinin cəmiyyətin tələblərinə cavab verməsi məqsədilə müxtəlif təkliflər irəli sürülür və tətbiq edilir. Bu təkliflərin ana xətti təhsil keyfiyyətinin bir proses kimi, eyni zamanda onun nəticəsi kimi qəbul edilməsidir. Belə münasibət tələb edir ki, təhsil prosesinin keyfiyyətinə onun təşkili, təlim vasitə və metodlarının uyğunluğu, müəllimlərin kvalifikasiyası uyğun gəlməlidir. Ancaq bu, məqsədə çatmaq üçün heç də kifayət deyildir. Müasir dövrdə təhsilin nəticələri anlayışı son illərdə yeni məzmun kəsb etmişdir. Müasir pedaqoji psixologiya və didaktika elmində şəxsiyyətin motivləşməsi onun koqnitiv ehtiyatlarının problemin həllinə yönəldilməsini tələb edir. Motivləşmə potensialın inkişafına (dəyərlərə istiqamətlənmə, tələbat və maraqlar) şəxsiyyətin təhsil nəticələrinə uyğun gəlməsinin rolu böyükdür. Koqnitiv imkanlar (biliklər) bir qayda olaraq fənlərin tədrisinin nəticələri ilə uyğun olmalıdır. Bu nəticələrin cəmini inkişaf etmiş ölkələrdə səlahiyyətli münasibət kimi qəbul edirlər.

Təhsil müəssisələrimizdə uzun illər boyu tətbiq edilən və ölkəmizdə müvəffəqiyyətlə yüksək səviyyəli kadrlar hazırlanmasına yönəlmiş əvvəlki sistem bu gün artıq müasir tələblərə cavab vermir. Ona görə də yeni təhsil nəticələrinə nail olmaq üçün təhsil alanların müstəqil dərk etmə vərdislərinə yiyələnməsi, praktiki fəallıyyət vərdislərinə malik olması müasir tələbatə çevrilir. Təhsil prosesində başlıca məqsəd biliklərə yiyələnmə üsullarının mənimsənilməsi, yaradıcı potensialın inkişafı təlim prosesinin mərkəzində durmalıdır. İnkişaf etmiş ölkələrin apardıqları psixoloji-pedaqoji və didaktik tədqiqatlar informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının yüksək təlim metodikalarına malik olduğunu sübut etmişlər. İKT təlimin fərdiləşməsində şagirdlərin imkan və maraqlarını nəzərə alaraq, onların müstəqilliyinə, yaradıcı qabiliyyətlərinin inkişafına, yeni məlumat mənbələrindən istifadə etməyə imkan yaradır.

Öyrənilən proseslərin və obyektlərin kompyuter vasitəsilə modelləşdirilməsinə xidmət edir. Beləliklə, təlim mühitinin yeniləşməsinə şərait yaradır. Rusiya tədqiqatçılarından İ.S.Yakimanskaya qeyd edir ki, məktəbdə təlim mühiti nə qədər müxtəlif, rəngarəng olarsa, o qədər də şagirdlərin

marahlarını, meyllərini və fərdi imkanlarını nəzərə alaraq təlim prosesinin effektivliyini təmin edər. Bu prosesdə iki mühüm ideya diqqəti cəlb edir. Birincisi, təlim mühitinin müxtəlifliyidir, ikincisi isə təlimin fərdiləşməsi, onun idrak tələbatlarını və təlim alanın maraqlarına xidmət etməsidir. Bu problemlərə İKT effektiv xidmət edir.

Xarici ölkələrin təhsil sistemində təhsil-informasiya mühitinin yaradılması məqsədilə bir tərəfdən çoxlu sayda tədqiqatlar aparılır, digər tərəfdən tədqiqatlar təhsil müəssisələrində istifadə olunur. Bu tədqiqatlar zamanı təhsil mühiti subyekt və obyektlərə bölünür. Təhsil prosesinin subyektləri müəllimlər və şagirdlərdirsə, obyektləri təlim vasitələri və təlim fəaliyyətinin alətləri, maddi baza və pedaqoji prosesin idarəetmə mexanizminin informasiya-kommunikasiya texnologiyalarıdır. Obyekt dedikdə isə informasiya daşıyıcıları, tədris daşıyıcıları, tədris hərəkətləri başa düşülür. Onlar mənimsənilibsə, subyektlər onları şüurlu şəkildə mənimsəyibsə, onda onlar tədris prosesində şəxsiyyətin məninin keyfiyyətinə, dünyagörüşünə, dəyərlər sisteminə, inam və səlahiyyətinə çevrilir.

İKT-nin tətbiqi məktəbin idarə olunmasında yeni münasibət formalaşdırır. Əgər idarəetmə keçmişdə ancaq məktəb kollektivinin idarə olunması kimi başa düşülürdüsə, bu gün isə İKT-nin tətbiqi ona yeni məna kəsb etməyə imkan yaradır.

Qeyd etmək lazımdır ki, texnoloji yolla təlim prosesində uğurlu nəticə əldə etmiş müəllim imkan qazanır ki, həm öz yaradıcılığına, həm də şagirdlərin inkişafına daha artıq diqqət yetirsin. Təlim prosesinin texnoloji quruluşu müəyyən məqsədlərə ardıcıl istiqamətlənməlidir.

Texniki vasitələrin (kompüter, printer, modem, televizor və s.) və informasiya texnologiyalarının (audio-video, elektron poçtu, internet və s.) köməyi ilə müstəqil axtarış, təhlil və lazım olan informasiyaları toplamaq, saxlamaq və istifadə etmək. Bu kompetensiya şagirdin informasiyalardan istifadə etmək vərdişlərini təmin edir.

“Millətimizin sabahı” dedimiyiz uşaqlar həyatımızın gələcəyi, ömrümüzün davamıdır. Onların təlim-tərbiyəsində, sağlamlığına düzgün münasibət bəşəriyyətin aydın sabahının, parlaq gələcəyinin təminatıdır. XXI əsrdə yaşayacaq nəsillərin təlim-tərbiyəsində, sağlamlığının, xoşbəxt həyatının təməli bugünümüzdən başlayır.

Q.L.Şahbazova

DAVANLI İNKİŞAF VƏ TƏHSİLDƏ İKT**Xülasə**

Açar sözləri: Pedaqoji innovasiyalar, İnkişaf konsepsiyası, İnternet, Kompüter sinifi, Milli Strategiya, Bilik iqtisadiyyatı, İnformasiya kommunikasiya texnologiyaları.

İKT-nin tətbiqi məktəbin idarə olunmasında yeni münasibət formalaşdırır. Əgər idarəetmə keçmişdə ancaq məktəb kollektivinin idarə olunması kimi başa düşülürdüsə, bu gün isə İKT-nin tətbiqi ona yeni məna kəsb etməyə imkan yaradır.

texnoloji yolla təlim prosesində uğurlu nəticə əldə etmiş müəllim imkan qazanır ki, həm öz yaradıcılığına, həm də şagirdlərin inkişafına daha artıq diqqət yetirsin. Təlim prosesinin texnoloji quruluşu müəyyən məqsədlərə ardıcıl istiqamətlənməlidir.

Texniki vasitələrin (kompüter, printer, modem, televizor və s.) və informasiya texnologiyalarının (audio-video, elektron poçtu, internet və s.) köməyi ilə müstəqil axtarış, təhlil və lazım olan informasiyaları toplamaq, saxlamaq və istifadə etmək. Bu kompetensiya insanların informasiyalardan istifadə etmək vərdişlərini təmin edir.

Təlimdə texniki vasitələr və İKT-dən istifadə şagirdlərin tədris olunan mövzunun ətraflı mənimsəməsi, lazımi bacarıq və vərdişlərə yiyələnməsinə stimül verməklə yanaşı müəllimin sərf etdiyi əməyi də qismən yüngülləşdirən yüksək tədris situasiyası yaratmağa qadir olan müasir vasitələrdir. Bu vasitələrdən istifadə şagirdlərdə informasiya bazasının çoxalmasına və mövzunu asanlıqla dərk etmələrinə şərait yaradır.

Shahbazova G.L.

Continuous development and education ICT**Summary**

Keywords: Pedagogical Innovation, Development Concept, Internet, Computer Class, National Strategy, Knowledge Economy, Information and Communication Technologies.

The use of ICT is shaping the relationship between school management. If governance in the past has long been torn apart by the disintegration of the school collectibles, today the application of ICTs can make sense.

A teacher who has been successful in the technology-based learning process has the opportunity to pay more attention to his or her disadvantages and to the student's development. The technical structure of the training process should be consistent with certain objectives.

Technical vasitələrin (komputer, printer, modem, televizor etc.) and of information technologies in (audio, video, elektron poctu, internet etc.), with the assistance of independent axtarış, analysis and toplamaq informasiyaları that are necessary, keep them and to use a. This competition provides people with the skills to use their infrastructures.

The use of technical tools and ICTs in the training is a modern means of creating a high-quality learning environment that partly facilitates the teacher's work, in addition to encouraging students to master the subject matter, to acquire the necessary skills and habits. The use of these tools helps students to increase their knowledge base and to easily understand the subject.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. Ramiz Məmmədşadə, Təhsildə keyfiyyət aparıcı istiqamətlərdən biri kimi. “Müəllim” nəşriyyatı, BAKI – 2010
2. A.Mehrabov. Azərbaycan təhsilinin müasir problemləri, Bakı,2007
3. Fazilova İlaha. Yeni informasiya texnologiyalarının öyrənmə prosesinə tətbiqində müəllimin rolu.Bakı,2015
4. Abdulla Mehrabov.Müasir Dərs: Onun Təşkili Və Gedişinə Qoyulan Əsas Tələblər. Bakı,2013.
5. Кларин М.В. Инновации в мировой педагогике: обучение на основе исследования, игры и дискуссии. (Анализ зарубежного опыта) «Эксперимент», 1995.

TÜRK DARBE EDEBİYATI VE ROMAN**Doç. Dr. Dilek ÇETİNDAS**

Pamukkale Üniversitesi

ÖZET

Türk edebiyatı, tarihsel bağlamının dışında düşünölemeyecek kadar siyasi ve sosyal geçmişle dirsek teması içerisinde. Tanzimat yıllarından beri, sosyal hayatın kürsüsü olma işlevini hiç kaybetmeyen edebî süreçte; savaş, göç gibi büyük toplumsal yankıları olan konular üzerine ayrı birer edebiyat kolu dahi oluşur. Bu anlamda toplumsal yaşamı kitlesel bakımdan etkileyen olaylardan biri de darbeler ve askerî müdahalelerdir. Ülkede olağanüstü şartların hâkim olduğu bu devreler, edebiyat içerisinde de kendisine yer bulur. Darbeden etkilenenlerin veya darbeyi destekleyenlerin, çoğunlukla olayın sıcaklığı geçtikten sonra kaleme aldıkları bu metinler bir yandan dönem ve tarihî roman olarak okunmaya uygun özellikler gösterirken bir yandan da darbe edebiyatının oluşması noktasında önemli bir literatür birikimi sunar. Osmanlı tarihinden itibaren başlayan darbe süreçleri, Cumhuriyet devrinin darbe ve muhtıralarını kapsadığı gibi 15 Temmuz'a değin uzanacak geniş bir birikimle okurun karşısındadır. Bu eserlerin tüm yönleriyle incelenmesi, alternatif tarihin oluşumu ve edebiyatın belge işlevini yerine getirmesi noktasında da önemli olacaktır. Bu bildiride Türk darbe edebiyatı, Osmanlı döneminden günümüze darbelerle ilgili yazılmış romanlar üzerine bir incelemeyle ele alınmış, bütüncül bir bakışla edebî hayatın darbelerle ilişkisi irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Darbe Edebiyatı, tarihî roman, 27 Mayıs, 12 Mart, 28 Şubat, 12 Eylül, 15 Temmuz.

ABSTRACT

Turkish literature is in elbow contact with the political and social past beyond its historical context. Since the Tanzimat years, in the literary process that never lost its function as the chair of social life; There are even separate literary branches on topics with great social repercussions such as war and migration. In this sense, one of the events that massively affect social life is coups and military interventions. These periods, where extraordinary conditions prevail in the country, find their place in literature. These texts, written by those affected by the coup or those who support the coup, often after the heat of the event has passed, show an appropriate accumulation of literature in terms of the formation of coup literature on the one hand while presenting features suitable for reading as period and historical novels. The coup processes that have begun since the Ottoman history include the coups and memorandums of the Republican era and are in front of the reader with a wide accumulation that goes back to 15 July. The examination of these works in all aspects will be important in the formation of alternative history and the fulfillment of literature as a document. In this paper, Turkish coup

literature has been discussed with a study on novels written about coups since the Ottoman period, and the relationship between literary life and coups has been examined with a holistic view.

Keywords: Coup Literature, historical novel, May 27, March 12, February 28, September 12, July 15.

GİRİŞ

Darbe, Türkçe Sözlük'te, bir ülkede baskı kurarak, zor kullanarak veya demokratik yollardan yararlanarak hükümeti istifa ettirme veya rejimi değiştirecek biçimde yönetimi devirme işi olarak tanımlanır (TDK). Dolayısıyla, sonucunda rejim ya da yönetim değişikliği olsun veya olmasın, mevcut düzene karşı girişilen her türlü isyan ve eylem faaliyeti, darbe olarak tanımlanabilir.

Darbe ve teşebbüsleri veya diplomatik nota denilebilecek olan muhtıralar, Türk siyasi hayatında mühim kırılmalar meydana getirmiş; siyasi ve askeri etkileri yanında sosyal psikolojiyi de derinden sarsmış, halk ile devlet arasında bir uzlaşsızlık meydana getirmiş, dünya kamuoyunda ülkeye dair demokrasi algılarının olumsuzlanmasına neden olmuştur. Toplumsal travmalar kadar, bireysel pek çok acının da kaynağı olan darbeler, bu nedenlerle toplumun kürsüsü olma rolünü üstlenmiş edebiyatta da kendilerine yer bulurlar. Darbe zamanları, olağanüstü dönemlerdir. Hukukî ve siyasî bakımdan ciddi aksamalar, olumsuz uygulamalar bu dönemlerde görülebilir. Bu nedenle resmî tarih söyleminin ötesinde bir alternatif tarih kurgusuna, bireysel gözlem ve hatıralara, merkeze bakmaktan öte merkez dışında konumlanmaya duyulan ihtiyaç, edebiyatta darbenin yaygın bir tema oluşunu da açıklar mahiyettedir.

Türk Siyasî Tarihi ve Ordu-Devlet İlişkisi

Mete Han'dan başlayarak, Osmanlı'ya kadar uzanan süreçte darbeler, çoğunlukla veraset hakkı ile açıklandığı için darbe kabul edilmese de yönetici değişikliğinin ordu desteği sağlanarak gerçekleştirilmesi noktasında darbe özelliği gösterir. Osmanlı, varlığını ve gücünü, özel bir askerî yapılanmaya borçludur. Tımarlı sipahi olarak adlandırılan ve aynı zamanda Anadolu içlerinde, merkezden uzak alanlarda devlet adına denetim de gerçekleştirilen atlı asker birlikleri yanında, doğrudan Padişah'a bağlı olan ve devşirme sistemiyle alınıp eğitilen yeniçeri birliği, Osmanlı'nın askeri gücünü oluşturur. Devlet otoritesini korumak amacıyla yetkiyi tek bir silahlı ordunun eline bırakmak isteyen ve hem sipahi hem de yeniçerilerin birbirleri için doğal denetçi ve engelleyici olmasını sağlayan bu sistem, sipahi sınıfının giderek erimesi neticesinde yeniçerilerin hâkimiyeti ile sonuçlanır (Uzunçarşılı 1984). Ancak yeniçeriler, neredeyse var oldukları günden itibaren yöneticiler için bir denetim mekanizmasına dönüşürler. Merkezi otoritenin kuvvetli olduğu dönemlerde isyanlar kolaylıkla bastırılırsa da devletin güç kaybına bağlı olarak, yeniçerilerin kontrolü de güçleşmeye başlar ve hatta Osmanlı padişahlarının büyük kısmı, yeniçeriler eliyle tahtından,

canından edilir. 1699 Karlofça Anlaşması'nın ardından, yenilgilerden kurtulma çaresi olarak görülen askerî anlamda reform isteği, devlet ile orduyu, uzlaşma yolunu bütünüyle kapayarak karşı karşıya getirir. Nihayet, yeniçeri ocağının lağvı ve ardından Asakir-i Mansure-i Muhammediye adıyla yeni bir ordunun kurulması, modern tekniklere bağlı bir askerî birliğin doğmasını sağlar. Modern ordu, Osmanlı için militarist bir modernleşmeyi başlatır (Belge). Bir yandan ülkenin coğrafi konumu diğer yandan var olagelen ordu millet anlayışı ve başka bir yandan da kısa aralıklarla tekrarlayan savaş süreçleri, Türk milleti ve yönetiminde askere yönelik bakışın uzunca yıllar belli bir zaviyeden kalmasına izin verir ve ordu, varlığın teminatı olarak görülür. Hatta Cumhuriyet'in ilk yıllarında kabul edilen Ordu Dâhili Hizmet Kanunu ile "Türk Cumhuriyeti'ni kollama ve koruma" gibi bir iç görevle, darbelerin dayanak zemini de hazırlanmış olacaktır (Duman 2019).

Osmanlı'nın darbe tarihini incelediğimizde, sayının hiç de az olmadığı görülür. Uzun ve süreklilik arz eden yapısı ile Osmanlı tarihinde, pek çok yönetim müdahalesi ile karşılaşılır. Taht kavgalarının sıklıkla görüldüğü Osmanlı'da yönetim üzerinde hem aile hem de ordu müdahaleleri yaşanır. Aile içi isyanlar içerisinde Dünder Bey, Fetret Devri Mücadeleleri, Düzmece Mustafa Olayı, Cem Sultan, Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman'ın şehzadeleri arasındaki savaşlar gibi pek çok örnek gösterilebilir. Buradaki fark, isyanı başlatan gücün dış bir müdahaleye değil, aile içerisindeki bir otorite tesisine yönelik olmasıdır ve bu durum, veraset kanunları gereği tartışmaya da açık değildir. Bunun dışında Osmanlı tarihinde kanlı vakalara da neden olan ordu girişimlerden söz edilmelidir. Osmanlı ordusu içerisinde önemli bir yeri olan yeniçeriler, özellikle merkezî otoritenin sarsılmasına bağlı olarak kendilerinde ciddi bir varlık hissederek, zaman zaman saray kişilerinden de aldığı desteklerle uzunca bir süre devlet işlerine müdahale etmiş, padişahları tahttan indirmiş, hatta onlardan bazılarını öldürmeye bile cesaret göstermiştir. Dış bir müdahaleden kaynaklanan bu girişimler I. Mustafa (iki kez), II. Osman, Sultan İbrahim, IV. Mehmed, II. Mustafa, III. Ahmed, III. Selim, IV. Mustafa, Sultan Abdülaziz, V. Murad ve II. Abdülhamid'in tahttan indirilmeleri ile sonuçlanırken; IV. Murat ve II. Mahmut dönemleri de ordunun başarısız olan darbe girişimleri ile örülüdür. Sultan I. Ahmed'in ardından, Osmanlı ilk kez Avrupa karşısında kendi konumunu düşünmek durumunda kalır. Ekonomik, sosyal, askerî ve siyasî anlamda yaşanan krizler, devlet adamları içerisinde genel bir memnuniyetsizlik oluşturmaya başlar. Sultan I. Ahmed'in ani vefatı üzerine, kardeşi I. Mustafa tahta geçer. Sürekli ölüm korkusu ile yaşıyor oluşu, onun ruhsal durumunda birtakım problemlerin görülmesine neden olursa da zamanla düzeleceği yönünde kuvvetli bir kanaat oluşur. 1617 yılında tahta çıkan I. Mustafa, devlet işleriyle ilgilenmek istemez ve doğan başıboşluk ortamında ordunun müdahalesiyle tahta Sultan I. Ahmed'in oğlu ve henüz on dört yaşında olan II. Osman geçirilir. Sultan, yaşı küçük olmasına rağmen feraset sahibi ve cesur bir yöneticidir ve Yeniçeri Ocağı'ndaki bozulmanın, devleti akamete uğrattığının farkında olduğu için, yeni bir ordu kurmayı hedefler. Bu girişim duyulduğu zaman, yeniçeriler tarafından tahttan indirilir ve Yedikule Zindanlarında işkence görerek, öldürülür. Tahta tekrar çıkarılan I. Mustafa, bir kez

daha yönetim erkini ele geçiremeyince, Şeyhülislam kararı ile tahttan indirilir. Hiç çocuğu olmayan Sultan'ın yerine yeğeni olan IV. Murad geçirilir. Kösem Sultan, oğlu olan IV. Murad'ın yaşının gençliğinden faydalanarak, onu yönetmeye kalkar. Saray entrikalarının merkezinde kalan Sultan, saltanat süresince ortaya çıkan isyanları sert biçimde bastırır ve kısa süreli de olsa bir istikrar sağlar. Sultan'ın ölümünden sonra tahta çıkan Sultan İbrahim, yaşadığı ölüm korkusu nedeniyle aklî muvazenesinde bazı sorunlar yaşar. İşrete ve cinselliğe düşkün bir padişah olduğunun vurgusu yapılan Sultan'ın, bütünüyle mücevherden oluşan bir saltanat kaygı yaptırmak istemesi, ordu ve halk üzerinde vergi artırımına gitmesi, adaletsiz uygulamalar yapılması üzerine ayaklanan yeniçeriler, Sultan'ı tahttan indirerek yerine yedi yaşındaki IV. Mehmed'i geçirirler. Annesi Turhan Sultan ile babaannesi Kösem Sultan'ın hakimiyet savaşı arasında kalan IV. Mehmed, annesinin dikkati sayesinde tahtını korumayı ve babaannesini bertaraf etmeyi başarır. Asker aylıklarının eksik ödenmesi veya ödenememesi neticesinde çıkan isyanda Padişah, otuz devlet adamını isyancılara teslim eder ve öldürülen bu kişiler, Sultanahmet Meydanı'nda bir çınar ağacına asılır. Osmanlı tarihinde bu olaya Çınar Olayı denir. Ardı ardına gelen yenilgiler nedeniyle ordu bir kez daha ayaklanır ve IV. Mehmed saltanatı kardeşi II. Süleyman'a bırakmak zorunda kalır. Bu dönem ve devamından gelen II. Ahmed dönemi, nispeten olaysız geçtikten sonra tahta çıkan Sultan II. Mustafa başlangıçta gayretli bir padişah olmasına rağmen girilen savaşlarda büyük hezimetlere uğrayan Osmanlı İmparatorluğu, Karlofça ile ilk ciddi toprak kaybını yaşar. Sultan'ın verdiği sözleri unutup kendisini eğlenceye kaptırması ve Edirne'de yaşamaya başlaması üzerine, yeniçeriler isyan ederek Edirne üzerine yürür. Edirne ordusu, kardeş kanı dökülmemesi adına eyleme geçmeyince, isyan başarıya ulaşır ve Sultan tahttan indirilerek yerine III. Ahmed tahta çıkarılır. İsyanın etkilerini dindirmek ile başladığı yönetimine, savaşlarla devam eden Sultan, 1718 yılında imzalanan Pasarofça Antlaşması'ndan 1730 yılındaki Patrona Halil İsyanı'na kadar geçen sürede yaşanan Lale Devri ile tanınır. Bu dönem kültürel ve sosyal gelişmelerin yaşandığı, yeniliklerin yapıldığı bir dönemdir. Fazlaca para sarfına neden olan bir dizi imar faaliyeti neticesinde büyüyen tepkiler, on yedinci ağa bölümü askerlerinden olan Patrona Halil öncülüğünde büyük bir isyan faaliyetine dönüşür. İsyanlılar, Damat İbrahim Paşa başta olmak üzere bazı devlet adamlarının kendilerine teslim edilmesine rağmen yatışmazlar ve Sultan, tahtını I. Mahmud'a bırakır. Bu dönemden sonra III. Osman, III. Mustafa ve I. Abdülhamid dönemleri modernist çalışmalarla ve sükunla geçer. Sultan III. Selim'in saltanatı ise hayli trajik sonuçlanır. 1789 yılında tahta çıkan Sultan, reformcu yapısı ile dikkat çeker. 1793 yılında Nizam-ı Cedit ordusunu kuran III. Selim'e karşı muhalefet, bu noktadan sonra şiddetlenir. Bu ordunun kaldırılması hedefiyle, Kabakçı Mustafa Paşa önderliğinde ayaklanan ordu, IV. Mustafa'yı tahta çıkarır ve Nizam-ı Cedit ordusunun kaldırılmasında muvaffak olur. III. Selim'in haksızlığa uğradığına inanan Alemdar Mustafa Paşa, IV. Mustafa'yı tahttan indirmek için gelirken, III. Selim öldürülür. Bu isyan, aslında devletteki baht dönemlerinden birini oluşturur ve ülkenin yıkılış sürecini hızlandırır. İsyanlıların affedileceğine dair yapılan antlaşma dışında, devletin üst yöneticilerinin azli veya öldürülmeleri, yerlerine isyanlıların yerleştirilmesi, yeniçeriler ile işbirliğine girerek ülkenin bir çıkmaza sürüklenmesi gibi olaylar

ülkenin olaylardan olumsuz etkilenişini getirir. Alemdar Paşa, II. Mahmud'u tahta çıkarır. Yine yeniçerilerle isyan hazırlığına girişen IV. Mustafa ise uzlaşmaz tavrı neticesinde öldürülür. Tahta çıkan II. Mahmud, yaptığı yeniliklerle anılan bir padişah'tır ve Yeniçeri Ocağı'nı sert bir mücadele ile lağvederek, disiplinsiz ve devlet kaderi açısından tehdit oluşturan orduyu bertaraf etmiş, yerine profesyonel bir ordu sistemi kurmayı başarmıştır. Abdülmecid devri ile Tanzimat ilan edilir, Sultan Abdülaziz, Bulgar Savaşı sonrasında yaşanan ve Avrupa'nın haksız eleştirilerine uğrayan Osmanlı içerisindeki huzursuzluklar nedeniyle Mithat Paşa önderliğindeki 30 Mayıs 1876 darbesi ile tahttan indirilir. Yerine geçirilen V. Murad'ın devlet yönetemeyecek derecedeki ruhsal rahatsızlığı sonrasında fetva ile tahttan indirilir ve yerine Sultan II. Abdülhamid geçer. Sultan'ın taht süresi boyunca çalkantılar dinmez. 1876 I. Meşrutiyet'inin ilânının ardından, meclisi askıya alan padişah, 1908'de Meşrutiyet'i yeniden ilan ederse de 31 Mart Vakası'nın vuku bulması neticesinde Hareket Ordusu tarafından tahttan uzaklaştırılır. V. Mehmed ve Sultan Vahdettin dönemleri, ülkenin ciddi sorunlarla yüz yüze olduğu dönemlerdir ve nihayetinde Sultan Vahdettin döneminde saltanat lağvedilir (Öztuna 2014).

Türkiye tarihi de demokrasiye karşı gerçekleştirilen askerî darbeler konusunda ciddi sayıda tecrübe kazanmıştır. 29 Ekim 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından devam eden tek parti hâkimiyeti, yerini çok partili hayata bırakınca, hizipler doğar. CHP'nin 1940'lı yıllardaki politikaları halk içerisinde ciddi bir reaksiyon uyandırırken, karaborsanın varlığı ve artışı; Varlık Vergisi ve II. Dünya Savaşı'nın olumsuz etkilerine, 19 Mayıs 1945'te İnönü'nün yeni siyasi partiler kurulması gerekliliğinden bahseden konuşması da eklenince, hazır olan muhalif kadro harekete geçer. 1946'da Adnan Menderes önderliğinde bir grup, Celal Bayar başkanlığında Demokrat Parti'yi kurar. Söylemlerde sunulan üniversitelerin özerkleşmesi, grev hakkının sağlanması, özel girişimciliğin desteklenmesi gibi maddelerle, öne sürülen tarım ve ticaret politikaları ve uzun süre tek partinin egemenliğinden duyulan yorgunluk, halkın kısa sürede DP'ye güvenmesini sağlar (Koçak 2015).

1946'da yapılan seçimlere, tam olarak teşkilatlanmasını sağlayamadığı için ancak bazı bölgelerde girebilen ve bu nedenle de az sayıda milletvekilini meclise koyabilen DP, 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimlerde ezici bir çoğunlukla iktidara gelir. Celal Bayar'ın Cumhurbaşkanı, Adnan Menderes'in Başbakan seçildiği bu hükümet, yabancı sermaye desteğini sağlayarak ülkeye sıcak para girişini gerçekleştiren, halk nezdinde itibarı artar. Tarımda makineleşmenin başlaması ve toprak reformları, ülkeyi oluşturan halk çoğunluğunun desteğini sağlar. Ezanın yeniden Arapça okunmaya başlanması, din dersi eğitiminin müfredatta zorunlu olması, köy enstitülerinin kapatılması, muhalefete olan tahammülün azalması ve sansür uygulamaları, ülkede Atatürk'e karşı olumsuz bir tavrın başlaması zamanla huzursuzlukların kaynağı olup çatışmayı tetiklerse de 1954'te yapılan seçimde DP, ilkinden daha yüksek bir oyla tekrar iktidara gelir. İkinci hükümet döneminde ülkede refah durumunun sarsılması, ihracat ve tarımsal üretimin azalması; Amerika'nın desteğini sağlamak ve yardım fonundan faydalanmak için bu ülkeye üsler verilmesi; enflasyon artması ve geçim

şartlarının sürekli artan enflasyon karşısında zorlanması, 1957 seçimlerinde DP oylarında yaşanan düşüşün nedeni olsa da tek parti iktidarı devam eder. Artan ekonomik baskı, Menderes'e olan muhalefeti artırırken, muhalefete uygulanan sansür de artmaya başlar. 1960 Nisan ayında, sınırsız yetkiye sahip Meclis Tahkikat Komisyonu'nun kurulması, ülkedeki baskı ortamını artırarak kutuplaşmaları derinleştirir. İstanbul ve Ankara merkezli olarak üniversitelerde öğrenci olayları görülmeye başlanır. Hizipler arası çatışmalar, devlet karşısında bir güç olarak yine ordunun varlığının hissedilmesine neden olur ve 27 Mayıs 1960 sabahı, ordunun emir komuta zinciri dışındaki müdahalesi ile gerçekleştirilen darbe başarıya ulaşır.

Cemal Gürsel başkanlığında kurulan Milli Birlik Komitesi kararlarıyla, ülke olağanüstü hâl ile yönetilmeye başlanır. Darbe sonrası tüm siyasi faaliyetler yasaklanır, meclis feshedilir; 9 Temmuz 1961'de hazırlanan yeni anayasa halkın oyuna sunulur ve çoğunluğun kararıyla kabul edilirken, DP milletvekilleri ile onlara yakın olan bazı üst rütbeli subaylar, sivil idareciler tutuklanarak Yassıada'da toplanan Yüksek Adalet Divanı'nda yargılanmaya başlarlar. İdam cezası alan Celal Bayar, yaşlılığı nedeniyle affedilirken, devrin Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ile Maliye Bakanı Hasan Polatkan 16 Eylül 1961'de; Adnan Menderes ise 17 Eylül 1961'de idam edilirler. Devamındaki süreçte, ordu ve üniversite içerisinde tasfiyeler başlar. Sivil iktidara muhalif olan bazı subaylar, tasfiye ile yurtdışına gönderilir. Beklenen olumlu gelişmelerin yaşanmaması, ordu içerisinde yeni bir huzursuzluk dalgasına neden olur. Dönemin Kara Harp Okulu Komutanı Talat Aydemir önderliğinde, 1962 ve 1965'te iki darbe girişiminde bulunulursa da bu girişimler, ordu komuta kademesinde destek bulmaz ve bazı uygulama hataları nedeniyle de başarılı olmaz. İkinci girişim sonunda Talat Aydemir idam edilir.

1961 yılında, sivil siyasete devredilen ülkenin seçimlerinde ilk kez, CHP ve Adalet Partisi'nin birleştiği koalisyon hükümetiyle tanışılır. 10 Ekim 1965'te yapılan genel seçimlerde, Demokrat Parti'nin varisi kabul edilen Adalet Partisi iktidar olur ve 12 Mart 1971 Muhtırası'na kadar iktidarda kalır. 1961 anayasasının hak ve özgürlüklere fazla serbesti veren yapısı neticesinde, sol fraksiyonun hızlı bir atığa geçtiği görülür. Türkiye İşçi Partisi, Türkiye Sosyalist Partisi ile birleşip, 1965 seçimlerinde mecliste kendisini temsil hakkı bulunca, CHP bünyesinde İsmet İnönü, "ortanın solu" kavramını ortaya atar ve ilke olarak da bu yolu benimser.

Devamında, o sıralarda bütün dünyada görülen ve ekonomik arayışlarla beslenen gençlik hareketleri olarak 1968 kuşağı öğrenci olayları, Türkiye'de de etkisini gösterir. Hızla siyasallaşan gençlerin yaptıkları üniversite işgalleri, boykotlar, demokratik yoldan sapmaları getirirken; nihayetinde gerçekleştirilen çeşitli silahlı eylemler, sağ ve sol görüşlü öğrenciler arasında sokaklara taşan kavga ve çatışmalara dönüşür. Kongar, bu dönemdeki öğrenci olaylarının mezuniyet sonrası işsizlik korkusu, eğitimdeki kısıtlı olanaklar ile de ilişkili olduğunu belirtir (Kongar 1998). Dünyadaki gençlik hareketleri aslında İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerika'da başlar. Avangart bir eğilim olsa da Beat kuşağı ve savunuları, Meat ve devamında Punk ve sonunda mutlak retçiliğe ulaşan Hippi hareketi derken 1968 kuşağının bu

çizgide siyasî bir yapıyla birleştiği ve toplumsallaştığı, örgütlendiği görülür. Gençlik hareketleri Türkiye’de sol fraksiyon için, komünist manifesto ekseninde ve Amerikan emperyalizmine, aynı zamanda ve bu görüşün doğal sonucunda iktidara karşı verilen eylemler olarak görünürken; sağ fraksiyon mücadele alanı olarak kendisine millî, yerel ve İslâmî bir alan seçer. 6. Filo’ya karşı gösterilen eylemler, emperyalizm karşıtı mücadelede zaman zaman romantik de sayılabilecek bir mit oluştururken, gençler arasındaki silahlı eylemler, ülkenin anarşi ortamına sürüklenmesine neden olur. Siyasi kutuplaşmalar, 1961 anayasasının ilkelerinin aşırılaştırılmış yorumlamaları ile harmanlanıp, sendika destekleri de sağlanınca ülke kaotik bir yapıya sürüklenir.

1970’li yıllarda ülke, sokak terörü ile savaş alanına dönerken, sol fraksiyon gençlerince Amerikalı subayların kaçırılması, devletin topluma karşı sert tedbirler almasına yol açar ve 12 Mart 1971’de ordu, yönetime bir muhtıra verir. On bir şehirde ilan edilen sıkıyönetim, Adalet Partisi’nin istifaya zorlanması ve iki yıllık bir otorite boşluğunun ardından, Nihat Erim başkanlığında yeni bir hükümet kurulur. Öğrenci olayların yönlendiricilerinden olan gençlerin 1972 yılındaki idamları ve sokak çatışmalarının askerî güçle bastırılmasının ardından 1973 yılı seçimlerinde CHP ve MSP koalisyonu ile Ecevit ve Erbakan göreve gelir. Genel Af Yasası, Kıbrıs Harekâtı ve ülkede haşhaş ekiminin yasaklanması bu hükümetin tartışılan eylemleri olarak görülür. Kıbrıs Harekâtı sonrası Bülent Ecevit, hükümeti feshederek, erken seçime girme kararı alır. Meclis, erken seçim isteğini reddedince, ülkede bir yıla yakın sürecek bir kaos ortamı ve otorite boşluğu doğar. Kriz, 1975’te Demirel’in geçici koalisyonla kurduğu Milliyetçi Cephe Hükümeti ile devam eder. 1977’de ülke yeniden erken seçime gider. Ecevit, koalisyon hükümeti kurabilirse de meclisten güvenoyu alamaz. Ardından İkinci Milliyetçi Cephe olarak adlandırılan AP, MSP, MHP koalisyonu kurulur. Orduda yapılacak atama ve yükseltmeler üzerinde birlik sağlanamayınca askeriyede de bir boşluk doğar. Süreç sonunda Kenan Evren, Kara Kuvvetleri Komutanı olarak atanır. 1980 darbesini hazırlayan sürece de aslında bu politik ortamda girilir. Halk arasındaki kutuplaşma, aynıyla siyasiler arasında da varlık gösterir. Hükümete dair denetlemeler ve devlet işleri askıya alınır. Siyasi ortam durulmadıkça, sokaktaki kargaşa da artar ve bu kısır döngü tekrarlanıp durur. Çıkan ideolojik çatışmalarda ve sokak kavgalarında ölü sayıları yükselir. Bu kaosun karşılığı, ekonomide ülkenin iflas eşiğine gelmesidir. Temel tüketim maddeleri dahi temin edilemez olur. Ülke içerisindeki büyük ve ekonomik kaynaklı göç hareketleri, beraberinde büyük sorunlar getirir ve ülkenin sosyal hayatını etkiler. Köksüzlük duygusunun bilemediği kitleler, kendilerine yer edinebilmek için yerleşik olanlarla savaşa gitmekten çekinmezler. Gecekondulaşma ve getto kültürü, siyasî görüşler yanında bulunulan bölgeye hâkimiyet sağlamak amacıyla etnik ve dinî hiziplerin doğmasında etkili olur. Ekonomi, sosyal sorunlar, ideolojik kamplaşmalar, suikastlar, anarşi ve sokak terörü ülkenin kaotik ortamını artırır. Ege’de yaşanan kriz, Amerika ve İran’ın siyasî bunalımlarının, ülkeye olan etkisi, iç sorunlar kadar ülkeyi boğar. ASALA Ermeni terör örgütü, Türk diplomatlarına karşı suikastlar düzenlerken, ülkenin önemli basın ve devlet adamları, akademisyenleri ardı ardına öldürülür. 1977, Türkiye için yokluk yılıdır. İşsizlik yükselir, dış borçlanma artar, ekonomi, yüksek

faizli borçlarla, sadece o dönemi değil, uzun vadede sonraki dönemleri de etkileyecek bir borç çıkmazına sürüklenir. Politikacılara karşı oluşan güvensizlik ortamı; ırk, mezhep ayrılıkları ve siyasi çatışmalar, sıkıyönetim ile engellenmeye çalışılmasına rağmen artarak devam eder. Önemli devlet adamları hakkında suikast kararları çıkar ve bazıları uygulanır. 23 Aralık 1978’de Ecevit hükümeti, on üç ilde sıkıyönetim ilan eder. Kurtarılmış bölgelerin ilanı, kamplaşmanın bir iç savaşa uzandığının ve kitlesel ölümlerin kanıtı olur. Oluşturulan kurtarılmış bölgelere gönderilen askerler ile sol grupların çatışmaları, bardağı taşıran son damlalardır. Demirel, ülkenin gidişatını düzeltmek için ekonomik bazı tedbirler alınması gerekliliğiyle IMF desteğine başvurur ve 24 Ocak Kararları olarak bilinen süreç işletilmeye başlanır. Vergiler artar, maaşlara zam verilmez, devletin temel kurumlarında ödenek kısıntısına gidilir, ancak bu kararlar işçilerin keskin direnişi ile karşılanır. Nisan başında görev süresi dolan Fahri Korutürk’ün yerine bir cumhurbaşkanı seçilemez. Ülke, parti hizipleşmeleri nedeniyle beş ay boyunca cumhurbaşkanı olmadan yaşar. Kısacası devlet, etkinliğini hemen tüm sahalarda yitirmiş durumdadır. 1970-1980 arası on yıllık periyotta, on iki hükümet kurulması, siyasî iktidarsızlığın en net göstergesidir. Tüm bu gelişmeler sonunda 11 Eylül’ü 12 Eylül’e bağlayan gece, sabaha karşı bir darbe miti hâline gelen Hasan Mutlucan’ın sesiyle ilân edildiği gibi ordu, komuta birliğiyle ülkeye el koyar. 12 Mart’tan beri yaşananlarla 12 Eylül, birbirine bağlı bir süreç oluşturur. Devletin varlığının tehdit altında oluşu, devlet kurumlarının görevini yapamaz durumda bulunuşu, ülkenin iç savaş eşiğine gelişi TSK’nın darbedeki gerekçesi olarak sunulmuş, bu darbeyle demokratik düzenin yeniden tesisinin sağlanmasının amaçlandığı belirtilmiştir. Meclis ve hükümetin feshi, milletvekili dokunulmazlıklarının kaldırılması, sıkıyönetimin ilânı ve sokağa çıkma yasakları kısa sürede ülkedeki anarşi ortamını sonlandırmıştır. Dünya kamuoyunda olumlu karşılanan bu darbe sonrasında devrin siyasi liderleri tutuklanır. Kenan Evren başkanlığında MGK kurulur. Ülkede kaosu durdurmaya yönelik çok sert tedbirler alınır, çalışma hayatı revize edilir. Sıkıyönetim mahkemeleri kurulur, idam cezaları uygulanmaya başlanır. Gözaltı sürelerinin uzaması, temyiz haklarının kaldırılması, yargı için yapılan başvuruların kısıtlanması, vatandaşlık kanununda sert düzenlemeler gibi uygulamalar görülür. Tüm siyasi organizasyonlar kapatılır, grevler yasaklanır ve nihayetinde 1983 yılında yeni anayasa yürürlüğe girer ve Kenan Evren’in cumhurbaşkanlığında, Turgut Özal liderliğindeki Anavatan Partisi, seçimle iktidara gelir (Feroz Ahmad 2015).

1980 darbesi, ülkeyi kaotik ortamdan çıkaran bir hareket görülse ve desteklense de insan hak ve gerçekliği noktasında olumsuz bir süreci başlatır. Darbenin, 1961 Anayasası’na karşı oluşturulduğuna göre hedefte, apolitize olmuş bir gençlik kurgusu vardır. Ülke içerisinde siyasî eğilimleri kapatmanın yolu olarak devlet, yeni bir tedbir ağı örür ve yaşantı, moda ve tüketim merkezine doğru genişler (Gürbilek 2001). Siyasette ise merkez sağ ve sol partilerin kurulmasına doğru bir karara gidilir. Kitle kültürü büyük bir açlıkla ülke üzerinde perçinlenirken, 1987’de dünyaya açılma başlar ve AB için resmî başvuru yapılır. 1987’de yapılan referandum sonucunda, 12 Eylül’den beri siyasi yasaklı konumda bulunan Süleyman

Demirel, Bülent Ecevit, Necmettin Erbakan ve Alparslan Türkeş'in yasakları kalkar. Aynı yıl ANAP tekrar seçimleri kazanır.

1989'da Turgut Özal Cumhurbaşkanı olurken, 1991 seçimleri sonucunda Süleyman Demirel başkanlığında DYP-SHP Koalisyon hükümeti kurulur. 1993 yılında Cumhurbaşkanlığına Süleyman Demirel getirilir. 1995 yılından itibaren AB çerçevesinde gerçekleştirilen politikalar ile siyasi partiler ve yasaklar hakkında çeşitli düzenlemeler yapılır. 28 Haziran 1996'da Necmettin Erbakan ve Tansu Çiller'in iki yıllık dönüşümlü başbakanlık kararıyla kurmuş oldukları Refah-Yol Koalisyon Hükümeti, 8 Temmuz 1996'da resmen görevine başlarsa da Aczimendilerin şeriat gösterileri, Susurluk Davası, Şevket Kazan, Şükrü Karatepe gibi kimi milletvekillerinin demeçleri, 11 Ocak 1997'de Erbakan'ın Başbakanlık Konutunda tarikat liderleri ve şeyhlerine iftar yemeği vermesi, 30 Ocak'ta Sincan Belediyesi'nde düzenlenen Kudüs Gecesi ve burada yaşanan kimi olaylar neticesinde askerî tanklar, Sincan'da bir gösteri geçişi düzenler. 5 Şubat'ta Demirel, Erbakan'a bir uyarı mektubu gönderir. 11 Şubat'ta, Ankara'da, iktidar aleyhine bir kadın yürüyüşü yapılır. 23 Şubat'ta Fatih Camisi'nde bir grup tarafından namaz sonrasında Hizbullah lehine ve Şeriat istemiyle yürüyüş gerçekleştirir. Ordu tarafından kamuoyuna verilen kimi mesaj ve ikazlar sonucunda sivil toplum kuruluşları, ortak bir bildiri ile laiklik ve demokrasi vurgusu yaparlar. 28 Şubat'ta olağanüstü toplanan MGK, bir dizi kararlar alır ve bunlar, hükümete bildirilir. Bu muhtıra sonrasında Erbakan, kararları imzalamaz. 21 Mayıs'ta dönemin Yargıtay Başsavcısı Vural Savaş, iç savaş tehdidi gerekçesiyle RP'nin kapatılması için dava açar. 18 Haziran'da Erbakan istifa eder. 19 Haziran'da Cumhurbaşkanı Demirel, hükümet kurma görevini Çiller'e değil, Mesut Yılmaz'a verir. 30 Haziran'da Yılmaz, Bülent Ecevit ve Hüsamet Cindoruk ile birlikte hükümeti kurar. Refah Partisi'nin kapatılmasından sonra Fazilet Partisi kurulmuş ve Parti, 1999 seçimlerinde Meclis'e girmiştir. 1999'da Merve Kavakçı'nın türbanı ile Meclis'te bulunması tepkilere neden olmuş, siyasî ortam 28 Şubat'tan sonra bir kez daha gerilmiştir. 2000 yılında, siyasetin dışından ve yeni bir isim olarak Ahmet Necdet Sezer Cumhurbaşkanı seçilir. 2002 yılında AKP, seçimlerden zaferle çıkarken; uzun zamandır koalisyonla ilerleyen ülke yönetiminde, yıllar sonra tek parti iktidarı dönemi başlar ve koalisyon devri kapanır. Partinin kurucusu ve genel başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın üzerindeki siyasal yasak kalkınca, 2003 yılında başkanlığı devralır. 2007 yılının 27 Nisan'ında TSK adına dönem Genel Kurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt'ın imzasıyla ve gündemde olan Cumhurbaşkanlığı seçimi dolayısıyla gece saatlerinde ve internet sitesi üzerinden yayınladığı yeni bir muhtıra ile Cumhuriyet ilkelerine bağlılık vurgusu bir kez daha dile getirilir. 2007'de Abdullah Gül, Cumhurbaşkanı seçilir. Orduya siyasetten el çektiirmek için 2010 yılından itibaren yasal düzenlemelere gidilir. 1997 yılında İçişleri Bakanlığı ile Genelkurmay Başkanlığı arasında imzalanan Emniyet-Asayiş-Yardımlaşma (EMASYA) Protokolü ile verilen ve valilik talebi olmaksızın, askeri birliklerin gerek gördükleri hâlde toplumsal olaylara müdahale etme yetkisi 2010'da yürürlükten kaldırılır. 2012 yılında, liselerde verilen Milli Güvenlik Bilgisi dersleri iptal edilir. 2014 yılında Recep Tayyip Erdoğan Cumhurbaşkanı seçilir.

15-16 Temmuz 2016'da gerçekleştirilen darbe teşebbüsü, Fethullahçı Terör Örgütü/Paralel Devlet Yapılanması (FETÖ/PDY) temelinde kurulan ve TSK bünyesinde ve kendilerini Yurtta Sulh Konseyi olarak tanımlayan bir grup asker tarafından gerçekleştirilir. 2016 Ağustos ayında yapılacak olan Yüksek Askerî Şura'da mensuplarının tasfiye edileceği düşüncesiyle bir an evvel yönetimi ele geçirmek gayesi güden bu hareket, TSK'nın resmî internet sitesi ve TRT'de yayınlanan bildirilerle ilan edilir. Duyuruda, ordunun yönetime el koyduğu, ülkede sıkıyönetim ilan edildiği, sokağa çıkma yasağının başladığı bilgisi vardır. İstanbul köprüleri tanklarca kapatılırken, Türkiye Büyük Millet Meclisi içeride milletvekilleri varken, F16'lar ile dört kez bombalanır. Beştepe'de bulunan Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'ne saldırı gerçekleştirilir. O sırada Marmaris'te otelde bulunan Erdoğan'a karşı suikast girişiminde bulunulur. Çiğli İkinci Ana Jet Üssü'nde Muharebe Arama Kurtarma (MAK) timi üyelerince yapılan suikast ülkede emsali görülmemiş bir gelişme olur.

Genelkurmay Başkanı Hulusi Akar ve diğer kuvvet komutanları, darbeci askerler tarafından rehin alınır. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, CNN Türk'te FaceTime aracılığı ile ulusa seslenmesi, halkın kitleler hâlinde sokaklara dökülerek, darbecilere geçit vermemeleri ile neticelenir. 16 Temmuz sabahı, TSK ve EGM tarafından gerçekleştirilen operasyonlar sonucunda kalkışma bastırılır fakat 248 vatandaş ve kolluk kuvveti şehit olur. Yargı, siyaset ve orduda başlayarak, devletin diğer kurumlarına da yönelen araştırmalarda, yakalama kararları ve görevden uzaklaştırmalar ile darbenin etkisi silinmeye çalışılırken, ülkenin geleceği de garanti altına alınmaya çalışılır. 15 Temmuz, halk ve devlet hafızasında, bu zamana değin yaşanan darbelerden farklı bir çizgi oluşturur. Halkın darbecilere karşı durmuş olması, 15 Temmuz direnişinin ikinci bir istiklal mücadelesi olarak anılmasını ve etrafında bir mit oluşmasını sağlar. Pek çok yapı ve yerin adı demokrasi şehitlerine ithafen değiştirilirken, 2017 yılından itibaren de 15 Temmuz, Demokrasi ve Millî Birlik Günü adıyla resmi tarih olarak kabul edilir. 2017'de anayasa değişikliği ve başkanlık sisteminin kabulüne dair gerçekleştirilen referandum sonucunda Erdoğan, başkan olur. 2017'de YAŞ tüzüğü içerisinde değişikliğe gidilerek, sivil sayısının artırılması yolu seçilir. Böylece ordunun siyasete müdahalesinin de önüne geçilmiş olunur (Öztuna 2007).

Darbe ve Edebiyat

Darbe ve edebiyat ilişkisini, siyasi anlayış biçimlendirir ve her darbe dönemi, kendi edebî literatürünü de beraberinde oluşturur. Edebî türlerin hemen hepsi darbe konulu eserlere uygun olmakla birlikte, özellikle romanlar, darbe girişimlerini, darbe öncesi ve sonrası süreçleri, muhtıra dönemlerini, birey ve darbe ilişkilerini bütüncül bir mesele olarak işleyebilmeleri noktasında önemlidir. Ayrıca bu romanlarda yazarlar, belirli amaçlar doğrultusunda hareket etmişlerdir. Bir genesis oluşturmak (Belge 2009), alternatif tarih üretmek, kolektif bilinci diri tutmak, belgesel gerçekliğe veya belge gerçekliğine yaslanmak, kutsal mazlumluğa eklenmek ve uluslararası kamuoyunda haklılık kazanmak, sembol şahıslar üreterek bireysel veya kolektif bir karşı mit oluşumu sağlamak gibi amaçlar güderler (Açıkel 1996). Ayrıca "roman, tarihselliğin bir roman kahramanı olarak, anlatının içinde yer alabildiği

neredeyse tek sanat biçimidir” (Ateş, 2003) ve bu noktada edebiyat ve sosyal/siyasî hayatın yolları sürekli olarak kesişir. Tarih, edebiyatın konusu hâline geldiğinde, toplumla dirsek teması daha yoğun olan bir yapı kazanır.

Osmanlı devrinden itibaren yaşanan darbeler düşünüldüğünde, eserler tarihî roman, popüler tarihî roman, devir romanı, dönem romanı, biyotarihî roman, anı roman, röportaj roman, tarihsel roman ve tarih roman biçiminde kurgulanmaya müsaittir. Her bir roman türünün, darbe konusu üzerinde hedeflenen bir amacı yüklendiği görülür. Bu noktada, birbirine çok yakın anlamlar içeren roman türleri üzerinde bir belirleme yapılması gereklidir.

Tarihi konu edinen romanların adlandırılmasında, üç önemli sistematik referans vardır. Bunlardan ilki yazarın vaka zamanına olan mesafesi, ikincisi kurgulanan kahramanın kimliği, üçüncüsü de yazarın, tarihi ele alış gayesidir. “Romantizmin meydana getirip, usûl, kural ve geleneğini kurduğu” (Özön 1985) tarihî roman, temelleri maziye dayanan, yazarın şahidi olmadığı bir geçmiş zamanda yaşanan olayların kurgulanması (Argunşah 2016) neticesi kurulur. Yani, tarihî bir roman, “yazarı tarafından gözlenmemiş bir devri, tarihî hakikatlere sadık kalarak” anlatılmalıdır (Tural 2003). Tarihî roman, çoğunlukla resmî tarihin izinde kaleme alınır ve romantizm merkezli doğduğu için millî bir niteliğe yaslanır. Tarihi öğretmek, tarihi gerçeklere sadık kalmak bu türün ilkelerinden olarak dikkati çeker. Ancak, insanın tarihin farkına varmasını sağlayan bu romanların, yorum olduğunu ve salt gerçeklik kuşanamayacağını da bilmek gereklidir. Romanın tarihin alternatifi olarak değerlendirilmesi kabul edilebilirdir ancak roman, tarih olmamalıdır. Tarihî roman, sırtını tarihî gerçeklere dayamakla birlikte, kendine özgü bir “gerçeklik vehmi” de oluşturur. Bu pay, gözden uzak tutulmamalıdır (Argunşah 2016).

Yazarın, bizzat yaşadığı vakayı, olayın sıcaklığı henüz geçmeden kurgulaması, devir romanını oluşturur (Argunşah 2016). Empresyonist çizginin takip edildiği bu romanlar, olayların humması içinde yazılır. Bu nedenle de gözlem ve üslubun yerleşmesine çok imkân tanımaz. Devir romanı, tarihsel bir dönemi şahsi belleğin etkileri üzerinde bir tür savunu olarak kurgulamak gayesini de güder. Manifesto niteliği taşıyan bu romanların, şahsî tanıklığa yaslanması nedeniyle katartik etkinin getirdiği bir sübjektiflik içereceği muhakkaktır. Bu nedenle devir romanları okuyucularının, toplumsal hadiselerle karşı erken yorumlara gitmesi mümkündür. Yine de bir tanıklığa dayanan bu romanlar, tarihsel devrelere ait olağanüstü şartların yorumlanmasında mühim rol üstlenirler ve tarihî belge değeri de taşıyabilirler. Üzerinden belirli dönem geçmemiş tarihsel devreler, edebî eserlerle aydınlatılabilir. Fethi Naci’nin Cumhuriyet tarihinin aydınlatılmasında en mühim rolün şimdilik romanlara düştüğü konusundaki yorumu da bu nedendir (Naci 2007). Darbe romanlarının gerçekliği veya tarih yerine geçmeyi hedefleyen anlatılarının büyük bir kısmı, bu başlık ekseninde kaleme alınır. Çoğu zaman yaşanan akıl tutulmasının, olağanüstü şartların, insanların acı veya umutlarının aktarımının esas alındığı bu tür metinler, tarihe kaynaklık edeceği gibi insan ve tarih ilişkisini bir arada değerlendirdiği için de önemli olur. Mannheim kaynaklı insan, toplumunun “sosyal ve tarihî yapısı hakkındaki en vazih görüşe, ya o cemiyet içinde yükselirken, ya da düşerken

ulaşır” (Güngör 1980) görüşü dikkate alındığında devir romanlarının travma dilinin çözümündeki etkisi de anlaşılabilir.

Dönem romanları yahut diğer adıyla çağ romanları, tartışmalı bir tanım olmakla birlikte, belirli bir tarihsel dönem içerisinde yer alan olayların, nehir roman veya anlatı düzleminde, kronolojik çizgi takibi neticesinde oluşturulması esasına dayanan roman türüdür denilebilir. Batının chronicle adını verdiği türlerinin Türk edebiyatındaki yansımaları ile aile veya soy tarihleri de bu kapsamda incelenmeye uygundur. Bu romanlarda yazarın toplumsal açıdan mühim kırılma noktaları ya da özellikleri taşıyan bir dönemi, roman kurgusu içerisinde ve kısmen de belge gerçekliğine dayanarak anlatması esastır. Tarihsel bir devir ya da sürecin, toplumsal etki ve devamlılık ekseninde yorumlanarak anlatılmasını hedefleyen bu romanlarda ya bir kronik oluşturma ya da eleştiri hâkimdir. Türkiye darbelerinin 1980 darbesine kadar olan durumu, aslında birbirinin devamı ve tamamlayıcısı olarak görülür. 1961 Anayasası, sonradan gelen darbelerin nedeni olarak sunulacaktır örneğin. Uzunca zaman aynı ideolojik kaygıların ekseninde ilerleyen süreç, anlatıda katmanlaşmayı sağladığı gibi bir darbenin diğer darbenin hazırlayıcısı veya sonucu olması bakımından da nehir roman çizgisine uygun olur. Darbe tarihine bütüncül bakan eserler, bu kategoride ele alınmalıdır.

Tarihsel roman, tarihi yorumlayan romandır. Tarihî roman genellikle hükmü verilmiş kahramanlar üzerinde durur. Oysa toplumsal yönü olan tarihsel roman ise tarihin hükmünü verirken dikkate almadığını topluma sunmakla görevlidir. Onun için bireyin romanı yazıldığı zaman bile tarihsel roman söz konusu olabilir” (Toy 1997). Dolayısıyla tarihsel romanda, yorumlama esası vardır. Bu romanın özelliği, şahıs kadrosunun kurgulanması noktasındadır. Tarihi, bir tür tavan arası olarak gören romancılar, tarihçi tarafından gözden çıkarılan unsurları alarak, çoğu zaman resmî tarihin karşısında konumlanan bir alternatif tarih oluşturma hedefindedirler. Bu romanın merkezinde olay değil, birey vardır ve anlatının dramatik yönü de belirgindir. Özellikle cezaevleri, koğuşlar, işkenceler, ideolojik sapmalar, dışlanmalar, sürgünler, göçler veya darbeden birinci dereceden etkilenenlerin ailelerinin gözüyle yaşananları anlatmak isteyenler, alternatif tarih üretmek ve kutsal mazlum mitini oluşturmak noktasında bu romanı denerler. Karşı bakış ve karşı kahraman üzerinden yükselen bu romanlar, özellikle belirli bir siyasî fraksiyon veya etnik soya bağlı yüceltme yapılacağı zaman da tercih edilir.

Tarih romanı, postmodern roman içerisinde değerlendirilir. Tarih, postmodern metinler için, bitip tükenmez bir kaynaktır ve rekonstrüksiyona olanak sağlar. Bu romanlarda, estetik gaye ön planda olmakla birlikte, üzerinde çeşitli oynamalar, bir diğer deyişle resmî tarihin tahrifi de görülebilir. Tarih, yeniden yorumlanır ve kurgulanır. Darbelerin, gelecek kuşaklara kalacak olan izlerini bir üstyorumla harmanlamak isteyen yazarın tercih edeceği roman türü de tarih romanı olacaktır. Bu romanlarda tarihsel gerçeklikten öte kurgusal gerçeklik göz önünde bulundurulmalıdır.

Biyotarihî romanlar, kahraman merkezli romanlardır. “Kahraman ya geçmişte yaşamış gerçek bir kişi veya geçmiş olayları yaşamış kurgusal bir kişi olabilir” (Boynukara 1993). Tarihî

roman ile biyotarihî roman arasındaki fark da bu noktada belirir. Tarihî roman ve kişileştirme sorunu, tür üzerine düşünen hemen herkesin ilk meselesidir. Lukacs, romanın, büyük tarihsel figürlerin görülüşüne ancak ikinci derecede karakterler olarak katlanabileceğini söyler (Lukacs 1987). Dolayısıyla tarihî roman, macera odaklıdır ve büyük isimlerin ancak kendi konumları içerisinde değerlendirilmesine uygundur. Biyotarihî roman ise olay ve macera değil, şahıs merkezlidir. Kronoloji takibinin yapıldığı ve karakterin olaylarından çok, duygu düşüncelerine, aşklarına, hedeflerine yönelen bakış, biyotarihî romanı doğurur (Çetindaş 2016). Darbe romanları içerisinde özellikle Osmanlı tarihini konu edinen romanlarda, biyotarihî romanın etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca darbenin oluşmasında etkili olan bir komutan veya darbeden etkilenen bir siyasinin romanı yazıldığı zaman da bu roman türü kullanılır. Tarihin hakkında henüz tam bir karar veremediği isimlerle ilgili yargı yüklemeleri de bu romanlar aracılığıyla gerçekleştirilir.

Biyografi ve romanı birleştiren bir ara tür olarak anı romanda da bahsedilmesi gerekir. Tarihî roman ve gerçeklik sorunu konusunda anı roman, otobiyografik detayları içermesi noktasında estetik mesafeden uzaktır. Darbe tarihi konusunda sıklıkla rastladığımız türlerden olan ve şahsî deneyimleri devir ile birleştiren anı roman, ikinci dereceden tarihî vesika olarak değerlendirilmeye de müsaittir. Ayrıca mekân, karakter ve birey üzerinden bellek okuması yapılabileceği için eserler, tarihin resmî veya alternatif yorumlamalarına da uygun düşerler. Darbe romancılarının büyük bir çoğunluğu, darbeyi yaşamış, çeşitli şekillerde sancılar çekmiş, yaralar almış yazarlardır. Özellikle 1980 darbesini işleyen eserler, bireylerin tamir olmaz ruh yaralarını, kayıplarını, ideolojik çöküşlerini, yurtlarından oluşlarını işlemeleri bakımından, bu tür romanların yazılmasını da gerekli kılar. Romancı, kendi iç ve kişisel tarihiyle hesaplaşmak için, sonraki nesiller gözünde yaşananları aklamak ve kendi şartlarının anlaşılmasını sağlamak için bu tür romanlara başvururlar.

Röportaj romanlar, genellikle gazeteci kimliği olan veya darbelerin oluşturduğu mitlerin, gelecek nesillere tanıtılmasını sağlamak için kaleme alınır. Yapılan konuşmalar veya doğrudan röportajlardan hareketle oluşturulan bu romanlarda, yazarların derin gözlemleri de söz konusudur. Özellikle gençlik hareketlerinde sembol olmuş gençler hakkında yazılan, onların cezaevi günlerini, savunmalarını anlatan eserlerde bu tekniğin kullanıldığı görülür. Eserler, objektif olmaktan uzaktır.

Kesit otobiyografik romanlar ise yazarın kendi hayatının bir bölümünü romanlaştırdığı anlatılardır. Objektifliği tartışılır olmakla birlikte, katartik yoğunluğu yüksek metinlerdir. Darbeyi yaşayan pek çok yazarın, o güne dair tecrübelerini toplumla paylaşmak, iç dökmek ve sır paylaşmak bu anlamda da hem kişisel mit hem de kolektif bir yargı oluşturmak için kaleme aldıkları eserlerdir.

Belge romanlar, roman kurgusundan öte tarihî gerçekliği hedefleyen, kurguya çok az yer verilen, belgelerin yorumlanması ve fikrin pekiştirilmesi gayesini güden eserlerdir. Evrensel nitelikli, üslubu soğuk ve objektiflik merkezli bu romanlar, kanıtlara yaslanır. Arşivler,

mektuplar, gazete haberleri romanın içerisine yerleştirilir. Darbe tarihinde, resmî tanıklığa ihtiyaç duyulan eserlerde, özellikle bu tekniğe yer verildiği görülür.

Belgesel romanlar, anlatıcı ön planda olduğu, anlatının gösterimsel ve sinematografik cephesinin artırıldığı romanlardır. Gerçek hayattan alınan bir olay, belgeler kullanılarak işlenir, fakat gösterim ön planda tutulur. Anlatım dramatize edilir. Belgesel roman, toplumsal dinamiği açıkladığı gibi anlatılan konuyla duygudaşlık ilişkisinin bulunduğu anlatılarda kullanılır. Sözlü kültür verileri ve toplumsal belleğin kanaatleri ve millî vicdanın değerleri ön plandadır.

Popüler tarihî romanlar ise okuyucuyu tarih konusunda bilinçlendirmeyi hedefleyen ve eğitim seviyesi daha aşağıda olan kitleler için üretimi yapılan eserlerdir. Bu romanlar kolektif şuura hizmet etmek ve okuyucuyu eğlendirmek, onun merakını çekmek ve esasında çok satmak gayesiyle oluşur. Saray hayatına ve özellikle hareme, şiddet ve erotizme yaslanan, macera tonu yüksek ve destanî kahraman üretimine uygun, ucuz ürünlerdir (Çetindaş 2006). Darbe romanları içerisinde Osmanlı tarihini, 27 Mayıs ve 28 Şubat'ı işleyen romanlarda sıklıkla görülen romanlar, olayı genellikle bir macera kurgusunun üzerinden işler. Darbeden etkilenen isimler, öncelikle aşk veya entrik çatışma temalarına uygun çizilir. Amaç darbeyi değil, eklenen kurguyu okutmaktır. Özellikle Osmanlı'yı işleyen metinlerde yazarlar, oryantalist bir söyleme de yer verirler.

Tarihî Roman, Osmanlı ve Darbe

Lale Devri'nin sonlanması ve III. Ahmed'in tahttan indirilmesi ile sonuçlanan Patrona Halil İsyanı, Osmanlı'da darbenin işleyişi ve halkın da müdahalesi anlamında oldukça ilginç bir tarihî vaka oluşturur. 1730 yılında gerçekleşen ve darbe, bir yeniçeri olan Patrona Halil merkezinde gerçekleşir. Tarihî roman özellikleri içerisinde bu vaka Reşad Ekrem Koçu tarafından kaleme alınan *Patrona Halil* ile örneklenebilir (Koçu 2016). Eser, 1730 yılında gerçekleşen darbenin otuz yıl öncesinden başlar. Romanın merkezine yazar, Atlases Fatma Hanım'ı yerleştirir. Çok küçük yaşta babası yaşında birisi ile evlendirilen Fatma Hanım, ilk eşinden ayrılır ve ikinci evliliğini yapar. Bu evlilikte de mutlu olmaz ve nemfoman kişiliğine uygun biçimde genel kadın olarak görülür. Sadrazam Damat İbrahim Paşa ile de bir aşk dönemi geçiren Fatma, Davutpaşa İskele Hamamı'ndan çıkan Arnavut genci Patrona Halil'i henüz on dokuz yaşında iken görür ve beğenir. Tulumbacılık, destebaşılık ve isyana katılacak olanların hayatlarına dair ansiklopedik denilebilecek bir döküm sunmaya başlayan yazar, Ayasofya Vaizi İspirizade Ahmed Efendi ile Zülalî Hasan Efendi tarafından halk içerisinde başlatılan kışkırtmaların nihayetinde, Halil'i fedai olarak seçtiğini vurgular. Köroğlu türküleri ile halka bir güç duygusu aşılayan grup, yeniçerilerin de kendilerine katılması ile engellenemez bir hâle gelir. Kendilerine 'Serdengeçti Ağalar' adını takan darbeciler, zindan kapılarını açtırırlar. Ellerindeki listede adı geçen devlet adamlarını isterler. Damat İbrahim Paşa, Mehmed Paşa ve Mustafa Paşa boğdurulur ve cesetlerine türlü işkenceler yapılır. Tahtı I. Mahmud'a bırakan Padişah, çekilirken isyancılar devletin tüm kademelerine atamalar yapmaya başlarlar. Sarayda yapılan bir toplantıda tuzağa düşürülen Halil ve Muslu Beşe

öldürülürken, diğer isyancılar da idam edilir. Yazarın *Esircibaşı* romanında da Patrona Halil isyanı konu edilir ve aynı kadro kullanılır.

Görüldüğü üzere, anlatının merkezinde tarihî vaka vardır, kahramanlar çoğunlukla gerçek şahıslardır ve tarihî bir olayın, tarihî gerçeklere bağlı kalarak, romanlaştırılması esastır. Osmanlı tarihinde yer alan tüm darbelere dair tarihî romanlar yazılmıştır. Modern ordunun darbe noktasında değerlendirilmesi ise 31 Mart ile kurgulanır. Bu anlamda Osmanlı tarihi, romanlar üzerinden bir darbeler tarihi olarak okunabilecek kertede yoğun bir anlatımla işlenir.

Devir Romanı

Samim Kocagöz, yaşadığı ve şahit olduğu bir dönem olan 27 Mayıs 1960 sürecine, devir romanı teknikleriyle baktığı İzmir'in İçinde romanında Ankara-İstanbul odağından uzak bir bölgeyi, İzmir'i seçer. Böylece, olaylara biraz daha serinkanlı biçimde bakmayı da başarır (Kocagöz 2004). 1950-1960 yıllarının işlendiği romanda, estetik mesafe gözetilemez ve olay, sıcaklığı içerisinde kaleme alınır. Özellikle 27 Mayıs söz konusu olduğunda, 1960 darbesinin halk vicdanında henüz soğumadığını ve vicdanî bir karara bağlanmadığını söylemeliyiz. İdamları sosyal belleğinde affetmeyen halk, sonraki yıllarda Menderes dönemini anlatan her türlü esere, yoğun ilgi gösterecektir (Narlı 2007). Atatürk ve Cumhuriyet çizgisinden esere bakan yazar, 27 Mayıs sürecini bu nedenle eleştirir ve darbenin doğru bir hamle olduğuna inanır. Ülkeyi kuruluş devri ayarlarına çekmek için gerçekleştiğini düşündüğü bu darbeye yazar, resmî ideolojinin gözüyle bakar (Belge 2015). Romanda, dönemin aydın gençlerinden ve ünlü bir tenisçi olan Emre, İzmir'in büyük işadamlarından Hamdi Bey'in çocukları Gülseren ve Uğur ile arkadaşır. Gülseren, aradaki sınıfsal farka rağmen, Emre ile evlenmek istemektedir. İki arkadaşının zoruyla, Hamdi Bey'in fabrikasında çalışmaya başlayan Emre, Gülseren'in çıkarıcı ve menfaatperest amcası Hidayet Bey ile ahlakî bazı çatışmalar yaşar.

Hamdi Bey ise hem haylaz oğlunu işe bağlamak hem de damat adayına sınıf atlatabilmek için işgücünün Emre'den ve sermayenin Uğur'dan geleceği bir plastik fabrikası kurdurmak ister.

Emre bu teklifi reddetmez fakat düşünme sürecinde tenis müsabakasında Türkiye şampiyonu olur. Devamında fabrika kurulur ve fabrikaya, Diyarbakır'a petrol mühendisi olarak çalışmaya giden, ancak terör saldırısında sol bacağından ağır yaralanan Cahit de ortak olur. Cahit, Emre'nin yakın dostu Hasip Bey'in oğludur. Bu arada Gülserenlerin evinde çalışan Zehra'nın, yatalak eşi Rasim hastalanır. Aile, emektarlarına katkı sağlamak için otomobillere yedek parça satan bir dükkân açmak isterler. Bu işin resmî yükümlülüğü Emre'ye tevdi edilir.

Aslında bu şirket, karaborsa malların rahatça depolanması ve satılması amacıyla oluşturulan paravandır. Bu esnada Emre ve Gülseren nişanlanır. Emre'nin babası Albay Tınaztepe'nin hatıraları, Hidayet ve Hamdi Bey'in çok ilgisini çeker ve anılarını bastırmak konusunda Albay'ı ikna ederler. Değerin temsili durumunda olan Tınaztepe, o güne dair yorumlarla okuyucuyu asıl vakaya ısındırır. Emre, ordu müdahalesini beklerken, Hidayet Bey, yurtdışına kaçmanın ve servetini korumanın hesaplarını yapar.

Düğün hazırlıklarının sürdüğü 1960 Nisan ayında Emre'nin ablasının yarbay olan ve Ankara'da görev yapan eşi Sabri, geçici görevle İzmir'e gelir. Darbeyi gerçekleştirecek subaylar içerisinde olan Sabri, gizlice ailesini darbeden haberdar eder. 21 Mayıs 1960'da

Harbiyelilerin, Ankara’da yürüyüş yaptığı bilgisi, umudunu orduya bağlayanları heyecanlandırır. 27 Mayıs günü akşamında radyodan ordunun yönetime el koyduğunun bilgisi verilir. Darbeden sonra Emre ve Hidayet, Millî Birlik Komitesi’nin yolsuzluklar ile ilgili olarak yaptıkları araştırmalarında, karaborsa ürün satmak suçundan tutuklanırlar. Resmî evrakta Emre’nin imzasının olması, onu suçlu kılarken, esas suçlular bürokratik gedikleri kullanarak yakalarını kurtarırlar.

Emre, babasının silahı ile Hidayet’i öldürmeye çalışırsa da babası silahı boşaltmıştır ve Emre’nin sıktığı silah ateşlenmez. Tınaztepe’nin, oğlunun yanına arkadaşlarını yönlendirmesi ile Emre evine getirilir. 27 Mayıs darbesinden sonra Hamdi ve Hidayet beylerin iş çevreleri incelendiğinde, hükümetin haksız kazançlara destek verdiği sonucu çıkar ki böylece yazar tarafından Demokratlara karşı toplum vicdanını rahatsız eden bir düşünce yüklemesi yapılır. Romanın son bölümünde 27 Mayıs sonrası da işlenir. Böylece, süreç, darbeyi yaşayan ve gözlemleyen bir yazar tarafından tüm yönleriyle işlenmiş olur.

Dönem Romancılığı ve Darbeler

Siyasi tarihe bir nehir roman düzleminde ve devamlılık ekseninde yaklaşmayı hedefleyen romancıların dâhil olduğu bu başlıkta, Adalet Ağaoğlu’nun üçlemesi anılmalıdır. Adalet Ağaoğlu’nun Dar Zamanlar Üçlemesi, panoramik bir roman serisidir. İlk roman, *Ölmeye Yatmak*’tır. Roman, zamansal sıçramalarla, 1930, 68 Kuşağı’nın ortaya çıkış süreci ve 1970 yıllarını kapsar. Aysel, kocası Ömer’i aldatmış, iç çatışmalarının sesini bastıramayınca, bir otel odasında ölmek için uzanmıştır. Onun düşünceleriyle vaka halkaları açılmaya başlanır. İkinci kitap *Bir Düğün Gecesi*, 12 Mart dönemini; üçüncü kitap Hayır... ise 1980 darbesini işler. Üçlemeden bağımsız olan Romantik Bir Viyana Yazı ise tüketim nesli hâline dönüştürülen 80 sonrası gençliğinin kültürel yozlaşmasını içerir. *Ölmeye Yatmak* romanında Aysel, bir otel odasında, iki saat boyunca yalnızca kendisiyle bir iç hesaplaşmaya girer. Aysel, arketipsel anlamda yorumladığımızda, bir tür yeniden doğuş ritini tekrarlarlarken, ilkökul çağlarına dek geçmişe döner (Ağaoğlu 2018). Gerçek ve kurgu niteliğinde birinci elden malzemelerle, mektuplar, günlükler, gazete haberleri ile Aysel’in bir anlamda şehir hayatına intibak edişi, kendisini var edişi işlenirken, dönemin olayları da okuyucunun dikkatine sunulur. On üç bölümden oluşan romanda, Aysel’in eğitim yılları, Ömer ile tanışması, Engin ile olan birlikteliği anlatılır. Vakanın bu şekilde ilerleyişi, Türkiye’nin de arka plandaki panoramasıdır. Aysel’in eğitim hayatı boyunca yaşadığı tökezleme ve çaba içerisinde, ülkenin bir zemine oturma çabası, yaşanan gelgitler ve kaotik konum sunulurken, Ömer ile tanışma, ülkede var olan konformist ağırlığın, Batı’yı keşfetme ve Batılışmanın, Tanzimat sonrasında, modernizm ile birlikte ikinci bir hamleyle karşılanmasının; üçüncü kısım ise ülkede görülen yabancılaşma ve içe dönüşün, modernist bunalımların sonucu olarak sunulur. Aysel’in sınıf bilincine ilk vardığı, kasaba esnaflarından olan babası şahsında aslında geleneğe karşı verdiği mücadele, eğitim hakkı konusunda öğretmeni Dünder Bey ile girdiği ruhsal işbirliği, okulda yapılacak müsamere ile kendisini gösterir. Ülkenin tüm sınıfları ve anlayışları, bu müsamere

sahnesinde sunulur aslında okuyucuya. Aysel, babasını karşısına alarak, ağabeyi İlhan'ın peşinden, teyzesinin yanına, Ankara'ya gider. Alman ve Rus ekolleri, gençleri lise dönemlerinde kutuplaşmalara iter. Romantik bir ideolojik bağlanmadan öteye gitmeyen bu dönem siyasi kutuplaşmalarında İlhan milliyetçi cephede, Aysel sol fraksiyonda yer alır. Onların arkadaşları ekseninde, dönemin tüm eğilimlerini, nedenleri ile birlikte takip etme imkânı bulan okuyucu, Batılılaşmayı kabukta yaşayan ancak Aysel için hep keşke olan kaymakam oğlu Aydın'ın karşısına yazar, Aysel'in burslu olarak gittiği Fransa'da tanıdığı, gerçek batılı Alain'i koyar. Bundan sonra Aysel, hem ülkesinin kaotik yapısını hem Batılılaşmayı hem de sosyalist ideolojiyi mantığı ile kavrayacaktır. Türkiye'ye döndükten sonra, öğrenim gördüğü fakülte asistanlarından Ömer ile evlenerek, kendisini beyin anlamında besleyen bu eş ile hızlı bir kariyer ilerlemesi yaşayan Aysel, doçent olur. Öğrencilerinden Engin ile cinsellik de içeren bir gönül ilişkisine giren Aysel, çocukluğundan beri bocalamasını yaşadığı alt ve üst sınıf arasındaki dengeyi, alt sınıf üyelerinden Engin şahsında bulur.

Bir Düğün Gecesi ise Aysel'in serüvenini, kocası Ömer'in bakışından takip edilen devredir. Zihin parçalanmaları ile ilerleyen romanda, Aysel, yeğeni Ayşen'in düğününe ağabeyi İlhan ile görüşmemek için gitmez. Ayşen, Ömer'e âşıktır, ancak aile zoruyla evlendirilmektedir. Romanda değerın temsili rolünde sunulan şahıs, Aysel'in en küçük kardeşi Tezel'dir. Hayatı boyunca mutluluğu bulamayan Tezel, dönem aydınının yabancılaşma teminin ve bunalımının, nihilizmin sembolü durumundadır. Bu romanda Ömer, siyasî suçlu olarak tutuklanmış, ancak bir süre sonra serbest bırakılınca Aysel ve ailesi tarafından işbirlikçi, muhbir olmakla suçlanır. Bir yandan Aysel'i de ihanetinden dolayı affeder ve Ömer böylece hem kendisinden hem de çevresinden bir kopuş yaşar. İlhan ise kızını bir generalin oğlu ile evlendirmektedir. Romanda milliyetçiler ile ordunun el ele solculara karşı mücadele ettiği düşüncesi bu yolla verilir (Ağaoğlu 2019).

Serinin son romanı olan *Hayır...*'da Aysel'i emekli olarak görürüz. Kendisi için düzenlenen bir ödül töreni vardır ve Aysel, zihin koridorlarında hatıraların peşindedir. Ömer, Aysel'in yeğeni Ayşen ile evlenmiş, her ne kadar Aysel'i unutmasa da hayatına devam etmiştir. Bu süreçte Aysel, Cemal isimli öğrencisinin şikâyetleri üzerine, iki yıl boyunca görevinden uzaklaştırılmış, yıllarca eserleri hakkında mahkemelere şikâyetler vermek zorunda kalmış, emekliliğinden sonra davalardan kurtulmuş ve ödülle taltif edilmeye çalışılmıştır. Romanın sonunda hiçbir hedefine ulaşamayan, mutsuz insanlar ve intiharlarla baş başa kalınır. Bu dizide devrin tüm hamlelerinin konu edildiği görülür. Öğrenci olayları, ekonomik arayışlar ve devletçilik, siyasiler, İşçi Partisi, sıkıyönetim ve ordu, işkenceler romanların temel izleklerini oluşturur (Ağaoğlu 2018).

Tarihsel Romanlar ve Darbeler

Ahmet Altan, tarafından kaleme alınan *Sudaki İz*, yazarın “devrimci prototipleri” konu edildiği bir tarihsel romandır (Naci 2007). Fazıla, Ekrem, Necip, Suat ve Kenan'ın

hayatlarına damgasını vuran ideolojik arayışlar, Ömer'in hiçbir şeye inanamayan tavrı ile karşısını bulur. Aytaç, romanın bu yönüne dikkat çekerken, insanın inançları ile olan tutumunun eleştirel bir gözle yorumlandığını söyler (Aytaç 1999). Romanda, ideolojiler ve örgütler ekseninde kişilerin arayışları konu edilirken, tematik gücün örnekleyicisi olan ve bağlı olduğu ideolojinin “kutsal ve tartışılmaz” (Altan 2004) emirlerini yerine getirmekte zamanla zorlanacak olan Fazıla'nın hafızasında yaşattığı bir korku ögesinin sembolü olan karabasan metaforu ile sunulur. Böylece askerî yönetimde sol fraksiyona mensup kişilerin yaşadıkları işkenceler anlatılmış olur. Fazıla'nın kabusu boyunca şiddet, kendisini hâkim kılar. Üstelik vahşi ve tahammülsüz bir şiddet algısı söz konusu edilir. Psikolojik tahribat, işkence günlerinden sonra kendisini insan ruhunda hissettirmeye başlar. Kimi karakterler üzerinden verilen idam sahneleri de önemlidir. Necip, Hakan ve Ekrem, örgütlerine kazanç sağlamak için silahlı eylemler gerçekleştirir. Roman sonunda Ekrem, idam edilir. Fazıla, kadın işçileri kışkırtarak greve ikna eder. Bir aya yakın zamandır grevde olan işçiler, patronlarının grevden vazgeçildiği takdirde maaşların dağıtılacağına dair söz verdiğini duyunca, grevi bırakır ve Fazıla'yı da düşman bilirler. Fazıla, onlara dâhil olamayacağını anlar ve ideolojisini sorgulamaya başlar.

Tarih Romanlar ve Darbe

Mine Söğüt tarafından kaleme alınan *Şahbaz'ın Harikulade Yılı 1979* romanında bir yandan belge gerçekliğine yaslanırken diğer yanda tekinsizlik ve psikanaliz ekseninde yorumlanabilecek, postmodern bir tarih roman hazırlar. Darbenin bir yıl öncesini, yılın aylarına göre aktaran romanda, işkence gören bir kadının, Şahbaz adı verilen olağanüstülükleri olan bir varlıkla hayata tutunma çabası vardır. Gençlerin ölümü, ülkenin cinnet hâli, hiçbir ideolojinin insandan daha kıymetli olmayacağı gerçeği, bir süre sonra ideolojilerin değil şahsî kinlerin kıymet kazandığı fikri, romanın temel meselesidir. Roman sonuna yerleştirilen almanak, yalnızca 1979 yılının bilançosunu ortaya koyarken; okuyucuda tedirginlik duygusu uyandırır (Söğüt 2018).

Biyotarihî Romanlar ve Darbe

Reşad Ekrem Koçu tarafından kaleme alınan *Kabakçı Mustafa* başlıklı romanda yazar, Osmanlı devrinin bir darbe devresini işler. Sultan I. Abdülhamid'in ölümü ile başlayan romanda, III. Selim, padişahlığa geçişi ve ordu üzerinde yapmak istediği köklü değişiklikler dile getirilir. Nizam-ı Cedid kurulur ve kıdem yerine imtihan usulü getirilir. İngilizlerle gerginleşen siyasî ortam, Karadeniz Boğazı'nı korumak için yüksek ücretle getirilen neferlerin yarattığı hoşnutsuzluk gibi nedenlerle daha da zorlaşır ve 25 Mayıs 1807 Pazartesi günü 'Kabakçı Mustafa İsyanı' başlar. Yamaklar kendilerine önder olarak Kabakçı Mustafa Çavuş'u, ona yardımcı olarak da Arnavut Ali Haseki ve Memiş Çavuş'u seçerler. Başlangıçta az sayıda isyancıya, Köse Musa Paşa nedeniyle müdahale etmeyen Nizam-ı Cedid askerleri, Köse Musa'nın yaydığı fitnelerle isyancılara karışan topçular nedeniyle de zorlanır ve

padişah, kurduğu bu yeni orduyu kaldırır. Yine Musa Paşa tarafından hazırlanan bir deftere yazılan isimler, isyancıların istekleriymiş gibi padişaha sunulur. On bir kişinin onu idam edilir ve Padişah tahttan indirilerek, IV. Mustafa tahta çıkarılır. Kabakçı Mustafa, meydanda kurduğu divanda, halktan gelen şikâyetleri dinler ve aklınca çözüm üretir. Sultan IV. Mustafa ile senet akdi yapılır ve tüm darbe sorumluları, bir daha devlet işlerine karışmayacakları taahhüdüyle affedilir. Rusçuk Ayanı adı verilen oluşum, Sultan III. Selim'i tekrar tahta çıkarmayı hedeflerken, Sultan Mustafa taraftarları da III. Selim'in öldürülmesi yönünde planlar yaparlar. Alemdar Paşa'nın ustaca kurduğu bir tuzakla, evlendiği günün gecesinde öldürülen Kabakçı Mustafa'nın ağıdı ile roman tamamlanır (Koçu 2001).

Anı Roman ve Darbe

Laitefe Tekin'e ait *Gece Dersleri* yazarın kendi biyografisinden hareketle oluşturduğu bir romandır (Tekin 2016). İdeolojisini sorguladığı ve yakın geçmişle hesaplaştığı bu romanında yazar, darbe öncesindeki anarşi ortamını anlatır. Birey olmak ve örgütün amaçsız mekanikliği arasındaki bocalamanın yansıtıldığı eser, kadın militan olgusuna dikkat çeker. Eser, dönemin sol fraksiyonunca eleştirilir. Alev Alatl, bür tür savunma gerçekleştirmek için Aydın Despotizmi isimli eserini kaleme alır. (Gürbilek 2014)

Röportaj Roman ve Darbe

Erdal Öz tarafından kaleme alınan *Gülünün Solduğu Akşam*, sol fraksiyonun sembol kişilerinden Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının tutukluluk dönemlerini işleyen, yazarın da aynı dönemde onlarla cezaevinde tutuklu bulunduğu sırada tanıklıklarla kurduğu romandır. Eser bir roman olmaktan öte anlatı özelliği gösterir ve içerisinde yazarın gerek belge gerek mektup ve gerekse konuşmalardan hareketle kurduğu bir mit oluşturma süreci dikkati çeker (Öz, 2019).

Belge Roman ve Darbe

Nesrin Turhan tarafından kaleme alınan *İhtilalin Süvarisi*, 21 Mayıs 1963 kalkışmasının başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından idam edilen Fethi Gürcan'ın hayatını konu edinen bir anlatıdır. Yüceltmeye gidilen bölümlerde belgesel anlatıya dönüşen roman, Tutanakların, devir kayıtlarının bulunduğu bölümlerde, roman formundan bütünüyle uzaklaşıldığı görülür (Turhan 2004).

Bu anlamda İsa Yılmaz tarafından kaleme alınan *Ben Bu Adamı Sevdim*, romanı da tamamen belgelere yaslanan tarafı ile önemli bir örnektir (Yılmaz 2012). Adnan Menderes'in sırasıyla baba, anne ve kız kardeşinin verem nedeniyle vefatı, kendisinde adeta bir saplantı hâline gelen verem olma korkusunun gerçekleşmesi ve verem tedavisi, babaannesinin desteği ve babaannenin, Adnan Menderes'in askerliği, babaannesinin onun izin gününü beklediği otel odasındaki vefatı, Adnan Menderes'in Berin Hanım ile evliliği, bir roman tonunda

anlatılırken, Menderes'in siyasî hayatının başlamasından itibaren kullanılan veriler, meclis kayıtları, konuşma metinleri gibi detaylar, eseri belge anlatı sınırına getirir. Menderes'e dair olumlu bir bakış oluşturulur ve bu anlatı da kutsal mazlumluğa vurgu vardır.

Belgesel Roman ve Darbe

Emine Işınsu tarafından kaleme alınan ve trajik bir ölüme kurban edilen milliyetçi gençlerden Dursun Önkuzu'nun hayatını işleyen *Sancı*, bu başlık için mühim bir örnektir. Dönemi içerisinde ideolojisi adına başvuru kitabı, siyasî hareketinin manifestosu olan roman, aynı zamanda misyonu da olan bir eserdir. Işınsu, 1969-1980 arasını bütünüyle işlerse de merkezde Önkuzu'nun belgesel niteliğinde sunulan eseri vardır. *Romana Sancı* başlığının seçilmesi, bir sembolizasyondur ve Önkuzu'nun ciğerlerinin hava pompasıyla şişirilerek öldürülmesine bir atıf olarak düşünülmelidir. Romanda, 1970 yılının Mart ayından Kasım ayına kadar geçen sürede yaşananlar, Ankara Erkek Teknik Yüksek Öğretmen okulu öğrencisi Dursun Önkuzu'nun merkezinde verilir. Dursun, saygılı, mukaddesatçı, ağırbaşlı, dürüst, çevresinde de çok sevilen bir gençtir. Romanda sol fraksiyona mensup öğrenciler, Dursun'un okulundan bazı öğrencileri, okul çıkışı rehin alırlar. Dursun ve arkadaşları, onları kurtarmak için gittiklerinde, devrimcilerin silahlar ve molotoflarla gençlere saldırdıkları ve bazılarını öldürdükleri görülür. Romanın iddiası gerek rehin almalar gerekse silahlı saldırılarda devrimcilerin suçlu olduğu, ancak kamuoyunun ısrarla ülkücü gençleri suçladığıdır. Galip Erdem ve Dündar Taşer romanda yer eden gerçek kişilerdir ve ülkücülere destek verişleriyle ön plandadırlar. Mösyö Bakof, Seyhan isimli genci maşa olarak kullanarak, devlet düzenini bozmak adına işlev gören gizli eldir. Leyla, Seyhan'ın tecavüzüne uğrayan solcu bir gençtir ve kardeşi Ali ise henüz ortaokul çağlarında ülkücü bir çocuktur. Leyla, Dursun'un öldürülmesinin planlandığını kardeşine söyler. Tedbir alınamaz, Dursun ve arkadaşları, yatakhanelerine solcuların hâkim olması nedeniyle eve çıkarlar ve kısa zaman sonra solcuların eline düşen Dursun, ağır işkenceler altında can verir, yetinilmez, dördüncü kattan aşağıya atılır. “O soğuk, fakat aydınlık pazartesi günü, Kasım'ın 23'üydü, yedi buçukta okula vardı... Ve sağdan soldan, önden arkadan gelenleri fark etmedi ve onu yakalayıp okulun dördüncü katından attılar. (356) Romanda, Önkuzu'ya yüklenen dervişlik düşüncesi, mücadelenin Hak katında da haklılığına işaret eder biçimde kurgulanır ve Dursun'a dair şehitlik düşüncesinin de pekişmesini sağlar. Romanda Dursun'un Kuzu İmamlar sülalesinden geldiği söylenir ve “erenler ölmez, suret değiştirirler” ifadesiyle de yüceltmeye gidilir. Romanda ülkücü ve solcu gençlerin profilleri de çizilir (Işınsu 2011).

Kesit Otobiyografik Roman ve Darbe

Sevgi Soysal, *Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu* ve *Şafak* romanında kendi tecrübe ve hayatından hareketle 12 Mart 1971'e odaklanır. *Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu* bir otobiyografik kesit sunarken, *Şafak* içinde kurguya yer verilen örtük bir kesit otobiyografik romandır. Romanın mekânı Adana Emniyet Müdürlüğü'dür. Roman zamanı, bir gecedir.

Hatırlamalarla ilerleyen romanda 1960'ların siyasî atmosferi, Türkiye İşçi Partisi, sıkıyönetim gibi konular üzerine tahliller yapılır. İşçi ve patron, devrimciler ve devlet gibi temel çatışma dinamiklerinden bahsedilir. Romanın kahramanı Oya Ertem, bir müddet Ankara'da komünizmi övmek suçundan tutuklu bulunduktan sonra, siyasî sürgün olarak Adana'ya gönderilir. Romansa işçi sınıfını temsil etmek üzere kurgulanan Maraşlı Ali isimli arkadaşının daveti üzerine katıldığı aile yemeği davetinde baskına uğramış ve karakola getirilmiştir. Polis müdürünün aşağılamaları karşısında şaşkına dönen Oya, gerçekten olaylara müdahil olmadığı için ne cevap vereceğini dahi bilemez. Müdür onu tokatlar, hakaret eder; polis memuru da cop ile onu korkutmaya çalışır. Bir tür leitmotive olarak sunulan cop, Oya'nın geçmişe yönelik hatıraları ile işkencelerin içeriğini anlatan bir unsur hâline gelir. Ankara'da mahkûm iken tanıdığı Sema'nın anlattıkları, Oya'yı sürekli tedirgin eder: "Cop bir silah değil aslında. Adi, bayağı bir araç. Kötü bir araç. Gözlerinin önünde bayağı tiksindirici biçimler alıyor cop. Kötü, hasta beyinlerin aracı, olabilecek en iğrenç erkeklik organına dönüştürdüklerini anımsıyor. Doğayı bile en çirkine dönüştürebilen kafalar! Onların erkeklik organı. Olabilecek en çirkin, en adi biçimde. (Soysal 2016)

Onunla birlikte gözaltına alınan ve sorgulanan Mustafa ise Oya'yı merak etmektedir. Ali ise şiddeti yaşayan kişi olarak kurgulanır. Bir gözü dayaktan kapanmasına rağmen, fabrikadan atılma korkusu yaşar. Roman sonunda suça dair herhanbi bir kanıt bulamayan müdür, tutukluları serbest bırakır ve herkes, kendi hayatına dönmenin şaşkınlığı içerisinde. Soysal, romanlarında kadın konusuna odaklanan ve cinsiyetçi yaklaşımların karşısında bulunan bir yazardır. Bu anlamda Oya'nın emniyetteki sorgusunda siyasî bir suçlamanın ötesinde tavırlarla karşılaşır. Müdür, Oya'yı beğenmiştir ve gözlerinde arzu belirir. Müdüre göre bir kadın, bir fikrin savunucusu ve devamcısı olamaz, erkeklerin bulunduğu içkili bir yemekte bulunan Oya'ya hakaret eder. Oya, müdürün zihnindeki zaafı fark edip çekinmeden söyleyince, ondan tokat yer. Eser, kadın devrimcilerin durumunu göstermesi bakımından önemlidir.

Popüler Tarihî Romanlar ve Darbe

Sultan İbrahim dönemini anlatan romanlar içerisinde popüler tarihî romanların bir örneğini M. Turhan Tan *Osmanlı Rasputini Cinci Hoca* başlıklı romanı ile verir (Tan 2002). Rasputin, Çarlık Rusya'sında yaşayan ve Bolşevik İhtilâli'nin doğma nedenlerinden birisi olarak görülen sahtekâr bir din adamıdır. Cinselliği yücelterek kurduğu tarikatta, insanları bitkilerden yaptığı çeşitli ilaçlar ile uyutan, büyü teknikleriyle kadınları kendisine bağlayan Rasputin, Çariçe'nin en yakın kişilerindendir. Bolşevik İsyanının başlatıcıları tarafından öldürülür. Yazarın, Rasputin ile neredeyse aynı yolları kullanan Cinci Hoca'yı özdeşleştirilmesi, mukayese anlamında önemli bir hamledir. Romanda anlatılanlara göre Sultan İbrahim tahta çıktığı günden itibaren aklen ve bedenen muvazenesini sağlayamaz. Problemleri tavırlarının çözümü olarak Valide Sultan'a Kastamonu'dan İstanbul'a gelen ve Süleymaniye müderrislerinden Mehmet Çelebi'ye çömez yazılan Molla Hüseyin Efendi sunulur. Cinci

Hoca lakabı ile anılmaya başlayacak olan Molla, padişah ve çevresindekileri elinde tutabilmek için efsunlu hikâyeler uydurur, büyüler yapar, bozar ve padişahın kadın düşkünlüğüne ona çeşitli kadınlar sunarak çare bulur. Sadrazam Ahmet Paşa'nın yeniçeri ağalarından Kara Murat'ı, padişahın şahsi zevkleri için istediği samur ve amber vergisi nedeniyle sıkıştırması üzerine Fatih Camii avlusunda isyan başlar. Ordu, isyan sonunda Mevlavî Mehmet Paşa'yı sadrazam ve henüz sekiz yaşındaki IV. Mehmet'i de Padişah yapar. Sultan İbrahim tekrar hücreye kapatılır ve bir süre sonra da öldürülür. Roman sonunda Cinci Hoca da kaçtığı yerde öldürülür (Çetindaş 2006).

Sonuç

Türk darbe edebiyatının romanla ilişkisi, gerçekten oldukça girift ve yoğundur. Osmanlı'dan itibaren bugüne uzanan tüm darbe ve kalkışmalar, romanlarda kendilerine yer bulur. Özellikle yakın tarihe yönelik anlatılar, tarih kitaplarından öte romanlardan takip edilebilecek durumdadır. Romancı bir yandan bireysel bir yandan da toplumsal kimlik ve belleğini kullanarak, okura alternatif veya resmî bir tarih verisi döker. Böylece Osmanlı tarihi, popüler manada değerlendirilirken, bu devre içerisinde Sultan II. Abdülhamid'e dair anlatılarda, henüz vicdanlarda yerleşmemiş kanaatlerin işlendiği ve Sultan'ın tarihe iadesinin esas alındığı görülür. 27 Mayıs, aynı şekilde kuvvetli bir ulusal mit olan Adnan Menderes şahsında işlenirken, yazarların büyük kısmı ordunun müdahalesini haklı bulmaktadır. Ancak Menderes'in son yıllarda popüler ve hatta kitle kültürünün malzemesine dönüştüğü de dikkatlerden kaçmaz. Bu nedenle roman piyasasında, Menderes'in özel hayatının işlendiği, erotizm eksenli romanlarda kahraman olarak okura seyirlik bir malzeme sunulduğu ve böylece toplumsal bir travma nesnesinin içinin boşaltıldığı görülür. 12 Mart romanları, yazarların şahsî kanonlarını oluşturmak istedikleri bir devredir. 12 Eylül romanlarıyla paralellik gösteren bu kanonda amaç, mağdur edebiyatı çizgisi oluşturmak, sokak çatışmalarında kaybolan gençliği evrensel biyografi ilkeleriyle tanıtmak, ideolojik bir devam fikrinin yaşatılması, kutsal mazlumluk üzerine yaslanan bir kolektif şuur oluşturmaktır. İşkenceler, devlet ve birey arasındaki uçurumu derinleştirirken; kaybolan hayatlar, boşuna yaşanan kavgalar, yerinden edilmişlik gibi mühim travmalarının değerler sistemi de sorgulanır. Fraksiyonlara dair eleştiriler, bizzat o fraksiyonun eylemcilerinden gelir. Yine sadece siyasî görüşler değil, göç, gecekondulaşma, eğitim gibi topluma ait diğer tabansal meseleler de romanlarda kendisine yer bulur. Özellikle 1960-1980 arası toplumsal cinnet dönemi, sorgulanmayı bekleyen konular içerisindedir. 28 Şubat süreci, kolektif hafızaya bir intikam ve hınç duygusuyla gelir. Kutsal mazlumluk, bu romanların da temel dinamiğidir. 28 Şubat romanlarının farkı, kahramanlarının çoğunlukla kadınlardan seçilmesi ve yazarlarının da büyük çoğunlukla kadın olmasıdır. Siyasî tarihin son travmatik kalkışması olan 15 Temmuz da çeşitli anlatılarda yer almış ve bir kanon oluşmaya başlamıştır. Resmî tarihin verileriyle kurulan bu eserler, millî vicdan ve vatan sevgisi, değerler sistemi üzerine kurulur.

Kaynakça

- Açıkel, F. (1996). “Kutsal Mazlumluğun” Psikopatolojisi. *Toplum ve Bilim*. (70).
- Ağaoğlu, A. (2018). *Ölmeye Yatmak*. İstanbul: Everest
- Ağaoğlu, A. (2018). *Hayır*. İstanbul: Everest
- Ağaoğlu, A. (2019). *Bir Düşün Gecesi*. İstanbul: Everest
- Altan, A (2004). *Sudaki İz*. İstanbul: Can.
- Argunşah, H. (2016). *Tarih ve Roman*. İstanbul: Kesit.
- Ateş, N. (2003). *Çöküş Romanları*. İstanbul: Papirüs.
- Aytaç, G. (1999). *Çağdaş Türk Romanları*. Ankara: Gündoğan.
- Belge, M (2009). *Genesis*. İstanbul: İletişim.
- Belge, M. (2015). *Edebiyat Üstüne Yazılar*. İstanbul: İletişim.
- Boynukara, H. (1993). *Modern Eleştiri Terimleri*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları.
- Çetindaş, D. (2006). *Popüler Tarihî Romanlar ve M. Turhan Tan*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Çetindaş, D. (2016). *Türk Edebiyatında Biyografik Anlatı ve Romanlar*. İstanbul: Kesit.
- Duman, M. Z. (2019). “Türkiye’de Ordu-Siyaset İlişkileri ve Askeri Darbelerin İdeolojik Kökenleri”. *İnsan & İnsan*. 6(20).
- Feroz Ahmad (2015). *Demokrasi Sürecinde Türkiye*. İstanbul: Hil.
- Güngör, E. (1980). *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, İstanbul: Ötüken.
- Gürbilek, N. (2001). *Vitrinde Yaşamak*. İstanbul: Metis.
- Gürbilek, N. (2014). *Ev Ödevi*. İstanbul: Metis.
- İşinsu, E. (2011). *Sancı*. İstanbul: Elips.
- Koçak, C. (2015). *Dönüşüm. Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) Cilt 4* İstanbul: İletişim.
- Kocagöz, S. (2004). *İzmir’in içinde*. İstanbul: Literatür.
- Koçu, R. Ek. (2001). *Kabakçı Mustafa*. İstanbul: Doğan.
- Koçu, R. E. (2016). *Patrona Halil*. İstanbul: Doğan.
- Kongar, E. (1998). *20.Yüzyılda Türkiye*, İstanbul: Remzi.
- Lukacs, G. (2008). *Tarihsel Roman*. (çev. İ. Doğan). İstanbul: Epos.
- Naci, F. (2007). *100 Yılın Yüz Türk Romanı*, İstanbul: İB.
- Narlı, M. (2007). *Roman Ne Anlatır: Cumhuriyet Dönemi 1920-2000*. Ankara: Akçağ.
- Öz, E. (2019). *Gülünün Solduğu Akşam*. İstanbul: Can.
- Özön, M. N. (1985). *Türkçede Roman*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öztuna, Y. (2007). *Türk Tarihinde Ordu Faktörü*. İstanbul: Boğaziçi.
- Öztuna, Y. (2014). *Osmanlı Devleti Tarihi*. İstanbul: Ötüken.
- Soysal, S. (2016). *Şafak*. İstanbul: İletişim.-
- Söğüt, M. (2018). *Şahbaz’ın Harikulade Yılı 1979*. İstanbul: YKY.
- Tan M. T. (2002). *Osmanlı Rasputini Cinci Hoca*. İstanbul: Oğlak.
- Tekin, L. (2016). *Gece Dersleri*. İstanbul: İletişim.
- Toy, E. (1997). “Roman Yazarı Fili Kör Gibi Tarif Etmeyip Bütününü Anlatmalıdır”, *Hürriyet Gösteri*, S. 197, s. 66–67.

- Tural, S. (2003): *Zamanın Elinden Tutmak*, Ankara: Yeni Avrasya Yay.
- Turhan, N. (2004). *İhtilalin Süvarisi*, İstanbul: Doğan.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1984). *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, Ankara: TTK.
- Yılmaz, İ. (2012). *Ben Bu Adamı Sevdim*. İstanbul: Paradoks.

AUTHEUR KURAM BAĞLAMINDA REHA ERDEM SİNEMASI'NIN İNCELENMESİ

Öğr. Gör. Özer BEREKET

Kadir Has Üniversitesi

ÖZET

Bu çalışmada, sinemada autuer kavramı ve autuer kuramı bağlamında, yöntemen Reha Erdem'in filmlerinin analizi yapılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla önce, autuer kuramın nasıl ve hangi şartlarda ortaya atıldığı, hangi akımların etkisinde nasıl geliştiği incelenmiş sinemada bir yönetmenin bu sıfatı alması için autuer kuram çerçevesinde sahip olması gerektiği düşünülen kriterlere ulaşılmıştır. Bu kriterlerden hareketle, araştırmanın son kısmında, Modern Türk Sineması'nın temsilcilerinden Reha Erdem'in, bir autuer yönetmen olarak anılmasının gerekçeleri yönetmenin filmleri bu bağlamda analiz edilerek ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır. Reha Erdem'in yaptığı bağımsız filmler, klasik anlatımdan uzaktır ve izleyiciyi, anlattığı hikayenin doğal akışına değil, kendi kurgusallığıyla oluşturduğu kendi yapay gerçekliğine sokmaktadır. Biçimselliği, kendine öz kurgu diliyle hemen tüm filmlerine sirayet etmiştir. Görüntüdeki bu biçimin yanında, ses ve müzik kullanımı anlamı kuvvetlendirecek ve hata rahatsız edecek düzeylere çıkabilmektedir. Filmlerin özünde ve iç anlamlarında sıklıkla kullandığı bazı temalar hakimdir. Aşk ve aşksızlık, yoksunluk, isyan, büyümemek, aile, baba, iktidarı baba figürü üzerinden sorgulama, iktidarın haksızlığını-baskısını ve aczini baba kimliğinde anlatma, doğa üstü güçler, hastalık, kısılmışlık Reha Erdem'in en sık kullandığı temalardır. Yerel kimlikleri, günlük yaşamdan sıradan kişilikleri filmlerinde karakterleştirerek yaşadığı ülkenin atmosferi içinde bu temaları ustalıkla kullanmaktadır. Erdem sinemasının ürünüsekiz filmin yedisinde bu unsurların hepsini bulmak mümkündür. Sadece bir filmi (Kaç Para Kaç), bağımsız anlatıdan uzak, klasik tarzda çekilmiş ve kurgulanmış bir filmidir. Yönetmenin bunu dışındaki tüm yapıtları bu araştırmada autuer kuramın getirdiği kriterlere ya da film eleştirme yöntemlerine göre incelenmiş ve bulgular sonuç kısmında paylaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Auteur Yönetmen, Reha Erdem, Sinema

1. GİRİŞ:

Bir ressamın resimlerini çizmesi; bir romancının eserlerini kaleme alması gibi; bir film yönetmeni de sinema için çektiği filmin biçimsel ve içsel unsurlarını, kişisel teknik bilgi ve yeteneklerini, yeterliliklerini birleştirerek tamamlamaktadır. Yapıtlarında bu unsurları istinasız olarak uygulayan yönetmenler auteur kuramı bağlamında, ‘auteur yönetmen’ olarak anılabilirler. Auteur yönetmen ürettiği tüm filmlerinde kendine özgü bir içsel anlatım benimsemekte, belli temalar üzerinde ısrarla durmakta, bazı sahnelerin benzerlerini, tıpkı imzasını kullanır gibi farklı filmlerinde de tekrarlamaktadır. İzleyici, yönetmenin adını görmese de o filmin kime ait olduğunu bu kriterler dahilinde rahatlıkla anlayabilmektedir (Sarris, 1962: 562-564).

Bu yönetmenler, görüntü ve sesi kendilerine özgü şekillerde kullanarak olayları, olguları, hikayeleri kendi gerçeklik pencerelerinden aktarırlar. Klasik anlatım dışında kalan bu özgün biçim ve içerik; Türk Sineması’nın kimi yönetmenlerince benimsenmiştir. Reha Erdem de bu yönetmenler arasındadır. Bugüne kadar senaristliğini üstlendiği ve yönettiği; aynı zamanda kurgusunu yaptığı ve ses tasarımı bizzat çalıştığı filmlerinin hemen hepsinde kendi sinema dilinin ve anlatımının izlerini bırakmıştır.

Bu araştırma, bu izlerin neler olduğunu ortaya çıkartmayı Reha Erdem’in filmlerini Andrew Sarris’in auteur kuramı bağlamında biçim, içerik ve teknik açıdan betimlemeyi amaçlamaktadır (Tuğhan, 2010: 282). Bu noktadan hareketle, araştırma sürecinde yönetmenin kullandığı mekanlar, karakterler, senaryoda yer verdiği temalar, anlatımdaki tekrarlar ve filmlerindeki zaman algısı, ses ve görüntü kullanımı içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Toplumsal yaşam alanında insan ve insan davranışlarını olayları tarif eden yazılar, kelimeler, cümleler, simgeler ve filmlerin veri olarak kabul edilmesi ve bunlardan çıkarımlar yaparak sonuçlara varmak olarak tanımlanan içerik analizi yöntemine (Neuman, 2016) yazı dışında, fotoğraf, resim ve hareketli görüntünün de dahil edilmesi söz konusudur. İçerik analizinde kullanılan ‘temalaştırma’, ‘kavramlaştırma’, ‘filtreleme’ tekniklerinden yararlanılacaktır. *“İçerik çözümlemesi iletişim içeriğinin, genellikle önceden belirlenmiş sınıflamalar (kategoriler) çerçevesinde sistematik olarak gerçekleştirilmesini sağlayan bir araştırma tekniğidir”* (Geray, 2004). Araştırmada verilerin tasnifinde kullanılan kavram ve temalar betimsel analiz yöntemiyle ayrıştırılmış, kimi zaman birleştirilmiştir ve kategorileştirilmiştir. Bunların arasındaki ilişkiden yola çıkılarak analiz yapılmıştır. Analiz sürecinde belirlenen bu kavram ve temaları içeren film sahneleri bir araya getirilip incelenmiştir. Kategorilerin amaca uygun olarak birbirleriyle kesişmeyecek şekilde farklı olmasına dikkat edilmiştir. Orhan Gökçe bu konuyu *“Kategoriler, homojen olmalıdır. Farklı içerikler aynı kategoride yer almamalıdır. Kategoriler karşılıklı olarak birbirlerini dışlamalıdır; ayırt edici ve*

farklılaştırıcı olmalıdırlar. Kategoriler araştırmacının amacına uygun ve anlamlı olmalı, araştırma amacına göre uyarlanmalıdır” (Gökçe:63), şeklinde açıklamaktadır.

Autuer kavramını daha iyi anlamak ve autuer yönetmeni daha iyi tanımlamak için literatür taraması yapılmış kavramın ortaya çıkışında etkili olan sinema akımlarına kısaca değinilmiş, bu akımların Türk Sineması’nda ve nihayetinde Reha Erdem Sineması’nda nasıl karşılık bulduğu araştırılmıştır.

2. ARAŞTIRMA VE BULGULAR:

Sinema, kitlelere hitap eden bir sanat dalıdır. Bununla beraber, bir sinema eserinin her bireyde birbirinden farklı içsel anlamlarla ifade bulabilmesi olasıdır. Bu açıdan, tüm sinema eserlerine ve onları yaratan yönetmenlere uygun olarak, yapıtların içerik, biçim ve teknik analizlerini yapabileceğimiz bilimsel bir cetvelin, ölçümlemenin olduğunu iddia etmek, bu iddianın bilimselliği hakkında büyük şüpheleri de beraberinde getirecektir. Dolayısıyla, auteur kuramını, her yönetmenin eserlerini analiz ederken tek başına bir ölçüt olarak kabul etmek doğru olmayabilir. Bunun yanında, söz konusu kuramı, sinema filmlerinin analizi sırasında gerek anlam, gerek biçim, gerekse teknik çözümlemelerde kriterler bütünü olarak değerlendirip, buna bir yöntem olarak yaklaşmak mümkündür. (Güngör, 2014:81) Sinema filmi bir sanat eseri olarak kabul edilirse sanatsal değeri betimleyen unsurların neler olduğu sorusundan hareketle, auteur kuramın, filmin sanatsal değeri üzerinde belirleyici olabilme özelliği tartışılmaktadır. Arif Can Güngör’ün konuyla ilgili makalesinde, J.D.Andrew’dan aktardığı gibi; *“Bu durumda buna kuram demek hatalı olacaktır. Bunun yerine-özgün eleştircilik- demek daha doğru olabilir.”* (Güngör, 2014:81).

Film analizinin ve sinema dilinin çözümlenmesinin auteur kuram bağlamında yapılması hakkında iki farklı teorisyen tarafından ortaya koyulan farklı ‘formüller’ vardır. Auteur kuram ilk kez, Andrew Sarris tarafından ortaya atılmıştır. Bununla beraber, kavramsal açıdan auteurün temellerinde yatan anlamların sinemayla yakınlaştırılması 2. Dünya Savaşı’nın hemen sonrasına kadar geri götürülebilmektedir. Kavram, bu yıllarda filizlenmeye başlayan, Avrupa Sanat Sineması’nın gelişmesiyle paralellik taşımaktadır. Örneğin, İtalya’da doğan, ‘Yeni Gerçekçilik Akımı’ sinemada gerçek mekan ve amatör oyuncularla hikaye anlatmaya çalışan, tek düzeligi redderek ‘Amerikan’ tarzı stüdyo filmlerine karşı bayrak açmıştır. Bu akımı, 1950’lerin başında Fransız sinemacılar takip etmiştir (Coşkun, 2011:199). ‘Fransız Yeni Dalga Akımı’ olarak adlandırılan bu hareketin başını genç sinema eleştirmenleri çekmiştir. Auteur kavramı ilk kez film teorisyeni Andre Bazin liderliğinde Yeni Dalgacıların kurduğu ‘Cahiers du Cinema’ (Sinema Defterleri) adlı dergide kullanılmıştır. (Uğur, 2017: 229) Andre Bazin’in açıkladığı yaratıcı yönetmen

ve auteur kavramını daha net bir şekilde ifade etmek, formüle dökmek, şu şekilde mümkün olabilir:

Bir yönetmenin sanatsal yaratım süreci (+) Yönetmenin kişiliği (sanatsal dışı vurumu) = Standart (tekrarlı) bir anlatım tercihi (X) Yaptığı film sayısı

Bu formülde kast ettiğimiz şudur: Bir yönetmen filminin tüm yaratım sürecinde kendi sanatsal yetenekleri ve sanat anlayışını öz kılar. Bunları bir değer olarak topladığımızda ulaştığımız; aynı zamanda o yönetmenin biçim ve anlam bakımından izlediği (imzasını taşıdığı belli olan) tekrarlı yöntemleri, yaptığı tüm filmlerin sayısı ile çarpığımızda ulaştığımız değer olabilir. Zira; film yapım süreci, yönetmenin kişisel, sanatsal dışı vurumuna imkan veren bir ortamdır. André Bazin'e göre yönetmenin içinde yetiştiği dönemin kültürel, tarihi ve politik özellikleri de yaptığı filmin oluşması süreci boyunca da etkilidir. Dolayısıyla yukarda açıklamaya çalıştığımız formülü bu çerçevede düşünmek doğru olacaktır (Esen, 2013: 45).

Bazin'in ticari sinemayı eleştiren, filmin tüm aşamasında sanatı elden bırakmayıp her adımda egemen görüşünü ve yaratıcılığını filmine yansıtan 'yaratıcı yönetmen' tasviri ile belirginleştirdiği auteur kavramı, 1962 yılında Amerikalı kuramcı Andrew Sarris'in katkısıyla kuramsal bir yapıya dönüşmüştür (Uğur, 229). Andrew Sarris, üç temel kriterle auteur kuramını formüllemektedir. Bunlar: teknik ustalık, kişisel stil (sinema dili) ve içsel anlam (mekan, karakter ve tema özellikleri) kriterleridir. Sarris'e göre bir yönetmenin filmlerinin analizi sonucu bu kriterlerin varlığı belirlenirse onun için 'auteur yönetmen' tanımlaması mümkün olabilmektedir (Güngör, 2014: 81). Sarris'in isimlendirmesiyle "*Politique des Auteurs*", farklı yazarlar ve sinema teorisyenleri tarafından bir kavram, bir sinema kuramı, bir film eleştirme yaklaşımı olarak değerlendirilmiş olsa da üzerinde çoğunlukla uzlaşılan tanımda "auteur yönetmen" temelde bir filmin yaratılmasında en yetkin kişiyi yani yönetmeni tıpkı bir romanın yazarı ya da resmin ressamı gibi teşhis edebilmek amacını taşır. Bu teşhis, o yönetmenin kendi adının ve imzasının üstünde taşıdığı üç alt kimliği doğrulamak için yapılmaktadır. Bu alt kimlikler şunlardır:

- Teknisyen: Yönetmenin film dilini uygulama yeteneği, teknik yeterlilik (*Technical Competence*),
- Stilist: Yönetmenin imzası yerine geçecek istikrarlı biçim özellikleri kullanma yeteneği,
- Auteur: Kişisel anlatı yeteneği ile kendi tutarlı düşünceler dizisini aktarabilme yeteneği (Kolker:2011,171).

Andrew Sarris, auteur kuramla ilgili çalışmalarını yaparken, bu kriterler için uygun olduğunu düşündüğü dönemin bazı yönetmenlerinin adlarını vermiştir: Chaplin, Rosellini, Dreyer, Vigo bu isimlerden bazılarıdır (Güngör, 2014:83). Bu

isimler arasında bir Türk yönetmen bulunmamakla beraber, sinema çevreleri aynı dönemde Türkiye’de filmler çeken Metin Erksan, Ömer Lütfi Akad, Halit Refiğ gibi yönetmenleri kendilerine özgü stilleri, teknik yeterlilikleri ve kurdukları içsel anlam bakımından auteur kuram bağlamında Türk sinemasının ilk yaratıcı yönetmenleri arasında değerlendirmektedirler (Uğur, 233).

Benzer değerlendirme, 1990’lı yılların Türk Sineması için yapıldığında bu sıfatı taşıyan Türk yönetmenlerden bazıları şunlar olmuştur: Zeki Demirkubuz, Yeşim Ustaoglu, Nuri Bilge Ceylan, Derviş Zaim ve Reha Erdem. Bu yönetmenlerin gerek teknik ustalık gerekse kullandıkları içsel anlamlar kendine özgü stilleriyle yarattıkları filmler, Türk sinema tarihinde bir dönemin başlangıcı olarak yorumlanmaktadır. Bu döneme; ‘Yeni Türk Sineması’, ‘Modern Türk Sineması’ gibi isimler de verilmektedir (Uğur, 234). Bu isimler arasında yer alan, 1989 yılından itibaren sinema yönetmenliği yapan Reha Erdem de sadece ülkemizde değil, yurt dışında ilgi gören kendi sinema bakışını önde tutan klasik anlatıdan, dijitalleşen sinemanın kolaycı, hızlı tüketime yönelik, bol renkli popülist filmlerinden uzak filmler yapmayı başarmıştır. Reha Erdem, filme bir resim, bir hikaye gibi yaklaşmakta ileri bir sinema diliyle, gerçeklik ötesi bir anlatımla seyircide rahatsızlık, coşku, hüznün ve sevinç duygularını güçlü bir biçimde yaşatmayı başarmaktadır (Büyüker: 2016). Erdem, konvansyonel sinemanın sadece seyirciyi düşünen anlatımından uzak, hikayeyi içselleştiren seyirciyi huzursuz kılan, hatta rahatsız eden filmler yapmıştır. Gişe başarısından önce sinemada sanatı düstür edinen, doğallığı, beklenen kurgusal bütünlüğü bir yana bırakıp kendi kurgusalılığıyla sinemasını canlandıran Reha Erdem, sırasıyla;

A Ay (1989)

Kaç Para Kaç (1999)

Korkuyorum Anne (2004)

Beş Vakit (2006)

Hayat Var (2008)

Kosmos (2009)

Şarkı Söyleyen Kadınlar (2013)

Jin (2013)

Koca Dünya (2016) adlı sinema filmlerini yapmıştır.

Tüm sinema filmlerinin içinde bir tanesi, yönetmenin genel sinema karakterini yansıtmadığı şeklinde eleştirilmiştir. 1999 yılında çektiği ikinci filmi “*Kaç Para Kaç*”, tüm filmatografisi içinde bugünden baktığımızda ‘klasik’ anlatıma ve popüler sinemaya daha yakın duran içeriksel ve anlamsal özellikler sunan bir filmidir. Bu durum, ilk filminden 10 yıl aradan sonra sinema filmi çeken bir yönetmenin kendini konumlandırma, yönünü tayin etme arayışı olarak da nitelendirilmiştir (Büyüker: 2016). Usta oyunculukları, vapurdaki ünlü kovalamaca sahnesi, çarpıcı finaliyle akıllarda yer tutan “*Kaç Para Kaç*”ın aslında ‘başka’ bir Reha Erdem filmi olduğu,

yönetmenin daha sonra 2004-2016 yılları arasında yaptığı altı tane filmin biçim ve içsel anlamları göz önüne alındığında çok net anlaşılmaktadır. Bu yüzden, Erdem filmatografisindeki bütünlüğün ve auteur yönetmen özelliklerinin “*Kaç Para Kaç*”tan sonra şekillenip yerleştiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Absürd komedi tarzında çektiği 3. Filmi “*Korkuyorum Anne*” Reha Erdem’in yurt dışında da ismini duyurduğu önemli bir eseri olmuştur. “*Korkuyorum Anne*”, “*What's a Human Anyway?*” [*İnsan Nedir ki?*] adıyla, tuhaf, alışılmadık bir komedi filmi olarak değerlendirilmiştir (Childress, 2006:129). Bu filmin senaryosunu Nilüfer Güngörmüş’le birlikte yazan Erdem, diğer tüm eserlerinin senaristliğini de kendisi yapmıştır. Bu filminden itibaren Erdem’in belli başlı temaları, konuları, karakter yapılarını kullanmaya başladığını görmekteyiz. Siyah beyaz olarak çektiği ilk sinema filmi “*A Ay*” da bu ortak noktalar görülmektedir. Böylece, gerçeklikten tam olarak kopmasa da Erdem kurgu sinemasının “*Korkuyorum Anne*” ve sonrasında ürettiği tüm filmlerle auteur yönetmen özelliklerini pekiştirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu noktadan hareketle araştırmanın bundan sonraki kısımlarında yönetmenin filmleri, auteur kuram bağlamında, Sarris’in temel kriterleri açısından analiz edilmiştir.

Teknik Yeterlilik bağlamında Reha Erdem Filmleri

Erdem sineması, kendi kurgusallığının bir ürünüdür. Hikayenin temelinde senaryo olsa da kadrajı tamamlayan sözcükler değil, kameranın çektikleridir. ‘Kamera-kalem’ şeklinde de ifade bulan bu durum, Reha Erdem’in teknik açıdan görüntüye, onun üretilmesine, üretiminde kullanılan cihazların yönetmenin kendi gerçekliğinin görüntüsünü yakalayabilme kapasitesine, gereken ışığa, mekana, objelere, oyunculara ve teknik ekibe hakimiyetiyle ve becerisiyle ilgilidir.

Kurgu:

Reha Erdem, filmlerinin aynı zamanda kurgusunu da yapmaktadır. Bunun pekçok nedeni olabilir. Auteur kuramı bağlamında baktığımızda, Erdem sinemasında hikayenin kurgulanması esastır; böylece anlatımla değil, kurguyla izleyiciye ulaşmak, içsel dünyasını bu şekilde aktarmak ve akılda kalmak önemlidir.

Hikaye kurguda belirlenir dolayısıyla, bir yazı eserinden çok görüntülerin birleşmesiyle hikayenin ana unsurları tamamlanmaktadır. Bu durumu yönetmen şu şekilde ifade etmektedir: “*Sinema olarak hepsinin yönü aynı filmler, montajda oluşturulmuş filmler... Film akan bir şey. Kiminde hikaye önde kiminde arkada...*” (Yücel, 2009: 163).

“*Korkuyorum Anne*”nin yapısal olarak senaryosu bittiğinde öyküsü yoktu. Öykü sonradan meseleye ve yapıya göre bir elbise gibi prova edile edile çizildi. Montajda kesilip dikildi.” (Yücel, 2009: 27).

Erdem'in filmlerinde kurgu aynı zamanda ritmi belirlemekte; bu da filmin hikayesine sirayet etmektedir. Yönetmenin kurgunun başında olması ve hatta bizzat kendisinin yapması, büyük bir planın parçası sonucu çekilmiş sahnelerin öyküyü tamamlamasını kolaylaştırmaktadır. Kurgu, gerçeklikten farklıdır, gerçeğin yeniden üretimidir. Bu açıdan bakıldığında Erdem'in kurgusu, onun gerçekliğindeki en küçük heceden en uzun cümleye ulaşana dek filme yansımaktadır. Bu açıdan bakıldığında Erdem, *Rus Biçimcilerin* montaj sinemacı yaklaşımına yönelmiş, filmlerinde *yapıntısallığı* merkeze alınca, gerçeklik toptan reddedilmiştir (Acar,2009:19). Bu noktada, gerçekliğin, inşa edilmesi görevi kurguya düşmektedir. Gerçeklik defalarca bölünmekte, izleyici başka seslerle ve müzikle gerçeklik çerçevesinin dışına götürülmektedir. Yönetmen gerçeğin bütünselliğini kırmaktadır (Acar, 25). Erdem'in filmlerinde gerçekle, rüyanın karıştığı pekçok sahne vardır. Özellikle dış mekanda, doğada çekilmiş sahnelerin bazılarında seyirci bu hissi yaşar. Örneğin, "*Koca Dünya*"da sisler arasında, ormanın içinde kurulmuş derme çatma kulübede Ali'nin ve Zühal'in görüntüleri, bir rüyanın içindeymiş gibidir, gerçekle- yapay arasında sıkışmış izlenimi taşır.

Yönetmenin bilerek yaptığı tüm bu etkiler, müzik ve ses efektlerinin de gerçek zamanlı değil, kaydırılarak kullanılması, sonraki sahnenin sesinin önceden duyurulması ve izleyicinin akıştaki gerçeklik duygusunun kesilmesi, Reha Erdem'in en temel kurgu yöntemleri olarak göze çarpmaktadır. Kurgunun gerek sanat sineması gerekse autuer kavramı içindeki değeri onun filmlerinde öne çıkmaktadır.

Ses Kullanımı:

Reha Erdem, filmlerinin hem senaristliğini hem de yönetmenliğini üstlenmektedir. Bunun yanında özellikle filmlerindeki ses tasarımı da bizzat yer almaktadır. Kullanılacak ses efektlerinin yapımına, kaydına, arka planda yer alacak müziğin yapımına veya seçilmesine büyük önem vermektedir. Erdem, müzisyen olmadığını ama eğer olsaydı sinemayla uğraşmayacağını bizzat dile getirerek, filmlerindeki 'ses' kullanımı konusundaki hassasiyetini göstermektedir (Yücel, 2009: 183).

Yönetmen, günlük hayatta duymaya alışkın olduğumuz sesleri sıklıkla kullanmaktadır. Hayvan sesleri buna en güzel örneği teşkil edebilir. "*A-Ay*"da martıların; "*Kosmos*"da kargaların, danaların; "*5 Vakit*"te keçilerin, atların; "*Kokuyorum Anne*"de eşiğin; "*Hayat Var*"da, hindinin ve martıların; "*Şarkı Söyleyen Kadınlar*"da atların ve köpeğin sesleri, hem doğal ortamında hem de oluşturulmuş sahnelerde, bu hayvanların hiçbirisi yokken bile, adeta izleyiciye yollanmış sesli bir mesajla simgesel olarak sıkça kullanılmaktadır. Örneğin, "*5 Vakit*"te, Yakup'un babasının yer aldığı sahnelerde, görüntüde at yoktur ama fonda

bir at kişnemesi yükselmektedir. Hatta, karakterin film içindeki en duygusal sahnesinde, yeni doğan bebeğini gördüğünde sevinçten ağlarken bile, fonda bu defa derin bir eşek anırması duyulmaktadır. Bu sahneler, uyumsuz karakterlerin bu özelliklerini hayvanlarla bile uyumsuz durumlarını yansıtmaktadır.

Filmlerinde daimi olarak ses teknisyeni *Herve Guyader*'le çalışan Erdem, bazen seyirciyi filmin içine çekmek bazen de rahatsız ederek gerçekliğin dışına taşımak amacıyla müzik ve ses kullanımını gerçekleştirmektedir. Örneğin, "*Hayat Var*"da, film boyunca devam eden gemi düdükları, cam kırılma sesleri, polis sirenleri, tekinsiz bir dünyanın simgeleri olarak izleyiciyi husursuz etmekten geri durmamaktadır. Filmin final sahnesinde bile, *Hayat*'ın mutluluğuna farklı ton ve yüksekliklerde gemi sirenleri eşlik etmektedir. "*Kosmos*"da bitmek bilmeyen askeri tatbikatın patlama efektleri, askeri araçların homurtulu motor sesleri, doğal ses fonudur. Bu sesler, kaos ve kargaşa dolu *megapol* yaşamından uzak bir taşra yaşamında bile içsel kargaşanın ve ruh halinin sükuneti bozduğunu vurgulamaktadır.

Kamera kullanımı:

Reha Erdem, filmlerinde 1999 yılından beri, görüntü yönetmeni *Florent Herry* ile çalışmaktadır. Aynı görüntü yönetmeni ile önemli bir görsel uyum, dil birliği yakalamış olması bu beraberliğin bu kadar uzun sürmesinin ardında yatan temel sebepler arasında sayılabilir (Baltacı, Kasap; 2016, 1663). Erdem, klasik anlatıma en yakın kamera kullanımını "*Kaç Para Kaç*" filminde uygulamıştır. Onun dışında yaptığı diğer filmlerde, uzun çekilmiş, hareketsiz sahneler vardır. Erdem, örneğin hemen her filminde rüzgarlı bir günde yaprakları ve dalları dört bir yana savrulan ağaç figürünü hiçbir kamera hareketi yapmadan uzun süre çekip, bunu da hiç kesmeden seyirciye sunmaktadır. Kamera kadrajları, daha çok orta ve genel planlarda çok titizce çerçevelenmiş kareler olarak filme yansır. Bunun dışında, yakın-detay çekimlere çok vermeyen yönetmen, uzun süren '*pan*' ya da '*tilt*' şeklinde kamera hareketleri yapmaktadır. Yönetmenin ender de olsa sabit ya da yavaş hareketli kamera kullanımı dışına çıktığı sahnelerin başında genelde takip sahneleri gelmektedir. "*5 Vakit*"te özellikle Yıldız'ın sahnelerinde, onun mekanlar arası yürüyüşlerinin *amors* takibinde; "*Hayat Var*"da *Hayat*'ın bahçede, şehirde yürüşlerinde; "*Kosmos*"da kazların sokaklarda yürüyüşlerinde hareketli kamera çekimleri kullanılmıştır. Yönetmen, kadrajları bir ressam titizliğiyle doldurmaktadır (Büyüker:2016).

Kişisel Stil ve İçsel Anlam (mekan, karakter ve tema özellikleri) Bağlamında Reha Erdem Sineması:

Autuer yönetmenler, farklı filmlerinde benzeşen unsurlar, temalar kullanmaktadır. Reha Erdem filmleri hem biçim hem de içerik bakımından bütünsellik içindedir. Yönetmen, genelde, aynı sorunları konu alan birbirini tekrar

eden temalarla örülmüş filmler yapmaktadır. Bunlar günlük hayatta karşılabileceğimiz karakterlerin, sıradan insanların zayıflıkları ve bundan doğan sorunlarıdır. Erdem'in filmlerinde büyük toplumsal mesajlar aramak pek doğru olmayacaktır. Hatta yönetmen, bireysel sorunları karakterler yoluyla anlattıktan sonra bunları çözümleme çabasına da girmemektedir. Dahası, bu sorunları, birbiriyle çarpıştırarak yeni görünümlemlerle sunarak daha da çözümsüz, karmaşık bırakarak hikayesine devam etmektedir. Klasik anlatıda, sorunlar mutlaka çözülürken Erdem'in filmlerinde bu özellik pek karşımıza çıkmamaktadır. Karakterlerin sorunları çözülmeden de film ilerleyebilmekte ve finale ulaşabilmektedir.

Filmlerde benzeşen unsurlar kullanmak

Erdem'in en çok kullandığı sorunlar, temalar şunlardır: Uyumsuzluk, yoksunluk, bunalmışlık, esir olma hissi, aşk, aşksızlık, isyan, büyüyememek, taciz, yabancılık, otoriteden korkmak-nefret etmek; babaya duyulan öfke, *oepidal* kompleks, kısıp kalmak, para sorunu, insan-para ilişkisi, varoluşsal meseleler... Bu temaların, farklı filmlerinde nasıl ele aldığını incelediğimizde Erdem filmlerinde benzeşen unsurları daha net görebilmekteyiz:

Baba Figürünün Çarpıcı Tasviri:

Erdem'in hemen tüm filmlerinde aile merkezdedir. Konu; bireysel, toplumsal ve siyasi de olsa konuya anne, baba ve çocuklar üzerinden bir yaklaşım vardır. Yönetmenin, bu noktada 'baba' figürünü konumlandığı yer oldukça ilginçtir. Hemen tüm filmlerinde baba, hastadır; yatalak ya da yaşlıdır, ya da kendisinden uzak durulması gereken, mutsuz, verimsiz, şüpheci, geçimsiz bir iktidarın sembolü şeklindedir. Reha Erdem, otoriteye karşı çıkışlarında, 'baba'yı genelde bu görüntüsüyle merkeze koymaktadır. Baba karakteri ızdırap içindedir ve genelde bunu yalnız başına değil, ailenin diğer üyelerine de yansıtır. Gülmez, mutlu olmaz. Çaresiz kaldığı anlarda da acınası derecede aşağılık bir karaktere bürünür. Örneğin, "*Hayat Var*"ın ana karakteri Hayat'ın hasta dedesi, hem kendi oğluyla, geliniyle hem de Hayat'la çatışma içindedir. Hayat, ondan nefret eder ama bir yandan da ona acır. Dede, Hayat'a küfürler eder, onu aşağılar, Hayat'la uzlaştığı çok az zamanda durulur ama bu hep bir sonraki atağın da habercisi şeklinde gelişir. Tüm bu eziyetlerinin ardından yataktan sürünerek inip yerde elinde kaşıkla Hayat'ın yemeğine ortak olmaya çalışması, sokak kedisiyle birlikte aynı tabaktan yemek kapma yarışı, filmde dede/baba figürünün içine sokulduğu en berbat resimdir. Yönetmen, babayla özleştirilen otoritesinin, liderliğin ayaklar altına alınmasını bu resimle fikirlere kazımaktadır. Bunun yanında benzer kadraj içine aldığı bir başka sahnede bu kez, Hayat'ın iki dizinde babası ve dedesi yatmaktadır. Üçünün de sakin olduğu bu sahnede ailenin direği rolünde ne dede ne de baba vardır. Her ikisini de dizinde yatıran Hayat, bu rolü üstlenmiştir.

Yönetmenin, komedi unsurlarını öne çıkararak çektiği filmi, “*Korkuyorum Anne*”de hafızasını yitiren Ali karakteri, çevresinde hemen herkesi yavaş yavaş hatırlasa da babasını bir türlü hatırlayamamaktadır. Yönetmen, annesiz büyümüş Ali’nin aileye ve babaya dair bilincinin bir kaza sonrası silinmesini ya da Ali’nin bu durumu, kasten varmış gibi göstermesini kullanarak adeta unutulmak istenen ‘baba figürünü’ filmin sonuna kadar farklı sahnelerde defalarca göz önüne sermektedir. Ali, babasına sürekli ‘amca’ diye seslenmekte, onun kıyafetlerini giymekte, gözlüğünü takmaktadır. Böylece bir yandan onu ve ototritesini inkar ederken bir yandan da ileride onun yerini alacağı vurgusu yapılmaktadır.

“*A-Ay*”da baba figürü, yine, yatalak bir dededir. “*Kaç Para Kaç*”ta, dükkan sahibi Selim’in yüzü hiç gülmeyen, oğlunu cesur davranmadığı için eleştiren, yeren babası olarak karşımıza çıkmaktadır. “*5Vakit*” filmi de bir köyde yaşayan ergenlik çağındaki iki delikanlının, Yakup ve Ali’nin babalarından duydukları nefrete sahne olur. Üstelik bu filmde Yakup’un babası, kendi babasından da nefret etmektedir. Dede tasviri, bu filmde de son derece acımasızca çizilmiştir. Öyle ki Yakup’un dedesi onun gözü önünde babasını dövmekte ve küçük düşürmektedir. Taşranın ataerkil atmosferinde bu çok normal bir durumu gibi gözüксе de bir yetişkinin babasından hala şiddet görüyor olması filmin çarpıcı sahnelerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Yönetmen bununla da kalmaz ve babasını Yakup’un gözünde öyle bir küçültür ki adeta ondan nefret etmesi için geçerli sebepleri Yakup’a sunmaktadır. Babasını, köy öğretmenininin evinin dikizlerken gören Yakup için baba, aşağılık bir karaktere bürünmektedir.

“*5 Vakit*”in diğer ergen karakteri Ömer ise, kardeşine gösterilen ilgiyi kıskandığı için ya da bilmediğimiz bir nedenden ötürü, imam olan babasının ölmesini istemektedir. Babasının alması gereken ilaç kapsüllerinin içeri boşaltmak, geceleri üşütmesi için gizlice camı açık bırakmak gibi naif yöntemler denese de başarılı olamaz. Rüyalarında babasından çok daha acımasız yollardan kurtulduğunu görmektedir.

Bir sınır kasabasında gelişen mucizevi olayları konu alan “*Kosmos*”da yönetmenin baba karakteriyle hesaplaşması başka bir noktaya taşınmıştır. Bu defa, yaşamı boyunca dört tane erkek evladına karşı adil davranmamış olmakla suçlanan, ölümünden sonra bile sorun yaratmaya devam bir baba figürü vardır. Yönetmen, babayı bu defa bir aracın üstünde tabutun içinde oradan oraya taşınan bir cenazeye dönüştürmüştür, ancak bu cansız haliyle bile huzursuzluğa neden olmaktadır.

Baba, yönetmenin unutmak istediği, düşüncelerinden uzaklaştırdığı bir figürdür; bunun karşısında sağlam duransa anne karakteridir. Aile içinde saygınlık ve liderlik özellikleri, Erdem'in anlatımında babadan anneye geçmiş görülmektedir. Erkekleşmiş anne karakterlerin filmlerindeki en çarpıcı örneğini “*Korkuyorum Anne*”deki terzi Neriman canlandırmaktadır. Öyle ki babasız büyümüş Keten’e annesi şöyle der: “*Anneni kandıracak akıl yoktur.*” Terzi Neriman, mahallede de sözü dinlenen, hemen her organizasyona dahil olan, liderlik eden, yönlendiren baskın bir figürdür.

Büyüyememek:

Erdem filmlerinde olay akışı, zamanın geçişi dairesel bir şekilde anlatılır. Aslında, başlanılan noktaya dönüldüğü, film boyunca hareketin, hareketsizlik biçiminde zamanda asılı kaldığı çağrışımı yapılmaktadır. Zaman geçmiyorsa karakterler büyüyemez (Ertan, 2016: 107). Bu durum sadece çocuk ve ergen karakterler için değil, tüm yaştaki karakterler için derin bir sorun olarak işlenmektedir.

Örneğin, “*Hayat Var*”da, Hayat, çaresiz zamanlarında, hareketsiz bir resim karesinin ortasında hareketsizce uzanmış baş parmağını emmektedir. Aynı filmin bir başka sahnesinde Hayat, bebeği yatırdıkları beşiğe yatıp, ağzına emziği alıp sallanırken karşımıza çıkmaktadır. Mahalle bakkalının taciz ve tecvüzüne ses çıkarmamasının tek nedeni de bakkaldan parasız aldığı gofret, kek, kola ve abur cuburdur. Hayat adeta, zamanın bir yerinde büyümemiş küçük bir çocuk olarak kalmıştır.

“*Korkuyorum Anne*”de sünnet olmaktan korkan ve sürekli kaçan Çetin’le; askerlikten kaçan Aytekin’in erkek olmak için gerekli ritüelleri yerine getirmeleri gerektiği vurgulanmaktadır. Bunu yapmadıkları sürece gerçekten ‘erkek’ olamayacaklar ve büyüyemeyeceklerdir.

Hayvanların, filmlerde yer alışı (yok aslında bizden bir farkları):

Yönetmen, filmlerinde hayvanlarla insanları ilişkilendirmektedir. Her filmde ana karakterlere eşlik eden hayvanlar vardır. Atlar, eşek, kazlar, köpekler, hindi, martılar, vahşi hayvanlar (ayı ve vaşak), yılanlar, keçi; gerek hikayede önemli birer simge olarak gerekse karakterlerin, çoğunlukla dışarıya gösteremedikleri öfkelerini yansıttıkları canlılar olarak filmlerde yer bulmaktadırlar. Özellikle krizli sahenelerin ardından bu krizin yarattığı yıkımın ya da kızgınlığın kurbanı olan hayvanlar, Erdem'in filmlerinde önemli sahnelerde karşımıza çıkmaktadır. Karakterlerin gerçek kimlikleri, karakterlerindeki derin duygusal izleri hayvanlara olan davranışlarında görülmektedir. Örneğin, “*Hayat Var*”da Hayat, bahçedeki hindiye kovalayıp hırsını

ondan alırcasına ona vurmaktadır. Bu sahne birden çok tekrarlanır. “*A Ay*”da Yekta’nın böceklerle derdi vardır. “*Şarkı Söyleyen Kadınlar*”da Adem’in babasıyla yaşadığı sorunlara köpek sürekli havlayarak dikkat çekmektedir. Aynı filmde, adadaki salgın hastalıkta teker teker ölen atlar, kısılmışlığın yanında büyük çaresizliğin ifadesinde çarpıcı film kadrajlarında yer almaktadırlar.

Erdem’in filmlerinde hayvanlar da tıpkı insanlar gibi hissedebilirler, olayların farkına varabilirler.

“*Kosmos*”da da danaların mezbahada aslında olan bitenin farkında ancak çaresizce korku dolu gözlerle ölümü bekledikleri resmedilmektedir. Yönetmen, hayvanların duygularının insanlardan farksız olduğunu onların da yoksunluk ve çaresizlik içinde filmlerindeki diğer karakterlerle benzer duyguları yaşadıklarını göstermektedir. Bunun yoğun olarak resmedildiği bir diğer film “*Jin*”dir. Savaşın acımasızlığını, bomba seslerini insanlar kadar vahşi hayvanlar da hissetmektedir. Jin’in kaçışına tanık olan vahşi hayvanlar; vaşak, ayı ve geyik; Jin kadar korkmakta, kendilerini kapana kısılmış hissetmektedir.

Zamansızlık ve mekansızlık

Reha Erdem filmlerinde mekanlar, filmdeki kurmacayı en canlı şekilde verilmesi amacıyla inceliklerle tasarlanmıştır. Doğal mekanlar, hikayeye uygun biçimde değiştirilmiştir. Bazıları tamamen yeniden inşa edilmiştir. Örneğin, “*Hayat Var*”da deniz kıyısındaki kulübe izin alınarak sonradan inşa edilmiştir. (Büyüker: 2016) İstanbul Boğazı’nın turistik atmosferinden uzak, çarpık, eski, kirli bir su kenarını gözler önüne sermektedir. Yönetmen bilindik mekanları, klasikleşmiş algılardan farklı olarak göstermektedir. Filmlerinin çoğu İstanbul’da geçse de izleyiciye yansıyan İstanbul, bilinenden çok farklıdır. Başka filmlerde sık sık tasvir edilen mahalle yaşamını bile Erdem, bir başka anlatır. Buradaki evler, evlerin iç dekorasyonları yapaydır. Örneğin, “*Korkuyorum Anne*”de canlı renklerle boyanmış, gerçekten uzak abartılı mobilyalarla bezenmiş evler, mahalle sakinlerinin mekanlarıdır.

Erdem’in İstanbul dışında çekilmiş filmleri de vardır. Hem, megapolde hem de taşrada, mekanlarla ilgili olarak yarattığı ortak anlam; kısılmışlık ve hapsolünmüşlüktür. Bu durum farklı filmlerde bir dükkân, büyük bir köşk, deprem beklentisiyle boşaltılmış bir ada, deniz kıyısında bir kulübe olarak karşımıza çıkmaktadır. Mekanların bazılarını çevreleyen geniş doğal çember de ferahlıktan çok kısılmışlığın sınırlarını gösterecek şekilde kullanılmıştır.

Yönetmen’in konu olarak diğerlerinden biraz daha farklı olarak değerlendirebileceğimiz “*Jin*” filminde, toplumsal bir sorun işlenmektedir. Terörist bir kızın, normal yaşama dönme çabasının, savaşın yaşandığı coğrafyanın hem fiziki

yapısı hem de insanların yaklaşımı nedeniyle boşa çıkmasını konu edilir. Film’de Jin’in normal bir birey olma çabası sınırlara, savaşın yaşandığı dağlara kısıp kalır; ölümden defalarca kaçmasına rağmen bölgeden çıkamaması, tekrar terörist kimliğine bürünmesine neden olur.

Filmlerinde mekan algısına çok önem veren yönetmen, mekan kullanımını etkin kılmak için, mekana özgü doğal seslerden de yararlanmaktadır.

Erdem sinemasında zaman, sanki hergün bir diğeriyle aynıymış ya da benzermiş gibi geçmektedir. Ya da geçmemektedir. Hikaye, film boyunca gelişmekte ve akmaktadır ancak, zaman sanki asılı kalmıştır. Saatler geçiyor gibi görünse de içsel saatler durmuş gibidir. Tekrar sahneler ve tekrar diyaloglar da bu algıyı desteklemektedir. Karakterlerin büyümemiş olmasının nedeni de bu olabilir. Yönetmen, hikayenin hangi yılda ya da hangi dönemde geçtiği konusunda bilgi vermemektedir. Kostümler ve genel dekorlarda da kasıtlı olarak belirsizlik hakim tutulmuştur. Sadece dış çekimlerden hikayenin hangi mevsimde geçtiği tahmin edilebilmektedir. Reha Erdem, filmlerinde zamanla ilgili düşüncelerini şöyle dile getirmektedir:

“...Sadece filme ait bir zamandan bahsediyorum. 1962’de olabilir; 2067’de olabilir. Filmin mekanları, filmin tarihi anlattığım. O tarih yalnızca filmde var. Bunun sebebi de ben sinemada yapay olanı seviyorum...Tarihler de dolasıyla gündelik değil. Gündelik olmaması için çalışıyorum. Bu bazen kıyafetten mekan seçimine dek zorluyor.” (Yücel, 2005:62)

Yoksunluk, aşksızlık, yalnızlık:

Reha Erdem’in karakterleri genelde büyük çaresizlikler içindedir. Bunu kırmak için yeterli cesareti yakalayamaz ve bir türlü harekete geçemezler. Aşkı bilememek, aşksız kalmış olmak, aşkına karşılık bulamamak bu çaresizlikler içinde filmlerde en çok değinilen temalar arasındadır. Karakterler, aşklarını dile getirmekte zorlanmaktadır. Aşk, Erdem’in anlatımında aşksızlığa döner. Karakterlerin, gerçek sevgiye ve aşka karşı duydukları büyük açlığın yarattığı yoksunluğu yönetmen genelde doyumamaktadır. “Hayat Var”ın final sahnesinde ve “Kosmos”da, sessizce yaşanan hiç dillendirilmeyen, yüzlere sürülen boyalarla farklı şekillerde kendini gösteren aşk sevgi ve cinsellikle bezenmiş saf aşk şeklinde gösterilmemektedir. Karakterlerin bazıları aşık olsa da karşılık görmedikleri için aşkları hep yarım kalmaktadır. Örneğin, “Korkuyorum Anne”de Keten, İpek’e; Ali’de Ümit’e aşkıtır, film boyunca fırsatlar ellerine geçse de bunu bir türlü söyleyemezler. Bu duyguları yarım kalır.

Yönetmen, aşka duyulan açlığı iki farklı filminde, “*Kosmos*”da ve “*Korkuyorum Anne*”de aynı replikleri kullanarak anlatmaktadır. Erkek karakterler, duydukları aşkı dile getirirken şöyle derler: “*Sol elin başımın altında olsun sağ elin de kucaklasın.*”

Cinsellik, aşksızlığın içinde zaten pek yer bulmamaktadır. Karakterler arzulasa da aşkın yarım kaldığı ortamda cinsellik bir yoksunluk olarak gösterilmektedir. “*5 Vakit*” filminin, aşkı tanımamış ebeveyelerinden doğan ve muhtemelen büyüdüklerine aşksız kalacak çocuk kahramanları, cinselliği ya hayvanlardan ya da kapı aralarında gizlice izledikleri ebeveynlerinden görmektedir.

Yalnızlık, bu tema içinde ele alabileceğimiz, yönetmenin pekçok karakterinde ortak olarak gösterdiği temel bireysel sorunlardan biridir. En çarpıcı tasvirlerinden biri, “*Koca Dünya*”da Zühal karakterinde gösterilmiştir. Zühal, saklandığı ormanda, Ali’nin gittiği zamanlarda o kadar yalnızdır ki, hayvanlarla sanki akrabalarıymış gibi konuşur. Hatta, uzun uzun onu seyreden bir yaban keçisini babası olarak çağırır. Keçi, yetimhanede büyümüş Zühal’in baba özleminin dışı vurumudur.

Uyumsuzluk ve İsyan:

Reha Erdem , karakterlerin yaşadıkları mekanlara, birlikte olmak zorunda kaldıkları kişilere karşı geliştirdikleri tepki ve hatta nefretle yeşeren isyan duygusunu filmlerinde kullanmaktadır. Bunlar, yaşadıkları çevreyle, aileleriyle, gittikleri okuldaki diğer öğrencilerle, yöneticilerle, otorite ve liderle uyumsuz karakterlerdir. Bu yüzden evler, dükkanlar, adalar, köyler, onlar için sanki birer hapisane olmuştur. Çoğu kendilerinden önceki nesiller gibi aynı yerde, asılı kalmış zamanın içinde yaşamaya mahkum edilmiştir. Buna karşı, içlerinde büyük bir isyan gelişmektedir. Bu isyan duygusu ve kapatılmışlık hissi, Erdem’in filmlerinde yer verdiği ortak temalardan biridir. Yönetmen, isyanın dışı vuruşunu, izleyici ile paylaşıp da bunun sonunda gerçek bir kurtuluş olup olmadığı konusunu genelde cevapsız bırakmaktadır. Kimi filmlerinde gösterilen kaçışların bile, gerçek anlamda bir son olup olmadığını net olarak açıklamamaktadır. Bununla beraber bazı filmlerinde isyanın kaçışla değil geri dönüşle sonuçlandığı görülmektedir.

Yönetmen, uzun, hareketli ve coşkulu sahnelerle isyanın dışı vuruşunu anlatmaktadır. “*Hayat Var*”da Hayat ve arkadaşının yüzlerini boyayarak bir tekneyle gemilerin arasından hızla gitmeleri; “*Kosmos*”da, Neptün ve Kosmos’un ellerini ayaklarını boyayarak, özgürce uçuşu çağrıştıran ayin sahneleri, fiziki bir kaçışın yanında aslında isyanın dışı vurulduğu çarpıcı sahnelerdir. İsyanın dışı vurumu kimi zaman da sadece çalılarının arasında, ağaçların altında, kayaların üstünde hareketsiz yatan karakterle resmedilmektedir. Özellikle, sancılı dönemlerde sadece hareketsiz

yatarak, kendilerini doğanın kucağına saklayarak ve sığınarak tepkilerini gösteren karakterlerin sahnelerine “5 Vakit”te, “Korkuyorum Anne”de ve “Hayat Var”da sıklıkla rastanmaktadır.

Didaktik Bilgiler:

Yönetmen, hemen her filminde felsefik, dini, mesleki didaktik bilgileri bazen dış ses kullanarak bazen de karakterler üzerinden seyirciye aktarmaktadır. Bunu, bazen aynı film içinde tekrarlayarak yapmaktadır. Örneğin “Korkuyorum Anne”de terzinin, insanların bel genişliğine göre sınıflandırıldığını anlatması, bu sınıflara giren kişilerin genel özelliklerini tarif etmesi; bu bilgilere paralel gelişen olayların akışı sırasında filmde tekrarlanan sahnelerdir. Yönetmen, senaryoya koyduğu bu bilgiler üzerinden seyircinin bu saheneleri tahlil etmesini istemektedir. Bu yöntem hemen tüm Reha Erdem filmlerinde kullanılan ortak anlatım yöntemlerinden biridir ve bazen tezatlıkları göstermek içinde uygulanmaktadır. “Korkuyorum Anne”de Ali’nin sağlıkçı babası, insan sağlığının korunması ile ilgili temel bilgileri filmin içinde tekrar tekrar verir ama bunun yanında özellikle beli ağrıyan kapıcı tiplemesinden hareketle, kahvenede kimin daha fazla hasta olduğunu tartışan kapıcıların sahnesi bu duruma tezat olacak şekilde yer almaktadır.

SONUÇ:

Reha Erdem, hergün karşılaşılabileceğimiz karakterlerin hikayelerini gerçeklikten uzak kurgusal bir boyutta ve zamanda, kurgusal mekanlarda anlatsa da aslında, çok bilindik sorunların çerçevesinde tuttuğu hikayelerini izleyicisiyle kendine öz biçimsel ve içsel sunumuyla paylaşmaktadır.

Sinemada teknik becerilerine, bir auther yönetmenden beklenen kişisel stilini ve hepsinin merkezinde duran iç anlamı başarıyla eklemiştir. Yönetmen olarak kariyerindeki ilk 10 yıl içinde, autuer kuramla bir yandan bağdaşan bir yandan da bunun dışında kalan filmler üretse de, bu dönem, kimi sinema yazarları tarafından yönetmenin ‘kendini bulma’ dönemi olarak değerlendirilmektedir. 1989’dan, 2016’ya dek ürettiği 9 sinema eserinden 8’inde, sanat sinemasını benimsemiş, klasik anlatımdan uzak, kişisel stiliyle Erdem sinemasını yaratmayı başarmıştır.

Autuer kuramı bağlamında, kuramın belirlediği temel kriterler çerçevesinde ele aldığımızda, Erdem’in yönetmen ve senarist kimliğinin yanında yetkin bir sinema teknik adamı olduğunu görebilmekteyiz. Erdem, bu teknik yetkinliğini, görüntü ve ses kurgusuna ustalıkla yansıtmayı başarmıştır. Çekimlerde de senaryonun tanımladığı görüntüleri yakalamanın ötesinde, kurduğu güçlü kadrajlar ve görsel anlamla, hikayeyi görüntüyle yazdığını söyleyebiliriz.

Yönetmen, autuer kuramın gösterdiği kişisel biçim ve iç anlamı eserlerine yansıtma yetisini ve becerisini gösterdiği eserler üretmiştir. Bunu, filmlerinde sıklıkla kullandığı tema ve konuları, benzer sorunlarla birleştirerek anlatmasıyla, farklı filmlerde yakaladığı ortak biçim ve içerikle kanıtlamıştır. Yönetmenin imzası filmin pekçok yerinde bıraktığı ortak izlerde, sahnelerde, mekan tasarımlarında, kostümlerde, karakterlerin genel özelliklerinde, hayvanların filmde yer alışı biçimlerinde, seslerde, efektlerde ve diyaloglarda yer almaktadır. Bu sayede, yönetmenin ismini görmeden bile belli sahneleri izledikten sonra o filmin Reha Erdem'e ait olduğunu anlatan pekçok ipucunu filmde bulmak mümkündür.

Filmlerinde yer verdiği; büyümemek, aşksızlık, sevgisizlik, kısılmışlık, yoksunluk, otoriteden korkmak, yılmak ve bunun gibi hayatta sıklıkla yaşanan bireysel sorunlar, toplumsal mesaj verme kaygısından uzak çarpıcı bir anlatımla ve tüm çıplaklığıyla seyircinin önüne serilmektedir. Erdem, sorunlara çare bulmaktan çok bu sorunların derinlerine inmekte, nedenlerini göstermektedir. Filmlerinde kurduğu mekan-zaman karakter birlikteliğinin -her ne kadar yapay olsa da- gerçeklikle bir bağı olduğu da göz ardı edilmemelidir. Bununla beraber, yönetmenin kendi gerçekliği filmin aktığı temel yoldur.

Autuer yönetmen olarak kabul edilen Reha Erdem, kuramın evrensel özelliklerine, doğup büyüdüğü ülkenin yerel kimliklerini, atmosferini, inançlarını, geleneklerini ve mekanlarını da katmayı başarmıştır. Kimi eleştirmenler tarafından Modern Türk Sineması'nın temsilcilerinden biri olarak da sanat sinemasının, bağımsız filmin değerini, Türk seyircisine göstermeyi başarmış, uluslararası sinema çevrelerinde ün sahibi olmuş bir yönetmendir.

KAYNAKÇA:

Acar B. (2009). Herşey Niye Yok: Reha Erdem Sinemasına Genel bir Bakış. In F.Yücel (Ed).*Reha Erdem Sineması: Aşk ve İsyan*, (19-49) İstanbul, Çitlembik Yayınları

Baltacı B., Kasap F (April 2016). Bağımsız Sinemacılar İçersinde Reha Erdem Sineması'na Bakış, *Uluslararası Sosyal araştırmalar Dergisi*, Vol.9 No.43, 1661-1668

Büyüker T. (2016,July,22). Reha Erdem Sinematografisi. Retrieved from <https://birodasinema.wordpress.com/2016/07/22/reha-erdem-sinematografisi/>

Childress J. F. (June 2006). What's a Human Anyway? [İnsan Nedir ki?] *Middle East Studies Association Bulletin*, Vol. 40, No.1

Coşkun E. (2011). *Dünya Sinemasında Akımlar*, Ankara, Phoneix Yayınları

- Ertan E. (2009). Büyüyememişler ve Büyümeye Çalışanlar. In F.Yücel (Ed). *Reha Erdem Sineması: Aşk ve İsyan*, (107-115) İstanbul, Çitlembik Yayınları
- Esen Ş.K. (2013). *Sinema Kuramları*, İstanbul, Su Yayınevi
- Geray, H., *Toplumsal Araştırmalarda Nicel ve Nitel Yöntemlere Giriş İletişim Alanından Örneklerle*, Siyasal Kitabevi, Ankara, (2004).
- Gökçe O., *İçerik Analizi: Kuramsal ve Pratik Bilgiler*, Siyasal Kitabevi, Ankara, (2006).
- Güngör A.C.(Winter 2014). Auteur Kuramı ve Metin Erksan Sineması, *The Journal of Academic Social Science Studies*, No:30, 79-100
- Neuman, W. L. *Toplumsal Araştırma Yöntemleri–Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*. Cilt 1. (Çev: S. Özge), Yayın Odası Yayıncılık, İstanbul. 2016
- Sarris A. (1962). Notes on The Auteur Theory in 1962 (web log post.) Retriewed from <https://dramaandfilm.qwriting.qc.cuny.edu/files/2011/06/Sarris-Notes-on-the-Auteur-Theory.pdf>
- Tuğhan N.H.(2010).Auther Kuram Hayatta. In S.Büker & G.Topçu (Ed) *Tarih-Kuram-Eleştiri* (281-295) İstanbul, Kırmızı Kedi Yayınları.
- Uğur U.,(2017). Auteur Yöntemne Yaklaşımının Türk Sinemasına Yansımaları: Demirkubuz Sineması, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi* Cilt:6 Sayı:3, 227-241
- Yıldırım A. & Şimşek H. (2016) *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, İstanbul, Seçkin Yay.
- Yücel F. (2009). *Reha Erdem Sineması: Aşk ve İsyan*, İstanbul, Çitlembik Yayınları

SPOR BÖLÜMLERİNDE ÖĞRENİM GÖREN ÖĞRENCİLERİNİN PSİKOLOJİK DAYANIKLILIK DÜZEYLERİNİN FARKLI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

RECEP AYHAN

TURAN ÇETİNKAYA

Giriş ve Amaç: Bu araştırmanın amacı spor bölümlerinde öğrenim gören öğrencilerinin psikolojik dayanıklılık düzeylerinin farklı değişkenler açısından incelenmesidir. **Kapsam:** Yapılan bu araştırmanın evrenini Ahi Evran Üniversitesi, Kastamonu Üniversitesi, Aksaray Üniversitesi ve Selçuk Üniversitesi spor bölümlerinde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Örneklemi ise bu öğrenciler arasından rasgele yöntemle seçilmiş 407 katılımcı oluşturmaktadır. **Sınırlıklar:** Araştırma yüksek maliyet ve zaman gerektirdiğinden, 4 üniversitesinin spor bölümleriyle sınırlandırılmıştır. **Yöntem:** Connor ve Davidson tarafından geliştirilen ölçek 5'li Likert tipi ve 25 maddelik bir ölçektir (Connor & Davidson, 2003). Ölçeğin Türk kültürüne uyarlaması ise Kararımak (2010), tarafından yapılmış ve elde edilen Cronbach alfa katsayısı .92 çıkmıştır. Araştırmadan elde edilen veriler SPSS 20 istatistik programı ile analiz edilmiş, güvenilirlik geçerlilik sağlanmıştır. Bu çalışmada Cronbach's Alpha kat sayısında ölçeğin toplamı için 0,898 değeri elde edilmiştir. Araştırmadan elde edilen verilerin analizinde betimleyici istatistikler, güvenilirlik analizi, t-testi analizi, Varyans analizi (ANOVA) test teknikleri uygulanarak araştırma genişletilmiştir. **Bulgular:** İstatistiksel analizler sonucuna katılımcıların psikolojik dayanıklılık puanları cinsiyet, üniversite ve bölüm değişkenlerine göre anlamlı olarak farklılaşmazken, sınıf değişkenine göre farklılık göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik Dayanıklılık, Spor Bölümleri Öğrencileri

GİRİŞ

On iki yirmi yaş arasını kapsayan ve gençlik çağı adını alan dönemde; ruhsal alanda önemli değişiklikler ortaya çıkmakta, büyüme ve olgunlaşma süreci hızlanmaktadır (Arslan ve ark 2012). Bu dönemin sonlarında başlayan üniversite süreci ise gencin kimlik ve bağımsızlık kazanma sürecine devam ettiği bir dönem olup yanı sıra aileden ayrılma, yeni çevre ve arkadaş edinme, yalnız kalma korkusu, ekonomik güçlükler, yurt hayatına alışma, gelecekteki çalışma hayatı ile ilgili kaygı gibi birçok sorunada sebep olabilmektedir (Rickwood 2005).

Psikolojik dayanıklılık kavramı, psikolog Suzanne Kobasa tarafından geliştirilmiştir. Kobasa, 1970'lerin sonunda işlerini kaybettikten sonra birçok stresli olayla yüzleşen Illinois Bell Telefon Şirketi'nin üst düzey yöneticilerinin üzerinde stresin etkilerini araştırmak için uzun süreli bir çalışma yapmıştır. Araştırma sonucunda üst düzey yöneticilerin strese karşı iki farklı şekilde cevap verdikleri tespit edilmiştir. Bazı yönetici ve çalışanların daha sağlıklı; diğer çalışanlardan daha az tıbbi ve psikolojik sorunları olduğu tespit edilmiştir. Bunun nedeni yüksek stresin olumsuz etkilerine karşı koruyucu bazı kişilik özellikleri olduğuna inanmıştır. Kobasa tanımladığı kişilik özelliklerini 'Psikolojik Dayanıklılık – Hardiness' adı altında incelemiştir. Psikolojik dayanıklılık, stresin etkilerine direnç ve stresten korunmaya tampon olma özelliğiyle önemli bir faktör olarak ortaya çıkmıştır. Stresle mücadele ederken, çevresel ve sosyal faktörleri değiştirmek çok daha zor olduğundan; stresle başa çıkma yönündeki araştırmaların psikolojik dayanıklılığa yöneldiği belirtilmiştir (Tekin 2011).

Masten ve ark., (1990) tarafında yapılmış olan tanımlamada ise psikolojik dayanıklılığı, karşılaşılan travmatik bir olaya karşı, kişinin başarılı bir şekilde adaptasyon yapması şeklinde ifade etmiştir. Robitsctek ve Kashubeck'e (1999) göre ise psikolojik dayanıklılık kişinin kendi kendini değiştirebilme gücüne sahip olma ve davranışsal, bilişsel ve duygusal olarak karşılaşılan değişikliklerle kendini gerçekleştirmiş olabilmesidir. Psikolojik dayanıklılık, kişinin karşılaştığı risk faktörleri karşısında değişikliğe karşı uyum gösterebilmesidir (Kararımak, 2010).

Amerikan Psikoloji Derneği, psikolojik dayanıklılığı; sıkıntı, travma, trajedi, tehdit gibi stres kaynaklarına karşı kişilerin gösterdiği adaptasyon süreci olarak tanımlamaktadır (Southwick ve diğ. 2014). Bir başka araştırmada ise psikolojik dayanıklılığın, yine adaptasyon ve uyum sürecine vurgu yapılarak yaşanan stres, sıkıntı ve travmalara rağmen kendini pozitif olarak

düzenleme ve duruma adaptasyon süreci olarak tanımlandığı belirtilmiştir (Luthar ve Cicchetti 2000).

Psikolojik dayanıklılık, kişinin doğduğu andan itibaren ölene kadar değişmeyen bir özelliği değildir. Psikolojik dayanıklılık, kişinin hayatı boyunca devam etmez. Kişi dayanıklı olmadığı bir olay karşısında baş edebilecek gücü gösterebilir veya birey bir gelişim alanında dayanıklı iken başka bir alanda aynı dayanıklılığı gösteremeyebilir (Herrenkohl ve ark., 1994;Akt: Güloğlu ve Kararımak, 2010).

Bu noktadan hareketle bu araştırmanın amacı spor bölümü öğrencilerinin psikolojik dayanıklılık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesidir.

Materyal ve Metot

Kapsam: Yapılan bu araştırmanın evrenini Ahi Evran Üniversitesi, Kastamonu üniversitesi, Aksaray üniversitesi ve Selçuk üniversitesi spor bölümlerinde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Örneklemi ise bu öğrenciler arasından rasgele yöntemle seçilmiş 407 katılımcı oluşturmaktadır. **Sınırlıklar:** Araştırma yüksek maliyet ve zaman gerektirdiğinden, 4 üniversitesinin spor bölümleriyle sınırlandırılmıştır. **Yöntem:** Connor ve Davidson tarafından geliştirilen ölçek 5'li Likert tipi ve 25 maddelik bir ölçektir (Connor & Davidson, 2003). Ölçeğin Türk kültürüne uyarlaması ise Kararımak (2010), tarafından yapılmış ve elde edilen Cronbach alfa katsayısı .92 çıkmıştır. Araştırmadan elde edilen veriler SPSS 20 istatistik programı ile analiz edilmiş, güvenilirlik geçerlilik sağlanmıştır. Bu çalışmada Cronbach's Alpha kat sayısında ölçeğin toplamı için 0,898 değeri elde edilmiştir. Araştırmadan elde edilen verilerin analizinde betimleyici istatistikler, güvenilirlik analizi, t-testi analizi, Varyans analizi (ANOVA) test teknikleri uygulanarak araştırma genişletilmiştir. **Bulgular:** İstatistiksel analizler sonucuna katılımcıların psikolojik dayanıklılık puanları cinsiyet, üniversite ve bölüm değişkenlerine göre anlamlı olarak farklılaşmazken, sınıf değişkenine göre farklılık göstermiştir.

Bulgular

Tablo 1. Tüm Katılımcılar İçin psikolojik dayanıklılık Puan Dağılımı

Ölçek	N	Ort.	Ss
Toplam ölçek puan	407	3,5782	,79244

Araştırma kapsamındaki katılımcıların, cannor ölçeğinden aldıkları toplam puanların aritmetik ortalaması 3,57 ve standart sapması 0.79'dur.

Tablo 2. Katılımcılara Ait Tanımlayıcı İstatistiklerin Frekans ve Yüzdelik Dağılımları

Değişkenler	Alt Değişkenler	F	%
Cinsiyet	Erkek	246	60,4
	Bayan	161	39,6
Okul	Ahi Evran	105	25,8
	Kastamonu	108	26,5
	Aksaray	116	28,5
	Selcuk	78	19,2
Sınıf	1.Sınıf	103	25,3
	2.Sınıf	126	31,0
	3.Sınıf	98	24,1
	4.Sınıf	80	19,7
Bölüm	Öğretmenlik	175	43,0
	Antrenörlük	184	45,2
	Yöneticilik	48	11,8

Tablo 3. Katılımcıların Cinsiyet Değişkenine Göre cannor psikolojik dayanıklılık düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik T Testi Sonuçları

	Cinsiyet	n	x	ss	t	p
Toplam Ölçek	Erkek	246	3,5777	,05418	,507	,613
	Kadın	161	3,5339	,06736		

Araştırma grubunda bulunan öğrencilerin cinsiyetleri ile cannor psikolojik dayanıklılık Düzeyleri arasında anlamlı farklılaşma yoktur. (Tablo 3)

Tablo 4. Katılımcıların üniversite Türüne Göre cannor psikolojik dayanıklılık Puanlarının Karşılaştırılmasına Yönelik Anova Sonuçları

	Değişkenler	n	x	ss	f	p	Anlamlı fark
Ölçek toplam	Ahi Evran	105	3,5577	,09314	1,027	,381	----
	Kastamonu	108	3,5163	,09655			
	Aksaray	116	3,4531	,09016			
	Selçuk	78	3,3159	,10927			

Araştırma grubunda bulunan öğrencilerin üniversite değişkeni ile cannor psikolojik dayanıklılık arasında anlamlı farklılaşma bulunmamaktadır. (Tablo 4)

Tablo 5. Katılımcıların sınıf değişkenine Göre psikolojik dayanıklılık Puanlarının Karşılaştırılmasına Yönelik Anova Sonuçları

	Değişkenler	n	x	ss	f	p	Anlamlı fark
Ölçek Toplam	1.sınıf	103	3,7355	,07721	7,057	,000	1-4, 3,4-
	2.sınıf	126	3,4140	,09416			
	3.sınıf	98	3,5641	,08637			
	4.sınıf	80	3,1040	,12138			

Araştırma grubunda bulunan öğrencilerin sınıf değişkeni ile cannor psikolojik dayanıklılık arasında anlamlı farklılaşma vardır.

Tablo 5. Katılımcıların bölüm Değişkenine Göre cannor psikolojik dayanıklılık Düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik Anova Sonuçları

	Değişkenler	n	x	ss	f	p	Anlamlı fark
Ölçek Toplam	Öğretmenlik	175	3,4587	,07620	,530	,589	----
	Antrenörlük	184	3,4465	,07302			
	Yöneticilik	48	3,6058	,11179			

Araştırma grubunda bulunan öğrencilerin bölüm değişkeni ile cannor psikolojik dayanıklılık arasında anlamlı farklılaşma bulunmamaktadır. (Tablo 5)

Tartışma ve Sonuç

İstatistiksel analizler sonucuna katılımcıların psikolojik dayanıklılık puanları cinsiyet, üniversite ve bölüm değişkenlerine göre anlamlı olarak farklılaşmazken, sınıf değişkenine göre farklılık göstermiştir. Araştırma grubunda bulunan öğrencilerin cinsiyetleri ile psikolojik dayanıklılık Düzeyleri arasında anlamlı farklılaşma yoktur. Güven, (2019) yaptığı çalışmada katılımcıların cinsiyetlerine göre psikolojik dayanıklılık ölçeği toplam puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu görülmüştür. Erkek katılımcılar ölçekten, kadın katılımcılara göre daha yüksek puanlar almıştır. Bu çalışma bizim bulgularımızdan farklılaşmaktadır. Alanyazında ki araştırmalar incelendiğinde, cinsiyetin psikolojik dayanıklılık üzerindeki etkisiyle ilgili olarak çelişkili bulgular olduğu görülmektedir. Cinsiyetin psikolojik dayanıklılık üzerinde anlamlı etkisi olduğu çalışmaların yanı sıra (Cole, Field ve Harris, 2004; Kılıç, 2014; Önder ve Gülay, 2008), cinsiyetin, psikolojik dayanıklılık üzerinde etkili olmadığı sonucuna ulaşan çalışmalar da (Terzi, 2008; Yalçın, 2013) mevcuttur. Araştırma grubunda bulunan öğrencilerin üniversite değişkeni ile psikolojik dayanıklılık arasında anlamlı farklılaşma bulunmamaktadır. Araştırma grubunda bulunan öğrencilerin sınıf değişkeni ile psikolojik dayanıklılık arasında anlamlı farklılaşma vardır. İnci, Öz ve Yılmaz (2009) hemşirelik öğrencileri ile yaptığı araştırmasında psikolojik dayanıklılık düzeyinin 1. sınıfa göre 4. sınıf öğrencilerinde anlamlı düzeyde yüksek olduğu bulunmuştur. Bu bulgu bizim bulgularımızla örtüşmemektedir. Araştırma grubunda bulunan öğrencilerin bölüm değişkeni ile psikolojik dayanıklılık arasında anlamlı farklılaşma bulunmamaktadır. Oktan, Odacı ve Berber-Çelik (2014) Karadeniz Teknik Üniversitesi Fatih Eğitim Fakültesi'nde Orta Öğretim Fen ve Matematik Alanları, Özel Eğitim, İlköğretim, Türkçe ve Psikolojik Danışma ve Rehberlik Bölümlerinde öğrenim gören öğrencilerle yaptığı araştırmasında, öğrencilerin

psikolojik sağlamlık puan ortalamalarının arasında bölüm değişkeni açısından anlamlı bir farklılık göstermediği bildirirler. Yine Atarbay (2017) tarafından yapılan çalışmada bölüm değişkeni açısından öğrencilerin puanları farklılık göstermemektedir. Bu çalışmalar bulgularımızla örtüşmektedir.

Öneriler

İlerde yapılacak araştırmalara farklı örneklem gruplarının dahil edilmesi ve geniş katılım sağlanması önerilebilir.

KAYNAKLAR

Connor, K. M. & Davidson, J. R. T. (2003). Development of a new resilience schale: The Connor- Davidson resilience schale (CDRISC). *Depression and Anxiety*, 18, 76-82.

Kararımak, O. (2010). Establishing the psychometric qualities of the Connor- Davidson resilience scale (CD-RISC) using exploratory and confirmatory factor analysis in a trauma survivor sample. *Psychiatry Research*, 179(3), 350- 356.

Tekin E. Askeri Hastanelerde Çalışan Hemşirelerin Psikolojik Dayanıklılık ve Tükenmişlik Düzeylerinin Belirlenmesi. Yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2011.

Masten, A. S. ve Reed, M.J. (2002). Resilience in development. In C. R. Snyder, ve S. J. Lopez (Eds.). *The Handbook of Positive Psychology*. Oxford University Press.

Robitschek, C. ve Kashubeck, S. (1999). A structural model of parental alcoholism, family functioning and psychological health: The mediating effects of hardiness and personal growth orientation. *Jornal of Counseling Psychology*, 46 (2), 159-172.

Southwick S.M, Bonanno G.A, Masten, A.S ve diğ. (Resilience Definitions, Theory, And Challenges: İnterdisciplinary Perspectives, *European Journal of Psychotraumatology*, 2014; 5: 114.

Luthar S.S, Cicchetti D. The Construct of Resilience: Implications for Interventions and Social Policies. *Development and Psychopathology*, 2000; 12: 857-885.

Arslan, S., Nazik, E., Gürdil, S., Tezel, A., Arabacı, E., Şahin, Ö. (2012). Sağlık Yüksekokulu Öğrencilerinin Ruhsal Durumlarının Değerlendirilmesi. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 11(2): 325-330.

Rickwood, D., Deane, F.P., Wilson, C.J., Ciarrochi, J. (2005). Young people's help-seeking for mental health problems. *Advances Ment Health* 4: 218–251.

Güven, H. İ. (2019). Üniversite Öğrencilerinin Bilişsel Çarpıtma Düzeyleri, Stresle Başa Çıkma Stratejilerinin Psikolojik Dayanıklılık Üzerindeki Rolü. Yüksek lisans tezi. Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klinik Psikoloji Anabilim Dalı.

Cole, M. S., Feild, H. S., & Harris, S. G. (2004). Student learning motivation and psychological hardiness: Interactive effects on students' reactions to a management class. *Academy of Management Learning & Education*, 3(1), 64-85.

Kılıç, Ş. D. (2014). Üniversite öğrencilerinin yalnızlık ve psikolojik dayanıklılıklarının incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

Önder, A. ve Gülay, H. (2008). İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin psikolojik sağlamlığının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 192-197.

Terzi, Ş. (2008). Üniversite öğrencilerinin psikolojik dayanıklılıkları ve algıladıkları sosyal destek arasındaki ilişki. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(29), 1-11.

Yalçın, S. (2013). İlköğretim okulu öğretmenlerinin mesleki tükenmişlik düzeyleri ile stres, psikolojik dayanıklılık ve akademik iyimserlik arasındaki ilişki. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Oktan, V., Odacı, H. ve Çelik, Ç. B. (2014). Psikolojik doğum sırasının psikolojik sağlamlığın yordanmasındaki rolünün incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 140-152.

Atarbay, S. (2017). Farklı bölümlerde öğrenim gören üniversite öğrencilerinin sosyal kaygı düzeylerinin psikolojik dayanıklılıklarına etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Öz, F., İnci, F., & Bahadır-Yılmaz, E. (2012, December). Hemşirelik Öğrencilerinin Ölüm Kaygısı ile Psikolojik Sağlamlık Düzeyleri ve Aralarındaki İlişki. In *Yeni Symposium* (Vol. 50, No. 4).

SPOR BÖLÜMLERİNDE ÖĞRENİM GÖREN ÖĞRENCİLERİN EMPATİK EĞİLİM DÜZEYLERİNİN FARKLI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

TURAN ÇETİNKAYA

RECEP AYHAN

Giriş ve Amaç: Bu araştırmanın amacı spor bölümlerinde öğrenim gören öğrencilerinin empatik eğilim düzeylerinin farklı değişkenler açısından incelenmesidir. **Kapsam:** Yapılan bu araştırmanın evrenini Ahi Evran Üniversitesi Beden eğitimi ve spor yüksekokulunda öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Örneklemi ise bu öğrenciler arasından rasgele yöntemle seçilmiş 432 katılımcı oluşturmaktadır. **Sınırlıklar:** Araştırma yüksek maliyet ve zaman gerektirdiğinden, ahi evran üniversitesi spor bölümüyle sınırlandırılmıştır. **Yöntem:** Araştırmada demografik bilgileri toplamak için araştırmacı tarafından hazırlanmış bir anket, empatik eğilimlerin ölçülmesinde Empatik Eğilim Ölçeği kullanılmıştır. Dökmen (1988) tarafından geliştirilen Empatik Eğilim Ölçeğinde toplam 20 soru bulunmakta olup, ölçek 5’li likert türündedir. Ölçeğin her bir sorusundan alınacak olan en düşük puan 1, en yüksek puan ise 5 olduğu için ölçekten alınacak minimum puan 20, maksimum puan ise 100’dür. Ölçekten alınan puan arttıkça bireyin empatik eğilim de artmaktadır. Dökmen (1988) tarafından yapılan araştırmada ölçeğin Cronbach alfa katsayısının .82 olduğu tespit edilmiştir. Araştırmadan elde edilen veriler SPSS 20 istatistik programı ile analiz edilmiş, güvenirlik geçerlilik sağlanmıştır. Bu çalışmada Cronbach’s Alpha kat sayısında ölçeğin toplamı için 0,773 değeri elde edilmiştir. Araştırmadan elde edilen verilerin analizinde betimleyici istatistikler, güvenirlik analizi, t-testi analizi, Varyans analizi (ANOVA) test teknikleri uygulanarak araştırma genişletilmiştir. **Bulgular:** İstatistiksel analizler sonucuna katılımcıların empatik eğilim puanları cinsiyet ve yaş değişkenlerine göre farklılık göstermezken, lisanslı sporculuk değişkenine göre farklılaşmıştır.

Anahtar Kelimeler: Empatik eğilim , Spor Bölümleri Öğrencileri

GİRİŞ

İnsan yaşamında önemli bir yere sahip olan duygular, fiziksel ve ruhsal sağlığın korunmasında, bunun yanında kişiler arası ilişkilerin sağlıklı yürütülmesinde önemli bir yere sahiptir. Duygularını iyi bilen ve duygularını kişiler arası iletişimde etkili kullanan insanların kişiler arası ilişkilerde de başarılı olacağı düşüncesi duygusal zeka kavramının önemini arttırmıştır (Certel vd, 2011). Kişilerarası ilişkilerin kurulması ve sürdürülmesinde pek çok unsur yer alır. Bunlardan biri de, bir kişinin diğerini anlamaya yönelik çabası olarak adlandırılan empati kavramıdır (Kapkıran, 2010).

Empati, diğer kişinin konuşmasındaki duygusal içeriğin ve duyguların nedenini yansıtan sözlü bir yanıttır. Empati günlük yaşamda sık sık yer verilmeyen, iletişim becerileri içinde de öğrenilmesi ve kavranması en zor bileşenlerden birisidir (Winefield & Chur-Hansen, 2000). Kavramsal açıdan ele alındığı zaman empati kavramı, insanın kendisini iletişim halinde olduğu kişinin yerine koyması, karşısındaki insanın iç dünyasını, duygu ve düşüncelerini anlayabilme becerisidir. İnsanın sosyal bir varlık olduğu ve toplum içerisinde sürekli olarak diğer insanlarla iletişim içinde bulunduğu göz önüne alındığı zaman, toplumsal iletişimin sağlıklı olmasında empati becerisinin önemli bir yeri olduğu söylenebilir (Dinçyürek, 2004).

Spor ortamında ve özellikle spor karşılaşmaları sırasında, oyuncuların empatik özelliklerinin spor başarısında etkili olacağı akla uygun bir yaklaşımdır. Spor karşılaşmalarında, oyuncunun kendi takım arkadaşlarına, antrenörüne ve rakip oyunculara ilişkin empatik becerisini kullanması; onların nasıl davranacağını tahmin etmesinde, takım ruhunun oluşmasında ve buna bağlı olarak da takım başarısında önemli bir faktör olabilir (Erkuş ve Yakupoğlu, 2001).

Bu noktadan hareketle bu araştırmanın amacı spor bölümlerinde öğrenim gören öğrencilerin empatik eğilim düzeylerinin farklı değişkenler açısından incelenmesidir.

Materyal ve Metot

Yapılan bu araştırmanın evrenini Ahi Evran Üniversitesi Beden eğitimi ve spor yüksekokulunda öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Örneklemini ise bu öğrenciler arasından rasgele yöntemle seçilmiş 432 katılımcı oluşturmaktadır. Sınırlılıklar: Araştırma yüksek maliyet ve zaman gerektirdiğinden, ahi evran üniversitesi spor bölümüyle sınırlandırılmıştır. Yöntem: Araştırmada demografik bilgileri toplamak için araştırmacı tarafından hazırlanmış bir anket, empatik eğilimlerin ölçülmesinde Empatik Eğilim Ölçeği

kullanılmıştır. Dökmen (1988) tarafından geliştirilen Empatik Eğilim Ölçeğinde toplam 20 soru bulunmakta olup, ölçek 5’li likert türündedir. Ölçeğin her bir sorusundan alınacak olan en düşük puan 1, en yüksek puan ise 5 olduğu için ölçekten alınacak minimum puan 20, maksimum puan ise 100’dür. Ölçekten alınan puan arttıkça bireyin empatik eğilim de artmaktadır. Dökmen (1988) tarafından yapılan araştırmada ölçeğin Cronbach alfa katsayısının .82 olduğu tespit edilmiştir. Araştırmadan elde edilen veriler SPSS 20 istatistik programı ile analiz edilmiş, güvenirlik geçerlilik sağlanmıştır. Bu çalışmada Cronbach’s Alpha kat sayısında ölçeğin toplamı için 0,898 değeri elde edilmiştir. Araştırmadan elde edilen verilerin analizinde betimleyici istatistikler, güvenirlik analizi, t-testi analizi, Varyans analizi (ANOVA) test teknikleri uygulanarak araştırma genişletilmiştir.

Bulgular

Tablo 1. Tüm Katılımcılar İçin empatik eğilim Puan Dağılımı

Ölçek	N	Ort.	Ss
Toplam ölçek puan	432	3,3860	,80547

Araştırma kapsamındaki katılımcıların, sportmenlik ölçeğinden aldıkları toplam puanların aritmetik ortalaması 3,38 ve standart sapması 0.80’dir.

Tablo 2. Katılımcılara Ait Tanımlayıcı İstatistiklerin Frekans ve Yüzdelik Dağılımları

Değişkenler	Alt Değişkenler	F	%

Cinsiyet	Erkek	249	57,6
	Bayan	183	42,4
Lisanslı spor	Evet	187	43,3
	Hayır	245	56,7
Yaş	20 ve altı	204	47,2
	21-23	191	44,2
	24 ve üstü	37	8,6

Tablo 3. Katılımcıların Cinsiyet Değişkenine Göre empatik eğilim düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik T Testi Sonuçları

	Cinsiyet	n	x	ss	t	p
Toplam Ölçek	Erkek	249	3,3335	,05168	-1,590	,113
	Kadın	183	3,4574	,05828		

Araştırma grubunda bulunan öğrencilerin cinsiyetleri ile empatik eğilim düzeyleri arasında anlamlı farklılaşma yoktur. (Tablo 3)

Tablo 4. Katılımcıların lisanslı sporculuk değişkenine Göre empatik eğilim düzeyleri Puanlarının Karşılaştırılmasına Yönelik t testi Sonuçları

	Lisanslı sporculuk	n	x	ss	t	p
	Evet	187	3,5029	,06700		

Toplam Ölçek	Hayır	245	3,2967	,04462	2,562	,011

Araştırma grubunda bulunan öğrencilerin lisanslı sporculuk değişkeni ile empatik eğilim düzeyleri arasında anlamlı farklılaşma vardır. (Tablo 4)

Tablo 5. Katılımcıların yaş değişkenine Göre empatik eğilim düzeyleri Puanlarının Karşılaştırılmasına Yönelik anova Sonuçları

	Yaş	n	x	ss	f	p	Anlamlı fark
Ölçek Toplam	20 ve altı	204	3,3738	,05653	,107	,899	-----
	21-23	191	3,4052	,05950			
	24 ve ustu	37	3,3541	,11835			

Araştırma grubunda bulunan öğrencilerin bölüm değişkeni ile sportmenlik yönelim düzeyleri arasında anlamlı farklılaşma yoktur.

Tartışma ve Sonuç

İstatistiksel analizler sonucuna katılımcıların empatik eğilim puanları cinsiyet ve yaş değişkenlerine göre farklılık göstermezken, lisanslı sporculuk değişkenine göre farklılaşmıştır. Eraslan, (2016) yaptığı çalışmada ortaöğretim öğrencilerinin empatik eğilimlerinin cinsiyetlerine göre anlamlı farklılık göstermediği bildirir. Bu sonuç bulgularımızla paraleldir. Literatüre baktığımızda ise farklı gruplarda farklı sonuçlar elde edilmiştir. Bazı araştırmalarda empatik eğilim düzeyinin kadınların lehine (Rueckert ve Naybar, 2008), bazı araştırmalarda ise erkek bireylerin lehine (Toussaint ve Webb, 2005) anlamlı düzeyde yüksek olduğu tespit edilmiştir. Yine Eraslan, (2016) yılında yaptığı araştırmada katılımcıların yaş değişkenine göre empatik eğilim düzeylerinin yaş gruplarına göre anlamlı farklılıklar tespit etmiştir. Yazar öğrencilerin yaşları arttıkça empatik eğilimlerinde de artış gözlemlendiği bildirir. Ayrıca literatürde yaş ortalamaları birbirine yakın olan bireylerin empatik eğilim düzeylerinin yaşa göre farklılık göstermemesinin de beklenen bir sonuç olduğu belirtilmektedir (Çelik ve Çağdaş, 2010). Araştırmamızda lisanslı sporculuk değişkenine göre katılımcıların empatik eğilim düzeyi farklılaşmaktadır. lisanslı olarak spor yapanların yapmayanlara oranla puanları yüksektir. Bulgularımız Eraslan, (2016) yaptığı çalışmayla örtüşmektedir. Bu bulgu sporun insana kazandırdığı özellikler düşünüldüğünde beklenen bir sonuçtur.

Öneriler

İlerde yapılacak araştırmalara farklı örneklem gruplarının dahil edilmesi ve geniş katılım sağlanması önerilebilir.

KAYNAKLAR

- Winefield, H.R., Chur-Hansen A., “Evaluating The Outcome Of Communication Skill Teaching For Entry-Level Medical Students: Does Knowledge Of Empathy Increase”, Medical Education, 34:90-94, 2000
- Dökmen, Ü. (1988). Empatinin Yeni Bir Modele Dayanılarak Ölçülmesi Ve Psikodrama İle Geliştirilmesi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 21(1), 155-190.
- Dinçyürek S. (2004). Üniversite Öğrencilerinin Empatik Becerilerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. Marmara Coğrafya Dergisi, 10, 95-116.
- Certel Z., Çatıkkaş F., Yalçınkaya., M. (2011). Beden Eğitimi Öğretmen Adaylarının Duygusal Zekâ ile Eleştirel Düşünme Eğilimlerinin İncelenmesi. Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilim Dergisi, 13(1), 74-81.
- Kapkıran, N. (2010). Kişilerarası ilişkiler ve iletişimde empati. İçinde A. Kaya (Ed.), Kişilerarası ilişkiler ve etkili iletişim (ss.123- 150). Ankara: PegemA.
- Erkuş A. ve Yakupoğlu S.(2001). Spor Ortamında Empati Ölçeği (Sem) Geliştirme Çalışması. Spor Bilimleri Dergisi Hacettepe J. Of Sport Sciences. 12 (1), 22 -31.
- Eraslan, M. (2016). Gençlerde Duygusal Zekâ Ve Empatik Eğilim Düzeylerinin Yaş, Cinsiyet ve Spor Yapma Değişkenlerine Göre İncelenmesi. Kastamonu Eğitim Dergisi, 24(4), 1839-1852.
- Rueckert L., Naybar N. (2008). Gender Differences in Empathy: The Role Of The Right Hemisphere. Brain And Cognition, 67(2), 162-167.
- Toussaint L., Webb JR. (2005). Gender Differences in The Relationship Between Empathy And Forgiveness. The Journal Of Social Psychology, 145(6), 673-685.
- Çelik E., Çağdaş A. (2010). Okul Öncesi Eğitim Öğretmenlerinin Empatik Eğilimlerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23, 23-38.

FUTBOL OYUNCUSU OLMAK UMUTSUZLUK DÜZEYİNİ ETKİLER Mİ? 13-17 YAŞ FUTBOLCULAR ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Doç. Dr. Korkmaz YİĞİTER

Duzce University

Öğretmen Okan ŞAHİN

Duzce University

ÖZET

Bu araştırma futbol oyuncusu olmanın, umutsuzluk düzeyini artırdığını veya düşürdüğünü ortaya çıkarmak için yürütülmüştür. Araştırmaya 13-17 yaşlarında futbol alt yapı oyuncusu 94 öğrenci gönüllü olarak katılmıştır. Araştırma prosedüründe, Beck umutsuzluk ölçeği katılımcıların umut düzeylerini tespit etmek için kullanılmıştır. Araştırma grubunda, farklı parametreler arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Betimsel istatistikler, frekans analizi demografik özellikleri tespit etmek için kullanılmıştır. Ayrıca, elde edilen diğer veriler pearson korelasyon ile analiz edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, umutsuzluk ile yaş, okuldaki farklı bölümler ve psikolojik bir rahatsızlık parametreleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Diğer yandan, umutsuzluk ile gelir düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bu sonuçlar, umutsuzluk düzeyinin yaş, okul bölümü, psikolojik sağlık durumlarına göre değişken bir özelliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Umutsuzluk, psikoloji, duygu, farklı özellikler.

ABSTRACT

The present research was conducted to investigate that does being football player affect the hopelessness levels? To this end, a total of 94 students ($M_{age}:14,98\pm1,44$) from different universities voluntarily participated in the study. In the process, as data collection tool, Beck Depression Inventory was used in this study and it was used to determine the participants' scores of hopelessness. A relationship design was used in the present research because relationships were investigated in the study group. Descriptive statistics and frequency analysis were calculated for determining demographic features and scores (M, SD etc.). All scores related to participants were analyzed by means of pearson correlation test analysis. According to the results of the research, there was a significant statistically relationship between hopelessness levels and age, different school departments, having a psychological

disorder or not. On the other hand, there was not a significant statistically relationship between hopelessness and income levels. These result shows that hopelessness levels of the people are changeable by means of the age, different school departments, having a psychological disorder or not.

Keywords: Hopelessness, Psychology, Emotion, Different features.

GİRİŞ

İnsanın yaşamdan beklentileri ile umut düzeyinde bağlantı bulunabilir. Her insan hayatında bir takım ideallere sahiptir ve bu idellerin gerçekleşmesi için planlar yapar ve çalışır. Bu çalışma ile insanın umut ettiği hayalleri arasında uygulanabilir bir süreç varsa umut düzeyi devam edebilmektedir. Bunun tersine, yaptığı planlar ile mevcut durumu arasında bir uyum söz konusu değilse planın uygulanabilirliği zorlaştığı gibi hayaller ile süreç arasında bir dengesizlik oluşacaktır. Bu oluşan uyumsuzluk ise kişilerde başarısızlık olarak sonuçlanacaktır.

Genel olarak, umut, insana iyi olma duygusu veren ve insanları harekete geçirmek için güdüleyen bir özellik olarak tanımlanmaktadır (Kemer ve Atik, 2005). Umutsuzluk ise insanın gelecekle ilgili olan beklentilerini ve arzularını olumsuz değerlendirmesi olarak ifade edilmektedir (Beck,1974). Umutsuzluk ile depresyon, intihar, özsaygı, sosyallik, fiziksel sağlık, problem çözme becerileri ve kendine güven gibi birçok sorunla ilişkilidir (Yerlikaya, 2006). Depresyon, insanın yaşama istek ve zevkinin kaybolduğu, kişinin kendisini derin bir keder içinde hissettiği, geleceğe ilişkin kötümser, karamsar düşünceler, geçmişe ilişkin yoğun pişmanlık, suçluluk duygu ve düşüncelerinin taşındığı, bazen ölüm düşüncesi, bazen ölüm girişimi ve sonuçta ölümün olabildiği, uyku, iştah, cinsel istek vb. ile ilgili fizyolojik bozuklukların olduğu bir hastalıktır (Öztürk, 2007). Umutsuzluk düzeylerinin belirlenmesi ve bu negative ruhsal durumun düzelmesi için çeşitli önerilerin getirilmesi, insanların yaşam kalitelerinde, geleceğe umutla bakmalarında ve gelecek kaygılarının düşmesinde, sosyal yaşamlarında ve hatta kendi hayatlarını dahi kurtarmada, yani, intihar eğilimini engelleme konusunda çok önem arz etmektedir (Yiğiter & Kuru, 2016).

METHOD

Katılımcılar

Araştırmaya 13-17 yaşlarında futbol alt yapı oyuncusu 94 öğrenci gönüllü olarak katılmıştır. Araştırma prosedüründe, Beck umutsuzluk ölçeği katılımcıların umut düzeylerini tespit etmek için kullanılmıştır. Araştırma grubunda, farklı parametreler arasındaki ilişkiler incelenmiştir.

Betimsel istatistikler, frekans analizi demografik özellikleri tespit etmek için kullanılmıştır. Ayrıca, elde edilen diğer veriler korelasyon analiz edilmiştir.

Veri Toplama aracı

Umutsuzluk ölçeği Beck tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçeye adaptasyonu Seber, (1991) ve Durak, (1994) tarafından yapılmıştır. Bireyin geleceğe yönelik olumsuz beklentilerini ölçmeye yönelik 20 maddeden oluşan bir kendini değerlendirme ölçeğidir ve ölçek 0-1 arasında puanlanmaktadır. Katılımcılar onayladıkları soruları “evet”, oyanlamadıkları soruları ise ‘hayır’ olarak işaret koyarlar. 37 depresif hasta üzerinden saptanan Cronbach Alfa güvenirlik katsayısı 0,86 olarak belirlenmiştir. Normal grup ve psikiyatrik hastalar olmak üzere toplam 373 kişilik bir örneklem grubu üzerinden hesaplanan Cronbach Alfa güvenirlik katsayısı 0,85 olarak belirtilmiştir. Ölçeğin her bir maddesinden alınan puanlar ile tüm ölçekten alınan puanlar arasındaki madde-toplam puan korelasyonları 0,07 ile 0,72 ve 0,31 ile 0,67 arasında bulunmuştur (Durak, 1994; Savaşır ve Şahin, 1997).

Verilerin analizi

Araştırmada elde edilen verilerin analizinde SPSS 22 istatistik paket programı kullanılmıştır. Araştırma grubunda, farklı parametreler arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Betimsel istatistikler, frekans analizi demografik özellikleri tespit etmek için kullanılmıştır. Ayrıca, elde edilen diğer veriler korelasyon analiz edilmiştir.

Bulgular ve tartışma

Tablo-1: Frekans ve Betimsel veriler

	S	Min	Max	Ort.	SD
Yaş	94	13	17	14,98	1,44
Umutsuzluk	94	00	15	4,11	3,12

Tablo 1 gösteriyor ki, katılımcıların yaş ortalaması ($M_{age}:14,98\pm1,44$) olarak bulunurken, umutsuzluk düzeyleri $4,11\pm3,12$ olarak bulunmuştur.

Tablo 2 Pearson korelasyon tablosu

		Correlations				
		Yaş	Okul türü	Hastalık türü	Gelir düzeyi	Beck
Yaş	Pearson Correlation	1	,712**	-,875	,117	,342**
	Sig. (2-tailed)		,000	,052	,260	,001
	N	94	94	5	94	94
Okul türü	Pearson Correlation	,712**	1	,612	,194	,278**
	Sig. (2-tailed)	,000		,272	,060	,007
	N	94	94	5	94	94
Hastalık türü	Pearson Correlation	-,875	,612	1	,232	-,878
	Sig. (2-tailed)	,052	,272		,707	,050
	N	5	5	5	5	5
Gelir düzeyi	Pearson Correlation	,117	,194	,232	1	-,040
	Sig. (2-tailed)	,260	,060	,707		,703
	N	94	94	5	94	94
Umut düzeyi	Pearson Correlation	,342**	,278**	-,878	-,040	1
	Sig. (2-tailed)	,001	,007	,050	,703	
	N	94	94	5	94	94
**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).						

Pearson korelasyon göre, umutsuzluk ile yaş, okuldaki farklı bölümler ve psikolojik bir rahatsızlık parametreleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Diğer yandan, umutsuzluk ile gelir düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Bu araştırma da futbol oyuncusu olmak ile umutsuzluk düzeyi arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırma grubunda, farklı parametreler arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Betimsel istatistikler, frekans analizi demografik özellikleri tespit etmek için kullanılmış ve futbol oyuncusu olmak ile umutsuzluk düzeyi arasındaki ilişki durumu ve yönü pearson korelasyon ile analiz edilmiştir. Araştırma sonuçları, umutsuzluk ile yaş, okuldaki farklı bölümler ve psikolojik bir rahatsızlık parametreleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığını göstermiştir. Diğer yandan, umutsuzluk ile gelir düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bu sonuçlar, umutsuzluk düzeyinin yaş, okul bölümü, psikolojik sağlık durumlarına göre değişken bir özelliğe sahip olduğunu göstermektedir. Umutsuzluk üzerine birçok araştırma yapılmıştır. İnsanların umutsuzluk düzeyleri ile ilgili

araştırmaların sonuçları umutsuzluk ile birçok farklı parametreler arasındaki pozitif veya negative ilişki olduğunu göstermiştir.

Ayaş ve arkadaşlarının (2016) Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu'nda öğrenim gören öğrencilerin umutsuzluk düzeylerini çeşitli değişkenler açısından incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, cinsiyet, sınıf düzeyleri, ailelerinin gelir durumu ve ailenizin kaçınıcı çocuğusunuz gibi değişkenler ile umutsuzluk düzeyleri arasında anlamlı farklılığa rastlanmıştır. Buna karşın, bazı araştırmalar spor ile umutsuzluk düzeyi arasında doğru orantılı bir ilişki olmadığını ortaya koymaktadır. Yiğiter ve Kuru (2016) bir lisede öğrenim gören lise son sınıf öğrencilerinin umutsuzluk düzeylerini incelediği araştırma sonuçlarına göre, lise son sınıf öğrencilerinin umutsuzluk düzeylerinin orta düzeyde olduğu gözlemlenmiştir. Bunun yanı sıra, kız ve erkek öğrencilerin umutsuzluk düzeylerinde anlamlı bir fark bulunmamıştır. Ayaş ve arkadaşları (2016) yaptıkları çalışmada, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu öğrencilerinin umutsuzluk düzeylerinin yüksek düzeyde olduğunu ve ölçeğin alt boyutlarından ise en yüksek puanı Motivasyon kaybı alt boyutunun aldığını belirlemiştir. Ulucan ve arkadaşlarının, Beden Eğitimi ve Spor yüksekokulu ile Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu'nun farklı bölümlerinde öğrenimlerine devam eden öğrencilerin umutsuzluk ve yaşam doyum düzeylerini belirlemek amacı ile yürüttükleri araştırma sonuçlarına göre, umutsuzluk durumlarının orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte öğrenim gördükleri üniversiteler, cinsiyet ve öğrenim gördükleri bölümler ile umutsuzluk düzeyleri arasında anlamlı farklılığa rastlanmamıştır.

Sonuç ve öneriler

Umutsuzluk insanın yaşamasını sağlayan bir özelliğe sahiptir. Umudu olmayan insan herhangi bir konuda harekete geçmeyecektir. Araştırma sonuçlarına göre, umutsuzluk bazı değişkenlere göre değişim göstermektedir. İnsanların umut düzeylerini yükseltmek için, insanların umut düzeyini negatif etkileyerek düşüren değişkenleri tespit etmek doğru yöntemdir denilebilir. Bu değişkenler üstünde çalışılarak, insanların umut düzeylerinde oluşturdukları negatif etkiler ortadan kaldırılabilir.

Kaynakça

Ayaş EB, İnan H, Kartal, M, Gacar, A ve Yetiş, Ü (2016) Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu öğrencilerinin umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi. Tarih Okulu Dergisi (TOD). 28, ss. 563-580.

Durak A (1994) Beck Umutsuzluk Ölçeği (BUÖ) geçerlik ve güvenirlik çalışması. Türk Psikoloji Dergisi, 9, 1-11.

Kemer G, Atik K (2005) Kırsal ve il merkezinde yaşayan lise öğrencilerinin umut düzeylerinin aileden algılanan sosyal destek düzeyine göre karşılaştırılması. M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 21, 161-168.

Savaşır I, Şahin NH (1997) Bilişsel-Davranışçı Terapilerde Değerlendirme: Sık Kullanılan Ölçekler, Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları

Seber G (1991) “Beck Umutsuzluk Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirliği Üzerine Bir Çalışma”, Doçentlik Tezi, Anadolu Üniversitesi Tıp Fakültesi, Eskişehir.

Öztürk Ö (2007) Kur'an Kursu Öğrencilerinde Depresyon Düzeyi Üzerine Bir Araştırma (Konya Örneği). Yüksek Lisans Tezi, Sayfa: 7-8, Konya.

Ulucan H, Kiliç M, Kaya K, Türkçapar Ü (2011) Beden Eğitimi Spor Yüksekokullarında Öğrenimlerine Devam Eden Öğrencilerin Umutsuzluk ve Yaşam Doyum Düzeylerinin İncelenmesi. Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilim Dergisi, 13 (3): 349–356

Yerlikaya İ (2006). Bilişsel davranışçı yaklaşıma ve hobi terapiye dayalı umut eğitimi programlarının ilköğretim öğrencilerinin umutsuzluk düzeyine etkisi. (Yayınlanmamış doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara

Yiğiter K, Kuru M (2016) Lise son sınıf öğrencilerinin umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 5, 27.

FUTBOL OYUNCUSU OLMAK BENLİK SAYGISI DÜZEYİNİ ETKİLER Mİ? 13-17 YAŞ FUTBOLCULAR ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

FOOTBALL AND SELF-ESTEEM. DOES BEING A FOOTBALL PLAYER DECREASE OR INCREASE THE SELF-ESTEEM LEVEL OF THE YOUNG PLAYERS AGED 13-17?

Doç. Dr. Korkmaz YİĞİTER

Duzce University

Öğretmen Okan ŞAHİN

Duzce University

ÖZET

Bu araştırma futbol oyuncusu olmanın, benlik saygısı özelliğine etkisini ortaya çıkarmak için yürütülmüştür. Araştırmaya 13-17 yaşlarında futbol alt yapı oyuncusu 94 öğrenci gönüllü olarak katılmıştır. Araştırma prosedüründe, Coopersmith benlik saygısı ölçeği katılımcıların benlik saygısı düzeylerini tespit etmek için kullanılmıştır. Araştırma grubunda, farklı parametreler arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Betimsel istatistikler, frekans analizi demografik özellikleri tespit etmek için kullanılmıştır. Ayrıca, elde edilen diğer veriler pearson korelasyon ile analiz edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, benlik saygısı ile yaş, okuldaki farklı bölümler, gelir düzeyi ve psikolojik bir rahatsızlığa sahip olma parametreleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Bu araştırma sonuçlarında, benlik saygısı düzeyinin yaş, okul bölümü, gelir düzeyi ve psikolojik sağlık durumlarına göre değişken bir özelliğe sahip olmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Benlik saygısı, psikoloji, duygu, farklı özellikler.

ABSTRACT

The present research was conducted to investigate that does being football player affect the self-esteem levels? To this end, a total of 94 students ($M_{age}:14,98\pm1,44$) from different universities voluntarily participated in the study. In the process, as data collection tool, Coopersmith self-esteem inventory was used in this study and it was used to determine the participants' scores of self-esteem. A relationship design was used in the present research because relationships were investigated in the study group. Descriptive statistics and frequency analysis were calculated for determining demographic features and scores (M, SD etc.). All scores related to participants were analyzed by means of pearson correlation test analysis. According to the results of the research, there was not a significant statistically

relationship between self-esteem levels and age, different school departments, income levels, having a psychological disorder or not. These result shows that self-esteem levels of the people are changeable by means of the age, different school departments, having a psychological disorder or not.

Keywords: Self-esteem, Psychology, Emotion, Different features.

GİRİŞ

Her insanın kendisi ile ilgili olumlu ve olumsuz düşünceleri bulunmaktadır. Genellikle eş anlamlı olarak kullanılan ben, benlik ve kişilik kavramları kişiyi başkalarından ayıran duygu, tutum ve davranışların tümünün örgütlenmiş bütünlüğünü anlatmaktadır. Kişinin benliği, kişinin kendini ayrı bir birey olarak tanımlama deneyiminden oluşmaktadır (Yörükoğlu 1984). Benlik saygısı kişilerin kendisi hakkındaki düşüncelerin toplamını ifade eder, yani, kişinin kendisi ile ilgili yetenek ve kapasitelerinin bilince olmasını anlatmaktadır. Bunun yanı sıra, benlik saygısı kişinin kendinin nasıl hissettiğinin belirlenme şeklidir (Bobbio 2009). Benlik saygısı, kişinin kendisini olduğundan aşağı ya da üstün görmeden kendinden memnun olması ve kendini değerli, olumlu, beğenilmeye ve sevmeye değer görmesidir. Benlik saygısının duygusal, zihinsel, toplumsal ve dolaylı olarak da bedensel öğeleri vardır. Kendini değerli hissetme, yeteneklerini, bilgi ve becerilerini ortaya koyabilme, başarılı olma, toplum içinde beğenilir olma, kabul görme, sevilme, kendi bedensel özelliklerini kabul ve benimseme, benlik saygısının oluşması ve gelişmesinde önde gelen etkenlerdir (İzgiç ve Akyüz 2001). Positive benlik saygısı insanların gelişimine katkı sağlamaktadır (Bailey ve ark 2009). Yüksek benlik saygısına sahip insanlar kendilerine değer verme özelliğine sahiptirler, buna karşına düşük benlik saygısına sahip insanlar kendilerine saygı duymazlar, kendilerini değerli görmezler ve kendilerini yetersiz görürler (Rosenberg 1965).

METHOD

Katılımcılar

Araştırmaya 13-17 yaşlarında futbol alt yapı oyuncusu 94 öğrenci gönüllü olarak katılmıştır. Araştırma prosedüründe, Coopersmith benlik saygısı ölçeği katılımcıların benlik saygısı düzeylerini tespit etmek için kullanılmıştır. Araştırma grubunda, farklı parametreler arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Betimsel istatistikler, frekans analizi demografik özellikleri tespit etmek için kullanılmıştır. Ayrıca, elde edilen diğer veriler korelasyon analiz edilmiştir.

Veri Toplama aracı

Coopersmith benlik saygısı ölçeği Stanley Coopersmith tarafından 1986’da geliştirilmiş bir ölçektir. Ölçeğin Türkçe’ye uyarlanması, geçerlik ve güvenirlik çalışmaları Turan ve Tufan tarafından 1987 yılında yapılmıştır. Ölçekle ilgili yapılan analitik çalışmalar, ölçeğin çok yönlü heterojen bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymuştur. Ölçek yeni şekliyle kişinin, lider olma, kendini kanıtlama, aşağı görme gibi kişisel yargıların yanında, ailesi ile ilgili tutumlarını da ölçme esnekliğine sahiptir. Ölçeğin orijinal güvenirlik katsayısı $r=0.90$, geçerlilik katsayısı $r=0.55$ ve 3 yıl arayla $r=0.70$ olarak bulunmuştur (Turan ve Tufan 1987).

Verilerin analizi

Araştırmada elde edilen verilerin analizinde SPSS 22 istatistik paket program kullanılmıştır. Araştırma grubunda, farklı parametreler arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Betimsel istatistikler, frekans analizi demografik özellikleri tespit etmek için kullanılmıştır. Ayrıca, elde edilen diğer veriler korelasyon analiz edilmiştir.

Bulgular ve tartışma

Tablo-1: Frekans ve Betimsel veriler

	S	Min	Max	Ort.	SD
Yaş	94	13	17	14,98	1,44
Benlik Saygısı	94	32	100	72,87	14,46

Tablo 1 gösteriyor ki, katılımcıların yaş ortalaması ($M_{age}:14,98\pm1,44$) olarak bulunurken, benlik saygısı düzeyleri $72,87\pm14,46$ olarak bulunmuştur.

Tablo 2 Pearson korelasyon tablosu

		Correlations				
		Yaş	Okul_türü	Hastalık_türü	Gelir_düzeyi	Benlik saygısı
Yaş	Pearson Correlation	1	,712**	-,875	,117	-,195
	Sig. (2-tailed)		,000	,052	,260	,060
	N	94	94	5	94	94
Okul_türü	Pearson Correlation	,712**	1	,612	,194	-,135
	Sig. (2-tailed)	,000		,272	,060	,193
	N	94	94	5	94	94
Hastalık_türü	Pearson Correlation	-,875	,612	1	,232	,800
	Sig. (2-tailed)	,052	,272		,707	,104
	N	5	5	5	5	5
Gelir düzeyi	Pearson Correlation	,117	,194	,232	1	,086
	Sig. (2-tailed)	,260	,060	,707		,407
	N	94	94	5	94	94
Benlik saygısı	Pearson Correlation	-,195	-,135	,800	,086	1
	Sig. (2-tailed)	,060	,193	,104	,407	
	N	94	94	5	94	94

**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Pearson korelasyon göre, benlik saygısı ile yaş, okuldaki farklı bölümler, gelir düzeyi ve psikolojik bir rahatsızlık parametreleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Bu araştırma futbol oyuncusu olmanın, benlik saygısı özelliğine etkisini ortaya çıkarmak için yürütülmüştür. Araştırma grubunda, farklı parametreler arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Betimsel istatistikler, frekans analizi demografik özellikleri tespit etmek için kullanılmıştır. Ayrıca, elde edilen diğer veriler pearson korelasyon ile analiz edilmiştir. Araştırma sonuçları, benlik saygısı ile yaş, okuldaki farklı bölümler, gelir düzeyi ve psikolojik bir rahatsızlığa sahip olma parametreleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Bu araştırma sonuçlarında, benlik saygısı düzeyinin yaş, okul bölümü, gelir düzeyi ve psikolojik sağlık durumlarına göre değişken bir özelliğe sahip olmadığı tespit edilmiştir. Certel ve Bahadır (2012) yaptıkları araştırmada, benlik saygısı ile cinsiyet, uğraştığı spor, spor yılı ve millilik durumu arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Araştırma sonuçlarına göre, birçok parametre ile benlik saygısı düzeyleri arasında anlamlı bir

ilişki bulunmamış olsa da literatürde bulunan çoğu araştırma, mevcut araştırma sonuçlarının aksini göstermektedir. Aktaş (2014) yılında farklı branşlarda spor yapan ve spor yapmayan bireylerin benlik saygısı ve risk alma düzeylerinin incelemiş ve yaş, cinsiyet, spor yapma durumu, medeni hal, spor türü gibi değişkenlere göre araştırma kapsamında katılımcı bireyler arasında benlik saygısı ve risk alma düzeyleri arasında farklılıklar tespit etmiştir. Erşan ve arkadaşlarının (2009) Beden Eğitimi ve Antrenörlük bölümü öğrencilerinde benlik saygısı düzeyini ve benlik saygısının bazı sosyo-demografik özelliklerle ilişkisini inceledikleri araştırma sonuçları, öğrencilerin benlik saygısının orta-yüksek düzeyde olduğunu, yaş ile arttığını, takım sporu yapanlarda ve gelir düzeyi yüksek olanlarda daha yüksek olduğunu göstermektedir. Yiğiter (2012) rekreatif etkinliklerin üniversite öğrencilerinde algılanan problem çözme becerisi ve benlik saygısı düzeylerine etkisini tespit etmek için yaptığı araştırma sonucunda, uygulanan rekreatif etkinliklerin üniversite öğrencilerinin algılanan problem çözme beceri düzeylerini geliştirici ve benlik saygısı düzeylerini olumlu etkileyen bir özelliğe sahip olduğunu tespit etmiştir. Yiğiter (2014) Amerikalı ve Türkiyeli öğrencilerin spor yapma durumları ile benlik saygısı düzeylerini incelemiş ve araştırma sonucunda, spor yapanlar ile yapmayanlar arasında benlik saygısı arasında anlamlı bir fark tespit etmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Benlik saygısı mevcut araştırma sonuçlarına göre birçok değişken açısından etkilenmiyor, artıp, azalmıyor görünse de, literatürde yapılan birçok araştırma benlik saygısı ile farklı parametrelerin ilişkili olduğu gözlemlenmektedir. Araştırma sonuçlarının benlik saygısı ile diğer parametreler arasında bir bağın olmadığını gösterse de araştırmanın katılımcıları futbolcu olması, futbolun ülkemizde çok yaygın bir spor olması, takımın başarısı, takımdaki dinamik ruh gibi birden fazla ve farklı özelliklere bağlı olabilir. Bu şekli ile araştırmayı genişletmek bu sonuçların nelerden kaynaklanabileceğini bulabilecek farklı amaçlı araştırmalar yapılabilir.

Kaynakça

Aktaş İ (2014) Farklı branşlarda spor yapan ve spor yapmayan bireylerin benlik saygısı ve risk alma düzeylerinin incelenmesi. Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum.

Bailey R, Armour K, Kirk D, Jess M, Pickup I, Sandford R, (2009) BERA Physical Education and Sport Pedagogy Special Interest Group. The educational benefits claimed for physical education and school sport: an academic review. Res. Papers Edu. 24(1):1-27. <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/02671520701809817#.U7F8xZRdVQ0>

- Bobbio A** (2009) Relation of physical activity and selfesteem. *Perceptuals and Motor Skills*, 108(2), 549-57.
- Certel Z, Bahadır Z** (2012) Takım Sporunu Yapan Sporcularda Benlik Saygısı ve Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarz İlişkisinin İncelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilim Dergisi*, 14:(2), 157-164.
- Erşan EE, Doğan O, Doğan S** (2009) Beden Eğitimi ve Antrenörlük bölümü öğrencilerinde benlik saygısı düzeyini ve benlik saygısının bazı sosyo-demografik özelliklerle ilişkisi. *Klinik Psikiyatri*, 12:35-42
- Rosenberg M** (1965). *Society and the adolescent self-image*. Princeton, NJ: Princeton University Press. <http://www.sciencemag.org/content/148/3671/804.citation>
- İzgiç F, Akyüz G** (2001) Üniversite öğrencilerinde sosyal fobi ve beden imgesi ile benlik saygısı arasındaki ilişkilerin araştırılması. *3P Dergisi*, 9: 592-598.
- Turan N, Tufan B** (1987) Coopersmith Benlik Saygısı Envanterinin Geçerlilik Güvenilirlik Çalışması. 23. Ulusal Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Kongresi Bildirileri, 8-7.
- Yörükoğlu A** (1984) *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk*. İstanbul, Aydın Kitabevi Yayınları.
- Yiğiter K** (2012) Rekreatif etkinliklerin Üniversite öğrencilerinde algılanan problem çözme becerisi ve benlik saygısı düzeylerine etkisi. Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Doktora tezi. Kocaeli.
- Yiğiter K** (2014) A comparative study on American and Turkish students' self-esteem in terms of sport participation: A study on psychological health. *Educational Research and Reviews* 9(15):531-534 DOI: 10.5897/ERR2014.1721

YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇENİN ÖĞRETİMİNDE DİNLEME BECERİSİNİN BİR WEB UYGULAMASI ARACILIĞIYLA GELİŞTİRİLMESİ¹

Şeyma Nur DÜNDAR

MEB, YEĞİTEK

Doç. Dr. Mehmet KARA

Gazi Üniversitesi

ÖZET

Bu araştırmada; yabancı dil olarak Türkçenin öğretiminde dinleme becerisinin geliştirilmesine katkı sağlayacak bir web uygulamasının tasarlanması, bu tasarımın öğrenciler tarafından içerik ve kullanım yönünden işlevselliğinin tespiti amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında, alan yazın incelemesi yapıldıktan sonra uzmanlara danışılarak dinleme becerisini temel alan bir web yazılımı, İzle Öğren adlı bir web uygulaması geliştirilmiştir. Araştırmada yeni bir sistemin geliştirilmesi nedeniyle tasarım tabanlı araştırma modeli kullanılmıştır. Araştırma iki aşamadan oluşmuştur. Birinci aşamada araştırmanın tasarımı yapılmış, ikinci aşamada ise öğrencilerin görüşleri doğrultusunda uygulamanın bazı bölümleri güncellenmiş ve uygulamada daha sonra yapılacak iyileştirmeler belirlenmiştir. Bu yazılımın iyileştirilmesi ve güncellenmesi için Gazi Üniversitesi TÖMER'deki B1, B2, C1 seviyesinin her birinden 12'şer olmak üzere toplamda 36 öğrencinin görüşü, nitel araştırma yöntemleri kullanılarak alınmıştır. Öğrencilerden bu veriler yarı yapılandırılmış görüşme formu ile ses kaydı alınarak elde edilmiştir. Öğrenci görüşlerinden elde edilen bulgularda öğrencilerin büyük çoğunluğunun Türkçe öğrenmek için dijital ortamları kullandığı sonucu elde edilmiş ancak yabancılara Türkçe öğretmek amacıyla hazırlanmış yeterli sayıda uygulama olmadığından Öğrencilerin çoğunlukla sözlük ve YouTube uygulamalarını bu amaçla kullandıkları görülmüştür. Öğrencilerin daha çok otantik dizi, film gibi materyallerle Türkçe öğrenmek istediği ve mobil uygulamaları tercih ettiği tespit edilmiştir. Bu nedenle, uygulamanın mobil versiyonu da geliştirilmiştir. Öğrencilerin büyük çoğunluğu İzle Öğren'in Türkçe öğrenmelerine katkı sağladığını ve dinleme becerisini geliştirdiğini belirtmiştir. Bu bağlamda, yabancı öğrencilerin Türkçe dinleme becerisini geliştirmek için tasarlanan İzle Öğren uygulamasının, amacına hizmet ettiği sonucu elde edilmiştir. Öğrencilerin büyük bir kısmı uygulamayı kullanıcı dostu bulmuştur. Uygulamada öğrenci görüşleri doğrultusunda birtakım iyileştirmeler yapılmış, bazı iyileştirmelerin ise İzle Öğren'in Beta sürümünün sona ermesinin ardından tekrar bir değerlendirme yapılarak uygulamaya eklenmesine karar verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Web uygulaması, Yabancı dil olarak Türkçenin öğretimi, Mobil uygulama, dinleme becerisi, e-öğrenme

ABSTRACT

¹ Bu makale, araştırmacının "Yabancı Dil Olarak Türkçenin Öğretiminde Dinleme Becerisinin Bir Web Uygulaması Aracılığıyla Geliştirilmesi" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

The aims of this study are to design a web application that will contribute to the development of listening skills in teaching Turkish as a foreign language and to determine the functionality of the application in terms of content and usage by the experts and students. Within the scope of the study, after reviewing the literature, a web software, İzle Öğren, based on listening skills has been developed in consultation with experts. In the research, design based research model has been used due to the development of a new system. The research consists of two stages. In the first stage, the design of the research has been made and in the second stage some parts of the application has been updated in line with the opinions of the students and the improvements which will be made later on the application has been decided. The datas of the research in order to improve and update this software have been obtained by the opinions of 12 students from each of B1, B2, C1 levels, totally 36 students in Gazi University TÖMER by using qualitative research methods. The opinions of the students were obtained by taking audio recordings with a semi-structured interview form. According to the findings obtained from the students' opinions, it is concluded that the majority of them use digital platforms to learn Turkish but it is seen that they mostly use dictionaries and YouTube applications because of that there are not enough applications to teach Turkish to foreigners. It is seen that students mostly want to learn Turkish with authentic materials such as TV series and films, and most of them prefer mobile applications. Therefore, the mobile version of the application has also been developed. Students stated that İzle Öğren has contributed to their learning Turkish and improved their listening skills. In this context, it is concluded that İzle Öğren application which is designed for improving Turkish listening skills of foreign students, serves its aim. Most of the students have found the application user-friendly. According to the views of the students, some updates have been made on the application and some of the development suggestions of İzle Öğren have been decided to be done after the end of Beta version.

Key Words: Web application, teaching Turkish as a foreign language, mobile application, listening skill, e-learning

GİRİŞ

Bilişim ve iletişim teknolojileri, 21. yüzyılda hayatımızın her alanına nüfuz etmiş ve vazgeçilmez bir parçamız hâline gelmiştir. Hayatımızdaki bu değişim oldukça hızlı olmuş, eğitim de bu hızlı değişimden oldukça fazla etkilenmiştir. Bilgisayar destekli eğitimler teknolojinin de ilerlemesiyle çok daha fazla çeşitlenmiş, uzaktan eğitim, e-öğrenme gibi farklı kavramlar eğitim alan yazınında yerini almıştır. Eğitimdeki bu değişimden en çok etkilenen alanlardan biri olarak görsel ve işitsel materyallerin sıklıkla kullanıldığı dil eğitimi ve öğretimi olmuştur.

1960'larda ilk bilgisayar destekli dil öğretimi (BDDÖ) çalışmaları hayatımıza girmiştir. Bu süreç davranışçı, iletişimsel ve bütünsel BDDÖ olarak üç aşamaya ayrılmıştır (Warschauer ve Healey'den akt. Durmuş 2019, s. 94.). Davranışçı yaklaşım doğrultusunda tekrar, çeviri ve dil bilgisinin ön planda olduğu öğretim programları tasarlanmıştır (Ahmad'dan aktaran Lee, 2000, s. 2). İletişimsel BDDÖ sürecinde ise dil bilgisinin örtük biçimde verildiği, öğrencinin dili keşfetmesine imkân tanıyan, öğrencilerin özgün dil kullanımlarını ve birbirleriyle etkileşim içinde olmalarını destekleyen programlar ortaya çıkmıştır (Durmuş, 2019, s. 94). Bütünsel BDDÖ savunucuları ise; gerçek hayatta öğrencinin karşısına çıkacak dil özelliklerinin, otantik materyallerin de kullanımıyla dört temel beceriyi geliştirmeyi temel alan bütünsel bir yapıda ve daha sosyo-bilişsel bir görünümle bilgisayar programlarının hazırlanması gerektiğini savunmuş ve bu yönde çalışmalar yapılmıştır. (Warschauer ve Healey'den aktaran Durmuş, 2019, s. 96). BDDÖ süreçleri ve bu süreçlerde ortaya çıkan programlar incelendiğinde, aslında

programların farklı yaklaşımlardan özelliklerini de taşıdığı ve teknolojinin gelişimi ile programların özellikleri arasında bağlantı olduğu göze çarpmaktadır. Teknolojinin herkes tarafın 7/24 erişilebilir olması ile dil öğrenimi de daha öğrenci merkezli bir hâl almış; öğrencilerin dil öğrenme kaygılarını azaltmakta ve onların sınıf ortamındaki aksine hata yapma kaygısını taşımayan, daha rahat bir öğrenme ortamı sunmaktadır. (Al-Mahrooqi ve Troudi'den aktaran Durmuş, 2019, s. 98).

Bebek, dil edinimine ana rahminde dışarıdan gelen sesleri dinleyerek başlamaktadır (Karacan, 2000). Bebek, dünyaya geldiğinde annesinin sesini duyuya sakinleşmesi gibi anne sesine verdiği tepkilerden yola çıkarak annesinin sesine aşına olduğu gözlemlenmektedir. Bu sebeple ana dil edinimine bakıldığında, dil ediniminin dinlemeyle başladığı söylenebilir. Yapılan araştırmalara göre günlük yaşam içerisinde insanlar, zamanlarının %45'ini dinlemeye, %30'unu konuşmaya, %16'sını okumaya, %9'unu yazmaya ayırmaktadır (Nalıncı, 2000, s. 130). Bu durum, günlük hayatta etkili dinleme becerisinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Yabancı dil öğrenirken de benzer bir yol izlenmektedir. Yabancı dil öğrenen birey, ana dil ediniminde olduğu gibi önce yabancı dili dinleyerek anlamlandırmaya çalışacak; daha sonra dinlediklerini konuşma ve yazma yoluyla ifade edecektir.

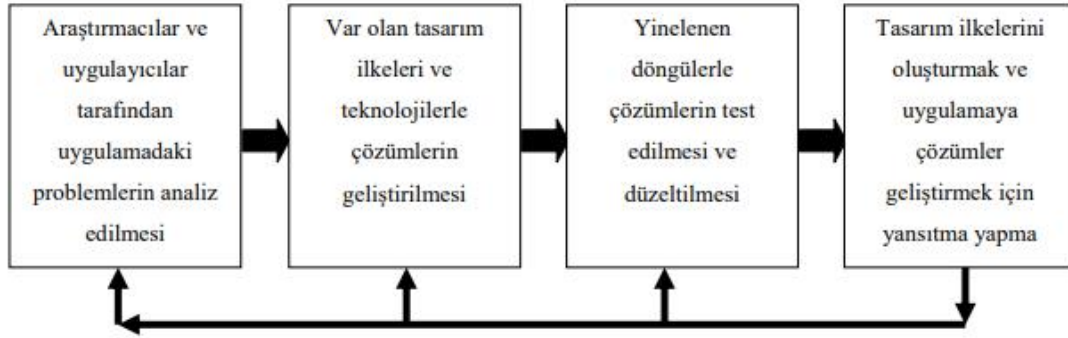
Dinleme becerisi ana dil ediniminde ve yabancı dil öğreniminde oldukça büyük bir yer kaplasa da ölçülmesinin oldukça zor olması nedeniyle bu alanda pek fazla çalışma bulunmamaktadır. Bununla birlikte, özellikle yabancı dil olarak Türkçenin öğretiminde dinleme becerisinin geliştirilmesine yönelik bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanıldığı çalışmaların özellikle İngilizceye oranla daha az olduğu gözlemlenmektedir. Krashen'in girdi varsayımına göre, dil öğrenme ancak bireyler anlamlı girdiye yeterli oranda maruz kaldıklarında gerçekleştiğinden altyazılı videolar, yazılı metni görsel ve işitsel bağlam içerisinde sunarak anlamayı kolaylaştırmaktadır (Rowland'dan aktaran Türker ve Genç, 2017, s. 92). Bu bağlamda, videoların dil öğretiminde kullanılması çok yeni olmamakla birlikte mobil cihazların ve internetin yaygınlaşmasıyla farklı zaman dilimlerinde daha çok sayıda yabancı dil öğrencisinin dil öğrenmesine katkı sağlamaktadır.

Bu çalışma ile yabancılara Türkçe öğretiminde dinleme becerisinin geliştirilmesine yönelik hazırlanacak bir web uygulaması ile hem alan yazındaki dinleme becerisi ve dijital platformlarla ilgili yapılan çalışmalara hem de yabancılara Türkçe öğretiminde dinleme becerisinin geliştirilmesini temel alan az sayıdaki dijital materyallere katkı sağlanması hedeflenmiştir. Bu çalışmada; yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin günlük hayatta karşılarına çıkabilecek dizi, film gibi videolardan kısa kesitlerden oluşan bir yazılımın dinleme becerilerinin gelişmesine yönelik katkısının tespiti hakkında bir inceleme yapılmıştır.

Metod

Bu çalışmada Tasarım Tabanlı Araştırma Yöntemi kullanılmıştır. Tasarım tabanlı araştırma, (Wang ve Hannafin'den aktaran Kuzu, Çankaya ve Mısırlı 2011 s. 21) şöyle tanımlanmıştır: "Tasarım tabanlı araştırma; döngüsel olarak yapılan analiz, tasarım, geliştirme ve uygulama süreçlerinin araştırmacılar ve katılımcılar ile iş birliği içinde ve gerçek uygulama ortamında yapıldığı, bağlama duyarlı tasarım ilkelerinin ve kuramlarının geliştirilmesi yönelik, eğitim uygulamalarını iyileştirme amacıyla yapılan sistematik ve esnek bir araştırma yöntemidir."

Tasarım tabanlı araştırmalarda süreç döngüsü Şekil 3'te yer almaktadır.

Şekil 1. Tasarım tabanlı araştırmalarda süreç döngüsü

http://acikerisim.lib.comu.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/COMU/1235/Ayd%C4%B1n_Kahraman_Y%C3%BCkseklikisans.pdf?sequence=1&isAllowed=y sayfasından 10.10.2019 tarihinde erişilmiştir.

Tasarım tabanlı araştırmaların alan yazında; gelişimsel araştırma, biçimlendirici araştırma, geliştirme araştırması, tasarım araştırması gibi farklı türevleri bulunmakla beraber bunların içinde en sık kullanılanı tasarım tabanlı araştırmadır. Bu araştırmamızda; yabancı dil olarak Türkçenin öğretilmesi ve öğrenilmesi üzerine bir e-öğrenme ortamı tasarlanması sebebiyle, tasarım tabanlı araştırma modelinin kullanılmasına karar verilmiştir. Tasarım tabanlı araştırmalarda iki kritik unsur, öğretim tasarımının yapılması ve tasarımın değerlendirilmesidir. Bu sebeple, kimi zaman nitel kimi zaman ise nicel olmak üzere farklı araştırma yöntemleri kullanılabilir (Collins ve diğerlerinden aktaran (2004), Kuzu, Çankaya ve Mısırlı (2011), s. 22). Araştırmada yabancı öğrencilerle çalışılacağı için onların soruları daha doğru anladığından emin olmak ve samimi cevaplar vermelerini sağlamak amacıyla nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Bu araştırmada; araştırmacı ve uygulayıcılar tarafından problemler analiz edilmiş, problemlerin analiz aşaması tamamlandıktan sonra bunların çözümüne yönelik bir web uygulaması tasarlanmıştır. Uygulama, araştırmacılar tarafından alan yazın taraması ve uzman görüşleri doğrultusunda tasarlanmış; araştırmacının da görev yaptığı Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü tarafından üretilmiştir. Bu uygulamanın üretim sürecinde Millî Eğitim Bakanlığı Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğünde çalışan iki alan uzmanı, bir mühendis, bir Bilişim Teknolojileri Öğretmeni ve bir web tasarımcısı görev almıştır. Üçüncü aşamada ortaya çıkacak uygulamanın beta versiyonu öğrencilerin kullanımına sunulmuştur. Son aşamada öğrencilerden elde edilen veriler ışığında uygulamanın son hâli oluşturulmuştur.

İzle Öğren Uygulamasının Tasarlanma Süreci

İzle Öğren uygulaması ile ilgili çalışmalara 2016 yılında başlanmıştır. Ülkemizde bulunan Suriyeli öğrenciler başta olmak üzere tüm yabancılara Türkçe öğretimi adına MEB YEĞİTEK tarafından nasıl bir uygulama geliştirilebileceğine dair Gazi Üniversitesi, Gazi Üniversitesi TÖMER, Yunus Emre Enstitüsü, TİKA ve MEB Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü bünyesinde sürdürülen PICTES projesinin uzmanları ile görüşülmüştür. Bu kurumlarla yapılan görüşmeler neticesinde dinleme becerisine yönelik bir uygulama yapılmasının faydalı olacağı kanaatine varılmıştır. Alan yazın araştırması yapıldığında günlük hayattan videolarla yabancı dil öğretiminin birçok açıdan faydalı olduğu görülmüş ve genel tasarımın bu yönde yapılmasına karar verilmiştir. Uygulamada dil öğretim yaklaşımlarından iletişimsel ve doğal yaklaşımın kullanılmasına karar verilmiştir. Doğal yaklaşımın temel özellikleri arasında hedef dilin ana dili öğrenimindeki gibi doğal ilkeleri takip etmesi, doğal iletişimin ön planda olması, kelime ve yapı anlamlarının öğretilmesinde nesne ve eylemlerden yararlanılması ve dil bilgisinin gayri resmî bir şekilde öğretilmesi yer almaktadır. Doğal yaklaşımda, öğrencinin ilgisinin çekilmesi

ve dış dünya ile bağlantısının kurulması önem taşımaktadır (Longman'dan aktaran Durmuş, 2018, s. 211). İletişimsel yaklaşımda ise öğrenci merkezdedir ve hedef dilde iletişim kurulabilmesi ön plandadır (Dellal ve Çınar, 2011, s. 22). İzle Öğren uygulaması; öğrencinin günlük hayatta ana dil konuşurlarının karşısına çıkan ve gerçek hayatta çeşitli durumlarda Türkçenin nasıl kullanıldığını gösteren videolar ve bu videolarda dinlediğini pekiştirmesini sağlayan sorularla doğal ve iletişimsel yaklaşımı temel almış bir uygulamadır. Uygulama çocuk, yetişkin ve tema bölümlerinden oluşmuştur. Uygulamada yer alan yetişkin bölümü A1 seviyesinden C1 seviyesine, çocuk bölümünde ise A1 seviyesinden B2 seviyesine kadar videolar ve bunlarla ilgili sorular bulunmaktadır. Uygulamada yer alan içeriklerin belirlenmesi ve seviyelere ayrılmasında Common European Framework of Reference for Languages (CEFR) temel alınmıştır. Uygulamada Temalar başlığı altında; Sağlık, Bilim ve Teknoloji, Günlük Yaşam, Kültür Sanat ve Spor adı altında toplamda 5 tema yer almıştır. Temalar ilk etapta seviyelere ayrılmayacak ama yeterli sayıya ulaştığında seviyelere göre bölümlere ayrılacaktır. Uygulama öğrenmeye yardımcı bir materyal olarak tasarlanmıştır. Uygulamanın ölçme-değerlendirme hedefi bulunmamakta, sadece kullanıcıların yanlış ve doğru cevap sayıları gösterilmektedir. Bunun nedeni, öğrencilerin dil öğrenirken kaygı düzeylerinin artmasını engellemektir. Uygulamada, olabildiğince farklı türden videolar yer alacak ve öğrencilerin olabildiğince farklı durumlarda kullanılan kelime ve cümle türlerine maruz kalmaları istenmiştir. Kullanıcılar istediği seviye, tema ve bölümde videolu soruları cevaplayabilmekte ve dilediği zaman ana ekranın yukarısında yer alan seviye seç/tema seç bölümünden değişiklik yapabilmektedir. Uygulamada yabancı dil öğrenenlerin kur atlamalarında kullanılan sistem yazılıma da yansıtılmıştır. Uygulamada yer alan soruların %60'ının doğru yanıtlanması hâlinde kullanıcıya bir üst seviyeye geçmesi için öneride bulunmaktadır. Aynı şekilde, uygulamada yer alan soruların %40'ının yanlış cevaplanması hâlinde kullanıcıya bir alt seviyeye geçme önerisinde bulunmaktadır. Bunun yanında, kullanıcı seçimlerinde özgür bırakılacak, önerileri kabul etmemesi hâlinde bulunduğu seviyeden uygulamaya devam edebilmektedir. Kullanıcının her on soruyu doğru cevaplaması hâlinde “Aferin, İyi Gidiyorsun, Mükemmel” gibi pekiştireçler verilmektedir. Bu şekilde kullanıcıların motivasyonunun artırılması planlanmıştır. Uygulamada yer alan videoların içeriğinin pedagojik ve genel ahlak kurallarına uygun olmasına ve genel izleyiciye hitap etmesine özen gösterilmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu; Gazi Üniversitesi TÖMER B1, B2, C1 seviyesindeki her bir seviyeden 12; toplamda 36 öğrenciden oluşmaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin %50'si kadın, %50'si ise erkektir.

Tablo 1 Araştırmaya katılan öğrencilerin yaş ortalamaları

Cinsiyet	Yaş Ortalaması
Erkek	24,17
Kadın	26,56
Toplam	23,31

Araştırmaya katılan öğrencilerin yaş ortalamaları dikkate alındığında genç olarak tabir edilen yaş grubunda oldukları görülmektedir. Araştırmacılar tarafından öğrenci grubunun yaşlarının genç olması dikkat edilen bir husustur. Böylece araştırmaya katılan öğrencilerin İzle Öğren uygulaması ve teknoloji ile ilgili soruları daha detaylı ve kolay cevaplayabileceği ön görülmüştür.

Çalışmaya katılan öğrenci grubunun uyrukları çeşitlilik göstermektedir. Araştırmaya 27 farklı ülkeden öğrenci katılmıştır. Bu nedenle, bu veriler normal dağılım göstermedikleri ve anlamlı farklılık beklenemeyeceği için öğrencilerin uyrukları ile ilgili bir analiz yapılmamıştır.

Verilerin Toplanması

Yabancı dil olarak Türkçenin öğretimi için İzle Öğren adında bir web uygulaması, araştırmacının dâhil olduğu Millî Eğitim Bakanlığı Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü çalışanları tarafından geliştirilmiştir. Araştırmacı uygulamanın genel tasarımının belirlenmesinde ve uygulamanın içeriğinin hazırlanmasında etkin rol almıştır. Araştırmacı, İzle Öğren uygulaması ile ilgili öğrencilerin görüşlerini almak için yarı yapılandırılmış görüşme soruları hazırlamıştır. Bu sorular, önce 3 alan uzmanı, 3 ölçme değerlendirme uzmanı, 2 bilişim teknolojileri alan uzmanı, 2 dil uzmanı tarafından incelenmiştir. Uzmanların görüşleri doğrultusunda yarı yapılandırılmış görüşme formunda yer alan 12 soru, aynı kapsama girebilecek sorularla birleştirilerek 7 soruya düşürülmüştür. Veri toplama araçlarında yapılan tüm değişiklikler Tez Danışmanı ile tekrar gözden geçirilerek son hâli belirlenmiş ve tekrar 2 dil uzmanı, 1 alan uzmanı ve bir BT alan uzmanının onaylanmasıyla araştırmada kullanıma hazır hâle gelmiştir.

Araştırmada; Gazi Üniversitesi TÖMER Müdürü ile görüşülerek öğrencilerle görüşme izni alınmış ve daha sonra uygulama yapılacak sınıflar ile uygun ders saatleri belirlenmiştir. Uygulama 2019 Mayıs ayı boyunca yapılmıştır. Öğrencilere önce uygulamanın tanıtılacağı daha sonra da uygulama ile ilgili görüşlerinin ses kaydı aracılığıyla alınacağı belirtilmiştir. Öğrencilere bu verilerin akademik amaçla kullanılacağı, gönüllülük esasına dayandığı ve kişisel verilerin korunacağına dair bilgiler uygulama tanıtılmadan önce verilmiştir. Araştırmacı tarafından, 4 hafta boyunca B1, B2, C1 seviyesindeki sınıflara girilerek İzle Öğren uygulaması; önce araştırmacının uygulama ile ilgili genel bilgi vermesi ve sınıf seviyesine uygun örnek birkaç alıştırma yapılması daha sonra ise öğrencilerin kendi cep telefonlarından uygulamaya kaydolup uygulamayı kendilerinin kullanması yoluyla gerçekleştirilmesi sağlanmıştır. Uygulama öğrenciler tarafından kullanılırken araştırmacı, öğrencileri gözlemlemiş ve takıldıkları yerlerde uygulama ile ilgili gerekli açıklamaları ve yönlendirmeleri yapmıştır. 4 haftanın sonunda Haziran ayının ilk haftasında uygulama tekrar öğrencilere hatırlatılarak B1, B2, C1 seviyesindeki öğrencilerden gönüllü olanlarla yarı yapılandırılmış görüşme her bir seviyeden 12, toplamda 36 öğrenci ile yapılmıştır. Öğrencilerin yabancı uyruklu olmaları nedeniyle katılımcı bilgi anketi ve yarı yapılandırılmış görüşme formu soruları önce öğrencilere yazılı olarak verilmiş ve daha sonra ses kaydı alınmıştır. Ses kayıtları, profesyonel ses kayıt cihazı aracılığıyla alınmıştır. Görüşme, öğrencilerin kendilerini rahat hissedeceği bir sohbet havası yaratılarak yapılmıştır.

Verilerin Analizi

Uygulamanın yarı yapılandırılmış görüşme formu veri analizinde nitel analiz yöntemlerinden içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi, metin içinde tanımlanan belirli karakterlerden sistematik ve tarafsız sonuçlar çıkarmak için kullanılan bir araştırma tekniğidir (Stone ve arkadaşlarından (1966) aktaran Koçak ve Arun, 2006, s. 22). Bu çalışmada eğitsel yazılımların değerlendirilmesine yönelik bir eğitsel yazılım değerlendirme formu geliştirmek ve form aracılığı ile eğitsel yazılımları değerlendirmek amacıyla tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modelleri, çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacı ile evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup, örnek ya da örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir (Karasar, 2005, 79).

Yarı yapılandırılmış görüşme formu ile öğrencilerden elde edilen ses kayıtları araştırmacı ve bir çalışma arkadaşı tarafından dinlenerek Word dosyalarına aktarılmıştır. İki Word dosyası arasında yazım yanlışları ve düşük oranda kelime farklılıkları gözlemlenmiştir. Araştırmacı ve arkadaşı tarafından ses kayıtları tekrar baştan dinlenerek hatalar gözden geçirilmiş ve düzeltilmiştir. Ses kayıtlarındaki her bir soruya öğrencilerin verdikleri cevaplar gözden geçirilerek araştırmacı ve arkadaşı tarafından kodlanmıştır. İki kodlama birbiriyle karşılaştırılmış ve anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Çalışmanın geçerliliği için nitel araştırmalarda çalışmanın verilerinin ayrıntılı bir şekilde rapor edilmesi ve araştırmacının sonuçları nasıl elde ettiğine dair detaylı bilgi vermesi gerekmektedir (Yıldırım, 2010) Bu çalışmada, verilerin ve sonuçların nasıl elde edildiği detaylı bir şekilde açıklanmaktadır.

Bulgular

Katılımcı Bilgi Formundan Elde Edilen Bulgular

Yarı yapılandırılmış görüşme formu her seviyeden 12 kişi olmak üzere B1, B2, C1 seviyelerinden toplamda 36 öğrenciye uygulanmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin kız ve erkek oranlarının eşit; uyruklarının ise oldukça çeşitlidir. Bu öğrenciler; 27 farklı ülkeden gelmekte ve en az iki dil bilmektedirler. Öğrencilerin yaş ortalamaları çalışma grubunda da bahsedildiği gibi 20-30 yaşları arasında yoğunlaşmaktadır. Bu nedenle, araştırmaya katılan öğrencilerin genç bir yaş grubunda olduğu söylenebilir. C1 düzeyindeki öğrencilerin ortalama 7,25; B2 düzeyindeki öğrencilerin ortalama 7,08; B1 düzeyindeki öğrencilerin ise ortalama 6 aydır Türkçe öğrendikleri görülmektedir. Araştırmaya katılan tüm öğrencilerin ortalama Türkçe öğrenme süresi ise 6,77 aydır.

Tablo 2

Türkçe Öğrenmek Amacıyla Öğrencilerin Dijital Platformları Kullanma Durumları

Cinsiyet	Dijital Platform Kullananlar	%	Kullanmayanlar	%	Kısmen Kullananlar	%
Kadın	13	72,2	3	16,6667	2	11,11
Erkek	8	44,44	4	22,22	6	33,33
Toplam	21	58,33	7	19,44	8	22,22

Tablo 4 incelendiğinde kadınların %72,2'sinin, erkeklerin %44,4'ünün toplamda ise araştırmaya katılanların yaklaşık %58'inin dijital platformları Türkçe öğrenmek amacıyla kullandığı sonucu ortaya çıkmıştır. Araştırmaya katılan katılımcıların %22,22'sinin ise kısmen cevabını verdiği gözlemlenmektedir. Buradan yola çıkarak araştırmaya katılanların yarıdan fazlasının, kısmen kullananlar da göz önünde bulundurulduğunda yaklaşık %80'inin dijital platformları Türkçe öğrenmek amacıyla kullandığı sonucu elde edilmektedir. Katılımcıların yaş oranlarının düşük olmasının dijital platformları kullanmada etkili olduğu söylenebilir. Kadınların %72'sinin erkeklerin ise %44,4'ünün dijital platformları kullandığını belirtmesi nedeniyle kadınların erkeklere oranla dijital platformları daha çok Türkçe öğrenmek amacıyla tercih ettiği sonucuna ulaşılmaktadır. Dijital platformları Türkçe öğrenmek amacıyla kullanmayanlar ise kadınlarda %16, erkeklerde %22 toplamda ise %19 oranında bir gruptur.

Tablo 3

Türkçe Öğrenmek Amacıyla Kullanılan Web ya da Mobil Uygulamalar

Youtube	%	Duolingo	%	Google T.	%	Tureng	%	Sesli Sözlük	%	Learn Turkish	%
14	48,27	9	31,03	7	24,13	2	6,89	3	10,34	1	3,44

Tablo 5 incelendiğinde; dijital platformları kısmen ya da sürekli kullandığını bir önceki soruda ifade eden 29 öğrencinin sırayla YouTube, Duolingo, Google Translate, Sesli Sözlük, Tureng ve Learn Türkçe platform ve uygulamalarını kullandığı görülmektedir. Bu bağlamda, bir öğrencinin birden fazla uygulamayı kullandığını söyleyebiliriz. En çok kullanılan uygulamanın youtube olmasının sebebi olarak öğrencilerin dizi, film, şarkı gibi birçok video türüne bu uygulama aracılığıyla hem mobil hem de web üzerinden ulaşabiliyor olmasını gösterebiliriz. Youtube'dan sonra Google Translate, Tureng ve Sesli Sözlük öğrencilerin sözlük ve çeviri için kullandığı uygulamalardır. Bu üç uygulamanın toplam 11 kişi tarafından kullanıldığını düşündüğümüzde %37,93'lik bir frekansa tekabül ettiği sonucuna ulaşılmaktadır. Sözlük uygulamaları dışında Duolingo uygulamasını öğrencilerin yaklaşık %31'inin kullandığı söylenebilir. Duolingo uygulaması İngilizce bilenlere Türkçe öğretmeyi amaçlayan ve dört temel beceride hizmet sunan bir uygulamadır. Uygulamanın şu anda 1.43 milyon kullanıcısı bulunmaktadır. Duolingo, başlangıç düzeyiden ileri seviyeye kadar içeriği kullanıcılara sunmaktadır. Learn Turkish uygulaması Yunus Emre Enstitüsü tarafından geliştirilen Duolingo'ya benzer dört temel becerinin geliştirilmesine yönelik bir platformu bulunmaktadır. Duolingo'ya göre da az sayıda tercih edilme sebebi olarak Duolingo'nun sadece Türkçe değil birçok farklı dilde dil öğrenimini destekleyen içeriklerinin bulunması, dünya çapında bu sebepten ötürü tanınır olması ile hem web hem de mobil uygulamasının olması gösterilebilir. Ayrıca, araştırmaya katılan öğrencilerin ana dillerinin İngilizce olmaması, İngilizceyi de Duolingo aracılığıyla öğrenerek uygulamayı tanıması da bu sebeplere ilave edilebilir. Yunus Emre Enstitüsünün Learn Turkish uygulamasının TÖMER'ler başta olmak üzere Türkiye'de Türkçe öğrenen yabancılara tanıtması ve mobil versiyonunun da IOS ve Android marketlerde yer alması uygulamanın kullanıcı sayısını arttıracığı düşünülmektedir.

Tablo 4

İzlenen Programlar

C	Haber	%	Dizi	%	Film	%	Şarkı	%	Belgesel	%	D	%
	f		f		f		f		f		f	
K/41	5	12,19	14	34,14	14	34,14	7	17,07	0	0	1	2,43
E/37	6	16,21	10	27,02	10	27,02	8	21,62	1	2,70	2	5,40
T/78	11	14,10	24	30,76	24	30,76	15	19,23	1	1,28	3	3,84

Öğrencilerin internet ortamında ve televizyonda izlediği programlar ile ilgili soruda seçenek kısıtlaması getirilmemiştir. Tablo 6 incelendiğinde kadınların erkeklere göre daha yüksek oranda dizi ve filmleri tercih ettiği görülmektedir. Kadınlar 14 kez dizi ve filmi tercih ederken erkekler 10 kez tercih etmiştir. Farklılığa rağmen, dizi ve filmler hem kadın hem de erkekler

² D; Diğer anlamında kullanılmaktadır.

arasında sayıca en çok izlenen program olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Dizi ve filmlerin ardından erkeklerin %21'i, kadınların ise %17'si şarkıları tercih etmiştir. Haberler ise erkekler tarafından %16, kadınlar tarafından %12'lik bir kısım tarafından seçilmiştir. Bu kapsamda, erkeklerin kadınlardan daha çok şarkı ve haberleri tercih ettiği söylenebilir. Belgesel programı, erkekler tarafından bir kişi tarafından tercih edilmiştir. Diğer seçeneği ise erkekler tarafından daha çok tercih edilmiştir. Diğer seçeneği için yapılan ek açıklamada ise öğrencilerden erkeklerin skeçleri, kız öğrencinin ise ders videolarını izlediği sonucuna ulaşılmıştır. Kadın ve erkeklerin toplam seçimleri incelendiğinde ise izledikleri program türlerinin sırayla dizi ve film, haber, skeç, ders videoları ile belgeseller olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 5

Türkçeyi Geliştiren Programlar

C	Haber	%	Dizi	%	Film	%	Şarkı	%	Belgesel	%	D	%
K	3	11,53	13	50	6	23,07	4	15,38	0	0	0	0
E	3	12	6	24	8	32	6	24	1	4	1	4
T	6	11,76	19	37,25	14	51,85	10	20,60	1	1,9	1	1,9

Araştırmaya katılan öğrencilerin Türkçe becerilerini geliştirdiğini düşündükleri programlar Tablo 7'de görülmektedir. Tabloya göre kadınların %50'si dizilerin, erkeklerin %32'sinin ise filmlerin daha çok Türkçelerini geliştirdiğini düşünmektedir. Kadınlarda dizilerden sonra en çok tercih edilen film, şarkı ve haberlerdir. Erkeklerde ise filmlerden sonra en çok tercih edilen şarkı ve dizi, haber, belgesel ve diğer seçeneğidir. Bu bağlamda, İzle Öğren uygulamasında cinsiyete göre kadınlara daha çok dizilerden erkeklere ise film ve şarkılardan videolar çıkması, uygulamaya olan ilgilerini ve motivasyonlarını arttırabilir. Genel toplam incelendiğinde ise yaklaşık %52'lik bir oranla filmlerin Türkçeyi en çok geliştirdiği düşünülen program türü olduğu söylenebilir.

Yarı Yapılandırılmış Görüşme ile Elde Edilen Bulgular*Öğrencilerin Türkçelerini Geliştirmek Amacıyla Kullandığı Dijital Ortamlar*

Yarı yapılandırılmış görüşme formunda sorulan ilk soruya öğrencilerin verdiği yanıtlar incelendiğinde mobil, web, mobil ve web, televizyon, televizyon ve mobil olarak cevaplar gruplara ayrılmaktadır.

Tablo 6

Cinsiyete Göre Öğrencilerin Türkçelerini Geliştirmek İçin Tercih Ettiği Dijital Ortamlar

C	Web	%	Mobil	%	Web+Mobil	%	TV	%	TV+Mobil	%
K	0	0	14	77,78	4	22,22	0	0	0	0
E	4	22,22	9	50	2	11,11	2	11,11	1	5,6
T	4	11,11	23	63,89	6	16,67	2	5,6	1	2,8

Tablo 8 incelendiğinde kadın öğrencilerin erkeklere göre daha çok mobil ortamları tercih ettiği görülmektedir. Kadınların yaklaşık %78'i, erkeklerin %50'si mobil ortamları tercih etmektedir. Hem web hem de mobil ortamları tercih edenlerin yaklaşık %22'si kadın, %11'i ise erkeklerden oluşmaktadır. Kadın öğrencilerde daha farklı bir ortam tercih edilmeyorken erkek öğrencilerin yaklaşık %28'i web, %11'i televizyon, % 5'i de televizyon ve mobil ortamları tercih ettiğini dile getirmiştir.

Öğrencilerin mobil ortamları tercih etme sebepleri incelendiğinde cevaplarının Türkçe öğrenenlerle sohbet edilebilmesi, kullanışlılık, Türkçe öğrenmeye yardımcı uygulamalar içermesi başlıkları altında toplandığı gözlemlenmiştir.

Tablo 7

Seviyelere Göre Öğrencilerin Türkçe Öğrenmek İçin Tercih Ettiği Dijital Ortamlar

S	Web	%	Mobil	%	Web+Mobil	%	TV	%	TV+Mobil	%
B1/12	1	8,33	8	66,66	1	8,33	1	8,33	1	8,33
B2/12	1	8,33	8	66,66	2	16,66	1	8,33	0	0
C1/12	2	16,66	7	58,33	3	25	0	0	0	0
T/36	4	11,11	23	63,89	6	16,67	2	5,6	1	2,8

Tablo 9 incelendiğinde Türkçe öğrenmek için tüm seviyelerdeki öğrencilerin en çok mobil ortamları tercih ettiği görülmektedir. Mobil ortamları, hem web hem mobil, sadece web, sadece televizyon ve hem televizyon hem mobil cevapları takip etmiştir. Hem web hem de mobil uygulamaları tercih edenlerin sayısı B1’de 1, B2’de 2, C1’de 3 kişi olmak üzere seviye yükseldikçe artmıştır. Sadece web ortamlarını B1 ve B2 seviyelerinden 1’er kişi, C1 seviyesinden ise 2 kişi tercih etmiştir. Televizyonu B1 ve B2 seviyelerinden 1’er kişi hem televizyon hem de mobil cevabını ise B1 seviyesinde 1 kişi vermiştir. Bu bağlamda, yabancı dil olarak Türkçenin öğretimi için bir dijital materyal hazırlanacağı zaman öncelikli olarak mobil olarak tasarlanmasına ama aynı uygulamanın web versiyonunun da olmasına dikkat edilmelidir.

Tablo 8

Türkçe Öğrenmek Amacıyla Mobil Ortamların Tercih Edilme Sebepleri

Cinsiyet	Sohbet	%	Kullanışlılık	%	Uygulamalar	%
K	0	0	13	92,85	1	7,14
E	1	11,11	7	77,77	1	11,11

Öğrencilerin mobil uygulamaları neden Türkçe öğrenmek için kullandıkları ile ilgili verilen cevaplarda kadınların yaklaşık %93’ünün erkeklerin ise %78’inin birçok yönden kullanışlı olması için tercih ettiği görülmektedir. Öğrencilerin verdiği cevaplardan bir kaçısı şu şekildedir:

“Türkçemi geliştirmek için mobil ortamları tercih ediyorum çünkü her zaman ve her yerde, istediğim zaman kullanabilirim.”

“Mobil. Çünkü her zaman yanımda. Mesela metroda kullanabiliriz. Vakti daha faydalı kullanabiliriz.”

“Ben mobil tercih ediyorum. Kolayca kullanabilirim ve her zaman yanımda taşıyorum.”

“Mobil. Çünkü zaten cep telefonunu her zaman kullanırım.”

“Mobil, çünkü kolayca kullanabilirim.”

“Mobil kullanırım çünkü daha kolay.”

Öğrencilerin mobil ortamların kullanışlı olması üzerine verdikleri cevaplar incelendiğinde; her yerde ve her zaman cep telefonları aracılığıyla mobil ortamlara erişebildiğinden mobil ortamları Türkçe öğrenmek amacıyla kullandıkları sonucuna ulaşılabilir.

Kadın öğrencilerin yaklaşık % 7,14'ü, erkek öğrencilerin ise %11,11'i mobil ortamları, mobil ortamlarda çalışan uygulamalarla Türkçelerini geliştirebildikleri için tercih ettiğini ifade etmiştir. Öğrencilerin verdikleri cevaplara örnek verecek olursak:

“Cep telefonunu tercih ediyorum. Çünkü youtube ve farklı sitelerden çok şey öğrendim.”

“Mobil tercih ederim. Özellikle youtube kanallarını izliyorum.”

Öğrencilerin verdikleri cevapları incelediğimizde daha çok youtube uygulaması aracılığıyla mobil ortamlarda Türkçe öğrendikleri görülmektedir.

%11,11'e tekabül eden erkek öğrencilerden birinin ise Türkçe sohbet edebildiği için mobil uygulamaları tercih ettiği görülmüştür. Öğrenci; “Türkçemi geliştirmek için mobil uygulamayı tercih ediyorum. Çünkü bunun sayesinde Türkçeyi diğer öğrenenlerle konuşmam mümkün oluyor.” şeklinde fikrini belirtmiştir.

Öğrencilerin hem web hem de mobil ortamları tercih etme sebepleri incelendiğinde farklı durumlarda ikisini de kullanabilmeleri sonucuna ulaşılmıştır. Şöyle ki; hem web hem de mobil ortamları tercih eden öğrencilerin bir kısmı şu cümlelerle neden bazen web bazen de mobil ortamları kullandıklarını ifade etmişlerdir:

“Hem web tercih ediyorum. Hem mobil. Mesela okumamı geliştirmek için webi tercih ediyorum. Bazen roman gibi şeyler okuyarak okumamı geliştiriyorum. Mobilde Youtube'dan bazı diziler izliyorum Türkçemi geliştirmek için.”

“Hem web hem mobil. Bilgisayarda ekran büyük. İzlemek daha kolay. Ama dışarıda mobil cihazları kullanmak daha kolay.”

Öğrencilerin web ortamlarını tercih etme sebepleri ise konsantrasyonlarını artırması, daha kolay kullanılması ve ekran büyüklüğü başlıkları altında toplanmaktadır. Web ortamlarını tercih eden öğrencilerin hepsi erkektir. Bu sebeple cinsiyet farklılığına aşağıda yer alan tabloda değinilmemiştir.

Tablo 9

Öğrencilerin Web Ortamlarını Türkçelerini Geliştirmek Amacıyla Tercih Etme Sebepleri

Konsantrasyon	%	Kullanışlılık	%	Ekran Büyüklüğü	%	Toplam Sayısı	Kişi
1	25	2	50	1	25	4	

Tabloda da görüldüğü üzere web uygulamalarının tercih edilme nedeni olarak en çok kullanışlı/işlevsel olması gösterilmektedir.

Televizyon aracılığıyla Türkçesini geliştirdiğini ifade eden 2 erkek öğrenci vardır. Bu öğrencilerin cevapları;

“Televizyondan TRT Haber'i takip ediyorum.”

“Çoğu zaman televizyon tercih ediyorum. Çünkü televizyondaki insanların çok farklı telaffuz var. Onları dinlemek çok iyi benim için.” şeklindedir.

Öğrencilerin cevaplarında da anlaşıldığı üzere Türkçe becerilerini geliştirmek için televizyonda yer alan programları takip ettikleri görülmektedir. Televizyonu, Türkçesini geliştirmek için kullanan öğrencilerin her ikisi de erkektir. Bu kapsamda, öğrencilerin televizyondaki

programlar aracılığıyla Türkçe dinleme ve konuşma becerilerini geliştirmeye çalıştığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Hem televizyon hem de mobil ortamları tercih eden öğrenci ise “Mobil ve televizyon. Sosyal medya ve dizileri takip ediyorum. Türkleri takip ederek Türkçemi geliştiriyorum. Twitter, Instagram, Whatsapp. Instagram’da İngilizce-Türkçe kelimeler olan kanalları takip ediyorum.” diyerek televizyon aracılığıyla takip ettiği diziler ve mobil ortamlar aracılığıyla eriştiği sosyal medya uygulamaları ile Türkçe becerilerini geliştirdiğini ifade etmektedir.

Öğrencilerin Türkçe Öğretmek Amacıyla Hazırlanmış ya da Türkçe Öğretme Amacı Taşımayan Otantik Videoları Tercih Etme Durumları ve Nedenleri

Tablo 10

Öğrencilerin Cinsiyete Göre Türkçe Öğrenmek Amacıyla Tercih Ettikleri Video Türleri

Cinsiyet	Dizi, Film gibi Türkçe Öğretme Amacıyla Hazırlanmamış Videolar f	%	Türkçe Öğretmek Amacıyla Tasarlanmış Videolar f	%	Her İki Video Türü f	%
K/18	13	72,22	2	11,11	3	16,66
E/18	14	77,77	2	11,11	2	11,11
T/36	27	75	4	11,11	5	13,88

Tablo incelendiğinde kadınların yaklaşık %72’sinin, erkeklerin ise %77’sinin dizi, film, belgesel gibi öğrencilerin günlük hayatta Türklerin izledikleri, Türkçe öğretme amacına yönelik hazırlanmamış videolarla Türkçe öğrenmek istedikleri görülmektedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin %75’inin bu cevabı vermesi öğrencilerin büyük çoğunluğunun günlük hayatta karşılarına çıkan otantik materyal olarak kullanılabilecek dizi, film gibi videoları tercih ettiği sonucuna ulaşılmaktadır. Kadın öğrencilerin %16’ya denk gelen 3’ü, erkeklerin ise %11’e denk gelen 2’sinin her iki video türünü de tercih ettiği tabloda açıkça gözlemlenmektedir. Türkçe öğretmek amacıyla özel olarak hazırlanmış videoları hem kadın hem de erkek öğrencilerden sadece 2, toplamda 4 tanesinin tercih ettiği görülerek en az tercih edilen video türü olduğu söylenebilir. Hem kadın hem de erkek öğrenciler birbirine yakın bir oranda bu cevabı vermişlerdir. Bu durumdan yola çıkarak kadın ve erkek öğrencilerin tercih ettikleri video türlerinde anlamlı bir farklılık olmadığı söylenebilir.

Tablo 11

Seviyelerine Göre Öğrencilerin Türkçe Öğrenmek Amacıyla Tercih Ettikleri Video Türleri

Seviye	Dizi, Film gibi Türkçe Öğretme Amacıyla Hazırlanmamış Videolar f	%	Türkçe Öğretmek Amacıyla Tasarlanmış Videolar f	%	Her İki Video Türü f	%
C1/12	9	75	1	8,33	2	16,66

B2/12	8	66,66	2	16,66	2	16,66
B1/12	10	83,33	1	8,33	1	8,33
T/36	27	75	4	11,11	5	13,88

Araştırmaya katılan öğrencilerin tercih ettikleri video türlerini seviyeleri açısından değerlendirildiğinde C1 seviyesindeki öğrencilerin %75'inin, B2 seviyesindeki öğrencilerin %66,66'sının, B1 seviyesindeki öğrencilerin ise %83,33'ünün günlük hayatta karşısına çıkabilecek dizi, film gibi videolarla Türkçe becerilerini geliştirmek istedikleri görülmektedir. Bu bağlamda, tüm seviyelerdeki öğrencilerin büyük çoğunluğunun, %75'inin, günlük hayatta karşısına çıkabilecek dizi, film gibi videolarla Türkçe öğrenmek amacıyla tercih ettiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında bazı öğrencileri Türkçe öğrenmek için hem özel olarak hazırlanmış hem de günlük hayatta karşısına çıkabilecek video türlerinden ikisinin de gerekli olduğunu düşünmüşlerdir. Bu öğrenciler C1 ve B2 seviyelerinde %16, B1 seviyesinde %8, toplamda ise %13'lük bir grubu temsil etmektedirler. Öğrencilerin bir kısmı ise Türkçe öğretmek için hazırlanmış videoların Türkçe öğrenmelerine daha çok katkı sağlayacaklarını ifade etmişlerdir. Bu öğrenciler, C1'de %8, B2'de %16, B1'de %8, toplamda ise %11'lik bir grup oluşturmaktadır. Öğrencilerin verdiği cevaplardan yola çıkarak dizi, film gibi videoların Türkçe öğrenmek amacıyla daha çok tercih edildiği, kimi zaman ise Türkçe öğretmek amaçlı hazırlanmış videoların ders planına eklenmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.

Öğrencilerin dizi film gibi video türlerini tercih etme nedenleri sorulduğunda, bu videolar aracılığıyla daha kolay öğrendikleri, kelime bilgilerini geliştirdiği, eğlenerek öğrendikleri, günlük hayatta karşısına çıkacak durumları ve telaffuzları öğrendikleri, kültürü tanımalarına yardımcı olduğu cevapları alınmıştır. Öğrencilerin verdikleri cevaplarda dizi, film gibi videoları hem eğlenceli hem kolay hem de kültürü öğrenmelerini sağlayıcı olduğu gibi birden fazla konu kapsamına giren yanıtlar bulunmaktadır. Bu sebeple frekans değerleri aşağıda verilen tabloda toplam yanıtlar üzerinden değerlendirilmiştir.

Tablo 12

Öğrencilerin Dizi, Film gibi Türkçe Öğretme Amacıyla Hazırlanmamış Videoları Türkçe Öğrenmek İçin Tercih Etme Sebepleri

C	Kola y	%	Eğlenceli%	Kelime Dağarcığı Arttırması	%	Günlük Hayattaki Durumları ve Telaffuzlar Öğrenmesi	%	Kültü r	%	Konuş ma	%
K/12 6	2	12,5	7	43,75	2	12,5	5	31,20	5	0	
E/15	5	33,33	4	26,66	1	6,66	1	6,66	2	13,33	2
T/36 1	7	22,58	11	35,48	4	12,9	6	19,32	5	6,45	2

Tablo incelendiğinde öğrencilerin birden fazla başlık altında toplanan cevaplar verdiğini görmekteyiz. Kadın öğrencilerin yaklaşık %43'ü erkek öğrencilerin ise yaklaşık %26'sı olmak üzere öğrencilerin toplamda %35'i dizi, film ve videoların eğlenerek öğrenmelerine katkı sağladığını belirtmiştir.

“Türkçemi geliştirmek için dizi ve film tercih ediyorum çünkü daha eğlenceli oluyor. Dinlerken ve izlerken yeni kelimeler öğreniyorum.”

“Dizi, film gibi videolarla. Çünkü daha az yapay ve daha eğlenceli. Hazırlanmış videolarda öğreneceklerim belli. Ama dizi, film gibi videoları izledikten sonra bilmediğim deyimleri, kelimeleri not ediyorum. Daha çok şey öğrenmiş oluyorum. Bir şey daha eklemek istiyorum. Belgeseller bizim seviyemiz için hala zor ve sıkıcı.”

“Dizi, film gibi videolar. Daha çok eğlenceli. Bu da beni motive ediyor.”

Kadın öğrencilerin ortalama %31’i erkeklerin ise %6’sı toplamda %19’u dizi, film gibi videoların günlük hayatta hangi durumda ne konuşulacağını öğrenmelerine yardımcı olduğunu ifade etmiştir.

“Ben ikincisini tercih edeceğim. Çünkü dizide, filmde günlük hayattan konuşmalar var. Hazırlanmış videolarda yavaş yavaş. Günlük hayatta bu yok. Çünkü biz Türkiye’de yaşıyoruz. İnsanlar hızlı konuşuyor.”

“Bence dizi, film gibi videolarla. Çünkü günlük hayatta neye ihtiyacımız var oradan öğreniyoruz.”

Erkek öğrencilerin %33’ü, kadınların ise 12,5’i toplamda %22’lik bir grubun otantik videolarla daha kolay öğrendiklerini dile getirmiştir.

“Türkçe öğrenmek için film gibi videoları izlemek isterim. Çünkü ben filmler izlerken Türkçeyi daha kolay, rahat öğreniyorum.”

“Dizi, film gibi videolarla. Çünkü onlar eğlenceli ve daha kolay öğreniyoruz.”

Kadınların %12, erkeklerin %6 ve toplamda öğrencilerin %12’si dizi, film gibi Türkçe öğretmek amacıyla hazırlanmamış videoların kelime dağarcıklarını geliştirdiklerini ifade etmektedirler.

“Ben Türkçe öğrenmek için dizi, film gibi videoları tercih ederim. Çünkü ben de dizi izliyorum. Türklerin nasıl konuştuğunu, yeni kelimeleri öğrenebiliyorum. Aynı zamanda eğleniyorum.”

Öğrencilerin bir kısmı ise dizi, film gibi videoların Türk kültürünü tanımalarına yardımcı olduğundan bahsetmiştir. Bu cevabı veren öğrencilerin hepsi erkektir. Erkeklerde %6 toplamda %19’a tekabül eden bir grubu oluşturmaktadırlar.

“Ben hazırlanmış videolar izlemiyorum. Çünkü benim sorunum, hızlı konuşan insanları anlamamam. O yüzden skeçleri ve filmleri tercih ediyorum. Hem konuşmamı hem de bilgi almamı sağlıyorlar. Türkiye’deki kültürle ilgili bilgilendiriyorlar.”

Öğrencilerden sadece erkeklerin verdikleri cevaplardan biri de konuşmalarına katkı sağladığını düşünmeleridir.

“Ben hazırlanmış videolar izlemiyorum. Çünkü benim sorunum, hızlı konuşan insanları anlamıyorum. O yüzden skeçleri tercih ediyorum.”

Öğrencilerin toplamının %13’ü hem dizi film gibi Türkçe öğretmek amacıyla hazırlanmamış videolar hem de Türkçe öğretmek için özel olarak hazırlanmış videolarla Türkçelerini geliştirmek istediğini ifade etmiştir. Bu öğrenciler, her iki video türünün de farklı açılardan faydalı olduğunu dile getirmişlerdir. Öğrencilerin verdikleri cevapları incelediğimizde;

“İkisini de tercih ederim. İkisi de faydalı.”

“Bence iki tür videolar da gerekli. Çünkü dizi, film dikkatimizi çeken, Türkiye’deki hayatı ve aksanı öğreten şeyler. Ama hazırlanmış videolar dil bilgisi ve daha doğru konuşmamız konusunda katkı sağlayabilir.”

“İki video türü de. İkisi de lazım. Hazırlanmış videolarda tam bir konu üzerine eğilmiş. Dizi, film, şarkılar günlük hayatta. İkisi beraber olmalı. İkisi birlikte olursa daha iyi Türkçemiz gelişir.”

Türkçe öğrenmek için sadece bu amaca özel tasarlanmış videoları tercih eden öğrenciler 4 kişiden oluşmakta ve toplam grubun yaklaşık %11’ine denk gelmektedir. Bu öğrencilerin Türkçe öğretmek amacıyla tasarlanmış videoları tercih etme sebepleri;

“Ben Türkçemi geliştirmek için hazırlanmış videolarla geliştirmek isterim. Çünkü hazırlanmış videolar benim için bazı şeyleri gramatik olarak öğretiyor.”

“Bence hazırlanmış videolar öğrenmek için iyidir. Çünkü çeşit, konu, tarz var. Ben bazen dizi ve film izliyorum ve yeni kelimeleri öğrenmek istiyorum ama izlerken sürekli durmak can sıkıcı.”

“Hazırlanmış videolarla Türkçemi geliştirmek isterim çünkü bilgiler daha akademik olabilir. Eğitim için daha faydalı.” olarak belirtilmiştir.

Tablo 13

Öğrencilerin Türkçe Öğretmek Amacıyla Özel Olarak Hazırlanmış Videoları Tercih Etme Nedenleri

Cinsiyet	Dil Bilgisi	%	Eğitsel Olması	%	Çeşitli Olması	%
Kadın/2	0	0	1	50	1	50
Erkek/2	2	100	0	0	0	0
Toplam/4	2	50	1	25	1	25

Öğrencilerin verdiği cevaplar incelendiğinde dil bilgisini öğrenmelerine yardımcı olması, daha eğitici olması, farklı tür ve konuları barındırması nedeniyle tercih ettiği görülmektedir. Erkekler ve kadınların farklı cevapları olmuştur. Araştırmaya katılan erkeklerin hepsi, Türkçe öğretmek amacıyla hazırlanmış videoları dil bilgisi açısından tercih ederken kadınların cevapları eğitsel olması ve farklı konuları içermesi yönünden eşit olarak dağılım göstermektedir.

İzle Öğren Uygulamasının Öğrencilerin Türkçe Öğrenmelerine Sağladığı Katkı

İzle Öğren uygulamasının öğrencilerin Türkçe öğrenmelerine katkı sağlayıp sağlamadığına ilişkin alınan cevaplarda öğrencilerin büyük çoğunluğunun Türkçe öğrenmelerine katkı sağladığını belirttiği, az bir kısmının ise kısmen katkı sağladığını ifade ettiği görülmüştür.

Tablo 14

İzle Öğren Uygulamasının Öğrencilerin Türkçe Öğrenmelerine Sağladığı Katkı

Cinsiyet	Katkı Sağladı	%	Kısmen	%
Kadın/18	17	94,44	1	5,55
Erkek/18	17	94,44	1	5,55
Toplam/36	34	94,44	2	5,55

Yapılan araştırmadan, hem kadın hem de erkek öğrencilerin toplam %94,44’ünden İzle Öğren’in Türkçe öğrenmelerine destek olduğu sonucu elde edilmiştir. Öğrencilerin hem kadın

hem erkek hem de toplam sayıda %5,55'ine denk gelen kısmının ise uygulamanın Türkçe öğrenmelerine kısmen katkı sağladığı görülmektedir.

Tablo 15

İzle Öğren Uygulamasının Öğrencilerin Türkçe Öğrenmelerine Sağladığı Katkının Öğrencilerin Seviyeleri Açısından Değerlendirilmesi

Seviye	Katkı Sağladı	%	Kısmen	%
C1/12	11	91,66	1	8,33
B2/12	11	91,66	1	8,33
B1/12	12	100	0	0
T/36	34	94,44	2	5,55

Tablo 17 incelendiğinde B1 seviyesindeki öğrencilerin tamamının, C1 ve B2 seviyelerinde ise büyük çoğunluğu oluşturan %91,66'sının İzle Öğren'in Türkçe öğrenmelerine katkı sağladığını düşündüğü sonucu elde edilmektedir.

İzle Öğren'in katkı sağladığını düşünen öğrencilerin cevapları incelendiğinde dinleme becerilerini geliştirdiği, telaffuzlarını geliştirdiği, dikkatle dinlemelerini sağladığı, konuşulanları daha iyi anlamalarını sağladığı, kelime bilgilerini geliştirdiği, farklı konular hakkında bilgi edinmelerini sağladığı, kültür öğrenmelerine katkı sağladığı, farklı seslerin yazılışını öğrenmelerine katkı sağladığı görüşleri altında toplanmaktadır.

Tablo 16

İzle Öğren Uygulamasının Öğrencilerin Türkçe Öğrenmelerine Sağladığı Katkılar

C	Anlam a	%	Anlatm a	%	Anlama +Anlatm a	%	Kelim e	%	Kelime+Kült ür	%
K/18	6	33,3	3	16,6	1	5,5	3	33,3	4	22,2
E/18	6	33,3	3	16,6	4	22,2	2	11,1	2	11,1
T/36	12	33,3	6	16,6	5	13,8	5	13,8	6	16,6

Tabloya göre, araştırmaya katılan öğrencilerin %33'ü dinleme ve okuma becerilerini kapsayan anlama becerilerinin geliştiğini ifade etmiştir. Kadın ve erkeklerin cevapları eşit dağılım göstermiştir.

“Evet, İzle Öğren uygulaması Türkçe öğrenmemi destekledi. Bu uygulama, Türkçe anlama ve dinleme becerimi geliştirir.”

“Evet. Türkçe öğrenmemi destekledi. Daha dikkatli oluyorum ve anlamamı geliştiriyor.”

Kadın ve erkeklerin eşit dağılım gösterdiği diğer bir cevap ise konuşma ve yazma becerilerini içeren anlatma becerilerine İzle Öğren uygulamasının katkı sağladığı görüşüdür. Bu kapsamda cevaplayan öğrencilerin hem kadın, hem erkek hem de toplam oranı %16,6'dır.

“Evet, destekledi. Bilmediğim, yanlış bildiğim telaffuzları ve kelimeleri öğrendim.”

“Evet, telaffuzumu destekledi.”

Kadın öğrencilerin %5'i, erkeklerin ise %22'si İzle Öğren'in hem anlama hem de anlatma becerilerine katkı sağladığını ifade etmişlerdir. Tüm öğrencileri değerlendirdiğimizde bu oran %13,8'e tekabül etmektedir.

"80 soru çözdüm. 71 doğrum var. 9 yanlışım var. Tabii ki dinleme becerimi geliştirdi. Mesela kelimelerdeki ğ, ç gibi sesleri algılayıp yazımını gördüm."

"Evet. Tabii ki. Bu uygulama ile pratik yapabiliyorum. Dinleme ve konuşma becerim geliştiriyor."

Kadınlardan 3, erkeklerden 2; toplamda 5 kişi olmak üzere araştırmaya katılan öğrencilerin %13'ü İzle Öğren ile yeni Türkçe kelimeler öğrendiklerini belirtmişlerdir.

"Evet. Yeni kelimeler öğreniyorum."

"Bence destekledi. Çok farklı konularda bilgi verdi. Yeni kelimeler öğrendim."

Kadınlardan 4, erkeklerden 2; toplamda 6 kişi İzle Öğren sayesinde hem yeni kelimeler hem de Türk kültürü ile ilgili farklı bilgiler öğrendiklerini vurgulamıştır.

"Evet, destekledi. Kültür, kelime bilgim arttı."

"Türkçemi geliştirdi. Yeni kelime öğrendim. Türk kültürünü öğrendim."

İzle Öğren uygulamasının kısmen Türkçe öğrenmelerine katkı sağladığını düşünen iki öğrencinin görüşleri şu şekildedir:

"Bence bu uygulama ders gibi eğlenceli. Türkçemi geliştirmek için burada sadece videolar var. Bu yüzden çok büyük faydalar vermiyor."

"Evet, ama bence yabancı öğrencilerle ilgili daha çok şey eklenmeli. Biz bu seviyede bazen anlamıyoruz."

Öğrencilerin genel olarak verdiği cevaplar incelendiğinde İzle Öğren'in en çok anlama becerilerini, daha sonra anlatma becerilerini geliştirdiği; aynı zamanda dizi, film gibi videolar aracılığıyla Türk kültürünü tanımlarına ve yeni kelimeler öğrenmelerine yardım ettiği görülmektedir. Uygulamanın Türkçe öğrenmelerine kısmen katkı sağladığını söyleyen öğrencilerin görüşleri incelendiğinde ise videolardan farklı soru tipleri de eklenmesi gerektiği görüşünün ortak noktaları olduğu görülmektedir.

İzle Öğren Uygulamasının Öğrencilerin Dinleme Becerilerine Katkı Sağlama Durumu

Tablo 17

İzle Öğren Uygulamasının Öğrencilerin Dinleme Becerilerine Katkısı

Cinsiyet	Evet	%	Hayır	%	Kısmen	%
Kadın/18	17	94,44	0	0	1	5,55
Erkek/18	16	88,88	1	5,55	1	5,55
T/36	33	91,66	1	2,77	2	5,55

Tablo incelendiğinde öğrencilerin %91 oranındaki büyük çoğunluğunun İzle Öğren uygulamasının dinleme becerilerine katkı sağladığı görülmüştür. Bu oran kadınlar %94,4, erkeklerde ise 88,8'dir. Erkek ve kadın ve araştırmaya katılan toplam öğrenci sayısının %5,5'i İzle Öğren'in kısmen dinleme becerilerine katkı sağladığı görülmüştür. Erkeklerden 1 öğrenci ise İzle Öğren uygulamasının dinleme becerisine katkı sağlamadığını belirtmiştir. Kadın ve

erkeklerde çok büyük farklılık olmadan büyük çoğunluğun İzle Öğren'in dinleme becerisine katkı sağladığını söyleyebiliriz.

Tablo 18

Öğrencilerin Seviyelerine Göre İzle Öğren Uygulamasının Dinleme Becerilerine Katkı Sağlama Durumu

Seviye	Evet	%	Hayır	%	Kısmen	%
C1/12	9	94,44	1	8,33	2	16,66
B2/12	12	100	0	0	0	0
B1/12	12	100	0	0	0	0
T/36	33	91,66	1	2,77	2	5,55

Seviyelere göre öğrencilerin verdiği cevapları incelendiğinde B1 ve B2 düzeylerinde öğrencilerin hepsinin, C1 seviyesindeki öğrencilerin ise %94,4'ünün uygulamanın dinleme becerilerine katkı sağladığını düşündüğü sonucuna ulaşılmaktadır. C1 seviyesindeki öğrencilerin %16'sı kısmen, %8,3'ü ise İzle Öğren'in dinleme becerilerine hiç katkı sağlamadığını düşünmektedir. Bu kapsamda, C1 seviyesindeki öğrenciler için uygulamaya biraz daha farklı özellikler eklenmesi gerektiğini sonucuna ulaşılabilir.

Öğrencilerin neden İzle Öğren uygulamasının dinleme becerilerine katkı sağladığı ile görüşleri aşağıda yer alan tablodaki başlıklar altında gruplanmaktadır.

Tablo 19

İzle Öğren Uygulamasının Dinleme Becerilerine Katkı Sağlama Nedenleri

C	Kelime	%	Anlama	%	Anlatma	%
K/18	2	11,11	15	83,33	1	5,55
E/18	2	11,11	15	77,77	2	11,11
T/36	4	11,11	30	83,33	3	8,33

Araştırmaya katılan öğrencilerin %83,33'lik bir oranla en çok İzle Öğren uygulamasının dinlediklerini daha kolay anlamalarına yardımcı olduğu görülmüştür. Bu oran kadın ve erkeklerde çok büyük farklılık göstermemekle birlikte kadınlarda %83,3, erkeklerde ise %77,7'dir. Bununla ilgili öğrencilerin görüşleri şu şekildedir:

"Evet. Dinlediğimi daha kolay anlamaya başladım."

"Uygulamayı kullandığımda dinlediklerimi daha iyi anlamaya başladığımı fark ettim."

"Evet, dinleme becerime çok katkı sağladı. Dinlediğimi kolay anlıyorum."

"İzle Öğren uygulaması Türkçe dinleme becerime katkı sağladı. Mesela ben eskiden bir şeyi kaç kere tekrar tekrar izleyerek öğreniyordum. Şimdi bunun sayesinde bir kere iki kere dinleyerek anlıyorum."

Öğrencilerin bazıları ise dinleme becerilerini İzle Öğren sayesinde yeni kelimeler ve hangi durumda ne tür kelimeler kullanıldığını öğrenerek geliştirdiklerini söylemişlerdir.

"Evet. Şimdi daha dikkatli dinliyorum. Hangi kelimeyi hangi ortamda kullanacağımı öğreniyorum."

"Evet, İzle Öğren uygulaması Türkçe dinleme becerime katkı sağladı. Uygulamayı kullanırken bazı kelimeleri daha iyi anlıyorum."

Bu uygulamanın kelime öğrenmelerini desteklediğini ifade eden öğrencilerin erkek ve kadınların %11,1'lik bir orandan oluşmaktadır. Bu cevabı veren öğrencilerin toplam frekansı ise yine %11,11'dir.

Araştırmaya katılan kadın öğrencilerin %5,55'i, erkek öğrencilerin %11,11 ve toplamda öğrencilerin %8,33'ü İzle Öğren uygulamasının dinleme becerilerinin yanında anlatma becerileri olan konuşma ve yazmaya da etki ettiğini *"Dinleme becerimi pratik yaparak geliştiriyor. Hem dinlediğimi anlıyorum hem de daha rahat telaffuz ediyorum."*, *"Evet. Dinlediğimde farklı yazımı olan sesleri daha iyi anladım."*, *"Dinleme becerime katkı sağladı. Önemsemediğimiz kelimelere o anda daha çok dikkat ediyoruz. Yazılı gördüğümüzde yazılışını da görüyoruz. Dinlediğimi daha kolay anlıyorum."* şeklindeki yorumlarıyla dile getirmiştir.

İzle Öğren uygulamasının dinleme becerilerine katkı sağlamadığını düşünen 1 erkek öğrenci *"O farkı hissedemedim. Şimdilik katkı sağlamadı. Zamanla bu değişebilir."* diyerek görüşünü belirtmiştir.

İzle Öğren uygulamasının dinleme becerilerine kısmen katkı sağladığını belirten 1 erkek 1 kadın öğrenci ise *"Biraz katkı sağladı ama belki daha çok video eklenirse daha iyi olabilir."*, *"Biraz. Çünkü çok kısa videolar var. Daha uzun videolar eklenirse daha çok gelişebilir."* şeklinde daha uzun ve daha çok video eklendiğinde dinleme becerilerini uygulamanın daha çok katkı sağlayacağını ifade etmiştir.

İzle Öğren Uygulamasındaki Videoların Öğrenciler Açısından Değerlendirilmesi

Uygulamaya yeni eklenecek videoların belirlenmesi ve var olan videolarla ilgili gerekli düzenlemelerin yapılması için İzle Öğren uygulamasından yer alan videoların nasıl olduğu, nasıl olması gerektiği ile ilgili bir soru sorulmuştur. Bu soruya öğrencilerin verdiği cevaplar aşağıda tablo hâline getirilmiştir.

Tablo 20

İzle Öğren Uygulamasında Yer Alan Videolar ile İlgili Öğrenci Görüşleri

Cinsiyet	Uzun	%	Kısa	%	Çeşitli ve Seviyeye Uygun	%
Kadın/18	0	0	3	16,66	15	83,33
Erkek/18	1	5,55	2	11,11	15	83,33
Toplam/36	1	2,77	5	13,88	30	83,33

Tabloda da görüldüğü üzere öğrencilerin hem kadın hem erkek hem de toplamda %83,33'lük oranını oluşturan büyük çoğunluğu İzle Öğren uygulamasında bulunan videoların çeşitli ve seviyelerine uygun olduklarını dile getirmişlerdir. Öğrencilerin verdikleri örnek yanıtlar;

"Bana göre videolar hem kısa, hem uzun, hem eğlenceli hem de seviyeme uygun. Sıkıcı değil."

"Videolar eğlenceli ve seviyeme uygundur."

"Hepsi var. Sıkıcı var, eğlenceli var. Kısa var. Uzun var. Bu iyi. Çünkü sadece mesela hepsi çok sıkıcı demeyeceğim Çünkü bazıları sıkıcı bazıları çok iyi. Videolar seviyeme uygun."

"Videolar bazıları kısa bazıları uzun ama eğlenceliydi. Tabii ki seviyem için uygun."

"Videolar A1'den C1'e kadar her düzey için uygun ve enteresan. Kısa ve güzel."

İzle öğren uygulamasında yer alan videoların çeşitli ve seviyelerine uygun olduğunu düşünen öğrencilerin cevapları incelendiğinde, bu öğrencilerin büyük çoğunluğunun videoların dizi, film, belgesel gibi hayatın farklı alanlardan olmasını beğendiğini ve seviyelerine uygun bulduğu söylenebilir. Bu öğrenciler videoların genelini beğendiğini dile getirerek videolarda bir değişikliğe gidilmesini gerekli görmemiştir.

Kadınlardan 3 erkeklerden 2 kişi toplamda %13,88 frekansında yer alan öğrenciler videoların biraz kısa olduğunu, biraz daha uzun videolar eklenmesi gerektiğini düşünmektedir. Bu öğrencilerin görüşlerine örnek olarak *“Biraz uzun olmalı. Tekrar dinleyince kolay oluyor.”*, *“Güzeldi. Biraz daha uzun olabilirdi.”*, *“Bence eğlenceli ama kısa. Biraz daha uzun olabilir.”* ifadeleri verilebilir. Bu öğrencilerin verdiği ifadeleri gözden geçirildiğinde genel olarak videoları beğendiklerini ama biraz daha uzun olmasının Türkçe öğrenmelerine daha çok katkı sağlayacağını düşündükleri sonucu elde edilmektedir.

Videoların biraz uzun olduğunu biraz daha kısa olması gerektiğini ifade eden bir erkek öğrencinin ise bunun nedenini *“Bazı videolar çok uzun. Ben zaten kendi internetimi kullanıyorum. Belki daha kısa video daha iyi olacak.”* şeklindeki görüşüyle dile getirmiştir. Videoların uzun olduğunu dile getiren öğrencinin verdiği cevabı incelediğimizde cep telefonundaki internet paketini harcama korkusu taşıdığı görülmektedir. Bu sebepten ötürü videoların kısa olması gerektiğini düşünmektedir. Bu öğrenci, Millî Eğitim Bakanlığının Türkiye’deki operatör şirketleri ile EBA üzerinden giriş yapan herkesin 3GB’lık ücretsiz kullanım hakkı olması ile ilgili anlaşma yaptığı ve bu uygulamanın EBA uzantılı bir uygulama olması sebebiyle 3 GB’lık kullanım hakkının olduğu yönünde bilgilendirilmiştir.

Tablo 21

İzle Öğren Uygulamasında Yer Alan Videolar ile İlgili Öğrenci Görüşlerinin Seviyeleri Açısından Değerlendirilmesi

Seviye	Uzun	%	Kısa	%	Çeşitli ve Seviyeye Uygun	%
C1/12	1	8,33	0	0	11	91,66
B2/12	0	0	2	16,66	10	83,33
B1/12	0	0	3	25	9	75
Toplam/36	1	2,77	5	13,88	30	83,33

Öğrencilerin uygulamadaki videolarla ilgili verdiği cevaplar seviyeleri açısından değerlendirildiğinde en çok C1 seviyesindeki öğrencilerin videoları seviyelerine uygun bulduğunu ve çeşitli olmasını beğendiği görülmektedir. C1 seviyesinden sadece 1 öğrenci videoların uzun olduğunu dile getirmiştir.

B2 düzeyindeki öğrencilerin %83,3’e tekabül eden büyük çoğunluğunun uygulamadaki videoları çeşitli ve seviyelerine uygun bulduğu açıkça görülmekle birlikte %16’66’sının ise videoların biraz kısa olduğunu düşündüğü ve bu nedenle biraz daha uzun videoların eklenmesi gerektiğine inandığı sonucu elde edilmektedir.

B1 düzeyindeki öğrencilerden de videoların biraz kısa olduğunu düşünen 3 kişi hariç büyük çoğunluğu videoları çeşitli ve seviyelerine uygun olduğunu belirterek genel olarak olduğu gibi beğenmektedir.

Öğrencilerin verdikleri cevaplar genel olarak değerlendirildiğinde en çok B1 ve B2 düzeyindeki videolara biraz daha uzun videolar eklenmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.

İzle Öğren Uygulamasında Öğrencilerin Değiştirmek ya da Ekleme İstedikleri Özellikler

Uygulamaya hangi özelliklerin eklenebileceği ve çıkarılabileceğinin belirlenmesi amacıyla öğrencilerin uygulamada güncellemek istediği veya değiştirmek istediği özellikler sorulmuştur. Bu kapsamda öğrencilerin verdikleri cevaplar sınıflandırılarak tablo şeklinde gösterilmiştir.

Tablo 22

İzle Öğren Uygulaması ile İlgili Öğrencilerin Güncellemek veya Değiştirmek İstedikleri Özellikler

C	İyi	%	Farklı Soru Tarzları	%	Oyun, Yarışma	%	Farklı Video Türleri	%	İngilizce Ad	%
K/18	7	38,88	5	27,77	3	16,66	2	11,11	1	5,55
E/18	4	22,22	6	33,33	2	11,11	6	33,33	0	0
T/36	11	30,55	11	30,55	5	13,88	8	22,22	1	2,77

Tablo incelendiğinde kadın öğrencilerin %38,88'i erkeklerin %22,22'si uygulamayı olduğu gibi beğenmekte ve bir değişiklik yapılma ihtiyacı olmadığını vurgulamaktadır. Bu oran öğrencilerin toplamı düşünüldüğünde %30,55'e denk gelmektedir. Öğrencilerin verdikleri cevaplar:

"Bana göre uygulamanın mevcut şekli iyidir."

"Ben uygulamayı değiştirmezdim. Beğendim."

"Bence uygulama böyle iyi."

"Bence her şey iyi."

"Uygulamayı çok beğendim. Uygulamadaki hiçbir şeyi değiştirmezdim."

Öğrencilere uygulamaya sen olsan neler eklerdin, çıkarırdın, nasıl bir güncelleme yapardın sorusu sorulduğunda erkeklerin %33,33'ü, kadınların ise %27,77'si, toplamın %30,55'i farklı soru tarzlarının eklenmesinin faydalı olacağı görüşünü dile getirmiştir. Örneğin;

"Anlama ve dil bilgisi soruları eklerdim."

"Videoda yanlış bir ifade bulunabilir. Örneğin yanlış bir fiil kullanabilir ve bizden o hatayı bulmamız istenebilir."

"Çok iyi böyle. Çok içerik var. Çünkü internette çok Türkçe içerik bulunmamaktadır. Belki yazma eklenebilir."

"Türkçe gerçekten kuralına göre komplike bir dil. Bence cümlelerin analizi gerekli. Mesela videoların altına kullanılan önemli kelime veya dil bilgisi kuralı konulabilir. Dikte edilen yazı işlevi tasarlayabilir."

"Biz sadece hangisi doğru, hangisi yanlış işaretliyoruz. Bence dinlediğimiz yazmalıyız da. O zaman daha dikkatli dinleriz."

Öğrencilerin toplamda %22,22'si olmak üzere erkeklerden 6, kızlardan 2'si uygulamaya farklı video türlerinin eklenmesi gerektiğini örnek olarak şu sözlerle dile getirmiştir:

"Eğer ben bu uygulamayı yapsaydım, bazı bölümleri derslerle ilgili yapardım. Bazen dil bilgisi, bazen anlama dersi, bazen ders dışında konuları video yapardım."

"Daha çok şarkı, film, skeç eklenebilir."

“Şarkı ve aksiyon videolarını daha çok koyardım.”

“Her şey güzel. Biraz daha uzun videolar olabilir.”

Araştırmaya katılan öğrencilerin erkeklerde 2, kızlarda 3 toplamda %13,8’lik bir kısmı ise “Bence farklı türden sorular, puzzle, küçük oyunlar olursa daha eğlenceli olabilir.”, “Oyun olmalı. Kazanma, kaybetme ve arkadaşlarla yarışma olabilir.”, “Arkadaşımla aynı saatte girip yarışmak isterdim. Yarışma gibi olabilir. Daha eğlenceli olabilir.” şeklinde uygulamanın biraz daha oyunlaştırılması gerektiği yönünde görüşlerini belirtmişlerdir.

Araştırmaya katılan kadın öğrencilerden biri “Kolay erişim için İngilizce ad da eklerdim.” diyerek uygulamanın ismini İngilizce de arama motorlarında aranabilir olmasının öneminden bahsetmiştir.

Tablo 23

İzle Öğren Uygulaması ile İlgili Öğrencilerin Güncellemek veya Değiştirmek İstediği Özelliklerin Öğrencilerin Seviyeleri Açısından İncelenmesi

Seviye	İyi f	%	Farklı Soru Tarzları f	%	Oyun, Yarışma f	%	Farklı Video Türleri f	%	İngilizce Ad f	%
C1/12	1	8,33	4	33,33	2	16,66	5	41,66	0	0
B2/12	5	41,66	2	16,66	2	16,66	2	16,66	1	8,33
B1/12	4	33,33	4	33,33	1	8,33	3	25	0	0
T/36	10	27,77	10	27,77	5	13,88	10	27,77	1	2,77

Tablo incelendiğinde, araştırmaya katılan öğrencilerden en çok %41,66’lık bir oranla B2 seviyesindeki öğrencilerin uygulamayı olduğu gibi beğendiği görülmektedir. Bu sırayı B1 seviyesindeki öğrenciler %27,77, C1 ise %8,33’lük bir frekans değeri ile takip etmektedir. C1 seviyesindeki öğrenciler (%41,66) en çok farklı video türlerinin olmasının faydalı olacağını düşünmektedir. C1 seviyesindeki öğrencilerin %33,33’ü ise farklı soru tarzlarının uygulamaya eklenmesi gerektiği görüşündedir. C1 seviyesindeki öğrencilerin %16,66’lık kesimi ise oyun, yarışma gibi özelliklerin uygulamaya eklenmesinin öğrencilerin daha çok ilgisini ve motivasyonunu arttıracığını düşünmektedir.

B2 seviyesindeki öğrencilerin farklı soru tarzlarının, farklı video türlerinin ve oyunlaştırmanın uygulamaya eklenmesi yönündeki görüşleri %16,66’lık bir frekansla eşit bir şekilde dağılım göstermektedir. Uygulamanın daha kolay erişilebilmesi yönünde görüşünü belirten bir öğrenci ise B2 seviyesindeki öğrencilerin %8,33’lük bir kısmına hitap etmektedir.

B1 seviyesindeki öğrencilerin %33,33’ü uygulamayı olduğu gibi beğenmekte ve farklı soru tarzlarının uygulamaya eklenmesini istemektedir. Bu grupları %25’lik bir frekansla farklı video türlerinin eklenmesini öneren grup takip etmektedir. B1 seviyesindeki öğrencilerden oyunlaştırmanın uygulamaya dâhil edilmesine yönelik görüşünü sunan tek bir tane öğrenci bulunmaktadır.

İzle Öğren Uygulamasının Öğrenciler Tarafından Kullanıcı Dostu Olup Olmaması Yönünden Değerlendirilmesi

İzle Öğren uygulaması ile ilgili sorulan diğer sorularda içerik ve eklenebilecek yazılımsal özellikler üzerinde durulmuştur. Uygulamanın kullanımı esnasında yaşanan teknik aksaklıkları tespit edebilmek ve gerekli düzenlemeleri yapabilmek amacıyla öğrencilere uygulamayı

kullanıcı dostu bulup bulmadıkları, kullanım esnasında herhangi bir sıkıntıyla karşılaşp karşılaşmadıkları ile ilgili bir soru sorulmuştur. Öğrencilerin soruya verdiği cevaplar ve nedenleri aşağıda tablolar hâlinde verilmiştir.

Tablo 24

İzle Öğren Uygulamasının Kullanım Açısından Değerlendirilmesi

C	Kullanıcı Dostu f	%	Kullanıcı Dostu Değil f	%	Kısmen f	%
K/18	17	94,44	0	0	1	5,55
E/18	16	88,88	1	5,55	1	5,55
T/36	33	91,66	1	2,77	2	5,55

Tablo 26 incelendiğinde öğrencilerin %91,66'sının uygulamanın sorunsuz çalıştığını düşündüğü sonucunu elde etmekteyiz. Bu oran erkek ve kızlarda tek bir kişilik fark göstermekte, çok büyük bir farklılık taşımadığı gözlemlenmektedir. Uygulamanın kullanıcı dostu olduğunu ifade eden öğrenciler genel olarak benzer ifadeler kullanmıştır. Örneğin:

“Evet. Benim için her şey çok kolaydı. Aradığım şeyi çok kolay buldum.”

“Evet. Sorun yok. Çok kolay çalıştı.”

“Evet, sorunsuz çalıştı. Güzel.”

“Sorunla karşılaşmadım. Çok kullanışlı.”

“Evet, bence kullanıcı dostudur. İyi ve açık bir web site.”

Uygulamayı kullanırken kısmen sorunla karşılaştığını ifade eden 1'i erkek 1'i kadın olmak üzere 2 öğrenci *“Evet, çalıştı. Kolay. Ama girişte e-posta hatası verdi.”*, *“Evet. Kolay kullandım. Girişte biraz sıkıntı oldu. Kaydolurken sıkıntı yaşadım. Sonra kolayca devam ettim.”* şeklinde görüşlerini belirtmiştir. Öğrencilerin verdiği cevaplardan yola çıkarak uygulamanın kaydolma kısmında sorun yaşadıkları sonucuna ulaşılmaktadır.

Uygulamayı kullanıcı dostu bulmayan bir erkek öğrenci ise *“Bazı videolar hemen açılmadı. Ya da videonun yarısında durdu.”* diyerek uygulamanın hızı ile ilgili sorununu dile getirmiştir. Bu sorun öğrencinin internet bağlantı hızından da kaynaklanmış olabilir. Sorun üzerine gerekli incelemelerin MEB YEĞİTEK görevli birimleri tarafından yapılması faydalı olacaktır.

Tablo 25

Uygulamanın Öğrenci Seviyelerine Göre Kullanıcı Dostu Olup Olmadığının Değerlendirilmesi

C	Kullanıcı Dostu	%	Kullanıcı Dostu Değil	%	Kısmen	%
C1/12	11	91,66	1	8,33	0	0
B2/12	12	100	0	0	0	0
B1/12	10	83,33	0	0	2	16,66
T/36	33	91,66	1	2,77	2	5,55

Araştırmaya katılan öğrencilerden B2 seviyesindeki öğrencilerin tamamının uygulamayı kullanıcı dostu bulduğu görülmektedir. C1 seviyesindeki öğrencilerden 1 tanesi uygulamayı kullanıcı dostu bulmamış, B1 seviyesinden 2 öğrenci ise kısmen kullanıcı dostu bulmuştur. Bu veriler ışığında, genel olarak seviyeler arasında büyük bir farklılık olmadığı, uygulamanın kullanıcı dostu olduğu şeklinde bir yorum yapılabilir.

SONUÇ

İlgili alan yazın incelendiğinde yabancı dil olarak Türkçenin öğretimi ile ilgili tasarım tabanlı herhangi bir çalışmanın yapılmadığı görülmüştür. Bu nedenle, bu çalışmada bu alanla ilgili benzer çalışma karşılaştırması yapılamamıştır.

Araştırmadan elde edilen bilgilerden ve bulduğumuz tespitlerden de hareketle dünyanın büyük bir çoğunluğunun mobil cihazları, interneti ve dijital platformları günlük yaşamında aktif bir şekilde kullandığı anlaşılmaktadır. Dil öğretiminde kullanılan yeni nesil yaklaşımlar incelendiğinde, daha çok duyu organına hitap eden, yaşayarak öğrenmeye imkân tanıyan ve öğrencinin bireysel öğrenmesini destekleyen metotların ele alındığı ortaya çıkmaktadır. Teknoloji, bu yaklaşımların temel aldığı özelliklerin kullanılmasına yardımcı olmaktadır. Araştırmaya katılan öğrenciler göz önünde bulundurulduğunda bu öğrencilerin de yaklaşık %80'inin dijital platformları Türkçe öğrenmek amacıyla kullandığı fakat yabancı dil olarak Türkçenin öğretimi için hazırlanmış uygulamaları çok fazla bilmedikleri ve bu sebeple de kullanamadıkları görülmektedir. Bu sorunun, yabancı dil olarak Türkçenin öğretimi için hazırlanan materyallerin ya öğrencilerin ilgisini çekecek düzeyde geliştirilmemesi ya da yeterli tanıtımının yapılmamasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Örneğin, Yunus Emre Enstitüsünün dört temel dil becerisinin geliştirilmesine katkı sağlayan Learn Turkish uygulaması araştırmaya katılan öğrencilerin büyük çoğunluğu tarafından tanınmamaktadır. Buna göre YTÖ alanında daha çok uygulamaların geliştirilmesi ve bunların tanıtımlarının daha etkili bir şekilde yapılması gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen öğrencilerin mobil uygulamaları daha çok kullandığı araştırma sonucunda ortaya çıkmıştır. Öğrencilerin mobil uygulamaları istedikleri her yerde ve kolay bir şekilde kullanabilmeleri nedenleriyle tercih ettikleri tespit edilmiştir. Karaduman (2018) “Bağlantıcılık Temelli Mikro-Öğrenmenin Yabancı Dil Öğreniminde Uygulanabilirliği: Voscreen Örneği” adlı çalışmada yabancı dil olarak İngilizcenin öğretilmesinde mobil uygulamaların öğrenciler tarafından 7/24 öğrenmeyi sağladığı için bir öğrenme ortamı olarak kabul görüldüğü sonucunu elde etmiştir. İki çalışmada da benzer sonuçlara ulaşılması, 21. yüzyılda öğrencilerin; bireysel öğrenmeyi destekleyen, 7/24 ulaşılabilen, daha özgür ve eğlenerek öğrenmeyi sağlayan ortamları tercih ettikleri söylenebilir. Araştırmanın sonucu ve bu sonucu destekleyen araştırmalar göz önünde bulundurularak uygulamanın öğrencilerin kolayca ulaşabileceği şekilde mobil versiyonu da geliştirilmiştir. Uygulamanın mobil versiyonu, daha çok geri dönüt alınarak uygulama ile ilgili iyileştirmeler yapılabilmesi adına BETA sürümü olarak IOS ve Android marketlerde kullanıma açılmıştır. Bunun yanında, öğrenci görüşlerinde hem web hem mobil uygulamaları tercih eden öğrenciler dikkate alınarak uygulamanın web hâline <http://izleogren.eba.gov.tr/#/login-layout> adresinden erişim devam etmektedir (İzle Öğren, 2019).

Araştırmaya katılan öğrencilerin daha çok Sözlük, Youtube ve Duolingo uygulamalarını Türkçe öğrenme amacıyla kullandığı sonucu ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni; öğrencilerin yabancı dil olarak Türkçenin öğretimi için tasarlanan uygulamalar hakkında yeterli bilgiye sahip olmamaları ve YTÖ için hazırlanmış uygulamaların öğrencileri cezbedici nitelikte olmamaları olarak sıralanabilir. Youtube'un öğrenciler tarafından tercih edilme nedeni öğrencilerin dizi,

film, şarkı gibi birçok video türüne bu yazılım aracıyla ulaşabilmeleridir. Öğrencilere sorulan sorularda da öğrencilerin Türkçe öğrenmek amacıyla dizi, film gibi videoları Türkçe öğrenmek amacıyla kullandığı görülmektedir. Araştırmaya katılan öğrenciler dizi, film gibi günlük hayattaki videolarla mı Türkçe öğrenmek istersiniz ya da Türkçe öğrenmek için özel olarak hazırlanmış videolarla mı sorusuna %75’lik bir oranla Türkçe öğretme amacı gütmeyen dizi, film gibi videolarla Türkçe öğrenmek istediğini belirtmiştir. Ayrıca, öğrencilere “Türkçe öğrenmek için en çok hangi programları kullanıyorsunuz?” sorusuna verilen cevaplar sırasıyla film, dizi ve şarkı şeklindedir. Diğer programlar bu programlara göre nispeten daha az tercih edilmektedir. Bu bağlamda; İzle Öğren uygulamasına film, dizi ve şarkılardan daha çok videoların eklenmesi gerektiği düşünülmektedir. Bunun nedeni olarak da bu tarz videoların daha eğlenceli ve gerçek hayattaki Türkçeyle daha yakından bağlantılı olduğunu ifade etmiştir. Bunun nedeni araştırmaya katılan öğrencilerin genç olması ve çoğunluğunun Y kuşağında olması sebep olarak gösterilebilir. Y kuşağı; bilgisayarı, interneti, sosyal medyayı aktif olarak kullanabilen, yapmak zorunda olduğu değil kendi sevdiği işi yapmaya çalışan, yenilikçi ve özgürlüğüne düşkün bir kuşaktır (Seymen, 2017, s. 471). Bu öğrenciler eğlenerek öğrenmeyi daha çok tercih eden bir kuşaktır. Bu sebeple, klasik yöntemler yerine daha çok iletişimsel yöntemleri kullanan, eğlenirken çok farkında olmadan öğrenmelerini sağlayacak içeriklerin ve e-öğrenme materyallerinin geliştirilmesi bu kuşak için önem arz etmektedir.

Öğrencilerin %94,44’ünden, İzle Öğren uygulamasının Türkçe öğrenmelerine katkı sağladığı sonucuna varılmıştır. İzle Öğren uygulamasının Türkçe öğrenmelerine nasıl katkı sağladığı sorusu yöneltildiğinde ise sırasıyla; anlama, anlatma, hem anlatma hem anlama, kelime ve kültür öğrenimine katkı sağladığı cevapları alınmıştır. Öğrencilerin büyük kısmı İzle Öğren’i kullandıklarında dinlediklerini daha iyi anlamaya başladığını ifade etmiştir. Bu sırayı, telaffuzlarını geliştirdiğini, hem dinleme hem de telaffuz ve yazma becerilerini geliştirdiğini, yeni kelimeler öğrenmelerine vesile olduğunu ve Türk kültürünü daha doğal ortamda tanımalarına imkân sağladığını ifade etmişlerdir. İzle Öğren uygulaması doğal yaklaşımı temel alan bir uygulama olduğu için öğrencilerin dizi, film gibi Türkiye’de yaşayan Türklerin günlük yaşantılarında karşılaştığı doğal ortamları ve bu durumlarda konuşulanları öğrenmelerine yardımcı olduğu sonucu çıkabilir. Buradan da hareketle, İzle Öğren’in öğrencilerin Türkçe becerilerini geliştiren bir uygulama olduğu söylenebilir.

İzle Öğren uygulamasının, öğrencilerin %91,66’sının Türkçe dinleme becerisine katkı sağladığını düşünmektedir. Bu sonuçtan da İzle Öğren’in amacına uygun olduğu ve öğrencilerin dinleme becerisini geliştirmeye katkı sağladığı söylenebilir. Mattiussi tarafından 2019 yılında yapılan çalışmada; ses ve görsel uyaranlı dinleme metinlerinin uygulandığı öğrenci gruplarının alt yazı uyaranlı dinleme metinleri ile karşılaşan öğrencilere oranla daha başarılı oldukları sonucuna ulaşılmıştır (Mattiussi, 2019, s. 77). Bu nedenle Mattiussi’nin yaptığı çalışma da görsellerle desteklenmiş altyazı olmadan dinlemeye yönelik hazırlanmış bir destek materyali olan İzle Öğren’in dinleme becerisini geliştirdiği sonucunu desteklemektedir. Ayrıca, öğrencilerin dinleme becerisini nasıl geliştirdiğine yönelik sorulan soruya verilen cevaplarda, bu uygulamanın doğrudan anlama becerilerini geliştirdiği ama dolaylı yoldan telaffuz, yazım, imla, yeni kelime ve kültürü tanıma gibi farklı yönlerden de Türkçelerini geliştirdiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında, İzle Öğren’in Türkçe öğrenmelerine ve dinleme becerilerini nasıl desteklediği üzerine verilen cevapların benzer kategorilere ayrıldığı görülmektedir. Bunun nedeni olarak da öğrencilerin bu iki soruyu İzle Öğren’de videoları dinlediği için o videoları dinleyerek neleri daha iyi yapabildiklerini anlatma çabası içinde olmalarından kaynaklandığı söylenebilir. Bu kapsamda, İzle Öğren’in doğrudan dinleme becerisine, ancak dolaylı yoldan diğer becerilerin gelişmesine ve kültür aktarımına da katkı

sağladığı düşünülebilir. Bu görüşü; birçok çalışma desteklemektedir. Doğanay, Kırbas'ın (2015) Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi/Öğreniminde Dizi ve Filmler üzerine yaptığı çalışmada dizi, filmler aracılığıyla kültür aktarımının yapılabileceğinden bahsedilmiştir. Ayrıca, çalışmada öğrenci grubunun seviyesine uygun dizi ve filmin seçilerek öğrencilere dersleri destekleyici bir materyal hâline getirilebileceğinden bahsedilmiş ve İzle Öğren'in genel kapsamının bu öneriye uygun olduğu tespit edilmiştir. Dumanlı Kadızade (2015) tarafından hazırlanan, “Yabancılar Türkçe Öğretiminde Akıllı Telefon Uygulamaları Üzerine İnceleme” konulu çalışmada; akıllı telefon uygulamalarının öğrencilerin temel dil becerileri ile kelime dağarcığına katkı sağladığı sonucunu elde etmiştir. 2015 yılında Kana ve Çakır tarafından “Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Video Kullanımının Dinleme Becerisine Etkisi” adlı çalışmada; video kullanılarak yapılan dinlemelerin, video kullanılmayarak sadece sestten oluşan dinlemelere göre daha başarılı olduğu ve video kullanılarak yapılan dinlemelerin öğrenmeyi kolay ve kalıcı hâle getirdiği tespit edilmiştir. Yılmaz ve Diril (2015), “Filmlerle Yabancılar Türkçe Öğretimi: Beyaz Melek Film Örneği” adlı çalışmalarında; yabancılar Türkçe öğretirken yapılandırılmış materyallerin desteğiyle film kullanımının öğrencilerin dört temel dil becerilerini geliştirmek için kullanılabileceği ve hedef kültüre karşı olumlu bakış açısı geliştirebileceği sonucunu elde etmiştir.

İzle Öğren uygulamasında yer alan videolarla ilgili öğrencilerin görüşleri alındığında; öğrencilerin büyük çoğunluğunun, %83,33'ünün, bu videoları seviyelerine uygun ve çeşitli olduğunu ifade etmiştir. Bunun nedeni, öğrencilerin kısa videolarla, kaygı düzeyleri çok artmadan öğrenme istekleri olarak düşünülebilir. Yapılan benzer araştırmalar da bu sonucu doğrulamaktadır. Örneğin; daha önce de bahsedilen Karaduman'ın 2018 yılında “Bağlantıcılık Temelli Mikro-Öğrenmenin Yabancı Dil Öğreniminde Uygulanabilirliği: Voscreen Örneği” üzerine yaptığı çalışmada kısa bilgi parçacıklarının anlaşılabilir ve kolay öğrenilebilir olduğu; uzun ve metine dayalı bilgi kütlelerinin yoğunluğu nedeniyle önemli bilginin gözden kaçırılabilceği sonucunu elde etmiştir (s. 96).

Araştırmaya katılan öğrencilere İzle Öğren uygulaması ile ilgili bir güncelleme yapacak olsalar hangi değişiklikleri yapacakları sorulmuş ve öğrencilerin %30,55'i uygulamayı olduğu gibi beğendiğini, %30,55'inin anlama, yazım gibi farklı soru tarzlarının eklenmesinin daha iyi olacağı, %22'sinin farklı video türlerinin eklenmesinin daha faydalı olacağı, %13'ünün ise uygulamanın daha çok oyunlaştırılması gerektiğini ifade etmiştir. Bu kapsamda, uygulamaya farklı tipte video türleri eklenmiştir. Öğrencilerin daha çok tercih ettiği sıra, uygulamaya eklenen video türlerinde belirleyici olmuştur. Gazi TÖMER'de uygulama yapılırken İzle Öğren'in içerisinde 900 video bulunmaktaydı. 130 farklı video türü daha eklenerek bu sayı 1080'e çıkarılmıştır. Ayrıca, öğrenci ve uzman görüşleri doğrultusunda uygulamanın daha çok oyunlaştırılmasının, kullanıcıları daha çok cezbedeceği ve uygulamayı kullanma sıklıklarını arttıracığı söylenebilir. Oyunların, oyunlaştırmanın öğrenmeye katkısı ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Dijital oyunlar kapsamında 2014 yılında Alabay tarafından yapılan *Enseignement / Apprentissage Du Fle Avec Lejeux Vidéo (Video Oyunlarıyla Fransızca Yabancı Dil Öğretimi / Öğrenimi)* adlı çalışmada; video oyunlarının öğrencilerin hedef dil öğrenimine olumlu yönde etki ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu hususta, YEGİTEK tarafından çalışma yapılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin %91'i uygulamayı kullanıcı dostu bulmuştur. Çok az sayıda öğrenci girişte kaydolurken problemle karşılaştığını dile getirmiştir. Uygulama esnasında kullanıcıların yaşadığı bu zorluk araştırmacı tarafından da fark edilmiş ve bununla ilgili gerekli düzenlemeler yapılarak soruna müdahâle edilmiştir.

ÖNERİLER

Bu çalışmada, elde edilen bulgular ve sonuçlar doğrultusunda uygulama ve araştırmacılar için önerilerde bulunulmuştur.

1. İzle Öğren uygulaması oyunlaştırılarak kullanıcıların daha çok ilgisini çekecek hâle getirilebilir.
2. Uygulamanın güncelliğini kaybetmemesi için içeriğin sürekli yenilenmesi, yeni videoların ve zaman içerisinde yeni soru tiplerinin eklenmesi sağlanabilir.
3. İzle Öğren uygulamasının hedef kitleye daha çok ulaşması için TÖMER, Yunus Emre Enstitüsü, Türkiye Maarif Vakfı, TİKA gibi yabancılarla Türkçe öğretimi ile doğrudan ve dolaylı olarak ilgilenen kurumlarda çalışan uzmanlara ve Türkiye'ye gelen öğrencilere uygulamanın tanıtımı yapılabilir.
4. MEB Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü'nün sayfasında uygulamanın yer alması sağlanabilir.
5. Ülkemizde Suriyeli öğrencilere ders veren öğretmenlere uygulamanın yüz yüze ve uzaktan eğitim yoluyla tanıtımı yapılabilir.
6. Yabancı dil olarak Türkçenin öğretilmesi için daha fazla mobil ve web uygulaması geliştirilmelidir.
7. Türkçe dışında bir hedef dili öğretmek için hazırlanmış uygulamaların yabancılara Türkçe öğretmek amacıyla yapılan uygulamalarla karşılaştırmaları yapılabilir.
8. Yurt dışında Türkçe öğrenen yabancıların dijital platformlarla ilgili görüşleri üzerine çalışmalar yapılabilir.
9. Bu çalışmada B1, B2, C1 seviyesindeki öğrencilerin İzle Öğren ile ilgili görüşleri alınmıştır. İzle Öğren uygulamasının A1 ve A2 seviyelerindeki öğrenciler açısından değerlendirilmesi yapılabilir.
10. Araştırma sonucu öğrencilerin İzle Öğren uygulamasının Türkçe öğrenmelerine sağladığı kültür, telaffuz, yazım gibi alanlar üzerinden her biri ile ilgili detaylı bir araştırma yapılabilir.
11. İzle Öğren uygulamasının etkililiği ve verimliliği ile ilgili deneysel çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKLAR

- Durmuş, M.** (2019). *Dil öğretiminde öğretici yeterlilikleri ve pedagojik muhakeme becerisi*. Ankara: Grafiker.
- Lee, K.** (2000). English teachers' barriers to the use of computer-assisted language-learning. *The Internet TESL Journal*, 6(12), 1-8.
- Karacan, E.** (2000). Çocuklarda dil gelişimini etkileyen faktörler. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*. <http://www.ttb.org.tr/STED/sted0700/6.html> adresinden 12.12.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Nalncı, N.A.** (2000). *Avrupa Birliği'ne tam üyelik yolunda başarının anahtarı: Yeniden yapılanma*. Ankara: Ümit.

- Türker, M., S. & Genç, A.** (2017). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde altyazılı videolar aracılığıyla rastlantısal yöntemle sözcük öğretimi*. Uludağ Üniversitesi I. Yabancı Dil Olarak Türkçenin Öğretimi Bilgi Şöleni 17-19 Mayıs 2017, (Haziran 2018) UYTOB 2017 Bildiri e-Kitabı, 91-97.
- Kuzu, A., Çankaya, S., & Mısırlı, Z. A.** (2011). Tasarım tabanlı araştırma ve öğrenme ortamlarının tasarımı ve geliştirilmesinde kullanımı. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 1(1), 20-21.
- Durmuş, M.** (2018). Yabancı/ikinci dil öğretiminde doğal yöntem(ler) ve doğal yaklaşım(lar) üzerine, *Türkbilig*, 36, 203-212.
- Dellal, N. & Çınar, S.** (2011). Yabancı dil eğitiminde iletişimsel yararcı yaklaşım, öğretmen rolleri, davranışları ve sınıf içi iletişim. *Dil Dergisi*, 154, 21-36.
- Koçak, A., & Arun. Ö.** (2006). İçerik analizi çalışmalarında örneklem sorunu. *Selçuk İletişim*, 4(3), 21-28.
- Karasar, N.** (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi* (14.Baskı), Ankara: Nobel.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H.** (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (6. Baskı). Ankara: Seçkin.
- Karaduman, G.** (2018). *Bağlantıcılık temelli mikro-öğrenmenin yabancı dil öğreniminde uygulanabilirliği: voscreen örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Seymen, A.** (2017). Y ve Z kuşak insanı özelliklerinin Milli Eğitim Bakanlığı 2014-2019 Stratejik Programı ve TÜBİTAK vizyon 2023 öngörülleri ile ilişkilendirilmesi. *Kent Kültürü ve Yönetimi Hakemli Elektronik Dergi*, 10(4), 467-489.
- İzle Öğren** (2019). <http://izleogren.eba.gov.tr/#/login-layout> sayfasından erişilmiştir.
- Alabay, S.** (2014). *Enseignement / Apprentissage Du Fle Avec Lejeux Vidéo*. (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.

ENFLASYON İLE GELİR DAĞILIMI İLİŞKİSİ: 1987-2017 DÖNEMİ TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Nurullah ALTINTAŞ
Sakarya Üniversitesi

Arş. Gör. İsmail SARITEKE
Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de 1987-2017 döneminde enflasyon ile gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi araştırmaktır. Çalışmada enflasyon için tüketici fiyat endeksi, gelir dağılımı için de Swiid veritabanından alınan Gini katsayısı kullanılmıştır. Söz konusu serilerin durağanlıkları incelenen dönemin koşulları da dikkate alınarak yapısal birim kök testi ile test edilmiştir. Hem enflasyon hem de gini katsayısı birinci farkları alındığında durağan hale gelmektedir. Değişkenlerin durağanlıkları dikkate alınarak uzun dönemli ilişkinin durumu ARDL Sınır testi ile incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre enflasyon ile gelir dağılımı arasında uzun dönemli ilişki tespit edilmiştir. Uzun dönemde enflasyon oranındaki %1 lik artışın gini katsayısını %0.02 artırdığı bulunmuş olup bu sonuca göre enflasyondaki artışın Türkiye ekonomisinde söz konusu dönemde gelir dağılımındaki adaletsizliği daha da artırmaktadır. Özellikle 2000 li yıllara kadar çift haneli enflasyon oranları gelir dağılımı politikaları açısından olumsuz sonuçlar sunmaktadır. Teorik literatürde yer alan geleneksel yaklaşımın ortaya koyduğu enflasyon ile gelir dağılımı arasındaki negatif ilişki bu çalışmada doğrulanmaktadır. Politika yapıcılarının gelir dağılımı ile enflasyon arasındaki bu ilişkiyi dikkate alması toplumsal refah açısından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon, Gelir Dağılımı, ARDL Sınır Testi

GİRİŞ

Gelir dağılımında adaletin sağlanması bütün ekonomilerin ortak çözmeye çalıştığı bir bölüşüm sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda gelir dağılımında adaletin sağlanması veya gelir eşitsizliğinin azaltılması ülkelerin en önemli amaçlarından biri olarak görülmektedir. Temel makroekonomik amaçlardan büyümenin sağlanması, işsizlik oranlarının düşürülmesi ve enflasyonun azaltılması beraberinde bir takım etkilerde oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında gelir dağılımının belirleyicileri üzerinde uzun yıllardır çalışmalar yürütülmektedir.

Türkiye ekonomisinde de gelir eşitsizliğinin azaltılmasında enflasyon oranlarındaki değişimin olası etkileri tartışılmaktadır. Bu bağlamda 80’lerde yüksek enflasyonların yaşandığı Türkiye ekonomisinde ancak 2003 sonrası tek haneli enflasyonlara ulaşılmıştır. Nitekim 2016 sonrası yine bu oranda artış eğilimleri göze çarpmaktadır. Geleneksel yaklaşım dikkate alındığında enflasyon oranlarındaki artışın gelir eşitsizliği üzerinde artırıcı bir etkisinden bahsedilmektedir. Literatürde bu etkinin araştırıldığı çalışmalar söz konusu olmakla birlikte bulgular açısından bir ortak nokta söz konusu olmamaktadır. Bazı çalışmalarda enflasyon ile

20-22 Aralık 2019

Ankara

gelir eşitsizliği arasında pozitif bir ilişki yani gelir eşitsizliğini artırıcı etki tespit edilmiştir(Dişbudak ve Süslü,2007;Ulusoy vd.,2016, Miraç vd.,2017). Buna karşılık enflasyonun gelir eşitsizliğini azalttığını tespit eden çalışmalar da söz konusudur(Heer ve Maußner, 2005; Sun, 2011; Maestri and Roventini, 2012;Gülmez ve Altıntaş,2015). Bununla birlikte enflasyon ile gelir eşitsizliği arasında doğrusal olmayan ilişkilerin ortaya konduğu çalışmalar da dikkat çekmektedir(Bulir,2001; Galli ve Van der Hoeven,2001;Balcılar vd.,2018).

Bu çalışmada Türkiye ekonomisinde 1987-2017 dönemi için enflasyon ile gelir dağılımında adalet arasındaki ilişki incelenecektir. Giriş bölümünün ardından veriler ile yöntem tanıtılacak, ardından analiz uygulanacak ve son bölümde ise elde edilen bulgular tartışılacaktır.

DEĞİŞKENLER VE YÖNTEM

Bu çalışmada Türkiye ekonomisinde, enflasyonun gelir dağılımında adalet üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda 1987-2017 dönemi yıllık verileri ile analiz gerçekleştirilmektedir. Verilerin analizinde aşağıdaki model kullanılmaktadır:

$$\text{Gini} = \alpha_0 + \alpha_1 \text{Enf} + e_t$$

Modelde gini değişkeni bağımlı değişken olup gelir dağılımında adaleti göstermektedir. Bu değer 0 ile 1 arasında bir değere sahip olmaktadır. Söz konusu değer artması gelir dağılımında adaletsizliğin artması bir diğer ifade ile gelir eşitsizliğindeki yükseliş manasına gelmektedir. Enf değişkeni ise Tüketici fiyat endeksi üzerinden enflasyon oranını göstermektedir. Tüm değişkenlerin doğal logaritmik hali alınıp analize dahil edilmiştir. α sembolü bağımsız değişkenlerin katsayılarını gösterirken, e_t ise hata terimine işaret etmektedir. Gini katsayısı Swiidd veritabanından, enflasyon oranı ise Dünya Bankasından alınmıştır.

Zaman serisi analizinde değişkenler arasında bir ilişkinin var olup olmadığı, varsa ilişkinin yönünün ne olacağı ile ilgili analizi belirlemeden önce değişkenlerin durağanlık analizlerinin yapılması gerekmektedir. Aşağıda gini katsayısı ve enflasyon oranına ait yapısal kırılmalı birim kök testi sonuçları gösterilmektedir:

Tablo 1: Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi

Değişken	Hesaplanan t-istatistik	%5 kritik değer	Kırılma
<i>Lngini</i>	-3.465959	-4.524826	2011
<i>Lnenf</i>	-2.651776	-4.524826	2012
$\Delta Lngini$	-4.748542*	-4.524826	-
$\Delta Lnenf$	-6.112664*	-5.175710	-

*%5 anlamlılık düzeyinde durağandır. Sabitli-Trendli Model için birim kök analizi yapılmıştır.

Bağımlı değişken olan gini katsayısı değişkeni birinci farkında durağandır. Bağımsız değişken olan enflasyon değişkeni de birinci farkı alındığında durağanlaşmaktadır. Değişkenlerin durağanlıklarının ortaya konulması ile birlikte değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin tespiti için Geçikmesi Dağıtılmış Otoregresif Modeline (ARDL) dayalı sınır testi kullanılmaktadır. ARDL modeli ile ilgili çeşitli denklemler (doğrusal ve doğrusal olmayan) ortaya konulmuş olup uygun olan denklem seçilmiştir. Aşağıda ARDL Modeline ait değişkenlerin kullanılmasıyla oluşturulan eşitlik görülmektedir. Modelde yer alan Θ 'lar bağımsız değişkenlerin katsayı matrisini göstermektedir. k , ise değişkenlerin alabileceği farklı gecikme sayılarını göstermektedir. i gecikme sayısını gösterirken; e_t ise bu modelin hata terimini ifade etmektedir. Modeldeki gecikme sayıları Akaike Bilgi Kriteri (AIC) yardımıyla belirlenmiştir.

$$Lngini_t = \Theta_0 + \sum_{i=1}^k \Theta_{1i} Lnenf_{t-i} + e_t$$

Akaike Bilgi Kriteri (AIC) yardımıyla ARDL(2,2) modelinin uygun model olduğu tespit edilmiştir. Analize tabi tutulan ARDL modelinde herhangi bir istatistiki hatanın varlığını incelemek için model spesifikasyon testleri yapılmıştır. Tablo 2'de yer alan sonuçlara göre ARDL (2,2) modelinde otokorelasyon, değişen varyans sorunları ile karşılaşılma, hata terimlerinin de normal dağıldığı tespit edilmiştir. Yine modelde fonksiyonel biçimde herhangi bir problemin söz konusu olmadığı görülmektedir. Spesifikasyon testlerine ait tüm testlerin olasılık değerlerinin de anlamlılık düzeyini gösteren %5 gibi değerlerden büyük olduğu görülmektedir. Bu durumda sıfır hipotezleri reddedilmemektedir.

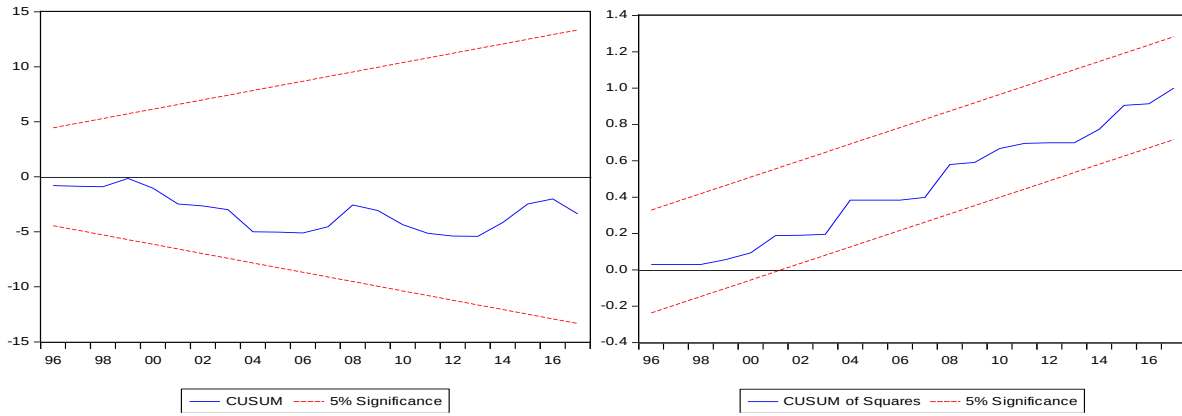
Tablo 2 ARDL Modeli

Değişkenler	Katsayı	Std. Hata	t-istatistik	Olasılık*
LGINI(-1)	1.253345	0.122607	10.22248	0.0000
LGINI(-2)	-0.480383	0.098594	-4.872321	0.0001
LENF	0.000466	0.001208	0.386199	0.7031
LENF(-1)	-0.000712	0.001632	-0.436274	0.6669
LENF(-2)	0.004815	0.001396	3.448702	0.0023
C	0.839756	0.140037	5.996678	0.0000
@TREND	-0.000449	0.000116	-3.881263	0.0008

Test	Hesaplanan İstatistik	Olasılık
Breusch-Godfrey Otokorelasyon	1.244	0.3095
Breusch-Pagan-Godfrey	0.559	0.7576

Değişen Varyans		
Jargue-Bera Normalilik	1.788	0.408
Ramsey	0.998	0.3294

ARDL(2,2) modelinden elde edilen katsayılar CUSUM ve CUSUMQ ile denetlenmiştir. Elde edilen sonuçlar %5 anlamlılık seviyesinde değişkenlerin herhangi bir yapısal kırılmasının olmadığı ve istikrarlı olduğunu göstermektedir.

ARDL modelinin belirlenmesinden sonra ise sınır testinde kullanılacak eşitliğin oluşturulması gerekmektedir. Aşağıda sınır testinde kullanılan eşitlik gösterilmektedir. Bu eşitlik üzerinden değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiler test edilmektedir.

$$\Delta Lngini_t = \theta_0 + \sum_{i=1}^k \theta_{1i} \Delta Lngini_{t-i} + \sum_{i=1}^l \theta_{2i} \Delta Lnenf_{t-i} + \theta_3 Lngini_{t-1} + \theta_4 Lnenf_{t-1} + e_{1t}$$

Gini katsayısı ile enflasyon oranı arasındaki uzun dönemli ilişkilerin test edilebilmesi için aşağıdaki hipotezler kurulmaktadır;

$$H_0: \theta_3 = \theta_4 = 0 \text{ (eşbütünleşme yoktur),}$$

$$H_1: \text{En az } \theta \neq 0 \text{ (eşbütünleşme vardır).}$$

Wald F istatistiği ile hipotezler test edilmektedir. $\theta_4 = \theta_5 = 0$ katsayılarının birlikte sıfıra eşit olup olmadığını test eden bir Wald F testi uygulanarak sınır testine ait istatistik elde edilmektedir. Hesaplanan istatistik değeri Pesaran, Shin and Smith (2001, s.300) çalışmasından alınan alt sınır I(0) ve üst sınır I(1) değerleriyle karşılaştırılmaktadır.

Hesaplanan istatistik değeri I(1) kritik değerinden büyükse H_0 reddedilmemekte, yani değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkinin varlığı kabul edilmektedir.

Tablo 3: ARDL Sınır Testi Sonuçları

K	F istatistiği	%5 Kritik Değerler	
		I(0)	I(1)
1	12.047	4.68	5.15

Tablo 3'e göre gini ile enflasyon arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Yani değişkenler uzun dönemde birlikte hareket etmektedir, eş bütünleşiktir. Hata düzeltme mekanizmasının işlerliği aşağıdaki model yardımıyla test edilmektedir.

$$\Delta \text{Lngini}_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^k \beta_{1i} \Delta \text{Lngini}_{t-i} + \sum_{i=0}^l \beta_{2i} \Delta \text{Lnenf}_{t-i} + \beta_3 \text{ecm}_{t-1} + e_{2t}$$

Tablo 4'deki sonuçlar dikkate alındığında *ecm* yani Hata düzeltme katsayısının istatistiki olarak anlamlı olduğu görülmektedir. *ecm*(-1)'ye ait katsayının hem de 0 ile -1 arasında olması uzun dönem denge değerine tekdüze yakınsaması anlamına gelmektedir. -0.22 değerinde olan bu katsayı Gini katsayısında kısa dönemde ortaya çıkan değişmelerin uzun dönem için her yıl % 0.22 civarında düzeltildiği yani yaklaşık 4,5 dönemde dengeye geldiğini göstermektedir.

Tablo 4: Kısa Dönem ve Uzun Dönem Katsayıları

Kısa Dönem Katsayıları ve Hata Düzeltme Modeli				
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistik	Olasılık
D(LNGINI(-1))	0.480383	0.085284	5.632723	0.0000
D(LNENF)	0.000466	0.001094	0.426149	0.6741
D(LNENF(-1))	0.004815	0.001327	3.627042	0.0015
C	0.839306	0.133615	6.281517	0.0000
Uzun Dönem Katsayıları				
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistik	Olasılık
LNENF	0.020125	0.003208	6.273716	0.0000
@TREND	0.001980	0.000397	4.983628	0.0001

Yukarıdaki tablo incelendiğinde kısa dönemde gini katsayısı hem kendi değerinden hem de enflasyon oranından etkilendiği görülmektedir. Bununla birlikte uzun dönemde enflasyon oranındaki %1 lik artış gini katsayısını %0.02 oranında artırmaktadır. Yani enflasyon

oranında ortaya çıkan artışların gelir dağılımındaki adaletsizliği artırdığı sonuca ulaşılmaktadır. Bu sonuçlar Türkiye ekonomisi için yapılan literatürdeki diğer çalışmalar ile de tutarlı gözükmemektedir(Dişbudak ve Süslü,2007;Ulusoy vd.,2016, Miraç vd.,2017)

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye ekonomisinde 1987-2017 döneminde enflasyon ile gini katsayısı arasındaki uzun dönemli ilişkinin incelendiği bu çalışmada enflasyon oranının gelir dağılımındaki adaletsizliği artırdığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bu bağlamda uygulamalı literatürde enflasyon ile gelir dağılımı adaletsizliği arasında kurulan doğrusal veya doğrusal olmayan çeşitli modeller oluşturulmuş olup modelin bütünü için anlamlılığı doğrulan model tercih edilmiştir. 1987-2017 döneminde ekonomik gelişim dikkate alındığında yapısal kırılmaların olması sebebi ile durağanlık analizlerinde yapısal kırılmaları dikkate alan birim kök testi tercih edilmiş ve bu doğrultuda değişkenlerin ancak birinci farkı alındığında durağan olduğu tespit edilmiştir. Uzun dönemli ilişkinin varlığının ortaya konması için tercih edilen ARDL sınır testi yaklaşımı ile eşbütünleşme tartışılmış ve değişkenlerin uzun dönemde birlikte hareket ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bulgulardan hareketle Türkiye ekonomisinde enflasyon ile birlikte gelir eşitsizliğinin arttığı yani enflasyonun olası maliyetlerinden olan borç alanla borç veren arasındaki refah transferinin yani gelirin adil paylaşımının olumsuz etkilenmesi görülmüştür. Bu bağlamda politika yapıcıların enflasyon ile ilgili azaltıcı politikalarının gelir dağılımı açısından da olumlu sonuçlar oluşturabileceği dikkate alınmalıdır. Gelir dağılımında adaletin sağlanması için enflasyonu azaltıcı politikalar kullanılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Balcılar, M., Chang, S., Gupta, R., & Miller, S. M. (2018). The relationship between the inflation rate and inequality across US states: a semiparametric approach. *Quality & Quantity*, 52(5), 2413-2425.
- Bükey, A. M., & Çetin, B. I. (2017). Türkiye’de Gelir Dağılımına Etki Eden Faktörlerin En Küçük Kareler Yöntemi ile Analizi. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 3(1).
- Bulır, A. (2001). Income inequality: does inflation matter?. *IMF Staff papers*, 48(1), 139-159.
- Dişbudak, C., & Süslü, B. (2007). Türkiye’de kişisel gelir dağılımını belirleyen makroekonomik faktörler. *Ekonomik Yaklaşım*, 18(65), 1-23.
- Heer, B., & Maufner, A. (2005, February). Distributional effects of monetary policies in a new neoclassical model with progressive income taxation. In *Computing in Economics and Finance* (Vol. 12, pp. 1-26).
- Galli, R. (2001). Is inflation bad for income inequality: The importance of the initial rate of inflation.
- Gülmez, A., & Altıntaş, N. (2015). Türkiye’de Ticari Açıklık Ve Enflasyonun Gelir Dağılımına Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(9), 31-44.

Maestri, V., & Roventini, A. (2012). Inequality and macroeconomic factors: A time-series analysis for a set of OECD countries. *Available at SSRN 2181399*.

Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of applied econometrics*, 16(3), 289-326.

Sun, H. (2011). Search, distributions, monetary and fiscal policy. *Queen's University, Department of Economics, Kingston*.

Ulusoy, A., Karakurt, B., & Akbulut, E. (2016). Eğitim Harcamalarının Gelir Dağılımına Etkisi: Türkiye’de Yükseköğretimin Gelir Eşitsizliğini Giderici İşlevi. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 1(2).

Şirket Menfaati Kavramı ve Karşılaştırmalı Hukukta İncelenmesi

Arş. Gör. İsmail SARITEKE

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

ÖZET

Kamus-1 Türkî’de menfaat kelimesi “Fayda, nef”, istifade, kâr, sûd” olarak tanımlanmaktadır. Türk Dil Kurumu’nun Büyük Türkçe Sözlük’ünde ise menfaat kelimesi “çıkar” olarak tanımlanmaktadır. Medeni Hukuk kapsamında menfaat kavramı hak tanımlamasında kullanılmaktadır. Günümüzde doktrinde kabul gören tanıma göre hak; hukuk düzeni tarafından korunan ve sahibinin bu korumayı istemek yetkisine sahip bulunduğu menfaati ifade eden bir kavramdır. Tanımdan da açıkça anlaşılabileceği üzere menfaat, hak kavramının içeriğini oluşturan temel unsurlardan biri olmaktadır. Menfaat kavramını ortaklıklar hukuku açısından incelediğimizde pek tabii olarak ortaklığın kendine has bir menfaati olduğunu görmekteyiz. Dar anlamı ile şirket menfaati, şirketin kuruluş amacını yerine getirme arzusudur. Geniş anlamda şirket menfaati ise şirketin tüm unsurlarından elde edeceği faydayı maksimize etmesi anlamına gelmektedir. Pek tabii olarak bu maksimizasyonun başında da kar gelmektedir. Zira bir ortaklığın ana gayesi kar elde etmek ve bu karı pay sahiplerine paylaşmaktır. Doktrinde şirket menfaati kavramı; şirketin hukuki ve ekonomik alandaki mevcudiyetini mümkün olan en iyi şekilde devam ettirmesini sağlamak şeklinde tanımlanmaktadır. Bu menfaatin gözetilmesi açısından kanun koyucu ortaklığın belirli organlarına (anonim şirketlerde yönetim kurulu gibi) yükümlülükler tahsis etmiştir. Hayatın her alanında olduğu gibi ortaklıklarda da bir menfaat (çıkar) çatışmasının ortaya çıkması muhtemeldir. Şirket menfaatinin kapsamının belirlenmesi özellikle kötü niyetli paydaşların işlemlerinin tespiti ve verilen zararın tazmini açısından önem arz etmektedir.

Bu çalışmada öncelikle şirket menfaati kavramı çeşitli teoriler açısından incelenecektir. Akabinde şirket menfaati kavramı Anglosakson ve Kara Avrupası sistemi karşılaştırılması suretiyle irdelenecek ve farklılıklar ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ortaklık, Hak, Şirket Menfaati, Paydaş, Ortaklıklar Hukuku, Karşılaştırmalı Hukuk,

GİRİŞ

Kısaca çıkar olarak tanımlanabilecek olan menfaat kavramının ortaklıklar hukukundaki karşılığına baktığımızda ortaklıkların kendine münhasır bir menfaati olduğu görülmektedir. Dar anlamda kuruluş amacını gerçekleştirmek olan şirket menfaati kavramı, geniş anlamı ile ortaklığı oluşturan tüm unsurlara ait faydaların maksimize edilmesi, ortaklığın hukukî ve ekonomik varlığının en kârlı şekilde sürdürülmesi anlamlarına gelmektedir. Bilindiği üzere bir ortaklıkların ana gayesi kâr elde edip pay sahiplerine bunu dağıtmaktır.¹

Hukukumuzda göre bir anonim ortaklığın mutlak surette ekonomik bir amaç için kurulması gerekmektedir.² Konuya ilişkin Türk Ticaret Kanunu'nun 331. Maddesi emredici niteliktedir. Bu madde hükmüne göre; "Anonim şirketler, kanunen yasaklanmamış her türlü ekonomik amaç ve konular için kurulabilir." Bu bağlamda anonim ortaklıklar örneğin hayır veya dini amaçlı olarak kurulamazlar.

Öğretide şirket menfaati kavramı; şirketin hukuki ve ekonomik alandaki mevcudiyetini mümkün olan en iyi şekilde devam ettirmesini sağlamak şeklinde tanımlanmaktadır.³ Çok genel bir ifade ile şirket menfaatinin sağlanmış olması şirket işlerinin hem şirket hem de şirket ile ilişkide bulunan kişiler için maksimum fayda getirecek şekilde yürütüldüğünü göstermektedir. Ülkemizde uluslararası hukuk çevrelerine kıyasla daha geç bir dönemde yürürlüğe girmiş olan kurumsal yönetim ilkeleri başta olmak üzere, TTK'da bir şirketin mevcudiyetini en verimli şekilde sürdürmesini temel amaç edinen hükümlerin tamamı şirket menfaatinin elde edilmesine yöneliktir.

ŞİRKET MENFAATİ KAVRAMINI AÇIKLAYAN TEORİK GÖRÜŞLER

1. Pay sahibi Teorisi

Pay sahibi teorisi uyarınca, şirket menfaati ile pay sahiplerinin menfaati tamamen örtüşmektedir. Bu kapsamda, şirketin malî rizikosunu üstlenmiş olan pay sahiplerinin kâr paylarını yükseltmek amacıyla atacakları her adım şirket menfaatine de hizmet etmektedir.⁴

Bu teori bağlamında, şirkette korunması gereken tek menfaat grubu pay sahipleridir. Pay sahiplerinin menfaatlerinin korunması doğrudan şirket menfaatinin korunması anlamına gelmektedir.

2. Çıkar Grubu Teorisi

¹ Veliye Yanlı, Anonim Ortaklıklarda Kârın Tamamen Devrine İlişkin Bir Tasarruf Yapılabilir mi?, İÜHF C. LV S. 4, İstanbul 1997, s. 209-210.

² Reha Poroy/Ünal Tekinalp/Ersin Çamoğlu, Ortaklıklar Hukuku I, İstanbul 2014, s. 279.

³ Mehmet Helvacı/Emin Çamurcu/İsmail Türkyılmaz, Özellikle Anonim Şirket Açısından Şirket Menfaati Kavramı, Prof. Dr. Hamdi Yasaman'a Armağan, İstanbul 2017, s. 311.

⁴ Eric Homburger, Kommentar zu Art 707-726 OR, Der Verwaltungsrat in Züricher Kommentar Band V 5b, Die Aktiengesellschaft, Zürich 1997, N. 786.

Çıkar grubu teorisi uyarınca, şirket menfaatinin gerçekleştirilmesi pay sahiplerinin menfaatini ön plana alarak elde edilemez. Aksine şirketle ilişkisi bulunan işçiler, yöneticiler, alacaklılar, tedarikçiler, tüketiciler ve hatta devlet gibi diğer kişi ve grupların da menfaatleri gözetilerek sağlanır.⁵

3. Karma Teori

Karma teori, pay sahibi ve çıkar grubu teorilerini birleştirerek uzlaştırmaktadır. Bu görüşe göre, pay sahipleri ve diğer çıkar gruplarının menfaati birlikte öncelenmelidir. . Bu ise ancak şirketin mâli durumunu ve verimliliğini güçlendirmek ile gerçekleştirilebilir. Böylece hem pay sahiplerinin hem de şirket ile ilişkide bulunan diğer kişi ve grupların menfaati de kendiliğinden sağlanmış olacaktır.⁶

Karşılaştırmalı Hukukta Şirket Menfaati

1- Anglosakson Hukuku

Anglosakson hukuk sistemine tâbi olan Amerika Birleşik Devletleri'nde şirketlerin işleyişine yönelik düzenleme yapma yetkisi her eyalete ayrı olarak tanınmış ve kural olarak bir eyaletin yasaları uyarınca kurulmuş olan şirketin diğer eyaletlerde de faaliyet göstermesine izin verilmiştir.⁷ Ancak eyaletlere tanınan şirketler hukukuna ilişkin düzenleme yapma yetkisi genel kabul görmemiş ve yeknesaklığın sağlanması adına hemen hemen her eyalet Delaware eyaletinin Genel Şirketler Kanunu'nu kabul etmiştir. Bu tercihin sebebi New York borsasında kayıtlı olan şirketlerin %45'inin bu eyalette kurulmuş olması ve tüm eyalet gelirlerinin yaklaşık %15'inin bu anonim şirketlerden elde edilmesi sebebiyle Delaware eyaletinde şirketler hukuku gelişmiş olmasıdır.⁸ Delaware Eyalet Kanunu'nun 8. Bölümünde düzenlenen Genel Şirketler Kanunu'nda kamu menfaati ve devlet menfaati kavramları açıkça düzenlenmişken, şirket menfaati kavramına lafzi olarak rastlanmamaktadır.

İngiltere'de uygulanan sisteme baktığımızda gözümüze ilk çarpan özellik Anglosakson hukuk sisteminin bir sonucu olan detaylı kodifikasyondur. Pek tabi olarak şirketlerin İngiliz ekonomisinde önemli bir yer tutması da bu detaylı kodifikasyonunun nedenleri arasında yer almaktadır.⁹ İngiltere'de şirketler hukukuna ilişkin temel norm 2006 tarihli Şirketler Kanunu'dur. Bu kanunda da şirket menfaati tanımı lafzi olarak yer almamaktadır. Ancak ilgili kanunun 182. Maddesi şirket menfaatine ilişkin hükümler içermektedir. Bu hüküm uyarınca şirketin yöneticisi şirketi idare ederken kararlarını iyiniyetle ve şirketin bütününe faydasına

⁵ R. Edward Freeman/J. F. Harrison/ A. C. Wicks/ B. L. Parmar/ S. de Colle, Stakeholder Theory-The State of the Art-, New York 2010, s. 11.

⁶ Peter Forstmoser, "Gewinnmaximierung oder soziale Verantwortung?", Dieter Simon zum 70. Geburtstag, Frankfurt 2005, s. 229.

⁷ Andreas Cahn/ David C. Donald, Comparative Company Law, New York 2010, s. 17.

⁸ Robert W. Hamilton, The Law of Corporations in a Nutshell, West Group 2000, s. 68.

⁹ Tamer Bozkurt, Amerikan ve İngiliz Şirketler Hukukunda Şirket Tipleri Ekseninde, Özellikle Sermaye Şirketlerinde Pay Devri ve Devir Sınırlamalarına Kısa Bir Bakış, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 12, Gaziantep 2016, s. 125.

olacak şekilde ve şirketin başarısı için almakla yükümlü tutulmuştur. Ayrıca hükmün devamında bir şirket yöneticisinin görevini yerine getirirken göz önünde bulundurması gereken hususlar da belirtilmiştir. Bu hüküm uyarınca bir şirket yöneticisinin görevini yerine getirirken;

“a) Verilen kararların uzun vadedeki sonuçlarını,

b) şirket çalışanlarının menfaatlerini,

c) şirketin tedarikçileri, tüketicileri ve diğer ilişkide bulunduğu kişilerle olan iş ilişkilerini geliştirmeye duyulan ihtiyacı,

d) şirket faaliyetlerinin toplum ve çevre üzerindeki etkileri, e) şirketin yüksek standartlarda iş yapma isteğini sürdürme arzusunu,

f) şirket üyeleri arasında adil davranma gerekliliğini” göz önünde bulundurmalıdır.

2- Kara Avrupası Hukuku

Şirket menfaati kavramı uzun süredir Alman hukuki literatüründe bulunmasına karşın kanunda tanımlanmamıştır. Ancak öğretiyeye dayalı Alman hukukunda bu durumu bir eksiklik olarak nitelendirmemek gerekmektedir.

Alman öğretisinde şirket menfaati kavramı “Unternehmen an sich” (Şirketin kendisi) adlı teori yoluyla açıklanmaya çalışılmaktadır.¹⁰ Bu teoriye göre, şirket, kendisini meydana getiren tüm gerçek ve tüzel kişilerden farklı bir kişiliktir. Ayrı bir kişilik olması dolayısıyla da menfaati de kendisini meydana getiren kişilerin menfaatinden bazı durumlarda farklıdır. Eğer şirketin menfaati ile kendisini meydana getiren gerçek veya tüzel kişilerin menfaati çatışma yaşar ise, şirketin menfaatinin önceliklendirilecektir. Bu teorinin en önemli yansımaları şirkete karşı borçlanma yasağında görmemiz mümkündür.

3- Türk Hukuku

Şirket menfaati kavramı, TTK’da ticaret şirketleri ile ilgili bazen açıkça, bazen örtülü olarak, bazen de işin ruhu gereği sıklıkla kullanılmaktadır. Bu kavramın açıkça yer aldığı kanuni düzenlemelerden şunlardır;

- TTK m. 202/1-c’deki şirketler topluluğunda hakimiyetin hukuka aykırı kullanıldığı hallerde “Alacaklılar da (b) bendi uyarınca, şirket iflas etmemiş olsa bile, şirketin zararının şirkete ödenmesini isteyebilirler.”,

-TTK m. 223’deki kollektif ortaklıkta yönetimin kapsamında “Şirketin yönetimi kapsamındaki hususlar, şirketin amacını ve konusunu elde etmek için yapılması gereken olağan işlem ve işler ile sınırlıdır. Şirketi yönetenler, şirket menfaatine uygun gördükleri

¹⁰ Ünal Tekinalp, Halka Açık Anonim Ortaklıklarda Yönetime Katılma Sorunları, İstanbul 1979, s. 24.

işlerde, olağan işlem ve işlerle sınırlı olmak şartıyla, sulh, feragat ve kabul ile tahkime de yetkilidirler. Şu kadar ki, bağışta bulunmak, kefil olmak, üçüncü kişi lehine garanti vermek, ticari mümessil tayin etmek ve şirket konusuna girmiyorsa taşınmazları satmak, satın almak, teminat göstermek, şirketin özüne ilişkin üretim araçlarını elden çıkarmak, rehnetmek veya ticari işletme rehni kurmak gibi olağan iş ve işlemler dışında kalan hususlarda ortakların oybirliği şarttır.”

-TTK m. 369/1'deki anonim ortaklık yönetim kurulu üyelerinin özen ve bağlılık yükümlülüğünde, “Yönetim kurulu üyeleri ve yönetimle görevli üçüncü kişiler, görevlerini tedbirli bir yöneticinin özeniyle yerine getirmek ve şirketin menfaatlerini dürüstlük kurallarına uyarak gözetmek yükümlülüğü altındadırlar.”

- TTK m. 437/3'deki anonim ortaklıkta bilgi alma ve inceleme hakkında “Bilgi verilmesi, sadece, istenilen bilgi verildiği takdirde şirket sırlarının açıklanacağı veya korunması gereken diğer şirket menfaatlerinin tehlikeye girebileceği gerekçesi ile reddedilebilir.

SONUÇ

Şirket menfaati kavramının yasal bir tanımı bulunmaması, buna mukabil yasada birçok yerde düzenlenmiş olması ile hem öğretilerde hem de uygulamada farklı sonuçlara ulaşılması sonucunu doğurmaktadır. Almanya'da yüzyıldan uzun bir süredir yerleşmiş bir şirket menfaati kavramı bulunması sebebiyle kavramın yasal tanımının bulunmaması uygulamada soruna yol açmamaktadır. Şirket menfaati kavramı hem şirketi hem paydaşları hem de şirketle doğrudan ya da dolaylı ilişkisi olan kişilere koruyan çerçeve bir kavram olması sebebiyle açığa kavuşturulması önemlidir. Bu sebeple şirket menfaati kavramının dar bir kalıba hapsedilmeden kanun koyucu tarafından düzenlenmesi önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Bozkurt, Tamer; Amerikan ve İngiliz Şirketler Hukukunda Şirket Tipleri Ekseninde, Özellikle Sermaye Şirketlerinde Pay Devri ve Devir Sınırlamalarına Kısa Bir Bakış, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 12, Gaziantep 2016, s. 125-138.

Cahn, Andreas/Donald, David C.; Comparative Company Law, New York 2010.

Freeman, R. Edward/ Harrison, J. F. /Wicks, A. C./ Parmar, B. L./ de Colle, S.; Stakeholder Theory-The State of the Art-, New York 2010

Helvacı, Mehmet/Çamurcu, Emin/Türkyılmaz, İsmail; Özellikle Anonim Şirket Açısından Şirket Menfaati Kavramı, Prof. Dr. Hamdi Yasaman'a Armağan, İstanbul 2017, s. 309-330

Homburger, Eric; Kommentar zu Art 707-726 OR, Der Verwaltungsrat in Züricher Kommentar Band V 5b, Die Aktiengesellschaft, Zürich 1997.

Forstmoser, Peter; “Gewinnmaximierung oder soziale Verantwortung?”, Dieter Simon zum 70. Geburtstag, Frankfurt 2005.

Poroy, Reha/Tekinalp, Ünal/Çamoğlu, Ersin; Ortaklıklar Hukuku I, İstanbul 2014

Tekinalp, Ünal; Halka Açık Anonim Ortaklıklarda Yönetime Katılma Sorunları, İstanbul 1979

Yanlı, Veliye; Anonim Ortaklıklarda Kârın Tamamen Devrine İlişkin Bir Tasarruf Yapılabilir mi?, İÜHFM C. LV S. 4, İstanbul 1997, s. 201-216.

BİR GÖSTERGE OLARAK HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜ KAVRAMI VE ÖLÇÜLMESİ**Arş. Gör. İsmail SARITEKE**

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Nurullah ALTINTAŞ

Sakarya Üniversitesi

ÖZET

Hukukun üstünlüğü kavramı, hükümetin karar alırken önceden belirlenmiş kurallara uygun davranmasını ve almış olduğu bu kararlar bakımından da hesap verebilir olmasını ifade eder. Bu kapsamda hukukun üstünlüğü kavramını iki ana başlık altında incelemek mümkündür. Başlıklardan ilkinin belirlik ilkesi olarak isimlendirmek mümkündür. Bu ilke uyarınca hükümetler düzenleme yaparken belirli kurallara bağlı olmalıdır. Bu kurallar günümüz hukukunda anayasada norm yapma şartları olarak düzenlenmiştir. Norm yapma şartları hem belirli yeter sayıları ile sınırlandırılmış olup hem de temel hak ve hürriyetlere ilişkin önemli konular normlar hiyerarşisinin üst kısımlarına çekilmiştir. İkinci ana başlığı ise hesap verebilirlik olarak isimlendirmek mümkündür. Bu ilke uyarınca hükümetler fiillerinden sorumsuz değildirler. Yönetenler, yönettikleri sürece yaptığı düzenlemelerden, gerçekleştirdiği idari işlemlerden sorumludurlar ve gerektiğinde yetkili mahkemeler önünde hesap vermelidirler. Hukukun üstünlüğü ilkesi yüzyıllar boyu dillerde olan bir söylem olmuştur. İngiltere’de kralın yetkisini sınırlamak isteyen asiller, bu söylemi dile getirmişlerdir. Aynı şekilde Fransız Devrimi’nde de kullanılan sloganlardan biri hukukun üstünlüğü olmuştur. Kimi zaman bu kavram adalet kavramıyla birlikte, iç içe geçmiş bir biçimde kullanılmış, kimi zamansa teknik anlamda hukuki bir bakış açısı ile ele alınmıştır. Monarşi döneminde kabul edilmiş olması dahi oldukça büyük önem arz eden bu ilke, günümüzde hemen hemen her ülke tarafından tanınan ancak uygulanması noktasında sıkıntı yaşanan bir kavram haline gelmiştir. Hukukun üstünlüğünün ölçülmesi, matematiksel bir ifadeye kavuşturulabilmesi bir diğer ifade ile rakamsal bir veri haline getirilmesi diğer alanların bu ilke ile ilişkisini inceleyebilmek için büyük önem arz etmektedir.

Bu çalışmada özellikle çalışmalarda veri olarak kullanılan hukukun üstünlüğü kavramı temel nüansları ele alınarak incelenecektir. Bu kapsamda Dünya Adalet Projesi (World Justice Project (WJP) indeksi temel alınmış, alt başlıklara ilişkin önerilerde bulunularak hukukun üstünlüğü ilkesinin daha etkin ve doğru bir biçimde ölçülmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hukukun Üstünlüğü, WJP, Hesap Verilebilirlik

GİRİŞ

Hukukun üstünlüğü kavramı geçmişten günümüze dile getirilen vatandaşlar tarafından talep edilen bir kavram olarak süregelmiştir. Hukukun üstünlüğü ismi ile münezzeh bir kavramdır. Bir başka deyişle hukukun üstünlüğünü, hukukun üstünde herhangi bir kişi kurum aile ya da bir oluşumun olmadığı durumu ifade eder. Bu ilke eski zamanlarda hukukun herkese eşit olarak uygulanması anlamı taşımaktayken, artık çok daha geniş bir anlam içermektedir.

Hukukun üstünlüğü kavramı için en büyük katkı A.V. Dicey tarafından yazılan ve 1885 yılında basılmış “*An Introduction to the Study of the Law of the Constitution*” adlı eserle sağlanmıştır. Dicey hukukun üstünlüğü kavramının 3 ana başlık altında incelenebileceğini öngörmüştür. Bunlardan ilki; adil yargılanma ve doğal hâkim ilkesine ilişkindir. Dicey birinci şart olarak herkesin usulüne uygun ve fiilin meydana geldiği tarihten önce kurulmuş mahkemelerde adil bir şekilde yargılanması gerektiğini ifade eder. İkinci başlık olarak, hukukun herkese eşit olarak uygulanmasını ve kimsenin hukukun üstünde olmamasını belirtmiştir. Üçüncü şart olarak, temel hakların ve hukukun üstünlüğünün normlar hiyerarşisinin en üstünde bulunan normal korunması gerektiğini ifade etmiştir (Dicey, 1885: s.188).

Tom Bingham bu şartları 8’e yükseltmiştir. Bingham’a göre;

-Yasa erişilebilir ve mümkün olduğunca anlaşılır, açık ve öngörülebilir olmalıdır (Bingham, 2002: s.37).

-Yasal hak ve sorumluluklara ilişkin uyuşmazlıkları, genellikle takdir yetkisinin kullanılması ile değil, kanunun uygulanmasıyla çözülmelidir. (Bingham, 2002: s.55)

-Yasalar herkese eşit olarak uygulanmalıdır. (Bingham, 2002: s.55)

-Her düzeydeki bakanlar ve kamu görevlileri, kendilerine verilen yetkileri, bu yetkilerin sınırlarını aşmadan ve makul bir şekilde, yetkilerin verildiği amaç için, adil bir şekilde, iyi niyetle kullanmalıdırlar. (Bingham, 2002: s.60)

-Yasa, temel insan haklarının yeterli bir şekilde korunmasını sağlamalıdır (Bingham, 2002: s.66).

-Taraflar arasındaki uyuşmazlıkların uygun bir maliyet ve olağan bir süre içinde çözülmesine yönelik araçlar sağlanmalıdır (Bingham, 2002: s.85).

-Devlet tarafından sağlanan yargılama usulü adil olmalıdır (Bingham, 2002: s.90).

-Hukukun üstünlüğü, devletin ulusal hukukta olduğu gibi uluslararası hukuktaki yükümlülüklerine uymasını gerektirmektedir. (Bingham, 2002: s.110).

HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜ GÖSTERGESİ VE KISTASLARI

Günümüzde hukukun üstünlüğünü matematiksel ve ekonometrik yöntemlerle ölçmek ve bunu belirli başlıklar altında puanlayarak bir gösterge oluşturmak mümkün hale gelmiştir. Bu bağlamda bu çalışmaya esas olarak World Justice Project (WJP)'in indeksi ve ölçüm kıstasları ele alınacaktır. Bu başlıklar kapsamında hukukun üstünlüğü ilkesinin ideal olarak uygulandığı bir devlette bulunması gereken şartlar sıralanacaktır.

1- Hükümet Yetkisine Getirilen Kısıtlamalar

Bu başlık kapsamında sınırlı ve yasalara dayanan bir hükümetten bahsetmek gerekmektedir. Zira sınırsız bir hükümetin yasalara uyacağına dair bir garanti bulunmamaktadır.

Bu kapsamda;

- Devlet yetkileri yasama organı tarafından etkin bir şekilde sınırlandırılmış olmalıdır.
- Hükümet yetkileri yargı ile etkin bir şekilde sınırlandırılmış olmalıdır.
- Devlet yetkileri bağımsız denetim ve inceleme ile etkin bir şekilde sınırlandırılmış olmalıdır.
- Hükümet yetkilileri suistimal nedeniyle cezalandırılabilir.
- Devlet yetkileri, hükümet dışı sivil denetimlere (sivil toplum kuruluşları) de açık olmalıdır.
- İktidar geçişleri kanuna tabi olmalıdır.

2- Yolsuzluk

Yolsuzluk bir devlet için en önemli sorunlardan biridir. Yolsuzluk ve yozlaşma hukukun üstünlüğü için bir tehdittir. Zira bu şekilde eşit şekilde muamele görme hakkı da kişinin elinden alınmış olmaktadır. Bu kapsamda;

- İcra makamındaki devlet memurları kamu güçlerini özel kazanç için kullanmamalıdır.
- Adli makamlardaki devlet memurları kamu güçlerini özel kazanç için kullanmamalıdır.
- Polis ve ordudaki devlet memurları, kamu güçlerini özel kazanç için kullanmamalıdır.
- Yasama organındaki devlet memurları, kamu güçlerini özel kazanç için kullanmamalıdır.

3- Açık Hükümet

Açık hükümet bir başka deyişle şeffaf hükümet vatandaşların resmi kayıtlara erişim hakkı olduğu bu erişim hakkının yasal prosedürler aracılığıyla yerine getirilebildiği hükümeti ifade eder. Belirtmek gerekir ki bu yasal prosedürler hakkın kullanılmasının önüne geçmemelidir. Bilgiye erişim hakkı açık hükümetin önemli bir parçasıdır. Vatandaşların kamusal hayata daha fazla katılmalarını sağlar, yolsuzlukla mücadeleye yardımcı olur ve

20-22 Aralık 2019

Ankara

vatandaşların haklarını korur, bilimsel araştırmayı destekler ve ticareti ve ekonomiyi teşvik eder.

Bu kapsamda;

- Hükümet verileri ve yasalar halka açık olmalıdır.
- Bilgi edinme hakkı bulunmalıdır.
- Sivil katılım sağlanmalıdır.
- Şikayet mekanizmaları etkin ve yeterli olmalıdır.

4- Temel Haklar

İnsan, sırf insan olmasından kaynaklı doğuştan bazı temel hak ve hürriyetlere sahiptir. Bu hakların varlığı devletin varlığından önce gelir. Bu bağlamda bu haklar bireye devlet tarafından verilmemiştir. Devlet tarafından verilmediğinden dolayı, devlet tarafından ihlal edilebilmesi de söz konusu değildir (Gözler). Hukukun üstünlüğünden söz edebilmemiz için öncelikle bu hakların devlet tarafından normlar hiyerarşisinin en üstünde yani anayasa ile korunmuş olması gerekmektedir. Belirtmek gerekir ki bu hakların sadece tanınmış olması yeterli değildir, ayrıca bu hakların ihlal edilmesinin de önlenmesi gerekmektedir.

Bu kapsamda;

- Eşit muamele ve ayrımcılık yapılmamalı
- Kişinin yaşam ve güvenlik hakkı etkin bir şekilde garanti edilmeli
- Kanunun usulüne uygun işlem yapılmalı ve sanığın hakları ihlal edilmemeli
- Düşünce ve ifade özgürlüğü etkili bir şekilde garanti edilmeli
- İnanç ve din özgürlüğü etkili bir şekilde garanti edilmeli
- Kişisel hayatın gizliliğine keyfi müdahalelerde bulunulmayacağı etkili bir şekilde garanti edilmeli
- Toplanma ve örgütlenme özgürlüğü etkin bir şekilde garanti edilmeli
- Temel çalışma hakları etkin bir şekilde garanti edilmeli

5- Kamu Düzeni ve Güvenlik

Güvenlik kişinin temel haklarından biridir. Devlet vatandaşını güvende tutmalı ve onu güvende hissettirmelidir. Bunu sağlamanın yolu da kamu düzenini tesisten geçmektedir.

Bu kapsamda,

- Suç etkin bir şekilde kontrol edilmelidir.

-Sivil çatışma etkili bir şekilde sınırlandırılmalıdır.

-Bireylerin kişisel şikayetlerini gidermek için şiddete başvurmaları engellenmelidir.

6- Yasal Düzenlemeler ve Yaptırımlar

Yasal düzenlemeler bir devletin işleyiş aracıdır. Hükümetler icraatlarını yasal düzenlemeler (kanunlar, tüzükler, yönetmelikler) aracılığıyla yaparlar. Ancak bir konuda yasal düzenleme yapmak tek başına yeterli değildir. Bilindiği üzere hukuk kurallarının en önemli özelliği ihlali halinde uygulanacak yaptırımlardır. Müeyyide olmadan hukuk kuralı var olamaz.

Bu kapsamda,

-Devlet düzenlemeleri etkili bir şekilde uygulanmalıdır.

-Devlet düzenlemeleri uygun olmayan bir etki yaratılmadan uygulanmalıdır.

-İdari işlemler makul bir gecikme olmadan gerçekleştirilmelidir.

-İdari işlemlerde sürece saygı duyulmalıdır.

-Hükümet, yasaya uygun işlem olmadan ve ödemesi gereken bedelin altında kamulaştırma yapmamalıdır.

7- Hukuk Yargılamaları

İstisnai haller dışında birey-birey ilişkilerinde ortaya çıkacak uyuşmazlıklar hukuk mahkemelerinde çözülür.

Bu kapsamda;

-Bireyler hukuk mahkemelerine erişebilir ve bunlara başvuru bedellerini karşılayabilmelidir.

-Bireyler hukuk mahkemelerinde ayrımcılığa uğramamalıdır.

-Hukuk mahkemeleri yolsuzluktan muaf olmalıdır.

-Hukuk mahkemeleri, hükümetin müdahalelerinden bağımsız olmalıdır

-Hukuk mahkemeleri olağan sürelerde karar vermelidir.

-Alternatif uyuşmazlık çözüm mekanizmaları erişilebilir, tarafsız ve etkilidir

8- Ceza Yargılamaları

Ceza yargılamaları vatandaşın adalete ulaşma hakkının bir uzantısıdır. Bu kapsamda etkin bir ceza sistemi vatandaşın adalaet algısını canlı tutacaktır. İyi bir ceza sisteminden bahsetmek için ayrıca devletin iyi bir de ıslah sistemine sahip olması da gerekmektedir.

Bu kapsamda;

- Cezai soruşturma sistemi etkili olmalıdır.
- Ceza muhakemesi sistemi olağan sürelerde karar vermelidir.
- İslah sistemi, suç oranını azaltmada etkili olmalıdır.
- Ceza yargısı tarafsız olmalıdır
- Ceza mahkemeleri yolsuzluktan muaf olmalıdır.
- Ceza mahkemeleri hükümetin müdahalelerinden bağımsız olmalıdır

SONUÇ

Devlet kavramının oluşmaya başladığı süreçten beri devleti topluma bağlayan birçok önemli başlık olmuştur. Bunlar hukuk, idare (devlet yönetimi), ekonomi vb. başlıklarla sıralanabilir. Bu perspektifte özellikle hukukun üstünlüğü kavramı sayılan temel şartların gelişmeye başlamış ancak zamanla birlikte içeriği genişlemiştir. Bu kapsamda hukukun üstünlüğü kavramını ölçerken de belirlenen kıstasların zamanla geliştirilmesi gerekmektedir. WJP'nin ele aldığı temel kıstaslar ölçüm için yeterli olsa dahi kanaatimizce geliştirilmeye ihtiyaç duymaktadır. Özellikle küreselleşen Dünya'da özgür basın yeri oldukça önemli iken basın özgürlüğünün ayrı bir başlık altında incelenmesi gerekmektedir. Bir başka ayrı başlık altında incelenmesi gerektiğini düşündüğümüz husus ise seçim sistemidir. Katılımın etkin bir biçimde sağlanmasının önüne geçildiği, sonucuna müdahale edilmesi muhtemel seçimler hukukun üstünlüğü ilkesine aykırılık teşkil etmektedir. Bu sebeple seçim sisteminin de basın özgürlüğü gibi ayrı bir başlık altında incelenmesi kanaatimizce önem arz etmektedir.

Bunun yanında özellikle minimal devlet anlayışının ön plana çıkması dikkat çekmektedir. Zira bir yandan her manada olduğu gibi ekonomik manada da devletin olabildiğince küçülmesini gerekliliğine sürekli vurgu yapılmaktadır. Diğer yandan ise devletin özellikle Büyük Buhran ve ardından II. Dünya Savaşı'na müteakip genel eğilim neticesinde, ekonomik faaliyetleri bilinçli bir biçimde düzenlenmesi denetlemesi ve takip etmesi savını yükseltmiştir. Savaş süreci ve akabinde, devletlerin ekonomik işleyişleri düzenlemelerinin ve kısmi bir ekonomik yeniden örgütlenmeye gitmelerinin ortaya çıkarttığı genişleme, bu eğilimi daha da hızlandırmıştır. Keynes'in bu noktadaki temel düşüncesi, düzensizliğin ortaya çıkarttığı maliyete yapmış olduğu vurgu sadece ekonomik sorunlar çıkartmamaktadır. Ancak sorunların yansımaları her alanda istikrarsızlık, finansal ürkme, toplumsal ve ekonomik depresyon, eşitsizlik fikrinin tedirginliği ve devlete ve topluma olan güvenin azalmasına neden olmaktadır. Nitekim devlete yüklenen birçok görev yani düzenleme denetleme, ortam sunma gibi vazifeler ciddi karşılık bulmuştur (Zafir, 2009: 66). Bu çerçevede özellikle 1980'ler sonrası dönemde devletin kendi bünyesinde olan bir takım yetkileri bağımsız denetim ve inceleme mekanizmalarına yani bağımsız denetim ve üst kurullara aktarılmıştır. Bir takım bakış açıları bu duruma devlet içinde devlet olarak baksalar da diğer bakış açısı piyasa güveni

ve dengesini adilane ve hükümet sistemi içinde olmayan bir mekanizma tarafından yapılmasını gerekli görmektedir.

Bunun yanında devletin temel demokratik göstergesi olan kuvvetler ayrılığı, hukuki istikrar, yarışmacı seçimler, yerellik ve sosyal/siyasal istikrar gibi kavramlar bir ülkedeki ekonominin işleyişinin başarısı, kabiliyeti ve gelişmişliği açısından da kritik kavramlardır. Bu çerçevede çalışmanın ana eksenini oluşturan hukukun üstünlüğü de bu açıdan önem arz etmektedir.

Sonuç olarak belirtmek gerekir ki bu kavramlar WJP tarafından ölçüm dışı tutulan kavramlar değildir. Bu kavramların ölçüm kıstasları olarak ana başlık haline getirilmesi daha isabetli bir ölçüm yapılmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

A. V. Dicey, An Introduction to the Study of the Law of the Constitution (1885; 9th edn., Macmillan,).

Bingham, Tom, The Rule of Law (2011; 2th edn, Penguin Books)

Gözler, Kemal <http://www.anayasa.gen.tr/temelhakvehurriyetler.htm>

World Justice Project <https://worldjusticeproject.org/>,

Zafir, C. (2009). Neoliberalizmin Minimal Devlet Yaklaşımına Bir Eleştiri. Yönetim Bilimleri Dergisi, 7 (2) , 65-82.

ŞÂKİR MAHLASLI BİR ŞAİRE AİT DÖRT TÜR: MÜNÂCÂT, ESMÂ-İ HÜSNÂ, NAAT VE SELAMNÂME

Dr. Öğr. Üyesi Seydi Kiraz

Hitit Üniversitesi

ÖZET

Bu çalışmada incelenen manzum metinler, XIX. yüzyılın ikinci yarısı ile XX. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşadığı tahmin edilen Şâkir mahlaslı bir şair tarafından yazılmıştır. Şiirlerinde aruz ölçüsünü kullanan şair, divan şiirinin kavram ve mazmunlarına hâkimdir. Şâkir'in eserindeki ilk tür, kaside nazım biçimiyle yazılan ve 21 beyitten oluşan bir münacattır. Şair bu şiirde, içten bir yakarıyla kusurunu ve günahını itiraf ederek Allah'tan mağfiret istemiştir. Çalışmadaki ikinci tür, bir esma-i hüsnadır. Mesnevi nazım biçimiyle yazılan bu tür 34 beyitten ibarettir. İlk yirmi beyitte Allah'ın doksan dokuz ismi sayılmış, diğer beyitlerde esmanın özellikleri ve faziletleri anlatılmıştır. Çalışmadaki üçüncü manzume bir naattir. On üç beyitten oluşan ve gazel nazım biçimiyle yazılan naatte, Hz. Peygamber üstün vasıflarıyla övülmüştür. Eserdeki son manzume, edebiyatta çok fazla örneklerine rastlanmayan bir selamnâmedir. Manzume, Beypazarı müftüsü Hacı Muhammed Efendi'nin Hicaz'a gitme vesilesiyle kaleme alınmıştır. On üç beyitten oluşan bu şiir, gazel nazım biçimiyle yazılmıştır. Şiirde, kutsal topraklara gitmek üzere olan hacılardan dua istenilmiş, Hz. Peygamber övülerek ona selam sunulmuştur. Eser, dua başlığıyla verilen iki beyit ve bir rubai ile bitirilmiştir. Bu çalışmada, manzumeler hakkında bir değerlendirme yapılmış ve metinler transkripsiyon edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şâkir, Münacat, Esma-i Hüsna, Selamnâme

ABSTRACT

In this study, the verse texts examined, XIX. century and the second half of XX. It is written by a poet named Şâkir who is estimated to have lived in the first quarter of the 20th century. The first genre in Şâkir's work is a verse consisting of 21 couplets written in verse form. The poet confessed his helplessness, imperfection, and sin with a sincere plea and asked God for forgiveness. The second type in the study is an of Allah. This verse, written in masnawi verse, consists of 34 couplets. In the first twenty couplets, ninety-nine names of Allah have been counted, and in the other couplets the features and virtues of names have been explained. The third verse in the study is a naat. Consisting of thirteen couplets and written in the gazal verse format naat, the Prophet was praised for his superior qualities. The last verse in the work is a rare salamnâmâ in literature. Manzume was written on the occasion of Beypazar Mufti Hacı Muhammed Efendi going to Hijaz. This poem, which consists of thirteen couplets, is written in gazal verse. In the poem, pilgrims who were about to go to the holy land were asked to pray. The Prophet was praised and offered his salute. The work was completed with two couplets given under the title of prayer and one rubai. In this study, an evaluation was made about the verses and the texts were transcribed.

Keywords: Şâkir, Invocation, Names of Allah, Salamnâma

GİRİŞ

Türkler, İslamiyet’le tanıştıktan sonra muhteva ve şekil bakımından yeni bir edebî muhit oluşturmuştur. Daha çok manzum metinlerin itibar gördüğü bu edebiyatın dinî yönü daha baskındır. Bu alanda tevhid, münacat, naat, mevlid, hilye, hicretnâme, şefaathnâme, miraciye, kısasü’l-enbiya, ramazaniye gibi birçok metin ortaya konmuştur. Dinî türler, muhtevaları itibarıyla üç gruba ayrılabilir: a) Allah’la ilgili dinî türler, b) Hz. Peygamberle ilgili dinî türler, c) Diğer dinî türler.¹ Çalışmadaki dinî türler hakkında temel bilgiler verildikten sonra, manzumelerin tahlili ve metni verilecektir.

Edebiyatımızda Allah’la ilgili dinî türler, tek tek şiirler ya da müstakil eserler hâlinde yazılmıştır. Daha çok divanların başlarında bulunan bir veya birkaç manzumeden oluşan tevhid ve münacatlar, Allah’la ilgili tek tek şiirlere örnek verilebilir. Esmâ-i hüsnanın şerhleri, havass-ı esmâ-i hüsnalar ve tadat-ı esmâ-i hüsnâ ise Allah’la ilgili müstakil eserler olarak telif edilmiştir.² Esmâ-i hüsnalar arasında -Çalışma konusunu oluşturan manzumede görüldüğü gibi- müstakil olmayan, bir şiirden ibaret örnekler de vardır.

Yaygın dinî türlerden biri de münacattır. Kelime anlamı, kulağa fısıldama, Allah’a yalvarma, dua etmek demektir. İstilahî anlamda münacat, muhtevasında Allah’a yakarmanın, af dilemenin bulunduğu manzumelere verilen isimdir. Münacatlarda daha çok günahkârlık ve pişmanlık duyguları dile getirilir. Bu tür şiirlerde, Allah’ın bağışlayıcılığını ifade eden Rahîm, Rahmân, Gaffâr, Muîn, Settâr, Kerîm gibi isim ve sıfatlarından sıkça söz edilir. Kul, bu isimleri vesile kılarak edeple kendi eksikliklerini ve noksanlarını itiraf edip O’ndan yardım ister.³

Hz. Peygamber’le ilgili önemli türlerden biri de naattır. Kelime anlamı “Bir kimsede bulunan şeyleri vasf etmek, onu tavsifte mübalağa etmektir. İstilah manası olarak naat, Hz. Peygamber’in vasıflarını anlatan şiir anlamındadır. Hz. Peygamber’i medhetmek üzere kaleme alınan naatlara; naat-ı şerif, naat-ı nebevi, naat-ı peygamberi, naat-ı resul... denilir.⁴ Naat, hacimli veya küçük çaptaki divanlarda, mesnevilerde, mecmualarda şairlerin ihmal etmediği bir gelenek olarak varlığını sürdürmüştür.

Kaynaklarda, selamnâme ayrı bir tür olarak düşünülmemiş, bir nevi medhiye olarak kabul edilmiş olup bir kimseyi övmek için yazılan şiir ya da yazı anlamı verilmiştir.⁵

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

¹ Âmil Çelebioğlu, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları* (İstanbul: MEB Yayınları, 1998), 349-432; Agah Sırrı Levend, “Dinî Edebiyatımızda Başlıca Ürünler”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 371 (Kış 1972): 35-80.

² Bu konu hakkında bk. Ali Yılmaz, “Türk Edebiyatında Esmâ-i Hüsnâ Şerhleri ve İbn İsmâ-yı Saruhânî’nin Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ’sı”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 2/1 (Aralık 1998): 1-34; Ali Öztürk, “İslâmî Türk Edebiyatında Esmâ-i Hüsnâ”, *İslami İlimler Dergisi* 14/2 (01 Kasım 2019): 27-41; Seydi Kiraz, “Fezâyî’nin Çihil-nâm-ı Manzûm Adlı Havâss-ı Esmâ-i Hüsnâ Mesnevisi”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 22/2 (15 Aralık 2018): 999-1034.

³ Abdülhakim Koçın, *Türk Edebiyatında Münâcât* (Ankara: TDV Yayınları, 2011) 31-36.

⁴ Emine Yeniterzi, *Dîvan Şiirinde Na’t* (Ankara: TDV Yayınları, 1993) 1-3, 37-54.

⁵ Rıdvan Canım, *Divan Edebiyatında Türler* (Ankara: Grafiker, 2010) 123, 239.

Bu eserin müellifi Şâkir mahlaslı bir şairdir. Eserin dil ve üslup özelliklerinden şairin XIX. yüzyıl şairi kabul etmek daha uygun görünüyor. Şair hakkındaki ipucu olarak değerlendirilebilecek bilgi, selamnâmede geçmektedir: “Beg-pâzâr Müftisi Faziletli Hâcî Muhammed Efendi Hicâz’a Giderken Yazılan Selam-nâmedir.” Başlık, manzumelerin mahlası Şâkir olan başka bir şair tarafından yazıldığını düşündürse de bu şairin Beypazarlı Mehmed Şâkir (ö.1336/1918) olması daha makul görünüyor. Bu kanaatin oluşmasında en önemli husus, kaynaklarda mahlası Şâkir ve memleketi Beypazarı olan başka bir şairin tespit edilememesidir. Beypazarı’nda doğan Mehmed Şâkir, Beypazarı müftülerinden Hacı Ali Efendi’nin oğludur. Müderris ve müftü olarak çalışmış, aynı zamanda iyi bir hattattır. “Müftü-zâde” ve “Büyük Hoca Efendi” unvanlarıyla tanındı. Beypazarı’nda 25 yıl kadar müftülük yapan Mehmed Şâkir’in Arapça ve Farsça çevirileri bulunmaktadır. Mehmed Şâkir’in başka şiirleri de vardır.⁶

Şâkir’in eserindeki manzumelerden ilki “Münâcât-ı Zîbâ Bâ-Esmâ-i Hüsnâ” başlığını taşıyan bir münacattır. Kaside nazım biçimiyle yazılan şiirde, fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün kalıbı kullanılmıştır. Beyit sayısı 21’dir. Manzumede, insanî zaafı ve kusurlar zikredilmiş, Allah’ın isimleri aracı kılınarak dua edilmiştir. Kasidenin ilk üç beyitinde redife rastlanmazken, dördüncü beyitten son beytine kadar “...irhamlenâ yâ Rabbenâ” tekrar grubuyla düzenli bir redif tekrarı sağlanmıştır. 21. beyitten sonra gelen “Temmeti’l-münâcât” ibaresiyle münacatın bittiği haber verilmiştir.

Çalışmadaki ikinci tür, 34 beyitlik bir esma-i hüsnâdır. Mesnevi nazım biçiminin kullanıldığı şiir, fâ’ilâtün fâ’ilâtün fe’ülün kalıbıyla yazılmıştır. “Vasf-ı Esmâ-i Hüsnâ Ma’a-ta’dâdihâ” başlığından esma-i hüsnânın hem özelliklerinin hem de sayısının anlatılacağı vurgulanmıştır. İlk 4 beyitte esmayı öğrenmenin lüzumundan bahsettikten sonra 5. beyitte zikredilecek esmanın doksan dokuz olduğu belirtilmiştir. 7-20 beyitlerde Allah’ın doksan dokuz ismi zikredilmiştir; 21-34 beyit arası esmanın türlü özelliklerinden ve faziletlerinden söz edilmiştir. 34. beyitte şairin mahlasının “Şâkir” olduğu belirtilmiştir. Esmâ-i hüsnâ “Temme vasfu’l-esmâ-i şerîfe” ibaresiyle sonlandırılmıştır.

Çalışmadaki üçüncü manzume bir naattir. “Na’t-ı Şerîf-i Nebevî” başlığını taşıyan şiir, fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün kalıbıyla yazılmıştır. 13 beyitten oluşan bu manzume, gazel nazım biçimiyle yazılmıştır. Naatte Hz. Peygamber, bütün peygamberlerin sultanı, âlemin övünç ve yaratılış sebebi; doğumu âlemlerin aydınlık sebebi, insanların ve cinlerin mutluluk vesilesi, varlığın süsü, müminlerin dostu, kafirlerin düşmanı, muhabbeti kafirlerle cihat sebebi... vasıflarıyla övülmüştür. 13. beyitte şairin mahlası belirtilmiştir.

Eserdeki son manzume, edebiyatta fazla örneklerine rastlanmayan bir tür olan selamnâmedir. 13 beyitten oluşan bu şiir, gazel nazım biçimiyle yazılmıştır. Gazel, fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün kalıbıyla yazılmıştır. Şiirde, uzun bir başlık kullanılmıştır: “Beg-pâzâr Müftisi

⁶ Yaşar Şener, *Beypazarı Tarih ve Bugün*, (Ankara: Öğretmenler Matbaası, 1997); Müjgan Cunbur, "Mehmed Şâkir", *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*. (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2006) VI: 281; Mehmet Arslan, “Şâkir, Beypazarlı Mehmed”, <http://www.turkedebiyatilisimleri.org/index.php?sayfa=detay&detay=2941>, [Erişim tarihi: 20.12.2019].

Faziletli Hâcî Muhammed Efendi Hicâz’a Giderken Yazılan Selam-nâmedir.” Başlık, türün muhtevası hakkında bilgi veriyor. Bu manzumeyle kutsal topraklara giden hacılara, Hz. Peygamber’e, Kâbe’ye ve diğer faziletli mekanlara iletmek üzere selam gönderiliyor. Bundan dolayı eser selamnâme olarak adlandırılmıştır. Şiirin muhtevasında şairin çaresiz hastalıklara yakalanması; isyanın ve günahlarının Kâbe’ye, sonsuz bir muhabbetle bağlandığı Hz. Peygamber’e arz edilmesi ele alınmıştır. 13. beyitte şairin mahlasına yer verilmiştir.

Selamnâmeden sonra, “Du‘â Be-dergâh-ı Hudâ, Diger” başlıklarıyla iki beyitlik bir duaya bulunmaktadır. Eser, “Rubî‘î” başlığıyla sona ermiştir. Rubainin dördüncü mısrası eksik olduğundan eser, tamamlanmamış ya da eksiktir.

METİN

Münâcât-ı Zîbâ Bâ-Esmâ-i Hüsnâ

Bismillâhirrahmânirrahîm

Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün

1. Yok şerîkü vü nazîri bir Allâh *ellezî Lâ-ilâhe illâ hû*⁷ [s.2]
Başdan aşdı ibtilâ irhamlenâ yâ Rabbenâ
2. Sañadır hep müstekâ irhamlenâ yâ Rabbenâ
Ben za‘îf ü haste-i bî-çâre oldum yâ Kāvî
3. Kâpladı derd ü belâ irhamlenâ yâ Rabbenâ
Çok kuşurum ‘afva geldim yâ ‘Afuvv u yâ Ğafûr
4. Yok ki senden mâ‘adâ irhamlenâ yâ Rabbenâ
Şer‘e etdir iktidâ irhamlenâ yâ Rabbenâ
5. Sen bilürsiñ hâlimi yok özge Rabbim yâ ‘Alîm [s.3]
Raḥmetiñden kıl ‘aṭâ irhamlenâ yâ Rabbenâ
6. Bir ğarîbim yâ Kerîm ü yâ Hakîm ü yâ ‘Azîm
‘Ömrîm oldı hep hebâ irhamlenâ yâ Rabbenâ
7. Hâfîz ü Râfi‘ Muşavvir Bârî ü Muğnî Hakem
Hâlik ü arz u semâ irhamlenâ yâ Rabbenâ
8. Hayy ü Kayyûm Vâcid ü Mâcid Eḥad Mânî‘ Şamed
‘Adl u Kâdir muṭlakâ irhamlenâ yâ Rabbenâ
9. Hakk u Raḥmân u Raḥîm Mü’mîn Müheymin Müntakîm
Yâ Laṭîf ü Zü’l-‘aṭâ irhamlenâ yâ Rabbenâ

⁷ Allah’tan başka ilah yoktur.

10. Kābiẓ ü Bāsiṭ Melik Fettāḥ u ẖuddūs u Selām
Evvel ü Āḥir Ḥudā irḥamlenā yā Rabbenā
11. Yā Bedī' ü yā Mu'izz ü yā Müzill ü yā Baṣīr
Yā Semī'an dā'imā irḥamlenā yā Rabbenā
12. Yā Ḥabīr ü yā Şekūr ü yā 'Aliyy ü yā Kebīr
Muḳtedirsiñ Bākīyā irḥamlenā yā Rabbenā
13. Yā Ḥafīẓ ente'l-Muḳīt ente'l-Ḥasīb ente'l-Ḥalīl [s.4]
Yā Mucīb-i her du'ā irḥamlenā yā Rabbenā
14. Sen Raḳībsiñ sen Şehīd ü sen Vedūdsiñ hem Mecīd
Nūr sensin Hādiyā irḥamlenā yā Rabbenā
15. Muḥşiy ü Mübdī' Mu'īd ü Muḥyī ü Bā'is Mümīt
Yā Veliyyü'l-evliyā irḥamlenā yā Rabbenā
16. Bir 'Azīz Cebbār tekebbürli Metīn Ḳahhārısıñ
ẖāhir ü Bāṭınā irḥamlenā yā Rabbenā
17. Mālikü'l-Mülk Zü'l-celāl Ğaffār u Zü'l-ikrām Raūf
Ḍarr u Nāfi' Vāliyā irḥamlenā yā Rabbenā
18. Berr ü Tevvāb u Reşīd ü Muḳsiṭ ü Cāmi' Şabūr
Zü't-te'ālī Vārişā irḥamlenā yā Rabbenā
19. Vāsi' u Vehhāb u Rezzāk u Vekīlsiñ yā Ḥamīd
Hep seniñdir mā-sivā irḥamlenā yā Rabbenā
20. Hem Muḳaddim hem Mu'aḥir 'ālemīniñ Rabbisiñ
Sen Ğanī ḳullar gedā irḥamlenā yā Rabbenā
21. Kütüb ile esmā-ḥüsnā hem rusul hem enbiyā [s.5]
Hem bi-ḥaḳḳı Muşṭafā irḥamlenā yā Rabbenā

Temmeti'l-münacāt

Vaşf-ı Esmā-i Ḥüsnā Ma'a-ta'dādiḥā

Bismillāhirraḥmānirraḥīm

Fā'ilātün Fā'ilātün Fe'ülün

1. Ne büyük Tañrı Cenâb-ı Allâh
Hâli mañlûka olupdur âgâh
2. Oķu esmâsını mu'tâd eyle
Rûz u şeb kendiñe evrâd eyle
3. Ne mübârek ne güzel bu esmâ
Karîb-i cenneti eyler me'vâ
4. Kıl bu esmâ ile tezyin-i dehân
Ağzıña lâyıķ ola hıvân-ı cinân
5. 'Adedi tis'a vü tis'in oldı
Okuyan fevz ü felâhı buldı
6. Diñle ta'dâd edeyim esmâyı [s.6]
Ezber et ki bulasın hüsnâyı
7. Hakk u Raḥmân u Raḥîm Hayy u Allâh
Bil Kerîm ile 'Azîzi her gâh
8. Hâlik u Bârî' u Ḳuddûs u Selâm
Zü'l-celâl Nûr u 'Azîm Zü'l-ikrâm
9. Muḥşî ü Mübdî ü Muḥyî ü Mümîṭ
Daḥi Ḳahhâr u Vedûd Berr u Muḳîṭ
10. Ḳâbız u Bâsiṭ u Fettâḥ u 'Alî
Hâfiz u Râfi' u Rezzâķ u Velî
11. Evvel Âḥir o Muşavvir O Ḥasîb
Mâlikü'l-Mülk ü Metîn Ḍârr u Mucîb
12. Ḥakem ü Hâdî u Ğaffâr u Şekûr
Hem Müheyminle 'Alîm hem de Ğafûr
13. Muḳşîṭ u Câmi' u Tevvâb u Ḥakîm
Mü'min ü Vâcid ü Mâcid O Ḥalîm
14. Mütekebbir o Mu'izzu O Celîl [s.7]
Muntaķîmdir o Müzillü O Vekîl
15. Daḥi Cebbâr u Raķîb Vâlî Kebîr

Ġanī Nāfi‘ O Şabūr daġi Ĥabīr

16. Hem Ĥafīẓ Vārīş u Bā‘īş O Ĥamīd
Müte‘ālī vü Mu‘īd hem de Mecīd
17. Zāhir ü Bāṭın u Vehhāb u Bedī‘
Hem Raūf Vāsi‘ u Muġniyy ü Semī‘
18. Muḳtedir Kādir ü Bākī vü Şehīd
‘Adl u Kāyyūm u Laṭīf hem de Raşīd
19. Melik hem O Muḳaddim O Ehād
O Kāvīdir O Mu’aḥḥir O Şamed
20. Hem Başırdır O ‘Afuvvu O Mānī‘
Oldı ṭaḳsān ṭoḳuz olġıl kānī‘
21. Ĥaḳḳıñ esmā-i ‘izāmıdır bu
Boş ḳalır mı oḳuyanlar yāhu
22. Oḳuyup çeşmiñi giryān eyle [s.8]
Her seher bülbüli nālān eyle
23. Her kimiñ olsa bular ezkārı
Ola müştāḳ-ı Cemāl-i Bārī’
24. Kim oḳur bunlar ile yā Hūyı
Alur ol gülşen-i Ĥaḳdan būyı
25. Kim bu esmāyı eder vird-i zebān
Ḳılar ol bāġ-ı beḳāda ṭayarān
26. Ne murāda oḳusañ ḥāşıldır
Oḳuyan Ĥaḳḳa daġi vāşıldır
27. Merḥamet ṭālibi olsañ varsañ
Aġlayup bir ḳula çok yalvarsañ
28. Saña elbette teraḥḥüm eyler
Ne bu ḥālin deyü lā-būd söyler
29. Ol ki Allāhu ‘Azīmu’ş-Şāndır
Kerem ü Raḥmeti bol Sübhāndır

30. Ne kerem-kānı O sâhib-i Rahmet [s.9]
Ğadābın Raḥmetini kıldı sebķat
31. Bu ķadar ism ile istimdād et
Bunca ağla bu ķadar feryād et
32. Seni bī-behre vü maḥrūm mı eder
Kulına Ḥālķ erḥam zipeder
33. Kim bu esmāyı okursa elbet
Açılur genc-i nihān-ı ḥikmet
34. **Şākīrā** rūh-ı Rasūli şād et
Ḥalkı esmāya kamu irşād et

Temme vaşfu'l-esmā-i şerīfe

Na't-ı Şerīf-i Nebevī

Fā'ilātūn Fā'ilātūn Fā'ilātūn Fā'ilūn

1. Ey şehin-şāh-ı rusul ey şeh-i bī-miṣl ü naẓīr
Kıldı ḥvān-ı keremiñ her dü cihānı dil-sīr
2. Sensin ol mefḥar-ı 'ālem sebeb-i mevcūdāt
Seni ḥalk etmek için 'ālem-i ḥalk etdi Kādīr
3. Sensin ol nūr-ı mücessem ki şalınca pertev [s.10]
Āsumān etdi ḥasid oldı zemīn dil-gīr
4. Şeb-i mevlidde ṭulū' eylediñ ey nūr-ı sürūr
Şād olup ins ü melek birbirin etdi tebşīr
5. Ümmete 'arż-ı cemāldir bu tenezzül-i ḥāke
'Arş u Kürsī var iken Zātiña zīnetli serīr
6. Bu ne devlet ki Ḥudā taķdı seniñ ḥürmetiñe
Gerden-i ümmete īmān gibi nūrdan zencīr
7. Dostuñ mü'min olup düşmeniñ oldı kāfir
Biriniñ meskeni cennet biriniñ cā-yı sa'īr
8. Maḥz-ı ḥubbuñ ile cihāda gideriz küffāra

Ne temennâ-yı ğınâyım ne de bîm-i şemşîr

9. Rüstemiñ reşk ile çāk eylediler sînesini
Fikr-i ğamzeñ ile a‘dāya atanlar bir tîr
10. İftihār eyler iken kōnsa kûbāb-ı ‘arşa
O hümâyî ceseden tūtdı zemîn üzre meşîr
11. İki ‘ayn ile merķad-ı pākîñ gözler [s.11]
Biri hūrşîd-i münevver biridir bedr-i münîr
12. Hākka mahşûsıdır ancak o cemālîñ vaşfi
Edemez vaşfîñı taħrîr cihân olsa debîr
13. Geldi dergāhıñā **Şākîr** kuluñ aĝlar iñler
El açup boynunı bükdi bu kâpuda o fakîr

**Beg-pâzâr Müftisi Fazîletlü Hâcî Muhammed Efendi Hicâza Giderken Yazılan
Selam-nâmedir**

Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün

1. Oldı bu haste-i nâ-çâr du‘āya muhtâc
Hayr ile çokca du‘âlar buyuruñ ey huccâc
2. Diñle ey kân-ı fazîlet bu niyâzım rahm et
Varıcak beyt-i ilâhîyeye baña iste ‘ilâc
3. ‘Arz eden Ka‘bede ahvâlini mahrûm olmaz
Ne şusuz kâlur o bâba şıĝınan kimse ne ac
4. Bu ğarîp hâlimi ‘arz eyle habîbu’llâha [s.12]
Kâla-i ‘ömrîmi ğam etmeden evvel târâc
5. Kerem-kân-ı şefâ‘atkılıcı şems-i hüdâ
Kurret-i ‘ayn-ı cihân hâzret-i sâhib-i mi‘râc
6. Rûsûl-i hâtem o ins ü perî meb‘ûsı
Kıldı teşrîfi ile ‘arş u berrini ibhâc
7. Ne şehin-şâh ki dünye cenâb-ı Bârî’
Eyledi Zâtı içün ketm-i ‘ademden iħrâc
8. Vaz‘-ı vehm ile bu şuĝrâ daĝı kübrâ-yı cihân

Kurulupdur o mehi etmek için istintâc

9. Sâhil-i 'âleme bir çıkdı o dürr-i yektâ
'Aşk bahrında hemân etdi telâţum-ı emvâc
10. Bırağup ümmeti eflâke yer etseydi o mâh
Döşenirdi felek-i atlasa ferş-i dîbâc
11. Ne maḥbûb-ı mükerrem ne büyük nazlı ḥabîb
Cebrâ'îl eyledi mi'râcda burâğın isrâc
12. Yüz sürüp ravza-i pâkinde du'â eyler [s.13]
Ağlayup söyleye beni eyle niyâz eller ac
13. De ki **Şâkir** kuluñuz ḥaste-i hicrân olmuş
Olmasın sînesi eshâm-ı ğumûma amâc

Du'â Be-dergâh-ı Hudâ

1. Rızâñı isteyü geldim seniñ yâ Kâḍiye'l-ḥacât
Ḳazâ kıl ḥacetim yâ Rab bi-ḥaḳḳ-ı seyyidü's-sâdât

Dîger

1. Ver murâdım Zât-ı pâkiñ ḥürmetine yâ 'Aţûf
Yâ Ğaniyy ü Kerîm ü yâ Raḥîm ü yâ Ra'ûf

Rubâ'î

1. Ey ma'den-i elţâf u şefâ'at-kânı
Ve'y mehr-i 'aţâ maţlâ'-ı cânlar cânı
Sen pâdişâh-ı her dü cihân ben efḳar

....

SONUÇ

Bu çalışmayla Türk edebiyatının en yaygın dinî türlerinden olan münacat, esma-i hüсна ve naat birikimine üç yeni tür kazandırılmıştır. Yanı sıra edebiyatımızda pek fazla örneğine rastlanmayan selamnâme ile ilgili bir örnek ortaya çıkarılmıştır. Eserin dördüncü mısrası eksik bir rubai ile bitmesi, manzumelerin tamamlanmadığını ya da eksik olduğunu göstermektedir. Eser, 13 sayfadan ibaret olup, eserin tarihi tespit edilemedi. Aruz ölçüsünü, mazmunları ve imgeleri kullanmadaki mahareti, şairin klasik edebiyata hâkim olduğunu göstermektedir. Kesin olmamakla birlikte manzumeler, XIX. ilk yarısı ile XX. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamış Beypazarlı

Mehmed Şâkir (ö.1336/1918) tarafından yazılmıştır. Eserdeki manzumelerin tamamı birer dinî tür olduğundan müellifin, şair kimliğinden çok din adamı kimliğinin daha baskın olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Arslan, Mehmet. “Şâkir, Beypazarlı Mehmed”, <http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2941>, [Erişim tarihi: 20.12.2019].
- Canım, Rıdvan. *Divan Edebiyatında Türler*. (Ankara: Grafiker, 2010).
- Cunbur, Müjgan. "Mehmed Şâkir". *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*. (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2006) VI: 281.
- Çelebioğlu, Âmil. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*. (İstanbul: MEB Yayınları, 1998).
- Kiraz, Seydi. “Fezâyî’nin Çihil-nâm-ı Manzûm Adlı Havâss-ı Esmâ-i Hüsnâ Mesnevisi”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 22/2 (15 Aralık 2018): 999-1034.
- Koçin, Abdulhakim. *Türk Edebiyatında Münâcât*. (Ankara: TDV Yayınları, 2011).
- Levend, Agah Sırrı. “Dinî Edebiyatımızda Başlıca Ürünler”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 371 (Kış 1972): 35-80.
- Öztürk, Ali. “İslâmî Türk Edebiyatında Esmâ-i Hüsnâ”. *İslami İlimler Dergisi* 14/2 (01 Kasım 2019): 27-4.
- Şener, Yaşar. *Beypazarı Tarihte ve Bugün*. (Ankara: Öğretmenler Matbaası, 1997).
- Yeniterzi, Emine. *Dîvan Şiirinde Na’t*. (Ankara: TDV Yayınları, 1993).
- Yılmaz, Ali. “Türk Edebiyatında Esmâ-i Hüsnâ Şerhleri ve İbn İsâ-yı Saruhânî’nin Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ’sı”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 2/1 (Aralık 1998): 1-34.

YÜKSEKÖĞRETİM TALEBİ VE GETİRİLERİ

Doç. Dr. Filiz GÖLPEK

Hasan Kalyoncu Üniversitesi

Öğretim Görevlisi Osman KAVAK

Mardin Artuklu Üniversitesi

ÖZET

Dünyanın birçok ülkesinde okullaşma oranı, ailenin sosyo-ekonomik statüsü, eğitim harcamaları, beşerî sermayenin özel faydası olan kazanç farklılıkları, işsizlik ve istihdam oranları, işsiz kalma süresi faktörleri yükseköğretim talebini etkilemektedir. Ancak bu faktörler, bir öğrencinin yükseköğretim talebini aynı yönde etkilememektedir. Özellikle bireylerin ve toplumun eğitimden ne kadar fayda elde ettiklerini tespit etmek için de özel ve sosyal fayda değerleri üzerinde durulmaktadır. Bu konudaki çalışmalarda, genel olarak, ilk ve ortaöğretim seviyelerinde sosyal, yükseköğretimde özel faydaların ağır bastığına dair sonuçlar elde edilmiştir.

Bu araştırmanın amacı, OECD ülkelerinde ve Türkiye’de yükseköğretim talebi ile yükseköğretimin faydaları (getiri) arasındaki ilişkiyi kavramsal anlamda analiz etmektir. Bu çerçevede, önce yükseköğretim talebinin artması, eğitim seviyelerine göre kayıt oranları, eğitim harcamalarının kamu ve özel dağılımı ve öğrenci başına yapılan harcamalar ile ele alınmıştır. Daha sonra, yükseköğretimin getirisi, eğitim seviyelerine göre özel ve sosyal getiri oranları, kazanç farklılıkları, işsiz kalma süreleri, işsizlik oranı, istihdam oranı ve parasal olmayan getiriler ile açıklanmıştır. Sonuçta ise, oldukça maliyetli olan yükseköğretimin devletçe sosyal mal sayıldığından parasız sunulduğu, yükseköğretimin bireylere yansıyan özel faydasının topluma yansıyan sosyal faydasından daha fazla olduğu, bunun da bireylerin yükseköğretim talebini arttırdığı ifade edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Yükseköğretim talebi, eğitimin getirisi, işsizlik, istihdam, kazanç.

ABSTRACT

In many countries of the world, schooling rate, socio-economic status of the family, education expenditures, differences in earnings, which are the special benefits of human capital,

unemployment and employment rates, duration of unemployment affect the demand for higher education. However, these factors do not affect a student's demand for higher education in the same direction. Special and social benefit values are emphasized in order to determine how much individuals and society benefit from education. In these studies, it was found that in general, social and private benefits prevailed at primary and secondary levels.

The purpose of this research, higher demand in OECD countries and in Turkey with higher education benefits (returns) to analyze the relationship between the conceptual sense. In this context, first of all, increasing demand for higher education, enrollment rates according to education levels, public and private distribution of education expenditures and expenditures per student are dealt with. Then, the return of higher education is explained by private and social return rates, earning differences, periods of unemployment, unemployment rate, employment rate and non-monetary returns according to education levels. As a result, it is stated that higher education, which is quite costly, is offered by the state free of charge because it is considered as social goods by the state.

Keywords: Demand for higher education, return on education, unemployment, employment, earnings.

GİRİŞ

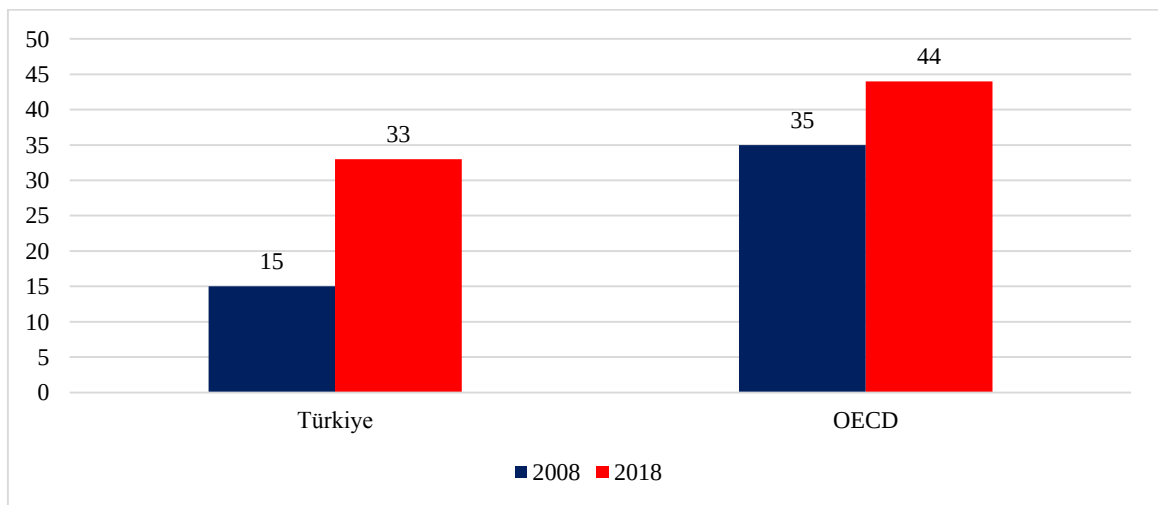
Dünyada ve Türkiye’de yükseköğretim talebi sürekli olarak artmaktadır. Bunun iki temel kaynağı, ilk ve orta öğretimde okullaşma oranlarının sürekli artması ve günümüz dünyasının karmaşık ihtiyaçlarının ancak yükseköğretimle karşılanabileceği gerçeğidir. Bununla birlikte, fırsat eşitliği, piyasa noksanlıkları, dışsallıklar, küçüklerin korunması, ortak değerler arayışı, eğitimin iktisadi büyümeye etkisi, yükseköğretimin yarı kamusal mal olması gibi nedenler eğitim harcamalarının yani arzın daha çok kamu tarafından karşılanmasının temel gerekçesini oluşturmaktadır (Hicks, 1994; Gümüş ve Şişman, 2014).

Yarı kamusal mallarda üretim, bir arz ve talep mekanizması aracılığı ile gerçekleştirilmektedir. Yükseköğretim talebi, eğitim maliyetleri, fiyatlar, alternatif eğitim türlerinin fiyatları, yüksek gelir elde edileceği beklentisi gibi faktörlerin bir fonksiyonudur. Kişisel açıdan bir prestij sağlayan, daha yüksek miktarlarda tüketim olanağı sağlaması gibi ekonomik göstergelerin hesaplayamadığı unsurlarının da sayısallaştırılmasıyla yükseköğretim talebinin daha da artacağı açıktır (Vedder, 2004).

Bu araştırmanın amacı, OECD ülkelerinde ve Türkiye’de yükseköğretim talebi ile yükseköğretimin faydaları (getiri) arasındaki ilişkiyi kavramsal anlamda analiz etmektir. Bu çerçevede, önce yükseköğretim talebinin artması, eğitim seviyelerine göre kayıt oranları, eğitim harcamalarının kamu-özel dağılımı ve öğrenci başına yapılan harcamalar ile ele alınmıştır. Daha sonra, yükseköğretimin getirisi, eğitim seviyelerine göre özel ve sosyal getiri oranları, kazanç farklılıkları, işsiz kalma süreleri, işsizlik oranı, istihdam oranı ve parasal olmayan getiriler ile açıklanmıştır. Sonuçta ise, oldukça maliyetli olan yükseköğretimin devletçe sosyal mal sayıldığından parasız sunulduğu, yükseköğretimin bireylere yansıyan özel faydasının topluma yansıyan sosyal faydasından daha fazla olduğu, bunun da bireylerin yükseköğretim talebini arttırdığı ifade edilmiştir.

YÜKSEKÖĞRETİMİN TALEBİ

Literatürde; eğitim harcamalarının kamusal finansmanı, eğitim harcamalarının gayri safi yurt içi hasılaya oranı (GSYH), eğitimde kamu ve özel harcamalar, artan kazançlar, ailenin sosyo-ekonomik statüsü, nispi ücret farkları ile eğitimin özel ve sosyal getirileri yükseköğretim talebini belirleyen temel faktörler olduğu kabul edilmektedir (Weinberg, 2001). Bu faktörlerden özel harcamaların yükseköğretim talebini negatif etkilediği, gelir ve vazgeçilen kazançların talep modelinde belirleyici değişkenler olduğu, öğrencinin aksak sermaye piyasasında kredi bulabilmesinin eğitim talebini üniversite programının süresine bağlı olmak üzere etkileyen önemli faktörler olduğu da görülmüştür (Yıldız, 2018). Nitekim Şekil 1’deki 2008-2018 döneminde OECD ülkelerinde ve Türkiye’de yükseköğretime kayıt oranları bunu destekler niteliktedir.

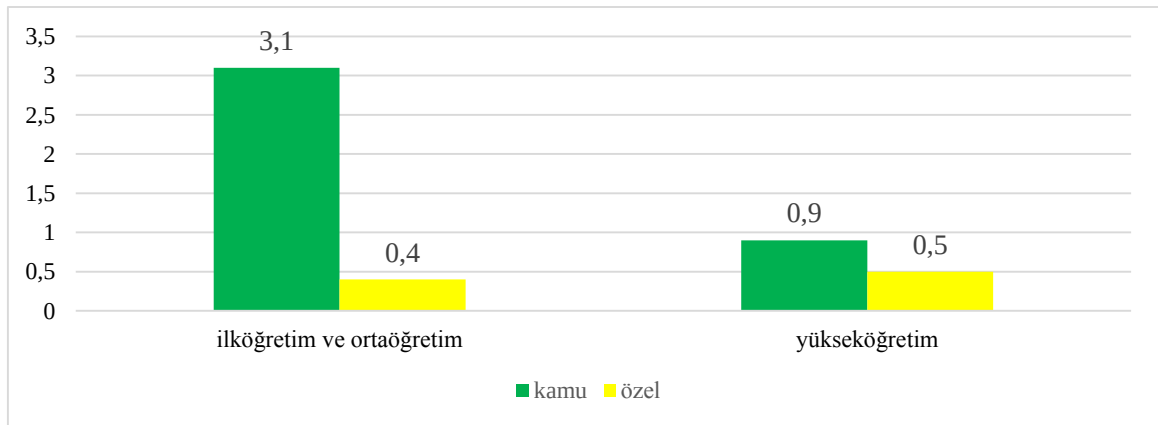

Kaynak: OECD (2019). Education at a glance. Table A1.2’den derlenmiştir.

Şekil 1. 25-34 Yaş Grubunda OECD ve Türkiye’de Yükseköğretime Kayıt Oranları (2008-2018-%)

Şekil 1’e göre, 2008-2018 döneminde 25-34 yaş grubundakilerin yükseköğretime kayıt oranları Türkiye’de yaklaşık %15’den %33’e; OECD ülkelerinde %35’den %44’e yükselmiştir. Türkiye’de 2008 yılındaki kayıt oranı (%15) aynı yılın OECD ülkelerindeki kayıt oranının (%35) yarısı kadarken, 2018 yılında yaklaşık 2 katı kadar artmış olmasına rağmen OECD ortalamasının (%44) gerisindedir.

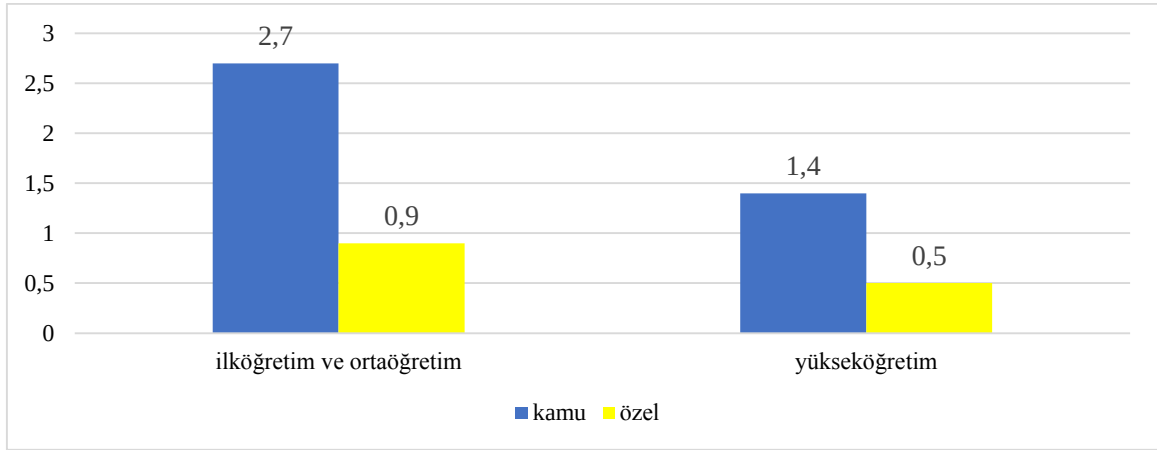
Talebi etkileyen faktörlerden en önemlisi, yükseköğretim harcamalarının kamusal kaynaklardan karşılanmasıdır. Birçok ülkede, özellikle yükseköğretim harcamaları özel kaynaklardan karşılanırsa da kamusal kaynaklar çoğunluğu oluşturmaktadır. Ayrıca, eğitime tahsis edilen kamusal kaynaklar ülkelerin milli gelirleri ile ilgilidir. Genel uygulama, eğitim harcamalarının kamusal kaynaklardan karşılanması şeklindedir (Gölpek, 2011; Gür ve diğerleri, 2018). OECD ülkelerinde ve Türkiye’de GSYH’den eğitim kurumlarına tahsis edilen kaynakların kamusal ve özel eğitim harcama oranları Şekil 2 ve Şekil 3’de görülmektedir.

Kaynak: OECD (2019). Education at a glance. Table C2.2’den derlenmiştir.

Şekil 2. 2019 Yılı OECD Ülkelerinde GSYH’den Eğitime Tahsis Edilen Kaynakların Dağılımı (%)

Şekil 2’ye göre, OECD ülkelerinde GSYH’den eğitime ayrılan kaynaklardan kamusal harcamaların oranı, ilk ve ortaöğretimde özel harcamaların yaklaşık 8 katı, yükseköğretimde yaklaşık 2 katı kadardır.

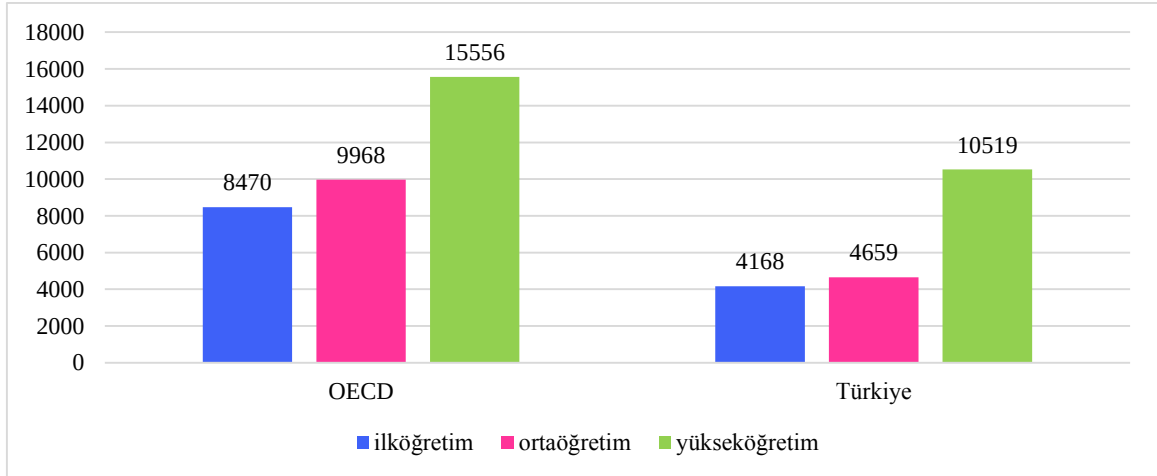

Kaynak: OECD (2019). Education at a glance. Table C2.2'den derlenmiştir.

Şekil 3. 2019 Yılı Türkiye’de Eğitim Harcamalarının Dağılımı (%)

Şekil 3’e göre, Türkiye’de kamusal harcamalar, ilk-ortaöğretim ve yükseköğretimde özel harcamaların yaklaşık 3 katı kadardır. Bu sonuçlar, yükseköğretimde dahil olmak üzere eğitimin tüm kademesinde kamusal kaynakların ağırlıkta olduğunu göstermektedir.

Ülkelerin milli gelirleri, nüfusları, okullaşma oranları ve çeşitli eğitim kademelerindeki öğrenci sayıları farklı olduğu için, harcamaların GSMH’ya oranları yerine öğrenci başına harcama rakamlarının kullanılması çok daha anlamlı sonuçlar vermektedir (Gölpek, 2014; Kurt ve Gümüş, 2015). OECD ülkelerinde eğitim seviyesine göre öğrenci başına yapılan yıllık eğitim harcama verileri Şekil 4’de görülmektedir.

Kaynak: OECD (2019). Education at a glance. Table C1.1'den derlenmiştir.

Şekil 4. OECD ve Türkiye’de Eğitim Seviyelerine Göre Öğrenci Başına Yapılan Kamusal Harcamalar (\$)

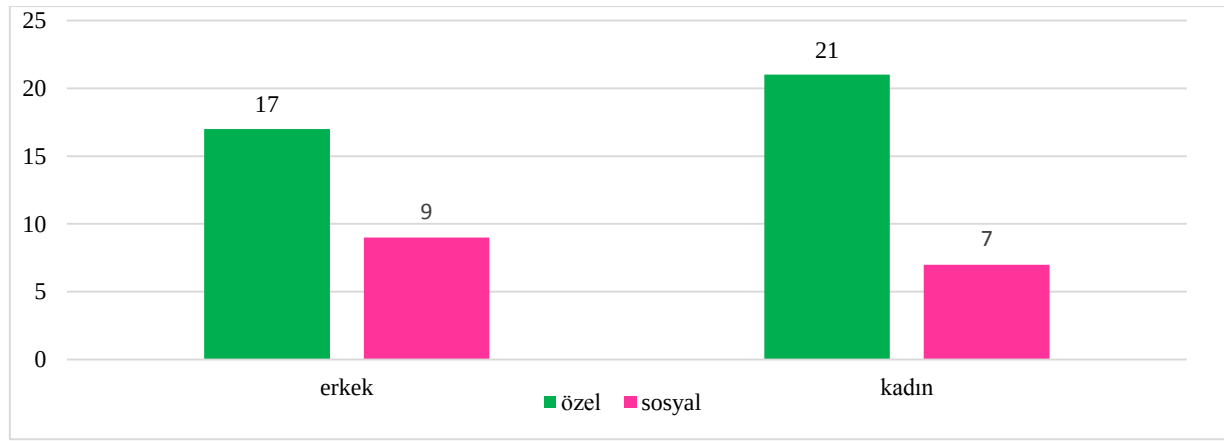
Şekil 4’de görüldüğü gibi, OECD ülkelerinde yükseköğretimde kayıtlı öğrenci başına harcama (15.556 \$) ilköğretimin yaklaşık 2 katı, ortaöğretimin 1,5 katı kadardır. Türkiye’de ise, ilk ve

ortaöğretimdeki harcamanın toplamından ($4.168 \$ + 4.659 \$ = 8.827 \$$) daha fazla yükseköğretimde kayıtlı öğrenci başına harcama ($10.519 \$$) yapılmıştır.

Böyle bir sonuç, özel eğitim harcamalarının azalması ve eğitimden kaynaklanan özel kazançların (getiri) artması anlamına gelmektedir.

YÜKSEKÖĞRETİMİN GETİRİLERİ

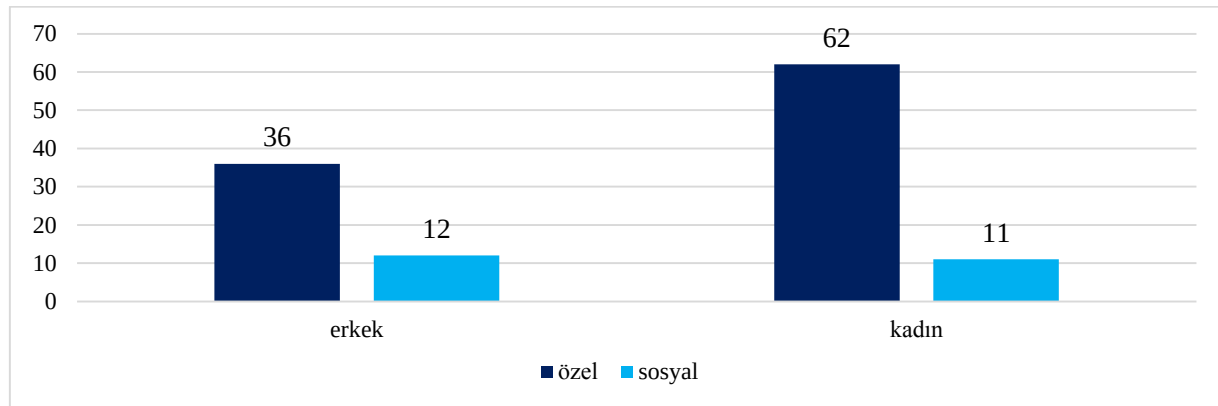
Eğitimin faydaları ile maliyetlerinden hareketle özel ve sosyal getiri oranları hesaplanmaktadır. Genel olarak ilk ve ortaöğretim seviyelerinde sosyal, yükseköğretimde özel getirilerin ağır bastığına dair sonuçlar elde edilmiştir (Kavak, 2011). Yükseköğretim seviyesinde özel ve sosyal getiri oranları OECD (2019) ortalamasına göre Şekil 5’de; Türkiye verileri de Şekil 6’da gösterilmektedir.

Kaynak: OECD (2019). Education at a glance. Table A5.1a, Table A5.1b’den derlenmiştir.

Şekil 5. 2019 Yılı OECD Ortalamasına Göre Yükseköğretim Seviyesinde Getiri Oranları (%)

Şekil 5’de görüldüğü üzere, OECD ülkelerinde özel getiri oranı, hem kadınlarda (%21), hem de erkeklerde (%17) sosyal getiri oranlarından (sırasıyla %7 ve %9) daha fazladır.

Kaynak: OECD (2019). Education at a glance. Table A5.1a, Table A5.1b’den derlenmiştir.

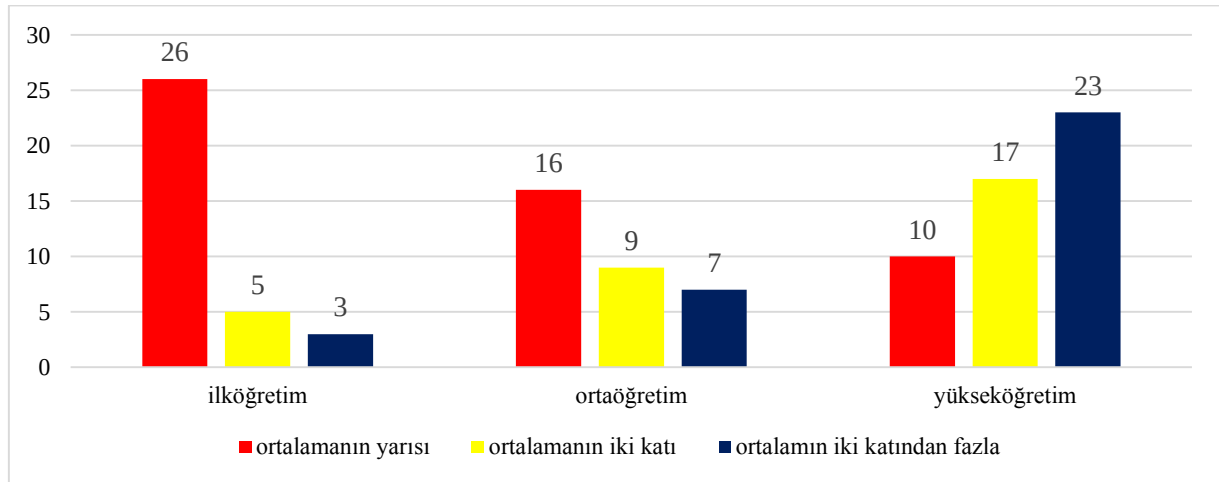
Şekil 6. 2019 Yılı Türkiye’de Yükseköğretim Seviyesinde Getiri Oranları (%)

Şekil 6’da görüldüğü üzere, Türkiye’de özel getiri oranı hem kadınlarda (%62), hem de erkeklerde (%36) sosyal getiri oranlarından (sırasıyla %11 ve %12) daha fazladır.

Şekil 5 ve Şekil 6 birlikte değerlendirildiğinde, özel getiri oranları sosyal getiri oranlarından OECD ortalamasına göre kadınlarda yaklaşık 3 katı, erkeklerde 2 katı; Türkiye’de sırasıyla 6 ve 3 katı kadardır. Böyle bir sonuç, gelişmekte olan ülkelerde yükseköğretim seviyesinde özel getiri oranlarının daha yüksek olduğu teorisiyle uyumludur.

Özel getiriler, eğitim gören bireyin elde ettiği ve topluma yansımayan faydalardır. Bu faydalar, eğitimin bireye gelecekte verimliliği artıracak bilgiler ve çeşitli hüneler kazandırması yoluyla, gelecekte verimliliği ve kazanma kapasitesini artırarak daha fazla gelir elde etmesini ve dolayısıyla daha fazla mal ve hizmetten yararlanmasını sağlayacak biçimde ortaya çıkar ve parasal olarak ifade edilir (Gölpek ve Çiftçioğlu, 2014; İzgi ve Dineri, 2018).

Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ve ekonomik sistemleri ne olursa olsun, eğitimle kazanç arasında olumlu bir ilişki bulunduğu, özellikle yükseköğretim seviyesinde yüksek kazançların söz konusu olduğu yönünde görüş birliği vardır (Gölpek ve Uğurlugelen, 2013). Nitekim eğitim seviyelerine göre, OECD (Şekil 7) ve Türkiye verileri (Şekil 8) bu görüşü destekler niteliktedir.

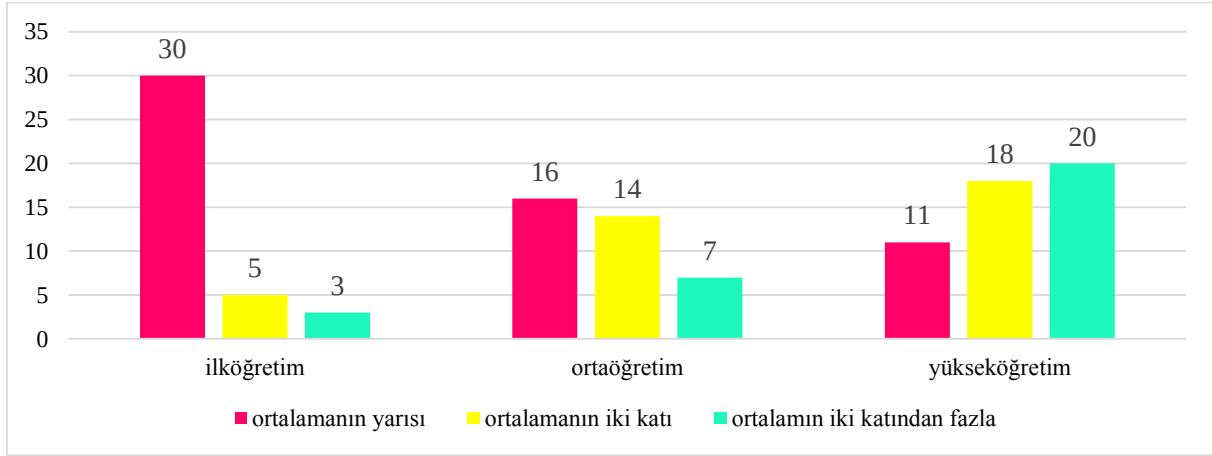

Kaynak: OECD (2019). Education at a glance. Table A4.2’den derlenmiştir.

Şekil 7. 2019 Yılı OECD Eğitim Seviyelerine Göre Kazanç Verileri (%)

Şekil 7’ye göre, ortalama ücretin yarısı kadar kazancı olan bireylerin oranı ilköğretim seviyesinde en yüksek (%26), yükseköğretimde en düşüktür (%10). Ancak, ortalama ücretin 2 katından daha fazla kazanç elde eden bireylerin olduğu eğitim seviyesi %23 ile yükseköğretim;

en düşük olduğu eğitim seviyesi de %3 ile ilköğretimdir. Bu iki eğitim seviyesi arasında yaklaşık 7 katı kadar bir kazanç farkı söz konusudur.

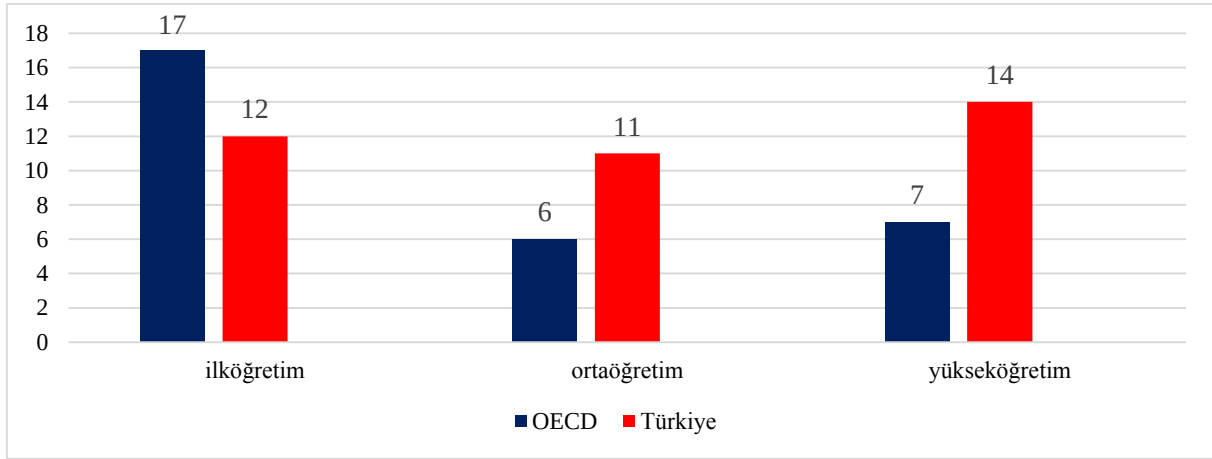
Kaynak: OECD (2019). Education at a glance. Table A4.2'den derlenmiştir.

Şekil 8. 2019 Yılı Türkiye’de Eğitim Seviyelerine Göre Kazanç Verileri (%)

Şekil 8’e göre, Türkiye’de ortalama ücretin yarısı kadar kazanç elde eden bireylerin oranı ilköğretimde en yüksek (%30); yükseköğretim mezunu olanlarda en düşüktür (%11). Ancak, ortalama ücretin 2 katından daha fazla kazanç elde eden bireylerin oranı %20 ile yükseköğretimde, en düşük de %3 ile ilköğretimdedir. Bu iki eğitim seviyesi arasında yaklaşık 7 katı kadar bir kazanç farkı söz konusudur.

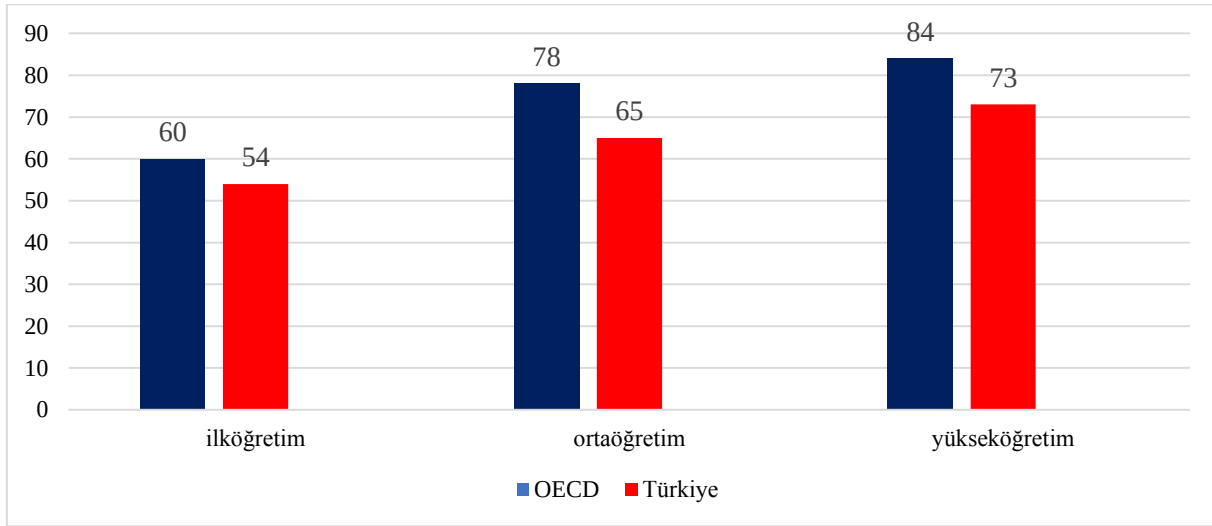
Şekil 7 ve Şekil 8 birlikte değerlendirildiğinde, hem OECD, hem de Türkiye’de ortalama ücretin yarısı kadar kazanç elde edenlerin oranı ilköğretim mezunu bireylerde en yüksek, yükseköğretim mezunu bireylerde en düşük; ortalama ücretin 3 katı kadar kazanç elde edenlerin oranı ilköğretimde en düşük, yükseköğretimde en yüksektir.

Yükseköğretim talebini belirleyen temel faktörlerden biri olan işsizlik oranı negatif, istihdam oranı da pozitif yönde etkilemektedir (Gölpek, Dineri ve Korkmaz, 2019a). Eğitim seviyelerine göre, Şekil 9’da işsizlik; Şekil 10’da istihdam oranları gösterilmektedir.

Kaynak: OECD (2019). Education at a glance. Table A3.3'den derlenmiştir.

Şekil 9. 2019 Yılı OECD ve Türkiye'de Eğitim Seviyelerine Göre İşsizlik Oranları (%)

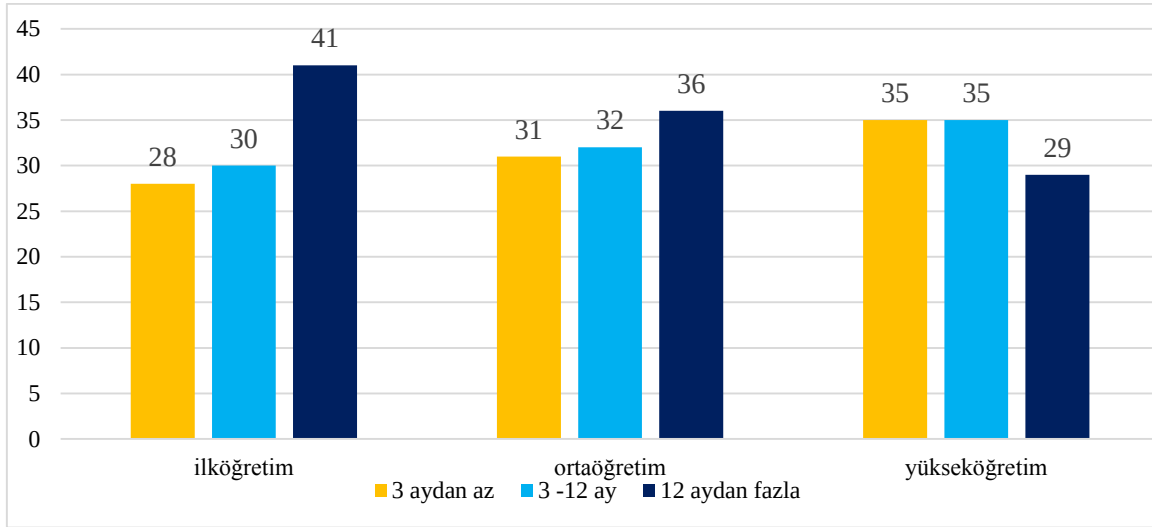

Kaynak: OECD (2019). Education at a glance. Table A3.1'den derlenmiştir.

Şekil 10. 2019 Yılı OECD ve Türkiye'de Eğitim Seviyelerine Göre İstihdam Oranları (%)

Şekil 9 ve Şekil 10 birlikte değerlendirildiğinde, işsizlik oranı OECD ortalamasına göre, ilköğretimde %17, yükseköğretimde %7; Türkiye'de sırasıyla %12 ve %14'dür. Bu, Türkiye'de yükseköğretimde işsizlik oranının daha yüksek olduğunu göstermektedir. İstihdam oranı ise, hem OECD ülkelerinde (%84) hem de Türkiye'de en yüksek (%73) yükseköğretim seviyesindedir.

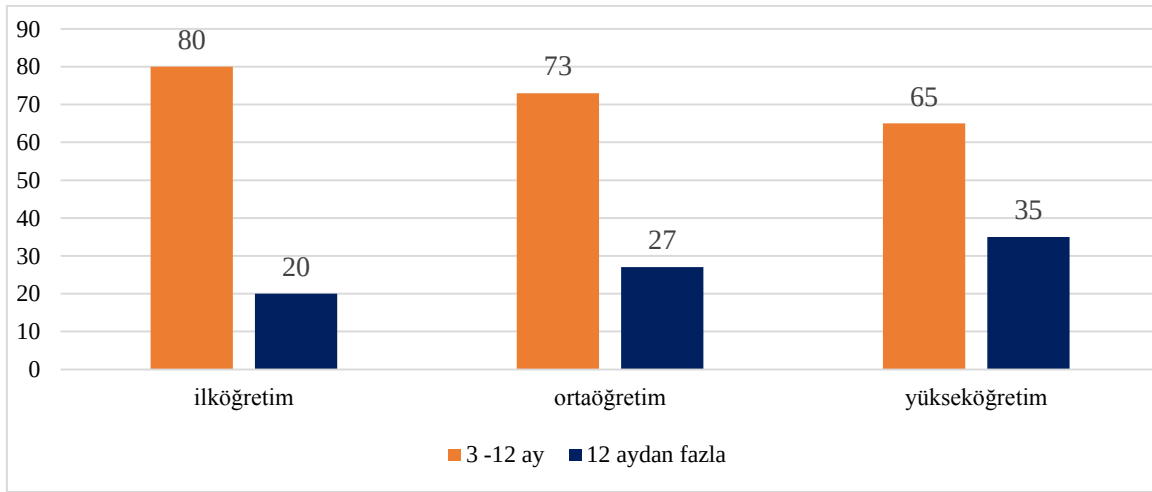
Eğitimin ölçülebilir faydalarından birisi işsiz kalma süresinin kısa olmasıdır. İşsiz kalma süresi, eğitim talebini etkilemekte ve eğitim seviyesi arttıkça işsiz kalma süresi kısalmaktadır (Gölpek, Dineri ve Korkmaz, 2019b). OECD ülkelerinde eğitim seviyelerine göre işsiz kalma süreleri Şekil 11 ve Şekil 12 gösterilmektedir.

Kaynak: OECD (2019). Education at a glance. Table A3.5'den derlenmiştir.

Şekil 11. 2019 Yılı OECD Ülkelerinde Eğitim Seviyelerine Göre İşsiz Kalma Süresi (%)

Şekil 11'e göre, OECD ülkelerinde işsiz kalma süresi en kısa olan 3 ay, %35 ile yükseköğretim seviyesinde en yüksek, ilköğretimde %28 ile en düşüktür. 12 ay ve daha fazla işsiz kalma süresi %41 ile ilköğretim, %36 ile ortaöğretim seviyesindedir. Bu oran, yükseköğretimde %29'dur.

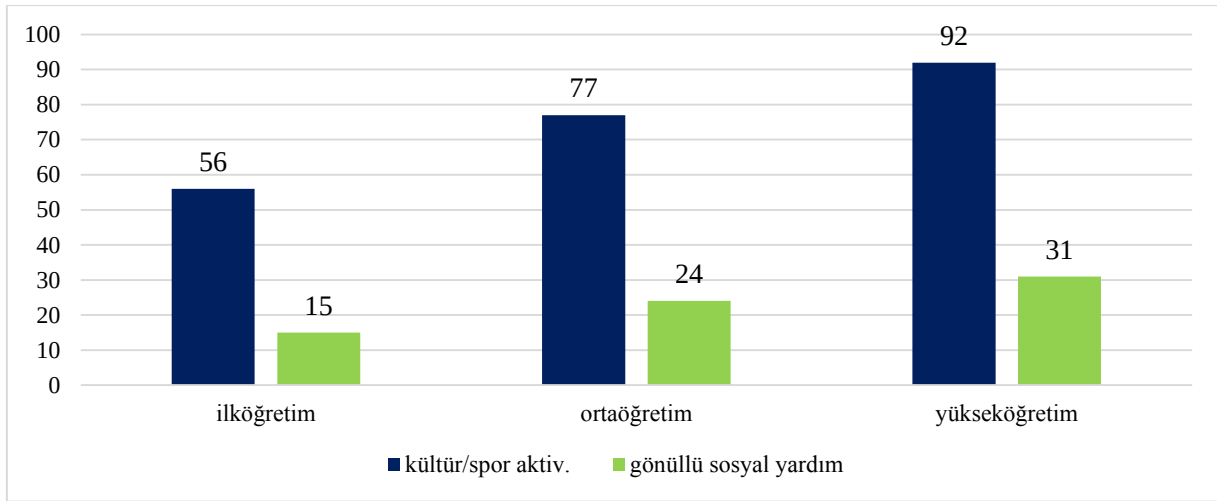
Kaynak: OECD (2019). Education at a glance. Table A3.5'den derlenmiştir.

Şekil 12. 2019 Yılı Türkiye'de Eğitim Seviyelerine Göre İşsiz Kalma Süresi (%)

Şekil 12'e göre, Türkiye'de 12 aydan daha fazla işsiz kalma süresi yükseköğretimde %35 ve ilköğretimde %20'dir.

Şekil 11 ve Şekil 12 birlikte değerlendirildiğinde, OECD ülkelerinde ve Türkiye'de her eğitim seviyesinde işsiz kalma süreleri yaklaşık aynı değerde olsa da, ülkelerin gelişmişlik düzeyine bağlı olarak eğitim seviyesi arttıkça işsiz kalma süresinin azaldığı söylenebilir.

Eğitim, ölçülebilir getirilerin yanı sıra ölçülemeyen getiriler de yaratmaktadır. Parasal olmayan bu getiriler, eğitilmiş bireyin kendine ve toplumun diğer üyelerine ölçülemeyen biçimde yansıyan faydalarıdır ve çok çeşitli biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Eğitilmiş bireyin, özellikle yükseköğretim mezunlarının daha iyi koşullarda istihdam edilmesi, tüketim ve yatırım kararlarında daha bilinçli olması, daha sağlıklı ve uzun yaşaması, okur-yazarlık oranının artmasının ilave katkısı, vatandaşlık ve demokrasi bilincinin gelişmesi, iktisadi büyümeye elverişli bir ortamın oluşması, daha düşük suç oranları, daha fazla yayın ve kültürel faaliyet, ekonomi ve piyasaların daha iyi işlemesi ve özgürlüklerin gelişmesi de eğitimin parasal olmasın önemli getirileridir (Gölpek, 2011; Osmanoğlu, 2014). Örneğin, eğitim seviyelerine göre, sosyal yardım faaliyetlerine ve kültür-spor aktivitelerine katılım verileri Şekil 13’de görülmektedir.

Kaynak: OECD (2019). Education at a glance. Table A6.1’den derlenmiştir.

Şekil 13. 2019 Yılı OECD Ülkelerinde Eğitim Seviyelerine Göre Sosyal Faaliyetler (%)

Şekil 13’e göre, yükseköğretim seviyesinde kültür/spor aktivitelerine (%92) ve gönüllü sosyal yardım faaliyetlerine (%31) katılma oranı diğer eğitim seviyelerinden daha yüksektir.

SONUÇ

Dünyada ve Türkiye’de yükseköğretim talebi sürekli artmaktadır. Bunun iki temel kaynağı, ilk ve orta öğretimde okullaşma oranlarının sürekli artması ve günümüz dünyasının karmaşık ihtiyaçlarının ancak yükseköğretimle karşılanabileceği gerçeğidir. Bununla birlikte, fırsat eşitliği, piyasa noksanlıkları, dışsallıklar, küçüklerin korunması, ortak değerler arayışı, eğitimin iktisadi büyümeye etkisi, yükseköğretimin yarı kamusal mal olması gibi nedenler arzın başka bir deyişle eğitim harcamalarının daha çok kamu tarafından karşılanmasının temel gerekçesini oluşturmaktadır. Bu ise, özellikle pahalı olan yükseköğretim talebini arttırmaktadır.

2008-2018 döneminde 25-34 yaş grubundakilerin yükseköğretime kayıt oranları Türkiye’de yaklaşık 2 kat artarak %33’e; OECD ülkelerinde de %35’den %44’e yükselmiştir. Türkiye, bu artışa rağmen OECD ortalamasının (%44) gerisindedir.

OECD ülkelerinde kamusal harcamalar, ilk ve ortaöğretimde özel harcamaların yaklaşık 8 katı, yükseköğretimde 2 katı kadarken, Türkiye’de her eğitim seviyesinde yaklaşık 3 katı kadardır. OECD ülkelerinde yükseköğretimde kayıtlı öğrenci başına yapılan harcama (15.556 \$) ilköğretimde kayıtlı öğrenci başına yapılan harcamanın yaklaşık 2 katı, ortaöğretimdekinin 1,5 katıdır. Türkiye’de ise, ilk ve ortaöğretimde kayıtlı öğrenci başına yapılan harcamanın toplamından (4.168 \$ + 4.659 \$ = 8.827 \$) daha fazla yükseköğretimde kayıtlı öğrenci başına harcama (10.519 \$) yapılmıştır.

Böyle bir sonuç, özel eğitim harcamalarının azalması ve eğitimden kaynaklanan özel getirilerin artması anlamına gelmektedir. Örneğin, OECD ülkelerinde özel getiri oranı hem kadınlarda (%21), hem de erkeklerde (%17) sosyal getiri oranından (sırasıyla %7 ve %9) daha fazladır. Özel getiri oranları, OECD ortalamasına göre kadınlarda sosyal getiri oranının yaklaşık 3 katı, erkeklerde 2 katı kadardır. Türkiye’de ise bu oran kadınlarda %62, erkeklerde %36 ile sosyal getiri oranından (sırasıyla %11 ve %12) daha fazladır. Böyle bir sonuç, gelişmekte olan ülkelerde yükseköğretim seviyesinde özel getiri oranlarının daha yüksek olduğunu açıkça göstermektedir.

Bireylerin kazançları eğitim seviyelerine göre farklılık göstermektedir. OECD ülkelerinde ve Türkiye’de ilköğretim ile yükseköğretim mezunu bireylerin kazançları arasında yaklaşık 7 katı kadar bir farkı söz konusudur. OECD ülkelerinde ve Türkiye’de ortalama ücretin 3 katı kadar kazanç elde edenlerin oranı ilköğretim mezunu bireylerde en düşük, yükseköğretim mezunu bireylerde en yüksektir.

İşsizlik oranları, OECD ortalamasına göre, ilköğretimde %17, yükseköğretimde %7; Türkiye’de sırasıyla %12 ve %14’dür. İstihdam oranı ise, OECD ülkelerinde %84; Türkiye’de %73 ile en yüksek yükseköğretim seviyesindedir. OECD ülkelerinde işsiz kalma süresi en kısa olan 3 ay, yükseköğretim mezunu bireylerde %35, ilköğretim mezunu bireylerde %28’dir. 12 ay ve daha fazla işsiz kalma süresi ilköğretim mezunu bireylerde %41, ortaöğretim mezunu bireylerde %36 ve yükseköğretim mezunu bireylerde %29’dur. Türkiye’de ise, 12 aydan daha fazla işsiz kalma süresi yükseköğretim mezunu olanlarda %35 ve ilköğretim mezunu olanlarda %20’dir.

Bu veriler, işsiz kalma süreleri yaklaşık aynı değerde olsa da ülkelerin gelişmişlik düzeyine bağlı olarak eğitim seviyesi arttıkça işsiz kalma süresinin kısaldığını açıkça göstermektedir. Ayrıca, yükseköğretim mezunu bireylerde kültür/spor aktiviteleri yapması oranı %92 ve gönüllü sosyal yardım faaliyetlerine katılma oranı %31 ile diğer eğitim seviyelerinden mezun bireylere göre en yüksektir.

KAYNAKÇA

- Gölpek, F.** (2011). Türkiye’de adalet ilkesi bakımından yükseköğretimde finansman politikası: Kim faydalıyor? Kim ödüyor? *Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(3): 149-176.
- Gölpek, F. and Uğurlugelen, K.** (2013). Private costs in finance of higher education: Sample of Gaziantep province. *International Journal of Business and Social Science*, 4(13): 154-168.
- Gölpek, F.** (2014). Rate of return to and price of higher education in Turkey: A case study of law faculty. *Education and Science*, 39(175): 172-182
- Gölpek, F. and Çiftçiöğlü, N.** (2014). Social-economic factors in demand for higher education: Sample of Gaziantep province. *International Journal of Humanities and Social Science*, 5(1-January): 121-134 (2013).
- Gölpek, F., Dineri, E. ve Korkmaz H.** (2019a). Yükseköğretimde kayıtlı öğrencilerin ekonomik profili üzerine bir araştırma. *International Symposium on Academic Studies in Educational and Social Sciences Studies*, 15-16 Kasım. Ankara.
- Gölpek, F., Dineri, E. ve Korkmaz H.** (2019b). Yükseköğretimde fırsat eşitliği ve yoksulluk. *I. Uluslararası Siyasal ve Toplumsal Bilim Araştırmaları Kongresi* (s.34-48.). 29-30 Ekim-2019. Mardin.

- Gümüş, E. ve Şişman, E.** (2014). *Eğitim ekonomisi ve planlaması*. (2.basım). Ankara: Pegem Akademi.
- Gür, B., Çelik, Z. ve Yurdakul, S.** (2018). *Yükseköğretime bakış: İzleme ve değerlendirme raporu*. Ankara: Eğitim-Bir-Sen Yayınları. No: 84
- Hicks, N.L.** (1994). *Eğitim ve ekonomik büyüme. Eğitim ekonomisi: Seçilmiş yazılar*. (Çev: Y.Kavak ve B.Burgaz). Ankara: Pegem Yayınları
- İzgi, B. ve Dineri, E.** (2018). Avrupa ülkelerinde yoksulluk ve eğitim: Dinamik panel veri analizi. Türkiye Ekonomi Kurumu Kongresi. 1-3 Kasım 2018. Ankara.
- Kavak, Y.** (2011). Türkiye’de yükseköğretimde büyüme: Yakın geçmişe bakış ve uzun vadeli büyüme projeksiyonları (2010-2050). *Yükseköğretim Dergisi*, 1(2): 95-102.
- Kurt, T. ve Gümüş, S.** (2015). Dünyada yükseköğretim finansmanına ilişkin eğilimler ve Türkiye için öneriler. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 5(1): 14-26.
- OECD** (2019). Education at a glance. www.oecd.org.
- Osmanoğlu, A.** (2014). Sanayi sektöründe eğitimin istihdama etkisi: Gaziantep ili örneği. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Hasan Kalyoncu Üniv. Sosyal bilimler Enst. Gaziantep.
- Vedder, R.** (2004). Private vs. social returns to higher education: Some new cross-sectional evidence. *Journal of Labor Research*, 25(4): 677-686.
- Weinberg, B.A.** (2001). An incentive model of the effect of parental income on children. *Journal of Political Economy*, 109(2-April): 267-281.
- Yıldız, K.** (2018). Yükseköğretime kayıtlı öğrenci ailelerinin sosyo-ekonomik durumları: Şırnak üniversitesi örneği. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Hasan Kalyoncu Üniv. Sosyal bilimler Enst. Gaziantep.

HETEROSEKSİST TOPLUMDA İNTERSEKS BİREYLERİN KONUMLANDIRILIŞI VE BU BAĞLAMDA TÜRK SİNEMASI'NDAKİ İLK VE TEK İNTERSEKS KARAKTERE YER VEREN KÖÇEK FİLMİNİN İNCELENMESİ

Maria Arabacı KOÇ

Başkent Üniversitesi

ÖZET

Varolan biyolojik cinsiyetimizin yanı sıra, doğduğumuz günden itibaren bir toplumsal cinsiyet kategorisine dâhil ediliyoruz. Doğacak bebeğin cinsiyeti en çok merak edilen konulardan biri olmakta birlikte, daha bebek doğmadan, biyolojik cinsiyetine bağlı olarak giydiği kıyafetten, oynayacağı oyuncağa kadar kız ve erkek çocuklarını farklılaştırıp, heteroseksist düzene dâhil etmekteyiz. Bu sistem içerisinde, hayatımız boyunca kadınlara ve erkeklere farklı özellikler ve yükümlülükler atfetmekteyiz. Bu bağlamda, toplum kendi normları dışında kalanı ötekileştirmekte, kalıplaşmış yargıları belirleyici özellik olarak kabul etmektedir. Bu katı toplumsal cinsiyet normları içerisinde interseks bireyler, “doğuştan sorunlu bedenler” olarak kabul edilmektedir. Genellikle çocuk yaşta, aileleri ve doktorların iş birliği ile ameliyat edilerek, bu bireylere kendi rızaları dışında, tıbbın uygun gördüğü bir cinsiyet belirlenmektedir. İnterseks bireylerin cinsiyet tayinlerinin çocuk yaşta ve mümkün olduğunca gizli bir şekilde yapılması, bu bireylerin toplumda görünürlüklerinin olmamasına sebep olmaktadır. Zira aileler, kendi konfor alanlarını sürdürebilmek adına bu durumu olabildiğince gizli tutmaya çalışmaktadırlar. Toplumsal olaylardan beslenen medya, farklılıkları ekrana taşıırken aynı zamanda da ötekileştirmenin sınırlarını da belirlemektedir. Bu çerçevede sinema da toplumsal belleğe yarattığı eserler ile katkıda bulunmakta, toplumsal yaşamın temsillerini beyaz perdeye yansıtmaktadır. Ancak, Türk Sineması'na baktığımızda, interseks bir karaktere yer veren, bir tek filme rastlamaktayız. Yeşilçam'da çekilen 1975 yapımı olan “Köçek” filminde, Müjde Ar'ın oynadığı Caniko karakteri, bir interseks karakterdir. Filmin başından itibaren aşağılamalara maruz kalan karakter, uğradığı bir saldırı sonucu ameliyata alınır ve kendi rızası dışında ‘kadın’ olur. Film, toplumda iki cinsiyete dayalı heteroseksist düzeni olumlarken, muğlak cinsiyetli bir bireyin de toplumda var olamayacağını vurgulamaktadır. Bu çalışmada, “Köçek” filmi üzerinden, interseksin ne olduğu ve toplum tarafından bu bireylerin yok sayılması tartışılacaktır. Zira, Türk Sineması'nda yer almayan bu bireyler, nefret söylemine bile dahil değildirler, tamamen yok sayılmaktadırlar.

Anahtar Kelimeler: İnterseks, Toplumsal cinsiyet

ABSTRACT

Beside our biological sex, since the day we are born, we are also included in a gender category. The gender of the baby to be born is one of the most curious subjects. Before the baby is born, we differentiate girls and boys by deciding what kind of clothes they will wear, which toys they will play depending on their biological sex, and that includes them into the heterosexual system. Within this system, we attribute different characteristics and obligations to men and women throughout their lives. In this context, society alienates people who are out of their norms and accepts stereotyped judgments as defining features. In these strict gender norms, intersex individuals are regarded as problematic bodies since their birth. Generally, at a young age, within the cooperation of their families and doctors, a biologic sex that medical science considers as appropriate, is determined to intersex people, without their approval. The reason intersex individuals have no visibility in society, is due to the medical operations these people face at a young age and that these operations are done as confidential as possible. Actually families try to keep this situation as secret as possible in order to maintain their comfort areas. The media, which is fed by social events, brings the differences to the screen and determines the limits of the othering. In this context, cinema also contributes to social memory with its works and reflects the representations of social life on the white screen. However, when we look at the Turkish Cinema, we see a single film that features an intersex character. In the film “Köçek” (1975), shot in Yeşilçam, Caniko, played by Müjde Ar, is an intersex character. The character, who has been subjected to humiliation since the beginning of the film, is operated and made ‘woman’ without his/her approval after being attacked by a few men. The film affirms the heterosexual order in society, while emphasizing that a vague gender individual cannot exist in society. In this study, what is intersex and the ignorance of these individuals by the society will be discussed through “Köçek” film. Actually, these individuals who are not featured in Turkish Cinema are not even involved in hate speech, they are completely ignored.

Keywords: İntersex, Gender

TOPLUMSAL CİNSİYET

Ataerkil ve heteroseksist düzende, yeni doğan bebeğin cinsiyeti aile ve toplum açısından en önemli unsurlardan biri olmuştur. Heteroseksist düzen, kadın ve erkek olmak üzere ikili bir cinsiyet sistemi sunmaktadır ve bunların dışına çıkanlar ötekileştirmektedirler. Foucault, cinsellik üzerine yazdığı “Cinselliğin Tarihi” kitabında, toplumun cinselliği ele alışını incelemiş ve ataerkil toplumda, cinselliğin sürekli kontrol altında tutulduğunu, erkek egemenliği yüzünden de kadınların, eşcinsellerin ve çocukların cinselliğinin asıl kontrol ve baskı meselesi olduğunu vurgulamıştır. Aynı zamanda cinselliği, neslin devamı, yani üreme ile ilişkilendiren toplum, onu evlilik bağı tertibatı ile ilişkilendirerek, kadınların ve çocukların

cinselliğini doktorlar, eğitimciler ve psikologlar, hatta din adamlarının müdahalesi ile kontrol altında tutmaktadırlar.¹

Heteroseksist toplumda, çocukların biyolojik cinsiyetinin önemi kadar toplumsal cinsiyeti de önem taşımaktadır. Kadın ve erkeklerin, biyolojik farklılıklarından kaynaklı, toplumsal alanda da farklı olması beklenmektedir. “Biyolojik cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki ayrım, kadının, ikincil konuma itilmesini anatomik yapısına bağlayan genel eğilimle baş etmek için ortaya çıktı. Yıllar boyunca toplumda kadın ve erkeğe atfedilen farklı özellik, rol ve statüler biyolojik olarak (yani cinsiyet ile) belirlendiğine, bunların doğal, dolayısıyla da değiştirilemez olduğuna inanıldı.” (Bhasin, K. 2015:9) Oysa, toplumsal cinsiyet kategorisi altında sıralanan bu farklılıklar, tamamen kültürel olarak inşa edilmektedir. Giddens, bir bireyde bulunan özelliklerin kültürel etkenlerle öğrenildiğini ve bunların illaki biyolojik olması gerektiğini savunmaktadır.² “Kadın ve erkeklerin davranışları arasındaki farklar esas olarak, kadın ve erkek kimliklerinin ya da dişilik ile erilliği toplumsal olarak öğrenilmesiyle ortaya çıkmaktadır.” (Giddens, A. 200:98) Bu öğrenme süreci aslında, çocuğun doğumundan itibaren başlamaktadır. Çocuklara giydirilen giysiler, alınan oyuncaklar ve yüklenen sorumluluklar toplumsal cinsiyetin belirlediği sınırlar içerisinde. Zira, toplumun ve medyanın da bunu pekiştirmesi ile, çocuklara küçük yaştan itibaren ‘nasıl bir kadın olması’ ya da ‘nasıl bir erkek olması’ gerektiği öğretilmektedir. Holmes’e göre;

“Beden sadece anatomik bir yapı değildir, aynı zamanda anlam taşıyan sembolik bir yapıdır. Bedenin taşıdığı anlam en temelde kişinin toplumsal cinsiyetiyle ilgilidir, toplumsal cinsiyet ise tüm diğer anlamları mümkün kılan anlamdır. Toplumsal cinsiyet altta yatan cinsiyeti dışsal özellikler üzerinden belirten kuvvetli bir koddur; yokluğunda, benim kim olduğuma ya da herhangi birimizin kim olduğuna dair çok az şey söylenebilir.” (Holmes, M. 2011:104)

Toplumsal cinsiyet, kültürel olarak inşa edildiği için, aynı zamanda da erkekler ve kadınlara toplumsal olarak farklı roller atfettiği için biyolojik cinsiyet ile açıklanamaz.³ Kamla Bhasin de, toplumsal cinsiyeti belirleyen normların giyim, güçlü olmak ya da nazik olmak gibi nitelikler, çalışmak ya da çocuğa bakmak gibi sorumluluklar olduğunu vurgular.⁴ Aslında bunların hepsi sonradan öğrenilmiştir. Çocuk büyüdüğü toplumda; önce aileden daha sonra da okuldan ve sosyal çevresinden bunları istemsiz bir şekilde öğrenerek bilinçaltına kodlar.

İNTERSEKS BİREYLER VE KÖÇEK FİLMİ

Bu doğrultuda, interseks çocukların toplumda neden bu kadar panik yarattığı açıklanabilir. İnterseks olarak doğan bir çocuğa biyolojik cinsiyetinin yanı sıra toplumsal cinsiyet de atfedilemez. İnterseks, hem kadın hem de erkek cinsel organlarına sahip bireylere söylenmektedir. Bu bireyler, tıbbi olarak kendi içlerinde farklılık gösterebilirler. Kromozom yapısındaki farklılıktan kaynaklanan bu durum da doğuştan gelmektedir. “İnterseks bireyler,

¹Foucault, M. 2016:81. *Cinselliğin Tarihi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları

²Giddens, A. 2000:97 *Sosyoloji*. Ankara: Ayraç Yayınevi

³Ersoy, E. 2009:116). *Cinsiyet Kültürü İçerisinde Kadın ve Erkek Kimliği (Malatya Örneği)* Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt: 19, Sayı: 2, Sayfa: 209-230, ELAZIĞ

⁴Bhasin, K. 2015:11-12.13-14. *Toplumsal Cinsiyet*. İstanbul: Kadınlarla Dayanışma Vakfı Yayınları

erkek ya da dişi kategorilerine katı şekilde uymayan ya da her iki kategoriye de giren cinsiyet özellikleri ile (kromozomlar, genital organlar ve/veya hormonal yapı) doğar.” (Ghattas, D. C. 2016:11) İkili cinsiyet sistemi içerisinde, interseks bireyler, kadın ve erkek olarak sınıflandırılmadığından dolayı toplum tarafından ötekileştirme durumuyla karşı karşıyadırlar. Bu yüzden doktorların da yönlendirmesi ile interseks doğan çocuklar, çok küçük yaştan itibaren bir dizi cerrahi müdahaleyle kadın ya da erkek yapılmaktadır.

“İnterseks kişiler, bebekken veya çocuk yaşta iradeleri dışında sözde cinsiyet normalleştirme veya diğer benzeri uygulamalara maruz kalırlar. Bu, bazı durumlarda, tüm veya bir kısım üreme yetisinin yok olmasına neden olabilir. Tipik olmayan cinsiyet özellikleriyle doğan çocuklar, kendilerinin ve ebeveynlerin aydınlatılmış onamları aranmadan ve söz konusu çocukların görüşleri dikkate alınmadan, sıklıkla görüntüyü ilgilendiren ve diğer tıbbi nedenlere dayanmayan ameliyatlara tabi tutulurlar. Sonuç olarak, bu durumdaki çocuklar, fiziksel ve zihinsel sağlıkları üzerinde hayat boyu süren etkileri olan geri dönüşsüz operasyonlara maruz kalmaktadır.”⁴³ (Dünya Sağlık Örgütü raporundan aktaran, İnsan Hakları ve İnterseks Kişiler Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri tarafından yayımlanan tematik rapor 2018:26)

Bu cerrahi müdahaleye, geçmişten günümüze birçok doktor itiraz da etmiştir. Mika Venhola, tıp kariyerinin ilk yıllarından itibaren, bu tür ameliyatlara karşı çıkmıştır. Bu karşı çıkışındaki en önemli sebeplerden bir tane olarak da, interseks çocuğa cinsiyet tayin etmenin sadece bir tahminden ibaret olduğunu söylemesidir. İnterseks bir çocuğun ameliyat edilmesinin, sağlık sorunundan değil (zira interseks bir beden sağlık sorunu teşkil etmez) estetik ve sosyal nedenlerle yapıldığını savunmaktadır.⁵ Bu noktada, aslında daha doğru olan, interseks çocuğa öncelikle aile tarafından gerekli destek verilerek, özellikle psikolojik olarak, onun kendi özgür iradesi ile ilerleyen yıllarda cinsiyetine karar vermesi, ya da vermemesidir.

Sinema, diğer sanatlarda da olduğu gibi, kültürel ve toplumsal olaylardan beslenmektedir. Bu noktada ilginç olan, Türk Sineması Tarihi’nde, tek bir filmde interseks bir bireye yer verilmesi olmuştur. 1975 yapımı “Köçek” (Nejat Saydam) filminde Müjde Ar, Caniko isimli bir interseks karakteri oynamaktadır. Film, başından sonuna kadar heteroseksist düzeni olumlarken, interseks bir bireyi anlamaya çalışmaktan çok onu aşağılamaktadır. “Vay erkek müsvettesi.”, “Kız mısın erkek misin?” ve “Erkek bozuntusu” gibi filmin içinde yer alan söylemler, kendini erkek olarak kabul eden karakteri, cinsiyetini sorgulamaya itmektedir. Zira, Caniko, kendi kendine kaldığında “Şuna bak erkekten çok kadına benziyor” diyerek kendi kendine kızmaktadır. Kendi kendine bile cinsiyetini tayin edemeyen Caniko, toplum tarafından da ötekileştirilmektedir. Yakın arkadaşları haricinde, başkalarının hakaretlerine ve aşağılamalarına maruz kalmaktadır.

“Çocukların toplumsal cinsiyetini doğduklarında bulunan cinsel organlarına göre anlama eğilimindeyizdir ve ona göre onların davranışlarının ‘kadınsı’ ya da ‘erkeksi’ olduğu kanaatine varırız. Çocuklar büyüdükçe bu işlem tersine döner. Genelde karşılaştığımız bir çocuğun genital yapısını bilmediğimizden, cinsiyetine dair çıkarsamayı onun davranışına,

⁵ Venhola, M. 2012’den aktaran *İnsan Hakları ve İnterseks Kişiler*. Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri tarafından yayımlanan tematik rapor 2018:25

kiyafetine, isim ve vücut yapısı gibi diğer dışsal ipuçlarına bakarak yaparız." (Preves'ten aktaran 2003 Holmes, M. 2011:104-105)

Karakter ameliyat olana kadar geçen süreçte, bir erkek olarak toplumsal cinsiyet kodlarının içerisinde yer almaktadır. Erkek arkadaşları ile futbol oynaması ve meyhaneye gitmesi buna örnek olarak gösterilebilir. Oysa kendi cinsel kimliğinden emin olmayan biri olarak, erkek erkeğe gittikleri bir yemekte dansöz izlerken, kendini onun yerinde bir kadın olarak hayal eder ve "Canına okuyayım böyle hayallerin" diyerek bir yandan da kadın olmak istediğinin sinyallerini verir. Bu anlatı içerisinde doğal olarak hiçbir psikolojik destek görmeyen interseks karakter, kendi cinsiyetini de anlamlandırmamaktadır. Tutum ve söylemlerinde de tutarsızlık göstermektedir. Bir yandan erkekliğine hakaret edenlere kızmakta, öte yandan kendini kadın olarak hayal etmektedir. Bu tutarsızlık, meyhanede dans ederken, erkekler tarafından köçek olarak nitelendirilmesinde tepki vermesi ve kavga çıkarsında da görülmektedir. Bir grup adam tarafından, pavyonda çalıştırılmak üzere kaçırılan Caniko, elbette kadın sanılarak kaçırılmıştır. Pavyonda, "Oyna kız" demelerinden sonra ısrarla "Ben kız değilim" diyerek erkeklik cinsel organına atıfta bulunmasına rağmen, erkekler tarafından bu söylem başka türlü yorumlanmaktadır.

Filmin en önemli sahnelerinden biri, Caniko'nun ameliyat olduğu sahnedir, çünkü bu ameliyattan sonra Caniko 'kadın' olur. Ameliyat esnasında doktorların diyaloglarına bakacak olursak; "Senelerce erkeklik ile kadınlık arası çırpınmış durmuş zavallı", "Öteki müdahaleyi de hemen yapmayı düşünüyor musunuz", "Elbette onu bu azaptan kurtarıp normal yaşantısına döndürmemiz bir insanlık borcudur bizim için" şeklinde gelişen konuşma, aslında interseksüelliği bir azap olarak tanımlamaktadır. Aynı zamanda, film bu noktada toplumdaki ikili cinsiyet sistemini de olumlamaktadır. Ameliyattan sonra, Caniko, rızası dışında geçirdiği ameliyata tepki verir. "Gerçekte her şey o kadar doğaldı ki, buna küçük bir yanlışlık bile diyebiliriz, yaptığımız ameliyat başarı ile sonuçlandı. Artık tıbben de kanunen de güzel bir genç kızsın.", "Hayatım boyunca bunun çilesini çektim. Yaptın bir iyilik sapına kadar erkek yapsaydın.", "Ona imkan yoktu. Yapılan bütün testler, senin genç kız tarafını daha ağır bastırdı."

Caniko, iyileştikten sonra, Naciye isimli bir kadının işlettiği bir mekanda bulur kendini. Naciye, Caniko'ya Raziye ismini verir. Kendi cinsiyetini hala kabul etmemiş olan Caniko, bu duruma karşı çıkar, ancak Naciye'nin "Senin gibi fıstığa erkek adı takarsam ikimizi de ahlak zabıtası yakalar. Beni hapishaneye, seni de sapıklıktan tımarhaneye sokarlar. Hadi senin adın Raziye artık." demesi aslında toplumun ve kanunların tüm LGBTİ bireylere karşı olan nefret söylemine atıfta bulunarak, bu durumun sonuçlarını özetlemektedir. Aslında interseks bireylere cinsiyet belirleme, tıbbın gelişimi ile birlikte gelmiştir. Foucault'a göre;

"Orta Çağ'da hem Kilise kanunu hem de medeni hukuk kuralları bir noktada çok nettir: "hermafrodit" ismi, oranları değişebilir olmakla beraber iki cinsiyetin bir arada bulunduğu kişilere verilmekteydi. Bu gibi vakalarda, vaftiz sırasında çocuğa hangi cinsiyetin atanacağını belirlemek babanın ya da vaftiz babanın (dolayısıyla çocuğa "isim veren"lerin) göreviydi. Gerekli taktirde, "en baskın" veya "en cazip" seçeceğe göre, diğerine nazaran daha üstün görünen cinsiyeti seçmeleri öğütleniyordu. Ancak daha sonraları yetişkinlik eşliğinde; evlenecekleri zaman geldiğinde hermafroditler kendilerine

atanan cinsiyette mi var olmaya devam edeceklerine ya da öteki cinsiyeti mi seçeceklerine karar vermekte özgürdür.” (Foucault, M. 2011:132-133)

Tıbbın gelişimi, interseks bebeklere, hormonal ve cerrahi müdahalelerle tek bir biyolojik cinsiyet atfetmeyi sağlamıştır. Ancak burada önemli olan nokta, aslında bu ameliyatların tıbbi bir zorunlulukla değil, tamamen estetik kaygılar ile yapılmasıdır. Zira Holmes; bu tür ameliyatların, çocukların iyiliğinden çok, çocuğa tek bir cinsiyet belirlenerek ebeveynlerin paniğinin yatıştırılması olduğunu iddia etmektedir.⁶ 2015 yılında Avrupa Konseyi tatarından yayımlanan “İnsan Hakları ve İnterseks Kişiler” raporu; interseks bireylere yapılan bu ameliyatların tıbbi bir gereklilik taşımadığını savunurken, özellikle çocuk yaşta ya da bilgisi ve rızası dışında ameliyat edilen bu bireylerin haklarının ihlal edilmiş olduğunu savunmaktadır. Bu hak ihlali aynı zamanda başka tıbbi ve psikolojik sorunlara da yol açmaktadır.⁷

“Cerrahi operasyonlar ve cinsiyet değişimi amaçlı diğer tıbbi müdahaleler sonucu, onlar adına önceden kararlar verildiği için, interseks kişiler fiziksel bütünlükleri üzerindeki haklarının yanı sıra kendi cinsiyet kimliklerini belirleme yetisinden de yoksun kalırlar. Ayrıca, bu müdahaleler çoğunlukla fiziksel ve psikolojik durumlarında bozulmaya yol açıp, hayat boyu izler bırakacak kısırlaşma, ciddi boyutta yara izleri, idrar yolu enfeksiyonları, cinsel duyarlılığın azalması veya tamamen yok olması, doğal hormonların ortadan kalkması, ilaç bağımlılığı ve kişiliklerinin tecavüze uğradığına dair derin bir duygu durumunu da kapsayan olumsuz etkiler yaratır. (İnsan Hakları ve İnterseks Kişiler . Avrupa Konseyi tarafından yayımlanan tematik rapor 2018:14)

Bu doğrultuda, “Köçek” filmindeki karakterin, kendi rızası dışında ameliyat edilmesi, yetişkin olduğu için zaten kanunen yasak olmakla birlikte, insan haklarına da aykırıdır. Avrupa Konseyi tarafından yayımlanan bu rapor, interseks bireylerin ne yaşamış olurlarsa olsunlar, haklarını aramaları gerektiğini ve toplumun bu alanda daha fazla bilinçlenerek, bu bireylere çocuk yaşta cerrahi müdahale yapılmaması gerektiğini savunmaktadır.

SONUÇ

İnterseks çocuklara, küçük yaşta uygulanan tıbbi müdahaleler, tıbbi bir zorunluluk taşımaktan ziyade, sadece estetik bir amaçla yapılmaktadır. Ailelerin çocuklarını belirli bir cinsiyet kategorisi içerisinde yetiştirebilmesi için gerçekleştirilen bu müdahalelerin başarısı tartışılır. Bu bireylere her ne kadar çocukken cinsiyet tayin edilmiş olsa da, onlar asla toplumsal cinsiyet sisteminin içine girememektedirler. Çünkü hayatları boyunca sürekli bir tıbbi müdahale ya da tıbbi kontrol altında tutulmaktadırlar. Bu yüzden doğumdan itibaren cinsiyetlemeye çalıştığımız interseks bireyler, hayatları boyunca hem kendilerini bir cinsiyete ait hissetmiyorlar hem de sağlık sorunları ya da cinsel problemler yaşayarak mutsuz oluyorlar. Toplumsal cinsiyet mevhumunu kaldırmamız çok zor olan bu toplumda, interseks çocukların

⁶Holmes, M. 2011: 110 *İnterseks: Tehlikeli Bir Farklılık*. Şeyda Öztürk (Ed.), Cinsel Yönelimler ve Queer Kuram Cogito, 65-66, 99-122

⁷*İnsan Hakları ve İnterseks Kişiler*. Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri tarafından yayımlanan tematik rapor. 2018, Ankara: Ayrıntı Basımevi

biyolojik ve toplumsal cinsiyeti ile uğraşmak yerine doğru bir psikolojik destek vererek onlar daha mutlu bireyler olarak yetiştirebiliriz. Aynı zamanda aileler çocuklarının kromozom bozukluğunu kabul ederlerse ve duruma daha bilinçli yaklaşırlarsa, çocuklarına daha fazla yardım edebilirler. İnterseks bireylerin, çocuk yaşta geçirdikleri ve mümkün olduğunca saklı tutulan tıbbi müdahaleler, onların toplum tarafından bilinmemesine, göz ardı edilmesine sebep olmaktadır. Tüm bunların sonucunda, doktorların ve ailelerin çocuklarına yaşattıkları, onları topluma kazandırmaktan çok, kendi içlerine kapanmalarına sebep olmaktadır. Türkiye’de interseksüelliğin bilinmemesinin altında yatan en önemli sebeplerden bir tanesi de bu bireylere medya ya da sinemada hiç yer verilmemesidir. “Köçek” filmi, Türk Sinema Tarihi’ndeki tek örnek olmakla birlikte, interseks bir bireyin sorunlarına odaklanmaktan çok, onu bir an önce toplumsal cinsiyet sistemine dahil etmeye çalışmaktadır. Bu yüzden, eğer medya ve sinema bu konuya daha fazla ağırlık gösterirse, belki de interseks bireylerin kendilerini ifade etme ve görünürlüklerini artırma ihtimali artar. Bu durum da toplumun konu ile ilgili bilinçlenmesine, ailelerin doğan interseks çocuklarına daha bilinçli ve hoş görülü yaklaşımlarına yardımcı olabilir. Bir bireyin, tıbbi bir zorunluluk olmadığı sürece, ona herhangi bir cerrahi müdahalenin rızası dışında yapılmasının bir insanlık suçu olduğunu göz önünde bulundurmamız gerekir. Bu yüzden, çocuklarımızın da, bizimle aynı haklara sahip bireyler olduğunu, unutmadan onların hayatları hakkında karar vermeden önce daha bilinçli davranmamız gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Bhasin, K.** (2015). Toplumsal Cinsiyet. İstanbul: Kadınlarla Dayanışma Vakfı Yayınları
- Ersoy, E.** (2019). Cinsiyet Kültürü İçerisinde Kadın ve Erkek Kimliği (Malatya Örneği). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt: 19, Sayı: 2, Sayfa: 209-230, ELAZIĞ
- Foucault, M.** (2016). Cinselliğin Tarihi. İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Foucault, M.** (2011). Herculine Barbin’e “Giriş”. Şeyda Öztürk (Ed.), Cinsel Yönelimler ve Queer Kuram Cogito 65-66, 132-138
- Ghattas, D. C.** 2016. İnterseks Bireylerin İnsan Haklarını Savunmak. Nasıl Yardım Edebilirsiniz? Ankara: Ayrıntı Basımevi
- Giddens, A.** 2000. Sosyoloji. Ankara: Ayraç Yayınevi
- Holmes, M.** (2011). İnterseks: Tehlikeli Bir Farklılık. Şeyda Öztürk (Ed.), Cinsel Yönelimler ve Queer Kuram Cogito, 65-66, 99-122
- İnsan Hakları ve İnterseks Kişiler.** Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri tarafından yayımlanan tematik rapor. 2018, Ankara: Ayrıntı Basımevi

TÜRKİYE DE BELEDİYELERİN FİNANSMANI VE SÜREÇ ANALİZİ**Şeyma ZARZAVATÇIOĞLU**

Sakarya Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Nurullah ALTUN

Sakarya Üniversitesi

ÖZET

Devletlerin toplumun ihtiyaçlarını karşılamak üzere belirli görev ve sorumlulukları yerel yönetimlere devretmesiyle beraber yerel yönetimlere finansman sağlama gereksinimi oluşmuştur. Bu finansmanların sağlanmasında gerekçe, devlet yani merkezi yönetim tarafından yerel yönetimlere devredilecek olan görevlerin hangi ölçüde olacağı ve ne miktarda gelire ihtiyacı olacağıdır. Bu hususta merkezi yönetim ve yerel yönetim arasında gelir ve görev paylaşımının kriterlerinin kaynakların en etkin kullanılacak şekilde belirlenmesidir. Hızla artan nüfus ve ihtiyaçlar karşısında yerel yönetimlerin mali yükümlülükleri de artmaya başlamıştır. Bu durum karşısında finansman kaynaklarının artması da zorunlu kılınmıştır. Ülkemizde artan nüfus ve ihtiyaçlara bağlı olarak kırsaldan kente olan göç yıllar içerisinde artmış, buna bağlı olarak yerel nitelikteki mahalli idare birliklerinin sayısı da artış göstermiştir. İçinde yaşadığımız toplumun ihtiyaçlarının nasıl ve hangi finansman kaynaklarıyla karşılandığının öğrenilmesi açısından çalışma önem arz etmektedir. Türkiye de Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren var olan belediyelerin, finansman kaynaklarının hangi kaynaklardan ve hangi kriterlerle sağlanması gerektiği önemlidir. Bu çalışma kapsamında yerel nitelikteki halkların ihtiyaçlarının giderilmesi için oluşturulan kamu tüzel kişiliği niteliğindeki belediye yönetimlerinin toplumun ihtiyaçlarını gidermek için ihtiyaçları olan finansman kaynakları literatür doğrultusunda analiz edilmiştir. Finansman kaynaklarının türleri ve hangi kaynaklardan gelir elde edildiği sorusuna cevap aranmıştır. Sonrasında ise belediyelerin finansman kaynaklarının 2006-2018 yılları içerisindeki gelişimi incelenerek gelir kalemleri arasındaki değişimler ortaya konmuştur. Sonuç kısmında ise gelir türleri arasındaki gelişmeler değerlendirilmiştir. Bu gelişmeler doğrultusunda gelir kalemlerinde oluşan değişimlerin sebepleri ve sonuçları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın 2006 yılından itibaren başlamasının sebebi ise 2006 yılı öncesi verilere ulaşılamamasıdır. Çalışma kapsadığı yıllar bakımından literatürde ilk olması açısından önemlidir. Çalışmada elde edilen veriler tablo haline getirilip konunun görsel olarak anlaşılmasına imkân sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Belediyeler, Finansman, Gelir Türü

ABSTRACT

State governments have to transfer certain tasks and responsibilities to local governments to meet the needs of society. Therefore, there is a need to provide financing to these local governments. Grounds for the provision of such financing. The extent to which the tasks are to be transferred to the local administrations by the state administration, and the amount of income needed. In this regard, the criteria for sharing tasks between the central government and the local government are to determine the most efficient use of resources. In response to the rapidly increasing population and their needs, the financial obligations of local governments have also started to increase. Facing this situation, an increase in financing resources has also become compulsory. Due to population growth and needs in our country, migration from rural to urban areas has increased over the years. The local government associations have increased as well, and it is important to learn how the needs of the society in which we live are met and what are the sources of their funding. In the scope of this study are the financing sources that public legal entities – the municipality – create to meet the needs of the local population, are analyzed in line with the literature. The types of funding sources and income were investigated. Afterwards, the development of financial resources of municipality was examined for the years 2006 to 2018 and the changes in income items were revealed. In the conclusion part, different income items are evaluated. In these developments, the reasons and results of the changes in the income items have been tried to be put forward. The study is important in terms of being the first of its kind in the literature for the years covered, The data obtained in the study has been brought into tables to provide a visual understanding of the subject.

Keywords: Municipality, Financing, Income Type,

GİRİŞ

İnsan ihtiyaçlarının gerek toplumsal gerekse bireysel olarak karşılanabilmesi tarih boyunca en önemli sorunlardan biri olmuştur. Bireylerin bireysel ihtiyaçları genel olarak piyasa şartlarında karşılanırken, mali müşterek olan toplumsal ihtiyaçlar ise devlet tüzel kişiliği tarafından karşılanmıştır. Zamanla artan toplum nüfusu ve ihtiyaçlar devletlerin bu ihtiyaçları karşılayabilmesini zorlaştırmıştır. Ortaya çıkan bu zorluklar karşısında devletler üzerindeki yükü başka yönetim birimleriyle paylaşmayı öngörmüşlerdir. Devlet bu tüzel kişiliğini merkezi ve yerel yönetim olarak uygulamaya koymuştur. Yerel yönetimler yerel halkın ihtiyaçlarının karşılanması için yerel halk tarafından seçilen, kendisine ait karar organı ve bütçesi olan tüzel kişiliklerdir. Hizmetlerin halka yakın yönetim birimleri tarafından verilmesinin gerekliliği sonucu yerel yönetimler önem kazanmışlardır.

Yerel halkın ihtiyaçlarının belirlenmesinde ve karşılanmasında yerel yönetimler rol almaktadırlar. Kıt kaynaklarla maksimum verim elde etme sorunu devletin bütün tüzel kişiliklerinde geçerlidir. Ayrıca bazı mal ve hizmetlerin faydası sadece belirli bölgelere

özgüdür. Yerel yönetimlerin amacı bölgeye en faydalı olacak mal ve hizmeti en uygun piyasa şartlarında gerçekleştirmektir. Bu durumda yerel yönetimlerin merkezi yönetimler tarafından görevlendirmesinin sonucu olarak bu görevlerin karşılığı olan finansmanı da sağlaması gerekmektedir. Burada merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasında gelir bölüşümü sorunu ortaya çıkmaktadır. Yerel yönetimler ihtiyaçları olan geliri kendileri elde edebilecekleri gibi başka idarelerden transferlerle de karşılayabilmektedirler. Burada sorun hangi yerel yönetim birimine ne ölçüde ve hangi kıstaslarla gelir aktarımı yapılması gerektiğidir.

Türkiye de bilindiği üzere il özel idareleri, belediyeler ve köyler olmaz üzere üç farklı yerel yönetim birimine sahiptir. Belediyeler gelir ve görev bölüşümü açısından incelendiğinde köy ve il özel idarelerine göre mali özerklik açısından daha ön plandadırlar.

Bu çalışmanın ama amacı 2006-2018 yılları arasında belediye hizmetlerine sunulan finansman kaynaklarının gelişimini incelenerek, hangi yerel hizmet birimine hangi finansmanlardan kaynak aktarımını yapıldığının anlaşılmasıdır. 2006 yılından sonrasının baz alınması araştırma yapılırken 2006 yılı öncesi ait kaynaklara erişilememesidir. Literatürü taradığımız zaman bu zaman kısıtına sahip olan bir araştırmayla karşılaşmamıştır. Bu araştırma bu yönüyle bir ilki oluşturmaktadır.

Belediyelerin finansman kaynakları analitik bütçe sınıflandırmasının dört düzeyi itibariyle incelenmiştir. Bu amaçla gelirin miktar ve oransal olarak paylaşımına bakılıp tespitler yapılacaktır. Böylelikle gelirlerin gelişimi ortaya konulacaktır. Her bir gelir kalemindeki gelişme o gelir kaleminin üçüncü ve dördüncü düzeyine inilerek gelişimdeki etkiler ortaya konulacaktır. Üçüncü ve dördüncü düzeydeki gelir miktarı ve oranların artması ya da azalmasına tesir edecek mali, idari ve ekonomik sebepler araştırılmıştır. Sürece ilişkin düzenlemeler incelenerek sonuç kısmında önermeler sıralanacaktır.

Araştırma ve Bulgular

1.Türkiye de Belediyelerin Yapılanması

Cumhuriyet döneminde ilk yasal düzenlemelerden birisi belediyeler için yapılmıştır. Bu çerçevede Cumhuriyet İdaresinin yasalaştırdığı önemli kanunlardan olan, 1580 sayılı Belediye Kanunu 1930 yılında yürürlüğe girmiştir. 1580 sayılı Kanun, 74 yıl yürürlükte kalarak en etkili kanunlardan birisi olma başarısını da göstermiştir. Bu Kanun, dönemin şartlarına göre belediye yönetimine, medeni hayatın bütün gereklerini yerine getirecek önemli bir misyon yüklemişti. Bilindiği gibi, 1580 sayılı Belediye Kanunu 24.12.2004 tarihinde yerini 5272 sayılı Belediye Kanunu'na bırakmıştır. 5272 sayılı Kanun, TBMM'deki oylama yönteminden kaynaklanan Meclis İç Tüzüğü'ne aykırılık nedeniyle Anayasa Mahkemesince iptal edilmiş ve bunun yerine şu anda yürürlükte bulunan 03.07.2005 tarih ve 5393 sayılı Belediye Kanunu 13.07.2005 tarih ve 25326 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Mahallli İdareler Faaliyet Raporu, 2017:6).

2005 yılında kabul edilen 5393 sayılı Belediye Kanunu'nda belediyeler; *“belde sakinlerinin mahalli müşterek nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan ve karar organı seçmenler*

tarafından seçilerek oluşturulan idari ve mali özerkliğe sahip kamu tüzel kişileridir” şeklinde tanımlanmaktadır. Belediyelerin mali ve idari kapsamda özerkliğe sahip olduğu net bir biçimde belirtilmiştir. Ancak uygulama noktasında sıkıntıların olduğunu görülmektedir. Nitekim aynı kanunda mali ve idari özerkliğin Anayasanın 123.maddesinde belirtilen idarenin bütünlüğü ilkesini ortadan zayıflatacak ve kaldıracak şeklinde yorumlanamayacağı ifade edilmektedir (Demirhan, 2013:79).

5393 sayılı Belediye Kanunu’nda belediyelere sosyal hizmetler alanında önemli görev ve sorumluluklar verilmiştir. Kanunun 14. maddesi belediyeleri mahalli düzeydeki sosyal refah ve sosyal politika hizmetlerinin yerine getirilmesinde ve vatandaşların refahının artırılmasında etkili kurumlar haline getirilmiştir. . Öyle ki, belediyelerin işsizliğin önlenmesi, sosyal hizmet ve yardım, kültür ve sanat, gençlik ve spor, beceri ve meslek kazandırma gibi hizmetleri yapacakları ya da yaptıracakları düzenlenmiştir (Toprak ve Şataf, 2009:17).

5393 sayılı kanun ile öngörülen düzenlemelerin ana amaçlarından biri de belediyelerde verimli ve etkili bir yönetim oluşturmaktır. Bu hedefle belediyelerin, ana hedeflerini ve bu hedefleri elde etmek için yapacakları çalışmaları karşılayacak şekilde 5 yıllık stratejik plan yapmaları öngörülmüştür. Belediyeler, yıllık çalışma programlarıyla, performans ölçüleri ve bütçelerini bu plana göre hazırlayacaklardır. Böylece ileriye dönük politikalar oluşturularak sorunlara uzun süreli çözümler getirilmesi hedeflenmektedir (Ulusoy ve Akdemir, 2013:241).

Tablo 1: Türkiye de Yıllar İtibariyle Belediye Nüfusunun Genel Nüfusa Oranı

Sayım Yılları	Genel Nüfus	Belediye Nüfusu	Belediye Nüfusunun Genel Nüfusa Oranı
1927	13.648.270	3.282.940	% 24,1
1935	16.158.018	4.174.542	% 25,8
1940	17.820.950	4.753.304	% 26,7
1945	18.790.188	5.145.020	% 27,4
1950	20.947.188	5.768.665	% 27,5
1955	24.064.763	7.804.354	% 32,4
1960	27.754.820	9.994.644	% 36,0
1965	31.391.421	12.787.663	% 40,7
1970	35.605.176	16.753.979	% 47,1
1975	40.347.719	20.500.442	% 50,8
1980	44.736.957	25.523.604	% 57,1
1985	50.664.458	31.223.447	% 61,6
1990	56.473.035	37.884.455	% 67,1
2000	67.803.927	53.403.386	% 78,8
2009	72.561.312	60.282.199	% 83,1
2010	73.722.988	61.567.758	% 83,5
2011	74.724.269	62.678.751	% 83,9

2014	77.695.904	72.505.107	% 93,3
2018	82.003.882	76.888.607	%93,7

Kaynak: Türkiye Belediyeler Birliği, 2014

Tablo 1 den görüldüğü üzere ülkemizde belediye nüfusunun genel nüfus içindeki payı 1927 yılında %24,1 iken 2018 yılında bu oran %93,7 ye yükselmiştir. Köyden kente yoğun bir göç durumu görülmektedir. Bu göçün sebepleri arasında tarımda makineleşmeye geçiş sürecinin başlamış olması önemli bir etkidir. İnsan gücüne ihtiyacın kalmaması, kırsal kentteki halkın kente doğru göçünü hızlandırmıştır. Bu göç hareketiyle birlikte artan kent nüfusuna yerleşim yeri ve yeni kurulacak yerlere yapılacak olan altyapı hizmetleri belediyelerin sorumluluklarını arttırmıştır. Bu süreç Türk belediyeciliği için önemli bir dönüm noktası olmuştur.

2.Türkiye de Belediyelerin Finansman Kaynakları

Türkiye de belediyelerin finansmanı; belediyelerin öz gelirleri, belediyelere merkezi yönetim tarafından yapılan transferler ve borçlanma gelirleri olmak üzere üç farklı kaynağa dayanmaktadır.

2.1. Belediyelerin Öz Gelirleri

Ülkemizde belediyeler finansman ihtiyacının büyük kısmını öz gelirlerinden sağlamaktadır. Belediyelerin gelirleri 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu’nda açıklanmıştır. Kanuna göre vergiler, harçlar ve harcamalara katılma payı olmak üzere üç grup gelir kaynağı bulunmaktadır.

2464 sayılı kanuna göre belediyelerin vergi, harç ve harcamalara katılma payı gelirlerini şu şekilde sıralayabiliriz;

Vergi Gelirleri: İlan ve Reklam Vergisi, Eğlence Vergisi, Haberleşme Vergisi, Elektrik ve Havagazı Tüketim Vergisi, Yangın ve Sigorta Vergisi, Çevre ve Temizlik Vergisi,

Harç Gelirleri: İşgal Harcı, Tatil Günlerinde Çalışma Ruhsatı Harcı, Kaynak Suları Harcı, Tellallık Harcı, Hayvan Kesimi, Muayene ve Denetleme Harcı, Ölçü ve Tartı Aletleri Muayene Harcı, Bina İnşaat Harcı, Kayıt ve Suret Harcı, İmar ile İlgili Harçlar, İşyeri Açma İzni Harcı, Muayene, Ruhsat ve Rapor Harcı, Sağlık Belgesi Harcı

Harcamalara Katılma Payları: Yol Harcamalarına Katılma Payı, Kanalizasyon Harcamalarına Katılma Payı, Su Tesisleri Harcamalarına Katılma Payı.

2.2.İdareler Arası Transfer Gelirleri

Belediyeler gelir paylaşımı ve bağışlar yoluyla transfer geliri elde edebilmektedir.

2.2.1.Gelir Paylaşımı

5779 sayılı İl Özel İdarelerine Ve Belediyelere Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkında Kanun’a göre; Genel bütçe vergi gelirleri tahsilâtı toplamının yüzde 1,50’si büyükşehir dışındaki belediyelere aktarılacaktır.

Paylar, Maliye Bakanlığı tarafından aylık olarak hesaplanır. Maliye Bakanlığı büyükşehir belediye paylarını 5 inci maddede belirtilen esaslara göre paylaştırarak bu belediyelere doğrudan, il özel idareleri ve diğer belediyelerin paylarını ise ilgili idarelere aktarılmak üzere tahsil edilen ayı takip eden ayın sonuna kadar İller Bankasına aktarır. İller Bankası, payları ayın en geç onuncu günü mesai saati sonuna kadar ilgili idarelere gönderir.

Belediye payının yüzde 80’lik kısmı belediyelerin nüfusuna ve yüzde 20’lik kısmı gelişmişlik endeksine göre İller Bankası tarafından belediyelere dağıtılır.

Gelişmişlik endeksine göre dağıtılacak miktar için Kalkınma Bakanlığı tarafından tespit edilen en son veriler esas alınır. Bu endeksin kullanımında, belde belediyeleri için bağlı bulunduğu ilçenin endeks değeri uygulanmak üzere, il, ilçe ve belde belediyeleri gelişmişlik katsayılarına göre en az gelişmiş olandan en çok gelişmiş olana doğru ve eşit nüfus içeren beş gruba ayrılır. Eşitliği bozan ilçe, denge kurulacak şekilde beldeleriyle birlikte bir önceki gruba veya bir sonraki gruba ilave edilir. Birinci fıkraya göre belirlenen miktarın yüzde 23’ü birinci gruba, yüzde 21’i ikinci gruba, yüzde 20’si üçüncü gruba, yüzde 19’u dördüncü gruba ve yüzde 17’si beşinci gruba tahsis edilir. Bu tahsisat, her grup içinde, gruba giren belediyelerin nüfuslarına göre dağıtılır.

2.2.2.Bağışlar

Bağışlar literatürde şartlı ve şartsız bağışlar olarak ikiye ayrılmıştır. Sağlanan yardımların kullanılmasında şayet bir amaç belirtilmemiş ise şartsız bağış, bir amaç belirtilmiş ise şartlı bağış olduğu kabul edilmektedir. 5393 sayılı Belediye Kanunu’na göre 18’inci maddesinin (g) bendi şartlı bağışları kabul etme yetkisini belediye meclisine vermiştir. Şartsız bağışları kabul etme yetkisi ise yine aynı Kanunun 38’inci maddesinin (I) bendine göre belediye başkanına verilmiştir.

2.3.Borçlanma Gelirleri

Öz gelirler ve transferlerin yetersiz kaldığı durumlarda belediyeler hizmetlerin yerine getirilmesi için gerekli finansmanı borçlanma yöntemi ile karşılayabilir. 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 68. Maddesinde borçlanmanın hükümleri sıralanmıştır. Belediye, görev ve hizmetlerinin gerektirdiği giderleri karşılamak amacıyla aşağıda belirtilen usûl ve esaslara göre borçlanma yapabilir ve tahvil ihraç edebilir:

a) Dış borçlanma, 4749 sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun hükümleri çerçevesinde sadece belediyenin yatırım programında yer alan projelerinin finansmanı amacıyla yapılabilir.

b) İller Bankasından yatırım kredisi ve nakit kredi kullanan belediye, ödeme plânını bu bankaya sunmak zorundadır. İller Bankası hazırlanan geri ödeme plânını yeterli görmediği belediyenin kredi isteklerini reddeder.

c) Tahvil ihracı, yatırım programında yer alan projelerin finansmanı için ilgili mevzuat hükümleri uyarınca yapılır.

d) Belediye ve bağlı kuruluşları ile bunların sermayesinin yüzde ellisinden fazlasına sahip oldukları şirketlerin, faiz dâhil iç ve dış borç stok tutarı, en son kesinleşmiş bütçe gelirleri toplamının 213 sayılı Vergi Usul Kanununa göre belirlenecek yeniden değerlendirme oranıyla artırılan miktarını aşamaz. Bu miktar büyükşehir belediyeleri için bir buçuk kat olarak uygulanır.

e) Belediye ve bağlı kuruluşları ile bunların sermayesinin yüzde ellisinden fazlasına sahip oldukları şirketler, en son kesinleşmiş bütçe gelirlerinin, 213 sayılı Vergi Usul Kanununa göre belirlenecek yeniden değerlendirme oranıyla artırılan miktarının yılı içinde toplam yüzde onunu geçmeyen iç borçlanmayı belediye meclisinin kararı; yüzde onunu geçen iç borçlanma için ise meclis üye tam sayısının salt çoğunluğunun kararı ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığının onayı ile yapılabilir.

f) Belediyelerin ileri teknoloji ve büyük tutarda maddî kaynak gerektiren alt yapı yatırımlarında Cumhurbaşkanınca kabul edilen projeleri için yapılacak borçlanmalar (d) bendindeki miktarın hesaplanmasında dikkate alınmaz. Dış kaynak gerektiren projelerde Hazine Müsteşarlığının görüşü alınır.

3.Türkiye de Belediyeler de Finansman Süreci

Tablo 1 de belediyelerin 2006 – 2018 yıllarına ait gelir kalemlerinin gelişimi rakamsal olarak gösterilmiştir. Tablo 2 de ise finansman kaynaklarının toplam belediye gelirleri içindeki payının oranı gösterilmiştir. 2006 yılından sonrasının ele alınmasının sebebi ise 2006 yılı öncesine ait verilere ulaşılamamasıdır.

Tablo 2: Belediyelerin Finansman Kaynaklarının Gelişimi (Bin TL)

YILLAR	BELEDİYELERİN GELİRLERİNİN GELİŞİMİ (2006-2018)						Borçlanma Gelirleri
	VERGİ GELİRLERİ	TEŞEBBÜS ve MÜLKİYET GELİRLERİ	ALINAN BAĞIŞ ve YARDIMLAR	FAZİLER, PAYLAR ve CEZALAR	SERMAYE GELİRLERİ	ALACAKLARDAN TAHSİLAT	
2006	3.347.587	3.008.719	369.334	11.498.098	1.819.114	330.012	12.463.124
2007	3.678.464	3.742.518	578.895	13.687.222	1.897.844	63.179	17.318.534
2008	4.077.274	3.751.749	496.871	15.709.413	1.664.835	35.870	18.311.493
2009	3.631.028	4.123.985	375.120	16.787.113	1.243.331	684.383	21.050.180
2010	5.854.566	4.824.058	444.597	20.408.332	2.533.815	168.495	27.540.119
2011	6.878.140	5.365.883	626.713	24.391.216	3.351.272	127.003	26.185.610
2012	7.232.437	6.505.295	645.662	27.437.036	2.988.174	322.921	27.776.451
2013	8.196.251	7.997.458	817.549	31.879.490	4.954.769	85.767	26.421.088
2014	9.283.644	6.739.057	1.109.552	38.709.149	3.448.302	3.255.092	28.464.843
2015	10.839.017	7.474.956	1.475.922	47.032.390	4.908.445	159.108	31.477.840
2016	12.225.548	8.426.757	1.621.091	52.173.000	5.838.798	709.214	b.y.
2017	13.217.357	11.585.675	1.918.842	62.144.191	7.879.786	340.130	b.y.
2018	10.092.243	8.139.916	1.949.528	72.031.014	5.675.179	449.568	b.y.

KAYNAK: <https://muhasabat.hmb.gov.tr/> verilerinden düzenlenerek tarafımızca yapılmıştır.

b.y.*bilgi yok

Tablo 2 de görüldüğü üzere vergi gelirlerinin 2009 ve 2018 yılları hariç düzenli olarak arttığını görmekteyiz. Analitik bütçe sınıflandırmasın da gelirin ekonomik sınıflandırmasını incelediğimiz zaman vergi gelirlerindeki artışın çoğunlukla mülkiyet üzerinden alınan bina, arsa ve arazi vergilerinden olduğunu görmekteyiz. Mülkiyet üzerinden alınan vergiler 2006-2018 yılları arasında 7.616.000 TL artarak % 450 artış göstermiştir. Bunun yanında dahilde alınan mal ve hizmetlerin dördüncü düzeyinde bulunan elektrik ve havagazı vergisi 2016-2018 yılları arasında %250 artmıştır. Harçlar da ki gelir artışı %100 şeklinde iken başka yerde sınıflandırılmayan vergilerin artışı ise %17 seviyesinde kalmıştır. 2018 yılında vergi gelirlerinde yaşanan azalmanın sebebi ise harçların dördüncü düzeyinde bulunan bina inşaat harcı ile diğer harçlarda olan azalmadan kaynaklanmaktadır. Tablo 2 den elde ettiğimiz bilgilere göre ise 2006 yılında vergi gelirlerinin tüm belediye gelirleri içindeki payı %16 oranında iken 2018 yılında bu oran %12 ye düşmüştür.

Teşebbüs ve mülkiyet gelirleri;

- a)Şartname, basılı evrak, değerli kâğıt ve kitap gibi mal satışlarından elde edilen gelirler,
- b)Doğalgaz hizmetlerine ilişkin gelirler, su hizmetlerine ilişkin gelirler, otopark işletme gelirleri, sosyal tesis işletme gelirleri, ilan ve reklam gelirleri, muayene denetim ve kontrol ücretleri, sağlık hizmetlerine ilişkin gelirler, ulaştırma hizmetlerine ilişkin gelirler gibi sunulan hizmetlerden elde edilen gelirler,
- c) Su, ulaştırma, sağlık, eğitim, doğalgaz, tarımsal, kültürel, çevre ve esenlik ile ekonomik hizmetlere ilişkin kurumlar hâsılatı ve kârı, d) Lojman, sosyal tesis, spor tesisi, kültürel amaçlı tesis ve diğer taşınmaz kira gelirleri ile ecrimisil gelirleri,
- e) Taşınır kira gelirleri,
- f) Diğer çeşitli teşebbüs ve mülkiyet gelirlerinden oluşmaktadır (Mahalli İdareler Faaliyet Raporu, 2017:91).

Teşebbüs ve mülkiyet gelirlerini incelediğimiz zaman 2006-2018 yılları arasında düzenli bir gelir artışı olduğunu görmekteyiz. Yalnızca 2017 yılında yaşanan %35 oranında ki artış üçüncü düzeyde bulunan kurumlar kârlarından kaynaklanmaktadır. 2017 yılında mahalli idarelere bağlı su hizmetlerine ilişkin kurumların kârları 1.600.000 TL artış göstermiştir. Teşebbüs ve mülkiyet gelirlerinin tüm belediye gelirleri içinde ki oranı ise 2006 yılından 2018 yılına kadar %14 den %10 oranına inmiştir (Tablo 3).

Alınan bağış ve yardımlar:

- a) Dünya Bankası ve Avrupa Birliği gibi yurtdışı kurumlarından alınan bağış ve yardımlar,
- b) Merkezi yönetim bütçesine dâhil idarelerden alınan bağış ve yardımlar,
- c) Diğer idarelerden alınan bağış ve yardımlar,
- d) Kurum ve kişilerden alınan bağış ve yardımlar,
- e) Proje karşılığı alınan bağış ve yardımlardan oluşmaktadır (Mahalli İdareler Faaliyet Raporu, 2017:93).

Alınan bağış ve yardımlar gelirleri üzerinde 2014 yılından itibaren 2018 yılına kadar hızlı bir artış yaşanmıştır. Bütün gelir gruplarında artışlar olmuştur ancak proje yardımları bu artışların artmasında önem arz etmektedir. Genel bütçeli idarelerden alınan sermaye ve cari yatırımlara

yönelik yardımlar bu gelir grubunda artışların olmasını sağlamıştır. 2018 yılında ise özel bütçeli idarelerden alınan cari yardımlar ön plandadır. Özel bütçeli idarelerde iller bankasından aktarılan paylar ön plana çıkmaktadır. Genel olarak Tablo 2 den oranlarına baktığımız zaman tüm gelirler içindeki ortalama payının %1,7 oranında olduğunu görmekteyiz.

- a) Faiz gelirleri; kurumca verilen borçlardan alacakların faizleri, takipteki kurum alacakları faizleri, menkul kıymet ve gecikmiş ödemeler faizleri, mevduat faizleri, vergi, resim ve harç gecikme faizleri ve diğer faiz gelirlerinden oluşmaktadır.
- b) Pay gelirleri; vergi ve harç gelirlerinden alınan paylar, genel bütçe vergi gelirlerinden ayrılan paylar, yönetim giderlerine katılma payları, kamu harcamalarına katılma payları, maden işletmelerinden, müze girişi ücretleri gibi mahalli idarelere ait paylardan elde edilen gelirlerden oluşmaktadır.
- c) Ceza gelirleri; idari para cezaları, vergi cezaları, irat kaydedilecek nakdi teminatlar, mera gelirleri, irat kaydedilecek hisse senedi ve tahviller ile teminat mektupları gibi diğer çeşit gelirlerden oluşmaktadır (Mahalli İdareler Faaliyet Raporu, 2017:94-95).

Faizler paylar ve cezalar gelir grubunda genel olarak gelir kalemleri düzenli bir artış göstermiştir ve 2006 yılından 2018 yılına gelindiğinde bu gelir grubunun altı kat kadar arttığı görülmektedir. Burada en fazla gelire sahip olan kalemler ise analitik bütçe sınıflandırmasının dördüncü düzey kaleminde bulunan vergi, resim ve harç gecikme faizleri ve mevduat faizleri ile üçüncü düzey gelir kaleminde bulunan kişi ve kurumlardan alınan paylardan oluşmaktadır. Vergi ve harç gelirlerinden alınan paylar da bir diğer önemli gelir grubudur. Tablo 2 ye göre; bu gelir grubunun 2006 yılında tüm gelirler içindeki payı %56 iken 2018 yılında bu oran %67 ye yükselmiştir.

Sermaye gelirleri,

- a) Bina, arazi ve arsa gibi taşınmaz satışlarından elde edilen gelirler,
- b) Taşınır satışlarından elde edilen gelirler,
- c) Menkul kıymet ve varlık satış gelirlerinden oluşmaktadır (Mahalli İdareler Faaliyet Raporu, 2017:96).

Sermaye gelirlerinde 2009 yılında sosyal tesis satışları ile arsa satışlarında yaşanan azalmalardan dolayı genel bir düşüş söz konusu olmuştur. Sonra ki yıllarda ise özellikle diğer sermaye satış gelirleri ve arazi satışlarında yaşanan olumlu sonuçlar gelir kalemlerinin yükselmesine olanak sağlamıştır. Sermaye gelirlerinin tüm belediye gelirleri içinde sahip olduğu toplam oran ortalama olarak %8 değerindedir.

Alacaklardan tahsilâtlar belediyelere ait gelir gruplarında en az paya sahip olan gruptur. Bu grupta genel bütçeli idareler, mahalli idareler ve diğer yurtiçi alacaklardan yapılacak olan tahsilâtlar bulunmaktadır. Yıllara göre değişken bir artış-azalış seyri izlemektedir. 2007 yılında ki azalmanın sebebi diğer yurtiçi alacaklardan gelen gelirin azalması iken 2009 artışın sebebi ise yine diğer yurtiçi alacakların artmış olmasıdır. 2009 yılından sonra diğer yurtiçi alacaklar hesabı sıfırlanmıştır. Genel bütçeli idareler ve mahalli idarelerden tahsil edilen tahsilâtlar doğrultusunda gelir kalemlerinde azalma ve artışlar gözlenmiştir. Burada en fazla gelir ise belediyelere bağlı idarelerden yapılan tahsilâtlardır. Tüm gelirler içindeki payı ise yıllar itibariyle ortalama %1 in altında kalmaktadır.

Borçlanma gelirleri yıllar içinde artarak belediyelerin üstünde borç yükünü ağırlaştırmıştır. Belediyeler ağırlıklı olarak iç borçlanma yoluna gitmektedirler. Yerel yönetimlerde iç

borçlanma yolunda özellikle iller bankasının rolü büyüktür. 2007 yılında 49 adet belediyenin içme suyu tesisinin yapımı için toplam 33.500 Bin TL, 30 Nisan 2008 tarih 2008/12 sayılı ve 20 Kasım 2008 tarih 2008/64 sayılı Yük-sek Planlama Kurulu Kararları ile 20 adet belediyenin içme suyu tesisinin yapımı için 2008 yılında 41.150 Bin TL olmak üzere toplam 69 adet belediyenin içme suyu tesisinin yapımı için Genel Bütçeden İller Bankası'na aktarılmak üzere 74.650 Bin TL ödenek tahsis edilmiştir. 2011 yılında tahsis edilen 55.000 Bin TL ek ödenek ile tahsis edilen ödenek toplamı 129.650 Bin TL olmuştur. BELDES Projesi kapsamında 67 adet proje önceki yıllarda tamamlanmış olup Bu projelere 2018 yılında yapılan harcama tutarı 1.812 Bin TL olup, bugüne kadar yapılan harcama toplamı 129.650 Bin TL'ye ulaşarak tahsis edilen ödenek kullanılmıştır (İLBANK Faaliyet Raporu, 2018:26).

Tablo 3: Belediye Gelirlerinin Toplam Gelirler İçindeki Oranı (Borçlanma Gelirleri Hariç) (%)

GELİR TÜRÜ	BELEDİYE GELİRLERİ İÇİNDEKİ PAYI (%)												
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
ÖZ GELİRLER													
Vergi Gelirleri	16,43	15,55	15,84	13,53	17,10	16,88	16,03	15,20	14,84	15,02	15,09	13,61	12,95
Mülkiyet Üzerinden Alınan Vergiler	7,99	7,29	7,71	7,87	8,70	9,45	8,67	7,85	8,56	8,70	8,89	7,49	8,21
Harçlar	5,06	5,19	4,75	4,39	5,11	4,51	4,25	4,33	3,62	3,65	3,86	4,00	2,54
Tesebbüs ve Mülkiyet Gelirleri	14,77	15,83	14,58	15,36	14,09	13,17	14,41	14,83	10,77	10,36	10,40	11,93	10,45
Mal ve Hizmet Satış Gelirleri	0,41	8,67	8,50	8,39	7,86	8,06	8,20	7,72	5,56	5,45	5,95	6,24	5,64
Kurumlar Hâsılatı	10,68	2,76	2,30	2,16	2,00	1,95	2,01	1,99	1,14	0,90	0,96	0,91	0,93
Kurumlar Karları	0,97	1,12	0,54	0,59	1,22	0,40	1,25	2,01	1,45	1,31	0,78	2,33	1,32
Kira Gelirleri	2,70	2,99	2,92	3,01	2,81	2,56	2,68	2,83	2,42	2,50	2,52	2,22	2,28
Sermaye Gelirleri	8,93	8,03	6,47	4,63	7,40	8,23	6,62	9,19	5,51	6,80	7,21	8,11	7,28
Taşınmaz Satış Gelirleri	7,55	7,80	6,34	4,48	7,33	4,93	6,57	9,15	5,48	6,75	7,05	8,05	7,15
Taşınır Satış Gelirleri	1,18	0,21	0,12	0,11	0,07	0,08	0,05	0,04	0,04	0,04	0,16	0,03	0,05
İDARELER ARASI TRANSFERLER													
Alınan Bağış ve Yardımlar ile Özel Gelirler	1,81	2,45	1,93	1,40	1,30	1,54	1,43	1,52	1,77	2,05	2,00	2,04	1,67
Merkezi Yönetim Bütçesine Dahil İdarelerden Alınan Bağış ve Yardımlar	0,60	1,00	0,74	0,44	0,36	0,35	0,25	0,25	0,18	0,36	0,24	0,34	0,20
Diğer İdarelerden Alınan Bağış ve Yardımlar	0,10	0,16	0,08	0,08	0,06	0,06	0,05	0,04	0,12	0,18	0,19	0,18	0,14
Kurumlardan ve Kişilerden Alınan Bağış ve Yardımlar	0,75	0,84	0,60	0,56	0,63	0,68	0,80	0,75	0,53	0,69	0,72	0,83	0,71
Proje Yardımları	0,34	0,43	0,48	0,28	0,23	0,43	0,34	0,38	0,94	0,80	0,85	0,68	0,60
Faizler, Paylar ve Cezalar	56,44	57,88	61,04	62,53	59,61	59,87	60,79	59,11	61,89	65,55	64,42	63,97	67,07
Faiz Gelirleri	1,03	0,99	0,91	0,60	0,42	0,46	0,51	0,39	0,37	0,61	0,62	0,50	0,51
Kişi ve Kurumlardan Alınan Paylar	51,63	49,98	54,83	55,64	54,10	53,80	54,52	53,98	57,39	61,41	60,16	59,84	63,76
Para Cezaları	1,87	1,85	1,86	1,90	1,79	1,61	1,61	1,46	1,33	1,43	1,42	1,24	1,00
Diğer Çeşitli Gelirler	1,91	5,07	3,43	4,39	3,30	4,00	4,15	3,29	2,80	2,10	2,22	2,38	1,80
Alacaklardan Tahsilât	1,62	0,27	0,14	2,55	0,49	0,31	0,72	0,16	0	0,22	0,88	0,35	0,58

Kaynak: <https://muhasabat.hmb.gov.tr/> verilerinden derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Yapısal olarak belediyelerin gelirlerini kendi öz gelirleriyle karşılaması gerekmektedir. Bu mali açıdan belediyelerin özerk olması açısından önemlidir. Ancak Tablo 3 e baktığımız zaman Türkiye de belediyelerin gelirlerinin ortalama %60- % 70 oranında idareler arası transferlerden karşılandığını görmekteyiz. Öz gelirler ise %30 seviyesini aşmamaktadır. Ayrıca 2006 yılından 2018 yılına kadar öz gelirler oranı azalmakta, idareler arası transferler ise artmaktadır. Bu da belediyelerin finansman kaynağı için merkezi idareye olan bağıllığını arttırmakta ve mali özerkliğine zarar vermektedir.

Genel Bütçe Vergi Gelirlerinin (G.B.V.G.) Gelir İdaresi Başkanlığı'nın internet sayfasında ki Merkezi Yönetim Gelirleri Tahsilatı bölümünden yola çıkarak şu şekilde sınıflandırabiliriz:

1.Gelir ve Kazanç Üzerinden Alınan Vergiler

- Gelir Vergisi
- Kurumlar Vergisi

2.Mülkiyet Üzerinden Alınan Vergiler

- Veraset Ve İntikal Vergisi
- Motorlu Taşıtlar Vergisi

3.Dahilde Alınan Mal Ve Hizmet Vergiler

- Dahilde Alınan Kdv
- Özel Tüketim Vergisi
- Banka Ve Sigorta Muameleleri Vergisi
- Şans Oyunları Vergisi
- Özel İletişim Vergisi

4.Uluslararası Ticaret Ve Muamelelerinden Alınan Vergiler

- Gümrük Vergileri
- İthalde Alınan Katma Değer Vergisi
- Diğer Dış Ticaret Gelirleri

5.Damga Vergisi

6.Harçlar

- -Yargı Harçları
- -Noter Harçları
- -Vergi Yargısı Harçları
- -Tapu Harçları
- -Pasaport ve Konsolosluk Harçları
- -Gemi ve Liman Harçları
- -İmtiyazname, Ruhsatname ve Diploma Harçları
- -Trafik Harçları

7.Başka Yerde Sınıflandırılmayan Vergilerdir.

Tablo 4: Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Belediyelere Aktarılan Paylar (%)

Yıllar	Toplam Belediye Geliri (Bin TL)	G.B.V.G den Belediyelere Aktarılan Pay (%)
2006	20.372.864	6
2007	23.648.122	6
2008	25.736.012	6
2009	26.844.961	5.35
2010	34.233.863	5.35
2011	40.740.227	5.35
2012	45.131.525	5.35
2013	53.931.284	5.35
2014	62.544.796	5.35
2015	72.159.842	5.35
2016	80.994.408	5.35
2017	97.148.981	5.35
2018	110.933.045	5.35

Kaynak: <https://www.gib.gov.tr/> ve <https://muhasebat.hmb.gov.tr/> verilerinden düzenlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

5779 sayılı İl Özel İdarelerine Ve Belediyelere Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkında Kanun'un ikinci maddesine göre; genel bütçe vergi gelirleri tahsilâtı toplamının yüzde 1,50'si büyükşehir dışındaki belediyelere, yüzde 4,50'si büyükşehirlerdeki ilçe belediyelerine ve yüzde 0,5'i il özel idarelerine ayrılır. Belediye paylarının tahsisine ilişkin esaslar da ise belediye payının; yüzde 80'lik kısmı belediyelerin nüfusuna ve yüzde 20'lik kısmı gelişmişlik endeksine göre İller Bankası tarafından belediyelere dağıtılacağı belirtilmiştir.

Tablo 4ü incelediğimiz zaman 2006-2018 yılları arasında belediye gelirlerinde yaklaşık beş kat artış olmuştur. Ancak G.B.V.G. den belediyelere aktarılan payların oranı 2009 yılından itibaren sabit olarak %6 oranında kalmıştır. Buradan belediye gelirlerinin arttığı ölçüde G.B.V.G. den aktarılan oranların da arttırıldığı sonucuna ulaşabiliriz.

SONUÇ

Belediye yönetimlerin niteliğini belirleyen unsurlar coğrafi sınırlarının yanında merkezi yönetim tarafından kendisine verilen yetkileri kullanmasıdır. Ekonomik siyasal ve idari sebepler göz önünde bulundurulduğunda müşterek ihtiyaçların karşılanması için var olan kaynakların etkin şekilde kullanılması önemli bir sorundur. Mevcut kaynakların kullanılması ile birlikte gerekli görülen yerlerde merkezi yönetim ve diğer idarelerden kaynak aktarımı ya da borçlanma yoluna gidilerek yerel halkın ihtiyaçları giderilmelidir.

Öz gelirler başlığı altında incelediğimiz zaman belediyeler için ayrılan gelir kaynakları olduğunu görmekteyiz. Ancak idare birimlerinin kaynakları etkin ve tam kullanma açısından yetersiz kalmaları, hızlı nüfus artışı, büyük yatırımlar için olan finansman ihtiyaçları gibi nedenler göz önünde bulundurulduğunda öz gelirlerin belediyelerin giderlerini karşılamada yetersiz kalmakta; buna bağlı olarak da gelir-gider dengesizliği ortaya çıkmaktadır. Gelirlerin

giderleri fazla olduğu yerlerde belediyeler borçlanma yoluna başvurumaktadırlar. Borçlanma ise gelecek nesillere yük bırakması ve ödenmeyen borçların kısır döngüye girmesi gibi sebeplerle belediyelerin ekonomik durumunu zor duruma sokmaktadır. Bu yüzden ihtiyaçtan fazla borçlanma geliri edinilmesinin önüne geçilmeli ve borç stok sınırının aşılmasına özen gösterilmelidir.

Giderlerin gelirlerden fazla olması durumunda başvuru olan diğer bir yöntem ise merkezi yönetim ve diğer idarelerden belediyelere yapılan transferlerdir. Literatürü incelediğimiz zaman idareler arası yapılan transferlerin sahip olması gereken özellikler vardır. Bunlardan bazıları mali özerklik, hesap verilebilirlik, şeffaflık ve öngörülebilirlik olarak sıralanabilir. Ülkemizde bu gelirlerin belediye gelirleri içinde %70'e yakın yer tutması transferlerin belediyelerin mali açıdan özerk olmasına engel olacak niteliktedir. Ayrıca yapılan transferlerin belediyeler tarafından nereye harcandığının bilinmesi gerekmektedir. Gelen mali transferlerin sorumsuzca harcanması belediyelerin kaynakları etkin bir biçimde kullanamamasına sebep olmaktadır.

Borçlanma ve idareler arası transfer sistemiyle belediyelerin sahip olduğu mali kaynaklar belediyelerin mali açıdan özerk olmalarına engel olup aynı zamanda harcama sorumluluğu bilincini de zayıflatmaktadır. Özerk bir mali yapıya sahip olunabilmesi için belediyelerin öz gelirlerinin artırılması gerekmektedir. Ayrıca transferlerin şeffaflık ilkesi göz önünde bulundurularak yerel halkın ihtiyaçlarının göz önünde tutularak etkin ve israf edilmeden kullanılması gerekmektedir. Ayrıca gelecek dönemleri olumsuz etkilememesi ve borçlanmaya bağlılık durumunun olmaması için borçlanma yoluyla elde edilen gelir kaynağından vazgeçilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

DEMİRHAN, Habip (2013), *Yerel Yönetimler Ve Mali Tevzin; Avrupa Birliği Ve Türkiye Uygulamaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

İler Bankası 2018 Faaliyet Raporu (2019), Ankara

T.C. Yasalar (26.5.1981), 2464 Sayılı Belediye Gelirleri Kanun, Ankara, Resmi Gazete (17354 Sayılı)

T.C. Yasalar (3.7.2005), 5393 Sayılı Belediye Kanunu, Ankara, Resmi Gazete (25874 Sayılı)

T.C.İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü (2018), Mahalli İdareler Genel Faaliyet Raporu, Ankara

TOPRAK, Düriye ve Ceyda ŞATAF (2009), "Türkiye'de Yerel Yönetimler Reformu Çerçevesinde Sosyal Belediyecilik Yaklaşımı", Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, Sayı:1, ss. 11-24,

ULUSOY, Ahmet ve Tekin AKDEMİR(2013), *Mahalli İdareler Teori-Uygulama-Maliye*, Ankara, Seçkin Yayıncılık.

<https://www.gib.gov.tr/>, 25.10.2019

<https://muhasabat.hmb.gov.tr/>, 18.10.2019

<https://www.tbb.gov.tr/> 15.11.2019

KUŞKU, ÖZGÜR DÜŞÜNCE VE HOŞGÖRÜ KÜLTÜRÜ

Cengiz ÇEBİ

Bursa Uludağ Üniversitesi

ÖZET

Fanatizm dünyanın başta gelen problemlerinden biridir. Özellikle ideolojik ve politik fanatizm sahip olunan inanç ya da ideolojinin açlık, hapis, savaş vb. pahasına desteklenmesini ve korunmasını gerekli görür. Felsefenin doğduğu günden günümüze temel bir niteliği olan kuşkucu yaklaşımı ise, kimi zaman apaçık olmayan söz konusu irrasyonel tutum ve kabullerin bu niteliğinin açığa çıkarılmasında ve anlaşılmasında en önemli rolün sahibidir. İnsanoğlunun ideolojik, bilimsel ve hatta felsefi olsun, belirli teori ya da görüşleri “evrensel tek doğru” algısıyla savunma ve kabul ettirme alışkanlığı ortadan kalkmış değildir. Felsefe, hem akademik hem toplumsal alanda önemli bir sorun olmayı sürdüren “kesinci” ve dogmatik tutumların azaltılması ve hoşgörü kültürünün yaygınlaştırılması görevini sürdürmektedir. Ancak bu görevin gerektiği gibi yerine gelmesi, felsefenin yalnızca felsefe bölümlerinde değil, başta eğitim olmak üzere hayatın her alanında etkin hâle gelmesiyle mümkün olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Fanatizm, Felsefi Kuşku, Rasyonalite, Hoşgörü

ABSTRACT

Fanaticism is one of the major problems in the world. Especially ideological and political fanaticisms require that the belief or the ideology that attached to is to be supported and preserved at all costs. On the other hand, the skeptical approach of philosophy, which has been a fundamental feature since the day it was born, has the most important role in revealing and understanding this quality of irrational attitudes and assumptions which are sometimes not obvious. Whether ideological, scientific or even philosophical, the habit of defending and accepting some theories or views with the perception of “the only universal truth” has not disappeared. Philosophy continues its task of reducing ‘absolutist’ and dogmatic attitudes which continue as important problems both in academic and social fields, and promoting the culture of tolerance. However, the fulfillment of this task will be possible only if philosophy becomes active not only in the departments of philosophy but also in all areas of life, especially education.

Keywords: Fanaticism, Philosophical Doubt, Rationality, Tolerance

GİRİŞ

Felsefenin temel ve karakteristik bir özelliği onun akılcı kuşkuculuğudur. Bu onun en temel insan gereksinimlerinden birisi olan “güvene alma” gereksiniminin, konu soyut/düşünsel problemler olduğunda ortaya çıkan biçimidir diyebiliriz. Doğal hâlinde özgür olan insan düşüncesinin bu özgürlüğü, gerek kendisi gerekse çevresi için zararlı olacak ölçüde yitirdiği durumlarda yeniden elde etmesinde, doğası kuşkuculuk olan felsefi düşünme biçiminin payı geçmişte olduğu gibi günümüzde de büyüktür. Buradaki kazanım salt entelektüel ve bireysel

değil, insanlar arası ilişkilerde hoşgörüyü yapacağı katkı bakımından aynı zamanda toplumsal bir kazanımdır.

1. Kuşkuculuğun Önemi

Günlük hayatta kuşkuculuk, bir şeylerden emin olmama, dolayısıyla da “kararlı olamama” gibi genellikle olumsuz çağrışımlar yapan bir kavramdır. Sosyal ilişkiler söz konusu olduğunda kuşkuculuk bir tür güvensizlik olarak algılanır ve hoş karşılanmaz. Kuşkuculardan, kendilerinininkine tümüyle karşıt düşüncelere sahip kişilerden daha çok rahatsız olunabilir. Günlük yaşamın belirli bir fikir sahibi olmayı gerektirdiği ve daha rasyonel davranmanın toplum yaşamını olanaksız kılacağı vb. düşünülür.¹ Oysa öte yandan “gizli” yanlışların açığa çıkmasının ise ancak belirli bir düzeyde kuşku ile olanaklı olduğu yadsınamaz bir olgudur. Örneğin çoğu yerde insanlar nefretin ta kendisi olan eylemleri, adalete olan aşk ve benzeri yüce amaçlar için yaptıklarını ileri sürerek kendilerini kandırmaktadırlar. Bu tür gerçekleri bizden saklayan perdeyi ancak, büyük ölçüde kuşkuculukla kaldırabiliriz.²

Fanatizm eskiden olduğu gibi bugün de dünyanın başta gelen problemlerinden biridir. Russell bu durumu şu özlü sözlerle dile getiriyor:

Dünyanın bütün problemi şu ki; aptal ve fanatikler her zaman kendilerinden o denli eminler, aydın insanlar ise o denli kuşku içindeler.³

Kimi fanatikler çok kuşku götüren kimi önermelerin doğruluğundan kesinlikle emin iken, dünyanın geri kalan bölümünde başka bazı fanatikler de aynı ölçüde kuşku götüren, taban tabana zıt önermelerin doğruluğundan kesinlikle emindirler. Özellikle ideoloji ve politikada fanatizm, dogmatik bir bağlanmayı getirdiği ölçüde sahip olunan inanç ya da ideolojinin açıklık, hapis, savaş vb. pahasına desteklenmesini, farklı düşüncelerle tartışmalı rekabetten korunmasını gerekli görür. Russell bu konularda geçici olarak kuşkucu olunabilse, çağdaş dünyadaki kötülüklerin onda dokuzuna çare bulunabileceğini söylemektedir. Çünkü bu durumda her iki taraf da hataların karşılıklı olduğunu görebilecek, zulüm sona erecek, eğitim zihni daraltmayı değil, genişletmeyi amaçlayacaktır.⁴

Durumun bu olmadığı günümüz dünyasında mevcut olumsuz durumun başlıca iki sorumlusu göze çarpmaktadır: Eğitim ve propaganda. Eğitimin, rasyonalizmin ve düşünce özgürlüğünün önündeki başlıca engellerden biri olması gibi paradoksal bir durumla karşı karşıyayız.⁵ Eğitim sistemlerinin büyük çoğunluğu okuyabilen, ancak olayları değerlendirmeyi ve bağımsız bir görüş edinmeyi başaramayan nesiller yetiştirmekte, bu genç insanların kendilerine sunulan ‘uygun’ görüşleri olduğu şekliyle kabullenmeleri beklenmektedir. Buradaki pratik yarar ise açıktır: Sıradan kişilerin kendi başlarına düşünmeleri istenmez. Çünkü düşünen insanları

¹ Bertrand Russell, *Sorgulayan Denemeler*, çev. Nermin Arık, Tübitak Yayınları, Ankara, 2003, s.7

² Age, s.14

³ Bertrand Russell, *Mortals and Others Volume II*, Routledge Pub, London, 1998, s.28

⁴ Russell, *Sorgulayan Denemeler*, s.108

⁵ Age, s.113

yönetmek güçtür. Ancak amaç kolay yönetmek değil de doğru yönetmek olacaksa, eğitimin başlıca amacı insanlara, yalnızca doğru olduklarına ilişkin mantıksal nedenler bulunan önermelere inanmalarını öğretmek olmalıdır.

Öte yandan reklamcılığın denenmiş ve başarılı olmuş tekniklerini kullanan propaganda tüm ülkelerin kamuoyu oluşturmada etkili bir yöntemi haline gelmiştir. Burada rasyonel değil, daha çok irrasyonel eğilimlere hitap edilir. Kazananlar ise zengin ve güçlü olanlardır. Bunun çözümü de yine kuşkucu ve rasyonel gerekçeler arayan bir kamuoyunun oluşturulmasıdır.⁶

2. Hiçbir Şey Kesin Değildir

Russell *Felsefe Sorunları* adlı eserine şu cümleler ile başlıyor:

Dünyada mantıklı düşünen hiç kimsenin şüphe duymayacağı kadar kesin doğrulukta bir bilgi var mıdır? İlk bakışta pek de zor görünmeyen bu soru, gerçekte, sorulabilecek en zor sorulardan biridir. Kaçamaksız ve inanılır bir yanıtın yoluna çıkan engelleri saptadığımız anda felsefe çalışmalarına iyice girmiş oluruz. Çünkü felsefe böyle en uç soruları yanıtlama girişiminden başka bir şey değildir ve bunu bizim günlük yaşamda, hatta bilimde yaptığımız gibi gelişi güzel ve dogmatik biçimde değil, eleştirci bir görüşle, bu tür soruları çözülmez yapan her şeyi açıkladıktan ve bizim sıradan düşüncelerimizin altında yatan belirsizlik ve karışıklığı saptadıktan sonra yapar. Günlük yaşamda doğru diye kabul ettiğimiz birçok şeyler, daha yakından bakıldığında öylesine göze çarpar çelişkilerle doludur ki, gerçekte inanmamız gereken şeyin ne olduğunu ancak bir yığın düşünceler sonunda öğrenebiliriz.⁷

Felsefe doğduğu günden bu yana -bu anlamda- “kesinlik”e karşı bir mücadele yürütmüştür diyebiliriz. Yine Russell’ın ifadesiyle “düşünce özgürlüğü lehindeki temel sav, bütün inançlarımızın kuşku götürür olmasıdır... Doğruluk tanrılara özgüdür, bizim bakış açımızdan ise ancak yaklaşılabildiğimiz, fakat ulaşmayı bekleyemeyeceğimiz bir idealdir.”⁸ O halde buradan felsefenin hiçbir zaman kesinliğe varmak istemeyişini değil, kesinlik iddiası ile ortaya konan her tür iddiaya kuşkuyla yaklaşmasını, onu sürekli akılcı bir denetleme ile ele almasını anlamalıyız. Modern bilimsel bilginin ortaya çıkıp gelişmesini de felsefenin bu yönü sağlamış olmakla birlikte zaman içerisinde bilimin kendisinde dahi söz konusu “kuşkucu” bakışın yerini “kesinci” bakışların alabilmesi, felsefenin bu yöndeki görevinin eksilmeksizin sürmekte olduğunu gösteriyor.

Kesin bilgi ilk bakışta insan doğasının aradığı, ulaşmak istediği ve elde ettiğini düşündüğünde onu mutlu eden ve ona güven veren bir şey görünümündedir. Oysa öte yandan bu kesinlik düşüncesi/inancı, birçok yanlışlığın ısrarlı bir şekilde sürdürülmesinde, yeni bilgilerin

⁶ Age, s.115

⁷ Russell, *Felsefe Sorunları*, s.9

⁸ Russell, *Sorgulayan Denemeler*, s.138

engellenmesinde, farklı görüşlerin susturulmasında ve son noktada hoşgörüsüz tutumların oluşmasında –günümüzde dahi- etkili olmaktadır. Felsefe ile karşılaşmamış olan bir kimse, sağduyudan, kendi çağının ve içinde yaşadığı ulusun alışılmış düşüncelerinden türeyen önyargıların tutsağı durumundadır. Ona göre dünyada her şey ona görüldüğü gibi ve apaçıktır. Oysa felsefi bir sorguya maruz kaldığında günlük hayatına en çok karışmış şeylerin bile onu yanıtlanmamış sorulara götürdüğünü görür. Böylece felsefe o insanı her ne kadar ‘boşluğa itmiş’ gibi görünse de, düşüncelerinin gelişmesine olanak tanıyarak onu alışkanlıklarının zorbalığından kurtarmış olur. Böylece şeylerin ne olduğuna ilişkin temelsiz inançlar zayıflar, ne olabilecekleri üzerindeki bilgiler artar, kibirli dogmatizmler bir ölçüde yok olur.⁹

3. Fanatizme Karşı Hoşgörünün Yaygınlaşması

Fanatizm; bir görüşe, düşünceye, inanca vb. onu tartışmaya yanaşmaksızın bağlanma ve onu eleştirilmesine izin vermeksizin savunma iken, hoşgörüsüzlük bu bağlanma biçiminin kendisini “farklı” insanlara gösterilen olumsuz tutumlarda ortaya koyma biçimidir. Fanatizm ve hoşgörüsüzlük böylece iç içe olan toplumsal olgulardır. Hoşgörüsüz bakış açısı kendi doğrularının evrensel olduğunu öne sürerken farklı düşünceleri olumsuz şekilde, “kötü” olarak etiketler. Bunu da bir tarafta mutlak iyiler, diğer tarafta mutlak kötüler olduğu ön kabulüne dayandırarak yapar. Sahip olduğu düşünceyi her şeyi düzeltebilecek sihirli bir değnek, onun karşısında olanları ise “adam edilmesi” gerekenler olarak görür.¹⁰

Hoşgörü, insanca bir toplumsal yaşamın zorunlu koşuludur. Biçimce özgürlükçü demokrasilerde, bireyler hoşgörü kültürüne sahip değilseler, yasalar ne denli demokratik de olsalar, orada gerçek anlamıyla özgürlükçü bir demokrasinin yerleşme olanağı olmayacaktır.¹¹ Hoşgörünün yokluğu, fanatizmin varlığı demektir. Fanatik insan, katılmadığı düşünceleri hoş görmeyen, onları şiddet yoluyla yok etme eğilimi taşıyan insandır. Fanatizm her biçimiyle bireyin insanca yaşamasına ve toplumun gelişmesine engeldir.

Kuşkucu/felsefi yaklaşımın genel bir eğitim politikası olarak benimsenmesinin sağlayacağı yarar o halde yalnızca yanlış bilgi ve kabullerden kurtulma, ya da akademik/entelektüel verimliliği artırma değildir. Yukarıda da değinildiği gibi konunun sosyal yaşama bakan en önemli getirisi fanatik saldırganlığa bir çözüm olması ve böylece hoşgörü kültürüne en önemli katkıyı sunmasıdır. Eleştirel düşüncenin hem kendisi hem de ürünü olan felsefe, bir arada yaşamaya zorunlu olan insanların yaşamlarını cehenneme çevirebilen her tür fanatizmin panzehiridir.¹² Hoşgörünün ilk ilkesi olan alçak gönüllülük ve “ben bilirim”den uzak olma, felsefenin hareket noktasıdır. Nitekim kesin anlamda “biliyorum” tutumunu değil de “bilmeye,

⁹ Russell, *age*, s.125

¹⁰ Kenan Gürsoy, “*Felsefe ve Hoşgörü*”, Felsefe Dünyası, c.1, s.1, Felsefe Derneği Yay., Ankara, 1991, s.18

¹¹ Necati Öner, “*Niçin Felsefe?*”, Erdem Dergisi, AKM Yayınları, c.1, s.2, Ankara, 1985, s.499

¹² Öner, *age*, s.500

anlamaya çalışıyorum” tutumunu yansıtan sözcük anlamı (bilgelik sevgisi, bilgelik peşinde olma vb.) dahi felsefenin hoşgörüle doğrudan bağlantısı hakkında bize bir fikir veriyor.¹³

Sonuç

Antik dönem Yunan Aydınlanmasında olduğu gibi Yeniçağ Avrupa Aydınlanmasında da öne çıkan; aklın serbest ve cesur şekilde kullanılabildiği olmasıdır. Bu kullanım, akılcı dokusunu yitirmiş yerleşik kabullerin sorgulanması yanı sıra, aklın farklı yönelimlerine de alan açmış, tek bir doğru yerine çok sayıda düşüncenin hem ortaya çıkışına hem de serbestçe tartışılmasına zemin sağlamıştır. Bununla birlikte insanoğlunun dinsel, bilimsel ve hatta felsefi olsun, belirli teori ya da görüşleri “evrensel tek doğru” algısıyla savunma ve kabul ettirme alışkanlığı ortadan kalkmış değildir. Felsefe, hem akademik hem toplumsal alanda önemli bir sorun olmayı sürdüren “kesinci” ve dogmatik tutumların azaltılması görevini sürdürmektedir. Ancak bu görevin gerektiği gibi yerine gelmesi, felsefenin yalnızca felsefe bölümlerinde değil, başta eğitim olmak üzere hayatın her alanında etkin hâle gelmesiyle mümkün olacaktır.

KAYNAKLAR

Berkeley, George, *Alchipron*, Routledge Pub., New York, 2003

Gürsoy, Kenan, “*Felsefe ve Hoşgörü*”, Felsefe Dünyası, c.1, s.1, Felsefe Derneği Yayınları, Ankara, 1991

Öner, Necati, “*Niçin Felsefe?*”, Erdem Dergisi, AKM Yayınları, c.1, s.2, Ankara, 1985
Rand, Ayn, *Philosophy: Who Needs It*, Penguin Group., New York, 1984

Rousseau, Jean Jack, *Toplum Sözleşmesi*, çev. Vedat Günyol, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2012

Russell, Bertrand, *Felsefe Sorunları*, çev. Vehbi Hacıkadıroğlu, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1994

Sorgulayan Denemeler, çev. Nermin Arık, Tübitak Yayınları, Ankara, 2003

Mortals and Others Volume II, Routledge Pub, London, 1998

¹³ Gürsoy, age, s.20
20-22 Aralık 2019

**T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ'NDE
BULUNAN III. SELİM DÖNEMİNE AİT FERMANLARDAKİ TUĞRALARIN
TEZHİP ÖZELLİKLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ**

Uzm. Tülay KIVILCIM

Dr. Öğr. Üyesi Pınar TOKTAŞ

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

ÖZET

Araştırma konusu olarak T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nde bulunan III. Selim Dönemine ait fermanlardaki tuğraların tezhip özellikleri açısından incelenerek belgelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada Osmanlı Arşivi bölümü müzehhep, ferman ve berat fonundaki III. Selim dönemine ait 41 adet tuğralı ferman dijital ortamda incelenmiştir. Ele alınan fermanlar tezhip özellikleri, teknik, form, kompozisyon, renk ve motif açısından incelenerek eser inceleme formları ile belgelenmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda çizelgelerdeki verilerin istatistiksel çözümlemeleri yapılarak frekans ve yüzde değerleri hesaplanmıştır. Çizelgelerdeki yorumlardan yola çıkarak III. Selim fermanlarında form açısından tuğra, servi ve üçgen formları sıklıkla kullanılmıştır. Tekniklerden halkâr, çift tahrir ve klasik tezhip, motiflerden ise goncagül, penç, hatayi ve natüralist üslupta çiçekler fermanların tezyinatında sıklıkla görülmüştür. III. Selim döneminde yapılan eserlerde klasik tezhip, özelliklerini tamamen kaybetmemiş dönemin sanat anlayışı olan batı etkisi rokoko tarzı tezyinat ile birlikte kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tezhip, III. Selim, Tuğra, Ferman

ABSTRACT

It has been intended to examine the Sultan's Signatures affixed on the Imperial Orders belonging to III. Selim era kept in the State Archives Directorate-General of Prime Ministry as the subject matter of this research. In the course of the research, 41 imperial orders with sultan's signature (at the Ottoman Archive's back ground of gilt, imperial order, and charter) belonging to III. Selim era were examined in digital environment. Illumination characteristics of these imperial orders were examined in view of technique, form, composition, color, and pattern, and documented by means of work examination forms. In parallel with such information, the data given in the charts were undergone statistical analysis, and the frequency and percentage values thereof were calculated. In view of the comments given in the charts, forms of sultan's signature, cypress, and triangle were found to have been used the most in the imperial orders of III. Selim. The technical *Halkâr*, *çift tahrir* (double writing), and classic illumination among the techniques, and flowers in *goncagül* (rosebud), *penç*, *hatayi* and naturalist patterns were also found to have been applied the most in the illumination of the imperial orders. In the works created in III. Selim era, the classical illumination characteristics were not abandoned totally, and the western effect, as being the sense of art of the era, reflected itself with the Rococo-style applied in illumination.

Keywords: Illumination, III. Selim, Sultan's Signature, Imperial Order,

*Bu araştırma 2019 yılında tamamlanan "T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nde Bulunan III. Selim Dönemine Ait Fermanlardaki Tuğraların Tezhip Özellikleri Açısından İncelenmesi" adlı yüksek lisans tezinin bir bölümünü oluşturmaktadır.

GİRİŞ

Tezhip, özellikle küçük ebatlarda ince bir şekilde uygulanan bir kitap süsleme sanatıdır. Altınlamak manasındaki Arapça zeheb (altın) kelimesinden gelen tezhipte ana malzeme altındır. Altınla birlikte toprak boyalardan çeşitli renklerin kullanıldığı ince fırça tekniğinin önem kazandığı bu sanat, yazma eserlerde yazının (hattın) bezenmesi, en güzel biçimde giydirilmesi olarak hayata geçmiştir (Özkeçeci, 2014, s. 25).

Tezhibin diğer kullanım alanlarında biri ise tuğralardır. Tuğra, Türkçe bir kelime olup Oğuz hakanları, Selçuklu ve Osmanlı hükümdarlarının işaret ve yazılı alametidir (Turan, 1958, s.23-24). Büyük Selçuklular ve Anadolu Selçuklularda tuğra çeken kişilere “tuğraî” Osmanlılarda “nişancı” denilmekteydi. Bununla beraber, “tuğraî, tevkiî ve muvakkî” deyimleri de kullanılmaktadır (Sertoğlu, 1975, s.8). Tuğra, Büyük Selçuklularda, Anadolu Selçuklularında, Memlüklerde (Uzunçarşılı, 1987, s.16) ve Anadolu Beyliklerinde de yaygın bir biçimde kullanılmıştır (Aktan, 1995, s.31). Tuğralar, padişahın emrini kapsayan fermanlara, padişah tarafından hak ve imtiyaz verilen beratlarla, yüksek derecedeki memurların görev ve rütbelerini bildiren menşurlara, ahidnâmelere, arazi tahrir defterlerine, vakfiyelere ve temliknâmelerin üzerine yazılır, paralara da basılırdı (Sertoğlu, 1975, s. 10).

Osmanlı tuğrası, Orhan Gazi (1281-1362) tarafından 1324'te verilmiş bir vakfiye üzerinedir. Bu tuğrada sultanın kendi ve babasının adı “Orhan bin Osman” şeklinde yazılıdır. İlk tuğralar son derece basit bir şekilde düzenlenmiştir. Aynı sadelikte Fatih Sultan Mehmet zamanına kadar devam eden tuğra, bu devirde gerçek kimliğini bulmaya çalışmış ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde daha belirgin bir kimlik kazanmıştır (Gündüz, 2016, s.66-67). Ferman ve beratlarla bulunan tuğra tezhiplene geleneği Sultan II. Bayezid döneminde başlar. II. Bayezid tuğralarında beyzeleri, hatayi motifleri ile tezhiplendiği görülür. XVI. yüzyıl ve XVII. yüzyılın başlarında Kanuni dönemi tezhibinin ihtişamı görülürken, XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tuğra tezyinatının klasik üsluptan uzaklaştığı ve zayıfladığı görülür. Tuğraların üzerinde sık karşılaşılan servi formu gibi bazı yenilikler bu döneme has bir çekicilik kazandırmıştır (Taşkale, 2016, s.54-58). Zamanla şekil olarak daha gelişen en gelişmiş tuğra en gelişmiş şekliyle II. Mahmud devrinin hat üstadı Mustafa Rakım tarafından düzenlenmiştir. Mustafa Rakım'dan sonra hattatlar günümüze kadar aynı üslupta tuğra yazmayı tercih etmişlerdir (Gündüz, 2016, s.67).

Ferman, Farsça lügatlarda bu kelimenin farmadan mastarından alındığı ve emir, irade, buyruk demek olduğu yazılıdır. Ferman, yapılması istenen bir iş ya da görev için, Divan-ı Hümayun'da alınan kararlara uygun olarak düzenlenen ve üzerinde yazılı padişah emridir. Fermanlar gönderildiği kimsenin isminin, rütbe ve derecesine göre dua ve sena ile zikri;yollanmasının veya verilmesinin sebebi; gönderilmesi veya verilmesinde padişahın arzusunun gönderilen kimseye emir olunması; yapılması istenilen işin belirtilmesi; verilen işin bitirilmesi için temenni istenmesi; fermanın tarihi ve gönderildiği yerin isminden oluşur (Uzunçarşılı, 1945, s.571-572).

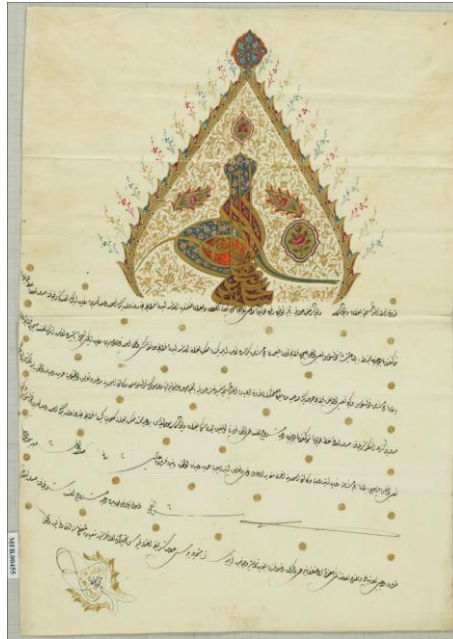
Sultan III. Selim, 27 Cemâziyelevvel 1175 tarihinde (24 Aralık 1761) doğmuştur. Babası Sultan III. Mustafa (saltanat yılları: 1757-1774), annesi Mihrişah Sultan (d.1745- ö.1805) dır (Beydilli, 2009, s.426). 1789 yılında amcası I. Abdülhamid'in ölümüyle tahta çıkan III. Selim bu dönemin diğer padişahları gibi askeri alanlarda yenilikler yapmıştır (Shaw, 2002, s.614). III. Selim devlet yönetimine, askeri yeniliklere ağırlık verse de dönemin mimari ve sanat anlayışıyla da yakından

ilgilenmiştir. Küçük yaşta şiir yazmaya başlayan Sultan III. Selim “ilhami” mahlasıyla seçkin manzumeler meydana getirmiştir (Pala, 2010, s.61).

Osmanlıda Devleti hüküm sürdüğü yıllarda sanatın birçok dalına her daim önem vermiştir. Devletin resmi evraklarında dahi sanatla sıkça karşılaşılacaktır. Bu evraklardaki padişah tuğralarının süslenmesinde tezhip sanatı kullanılmıştır. Osmanlı tarihi boyunca çok fazla resmi evrak bulunduğundan araştırma konusunun kapsamı daraltılıp tek bir dönemin üzerinden yola çıkılarak bu dönemdeki yetersiz kaynakların boşluklarını doldurmak kanısıyla bu araştırma ele alınmıştır.

Bu araştırmanın amacı, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü’nün Osmanlı Arşivi Bölümündeki müzehhep, ferman ve berat fonunda bulunan Sultan III. Selim dönemine ait fermanlardaki tuğraların tezhip özellikleri açısından incelenerek belgelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda araştırma örnekleminde yer alan fermanların tezhibinin renk, motif ve kompozisyon özellikleri, kullanılan teknikler ve günümüzdeki durumu belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma Ekim 2017 tarihinde yapılmış olup envanter kayıtlarında yer alan bilgiler ve görseller ile sınırlıdır. Veriler hazırlanan bilgi formu doğrultusunda doldurulmuştur. Elde edilen veriler değerlendirilerek yorumlanmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Eser 1. 455 envanter numaralı ferman

Tarihi : 1202 Hicri /1787 Miladi

Yazı türü : Divani

Ölçüleri : 53 cm x 76,5 cm

Satır sayısı : 7

İncelenme tarihi : 31.10.2017

Bugünkü durumu : Kâğıt yüzeyinde yıpranma ve lekelenmeler mevcuttur. Lacivert ve bordo rengin kullanıldığı yerlerde yer yer dökülmeler olmasına karşın genel durumunun iyi

olduğu görülmüştür. Süslemede kullanılan desen net biçimde seçilebilmektedir. Onarım görmemiştir.

Konusu : Fransa'lı tüccar ve ziyaretçilerin işlerine bakmak üzere Yaş'ta ikâmet etmek üzere müstemmen tüccarından Porron'nun Boğdan Konsolos Vekilliği'ne tayini.

Eserin tezhip açısından tahlili : Fermanın başlığı servi formundan oluşan bir kompozisyonla müteşekkildir. Aharlı kâğıt üzerinedir. Servi biçiminde oluşan kompozisyon altın zencerek geçme ile çevrelenmiş, siyah ile tahrirlidir. Zencerek geçmenin üzeri yapraklar ile çevrilidir. Yapraklar sıvama altın ile boyanmış, siyah ile tahrirlidir. İçlerinde bordo ile gölgelendirmeler mevcuttur. Yaprakların arasında ardışık biçimde bordo ve mavi dendanlar yer almaktadır. Yaprakların etrafında altın, mavi ve bordo tığlar bulunmaktadır. Tuğranın dışında kalan alan sulu (gölgeli) halkâr tekniği ile hatayi ve goncagül motiflerinden oluşan serbest kompozisyonla müteşekkildir. Desen arasındaki boşluklar bordo ve mavi tıffiller ile doldurulmuştur.

Tuğranın sağında ve solunda mekik formunun içerisinde sıvama altın zemin üzerine natüralist tarzda bordo renkte gül ve gonca motifi mevcuttur. Mekik formunun çevresi yeşil ile çevrelenmiş, üzerinde ise bordo ve altın ile ardışık biçimde yapraklar yer almaktadır. Tuğranın sağında dendanlarla çevrili şemseyi andıran formun zemini sıvama altın ile doldurulmuş olup içerisinde bordo ile tek dal üzerinde gül, gonca motifi ve yapraklardan oluşan desen yer almaktadır, siyah ile tahrirlidir. Formun etrafı yeşil, beyaz ve bordo ile çevrilidir, siyah ile tahrirlidir. Tuğranın üst kısmında yer alan şemse formunun içerisi sıvama altın ile doldurulmuş, üzerine tek dal üzerine üç tane gül motifi ve yapraklardan oluşan desen yer almaktadır. Şemse formunun etrafı yeşil, beyaz ve bordo dendanlarla ile çevrilidir. Servi formunun en üst tepe kısmında sülyen ile ayırma rumillerle oluşturulan şemse formu bulunmaktadır. Zemin sıvama lacivert ile doldurulmuş, açık mavi ile penç ve goncagül motiflerinden oluşan desen yer almaktadır. Motiflerin içerisinde koyu mavi ile gölgelendirme yapılmış, yaprakların üzerine ise lal mürekkebiyle foyal atılarak renklendirilmiştir.

Tuğra altınla çekilmiş olup siyah ile tahrirlidir. Tuğranın dış beyzesinde sıvama lacivert zemin üzerine açık pembe ile penç ve goncagül motiflerinden oluşan desen yer almaktadır. Penç motiflerinin içerisi bordo ile gölgelendirilmiş, yaprakların üzeri lal mürekkebiyle foya atılarak renklendirilmiştir. İç beyze kısmında zemin sıvama sülyen üzerine bordo ile çift tahrir tekniğinde desen yer almaktadır.

Tuğların üzeri altın dendanlarla çevrilmiş, zemini sıvama lacivert ile doldurulmuştur. Dış beyzenin devamı şeklinde olup burada da zemini boyalı klasik tezhip uygulanmıştır. Tuğ ve zülfeler arasındaki boşlukların zemini sıvama bordo renk ile doldurulmuş, tek dal üzerinde açık mavi ile penç ve goncagül motifleri bulunmaktadır. Açık mavi üzerine koyu mavi ile gölgelendirmeler yapılmış, siyah ile tahrirlenmiştir. Tuğranın sere kısmının zemini sıvama bordo renk ile doldurulmuştur. Zeminde oluşan boşluklarda yer yer açık mavi ile penç motifleri bulunmaktadır. Motifler koyu mavi ile gölgelendirilmiştir. Kollar arasındaki boşluk sıvama lacivert ile boyanmıştır.

Ferman siyah mürekkeple yazılmıştır. Satır aralarındaki duraklar sıvama altın ile yuvarlak biçiminde bırakılmış olup tahrirsizdir. Yazı sonunda yer alan imzanın etrafı altın ile dendanlarla çevrilidir. Dendanların üzerine sulu (gölgeli) halkâr tekniğinde yapraklar yer almaktadır.

Eser 2. 493 envanter numaralı ferman

Envanter no : 493

Tarihi : 1205 Hicri / 1790 Miladi

Yazı Türü : Divani

Ölçüleri : 53 cm x 76 cm

Satır sayısı : 9

İncelenme tarihi : 31.10.2017

Bugünkü durumu : Kâğıt yüzeyinde lekelenmeler mevcuttur. Yapraklarda kullanılan yeşil rengin yer yer döküldüğü görülmüştür. Buna karşın genel durumunun iyi olduğu anlaşılmıştır. Onarım görmemiştir.

Konusu : Selanik'te Sicilyateyn konsolosu yanında tercüman olan AcıYorgaki'nin vefatı üzerine Memomanuel veled-i Karacaoğlu'nun tayin edilmesi ile ilgili ferman.

Eserin tezhip açısından tahlili: Tuğra bordo renkle ile özensiz biçimde çekilmiştir. Tahrir uygulanmamıştır. Tuğranın solunda verev biçimde tek dal üzerinde pembe renk ile gül ve guncası yer almaktadır. Yapraklarda yağ yeşili kullanılmıştır. Koyu pembe ile taranan gül motifinin oldukça özensiz çalışıldığı göze çarpmaktadır. Tuğranın sağında verev biçimde İstanbul lalesi bulunmaktadır. Sarı zemin üzerine kırmızı ile taranan lale motifi gül gibi özensiz şekilde yapılmıştır. Yapraklar sıvama yağ yeşili renk ile doldurulmuştur. Yeşil renk üzerinde yer yer dökülmeler mevcuttur. Tuğranın her iki yanında yer alan lale ve gül motifleri yukarıya doğru üçgen form oluşturacak şekilde yerleştirilmiştir.

Ferman siyah mürekkeple yazılmıştır. Satır aralarındaki duraklar sıvama altın ile yuvarlak biçiminde bırakılmış olup tahrirsizdir. Satırlar arasında kalan diğer boşluklarda altın ile zerefeşan uygulanmıştır.

Eser 3. 536 envanter numaralı ferman

Envanter no	: 536
Tarihi	: 1209 Hicri/1794 Miladi
Yazı türü	: Divani
Ölçüleri	: 53,5 cm x 76 cm
Satır sayısı	: 9
İncelenme tarihi	: 31.10.2017
Bugünkü durumu	: Kâğıt yüzeyinde yıpranmalar mevcuttur. Lacivert ve kırmızı rengin kullanıldığı yerlerde yer yer dökülmeler olmasına karşın genel durumunun iyi olduğu görülmüştür. Desen net biçimde seçilebilmektedir. Onarım görmemiştir.
Konusu	: Fransa'nın İstanbul elçisi yanında tercüman olan Simon veled-i Kırkor oğlu Bedros'un ahidname-i hümayun mucebince himaye edilmesi.

Eserin tezhip açısından tahlili: Tuğra altın ile çekilmiş olup siyah ile tahrirlidir. Tuğrada harflerin birbirine geçtiği alanların bir kısmı bordo ile tahrirlidir. Dış beyzede lacivert zemin üzerine penç ve goncagül motiflerinden oluşan klasik tezhip yer almaktadır. Motifler açık mavi, pembe, sarı ile renklendirilmiş, tonları ile gölgelendirilmiştir. Yaprakların uçlarına yer yer sülyen atılmıştır. Tuğranın iç beyzesi kâğıt zemini ile aynı bırakılmıştır. Tezhip aharlı kâğıt üzerinedir. İç beyzenin her iki bölümünde de altın ile tahrirsiz, bitkisel motiflerden oluşan desen yer almaktadır. Boşluklar altın tirfillerle tamamlanmıştır. Tuğların üzeri altın dendanlarla tepelik formu oluşturacak biçimde çevrilidir. Bu alanda lacivert zemin üzerine pembe, açık mavi, sarı, yavruağzı ile penç motiflerinden oluşan klasik tezhip uygulanmıştır. Motifler tonları ile gölgelendirilmiştir. Tuğ ve zülfeler arasında kalan boşlukta kırmızı zemin üzerine açık mavi ve pembe ile goncagül ve yaprak motifleri yer almaktadır. Motifler tonları ile gölgelendirilmiştir. Tuğranın sere kısmının zemini kâğıt rengi ile aynı bırakılmış olup pembe,

açık mavi ve sarı ile goncagül ve yaprak motifleri bulunmaktadır. Kollar arasındaki boşlukta lacivert zemine tek dal üzerine açık mavi, pembe, yavruağzı ile penç ve goncagül motifleri yer almaktadır. Bu bölüm dış beyze ve tuğlar arasındaki alanın devamı niteliğindedir.

Ferman siyah mürekkeple yazılmıştır. Satır aralarına şeşhane ve helezon durak uygulanmıştır. Yazı sonunda yer alan imzanın etrafı sulu (gölgeli) halkâr tekniğinde yapraklarla çevrilidir. Yaprakların ortaları mavi ile gölgelendirilmiştir. Yaprakların arasındaki küçük yapraklar ise bordo ile gölgelendirilmiştir.

Eser 4. 551 envanter numaralı ferman

Envanter no : 551

Tarihi : 1210 Hicri /1795 Miladi

Yazı türü : Divani

Ölçüleri : 53,3 cm x 78,3 cm

Satır sayısı : 9

İncelenme tarihi : 31.10.2017

Bugünkü durumu : Kâğıdın yüzeyinde yer yer lekelenmeler mevcuttur. Üçgen formun tepesinde desenin devam ediyor durumda olması sebebiyle fermanın Kesilmiş olabileceği tahmin edilmektedir. Onarım görmemiştir.

Konusu : Mekke Kadısı Nakibzade Seyyid Ahmet'e tahsis edilen buğdayın ya bedelinin ödenmesi ya da aynen Mısır'dan satın alınması.

Eserin tezhip açısından tahlili: Ferman altın cedvel ile çevrili üçgen formdan oluşan kompozisyonla müteşekkildir. Üçgen formun çevresi lacivert yaprak ve bordo tığlar ile tamamlanmıştır. Üçgen formun zemininde sulu (gölgeli) halkâr tekniğinde penç, goncagül ve yaprak motiflerinden oluşan desen yer almaktadır. Zeminde oluşan boşluklar altın tirfiller ile tamamlanmıştır. Tuğranın sol tarafında verev biçimde turuncu ve eflatun renkte yapraklarla çevrili mekik formu yer almaktadır. Yaprakların üzeri koyu eflatun ve sülyen ile taranmıştır.

20-22 Aralık 2019

Ankara

Formun zemininde sıvama altın üzerine üç nokta ile iğne perdahı uygulanmıştır. Ortada rokoko tarzı natüralist üslupta pembe gül, mavi mine ve turuncu anemon çiçekleri bulunmaktadır. Tuğranın üstünde sülyen ile çevrili şemse formu yer almaktadır. Formun zemini sıvama altın üzerine üç nokta ile iğne perdahı uygulanmıştır. Ortada rokoko tarzı natüralist üslupta pembe gül ile sarı, mavi, eflatun, sülyen renklerde anemon çiçeklerinden oluşan kurdele ile bağlanmış buket bulunmaktadır. Şemse formunun etrafı ardışık biçimde pembe ve mavi yapraklarla çevrili olup, koyu tonları ile taranmıştır.

Tuğra siyah is mürekkebiyle çekilmiştir. Tuğranın sağında ve kolların üzerinde padişahın el yazısı ile yazılmış “Mucebince amel oluna” ibaresinin yer aldığı Hatt-ı Hümayun bulunmaktadır. Altın cedvellerle çevrili Hatt-ı Hümayun başlık tezhibi şeklinde düzenlenmiş olup klasik tezhip uygulanmıştır. Üç ayrı paftadan oluşmaktadır. Ortada yer alan paftada altın zemin üzerine yine altın ile rumi kapalı form yer almaktadır. Rumi kapalı formun zemini sıvama bordo ile doldurulmuş olup, hatayı grubu motiflerden müteşekkildir. Sağ ve solda yer alan ½ simetri esasına dayalı her iki paftada da lacivert zemin üzerine klasik tezhip uygulanmıştır. Hatt-ı Hümayun lacivert ve bordo tığlar ile tamamlanmıştır.

Eser 5. 560 envanter numaralı ferman

Envanter no : 560

Tarihi : 1210 Hicri/1795 Miladi

Yazı türü : Divani

Ölçüleri : 53,2 cm x 74,5 cm

Satır sayısı : 9

İncelenme tarihi : 31.10. 2017

Bugünkü durumu : Kâğıdın yüzeyinde lekelenme ve yıpranma mevcuttur. Fermanın katlanmasından dolayı altın ve lacivert rengin kullanıldığı yerlerde yer yer dökülmeler olmasına karşın genel durumunun iyi olduğu görülmüştür. Süslemede kullanılan desen net bir biçimde seçilebilmektedir. Onarım görmemiştir.

20-22 Aralık 2019

Ankara

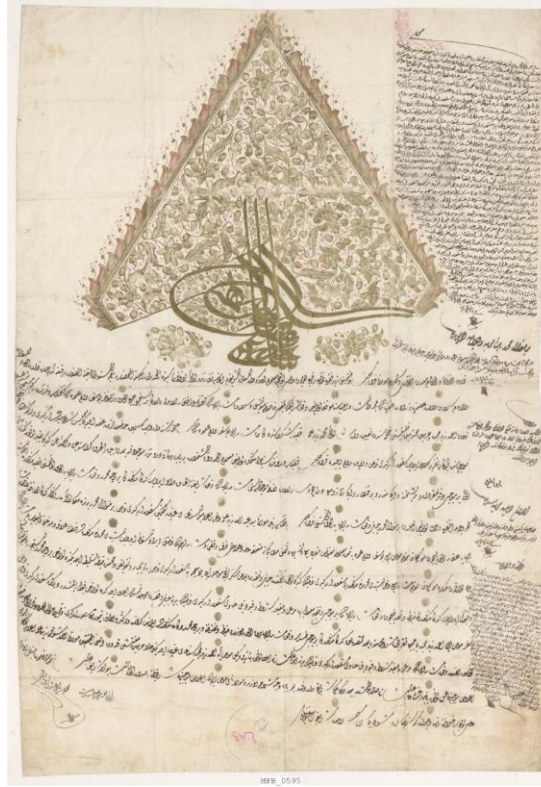
Konusu : Fransa Dersaat elçilik tercümanı Cebal veled-i Abral Basil'in oğlu Paşkal Anzeryak'ın yolculuk sırasında himaye edilmesi.

Eserin tezhip açısından tahlili: Fermanın başlığı servi formundan oluşan bir kompozisyonndan müteşekkildir. Aharlı kâğıt üzerinedir. Servi biçiminde oluşan kompozisyon altın zencerek geçme ile çevrelenmiştir. Zencerek geçmenin üzeri sulu (gölgeli) halkâr tekniğinde yapraklar ile çevrilidir, yaprakların aralarına yer yer leke biçiminde bordo ve lacivert renk atılarak gölgelendirilmiştir. Yaprakların etrafında lacivert ve bordo tığlar bulunmaktadır. Servi formunun tepesinde altın ile sulu (gölgeli) halkâr tekniğinde siyah ile tahrirli hatayi motifi yer almaktadır.

Tuğranın dışında kalan alan altın ile sulu (gölgeli) halkâr tekniği ile penç, goncagül ve yaprak motiflerinden oluşan serbest kompozisyonndan müteşekkildir. Tuğranın solunda verev biçimde mekik formu yer almaktadır. Formun içerisinde sıvama altın zemin üzerinde natüralist tarzda pembe gül motifi bulunmaktadır. Altın zemin üzerine iğne perdahı uygulanmıştır. Mekik formunun çevresi ardışık biçimde sülyen ve pembe yapraklar ile çevrilidir. Tuğranın sağında altın zemin üzerine sülyen dendanlarla çevrili form yer almaktadır. Altın zemin üzerinde iğne perdahı uygulanmıştır. Ortada pembe ile iki adet gül ve goncasi bulunmaktadır. Pembe ve yapraklarda kullanılan yeşili yer yer döküldüğü görülmüştür. Tuğranın üst kısmında boşlukta altın zemin üzerine kırmızı dendanlarla çevrili form yer almaktadır. Formun içerisinde rokoko tarzı natüralist üslupta pembe ile gül ve goncasi bulunmaktadır. Pembe ve özellikle yapraklarda kullanılan yeşilin yoğun biçimde döküldüğü anlaşılmaktadır.

Tuğra altınla çekilmiş olup siyah ile tahrirlidir. Tuğrada harflerin birbirine geçtiği alanların bir kısmı bordo ile tahrirlenmiştir. Dış beyzede klasik tezhip uygulanmıştır. Lacivert zemin üzerine altın ile penç ve goncagül motifleri yer almaktadır. Motifler sülyen ile gölgelendirilmiştir. Yaprakların uçları sülyen ile foya atılarak gölgelendirilmiştir. İç beyze kâğıt rengi ile aynı bırakılmış olup aharlı kâğıt üzerinedir. Bordo ile çift tahrir tekniğinde bitkisel motiflerden oluşan desen yer almaktadır. Tuğların üzeri hatayi formunu anımsatacak biçimde altın yapraklarla çevrilidir. Yaprakların içlerinde sülyen ile gölgelendirilmiş küçük yaprak motifleri mevcuttur. Hatayi formunun meşimesini teşkil eden zemini dış beyzenin devamı niteliğindedir. Tuğ ve zülfeler arasında kalan boşlukta kırmızı zemin üzerinde turuncu ve altın ile yer yer penç, goncagül ve yaprak motifleri yer almaktadır. Motifler sülyen ile gölgelendirilmiştir. Tuğranın sere kısmı kâğıt rengi ile aynı bırakılmış olup altın ve turuncu ile goncagül, yaprak ve tirfillerle doldurulmuştur. Kollar arasındaki boşlukta lacivert zemin üzerine tek sıra halinde, altın ile sülyen gölgeli yaprak motifleri bulunmaktadır.

Ferman siyah mürekkeple yazılmıştır. Satır aralarındaki duraklar sıvama altın ile yuvarlak biçiminde bırakılmış olup tahrirsizdir. Yazı sonunda yer alan imzanın etrafı sulu (gölgeli) halkâr tekniğinde yapraklarla çevrilidir. İmzanın etrafındaki boşluklar altın ile çift tahrir tekniğini anımsatacak biçimde bitkisel motiflerle tamamlanmıştır.

Eser 6. 595 envanter numaralı ferman

Envanter no : 595

Tarihi : 1212 Hicri/1797 Miladi

Yazı türü : Divani

Ölçüleri : 53,3 cm x 77 cm

Satır sayısı : 13

İncelenme tarihi : 31. 10. 2017

Bugünkü durumu : Kâğıdın yüzeyinde yer yer lekelenmeler ve yıpranma mevcuttur. Fermanın katlanmasından dolayı kat yerlerindeki altın ve bordo renklerinde dökülmeler görülmüştür. Süslemede kullanılan desen net bir biçimde seçilebilmektedir. Onarım görmemiştir.

Konusu : Kırkkilise’de zımmi Ergiri veled-i Kostî’ye ait eğerci ve keresteci geldiğinin Valide sultan Vakfı’na ilhakıyla yeniden Ergiri veled-i Kostî’ye icar edilmesi.

Eserin tezhip açısından tahlili: Ferman altın cedvel çevrili üçgen formdan oluşan bir kompozisyonla müteşekkildir. Aharlı kâğıt üzerinedir. Cedvelin üzeri sulu (gölgeli) halkâr tekniğinde yapraklar ile çevrilidir, yapraklar bordo ile tahrir biçiminde renklendirilmiştir. Yaprakların etrafında ardışık biçimde altın ve bordo tirfiller yer almaktadır. Tuğranın dışında kalan alan sulu (gölgeli) halkâr tekniği ile hatayi, penç, gongagül ve yaprak motiflerinden oluşan serbest kompozisyonla müteşekkildir. Boşluklar bordo tirfillerle doldurulmuştur. Tuğra altın ile çekilmiş, tahrirsizdir. Dış beyzede sulu (gölgeli) halkâr tekniği ile hatayi grubu motiflerinden oluşan serbest desen yer almaktadır. İç beyze ve tuğların zemini tek dal üzerine sulu (gölgeli) halkâr tekniğinde yapraklar bulunmaktadır. Tuğ, zülfe ve kollar arasında

arasında kalan boşluk ile sere kısımlarına desen uygulanmamıştır. Sere kısmının sağ ve solunda tek dal üzerine sulu (gölgeli) halkâr tenkniğinde hatayi ve yaprak motifleri yer almaktadır.

Ferman siyah mürekkeple yazılmıştır. Bazı yerlerde is mürekkebinin aktığı görülmektedir. Satır aralarındaki duraklar sıvama altın ile yuvarlak biçimde bırakılmış olup tahrirsizdir.

Eser 7. 597 envanter numaralı ferman

Envanter no : 597

Tarihi : 1212 Hicri /1797 Miladi

Yazı türü : Divani

Ölçüleri : 54,6 cm x 76 cm

Satır sayısı : 8

İncelenme tarihi : 31. 10. 2017

Bugünkü durumu : Kâğıdın yüzeyinde yer yer lekelenmeler ve yıpranma mevcuttur. Süslemede kullanılan desen net bir biçimde seçilebilmektedir. Onarım görmemiştir.

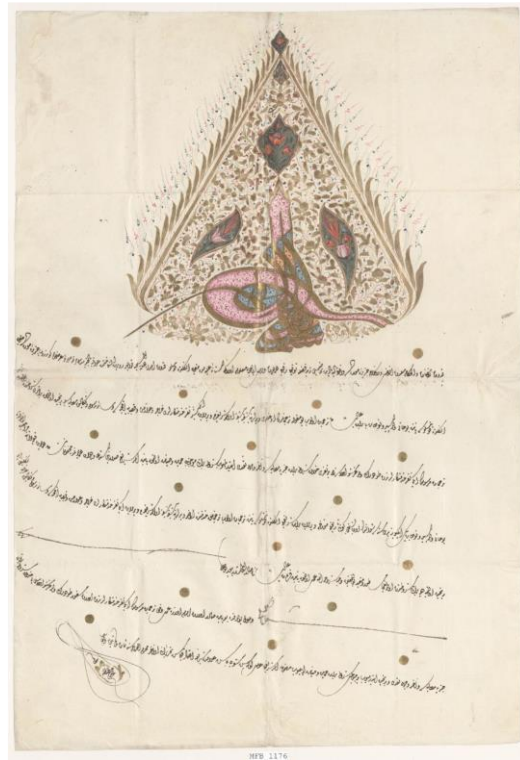
Konusu: Kıbrıs'ta İspanya konsolosluk tercümanı yanında hizmetkâr olan Kristodolo veled-i Komniyo'nun himaye edilmesi.

Eserin tezhip açısından tahlili: Ferman altın ve sülyen cedvel ile çevrili olup üçgen formdan oluşan kompozisyonunda müteşekkildir. Üçgen formunu çevreleyen cedvelin üzeri sulu (gölgeli) halkâr tekniğinde altın, lacivert ve pembe yaprak motifleriyle çevrilidir. Yaprakların üzeri altın, lacivert, pembe ve sülyen tığlar ile tamamlanmıştır. Yaprakların arasında ise lacivert dendanlar bulunmaktadır. Tuğranın dışında kalan alan sulu (gölgeli) halkâr tekniği ile hatayi grubu motiflerinden oluşan serbest kompozisyonunda müteşekkildir. Desen arasındaki boşluklar üç nokta pembe ile doldurulmuştur. Tuğranın sağında zemini sıvama altın ile verev biçimde yaprak formu bulunmaktadır. Yaprak formunun etrafı sülyen ile çevrili, siyah ile tahrirlidir. Orta

kısımda açık pembe renkte lale motifi yer almaktadır. Tuğranın üst kısmında $\frac{1}{2}$ simetri esasına dayalı sülyen, pembe, yavruağzı renkleri ile rumi kapalı form yer almaktadır. Formun zemini açık mavi, yavruağzı, siyah ile doldurulmuştur. Siyah zemin üzerinde beyaz renkte üç noktalar bulunmaktadır. Formun içerisi altın, açık sarı, pembe, yavruağzı, sülyen rumiler ile tamamlanmıştır. Üçgen formunun tepesinde yer alan hatayi motifi altın, yeşil, açık sarı, sülyen, pembe, yavruağzı ve siyah ile renklendirilmiştir. Üçgen formunun her iki yanında karşılıklı biçimde vazo içerisinde rokoko tarzı natüralist üslupta lale, gül, anemon ve belirsiz çiçeklerden oluşan buket yer almaktadır. Çiçekler pembe, mavi, sülyen, sarı ile renklendirilmiştir. Çiçekler kullanılan renklerin koyu tonları ile taranmıştır.

Tuğra altın ile çekilmiş, siyah tahrirlidir. Dış beyzede açık mavi zemin üzerine klasik tezhip uygulanmış olup penç ve gonncagül motiflerinde müteşekkildir. Motifler açık sarı, açık pembe ve yavruağzı ile renklendirilmiş koyu tonları ile gölgelendirilmiştir. Yaprakların uçlarına yer yer sülyen atılmıştır. İç beyze sıvama sülyen zemin üzerine bordo renk ile geometrik yüzey oluşturulmuştur. Tuğları üzeri altın ile tahrir şeklinde çevrelenmiştir. Zemini açık sarı üzeri pembe ile çift tahrir tekniği anımsatacak şekilde desen uygulanmıştır. Tuğ ve zülfeler arasında kalan boşlukta açık sarı zemin üzerine pembe, sülyen zemin üzerine bordo ve açık pembe zemin üzerine pembe ile çift tahrir tekniğinde motifler yer almaktadır. Sere kısmın bir bölümünün zemini sıvama siyah ile boyanmış olup üzerinde beyaz üç noktalar bulunmaktadır. Sere kısmının diğer bölümleri ise tuğ ve zülfeler arasında kalan boşluktaki desenin devamı niteliğindedir. Kollar arasındaki boşluğun zemini açık pembe zemin üzerine pembe ile çift tahrir tekniği uygulanmıştır.

Ferman siyah mürekkeple yazılmıştır. Satır aralarındaki duraklar sıvama altın ile yuvarlak biçiminde bırakılmış olup tahrirsizdir.

Eser 8. 1176 envanter numaralı ferman

Envanter no : 1176

Tarihi : 1208 Hicri/1793 Miladi

Yazı türü : Divani

Ölçüleri : 54 cm x 78 cm

Satır sayısı : 7

İncelenme tarihi : 31. 10. 2017

Bugünkü durumu : Kâğıdın yüzeyinde lekelenmeler ve yıpranma mevcuttur. Kullanılan boyalarda yer yer dökülmeler olduğu görülmüştür. Onarım görmemiştir.

Konusu : İngiltere Mora konsolosluğu tercümanı Yohani veled-i Espironotan'ı hizmetkârı Todoraki veled-i Hristodaş'ın gerekli vergi talebi ile rencide edilmemesi.

Eserin tezhip açısından tahlili: Ferman altın cedvel ve arasularla çevrili üçgen formdan oluşan bir kompozisyonla müteşekkildir. Aharlı kâğıt üzerinedir. Cedvelin üzeri altın sulu (gölgeli) halkâr tekniğinde yapraklar ile çevrilidir. Yaprakların etrafında ardışık biçimde bordo ve lacivert renk ile tığlar yer almaktadır. Üçgen formun en üst tepesinde altın dendenlerle çevrili şemse formu vardır. Formun içerisinde kırmızı renkte gelincik motifi yer almaktadır. Tuğranın dışında kalan alan altın ile sulu (gölgeli) halkâr tekniğinde hatayi, penç, goncagül ve yaprak motiflerinden oluşan serbest kompozisyonla müteşekkildir. Desendeki boşluklar bordo ve lacivert renk tirfillerle doldurulmuştur. Tuğranın sağında ve solunda verev biçimdeki yaprak formları altın ile çevrelenmiş, siyah ve bordo tahrirlidir. Formların içerisinde rokoko tarzı natüralist üslupta çiçek buketi yer almaktadır. Formların zemini sıvama gümüş üzerine iğne perdahlıdır. Formun içerisindeki pembe gül, kırmızı lale ve gelincik, mavi anemon koyu tonları ile taranmıştır. Tuğranın tepesinde gümüş ile çevrelenmiş şemse formu yer almaktadır. Formun zemini sıvama altın olup iğne perdahlıdır. Formun içerisinde kırmızı renkli gelincik motifi bordo ile taranmıştır. Şemse formunun hemen üstünde belirsiz bir form bulunmaktadır.

Tuğra altın ile çekilmiş, siyah tahrirlidir. Dış beyze sıvama pembe zemin üzerine bordo renk ile çift tahrir tekniğinde bitkisel motiflerden oluşan desenden müteşekkildir. İç beyzenin zemini mavi renk olup üzerine lacivert renk ile çift tahrir tekniğinde bitkisel motiflerden oluşan desen bulunmaktadır. Tuğların üzerini altın dendenlerle çevrili, etrafında altın sulu (gölgeli) halkâr tekniğinde yapraklar yer almaktadır. Bu alanın tezyini ile kollar arasındaki boşluk dış beyzenin devamı niteliğindedir. Tuğ ve zülfeler arasında kalan boşluk ile sere kısmının boşlukları mavi zemin üzerine lacivert ile pembe zemin üzerine bordo ile sarı zemin üzerine kırmızı ile çift tahrir tekniğinde bitkisel motiflerden oluşan desen bulunmaktadır.

Ferman siyah mürekkeple yazılmıştır. Satır aralarındaki duraklar sıvama altın ile yuvarlak biçiminde bırakılmış olup tahrirsizdir. Yazı sonunda yer alan imzanın içerisi sulu (gölgeli) halkâr tekniğinde yapraklarla bezenmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmada T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün Osmanlı Arşivi Bölümü müzehhep, ferman ve berat fonunda bulunan Sultan III. Selim dönemine ait fermanlar tezhip özellikleri açısından incelenmiştir. İncelenen örnekler 1787 ile 1797 yılları arasında tarihlenmektedir.

Fermanların 2 tanesi servi formunda, 4 tanesi üçgen formda, 1 tanesinin her iki yanında natüralist üslupta çiçek yer alırken 1 tanesi ise sadece tuğrası tezyin edilmiştir. 1 tanesi Hatt-ı Hümayunludur. 10 tanesi servi formunda, 9 tanesi üçgen formda, 3 tanesinin her iki yanında natüralist çiçek yer alırken 2 tanesinde Hatt-ı Hümayun levhası yer almaktadır. Femandaki

formları sırasıyla detaylandırarak ifade etmek gerekirse sadece tuğralı fermanların tuğralarının kısımlarında çoğunlukla klasik tezhip ve çift tahrir tekniği uygulanmıştır. Servi ve üçgen formlarda tuğranın dışında kalan alanın zemininde sulu (gölgeli) halkar tekniği uygulanmıştır.

Tuğraların dış beyzesinin 4 tanesinde klasik tezhip, 1 tanesinde sulu halkar, 1 tanesinde çift tahrir tekniği uygulanmış olup 2 tanesinde tezyinat bulunmamaktadır. İç beyzenin 3 tanesinde çift tahrir tekniği, 1 tanesinde serbest desen, 1 tanesinde ise sulu (gölgeli) halkar tekniği uygulanmıştır. Kollar arasındaki boşluklarda klasik tezhip, çift tahrir, serbest desen uygulanırken bir tanesi sıvama biçimde lacivert renk ile doldurulurken diğerleri kağıt rengi ile bırakılmıştır. Tuğlar arasındaki boşluklarda tuğralardan 3 tanesinde desenin devamı niteliğinde klasik tezhip yer alırken 2 tanesinde ise çift tahrir tekniği uygulanmıştır.

Klasik tezhipte penç, goncagül ve yaprak motifleri kullanılırken çift tahrir tekniğinde ise yaprak ağırlıklı motifler daha çok kullanılmıştır. Klasik tezhibin uygulandığı yaprak uçlarına sıklıkla lal mürekkebi ve sülyen ile foya atılmıştır. Motiflerde yer yer bozulma ve irileşme görülmüştür. Dış beyzenin zemininde en çok lacivert kullanılmış, diğer 2 tanesinde pembe ve kâğıt zemini ile bırakılmıştır. İç beyzede ise sırasıyla sülyen, kâğıt zemini ve mavi renk yer almıştır. Penç ve goncagül motiflerinde mavi, pembe, sarı, yavruağzı, turuncu ve altın; çift tahrir tekniğinde ise bordo ve lacivert renkleri daha çok tercih edilmiştir. Üçgen ve servi formlarının etrafları altın cedvel ve arasularla çevrili, formun iç kısmındaki zeminleri altın ile sulu (gölgeli) halkar tekniğindedir. Servi ve üçgen formların içerisinde mekik, şemse, yaprak ile birlikte döneme özelliklerine uygun formlar yer almaktadır. Formaların zemini yer yer iğne perdahlı, sıvama altın olup rokoko tarzı natüralist çiçekler mevcuttur.

İki örnekte tuğranın sağında ve solunda 18. yüzyıldan itibaren çok sık karşılaşmaya başladığımız rokoko tarzı natüralist üslupta çiçekler yer almaktadır. III. Selim fermanlarında çiçeklerden en çok gül tercih edilirken işçiliğin zayıflığından dolayı belirlenemeyen çiçeklerde bulunmaktadır. Taramalar yer yer sulu gölgelendirmeyi anımsatacak biçimde özensiz yapılmıştır. Tuğraların 6 tanesi altın ile çekilirken, 2 tanesi ise is mürekkebi ile çekilmiştir.

18. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti her alanda gerilemeye başlamıştır. Bu gerileme bütün sanat dallarında olduğu gibi tezhip sanatını da etkilerini göstermiştir. Bununla beraber klasik tezhip bezeme işçiliğindeki inceliği ve zarafetini kaybetmeye başlamış yerini batı etkisi özensiz taranmış rokoko tarzı vazo, sepet, saksı içerisinde natüralist çiçekler, akant yapraklar, “s” ve “c” kıvrımları, canlı ve parlak renkler kendini göstermeye başlamıştır. III. Selim dönemindeki eserler klasik tezhip özelliklerini tamamen kaybetmemiş olup padişahın saltanatının sonlarına doğru fermanlarında batı etkisi rokoko tarzı tezyinat daha sık görülmeye başlamıştır. Tuğralar biçim ve estetik yönünden eksikliğini göstermeye başlamış, süslemeler özensiz, gösterişsiz bir biçimde yapılmıştır. 18. yüzyıl dönemindeki diğer padişahların tuğralarının tezyinatı III. Selim tuğralarının tezyinatıyla aynı tarzda olup dönemin özelliklerini yansıtmaktadır.

Araştırma sonuçlarına göre Osmanlı padişahlarına ait tuğraların tezhip özellikleri ayrıntılı biçimde incelenerek form, teknik, renk ve kompozisyon özellikleri belirtilmelidir. Fermanların tezyini özellikleri ve çizimleri Arşiv bünyesinde dijital ortamda yer almalıdır. İncelenen fermanlarda bazı yerlerde gerek boyalarda gerekse altının uygulandığı yerlerde yer yer dökülmeler görülmüştür. Bu sebeple eserlerin çizimlerinin yapılarak belgelendirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

KAYNAKLAR

- Aktan, A. (1995). *Osmanlı Paleografyası ve Siyasi Yazışmalar*, İstanbul. s.83.
Beydilli, K. (2009) *Selim III*. İslam Ansiklopedisi, TDV, C.36, İstanbul. s.426

- Gündüz, H. (2016). Ferman, Berat ve Tuğralar, Üçer M. (editör), *Sultanların Sanata Yansıyan İzleri*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, s.73.
- Özkeçeci, İ. ve Özkeçeci, Ş. (2014). *Türk Sanatında Tezhip*, Yazıgen Yayıncılık, 1.Baskı, İstanbul.
- Pala, İ. (2010). *Selim-i Sâlis'e Dâir*, Yılmaz, C. (editör) *III. Selim İki Asrın Dönemecinde*, İstanbul, Avrupa Kültür Başkenti, s. 60-61.
- Sertoğlu, M. (1975). *Osmanlı Türklerinde Tuğra*, İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları.
- Shaw, S. J. (2002). *Sultan III. Selim*, Kapı Yayınları, İstanbul.
- Taşkale, F. (2016). *Tuğra Tezhipleri*, *Sultanların Sanata Yansıyan İzleri*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
- Turan, O. (1958). Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar, Ankara. s.23-24.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1988). *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1995). *İslam Ansiklopedisi "Ferman"*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, C. 12, s.571.

DUYGUSAL ZEKÂ VE STRESLE BAŞA ÇIKMA YOLLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ**Furkan SIRMA**

Pamukkale Üniversitesi

Doç. Dr. Zübeyir BAĞI

Pamukkale Üniversitesi

ÖZET

Dünyanın küreselleşmesi ve iletişim ve ulaşım hızının artması rekabet düzeyini hiç olmadığı kadar arttırmıştır. Bu ortamda başarıyı sağlayan teknoloji ve teknolojinin üreticisi olan insanın da önemi giderek artmıştır. İş yaşamında insana verilen değer arttıkça duygusal zekâya verilen önem de artmaktadır. İnsanların hem iş hayatlarında hem de insan ilişkilerinde mutlu ve başarılı olabilmeleri için duygusal zekâ becerilerine ihtiyaçları vardır. Kişinin duygularına yönelik farkındalığının artması, çevresinde bulunan kişileri ve kendisini motive edebilme becerisi ve bu ilişkilerini başarılı bir şekilde yönetebilme yeteneği olarak tanımlanan duygusal zekânın barındırdığı bu özellikleri sebebiyle stresle başa çıkma da son derece etkili olabileceği düşünülebilir. Bu çalışmanın amacı çalışanların duygusal zekâ becerileri ve stresle başa çıkma yolları arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda iletişim alanında faaliyet gösteren bir işletmede çalışan 126 personel üzerinde bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırma için gerekli olan veriler anket tekniği kullanılarak toplanmıştır. Çalışanların duygusal zekâ boyutlarının değerlendirilmesinde, Chan (2004 ve 2006) tarafından tükenmişlikle duygusal zekâ arasındaki ilişkiyi incelemeye kullanılan ve Aslan ve Özata (2008) tarafından Türkçeye çevrilen ölçekten yararlanılmıştır. Bu ölçek duygusal değerlendirme, empatik duyarlılık, pozitif duygusal yönetim ve duyguların olumlu kullanımı olmak üzere 4 alt boyut ve toplam 12 maddeden oluşmaktadır. Çalışanların stresle başa çıkma yolları boyutlarının değerlendirilmesinde Lewin ve Sager (2008) tarafından geliştirilen ölçekten yararlanılmıştır. Ölçek, problem odaklı başa çıkma ve duygu odaklı başa çıkma olmak üzere iki boyuttan ve 12 sorudan oluşmaktadır. Verilerin analizinde duygusal zeka yetenekleri ile stresle başa çıkma yolları arasındaki ilişkiyi saptamak için korelasyon analizi yapılmıştır. Yapılan korelasyon analizi sonucunda duygusal zeka alt boyutları ile stresle başa çıkma yolları alt boyutları arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Duygusal Zekâ, Stres, Stresle Başa Çıkma Yolları

ABSTRACT

The globalization of the world and the increase in the speed of communication and transportation have increased the level of competition more than ever. In this environment, the success of technology and the manufacturer of technology, the importance of people has increased gradually. As the value given to people increases in business life, the importance given to emotional intelligence increases. People need emotional intelligence skills to be happy and successful in both business and human relationships. To increase awareness of people's

feelings, and the ability to motivate themselves and the people around the ability to successfully manage these relationships of emotional intelligence, which is defined as the host, owing to these characteristics, it is thought that it may be extremely effective for coping with stress. The aim of this study is to investigate the relationship between emotional intelligence skills and ways of coping with stress. For this purpose, a survey was conducted on 126 personnel working in a business operating in the field of communication. The data required for the study were collected using a survey technique. The scale used by Chan (2004 and 2006) to examine the relationship between burnout and emotional intelligence and translated into Turkish by Aslan and Özata (2008) was used to evaluate the emotional intelligence dimensions of employees. This scale consists of 4 sub-dimensions and a total of 12 items: emotional assessment, empathic sensitivity, positive emotional management and positive use of emotions. The scale developed by Lewin and Sager (2008) was used to evaluate the dimensions of the ways employees coped with stress. The scale consists of two dimensions: problem-oriented coping and emotion-oriented coping and consists of 12 questions. In the analysis of the data, correlation analysis was performed to determine the relationship between emotional intelligence abilities and ways of coping with stress. As a result of the correlation analysis, it was found that there was a positive and significant relationship between the emotional intelligence sub-dimensions and the ways of coping with stress.

Key Words: Emotional Intelligence, Stress, Coping with Stress

GİRİŞ

Zaman içinde değişen sosyo-ekonomik faktörler ve hızla artan değişim ve gelişmelere uyum çabaları, örgütsel yapılarda rekabetin artmasına sebep olmaktadır. Günümüzde bu değişimler sonucunda bireylerin maruz kaldığı çatışma, rol belirsizliği, rekabet vd. artmıştır. Buna bağlı olarak bireylerin böyle ortamlarda iş faaliyetinde bulunması, modern toplumun hastalığı olarak ifade edilen stresi kaçınılmaz hale getirmektedir. Bireylerin karşılaştıkları bu gibi sorunlar, başa çıkması gereken durumlar olmaktadır (Coşkun, 2018: 36). İş ve sosyal yaşantısında birçok strese neden olan sorunla karşılaşan bireyin bu stres oluşturan durumlarla baş edebilmesi için duygusal zekâ yeteneğine sahip olması çok önemlidir. Duygusal zekâyı geliştirici faaliyetler artırıldığında stresle baş etme becerisi de gelişecektir (Deniz ve Yılmaz 2006: 19-20). Bireyin kendi ve başkalarının hislerini ve duygularını izlemesi, aralarında ayırım yapabilmesi ve bu bilgiyi düşünce ve eylemlerine rehberlik etmek için kullanabilmesi olarak tanımlanabilen duygusal zekâ sorunları çözmek ve davranışları düzenlemek için bireyin kendi duygularının bilincinde olmasına ve başkalarının duygusal durumlarını anlamasına ve kullanmasına odaklanır (Mayer ve Salovey, 1990: 189). Duygusal zekâ, kişinin başarıma içgüdüsünü ve eylemlerini etkileyen becerileridir. Bireyin kariyerinin veya statüsünün yükselmesini olumlu etkilediği gibi gün içerisinde kendini daha iyi hissetmesi, sosyal ilişkilerinde sorun yaşamaması, hayatından zevk almasına da katkıları olabilir (Coşkun, 2018: 38). Duygusal zekânın dört alt boyutundan söz etmek mümkündür (Chan, 2004); *Duygusal değerlendirme*; bireyin kendi

duygularını, ihtiyaçlarını, hedeflerini tanıması doğru değerlendirmesi, tercihlerini yapabilmesi ve sahip olduğu şahsi gücünün ve kaynaklarının farkında olması anlamına gelir. Duygularını tanıyan bireyler yaşamlarını daha iyi yönetirler; yaşamıyla ilgili önemli karar alacakları konularda ne düşündüklerinden emindirler (Goleman, 2018: 73; Yeşilyaprak, 2001: 141). *Empatik duyarlılık*; kişinin başka insanların yerine koyarak onların duygularını, ihtiyaçlarını, kaygılarını anlayabilmesi demektir. Onları anlamaktan kasıt, oldukları gibi kabullenebilmek, duygu, davranış ve düşüncelerine saygı göstermektir (Çetinkaya ve Alparslan, 2011: 366). Birey kendi duygularına ne kadar açıksa, başkalarının duygularını okumayı da o kadar iyi becerebilir (Yeşilyaprak, 2001: 141). *Pozitif duygusal yönetim*; duyguları uygun biçimde yönetebilme, yönlendirebilme ve denetleyebilme yeteneğidir. Burada kastedilen ne tutkuların kölesi olmak ne de duyguları bastırmaktır. Bu yeteneğe sahip olanlar hayatın tatsız sürprizleriyle kolayca baş edebilirler (Goleman, 2018: 73; Yeşilyaprak, 2001: 141). *Duyguların olumlu kullanımı*; bireyin değerlendirme ve yeni fikirler üretebileceği koşulları sağlamak için duygularını olumlu bir şekilde kullanmasıdır.

Araştırmada kullanılan bir diğer değişken strestir. Stres, hayatın her alanında kendisini gösterebilir. Bundan dolayı herkes stres sözcüğüne, kullandığı duruma ve zamana göre farklı anlamlar verebilir. Stres sözcüğü çalışan insana göre aşırı çalışma; öğrenciye göre sınav; ev kadınına göre evin işleri, sporcuya göre aşırı idman olarak isimlendirilebilir (Akbaş, 2018: 18). Stres kavramını ilk kullananlardan olan Selye (1977) stresi, vücudun herhangi bir dış talebe verdiği özel olmayan tepkidir şeklinde tanımlamıştır (Selye, 1977; akt. Koca Ballı, 2015: 90). Stres, ‘bireyin iç ve dış çevredeki uyumsuz koşullar nedeniyle, bedensel ve psikolojik sınırlarının ötesinde harcadığı çabadır’ (Cüceloğlu 1994: 321). Zaman ve koşullar değiştikçe birey üzerinde strese yol açan unsurlarda değişmektedir. Stres tarih öncesi devirlerde yırtıcı hayvanlar, salgın hastalıklar ve savaşlarla ilişkili olarak ortaya çıkarken, günümüzde teknolojik, ekonomik ve sosyal konulardaki hızlı değişim ve gelişimlerle bağlantılı olarak kendini göstermektedir (Yılmaz ve Ekici, 2003). Bireyler olumsuz fizyolojik koşullar ve duygusal olaylar karşısında biyolojik tepkiler gösterirler. Strese neden olan stres kaynakları, bireyler üzerinde baskı ve zorlama meydana getirir. Strese neden olan kaynaklar 3 ana grupta toplanabilir. Bireysel düzeyde stres kaynakları; doğrudan bireyin görevi ve sorumlulukları ile bağlantılıdır. Örgütsel düzeydeki stres kaynakları; grup birlikteliği, gruplar arası çatışma, örgütsel iklim ve örgütsel dizayn gibi etkenleri kapsar. Son olarak örgüt dışı stres kaynakları; aile, yaşam kalitesi gibi örgüt dışı etkenler yoluyla oluşur (Aydın, 2008: 21; Güçlü, 2001: 96). Strese yol açan durumların meydana getirdiği duygular ve psikolojik uyarılma oldukça rahatsız edicidir ve bu rahatsızlık bireyi bunu azaltmak için bir şeyler yapmaya güdüler. Bir bireyin strese neden olan durumlarla uğraşma sürecine basa çıkma denir (Deniz ve Yılmaz, 2006: 18). Başa çıkma konusundaki ilk araştırmacıları olan Lazarus ve Folkman (1984) stresle başa çıkmayı problem odaklı ve duygu odaklı olarak ikiye ayırmıştır. Problem odaklı başa çıkma stratejisi, strese neden olan durumun kaynağının belirlenmesi ve bu problemi çözmek için çaba harcanmasını ifade etmektedir. Duygu odaklı başa çıkmanın hedefi stresle ilgili üzücü duyguların yoğunluğunu azaltmaktır. Yani amaç, kendini iyi hissetmek için stresin kaynağını ele almadan algılanan tehdit veya stres kaynağının etkisinin azaltılmasıdır. Duygu odaklı başa

çıkma genellikle, problem odaklı başa çıkmanın, stresli durumun etkisini azaltmakta başarısız olduğu ya da stresin kaynağının problem odaklı başa çıkma ile çözülmesinin mümkün olmayacağı kadar büyük olduğu durumlarda ortaya çıktığı görülmektedir. Bu tarz durumlar kişinin kontrolü dışında ortaya çıkmaktadır. Büyük bir hastalık ya da sevilen birinin ölümü bu duruma örnek olarak verilebilmektedir (Blum ve Silver, 2008: 129 akt. Koca Ballı, 2015: 96-97).

Kaygı bundan yüzlerce yıl öncesinde, tehlikeye karşı bireyin hazırlanmasına yardımcı oluyorken, modern yaşamda kaygı genellikle ölçsüz ve yersiz olmaktadır. Tekrarlanan kaygı nöbetleri, stresin yüksek düzeye ulaştığının belirtisidir. Beklendiği gibi yüksek derecede gerginlik, kaygı ve strese neden olan işlerle uğraşanların sağlığı oldukça riskli görünmektedir. İşin nasıl yapılacağı hakkında pek söz hakkı verilmediği halde yüksek performans beklenen kişilerin durumu böyledir (Goleman, 2018: 231-234). Duygusal zekâ becerilerine bakıldığında, kendisini tanıyan, kendi içyapısıyla uyumlu bir şekilde gerçek duygularını yadsımadan düşünmeyi ve davranmayı bilen kendisini doğru şekilde amaca yönlendiren ve zorluklar karşısında hemen pes etmeyen bireylerin stresle karşı karşıya kaldığında daha az zarar göreceği düşünülebilir. Duygusal zekânın stresle başa çıkma alanı içe kapanma, dağılma, kontrolü kaybetme ya da derin üzülmeye olmaksızın strese karşı koymakla ilgilidir. Bu alanda başarılı olan kimselerin genellikle sakin, nadiren öfkelenen ve baskı ile kolayca başa çıkan insanlar oldukları görülür (Özüren, 2018: 43).

AMAÇ

Bu araştırmanın amacı, çalışanların duygusal zekâ becerileri ile stresle başa çıkma yolları arasındaki ilişkiyi incelemektir.

KAPSAM

Araştırmanın kapsamını telekomünikasyon sektöründe hizmet veren bir işletmenin 190 çalışanı oluşturmaktadır. Bunlardan bazılarının çeşitli sebeplerle ulaşılamamış olup 126 çalışanın katılımı sağlanabilmektedir. Katılım oranı %66'dır.

YÖNTEM

Araştırma modeli betimsel taramadır. Veri toplamada anket tekniğinden yararlanılmıştır. Anketin ilk bölümünü demografik bilgiler oluşturmaktadır. İkinci kısımda duygusal zekâ ve stresle başa çıkma yolları ölçeği bulunmaktadır. Duygusal zekâ yeteneği, Chan (2004 ve 2006) tarafından tükenmişlikle duygusal zekâ arasındaki ilişkiyi incelemede kullanılan ve Aslan ve Özata (2008) tarafından Türkçeye çevrilen ölçekle ölçülmüştür. Bu ölçek duygusal değerlendirme, empatik duyarlılık, pozitif duygusal yönetim ve duyguların olumlu kullanımı olmak üzere 4 alt boyut ve toplam 12 maddeden oluşmaktadır. Ölçek çeşitli araştırmalarda geçerlik ve güvenilirlik açısından test edilmiştir (Chan, 2004; Aslan ve Özata, 2008; Aslan ve Güzel, 2018). Bu çalışma için hesaplanan α güvenilirlik katsayısı 0,945'tir. Çalışanların stresle

başa çıkma yolları Lewin ve Sager (2008) tarafından geliştirilen ölçek ile ölçülmüştür. Ölçek, problem odaklı başa çıkma ve duygu odaklı başa çıkma olmak üzere iki boyuttan ve 12 sorudan oluşmaktadır. Bu ölçeğin de geçerlik ve güvenilirliği çeşitli araştırmalarda test edilmiştir (Aslan ve Özata, 2008; Aslan ve İnan, 2014). Ölçeğin hesaplanan α güvenilirlik katsayısı 0,794'tür. Verilerin değerlendirilmesinde tanımlayıcı istatistikler ile korelasyon analizinden yararlanılmıştır. Sonuçlar 0.01 ve 0.05 anlamlılık düzeyine göre değerlendirilmiştir.

ANALİZ VE BULGULAR

Katılımcıların demografik özelliklerini içeren bilgiler tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımları

		Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	56	44,4
	Erkek	70	55,6
Yaş	18-24 Yaş	40	31,7
	25-32 Yaş	57	45,2
	33 ve üzeri Yaş	19	23,0
Medeni Durum	Evli	50	39,7
	Bekâr	76	60,3
Eğitim Durumu	İlk ve Orta Okul	6	4,8
	Lise	47	37,3
	Ön lisans	18	14,3
	Lisans	55	43,7
Çalışma Süresi	1 - 5 yıl	73	57,9
	6 - 10 yıl	29	23,0
	11 yıl ve üzeri	24	19,0

Tablo 1'de görüleceği üzere katılımcıların %55,6'sını erkekler oluşturmaktadır. Katılımcıların %31,7'si 18-24 yaş grubunda, %45,3'ü 25-32 yaş grubunda ve %23'ü 33 yaş ve üzerindedir. Katılımcıların %39,7'si evlidir. Eğitim durumlarına göre katılımcıların %4,8'i ilk ve ortaokul mezunu, %37,3'ü lise mezunu, %14,3'ü ön lisans mezunu ve %43,6'sı da lisans mezunudur. Çalışma sürelerine göre katılımcıların 57,9'u 1-5 yıl, %23'ü 6-10 yıl ve %19'u 11 yıl ve üzeri bir süredir bu işletmede çalışmayı sürdürmektedir.

Çalışanların duygusal zeka düzeyleri ve stresle başa çıkma yolları arasındaki ilişkinin yönünü ve miktarını belirlemek için yapılan korelasyon analizine ilişkin bulgular tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Duygusal Zekâ Düzeyleri Ve Stresle Başa Çıkma Yolları Değişkenleri Arasındaki Korelasyon Analizine İlişkin Bulgular

	1	2	3	4	5	6
1. Duygusal Değerlendirme	1					
2. Empatik Duyarlılık	,708*	1				
3. Pozitif Duygusal Yönetim	,645*	,657*	1			
4. Duyguların olumlu kullanımı	,785*	,733*	,707*	1		
5. Problem Odaklı Başa Çıkma	,755*	,658*	,703*	,817*	1	
6. Duygu Odaklı Başa Çıkma	,291*	,248*	,227*	,235*	150	1

Tablo 2 incelendiğinde duygusal zekâ alt boyutları ile stresle başa çıkma yolları alt boyutları arasında pozitif yönlü kısmen yüksek kısmen de orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmadan elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, hayatımızın her alanında var olan stresle başa çıkmada, duygusal zekâ yeteneklerinin çalışanlar üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Kendisini tanıyan, kendi içyapısıyla uyumlu bir şekilde gerçek duygularını yadsımadan düşünmeyi ve davranmayı bilen, kendisini doğru şekilde amaca yönlendiren ve zorluklar karşısında hemen pes etmeyen bireylerin strese neden olan olaylarla karşı karşıya kaldıklarında, onlarla daha iyi başa çıkabileceklerini söylemek mümkündür. Başka bir ifade ile duygusal zekâ seviyesi arttıkça stresle başa çıkma düzeyi de artar denilebilir. Literatürde konuyla ilgili yapılmış pek çok çalışmada (Önen, 2012; Balcı Süslü, 2016; Aslan ve Güzel, 2018; Özüren, 2018) da benzer sonuçlara ulaşılmış olması çalışmanın literatüre uyumlu olduğunu göstermektedir. İnsanlar duygusal zekâlarını çoğu zaman, yaşadıkları stresli anlarda iyi ve doğru bir planlama yapabilmek, sosyal çevreden yardım almak ve değiştiremeyecekleri durumlarla ilgili denge kurabilmek için kullanmaktadırlar (Coşkun, 2018: 49). Buradan hareketle örgütlerde stresle başa çıkmada çalışanların duygusal zekâlarından daha fazla yararlanmalarını sağlamaya yönelik eğitimler/seminerler verilmesi son derece önem teşkil etmektedir.

KAYNAKLAR

- Akbaş S** (2018) Üniversite Öğrencilerinin Duygusal Zekâ Yetenekleri Ve Stresle Başa Çıkma Sitilleri: Pamukkale Üniversitesinde Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi (Yayımlanmamış). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Aslan Ş , Özata M** (2008) Duygusal Zekâ Ve Tükenmişlik Arasındaki İlişkilerin Araştırılması: Sağlık Çalışanları Örneği, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* Sayı: 30, Sayfa: 77-97.
- Aslan Ş , Güzel Ş** (2018) Duygusal Zeka ve Problem Odaklı Stresle Başa Çıkma, *İyileşme Ve Duygusal Tükenme İlişkileri*, Cilt : 16, Sayı: 31, Sayfa: 59- 82.
- Aslan, Ş, İnan, S** (2014). The Effect Of Self-Emotion Appraisal And External Locus Of Control On Problem-Focused Coping With Stress. The Clute Institute International Academic Conference. Munich, Germany
- Aydın İ** (2008) *İş Yaşamında Stres*, İnyet Aydın , Pegem Yayınları, 3.Baskı.

- Balcı Süslü S.**, (2016), Duygusal Zeka Ve Örgütsel Stres: Örgütlerde Hemşirelerin Duygusal Zeka Becerileri Ve Stresle Başa Çıkma Düzeyleri Arasındaki İlişki. Yüksek Lisans Tezi (Yayımlanmamış). Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Chan D W** (2004) Perceived Emotional Intelligence and Self-Efficacy Among Chinese Secondary School Teachers in Hong Kong. *Personality and Individual Differences*, Sayı: 36, Sayfa: 1781–1795.
- Chan D W** (2006) Emotional Intelligence and Components of Burnout Among Chinese Secondary School Teachers in Hong Kong, *Teaching and Teacher Education* Sayı: 22, Sayfa: 1042–1054.
- Coşkun S** (2018) Stres Kaynakları, Duygusal Zekâ Ve Stresle Başa Çıkma Arasındaki İlişkiler. Yüksek Lisans Tezi (Yayımlanmamış). Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Cüceloğlu D** (1994) *İnsan Ve Davranışı (Psikolojinin Temel Kavramları)*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çetinkaya Ö , Alparslan Ö M** (2011) Duygusal Zekânın İletişim Becerileri Üzerine Etkisi: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* Cilt: 16, Sayı: 1 Sayfa: 363-377.
- Deniz M E , Yılmaz E** (2006) Üniversite Öğrencilerinde Duygusal Zeka Ve Stresle Basa Çıkma Stilleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, *Türk Psikolojik Danışma Ve Rehberlik Dergisi* Cilt : 3, Sayı : 25.
- Goleman D** (2018) *Duygusal Zeka: Eq Neden İq'dan Önemlidir?*. 49. Baskı, Çev: B. S. Yüksel, Varlık Yayınları, İstanbul.
- Güçlü N** (2001) Stres Yönetimi, G.Ü. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* Cilt: 21, Sayı: 1, Sayfa: 91-109.
- Koca Ballı A** (2015) Duygusal Zeka, Stresle Başa Çıkma Yöntemleri, Liderlik Davranışları Ve İşletme Performansı Arasındaki İlişkinin Analizi: Kadın Girişimciler Üzerine Bir Çalışma, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana
- Lazarus R S & Folkman S** (1984). *Stress, appraisal, and coping*. New York: Springer.
- Lewin J E , Sager J K** (2008) An Investigation Of The İnfluence Of Coping Resources İn Salespersons Emotional Exhaustion, *Industrial Marketing Management* Sayı: 38 Sayfa: 798–80
- Mayer J D , Salovey P** (1990) Emotional Intelligence Imagination, *Cognition And Personality* Sayı: 9, Sayfa: 185-211.
- Önen, A.S.** (2012). Öğretmen Adaylarının Kişilik Özellikleri ve Duygusal Zekâ Düzeylerinin Stresle Başa Çıkma Etkileri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı:42, Sayfa: 310-320.
- Özüren E** (2018) Örgütlerde Duygusal Zekâ Ve Örgütsel Stres İlişkisi Tekstil Sektörü Üzerine Bir Araştırma, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yeşilyaprak B** (2001) Duygusal Zeka Ve Eğitim Açısından Doğurguları, *Kuram Ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, Sayı: 25, Sayfa:139-146.
- Yılmaz A , Ekici S** (2003) Örgütsel Yaşamda Stresin Kamu Çalışanlarının Performansına Etkileri Üzerine Bir Araştırma, *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim Ve Ekonomi Dergisi*, 10(2), Sayfa:1-20.

ÖRGÜTSEL ADALET VE ÖRGÜTSEL SİNİZM ARASINDAKİ İLİŞKİYİ BELİRLEMEYE YÖNELİK ANALİTİK BİR ARAŞTIRMA

Furkan SİRMA

Pamukkale Üniversitesi

Doç. Dr. Zübeyir BAĞI

Pamukkale Üniversitesi

ÖZET

Çalışanlar iş ilişkilerinde eşit bir şekilde davranış görme arzusundadırlar ve verdikleri çabanın karşılığını da tam olarak almak istemektedirler. Çalışanların, çalıştıkları işletmeye yönelik adalet algılarının olumlu yönde olması, örgütlerine karşı olumlu duygular beslemelerine neden olur. Tersine durumda çalışanlarda örgütün bütünlükten ve dürüstlükten yoksun olduğu düşüncesiyle örgütlerine yönelik aşağılayıcı ve eleştirel davranış eğilimlerinden oluşan olumsuz tutumlar gelişebilir. Bu araştırmanın amacı, örgütsel adalet algısı ve örgütsel sinizm arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda Denizli ili merkez ve ilçelerinde şubesi bulunan özel bir bankanın 164 çalışanı araştırma kapsamına alınmıştır. Araştırmada kullanılacak veriler anket tekniği ile toplanmıştır. İlgili literatür incelenerek hazırlanan anket formunda demografik bilgiler ile örgütsel adalet ve örgütsel sinizm konularını içeren ifadeler yer almaktadır. Katılımcıların örgütsel adalet algıları Niehoff ve Moorman (1993) tarafından geliştirilen ve Yıldırım (2007) tarafından Türkçe'ye uyarlanarak geçerlilik ve güvenilirliği test edilen "Örgütsel Adalet Ölçeği" ile ölçülmüştür. Bu ölçekte dağıtım adaleti (5 madde), süreç adaleti (6 madde) ve etkileşim adaleti (9 madde) olmak üzere 3 alt boyut ve toplam 20 madde bulunmaktadır. Örgütsel sinizm orijinali Vance, Brooks ve Tesluk (1997) tarafından geliştirilen ve Türkçe'ye uyarlaması Güzeller ve Kalağan (2008) tarafından gerçekleştirilen "Örgütsel Sinizm Ölçeği" ile ölçülmüştür. Bu ölçek tek boyutlu olup 6'sı olumlu ve 3'ü olumsuz olmak üzere toplam 9 maddeden oluşmaktadır. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistikler, faktör analizi ve korelasyon analizinden yararlanılmıştır. Yapılan faktör analizi sonucunda örgütsel adalet ölçeğinin literatüre uygun bir biçimde üç faktörlü (dağıtım adaleti, süreç adaleti ve etkileşim adaleti) bir yapıya sahip olduğu belirlenmiştir. Araştırmadaki değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü ve miktarını belirlemek için gerçekleştirilen korelasyon analizi sonucunda örgütsel adalet alt boyutları ile örgütsel sinizm arasında negatif yönlü ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Adalet, Örgütsel Sinizm, Banka Çalışanları

ABSTRACT

Employees desire to be treated equally in their business relationships and want to be fully compensated for their efforts. Employees' perceptions of justice for the business they work in a positive direction, causes positive feelings towards their organizations. On the other hand, employees may develop negative attitudes, which consist of derogatory and critical behavior tendencies towards their organization, considering that the organization lacks integrity and integrity. The aim of this study is to reveal the relationship between organizational justice

perception and organizational cynicism. For this purpose, 164 employees of a private bank with branches in Denizli city center and districts were included in the research. The data to be used in the study were collected by survey technique. The survey form, which is prepared by examining the relevant literature, includes demographics and statements about organizational justice and organizational cynicism. Participants' perceptions of organizational justice were measured by the “organizational justice scale”, developed by Niehoff and Moorman (1993) and adapted to Turkish by Yildirim (2007), whose validity and reliability were tested. In this scale, there are 3 sub-dimensions: distribution justice (5 items), process justice (6 items) and interaction justice (9 items) and a total of 20 items. Organizational cynicism was originally measured by the “organizational cynicism scale” developed by Vance, Brooks and Tesluk (1997) and adapted to Turkish by Güzels and Kalağan (2008). This scale is one-dimensional and consists of 9 items, 6 of which are positive and 3 of which are negative. Descriptive statistics, factor analysis and correlation analysis were used in the analysis of the data. As a result of factor analysis, it was determined that the organizational justice scale has a three-Factor Structure (distribution justice, process Justice and interaction justice) in accordance with the literature. As a result of the correlation analysis conducted to determine the direction and amount of the relationship between the variables in the study, a negative and low level relationship was found between organizational justice sub-dimensions and organizational cynicism.

Key Words: Organizational Justice, Organizational Cynicism, Bank Employees

GİRİŞ

Dünyanın küreselleşmesi ve iletişim ve ulaşım hızının artması örgütler arasında rekabet düzeyini hiç olmadığı kadar arttırmıştır. Bu ortamda başarıyı sağlayan teknoloji ve teknolojinin üreticisi olan insanın da önemi giderek artmıştır. Örgütler çalışanlarından üst düzey performans ve bağlılık beklerken çalışanlar da örgütten samimiyet, adalet ve dürüstlük gibi temel beklentilerde bulunmaktadır. Bu unsurların örgüt tarafından karşılanmaması sonucunda ortaya çıkan ve bireyin örgüte yönelik olumsuz tutumu olarak tanımlanan sinizm, örgütlerin mevcut düzende var olması ve rekabette üstünlük elde etmesi için örgütler tarafından dikkat edilmesi gereken bir konudur (Efeoğlu ve İplik, 2011: 344). Sinizme neden olan faktörlerden birisi de adil olmayan yönetim şekli olduğu düşünülmektedir. Adil, samimi ve dürüst bir çalışma ortamının sağlanmasının sinik davranışların önüne geçilebilmesi için önemli olduğu düşünülmektedir.

Adalet nedir? Sokrates, Platon'un “Devlet” adlı eserinin başında bu soruyu sorar ve araştırmacılar tarafından o zamandan beri sorulmaya devam edilmiştir (Solomon, 2004: 21). Adalet kelimesi Arapça kökenli bir kelimedir ve Türk Dil Kurumu'nun sözlüğüne göre, ‘yasalarla sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasının sağlanması’ olarak

tanımlanmaktadır (<https://sozluk.gov.tr/?kelime=>). Ödüllerin ve kaynakların adil dağılımı olarak da tanımlanabilen adalet kavramı her boyuttaki sosyal sistemde meydana gelen bir olgu olduğundan dolayı birçok farklı disiplin adalet kavramıyla ilgilenmiştir (Leventhal, 1980: 27; Greenberg ve Bies, 1992: 433). Adams'ın (1965) 'Eşitlik Kuramı' (Bernierth vd., 2007: 305) ile Folger (1986) ve Crosby (1976)'nin 'Görelî Yoksunluk Kuramları', adalet araştırmaları için önemli bir başlangıç noktası olmuştur (Irak, 2004: 29).

Örgütsel bağlamda, adalet kavramı örgütsel kaynakların (yetkilendirme, ücret, ödül dağıtımı vd.) nasıl dağıtılacağı, bu dağıtım kararlarını belirlemede kullanılan prosedürlerin nasıl alındığı ve bu kararların çalışanlara nasıl söylendiğinin, çalışanlar tarafından algılanma biçimi olarak tanımlanabilir (Folger ve Cropanzano, 1998: 73; İçerli, 2010: 69). İlgili yazın incelendiğinde yaygın bir şekilde kabul gören örgütsel adaletin 3 boyutundan söz etmek mümkündür (Bies ve Moag, 1986; İçerli, 2010: 78; Bağcı: 2016: 332; Doğu ve Yılmaz, 2017: 17). *Dağıtım adaleti*; Greenberg'e (1990) göre, dağıtım adaleti kazanımlar nihayetinde ortaya çıkan ceza, ücret, ödül, terfi gibi bazı çıktıların bireyler arasında paylaşımı ile çalışanların bu sonuçların adilliğine ilişkin algılamalarıdır (Özgen ve Turunç, 2017: 84). *İşlem adaleti*; Thibault ve Walker'ın (1975) çalışmaları, işlem (prosedür) adaletinin temelini oluşturmaktadır (Bernierth vd., 2007: 305; Özmen vd., 2007: 22). İşlem adaleti, örgüt çalışanlarının ceza, ücret, ödül gibi dağıtım işleminin yapılmasında kullanılan kural, prosedür ve prensiplerin adilliğine ilişkin algılarıyla ilgilenir (Özgen ve Turunç, 2017: 84). Buna göre çalışanlar sürecin adil olduğuna inanmaları halinde, kazanımlar nihayetinde ortaya çıkan ücret, terfi gibi herhangi olumsuz durumdan sonra sürecin adil olduğuna inandıkları için düşük ücret almaları veya terfilerinin gecikmesi konusunu düşünme olasılıklarının çok az olduğu söylenebilir (İçerli, 2010: 83). *Etkileşim adaleti*; Örgütsel uygulamaların insani yönüyle ilgilenen etkileşim adaleti çalışanlara değer vermek, saygılı davranmak, çalışanlara itiraz hakkı vermek gibi davranışları içerir ve temel olarak Bies ve Moag'ın (1986) çalışmalarına dayanır (Bernierth vd., 2007: 305; İçerli, 2010: 86; Özgen ve Turunç, 2017: 84).

Araştırmada kullanılan bir diğer değişken sinizmdir. Sinizmin kökeni antik Yunan'da felsefeciler Antisthenes ve Sinoplu Diogenes'e dayandırılmaktadır (Dean vd., 1998: 342). Kinik felsefesine göre bireyler, ahlaki değerleri ve sosyal kuralları reddetmekte ve doğanın kurallarına göre yaşamaktadırlar (Kalağan ve Güzeller, 2010: 83). Günümüzde ise sinizim kavramı farklı anlamda kullanılmaya başlanmıştır (Kutaniş, ve Çetinel, 2010: 3). Örgütsel sinizm organizasyona karşı olumsuz etkiler, kuruluşun bütünlükten yoksun olduğuna dair bir inanç ve bu inançlarla tutarlı ve etkili olan organizasyona karşı aşağılayıcı ve kritik davranışlara eğilimler olarak 3 boyuttan oluşur ve çalışanın istihdam kuruluşuna karşı olumsuz bir tutumdur şeklinde tanımlanır (Dean vd., 1998: 345). Örgütsel sinizm samimiyet, adalet ve dürüstlük gibi temel beklentilerin örgüt tarafından karşılanmaması sonucu ortaya çıkmaktadır (Brandes vd., 1999: 4) ve hemen hemen bütün örgütlerde sinik davranışlar sergileyen çalışanlar bulunmaktadır (James, 2005, s.6). Bu bağlamda çalışanların adaletsizlik algılarının olumlu yönde değiştirilmesi, örgüte yönelik sinik tutumlar geliştirilmesini engelleyebilir.

AMAÇ

Bu araştırmanın amacı, örgütsel adalet ile örgütsel sinizm arasındaki ilişkiyi incelemektir.

KAPSAM

Araştırmanın kapsamını özel bir bankanın Denizli ili merkez ilçelerindeki şubelerinde çalışan 164 personel oluşturmaktadır. Katılımcıların %7,3'ü 20-25 yaş grubunda, %43,9'u 26-30 yaş grubunda, %35,4'ü 31-35 yaş grubunda, %11'i 36-40 yaş grubunda ve %2,4'ü 41 yaş ve üzerindedir. Katılımcıların %41,5'i erkeklerden %58,5'i de kadınlardan oluşmakta olup bunların %64,6'sı evlidir. Eğitim durumlarına göre katılımcıların %11'i lise ve dengi okul mezunu, %29,3'ü ön lisans mezunu, %53,7'si lisans mezunu ve %6,1'i de Yüksek lisans ve doktora mezunudur. Çalışma sürelerine göre katılımcıların 28'i 1-5 yıl, %36,6'sı 6-10 yıl, %22'si 11-15 yıl ve %13,4'ü 16 yıl ve üzeri bir süredir çalışmayı sürdürmektedir.

YÖNTEM

Araştırma betimsel tarama modelinde tasarlanmıştır. Veri toplamada anket tekniğinden yararlanılmıştır. Anketin ilk bölümünü demografik bilgiler oluşturmaktadır. İkinci kısımda örgütsel adalet ve örgütsel sinizm ölçekleri bulunmaktadır. Örgütsel adalet algıları Niehoff ve Moorman (1993) tarafından geliştirilen ve Yıldırım (2007) tarafından Türkçe'ye uyarlanarak geçerlilik ve güvenilirliği test edilen "Örgütsel Adalet Ölçeği" ile ölçülmüştür. Bu ölçekte dağıtım adaleti (5 madde), süreç adaleti (6 madde) ve etkileşim adaleti (9 madde) olmak üzere 3 alt boyut ve toplam 20 madde bulunmaktadır. Bu çalışma için hesaplanan α güvenilirlik katsayısı 0,916'dır. Örgütsel sinizm orijinali Vance, Brooks ve Tesluk (1997) tarafından geliştirilen ve Türkçe'ye uyarlaması Güzeller ve Kalağan (2008) tarafından gerçekleştirilen "Örgütsel Sinizm Ölçeği" ile ölçülmüştür. Bu ölçek tek boyutlu olup 6'sı olumlu ve 3'ü olumsuz olmak üzere toplam 9 maddeden oluşmaktadır. Bu çalışma için hesaplanan α güvenilirlik katsayısı 0,911'dir. Verilerin değerlendirilmesinde tanımlayıcı istatistikler ile korelasyon analizinden yararlanılmıştır. Sonuçlar 0.01 ve 0.05 anlamlılık düzeyine göre değerlendirilmiştir.

ANALİZ VE BULGULAR

Ölçeklerin yapı geçerliliği açımlayıcı faktör analizi ile incelenmiştir. Faktör analizi için önce KMO değeri ile Bartlett küresellik testlerine bakılarak verilerin uygunluğu incelenmiştir. Neticede örgütsel adalet ölçeğinin KMO değeri 0,847 ve Bartlett testi sonucu 2401,096; örgütsel sinizm ölçeğinin KMO değeri 0,847 ve Bartlett testi sonucu da 2401,096 olarak hesaplanmış olup buna göre verilerin faktör analizine uygun olduğuna karar verilmiştir. Özdeğerler için 1 ve faktör yükü alt sınırı için de 0,40 değerleri belirlenmiştir. Faktör yüklerini gösteren tablo 1 aşağıda verilmiştir.

Tablo 1: Örgütsel Adalet Ölçeğine İlişkin Faktör Analizi Bulguları

ÖRGÜTSEL ADALET	Faktör Yükleri	Açıklanan Varyans (%)	Cronbach's Alpha (α)
Dağıtım Adaleti			
Dağıtım Adaleti 1	,708	22,240	0,866
Dağıtım Adaleti 2	,891		
Dağıtım Adaleti 3	,837		
Dağıtım Adaleti 4	,780		
İşlemsel Adalet			
İşlemsel Adalet 1	,837	28,844	0,892
İşlemsel Adalet 2	,775		
İşlemsel Adalet 3	,855		
İşlemsel Adalet 4	,791		
İşlemsel Adalet 5	,705		
İşlemsel Adalet 6	,697		
Etkileşim Adaleti			
Etkileşim Adaleti 1	,823	18,536	0,929
Etkileşim Adaleti 2	,890		
Etkileşim Adaleti 3	,833		
Etkileşim Adaleti 4	,831		
Etkileşim Adaleti 5	,686		
Etkileşim Adaleti 6	,796		
Etkileşim Adaleti 7	,575		
Etkileşim Adaleti 8	,779		
ÖRGÜTSEL SİNİZM			
Örgütsel Sinizm 1	,813	59,974	0,911
Örgütsel Sinizm 2	,695		
Örgütsel Sinizm 2	,710		
Örgütsel Sinizm 4	,824		
Örgütsel Sinizm 5	,875		
Örgütsel Sinizm 6	,853		
Örgütsel Sinizm 7	,787		
Örgütsel Sinizm 8	,736		
Örgütsel Sinizm 9	,645		

Faktör analizi neticesinde örgütsel adalet ölçeğinin literatürdeki gibi üç alt boyuttan oluşan bir yapıya sahip olduğu belirlenmiştir. Ölçekteki dağıtım adaleti alt boyutunun açıklamakta olduğu varyans miktarı %22, işlemsel adalet alt boyutunun açıkladığı varyans miktarı yaklaşık %29 iken etkileşim adaleti alt boyutunun açıkladığı varyans miktarı yaklaşık %16'dır. Her üç alt boyut birden toplam varyansın yaklaşık % 70'ini açıklamaktadır. Alt boyutların faktör yükleri dağıtım adaleti alt boyutunda 0,708 ile 0,891 arasında değişirken işlemsel adalet alt boyutunda 0,697 ile 0,855 arasında ve etkileşim adaleti alt boyutunda 0,575 ile 0,890 arasında değişmektedir. Örgütsel sinizm ölçeği dokuz maddeden oluşan tek boyutta ele alınmıştır. Ölçeğin açıkladığı varyans miktarı yaklaşık %60 olup faktör yükleri 0,645 ile 0,875 arasında değişmektedir. Örgütsel adalet ölçeğinin güvenilirlik katsayısı 0,916 ve örgütsel sinizm ölçeğinin güvenilirlik katsayısı ise 0,911 bulunmuştur.

Değişkenler arasındaki ilişkilerin yönünü ve miktarını gösteren korelasyon analizine ilişkin bulgular tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2: Korelasyon Analizine İlişkin Bulgular

	Ortalama	Standart Sapma	1	2	3	4
1. Dağıtım Adaleti	3,2226	1,04059	1			
2. İşlemsel Adalet	3,0569	0,87696	0,379**	1		
3. Etkileşim Adaleti	3,6479	0,81402	0,413**	0,434**	1	
4. Örgütsel Sinizm	2,1450	0,71759	-0,227**	-0,219**	-0,154**	1

*p< .05, ** p< .01

Çalışanların örgütsel adalet algıları ile örgütsel sinizm davranışları arasındaki ilişkinin yönünü ve miktarını belirlemek için yapılan korelasyon analizi sonuçlarını gösteren tablo 2 incelendiğinde örgütsel adalet alt boyutlarından her üçünün de örgütsel sinizm ile negatif yönlü ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Dolayısıyla çalışanların örgütsel adalet algılarında artış oldukça örgütsel sinizm davranışlarında azalma meydana geldiği söylenebilir.

SONUÇ

Bu çalışmadan elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, örgütsel adalet algılarında artış oldukça örgütsel sinizm davranışlarında azalma meydana geldiği görülmüştür. Literatürde konuyla ilgili yapılmış pek çok çalışmada (Kutanis ve Çetinel, 2010; Efeoğlu ve İplik, 2011: 356; Köybaşı ve Uğurlu: 2017: 10; Yücel, 2019: 5113) da benzer sonuçlara ulaşılmış olması çalışmanın literatüre uyumlu olduğunu göstermektedir. Örgütsel adalet ve adaletsizlik algısı çalışanların örgütlerine yönelik tutumlarını olumlu ya da olumsuz yönde etkileyen önemli bir faktör olduğu düşünülmektedir (Efeoğlu ve İplik, 2011: 355-356). Çalışanların karşılaşacağı adil olmayan terfi, ücretlendirme, ödül ve ceza gibi çıktılar, örgüte karşı olumsuz tutumlar sergilemesine sebep olabilir. Yönetim tarafından kazanımların adil dağıtılması, kazanımların nasıl dağıtılacağını belirleyen prosedürlerin adil olması ve son olarak çalışanlarla olan etkileşimde dürüst ve kibar olunması sinik davranışların görülmesini engelleyebilir.

KAYNAKLAR

- Bağcı Z** (2016) Hemşirelerin Örgütsel Adalet Algılarının İş Tatminleri Üzerindeki Etkisini İncelemeye Yönelik Bir Araştırma, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Sayı: 25, 2016, Sayfa: 330-346.
- Bernerth J B, Armenakis A A, Feild H S, Walker H J** (2007) Justice, cynicism, and commitment a study of important organizational change variables, *The Journal of Applied Behavioral Science* Sayı: 43(3), Sayfa: 303-326.
- Bies R J, Moag J F** (1986) Interactional justice: Communication criteria of fairness. *Research on Negotiations in Organizations*, Sayı: 1, Sayfa: 43– 55.
- Brandes P , Dharwadkar R , Dean J W** (1999) Does Organizational Cynicism Matter? Employee and Supervisor Perspectives on Work Outcomes. Eastern Academy of Management Proceedings, Sayfa: 150-153. Outstanding Empirical Paper Award.
- Dean W D , Brandes P , Dharwadkar R** (1998) Organizational cynicism. *The Academy of Management Review*, Sayı: 23, Sayfa: 341-352.
- Doğu G A , Yılmaz B** (2017) Gençlik ve Spor Bakanlığı Merkez Teşkilatı Çalışanlarının Örgütsel Adalet ile Örgütsel Sessizlik Algıları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma, *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, Sayı: 12 (1), Sayfa: 16-27.
- Efeoğlu İ E , İplik E** (2011) Algılanan Örgütsel Adaletin Örgütsel Sinizm Üzerindeki Etkilerini Belirlemeye Yönelik İlaç Sektöründe Bir Uygulama, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Cilt: 20, Sayı: 3, 2011, Sayfa: 343-360.
- Folger R , Cropanzano R** (1998), *Organizational Justice and Human Resource Management*, Sage Publications, Thousand Oaks London, New Delhi.
- Greenberg J** (1990) Organizational justice: Yesterday, today and tomorrow, *Journal of Management*, Sayı: 6, Sayfa: 399-432.
- Greenberg J , Bies R J** (1992) Establishing The Role Of Empirical Studies Of Organizational Justice In Philosophical Inquiries Into Business Ethics, *Journal of Business Ethics*, Sayı: 11, Sayfa: 433-44.
- Güzeller C O , Kalağan G** (2008) Örgütsel Sinizm Ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlanması Ve Çeşitli Değişkenler Açısından Eğitim Örgütlerinde İncelenmesi, *16.Yönetim ve Organizasyon Kongresi Kongre Kitabı* Sayfa: 87-94, Antalya: İstanbul Kültür Üniversitesi.
- Irak D U** (2004) Örgütsel Adalet: Ortaya Çıkışı, Kuramsal Yaklaşımlar ve Bugünkü Durumu, *Türk Psikoloji Yazıları*, 7(13), Sayfa: 25-43.
- İçerli L** (2010) Örgütsel Adalet: Kuramsal Bir Yaklaşım, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi* (5:1) Sayfa: 67-92.
- James M S L** (2005) Antecedents and Consequences Of Cynicism in Organizations: An Examination of the Potential Positive and Negative Effects on School Systems, Unpublished Doctoral Dissertation, The Florida State University, USA.
- Kalağan G , Güzeller C O** (2010) Öğretmenlerin Örgütsel Sinizm Düzeylerinin İncelenmesi, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 27, 2010, Sayfa: 83-97.
- Köybaşı F Uğurlu C T Öncel A** (2017) Öğretmenlerin Örgütsel Adalet Algıları ile Örgütsel Sinizm Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 2017 Sayfa: 01-14.
- Kutanis R Ö , Çetinel E** (2010), Adaletsizlik Algısı Sinisizmi Tetikler mi? Bir Örnek Olay, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 26 Sayfa: 1-10.
- Leventhal G S** (1980) What should be done with equity theory? New approaches to the study of fairness in social relationships. In K. J. Gergen, M. S. Greenberg, & R. H. Willis (Eds.), Social exchange: Advances in theory and research, Sayfa: 27–55, New York: Plenum.
- Niehoff, Brian P, Moorman, Robert H** (1993) Justice As a Mediator of the Relationship between Methods of Monitoring and Organizational Citizenship Behavior, *Academy of Management Journal* Sayı: 36(3), Sayfa: 527-556.
- Özgen F Ö , Turunç Ö** (2017) Örgütsel Adalet Sinizm İlişkisinde Kişi Örgüt Uyumunun Rolü Eğitim Sektöründe Bir Araştırma, *Uluslararası İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi* Sayı: 3(2), Sayfa: 80-96.

- Özmen Ö N T, Arbak Y, SÜRAL ÖZER Y** (2007) Adalet Verilen Değerin Adalet Algıları Üzerindeki Etkisinin Sorgulanmasına İlişkin Bir Araştırma, *Ege Akademik Bakış* Sayı: 7(1), Sayfa: 17–33.
- Solomon R C** (2004) *Adalet Tutkusu*, Ayrıntı yayınları, İstanbul.
- Şenturan Ş** (2014) *Örnek Olaylarla Örgütsel Davranış*, Beta yayınları, İstanbul.
- Thibaut J , Walker L** (1975) *Procedural justice: A psychological analysis*. Hillsdale, NJ: Erlbaum. www.tdk.gov.tr , Erişim tarihi: 10 Ekim 2019.
- Yıldırım F** (2007) İş doyumu ile örgütsel adalet ilişkisi, *Ankara Üniversitesi S.B.F. Dergisi* Sayı: 62 (1), Sayfa: 253-278.
- Yücel E** (2019) Turizm Sektöründe Örgütsel Adalet Ve Sinizm, *International Social Sciences Studies Journal*, 5(44), Sayfa: 5107-5115.

AİLE ŞİRKETLERİNDE KURUMSALLAŞMA SORUNU VE İŞLETMELERİN KURUMSALLIK, STRATEJİK YÖNETİM, İKY UYGULAMALARININ KARŞILAŞTIRILMASI

“INSTITUTIONALIZATION PROBLEMS OF FAMILY CORPORATIONS IN AND COMPARISON OF THEIR INSTITUTIONALIZATION, STRATEGIC MANAGEMENT AND HUMAN RESOURCES APPLICATIONS”

Çağatay Han TORUN

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi Fatih Ferhat ÇETİNKAYA

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, aile işletmelerinde yaşanan kurumsallaşma, yönetim ve organizasyon sorunlarını konu hakkında yapılmış bilimsel araştırmalar ışığında ortaya koymaktır. Kırşehir Ticaret ve Sanayi Odasına kayıtlı 104 aile ortaklı işletmeye ulaşılmış ve anket sorularına cevaplar alınmıştır. Araştırmada Dursun (2007) tarafından geliştirilen Aile işletmelerinin Muhtemel Sorunlarını Tespit Etme Anketi'nden yararlanılmıştır. Ankette 33 soru yer almaktadır. Envanter sorularına verilen cevaplar; 1-Kesinlikle katılmıyorum/5-Kesinlikle katılıyorum şeklinde 5'li Likert tipi olarak derecelendirilmiştir. Envanterin Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı 0,818 olarak hesaplanmıştır. Anket formlarından elde edilen veriler IBM SPSS Statistics17.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Veriler üzerinde tanımlayıcı istatistikler, korelasyon ve tek yönlü varyans analizi testleri uygulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aile İşletmeleri, Kurumsallık, Stratejik Yönetim.

ABSTRACT

The aim of this study is to reveal the institutionalization, management and organization problems experienced in family corporations in the light of scientific researches. 104 family-owned enterprises registered in the Kırşehir Chamber of Commerce were reached and responses were received to the questionnaire which was developed by Dursun (2007) to determine the possible problems of family corporations. There are 33 questions in the questionnaire. Answers to inventory questions are as the following format. 1-Strongly disagree / 5-Strongly agree with the 5-Likert scale type. The Cronbach Alpha reliability coefficient of the inventory was calculated as 0,818. The data obtained from the questionnaires were analyzed by the IBM SPSS Statistics17.0 program. Descriptive statistics, correlation and one-way ANOVA were performed on the data.

Key Words: Family corporations, Institutionalization, Strategic Management.

GİRİŞ

Günümüzde ekonomik hayatın serbest piyasada varlığını sürdüren en önemli aktörlerinden olan aile işletmeleri, ekonomik yaşamlarında kan bağı anlamında sosyolojik karakterlerinden ötürü kurumsal problemlerle yaşamaya ve problemleri çözmeye çalışmaktadır. Temelde aile bağlarından ötürü işletme içi güven ve hiyerarşi sıkıntılarıyla yüzleşmesi beklenmeyen bu işletmeler, büyüme ve profesyonelleşme aşamasına geldiğinde, aileye ve kuruma dahil olan dış unsurlar ile ve yakınlığın verdiği cüret ile bazı sorumluluklarda gevşek reaksiyon verme gibi bazı

aşılması gereken sorunlarla karşılaşmakta ve dolayısıyla kurumsallaşma evresinde belirli sancılar yaşamaktadır.

Dünya geneline bakıldığında çoğu ülkede aile işletmeleri ekonomik faaliyetlerin büyük çoğunluğunu gerçekleştirir. Aile işletmelerinin ekonomik ve sosyal katkıları fazladır. İstihdam sağlamada ve bölgesel kalkınmada da önemli katkıları vardır (Öztürk, 2001; 2). Özel sektörün temelini gerek ülkemizde gerek dünyada aile işletmeleri oluşturur.

AİLE İŞLETMESİ KAVRAMI

Aile işletmeleri, aile bireyleri tarafından kurulan, en az iki veya daha fazla kişinin yönetimde söz sahibi olduğu, iki kuşağın bir arada yer aldığı ve kar amacıyla kurulan işletmelerdir (Büte, M. 2010:6).

Aile işletmelerinin diğer işletmelere göre farklı nitelikler barındırırlar. Aynı aileden iki kuşağın birlikte çalışması, şirketi kuran ve yöneten kişinin aynı olması, kurucu kişinin değerlendirmelerine göre kararların alınması, işgören tercihinde insiyatifin kan bağı olan aile bireylerine verilmesi, şirketin kuruculardan sonraki kuşaklara devredilme eğilim ve isteği bunlardan belirgin olarak öne çıkanlardır. Aile işletmelerinde aynı aileden iki ya da daha fazla kuşak işletme yönetiminde yer alır. Aile işletmelerinde mevcut aile üyelerine karşı doğal korumacılık etkileri görülmektedir. Aile işletmelerinin daha içe dönük bir yapıda olması sebebiyle yenilikleri algılama, yönetim ve organizasyon sürecinin gereksinimlerini karşılama aşamasında zorluklarla karşılaşacağı görülmektedir. Yeniliklere çok da açık olmayan bu yönetim yapısı ilerideki süreçlerde kurumsallaşma ihtiyacını da beraberinde getirir (Fındıkçı, 2005: 31).

Aile İşletmelerinin Avantajları

Aile işletmesinin en önemli özelliklerinden biri, şirket kurucu ve yöneticisinin aynı kişi olmasıyla hızlı bir karar mekanizması elde edilmesidir. Yine işletmede, aile içi hiyerarşik yapı gereğince kimin söz sahibi olduğu, nerede nasıl davranılacağı, yükümlülüklerin değişik makam ve yeteneklere göre nasıl tanzim edileceği belirlenir ve güven tabanlı, derin sadakatli, efektif bir çalışma takımı oluşur (Ateş, 2005; 8). Aile özellikleri şirketin yapısını belirler. Ailenin özellikleri şirkette işleyişi belirler ve şirketin değerlerini oluşturur. Bu değerlerde çalışanlar tarafından benimsenip işletmeye bağlılıklarını ve kurum kimliğinin oluşmasına neden olur. (İbicioğlu ve Ak, 2005; 319). Aile bağı olmayan bireyler arasında zor bulunan bu özellikler de aile işletmelerine rekabetçi bir avantaj getirir. Aile işletmelerinin avantajlarını sıralayacak olursak; hızlı karar alma ve büyüyebilme, küçük oldukları için yönetimin kolay olması, sermayenin öz kaynaklardan oluşması, belirgin bir örgüt kültürüne sahip olması, daha rahat bağımsız hareket edebilmesi olarak sıralayabilmek mümkündür (Demirdöğen ve diğ. 2009:219).

Aile İşletmelerinin Dezavantajları

Aile işletmelerinin yapıları gereği çeşitli avantajları olmakla birlikte aile işletmesi olmanın çeşitli dezavantajları da olabilmektedir. Bu dezavantajlar; nepotizm, yönetimin merkezi olması, yetkilerin karmaşık olabilmesi, ataerkil olması, aile fertleri arasında çatışma ve rekabet, yönetimin devri gibi konular olabilir (Akdoğan, A. 2000: 36-38). Aile işletmelerinde problemlerin önemli kısmı kişilere olan bağımlılıktan ortaya çıkabilmektedir. İşletmeler aile fertleri tarafından yönetilmekle birlikte profesyonel yönetilmemektedirler. Kalifiye eleman ve iletişim konusunda da sorunlar yaşanabilmektedir (Pazarcık; 2003).

KURUMSALLAŞMA KAVRAMI

Kurumsallaşma, işletmelerin belirli iş süreçlerinin olması yeniliklere açık olması ve bu yenilikleri örgüt genelinde uygulaması ve paylaşması ile ilgili faaliyetlerdir (Aslan,İ. ve Çınar,O.2010:91). Kurumsallaşma kavramı işletmelerin belirli kurallarının olması çevredeki gelişmelere kayıtsız kalmaması ve değişime ayak uydurması, kendisine has normlarıyla bir işletme kültürüne sahip olması olarak tanımlanabilir (Karpuzoğlu,2001;72).

Efektif ve devamlılık kazanmış bir aile işletmesi olmak için, öngörü sahibi olmak ve izlenecek stratejiyi planlamak, en önemlisi de kurumsallaşmak gerekmektedir. Aile işletmelerinin başarısız olma sebeplerine bakıldığında en önemli sorunların kurumsallaşamama ve yönetim problemlerinin yaşanması olduğu görülür (Genç ve Karcıoğlu, 2004; 26).

Aile işletmeleri bazen bir kişinin omzunda yükselebilir, büyüyebilir. Fakat bu durum, bu kişinin hayat süresiyle kısıtlı kalabilir. Şayet kurumsal yapı şirkette yok ise, bu kişinin yokluğu şirketi sıkıntıya düşürebilir, hatta şirket dağılabilir. Başarılı işletmeler, geçmişte kazanılmış başarılarla aynı taktik ve stratejiler ile ulaşabileceklerini düşünebilirler. Ancak bu, işletmenin devamlılığı açısından risk oluşturur. Süreklilik için aile işletmeleri geçmişteki başarılarla güvenmek yerine, inovasyon ve değişimlere konjonktürel olarak adaptasyon sağlayıp hareket edebilmelidir. (Sağlam, 2006;505-506).

AİLE İŞLETMELERİNDE KURUMSALLAŞMA SORUNLARI

Aile işletmelerinin kurumsallaşamamasının nedenleri arasında birinci kuşaktan kaynaklanan yönetsel sorunlar, maddi yapı ve rekabet koşulları gibi durumlar etkilidir. Aile fertlerinin kalifiye olması yada gerekli eğitime sahip olmaması kurumsallaşmada problem yaratabilmektedir (Kobal,K.,S. ve Yıldırım, O.B. 2016:102). Aile şirketini yöneten aile bireyleri, işi bizzat kendileri yönettikleri, çok çalıştıkları, hızlı karar verdikleri ve işe fazla yoğunlaştıkları için kısa zamanda önemli karlar elde edebilmektedirler (Ulukan, 2004;215). Fakat işletme büyüyüp de ve işin kendisinin yanında yönetim ve organizasyon, insan kaynakları, verimlilik, kalite, maliyet muhasebesi, insan ilişkileri gibi aile şirketinin sahibinin gereksiz görüp tasvip etmediği kavramlar işin içine girdiğinde sıkıntılar da başlar. Aile işletmeleri için kurumsallaşma gerçekleştirebilmek ve kurumsallaşamamak önemli bir problemdir. Aile işletmeleri çeşitli problemlerden dolayı kurumsallaşma zorluğu yaşamaktalar ve kurumsal olduğu düşünülen aile işletmelerinin ise kurumsallık derecesi sorgulanabilmektedir (Yıldırım, S. 2011:191). İstanbul

YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı, aile işletmelerinde yaşanan kurumsallaşma, İKY ve stratejik yönetim sorunlarını ortaya koymaktır. Araştırmanın evrenini Kırşehir Ticaret Odası'na kayıtlı aile işletmeleri oluşturmaktadır. Kırşehir Ticaret ve Sanayi odasına kayıtlı yaklaşık 142 şirketten 104 aile ortaklı işletmeye ulaşılmış ve anket sorularına cevaplar alınmıştır. Araştırmada Dursun (2007) tarafından geliştirilen Aile işletmelerinin Muhtemel Sorunlarını Tespit Etme Anketi'nden yararlanılmıştır. Ankette 33 soru yer almaktadır.

Anket sorularına verilen cevaplar; 1-Kesinlikle katılmıyorum / 5-Kesinlikle katılıyorum şeklinde 5’li Likert tipi olarak derecelendirilmiştir. Envanterin Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı 0,818 olarak hesaplanmıştır. Anket formlarından elde edilen veriler IBM SPSS Statistics 23.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Veriler üzerinde tanımlayıcı istatistikler, korelasyon ve tek yönlü varyans analizi testleri uygulanmıştır.

BULGULAR

Tablo-1: İşletmenin Kurumsallaşma Düzeyini Nasıl Görüyorsunuz?

	Sayı	Yüzde	Yığılımlı Yüzde
Kurumsal değil	53	51,0	51,0
Kurumsallaşıyor	33	31,7	82,7
Kurumsal	18	17,3	100

Tablo 1’de görüldüğü üzere, ankete katılan firmalardan sadece %17 si işletmelerini kurumsal olarak tanımlamaktadır. %31’i kurumsallaşmakta olduğunu ifade ederken, %51’i ise kurumsal olmadığını ifade etmiştir. Bu oranlar göstermektedir ki aile işletmelerinin büyük çoğunluğu kurumsal olduklarını düşünmemektedirler.

Tablo-2: Eğitim Durumlarına Göre Dağılım

	Sıklık	Oran	Geçerli Oran	Kümülatif Oran
Ortaokul	25	24,0	24,0	24,0
Lise	49	47,1	47,1	71,2
Lisans ve üstü	30	28,8	28,8	100,0
Total	104	100,0	100,0	

Tablo 2’de görüldüğü üzere, öğrenim düzeyleri açısından katılımcıların yaklaşık %24’lük kısmı ortaokul, %47’lik kısmı lise ve %29’luk bir kısmı lisans veya lisansüstü eğitime sahiptirler. Eğitim başarısının hayli yüksek olduğu bir ilde, aile işletmeleri ortak ve yöneticileri arasındaki lisans ve lisansüstü eğitime sahip olanların yüzdesinin düşük olması, ilimizde girişimciliğin yeterli seviyede olmadığı, yüksek eğitimli bireylerin kamuda ya da diğer illerdeki büyük kurumsal firmalarda istihdam edildiği fikrini vermektedir. Başka bir açıdan ise aile işletmesi sahipleri okumak yerine şirketlerinde çalışmayı düşünüyor olabilirler.

Tablo-3: Katılımcıların Eğitim Seviyesi Açısından İşletmenin Kurumsallık Algılarının, İKY Uygulamalarının ve Stratejik Yönetim Anlayışlarının Karşılaştırılması**ANOVA**

		Karelerin Toplamı	df	Ortalama Kare	F	p
Kurumsallık boyutu	Gruplar Arasında	,404	2	,202	,950	,390
	Grup İçinde	21,479	101	,213		
	Toplam	21,883	103			
İKY boyutu	Gruplar Arasında	,069	2	,034	,161	,851
	Grup İçinde	21,469	101	,213		
	Toplam	21,537	103			
Stratejik boyut	Gruplar Arasında	,152	2	,076	,277	,759
	Grup İçinde	27,705	101	,274		
	Toplam	27,857	103			
Ölçek toplamı	Gruplar Arasında	,022	2	,011	,068	,934
	Grup İçinde	16,369	101	,162		
	Toplam	16,391	103			

Tablo 3’de görüldüğü üzere, katılımcıların eğitim seviyeleri açısından kurumsallık algıları, İKY uygulamaları ve stratejik yönetim boyutu açısından anlamlı ilişkiler tespit edilememiştir($p>0,05$).

Tablo-4 : Katılımcıların Aile İşletmesi Olmayı Avantaj Olarak Görme Derecesi ile İşletmelerinin Kurumsallaşma Düzeyleri, Stratejik Yönetim ve İKY Uygulamaları Arasındaki İlişkinin Araştırılması. (Korelasyon Analizi)

		Aile işletmesi olmak nasıldır?	Kurumsallık	İKY	Stratejik
Aile işletmesi olmak nasıldır?	Pearson Korelasyon	1	,402**	,051	,012
	p		,000	,605	,906
	N	104	104	104	104
Kurumsallık	Pearson Korelasyon	,402**	1	,433**	,396**
	p	,000		,000	,000
	N	104	104	104	104
İKY	Pearson Korelasyon	,051	,433**	1	,672**
	p	,605	,000		,000
	N	104	104	104	104
Stratejik	Pearson Korelasyon	,012	,396**	,672**	1
	p	,906	,000	,000	
	N	104	104	104	104

Tablo 4’de görüldüğü üzere, yapılan korelasyon analizi neticesinde, katılımcıların aile işletmesi olmanın avantaj görülme derecesi ile kurumsallık değerleri arasında pozitif yönlü ve istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki olmasına rağmen, İKY uygulamaları ve stratejik yönetim yaklaşımları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Tablo-5: İşletmelerin Kaçınıcı Nesil Tarafından Yönetildiği Cevabına Göre İşletmelerin Kurumsallaşma Düzeyleri, Stratejik Yönetim ve İKY Uygulamaları Ortalamalarının Karşılaştırılması.

ANOVA						
		Karelerin Toplamı	df	Ortalama Kareler	F	p
kurumsallık	Gruplar Arasında	,290	2	,145	,679	,509
	Grup İçinde	21,593	101	,214		
	Toplam	21,883	103			
İKY	Gruplar Arasında	,223	2	,112	,529	,591
	Grup İçinde	21,314	101	,211		
	Toplam	21,537	103			
stratejik	Gruplar Arasında	,582	2	,291	1,077	,344
	Grup İçinde	27,275	101	,270		
	Toplam	27,857	103			

Tablo 5’de görüldüğü üzere, İşletmelerin kaçınıcı nesil ile yönetildiğinin kurumsallık, stratejik yönetim ve İKY yaklaşımı arasındaki ilişki incelendiğinde, istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir ($p>0,05$).

TARTIŞMA ve SONUÇ

Aile işletmeleri faaliyet gösterdikleri bölgedeki gerek çevresel, gerekse de kültürel şartlarla şekillenen ve bağımlı çevresini etkileyen örgütlerdir. Ülke ekonomileri içindeki işletmelerin genelini meydana getiriyor olmaları da ülke ekonomisi açısından önemlerini açıklamaktadır. Bu sebeptendir ki ülkeyi sosyal ve ekonomik anlamda yöneten iradenin, arz ettikleri ekonomik önem açısından bu tür işletmelerin sorunlarına, gelişimlerine ve sorunların çözümlerine özel bir alaka göstermeleri gerçeği yadsınamaz. Bu durum göz alındığında, konu ile ilgili bilimsel araştırmalar gün geçtikçe ivme kazanmaktadır. Konuya aile işletmeleri tarafından bakarsak, devamlılığının sağlanabilmesi konusunda ki zaafın göze batan en bariz problem olduğu yapılan araştırmalar neticesinde ortaya konmaktadır. Nitekim Kırşehir örneğinde yapılan araştırmada da, üçüncü nesile ulaşabilen aile işletme sayılarının en düşük yüzdeye sahip olduğunu görmekteyiz. Söz konusu çalışmada aile işletmelerinin ülke ekonomisi içindeki yaşam sürelerinin daha uzun olması, sürdürülebilirlikleri adına karlılıklarının artırılarak ekonomide daha efektif bir rol alabilmeleri adına kurumsallaşma, İKY ve stratejik yönetim kavramlarına yaklaşımları ele alınmıştır.

Aile işletmelerinin kurumsallaşma düzeyleri ile stratejik yönetim ve insan kaynakları uygulamaları arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada, Kırşehir Ticaret ve Sanayi Odasına kayıtlı 142 aile ortaklı işletme yöneticilerinden hesaplanan 104 firmadan anket tekniği aracılığıyla toplanan verilerin analiz edilmesiyle bazı sonuçlara ulaşılmıştır:

Örgütler açısından ele alındığında, bir örgüte tam anlamıyla kurumsallaşmış ya da hiç

kurumsallaşmamış diyebilmek olası değildir. Aile işletmelerinin varlıklarını tehdit eden sorunlardan kurtulabilmesi, ancak kurumsallaşma düzeylerini yüksek tutabilmeleri ile mümkündür. Bir aile işletmesinin kurumsallaşma düzeyini yüksek tutabilmesi ise, içinde barındırdığı aile etkisinin düşük seviyelerde tutulması, önceden belirlenmiş kurallara bağlı işletme içi süreçleri ve yöntemleri yazılı bir hale getirip oluşturabilmesi, bütün yetki ve sorumlulukların açıkça belirlenmesi, çevresel değişimleri takip edebilecek bir örgüt yapısı oluşturması ve profesyonelleşmesi ile ilgilidir. Kırşehir’de bulunan aile işletmelerinin erkekler tarafından yönetildiği, ataerkil bir kültürün hâkim olduğu, kadın aile üyelerine yeteri kadar işletme içinde yer almadığını görülmektedir. Bu bize Kırşehir’de aile işletmelerinde ataerkil bir yaklaşımla yönetildiklerini göstermesi açısından belirgin bir husustur. Günümüzde, kadınların iş hayatındaki varlıklarının çokluğu, gelişmişlik ölçüsü olarak kabul edilmektedir.

Araştırma sonucuna göre, öğrenim düzeyleri açısından, katılımcıların yaklaşık %29 luk bir kısmı lisans veya lisansüstü eğitime sahiptirler. Eğitim başarısının hayli yüksek olduğu bir ilde, aile işletmeleri ortak ve yöneticileri arasındaki düşük yüzde, ilimizde girişimciliğin yeterli seviyede olmadığı, yüksek eğitilmiş bireylerin kamuda ya da diğer illerdeki büyük kurumsal firmalarda istihdam edildiği fikrini vermektedir. Yöneticilerin eğitim düzeylerinin yüksek olması, daha dinamik, daha profesyonel bakış açısına sahip, daha geleceğe dönük ve yenilikçi bir anlayışla yönetilen işletmeler anlamına gelmektedir. Ancak, kurumsallık düzeyinin belirlenmeye çalışıldığı ölçek sorularından çıkan sonuç ise katılımcıların eğitim seviyeleri ile firmalarının kurumsallık düzeyi arasında bir ilişki olmadığı şeklinde olmuştur. Aile işletmelerin kaçınıcı nesil tarafından yönetildiği sorusuna alınan %10,6’lık üçüncü nesil cevabı, tüm dünyada da olduğu gibi ilimizde üçüncü nesle aktarılan aile yönetimi yüzdesi düşük kalmaktadır. Buda aile işletmelerinin uzun ömürlü ve sürdürülebilir olmaları açısından kurumsallaşmış olmalarının ne kadar önemli olduğunun bir göstergesidir. Yine anketi cevaplayan firmaların, aile işletmesi olmayı avantaj olarak görmeleri de aslında, profesyonel ve kurumsal yaklaşıma olan mesafelerinin de bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

İşletmelerin kaçınıcı nesil tarafında yönetildiği cevabına göre işletmelerin kurumsallaşma düzeyleri, stratejik yönetim ve İKY uygulamaları ortalamalarının karşılaştırdığımızda da, ataerkil ve muhafazakar yapının hakim olduğu ilimizdeki aile işletmelerinde işletmelerin kaçınıcı nesil ile yönetildiğinin işletmelerin kurumsallık, İKY ve stratejik yönetim yaklaşımları arasında anlamlı bir farkı olmadığı sonucu ortaya çıkmıştır.

Araştırma bulguları göz önüne alındığında, Kırşehir’de faaliyet gösteren aile işletmelerine aşağıdaki öneriler sunulabilir. Kurumsallaşma süreci, insan odaklı bir çalışmanın neticesinde nihayete ermektedir. Kurumsallaşmanın sağlanması, işletme yönetici ve çalışanlarının sinerjik ve şeffaf bir yönetim inşasına bağlıdır. Aile işletmesi olmanın sağladığı avantajları baskın hale getirecek bir yönetim anlayışı ve devamlılığı sağlanmalıdır. Yönetim kurullarının etkin bir biçimde çalıştırılması gerekmektedir. Kurucunun aile bireyinin güdümünde kalan, yönetim kurulları verimli çalışmayacak kurumsallaşma süreci işleyemeyecektir. Aile işletmelerinin istikrar için danışmanlık hizmeti almaları oldukça önem taşımaktadır. İşletmenin içinde bulunduğu durumu objektif olarak tespit edebilecek ve muhtemel sorunlar için aile ile işletme arasında tarafsız çözümler üretebilecek bir danışmanlık hizmeti, aile işletmeleri için hayati önem taşımaktadır.

Aile işletmeleri kurucu aile bireyinin güdümünden bağımsız hareket edebildikleri ölçüde kurumsallaşabilmektedirler. Kuruluşundan beri tek karar verici olarak işletmeye hükmeden kurucunun, işletmenin büyümesi ile birlikte bu konuda ısrarcı olması, işletmenin yenilikçi bir kimliğe ulaşmasına mani olmaktadır İşletmelerde etkin ve profesyonel bir stratejik yönetim

tarzının oluşturulması da önemli bir husustur. Aile anayasası ve aile konseyi oluşturulmalı, aile ve işletme ayrımı iyi yapılmalıdır. Aile aile gibi, işletme de işletme gibi değerlendirilmelidir. Aile olmanın sınırlarının nerede bittiği ve işletme sınırlarının nerede başladığı su götürmemelidir. Aileye ilişkin problemlere, işletmenin temel dinamiklerinin zarar görmeyeceği garanti altına alınmalıdır. Örgütlerin çalışanlarına verdikleri değer, işletme kültürünü güçlü bir hale getirmekte, işletmelerin kurumsallaşma düzeylerini artırmaktadır. Ticaret odası ve üniversite tarafından, aile işletmelerinin danışmanlık hizmeti alabileceği kurumlar oluşturulmalıdır. Ticaret odası tarafından bu maksada uygun kuruma bağlı özel bir organ ya da kurum bünyesinde bir masa oluşturulabilirken, üniversite de aile işletmeleri yöneticilerine kurumsallık başlığında eğitim programları düzenleyebilir. Aile İşletmeleri Enstitüsü gibi kurumların oluşturulması da düşünülebilir.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, A. (2000).** Aile İşletmelerinin Özellikleri ve Aile İşletmelerinde Kurumsallaşma İhtiyacı. E. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Sayı : 16.
- Aslan,İ. ve Çınar,O.(2010).** Bir Aile Şirketinin Kurumsallaşması: Yeniden Yapılandırma Ve Varislerin Yönetime Hazırlanması Süreci. Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi Cilt 2, Sayı 1, 2010.s.91.
- Ateş Ö., (2005).** Aile Şirketleri: Değişim ve Süreklilik, Ankara Sanayi Odası Yay., No:56
- Büte, M. (2010).** Aile İşletmelerinin Kurumsallaşma Sürecinde Yaşadığı Sorunlar. Akademik Bakış Dergisi. Sayı 22.
- Demirdöğen, O., Yılmaz,M.K., Varinli, İ., Güzel, D.(2008).** Aile İşletmelerinin Kurumsallaşma Düzeyinin ve İhtiyacının Belirlenmesi; Erzurum İli Örneği. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi.2.Uluslararası Girişimcilik Kongresi.
- Dursun, A. (2007).** Yönetim Açısından Uygulamalı Denetim El Kitabı. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Fındıkcı, İ. (2005).** Aile Şirketlerinde Yönetim ve Kurumsallaşma, Alfa.
- Genç N. Ve Karcıoğlu F. (2004).** Aile İşletmelerinin Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri- Bir Uygulama-, 1. Aile İşletmeleri Kongresi, İst., s.20-32
- İbicioğlu H. Ve Ak B., (2005).** Aile İşletmelerinde Aile Değerlerinin Öz yetenek Oluşturma Potansiyeli: Örtülü Bilgi Eksenli Bir Analiz, Ç.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 14, Sayı 2, s.315-324
- Karpuzoğlu, E. (2001).** Büyüyen ve Gelişen Aile Şirketlerinde Kurumsallaşma. İstanbul. Hayat Yayıncılık.
- Kobal,K.,S. ve Yıldırım, O.B. (2016).** Aile İşletmelerinin Kurumsallaşma Sürecinde İkinci Kuşağın Yaşadığı Sorunlar Üzerine Bir Araştırma. Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi. Cilt 12, Sayı 46.
- Öztürk S., (2001).** Aile Şirketleri Yönetimi, Problemleri ve İstanbul Yöresinde Aile Şirketleri Üzerine Bir Araştırma, Gazi Üniv. Yüksek Lisans Tezi.
- Pazarcık, O. (2003).** Aile Şirketleri-Tanımı, Önemi, Yapısı Değişim ve Devir Planı Gerekleri. Anahtar Dergisi, Sayı:178.
- Sağlam N., (2006).** Aile Şirketlerinde Sorunlar ve Çözüm Önerileri, 2. Aile İşletmeleri Kongresi, İst., s.499-510
- Ulukan, C. (2004).** Aile İşletmeleri Kurumsal Yönetim İçin Ne Kadar Hazır? Eskişehir’de Faaliyet Gösteren Aile İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma. Birinci Aile İşletmeleri Kongresi, Editör: Tamer Koçel, İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, İstanbul. s. .212-222
- Yıldırım, S. (2011).** Kurumsallaşamayan Aile Şirketlerinde Pazarlama Sorunları Üzerine Nitel Bir Çalışma. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (22) 2011 / 2 :185-202.

ENDÜSTRİ 4.0 SÜRECİNDE KALİTE EKONOMİLERİNİN OLUŞUMU ve BÖLGE 7.0 PROJESİ

Selen Serenay SİLVAN

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

ÖZ

Bu çalışmada, Dördüncü Sanayi Devrimi olarak ifade edilen Endüstri 4.0 kavramının üzerinde durulmuştur. Endüstriyel devrimlerin tarihsel akışı göz önünde bulundurularak Endüstri 4.0 kavramı araştırılmış, söz konusu devrimin günümüze getirdiği yeni kavramların tanımlanmasına ve birbirleriyle ilişkilerine yer verilmiştir. Çalışma uluslararası çapta değerlendirilmiş, Türkiye üzerinde yerleştirilmiştir. Üretim dünyasında ve gündelik hayatta Endüstri 4.0 uygulamalarına değinilmiştir.

Endüstri 4.0 günümüzden yaklaşık 260 yıl öncesinde başlayan ilk endüstri devriminin dördüncü aşamasıdır. Endüstri 4.0 ve Yeni Ekonomiye geçiş istihdam üzerinde ve toplumların sosyo-psikolojik yapılanmaları açısından önemli etkiler oluşturmaktadır. Teknolojik gelişmelerin hızının getirdiği son devrim Endüstri 4.0, günümüzde sağlayacağı ekonomik ve sosyal faydalar nedeniyle tüm dünyayı etkileyecektir.

Türkiye'nin Endüstri 4.0'la uyumlu hareket edebilmesi adına çalışma içerisinde gerekli koşullara ve yatırım ihtiyacının gerekli olduğu alanlara yer verilmiştir. Söz konusu kavram anlaşılıp, ülkemiz açısından yerleştirildikten sonra Endüstri 4.0'ın olumsuz etkilerinin azalacağı ve Türkiye'nin de Endüstri 4.0 sürecine geçiş kapılarını açacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler:Endüstri 4.0, Verimlilik, Bilgi İşçisi, Büyük Veri, Bilgi Toplumu.

1. Giriş

Değişim öncüsü, Endüstri 4.0, günümüzden yaklaşık 260 yıl önce başlayan ilk Endüstri Devrimi'nin dördüncü aşamasıdır. Bu aşama teknolojik gelişmelerin hız kazandığı ve değişim hızının takip edilmesinin en güç olduğu aşamadır.

Geçtiğimiz yıllarda meydana gelen devrimlerde en önemli etken bilgisayarlar, günümüzde bu duruma ek olarak "insan-robotlar" eklenmiştir. Devrimin dördüncü aşamasında insan-robot iş birliği içerisinde. Fakat burada açıklığa kavuşturulacak pek çok hassas sorun vardır. Endüstri 4.0 kavramı aynı zamanda, endüstrideki üretim sürecinin dijital dünya ile bütünleştirilebilmesi ve sonucunda akıllı bir ürün geliştirme, verimliliği artırılmış üretim, yüksek ve sürekli müşteriler ile lojistik açıdan oluşan çok boyutlu bir sistemin ifadesidir. Endüstri 4.0; endüstri üretim zincirini ve iş modellerini dönüştürecek yeni teknolojik çağı kolaylaştırmak için gömülü sistemler ve akıllı üretim işlemlerini bağlamaktadır.

Almanya ve daha sonra ABD gibi sanayileşmiş ülkeler tarafından ortaya atılmış ve içinde bulunduğumuz dönemde artan bir ivme ile odaklanılan Endüstri4.0, bu ülkelerin yıllar içinde kaybettikleri üretimde rekabetçi olma avantajını tekrar ele geçirmek için de önemli bir fırsat yaratmaktadır.

2. Kronolojik Olarak Endüstri Devrimleri

Sanayi faaliyetleri kronolojik olarak ele alındığında gözlemlenen bulgular insanlık tarihi kadar uzun ve köklü bir geçmişe dayanmaktadır. Bunun en büyük nedeni, hiçbir endüstriyel devrimin ya da devrim sürecinin insansız bir ortamda ortaya çıkamayacak oluşudur.

Sanayi devrimlerinin her biri insanlık tarihinde önemli yerlere sahiptir. Eski zanaatlar teknolojinin modern ele alındığı durumlarda ilkel teknolojiler olarak adlandırılır ve bunlar üretilmeye devam ederler. Modern teknolojiler, ilkel teknolojilerin devamıdır. Bütün bu tartışmalar bilim ve teknolojinin çok güçlü ve iç içe olduğunu gösterir. Bu durumu ortaya atan Derek Price olmuştur. Ona göre bilim $\leftrightarrow$ teknoloji içsel bir korelasyon içerisindedir. Bu ilişki 19. yy. sonrasında güçlenmiş ve sanayi Ar-Ge faaliyetlerine bağlanmıştır.

Bu noktada Marx; makineyi, bilimin sanayi alanına girişi olarak tanımlamıştır. 1978-79 yılları arasında iki önemli gelişme dikkat çekmiş ve günümüz süreci şekillenmeye başlamıştır. Bunlardan ilki patent kavramının ortaya çıkması olmuştur. Patent sayısı arttıkça, bilimsel çalışmalar da korelasyon içerisinde artmaya başlamıştır. Bu önemin sebebi ise sanayi devrimlerinin endüstri ve üretim sektörlerinin ötesinde insanların ve dolayısıyla toplumların yaşam tarzlarına etki etmesi, mevcut olanı değiştirmesidir.

2.1. Birinci Sanayi Devrimi

Birinci endüstri devrimi 1760-1840 yılları arasında İngiltere’de James Watt’ın buharlı makineyi bulmasıyla başlamıştır. Sanayi devriminin İngiltere’de başlaması’nın en büyük nedeni; sömürgecilik, sermaye birikimi ve girişimciliğin gelişmiş olmasıdır. Hem İspanyolların, Orta Amerika kolonilerinin altınlarını sömürmeleri hem de onların gemilerinin İngiliz korsanları tarafından sömürülmesi Avrupa’ya oldukça fazla altın kazandırmıştır (<http://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/sanayi-devrimi-1107>). ⁽¹⁾Bölgede yaşanan bu zenginleşme kapitalist sistemi de desteklemiş, burjuva sınıfının temellerini oluşturmuş ve tüketim taleplerini arttırarak yeni yatırım alanı arayışlarını tetiklemiştir.

Bunun sonucunda güçlü bir ticari ve hukuk sistemi oluşmuştur. İngiltere temel süreç açısından önde ve iş yapmaya, yeniliğe açık hâlde bulunmaktadır. Sekülerleşme bu anlamda önemlidir. Bütün bunlar endüstri devrimine uygun bir zemin hazırlamıştır. 1800’lerin 3. çeyreğinde gemi ve buharlı makineyle birlikte bu süreç iyice hız kazanmaya başlamıştır. Patent sayılarındaki artış da bize bu sürecin ciddiyetini gösterir niteliktedir. Rostow’ un 1960 yılı Büyüme Modeli Çalışması üretime yönelik yatırımların arttığını ortaya koymuştur.

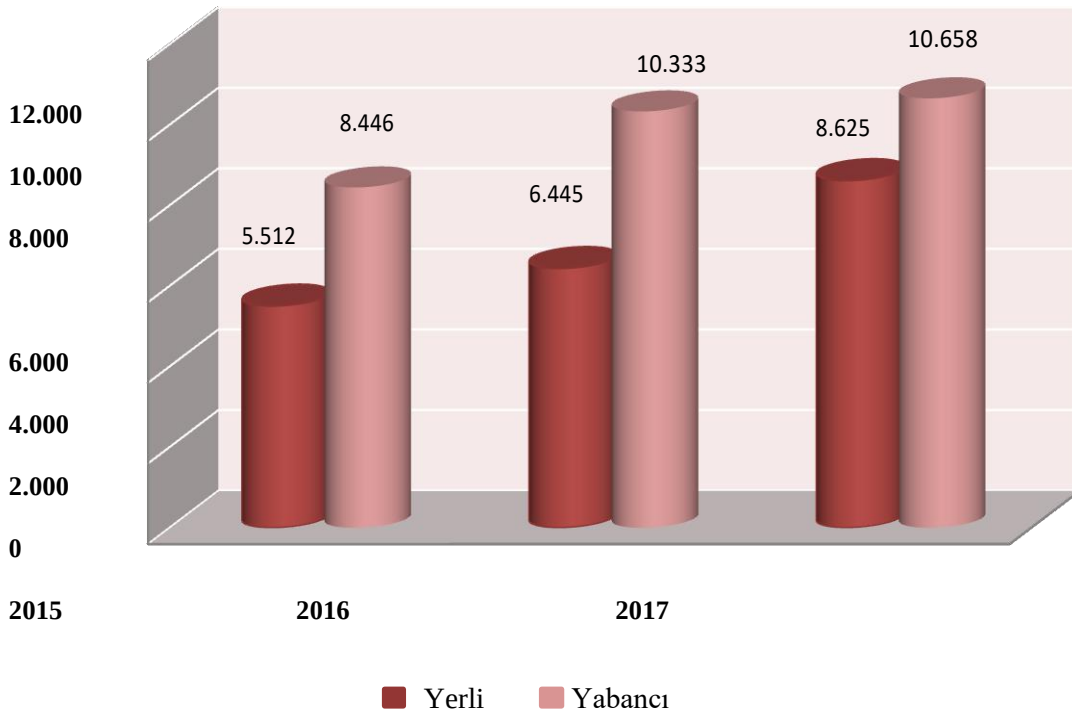
Tablo1: TÜİK Patent Başvuru Yıllara Göre Dağılımı

YIL	PATENT/F. MODEL		TASARIM		MARKA		GENEL TOPLAM	
	Çevrimiçi	Toplam	Çevrimiçi	Toplam	Çevrimiçi	Toplam	Çevrimiçi	Toplam
2015	16.049	17.541	37.656	40.206	81.566	110.679	105.845	137.116
2016	19.327	20.312	39.472	40.363	84.454	107.716	143.253	147.497
2017	20.978	22.603	39.393	40.238	96.675	121.108	157.046	183.949

<https://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/statistics/>

Şekil1: Patent Başvuru Sayıları (Yerli-Yabancı)

<https://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/statistics/>

2.2. İkinci Sanayi Devrimi

Birinci sanayi devriminde yaşanan gelişmelerle birlikte ikinci sanayi devrimi demir ve çelik çağı olarak nitelendirilmiştir. Bu süreçte yaşanan gelişmeleri takip ederek rekabet üstünlüğü kuran ülke Amerika Birleşik Devletleri olmuştur.

Daha önce sanayi devriminde yenilikçilik olarak adlandırdığımız şeylerden biri girişimcilik olmuştur. Fakat aynı zamanda sektörlerin büyüme potansiyelleri de bu noktada önemlidir. İngiltere’de en kolay bulunan şey finansal kaynak ulaşımı olmuştur. Bütün bu ulusal ortam; gerek bilimin ilerlemesi, gerek bilim-teknoloji eş zamanlı gelişimi için uygun koşulları oluşturmuştur. Bu ulusal sistem ABD’de de vardır. Bu süreç büyük kaynak zenginliği gerektiren ve bunların gelişmesi için gerekli olan kurumlara sahiplik gerektirir. ABD bunlara sahiptir fakat ulaşım sistemleri zayıftır. Bu da büyümeye engel olmuştur. 19. yy. sonlarında demiryolları ve yeni teknolojilerin ortaya çıkmasıyla rakiplerine fark atma fırsatı yakalamışlardır. İkinci Sanayi Devrimi’nin belirleyici faktörleri ise petrol ve benzeri

hammadelerin ekonomi içerisinde sahip olduğu önem, elektriğin kullanılmaya başlanması, petrol ile çalışan içten yanmalı motorlar ve dolayısıyla otomotiv sektörünün gelişmesi olmuştur. Ayrıca bu dönemde telgraf ve radyo bağlantılarının geliştirilmesi sayesinde oluşan yeni imkânlar ile borsa ve hisse senedi piyasaları oluşmuştur (<http://ushistoryscene.com/article/second-industrial-revolution>).⁽²⁾

Öyle ki Henry Ford'un seri üretimi otomobil üretiminde uygulaması, otomobili dünyada yaygın hâle getirmiştir. Seri üretim verimlilik artışı sağlamış, reel ücretler artmış ve orta sınıf doğmuş bunun sonucunda refah yayılmıştır. Bu başlangıç beraberinde otomasyon ve teknoloji ağırlıklı üretimin yapıldığı ve bilgisayar destekli entegre sistemlerin kurulduğu üçüncü sanayi devrimine geçişi getirmiştir. Bütün bu süreç mikro iktisat teorileri ile anlamda ele alındığında maliyet minimizasyonunun hedeflendiğini görürüz.

2.3. Üçüncü Sanayi Devrimi

Üçüncü sanayi devrimi yaşanan sanayi devrimlerinin olumsuzluklarının yansımalarının alınmaya başlandığı bir süreci beraberinde getirmiştir. Her ne kadar; yarı iletkenlerin, ana bilgisayarların, kişisel bilgisayarların ve internetin çevresinde geliştiği için çoğunlukla dijital devrim ya da bilgisayar devrimi olarak adlandırılmış olsa da, üçüncü sanayi devrimi yenilenebilir enerji kaynaklarının oluşturulmasında başlangıç olmuştur.

Bu endüstri devrimine kadar geline süreçte teknoloji ve bilim korelasyonu ele alınsa da insan yaşamı bir bütündür ve doğa buradan bağımsız görünemez. Birinci ve ikinci sanayi devrimlerinden sonra doğal kaynaklar ve hammadelerin tüketimi hızla arttığından dünyadaki kaynaklar da aynı hızda azalmaya ve risk altına girmeye başlamıştır. Bununla birlikte küresel örgütler de konuyla alakalı çalışma ve raporlar ortaya koymaktadır.

Ekonomik bir devriminin oluşması için yeni bir enerji kaynağı ile yeni bir iletişim teknolojisinin ortaya çıkması gerekmektedir. Bu iki olgunun bir araya geldiği koşullarda ise yaşam başka bir boyuta geçecektir (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/510335>).⁽³⁾ Yeni buluşlara ait aletler eskilerinden daha hafif, daha dayanıklı hâle gelerek pek çok farklı üretim dalında kullanılır hâle gelmiştir. İnternet ise tasarım alanında farklı dizayn yapanların iş birlikleri kurmasına ortam hazırlamaktadır. Bu gelişmeler Endüstri 4.0'a geçişin kapılarını aralamıştır.

3. Endüstri 4.0

Endüstri 4.0'ın ekonomiye getirdiği en büyük yenilik; teknolojiye olmayan ve insanda olan beyinle, teknolojiye olmayan insanda olmayan yüksek verimin yazılım yoluyla ortadan kaldırılmasıdır. Bunun sonucu ekonomiye verim ve üretim artışı olarak yansımış ve yeni iş alanları ortaya çıkmıştır. Dördüncü Sanayi Devrimi ile ortaya çıkabilecek yeni iş sahalarında emek ihtiyacının ne oranda olacağı önemli bir tartışma konusu olmakta ve pek çok sorunu beraberinde getirmektedir. Bu dönüşümden bütün toplumların ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi olarak etkilendiği hatta etkilenmeye devam edeceği düşünülmektedir.

Bu devrim, ürünleri daha kaliteli hâle getirmekte ve üretkenliğin arttırmasına neden olarak müşterilerin talep ve isteklerini de değiştirmektedir. Bu yönüyle “Fordist” üretim koşulları yerini “Post-Fordist” üretim koşullarına bırakmaktadır.

3.1. Endüstri 4.0 Devrimi’nin Etkileri

Dördüncü sanayi devriminin dünya ekonomisi üzerinde çok yönlü etkileri olacağı ve bu durumun tüm makro değerleri etkileyeceği öngörülmektedir (Schwab, 2017, 38). AR-GE faaliyetleri göz önüne alındığında en başta Almanya olmak üzere ve diğer gelişmiş ülkeler, bu husustaki çabalarını yoğunlaştırmakta ve hatta iş birliği anlaşmaları dahi yapmaktadır.

Olumlu Etkisi:Daha önce yaşanmış ekonomik kalkınmalardan çok daha hızlı ve büyük bir dönüşüm yaşanacaktır. Verimi, kaliteyi, standardı, teknolojiyi en iyi yönetenler ve pazara sunanlar bu yeni ekonomik devrimde avantajlı olacaktır.

Olumsuz Etkisi: Dördüncü sanayi devriminin yarattığı tehditler daha çok arz tarafında, çalışma ve üretim dünyasındadır (Schwab, 2017, 21). Düşük katma değerli işçi tiplerinde istihdam kaymaları nedeniyle olumsuz etkiler oluşturacaktır. İnsanların yaptığı işleri yapabilecek robotların yer bulacağı bir yapı olacağı düşünülmektedir. Bu değişime ayak uyduramayanların işsiz kalma olasılığı yükselecektir. Bu olumsuz etkiyi hafifletmek amacıyla teknoloji kullanımını yaygınlaştıracı teşvikler uygulanabilir.

3.2. Dünya Ekonomisi Üzerine Etkileri

Endüstri 4.0’ın bugün ekonomik yaşamdaki yerini almasıyla birlikte ekonomi üzerindeki etkileri de ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu etkiler, makro düzeyde ülke ekonomileri (millî ekonomiler), mikro düzeyde ise her sektörde faaliyette bulunan tüm gerçek ve tüzel kişi işletmeleri üzerinde görülmektedir(<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/463762>).⁽⁴⁾Geleneksel üretim metotları ve imalat yöntemleri endüstriyel devrim ile farklı ve daha gelişmiş evreler izleyerek dijital dönüşümgerçekleştirmiştir. Bu durum ekonomik etkilerin boyutunu arttırmış, endüstriyel kalkınmaya daha çabuk adapte olan ülke ekonomilerini avantajlı hâle getirmiştir. Endüstri 4.0 tüketiciyi tüm üretim sürecine dahil edecek bir kavramdır. Rekabetçi firmalar bu durumu göz önünde bulundururlarsa, en etkin üretici-tüketici ilişkisini kuran firmanın bu anlamda ön plâna çıkacağı düşünülmektedir.

Dördüncü sanayi devriminin içerdiği teknoloji ve yarattığı değişim, ekonomik işleyişteentegrasyonun önemini artırmakta ve geç kalınmış bir entegrasyonun başarısını sınırlamaktadır.Budurum, yaşanan dönüşümün bir devrim olarak nitelenmesinin sebebi olarak görülebilir ve sanayi ve ticarisonuçlarının büyük bir kırılmaya sebep olacağına işaret olarak nitelenebilir.

3.3. İstihdam Üzerine Etkileri

Birinci sanayi devriminden itibaren ortaya çıkan teknolojik yenilikler kısa vadede işsizliği arttırırsa da uzun vadede istihdamı arttırıcı etkiler ortaya çıkarmıştır. İktisatçı JohnMaynardKeynes ise; teknolojik gelişmelere karşı uyarısını şu şekilde yapmıştır: “İşgücü

kullanımından tasarruf etme araçlarını keşfetmiş olmamız onun için yeni kullanımlar bulma hızına ağır basıyor” (Schwab, 2017, 44).

Endüstri 4.0’ın diğer sanayi devrimlerinden çok daha hızlı ilerlediği açıkça ortadadır. Çünkü gelir artışları, yeni ürün ve hizmetlere olan talebi artırmakta ve bu durum, işsiz kalan işçilerin yeni mal ve hizmetlerin üretilmesi için ortaya çıkan çalışma alanlarında istihdam edilmesi sonucunu doğurmaktadır.

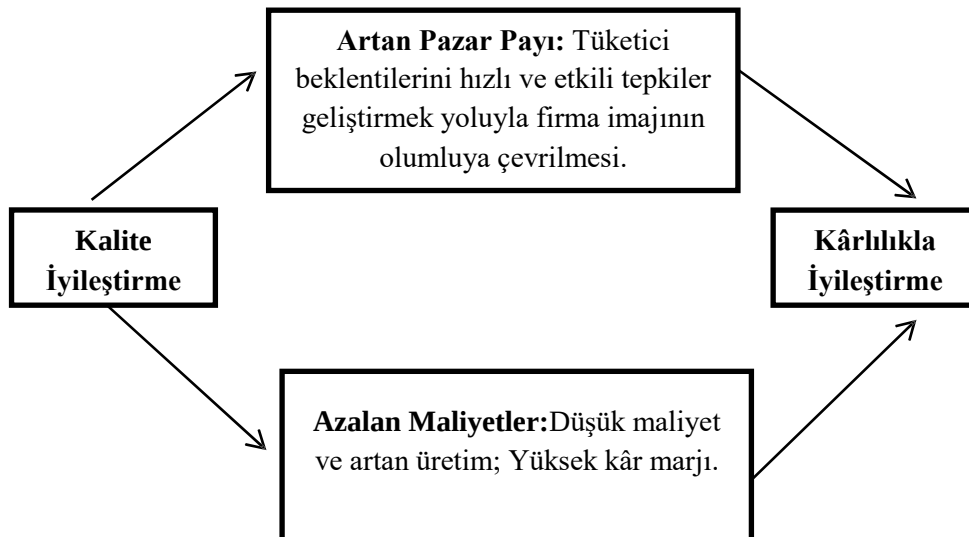
4. Kalite Ekonomisi Kavramı

Kalite kelimesine atfedilen birkaç anlam vardır. Sallis kaliteye yüklenen dört temel anlam olduğunu belirtmektedir (2001, 16-26): 1) Kaliteyi bir ürünün veya hizmetin fiyatı ve hedef kitlesi ile ölçmeye çalışan en eski tanım “kalite” ile “lüks” ve “pahalı” kelimeleri arasında özdeşlik kurmaktadır. 2) Kaliteyi göreceli bir kavram olarak tanımlamaktadır. 3) Bu anlam kaliteyi ürün ya da hizmetin üretim sürecine ilişkin izlenen süreçler ile ilgili olarak görmesidir. 4) Son olarak ise kalite, “müşteri odaklı” bir kurumsal kültür tarafından desteklenmiş, müşterilerin öznel değerlendirmelerini ve ürün ya da hizmete ilişkin bireysel algılarını ön plânda tutan bir anlayıştır.

Artan küreselleşme hareketleriyle birlikte uluslararası rekabet koşulları da oldukça değişmiş, bu değişim hızla yayılmaya başlamıştır. Bununla birlikte piyasa yapıları şekil değiştirmiş; hızlı adaptasyon ve hâkimiyet gerektiren bir sistem oluşmuştur. Değişen yapıyla birlikte küçük ölçekli şirketlerin ve az gelişmiş ülke ekonomilerinin rekabetçi koşullarda varlığını sürdürebilmeleri zorlaşmıştır.

Bu çerçevede, faaliyette bulunurken oluşabilecek bir problem, yoğun bir zaman harcanmasını ve bu anlamda yoğun bir çalışma ve plânlama yapılmasını da beraberinde getirmektedir. Etkin ve yenilikçi yöntemler Toplam Kalite Yönetimi çerçevesinde gündeme gelmeye başlamış; Kalite Ekonomisi Kavramı ortaya çıkmıştır. Toplam Kalite, maliyetleri sürekli düşürürken müşteri memnuniyetini kalıcı şekilde artırmayı hedefleyen insan odaklı bir sistemdir (Flood, 1993). Unutmamak gerekir ki kalite maliyetli bir iştir. Fakat aslında kalite ucuz, kalitesizlik daima daha pahalıdır.

Şekil2: Kalite-Rekabet İlişkisi (Kaynak: PearsonEducationCanada, Inc, 2003)

4.1. Toplam Kalite Yönetimi'nin İlkeleri:

1. İlk defa yaparken ve her defasında doğru yap; hatayı düzeltmenin maliyeti daha yüksek olabilir:

Örneğin kötü ve özensiz yapılmış bir binanın bakım ve onarım maliyetleri uzun vadede yapım maliyetlerinin çok üzerine çıkabilir. İçinde oturanlar için yarattığı sosyal ve psikolojik sorunlar da cabası. Kaos Kuramı'nda yer alan, başlangıç koşullarındaki küçük ve önemsiz gibi görünen hatalar , süreç içinde büyüyerek ve birbiri üzerine eklenerek, bir süre sonra sistemin tamamını etkileyen hata ve sapmalar hâline dönüşebilmektedir.

2. Müşteri ve Çalışanlarını Dinle ve Onlardan Öğren:

Deming'in Yeni Ekonomi (1994) kitabında sözünü ettiği örnekler burada da yer almaktadır. Her iki yaklaşıma göre de örgütün insan boyutu yani çalışanlar bir maliyet değil, tam tersine makine, teçhizat ve diğer yatırım malları gibi üzerine yatırım yapılması ve sürekli geliştirilmesi gereken bir kaynaktır. Her iki anlayışta da "insana yatırım" rekabet ortamında uzun vadede getirisi en yüksek yatırımdır.

3. Sürekli İyileştirme ve Geliştirmeyi Rutin Alışkanlıklar Hâline Getir:

Klâsik yönetim anlayışında değişim zorunluluk olmadığı sürece uzak durulması gereken bir kavramdır. Bu nedenle nadiren yapılan topyekün yani bütün örgüt ve süreçleri yeniden yapılandıran köklü bir olgu olarak algılanmıştır.

Küçük küçük nicel farklılaştırmalar ve iyileştirmeler üretim süreçleri ve ürün tasarımı uzun vadede nitel/köklü değişimlere ve yeniliklere yol açar. Bu küçük iyileştirme ve geliştirmelere "kaizen" de denilmektedir.

4. Takım Çalışmasını Yerleştir, Aynı Zamanda Çalışanlar ve Yönetimle Çalışanlar Arasında Karşılıklı Güveni Tesis Et:

Toplam Kalite Yönetimi "yeni hümanist" bir yaklaşımdır. Yukarıdan aşağıya örgütlenmiş dik ve çok katmanlı örgüt yapılarından, yatay örgütlenmiş ve dağınık (decentralized) örgüt yapılarına geçmenin önemini vurgulamaktadır. Bu organizasyonun sağlıklı bir şekilde ilerleyebilmesi için güven iki yönlü bir unsurdur: Takım çalışması içerisinde güven ve çalışanların personellere olan güveni. Bu anlamda güven kelimesi referansını karşılıklı güvenden almaktadır.

Buradan anlaşılacağı üzere; Toplam Kalite Yönetimi alışlagelen sistemi ve departman ayırımını ortadan kaldırmak isteyen, üretim ya da nihâi mal sürecini iki boyutlu değil, dört boyutlu incelemeye çalışan bir düşünsel yönetim felsefesidir. Günümüzde sıkça adını duyduğumuz inovasyon nasıl ki insanı merkeze alan bir yapıyla ortaya çıktıysa, toplam kalite yönetimi de süreci yeni hümanist yaklaşımla toplumlara kazandırmayı hedeflemektedir.

5. Toplam Kalite Yönetimiyle Kalite Ekonomisi'ne Geçiş

Toplam Kalite Yönetimi'nin öncülerinden EdwardsDeming şöyle der: "Gelecekte iki tür şirket olacaktır: Toplam Kalite'yi benimsemiş ve uygulamış olanlar; iflas etmiş olanlar. Bunu yapmak zorunda değilsiniz. Hayatta kalmak zorunluluk değildir.". Deming bu sözleriyle toplam kalite anlayışını kimsenin uygulamak zorunda olmadığını fakat değişen rekabetçi koşullarda ayakta ve hayatta kalamamak gibi riskleri de göze almak gerektiğini vurgulamaktadır.

Risk her zaman ve her piyasa yapısında vardır. Önlenebilir riskler personel güçlendirme ve takım çalışmaları gibi uygulamalarla daha risk oluşmadan belirlenebilen ve oluşmadan ortadan kaldırılan risk türüdür. Fakat bir de firmalar ne yaparlarsa yapsınlar yine de varlığını sürdürecek olan artık risk boyutu vardır. Bu risk türü, risk oluşumunu önleyici tedbirler alınsa da ortaya çıkabilecek bir risk türüdür. Tarihte bunun iki güzel örneği Henry Ford'un Fordist sistemi hayata geçirmesiyle ve ardından Toyota'nın bu sistemdeki eksiklikleri belirleyip, yeniden şekillendirmesiyle verilebilir.

Çok az türdeki ulusal tekel özelliği taşıyan örgütler hariç, hemen hemen bütün örgütler rekabetçi bir ortamda ayakta kalmaya çalışırlar. Kalite Ekonomisi anlayışı, örgüte ya da kuruma salt içeriden bakan bir yaklaşım değildir. Onun rekabetçi özelliklerini geliştirerek ve stratejik bir bakış açısıyla, dış çevreye ilişkilendirir. Bütün bunların bir sonucu olarak stratejik plânlama ve stratejik yönetim bugün toplam kalite anlayışının ve kalite ekonomisinin vazgeçilmez bir alt boyutu olarak görülür.

6. Kalite Ekonomisi'nin Yol Açtığı İşsizlik ve İşsizler Sorunu

Günümüzde, bilginin ve teknolojinin artan hızına ayak uyduramayan toplumların en önemli sorunu işsizlik olacaktır. Farklılaşan iş piyasasında kendi beceri ve vasıflarına uygun iş bulmada zorlanan çok sayıda işgücü, bu ortamda kendilerini yeni çağın uzun süreli ve iş bulmadan ümidini kesmiş işsizleri olarak bulmuştur. Bilgi işçilerinin artması ile kendisine yer bulamayan proletarya (eğitimsiz halk) kendisine gelişmekte olan ülkelerde yer aramaktadır. Bu durum göç veren ülkelerde ekonomik daralmaya neden olurken, göç için çekici unsurları bünyesinde barındıran ülkeler için da, ucuz işgücüne sahiplik açısından önemli bir adım olmuştur.

Yeni ekonominin gerektirdiği teknoloji ve bilgi ağırlıklı yeni üretim sahalarında çalışacak nitelikteki elemanlar açısından emek talebi gayet canlı olmasına rağmen, iş piyasası bu talebi karşılayacak nitelikte elemanı sunmakta yetersiz kalmaktadır. Schwab, bu duruma politik tercihlerle karşılık verilebileceğini şu sözlerle ifade etmiştir: "Bozulmanın gerçekliği ve üzerimizdeki etkisinin kaçınılmazlığı onun karşısında çaresiz ve güçsüz olduğumuz anlamına gelmez. Politik tercihlere temel olacak bir dizi ortak değer oluşturma ve dördüncü sanayi devrimini herkes için bir fırsat haline getirecek değişiklikleri gerçekleştirme sorumluluğumuz var" (Schwab, 2017, 22).

7. Kalite Ekonomisi ve Tarımsal İstihdamda Türkiye

Dünya üzerinde savaş sonrası gelişmekte olan ülkelerin ekonomik verileri istihdam alanlarına ayrılıp incelendiğinde, birinci kalkınma hızı tarım ve sanayi alanında olmuştur. Buna en güzel örneği oluşturan ülkeler: Türkiye, Güney Kore, Hindistan ve Çin olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomik kriz içine giren ülkemiz hızla bu dar boğazı atlatmak amacıyla 1940 yılında Köy Enstitüleri'ni kurmuştur. Bu kurumun temel amaçlarından biri de teknolojik tarımı ülkemize yerleştirip, üretimde verimlilik ve gelişimi sağlamaktır. Geçmiş dönem ve ağır şartları düşünüldüğünde bu kurum ülkemize sadece bir alanda değil, birçok alanda fayda sağlamıştır. Ülkemizin gelişimi için kurulan Köy Enstitüleri günümüz tarihine kadar geliştirilerek devam etseydi, bu gelişme Türkiye adına en verimli sonuçları doğurabilir, tarım ülkesi olarak dünya birincisi olabilirdik. 1930-1940 yıllarında Türkiye'de Köy Enstitüleri kurumunun gerçekleştirildiği düşünüldüğünde, tarımsal kalkınma bilincinin diğer dünya ülkelere açık ara kıyasla önde geldiğini görmekteyiz. Köy Enstitüleri'ne benzerliği açısından verilebilecek en güzel örnek Hindistan'da kurulan 'Fikir Üretme Çiftlikleri' olacaktır.

Ülkemizde son yıllarda tarımsal anlamda meydana gelen gerilemelerin başlıca nedeni iktisadi anlamda yorumlanacak olursa Cobweb (Örümcek Ağı) Teoremi'nde ve King Kanunu'nda (Bolluk Paradoksu) meydana gelen zıtlıklar olacaktır. Örümcek Ağı Teoremi ve Bolluk Paradoksu tarım alanında fiyat ve miktar arasındaki bağlantıyı açıklamak için kullanılan iki önemli kavramdır. King kanununa göre ürün miktarı aritmetik bir dizi şeklinde azalırsa fiyatlar ters yönde ve geometrik bir dizi şeklinde artmaktadır. Örümcek Ağı Teoremi'nde ise çiftçiler, piyasaya sürdükleri arz miktarını daima geçen dönemdeki fiyatlara göre belirlemektedir. Yani, çiftçiler mevcut piyasa fiyatına bakarak gelecek için üretim kararlarını almaktadırlar. Örümcek ağı teoremine göre, **bu yılın arzı, geçen yılın fiyatına veya gelecek yılın arzı, bu yılın fiyatına bağlıdır.** Buradan da anlaşılacağı gibi tarımsal ürünlerde de uzun dönemde denge fiyatını belirleyen etkin faktör arz olmaktadır

⁽⁵⁾[\(https://ekonomihukuk.com/mikro-iktisat/orumcek-agi-teoremi-ve-bolluk-paradoksu-king-kanunu/\)](https://ekonomihukuk.com/mikro-iktisat/orumcek-agi-teoremi-ve-bolluk-paradoksu-king-kanunu/).

Çiftçi maalesef bu kavramların varlığından habersiz olduğu için kısır döngü karmaşası içindedir. Bu bilinçsizlikler bizi dışarıya bağımlı hâle getirmiş, entegrasyon sürecinin hızlanmasıyla birlikte ipin ucu kaçırılmış ve ülkemizde ihraç edilen ürünler, dışarıdan ithal edilir hâle gelmiştir. Ülkemiz konumu, coğrafi yapısı ve iklim koşulları nedeniyle; dört mevsimi yaşayan, tarım ve su ürünleri çeşitliliği açısından da oldukça zengin görülen bir merkezdir. 2001 yılı tarım ihracatı Aralık ayı verileri gözlemlendiğinde tarım ihracatı %15,17'yi görmüştür. Bunun içerisindeki ağırlıklı tarım ürünleri; hububat ve bakliyatlar olmuştur. 2018 yılı verileri gözlemlendiğinde ise bu oran yıl sonunda %9,2' ye (aynı tarım ürünleri sabit kabul edilip) düşüş yaşamıştır (TİM 2001-2018).

7.2. Tarımsal Üretim Bilinci

21. yy'da artan Küreselleşme hareketlerinin meydana getirdiği sonuçlar ülkemiz ekonomisini de farklı açılardan sıkıntıya sokmuştur. Bu sıkıntılar en zayıf halka olan tarım işçilerinden patlak vermiştir. Köy halkı tohumu, gübreyi, tarım ilâcını ve toprağı işleyecek-sürecek araç mazotunu pahalıya mal edip, bu süreçten zarar gördüğü ve işçilerinin günlük

yevmiyesini ödeyemediği için, üretimini durdurup; ya tarlasını satma yoluna başvurmuş ya da bu durumun meydana getirdiği işsizlik sebebiyle köyden kente göç dalgasının içerisinde yer almıştır. Bu durum Türkiye Ekonomisi'nde yıllara göre artan ihracat açığına neden olmuştur.

Üretmeyen ülke dışarıya bağımlı kalmaya ve ekonomik bağımsızlığını yitirmeye mahkûmdur. Bu bilinçle köy halkına düşük maliyetle, yeniden toprağını işleyecek desteği sağlamak gerekmekte ve köy çocuklarının da gerekli teknolojik ve akademik donanıma sahip yetiştirilmesi için burslu Ziraat Fakülteleri'nin açılması ve sonrasında Bilişim Teknolojileri Yüksek Lisans Programı'na katılımları sağlanmalıdır.

Her il belediye başkanı kendi köylerinin tarımsal üretimini ve hayvan yetiştiriciliğini coğrafi ve iklim yapısına göre merkezi karar mekanizmasına kıyasla daha iyi tanır. Bu durumda belediye başkanları köylüler için, ülke ekonomisi açısından köprü vazifesi kurmalıdır.

7.3. Bilinç Politikaları

- Belediye başkanları köy çocuklarını, tarım ve teknoloji eğitimleri için Ziraat Fakülteleri'nde burslu eğitim almalarını sağlayacak, gençleri için de yine zirai donatımda iş alanı açacak.
- Çiftçiye düşük maliyetli tohum, gübre, mazot sağlayacak.
- Köylüyü, büyük bir çiftçiye dönüştürmek adına; düşük faizle uzun vadede teşvik kredileri açılacak, ilk 2 yıl vergi alınmayacaktır.
- Toprağını en verimli şekilde nasıl işleyeceğini bilen ziraat mühendislerine bulundukları bölgede ziraat ofisleri açmaları için demirbaş yardımıyla bulunulacak.
- Toprak nadasa bırakıldığı zaman "Topraksız Tarım" çiftçiye öğretilecek ve laboratuvarlar açılıp, içerisinde gerekli teçhizatlar bulundurulacak.
- Çiftçiye sadece yaş meyve-sebze satışı değil, bunları kurutarak büyük marketlerle anlaşması sağlanıp, köylü için ek gelir kaynağı sağlanacak.
- Köylere iplik fabrikası, kuru sebze-meyve paketleme fabrikası, gelişmiş düzeyde tarım araçlarının yerli pazarda üretilmesi için TÜLOMSAŞ gibi fabrikaların kurulumu sağlanacak.
- Yerli tohum ve tohumluk bilinci üretimin devamlılığının sağlanması açısından köylüye verilecek.
- Kaliteli tohumların yetiştirilmesi ve toprağın verimini arttırmak için "Sıfır Atık" adını verdiğimiz, fabrikalarda işlenen meyve ve sebze kabukları, tekrar toprak altına gömülecek, toprak daha da zengin hâle getirilecek. Fabrikalardan çıkan tüm yumurta ve sebze-meyve kabuklarının, yangın sonucunda verimsiz hâle gelmiş toprakların da altına gömülmesi, bu toprakları tekrar canlandıracaktır.
- Maliyeti az olan, verimi güçlü olan solucan gübresinin üretiminin öğretilmesi sağlanacak.
- Belediyeler kendi kaynaklarını yatırımcılardan ve köylüden bir miktar olmak üzere sağlayacak, tekrar köylüye yönelik harcamalar yapacak.
- Miras yoluyla küçük parçalara düşen tarım arazileri yine bu köy halkı tarafından birleştirilerek, daha fazla alan üzerinde üretim sağlanacak.

- Devlet, arazisini birleştiren çiftçilerin çocuklarının bu arazide tarımla ilgili öğrenim görmesine öncelik vermelidir. Ziraat Fakültesi mezunu olacak bu çocukların, kendi toprak analizlerini yapabilecek olması, bilinçli üretim yapmaları adına çok büyük katkı sağlayacaktır. Böylelikle, bugün olduğu gibi çiftçiler İlçe Tarım Müdürlüğü'nden hizmet gelmesini beklemeyerek, kendi işlerini daha profesyonelce kendileri çözümleyerek, devlete olan yükü de hafifleteceklerdir.
- Bugün haşhaş ve benzeri bitkiler nasıl Tarım Bakanlığı'nın kontrolü altında ekiliyorsa, diğer tarım ürünleri de bakanlığın o yıl, gelecek planlamasını yaptığı ölçüde ülke ihtiyacını ve ihracat kotasını karşılayacak şekilde üretilirirse başta bahsettiğim CobwebTeoremi'nde meydana gelen kopukluk ortadan kalkmış olacaktır.
- Hububat ekili arazilerde biçim yapıldıktan sonra arta kalan sapların düzgün istiflenerek balyalanması, birçok bölgede düzenli yapılmadığı için yine hayvancılıkta ithalata dayalı yem tüketimine neden olmaktadır. Bunun önüne geçmek için, çiftçi bu konuda bilinçlendirilirse, Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) Müdürlükleri kontrolü altında besicilere satılarak; hem ülkenin dışarıya ödediği ithal yem maliyetinin önüne geçilmiş, hem de üreticiye buradan artı bir gelir elde ettirilmiş olunacaktır.
- Hayvan yeminin kaliteli ve hastaliksız olması için, ülkemizde tekrar yerli şeker pancarı yetiştiriciliğinin sağlanması için şeker fabrikalarının açılması gerekmektedir.
- Hayvancılıkla uğraşan ailelerin çocukları veterinerlik fakültelerine burslu gönderilmeli ve nitelikli eğitim alınması sağlanmalıdır. Meydana gelebilecek salgın hastalık durumunda merkezden yardım beklemeksizin, bilinçli müdahalede bulunup, bu durumun önüne geçeceklerdir.
- Ülkemiz konumu nedeniyle üç tarafı denizlerle çevrili ve zengin su ürünlerine sahiptir. Bu bölgelerde bu zenginliği korumak ve geliştirmek adına çevreci politikalar geliştirilmelidir. En kaliteli deniz ürünlerinin av yasaklarına uyularak, en bilinçli şekilde nasıl yetiştirileceğinin eğitimi bölge çocuklarına verilmelidir.
- Yeraltı su kaynaklarının tarımda bilinçsizce sulama amaçlı kullanılması, bu kaynakların tükenmesine ve bazı bölgelerde (Konya Ovası) obrukların oluşmasına; sonucunda ise toprak kaybına neden oluyor.
- Köylüye bilinçli sulama ve yeraltı kaynaklarının kullanımının önemini belirten eğitim verilecek ve gerekli destek sağlanacaktır. Bu sebeple tarımda dron kullanılacaktır. Tarımda dronların kullanılması –veri analitiği ile birlikte- gübrelerin ve suyun daha isabetli ve verimli kullanımını mümkün kılacaktır (Schwab, 2017,24).
- Meyve ağaçları bilimsel çalışmalarla incelenecek ve farklı aşılama şekli geliştirilecektir.

Bütün bu politikalar ülkede oturup, ekonomik kalkınma sağlandıktan sonra, ithalatı düşük, ihracatı yüksek ülke konumuna gelinecektir.

8. İpek Yolu Projesi

Küreselleşme etkisinin artmasıyla birlikte hız kazanan entegrasyon sürecinde son zamanlarda adını sıklıkla duyduğumuz Çin Halk Cumhuriyeti'nin son dönemde geliştirdiği en iddialı proje ‘‘Tek Kemer, Tek Yol’’ sloganlarıyla duyurulan İpek Yolu Projesi'dir.

İlk kez Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Başkanı ŞiCinping'in 2013 yılı sonlarına doğru Orta Asya ve Güney Asya ülkelerine yaptığı ziyaretler sırasında dünyaya duyurulmuş ve kısa sürede projenin gerçekleştirilmesi yolunda büyük mesafe kat edilmiştir. Ancak projenin tam kapsamıyla hayata geçirilmesinin Çin Komünist Devrimi'nin 100. yıldönümü olan 2049'u bulacağı ifade edilmektedir⁽⁶⁾ (<http://politikaakademisi.org/2017/12/23/yeni-ipek-yolu-projesi-nedir/>). Proje kapsamında Avrasya coğrafyasında yeni demir yolu hatları, enerji boru hatları ve otoyolların yapılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda lojistiğin daha hızlı bir hâl alacağı düşünülmüştür.

Geçmiş yıllardan bu zamana kadar baktığımızda İpek Yolu'nun sadece ekonomik anlamda değil, jeopolitik anlamda da ne kadar önemli yerlerden geçtiğini görürüz. Türkiye, İpek Yolu Projesi kapsamında Borusan Lojistik, Kazakistan'da bulunan fiziksel varlığını da kullanarak bu yolu harekete geçirmiştir. Bu uygulama ile Borusan Lojistik'i kullanarak Çin'e taşımacılık yapmak isteyen kişiler ve kurumlar ürünlerini 14 ile 18 gün arasında ulaşımı yapılabiliyor⁽⁷⁾ (<https://rayhaber.com/2018/09/ipek-yolu-projesi-nedir/>). Söz konusu ekonomik bütünleşme sürecinin ve bu bütünleşmenin doğurduğu ekonomik getirilerin, geleceğin dünya ekonomisi listesinde ilk üçte olacağı düşünülen Çin Halk Cumhuriyeti'nin de dikkatini çektiği, İpek Yolu Projesi'ne verdiği önemle görülmektedir.

9. Bölge 7.0 Projesi

Bu durumda entegrasyon sürecinin etkilerinin derinden hissedildiği günümüz koşullarında Türkiye de jeopolitik konumunun ve coğrafi şartlarının önemini içselleştirip, bilinç politikalarını uyguladığında ikinci bir İpek Yolu Projesi'nin tarım ve endüstri adına tek odak noktası haline gelecektir. Bunun sonucunda mevcut İpek Yolu Projesi Türkiye üzerinden belirledikleri bazı noktalardan geçiyorken, ülkemizden başlatılacak olan projede ülkemizin yedi bölgesinden, başta komşu ülkelere ve ardından tüm dünyaya bu dolaşım sağlanacaktır. Bu kalkınma hareketinin hız kazanması için;

Köylerimizi kalkındırarak, üretimimizi arttırıp, sanayide yükselip, kıyı bölgelerimizde önemli birer il belirleyip; dünyaya açılan ticari gümrük kapıları açmalıyız. Bu illere büyük görevler düşmektedir. Bu noktada belediyeler köylü ile dünyaya açılan kapının arasında köprüdür. Belediyeler organik yetiştirilen sebze ve meyvelerin, bitkilerin dünyaya pazarlanmak üzere akışını sağlayacaktır. Canlı hayvan ticareti ve kesimi yapıp paketlenmiş et ihracatında da bulunulacaktır. Yetiştirilen yerli tohum ve gübreler ihraç edilecektir.

Marmara Bölgesi'nde İstanbul, Ege Bölgesi'nde İzmir, Akdeniz'de Antalya, Karadeniz'de Artvin, İç Anadolu'da Eskişehir, Doğu Anadolu Bölgesi'nde Tunceli ve Güneydoğu Anadolu'da Şanlıurfa illeri olmak üzere dünyaya açılan ticari gümrükler kurulacaktır. İlk etapta sınır komşularımız: Gürcistan, Ermenistan, Nahçıvan, İran, Irak, Suriye, Yunanistan ve Bulgaristan'a ticaret başlatılacaktır.

Buradan deniz yoluyla, hava yoluyla, demir yoluyla ve kimi bölgemizde de kara yoluyla bu üretim mallarının ihracatında bulunulacaktır.

Hayvanlardan elde edilen yünler iplik fabrikalarında işlenip, kendi dokuduğumuz kilim ve halılarımızın dünya pazarında satışı sağlanacaktır. Pamuk üretimine daha fazla ağırlık verilecektir. Bunun sonucunda endüstriyel kalkınma ve gelir elde edilecektir.

Ülkemizde yetişmesi mümkün olan fakat yetiştirilmeyen sebze ve meyvelerin üretimi, yukarıda belirtilen yeni sistemle başlatılacaktır.

Yıllar önce ülkemizde Köy Enstitüleri'nin kurulduğu ilk şehir Eskişehir olmuştur ve ilk yerli araç üretimi burada bulunan TÜLOMSAŞ'ta gerçekleşmiştir. Günümüzde de yapmış olduğu örnek çalışmalarla; kendi ilinde, ülkemizde ve dünyada adını duyuran Eskişehir Büyükşehir Belediye Başkanı Sayın Yılmaz Büyükerşen, yukarıda belirlenen politikaların bir bölümünü teşvik olarak köylüye sunmuştur ve bu projeye önem verip, her zaman desteğinin olacağını belirtmiştir. Bu nedenle Eskişehir bu projenin çıkış noktası olacaktır.

İlerleyen süreçte Eskişehir Belediyesi diğer il belediye başkanlarıyla projeye hızlı bir şekilde, karşılıklı destek ve dayanışmayla yön verecektir. Bu "Kardeş Belediyeciliği" aynı zamanda dünya üzerinden seçilen "Uluslararası Kardeş Belediyeler" de benimseyecektir. Böylelikle Avrupa Birliği niteliğinde bir uluslararası tarım topluluğu oluşturulacaktır ve bu topluluğun karar merkezi Türkiye olacaktır.

14. SONUÇ

Dünyada Endüstri 4.0'a öncülük eden ilk üç ülke; Almanya, ABD ve Japonya olmuştur. Almanya'da bu süreci yürütmek amacıyla Endüstri 4.0 Platform'u oluşturulmuştur ve bu oluşum; **standartlaşma, ağ güvenliği, araştırma, eğitim ve yasal çerçeve** gibi alt başlıklarda faaliyet göstermektedir. Amerika'nın ise bu süreçteki önemli yapılardan birisi Ulusal Üretim İnovasyon Ağı Programı olmuştur. Bu program gelişmiş üretim modelleri üzerinde çalışmaktadır. Japonya ise bu durumu "**Toplum 5.0**" olarak adlandırmaktadır. Temelde dijital teknolojilerin gerçek dünyaya verimli bir şekilde entegre edilmesi ve toplum yararına kullanımı, özellikle çevreye duyarlılık konusu vurgulanarak işlenmiştir.

Gelişmiş ülkeler düzeyine hızla çıkabilmek ve dünya üzerinde tarım ekonomisi olarak birinci sırada kalabilmek için Endüstri 4.0 kavramını ülkemiz üzerinde yerelleştirmemiz gerekmektedir. Fakat bu yerelleştirmeye dev rekabetçilerin olduğu teknoloji ve bilgi satım sahasından değil, kendi iç sahamız olan tarımdan başlamamız gerekmektedir.

Tartışma kabul etmeksizin tarım, Türkiye'nin vazgeçemeyeceği bir ekonomik alandır. Endüstri 4.0 sürecinde, oluşturulan bilinç politikaları süreci tamamlanıp, ekonomik getiri sağlanmaya başlandığında, tarımdan elde edilen gelirlerin bir bölümü de AR-GE yatırımlarına ve teknolojiye ayrılıp, Endüstri 4.0 sürecine geçiş kapıları açılmalıdır.

Tarım Kredi Kooperatifi, Toprak Mahsulleri Ofisi, Ziraat Donatım, belediyeler ve çiftçilerimiz karşılıklı dayanışma ve bilinç içerisinde çalışmalıdır. Belirlenen bölgelerdeki iller ve dahilindeki diğer belediyeler de "Kardeş Belediye" bilinciyle hareket edip, dünyaya açtığımız gelişim kapılarımızdan, "Uluslararası Kardeş Belediyeler" zinciri oluşturup, ilerleyen yıllarda turizm adına büyük getiriler sağlanacaktır.

Köylerde düzenlenecek festivallere yabancı belediye başkanları ve halk davet edilip, yetiştirilen ürünler tanıtılıp, festival alanlarında satışa sunulacaktır. Bunun yanında hediyelik eşyalar ve dokuma halı, kilim ve benzeri zanaat ürünleri de satışa sunulup, köylüye ek gelir ve pazar alanı oluşturulacaktır. Bu durum ülke ekonomisinde turizmi canlandıracak, aynı zamanda bölgesel önemi de arttıracaktır.

Bu gelişmeler sonucunda Türk toplumu kültür birikiminden en iyi sonuçları alacak ve öz değerlerinden kopmadan geleceğe; ilim, bilim ve irfanla taşıyacak, **“Bölge 7.0 Projesi”** başlamış olacaktır. Gümrükler bu isimle kurulacaktır.

Mustafa Kemal Atatürk köylünün toplumdaki yerini ve köylüye verdiği önemi şu sözleriyle belirtir: “Eğer milletimizin büyük çoğunluğu çiftçi olmasaydı, biz bugün dünya üzerinde olmayacaktık.” Bugün, elimizdeki verilere baktığımızda, gelişen dünya düzeninde ekonomik durumumuz ortada. Her zaman olduğu gibi; dün, bugün ve geleceği önden gören Atatürk, 81 yıl önce, bugünü görmüş ve yapılması gerekeni söylemiştir: “ Türkiye’nin asıl sahibi ve efendisi, gerçek üretici olan köylüdür. O hâlde, herkesten daha çok refah, saadet ve servete müstahak ve lâıyk olan köylüdür. Onun için, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin iktisadi siyaseti bu aslî gayeye erişmek maksadını güder. “.

15. KAYNAKÇA

AKÇAKAYA, Murat Karadeniz Araştırmaları 2010,7(25):145-174 Dil/Language: Türkçe - Turkish, Veritabanı: ULAKBİM Ulusal Veri Tabanları (UVT) - ULAKBİM Turkish National Databases

DOĞAN, Selen; DEMİRAL, Özge Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 2009:47-80 Dil/Language: Türkçe - Turkish, Veritabanı: ULAKBİM Ulusal Veri Tabanları (UVT) - ULAKBİM Turkish National Databases

Dinler, Zeynel (2017) Mikro Ekonomi, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa

Schwab, K. (2017). Dördüncü Sanayi Devrimi, (çev.) Zülfü Dicleli, İstanbul: Optimist Yay.

Şimşek, H. Toplam Kalite Yönetimi Kuram, İlkeler ve Uygulamalar

YÖNETİM ve ORGANİZASYON/Doç.Dr.Tamer BOLAT ve Diğ./Detay Ya.

<https://ekonomihukuk.com/mikro-iktisat/orumcek-agi-teoremi-ve-bolluk-paradoksu-king-kanunu/>

<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=kategorist>
www.tuik.gov.tr

(1) (<http://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/sanayi-devrimi-1107>).

(2) (<http://ushistoryscene.com/article/second-industrial-revolution>).

(3) (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/510335>)

(4) (<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/463762>).

(5) (<https://ekonomihukuk.com/mikro-iktisat/orumcek-agi-teoremi-ve-bolluk-paradoksu-king-kanunu/>).

(6) (<http://politikaakademisi.org/2017/12/23/yeni-ipek-yolu-projesi-nedir/>).

(7) (<https://rayhaber.com/2018/09/ipek-yolu-projesi-nedir/>).

İSLAM'IN MUTEZİLÎ YORUMUNDA İNSAN VE ÖZGÜRLÜK ALANI

HUMAN AND FREEDOM AREA IN THE MUTEZİLÎ INTERPRETATION OF ISLAM

Prof. Dr. Abdulhamit SİNANOĞLU

Kahramanmaraş (KSÜ) İlähiyat Fakültesi

Abstract/Summary

In traditional Muslim thinking, especially after the Mu'tezile began to weaken and the approaches of Ash'arî, Mürürîdî and in some places the Ahl al-Hadith became the dominant discourse, man's fate either limited or ignored his might. We will approach the subject from the point of view of the Mu'tezile school under this title and in the framework of God-human relationship; We will consider in the context of human freedom. The discussions and interpretations of fate in the school of mu'tezile are not about the creation of the universe in a certain order, but the question of whether the person responsible for his actions is determined and determined. Every being created and lived by Almighty Allah has a destiny in the universe. The fate of man is created in such a way as to do good and evil and that he is given reason and will. Although human beings were created by Allah, Allah has left human beings to fulfill his purpose in accordance with his will and will. Man has the will and power to realize this aim with his mind, will and experience. in other words, the human being is free to realize or not.

*

GİRİŞ:

İSLÂM DÜŞÜNCESİNDE “İNSAN HÜRRİYETİ” PROBLEMİ

2.1. İnsan Özgürlüğü Sorununun Doğuşu Hakkındaki Tartışmalar

İslâm düşüncesinde “insan özgürlüğü/hürriyeti” sorununun, İslam düşüncesindeki iç ya da dış etkenlerle doğup doğmadığı konusunda Batılı müsteşrikler arasında görüş birliği yoktur.

Bir kısmı, bu fikrin Yahûdî ve Hristiyanlığın İslâm düşüncesine etkisiyle ortaya çıktığını ileri sürerken, bazı araştırmacılar ise bu tartışmaların bizzât Kur'ân'dan kaynaklandığını ve bu konunun Hz. Muhammed (a.s.) ve ashâbı döneminde de tartışılmış olduğunu savunurlar.

Yakın bir geçmişte Mu'tezile düşüncesi hakkında önemli araştırmalarda bulunmuş olan çağdaş Mısırlı yazarlardan Muhammed Umâra, bu konuda bazı müsteşriklerin görüşlerini aktarıp değerlendirir. İtalyan müsteşriki Carl Alfonso Nallino'nun, *hürriyet* ve *kader* düşüncesinin ilk Müslüman Araplar arasında tartışılmış olduğunu kabul edenlerden olduğunu; onun İslâm Kelâmcılarının bu düşüncüyü, *insanın ihtiyârı ve fiillerinde hürlüğü* meselesine uygun bir anlamda açıklamaya çalıştıkları kanaatine vardığını, ancak zaman zaman, “Doğu Lâhûtî Hristiyanlığı'nın” etkisiyle bu problemin Müslüman kültürüne girmiş olup; işte bu etkiyle bazı İslâm kelâmcıları arasında tartışıldığını ileri sürerek ilk fikirle çelişkiye düştüğünü belirtir.¹ Stainer'in ise Mu'tezile düşüncesinin gelişiminde Yunan felsefesinin etkili olduğunu ileri sürerek benzer görüşü savunduğu bildirir.² De Boer, İslâm'da ilk mütekellimlerle Hristiyan akâidi arasında hiç kimsenin inkar edemeyeceği kuvvetli bir benzerliğin bulunduğunu ileri sürerek; İslâm alimleri arasında ortaya çıkan ilk tartışmanın “hürriyet” meselesi olduğunu ve hemen bütün Doğu Hristiyanlarının da bu görüşte olduklarını kabul ettiğini,³ Mac Donald'ın ise Mutezile'nin, Yunan felsefesinden etkilendiği hususunda hiç bir şüphenin olmadığı kanaatinde olduğunu bildirir.⁴

Nallino'nun, “bu fikrin ilk Müslüman Araplarda mevcut olduğu, zira, “Kaderiyye” diye bilinen ilk hürriyet savunucusu ekolün, Şam'da hicrî 50-70 arasında ortaya çıktığı” ile ilgili görüşünü tercih edenlerden biri olan Muhammed Umâra, Nallino'nun hicrî birinci ve ikinci asırlardaki kelâmî meselelerin tamamının, Kur'ân'da bulunan lafızlar ve ibarelerin yorumu ile ilgili ihtilaftan doğmuş ve bu Kur'ânî lafızlardan sürekli olarak bu meseleye ilişkin fennî terimler türetilmiş olduğu ve kader lafzının, inkârı mümkün olmayacak bir açıklıkla Kur'ân temelli olduğu görüşüne katılır.⁵ Mısırlı yazar Ahmed Emin'in de aynı görüşe sahip olduğunu

¹ Muhammed Umâra, *el-Mu'tezile ve Müşkiletü'l-Hürriyeti'l-İnsâniyye*, II. Bs., Beyrut 1988, 15-16. Bkz. İrfan Abdulhamit, *İslâm'da İtikâdî Mezhepler ve Akâid Esasları*, (Çev.: M. Saim Yeprem), Mârifet Yay., İst. 1983, 139; Abdurrahman Bedevî, *et-Turâsi'l-Yunânî fi Hadârati'l-İslâm*, Kahire 1965. Bu eserin aslı 1912'de Roma'da “Doğu Araştırmaları Dergisi” 7. Sayıda yayınlanmıştır.; Nadim Macit, *Ehl-i Sünnet Ekolü'nün Doğuşu*, Erzurum 1995, 22. Lâhûtîlik, İlâhiyat ve Kelâm tartışmaları (Teoloji) demektir. Bkz. Ali Sâmî en-Neşşâr, *İslâm'da Felsefî Düşüncenin Doğuşu*, (Çev.: Osman Tunç), İnsan Yay. İst. 1999, II/251.

² Abdulkakim Belbe', *Edebu'l-Mu'tezile ilâ Nihâyeti'l-Karni er-Râbî*, Dâru'n- Nehda, Kahire tsz., 131; Nicholson, *Literary History of The Arabs*, Cambridge at the university press 1953, p. 369.

³ De Boer, *Târîhu'l-Felsefe fi'l-İslâm*, (Arapçaya çev.: M. Abdülhâdi Ebu Rîde), Kahire 1938, 49.

⁴ Mac Donald, *Development of muslim theology, Jurisprudence and constitutional theory*, New York 1903, p. 131.

⁵ Umâra, *el-Mu'tezile ve Müşkiletü'l-Hürriyeti'l-İnsâniyye*, 16.

aktaran Umara bazı Kur'ân ayetlerinin -insan özgürlüğünü yok sayan- cebri ifade ettiğini, bazı hadîslerin de kadere imânâ çağırdığını ileri sürerek; Müslüman düşüncesindeki kader meselesinin aslının Kur'ân ve hadîslere dayandığı görüşündedir.⁶ Ahmed Emin haklı olarak, Mu'tezile'nin ortaya çıkışının tamamen İslâmî olduğunu, hiçbir şekilde Mu'tezilî düşüncede Mesihî düşüncenin olmadığını söylemektedir.

Nieberg, Hayyât (ö.298-00/910-12)'ın "el-İntisâr ve'r-Reddu alâ İbni'r-Râvendî" kitabına yazdığı mukaddimesinde, İslâm dünyasında Seneviyye'den kaynaklanan teccim düşüncesine karşı, Mu'tezile'nin, Allah'ı bundan tenzih etmek için savunmaya geçtiğini söyler.⁷ Buna karşılık, Sir Thomas ve T. W. Arnold gibi müsteşriklerin, İslâm'da irâde hürriyetine ilişkin görüşlerin Hristiyan kaynaklı olması bağlamında Kaderiyye'nin bu görüşü doğrudan doğruya Hristiyanlardan almış olduğu iddiasında bulunduğu anlaşılmaktadır.⁸ Bu meselelerin, İslâm düşüncesine diğer din mensuplarından, özellikle Yahya (Yuhanna) ed-Dımişkî (71-132/ 700-749) ve onun halefi Theodor Ebu Kurra (ö.211/826) vasıtasıyla girdiğini, mesela "Kur'ân'ın yaratılmışlığı" meselesinin Yahûdîler'den, "kıdem"i ile ilgili görüşün de Hristiyanlardan alındığını, bu etkilerin bu dinler aracılığıyla Mu'tezile'ye mal edildiğini ileri sürenler de vardır.⁹ Halbuki Theodor Ebu Kurra'nın Müslümanlarla tartıştığı ve Mu'tezile'nin de Yahya ed-Dımişkî ve öğrencileri ile ilişkisi olduğu, fakat bu ilişkinin etkilenme değil, tartışma düzeyinde cereyan ettiği ve Mesihîlerin "teslis"i savunurken, Müslümanların "tevhid"i savundukları bildirilir.¹⁰ Watt, iki aykırı görüş arasını uzlaştırmaya çalışarak, "*hür irâde*" kavramının tam anlamıyla İslâm Düşüncesi'nde mevcut olmadığını, aksine bu kavramın insanın fiil için gerekli olan kısmen farklı "kudret ve hâdiselerin cereyanını tayin etme" kavramıyla yer değiştirmiş olduğunu ve Müslüman kültüründe "kader" kavramının olduğunu, fakat bunun tahmin edildiği kadar sık geçmediğini, zira Müslümanların Allah'ın geçmişte yapmış olduğu şeyden ziyade, şu anda ne yapmakta olduğu hususuna daha çok ilgi duyduklarını belirtir. Ona göre, kader ve *irâde-i cüz'iyye* hakkındaki mübahese böylece hâdiselerin hâli hazırdaki

⁶ Ahmed Emîn, *Duha'l-İslâm*, Kahire 1943, I/364.

⁷ Neşşâr, *İslâm'da Felsefî Düşüncenin Doğuşu*, II/249; Nieberg, *el-İntisar Mukaddimesi*, 58.

⁸ Umâra, age., ay.; Arnold, *ed-Da've ila'l-İslâm*, (trc. Hasen İbrahim Hasen, A. Mecid Âbidin, İsmail en-Nehrâvî), Kahire 1957, 93.

⁹ Umâra, age., 27; Zühdi Hasen Cârullah, *el-Mu'tezile*, Kahire 1947, 36, 75; Watt, *İslâm Düşüncesinin Teş. Dev.*, 305, 231.

¹⁰ Cârullah, age., 28-33; Neşşâr, *İslâm'da Felsefî Düşüncenin Doğuşu*, 249.

cereyanını tayin etmede, Yüce Allah ile kulun ayrı ayrı hisselerinin var oluşuna dâir bir münakaşa halini almıştır.¹¹

Hamilton A. R. Gibb (ö.1971 m.), Mu'tezile'nin, kendi akâid sistemlerini 'Yunan fikir kalıpları içerisinde ortaya koymuş' olduklarını, dinsel düşüncelerinde de Kur'ân yerine Yunan metafiziğinden ilham aldıkları iddiasındadır.¹² Von Kramer ise, Kaderiyye'nin, kaderi olumsuzlama hakkındaki görüşlerini Mesihîlerden almış olduğunu, çünkü Nasara'nın çoğunun irâde hürriyeti görüşünde olduklarını ileri sürer. Ona göre Müslümanlar Şam beldesini fethedince, Lâhûtî Kilisesi'nin kader meselesiyle meşgul olduğunu görmüş ve bundan etkilenmişlerdir. Bununla beraber Mac Donald'ın, Kaderiyye'nin Lâhûtî Mesihîlerden etkilendiği, fakat kader meselesinde bu etkilenmenin uzak olduğunu bildirdiği ve yukarıdaki görüşlere katılmadığı, *kader meselesinde temel hususun, beşerî akıl ve insanı bu konuda düşünceye yöneltme zaruretinin bulunduğu* görüşünde olduğu bildirilir.¹³ Mac Donald, *kader meselesinin, insanın en temel zihnî problemi olduğunu* kabul eder. Gerçekten cahiliyye Araplarının da kader konusuna dalmış olmaları bunu göstermektedir. Nitekim bunların şairlerinin çoğunun şiirlerine baktığımızda, cebri olduklarını görürüz.¹⁴ İlk kuşak Müslüman Arap âlimlerin literatüründe “insanın cansız bir varlık gibi irâdesiz, seçme hakkından yoksun, herhangi bir güç, etki ve kazancı olmayan; yani cansız bir varlık gibi kâinatta yer almasını ifâde eden “*cebri*” kavramı, İslâm'dan önceki dönemlerdeki “tahakküm ve köleleştirme” anlamıyla ilişkilendirilmiştir. Araplar zâlim ve müstebit bir yönetimi “cebriyye veya cebbâriyye”, bu yönetimin temsilcilerini de “cebbâr” olarak nitelendirmişlerdi. Huzurunda korkudan titreyen bir adama Peygamberimiz (a.s.)'in, “kendine gel, korkma, ben bir kral ve *cebbâr*/zorba değilim” demesi de bu kullanımın açık bir misâlidir.¹⁵

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki bu düşünce Araplar arasında gerek islam öncesi gerek sonrasında bilinen bir mesele idi, ancak felsefi ve kelami yönleriyle çeşitli açılardan tartışılması Mu'tezie ekolünün çeşitli felsefe ve kültürlerle tanışması sonrası yeniden ele alınmıştır.

Kader Problemi ve Kader Kavramının İnsan Kudreti İle İlişkisi

¹¹ Watt, *Hür İrâde ve Kader*, (Çev.: Arif Aytekin), İst. 1996, 8.

¹² Hamilton Alexander R. Gibb, *Mohammedanism*, Mentor 1955, p. 90.

¹³ Abdulhakim Belbe' age.,132; Mac Donald, *Development of Muslim Theology*, Jurisprudence and Constitutional theory, Newyork 1903, 127,131; Zühdi Hasen Cârullah, *el-Mu'tezile*, Beyrut 1990, 6. Bs., 94-95. Lâhûtîlik, İlâhiyatçılık anlamında bir kavram olup, Doğu Kiliselerinin İlâh hakkındaki tartışmalarından dolayı bu şekilde anılmışlardır.(A. S.)

¹⁴ Cârullah, age., 95.

¹⁵ Umâra, *el-Mu'tezile ve Müşkiletü'l-Hürriyeti'l-İnsaniyye*, 8-9.

Kader sözcüğü ile “kudret” sözcüğü arasındaki anlam alanı iki kelimenin de kökü olan k-d-r’dir. Bundan türeyen diğer anlamlar İslâm Kelâm ekollerinin öncüsü Mu’tezile tarafından kendi sistemlerine uygun bir tarzda işlenmiştir.

“Kader” sözcüğü, “kudret” kavramı ile aynı kökten gelmekte, fakat bu iki kelime Mu’tezile bilginleri arasında değişik anlamlarda kullanılmaktadır. Hatta onlar bu iki kelimeye birbirlerine zıt anlamlar yüklemektedirler.

Kader kelimesi *ölçme, güç yetirme, kaza ve hüküm, kudret, ölçerek, takdir ederek tayin etme, rızık daraltma, her şeyin olduğu gibi kılınması* gibi anlamlara gelmektedir.¹⁶ Kader kelimesi ve türevleri Kur’ân’ın bir çok âyetinde geçer. Bu sözcüğün mihverini “bir ölçü dahilinde tayin etmek, her şeyi bir ölçü ve nizama göre tanzim etmek” oluşturmaktadır. Bu kavramın, Hz. Peygamber (a.s.)’den sonra ortaya çıkan ıstılâhî anlamlarla bir ilgisinin bulunmadığı ileri sürülür.¹⁷

Mu’tezile düşünürleri “kadera” fiilini “kâse” = *kıyasladı* ve “mâsele”= *örnek getirdi* şeklinde açıklamışlardır. “Şunu şuna takdir ettim, yani bunu bununla kıyasladım ve onu onun gibi yaptım” demektir ki bu, tahmini-faraza bir şeydir. Yine “istediğin gibi takdir et” denir. Yani, şunu şöyle “farz et, gerekli kıl” demektir. Bu durumda “Yüce Allah taati ve mâsiyyeti takdir etti” demek, “onları açıkladı” demektir. Bunların hepsi “sevap ve günahı yaratıyor” anlamında olmayıp “açıkladı” demektir ki, bu görüş Cebriyye’nin görüşüne aykırıdır.¹⁸

Bu durumda “kadr” ve “kader” lafızlarının Mu’tezile tarafından çeşitli anlamlarda kullanıldıklarını görüyoruz. Bu lafızlar ise “kadera” ve “kaddera” kelimelerinden türetilmiş ve birbirine benzer biçimlerde (vecih) kullanılmıştır. “Mu’tezile, “Allah insanların fiillerini yarattı” şeklindeki âyetleri yorumlamış (te’vîl), “kadera” lafzını da insanın istemini (ihtiyâr) terk etmekle beraber, “faraza” anlamında açıklamış oldukları gibi, “kıyas etti, açıkladı ve kulların fiillerini yaratmaksızın bildi” anlamında da kullanmışlardır.¹⁹

Kader, “takdir” demektir; yani fiillerin kendisine nispet edildiği şeyler hakkındaki hükümler bakımından “görüş ve düşünce” demektir. Kader insana özgü kılınan şeyler hakkında düşünülünce, Allah’ın kaza ve kaderi ile insanın fiillerine taalluk etmez. Sadece *i’lâm, ihbâr* ve

¹⁶ Bkz. İbn Manzûr, Ebû’l-Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mükerrrem (ö.711h.), *Lisânu’l-Arab*, Beyrut 1375/1955 ve 1389/1970, III/330-331; Mac Donald, *Kader* md., İslâm Ansiklopedisi., VI/42.

¹⁷ Bkz. Hüseyin Atay, *Kur’ân’a Göre İman Esasları*, Ank.1972, s.90; Ahmet Akbulut, *Sahabe Devri Siyasi Hadiselerinin Kelâmî Problemlere Etkileri*, Birleşik Yay. İstanbul 1992, s.318, 321.

¹⁸ Kâsım b. Muhammed b. Ali, *el-Esâs li Akâidi’l-İkyâs*, (Thk.: Albert Nasri Nâder), I. Bs., Dâru’t-Tâlia, Beyrut 1980, s.119.

¹⁹ Zühdi Hasen Cârullah, *el-Mûtezile*, el-Mektebetul Ehliye, (II. Bs.) Beyrut 1974 ve Beyrut 1990, s.95.

beyân bakımından taalluk eder. Bunun zorunlu gereklilik (icâb) anlamında kullanılması, “kulların fiilleri, Allah’ın kaza ve kaderiyledir” sözü gibi doğru olamaz. Bununla i’lâm ve ihbâr kast olunur ki, doğrusu budur. Eğer bağlayıcılık (ilzam) kastedilirse, bu husus diğer bazı şeylerde geçerli olur. Yaratma (halk) kast olursa, bu durum kulların fiilleri hakkında geçerli olmaz. Yani insan fiillerinin yaratılmış olduğu söylenemez. *Kudret* hakkındaki durum da böyledir.”²⁰

Mu'tezile bilginleri, Yüce Allah’ın küfür ve mâsiyetleri ve diğer varlıkların her hangi bir fiilini yaratmadığı konusunda görüş birliği içerisindeyler. Mu'tezile’den sadece Sâlih Kubbe (ö?), Allah’ın küfür, mâsiyet ve insan fiillerinin *isim* ve *hükümlerini* yaratmakta olduğunu iddia etmiştir. Mu'tezile, Abbâd b Süleyman (ö.251/864) hariç, Allah’ın imânı güzel, küfrü de çirkin kıldığını kabul etmiştir. Bu, Allah “adlandırmayı imâna ait kıldı ve hükmünün de 'güzel' olduğunu bildirdi anlamındadır. Küfrü adlandırdı ve bununda hüküm olarak çirkin olduğunu bildirdi. *Allah, kâfiri kâfir olarak yaratmamıştır, kâfir kendisi sonra küfre girmiştir, imân için de durum aynıdır.* Abbâd ise Allah’ın küfrü belli bir yön üzere kıldığını veya kâfir ve mü’mini -kâfir ve mü’min olarak-yaratmış olduğunu inkâr etmiştir.”²¹

El-Murteza el-Yemânî (ö.436/1045), Mu'tezile’nin kudret konusundaki konumunu açıklarken, Ehl-i Sünnet’in de irâde meselesindeki amacının “Allah’ın mağlup olmayan bir gâlip” olmasını vurgulamak olduğunu ileri sürdüğü bildirilir. Zira ona göre “Yüce Allah, işi üzerinde Gâlib ve Kâdir olandır.”²²

Mu'tezile bilginleri, insan fiillerinin Allah’a izafesini, yani bu fiilleri yaratanın Allah olmasına dâir düşüncüyü reddeder ve Mücebbire ekolünün aksine, 'Allah insan fiillerini yaratır' şeklindeki bir yorumu kabul etmedikleri gibi, mâsiyyetlerin de Allah’ın kudretiyle ya da hükmüyle olmadığını²³ ileri sürerler; kader sözü ile de “*beyân*” ve “*ihbâr*”ın kastedildiğini, yani bunun işi/durumu *açıklamak* ve onu *ilân* etmek olduğunu kabul ederler. Bu bağlamda... “Ancak onun (Hz. Nuh’un) karısı hariç... Bu kadının geride kalıp boğulanlardan olmasını *takdir ettik*”²⁴ ayetinin bu durumu bildirdiğini, buradaki “takdir” kelimesinin, bu kadının durumunu “*haber vermek*” ve başına gelecek olan şeyi “*açıklamak*” olup, Allah’ın bunu yaratması ve buna hükmetmesi olmadığını ifade ederler.”²⁵ Zira fiili Allah’a izafe esasına göre “takdir”

²⁰ Kâdî Abdulcebbâr b. Ahmed el-Hemedânî, *el-Muhît bit-Teklif*, (Thk.: Josef Hopen), II.bs., Beyrut 1965.I/440; Semih Değim, *Felsefetu'l-Kuder fi'l-Fikri'l-Mûtezile*, (II. Bs.) -Dârü't-Tenvîr, Beyrut 1985, s.60.

²¹ Bkz. Ebu'l-Hasen el-Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve'h-tilâfu'l-Musallîn*, (Thk.: M. Abdulhamid), Şam 1994, s.123.

²² M. Kâmil Ahmed, *fi Tefsîri'l-Mûtezile li'l-Kur'ânî'l-Kerim*, Beyrut 1983, s.208

²³ Kâsım b. Muhammed Ali, *el-Esâs fi Akâidi'l-İkyâs*, (Thk.: Albert Nasri Nâder), I.Bs., Beyrut 1980, s.118

²⁴ Neml 27/57.

²⁵ Bkz. Kâdî Abdulcebbâr, *Mûteşâbihul-Kur'ân*, (Thk.:Adnân Zerzûr), Kahire 1960, II/471.

(belirleme) olduğunu anlamaya imkân yoktur. Yoksa teklif ortadan kalkardı. Bu kelimeyle bazen de “kudret” ve “ahkâm” zikredilir. “Biz her şeyi bir *kader* ile yarattık”²⁶ âyetiyle de *ilim*, *hetm* (kesinlik), *ecel*, *ahkâm*, *kıyas* ve *mümâsele* (benzeşme) kastedilir. Bütün bunlar, Mücebbire’nin aksine, Allah’ın kudretiyle bunları yaratması anlamında değildir²⁷ derler.

Şimdi bu kavramları irdeleyelim:

a) “İlim” anlamındaki kader: “Şâyet Allah, kulları için rızkı bollaştırsaydı, yeryüzünde azarlardı. Fakat O, rızkı dilediği kadar (.bikaderin) indiriyor.”²⁸ Yani bu âyetteki 'kader' sözü 'ölçü' anlamında kullanılmıştır.

Kadı Abdulcebbâr bu âyette geçen “kader” kelimesinin “bildirme” anlamına geldiğini şöyle açıklar: “Çünkü Yüce Allah, kullardan azgınlık ortaya çıkmaması için kendilerine rızkı bol vermediğini haber vermekte/ bildirmektedir.”²⁹ Ayrıca Kâdı bu âyetle, küfür ve azgınlığın (bağy) yaratılmamış olduğuna bunların, insanların kendi fiilleri olduğunu bildirir.³⁰

b)“Ecel” ve “Hetm” anlamındaki kader:

Ecel = “İlâ kaderin mâlûm”= “İşte o suyu *belli bir süreye kadar* sağlam bir yere yerleştirdik.”³¹

Hetm = “Ve kâne emrullâhi kaderan makdûran”= “Allah’ın emri mutlaka yerine gelecek makdûr bir kaderdir.”³² âyetinden de kesinlikle, Allah’ın, kullarının fiillerini yaratan olduğu çıkarılamaz. Aksine burada Allah’ın emirlerinin mâkûl olduğu düşüncesine bir delâlet vardır. Mâkûlun da muhdes olması gerekir. Makdûr, fâilin ihdası ve tahkikiyle gerçekleşen şeydir. Mevcudun önceki durumundan makdûr olduğu ve bunun da zikrettiğimiz gibi, 'işlerin olmasını gerektirdiği' anlaşılır.³³

c)“Ahkâm” (sağlam hükümler) anlamındaki kader: Kamer sûresi 49. âyette bu anlamdadır.³⁴ Ayrıca herkesin kendi *ölçüsünde* yaratılmış olduğu da kastedilir. Siyakıyla

²⁶ Kamer 54/ 49.

²⁷ Kâsım b. Muhammed b. Ali, *el-Esâs*, 118; Değim, age., 220; Kâdı Abdulcebbâr, *Müteşâbih*, II/606.

²⁸ Şûrâ 42/27.

²⁹ Kâdı Abdulcebbâr, *Müteşâbih*, II/606; Kâsım b. Muhammed b. Ali, *el-Esâs*, 118.

³⁰ Kâdı Abdulcebbâr, age., ay.

³¹ Mürselât 77/22.

³² Ahzâb 33/38.

³³ Kâdı Abdulcebbâr, *Müteşâbih*, II/566.

³⁴ Bkz. Kâsım b. Muhammed b. Ali, *el-Esâs*, 118.

birlikte okunursa, “herkesin kendi hak ettiği ölçüde azab göreceği” ortaya çıkar. Yani, “O’nun fiilleri ölçülüdür”³⁵ demektir.

Kader kelimesinin Kur’ân-ı Kerim’in çoğu yerinde *mikdar, ihbâr, i’lâm ve beyân* anlamlarında da kullanıldığını bildiren Kâdı Abdulcebbâr, ilgili âyetleri bütün detaylarıyla açıklar.³⁶

Bu kelime Kur’ân’da “masdar” ve “fiil” olarak da gelmiştir.³⁷

Kaderin anlamı “*takdir*” ve “*bir şeyi münasip bir durumda koymak*”tır. Kâdir sûresi birinci âyetin tefsirinde Kâdı Abdulcebbâr (ö.415/1025) şöyle der: “(Kur’an’ın) Kadir gecesinde indirilmesinin anlamı, onun *sonradan* indirildiğine (hâdis) delildir ve Allah’ın Kur’ân’ı indirmek için “belli bir vakti” seçtiğini gösterir. Çünkü 'bir durumdan başka bir durumda' indirilmesini seçmiştir.³⁸ Yani Allah onu, “belli bir zaman diliminde” indirmeyi uygun görmüştür.

Takdir, bir işin "tesviyesi" hakkında "görüş" ve "düşünce" olup; işin bir *plana göre hazırlanması, icraya yönelik önceki samimiyet* olunca, insanın da “yaratıcı” olarak nitelendirilmesinde herhangi bir sorun olmadığı kanısında olan Mu'tezile, yaratmayı “takdir” olarak kabul eder.³⁹ Kâdı Abdulcebbâr da, fiilin sahibinden 'mukadder' olarak çıktığını göz önüne alarak, bu kelimenin hem insan, hem Allah hakkında kullanılabileceğini ileri sürer.⁴⁰

Buhârî (ö.256/869) ve Müslim (ö.261/875)’in "Sahih”lerinde Hz. Muhammed (a.s.)’in “imân nedir”? “sorusuna verdiği iki farklı cevap bulunmaktadır. Bunlardan birinde “kadere imân” geçmediği halde, diğerinde geçmektedir. Bu Hadîs-i Şerîfler şunlardır:

1-Ebû Hureyre bildiriyor: İmân nedir? sorusuna Resûlullah şöyle cevap verdi: “Allah’a, Meleklerine, Kitaplarına, Allah’a kavuşmaya, Resûllerine imân etmen ve öldükten sonra dirilmeye inanmandır.”⁴¹

³⁵ Bkz. Kâdı Abdulcebbâr, *Mütesâbihu'l-Kur'an*, II/635-636.

³⁶ İlgili âyetlerden bir kaç: Ra'd,13/17; Neml,27/57; Kamer, 54/49; bkz. Kâdı Abdulcebbâr, *el-Muhît bi't-Teklif*, (Thk.: Josef Hopen), 2. Bs., Beyrut 1965, I/420; *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, (Thk.: Abdülkerim Osman), I. Bs., Mektebetü'n-Nahdâ, Kahire 1965, 1988, s.310; *Mütesâbih*, II/431. Ayrıca bkz. Hüseyin Atay, *İslâmın İnanç Esasları*, Ank. 1992, s.217.

³⁷ Bkz. Kâdir 97/1; Kamer 54/49; Mürselât 76/22; Ahzâb 33/38.

³⁸ Kâdı Abdulcebbâr, *Mütesâbih*, II/697; Değim, age., 58.

³⁹ Bkz. Muhammed Umâra, *el-Mûtezile ve Müşkiletü'l-Hürriyeti'l-İnsaniyye*, I. Bs., Beyrut 1972, s.78.

⁴⁰ Bkz. Kâdı Abdulcebbâr, *el-Muğnî fî Ebvâbi't-Tevhîdi ve'l-Adl*, Kahire 1960-1965, VIII/283.

⁴¹ Müslim, *Sahih*, 1/5.

2-Allah’a, Meleklerine, Kitaplarına, Allah’a kavuşmaya, Resûllerine, ölüm sonrası Dirilişe ve Kadere imân etmendir.”⁴²

İmânın şartları olarak nitelendirilen bu hususlar, birinci Hadîste kader kelimesi geçmeksizin altı, ikinci hadîste ise kader maddesi ile birlikte yediye çıkmaktadır. Ayrıca bazı hadîslerde kader kelimesiyle birlikte “hayrın ve şerrin Allah’tan geldiğine” ilavesi de bulunur.⁴³

Bu tür hadîslerin mütevâtir olmadığı halde, her kelâm kitâbında bundan bahsedildiğini, hadîste geçen “kadere, hayrın ve şerrin Allah’tan olduğuna inanmanın bunları “Allah’ın yarattığına inanmak” olarak açıklayıp, ancak “O’nun mutlak iyiyi yarattığı halde, mutlak kötüyü yaratmadığını; kötülüklerin varlıklar arasındaki menfaat çatışmasından doğduğunu”; buna göre kaderin “İlâhî nizam ve ölçü” demek olduğunu bildiren günümüz araştırmacıları da vardır.⁴⁴ Kur’an’da geçen “Biz her şeyi bir kadere göre yarattık” âyeti bu anlamda olup; her şeyi bir “düzen ve ölçüye göre” yarattık demektir.⁴⁵ Mu'tezile, insanın kaderi konusunda “tespit ve gözlem rolü” hariç, bütün aktiviteyi Allah’tan olumsuzlar.⁴⁶

Mu'tezile bilginleri, Kur’ân’daki lafızlardan mezhep ve görüşlerine yarayan lugâvî analizlerle yetinmeyip, Resûlullah (a.s.)’ın Hadîs-i Şerîfleri, Halifeler ve Sahâbeden rivâyet edilen hitap ve konuşmalardan da yararlanmışlardır. Mesela, İbn Ebi’l Hadîd (ö.656/1257), Hz. Ali’nin hutbelerinden birinde geçen “yarattığını takdir etti ve takdirine göre hükmetti” sözünü şöyle açıklar: "Bunun anlamı; “Allah yarattığı eşyayı takdir etti ve onları takdir ettiği şeye göre muhkem kıldı. Takdir kelimesi burada lügat yönünden “hükümler ve tedbir” anlamında kullanılmıştır. Bu durumda “işler, amaçlarına ve kendileri için mukadder hudutlarına göre düzenlenmiş oluyor. Örnek olarak, Allah şahini av, atı binmek, kalemi de yazmak için yaratıp hazırlamıştır. Bu sözden mutlaka zorlamayı anlamamak, aksine Allah’ın irâde ve meşietine göre mecâzî bir açıklama biçimi olarak alınmış olduğunu anlamak gerekir.”⁴⁷ Buradaki kaza ve kaderden maksat, ikrâh ve ıztırâr değil, Allah’ın *emri ve hükmüdür*.⁴⁸

⁴² Müslim, *Sahîh*, 1/7; Buhârî, *Sahîh*, 50/4777.

⁴³ Bkz. Buhârî, *Sahîh*, 1/18; Müslim, *Sahîh*, 1/28-31: (Bkz. Cibrîl Hadîsi).

⁴⁴ Bkz. Atay, *İslâmın İnanç Esasları*, 217-218, vd.

⁴⁵ Kamer 54/49.

⁴⁶ Watt, W. M., *Hür İrâde ve Kader*, (Çev.: Dr. Arif Aytekin), İstanbul 1996, s.87.

⁴⁷ İbn Ebi'l-Hadid, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, Beyrut: Daru'l-İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, tsz.,VI/145-146.

⁴⁸ İbn Ebi'l-Hadid, age., XVIII/278.

KADER-KAZA İLİŞKİSİ

Kader ve kaza kavramları İslam düşüncesinde hep beraber kullanılır. Eş’ariler ve Mâtüridiler bu iki kavramı birbirinin yerine kullanmaktadırlar. Mâtüridilerin kader değine Eş’ariler kaza, kaza dediklerine de kader demektedirler. Mu’tezile ise konuyu bu iki ekol daha ortaya çıkmadan önce çeşitli yönlerden ele alıp incelemişleridir. Çünkü Mutezile insan özgürlüğü ve sorumluluğuna en çok vurgu yapan bir ekoldür. Hatta ortaya çıkış gerekçeleri bile bu anlayışa dayanır.

İnsan özgürlüğü hakkında yapılan bütün çalışmalarda bu konu mutlaka incelenmiş, her şahıs veya mezhep mensubu konuya kendi görüş açısından yaklaşmıştır. Biz ise, mümkün olduğu kadar tarafsız kalmaya özen göstererek, bu konuyu çeşitli yönleriyle açıklamaya çalışacağız.

“Kaza,” lügatte “emir”, yapılan "bir işin tamamlanması", bir gayeye yönelik “planlı ve emsalsiz iş yapma”, yapılan bir işi "sağlam ve sanatkârane yapma", “bildirme”, “bir işi yerine getirme” ve “bitirme”, “sorumluluktan kurtulma” gibi pek çok mânâyı ifâde eder. En meşhur mânâsı “hüküm” olduğu gibi, "ölüm", "öldürme", "yaratma", "infaz" ve "icâb" mânâları üzerinde duranlar da vardır.⁴⁹

Mu’tezile’nin kaza ve kader anlayışı Ehl-i Sünnet’in anlayışından çok farklıdır. Çünkü Mu’tezile’nin kanaatine göre, kulların fiillerinin Allah’a izafesi doğru değildir. Ama Allah’ın fiilleri için, “Allah’ın kaza ve kaderiyledir” denilmesi Mu’tezile’ye göre de câizdir. Çünkü Allah’ın fiilleri, Kâdir ve Mürîd olması itibarıyla Allah’ın zâtı ile ilişkilidir.⁵⁰

Kader kelimesi şu âyette “i’lâm” ve “ihbâr” anlamında kullanılmıştır: “Biz kitapta İsrailoğulları’na; ‘sizler yeryüzünde iki defa fesat çıkaracak ve büyük bir kibre kapılacaksınız’ diye bildirdik.(Kaza).”⁵¹

Kâdî Abdulcebbar bu âyeti şöyle yorumlar: Yüce Allah, gelecekte fesadın ortaya çıkacağını *istikbal*, kazayı da *mazi* vechi üzere açıklamıştır. Eğer bu kaza kelimesi “halk/yaratma” anlamına alınsaydı, doğru olmazdı. Çünkü kaza lafzı “ilâ” (harf-i ceri) ile teaddi ederse (geçişli olursa), “haber” demek olur. Bununla fiil kastedilirse, ‘ilâ’nın dışında bir şeyle geçişli olur, yada herhangi bir harfle geçişsiz olur. Durum böyle olunca, bununla açıkça

⁴⁹ Bkz. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut 1412/1912, XI/209; Kaza bina, kader onun temelidir. (Bkz. age.,ay.).

Kâdî Abdulcebbar, *el-Muğnî*, VIII/283; Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Beyrut 1413/1913, 1708; Hüdâverdi Adam, *Muhyiddîn b. el-Arabî'ye Göre Kaza ve Kader*, Sakarya 1998, s.164.

⁵⁰ Kâdî Abdulcebbar, *Şerh*, 771-772.

⁵¹ İsrâ 17/74.

Allah'ın, onların “ortaya çıkan” fesatlarını haber vermiş olduğu görülmektedir. Bu bir maslahat örneği olmaya da delildir ve inkâr edemeyeceğimiz bir husustur.

Mu'tezile, Kur'ân'da geçen kaza ve kader kelimelerinin anlamının “*beyân, i'lâm, ve ihbâr*” demek olduğunu savunur. Mesela Kâdı A. Cebbâr şu âyeti bu mealde açıklar: "Ve lâkin liyaqdiyellahu emran kâne mefulen"="Fakat Allah gerekli olan emri kaza etmek için böyle yaptı".⁵² İster mücmel, ister mufassal olsun, i her “mef'ul (ortaya çıkan iş)”ün “i'lâm” ve “ihbâr” anlamında Allah'ın kazası olduğu söylenir.⁵³ Yine Hicr sûresi 66. Âyette, “Sabah çıkarlarken mutlaka onların (Lut Kavmi) kökü kesilmiş olacak diye ona (Lut'a) bu durumu *kaza* ettik ”ilâhi kelâmındaki kaza kelimesi de i'lâm ve ihbâr (bildirme ve haber verme)dır. Önde gelen müfessirlerin bir bölümü bu “kaza” kelimesinin “bir şeyden boşalmak, bir işi bitirmek, o şeyi sonuna ve gayesine erdirmek” demek olduğunu bildirmiştir. Mu'tezile bilginleri de irâde özgürlüğü konusunda bunu görüşlerine delil getirmişler; insanların fiillerini Allah'ın *tamamen*-yaratmadığını ve gerçekte bu fiilleri kaza etti demenin akıl açısından doğru olmayacağını söylemişlerdir. Bu durumda, bu fiillerin durumlarının (sonrakiler tarafından) “bilinmesi” açısından “ihbâr etme” demek olduğu ortaya çıkar. “Ayrıca kaza sözü, vâciplerin ve emirlerin mükellefi bağlayıcı (ilzam) olması hakkında da söylenebilir. Çünkü bağlayıcılık, haber verme demek olan ihbârdan daha kesindir. Bunun için Mu'tezile bilginleri, kulların fiillerinin *kayıtlanmadığını* ileri sürüp, Allah'ın kazasıyla olduğu hususunu da mutlak görmemişlerdir. Bu anlayış, bozuk bir görüşe meydan vermemek ve din hakkında bu anlayışın uygun olmadığını göstermek içindir.”⁵⁴

Bütün bunlara kıyasla, gerçekte kulların fiillerini Allah kaza etmiştir denemez. Çünkü bu fiiller “tamam olarak” yaratılmamıştır. Tamam olma, "Allah'ın fiilleri" ve bunlar hakkındaki "Allah'ın haberleri" hakkında söylenir.”⁵⁵ Kaza sözü ile şu âyette “*icâb (emir)*” kastedilir: “Rabbin sadece kendisine kulluk etmenizi, anne ve babaya da iyilik etmenizi emretti(kaza).”⁵⁶ Mu'tezile'ye göre kaza ve kaderden maksat, “Allah'ın fiillerinin kendisinden 'mukadder olarak' meydana gelmesidir. Kaza, fiilin bitmesi ve tamam olmasıdır: Nitekim âyette “Böylece onları, iki günde yedi gök olarak yarattı (kaza) ve her göğe kendi işini (vazifesini) vahyetti”⁵⁷ denmektedir. Kâdı A. Cebbar, kazanın fesada taalluk etmediğini ileri sürerek şöyle demiştir:

⁵² Enfâl 8/42.

⁵³ Bkz. Kâdı Abdulcebbâr, *el-Muğnî*, VIII/313; *el-Muhît*, 420; *Şerh*, 771, M. K. Ahmed, age., 204.

⁵⁴ Kâdı Abdulcebbâr, *Müteşâbih*, II/431; M. Kâmil Ahmed, age., 205.

⁵⁵ Kâdı Abdulcebbâr, ae, 432.

⁵⁶ İsrâ 17/23.

⁵⁷ Fussilet 41/12.

“Şüphesiz biz ‘Allah ‘halk’, ‘icad’, ‘takdir’ ve ‘tedbir’ anlamındaki fesadı kaza eder’ biçimindeki görüşü reddediyoruz. Çünkü böyle bir anlayışta hamd ve zemmin (övme ve yerme)nin ortadan kaldırılması ve teklifin boşuna olması söz konusu olur. Ayrıca bunda fesada rızanın ya da kazasına rıza gerekmeyen şeylerin bulunduğu anlayışına yer verilmiş olur.”⁵⁸

Kazanın yukarıdaki kullanın şekillerinden başka, bazı âyetlerde “mütearîf” anlamda hakikat, diğer bazı yerlerde ise “isbat” gibi kullanılmıştır.⁵⁹

Kaza, lügatte “bir şeyin bitirilmesi, sonuna eriştirilmesi ve o şeyin sonuçlanması”⁶⁰ demek olduğu gibi, “haber” anlamında kullanılırsa, bir işin çözüme bağlandığını (hallini) gösterir. Mesela, hâkimin hüküm vermesi sonucu, bu hükme ve bu hükmün bağlayıcılığına “kaza” denilir. Allah ile ilgili olan şeyler için “maslahatın gerektirdiği bir hususta ve onu tamamen yaratması bağlamında “buna hükmetti (yaptı, bitirdi)” denir. Nitekim Neml sûresi 78. âyette "Rabbin aralarında hükmünü yerine getirdi (kaza)" denmektedir.⁶¹ Bu durumda Kadı Abdulcebbar’ın dediği gibi “haber”i “kaza”ile nitelendirmek mümkün değildir. Ancak haber verilen şey hususunda bu anlam gerekli oluyorsa, hâkimin haberi için 'bu kazadır' denilir, başkasının haberi hakkında ise söylenmez.⁶²

Kâdı A. Cebbar, insan fiillerinin Yüce Allah’a izafe edilemeyeceğini şöyle ispat eder: “Eğer kulların fiilleri Yüce Allah’ın kaza ve kaderiyle olsaydı, bunların hepsine râzı olmak gerekirdi. İçinde küfür ve ilhadın bulunması dolayısıyla da küfre rıza küfür olur.”⁶³ Oysa Allah asla küfre razı olmaz.

Büyük müfessir ve mütekellim Zemahşerî (ö.538/1143) de Allah’ın ‘Levh’te yazdığı sözlerin, insanların haklarında sâbit olduğunu bildirerek, “bunun *mâlûm* bir yazma olup, *mukadder* ve *murâd* bir yazma olmadığını” ileri sürmesi⁶⁴, Allah’ın bunları bildiği, fakat bu bilgisinin insanlar hakkında belirlenen ve istenen şeyler olmaması anlamına gelmektedir.

Mu'tezile'nin kaza ve kader lafızları hakkında bu kadar derinlemesine tahlillerde bulunması, Kur'ân'da insanın ilahî teklife nasıl ve niçin muhatap olduğunu ortaya koyarak; mükellef olması konusunu açıklığa kavuşturmak ve böylece insan sorumluluğunu sağlam bir

⁵⁸ Kâdı Abdulcebbar, *Müteşâbih*, II/456.

⁵⁹ Kâdı Abdulcebbar, *Şerh*, 770.

⁶⁰ Kâdı Abdulcebbar, *Müteşâbih*, II/431.

⁶¹ Kâdı Abdulcebbar, *Müteşâbih*, II/432.

⁶² Bkz. Kâdı Abdulcebbar, *Müteşâbih*, II/432.

⁶³ Kâdı Abdulcebbar, *Şerh*, 771.

⁶⁴ Bkz. Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer el-Hevârizmî (ö.538/1143), *el-Keşşâf 'an-Hakâiki Ğavâmizi't-Tenzil ve 'Uyûni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vil*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, tsz., II/87.

zemine yerleştirmek içindir. Mu'tezile'den olsun, diğerk mezheplerden olsun hiçbir Müslüman Allah'ın bilmediğini söylemez ve söyleyemez. Ama Allah'ın *daha önceden* ezelde bilmesi sorunu, insanın irâdesini zorlamış olmaz mı sorusunu ortaya çıkıyor. “Şöyle bir misâl ile Allah'ın bilgisinin insanı mecbur etmediğı açıklanabilir: Balıklar denizde doğup, büyüyüp yaşamakta ve ölmektedir. Denizin içinde istediğı gibi hareket etmektedir. Deniz onun hareketini tayin etmemekte ve onu zorlamamaktadır. İşte Allah'ın ilmi de böyledir. Onda geçmiş ve gelecek yoktur. İnsanın bütün hareketleri ve işleri Allah'ın ilminin içindedir. O'nun bilgisinin dışında değildir.”⁶⁵ Allah'ın ilminin, insanların ilimleri gibi algılanamayacağını ifâde eden ve insan fiillerinin “O'nun belirlediğı alan içerisindeki serbest davranışlar” anlamına geldiğini ihsas ettirmeye çalışan büyük müfessir ve mütekellim Zemahşerî ile benzer açıklama biçimi ortaya koyanlar da vardır.⁶⁶ Zemahşerî'den tam üç asır önce yaşamış, Mu'tezile önderlerinden Ebû'l-Huzeyl el-Allâf (ö.226-235/840-849 arası) bu konuda şöyle diyor: “Şüphesiz Yüce Allah, Kur'ân'ı kâfirler aleyhine hüccet olsun diye indirdi, lehlerine hüccet olsun diye değil. Şâyet bu âyetlerle (cebrî çağrıştıran âyetler) sizin (Cebrîler) zikrettiğiniz şeyler kastedilseydi, Araplar Nebi (a.s.)'ye şöyle derlerdi: “Allah kalplerimizi mühürlemiş olduğu halde, bize imânı nasıl emredersin?! İçimizde Allah küfrü yarattığı halde bizi küfürden nasıl engellersin?” Böyle bir durum nübüvveti küçük düşürücü ve yerici en güçlü delillerden biri olmuş olurdu! Bu böyle olmayınca, amaçlanan şeyin sizin (Cebrîler) söylediklerinizden başka olduğunu bilmiş olduk”⁶⁷

İnsan fiili, her hangi birine nispet edilmeye imkan veren her hangi bir izafetten öznel olarak bağımsız olursa, bu fiilin üzerinde bir kudretin olması gerekir. Zira fiil yokluk halinden, gerçeklik alanına çıkmak için bir kudrete muhtaçtır. Bu, “üzerinde bir başka kâdirin bulunduğunu (gösteren) şeydir.”⁶⁸ İnsan fiili aslında bir “kadr”, yani bir “değer” ve “ölçü” dür. Yapıcısı ile ilişkisi bakımından bir değeri ve ölçüsü vardır.

İşte Mutezile “kader” ile “kadr” ve “kuder” (kudretler-güçler) kavramları arasında böyle bir bağlantı vardır.

Mu'tezile kaza ve kaderi, *Allah'ın fiilleri* kabul edip, bunun Ondan “mukadder” olarak, yani belli bir “ölçü” ve “düzen” içerisinde meydana geldiğini ileri sürer. Kaza ise onlara göre *fiilin bitirilmesidir*. Nitekim Kur'an'da “ (Allah) yedi göğü iki günde bitirdi (kaza)”⁶⁹

⁶⁵ Atay, *İslâm'ın İnanç Esasları*, Ankara 1992, s.219, 220.

⁶⁶ Bkz. Atay, age., ay.

⁶⁷ Şeyh Sâlih el-Mukbilî el-Yemânî (ö.1108/1695), *el-İlmü's-Şâmihi fî İsâri'l-Hakki ale'l-âbâi ve'l-Meşâyih*, Kahire 1318 h., s.243.

⁶⁸ Kâdi Abdulcebbar, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, 324, 408.

⁶⁹ Fussilet 41/ 12.

denmektedir. Buna göre kazanın, 1-İşin sonuçlanması, 2-“İcâb” (emir=farz kılma)⁷⁰, 3-“İlân” ve “ihbâr”(bildirme)⁷¹, olmak üzere üç mânâsı vardır.⁷² Kader “kudret ve hükümler” anlamındadır.⁷³ Kamer süresi 49. Âyetteki “Biz her şeyi bir kadere göre yarattık” sözünü Cebriîler gibi anlamayan Mu'tezile, bu âyetin-öncesine bakarak “Cehennem ile cezalandırılmayı hak edenlerin her birinin *kendi hak ettiği ölçüde* azaba maruz kalacağını ifâde ettiğini” kabul eder. Yine bu âyet genele hamledilirse, Yüce Allah’ın dalgınlıkla (sehv) ve gaflet ile değil, ölçülü olarak iş yaptığının anlaşılması gerektiğini ileri süren Mu'tezile, bunun da “Allah’ın ilmi ve hükümleriyle ortaya çıkması” demek olduğunu savunur.⁷⁴ “İlân ve ihbâr” anlamındaki “kaza” ile “kader” kelimeleri bu noktada aynı anlama gelerek örtüşmektedir. Hz Lût’un karısının “geride kalıp boğulanlardan olmasını takdir ettik”⁷⁵ âyetinde geçen 'kadderna' (takdir ettik) ifâdesini de, yukarıda bildirilen kaza kelimesinin üçüncü anlamında olduğu gibi, meydana gelmiş olan bir işi “haber vermek,” onun durumunu “beyân etmek” olarak açıklamaktadırlar.⁷⁶

Mu'tezile “kaddera” ve “kadera” (takdir etti ve ölçtü-biçti) kavramlarının insan için de kullanılabileceğini uygun görür.⁷⁷ Furkan sûresi 2. Âyette geçen “O her şeyi yaratmış ve takdir etmiştir” ifâdesinin anlamının ise “Allah’ın, kulların fiillerini ihdas etmeyip, onları takdir ettiğini (kadderaha), onları tedbir ettiğini (debberaha) ve durumlarını açıklamış (beyyene ahvâleha) olduğunu ileri sürer.

Kâdı Abdulcebbâr “halk (yaratma)” lafzının görünüşte, “kaddera” ve “debbera” yı gerektirip, lügatte, “şunu yaptı ve ihdas etti”yi icâb ettirmediğini” ileri sürerek bir şairin şu beytinde geçen “haleka” kelimesinin “tedbir ve takdir” (planlama) demek olduğunu isbat etmeye çalışır: “Ve lâ ente tefri mâ halakte. Ve ba’zu'l-kavmi yehluku sümme la yefri”.=“Şüphesiz sen yarattığını (planladığını) yapıyorsun. Bazıları yaratıyor (planlıyor) sonra da yapmıyor.”⁷⁸ “Allah her şeyin Yaratıcısıdır. Öyleyse O’na kulluk ediniz”⁷⁹ âyetinde geçen 'yaratma'nın, Allah’ın cisimlerdeki *nimetleri* yaratması ve ondaki *lezzetlerle ilgili* olup,

⁷⁰ İsrâ 17/23.

⁷¹ Bkz. İsrâ 17/4.

⁷² Bkz. Kâdı Abdulcebbâr, *Mütesâbih*, II/456.

⁷³ Kâsım b. Muhammed b. Ali, *el-Esâs li Akâidi'l-İkyâs*, (Thk.: A. Nader), I. Bs., Dâru'l-Tali'a-Beyrut 1920, s.118.

⁷⁴ Bkz. Kâdı Abdulcebbâr, *Mütesâbihu'l-Kur'an*, II/235-236.

⁷⁵ Neml 27/57.

⁷⁶ Bkz. Kâdı Abdulcebbâr, *Mütesâbih*, II/431.

⁷⁷ Bkz. Kâdı Abdulcebbâr, *el-Muhît*, I/440; Kâsım b Muhammed, *Kitâbu'l-Esas*, 118.

⁷⁸ Bkz. Kâdı Abdulcebbâr, *Mütesâbih*, I/251-253.

⁷⁹ En'am 6/102

insanların fiilleriyle ilgisi bulunmadığını bildiren Kâdı Abdulcebbâr, böylece ilgili âyetin, hakikatte ibâdetin lüzumu hakkında olduğunu ileri sürer.⁸⁰

Buna göre takdir, halk (yaratma) anlamına gelmemektedir. İşte bu bağlamda ve bu mânâyâ uygun düştüğü için Mu'tezile düşünürleri insana 'hâlık' demişlerdir. Nitekim her insan kendi işini takdir eder, gereken önlemini (tedbir) alarak, yapacağı işin sonucunu düşünür.

O halde kaza ve kaderden kastedilen ikrâh (baskı) ve ıztırâr (zorlama) değil, “Allah’ın Emri ve Hükümüdür.”⁸¹ Mu'tezile’nin ‘el-Kadr’ ve ‘el-Kader’ lafızlarına ve bundan türetilmiş ‘kadera’ ve ‘kaddera’ fiillerine değişik mânâlar verdiğini görüyoruz. Bu lafızlar birbirine benzer şekillerde kullanılıyor. Ayrıca onlar insana da halk (yaratma) ve îcâd (buluş) yetkisi tanımışlardır. Çünkü bir şeye gücü yetenin, bu şey (makdûr) üzerinde etkisinin olması gerekir kanısında olmuşlardır. Bu etkinin varlık için belirlenmesi gerekir. Çünkü fiilin oluşumu varlıkla olur, varlığa bitişik ve beraber bir nitelikle olmaz.”⁸²

Kaza ve kader’e, hayr ve şerriyle birlikte imân etmeyi farz kılma hususunda vârid olan Hadîs-i Şerîflere gelince: Kâdı Abdulcebbâr ‘şerr’ kavramını ‘zarar’ olarak açıklamıştır. Kadı, zarar lafzının zahiren alınması durumunda, ‘Kabîh’ (çirkin iş) anlamına geleceğini, bunun da Allah’a izafe edilmesinin doğru olmayacağını söyler. Eğer zarardan, kabîhin dışında bir şey kastederse, sahiplerine Allah’ın bir bedeli olarak karşılığında bir sevap bulunan elemeler ve hastalıklar gibi-bunların bu anlamda Allah’a izafesi câiz olur.

Yaşlı bir adam Sıffin Savaşı’nda Hz. Ali’nin karşısına geçerek; Kitap (Kur’ân)’ ta Allah’ın kazasına râzı olmayı vâcip kılan haberleri zikretmişti. Eğer şer ile zarar kastedilirse, hayır ve şerri Allah’ın yarattığını söylemenin câiz olduğu bildirildi. Yok eğer bu ‘şer’ lafzı ile kabîh (çirkin iş) kastedilirse, bunun Allah’a izafesi doğru olmaz. “Menfaat ve zarar verir” sözünü bu bağlamda Allah hakkında kullanmak câizdir. Çünkü zarar sözü, ‘çirkin iş yapmak’ anlamına gelmez.⁸³

Mu'tezile düşüncesinde “kader” ve “kadr” kavramları, hem Allah, hem de insan için kullanılmaktadır. Onların düşüncesinde yaratma, takdirden başka bir şey değildir. Bu anlamdaki yaratma ya da takdir, “ilk defa ortaya çıkarma, bir şeyi ilk yapma (ibda’) demek, yani her hangi bir maddeden ve önceki bir misâli olmaksızın bir şeyi yaratma anlamında

⁸⁰ Bkz. Kâdı Abdulcebbâr, *Mütesâbih*, ay.

⁸¹ İbn Ebi'l-Hadîd, age, C. IV, cüz: 18, s. 278.

⁸² Bkz. Cârullah, age., 95; Değîm, age., 63.

⁸³ Bkz. Kâdı Abdulcebbâr, *el-Muhîr*, I/439.

değildir.⁸⁴ İbda' ya da ibtida' sadece Allah'ın fiilidir. "Allah her şeyin yaratıcısıdır"⁸⁵ âyetinde geçen yaratmadan maksat, *kitâbet*, *delâlet* ve *beyân* ile bütün fiillerde ortaya çıkan ve bütün fiillere yayılan 'takdir' demektir. Ya da "nimetlerde sonradan meydana gelen lezzet vs. gibi şeyler" olup, bu, mübalağa yoluyla bütün lafza ait kılınmış olmaktadır. "Allah, sizi ve yaptıklarınızı yarattı"⁸⁶ sözü ile Yüce Allah, mâmûlu (yapılan nesneyi=putu) kastetmiş ve yapılan putları (mâmûlleri) kötülemeyi hedeflemiştir. Bunlar da oyulup-yontulmuş tahta veya taş gibi putlardır. Yoksa âyette zikredilen o topluluk taş olan fiillerine tapmıyorlardı. Bu kelime, örfi olarak ta kendisi üzerinde yapılan amel için yaygın olarak kullanılmaktadır. Mesela, bu, 'sıvacının veya marangozun işidir' denir. Burada amaç yapılan iş, yani ortaya konulan somut bir şeydir. Buna ilişkin âyetler ve onlar hakkında irâd olunan sözler uzundur.⁸⁷

Mu'tezile'nin önem verdiği en önemli mesele kader konusu etrafında cereyan eden tartışmalardır. Onlar, irâdî istemleri bağlamında insanların kendi kaderlerini kendilerinin belirleyeceğini ileri sürerek, hem Allah'ın adaletini, hem de insan sorumluluğunu temellendirme ye çalışmışlardır. Bu meselenin kendine özgü pratik bir özelliği de bulunmaktadır. Bu konuya kapsamına giren diğer tartışmalar da önemli olmakla birlikte, biz bunun daha çok pratik yönünü açıklıyoruz. Çünkü hem bu âlemde, hem diğer âlemde kişinin durumu buna bağlıdır. "İnsan fiilinin ne olduğunu, kaynağını ve hükümsel ölçülerinin bütün yönleriyle ortaya çıkışını araştırmaya yönelten mesele kader meselesidir".⁸⁸

Mu'tezile kendi görüşlerini açıklarken kullandığı lafızlara çok dikkat ederek, bu lafızların lugâvî ve ıstılâhî kullanımları arasında ayırım yapar. Onlar İki anlam farkını verirken çok ayrıntıya giderler. Fakat genelde ıstılâhî anlamı tercih ederler. Bir lafzı açıklarken lugâvî tahlillerle onu doyurmaya ve desteklemeye çaba gösterirler. En sonunda da onu kendi zihni tasavvurlarına ve fikri durumlarına yarayacak bir konuma sokarlar. Müteşâbih âyetlerde ise, sadece lugâvî yönünü alırlar. Yaptıkları yorum bu lugâvî yönü aşmaz. Kâdî Abdulcebbar olsun, diğerleri olsun Allah'ın Kitâbı'nda bulunan yorumlarının iki temel dayanağı vardır: Bunlar: Akıl ve lügattır.⁸⁹

Mu'tezile düşünürleri, Arap diline ve lügatine hâkim olduklarından aklî te'villerinde bundan çok yararlanmışlar, âdeta lafızları kendilerine boyun eğdirmişlerdir! Ayrıca onlar eski

⁸⁴ Bkz. İbn Ebi'l-Hadid, age., C. II, Cüz: 6, 146.

⁸⁵ En'âm 6/ 102.

⁸⁶ Saffât 37/96.

⁸⁷ Kâdî Abdulcebbar, *el-Muhît*, I/439.

⁸⁸ Zühdi Hasan Cârullah, *el-Mûtezile*, II. Bs., el-Mektebetü'l-Ehliyye, Beyrut 1974, s.110.

⁸⁹ Bkz. Kâdî Abdulcebbar, *Müteşâbih*: Mukaddime Kısmı, I/45.

Arap şiirlerinden de yararlanıp görüşlerini kuvvetlendirmişlerdir. İşte böylece 'kader' lafzının da 'insanların fiillerinin önceden belirlenmesi' demek olmadığını bu yöntemle açıklamışlardır.

Mu'tezile ve Ehl-i Sünnet'in kendilerine delil olarak kabul ettikleri bir çok âyet vardır. Yukarıdaki âyetin siyak ve sibâkından Mu'tezile'nin daha delilli ve daha tutarlı bir yol izlediği ortaya çıkıyor. Ancak Kur'ân-ı Kerim'e tarafsız bir yöntemle baktığımızda, bunun her yerde aynı anlamı taşıdığını görmüyoruz. Mesela “Yaptıklarınızı size haber verir”⁹⁰, “Yaptıklarınızdan haberdardır”⁹¹, “Yaptıklarınız sebebiyle azabı tadın”⁹², “Yaptıklarınızı görüyor”⁹³, “Yaptığınız şeylerden başka bir şekilde karşılanmazsınız”⁹⁴, “Allah, sizin yaptıklarınızın çoğunu bilmez sandınız”⁹⁵, “İstediğinizi yapın! O yaptıklarınızı görüyor”⁹⁶ gibi bir çok âyet farklı bağlamlarda kullanılmıştır.

Mu'tezile düşüncesine en yakın görüş Mâtüridîlerin görüşüdür. Zira bunlar da kaderi şöyle tanımlarlar: “Husn ve kubh, yarar ve zarar ne varsa her şey ezelde Allah'ın *tahdididir*” Kaza ise; “hükümlerde ziyadesiyle birlikte olan bir fiil”dir.⁹⁷ Tahdid, “tanımlama” demektir. Buna “belirleme” anlamı verilirse, cebir olur. Halbuki Mâtüridîler cebir anlayışına karşıdırlar.

Mâtüridîler ‘kaza’nın, kulun fiilleri ve ihtiyârında etkisi olmadığını ileri sürmüşlerdir. Çünkü kaza, ‘kâdî’nin sıfatıdır. Sıfat, birini bir işe mecbur kılmaz. Örnek olarak, efendi kölesine, “eğer eve girersen hürsün” deyip, o da girerse kölenin hür olması buna benzer. Burada fiil efendinin kazası (hükümü) ile olmuş olsa da, kölesini buna mecbur kılmamıştır. İşte kulların fiilleri Allah'ın kazası ile olsa da O kimseyi buna mecbur etmez.

Mâtüridîler bu yönleriyle Mu'tezile'ye yakın durmakla birlikte, Ehl-i Sünnet Mezhebi'nin gerekli kıldığı belirli sınırları koruma ve gözetme noktasında Eş'ârîlere daha yakındırlar. Mesela Mâtüridîler, ihtiyâr (seçme özgürlüğü) meselesinde, insanın hür-mükellef olduğunu kabul ettiler, fakat Eş'ârîlerin *kesb* nazariyesine de yakın durdular. Allah'ın, hikmeti kendi zâtına vâcib kıldığını kabul eden Mâtüridîler, O'nun mûtilere sevap, âsilere de azap vereceğini ileri sürmüşlerdir. Mu'tezile de bu sorunu, Allah üzerine vacip kılma yönüyle ele almıştır. Mâtüridîlerle Mu'tezile arasındaki bu farklılık ve ihtilafın lafzî olduğunu görüyoruz.⁹⁸

⁹⁰ Ankebût 29/8, Lokman 31/15; Zümer 39/7.

⁹¹ Lokmân 31/29; Ahzâb 33/2.

⁹² Secde 12/14.

⁹³ Ahzâb 33/9; Sebe 34/11.

⁹⁴ Yasin 36/54; Saffat, 35/39.

⁹⁵ Fussilet 41/22.

⁹⁶ Fussilet 41/40.

⁹⁷ Şeyhzâde, *Nazmu'l-Ferâid ve Cem'ul-Fevâid*, Mısır 1317 h., 28.

⁹⁸ Bkz. Abdülkerim Osman, *Nazariyyetu't-Teklif*, Mısır 1317 h., s.350.

Bu konuyla ilgili olarak bazı araştırmacılar da, Mâtürîdîlerin “gizli Mu'tezile” olduğunu ileri sürmüştür.⁹⁹ Bâkılânî, kaza ve kader kavramlarının bir çok anlamlarını verir. Ona göre kaza ‘yaratma’ anlamına geldiği gibi, 'ihbâr'(bildirme), 'kitâbe'(yazma) ve 'ilzam'(emir) anlamlarına da gelir. Sonuçta Allah’ın mâsıyetleri kaza ettiğini, fakat emir ve ilzam yönüyle değil, halk, ihbâr ve i’lâm yönüyle bunları takdir ettiğini bildirir. Bâkılânî (ö.403/1012), Allah’ın kaza ve kaderine râzı olmak gerektiğini ileri sürerek, insan fiillerini yaratma yönüyle Allah’a nispet eder. Yalnız Bâkılânî şöyle bir ayırım yapar: “Biz Allah’ın yaratması olan kazasına râzı oluyoruz. Bu bizim istediğimiz ve râzı olduğumuzu bize "emrettiği” şeydir. Bize yasaklamış olduğu şeyden râzı olmayız. O’nun önüne geçmez ve hükmüne itiraz etmeyiz. (Bizim için) Allah’ın kazası olan küfür ve mâsıyetlere râzı oluyorlar denirse, onlara şöyle cevap veririz: Biz kazaya rızayı genel anlamda kullanıyor, bütün Müslümanların genel olarak söylediği gibi belirsiz hususlarının ayrıntısına girmiyoruz. Müslümanlar “eşya (varlıklar) Allah’ındır” derler, fakat “çocuk, sâhibe, zevce ve şerîk O’nundur diyerek ayrıntıya girmezler. Halk yok olur ve bâtıl olur denir, fakat Allah’ın (yaratması olan) delilleri bâtıl olur denmez.” İşte buna benzer hususlarda bir yönden kullanılır, bir yönden kullanılmaz.”¹⁰⁰

Bâkılânî (ö.403/1012) gibi ilk Eş’ârîlerin bir çoğu, ‘Allah’ın kaza ve kaderine rıza’ sözünü kullanmışlardır. Ancak Bâkılânî bu işi bir *nedene* bağlamaya çok çaba göstermiştir. İnsanî yönden ise, insanın bu yaratıcılık özelliği, bütün baskı ve dış zorlamalardan bizzât bağımsız olarak şuurunda tecelli eder. Böylece iş yaparken kendi zâtının merkezileşmesi ışığında âlemi de bilip tanımaya yönelir.

Buna göre insan bir ihtiyâra sahiptir, saadet veya şekavet yollarına kendi ihtiyârıyla gider, kaza ve kader de insanın bu husustaki ihtiyârına, tercih veya seçeneğine uygun olarak tecelli eder.¹⁰¹ “İnsan, Allah tarafından yaratılmış, fakat O’nun tarafından kurulmamıştır. Kısaca insan bilinçli, sorumlu ve hür bir varlık olup, Allah’ın yeryüzündeki “halifesi” dir.”¹⁰²

⁹⁹ Louis Gardet ve George Anawati, *Felsefetu'l-Fikri'd-Dîni*, (Arapçaya çev.: Şeyh Subhî Sâlih ve Ferid Cibr), Beyrut 1967, I/107.

¹⁰⁰ Bkz. Kâdî Ebu Bekir el-Bâkılânî, *et-Temhid (Temhîdu'l-Evâil ve Telhîsu'd-Delâil)*, (Yay.: Mekârisi), Beyrut 1957, s.327; Değim, age., 65-66.

¹⁰¹ Cihat Tunç, *Sistematik Kelâm*, Kayseri 1994, 160.

¹⁰² Ahmet Akbulut, *Allah’ın Takdiri Kulun Tedbiri*, AÜİFD., Ank. 1992, Sayı:33, s.129-153; bkz. Bakara 2/30; Sad 38/26; Zemahşerî, *Keşşâf*, I/62; Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*; VI/4093; Hüseyin Atay, *Allah’ın Halifesi İnsan*, AÜİFD., Ank.1970-1972, Sayı: XVIII/74.

Sonuç olarak, Cebriyyeci ekoller insan özgürlüğünü ya tamamen inkar eder ya da insana çok küçük bir alan bırakırlarken, Mâtüridî ekolü insanın irade alanını biraz daha genişletmiş, Mu'tezile bilginleri ise başından beri insan fiillerinin daha önceden yani hiç bir şey yaratılmadan önce “ezelde belirlenmesi” ve insanlar için “yaratılması” anlamındaki kader anlayışını kabul etmemişler, kâinat ve içinde yaratılan varlıklar ve *insanın irâdesi dışında gelişen olaylar bağlamındaki kaza ve kadere ise inanmışlardır*. Fakat onlar, Cebrîler ve Eş'ârîlerden daha farklı olarak insana geniş bir özgürlük alanı bırakmışlardır. Buna göre Mu'tezile bilginleri tâbiat ve diğer bütün varlıkların yaratılışı ve yaratılış doğaları hakkında İlâhî takdiri kabullenirken, insanın kendi isteğine bağlı eylemlerini gerçekleştirmesi hususunda tamamen özgür olduğunu ve özgürce gerçekleştirdiği fiillerinden tam anlamıyla kendilerinin sorumlu olduğunu kabul etmişlerdir.

KAYNAKLAR

- Adam, Hüdâverdi, *Muhyiddîn b. el-Arabî'ye Göre Kaza ve Kader*, Sakarya 1998.
- Ahmed M. Kâmil, *fî Tefsîri 'l-Mu'tezile li 'l-Kur'ânî 'l-Kerim*, Beyrut 1983.
- Akbulut, Ahmet *Allah'ın Takdiri Kulun Tedbiri*, AÜİFD., Ankara 1992, Sayı: 33
- Akbulut, Ahmet, *Sahabe Devri Siyasi Hadiselerinin Kelâmî Problemlere Etkileri*, Birleşik Yay., İstanbul 1992.
- Altıntaş, Ramazan, “Yazgıcı ve Özgürlükçü Tevekkül Anlayışının. Çalışma Hayatına Etkileri”, Dini Araş. Derg., Mayıs-Ağus. 2000, C..3.
- Atay Hüseyin, *İslâmın İnanç Esasları*, Ankara 1992.
- Atay Hüseyin, *Kur'ân'a Göre İman Esasları*, Ankara 1972.
- Atay, Hüseyin, *Allah'ın Halifesi İnsan*, AÜİFD., Ankara 1970-1972, Sayı: XVIII/74.
- Atay, Hüseyin, *İslâm'ın İnanç Esasları*, Ankara 1992.
- Bâkılânî, Kâdî Ebu Bekir el-, *et-Temhid (Temhîdu'l-Evâil ve Telhîsu'd-Delâil)*, (Yay.: Mekârisi), Beyrut 1957.
- Cârullah, Zühdi Hasen, *el-Mu'tezile*, el-Mektebetul Ehliye, (II. Bs.) Beyrut 1974 ve Beyrut 1990.
- Cârullah Zühdi, *el-Mu'tezile*, II. Bs., el-Mektebetü'l-Ehliyye, Beyrut 1974.
- Değim Semih, *Felsefetu'l-Kuder fi'l-Fikri'l-Mu'tezile*, (II. Bs.) -Dârû't-Tenvîr, Beyrut 1985.
- Ebu'l-Hasen el-Eş'ârî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve 'h-tilâfu'l-Musallîn*, (Thk.: M. Abdulhamid), Şam 1994.
- Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Beyrut 1413/1913.

Gardet, Louis ve Anawati, George, *Felsefetu'l-Fikri'd-Dînî*, (Arapçaya çev.: Şeyh Subhî Sâlih ve Ferid

Cibr), Beyrut 1967.

İbn Ebi'l-Hadid, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, Beyrut: Daru'l-İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, tsz., VI/145-146.

İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut 1375/1955 ve

1389/1970.

Kâdı Abdulcebbar b. Ahmed el-Hemedânî, *el-Muhît bit-Teklif*, (Thk.: Joseph Houben), II.bs., Beyrut 1965.

Kâdı Abdulcebbar, *el-Muğnî fî Ebvâbi't-Tevhîdi ve'l-Adl*, Kahire 1960-1965, VIII/283.

Kâdı Abdulcebbar, *el-Muhît bi't-Teklif*, (Thk.: Joseph Hopen), 2. Bs., Beyrut 1965; *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*,

(Thk.: Abdulkerim. Osman), I. Bs., Mektebetü'n-Nahdâ, Kahire 1965, 1988.

Kâdı Abdulcebbar, *Müteşâbihul-Kur'ân*, (Thk.: Adnân Zerzûr), Kahire 1960.

Kâsım b. Muhammed b. Ali, *el-Esâs li Akâidi'l-İkyâs*, (Thk.: Albert Nasri Nâder), I. Bs., Dâru't-Tâlia,

Beyrut 1920-1980.

Mac Donald, *Kader* md., İslâm Ansiklopedisi.

M. Kâmil Ahmed, *fî Tefsîri'l-Mu'tezile li'l-Kur'âni'l-Kerim*, Beyrut 1983

Osman, Abdulkerim, *Nazariyyetu't-Teklif*, Mısır 1317 h., s.350.

Şeyh Sâlih el-Mukbilî el-Yemânî, *el-İlmu's-Şâmih fî İsarî'l-Hakki ale'l-âbâi ve'l-Meşâyih*, Kahire 1318 h.

Şeyhzâde, *Nazmu'l-Ferâid ve Cem'ul-Fevâid*, Mısır 1317 h.

Tunç, Cihat, *Sistematik Kelâm*, Kayseri 1994.

Umâra, Muhammed, *el-Mu'tezile ve Müşkiletü'l-Hürriyeti'l-İnsanîyye*, I. Bs., Beyrut 1972.

Watt, W. Montgomery, *Hür İrade ve Kader*, (Çev.: Dr. Arif Aytekin), İstanbul 1996.

Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili, Eser Neşr.*, İst.1935.

Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Cârullah, *el-Keşşâf 'an-Hakâiki Gavâmizi't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvilfi Vücûhi't-*

Te'vil, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut tsz.,.

BÖLGESEL KALKINMA BANKALARININ EĞİTİMDEKİ ROLÜ: ASYA KALKINMA BANKASI ÖRNEĞİ

Prof. Dr. Hüseyin YOLCU
Kastamonu Üniversitesi

ÖZET

Bölgesel Kalkınma Bankalarının (Regional Development Bank, RDB) oluşturulması 1960'lardaki uluslararası olgulardan biridir. Bu kurumların ortaya çıkmasında birkaç faktör etkili olmuştur. Bunlar arasında; Dünya Bankası (World Bank, WB) kurumlarının politikalarından rahatsızlık duyulması, kalkınma sürecinde olan bazı ülkelerin mevcut kaynaklarının bunu karşılamada yetersiz kalması, özel gereksinimi olan ülkelerin iki taraflı ve küresel nitelikli finansman programlarında dikkate alınmaması ve Soğuk Savaş sırasında Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) jeopolitik ve jeoekonomik stratejik çıkarlarıdır. RDB'ler, WB'nin bölgesel düzeydeki birer örnekleridir. Bu nedenle, bu bankaların uyguladıkları başlıca araçlar, üyelik örgütsel yapıları ve organları WB ile birebir örtüşmektedir. Bunun yanı sıra, RDB'ler ile WB arasında çeşitli alanlarda eşgüdüm ve işbirliği bulunmaktadır. Bu çalışmada, söz konusu RDB'lerden biri olan Asya Kalkınma Bankasının (Asian Development Bank, AsDB) yapısı, işleyişi ve eğitim alanında yapmış olduğu çalışmaların genel bir değerlendirmesi ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel Kalkınma Bankası, Eğitim, Asya Kalkınma Bankası

THE ROLE OF REGIONAL DEVELOPMENT BANK IN EDUCATION: THE CASE OF ASIAN DEVELOPMENT BANK

ABSTRACT

The foundation of regional development banks is one of the key phenomena of in the international scene of 1960's. A number of factors were influential over the emergence of such foundations. These include the dissatisfaction towards the policies of the organizations of World Bank, the insufficiency of some countries' funds to supply for these policies, the neglect towards countries of special needs in the bipartisan and global financial programs, and the geopolitical and geoeconomic benefits the sought during the Cold War. Regional Development Banks are concepts of the World Bank at the local levels. Thus, their principal tools, their memberships and organizational structures exactly match those of World Bank's. There also exists a cooperation and coordination between the World Banks and these banks. This study discusses the structure, function and the works in the subject of education of the Asian Development Bank, one of the mentioned banks at the regional level.

Keywords: Regional Development Bank, Education, Asian Development Bank

GİRİŞ

RDB'ler, bulundukları bölgelerdeki gelişmekte olan ülkelere finansman ve teknik yardım desteğinde bulunan piyasa kurumlarıdır (Ottenhoff, 2011). RDB'lerin oluşturulması 1960'lardaki uluslararası

rekabet unsurlarının sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu kurumların ortaya çıkmasında birkaç faktör etkili olmuştur. Bunlardan biri WB'nin kurumlarının politikalarından rahatsızlık duyulmasıdır. İkincisi, kalkınma sürecinde olan bazı ülkelerin mevcut kaynaklarının yetersiz kalmasıdır (Bennett ve Oliver, 2015; Delikanlı, Dimitrov ve Agolli, 2018). Üçüncüsü, özel gereksinimi olan ülkelerin iki taraflı ve küresel nitelikli finansman programlarında dikkate alınmamasıdır. Söz konusu bu durum belirtilen ülkeleri kaynak bulma, borçlanma politikalarında esneklik elde etme, politika oluşturma sürecinde ve kaynakların kullanılmasında daha fazla söz sahibi olma yönünde bir arayışa itmiştir (Bennett ve Oliver, 2015). Dördüncüsü, Soğuk Savaş sırasında ABD'nin jeopolitik ve jeoekonomik stratejik çıkarlarıdır. Örneğin bu Asya Kalkınma Bankası (Asian Development Bank, AsDB) kurulmasında oldukça belirleyici olmuştur.

AsDB'NİN TARİHÇESİ, YAPI VE İŞLEYİŞİ

AsDB, Asya ve Pasifik bölgesinde bulunan ülkelere borç para vermek, yatırımları teşvik etmek, teknik yardım desteğinde bulunmak suretiyle, üyelerinin bireysel ve toplu olarak ilerlemesine katkıda sağlamak ve bu yolla bölgedeki gelişmeyi harekete geçirmeyi amaçlayan bir kalkınma finansman kurumudur (Babb, 1999). Bankanın kuruluş anlaşması 22 Ağustos 1966'da yürürlüğe girmiş ve aynı yıl Manila'daki merkezinde faaliyetlerine başlamıştır (Babb, 2009; Schiavone, 2005). Bu doğrultuda, belirtilen tarihten bu yana, AsDB bölgedeki gelişmekte olan ülkelerin ekonomik ve katma değer etkisi yaratan projelerini finansal olarak desteklemektedir. Bunun yanı sıra, hem kamu hem de özel sektöre yönelik düzenlemelere danışmanlık hizmetleri ve bilgi desteğinde bulunmaktadır. Bankanın 2030 Stratejisi, Asya ve Pasifik bölgesinin değişim gereksinimlerine etkili bir biçimde yanıt vermeyi içermektedir (AsDB, 2019a).

Bankanın örgütsel yapısı; yönetim kurulu, direktörler kurulu ve başkandan oluşmaktadır. Tüm yetkiler, her ülke tarafından bir yönetici ve bir alternatif yöneticiden oluşan ve yılda en az bir kez toplanan yönetim kurulunda toplanmıştır. Yönetim kurulu yetkilerinin birçoğunu direktörler kuruluna devredilebilir ve esasen verilebilir. Ancak, yeni üyelerin kabulü, sermaye stokundaki değişiklikler, tüzük değişiklikleri, başkan ve yöneticilerin seçimi bu yetki devrinin dışındadır (Schiavone, 2005). AsDB ilk kurulduğunda 31 üyesi bulunurken, şu andaki üye sayısı 68'dir. Bunun 49'u bölge içi iken, 19'u ise bölge dışıdır. Bunlara ek olarak belirtilmesi gerekenlerden biri de AsDB bağışçı konumunda olan ülkelerin baskın olduğu bir banka olmasıdır. Dolayısıyla, borç alan ülkelerin çok az oy payı ve söz hakkı vardır (Babb, 2009)

AsDB'nin diğer RDB'lerden en belirgin farkı güçlü Japon etkisidir. Bankanın bir Asya kurumu olma iddiasını korumak için, sahip olduğu sermayenin en az %60'ını bölgedeki ülkelerin elinde tutması gerekmektedir. Bununla birlikte, bu bölgesel ülkeler içinde ABD ile taraf olma eğiliminde olan Avustralya ve Yeni Zelanda yer almaktadır. Aslında her iki ülkede Asya kıtasının bir parçası değildir (Babb, 2009; White, 1970).

ASDB'NİN EĞİTİME YÖNELİK FAALİYETLERİ

AsDB, bir kalkınma bankası olarak bölgedeki gelişmekte olan ülkelere yönelik imtiyazlı ve imtiyazsız kredilerin yanı sıra, bağış ve teknik yardım fonu temin etmektedir (Byrnes, 2011). AsDB, neredeyse 50 yıldır, hatta daha fazla, eğitim sektörüne 12,5 milyar \$ (ABD Doları) üzerinde kredi ve hibe veren bir bankadır. Dolayısıyla, AsDB, bölgedeki ülkeleri nitelikli eğitim hedefine ulaştırmaya yönelik uzun bir geçmişe sahiptir (AsDB, 2019b).

AsDB bölgedeki gelişmekte olan ülkelerin karşı karşıya kaldığı başlıca eğitim soruları arasında yer alan; eğitime erişim, eğitimsel sonuçların niteliğini artırma, eşitsizliği azaltma ve eğitimdeki

maliyetleri azaltma gibi alanlara yönelik finansman ve danışmanlık yardımlarında bulunmaktadır (AsDB, 2019a). AsDB'nin başlangıçtaki finansman hizmetleri, o zamanki ekonomik kalkınmaya vurgu yapan insangücü planlamasıyla tutarlı bir biçimde mesleki ve teknik için donanım sağlama yaklaşım üzerinde yoğunlaşmıştır. Bankanın ilk eğitim sektörü politikası daha geniş insani ve sosyal kalkınma bağlamında ilk ve ortaöğretime yatırım yapılması yönünde olmuştur (AsDB, 2003).

AsDB'nin eğitime yönelik onaylamış olduğu ilk kredi 1970'te Singapur'daki Ngee Ann Technical Koleji'nin kapasitesini geliştirmek için verdiği kredidir. Bunu takiben, AsDB yaklaşık 100 eğitim projesini finanse etmiştir. Bu projelerin finansal değeri yaklaşık olarak 4 milyar \$'dır (AsDB, 2001). İlk olarak, AsDB'in meslek eğitime desteği Asya Kore Cumhuriyeti, Malezya ve Tayland'ı da içeren Doğu Asya ve Güneydoğu ülkeleri olmuştur. Bununla birlikte, mesleki ve teknik öğretime olan talep hızla gelişmektedir (McCawley, 2017).

Küreselleşme, bilgi ekonomisi ve bilgi teknolojilerinde değişime paralel olarak, AsDB'nin eğitim sektöründeki rolünde bir değişim gözlenmiştir. Buna göre, Bankanın rolü projelere finansör olmaktan ziyade, daha fazla politika önerisinde bulunma, teknik uzmanlık ve araştırma olanağı sağlama ile kapasite geliştirme faaliyetlerine destek verme yönünde olmuştur (AsDB, 2001, 2003). Bu doğrultuda, AsDB bölgedeki ülkelerin yapısal eğitim reformlarına destek vermektedir. Örneğin, AsDB Nepal, Pakistan ve Özbekistan'daki temel eğitimin yerelleşmesine, Endonezya, Sri Lanka ve Viet Nam'da ise orta öğretimin modernleşmesine destek vermiştir (McCawley, 2017). Yine, Mongolia'nın eğitim reformunu desteklemek için AsDB, eğitim sektörü gelişim programının finansman desteğinde bulunmuştur. Programın amacı, eğitim sektörünü, merkezi planlamadan piyasa odaklı bir sisteme geçişte ekonominin değişen gereksinimlerine uyacak şekilde dönüştürmektir (AsDB, 2003). AsDB'nin son on yıldır temel eğitime müdahil olması; eğitime erişim, nitelik ve cinsiyet eşitliğinde kayda değer bir ilerleme elde edilmesini sağlamıştır. Yine, Moğolistan, Özbekistan ve Vietnam'da öğretmen eğitimi ve ders kitabını destekleme yoluyla eğitimin niteliğinin artmasına katkıda bulunmuştur. Ayrıca, AsDB Nepal, Samoa ve diğer ülkelerde hükümetin öncülüğünü sektör genelinde kapsamlı yaklaşımlara yardımcı olmuştur (McCawley, 2017).

SONUÇ VE ÖNERİLER

AsDB, her ne kadar ekonomik bir örgütlenme olarak görülse de sağladığı finansal destekle bölgedeki ülkelerin kalkınma sürecinde belirleyici faktör olarak öne çıkmaktadır. Bu doğrultuda, AsDB sosyal ve fiziki sermaye alanına kayda değer bir biçimde yatırım yapmaktadır. Böylece bölgedeki kalkınmakta olan ülkelerin eğitim sistemlerinin yeniden yapılandırılmasında merkezi bir rol oynamaktadır. Bununla birlikte, AsDB'nin eğitime yönelik sağladığı borçlandırmaların ve uyguladığı politikaların toplumun geniş kesimi üzerindeki etkisini ortaya koyan araştırmalara gereksinim vardır.

KAYNAKLAR

- Asian Development Bank (2001). *Education and national development in asia: Trends, issues, policies, and strategies*. Manila: Asian Development Bank.
- Asian Development Bank (2003). *Education*. Manila: Asian Development Bank.
- Asian Development Bank. (2019a). What we do. 18 Temmuz 2019 tarihinde <https://Www.Adb.Org/What-We-Do/Main> Adresinden Erişildi.
- Asian Development Bank. (2019b). *ADB's focus on education*. 18 Temmuz 2019 tarihinde <https://Www.Adb.Org/Sectors/Education/Main> Adresinden Erişildi.
- Babb, S. (2009). *Behind the development banks*. Chicago: The university of chicago press.
- Bennett, A. L. ve Oliver, J. K. (2015). *Uluslararası örgütler*. Nasuh Uslu (Çev.) Ankara: BB101

Yayınları.

- Byrnes, A.C., (2011). The asian development bank and the role of human rights in the pursuit of just and sustainable development in the asia-pacific region: An advocacy role for australia? *Australian International Law Journal*, 19,1-22.
- Delikanlı, İ. U, Dimitrov, T. ve Agolli, R. (2018) *Multilateral development banks*. Switzerland: Palgrave Macmillan.
- McCawley, P. (2017), Banking on the future fo the asiapacific: 50 years of the asian development bank, Manila:ADB
- Ottenhoff, J. (2011). Regional development banks (Abcs of the ifis brief). *Center For Global Development*. <https://Www.Cgdev.Org/Publication/Regional-Development-Banks-Abcs-İfis-Brief> Adresinden 15. 03. 2018 Tarihinde Erişildi.
- Schiavone, G. (2005). International organizations: A dictionary and Directory (6th Edition). New York, N.Y: Palgrave Macmillan.
- White, J. (1970). Regional Development Banks: A Study Of İnstitutional Style. London: London: Penna Press.

MEKKÎ SURELERDE “TEFEKKÜR” KAVRAMI İLE İLGİLİ AYETLERİN MESAJLARI BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Prof. Dr. Atilla YARGICI

Kur'an, Mekki surelerde sadece “fıkr” kökünden gelen tefekkür ile ilgili ayetlerde insanı, tevhid, Kur'an, Hz. Muhammed, dünyanın faniliği, ölüm ve ahiret gibi hususlarda düşünmeye sevk etmektedir. Bu ayetlerde İnsanın yaratılış gayesi olan iman-ibadet ve ahlakın temelleri atılmaktadır. Birçok bakımdan cahiliye dönemini andıran günümüzde, asıl ihtiyaç olan şey, tevhid-peygamberlik-ölüm-ahiret-Kur'an, dünyanın geçiciliği konusunda düşünebilen insanlar yetiştirmektir. İslamı ibadet ve ahlak anlamında, bireysel ve toplumsal alana aktarmanın yolu, böyle bir Kur'anî metottan geçmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tevhid, Hz. Muhammed, Dünyanın Geçiciliği, Kur'an, Ölüm, Ahiret

Evaluation of the Verses Related to the Concept of

"Contemplation" in Meccan Surahs in terms of Messages

In the Qur'an, verses related to contemplation from the root of "fıkr", lead to think about monotheism, Mohammed, the world's temporary, Qur'an, Death and the Hereafter. In these verses, the foundation of the faith-worship and morality, which is the object of creation of man, is laid. In the present day, which is reminiscent of the era of ignorance in many respects, what is really needed is to raise people who can think about monotheism - prophecy-death-hereafter-Qur'an, the transience of the world. The way of transferring Islam to individual and social space in the sense of worship and morality is through such a Qur'anic method.

Key Words: monotheism, Mohammed, the world's temporary, Qur'an, Death, Hereafter

Giriş

Fıkr, kalbin/aklın bir şey üzerinde devamlı durması ve hayret etmesi,¹ bir şey hakkında düşünce üretmektir. Tefekkür ise, teemmül ile eş anlamlıdır ve mânâ üzerinde düşünmek, çok düşünmek demektir². Başka bir ifadeyle, bilinenden/malumdan ilme varma kuvvetine fıkr, aklın bakış açısına göre bu kuvvetin faaliyet göstermesine de tefekkür denir.³

İnsan mahlukat arasında en seçkin bir konuma sahiptir. Bu konuma akıl ve iradesi sayesinde ulaşmıştır. Aklın en önemli özelliği düşünmesi, hak ile batılı, iyi ile kötüyü birinden ayırabilmesi, üzerinde derinlemesine düşündüğü hususlardan kendisi için ders ve ibret çıkarabilmesidir.⁴

“Kur'an'a göre akli tefekkür insan için bir imkandan öte onun varlık sebebi, en asli görevidir. İnsanın sahip olduğu duyu ve duygu gücünü de kullanarak yönelip besleneceği kaynaklar Allah'ın sözlü ayetlerini içeren Kur'an, sünnetullahın geçerli olduğu tarih ve fiili/tekvinî ayetlerin tecellî ettiği enfüs ve afaktır. Kendisine verilen bu gücü, hizmetine sunulan evrenden yararlanmak, onu imar etmek üzere kullanması insan için aynı zamanda ahlakî bir sorumluluk, dinî bir görev, uhrevî bir azık ve hazırlıktır. Şu var ki Kur'an'a göre, zihnî bir

¹ Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ el Kazvî'nî er Râzi Ebu'l-Huseyn, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Lügati*, (Beyrut: y.y. 1399), 4: 446. Rağib el-İsfahani, *Müfredatu Elfazi'l- Kur'an*, (Beyrut: Daru'l-Fıkr, 1992), 643.

² Muhamed b. Mukrim b. Ali Ebu'l-Fazl, Cemâlu'd-Dîn ibn. Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, (Beyrut: Dâru's-Sadr, 1414), 5: 65; Muhammed b. Muhammed b. Abdî'r-Rezzâk el Huseynî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, (b.y: Dâru'l-Hidâye, tsz), 13: 345.

³ Rağib el-İsfahani, *Müfredat*, 643.

⁴ İbrahim Akgün, “Kur'an Perspektifinde Tefekkür ve Vasıtaları”, *İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, (Nisan / April 2013): 55-80.

faaliyetin aklı tefekkür sayılabilmesi için, onun ortaya koyduğu Allah-alem-insan ilişkileri modeliyle bağlantılı olması; insanın duyu, duygu, düşünce, inanç ve davranış bütünlüğüne dayanması; dünya-ahiret, fert-toplum dengesini hedef alması; zan, tahmin ve taklide dayalı verilerle değil, güvenilir delillerle beslenmesi şarttır.”⁵

Günümüzde Müslüman toplumlar, genellikle Kur'an ayetlerinin işaret ettiği gibi bir tefekkürden uzak bir şekilde yaşamaktadır. İslam dünyasında Kur'an'ın ön gördüğü tefekkür terk edilmiş, şekilcilik almış başını gitmiş, batıl inançlar ve hurafeler yayılmıştır.⁶ İnsanlar Allah'ın verdiği aklı, Kur'anî bir tarzda düşünüp tefekkür ederek Kur'anî bir zihin inşa etme gibi bir hedefi benimsememişlerdir. Dikkat edilirse Kur'an'ın güzel okunması bütün islam dünyasında ön plana çıkmıştır. Elbette Kur'an güzel okunmalıdır. Bu da Allah'ın emridir. Ancak tefekkür de Allah'ın emridir ve bir ibadet şeklidir. Üstelik Kur'an'ın asıl gönderiliş amacının gerçekleştirilmesinde çok önemli bir fonksiyona sahiptir.

Ülkemizde tefekkür mefhumu birçok kimse tarafından bilinmeyen bir kavramdır. Buna en yakın olarak kullanılan kelime de düşünmedir. Diyanet İşleri Başkanlığının Kur'an Kurslarında sadece Kur'an'ı arap harfleriyle okuma ön plana çıkarılmış, Kur'anın tefekkür boyutu ihmal edilmiştir. Kur'an ilimleriyle uğraşanların da genellikle zihinlerini sadece ahkam ayetlerine çevirdiği, Kur'an'ın çok önemli bir konusu olan tefekkürü ihmal ettiği görülmektedir. Son zamanlarında yazılan bazı makalelerin ise konunun anlaşılmasına katkı sağlamakla birlikte yeterli olmadığı söylenebilir. Tefekkür ile çok çok boyutlu çalışmalara ihtiyaç duyulduğu bir gerçektir.

Kur'an'da insan bir çok kavramlarla tefekküre davet etmektedir. Bunlar tezekkür, ta'kil, tedebbür, nazar, ibret, lüb gibi kavramlardır. Bunların hepsi de insanın aklı ile ilişkili, düşünmeyi ifade eden kavramlardır. Kur'an'da düşünme ile ilgili anlama özelliğinin kalb ile ilişkili olduğuna da dikkat çekilir.⁷ Bunların tamamını incelemek bir makalenin boyutlarını aşacağından biz bu çalışmada sadece Mekki surelerde “fıkır” kökünden gelen “tefekkür” kavramı ile ilgili kelimelerin kullanıldığı ayetlerin mesajlarını incelemek, Yüce Allah'ın insanı hangi hususlarda düşünmeye sevk ettiğini tespit etmek istiyoruz.

1. Mekki Surelerde tefekkür kavramı ile ilgili ayetlerin mesajları

Kur'an'ın ilk muhatapları genel olarak müşrik bir toplumdur. Cahiliye dönemi diye isimlendirilen o dönemdeki insanlar, Allah'ın varlığına inandıklarını söyleyen, zorda kaldıklarında inandıkları Allah'a ihlasla yönelen, tehlike geçtiğinde tekrar tapmışları putlara dönen kimselerdir. O devir bir fetret dönemi olduğundan, uzun yıllar o bölgeye peygamber gelmemiştir. Bu yüzden cahiliye dönemi insanları, kendilerini putlara tapmaktan vazgeçirip bir tek Allah'a iman edip ibadet etmeye çağıran Hz. Muhammed'in (s.a.v.) mesajlarını bir türlü kabule yanaşmıyorlardı. Üstelik bu mesajları getirerek kendilerini atalarının dininden döndürme çabası içinde olan bir peygamberi yalanlıyorlar ve ona çeşitli şekillerde itham ediyorlardı. Mekki surelerde tefekkür kavramı ile ilgili zikredilen ayetlere baktığımızda bunların genellikle tevhid, nübüvvet, Kur'an, dünyanın faniliği, ahiret gibi hususları kapsadığını görmekteyiz. Elbette tefekkür kelimesinin dışında aynı anlamı ifade eden tezekkür, tedebbür ta'kil, nazar, ibret gibi kavramların zikredildiği ayetlerde hem iman esasları ile ilgili hem de ibadet, ahlak ahkam ile ilgili konularda insanlar düşünmeye sevk edilmektedir.

2. Tevhid delilleri üzerinde tefekkür

Kur'an tevhid inancının olmadığı, şirkin geleneksel bir inanç ve ibadet şeklini aldığı bir dönemde nazil olmuştur. Bu inanç ve ibadetteki sapma, ahlaki davranışları olumsuz etkilemiş

⁵ Hüseyin Sarioğlu, “Kur'an'da Tefekkürün Boyutları”, haz: heyet, *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları II*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2001), 154.

⁶ Mustafa Çetin, “Kur'an'da Tefekkür Kavramı”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/2, (İzmir, 1994), 44

⁷ Araf, 7/179.

ve insanları zâlim, gaddâr, düşmanlık duyguları ön planda olan kimseler haline dönüştürmüştür. Toplumların mutlu, huzurlu, barış içinde olabilmesi için prensiplerin doğrudan doğruya oluşturulması neredeyse mümkün olmayan bir durumdur. Bunun için sağlam bir temel gerekir. Bu sağlam temel de başta tevhid inancı temelidir. Kur'an bu yüzden Mekki surelerde tevhide ayrı bir önem vermiş, bunun için yüzlerce ayetinde tevhide vurgu yapmıştır. Tefekkür kavramının zikredildiği ayetlerde de öncelikle bu konunun ön plana çıktığını görmekteyiz.

2. 1. İnsan nevinden Eşlerin yaratılması ve aralarına sevgi ve şefkatin yerleştirilmesinin tevhide delil olması

Yüce Rabbimiz insanı bir erkek ve dişi den yaratmış, aralarında da sevgi ve merhameti var etmiştir. Kur'an-ı Kerim'de tefekkür kavramının geçtiği Rum Suresinde bu konu Allah'ın ayetleri olarak nitelendirilir ve şöyle buyrulur:

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

“Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de O'nun delillerindendir. Şüphesiz bunda tefekkür edip düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır.”⁸

Bu ayet, insanı birkaç hususta tefekkür etmeye sevk etmektedir. Birincisi, huzur bulunması için kendi türümüzden eşler yaratılmasıdır. Allah insan için kendi cinsinden değil de başka bir cinsten eş yaratmış olsaydı, huzur bulmak, ünsiyet etmek mümkün değildi ve İnsanın neslinin de devam etmesi imkansızdı. Bu yüzden insanın mutluluğunu ve huzurunu düşünen ve bilen Tek Bir Allah'ın bu eşleri yarattığını düşünmek gerekir. Eğer birden fazla ilah olsaydı o zaman insanların eşlerinin kendi cinslerinden yaratılması mümkün olmaz, her ilah başka türlü yaratmak isterdi. Diğer bir husus da erkeklik ve dişilik özelliklerinin insana nasıl verildiğidir. Basit bir sudan yaratılan insanın erkek mi dişi mi olacağını daha dünyaya gelmeden önce kendisinin belirlemesi imkansızdır. Bunu da anne baba da belirleyememektedir. O halde bütün insanları dengeli bir şekilde yaratan, her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten bir Allah bunları belirlemektedir. Aksi takdirde dünyada yaratılan insanların erkek ve kadın olmasında bu kadar güzel bir denge bulunmazdı.

İkincisi, erkek ve kadının arasına meveddet ve şefkatin koyulması. Yaratılarda sevgi ve şefkat, Yaratanda sonsuz bir sevgi ve şefkatin var olduğunun göstergesidir. Razi, meveddetin cinsî münasebetle ilgili, rahmetin ise çocukla ilgili olduğuna veya muhabbete insanın kendisinin ihtiyacı olduğuna, rahmete ise başkasının ihtiyacı olduğuna dair görüşleri nakletmektedir. Örneğin bir insanın kendi çocuğunu sevdiğini, düşmanını açlık sıkıntısı ve elemi içinde gördüğünde çocuğundan alıp ona verebileceğini, bunun da sebebinin muhabbet değil şefkat olduğunu söylemektedir. Razi'ye göre eşler arasında sevgi anlamındaki meveddet önce, şefkat anlamındaki rahmet ise daha sonra gelmektedir. Bazen eş, hastalık ve yaşlılık gibi çeşitli arızalarla şehvetle istenen olmaktan çıkabilir. Bu durumda şefkat devreye girer. Ona göre şehvet geçicidir. Bu yüzden şayet şefkat olmasaydı, aralarında ayrılıklar ve boşanmalar çok olurdu.⁹

Diğer taraftan insanın yediği hiçbir şeyde insandaki sevgi ve merhamet bulunmamaktadır. Yani sevgi ve merhametin insana yediği bitkisel ve hayvansal gıdalardan geçmesi mümkün değildir. Bu yüzden Yüce Allah bu iki duyguyu insanlar için kendisinin yarattığını hatırlatmaktadır. Allah Vedud isminin tecellisi olarak insanda meveddeti/sevgiyi, Rahim isminin yansıması olarak da merhameti/şefkati yaratmıştır.

⁸ Rum, 30/21.

⁹ Ebu Abdillâh Muhammed b. Ömer b. el Huseyn et Temîmî er Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, (Beyrut: Dâru ihyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420). 25: 92.

Bu ifadelerden anlaşılmaktadır ki, sevgi, insanda tesadüfen bulunmamaktadır. Onları kendisi Vedud ve Rahim olan bir Allah ihsan etmiştir. Sevgi neslin devamı için, şefkat de korunması için lüzumludur. O halde Yüce Allah insanın kendi cinsinden bir erkek ve dişi olarak yaratılmasının ve içlerine sevgi ve merhamet duygularının koyulmasının Allah'ın varlığını, birliğini gösteren deliller olduğuna işaret etmekte ve insanın bunun üzerinde tefekkür ederek kalbiyle inandığı Allah'a akıyla ulaşmasını sağlamaya çalışmaktadır.

2. 2. Yer ve göklerin musahhar edilmesi

Casiye suresindeki ayetlerde, göklerde ve yerde¹⁰ insanların yaratılışında, yeryüzünde yayılan canlılarda,¹¹ geçen ve gündüzün değişmesinde, Allah'ın gökten indirmiş olduğu bir rızıkta, ölümünden sonra yeri diriltmesinde, rüzgarları değişik yönlerden estirmesinde inanan ve aklını kullanan topluluklar¹² için deliller, işaretler ve ibretler olduğu bildirilmektedir. Sonra ise Allah'ın ayetlerini işittiği halde, büyüklük taslayarak sanki onları hiç duymamış gibi direnen kişinin yalancı günahkar olduğu ve onun acı bir azap ile müjdelenmesi gerektiğine dikkat çekilmektedir. Daha sonra aynı kişinin ayetlerden bir şey öğrendiğinde onlarla alay ettiği, cehennemin onların peşinde olduğu, kazandıkları şeylerin, Allah'ı bırakıp edindikleri dostların onlara hiçbir fayda vermeyeceği ve onlar için büyük bir azap olduğu bildirilmektedir.¹³ Ayrıca, Allah'ın insanlara denizde yüzmek için gemileri, lütfedip verdiği rızık aramak için denizi insana musahhar kıldığı, bunun ise insanı şükretmeye sevk etmesi gerektiği beyân edilir.¹⁴

Tefekkür kavramının zikredildiği daha sonraki ayet ise yer ve göklerin musahhar edilmesiyle ilgilidir. Ayette şöyle buyrulmaktadır:

وَسَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِّنْهُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

“Göklerdeki ve yerdeki herşeyi kendi katından sizin hizmetinize veren, size musahhar edendir. Elbette bunda düşünen bir toplum için deliller vardır.”¹⁵

Görüldüğü gibi bu ayet gurubu, Allah'ın yarattığı gökler, yerler, insanın yaratılışı, yeryüzünde yayılan canlılar, gece ve gündüzün değişmesi, gökten indirilen rızık, ölümünden sonra yerin dirilmesi, rüzgarların değişik yönlerden estirilmesi, Allah'ın ayetlerini duyduğu halde hiçbir şey duymamış gibi davranıp büyüklük taslayan kimseler, bunların azaba maruz kalacağı, ayetlerle alay eden kimseler, bunların cehenneme gitmesi, denizde yüzen gemiler, rızık aramamız için verilen deniz, gökte ve yerde var olanların insanın hizmetine sunulması gibi hususlarda insanı tefekkür etmeye, düşünmeye sevk etmektedir. Bunlar, Mekke döneminde putları Allah'a şirk koştan insanların ve onun gibi olan ve olacak olan kimselerin akıllarını kullanarak Rablerini bulmalarına yardımcı olacak olan hususlardır. Evrendeki her şeyin insan ile uyumlu olduğu, onun isteklerine ve ihtiyaçlarına göre yaratıldığı, insanın kendisinin ise çok aciz ve zayıf olarak var edildiğinin bunların hiçbirisini kendi güç ve kuvvetiyle el edemeyeceği gerçeğini göz önüne aldığımızda bütün bunların insanın ihtiyaçlarını bilen bir Allah tarafından bu şekilde hizmete sunulduğunu söyleyebiliriz.

Ayrıca dikkatlice tefekkür eden bir kimse, burada zikredilen varlıkların, bir ölçü içinde yaratılmış varlıklar olduğunu, bir olan Allah tarafından yaratıldığını, yaratıcılarının tek olmaması durumunda yaratılan bu varlıkların bulunduğu yerlerde ve göklerde hiçbir düzen ve intizamın kalmayacağını idrak eder. Çünkü bu kadar düzenli, intizamlı ve ölçülü yaratılan ve dizayn edilen kainat ve içindeki varlıklara bakan, bunlar üzerinde tefekkürünü yoğunlaştıran bir

¹⁰ Câsiye, 45/3.

¹¹ Câsiye, 45/4.

¹² Câsiye, 45/5.

¹³ Câsiye, 45/6-11.

¹⁴ Câsiye, 45/12.

¹⁵ Câsiye, 45/13.

kimsenin “Eğer yerlerde ve göklerde Allah’ın dışında başka ilahlar olsaydı, yerler ve göklerin düzeni bozulurdu”¹⁶ dememesi mümkün değildir.

Nitekim tefsirlerimizde göklerde ve yerde var olanları Allah’ın dışında hiçbir kimsenin insanın hizmetine sunamayacağı, bu nimetleri bir olan Allah’ın insana ihsan ettiği, bu yüzden insanın da şükürünü ve ibadetini sadece Allah’a yapması gerektiği, bu konularda tefekkür eden kişinin bundan ders çıkararak bütün bu nimetleri sadece Allah’ın ihsan edeceğinin farkına varacağı ifade edilmektedir.¹⁷

Ayrıca yerlerin ve göklerin içindekilerle birlikte insanın emrine musahhar edilmesinin, insanın faydasına sunulması anlamına geldiğini, Allah’ın yer ve gökleri yerinde durdurması, yeri altından ya da demirden yapmış olması durumunda onlardan hiçbir faydanın sağlanamayacağını, bu yüzden bunların insanın istifadesine sunulmasının Allah’ın birliğinin delillerinden olduğunu¹⁸ söylemek de mümkündür.

2. 3. Yağmurun yağmasıyla canlıların ortaya çıkarılması

Yüce Allah Kur’an-ı Kerimde yağmurun gökten yağdırıldığına ve onun vasıtasıyla çeşitli ürünlerden rızıklar çıkarıldığına, bu yüzden Allah’a şirk koşulmaması gerektiğine,¹⁹ insanların bu yağmur sayesinde sevindiklerine²⁰ dikkat çekmektedir. Kur’an’da zikredilen bu türden ayetler, yağmurun tesadüfen, ya da cansız, akılsız, şuursuz putlar tarafından değil, Allah tarafından yaratıldığını dile getirmektedir. Tefekkür Kavramı’nın zikredildiği Nahl Suresinin 11. Ayetinin içinde bulunduğu bir ayet grubunda da gökten suyu indirenin Allah olduğuna, sulardan hem içildiğine, hem de bitkilerin oluştuğuna, ondan da hayvanların istifade ettiğine,²¹ su sayesinde insanlar için ekinler, hurmalar, üzüm ve diğer meyvelerin bitirildiğine dikkat çekildikten sonra, **إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ** denilerek tefekkür eden bir toplum için bunda delil olduğuna²² işaret edilmektedir.

İnsanı bu yaratılanlardaki “delil” üzerinde düşünmeye sevk eden bu ayetten sonra da, gecenin, gündüzün, güneşin ve ayın insanın hizmetine verilmiş olduğuna, yıldızların Allah’ın emriyle hareket ettiklerine, bunlarda akıl eden toplum için birçok deliller olduğuna²³ dikkat çekilmektedir. Daha sonra ise yer yüzünde insanlar için rengarenk yaratılan varlıklarda da öğüt alan bir toplum için büyük bir delil olduğu, taze et yememiz ve süs eşyaları çıkarmanız için denizin insanın emrine verildiği, gemilerin denizlerde yüzdüğünün görüldüğü, bunların insanı rızık aramaya ve şükre davet ettiği,²⁴ insanları sarsmaması için yer yüzünde sağlam dağları, doğru yolun bulunması için de ırmakların ve yolların meydana getirildiği,²⁵ buna benzer daha nice alametlerin yaratılmış olduğu, yıldızlarla da yolların bulunduğu,²⁶ bu yüzden yaratan Allah’ın yaratmayanlar gibi olamayacağı bildirilerek **أَفَلَا تَذَكَّرُونَ** denilmekte,²⁷ yine düşünmeye teşvik edilmektedir.

Görüldüğü gibi bu ayetlerde cansız, akılsız, hiçbir güç ve kuvveti olmayan putları Allah’a şirk koşanların zihinleri, insanlar için en lüzumlu ihtiyaç olan yağmurun Allah tarafın gönderildiği vurgulanmakta, putların ise bunda hiçbir paylarının olmadığı zikredilmektedir.

¹⁶ Enbiyâ, 21/22.

¹⁷ Taberî, Muhammed b. Cerir b. Yezîd b. Kesir b. Gâlib b. el Emelî Ebû Ca’fer, *Camîu'l-Beyan fi Te'vîli'l-Kur'ân*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000). 22: 66.

¹⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 27: 672.

¹⁹ Bakara, 2/22.

²⁰ Rum, 30/48.

²¹ Nahl, 16/10.

²² Nahl, 16/11.

²³ Nahl, 16/12.

²⁴ Nahl, 16/14.

²⁵ Nahl, 16/15.

²⁶ Nahl, 16/16.

²⁷ Nahl, 16/17.

Nahl suresi 11. Ayeti değerlendiren Taberi, Allah'ın gökten indirdiği su ile çıkardığı şeyler de Allah'ın öğütlerinden ibret alan, O'nun hüccetleri üzerinde düşünen insanlar için delil olduğunu söylemektedir.²⁸ O halde akıl ile tefekkür etmeden herhangi bir varlığın Allah'ın varlığına ve birliğine delil olduğunu idrak etmek mümkün değildir.

Zemahşerî ise su ile çıkarılan meyvelerden bahsedilirken, *وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ* denilmesinin, yani bütün meyveler değil de, meyvelerden bir kısmı denilmesindeki inceliğine dikkat çekmekte ve “çünkü bütün meyveler cennetten başka bir yerde bulunmaz. Dünyada hatırlamak için onlardan bir kısmı çıkarılmıştır” demektedir. Daha sonra ise genel bir değerlendirme yaparak, “Bakarlar, Allah'a ve O'nun kudretine delil çıkarırlar”²⁹ ifadesini kullanmaktadır.

Bu ayet grubundan anlaşılmaktadır ki, insan farklı tat ve renklerde meydana gelen bitkilerin yağmur, güneş, toprak su gibi maddelerin tesiriyle meydana gelebileceğini düşünmemelidir. Bunların hepsi birer sebeptir. Bu sayılan varlıkların hiç birisinde bu rengarenk ve lezzetli yiyecekleri meydana getirecek ilim, güç ve rahmet yoktur. Bu yüzden insan tefekkür ederek ayetlerde bahsedilen varlıkların hepsinin yaratıcısının ve idare edicisinin Allah olduğu düşüncesine ulaşabilir. Zaten gökte ve yerde bulunan bütün varlıklar da Allah tarafından insanın hizmetine verilmiştir. Böylece varlıklar üzerinde tefekkür insanın Allah ile olan bağımlı güçlendirmektedir.

2. 4. Bal arısı ve yaptıkları

Tefekkür kavramının zikredildiği bir ayette, Allah'ın bal arısına, dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan kendine kovanlar edin diye vahyettiği bildirildikten sonra şöyle buyrulmaktadır:

ثُمَّ كُلِي مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

“sonra meyvelerin tamamından ye ve ardından Rabbinin sana kolaylaştırdığı yollarına gir. Onların karınlarından çeşitli renklerde bal çıkar. Onda insanlar için şifa vardır. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için delil vardır.”³⁰

Taberî, kelime kelime ayeti tefsir ettikten sonra, *ثُمَّ كُلِي مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ* ifadesini açıklarken, Allah'ın insanlar için şifa kılınan arının karınıdaki balda, arıyı insanın emrine kimin verdiğine, meyvelerden yemesi, kovan edilmesi için kimin yol gösterdiğine dair açık bir delil bulunduğunu dile getirmektedir. Bu Zat ise hiç birşeye benzemeyen, hiçbir şeriki olmayan Allah'tan başkası değildir.³¹

Razi ise, ayeti çeşitli şekillerde tefsir ettikten sonra, tefekküre sevk eden bölümünü değerlendirirken şöyle demektedir:

Ayetin sonunun tefekküre sevk ederek bitirilmiş olmasının birkaç yönü vardır: Birincisi: Arının altıgen ev yapmayı bilmesi ve zor olan ince ilimlerin arıya mahsus kılınması. İkincisi: Bal ile ilgili lüzumlu malzemeyi elde etmesi için arının yolunu bulması. Üçüncüsü: Allah'ın faydalı olan şeyleri havada yarattıktan sonra onu ağaçlara ve yapraklara göndermesi. Daha sonra da arıya onları toplamasını ilham etmesi. İşte bütün bunlar, Kainatın İlahının onu hikmete ve maslahata uygun bir şekilde tertip edip yarattığına delil olan şaşırtıcı durumlardır.³²

Kendisi aslında zehir taşıyan küçük varlıkların bir araya gelerek insan için şifa kaynağı olan balı yapmaları, tesadüfe ve sebeplere havale edilemeyecek kadar harika olan faaliyetlerdir. Bu yüzden yüce Allah, arıya ilham ettiğini bildirmektedir. Bu kadar akıllı

²⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 17: 179.

²⁹ Zemahşerî, Ebu Kasım Mahmud b. Ömer, *el- Keşşâf*, (Beyrut: Daru İhyâ'it-Türâsî'l-Arabî, 1997-98), 2: 558.

³⁰ Nahl, 16/69.

³¹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 17:250.

³² Razi, *Câmi'u'l-Beyân*, 20: 206.

insanların yapamadığı bir balı, hiçbir tahsil görmeyen, akılları olmayan arıların yapması Allah'ın varlığını, birliğini gösteren en büyük deliller arasındadır. Dünyadaki bütün bal arılarının aynı özelliklere sahip olması ve aynı işi birlik ve beraberlik içinde iş bölümü yaparak gerçekleştirmeleri yaratıcıları olan Allah'ın bir olduğunu ispat etmektedir.

3. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) mecnun olmaması

Nübüvvet Kur'an'ın en önemli ana konularından birisidir. Yüce Allah insanlara doğru yolu göstermeleri ve vahy ettiği kitap ve suhurları tebliğ etmeleri için peygamberleri göndermiştir. Hz. Muhammed de (s.a.v.) peygamberlik zincirinin son halkasıdır.

Allah tarafından peygamber olarak gönderilen Hz. Muhammed(s.a.v.) Kur'anda güzel bir örnek,³³ şahit, müjdeci, uyarıcı davetçi ve kandil,³⁴ alemlere rahmet³⁵ olarak nitelendirilmektedir. Alışılacağı putperest bir nizamı değiştirmek maksadıyla görevlendirilen Hz. Muhammed (s.a.v.) Mekke müşrikleri tarafından bile "güvenilir" olarak bilinmesine rağmen, onun tevhid, ahiret, melekler, ibadet ve ahlak ile ilgili konulara yaptığı davetler, düzenin bozulması, geleneğin ortadan kalkması anlamına geleceğinden büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. İşte onların bu tepkilerini ortaya koyuş tarzlarından birisi de onun mecnûn/deli olarak itham edilmesidir.

Bu yüzden Araf suresi'nde zikredilen bir ayet-i kerimede kafirlere hitap edilerek, arkadaşları Hz. Muhammed s.a.v.'de delilik olmadığı, onun apaçık bir uyarıcı olduğu hatırlatılmakta ve bu konuda kafirler düşünmeye davet edilmektedir.³⁶

Sebe suresinde de, peygamberimize hitap edilerek muhataplarına, Allah için ikişer ikişer, teker teker kalkıp düşünmelerini öğütlemesi istenmekte ve arkadaşları olan Muhammed'de bir delilik olmadığı, onun şiddetli bir azaptan önce uyarı görevini yaptığı bildirilmektedir.³⁷

Birinci suredeki ayette muhataplar, peygamberimizin deli olmadığı hususunda düşünmeye çağırılırken "düşünmediniz mi" şeklinde soru uslubu kullanılmaktadır. Bu soru şekli olumsuz soru şeklidir ve istifham-i inkari olarak isimlendirilir. yani bunun anlamı "düşünmeniz gerekir" demektir.

Taberî'nin (v.310) zikrettiği rivayete göre, Hz. Muhammed (s.a.v.) Safa tepesine çıkmış ve Kureyşlileri de davet etmişti. Onları grup grup çağırıyor ve Allah'ın azabına karşı uyarıyordu. Onlardan bazıları da, "Bu sizin arkadaşınız kesinlikle mecnundur. Sabaha kadar bağırması" diye karşılık veriyorlardı. Bunun üzerine bu ayet-i kerime nazil oldu. Bu yüzden ayet, "Ayetlerimizi yalanlayanlar, Hz. Muhammed'de delilikten eser olmadığını, sizi çağırdığı dinin de doğru olduğunu düşünüp tefekkür etmediler mi?" şeklinde yorumlanmaktadır.³⁸

Maturîdî(v. 333) kafirlerin Hz. Muhammed'e (s.a.v.) zaman zaman delilik isnat ettiğini bildirmekte, bunun sebebini açıklarken de şöyle demektedir: Onlar dünyada şeref ve izzet sahibi kimselerdi. Bu yüzden hiç kimse onlara muhalefet edemezdi. Onlara muhalefet edenler, ya yardımcıları, adamları çok olan kimselerdi ya da deli olan kimselerdi. Hz. Muhammed (s.a.v.) ise adamları, yardımcıları olmayan bir kimse olarak kendilerine muhalefet ettiği için, onlar da bu olsa olsa delidir diyorlardı. Çünkü onlar kendisine muhalefet edenlere hayat hakkı

³³ Ahzâb,33/21.

³⁴ Ahzâb, 33/45-46.

³⁵ Enbiyâ, 21/107.

³⁶ Araf, 7/184.

³⁷ Sebe, 34/49

³⁸Taberî, , Camiu'l-Beyan, 13: 289.

tanımıyorlardı. Maturîdî ayrıca, kendilerini akılsız putlara tapmaktan uzaklaştırmak istediğinden dolayı da Hz. Muhammed'e (s.a.v.) delilik isnat etmiş olabileceklerini dile getirmektedir.³⁹

Nüzul sebebiyle ilgili öncekilere benzer bir hâdiseyi nakleden Cevzî'ye göre (v. 597) Yüce Allah bu ayetinde, Hz. Muhammed'de (s.a.v.) bir delilik olmadığının anlaşılması için bu iddiâda bulunanları düşünmeye dâvet etmektedir.⁴⁰

Razi'ye göre (v.606) Mekkelilerden bazı cahiller Hz. Muhammed'e (s.a.v.) iki yönden delilik isnat ediyorlardı. Birincisi: Hz. Muhammed dünyadan yüz çevirip ahirete yöneliyordu ve Allah'a davet ile meşgul idi. Bu davranış, onların tarzlarına aykırı idi. Bu yüzden onun mecnun olacağını zannettiler. Razi, Taberî'nin rivayetine benzer bir rivayeti naklettikten sonra, Yüce Allah'ın bu ayetiyle onları Allah resulünün yaptığı bu iş üzerinde düşünmeye teşvik ettiğini, insanların uyarılmasının delilik ile bir alakası olmadığının hatırlatıldığını bildirmektedir.

İkincisi: Vahiy anında Resulullah'ı (s.a.v.) garip bir durum kaplardı, yüzü değişir, rengi sararırdı ve bayılmaya benzer bir durum meydana gelirdi. Cahiller ise bunun "cunûn" yani delilik olduğunu ileri sürerlerdi. Bu ayette yüce Allah onda hiçbir delilik çeşidinin bulunmadığını açıklamaktadır. Çünkü Allah resulü onları en yüksek bir fesahat ile Allah'a çağırması, kesin deliller ortaya koymuş, güzel ahlâkı ile akıllı insanlara en güzel örnek olmuştur. Böyle bir insanın deli olarak nitelendirilmesi mümkün değildir. Onun dine çağırması, onun apaçık uyarıcı olmasındandır. Allah onu kafirleri korkutsun, müminleri teşvik etsin diye göndermiştir.⁴¹

Şevkânî(v.1250) müşriklerin düşünmedikleri için Hz. Muhammed'i (s.a.v.) yalanladıklarını, düşünmüş olsalardı Hz. Muhammed'in (s.a.v.) deli olduğuna dair iddialarının batıl olduğunu, sözlerinin iftira olduğunu fark edeceklerini bildirmektedir.⁴²

Ayet-i kerimenin ilk muhatapları Mekke müşrikleridir. O zaman herkes dünya ve dünyalık için çalışırken, bir kişinin çıkıp da insanları uyarması, onları Allah'ın azabıyla korkutması alışlageldik bir davranış olmadığından, vahiy esnasında peygamberimizin yüzünde ve renginde meydana gelen değişikliklerden ve adamları çok olmadığı halde gücü elinde bulunduranların inanç ve ibadetlerine aykırı şeyler söylemeye cesaret etmesinden dolayı o "delilik" ithamına maruz kalmıştır.

Ayet, bütün bu hususlarda iyi düşünülmesini talep etmektedir. Allah'tan aldığı vahiy insanlara duyurmanın, uyarı görevini yapmanın, arkasında çok az kişi omasına rağmen cesaretle hakkı söylemenin delilik ile bir alakası olmadığını zikretmektedir. Deli olan bir insandan, bütün insanlara benzerini getirme hususunda meydan okuyan, fesahat ve belağatın zirvesinde olan bir kitabın ortaya çıkması, akıllı olmayan bir insanın Allah ile muhatap olup bu yüksek belağat eseri olarak kitabın ayetlerine mazhar olması da mümkün değildir.

O halde denilebilir ki, bu ayetler, cahiliye dönemi insanlarını olduğu gibi daha sonra gelen insanları da birkaç hususta tefekkürünü derinleştirmeye, iyi düşünmeye davet etmektedir. Bunlardan birincisi, Hz. Muhmamed, ikincisi Hz. Muhammed'in deli olmadığı, üçüncüsü de onun inzar edici, yani uyarıcı olduğudur.

4. Kur'an hakkında tefekkür

³⁹ Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Ebû Mansûr el-Mâturîdî, *Te'vîlâtü ehli's-Sünneti*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyyeti, 1426/2005), 5: 102-103.

⁴⁰ Cemâlu'd-Dîn Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, (Beyrut: Dâru'l-Kitâbî'l-Arabîyyi, 1422), 2: 174.

⁴¹ Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 15: 420.

⁴² Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdillâh eş Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, (Dımaşk-Beyrut: Dâru İbn-i Kesîr, Dâru'l-Kelîmî't-Tayyib, 1414), 2: 309.

İnsanın üzerinde tefekkür etmesi gereken hususlardan bir diğeri de en ilahî hitap ve kitap olan Kur’andır. Nahl Suresinde yüce Rabbimiz tefekkür kelimesinin zikredildiği bir ayette şöyle buyurmaktadır:

بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ

“O peygamberleri apaçık belgeler ve kitaplarla gönderdik. İnsanlara, kendilerine indirileni açıklamaları ve onların da üzerinde düşünmeleri için sana bu Kur’anı indirdik.”⁴³

Ayette geçen الذِّكْرُ Kur’an, بِالْبَيِّنَاتِ peygamberlerin peygamberliğine şahitlik yapan deliller, mucizeler, الزُّبُرِ de kitaplar anlamına gelmektedir.⁴⁴ Beyyinât aynı zamanda gece ve gündüz gibi Allah’ın varlık birliğine delil olan kevnî ayetler de olarak da açıklanabilir.⁴⁵ Ayet, Hz. Muhammed’e (s.a.v.) indirilen Kur’an hakkında düşünülmesini istemektedir. Burada Kur’an’ın ümmi bir peygamberin kelamı değil, Allah’ın kelamı olduğuna kuvvetli bir vurgu bulunmaktadır. Peygamberlerin peygamberliğinin en büyük delili mucizelerdir. Resulullah’ın en büyük mucizesi ise Kur’andır. Bu yüzden Kur’anın beşer kelamı değil, Allah kelamı olduğunu düşünmek, bu konuda tefekkür etmek, insanı Kur’an’a tabi olmaya sevk edici kuvvetli zihinsel faaliyettir. Bu akli faaliyet ile insanın Hak olan Kur’an’a imanı kuvvetlenecektir. Bu ise Kur’an’daki emirleri ve yasakları tanıyıp daha güzel bir şekilde itaat etmeye teşvik edici bir özellik taşımaktadır.

5. Dünya hayatı

Kur’an’da tefekkür kavramı bağlamında bize düşünmeye sevkeden dünya hayatı ile bir ayette, dünya hayatı gökten Allah tarafından indirilen yağmurun haline benzetilmekte ve şöyle buyrulmaktadır:

“Dünya hayatının hâli, ancak gökten indirdiğimiz bir yağmurun hâli gibidir ki, insanların ve hayvanların yedikleri yeryüzü bitkileri onunla yetişip birbirine karışmıştır. Nihayet yeryüzü (o bitkilerle) bütün zinet ve güzelliklerini alıp süslendiği ve sahipleri de onun üzerine (her türlü tasarrufa) kadir olduklarını sandıkları bir sırada, geceleyin veya güpegündüz ansızın ona emrimiz (afetimiz) geliverir de, bunları, sanki dün yerinde hiç yokmuş gibi, kökünden yolunmuş bir hâle getiririz. İşte düşünen bir toplum için, âyetleri böyle ayrı ayrı açıklıyoruz.”⁴⁶

Bu ayette geçici dünya ve içindeki süsler ve mallarla övünürken elindekileri kaybeden kişinin durumu, gökten indirilen yağmurla biten çeşitli güzel bitkilere sahip olup da onları bir afet ile kaybeden kişinin durumuna benzetilmektedir. Ayetin sonunda, كَذَلِكَ نَقُصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ “İşte düşünen bir toplum için, âyetleri böyle ayrı ayrı açıklıyoruz” ifadesi, Allah’ın tefekkür eden, ibret alan, düşünen insanlar için ayetlerini açıkladığını göstermektedir. Çünkü tefekkür edenler çeşitli işler, durumlar ve konular arasında temyiz yapabilen, onları birbirinden ayırabilen, gönüllerde meydana gelen şüphelerin asıllarını araştırabilen kişilerdir.” tefekkürün temyiz, yani ayırma anlamına gelir. Ayrıca akıl da şüpheli olan şeylerin arkasındaki hakikatleri araştırma özelliğine sahiptir.⁴⁷ Zaten temyiz de, insan aklının iyi ile kötüyü, faydalı ile zararlıyı, hak ile batılı birbirinden ayırma özelliğidir.

Bir önceki ayette insanın azgınlığının ve taşkınlığının kendi aleyhine olması ile dünya hayatının yararları arasındaki ilişki zikredildikten⁴⁸ sonra, bir sonraki ayette, dünya hayatı ile ilgili bir misal verildiğine dikkat çeken Razi’ye göre, bu temsil yeryüzünde azgınlaşan,

⁴³ Nahl, 16/44.

⁴⁴ Taberî, Cami’u’l-Beyân, 17: 211.

⁴⁵ Muhammed Mütev elî el Şa’râvî, el Havâtîr, (B.y.: Matâbiu Ahbarî’l-Yevm, 1997), 13: 7952.

⁴⁶ Yunus, 10/24.

⁴⁷ Taberî, Cami’u’l-Beyân, 15: 55-58.

⁴⁸ Yunus, 10/23.

dünyaya kanan ve ona dört elle bağlanan ve böylece ahiret amellerinden uzaklaşan insanlar için verilmiştir.

Razi'nin ayeti birkaç yönden değerlendirmesi, ayetin sonundaki bu konuyu tefekküre davet eden ifadelerin anlamıyla örtüşmektedir. Razi'nin bu konudaki değerlendirmeleri bu ayet bağlamında, tefekkürün nasıl yapılacağını da göstermektedir.

Birincisi: Ona göre, kişinin önem verdiği bu dünyanın akıbeti, yetiştirdiği bitkilerden faydalanma ümidinin arttığı bir zamanda, ümitleri suya düşen bir insanın akıbetine benzemektedir. Çünkü çoğu zaman, bir ayette de bildirdiği gibi,⁴⁹ insan dünyaya yapışıp kalbini bağladığı vakit ölüm gelip çatismaktadır.

İkincisi: Dünya sevgisine batmış bir kişinin güzel sonuç alamaması, kişinin güzel bitkilerden güzel bir sonuç elde edememesine benzemektedir.

Üçüncüsü: helak edici sebeplerin meydana gelmesinden dolayı bir kişinin çabaları nasıl boşa giderse, dünyaya aldanan kişinin çabaları da aynı şekilde boşa gider.

Dördüncüsü: Bahçe sahibinin bahçesi için çektiği sıkıntılar, helak edici sebebin meydana gelmesinden sonra, gelecekteki mutsuzluğunun de sebebi olmuştur. Aynı şekilde dünyaya kalbini bağlayıp, onun için yorulan insanın ölüp de elindekiler de kaybolunca, dünyadaki çabaları ahirette mutsuz olmasına sebep olmaktadır.

Beşincisi: Allah bu misali muhtemelen ahirete inanmayan insanlar için vermiştir. Dünyada çıkan bitkiler büyüüp de göz alıcı hale geldikten sonra bir afetle yok ediliyor. Sonra yeniden, yeni bitkiler çıkarılıyor. Buna Kadir olan Allah insanları da öldükten sonra tekrar diriltmeye kadirdir.⁵⁰

Kısaca söylemek gerekirse, bu ayet, dünya hayatının çabuk geçtiğini, insanın geçiminin dünyadan elde ettiği kazançlarla sağlandığını, ama insanın aciz ve zayıf olduğunu, Allah'ın bu elde ettiği kazançları helak etme gücüne ve iradesine sahip olduğunu, tefekkür ve aklını kullanan insanlara, dünya hayatının akıbetinin, insanın istifade ümidiyle bel bağladığı, ama sonunda yok olan bitkilere benzediğini hatırlatmaktadır. Buna göre insan, dünya nimetlerinin daimi olacağını zannederek onlara güvenip de aldanmamalıdır.⁵¹

6. Önce mümin olup sonra dünyaya dalan kimseler hakkında tefekkür

İnsan hayatı boyunca bedenlen değişime uğradığı gibi, tercihleri bakımından da değişime uğrayabilir. İnsanın bedenlen değişmesi insanın elinde olmadığı halde, tercihlerde bulunması ve bu şekilde değişmesi insanın iradesine bağlıdır. Kur'an bu tür insanları anlatarak, müminlerin dikkatli olmaları gerektiğini hatırlatmaktadır.

Konuyla ilgili Araf Suresi'ndeki bir ayet-i kerimede, "*Kendisine âyetlerimizi verdiğimiz hâlde, onlardan sıyrılıp da şeytanın kendisini peşine taktığı, bu yüzden de azgınlardan olan kimsenin haberini onlara anlat*"⁵² buyrulduktan sonra bir sonraki ayet-i kerimede, "dileseydik o ayetlerle onu elbette yüceltirdik" buyrulurken, o kişinin dünyaya dalıp/saplanıp kaldığı, kendi heva ve hevesine uyduğu bildirilir. Böyle bir kişinin durumu, üzerine varılsa da kendi haline bırakılsa da dilini sarkıtıp soluyan köpeğin durumuna benzetilir ve sonunda da "işte bu,

⁴⁹ En'am, 6/44. Zikredilen ayet ve meali şu şekildedir:

فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّى إِذَا فَرِحُوا بِمَا أُوتُوا أَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً فَإِذَا هُمْ مُبْلِسُونَ

"Derken onlar kendilerine hatırlatılanları unuttuklarında, önce üzerlerine her şeyin kapılarını açtık. Sonra kendilerine verilenle sevinip şımarıdıkları sırada, onları ansızın yakaladık da bir anda tüm ümitlerini kaybedip yıkıldılar."

⁵⁰ Razi, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 17: 236-239.

⁵¹ Vehbe b. Mustafa ez Zuhaylî, et *Tefsîru'l-Münîr*, (Dimaşk: Dâru'l-Fikri'l-Muâsir, 1418), 11: 150.

⁵² A'raf, 7/175.

ayetlerimizi yalanlayan toplumun durumudur. Şimdi onlara bu olayları anlat ki, düşünsünler"⁵³ cümlesi yer alır.

Tefsirlerimizde ayette zikredilen kişinin Bel'am b. Baura, Ümeyye bin Ebi's-Salt veya başkaları olduğ ile ilgili benzer rivayetler bulunmaktadır. Ancak Kur'an'ın kişinin kim olduğunu değil, bir kişilik karakterini nazarlara sunduğunu görmekteyiz.

Taberî, ayette zikredilen kişilerden uzun uzun bahsettikten sonra, bunun kim olduğunun önemi bulunmadığına vurgu yapar, bahsedilen kişinin nasıl değişime uğradığına dikkat çeker. Ona göre ayette, kendisine Allah'ın ayetleri verilen kişinin daha sonra dünyaya daldığı, dünyanın lezzet ve şehvetlerini ahirete tercih ettiği, nefesine uyduğu, Allah'a itaati reddedip emrine muhalefet ettiği bildirilmektedir.⁵⁴

Zemahşerî, Taberî'deki rivayatlara benzer bir rivayet nakleder. Ona göre bu ayette düşünülmesi gereken hususlardan birincisi, Allah'ın dilemesinin bir insanı yüceltmeye nasıl vesile olduğu konusudur. Zemahşerî, bu konuyla ilgili şöyle bir soru sorar: "o kişinin yüceltilmesi nasıl oluyor, Allah'ın iradesine bağlanıyor da, kulun yücelmeyi hak eden fiiline bağlanmıyor? Bunun cevabını verirken şöyle der: Ayetlerle amel etse ve o ayetlerden uzak durmasaydı, onu o ayetlere uyduğundan dolayı yüceltirdik. Bundan dolayı Allah'ın kişiyi yüceltme iradesi, ayetlere uymaya bağlıdır.⁵⁵

Buna göre, kişinin sahip olduğu iman ve ilmi bırakıp tamamen dünyaya yönelmesi, kişinin kendi iradesine bağlı bir durumdur.

Razi, Taberî'deki rivayete benzer bir rivayet ile birlikte farklı rivayetleri de nakleder. Fakat bu bahsedilen kişinin Ümeyye b. Ebi's-Salt olduğu ihtimaline ağırlık verir. Çünkü Ümeyye, Allah Resulü'nün "şii mümin, kendisi kafir oldu" dediği, Allah'ın varlığının delilleri, cennet cehennem ile ilgili şiirleri bulunan bir kimse idi. Bir peygamberin geleceğini kitaplardan okumuştur. Bunun kendisi olmasını ümid ediyordu. Hz. Muhammed'e peygamberlik gelince hased etti ve kendisi küfrü tercih etti. İşte ayette bu şahıs da kastedilmiş olabilir. Ayrıca Razi, ayette bildirilen şahsın, bazı tefsirlerde anlatıldığı gibi, önce nebi olup da sonra kafir olan bir kişi olamayacağını da bildirmektedir.

Razi'ye göre, böyle bir kişi kendisine tevhid delillerini öğretilen, sonra da " muhabetten masiyete, rahmetten gazaba" yönelen bir kimsedir. Ayette anlatılan köpeğin, "el kelbü'l-lâhis" diye isimlendirilen bir köpek cinsi olduğunu, en alçak hayvanın köpek, köpeklerin en alçağının da bahsedilen köpek olduğunu, bunun hem rahat zamanında hem yorgunluk anında, hem suya ihtiyacı yokken, hem de de susuz kaldığında dilini çıkarıp soluma özelliğine sahip olduğunu söylemektedir. Ona göre böyle bir davranış o her hangi bir ihtiyacı olmaksızın köpeğin adeti haline gelmiştir, her zaman öyle yapar, bu onun alçaklığının bir göstergesidir. Allah'ın kendisine ilim verdiği kimse de bu köpeğe benzemektedir. Allah o kişiyi insanların mallarının kirlerine bulaşmaktan uzak tutmuştur. Ama o kişi yine dünya metana talip olmuş ve kendini dünyanın içine atmıştır. Yani bu kötü işi yapmaya artık alışmıştır, tıpkı ayette bahsedilen köpek gibi. Bunu pis olan, habis olan nefesine uyarak yapmıştır. Yolunu şaşırmış olan böyle bir kişi, nasihat edilse de edilmese de, üzerine varılsa da, kendi haline bırakılsa da köpeğin yine dilini çıkarıp solumasına benzetilmektedir. Bu, önce kendisine ilim verilmiş olduğu halde dünyalıktan vazgeçmeyen hırslı bir insanın durumunu ifade etmektedir. Köpeğin her durumun dilini çıkarıp soluması gibi, bu kişinin de her durumda dünyaya olan hırsı devam etmektedir.⁵⁶

İbn-i Kesir, ayette bildirilen şahısla ilgili Taberî de ve Razi'de bildirilenlere benzer rivayetleri nakletmektedir. Ona göre böyle bir kişi, alim olduğu halde kendisine maddi imkanlar sunulunca dinini terk eden bir kimsedir. Bu teşbihle böyle bir şahsın dalaleti ve dalalette devam

⁵³ Araf,7/176.

⁵⁴ Taberî, *Cami'u'l-Beyân*, 13: 253-269.

⁵⁵ Zemahşerî, *Keşşâf*, 2: 167.

⁵⁶ Razi, *Mefâthu'l-Gayb*, 15: 403-408.

etmesi, imana çağrılardan ve yapılan nasihatlerden faydalanmaması anlatılmak istenmektedir. Şu iki ayet de bunun delilidir: “Onları uyarsan da uyarmasan da iman etmezler”⁵⁷ ve “ İster onlar için istiğfar et, ister istiğfar etme, onlar için yetmiş defa istiğfar etsen de Allah onlara mağfiret etmeyecektir.”⁵⁸

Elmalılı Hamd Yazır, tefsirinde, zikrettiğimiz rivayetleri özetledikten sonra, asıl kıssanın Bel’am, nüzul sebebinin ise Ümeyye b. Ebi’s-Salt ve kıssadan maksadın da her hangi bir şahsın tarifi değil, onun halini dile getirmek ve karakterini söz konusu etmek olduğunu söylemektedir. Yazır, kendilerinde azıcık düşünce olanların bu çirkin hallerini ve bu çirkin mesellerini bir kere düşünüp de utanması gerektiğini de ifade etmektedir.⁵⁹

Kur’an’ın bu ayetler çerçevesinde bizi tefekküre sevkettiği husus, hidayet üzere olan, Allah’ın ayetlerinin, delillerinin anlamını çözen, ilim sahibi kimselerin dikkatli olmaları, geçici dünyevî menfaatleri için ebedî hayatlarını tehlikeye atmamaları gerektiği hususudur. Aynı zamanda bu ayetler, insanın inanç durumunun değişken olabildiğini, çeşitli etkenlerle her zaman dalaletle düşebileceğini ifade etmekte, insanı dünya hırsına sahip olmaktan uzaklaştırmaya çalışmaktadır. İnsan, Allah’ın kendisine verdiği akıllı, dünyevî menfaatleri için değil, ebedi hayatını kurtarmak için kullanılmalı, bu gibi konuları düşünmeli, Allah ile olan bağını hiç bir sebeple kesmemelidir. Bu ayet, nefis ve şeytana uyarak mal hırsına kapılmanın insanın ne kadar büyük tehlikelere attığını apaçık göstermektedir.

7. Ölüm hakkında tefekkür

Tefekkür Kavramı Zümer suresinde de “ölüm” ile bağlantılı olarak zikredilmektedir.

لَا يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا فَيُمْسِكُ الَّتِي قَضَىٰ عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْأُخْرَىٰ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

“Allah, insanların ruhlarını öldüklerinde, ölmeyenlerinkini de uykularında alır. Ölümüne hükmettiklerinin ruhlarını tutar, diğerlerini belli bir süreye kadar bırakır. Şüphesiz bunda tefekkür eden bir toplum için elbette ibretler vardır.”⁶⁰

Taberi’ye göre Tek olan Allah’ın kudret ve birliğinin delillerinden birisi de onun öldüren ve diriltten olduğudur. Allah bazı insanların ruhlarını uykusunda alır, bazı insanların ruhlarını ise kendileri için belirlenen günlerde alır. Yani Allah dilediğini öldürür, dilediğini ise hayatta bırakır. Bunu yapacak bir olan Allah’tan başkası değildir.⁶¹

Razi, bu ayeti bir önceki ayet ile irtibatlandırmak ister. Önceki ayette, Hz. Muhammed’e hitap edilerek, “ Biz sana Kur’anı insanlar için hak olarak indirdik. Kim hidayete ererse, kendisi için hidayete ermiş olur. Kim de saparsa, ancak kendi aleyhine sapar. Sen onlara vekil değilsin”⁶² buyrulmaktadır. Razi, hidayet ve dalaleti, ölüm ve hayata benzetmektedir. Hidayet ve dalaleti nasıl Allah yaratıyorsa ölüm ve hayatı da O yaratmaktadır.

Bu ayette, her insanın mutlaka öleceği, bu yüzden insanın ölüm üzerinde tefekkür etmesi gerektiğine işaret edilmektedir. Buna göre her nefis mutlaka ölümü tadacaktır.⁶³ Özellikle de birçok insanın ruhunun uyku anında alındığı gerçeği de tefekkür edilmesi gereken hususlar arasındadır. İnsanın uyuduğu zaman tekrar uyanmama ihtimali vardır, bu yüzden her gün ölüm gelecekmış gibi hareket etmek, ona göre ibadetleri yapmak, davranışlarımızı Allah’ın istediği şekilde düzenlemek gerekmektedir. Önemli bir husus da, hayatın tesadüfen ortaya çıkmayıp Allah tarafından yaratıldığı gibi, ölümün de Allah tarafından gerçekleştirildiği

⁵⁷ Yasin, 36/10.

⁵⁸ Tevbe, 9/80.

⁵⁹ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, (İstanbul: Zehraveyn Yayıncılık, tsz), 4: 176.

⁶⁰ Zümer, 39/42.

⁶¹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, 21: 298-299.

⁶² Zümer, 39/41.

⁶³ Ankebut, 29/57.

hususudur. Tesadüfen dünyaya gelme olmadığı gibi, tesadüfen vefat etmek de yoktur. O halde insana hayat veren, bir müddet yaşatan tekrar öldüren Allah, onu başıboş kalmak için dünyaya göndermemiştir. Bu yüzden ölümün düşünülmesi insanı kendisine çeki düzen vermeye sevk edecek bir durumdur.

8. Ahiret

Tefekkürün kullanıldığı bir başka ayette ise şöyle buyrulmaktadır:

أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا فِي أَنفُسِهِمْ مَا خَلَقَ اللَّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَجَلٍ مُّسَمًّى وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ لَكَافِرُونَ

*“Kendi kendilerine, Allah’ın gökleri, yeri ve ikisinin arasında bulunanları ancak hak olarak ve muayyen bir süre için yarattığını hiç düşünmediler mi? İnsanlardan birçoğu Rablerine kavuşmayı gerçekten inkar etmektedirler”*⁶⁴

Bir önceki ayette ahiretten tamamen gafil olan insanlardan bahsedilmesi⁶⁵ bu ayetin ahiret ile ilgili Allah’ın kudretine vurgu yapan bir anlam içerdiğini göstermektedir.

Nitekim bu bağlantıdan dolayı da Taberî burada öldükten sonra dirilmeyi inkar edenlere hitap olduğunu dile getirerek, ayeti şu şekilde açıklamaktadır: “Ey Muhammed! senin kavminden olan bu kimseler, Allah’ın varlıkları kendileri hiçbir şey değilken yaratmasını, çeşitli aşamalardan geçerek tam bir insan haline getirilmelerini, bütün bunları yapan Allah’ın da onları öldükten sonra diriltmeye gücü yetecek kudrette olduğunu, sonra iyilik yapanlara iyiliklerinin, kötülük yapanlara da kötülüklerinin karşılığını vereceğini ve Allah’ın bir kimseyi, başkalarının suçundan dolayı cezalandırmayarak kimseye zulmetmeyeceğini düşünmediler mi?”

Buna göre göklerin ve yerin hak ile yaratılması, “adl” ile yaratması demektir, adl de ölçü demektir. Dolayısıyla Allah her şeyi bir ölçü ile yaratmıştır. Üstelik yarattığı varlıkların da kendileri için tayin edilmiş bir vakitleri vardır. Buna da ayette “ecel-i müsemma” denmektedir. Bu yüzden vakti gelen herhangi bir varlık, her şey yok olacak, yer ve gök farklı bir şekle dönüştürüleceklerdir. Buna rağmen insanların çoğu Rablerine kavuşmayı inkar eden, gaflet içindeki insanlardır.⁶⁶

Razî(v.h.606)ye göre ise, insan eğer tefekkür ederse Allah’ın bir olduğunu bilir, haşri de tasdik eder. Allah’ın insanı en güzel şekilde yarattığına dikkat çeken Razi, Allah’ın birliğinin delillerinden birisinin insanın yediklerini hazmeden midesinin yaratılması olduğunu bildirmektedir. Midedeki yiyeceklerin nasıl kana dönüştüğünü o zamanın bilimsel gelişmelerine göre açıklama gayretinde bulunmuştur. Ona göre insanın midesinin işleyişi Allah’ın Fâil, Muhtar, Kâdir ve Alim olduğunu göstermektedir. Bunlara sahip olan Allah’ın Tek olması gerekir. Tek olmazsa, kendi isteğinin zıddına olan ortağının iradesi karşısında aciz duruma düşer. Ona göre insanın haşre delalet etmesi de şöyle olmaktadır: İnsan tefekkür ettiği zaman kuvvelerinin zevale doğru gittiğini görür. Uzuvarlarının gittikçe bozulmaya eğilim gösterdiğini fark eder. Bu yüzden zarurî bir fanilik söz konusudur. Eğer başka bir hayat olmazsa, insanın bu şekilde mükemmel yaratılış özelliklerinin yok olması, insanın yaratılışının da abes olduğunu düşündüreceklerdir.⁶⁷

Nitekim “Sizin yaratılışınızın abes olduğunu mu zannettiniz”⁶⁸ ayeti, insanın abes olarak, yok olmak için yaratılmadığını göstermektedir. Çünkü yok olması için bir şey yapan bir kimse, eğer onu çok mükemmel ve düzgün bir şekilde yaparsa ona gülünür. Eğer bir şey beka için yaratılmışsa, lika olmadan beka olmaz. Lika için de ahiretin olması gerekir. Allah enfüsi delili zikrettikten sonra,

⁶⁴ Rum, 30/8.

⁶⁵ Rum, 30/7.

⁶⁶ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, 20: 77.

⁶⁷ Razi, *Mefâtihu’l-Gayb*, 25: 81-82.

⁶⁸ Mü’minun, 24/115.

مَا خَلَقَ اللَّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَجَلٍ مُّسَمًّى ifadesiyle de Allah'ın birliğine olan afâkî delili nazarlara sunmaktadır. Nitekim Ankebut suresinde de “Allah gökleri ve yeri hak ile yarattı. Şüphesiz bunda müminler için bir delil vardır”⁶⁹ buyrulurken aynı delile işaret edilmektedir. Bu delilin zihinde tekrar edilmesi, yerleşmesine sebeptir. Eğer hak ile yaratılmışsa, o halde burada bir batıllık, karışıklık yoktur, çünkü her fasid olan batıldır. Karışıklık yoksa başka ilahlar da yoktur.⁷⁰

Razi, Allah'ın yerleri ve gökleri yaratmasının vahdaniyete delilinin açık olduğunu, haşre delaletinin ise şu şekilde anlaşılabileceğini bildirmektedir. Ona göre göklerin ve yerin tahrip edilmesinin akılla bilinmesi mümkün değildir, ancak imkan ile bilinebilir. Vukuu ise sem'îdir, yani nasla bilinir. Allah sonradan yarattığı bir varlığı baki kılabilir. Cennet ve cehennem sonradan yaratıldığı halde baki kılınmıştır. Mahlukatin yaratılması, yok edilmesinin de mümkün olduğunu gösterir. Çünkü yaratılan varlıkların kідem özellikleri yoktur, yani ezeli değildirler. Bu yüzden ademleri, yani yok olmaları da mümkündür. Allah varlıkları Hak ile yarattığına göre, bu hayattan sonra baki bir hayatın olması gerekir. Çünkü bu hayat ayetlerde sabittir ki, oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. Halbuki yerlerin ve göklerin oyun ve eğlence olsun diye yaratılması abestir. Abes ise Hak ile yaratma değildir. Bu yüzden bu hayattan sonra başka bir hayat olmalı.⁷¹

İbn Kesîr, ayetin insanları varlıkların Allah'ın varlık ve birliğine delaleti üzerinde tefekküre davet ettiğini, bu tefekkür sonucunda insanın yaratılan varlıkların boşuna ve batıl olarak yaratılmadığını aksine hak ile yaratıldığını ve her varlığın da belirli bir vaktinin olduğunu, bunun da kıyamet gününe işaret ettiğini anlayacağını bildirmektedir.⁷²

Elmalılı Hamdi Yazır ise birçok insanın ahiret ve düşünceden gafil olmakla kalmayıp, Allah'ın huzuruna çıkılıp mükafaat ve cezaya erileceğini kesinlikle inkar ettiğini belirterek, “Ya dünyayı ebedî imiş gibi kabul ederler yahut da bütün yaratılış, hikmetsiz, gayesiz, batılmış gibi her şeyin fani olup, sonunda boşa gittiğini ve dolayısıyla insanın sonunun da bir ölümle hiç olup bittiğini iddia ederler”⁷³ ifadelerini kullanmaktadır.

Kısacası bir önceki ayetle birlikte âyet, kainatın ve kainatın bir küçük numunesi olan insanın Allah tarafından hak olarak ve bir ölçü ile yaratıldığını, her şeye gücü yeten Allah'ın ahireti de yaratmaya gücünün yeteceğini hatırlatmaktadır.

Sonuç ve değerlendirme

Mekkî surelerde tefekkür kavramının mesajlarına bakıldığı zaman, Kur'an'ın ana konularını teşkil eden tevhid, nübüvvet, kıyamet, ölüm, dünyanın faniliği gibi hususlar üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Allah'ın varlığını kabul ettikleri halde bir olan Allah'a ibadet etmeyen, Elleriyle yaptıkları putlara kutsiyet atfetme alışkanlığına sahip olan bir toplumu şirkten vazgeçirmek kolay bir durum değildir. Kur'an'ın bunun için kullandığı yollardan birisi de tefekkürdür. Kur'an, incelediğimiz ayetlerde insanların günlük hayatlarında gördükleri halde ülfet ettikleri için düşünemedikleri hususlarda insanları düşünmeye davet etmektedir. Tevhid inancı sağlamlaştırılan bir toplumun ceza ve mükafat yeri olan ahiret inancının da sağlamlaştırılması gerekmektedir. Ahiret inancı ölümle başladığından ölüm ve dünyanın fani olduğunun bilinmesinin ve bunun üzerinde tefekkür edilmesinin lüzumu vardır. Bütün bunları bildiren Hz. Muhammed'in peygamber olduğunun bilinmesi de tefekkür etmekle, akli kullanmakla ilişkilidir. Biraz düşünüldüğü zaman ümmî olan bir peygamberin belağat dâhilerini secde ettiren bir kitabı yazamayacağı, o kitabın da onu gönderen Allah'ın kutsal kitabı olduğu ortaya çıkacaktır. Bunların hepsi de başta tevhid olmak üzere diğer inanç esaslarıyla ilgili olan

⁶⁹ Ankebut, 29/44.

⁷⁰ Enbiya, 21/22.

⁷¹ Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 25: 83.

⁷² İbn Kesîr, İmâdüddin Ebî'l-Fidâ İsmail, *Tefsîru'l-Kur'ani'l- Azim*, (Dimaşk-Beyrut: Dar-u İbn-i Kesîr, 1994), 3: 527.

⁷³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6: 242.

hususlardır ve daha sonra gelecek olan bireysel, ailevi ve toplumsal hayatla ilgili ahlakî kural ve hükümlerin de temelini oluşturmaktadır. Görüldüğü gibi Kur'an Mekkî surelerinde sadece fıkır kökünden gelen tefekkür ile ilgili ayetlerde bile insanı, aklını kullanarak **tevhid, Kur'an, Hz. Muhammed, dünyanın faniliği, ölüm ve kıyamet** gibi hususlarda tefekküre sevk etmektedir. İnsanın yaratılış gayesi iman-ibadet ve ahlak olarak özetlenecek olursa, bunun temelini iman olduğu bilindiğinden sadece tefekkür ile ilgili ayetler de bile bu temelin atıldığı anlaşılmaktadır. Birçok bakımdan cahiliye dönemini andıran günümüzde asıl ihtiyaç olan şeyin tevhid eksenli imanlı kalpler ve zihinler inşa etmek olduğunu söylemek mümkündür. İslamı ibadet ve ahlak anlamında bireysel ve toplumsal alana aktarmanın yolu böyle bir Kur'anî metottan geçmektedir.

Bizim bu çalışmamız spesifik olarak sadece fıkır kökünden gelen tefekkür kavramıyla ilgili Mekkî surelerde yer alan ayetlerin mesajlarını tespit etmeye yöneliktir. Bu çalışma göstermektedir ki, tefekkür kavramını ifade eden ta'kil, tedebbür, tezekkür, i'tibar gibi kavramların da daha detaylı olarak çalışılması, böylece Kur'an'ın tefekkür bağlamında anlam haritasının çıkarılması gerekmektedir. Böylece Kur'an'ın inşa etmeye çalıştığı tefekkür eden insan modelinin daha çok neler hakkında kafa yorması gerektiği de anlaşılmış olacaktır.

Kaynakça

- Ahmed b. Fâris b. Zekerriyya el Kazvîni er Râzi Ebu'l-Huseyn. *Mu'cemu Mekâyisi'l-Lügati*. Beyrut:y.y., 1399.
- Cemâlu'd-Dîn Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Cevzî. *Zâdu'l-Mesîr*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyyi, 1422.
- Ebu Abdillâh Muhammed b. Ömer b. el Huseyn et-Temîmî er-Râzî. *Mefâtihu'l-Gayb*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420.
- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Zehraveyn Yayıncılık, tsz. Heyet. *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları II*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2001.
- İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1. İğdır: Nisan / April 2013
- İmâdüddin Ebi'l-Fidâ İsmail bin Kesir. *Tefsîru'l-Kur'ani'l- Azim*. Dimaşk-Beyrut: Dar-u İbn-i Kesîr, 1994.
- Muhammed b. Muhammed b. Abdi'r-Rezzâk el Huseynî. *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*. yy: Dâru'l-Hidâye, tsz.
- Muhammed b. Cerir b. Yezîd b. Kesir b. Gâlib b. el Emelî Ebû Ca'fer, et-Taberî. *Camîu'l-Beyan fi Te'vîli'l-Kur'ân*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdillâh eş Şevkânî. *Fethu'l-Kadîr*. Dimaşk-Beyrut: Dâru İbn-i Kesîr, Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1414.
- Muhamed b. Mukrim b. Ali Ebu'l-Fazl, Cemâlu'd-Dîn ibn. Manzûr, Lisânu'l-Arab, (Beyrut: Dâru's-Sadr, 1414
- Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Ebû Mansûr el-Mâturîdî. *Te'vîlâtü ehli's-Sünneti*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyyeti, 1426/2005.
- Muhammed Mütev ellî el Şa'râvî. el Havâtır. Y.y., Matâbiu Ahbari'l-Yevm, 1997.
- Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 7/2, İzmir: 1994
- Vehbe b. Mustafa ez Zuhaylî. et -*Tefsîru'l-Münîr*. Dimaşk: Dâru'l-Fikri'l-Muâsir, 1418
- Zemahşerî, Ebu Kasım Mahmud b. Ömer, ez -Zemahşerî. *el Keşşâf*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî. Beyrut: 1997-98.